

Halina Pelcowa

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYŃNY

TOM IX

PRZESTRZEŃ WSI
UKSZTAŁTOWANIE POWIERZCHNI
ŻYCIE SPOŁECZNE I ZAWODOWE

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU MARIi CURIE-SKOŁODOWSKIEJ

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYŹNY

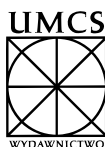
TOM IX

PRZESTRZEŃ WSI
UKSZTAŁTOWANIE POWIERZCHNI
ŻYCIE SPOŁECZNE I ZAWODOWE

A Dialect Dictionary of the Lublin Region

Volume IX

The Village
The Landforms
Social Life and Occupations

Halina Pelcowa

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYZNY

TOM IX

PRZESTRZEŃ WSI
UKSZTAŁTOWANIE POWIERZCHNI
ŻYCIE SPOŁECZNE I ZAWODOWE

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

LUBLIN 2021

Publikacja finansowana w ramach Programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018-2023
nr projektu 0125/NPRH7/H11/86/2018

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Współpracownicy

Piotr Lasota, Blanka Skórska

Dokumentacja zdjęciowa

Wiesław Andrzej Kamiński – ilustracja nr 20; Piotr Lasota – ilustracje nr 2, 3, 4, 5, 10 (Muzeum Wsi Lubelskiej),
11, 12 (Muzeum Wsi Lubelskiej), 13, 14, 16, 21; Halina Pelcowa – ilustracje nr 1, 6, 7, 8, 9, 15 (Muzeum Wsi Lubelskiej),
17, 18, 19, 22; Mariola Tymochowicz – ilustracja nr 23

Recenzenci

Prof. dr hab. Halina Kurek

Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg

Redakcja naukowa

Halina Pelcowa

Korekta

Jolanta Drożdowska, Halina Pelcowa

Redakcja techniczna i skład

Artur Drożdowski

Projekt okładki i stron tytułowych

Marta i Zdzisław Kwiatkowski

Przygotowanie okładki i stron tytułowych do druku

Krzysztof Trojnar

© Wydawnictwo UMCS, Halina Pelcowa, Lublin 2021

ISBN 978-83-227-9472-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

ul. Idziego Radziszewskiego 11, 20-031 Lublin

tel. 81 537 53 04

www.wydawnictwo.umcs.eu

e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl

Dział Handlowy

tel./faks 81 537 53 02

Księgarnia internetowa: www.wydawnictwo.umcs.eu

e-mail: wydawnictwo@umcs.eu

Druk i oprawa

Mazowieckie Centrum Poligrafii Wojciech Hunkiewicz

ul. Lisi Jar 29, 05-270 Marki

*Ucząc się nowej nadziei, idziemy poprzez
ten czas ku ziemi nowej. I wnosimy cię,
ziemio dawna, jak owoc miłości pokoleń. . .*

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, 80

Lubelszczyźnie –
Ziemi Mojej Rodzinnej i Jej Ludziom

Ukazały się następujące tomy:

1. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012.
2. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014.
3. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom III. *Świat zwierząt*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
4. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.
5. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom V. *Świat roślin*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.
6. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VI. *Pokarmy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019.
7. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VII. *Odzież i obuwanie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020.
8. Halina Pelcowa, Ilona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020.

Spis treści

Wstęp	9
Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne	15
Założenia ogólne	15
Baza materiałowa.....	15
Hasło słownikowe.....	17
Zapis wyrazu hasłowego i kontekstów	21
Mapa językowa.....	23
Kwalifikatory	24
Skróty i odsyłacze.....	25
Źródła i opracowania	27
Źródła.....	27
Literatura (wybrane pozycje)	27
Miejscowości, z których pochodzi materiał	31
Alfabetyczny spis miejscowości	31
Wykaz cyfrowych oznaczeń miejscowości na mapach	43
Słownik	45
Mapy do haseł słownikowych	399
Ilustracje do haseł słownikowych	435
Spis map i ilustracji	457
Spis map.....	457
Spis ilustracji	458
A Dialect Dictionary of the Lublin Region	459

Wstęp

Pieśń o wsi rodzinnej

*Wiosko nasza ty rodzinna,
ty kochany skarbie nasz.
Ty od wszystkich jesteś inna,
jakiś urok w sobie masz.*

*Tu ujrzeliśmy Boży świat,
życie dla nas tu jak maj.
I tu kochać się uczymy
Boga i ojczysty kraj.*

*Tu nas nie przyjaźni łączy,
wysnuta z tych niskich chat.
Tutaj dla nas wszystko miłe:
każde drzewko, każdy kwiat.*

*Nad naszymi kolebkami,
brzmiała matek naszych pieśń.
Za to szczerze ją kochamy
tę rodzinną naszą wieś.*

Paulina Hołysz, *Pieśni mojej duszy*,
Chełm 2004, 34–35

Dziewiąty tom *Słownika gwar Lubelszczyzny* zatytułowany *Prze-strzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* zawiera 1959 haseł wzbogaconych 23 ilustracjami i 34 mapami językowymi. Jest to słownictwo zgrupowane wokół przestrzeni wiejskiej otaczającej człowieka i wpływającej na jego działania. Stanowi odrębną całość tematyczną poświęconą przestrzeni wsi, ukształtowaniu powierzchni, życiu społecznemu i zawodowemu mieszkańców, w tym zawodom i miejscom już należącym do przeszłości, ale organizującym dawne życie mieszkańców wsi.

Słownictwo zebrane w tym tomie pokazuje obraz tradycyjnej polskiej wsi, z jej przestrzenią fizyczną i społeczną, opartą na kontaktach międzyludzkich i wspólnie wykonywanych pracach. Osią spajającą jest wieś jako miejsce wpisane w codzienną egzystencję mieszkańców, wspólną pracę i zabawę, z bogactwem interpretacji otaczającego świata, widocznego zarówno w lokalnej, jak i w regionalnej wielości nazw na określenie jednego desygnatu, np.: *drogi rozjazdowe, drogi*

rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’; *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal* ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’; *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka* ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’; *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel, węgrzyn* ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’.

Wszystkie tomy *Słownika gwar Lubelszczyzny*, ze względu na jednolitość całości, oparte są na jednakowych zasadach metodologicznych, z wykorzystaniem technik atlasowych i ikonografii. W każdym z nich zostaje zachowany układ alfabetyczny haseł. Takie zasady obowiązują w ośmiu wydanych już tomach: I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż* (Lublin 2012), II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana* (Lublin 2014), III. *Świat zwierząt* (Lublin 2015), IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza* (Lublin 2016), V. *Świat roślin* (Lublin 2017), VI. *Pokarmy* (Lublin 2019), VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna* (Lublin 2020), VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe* (Lublin 2020). We wskazane ramy metodologiczne wpisuje się także układ tomu IX, który jest kolejną częścią słownika regionalnego, łączącego wymogi leksykonu wewnątrzdialektalnego i międzylubelskiego, ze wspólnym modelem hasła słownikowego i sposobem wykorzystania wypowiedzi gwarowych mieszkańców wsi regionu lubelskiego.

Ze względu na fakt, że każdy z tomów, niezależnie od kontynuacji zadań ogólnych i wspólnego przedmiotu badań, stanowi samoistnie integralną całość tematyczną i może funkcjonować jako wydzielony obraz językowej przestrzeni wiejskiej, w tomie IX zostaną powtórzone niektóre elementy założeń metodologicznych i zasad redakcyjnych, a także wykorzystane źródła i opracowania oraz wykaz miejscowości, z których pochodzi materiał.

Przedmiotem badań są gwary regionu lubelskiego zagrożone nie tylko utratą ciągłości pokoleniowej, ale narażone na całkowity zanik. Zachowanie tkwiącego w nich bogactwa leksykalnego to powinność wo-

bec regionu i przyszłych pokoleń, obowiązek utrwalenia tego, co jeszcze można ocalić, nim bezpowrotnie, wraz z odchodzącymi ludźmi, odepdzie w niepamięć. Ochrona przed zapomnieniem tego skarbu „małych ojczyzn” jest obowiązkiem humanistów i humanistyki. I tę powinność wobec dziedzictwa narodowego staramy się wypełnić.

W obliczu globalizacji i jednocześnie rodzących się tendencji do zachowania różnorodności języków i kultur w Unii Europejskiej, gwara nabrała nowego znaczenia jako istotny element nie tylko tradycji i kultury ludowej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, ale też tożsamości regionalnej, funkcjonując jako dokument epoki i tradycji, która odeszła, ale żyje jeszcze w pamięci osób starszych, jest świadectwem przeszłości i mówienia o niej. A zatem istnieje potrzeba nie tylko ocalenia od zapomnienia tego, co było, i co jeszcze pozostało, ale odkrywania gwary na nowo. Należy przy tym pamiętać, że w dobie Internetu wyrosło pokolenie, do którego bardziej przemawia obraz niż tekst i któremu trzeba pomóc dotrzeć do wiedzy dialektologicznej. I taką perspektywę stwarzają ilustracje zamieszczone w tomie IX *Słownika*.

Lubelszczyzna (w granicach województwa sprzed 1975 roku, nieznacznie zmienionego po roku 1999; obecnie w skład województwa lubelskiego wchodzi też powiat rycki i materiały z tego obszaru zostały włączone do haseł słownikowych) – por. mapę 1 – to teren różnicowany kulturowo, w języku którego odbijają się dawne stosunki osadnicze, religijno-wyznaniowe, ludnościowe oraz podziały historyczne i etnograficzne.

Od dawna konkurowały tu zjawiska językowe z jednej strony małopolskie, z drugiej wschodniosłowiańskie (głównie ukraińskie), a od północy i północnego zachodu nawarstwiały się, późniejsze w stosunku do małopolskich i kresowych, właściwości mazowieckie. Ten fakt przekłada się na wielokrotnie podkreślaną trójdzielność gwarową regionu lubelskiego (m.in.: Nitsch 1929; Kuraszkiwicz 1932; Dejna 1981; 1998; Bartmiński 1973; Bartmiński, Mazur 1978; Brajerski 1958; Czyżewski 1986; 1994; Czyżewski, Warchoł 1998; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Łesiów 1963; Mazur 1976; 1978; Pelcowa 1985; 1994; 2001; Warchoł 1992), która jest w istocie rzeczy bardziej skomplikowana i przechodzi w wielodzielność oraz w wielowarstwowość geograficzną i semantyczną, przejawiającą się w występowaniu i mieszaniu się cech różnodialektalnych, nie tylko małopolskich, mazowieckich i kresowych, ale także ogólnogwarowych i ogólnopolskich (rejestr wybranych cech gwarowych przywołano w tomie I na stronach 19–21, a szczegółowa specyfikacja geograficzna i obszerna literatura na temat zróżnicowania

Mapa 1. Lubelszczyzna – obszar badań

gwarowego regionu lubelskiego zostały zamieszczone m.in. w opracowaniach: Czyżewski 1994; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Mazur 1978; Pelcowa 2001). Wskazywana wielodzielność to w zasadzie ogromne bogactwo leksykalne z wielością i różnorodnością nazewnictw, wpisującą się w historię i tradycję kulturowo-obyczajową Polski środkowo-wschodniej. Jest to jeden z argumentów przemawiających za potrzebą powstania *Słownika*, który w swoim założeniu ma stać się

odzwierciedleniem złożoności i wielokulturowości gwar Lubelszczyzny i obrazem gwarowego zróżnicowania leksykalnego regionu, będącego nie tylko pomostem między wschodem a zachodem, ale między Unią Europejską a Europą Wschodnią.

Tom *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* jest kontynuacją badań prowadzonych od wielu lat, włączonym w długofalowe opracowanie dokumentujące naukowo stan gwary i zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 r. wpisującym się w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. Wobec postępującego zaniku gwar, a tym samym braku identyfikacji elementów otaczającej przestrzeni, staje się kulturową koniecznością i wyzwaniem dla współczesnych i przyszłych pokoleń.

Tom ten jako opracowanie naukowe, ale także użytkowe o wymiarze praktycznym, jest nie tylko formą utrwalenia i zachowania dziedzictwa językowego i kulturowego regionu lubelskiego, konceptualizowanego w postaci zbioru słów tworzących leksykon gwarowy, ale przede wszystkim istotnym instrumentem w kreowaniu „marki regionalnej” i promocji regionu lubelskiego, z założeniem jego dostępności dla szerokiego kręgu odbiorców, zarówno językoznawców, jak i badaczy innych dziedzin, twórców regionalnych, propagatorów kultury regionu, nauczycieli realizujących edukacyjną ścieżkę regionalną i upowszechniających założenia „małej ojczyzny” oraz młodzieży, pragnącej zrozumieć istotę kulturowo-językowego obrazu własnego regionu.

Jest to kolejna część kilkutomowego opracowania, na które docelowo złożą się – oprócz słownictwa realizowanego w tomie I (*Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*), w tomie II (*Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*), w tomie III (*Świat zwierząt*), w tomie IV (*Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*), w tomie V (*Świat roślin*), w tomie VI (*Pokarmy*), w tomie VII (*Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*), w tomie VIII (*Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*), w tomie IX (*Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*) – następujące działy kultury materialnej i duchowej: Zjawiska atmosferyczne i meteorologia; Wierzenia, obrzędy, zwyczaje i obyczaje; Czas, kolory, czynności. W obrębie każdego działu tematycznego zostanie zachowany układ alfabetyczny, a całość *Słownika* zamknie indeks z wykazem wszystkich słów w tomie ostatnim.

Tom IX, podobnie jak cały *Słownik gwar Lubelszczyzny*, ma charakter niedyferencyjny, uwzględnia także słownictwo ogólnopolskie, na-

leżące do zasobu leksykalnego mieszkańców wsi, pominięcie którego nie tylko czyni obraz uboższym, ale zatracą istotę desygnatu i wiarygodność oceny otaczającego świata. Gwar ludowych nie można bowiem rozpatrywać tylko pod kątem ich odmienności, a kierowanie się dyferencjalnością w stosunku do języka ogólnego i opisywanie wyłącznie tych słów, które nie są znane polszczyźnie literackiej, może prowadzić do błędnych wniosków. Należy opisywać nie słownictwo gwarowe, ale słownictwo występujące w gwarze, czyli oprócz słów i znaczeń typowo gwarowych, także wyrazy i znaczenia wspólne dla gwary i polszczyzny ogólnej. I takie założenie jest realizowane w tomie *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*. Obok słów i znaczeń typowo gwarowych, zostaną zamieszczone także wyrazy i znaczenia ogólnopolskie, bez przywołania których opis rzeczywistości wiejskiej jest niemożliwy.

Mimo układu tematycznego i włączenia do hasła ikonografii, *Słownik* nie jest opracowaniem encyklopedycznym, nie ma też charakteru kompendium wiedzy na dany temat. Zgromadzone słownictwo wpisuje się w ludowy obraz świata, a poszczególne jego elementy są postrzegane zgodnie z potrzebami mieszkańców wsi, z uwzględnieniem specyfiki regionu, i ten fakt bardzo wyraźnie przekłada się na konceptualizację językową. Ujmowane są cechy najbardziej charakterystyczne, dotyczące wyglądu, zachowania, miejsca występowania, praktycznego zastosowania, w tym przydatności lub szkodliwości dla człowieka. W konstruowaniu haseł słownikowych zwracamy uwagę na te elementy wiejskiej przestrzeni, które są typowe i zrozumiałe dla mieszkańców wsi oraz chętnie przez nich przywoływane i charakteryzowane.

Tom IX. *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* to znaczący wycinek leksyki ludowej, wyekscerpowany z wypowiedzi najstarszych mieszkańców 601 wsi regionu lubelskiego (por. wykaz miejscowości) i od 2510 informatorów. Ze względu na charakter tematyczny słownictwa, informatorami były osoby najstarsze, które mówią gwarą oraz znają opisywane desygnaty i potrafią przyporządkować im właściwe nazwy.

Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne

Założenia ogólne

Podobnie jak w każdym opracowaniu słownikowym, w tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny*, słowo jest znakiem desygnatu, który „wyodrębnia się z rzeczywistości nie jako izolowana rzecz, ale jako element pozostający w określonych związkach z innymi fragmentami tejże rzeczywistości” (Doroszewski 1962, 142). Wyraźne odniesienie do rzeczywistości pozajęzykowej i ściśle usytuowanie desygnatu i jego nazwy w określonym kręgu znaczeniowym i kulturowym jest istotną właściwością słownika gwarowego, łączącego definicję leksykograficzną (naukową) z dodatkowymi informacjami przy artykule hasłowym i definicją użytkownika gwary, podaną w przywoływanych kontekstach. Analiza wypowiedzi mieszkańców wsi dostarcza interesującej wiedzy na temat użycia słowa w aspekcie społecznym, kulturowym, obyczajowym. Relacji tej towarzyszy określenie znaczeń wyrazów i zakresu ich użycia, a także wpisanie słowa i opisywanego pojęcia w strukturę językową i kulturową oraz w opozycję przeszłość – współczesność.

W tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* zasady redakcyjne podporządkowane są idei opracowania słownika regionalnego, nie tylko rejestrującego słownictwo gwarowe, ale włączającego przywołane słowa w geografie regionu, usytuowanego na styku Małopolski i Mazowsza oraz Słowiańszczyzny wschodniej i zachodniej. Wynikająca stąd różnorodność jest wartością regionu jako całości.

Baza materiałowa

Korpus materiałowy tomu IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* stanowią nagrania terenowe, zapisane na taśmach magnetofonowych, teksty ciągle zapisane (bez dokumentacji dźwiękowej) oraz zapisy słów zbierane metodą kwestionariuszową (bez egzemplifikacji kontekstowej). Są to przede wszystkim zbiory Haliny Pelcowej, stale wzbogacane i sukcesywnie uzupełniane i poszerzane o nowe dane. Dodatkowe materiały słownikowe zostały pozyskane z kartotek atlasowych i archiwów, z prac

magisterskich i licencjackich, a także – w niewielkim zakresie – ze źródeł drukowanych.

W tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* znalazły się materiały gromadzone w ostatnich siedemdziesięciu latach, wielokrotnie potwierdzone i uzupełniane w kolejnych eksploracjach terenowych. W większości są to materiały zbierane od początku lat osiemdziesiątych XX wieku do dnia dzisiejszego, w tym zarówno teksty zapisane, jak i nagrane na taśmy magnetofonowe.

Leksyka ludowa regionu lubelskiego, będąca podstawą tomu IX, oparta jest na korpusie tekstowym, który stanowią:

- taśmoteka i kartoteka słownikowa Haliny Pelcowej (PM) – nagrania i materiały kwestionariuszowe z lat 1980–2018,
- drukowane prace Haliny Pelcowej (PI, PS, PZ),
- materiały z eksploracji terenowych w latach 2019–2020 (MG).

Dodatkowo zostały wykorzystane materiały z kartotek gwarowych, archiwów, prac dyplomowych i źródeł drukowanych.

1. Kwestionariusze do *Atlasu gwar polskich* Karola Dejny (KAGP) – materiały z Lubelszczyzny zebrane z 53 miejscowości, zgromadzone w Katedrze (obecnie Zakładzie) Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego, a wykorzystane za wcześniejszą zgodą Profesora Karola Dejny i Profesora Sławomira Gali oraz Profesor Ireny Jaros – obecnie kierującej Zakładem Dialektologii Polskiej i Logopedii. Część materiałów zebrała dla celów atlasowych Halina Pelcowa.

2. Prace magisterskie i licencjackie (ML), które powstały pod kierunkiem naukowym Haliny Pelcowej (pełny wykaz został zamieszczony w tomie I *Słownika gwar Lubelszczyzny* na stronach 34–38, uzupełnienie w tomie IV na stronach 28–30). Materiały te zostały wykorzystane za zgodą osób przygotowujących prace magisterskie i licencjackie. We wszystkich przywołanych w pracach miejscowościach były też prowadzone niezależne badania terenowe, a cytowane wypowiedzi są w większości wynikiem tych badań.

3. Prace drukowane (SGP, MSGP, SGM, CWP, SSiSL, TBM).

4. Materiały z Kartoteki Słownika gwar polskich PAN w Krakowie (KSGP).

Materiał terenowy pochodzi z 601 wsi regionu lubelskiego i od 2510 informatorów. Nazwiska informatorów nie zostały zamieszczone ze względu na ochronę danych osobowych (nie wszyscy wyrazili zgodę na publikację, nie od wszystkich była też możliwość uzyskania zgody). Na mapach, w trosce o czytelność obrazu, przywołano informacje ze 144 miejscowości, stanowiących próbę reprezentatywną dla całego re-

gionu. Mapy powtarzające się w *Słowniku* i w drukowanych pracach Haliny Pelcowej (pięć w PI i jedna w PS) zostały wykonane na nowo i uzupełnione, z uwzględnieniem nowych danych terenowych i przyporządkowaniem do nowej podstawy metodologicznej.

Hasło słownikowe

Autorzy i redaktorzy słowników gwarowych (m.in.: SGP; Kaś 2011; 2015–2019; Wyderka (red.) 2000–2020; Pelcowa 2012; 2014; 2015; 2016; 2017; 2019; 2020) zgodnie stwierdzają, że hasło słownikowe, obok zamieszczonego znaczenia wyrazu, informacji o jego odmianach fonetycznych i specyfikacji morfologicznej, o synonimach i heteronimach, a także (w postaci kwalifikatorów) o społecznym statusie danego leksemu, powinno podawać także geografie wyrazu oraz konteksty jego występowania, z przywołaniem fragmentów wypowiedzi mieszkańców wsi. Wszystkie zasygnalizowane informacje znajdują się w tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny*, a hasło jest uzupełnione dodatkowo o ilustrację i mapę językową.

Założeniem jest, aby struktura hasła nie zaciemniała obrazu semantycznego analizowanego słowa i jego miejsca w systemie językowym i kulturowym badanego obszaru, ale była jak najbardziej przejrzysta, a jednocześnie zrozumiała także dla niespecjalistów – osób spoza kręgu dialektologii i językoznawstwa.

Artykuł hasłowy składa się z następujących elementów.

1. Wyraz hasłowy i jego znaczenie realizowane w postaci definicji realnoznaczeniowej.

2. Ilustracja – przywołana przez zastosowanie odsyłaczy do fotografii desygnału zamieszczonej na końcu części słownikowej. Cyfra po odsyłaczu: zob. oznacza numer zdjęcia.

3. Konteksty występowania wyrazu:

– z poświadczeniem zakresu jego użycia, i z odwołaniem do materiału egzemplifikacyjnego, oraz podaniem miejscowości, z której pochodzi materiał;

– z zastosowaniem znormalizowanego zapisu ortograficznego, uwzględniającego właściwości gwarowe fonetyczne i morfologiczne, charakterystyczne dla gwar Lubelszczyzny.

Przywołane konteksty, cytowane wypowiedzi mieszkańców wsi (w nawiasie sygnowane nazwą miejscowości), spełniają wymóg adekwatności i przystawalności do definicji wyrazu, czyli w sposób wyrazi-

sty oddają istotę znaczenia, w tym wskazują na fakty nietypowe, niezwykłe, a także charakteryzujące określoną sytuację komunikacyjną. Uwzględniamy przede wszystkim, w jakim kontekście wyraz występuje, a także jakie są jego uwarunkowania społeczne, kulturowe, obyczajowe (por. m.in.: Pelcowa 2003). Konteksty (wyrażenia cytatowe) są ułożone zgodnie z zasadą: Co to jest? Jak wygląda? Do czego służy? Jakie ma zastosowanie? Gdzie występuje? Kiedy jest używane? Kto używa? Jakie przywołuje skojarzenia? Jakie są z tym związane powiedzenia, przepowiednie, przysłowia, legendy?

4. Źródła: własne materiały terenowe Haliny Pelcovej (PM), prace drukowane (PI, PS, PZ, SGP, MSGP, SGM, CWP, SSiSL, TBM), materiały z kartotek gwarowych (KAGP, KSGP), prace magisterskie i licencjackie (ML) oraz w miarę potrzeby i możliwości także inne źródła.

5. Geografia wyrazu wraz z mapą językową, przywołaną przez zastosowanie odsyłaczy do mapy zamieszczonej na końcu części słownikowej (cyfra po odsyłaczu: zob. oznacza numer mapy), z podaniem obszaru występowania nazwy lub nazwy miejscowości. Lokalizację szczegółową podaje umiejscowienie nazwy na mapie oraz informacje kierujące do określonego obszaru, np. typu: Lubelszczyzna zachodnia, Lubelszczyzna południowo-wschodnia, okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego, Lubelszczyzna środkowo-zachodnia, lub przywołujące konkretnie wsie (w tym i te, z których nie ma podanego cytatu). Inny rodzaj informacji geograficznych to wskazanie lokalizacji uogólnionej, np.: powszechne (nazwa występuje zwarcie na całym obszarze Lubelszczyzny), zasięg rozproszony (nazwa jest poświadczona w całym regionie, ale nie występuje zwarcie). Szczegółowa specyfikacja geograficzna miejscowości, z przywołaniem gminy i powiatu, jest zamieszczona w spisie miejscowości.

6. Wyjątkowe zjawiska fleksyjne, ale nie każde odstępstwo od normy, a także najczęstsze odmiany fonetyczne, zlokalizowane w segmencie: wymowa. W tej części hasła przywołane są wszystkie warianty fonetyczne, realizowane na terenie Lubelszczyzny, nie tylko te, które są uwidocznione w cytatach. Ale jeżeli słowo występuje sporadycznie (w jednej lub dwóch miejscowościach), podane są wyłącznie zapisy z tych miejscowości.

7. Odwołania do synonimów (nazw obocznych w jednej wsi) i heteronimów (oboczników nazewniczych na szerszym obszarze), z zastosowaniem odsyłacza: por.

Szczegółowy układ hasła i poszczególne jego składniki są każdorazowo modyfikowane w zależności od charakteru desygnatu i działu

kultury materialnej i duchowej, który reprezentują. Modyfikacja ta nie pociąga jednak istotnych zmian merytorycznych w zakresie ogólnego charakteru hasła i zawartych w nim treści składowych.

W tomie IX *Słownika* hasło realizowane jest w kilku wariantach.

1. Zawiera wszystkie elementy, w tym ilustrację i mapę, np.: *gościńiec* 'niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole', *kratka* 'konfesjonał w kościele', *rajskie wrótka* 'balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła'.

2. Zawiera tylko ilustrację, bez odwołania do mapy, np.: *dzwonnica* 'budynek obok kościoła, w którym zawieszono dzwony', *kapliczka* 'kapliczka przydrożna', *liczydło* 'dawne narzędzie do liczenia', *pierzaczki* 'wspólne darcie pierza'.

3. Nie zawiera ilustracji, tylko odwołanie do mapy, np.: *steczka* 'ścieżka przez pole', *babinec* 'przedsionek kościoła', *kołodziej* 'rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów', *krynica* 'źródło bijące z ziemi', *szwaczka* 'kobieta zajmująca się zawodowo szyciem'.

4. Nie zawiera ilustracji i mapy, np.: *bandoch* 'mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron', *bzdun* 'rzemieślnik, który buduje piece', *debry* 'teren niedostępny, z głębokimi dolami', *wądół* 'dolina o wąskim dnie i stromych zboczach'.

W tomie IX, podobnie jak w całym *Słowniku gwar Lubelszczyzny*, wielką wagę przywiązuje się do ilości i długości poświadczeń cytowanych oraz do treści etnograficznych, zawartych zarówno w definicji słowa, jak i w przywoływanych wypowiedziach mieszkańców wsi, z uwzględnieniem świadomości językowej, kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej użytkowników gwary. Znaczenia haseł są oparte na wypowiedziach mieszkańców wsi i danych od nich uzyskanych (jeżeli nawet niepełnych, to jednak przedstawiających obraz funkcjonowania pojęcia i jego interpretacji). Wypowiedzi użytkowników gwary uzupełniają definicję, są zazwyczaj rozbudowane, niekiedy kilkudzaniowe, ale też krótkie i wnoszące informacje częściowe. W *Słowniku* liczba cytowań jest zróżnicowana z kilku powodów:

- ilości dostępnego materiału gwarowego,
- ważności kulturowej desygnatu i określanej przez niego nazwy (informatorzy udzielają odpowiedzi rozbudowanych, bogatych w dodatkowe informacje, lub podają tylko nazwę, bez komentarza),
- częstości występowania danej nazwy na terenie Lubelszczyzny,
- czynnej lub biernej znajomości desygnatu.

Lokalizacja cytowań jest sygnowana przez podanie nazwy wsi, co nie zawsze wskazuje na ścisły zasięg geograficzny, a tylko informuje,

że w podanych miejscowościach dane słowo czy znaczenie jest poświadczane i znane. Często lokalizacja nazwy lub jej znaczenia nie dają pełnej wiarygodności i pewności, że zamieszczono wszystkie możliwe informacje, gdyż zebranie i uwzględnienie całości materiału gwarowego, szczególnie z tak rozległego obszaru, jakim jest Lubelszczyzna, w pełni kompletnego, nie zawsze jest możliwe do zrealizowania. *Słownik* daje sygnał i impuls do działania dla tych, którzy interesują się własną „małą ojczyzną” i jej dziedzictwem kulturowym. Autorka *Słownika* na taką współpracę ciągle liczy. Zarówno ten tom, jak i każdy kolejny, będzie uzupełniany i wzbogacany o nowe dane, które znajdują się w *Suplemencie* w tomie ostatnim.

Wyrazy o różnych znaczeniach zostały umieszczone jako oddzielne hasła ze względu na brak ich bezpośredniej pochodności semantycznej, a także na fakt nazywania różnych desygnatów, nawet wewnątrz danego pola znaczeniowego, por. hasła: **jaruga I** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’, **jaruga II** ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’, **jaruga III** ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’, **jaruga IV** ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’; **kołbania I** ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’, **kołbania II** ‘błotna kałuża’, **kołbania III** ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’; **stok I** ‘zbocze góry’, **stok II** ‘źródło bijące z ziemi’. Reprezentują one nieco odmienne aspekty rzeczywistości wiejskiej. Przy układzie tematycznym, jaki został zastosowany w *Słowniku*, jest wyraźna trudność, a często wręcz niemożliwość, ustalenia wspólnej dominanty semantycznej. Pod hasłem numerowanym kolejno cyframi rzymskimi podaje zarówno zależność relacji polisemii, jak i homonimii. Numery przy hasłach mają charakter wyłącznie porządkowy, nie rozstrzygają ani o ważności, ani o pochodności znaczenia. W trosce o zachowanie spójności między kolejnymi tomami *Słownika*, w tomie IX przy wyrazach tożsamych brzmieniowo, a nazywających różne desygnaty, zastosowano odwołania do haseł z tomów I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII oraz z tomu IX, sygnując je cyframi rzymskimi, np.: **dół I** – tom II: 241, **dół II** – tom IV: 239, **dół III** – tom IV: 239, **dół IV** – tom IX: 100, **dół V** – tom IX: 100; **dziad I** – tom I: 88, **dziad II** – tom I: 88, **dziad III** – tom I: 88, **dziad IV** – tom I: 88, **dziad V** – tom IV: 75, **dziad VI** – tom IV: 75, **dziad VII** – tom IV: 75–76, **dziad VIII** – tom VI: 149, **dziad IX** – tom VI: 149, **dziad X** – tom VI: 149, **dziad XI** – tom VI: 149–150, **dziad XII** – tom VI: 150, **dziad XIII** – tom VII: 115, **dziad XIV** – tom VII: 115, **dziad XV** – tom IX: 109–110, **dziad XVI** – tom IX: 110, **dziad XVII** – tom IX: 110.

Zapis wyrazu hasłowego i kontekstów

W *Słowniku* zastosowano zapis ortograficzny, a formę hasła sprowadzono do ogólnopolskiej. Powody takiego postępowania są motywowane tym, że czytelność słów gwarowych jest inna niż ogólnopolskich, trudniejsza ze względu na postać samego słowa, nieznanego i nieużywanego na co dzień, a dodatkowe zagęszczenie informacji i stawianie barier w postaci zapisu fonetycznego trudność tę spotęgowałoby i doprowadziło do niedostępności słownika dla przeciętnego użytkownika języka.

Przy obszarze tak różnorodnym językowo, z wyspowym układem cech językowych, jakim jest region lubelski, zastosowany zapis jest w pełni uzasadniony. Gwary tego regionu nie tworzą zwartego systemu fonologicznego. Z jednej strony jest duży stopień niejednorodności związanej ze zróżnicowaniem regionalnym, z drugiej – z rozchwianiem systemu gwarowego i niekonsekwentną realizacją cech gwarowych przez mieszkańców regionu. Łączą się tu i przenikają cechy trzech ugrupowań gwarowych: małopolskiego, mazowieckiego i kresowego, na które nakładają się zjawiska ogólnogwarowe, osobliwości regionalne, i obecne w każdym regionie gwarowym cechy ogólnopolskie. Ten sam wyraz w różnych częściach Lubelszczyzny, a często nawet w tej samej wsi, będzie brzmiał inaczej, por. m.in. realizację typu: *czapka* na Lubelszczyźnie wschodniej i *czopka*, *capka*, *copka* – na Lubelszczyźnie zachodniej. Wydobicie w takiej sytuacji jednej, reprezentatywnej formy wyrazu, jest niemożliwe, a umieszczenie wszystkich wariantów fonetycznych zaciemniłoby czytelność *Słownika* i uczyniło go niemożliwym do praktycznego wykorzystania.

W zapisie wyrazów hasłowych przyjęto formę literacką wyrazu lub formę zbliżoną do niej. Uwzględniono zleksykalizowane postaci zjawisk fonetycznych i morfologicznych, ujęte jako odrębne hasła leksykalne, np. *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charaszytnik*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraśtownik* ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’; *szmaciarz*, *szmatałajnik*, *szmatkarz*, *szmatnik*, *szmatun* ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’. Formy czasowników podano w bezokoliczniku, np. *pisać*, *śpiewać*, lub w 3. osobie liczby pojedynczej w czasie teraźniejszym, np. *jargocze*, *turkocze*.

Ze względu na praktyczny charakter *Słownika*, hasło zostało zapatrzone w konteksty, z zastosowaniem zestandaryzowanego i ujed-

noliconego zapisu ortograficznego, uwzględniającego jednak właściwości fonetyczne, morfologiczne i składniowe gwar regionu lubelskiego. W zapisach cytatów gwarowych przyjęto uproszczoną postać ortograficzną z zaznaczeniem właściwości wymowy, istotnych dla opisywanego regionu, np.:

- mazurzenia;
- samogłosek zwężonych, zapisywanych odpowiednio:
 - a* (o nosowe) w postaci graficznej *u*,
 - ę* w postaci graficznej *i*,
 - a* w postaci graficznej *o*,
 - o* w postaci graficznej *u*,
 - e* w postaci graficznej *i* po spółgłosce miękkiej, lub *y* po spółgłosce twardej;
- labializacji zapisywanej jako *ł* przed samogłoskami *o*, *u*;
- prejotacji zapisywanej jako *j* przed *i*;
- zaniku nosowości w wygłosie i śródgłosie wyrazu;
- podwojonego *s*, *sz*, *ś* między dwiema samogłoskami;
- przejścia nagłosowego i śródgłosowego *ch* w *k*;
- dyspalatalizacji spółgłosek *k*, *g*;
- osobliwości fleksyjnych, słowotwórczych i składniowych.

W zapisach wypowiedzi mieszkańców wsi nie zostały zaznaczane upodobnienia śródwyrazowe i międzywyrazowe oraz rozszczepiona wymowa samogłosek nosowych w śródgłosie. W wygłosie samogłoski nosowe są zapisywane zgodnie z wymową, czyli w postaci odnosowionego *e* jako rezultatu wymowy nosówki przedniej i *o* lub *u* jako wyniku wymowy nosówki tylnej.

Wypowiedzi mieszkańców wsi przywoływane są w formie i wersji językowej podanej przez mówiących, bez ingerencji badacza w sferę fonetyczną i morfologiczną. Pozostawienie autentycznej wersji językowej jest uzasadnione; są to opisy dotyczące konkretnego elementu rzeczywistości wiejskiej, z podanym objaśnieniem nazwy, jej motywacji semantycznej oraz sposobu funkcjonowania, w tym przydatności i możliwości zastosowania. Dokonano tylko nieznacznych korekt w zakresie interpunkcji, częściowo ją ujednolicając, aby uczynić tekst przejrzystym znaczeniowo i zrozumiałym. Użytkownicy gwary często tworzą konstrukcje łańcuskowe, trudne do segmentacji składniowej. Nie jest to bowiem struktura zdaniowa, ale myślowa, z dołączanymi kolejno informacjami, nie zawsze spójnymi strukturalnie, ale przywołującymi dane dotyczące charakterystyki opisywanej rzeczywistości.

Pełny zapis fonetyczny pojawia się jedynie w przywoływanych w końcowej części hasła wariantach słowa, zamieszczonych w segmencie: wymowa. Zostały tam podane wszystkie warianty wymowy, nie tylko te, które ujawniają się w cytatach. Jedynie w wypadku poświadczeń sporadycznych podawane są wyłącznie formy z cytowanych kontekstów.

Mapa językowa

Mapa językowa, jako podstawowe narzędzie badawcze geografii lingwistycznej, w polskiej praktyce dialektologicznej jest wykorzystywana przede wszystkim w atlasach i monografiach, rzadko natomiast językoznawcy sięgają do mapy przy opracowywaniu haseł słownikowych. Geografia wyrazu najczęściej jest sygnowana przez umieszczenie nazw miejscowości i regionów oraz odwołania do kartotek i źródeł drukowanych. W tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* mapa jest integralną częścią hasła słownikowego. Jest wkomponowana w hasło, zgodnie z założeniem, że jej umieszczenie pozwala na pełniejsze wykorzystanie informacji geograficznych, a jednocześnie na uchwycenie miejsca danego leksemu w strukturze gwarowej regionu.

Głównym celem mapy jest plastyczne przedstawienie na niej układów zjawisk językowych, których wybór i sposób opracowania jest uzależniony przede wszystkim od charakteru samego materiału. Zagadnienie kartograficznego przedstawienia materiału jest bowiem nie tylko sprawą techniczną, ale łączy się ściśle z założeniami metodologicznymi. Mapa powinna być nie tylko ekspozycją materiału, ale także jego interpretacją. Może zatem pełnić przy określeniu specyfikacji geograficznej podobną rolę jak fragmenty wypowiedzi mieszkańców wsi zamieszczane obok znaczenia wyrazu. Z kontekstów można dowiedzieć się, jaki desygnat jest podstawą opisu, jak wygląda, do czego służy, jakie ma specyficzne właściwości i cechy charakterystyczne. Mapa z kolei jest wizualnym przeniesieniem i konkretyzacją opisywanej przestrzeni, pozwala tę przestrzeń lepiej przyswoić i jednocześnie uatrakcyjnić hasło. Wskazuje też na dwa elementy, ważne z punktu widzenia leksyki gwarowej: aspekt czasu i przestrzeni jako z jednej strony istotne wykładniki geografii lingwistycznej jako metody badawczej, z drugiej – jako wyraźne określenie charakteru nazwy i jej miejsca w przestrzeni geograficznej regionu.

W *Słowniku gwar Lubelszczyzny* mapa, przy tak zróżnicowanym językowo terenie, spełnia istotną rolę wizualnej specyfikacji geograficznej. Daje czytelnikowi lepszą orientację w usytuowaniu przestrzennym danej nazwy, zasięgu jej występowania (zwarcie, wypowo, w rozproszeniu, sporadycznie, nierównomiernie, centralnie czy peryferyjnie), naświetla związki leksykalne danego obszaru z obszarami sąsiadującymi. Każda z tych informacji niesie pewne treści rzutujące na charakter nazwy i określanego przez nią desygnatu. Dowiadujemy się ponadto o usytuowaniu nazwy wśród innych określeń danego desygnatu – synonimów i heteronimów – oraz o jej ekspansywnym lub recesywnym charakterze, na który wskazuje zasięg i miejsce lokalizacji.

Ze względu na większą przejrzystość artykułu hasłowego mapy zostały zlokalizowane na końcu *Słownika*, z każdorazowym odwołaniem w hasła do numeru konkretnej mapy.

Kwalifikatory

Potrzeba nie tylko nazywania każdego fragmentu otaczającej człowieka rzeczywistości, ale jego interpretacji, nasila się szczególnie wtedy, gdy desygnat jest typowym wyznacznikiem realiów wiejskich, lub gdy użycia nazwy gwarowej wymaga sytuacja i miejsce rozmowy (np. w rozmowie o desygnatach typowo wiejskich lub w kontaktach ze starszymi osobami, które znają tylko gwara). Funkcję interpretatora dodatkowego, ale niezwykle ważnego, spełniają wówczas kwalifikatory, organizujące i modyfikujące tekst gwarowy i wykreowany na jego podstawie obraz. Stanowią element wartościujący i porządkujący, sytuując analizowane treści w określonym kręgu kulturowym oraz w czasie i przestrzeni.

W tekstach mówionych, jakimi są wypowiedzi mieszkańców wsi, tworzone spontanicznie i niepodlegające ogólnopolskiej normie językowej, kwalifikatory wpisują się w treść, są jej nierozłącznym elementem, a zatem nie podają wyłącznie informacji dodatkowych, ale są sposobem postrzegania otaczającej rzeczywistości współczesnej i dawnej, a co za tym idzie – jednym z językowych mechanizmów jej interpretacji. Jest ona odzwierciedlona w opracowaniach typu słownikowego przez odpowiednie sygnowanie poszczególnych form, wplatanie ich w kontekst, a także sytuowanie w czasie i w przestrzeni przez mapowanie. Kwalifikator staje się wykładnikiem interpretacji wyrazu hasłowego i jego

uwarunkowań chronologicznych, społecznych, kulturowych, cywilizacyjnych.

W *Słowniku gwar Lubelszczyzny* kwalifikatory nie stanowią odrębnego segmentu hasła, ale są wpisane w przywołane konteksty gwiarowe, pochodzące od użytkowników gwary. Są odpowiednio dobrane i uporządkowane, zgodnie z zastosowaną metodologią opisu hasła słownikowego. Taka koncepcja wykorzystania kwalifikatora i wbudowania go w kontekst odzwierciedla świadomość językową mieszkańców współczesnej wsi, którzy poprzez nazwę i desygnat przywołują obraz wsi dawnej.

Skróty i odsyłacze

B. – biernik

C. – celownik

D. – dopełniacz

gm. – gmina

lm. – liczba mnoga

lp. – liczba pojedyncza

M. – mianownik

Msc. – miejscownik

N. – narzędnik

por. – porównaj

pow. – powiat

t. – tom

zob. – zobacz

Źródła i opracowania

Źródła

- CWP – Czyżewski Feliks, Warchoń Stefan, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin 1998.
- KAGP – *Kartoteka Atlasu gwar polskich* (Kartoteka znajduje się w Zakładzie Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego).
- KSGP – *Kartoteka Słownika gwar polskich PAN* w Krakowie.
- MG – materiały z eksploracji terenowych w latach 2019–2020.
- ML – prace magisterskie i licencjackie przygotowane pod kierunkiem Haliny Pelc w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii UMCS, z których materiał został częściowo wykorzystany w Słowniku (wykaz: zob. tom I, s. 34–38 i tom IV, s. 28–30).
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich*, pod red. Jadwigi Wronicz, Kraków 2010.
- PI – Pelcowa Halina, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 2001.
- PM – własne materiały terenowe Haliny Pelcovej – kartoteka i taśmoteka.
- PS – Pelcowa Halina, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, Część I. *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin 1985.
- PZ – Pelcowa Halina, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 1994.
- SGM – *Słownik gwar małopolskich*, pod red. Jadwigi Wronicz, t. I–II, Kraków 2016–2017.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kier. Mieczysława Karasia (źródła i t. I), Jerzego Reichana i Stanisława Urbańczyka (t. II–IV), Jerzego Reichana i Joanny Okoniowej (t. V–VI), Joanny Okoniowej (t. VII–VIII), Renaty Kucharzyk (t. IX–X), Kraków 1977–2019.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Tom I / 2. *Ziemia, woda, podziemie*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Stanisławy Niebrzegowskiej, Lublin 1999.
- TBM – Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław 1978.

Literatura (wybrane pozycje)

- Bartmiński Jerzy, 1973, *O języku folkloru*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław.
- Brajerski Tadeusz, 1958, *Badania nad gwarami województwa lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, Lublin, s. 26–28.
- Czyżewski Feliks, 1986, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin.
- Czyżewski Feliks, 1994, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin.

- Czyżewski Feliks, Warchoń Stefan, 1998, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin.
- Dejna Karol, 1981, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa–Łódź.
- Dejna Karol, 1998, *Atlas gwar polskich*, Tom 1. *Małopolska*, Warszawa.
- Doroszewski Witold, 1962, *Uwagi o semantyce (Z dyskusji logiczno-lingwistycznej)*, [w:] Witold Doroszewski, *Studia i szkice językoznawcze*, Warszawa, s. 136–146.
- Kaczmarek Leon, Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Ugrupowanie gwar Lubelszczyzny*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, vol. 20, nr 1–2, s. 65–89.
- Kąś Józef, 2011, *Słownik gwary orawskiej*, wyd. 2. Tom I–II, Kraków.
- Kąś Józef, 2015–2019, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, Tom I–XII, Bukowina Tatrzańska–Kraków–Nowy Sącz.
- Konwencja 2003 – *Konwencja UNESCO 2003 w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 roku, nr 172, poz. 1018.
- Kuraszkiewicz Władysław, 1932, *Przegląd gwar województwa lubelskiego*, [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, Tom I, Lublin, s. 273–324.
- Łesiów Michał, 1963, *Polskie gwary ludowe woj. lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, s. 114–116.
- Mazur Jan, 1976, *Gwary okolic Biłgoraja*, cz. 1. *Fonologia*, Wrocław.
- Mazur Jan, 1978, *Gwary okolic Biłgoraja*, cz. 2. *Fleksja*, Wrocław.
- Nitsch Kazimierz, 1929, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Lwów, (wydanie II, zmienione, Warszawa 1960).
- Pelcowa Halina, 1985, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, Część I. *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 1994, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2003, *Definicja w świadomości językowej ludności wiejskiej*, [w:] *Słowa jak mosty nad wiekami*, Księga jubileuszowa dedykowana Prof. dr hab. Barbarze Falińskiej, pod red. Urszuli Sokólskiej i Piotra Wróblewskiego, Białystok, s. 299–310.
- Pelcowa Halina, 2012, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2014, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2015, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom III. *Świat zwierząt*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2016, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2017, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom V. *Świat roślin*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2019, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VI. *Pokarmy*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Lublin.
- Pelcowa Halina, Ilona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęt i prace domowe*, Lublin.
- Sierociuk Jerzy, 1996, *Słowo-twórstwo wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsca – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*, Lublin.

- Słownik gwar polskich*, 1977–2019, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kierunkiem Mieczysława Karasia (źródła i t. I), Jerzego Reichana i Stanisława Urbańczyka (t. II–IV), Joanny Okoniowej i Jerzego Reichana (t. V–VI), Joanny Okoniowej (t. VII–VIII), Renaty Kucharzyk (t. IX–X), Kraków.
- Smoczyński Paweł, 1957, *Kwestionariusz do Atlasu gwar Lubelszczyzny*, Lublin.
- Warchoł Stefan, 1992, *Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie zróżnicowanych*, *Rozprawy Sławistyczne* 5, Lublin.
- Wyderka Bogusław (red.), 2000–2020, *Słownik gwar śląskich*, Tom I–XVII, Opole.

Miejscowości, z których pochodzi materiał

Alfabetyczny spis miejscowości

Abramów – gm. Abramów, pow. Lubartów
Aleksandrów – gm. Aleksandrów, pow. Biłgoraj
Alojzów – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Andrzejów – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Andrzejów – gm. Kamień, pow. Chełm
Annopol – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Antoniów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Antoniówka – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Babin – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Bałtów – gm. Puławy, pow. Puławy
Baranów – gm. Baranów, pow. Puławy
Barbarówka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Basonia – gm. Józefów, pow. Opole Lubelskie
Batorz – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Bazanów Stary – gm. Ryki, pow. Ryki
Bezek – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Bezwola – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Bęczyn – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Biała – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski
Białopole – gm. Białopole, pow. Chełm
Białowody – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Białowola – gm. Zamość, pow. Zamość
Biszczka – gm. Biszczka, pow. Biłgoraj
Bliskowice – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Błażek – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Błonie – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Błotków Duży – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Bochotnica – gm. Kazimierz Dolny, pow. Puławy
Bodaczów – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Bohukały – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Bojary – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Bokinka Pańska – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Bonów – gm. Puławy, pow. Puławy
Bończa – gm. Kraśniczyn, pow. Krasnystaw
Bordziłówka – gm. Rossosz, pow. Biała Podlaska
Borki – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Borowa – gm. Puławy, pow. Puławy
Borowiec – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Borownica – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski

Bortatycze – gm. Zamość, pow. Zamość
Borysów – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Borzechów – gm. Borzechów, pow. Lublin
Braciejowice – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Branew – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Branewka – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Branica Radzyńska – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Brody Duże – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Brody Małe – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Bronice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Brzeście – gm. Janowiec, pow. Puławy
Brzeziny – gm. Bełżec, pow. Tomaszów Lubelski
Brzeźnica Bychawska – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Brzeźno – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Brzozowica Duża – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Brzozowica Mała – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Bukowa – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Bukowa Mała – gm. Sawin, pow. Chełm
Bukowina – gm. Biszczka, pow. Biłgoraj
Buśno – gm. Białopole, pow. Chełm
Bychawka – gm. Bychawa, pow. Lublin
Bytyń – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Charlejów – gm. Serokomla, pow. Łuków
Chłopiatyn – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Chłopków – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Chmiel – gm. Jabłonna, pow. Lublin
Chmiełek – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Chmielnik – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Chodel – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Chomęciska Duże – gm. Stary Zamość, pow. Zamość
Choroszczyńska – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Chrzanów – gm. Chrzanów, pow. Janów Lubelski
Cichobórz – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Ciechanki – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Ciechomin – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Ciecierzyn – gm. Niemce, pow. Lublin
Ciosmy – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Czajki – gm. Chełm, pow. Chełm
Czarnystok – gm. Radechnica, pow. Zamość
Czartoria – gm. Miączyn, pow. Zamość
Czartowiec – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Czemierniki – gm. Czemierniki, pow. Radzyń Podlaski
Czermno – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Czernięcin Główny – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Czesławice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Częstoborowice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Czołki – gm. Sitno, pow. Zamość
Czosnówka – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Czumów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów

Dańce – gm. Hanna, pow. Włodawa
Dawidy – gm. Jabłoń, pow. Parczew
Dąbrowa Olbięcka – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Dąbrowica – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Derewiczna – gm. Komarówka Podlaska, pow. Radzyń Podlaski
Dereźnia – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Deszkowice I – gm. Sulów, pow. Zamość
Dęba – gm. Kurów, pow. Puławy
Dębica – gm. Ostrów, pow. Lubartów
Dębowa Kłoda – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Dobrynka – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Dobryń – gm. Zalesie, pow. Biała Podlaska
Dołhobyczów – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Dorohucza – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Dorohusk – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Drelów – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Drzewce – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Dubica – gm. Wisznice, pow. Włodawa
Dubienka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Dutrów – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Dys – gm. Niemce, pow. Lublin
Dziecinin – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Dzielce – gm. Radecznica, pow. Zamość
Dzierążnia – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Dzierzkowice – gm. Dzierzkowice, pow. Kraśnik
Dzierzkowice Wola – gm. Dzierzkowice, pow. Kraśnik
Dzwola – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Elzbiecin – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Fajslawice – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Flisy – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Franciszków – gm. Świdnik, pow. Świdnik
Gałęzów – gm. Bychawa, pow. Lublin
Garbów – gm. Garbów, pow. Lublin
Gardzienice – gm. Piaski, pow. Świdnik
Gąsiorzy – gm. Ulan Majorat, pow. Radzyń Podlaski
Gdeszyn – gm. Miączyn, pow. Hrubieszów
Germanicha – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Giełczew – gm. Wysokie, pow. Lublin
Glinny Stok – gm. Siemień, pow. Parczew
Głębokie – gm. Cyców, pow. Łęczna
Godziszów – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Gołab – gm. Puławy, pow. Puławy
Gołębie – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Goraj – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Gorajec – gm. Radecznica, pow. Zamość
Gościeradów – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Górka – gm. Kock, pow. Lubartów
Gózd – gm. Stanin, pow. Łuków
Grabowiec – gm. Grabowiec, pow. Zamość

Grabówka – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Grądy – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Gręzówka – gm. Łuków, pow. Łuków
Gromada – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Hamernia – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Hanna – gm. Hanna, pow. Włodawa
Hańsk – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Hedwizyn – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Hołowno – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Horodło – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Horodyszcze – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Horyszów Polski – gm. Sitno, pow. Zamość
Horyszów Ruski – gm. Miączyn, pow. Zamość
Hosznia Ordynacka – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Hrebenne – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Hucisko – gm. Harasiuki, pow. Nisko
Hulcze – gm. Dolhobyców, pow. Hrubieszów
Husynne – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Huszcza – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Huta – gm. Wojślawice, pow. Chełm
Ignaców – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Irena – gm. Zaklików, pow. Stalowa Wola
Jableczna – gm. Sławatycze, pow. Biała Podlaska
Jacnia – gm. Adamów, pow. Zamość
Janiszkowice – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Janiszów – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Janowice – gm. Janowiec, pow. Puławy
Janowiec – gm. Janowiec, pow. Puławy
Janówka – gm. Hanna, pow. Włodawa
Jarczówek – gm. Stanin, pow. Łuków
Jarosławiec – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Jasionka – gm. Parczew, pow. Parczew
Jastków – gm. Jastków, pow. Lublin
Jaszczów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Jawidz – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Jedlanka – gm. Stanin, pow. Łuków
Jeziernia – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Jeziro – gm. Siemień, pow. Parczew
Józefów – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Józwów – gm. Bychawa, pow. Lublin
Kamień – gm. Kamień, pow. Chełm
Kamionka – gm. Kamionka, pow. Lubartów
Kanie – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Karczmiska – gm. Karczmiska, pow. Opole Lubelskie
Karmanowice – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Karpiówka – gm. Kraśnik, pow. Kraśnik
Kasiłan – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Kawęczyn – gm. Szczebreszyn, pow. Zamość
Kawęczynek – gm. Szczebreszyn, pow. Zamość

Kąkolewnica – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Kąty – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Kielczewice – gm. Strzyżewice, pow. Lublin
Klementowice – gm. Kurów, pow. Puławy
Kleszczówka – gm. Ryki, pow. Ryki
Klocówka – gm. Tarnawatka, pow. Tomaszów Lubelski
Kluczkowice – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Kłoczew – gm. Kłoczew, pow. Ryki
Kobylany – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Kocudza – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Kodeniec – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Kodeń – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Kolechowice – gm. Ostrów Lubelski, pow. Lubartów
Kolembrody – gm. Komarówka Podlaska, pow. Radzyń Podlaski
Kolonja Drzewce – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Kolonja Kosarzew – gm. Bychawa, pow. Lublin
Kolonja Moniatycze – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Kolonja Zakręcie – gm. Krasnystaw, pow. Krasnystaw
Kołacze – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Komarno – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Komodzianka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Konopnica – gm. Konopnica, pow. Lublin
Końskowola – gm. Końskowola, pow. Puławy
Kopina – gm. Cyców, pow. Łęczna
Kopyłów – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Korchów – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Korców – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Korcówka – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Korolówka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Korytków Duży – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Kosmów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Kostomłoty – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Koszoły – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Kośmin – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Kotlice – gm. Miączyn, pow. Zamość
Kozły – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Kozubszczyzna – gm. Konopnica, pow. Lublin
Krasienin – gm. Niemce, pow. Lublin
Krasne – gm. Uścimów, pow. Lubartów
Krasnobród – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Krępa – gm. Jeziorzany, pow. Lubartów
Krępiec – gm. Melgiew, pow. Świdnik
Kryłów – gm. Mirce, pow. Hrubieszów
Krzczonów – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Krzemień – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Księżomierz – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Kulczyn – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Kulik – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Kumów Majoracki – gm. Leśniowice, pow. Chełm

- Kurów – gm. Kurów, pow. Puławy
Latyczyn – gm. Radecznica, pow. Zamość
Lechuty Małe – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Leopoldów – gm. Ryki, pow. Ryki
Leszczanka – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Leszczany – gm. Żmudź, pow. Chełm
Leszkowice – gm. Ostrówek, pow. Lubartów
Lipa – gm. Zaklików, pow. Stalowa Wola
Lipiny Górne – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Lipnica – gm. Rokitno, pow. Biała Podlaska
Lipowiec – gm. Terespol, pow. Biłgoraj
Lisikierz – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Lisiewólka – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Lubenka – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Lubień – gm. Wiryki, pow. Włodawa
Lubycza Królewska – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Luchów Dolny – gm. Tarnogród, pow. Biłgoraj
Łańcuchów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Łaszczówka – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Łaziska – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Łazy – gm. Łuków, pow. Łuków
Łomazy – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Łopatki – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Łopiennik Dolny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łopiennik Górny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łopiennik Nadrzeczny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łubki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Ługów – gm. Jastków, pow. Lublin
Łukowa – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Łukowisko – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Łukówek – gm. Sawin, pow. Chełm
Łuszczacz – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Łyniew – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Macoszyn – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Majdan Gromadzki – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Majdan Leśniowski – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Majdan Nepryski – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Majdan Obleszcze – gm. Szastarka, pow. Kraśnik
Majdan Sopocki – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Majdan Stary – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Majdan Wielki – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Malewsczyzna – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Malice – gm. Werbkowice, pow. Hrubieszów
Małoniż – gm. Łaszczów, pow. Tomaszów Lubelski
Markuszów – gm. Markuszów, pow. Puławy
Maszki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Matiaszówka – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Maziarka – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Maziły – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski

Meszno – gm. Garbów, pow. Lublin
Mętów – gm. Głusk, pow. Lublin
Michalów – gm. Sułów, pow. Zamość
Michałówka – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Michów – gm. Michów, pow. Lubartów
Międzyłęś – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Międzyrzec Podlaski – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Miętkie – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Mircze – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Modryniec – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Mokrelipie – gm. Radecznica, pow. Zamość
Mołodiatycze – gm. Trzeszczany, pow. Hrubieszów
Mołożów – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Momoty Dolne – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski
Moniatycze – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Mosty – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Motwica – gm. Sosnówka, pow. Biała Podlaska
Motycz – gm. Konopnica, pow. Lublin
Mszanka – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Mszanna – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Nadrybie – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Naklik – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Nasiłów – gm. Janowiec, pow. Puławy
Nasutów – gm. Niemce, pow. Lublin
Nedeżów – gm. Jarczów, pow. Tomaszów Lubelski
Niedrzwica Duża – gm. Niedrzwica Duża, pow. Lublin
Niedziałowice – gm. Rejowiec, pow. Chełm
Niedzieliska – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Niedźwiada – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Nieledew – gm. Trzeszczany, pow. Hrubieszów
Nielisz – gm. Nielisz, pow. Zamość
Niemce – gm. Niemce, pow. Lublin
Niezdów – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Nowa Wieś – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Nowiny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Nowodwór – gm. Lubartów, pow. Lubartów
Nowosiółki – gm. Chełm, pow. Chełm
Nowy Orzechów – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Oblasy – gm. Janowiec, pow. Puławy
Obrowiec – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Ochoża – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Okrzeja – gm. Krzywda, pow. Łuków
Olbięcín – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Olchowiec-Kolonia – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Olenówka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Olszanka – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Opoczka Mała – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Opoka – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Opole – gm. Podedwórze, pow. Parczew

Orchówek – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Orłów Drewniany – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Orłów Murowany – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Ortel Książęcy – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Ortel Królewski – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Osiczyna – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Osiny – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Osmolice – gm. Strzyżewice, pow. Lublin
Ossowa – gm. Wołyn, pow. Radzyń Podlaski
Ostrów – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Ostrzyca – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Osuchy – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Oszczów – gm. Dolhobyczów, pow. Hrubieszów
Otrocz – gm. Chrzanów, pow. Janów Lubelski
Ożarów – gm. Jastków, pow. Lublin
Palikije – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Pałecznicza – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Panasówka – gm. Terespol, pow. Biłgoraj
Paszki Duże – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Paszki Małe – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Pawłów – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Pilaszkowice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Piotrawin – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Piotrków – gm. Jabłonna, pow. Lublin
Piotrowice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Płonki – gm. Kurów, pow. Puławy
Podborcze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Podedwórze – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Podlesie Małe – gm. Radecznica, pow. Zamość
Pogonów – gm. Baranów, pow. Puławy
Pokrówka – gm. Chełm, pow. Chełm
Polanówka – gm. Wilków, pow. Opole Lubelskie
Polichna – gm. Szastarka, pow. Kraśnik
Policzyzna – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Polskowola – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Polubicze Wiejskie – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Poniatowa – gm. Poniatowa, pow. Opole Lubelskie
Popkowice – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Posadów – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Potok Górny – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Przewłoka – gm. Parczew, pow. Parczew
Przybysławice – gm. Garbów, pow. Lublin
Przytoczno – gm. Jeziorzany, pow. Lubartów
Puchacze – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Puchaczów – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Pułankowice – gm. Wilkołaz, pow. Kraśnik
Putnowice Mniejsze – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Putnowice Wielkie – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Rachanie – gm. Rachanie, pow. Tomaszów Lubelski

Radcze – gm. Milanów, pow. Parczew
Radecznica – gm. Radecznica, pow. Zamość
Radzanów – gm. Sawin, pow. Chełm
Rakołupy – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Rakówka – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Rataj – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Ratoszyn – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Rebizanty – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Rejowiec Fabryczny – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Rogatka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Rogoźniczka – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Rogów – gm. Grabowiec, pow. Zamość
Rogóżno – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Rozięcín – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Rozłopy – gm. Szczebbrzeszyn, pow. Zamość
Rozwadówka – gm. Sosnówka, pow. Biała Podlaska
Rożki – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Różanka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Ruda Solska – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Rudka – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Rudnik – gm. Rudnik, pow. Krasnystaw
Rudno – gm. Michów, pow. Lubartów
Rudy – gm. Końskowola, pow. Puławy
Rusiły – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Rybczewice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Rzeczycza Ziemiańska – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Samowicze – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Sawin – gm. Sawin, pow. Chełm
Sasiadka – gm. Sułów, pow. Zamość
Serniki – gm. Serniki, pow. Lubartów
Serokomla – gm. Serokomla, pow. Łuków
Siedliska – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Siedliska – gm. Lubicza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Siedliska – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Siedliszcze – gm. Dubienka, pow. Chełm
Sielec – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Siemień – gm. Siemień, pow. Parczew
Siennica Duża – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siennica Nadolna – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siennica Różana – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Sitaniec – gm. Zamość, pow. Zamość
Sitno – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Sitno – gm. Sitno, pow. Zamość
Skoki – gm. Czemierniki, pow. Radzyń Podlaski
Skoków – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Skorczyce – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Skowieszyn – gm. Końskowola, pow. Puławy
Skryhiczyn – gm. Dubienka, pow. Chełm
Sławatycze – gm. Sławatycze, pow. Biała Podlaska

Sławęcín – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Słodków – gm. Kraśnik, pow. Kraśnik
Słotwiny – gm. Karczmiska, pow. Opole Lubelskie
Smólsko Duże – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Smólsko Małe – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Snopków – gm. Jastków, pow. Lublin
Sokołówka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Sosnowica – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Sól – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Spiczyn – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Stanin – gm. Stanin, pow. Łuków
Stanisławów – gm. Żmudź, pow. Chełm
Stara Wieś – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Staw – gm. Staw, pow. Chełm
Staw Noakowski – gm. Nielisz, pow. Zamość
Stawce – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Stawek – gm. Cyców, pow. Łęczna
Stefankowice – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Stojeszyn – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Stok – gm. Końskowola, pow. Puławy
Strupin – gm. Chełm, pow. Chełm
Stryjów – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Strzelce – gm. Białopole, pow. Chełm
Strzeszkowice Duże – gm. Niedrzwica Duża, pow. Lublin
Studzianki – gm. Zakrzówek, pow. Kraśnik
Stulno – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Suchawa – gm. Wiryki, pow. Włodawa
Suchowola – gm. Adamów, pow. Zamość
Sulmice – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Sułów – gm. Zakrzówek, pow. Kraśnik
Sułowiec – gm. Sułów, pow. Zamość
Sułów – gm. Sułów, pow. Zamość
Sumin – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Surhów – gm. Kraśniczyn, pow. Krasnystaw
Susiec – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Suszno – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Szczebreszyn – gm. Szczebreszyn, pow. Zamość
Szczuczki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Szóstka – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Szperówka – gm. Szczebreszyn, pow. Zamość
Szuminka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Świeciechów – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Świerże – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Tarnawa Duża – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Tarnawatka – gm. Tarnawatka, pow. Tomaszów Lubelski
Tarnawka – gm. Zakrzew, pow. Lublin
Telatyn – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Teodorówka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Terebela – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska

Teresin – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Tereszpol – gm. Tereszpol, pow. Zamość
Toczyska – gm. Stoczek Łukowski, pow. Łuków
Topólcza – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Trawniki – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Trzcianki – gm. Janowiec, pow. Puławy
Trzebieszów – gm. Trzebieszów, pow. Łuków
Trzydnik Duży – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Tuchanie – gm. Dubienka, pow. Chełm
Tuczępy – gm. Grabowiec, pow. Zamość
Tuczna – gm. Tuczna, pow. Biała Podlaska
Tulniki – gm. Siemień, pow. Parczew
Turka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Turkowice – gm. Werbkowice, pow. Hrubieszów
Turobin – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Turów – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Turzyniec – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Tworyczów – gm. Sulów, pow. Zamość
Tyszowce – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Uchanie – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Uchańka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Udrycze – gm. Stary Zamość, pow. Zamość
Uhnin – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Uhrusk – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Ujazdów – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Ulhówek – gm. Ulhówek, pow. Tomaszów Lubelski
Urzędów – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Wandalin – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Wąwolnica – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Weremowice – gm. Chełm, pow. Chełm
Wereszczyn – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Węglinek – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Wielącza – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Wielkolas – gm. Abramów, pow. Lubartów
Wielkopole – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Wierzbica – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Wierzbica – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Wierzbica – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Wierzchowiska – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Wilków – gm. Wilków, pow. Opole Lubelskie
Wiski – gm. Tuczna, pow. Biała Podlaska
Wiszniów – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Witaniów – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Witoroż – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Witulín – gm. Leśna Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wołyń – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Wojciechów – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Wojśławice Kolonia – gm. Wojśławice, pow. Chełm
Wojszyn – gm. Janowiec, pow. Puławy

Wola Burzecka – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Wola Dereźniańska – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Wola Gałęzowska – gm. Bychawa, pow. Lublin
Wola Gułowska – gm. Adamów, pow. Łuków
Wola Idzikowska – gm. Fajstławice, pow. Krasnystaw
Wola Obszańska – gm. Obsza, pow. Biłgoraj
Wola Okrzejska – gm. Krzywda, pow. Łuków
Wola Osowińska – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Wola Różaniecka – gm. Tarnogród, pow. Biłgoraj
Wola Uhruska – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Wolica – gm. Abramów, pow. Lubartów
Wołoskowola – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Worgule – gm. Leśna Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wólka Abramowska – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Wólka Czuczycza – gm. Chełm, pow. Chełm
Wólka Domaszewska – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Wólka Kańska – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Wólka Kątna – gm. Markuszów, pow. Puławy
Wólka Łabuńska – gm. Łabunie, pow. Zamość
Wólka Orłowska – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Wólka Plebańska – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wólka Polinowska – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Wólka Ratajska – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Wólka Tarnowska – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Wronów – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Wyczółki – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Wyhalew – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Wyryki – gm. Wyryki, pow. Włodawa
Wysokie – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Wytyczno – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Wywłoczka – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Zaburze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zagórze – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Zahajki – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Zahajki – gm. Wyryki, pow. Włodawa
Zakłodzie – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zakrzew – gm. Zakrzew, pow. Zamość
Zakrzów – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Zalesie – gm. Zalesie, pow. Biała Podlaska
Załuże Stare – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Zamch – gm. Obsza, pow. Biłgoraj
Zanie – gm. Księżpól, pow. Biłgoraj
Zaporze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zarzecze – gm. Puławy, pow. Puławy
Zastawie – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Zatyle – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Zawada – gm. Zamość, pow. Zamość
Zbereże – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Zgoda – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie

Zielone – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Zosin – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Zubowice – gm. Komarówka-Osada, pow. Zamość
Zwiartów – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Zwierzyniec – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Zynie – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Żrebce – gm. Sulów, pow. Zamość
Żabików – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Żabno – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Żakowola – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Żdzarka – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Żdzary – gm. Łuków, pow. Łuków
Żerdź – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Żerniki – gm. Ułhówek, pow. Tomaszów Lubelski
Żerocin – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Żmudź – gm. Żmudź, pow. Chełm
Żółkiewka – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Żółtańce – gm. Chełm, pow. Chełm
Żuków – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Żulice – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Żulin – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Żurawnica – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Żyrzyn – gm. Żyrzyn, pow. Puławy

Wykaz cyfrowych oznaczeń miejscowości na mapach

1. Komarno, 2. Bohukały, 3. Łukowisko, 4. Worgule, 5. Lipnica, 6. Błotków Duży, 7. To-czyska, 8. Grzędówka, 9. Leszczanka, 10. Sitno, 11. Wólka Plebańska, 12. Dobrynka, 13. Jedlanka, 14. Łazy, 15. Żakowola, 16. Kozły, 17. Koszoły, 18. Kały, 19. Germanicha, 20. Siedliska, 21. Żabików, 22. Ossowa, 23. Dubica, 24. Matiaszówka, 25. Ja-błeczna, 26. Okrzeja, 27. Stara Wieś, 28. Branica Radzyńska, 29. Dawidy, 30. Mo-twica, 31. Hanna, 32. Krępa, 33. Dębica, 34. Glinny Stok, 35. Kodeniec, 36. Żu-ków, 37. Pogonów, 38. Rudno, 39. Niedźwiada, 40. Uhnin, 41. Lubień, 42. Orchó-wek, 43. Gołąb, 44. Osiny, 45. Abramów, 46. Nowodwór, 47. Kolechowice, 48. Zału-cze Stare, 49. Żdzarka, 50. Zbereże, 51. Zarzecze, 52. Stok, 53. Krasienin, 54. Ja-widz, 55. Nadrybie, 56. Kulczyn, 57. Mszanna, 58. Stulno, 59. Wilków, 60. Słotwiny, 61. Ługów, 62. Dys, 63. Zakrzów, 64. Głębokie, 65. Radzanów, 66. Świerże, 67. Bra-ciejowice, 68. Janiszkowice, 69. Poniatowa, 70. Konopnica, 71. Krępiec, 72. Dorohucz, 73. Ochoża, 74. Wólka Czuczycza, 75. Brzeźno, 76. Piotrawin, 77. Kluczkowice, 78. Bo-rzechów, 79. Bychawka, 80. Gardzienice, 81. Żulin, 82. Weremowice, 83. Andrzejów, 84. Rogatka, 85. Basonia, 86. Wierzbica, 87. Kielczewice, 88. Krzczonów, 89. Łopiennik Górny, 90. Siennica Duża i Siennica Różana, 91. Alojzów, 92. Skryhiczyn, 93. Księżo-mierz, 94. Sulów, 95. Opoka, 102. Gościeradów, 103. Trzydnik Duży, 104. Wierzchowiska, 105. Tarnawa Duża, 106. Staw Noakowski, 107. Udrycze, 108. Rogów, 109. Ob-rowiec, 110. Irena, 111. Stojeszyn, 112. Wólka Ratajska, 113. Żrebce, 114. Zawada,

115. Horyszów Polski, 116. Malice, 117. Cichobórz, 118. Lipa, 119. Momoty Dolne, 120. Kocudza, 121. Kawęczyn, 122. Białowola, 123. Zubowice, 124. Miętkie, 125. Gołębie, 126. Ciosmy, 127. Hedwizyn, 128. Malewszczyzna, 129. Antoniówka, 130. Małoniż, 131. Oszczów, 132. Hucisko, 133. Majdan Stary, 134. Aleksandrów, 135. Zielone, 136. Nedeżów, 137. Ułhówek, 138. Potok Górny, 139. Łukowa, 140. Zamch, 141. Brzeziny, 142. Wierzbica, 143. Wola Różaniecka, 144. Siedliska.

Słownik

Abecadło ‘ułożony według alfabetycznego porządku zbiór liter jakiegoś pisma’

Abecadło to so litery, których dzieci uczo sie w szkole w pierwszy klasie (Stawce). Abecadło to so chyba litery tak brane po kulei od a do z (Orłów Drewniany). Był taki wierszyk, abecadło z pieca spadło, i potem te wszystkie litery po kulei byli wymieniane, pamiętam tyn wierszyk nawet (Gąsiory). Na elimentarzu sie uczo dzieci abycadła, tych literek po kulei (Teodorówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *abecadła*; D. lm. *abecadłów*; wymowa: *abecaduo*, *abycaduo*.

Por. *alfabet*.

Aeroplan ‘statek latający o napędzie silnikowym’

Aeroplanów to kiedyś mni było, czasem tam jakiś przylecioł, a tera to więcy latajo (Nielisz). Europlan, starse ludzie to tak nazywajo samolot (Wandalin). Stare, jeszcze jak moje babcia żyli, to mówili, ze aroplany straszko krowy i mni mlika przez to dajo (Tworczyów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *aeroplanu* // *aeroplana*; D. lm. *aeroplanów*; wymowa: *aeroplan*, *auroplan*, *aroplan*, *uuroplan*, *uropolan*, *uropolan*.

Por. *samolot*.

Akordeon ‘instrument muzyczny, składający się z klawiatury klawiszowej i guzikowej’

Akordeon to jedno rękę na klawisze naciskał, tak szli jeden za drugim, rozciągał tak szeroko ten instrument, a drugo rękę miał z drugi strony i na guziki takie naciskał (Staw Noakowski). Było granie na akordeonie i już zabawa (Stryjów). Na akordeonie grał i to taka była orkiestra (Garbów). Tam nic innego ni było, ino akordeun, no i jakieś czasem skrzypki, i cała orkiestra była (Susiec). Kiedyś uczyły sie dzieci grać na akordeonie w ognisku muzycznym, i jak które zdolne, to potem grało (Kleszczówka). To, to samo, harmonia i akordeon to, to samo, tylko, tylko byli tak. Akordeon to przeważnie sie liczy, że on miał klawiszowe, no te klawisze miał (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *akordeonu*; D. lm. *akordeonów*; wymowa: *akordeon*, *akurdeun*, *akurdeon*, *akordeun*.

Por. *harmonia*, *harmoszka*.

Akordeonista ‘ten, kto gra na akordeonie’

Akordeunista to sie nazywa ktoś taki, co umi grać na akordeunie (Niele dew). Kiedyś to w każdy orkiestrze był akurdeonista, a i same grały na zabawach, jeden akurdeonista wystarcoł, żeby zabawa była (Wolica). Mój kolega z młodości jeszcze, to był akordeunisto, to na tym akordeunie grał, ale na skrzypcach nie szło mu (Nowodwór).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *akordeonisty*; D. lm. *akordeonistów*; wymowa: *akordeonista*, *akordeunista*, *akurdeunista*, *akurdeunista*.

Por. *harmonista*.

Akuszerka ‘kobieta odbierająca porody na wsi’

Akuszerka to kobieta, co odbierała poród (Orłów Drewniany). Akuszerka to przywaznie starsza kobieta, do porodów jo wołali, położna po dzisiejszemu (Grabowiec). Prawie w każdy wsi była taka kobieta akuszerka, co przyjmowała dzieci na tyn świat (Biszcz). Akuszerka to dawnij mówili na położno (Naklik). Akuszerka to dawna położna (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *akuszerki*; D. lm. *akuszerków*; wymowa: *akušerka, akušyrka, akuserka*.

Por. *baba, babka*.

Alamentarz ‘podręcznik do początkowej nauki czytania’

Odkąd spomnić, to zawsze dzieci uczyli sie z alamentarza, to pierwsza taka książka jakby dla dziecka w sam raz (Malewsczyczna). Alamentarz to kiedyś był inny, taki z Alo, z Olo, i z Asem (Wandalin). Moje babcia to mówili na te książke alamentarz, inaczej nie powiedzieli (Kasiłan). Mój wnuk podar alamentarz stary, co to jeszcze z dawna był (Siennica Różana).

Źródła: PM, ML, KAGP, SGM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i północno-zachodnia.

D. lp. *alamentarza* // *alamentarzu*; D. lm. *alamentarzów* // *alamentarzy*; wymowa: *alamentaš, alamyntaš*.

Por. *elementarz, lementarz*.

Alfabet ‘ułożony według alfabetycznego porządku zbiór liter jakiegoś pisma’

Alfabet to ułożone kolejno nazwy i kształty liter, takie na wzór, jak pisać i jak to czytać (Płonki). Alfabet to tak po kulei ido litery (Babin). Jak nie znasz alfabetu, to nic ni napiszesz i nic nie przeczytasz (Nasutów). Alfabet to sie zaczyna od litery a, i kiedyś w elimentarzu była dziewczynka Ala, bo musi z tego, że na a sie zaczynato to imie (Zielone).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *alfabetu*; D. lm. *alfabetów*; wymowa: *alfabet*.

Por. *abecadło*.

Ambona ‘ambona w kościele’

Ambona to taki rodzaj trybuny w kościele, bogato jest zdobiona, i to jest takie miejsce do wygłaszania kazań i czytania Pisma Świętego (Turobin). Ambona to miejsce w kościele, z którego ksiądz głosi kazanie (Łopatki). Ambona, to tam ksiądz kozanie w niedziele mówił w dawnych casach (Świeciechów). Ambona to miejsce, skąd ksiądz wygłaszał kiedyś kazanie (Pokrówka). Kiedyś kazanie to było z ambony, a tera to w nowych kuściołach nawet ni ma ambony (Dorohucza). Tera ambonów w kuściołach nie ma, ale i w starych kuściołach, dzie jeszcze so, to ksiądz kazania z ambony nie głosi (Hańsk). W nidziele wułane były zapuwiedzi z ambony naszych, to już wnet wysele (Sól).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 18).

D. lp. *ambony*; D. lm. *ambonów*; wymowa: *ambona, ambuna*.

Por. *kazalnica, kazanica*.

Ameryka ‘odległe strony’

Ameryka to jak coś tam dzieś bardzo daleko jest, no tak jak ta Ameryka, dzieś tam za wodami (Wólka Abramowska). Ameryka to tak, jak bardzo daleko od ciebie coś, to sie mówi, a to tako ameryka (Gielczew). Ameryka to nazywa sie, jak coś jest niedostępne dla człowieka, dzieś tak bardzo daleko, tak nie bardzo wiadomo, dzie to jest (Zaburze). Babka mówili, a dzie to jest, to przecie hameryka, tam na nogach to trza iść z miesiąc, a może więcy (Posadów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *ameryki*; D. lm. *ameryków*; wymowa: *ameryka, amyryka, yameryka*.

Por. *dalczynio, dalczynna, świat, ukraina, wielki świat*.

Analfabeta ‘człowiek, który nie umie pisać ani czytać’

Zy starszych to było dużo analfabetów, krzyżkami sie podpisawali (Nowy Orzechów). Du wojny to na wsiach wsię ludzie stare to analfabety byli (Sąsiadka). Tera analfabetów ni ma, ale przyd wojno światowo to było tych analfabetów pełno, co ani pisać, ani czytać nie łumioł (Borownica). Mój ojciec to analfabeta był, ale sie zawzion i już mioł więcy jak czterdzieści lat jak sie zaczon uczyć pisać i czytać, i nauczył sie, no i podpisać sie umioł, i przeczytać coś (Żrebce). Przyd wojno byli tu takie analfabety byz zodny skoły, co sie najmali byle dzie (Studzianki). Analfabetów kiedyś było więcy jak tych, co pisać i czytać umieli, więcy jak połowa to przyd wojno byli analfabety (Choroszczyńska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *analfabety*; D. lm. *analfabetów*; wymowa: *analfabeta*.

Por. *niepiśmienny*.

Aptekarz ‘ten, kto wydaje leki w aptece’

Aptekarz, no bo jest w aptece i stąd aptekarz (Krzemień). Aptekarz to tak jak dochtor jest, bo na lekach sie zna (Uchanie). W aptece sprzydaje aptekarz, no to un musi być wykształcony, jak ma do czynienia zy zdrowiem ludzi (Wólka Orłowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *aptekarza*; D. lm. *aptekarzów*; wymowa: *aptekaś, apytykaś, aptekoś, apytykoś*.

Por. *magister*.

Ar ‘miara powierzchni ziemi równa stu metrom kwadratowym’

Ar to setna część hektara (Zwierzyniec). Na ary liczyli, ar to była miara pola (Bortatyczne). No to jest kawałek taki pola, ile tam arów. To rozmaicie, i dzieś ary, i dwadzieścia ary, i trzydzieści moze być, albo sto prety (Borzechów). Na ogród to wystarczyło pare ary ziemi (Garbów). Jak przyjechały do nas, to nie wirzyły, że myśmy na okrągło oboje wysiekli te pszenice, te dwadzieścia pięć ary (Markuszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ara*; D. lm. *arów*; wymowa: *ar*.

Arcel ‘wkręcany w podkowę kawałek metalu umożliwiający koniowi swobodne poruszanie się po śliskiej powierzchni’

Arcele to haki u każdego z dwóch końców podkowy u konia (Żdzarka). Arcele takie zakręca się, i tak przybija się równiutko do kopytów kunia (Żuków). Arcele so putrzebne do podkucia kunia (Kamień).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *arcela*; D. lm. *arcelów*; wymowa: *arcel*.

Por. *hacel*.

Arenda ‘wydzierżawione pole’

W arende wziun potem pole, to już łatwi było, bo to jakby troche na swoim (Dobrynka). Mało swojego było pola, to mój wziun jeszcze w arende troche, no bo jakoś trza było żyć, dzieci nakarmić (Sławęcín).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *arendy*; D. lm. *arendów*; wymowa: *arenda, arynda*.

Por. *dzierżawa, posesyja, snopkowe*.

Areszt ‘miejsce tymczasowego aresztowania’

Areszt to tak musi jak na troche trza kogo zamknąć (Orłów Murowany). Areszty to przy milicjach były (Paiecznica). Koło nas był taki areszt, co trzymali pu tygodniowi, a późni dali więźli (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *aresztu*; D. lm. *aresztów*; wymowa: *arešt, arest, aryšt, arešt*.

Por. *koza, paka*.

Asfalt ‘szeroka droga brukowana’

Asfalt tera jest, ta droga to już asfalt (Obrowiec). Tera to sie jeździ dobrze, bo wszędzie asfalt, inny drogi ni ma, tylko asfalt, a kiedyś tu kocie tby byli, a jeszcze wcześni to było pełno błota (Michałów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *asfaltu*; D. lm. *asfaltów*; wymowa: *asfalt*.

Por. *asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Asfaltówka ‘szeroka droga brukowana’

Asfaltówka to szosa asfaltowa (Ruda Solska). Ta asfaltówka to sie pojawiła dupiro grubo pu wojnie, aleancko już sie jychało, nie to, co było kiedyś (Motwica). Asfaltówki pobudowali i już wieś sie do miasta przybliżyła, bo autobusy zaczeni jeździć (Wólka Czulczycka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *asfaltówki*; D. lm. *asfaltówek*; wymowa: *asfaltufka*.

Por. *asfalt, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Atrament ‘niebieski lub czarny płyn służący do pisania piórem’

Atrament był trzymany w pękatym kałamarzu (Osmolice). W każdej szkole to w kałamarzu na ławce w takim dołku stał atramynt (Topólca). Atrament był w szkole w tych ławkach, takie były otworki w ławce, i w nich atramynt w kałamarzach (Rejowiec Fabryczny). Atramynt to był kiedyś do pisania, obsadki były i atramyntem się pisało (Opoka).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *atramentu*; D. lm. *atramentów*; wymowa: *atrament, atramynt*.

Por. *czernidło, czerniwo*.

Autobus ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Autobus to duży samochód przeznaczony do wożenia ludzi z miasta do wsi, i ze wsi do miasta (Grądy). Ja, jak żem za mąż wychodziła, to dopiero autobusem żem jechała (Kocudza). Tam kiedyś tak autobusem to nie jychali, pichoto się szło (Siedliska pow. Krasnystaw). Do Terespolu nawet dzieci pieszo chodziły, jak nie było autobusu. Teraz to na żądanie autobus podjeżdża, dzieci wsiadają (Lechuty Małe).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *autobusa // autobusu*; D. lm. *autobusów*; wymowa: *autobus, aʌtobus, aftobus*.

Por. *autonaprawa, osobówka, pekaes*.

Autonaprawa ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Nie wim, jak to było, ale się mówiło, że jedzie autonaprawa, i to autonaprawo się jżdżiło du miasta, jak już szosa była (Sąsiadka). Autonaprawa to był samochód państwowy, żeby jechać du miasta. My tylko autonaprawo jżdżili, bo niczego innego ni było (Żurawnica).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *autonaprawy*; D. lm. *autonaprawów*; wymowa: *autonaprava, aʌtonaprava, aftonaprava*.

Por. *autobus, osobówka, pekaes*.

Baba I – tom I: 53.

Baba II – tom IV: 49.

Baba III – tom IV: 49.

Baba IV – tom IV: 49.

Baba V – tom VI: 52–53.

Baba VI – tom VI: 53.

Baba VII – tom VI: 53–54.

Baba VIII – tom VI: 54.

Baba IX – tom VII: 51.

Baba X – tom VII: 51.

Baba XI – tom VIII: 51–52.

Baba XII – tom VIII: 52.

Baba XIII ‘kobieta odbierająca porody na wsi’

Baba to taka jakby akuszerka wiejska (Janiszkowice). Baba była na wsi i odbierała porody (Hosznia Ordynacka). Wszystkie dzieci we wsi, to ta baba odbierała (Sławęcín). Doktorów ni było po wsiach, no to baba była i purody odbierała, a dzieci sie dużo ruzdziło (Majdan Wielki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *baby*; D. lm. *babów*; wymowa: *baba*.

Por. *akuszerka, babka*.

Babiniec ‘przedsiónek kościoła’

Babiniec to nazywali ten przedsiónek kościelny z wodo święcono w kropilnicy (Gałęzów). Wchodzi sie pierw do babinca, a potem do właściwego kościoła (Brzeźnica Bychawska). W babincu to baby przyważnie stali, bo chłopcy szli daly (Ignaców). Baby to stawali zara tu przy wejściu, babiniec sie nazywał, nowe kuścioły tego ni majo, inna budowa (Spiczyn). W babincu przystanoł, przeżegnał sie święcono wodo, co była w kropilnicy, i szeł daly na kościół (Kawęczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa (zob. mapa 16).

D. lp. *babinca*; D. lm. *babinców*; wymowa: *babińec*.

Por. *kruchta, pod chórem, przedsiónek, sieni, sionki*.

Babka I – tom I: 53–54.

Babka II – tom II: 233.

Babka III – tom V: 56–57.

Babka IV – tom V: 57.

Babka V – tom V: 57.

Babka VI – tom VI: 54.

Babka VII – tom VI: 55.

Babka VIII – tom VII: 51.

Babka IX – tom VIII: 53.

Babka X ‘kobieta odbierająca porody na wsi’

Babka to kobieta, co odbierała poród (Orłów Drewniany). Dzieci rodzili się w domu, ale była babka i ona już widziała, co i jak zrobić, tak sama z siebie, nie z książków (Sawin). Dzieci w domu się rodzili. Babka przyszła, tak jak akuszerka, odebrała dziecko i choowało się (Branew). Babka była taka wiejska i ona odbierała porody (Sól). Babka to taka akuszerka wiejska, ale bez szkół, bez żadnego wykształcenia (Potok Górny). Babka to taka wiejska, dawno na wsi du lykarza ni jechały, ino te babki były i babka dziecko odebrała (Wólka Abramowska). Bedzie baba rodić, no to trza po babke jechać, żeby babka to dziecko odybrała (Luchów Dolny). Dawni to kobity rodziły w domu. Tam szpitalów nie było, tylko wszystko w domu. To te babki były. Tam te babki były, przyprowadziły babke, trza było zara naładować wiące ziele, ji pod głowe położyły to ziele, ji ta kobita dziecko urodziła, to znów trza zatkać kumin podusku, bo żeby ta carownica nie przysła i tego dziecka nie odmieniła (Niezdów).

Źródła: PM, ML, TBM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *babki*; D. lm. *babków*; wymowa: *baпка*.

Por. *akuszerka, baba*.

Badunia I ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Badunia to jak takie trzęsawisko, można się zapaść w ty baduni (Sitno pow. Zamość). Może byś tu skręcił wózkem, bo tam taka badunia, trudno będzie wyciągnąć (Korczów).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *baduni*; D. lm. *baduniów*; wymowa: *baduńa*.

Por. *bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Badunia II ‘błotna kałuża’

Badunia to jest jakby taki dół z wodo (Biszczka). Taka wielga badunia, że tędy nie przyjedzie wózkem (Majdan Stary). Łon ni miał żadnego purządku na pudwórku, wkoło chliwa samego wielga badunia (Sól). Baduniów po dyszczu narobiło się (Zynie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 5).

D. lp. *baduni*; D. lm. *baduniów*; wymowa: *baduńa*.

Por. *bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluza, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Badunia III ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Koło rzyki się zrubila tako badunia, ta rzyka przybrała i zrubila się naukoło badunia (Zanie). Rzeka wylała i zrubila się badunia (Korczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *baduni*; D. lm. *baduniów*; wymowa: *baduńa*.

Por. *dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Badylarz ‘ten, kto uprawia warzywa, owoce’

Przyd wojno to badylarzów na wsi ni było, wszystko dzidzice mieli (Franciszków). *Bady-larz to bardzo bugaty człowiek, bo to dobry zarobek sad czy ogród większy* (Stojeszyn). *Tam bardzi nad Wiśło to badylarzów jest troche* (Poniatowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *badylarza*; D. lm. *badylarzów*; wymowa: *badyłaś, badyłoś*.

Por. *ogrodnik, sadownik*.

Bagnisko ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Bagnisko to takie miejsce, ze można sie zapasać i ni wyłożyć (Popkowice). *Bagnisko to trza z daleka omijać, bo to sie grzęźnie w tym* (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *bagniska*; D. lm. *bagnisków*; wymowa: *bagnisko*.

Por. *badunia, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzy-sko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Bagno I – tom V: 59.**Bagno II** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Bagno to podmokły, grząski teren, często zarosnięty (Karmanowice). *Bagno to miejsce, gdzie może ugrzędnąć nawet wóz z końmi* (Sąsiadka). *Bagno to jest miejsce błotniste i porośnięte trawo* (Nowodwór). *Bagno to łąka bardzo mokra, można na nio wlażyć, ale więcy nie wylażyć, wciągnie du środka* (Czołki). *Bagno to błotnisty teren porośnięty trawo* (Sławęcín). *Te bagna były przeważnie na łukach, tam gdzie rosła trawa, trzciny, jakby wjechał na te bagna furmanku, to by lutunul* (Świeciechów). *Bagno to woda i porośnięta kępami trawy* (Wólka Polinowska). *Bagno z wodo wśród pól, głębsze od kołbani* (Wyha-lew). *Na bagnie to nic nie urosnie, nawet trawa sie ni nadaje dla bydła* (Rybczewice).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bagna*; D. lm. *bagnów*; wymowa: *bagno*.

Por. *badunia, bagnisko, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mo-krzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Bagnówka I – tom V: 59.**Bagnówka II** ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Bagnówka to bardzo łostrza trawa, co rośnie tylko na bagnach (Osuchy). *Bagnówka to rośnie nad rzykami, tam dzie mokro, dzie bagno* (Chmielek).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *bagnówki*; D. lm. *bagnówek*; wymowa: *bagnufka*.

Por. *jaruga, koziaara, koziaarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierzaga, ścieciuga*.

Bajducha ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Bajducha sie zrubila na drodze, za duzo dysców ostatnio było (Józwów). Bajducha na drodze, że trudno przyjechać (Kiełczewice). Dzieci to lubiały włożyć w bajduche bosymi nogami (Wola Gałęzowska). Na błoto to bajducha tyż mówią (Tarnawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy (zob. mapa 6).

D. lp. *bajduchy*; D. lm. *bajduchów*; wymowa: *bajduxa*.

Por. *błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Bajoro ‘błotna kałuża’

Bajoro to głęboki dół z wodą tak troche z błotem (Wólka Abramowska). Bajoro to dół ze stojącą wodą (Grabowiec). Jak jest mokry rok, to tu nas na podwórku cały czas stoi woda w bajorze, to tu taki jest nizin (Bychawka). Po dyszczu na drodze kałuże są i bajura większe (Białowola). Bajoro to już taka większa kałuża (Buśno). Kiedyś to tu byli takie wielkie bajory (Zatyle). No tam koło chałupy naszy zrobiło się takie bajoro, aż staw prawdziwy się zrobił, ni można było przejść (Babin). Poszedłem na bajory te kancyrki zastawić (Bęczyn). Bajoro to jak wielga kałuża (Osmolice). Bajoro to błoto z wodą (Bliskowice).

Źródła: PM, ML, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia oraz okolice Janowa Lubelskiego, Kraśnika, Bychawy, Lubartowa i Białej Podlaskiej (zob. mapa 5).

D. lp. *bajora*; D. lm. *bajorów*; wymowa: *bajoro, bajuro*.

Por. *badunia, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Bajur ‘błotna kałuża’

Bajur to kałuża na drodze, że trudno przejechać (Polichna). A to różnie mówili, bajur i kał, kałuża, jak po dyszczu na drodze dużo ty wody się robiło (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Polichna, Maziarka, Trzydnik Duży (zob. mapa 5).

D. lp. *bajura*; D. lm. *bajurów*; wymowa: *bajur*.

Por. *badunia, bajoro, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Bajura ‘błotna kałuża’

Bajura to wielga i głęboka jest, czasem troche z błotem (Rudnik). Bajura to bardzo głęboka kałuża (Wyhalew). Bajura to taka większa kaluga (Sławęcín). Po dyszczu w sieni zrubila się bajura (Gromada). Bajura to taki dołek na podwórzu z wodą po deszczu (Wysokie). Bajura to woda pełna błota (Rachanie). Bajura to na drodze się robi takie miejsce trudne do przejścia z powodu błotnisty mazi (Smólsko Duże). Małe bajury, większe bajury stoją, takie jak jeziorka (Skryhiczyn). Dzieci lubio się chlapać w bajorze (Horyszów Ruski). Mówię, patrz pod nogi, bo w bajure wlaziesz (Zubowice). Wlazło ci w środek bajury i chłapie się, ani jo było stamtąd wygnać (Sól).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i okolice Parczewa (zob. mapa 5).

D. lp. *bajury*; D. lm. *bajurów*; wymowa: *bajura*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Balaski ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balaski to w dawnych kościołach były przed ołtarzem (Hosznia Ordynacka). Balaski to jakby taka barierka w kościele odgradzająca wiernych od ołtarza (Chmielek). Balaski po boku, a pośrodku wejście pod ołtarz jest (Ciechomin). Balaski to jeszcze w starych kościołach były (Żółkiewka). Dzieci to przy tych balaskach się gromadziły, bo to było najbliższe ołtarza, ale odgrozione jakby od niego (Opoczka Mała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i okolice Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 17).

D. lm. *balasków*; wymowa: *balaski*.

Por. *balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Balasowanie ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balasowanie to jest takie ogrodzenie przed ołtarzem (Skowieszyn). Takie balasowanie było zrobione i to dzieliło ołtarz od reszty kościoła (Borysów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław (zob. mapa 17).

D. lp. *balasowania*; wymowa: *balasowanie*.

Por. *balaski, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Balasy I – tom VII: 53.

Balasy II ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balasy to jest takie ogrodzenie przed ołtarzem (Pokrówka). Balasy to barierka w kościele odgradzająca wiernych od ołtarza (Naklik). Balasy ido tak prawie wkoło ołtarza, taki jakby płotek, ogrodzenie takie, a nazywali balasy (Hedwiżyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Chełma (zob. mapa 17).

D. lm. *balasów*; wymowa: *balasy*.

Por. *balaski, balasowanie, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Balówka ‘zabawa z tańcami na wsi’

Balówka to zabawa, a kiedyś nie byli zabawy całe noc, ale więcy to się o dwunasty kuńczyli (Nowa Wieś). W dzień pracowali, a w wieczór w sobotę balówkę zrubili i tańce, śpiewanie (Sokołówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *balówki*; D. lm. *balówek*; wymowa: *balufka*.

Por. *dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Balustrada ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balustrada w starych kościołach dzieliła ołtarz i resztę kościoła (Jawidz). Balustrada była przed ołtarzem (Trawniki). Balustrada to barierka w kościele odgradzająca wiernych od ołtarza (Łukowa). To taka balustrada była przy tym ołtarzu i przy tym płotku kłękano się do komunii (Małoniż). Łuntorz był oddzielony łód wiernych tu balustradą, tam był schodek pod tu balustradą i tam ludzie kłękali jak do komunii szły (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 17).

D. lp. *balustrady*; D. lm. *balustradów*; wymowa: *balustrada, bałistrada*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Balustradka ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balustradka była w kościele, takie ogrodzenie ołtarza w kościołach dawno budowanych, w nowych nie budują tak (Książomierz). Łód ołtarza to dzieliła balustradka (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika (zob. mapa 17).

D. lp. *balustradki*; D. lm. *balustradków*; wymowa: *balustradka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Bandoch ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandoch to jest chłop najmujący się razem z innymi na czas jakiś na robotę do innej wsi czy okolicy (Wąwolnica). Bandoch to najemny robotnik rolny, wędrujący w poszukiwaniu pracy (Łuszczacz). Dawni bandochy rubili tu jasnygo pana, najmali się całymi grupami (Siennica Różana). Bandoch to szukał ruboty w innych strunach, najmał się do ruboty (Sławatycze). Bandochy, to nieraz szły całe wsie, najmuwały się takie bandochy tu dziedzica i zarabiała przyz całe lato (Sól). Bandoch to sezonowy robotnik zamiejscowy, najmujący się do prac polowych (Zamch). Bandoch to szel do sezonowej pracy nawet z dalszych stron, aby ino trochę zarobić (Chmielek). Bandochy to całymi grumadami szli na te rubote, bo dzieci jeść chcieli i trza było zarobić (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bandocha*; D. lm. *bandochów*; wymowa: *bandox*.

Por. *bandos, góral, wyrobnik*.

Bandocha ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandocha to baba, co szła z innymi na rubote do dworu, tam czasem to z bardzo daleka była ta bandocha (Łopiennik Dolny). Bandocha zawsze to przyjeżdżała w większy gromadzie (Skowieszyn). Bandochy to baby, co przyjeżdżały one do pracy dzieś z dalsza (Siedliszcze). A te dziewczyny to nazywali bandochy, bo dlatego, że to bando szli i bando

spali tam gdzieś, bando chodzili na robotę, w rowie sie myli. I dlatego oni sie nazywali bandochy (Wyryki). Bandocha w cały grupie robotników była, bo to dzieś z Litwy byli te bandochy, z bardzo daleka byli (Czołki). Dziezic jeździł za Biłgoraj i nazbierał takich dziewczuch, a te dziewczuchy nazywały sie bandochy, i wy zniwa pracowały jak trzeba (Nowa Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bandochy*; D. lm. *bandochów*; wymowa: *bandoxa*.

Por. *bandoska, wyrobница, zarobnica*.

Bandos ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandos no szed do roboty (Chmiel). Bandos to taki rubotnik (Wąwolnica). Tu były bandosy, to były grupy ludzi albo pojedyncze ludzie, które chodziły po wsi i szukały po dworach u pana roboty (Świeciechów). Jak ktoś więcej miał pola, to najmował i dużo było tych bandosów, bandosi sie nazywali (Słodków). Rządca był dobrym człowiekiem do bandosów. Pieniądze to co miesiąc im wypłacali. Ale ile to nie powiem, bo ja jak tam pracowałam w ogrodzie, to zarabiałam na miesiąc dwadzieścia złotych (Garbów). Bandosy chodzili za robotę, po dworach sie najmali, a potem to i u bogatych chłopów (Czemnierniki). A co ja sie okopałam, co sie odźwigałam tych kartoflinów. No to tak razem z bandosami, takie bandose były, downi to były tako zbiranina tych ludzi z całej Polski po tych majątkach, dworach, zjizdzały sie, bo to bidota była (Babin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bandosa*; D. lm. *bandosów*; wymowa: *bandos*.

Por. *bandoch, góral, wyrobnik*.

Bandoska ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandoska to robotnica najeta w czasie zniw z inny wioski (Polichna). Bandoska to wy dworze pracowała (Wierzchowiska). Był bandos i bandoska (Świeciechów). Bandoska to kobita, co szła i szukała ruboty w świecie (Gościeradów). Były takie bandoski i une w studole spały, bo to łobce były (Wierzbica pow. Kraśnik). We dworze jak sie robiło, to tak te były, takie te, nazywały sie bandoski (Kolonja Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *bandoski*; D. lm. *bandosków*; wymowa: *bandoska*.

Por. *bandocha, wyrobница, zarobnica*.

Bankiet ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Wielgi biznesmen sie zrobił z niego, to i na bankiet go stać (Ruda Solska). Kiedyś to żadnych bankietów nicht ni robił, bo ludzie bidniejsze były (Sawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *bankietu*; D. lm. *bankietów*; wymowa: *bankét*.

Por. *impreza, przyjęcie, swadźba*.

Baraban ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

To skrzypki, harmonia i jakiś baraban, i już muzyka była (Dąbrowa Olbięcka). A jeden zawsze był, co na barabanie barabaniuł (Polichna). Na barabanie ktoś barabaniuł, i harmonia była, i skrzypce (Studzianki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i zachodnia.

D. lp. *barabana* // *barabanu*; D. lm. *barabanów*; wymowa: *baraban*.

Por. *bęben, bębenek, bubon, perkusja, taraban, tarambas*.

Barabanista ‘ten, kto gra na bębnie’

Na barabanie grał, to bił w tyn baraban, taki barabanista nazywał się, od tego barabana musi (Wronów). Barabaniste jakiegoś wzieni i harmonie, i już było dobrze (Zarzechce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *barabanisty*; D. lm. *barabanistów*; wymowa: *barabańista*.

Por. *bębenista, bębniarz, bębniasta, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Barcie ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’

(zob. ilustracja 14).

Kiedyś tu podobno były barcie pscele, stare barcie pscele, i dużo pscoł było. Stare barcie pscele i dużo lyp było, i tam w tych lypach wiecznie brzęcało, i to stąd Bęcyn (Bęczyn). Kiedyś tu byli barcie z tymi ulami (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lm. *barciów* // *barci*; wymowa: *barće*.

Por. *pasieczysko, pasieka, ule*.

Barć ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Barć to otwór w drzewie, tako dziura w tym drzewie, wypróchniana dziura (Przewłoka). W barciach takich w drzewie to osy się lubio zagnieżdzić (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *barci*; D. lm. *barciów*; wymowa: *barć*.

Por. *dupel, dupla, duplak, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Barierka ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

W dawnych kościołach była barierka, takie odgrodzenie ołtarza łod reszty kościoła (Błazek). Ja do ty barierki to szłam do komunii, to się klękało przy barierce, białym było przykryte, tak urocyscie, a tera na stojąco biero komunie (Branewka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 17).

D. lp. *barierki*; D. lm. *barierków*; wymowa: *bańerka, baryjierka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Barka ‘statek bez własnego napędu, używany do przewozu towarów drogą rzeczną, holowany lub pchany’

Barki pud wode, pud prąd, to byli napędzane przez takie maleńkie stateczki parowy, tam ciągnął dwie, trzy barki i oczywiście ściągali końmi, barka Bugiem była pud prąd ciągnięta na linach przez konie, który śli ponad brzegiem wody, podciągali jo (Kryłów). Barka to tak puszczane na wode, ale przywiązane du czegoś i to ściągało z wodo (Czumów). Barkami splawiali buraki cukrowe do cukrowni Strzyżów, ja to widziała te barki (Cichobórz). Splaw drzewa barkami był na wiosne, a jesinno poro to barkami splawiali buraki (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. barki; D. lm. barków // barek; wymowa: barka.

Bartnik ‘hodowca pszczół’

Bartnik zajmuje sie tylko pszczołami (Worgule). Kiedyś to bartniki w lasach pszczoły mieli, a potem to ule przy domach (Lechuty Małe).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. bartnika; D. lm. bartników; wymowa: bartnik.

Por. pasiecznik, pszczelarz.

Barysz ‘poczęstunek po udanej transakcji kupna i sprzedaży’

Barysz to taki poczęstunek po dobrym targu (Worgule). Barysz to tak chyba z cha-chłacka troche, sprzydali dobrze, no to był barysz z wódko (Zerocin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. barysza // baryszu; D. lm. baryszów; wymowa: baryś.

Por. litkup, mohorycz.

Bas ‘czterostronowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Bas to instrumynt muzyczny (Ignaców). Bas to taki większy instrument, troche jak skrzypki, ale ni bardzo podobny i dużo większy (Wołoskowola). Bas to ma struny, ale to wielgie takie jest i rzadko na tym grali, ale widziałam tego basa (Alojzów). Bas to do grania istrument, jak skrzypki, ale dużo większy (Orłów Murowany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. basa // basu; D. lm. basów; wymowa: bas.

Por. basen, basetla, basy, kontrabas, maryna.

Basen ‘czterostronowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Basen to taka duża skrzypka (Międzyżeś). Basen to struny miał cztery, no i wielgi taki, stawiali to w nogach (Kąty).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Międzyżeś, Kąty, Elźbiecin, Kostomłoty, Kodeń.

D. lp. *basena* // *basenu*; D. lm. *basenów*; wymowa: *basen*.

Por. *bas*, *basetla*, *basy*, *kontrabas*, *maryna*.

Basetla ‘czterostunowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Basetla to jest instrument muzyczny (Gašiorzy). Basetli to w tych urkiestrach na wsiach ni było, to dzieś w miastach może, ale ja widziała, jakie to jest (Bokinka Pańska). Basetla to jak skrzypki, ale wielgie takie (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

D. lp. *basetli*; D. lm. *basetłów*; wymowa: *basetla*.

Por. *bas*, *basen*, *basy*, *kontrabas*, *maryna*.

Basy ‘czterostunowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Grajo na basach, wielgie takie te basy (Przewłoka). Basy to musi taka swojska nazwa, bo to sie jakoś inaczy nazywa (Korolówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *basów*; wymowa: *basy*.

Por. *bas*, *basen*, *basetla*, *kontrabas*, *maryna*.

Batiuszka ‘duchowny prawosławny’

Batiuszka to jest w cerkwi, taki ksiądz z cerkwi (Janówka). Batiuszka to ksiądz, ale w cerkwi odprawia msze (Wereszczyn). No w cerkwi po rusku śpiwali. Batiuszka, pop nazywał sie batiuszka. A to i w Skirbiszowe była przecieź ruska cerkiew. Batiuszka przyjeżdżał od Ruskich, więc było Ruskich, to batiuszka przyjeżdżał do szkoły (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *batiuszki*; D. lm. *batiuszków*; wymowa: *bat’uška*.

Por. *pop*.

Batkowszczyzna ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Ta zimia po ojcach to jest batkowszczyzna, to majątek taki rudzinny, zawsze był w ty rodzinie (Żdzarka). Moja batkowszczyzna to była mizerniutka, ale muź miał troche więcy, no i jakoś żeśmy dali rade pobudować sie i dzieci wychować (Świerze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *batkowszczyzny*; wymowa: *batkofšczyzna*, *batkufšczyzna*.

Por. *dziedzictwo*, *majątek*, *ojcowizna*, *ojczyzna*.

Batrak ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Tu było dużo batraków, co prawie nic ni mieli, ani domu, ani morgów (Tuczna). Batrak to jest taki bardzo bidny rolnik, pola prawie nic i ni ma si z czego utrzymać, ni ma dzie mieszkać (Międzyłęś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *batraka*; D. lm. *batraków*; wymowa: *batrak*.

Por. *dziad, matorolny, małoziemny, wyrobnik, zagrodnik*.

Bawić się ‘zabawiać się w zabawy i gry’

Bawili się w różne tam gry, i starsze, i małe dzieci, jak się tylko można było bawić, to tak się bawili (Brzozowica Duża). *Dzieci to się inaczej kiedyś bawili, a to w klasy, a to w piłkę, w chowanego, tak się bawili* (Dzierążnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *bawić się*.

Por. *grać*.

Bazgrać ‘kreślić na papierze litery, cyfry’

Bazgrać to pisać paskudnie, tak kiedyś to z kłyksami w kajecie (Bezek). *Ja poset du szkoły, ale umiał bazgrać w zesycie jak kura pazorem* (Majdan Obleszcze). *Krzywe litery, nie w linijce, to się mówiło, że nabazgroł, a nie napisał, bo bazgrać to nichlujnie pisać* (Braciejowice). *Bazgrać to tak mówili, że jak kura pazorem, tak niudolnie te litery* (Stanisławów). *Nauczyła się w ty szkole tak bazgrać byle jak, no i troche czytać, bo tam większy nauki to ni było, trza było krowy paść* (Majdan Stary). *Dziadek to mówili, pokoz coś tam nabazgroł w zesycie* (Germanicha).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *bazgrać*.

Por. *pisać*.

Bądźcie z Bogiem ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Kiedyś to jak ktoś wychodziuł od ciebie, to bądźcie z Bogiem zawsze powiedział, tera jest inaczy (Nielisz). *To było tak ustanowione od wieków, że nie mówili inaczy, ale bądźcie z Bogiem i dopiero szli* (Majdan Nepyrski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *bońćce z bogem, buńćce z bogem, buńćce z boğim*.

Por. *do widzenia, z Bogiem, zostańcie z Bogiem*.

Beczkarz ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Beczkarz, bo robił beczki z klepków (Tarnawa Duża). *Beczki robi, no to beczkarz się mówi, od beczków ta nazwa* (Brody Małe).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *beczkarza*; D. lm. *beczkarzów*; wymowa: *bečkaś, beckaś*.

Por. *bednarczyk, bednarz, kołodziej*.

Beczkwóz ‘beczka z wodą do gaszenia pożarów’

Starażoki to kiedyś jechały końmi z sikawko i beczkwozem z wodo (Palikije). *Beczkwóz, to był wyznaczony taki, który jechał z beczko z wodo. Była to beczka drewniana*

na żelaznym wozie i para dobrych koni, taka beczka wazyła dziś półtorej tony z wodą (Świeciechów). Tera mają samochody, a kiedyś to strażaki beczkowóz na wóz, dwa kunie i jychali do ognia (Czermno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *beczkowoza* // *beczkowozu*; D. lm. *beczkowozów*; wymowa: *bečkovus, beckovus*.

Bednarczyk ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Z klepek robił naczynia bednarczyk (Międzyzyles). Jak był we wsi bednarczyk, no to już dobrze było, bo zrobił, co tam się chcieli, beczke czy co jakie (Sławatycze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *bednarczyka*; D. lm. *bednarczyków*; wymowa: *bednarčyk*.

Por. *beczkarz, bednarz, kołodziej*.

Bednarz ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Bednarz wyrabia naczynia z klepek (Karmanowice). Bednarz to robi beczki, wiadra (Chmiel). Kto robi beczki i wiadra, to on się nazywa bednarz (Krasnobród). Niecki, koryto, konewki, bo wodę nosili ludzie. To nie dłubali, to robili bednarze takie cieniutkie listewki i to robili tak jak beczułki, obręcze dawali, a to no koryta, niecki dłubali (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Bednorz to robił becki (Świeciechów). Bednarze były, co beczki robiły takie na kapuste. Kto tam teraz kisi w drewnianej beczce kapuste, teraz wszystko plastikowe (Karpiówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bednarza*; D. lm. *bednarzów*; wymowa: *bednaš, bednoš*.

Por. *beczkarz, bednarczyk, kołodziej*.

Bełk I ‘głęboka woda w rzece’

Bełk to się mówi, jak bardzo głęboka woda w rzyce (Czołki). Jak dzie bełk był, no to strach tam włożyć w tę wodę (Chomęciska Duże).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *bełku*; D. lm. *bełków*; wymowa: *beuk*.

Por. *bezednia, dunaj, głąb, głębia, głębina, głębizna, gębocyzna, przepaść, toń*.

Bełk II ‘wir w wodzie’

Woda się tak kłębi i bełk taki się robi, może porwać zwierze czy człowieka (Udrycze). Bełk to jak woda taka spiniona, burzy się tak, no to bełk jest w wodzie (Hanna).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *bełku*; D. lm. *bełków*; wymowa: *beuk, bełk*.

Por. *wir*.

Bełk III ‘błotna kałuża’

Bełk to po dyscu na drodze się robi, woda się zbiera (Wólka Ratajska). Bełk to gęste błoto z wodą na bocznych drogach (Rzeczycza Ziemiańska). Bełk to jest błotnista kałuża,

kiedys bełk nazywali (Turobin). Bełk to woda tak troche z błotem jakby, brudna taka (Żółkiewka).

Źródła: PM, PI.

Geografia: okolice Kraśnika, Janowa Lubelskiego, Bychawy i Zamościa (zob. mapa 5).

D. lp. *bełku*; D. lm. *bełków*; wymowa: *beuk*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Berek ‘zabawa, w której jedna z osób uczestniczących goni pozostałe usiłując którąś złapać’

Dzieci to bawili sie w berka albo w piłke grały (Urzędów). A i w berka sie bawili, ganiali sie i berek jeden drugiego uderzał, i później uciekali, i następny, i następny, takie były zabawy (Rejowiec Fabryczny). W berku to trza było złapać kogoś z tych, co sie razem bawili, to potem już tyn złapany goniuł innych, i tak to szło (Mokrelipie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *berka*; D. lm. *berków*; wymowa: *berek*.

Por. *ganiany*.

Bezednia ‘głęboka woda w rzece’

Bezednia to duże i głębokie źródło wody, taka rzyka bez dna (Grabowiec). Bezednia to jak nic ni widać dna w rzyce, ino woda i woda (Gdeszyn).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *bezedni*; wymowa: *bezednia*.

Por. *bełk, dunaj, głąb, głębia, gębina, gębizna, gębocyzna, przepaść, toń*.

Bęben I – tom III: 53.

Bęben II ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Bębni na bębnie bębništa (Gręzówka). Jak orkiestra, no to musiał być bęben, no bo jak (Dolhobyczów). Grał na bębnie i skrzypkach, taka była orkiestra (Garbów). Muzykanty bęben mieli takie obciążniety skóro (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bębna*; D. lm. *bębnów*; wymowa: *bemben, benben, bembyn, bymbyn*.

Por. *baraban, bębenek, bubon, perkusja, taraban, tarambas*.

Bębenek ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Chłopoki przychodzili, mieli taki jak to no downo, taki bębenek, tym bębenkiem, tam tym tłuckiem machoł, ji na organkach przygrywały, tańcowały, bawili sie uradowane (Babin). Na bębenku jeden bębniuł, inny na harmonji, i zabawa na całego, na boso tańcowały (Dąbrowa Olbiecka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *bębenka*; D. lm. *bębenków*; wymowa: *bembenek, benbenek, bymbynek, bymbenek*.

Por. *baraban, bęben, bubon, perkusja, taraban, tarambas*.

Bębenista ‘ten, kto gra na bębnie’

Bębenista to taki, co na bębnie bębni (Bazanów Stary). Bębenista to jest w każdy łorkiestrze (Krepa). Bębenista to taki, co miał bęben i na tym tłuł w rytm myłodii (Derewiczna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bębenisty*; D. lm. *bębenistów*; wymowa: *bembernista, benbernista, bembynista, benbynista, bymbynista*.

Por. *barabanista, bębniarz, bębnista, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Bębniarz ‘ten, kto gra na bębnie’

Bębniarz to ma bęben i w nigo tak zgrabnie tłuł (Świerże). W muzykantach to zawsze był bębniarz, co bił w bęben pałczkami (Orłów Drewniany). Bębniarz to grał na bębnie, tak rytm wybijał (Kumów Majoracki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Chełma, Krasnegostawu i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *bębniarza*; D. lm. *bębniarzów*; wymowa: *bembniasz, bymbniasz*.

Por. *barabanista, bębenista, bębnista, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Bębnista ‘ten, kto gra na bębnie’

Bębnista to jeden z grąjków w każdy łorkiestrze (Kleszczówka). Bębnista to musi mieć dobre wyczucie muzyki (Ciosmy). Był taki, co grał na skrzypcach, inny na harmonji, no i bębnista był (Antoniów). Bębnista to walał w bęben (Bończa).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bębnisty*; D. lm. *bębnistów*; wymowa: *bembnista, benbnista, bymbnista*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Bieda I – tom II: 45–46.**Bieda II** ‘ubóstwo, niedostatek’

Bida u nich była, ni mieli sie w co ubrać (Żółtańce). Była tu nas bida, nieraz ni było co du garka rzucić, ale sie jakoś przyżyło (Dąbrowica). Dzisiaj każdy mówi, że bida, ale każdy ubrany, każdy najedzony. A dawno to była jedna wielka bida (Biszczka). Jak za okupacji była bida, to ludzie z Górki kradły we dworze (Palikije). Kiedyś to była bida. Było siedmioro dzieci, to skwarka szukały w kartoflach (Michów). Bida była i już. Co tam mówić (Staw Noakowski). Bida była we wsi, ale u nas take były jedne bidne ludzie, ze tylko w izbie była siekiera i słubica, bo nawet w izbie drzewo dziabały (Kłoczew). Bierz małe dziecko, to kobylice [...] i ta pierzynka, i to wszystko, i idź dopiero do domu, to dziecko na rękach. Takie nase lata były, to nie to, co tera mówio, ze bida jest (Pogonów). My casy pamiętamy, to dopiro była wtedy bida, a tera to je dobrze jesse. Jesse gadajo, ze bida (Baranów). Z żyta śmy robili, mlyliśmy w żarnach, piekliśmy chleb, pytlowej nawet na likarstwo nie było mąki, nawet na likarstwo. Jak sie kupiło gdzie może ze dwa, ze trzy kilo, gdzie na jakie święta, i tyle było, no i źle było, bida była. I chleb sie zaszuszało, bo kwit, suchary sie jadło (Kocudza). Bida była, po dwa, trzy dni sie ni jadło, bo ni było co (Maszki). Kiedyś to była bida na wsi (Janowice). Bida była jak diabli, a tera jest dobrze na świecie (Gołab). Teraz to tymu bida, co mu sie nie chce robić (Sulów). Bida była, to ludzie i lebiode rwali i baszcz z tego rubili (Momoty Dolne).

Bida była, to chłopka jaka na wiczerze i tyle, tam zy dwa kartufelki w to dali, a tak to sama woda (Hanna). No jajka, to była po prostu podstawa. Była bida, jak nie było mleka i kur, to już była bida (Krasienin). Bida była, a kapłon to takie bidne jedzenie, no po prowadzie picie, jak zupa czy coś, ze skórków chleba zaczyrzanego, cebuli, czostku, to takie dziadoskie jedzenie (Teodorówka). Kiedy jest tylko groch w chatupie, a kapusta w kłodzie, to bieda nie dobodzie, bo kapusta to nasza gospodyni, a groch to gospodarz, tak o ty bidzie mówili (Radecznicza). Ta Pani, u której byliśmy na robotach, to dała wszystkiego i dla rodziny, i dla dzieci, bo mówi u was bieda, nic nie ma, to bierzcie (Mircze). I chociaż była bieda, ten naród był taki wesoły, jak szli z pola śpiewali, chcieli to sobie troszke jakoś urozmaicić, żeby nie pamiętać o tej biedzie, także nie dawali sie tej biedzie, starali sie tak żyć, żeby uprzyjemnić sobie troche, umieli bawić sie ładnie (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedy*; D. lm. *biedów*; wymowa: *beda, bida*.

Por. *brak, bryndza, nędza*.

Biedaczka ‘kobieta bardzo biedna’

Kobieta biedna to biedaczka (Krasnobród). Ni miała morgów, no to bidaczka, i wzięcia już ni miała u kawalerów (Urzędów). Z nij bidaczka była, a un bugaty, i tojce nie pozwoliły mu sie żynić z nio (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedaczki*; D. lm. *biedaczków*; wymowa: *bedačka, bidačka, bedacka, bidacka, bedocka, bidočka, bidocka, bedočka*.

Por. *dziadówka, nędzarka*.

Biedak ‘człowiek bardzo biedny’

Biedak to jak ktoś taki jest bardzo biedny (Trzebieszów). Człowiek biedny bardzo taki, no to biedak i tyle (Józefów). Biedak to biedny gospodarz, człowiek, co niczego ni ma (Jasionka). Biedak to biedny rolnik, ledwie mu na zycie starco (Grabówka). Chodzili do dziedzica czy do tego całego zarządcy majątkiem, czy mogo kłoski pozbierać po polu, to chodzili jeszcze po tym, gdzie kłosek był zgubiony, wszystkie kłoski były ręcznie zebrane i z tego mieli te biedaki chleb (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedaka*; D. lm. *biedaków*; wymowa: *bedak, bidak, bedok, bidok*.

Por. *biedny, biedota, dziad, golec, gotodupiec, nędzacz, ubogi*.

Biedny ‘człowiek bardzo biedny’

Kiedys to byli bidne ludzie, to trzeba było za złotówke cały dzień robić (Czartoria). Bidny musiał za konia odrabiać, bo miało kto miał konia (Smólsko Duże). Bidny to gospodarz taki, co niczego ni ma (Krzemień). Był taki bidny, a miał sześcioro dzieci, i jeszcze siódme miało być (Zakrzew). Kiedys to bidny szukał bidnego, a bugaty to szukał bugaty (Hamernia). Dawni to była kapusta podstawowe żywienie, co rano był boszcz bioły z kapusty kwaszyny, [. . .]. Cy był kto bidny, cy bogaty, jak moja babka godali, to tu każdego był boszcz. Tylko, że nie tu każdego był tokroszyny skworkami. [. . .], tu bidnych

to był tylko zaprawiuny boszcz bioły, jak gospodyni była bidno i ni miała śmietany, to zaprawiuny był samym mlekim, to był aż taki siwy tyn boszcz i bez skworków (Annopol).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biednego*; D. lm. *biednych*; wymowa: *bedny, bidny*.

Por. *biedak, biedota, dziad, golec, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Biedota ‘człowiek bardzo biedny’

Było więcej bidoty niż gospodarzów na wsi (Zastawie). Biedota to niby rolnik, ale bardzo biedny (Brzozowica Duża). Ji była bidota, chudziliśmy na zarobek du dworu (Bończa). Tutaj to jeszcze bidota była (Sokołówka). Tam takie koło nas byli sąsiedzi. Ziomki sie nazywali. Chałupina była strzecho kryta, okna byli tak niziutko, i nie było podłogi tylko ziemia. W jednym kącie troche drzewa leżało, w drugim kącie troche kartofli, i oni tam takie łóżka, tarczany takie rubili z desek, i na wirzch deska, na piecu spali, pod piecem, na zapiecku, na ławce. Oj, bidota tam była, laboga, bidota (Biszczka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedoty*; D. lm. *biedotów*; wymowa: *bedota, bidota*.

Por. *biedak, biedny, dziad, golec, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Biedować ‘żyć w niedostatku’

Tak bidowali ludzie, bo co było robić (Borki). Kiedyś to ludzie prawdziwie bidowali, a tera to wymyślają (Częstoborowice). Dzieci to kiedyś bidowały, tam cukierka to nie widzieli cały rok, a casem to i chleba brakło (Wólka Kątna). Piecy byli wilgie, żeby dużo buchynek wlało jak wielga czeladź, to dużo zjedli. W piec wsadzali na łupacie, była kuciuba do wygartania z ognia, ciasto wykatulali, żeby była ładna bochynka i przyżygnali, żeby sie udał i ciszyli sie, że chlib bedo mieli i tak mówili, Chwała Panu Bogu już ni bedzie głodu. Tak dawno ludzie bidowali, ale ni narzykali, pomagali sy, duradzali. Tera starsze ludzie mówio, że bidowali, ale było weseli, jedne drugich wułali do jaki roboty (Susiec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *bedować, bidować*.

Por. *dziadować*.

Binduga ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Binduga, binducha, to miejsce nad rzeką, gdzie sie spławia drzewo (Żmudź). To drzewo to sie wiezie na binduge i tam dupiro na wodę (Białopole).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *bindugi*; D. lm. *bindugów*; wymowa: *binduga, binduxa*.

Por. *ład, plac, przystań, skład, składnica*.

Blacharz I ‘rzemieślnik wyrabiający przedmioty z blachy’

Blachy du ciasta, coś tak okuć blacho, to już blacharz robił, to już od tego był blacharz (Franciszków). Coś tam blaszanego naprawić, no to był tyn blacharz, i zrobił, a tera to trza wyrzucić (Malewsczyzna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *blacharza*; D. lm. *blacharzów*; wymowa: *blaxaś, blaxoś*.

Blacharz II ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem lub naprawą dachów’

Blacharz to ten, co kryje dachy blacho (Modrynec). *A taki, co kryje dachy blacho, to jest blacharz* (Chmiel). *Blacharz to jest ten, kto kryje dachy blacho* (Jasionka). *Blacharz to był fachowiec, zamawiali go do krycia dachu z wyprzedzaniem* (Janowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *blacharza*; D. lm. *blacharzów*; wymowa: *blaxaś, blaxoś*.

Por. *dacharz, dekarz*.

Blisko ‘niedaleko, tu obok’

Blisko, no to zaraz za dumem (Bordziłówka). *Blisko to jak zara koło nas coś jest, że my widzimy to* (Zynie). *Oni tu mieszkali blisko nas* (Dzwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *blisko, blysko*.

Por. *bliziutko, rzut beretem, za rogiem, za węglem, zaraz*.

Bliziutko ‘niedaleko, tu obok’

A to bliziutko, prawie zara tu (Chłopków). *Ja to dobrze miała, bo rudzina cała bliziutko tu mieszkała* (Dzierążnia). *Du szkoły ja miała bliziutko i lubiała chodzić* (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *blizutko, blyzutko*.

Por. *blisko, rzut beretem, za rogiem, za węglem, zaraz*.

Błoto ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Błoto to tak mocno rozmoknięta ziemia na drodze i robi się błoto, taka gęsta i lepka masa, w który się grzęźnie (Dąbrowica). *Ta droga przyz wieś to kiedyś było jedno błoto* (Zakłodzie). *Jak się sło do dumu po dyscu, to nogi w błocie po kolana* (Basonia). *To była polna droga taka, na ni to kamieni nie było, tylko jak to mówio samo błoto* (Dziecinin). *Były takie błota, że nie szło drogo przejść* (Świeciechów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 6).

D. lp. *błota*; D. lm. *błot // błotów*; wymowa: *buoto, błoto*.

Por. *bajducha, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Bogactwo ‘ogół dóbr mających dużą wartość materialną’

Bogactwo to jak tak dużo jest wsiego, dzidzice kiedyś to byli bugate, to bogactwo mieli (Ujazdów). *Bogactwa to kiedyś ni było, ale człowiek sie cieszył z tego, co ma* (Czemierniki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bogactwa*; D. lm. *bogactw // bogactwów*; wymowa: *bogactfo, bugactfo*.

Por. *dobrobyt*.

Bogacz ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Bogoc to taki bogaty rolnik (Grabówka). U bogaczy kiedyś nawet tak nie było jak dzisiaj, tyle kilbas (Hamernia). Bogocz to może jeden na wsi był, co tych hektarów miał i wszystkiego pod dostatkiem (Pułankowice). Jak ma dużo wszystkiego, no to on jest bogocz (Stara Wieś). Bogacz taki prawdziwy, co ma pełno pieniędzy, to może jeden na wsi był, albo i na niektórych takiego nie było (Krzemień). Przyd wojno dziedzice to byli bugacze (Puchacze). To była córka bogacza i co chciała, to miała (Lipowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bogacza*; D. lm. *bogaczy*; wymowa: *bogač, bogoč, bogac, bogoc*.

Por. *bogaty, gospodarz, kułak*.

Bogaty ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Bugaty to mo tego wszystkiego dużo, stać go, no bo bogaty (Chmiel). Konie też byli, ale konia kto miał już, to był bogaty, pare koni, dobrego konia, no i bogaty już (Smólsko Małe). Bugaty kawalir to szukał bugaty panny (Hamernia). Były dwa braty, takie, jeden bogaty, bo bugato się oznił, a drugi brat był bidny, bo se bidno wzion za żonę (Biała). Jak była bogato kobita, to nie przedła wrzycionem, jyno na kołowrotku (Bychawka). Cy był kto bidny, cy bogaty, jak moja babka godali, to tu każdego był boszcz. Tylko, że nie tu każdego był łokroszyny skworkami. Łu bogatego to był i kawotek żoberka cy miśa (Annopol). On służył u takich bogatych ludzi (Kolonja Kosarzew). Były dwa braty, takie opowiadanie było, że był bogaty, dwór miał brat, był rządco, a drugi brat był bidny. Miał dwoje dzieci, łoboje wymarły te bidne, a tyn bogaty się został (Zakrzew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bogatego*; D. lm. *bogatych*; wymowa: *bogaty, bugaty*.

Por. *bogacz, gospodarz, kułak*.

Bołtaki ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Tratwy byli i do nich bołtaki, takie kije, żeby to działało ta tratwa (Leszczanka). Du tratwy byli jeszcze takie kije, bołtaki takie jich nazywali (Drelów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Leszczanka, Drelów, Żerocin, Sitno pow. Biała Podlaska.

D. lm. *bołtaków*; wymowa: *bołtaki, bottaki*.

Por. *kije, kotwice, łopaty, śryki*.

Borgować ‘sprzedawać lub kupować towar na kredyt’

Borgować to kupować darmo, a płaciło się potem (Dawidy). Żyd to zawsze borgował, bo wiedział, że mu oddosz potem (Strzeszkowice Duże). Tero nie chco w sklepie tak borgować jak to kiedyś było, tero ni mosz tyle jile trza, to ni kupisz (Rudka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *borgować, burgować*.

Boże dopomóc ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

To sie szło i každyemu, co przy żniwach czy tam przy plywiniu na polu, to sie Boże dopomóc mówiło, bo to, że Panu Bóg pomoże w ty rubocie (Borowiec). Boże dupomóc to takie dzisiejsze dzień dobry, ale tamto dawne to było takie tyż życzenie, żeby tymu, co robi, sie udało, żeby mu Pan Bóg pomóg we wszystkim (Cichobórz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: boże dopomuc, boże dupomuc.

Por. Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.

Boże dopomóż ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Boże dopomóż, co zaczynata czy kończyta, a dużo jeszcze zostata, no to z Bogiem (Smólsko Duże). Kiedyś mówili Boże dopomóż, bo rubili wszystko z Bogiem i po bożemu, a te opowiadali daj Panie Boże. A teraz to chyba z diablem robio, no bo jak nazwać to, co sie na polu tera wyprawia, tyn kombajn (Barbarówka). Kiedyś w polu rubili, i jak na tyn przykład wy żniwa to jeden drugimu Boże dupomóż, Boże dupomóż, daj Panie Boże (Niedzieliska). Ojciec przykazywał, pamiętajta, żeby to wam mówili Boże dupomóż, a nie wy innym (Żrebce). Szliśmy wszyscy w pole, tatuś z koso, przy rozpozczynanym kawałku zdejmował czapkę z głowy i mówił Boże dupomóż (Rogóźno). Trza było tak pójść w pole, żeby być przed drugimi, bo to wtedy bedo ci mówić Boże dupomóż i sie więcy zbierze, lepi sie urodzi, taka to była wróżba (Krzczonów). Boże dupomóż, daj Panie Boże, takie było powitanie na polu, a tera nicht nikogo ni widzi na polu, kumbajnem ujedzie i po co Boga chwalić (Wierzbica pow. Kraśnik). Boże dupomóż, a te, co pracuwali mówio, daj Panie Boże (Bychawka). Ido dzień dobry, dzień dobry, a ja mówie, a dzie Boże dupomóż, zapumnieli czy co (Zaporze). Kiedyś to nie przeszed na polu koło ciebie, jak nie powiedział Boże dopomóż, a tera inaczy, tera dzień dobry mówio i tyle, a to nie po bożemu (Brzeźnica Bychawska). Jak w polu my robili, to jak kto szed, to krzyczał Boże dopomóż, a odpowiadali daj Panie Boże (Osiczyna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: boże dopomuś, boże dupomuś, boże dopomus.

Por. Boże dopomóc, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.

Boże dopomóż do roboty ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Jak chtoś w polu robił, a przechodziło sie, to Boże dupomóż do roboty albo szczęść Boże, a oni daj Panie Boże odpowiadali (Huszcza). Boże dupomóż do roboty sie mówiło i tak sie witato sie tych ludzi, co byli na polu (Lubenka). Boże dopomóż do roboty albo szczęść Boże, tak sie pozdrawiało ludzi, którzy byli przy pracy, jak sie szło czy jechało, tak było, a teraz już nie (Ossowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Radzyna Podlaskiego.

Wymowa: boże dopomuż do roboty, boże dupomuż do roboty, boże dopomuż do ruboty, boże dupomuż du ruboty.

Por. Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.

Boże pomóc ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Kiedyś to wy żniwa koso kusili, chłop, taki kosiarz i baba podbiraczka, i te co szli to zawsze Boże pomóc mówili, a te co na polu znów mówili i wam pomóc (Zatyle). U nas to do tych, co pracuwali na polu, to sie mówiło Boże pomóc (Jacnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *boże pomuc*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.*

Bożnica ‘świątynia żydowska’

Bożnica to kościół żydowski (Skoki). Bożnica żydowska po wyzwoleniu została ruzebrana (Mołodiatyczne). Pu wojnie to bużnice porozbirali, zaminili na inne cele, a to przecież był kościół, ino że żydoski (Józefów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bożnicy*; D. lm. *bożniców*; wymowa: *bożnica, bużnica, bożnica, bużnica*.

Bóg wam pomóż ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Szli ludzie do swojich ruboty i każdy do tych, co już pracuwali, to mówi Bóg wam pomóż, a te mówio, i wam tyż pomóż, to była taka ludzka życzliwość (Oszczów). Ja mówie zawsze Bóg wam pomóż, żeby tym ludziom, moim sąsiadom, lepi sie pracowało (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *bóg wam pomuś, bóg vom pomuś*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.*

Brajdocha ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Brajdocha to takie rzadkie błoto (Jarosławiec). Po starym brajdocha, a nowsze to już błoto (Poniatowa). Wlaz w brajdoche i wymazał całe buty (Rogów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Zamościa, Bełżyc i Lublina (zob. mapa 6).

D. lp. *brajdochy*; D. lm. *brajdochów*; wymowa: *brajdoxa*.

Por. *bajducha, błoto, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Brak ‘ubóstwo, niedostatek’

A co było, była bida, brak wszystkiego, i tyle, nic ni było, wszystkiego brak (Częstoborowice). Ja za dzieciństwa to bardzo na brak odzienia, obuwia cirkpiałam, a jeść to byle co sie zjadło, bo rudzice mieli brak wszystkiego (Korców).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *braku*; D. lm. *braków*; wymowa: *brak*.

Por. *bieda, bryndza, nędza*.

Branka ‘pobór do wojska’

Branka do wojska była kiedyś (Orłów Drewniany). Dawno tymu, to jak była branka du wojska, to już na pare lat szet (Zosin).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *branki*; D. lm. *branków*; wymowa: *branka*.

Por. *pobór*.

Brażłówka ‘część buta, do której przybija się podeszwę’

Brażłówka to twarda skóra w butcie, do który przybija sie podeszwe (Grądy). U nas byli szewce w rodzinie, to wim, jak ta brażłówka wygląda, przyglądałam sie, jak to rubili dziadek, stryjek (Olszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *brażłówki*; D. lm. *brażłówków*; wymowa: *brożlufka, bruzlufka, bronzlufka, brunzlufka*.

Breja ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Breja to takie lepiące do butów, ziemia rozmoknięta taka na dawny drodze (Wielkolas). Breja na drodze, takie to rozchlapane błoto przez dzieci (Siennica Duża). Bryja to takie błoto, ale rzadkie błoto (Wawolnica). Braja to rzadkie błoto (Łopatki). Breja abo błoto, tak sie mówi (Bychawka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław, Lubartowa, Lublina, Bychawy i Krasnegostawu (zob. mapa 6).

D. lp. *brei*; D. lm. *brejów*; wymowa: *breja, braja, bryja*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Brejda ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Brejda to ziemia rozmoknięta na drodze wiejski albo na polu (Rudnik). Cała droga to była brejda, bo to była zimia ubita i rozmiękata po dyszczu (Hoszni Ordynacka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 6).

D. lp. *brejdy*; D. lm. *brejdów*; wymowa: *brejda, bryjda*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Brejduga ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Po dyszczu to na drodze była brejduga (Udrylicze). Brejtuga to rzodkie błoto, no błoto abo brejtuga sie nazywo (Trzydnik Duży). Brejduga to przyważnie na polu, ze włożyć sie ni dało, tak ta ziemia ruzmokła po dyscach (Ciechomin). Brejduga to sie po dyscu robi na drodze lub na polu (Gózd). Cały podwórek była taka brejduga, mocno rozdeptane to przez świnię, krowy (Alojzów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika, Zamościa, Hrubieszowa, Krasnegostawu, Radzynia Podlaskiego i Łukowa (zob. mapa 6).

D. lp. *brejdugi*; D. lm. *brejdugów*; wymowa: *breiduga*, *bryiduga*, *breituga*.

Por. *bajducha*, *bloto*, *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brocha*, *brochla*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal*.

Brocha ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Brocha była na podwórkach, to były same kałuże i brocha, a tera jest elegancko, bo ludzie dbajo (Skowieszyn). *Bracha sie robi po dyszczu* (Wąwolnica). *Wlaz w breche* (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Zarzecze, Brzeście, Stok, Klementowice, Skowieszyn, Wąwolnica, Wilków, Słotwiny, Gałęzów, Wola Gałęzowska (zob. mapa 6).

D. lp. *brochy*; D. lm. *brochów*; wymowa: *broxa*, *braxa*, *brex*.

Por. *bajducha*, *bloto*, *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brejduga*, *brochla*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal*.

Brochla ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Tera to jest bruk, a kiedyś to guściniec i po każdym dyszczu brochla była, przejść sie ni dało (Wólka Plebańska). *Boso chudzili, to bez te brochle jak przeszedł, to nogi du kolan brudne* (Lipnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 6).

D. lp. *brochli*; D. lm. *brochlów*; wymowa: *broxla*.

Por. *bajducha*, *bloto*, *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brejduga*, *brocha*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal*.

Brodek ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Brodek to taki samorodny rów, bo wymyty przez wodę w polu (Skowieszyn). *Brodek to taka wyrwa zrobiona przez wodę* (Zahajki pow. Biała Podlaska). *Brodek taki został wyrwany przyz wodę* (Zalesie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław i Białej Podlaskiej.

D. lp. *brodka*; D. lm. *brodków*; wymowa: *brodek*.

Por. *dolisko*, *dół*, *jama*, *kołbania*, *parów*, *przerwa*, *rów*, *wodończ*, *wodończa*, *wymok*, *wymoklisko*, *wyrwa*, *wyrwisko*, *zapaść*.

Bruk ‘szeroka droga brukowana’

Bruk to dopiro po wojnie nastał, pierw to błota pełno było na drogach (Grądy). *Bruk to droga bita, utwardzuna* (Załucze Stare). *Kiedyś to wszędzie pełno błota było, a tera bruk* (Bokinka Pańska).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bruku*; D. lm. *bruków*; wymowa: *bruk*.

Por. *asfalt*, *asfaltówka*, *droga*, *gościniec*, *szeroka droga*, *szos*, *szosa*, *trakt*, *traktowa droga*.

Brukarz ‘ten, kto tłucze kamienie i buduje drogę’

Ten, co tłucze kamienie na szosie, oj, to brukarz mówili, tłuk i układał te kamienie (Chmiel). Brukarz robił te szosy, bo kamienie tłuk i kład potem (Jasionka). Poszetym te drogi budować jako brukarz (Jezioro).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. brukarza; D. lm. brukarzków; wymowa: brukaś, brukoś.

Por. kamieniarz.

Brukowany ‘wyłożony kamieniami’

Brukowana droga to kiedyś była droga z kamini (Radzanów). Jak brukowawany, no to jest wyłożony kamieniami jakimis (Toczyska). Drogi so tera brukowane i błota nie uświadczysz (Brzozowica Duża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. brukowanego; D. lm. brukowanych; wymowa: brukowany, brukowany.

Bryndza I – tom VI: 92.**Bryndza II** ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Bryndza na drodze, ziemia rozmoknięta taka (Gardzienice). Na wiejskich drogach to kiedyś ino bryndza była, ani przyjechać, kunie grzęzły (Bychawka). Bryndza to sie robi na drodze, co bez pole idzie (Żerdź).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wyhalew, Kodeniec, Osiny, Żerdź, Wielkolas, Abramów, Bychawka, Gardzienice, Tarnawa Duża, Zastawie, Dzwola, Kocudza (zob. mapa 6).

D. lp. bryndzy; D. lm. bryndzów; wymowa: brynża.

Por. bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkał.

Bryndza III ‘ubóstwo, niedostatek’

U nich bryndza na całego była, tam dzieci ni miały co jeść (Goraj). Bryndza to sie mówi, jak tako bida, nic nie wychodzi, trza bidować, no to bryndza (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. bryndzy; D. lm. bryndzów; wymowa: brynża.

Por. bieda, brak, nędza.

Brzeg I – tom VI: 93.**Brzeg II** ‘krawędź łądu ograniczająca zbiorowisko wody’

Rzeka ma dwa brzegi, po jeden i po drugi stronie rzeki so brzegi (Brody Małe). My stałyśmy na brzegu i patrzyły, jak ta woda przybierała w Wiśle, i kazdyn boł sie powodzi (Janiszów). Nasza wieś Świeciechów była ewakuowana, a tutaj weszły wojska sowieckie i niedaleko Annopola, we wsi Jakubowice, która leży nad samo Wisło, tam na wysokim brzegu była przeprawa, tam zginęło tysiące rosyjskich żołnierzy i oficerów [...]. Ale tam była szykowana przeprawa koło Annopola, we wsi Jakubowice. Wieś ta przylega

zabudowaniami do samych brzegów Wisły (Świeciechów). My wychodzili do brzegu Buga i patrzyli na tamte strune, ja widziała nasze wieś po tamty strunie (Uchańka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *brzegu* // *brzega*; D. lm. *brzegów*; wymowa: *bżek, bżyk*.

Bubnar ‘ten, kto gra na bębnie’

I bubnar był, grał takimi pałkami (Choroszczyńska). Mieli pare grajków i na zabawach grali, a ten bubnar to tak wywijał, że dziw aż brał (Międzyłęś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Choroszczyńska, Międzyłęś, Matiaszówka, Jabłeczna, Kąty.

D. lp. *bubnara*; D. lm. *bubnarów*; wymowa: *bubnar*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bębniśta, perkusista, tarabanista*.

Bubon ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Bubon musiał być w orkiestrze, bo to lepsze granie wtedy było (Worgule). Na bubonie grał, no tak odbijał te dźwięki (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *bubona*; D. lm. *bubonów*; wymowa: *bubon*.

Por. *baraban, bęben, bębenek, perkusja, taraban, tarambas*.

Buchta ‘punkt skupu żywca’

Jak się miało na sprzedaż krowe czy świnię, to się wzięło na buchcie, jak wyjdzie dobro klasa, to można było zarobić (Sól). Na buchcie skupowali od chłopów świnię, krowy (Turzyniec). Na buchcie się bydło wzięło i się odstawiało, bo kiedyś jeszcze obowiązkowe dostawy były (Brody Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *buchty*; D. lm. *buchtów*; wymowa: *buxta*.

Buda I – tom IV: 219.

Buda II ‘przenośny piec, rusztowanie do suszenia lnu’

Blisko rzyki się tako bude stawiało, w środku był dół, tam się paliło pud spodem i suszyło len do międlenia (Sól). Lny suszyli na polu w takich spycjalnych budach, a niktóre to i w piecu suszyli (Dołhobyczów).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *budy*; D. lm. *budów*; wymowa: *buda*.

Por. *buda miedlarna, międlarze*.

Buda międlarna ‘przenośny piec, rusztowanie do suszenia lnu’

Robiło się takie budy miedlarne do lnu susynia (Kocudza). Stawiały takie budy międlarne i tam lny podsuszały (Goraj).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *budy międlarnej* // *budy międlarny*; D. lm. *budów międlarnych*; wymowa: *buda mēndlarna, buda mindlarna, buda medlarna*.

Por. *buda, międlarze*.

Budziarz ‘ten, kto wypala smołę’

Budziarze to pu lassach byli i te smołe wypalali, bo smoła była potrzebna (Momoty Dolne). *Budziarze w lasach smołe wypalali i potem te smołe sprzedawali* (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *budziarza*; D. lm. *budziarzów*; wymowa: *bużaś, bužoś*.

Por. *smolarz*.

Byk I – tom III: 71.

Byk II – tom III: 71.

Byk III – tom III: 71.

Byk IV ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraszaniem to sie zajmował ni weterynarz, ale taki spycjalny chłop, byk nazywali (Żrebce). *Był na wsi taki kajstrownik, węgier mówili też, no i byk mówili* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Tarnawa Duża, Hosznia Ordynacka, Staw Noakowski, Nielisz, Niedzielska, Sąsiadka, Żrebce (zob. mapa 31).

D. lp. *byka*; D. lm. *byków*; wymowa: *byk*.

Por. *chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszynnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, wegrzyn*.

Bzdun ‘rzemieślnik, który buduje piece’

Piec u każdego był, bzdun robiuł te piece (Horodło). *Bzdun piece budował, bo to byli piece takie muruwane* (Hulcze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Chełma.

D. lp. *bzduna*; D. lm. *bzdunów*; wymowa: *bzdun*.

Por. *mularz, murarz, zdun*.

Centymetr I ‘miara odległości równa setnej części metra’

Centymetr to jest maleńka część metra (Podlesie Małe). *W Ameryce to ojciec opowiadał, że jak stryj pojechał do ty Ameryki, to na centymetry droge mierzył i znaczuł, żeby do dum trafić z fabryki* (Wojsławice Kolonia).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *centymetra* // *centymetru*; D. lm. *centymetrów*; wymowa: *centymetr, centymet, cyntymetr, cyntymet*.

Centymetr II ‘wąska taśma z centymetrową podziałką, zwykle długości półtora metra, używana w krawiectwie’

Cyntymetr to miara taka dla krawcowy (Ruda Solska). Na centymetry sprzydała ta, co w sklepie była, mierzyła tyn materiał centymetrem (Klocówka). Centymetrem sie mierzy, co trza, towar jaki, a i drzewo mirzyli (Husynne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *centymetra // centymetru*; D. lm. *centymetrów*; wymowa: *centymetr, cyntymetr, centymet, cyntymet*.

Por. *meter, metr*.

Cepak – tom I: 72.

Cepiarz – tom I: 72.

Cerkiew ‘cerkiew, świątynia wyznania prawosławnego’

Mamy też nasz ruski kościół, czyli cerkiew. Bo u nas Ruscy byli, może to Ukraińce byli, nie wim, ale Ruskie mówili, ale była cerkiew (Biszcz). Tu na naszych terenach to była cerkiew (Mołodiatycze). U nas jest tera cerkiew (Uhrusk). Nasz kościół to je zrubiony z cerkwi, przyd pierwszo wojno ni było kościoła, jeno cerkiew (Majdan Stary). Ludzie szli do kościoła i do cerkwi, dwie mszów mieli, i u nas tak do ty pory jest (Jablęcna). Za mostem była cerkiew i na Piotra i Pawła to do tyj cerkwi byli lampiony porobiune (Kryłów). No w cerkwi po rusku śpiwali. A to i w Skirbiszowe była przecież ruska cerkiew (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *cerkwi*; D. lm. *cerkwiów*; wymowa: *cerkief*.

Por. *cerkwa, cerkwia*.

Cerkwa ‘cerkiew, świątynia wyznania prawosławnego’

Du cerkwy to prawosławne szli, ale i my zachodzili (Zamch). Cerkwy to byli tutaj du wojny, ale potem mało sie zachowało (Wiski). W niedziele to oni szli do cerkwy, a my do kościoła, ale święta to razem świętowali, pierw u nas, potem u nich (Husynne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *cerkwy*; D. lm. *cerkwów*; wymowa: *cerkfa*.

Por. *cerkiew, cerkwia*.

Cerkwia ‘cerkiew, świątynia wyznania prawosławnego’

Tu była cerkwia w jedny wsi, a w drugi był kościół (Stulno). Cerkwia była w Tarnogrodzie i w Biłgoraju, a mówili, że kiedyś jeszcze była w Majdanie Starym, ale już ni za mojjj pamięci (Rakówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *cerkwi*; D. lm. *cerkwiów*; wymowa: *cerkfa, cerxfa*.

Por. *cerkiew, cerkwa*.

Cerować ‘naszywać łaty na ubrania, zszywać miejsca dziurawe’

Ni było tyle łachów jak teraz, to sie i cyruwało (Uhrusk). Cerować to trza umić, bo jak byle jak, to nic z tego ni wyjdzie. Moja matka to jak zacyrowała, nic nie było widać, jak nowe było (Jeziernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *cerovać, cyrovać*.

Por. *tatać*.

Chachłacka mowa ‘mieszana mowa polsko-ukraińska’

Chachłacka mowa sie mówi, bo nasza mowa jest zchachlona przez zabory (Uchańka). Nasze przodki to mieli chachłacke mowe (Zbereże). Chachłacka mowa to taka prosta mowa, nasza mowa, ale to już zanikło, jeszcze w pieśniach jest (Dołhobrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *chachłackiej mowy* // *chachłacki mowy*; wymowa: *xaxɫacka mowa, xaxɫacka mowa*.

Por. *po chachłacku*.

Chachtuszek ‘określenie człowieka narodowości ukraińskiej’

To od chachtuszków przyszło do nas (Żdżary). Chachtuszek to przyd wojno mówili na takiego, co to niby ukraiński narodowości był, na wschodzie mieszkał, nad Bugiem dzieś (Nowiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chachtuszka*; D. lm. *chachtuszków*; wymowa: *xaxɫušek, xaxɫušek*.

Por. *chachtuszka, chachoł, kacap, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Chachtuszka ‘określenie człowieka narodowości ukraińskiej’

Pu pierwszy wojnie przywióz se chachtuszke i ona tu z nim była, ożenił sie z nio, dobra była kobicina, ale mówili na nio cały czas chachtuszka, i ona o tym widziata (Zrebece). Chachtuszka to baba, ale ukraiński narodowości (Kopyłów). Kobiety u nich piękne, jeden to se po wojnie take przywióz, to chachtuszka jo nazywali (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chachtuszki*; D. lm. *chachtuszków*; wymowa: *xaxɫuška, xaxɫuška*.

Por. *chachtuszek, chachoł, kacap, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Chachoł ‘określenie człowieka narodowości ukraińskiej’

To mówili, że chachły ido, tak mówili na tych Ukraińców, chachły (Weremowice). Chachoł to Ukrainiec (Rebizanty). Tam przezywali ich Sowiety, kacapy, chachły, a oni swoje robili i już, jednym słowem mądry naród, choć nieszczęśliwy, bo biedny (Czarnystok). U tych chachłów nad Bugiem tam to mówio paskudnie, tak rucił, a my to już normalnie, pu polsku, kidnuł (Kawęczynek). Tam nad Bugiem takie te chachły to mówio paskudnie, nie to co u nas (Rozłopy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chachta*; D. lm. *chachłów*; wymowa: *xaxɫy, xaxɫy*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, kacap, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Chajstrownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Chajstrownik był na wsi do świń chajstrować (Krasienin). *Chajstrownik to sie zajmował chajstrowaniem zwierząt domowych* (Polanówka).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Krasienin, Słotwiny, Karczmiska, Braciejowice, Polanówka, Kluczkowice (zob. mapa 31).

D. lp. *chajstrownika*; D. lm. *chajstrowników*; wymowa: *xaǰstrownik*.

Por. *byk, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel, węgrzyn*.

Charaszaj ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charaszaja to wułali du barana, wieprzka (Wola Obszańska). *Charaszaj to chodził od gospodarza do gospodarza i charaszał* (Zahajki pow. Włodawa).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Motwica, Zahajki pow. Włodawa, Lubień, Malewsczyzna, Wola Obszańska, Zamch, Obrowiec, Rudka, Białowola, Antoniówka, Jacnia, Zwiartów, Dzierażna, Zubowice, Małoniż, Czartowiec, Miętkie (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszaja*; D. lm. *charaszajów*; wymowa: *xarašaj*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel, węgrzyn*.

Charaszajko ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Zwierzęta kastrował charaszajko, charaszał (Lubycza Królewska). *Charaszajko to był taki spycjalny we wsi, co charaszał wieprzki* (Brzeziny).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Zamch, Borowiec, Zatyle, Brzeziny, Lubycza Królewska, Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszajka*; D. lm. *charaszajków*; wymowa: *xarašajko*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel, węgrzyn*.

Charaszajnik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charaszajnik to był taki spycjalny do tych zwierząt, co charaszał jich (Wólka Czuczycycka). *Charaszajnik to zajmował się charaszaniem zwierząt* (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowo-wschodnia (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszajnika*; D. lm. *charaszajników*; wymowa: *xarašajnik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel, węgrzyn*.

Charasznik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charasznik to kiedyś chodził du zwierząt dumowych (Żurawnica). *Charasznik to du dumu przychodził i robił te swoje roboty* (Żuków).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: Krasienin, Naklik, Potok Górny, Wola Różaniecka, Hedwizyn, Kawęczyn, Kawęczynek, Żurawnica, Zielone, Nedeżów, Rogóźno, Suszno, Żuków (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszніка*; D. lm. *charaszników*; wymowa: *xaraśńik*, *xaraśńik*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charaszun*, *charaszutnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrovník*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgier*, *węgrzyn*.

Charaszun ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Do świni charaszuna wułali (Dubica). *Charaszun to był niby jak taki nieuczony doktor, bo świnię trza było charaszać, to ktoś musiał to robić, no to ten charaszun był* (Czermmo).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i okolice Hrubieszowa (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszuna*; D. lm. *charaszunów*; wymowa: *xaraśun*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszutnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrovník*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgier*, *węgrzyn*.

Charaszutnik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charaszutnik świnię kiedyś charaszał (Stulno). *Charaszutnik to był spycjalista od świń charaszać* (Bytyń).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Stulno, Bytyń (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszutnik*; D. lm. *charaszutników*; wymowa: *xaraśutnik*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrovník*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgier*, *węgrzyn*.

Charężina ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Nalyciało charężiny na droge, wszystko suche pozlatywało z drzew, taki wielgi wiater był (Dorohuczca). *Charężine bidaki w lesie zbirali* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Kraśnika.

D. lp. *charężiny*; D. lm. *charężinów*; wymowa: *xareńżina*, *xaryńżina*.

Por. *chmyz*, *chrust*, *posusz*, *susz*, *suszki*, *suszyczna*, *taras*, *utrątki*, *utręty*.

Chemiczny ołówek ‘ołówek używany do pisania i znakowania na drzewie’

Napisane to było chemicznym ołówkiem, tak sie nazywał ten ołówek, chymiczny ołówek (Mołodiatycze). *Chymiczny ołówek pośliniuł i pisał na drzewie, tak sie znaczyło na tych deskach, balach, jak dom był budowany* (Ostrów). *Chemiczny ołówek to był taki stolarski, twardy taki ołówek, pośliniło sie i pisało sie na deskach, a i na murze można było pisać* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *chemicznego ołówka*; D. lm. *chemicznych ołówków*; wymowa: *xem̩ičny ouuvek*, *xem̩ičny uouuvek*, *xym̩ičny ouuvek*, *xym̩ičny uouuvek*, *xem̩ičny uuuevek*, *xym̩ičny uuuevek*, *xem̩ičny ouuvek*, *xym̩ičny uuuevek*.

Chłop I – tom VIII: 85–86.

Chłop II – tom VIII: 86.

Chłop III ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Z niego to taki chłop ze wsi i żadne szkoły mu ni pumogo (Skoków). *Jak ze wsi, no to chłop* (Bałtów). *Ze wsi to chłop po prostu jest* (Bliskowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chłopa*; D. lm. *chłopów*; wymowa: *xuop*, *xłop*.

Por. *wiejski*, *wieśniak*, *wioskowy*, *wsiarz*, *wsiowy*.

Chłop IV ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

Chłop to uprawia pole, trzyma krowy, świnie (Zaburze). *Kiedys to chłop sie namęczył z tym polem, od świtu do nocy wszystko ręcznie robiuł, a tera maszyny* (Pułankowice). *Nie mówili kiedys rolnik, tylko chłop, i było wiadomo, że na roli pracuje* (Nowosiółki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chłopa*; D. lm. *chłopów*; wymowa: *xuop*, *xłop*.

Por. *gospodarz*, *kmieć*, *rolnik*.

Chmyz I – tom V: 101.

Chmyz II ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Ludzie zbirali kiedys chmyz i tym palili w piecach, szli razem du lasu i pumagali sobie, a tera każdyn sobie tylko (Borowa). *Pu lasach ludzie chmyz zbirały, a tera gnije wszystko* (Zahajki pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *chmyzu* // *chmyza*; wymowa: *xmys*.

Por. *chareżina*, *chrust*, *posusz*, *susz*, *suszki*, *suszyzna*, *taras*, *utrątki*, *utręty*.

Chodzić po proszonym ‘prosić o jałmużnę, o wsparcie’

Po pruszonym to dziady chudzili, to nawet jeszcze pu wojnie te dziady po pruszonym chudzili (Deszkowice I). *Była taka stara babka, to una musiała chodzić po proszonym w zimie, a w lecie do ruboty sie najmuwała. Ludzie jeść dali i przespać sie pozwulili* (Nielelew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *xożić po prošonym*, *xożić po prušonym*, *xożić pu prošonym*, *xożić po prosonym*, *xożić pu prušonym*.

Por. *chodzić po prośbie*, *zebrać*.

Chodzić po prośbie ‘prosić o jałmużnę, o wsparcie’

Chudzili pu prośbie dziady, bo bida była na wsi, a jak przydnówek był i u kogo dzieci dużo, to i tym ojcom trza było chodzić po prośbie, coś tam zawsze ludzie dali (Wólka Łabuńska). Kiedyś, kiedyś, jeszcze przyd wojno, to bidnych było dużo, chodziły pu prośbie takie dziady (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xożić po proźbe, xożić pu proźbe.*

Por. *chodzić po proszonym, żebrać.*

Cholewkarz ‘rzemieślnik, który zajmuje się szyciem butów’

Taki szewc, co szyje cholewki du butów, no to cholewkarz nazywa sie (Chmiel). Cholewkarz to ten, kto szyje buty. On naszywa, naszywa tak (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *cholewkarza*; D. lm. *cholewkarzów*; wymowa: *xolefkaś, xulefkaś, xolyfkaś, xolefkoś.*

Por. *kalosznik, kamasznik.*

Chołchoz ‘państwowe gospodarstwo rolne’

Pu wojnie to były takie wsie, dzie gospodarowali wspólnie, no taki chołchoz był (Puchaczów). Tu był chołchoz i ludzie sie odzwyczaili od roboty na swoim, ziemia odłogiem leży (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chołchozu* // *chołchoza*; D. lm. *chołchozów*; wymowa: *xołxos, xołxos.*

Por. *pegeer.*

Chór I ‘miejsce w kościele, najczęściej w okolicy organów i często na wyższej kondygnacji’

Chór to jest takie spycjalne miejsce, dzie organista grał na organach (Mokrelipie). Chór to przyważnie w starych kuściołach, w nowych już tego ni ma, tak już nie budują, jak kiedyś (Gręzówka). Na chór sie wchodziło po schodkach, w górze był chór (Tworyczów). Chórów to tera w tych nowych kuściołach ni robio, wszystko w kuściele na widoku (Ratoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chóru*; D. lm. *chórów*; wymowa: *xur.*

Chór II ‘grupa osób wspólnie śpiewająca pieśni’

Chór to so ludzie, co sie zbirajo w kuściele i śpiwajo pieśni razem z organisto (Ciecierzyn). U nas to ślicznie tyn chór śpiwa, na głosy śpiwajo (Międzyrzec Podlaski). Kobiety śpiwały, no tyn chór jich śpiwał (Zaporze). Jak za młodu to sie ośpiwała w chórze, a tera na stare lata, to już głosu takiego ni mam, zara sie zasapie i tyle (Teodorówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chóru*; D. lm. *chórów*; wymowa: *xur.*

Chrust I – tom IV: 64–65.

Chrust II – tom VI: 118–119.

Chrust III ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Chrust to suche gałęzie zbierane przy ludzi na opał (Samowicze). Chrust to w lasach suche gałęzie na opał (Stefankowice). Chrust to suche gałęzie w lesie leżące na ziemi (Puchaczów). Chrust to suche gałęzie zbierane pu lasach, takie odłamane od drzew lub krzaka (Łopatki).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chrustu*; D. lm. *chrustów*; wymowa: *xrust*.

Por. *chareżina, chmyz, posusz, susz, suszki, suszyczna, taras, utraćki, utręty*.

Cialapa ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Po dyscu to tu na drogach sie cialapa rubiła (Wólka Ratajska). Cialapy sie narubiło po każdy burzy (Batorz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wólka Ratajska, Krzemień, Wierzchowiska, Batorz (zob. mapa 6).

D. lp. *cialapy*; D. lm. *cialapów*; wymowa: *ćalapa*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Ciapa ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Disc łoł zy dwa dni i na drodze ciapy narubiło, ze przejść ni można (Momoty Dolne). Ciapa to jest to samo, co błoto (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wólka Ratajska, Krzemień, Momoty Dolne, Kocudza (zob. mapa 6).

D. lp. *ciapy*; D. lm. *ciapów*; wymowa: *ćapa*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Cieśla ‘rzemieślnik zajmujący się ręczną obróbką drewna i stawiający drewniane budynki’

A cieśla stawiał domy drewniane (Tulniki). To byli spycjalny cieśli, łony budowali budynki, i przychodził cieśla, brał sie za cisielke, i za te budowe (Szóstka). Cieśla domy buduje, drzewa ubrabia (Chmiel). Cieśla to rzemieślnik, co buduje domy (Krasnobród). Cieśla to obrabia bale toporem (Skowieszyn). Cieśla to takie kantówki, no to drzewo obrabione przez cieśle toporem (Worgule). Typowy zawód to był cieśla. Taki cieśla umiał budować domy, to gdy przyszło lato, to już go zamawiali. I brał kilku robotników, którzy, niby to zdolni byli pojąc te roboty, bo nie każdy jak raz sie nadawał (Leszkowice).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *cieśli*; D. lm. *cieślów*; wymowa: *ćeśla*.

Por. *majster*.

Ciężar ‘ciężar danego ciała – rzecz ciężka, przedmiot wiele wazący’

Jak sie wazy na wadze, no to sie mówi, ze jest taki, a taki ciężar jest (Borownica). *A jaki to ma ciężar, musi z meter bedzie* (Janiszów). *Ciężar to jak coś ciężkie jest, dużo waży* (Radecznicza). *Ciężar to rzecz ciężka, wiele waży* (Korolówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. ciężaru; D. lm. ciężarów; wymowa: *ceńżar, cińżar, ćizar, ćezar*.

Por. *waga*.

Ciężarek ‘wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej’ (zob. ilustracja 19).

Była waga i ciężarki były do ważenia na wadze (Kumów Majoracki). *Ciężarek to był większy i mniejszy, zależy na jaki wadze i jaki ciężar sie ważyło* (Puchaczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. ciężarka; D. lm. ciężarków; wymowa: *ceżarek, ceńżarek, cińżarek, ćezarek, ćizarek*.

Por. *odważnik*.

Ciężarówka ‘duży samochód do przewożenia ciężarów’

Ciężarówka to wielgi samochód do przewożenia wielgich ciężarów (Grądy). *Kiedyś to tak tych ciężarówek ni było, to tylko w jakichś fabrykach* (Chłopków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. ciężarówki; D. lm. ciężarówek; wymowa: *ceżarufka, cezarufka, cińżarufka, ceńżarufka, ćizarufka*.

Por. *samochód ciężarowy*.

Ciupa ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Du ciupy go wsadzili i dupiro za dwa lata wypuścili, a una sie sama z dziećmi męczyła (Wola Idzikowska). *Mówiło sie kiedyś, że do ciupy zamykajo* (Trawniki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. ciupy; D. lm. ciupów; wymowa: *ćupa*.

Por. *ciurma, kryminał, więzienie, więzień*.

Ciurma ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Kiedyś to do ciurmy zamykali, to tak jak dziś do więzienia, ta ciurma to niektóre tiurma tak z ruska mówili (Bohukały). *Po sześciu latach wrócił do domu i opowiadał mi ten dziadek, to tako piosenke mi śpiewał, dniem i noco cisza wieje, a w mojej ciurmie ciemno, to znaczy sie gdzieś tam w jakichś ich tych bunkrach trzymały* (Karpiówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. ciurmy; D. lm. ciurmów; wymowa: *ćurma, furma*.

Por. *ciupa, kryminał, więzienie, więzień*.

Cizba ‘wielkie nagromadzenie ludzi, ścisk’

Nic w sklepach ni było, a jak co rzucili, to zara cizba sie rubiła, i jak słabszy taki, to ni kupiuł (Sułowiec). *Jak naród przydzie na pastyrke, to tako cizba sie robi w tym*

kościół, a tak na mszy to ludzi nie tak dużo, bo mszów dużo, to się rozyjdo na różne msze (Mszanka). To tako ciżba zawsze jest w kościele we święta, nic ni zubaczysz, jak późni przydziesz, tyle najdzie narodu (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ciżby*; D. lm. *ciżbów*; wymowa: *ciżba, ciżba*.

Por. *tłok*.

Cukrownia ‘zakład produkujący cukier z buraków cukrowych’

Z cukrowni to pu metrze, pu dwa, cukru przywozili, bo było tani jak w sklepie (Sułów). Wystodki były cukrowniane z buraków w dołach. Z cukrowni za buraki brały i krowom dawały, ale brały i cukier (Garbów). U nas cukrownia była, to sadzili cukrowe, bo to wystodki były po tych burakach, no i liście buraczane kisili razem z wystodkami i tak karmili bydło (Rejowiec Fabryczny). Buraków nie uprawiali rolnicy, nie wolno było, tylko dwory mieli buraki, żaden z gospodarzy buraków nie uprawiał, tylko dwory mieli buraki, i dwory wozili do cukrowni buraki (Kanie). To takie były, takie lepsze urzędniki cukrowni. One na oborze tam miały krowy, bo w fabryce była obora (Markuszów). Jesinno poro barkami spławiali buraki cukrowe do cukrowni Strzyżów, to tu było masowo (Kryłów). U nas tu nidałeko cukrownia była, to sadzili rolnicy buraki cukrowe (Posadów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna

D. lp. *cukrowni*; wymowa: *cukrownia*.

Cygan I – tom VI: 124.

Cygan II – tom VIII: 104.

Cygan III – tom VIII: 104.

Cygan IV ‘osoba narodowości romskiej’

Cygany to jíždzili takimi wozami, śpiwali, kolorowe było to wszystko, ogniska palili (Żrebce). Tera Cygany już ni jeżdžo, zabrunili jim (Putnowice Wielkie). Cyganowi to nie można zaufać, jak tu jeździli po wsiach, to niby powróżyć przyszła Cyganka, a patrzała tylko, co ukraść (Zaburze). Cygany to ino oszukańce, krętacze (Łańcuchów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna

D. lp. *Cygana*; D. lm. *Cyganów*; wymowa: *cygan*.

Czapnik ‘rzemieślnik, który szyje czapki’

Byli krawcy i byli czapniki, co szyli czapki (Chmiel). Czapnik to ten, co szyje czapki. To nie szył czego innego, ino te czapki (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czapnika*; D. lm. *czapników*; wymowa: *čapnik, čopnik, capnik, copnik*.

Czeladnik ‘uczeń kowala, bednarza, murarza, szewca’

Czeladnik był u majstra (Przewłoka). Brat poszedł na czyladnika du szewca na rok (Ostrów). Czyladnik to pumocnik majstra (Chomęciska Duże). Czyladnik to uczy się i pracuje, no uczeń i robotnik (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czeladnika*; D. lm. *czeladników*; wymowa: *čeladník, čyladník, cyladník, celadník*.

Czeladź ‘duża grupa ludzi’

Cała czeladź jadła z jednej miski (Łukowa). Wuleli jak swojy ludzie i chcieli czyladzi z wioski, wuleli swojy czeladź, ni obcych (Mołodiatyże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czeladzi*; wymowa: *čelać, čylać, cyloć, celać, celoć*.

Por. *granda, gromada, hurma, tłum*.

Czeladź dworska ‘pracownicy zatrudnieni we dworze’

Czeladź dworska to wsie, co tam byli wy dworze, w czworakach mieszkali i u pana pracowali (Putnowice Mniejsze). Czeladź dworska to parobek ze swojy rodziną, która też pracowała we dworze (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czeladzi dworskiej*; wymowa: *čelaż dworska, čylaż dworska, čeloż dworsko, celaż dworska, celoż dworsko*.

Por. *służba dworska*.

Czernidło ‘niebieski lub czarny płyn służący do pisania piórem’

Czurnidło było do pisania, maczało się pióro w tym czurnidle (Wierzbitca pow. Tomaszów Lubelski). Czernidło to bardzi jak tusz, ale i atrament, i jak było czarne, a nie siwe (Buśno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *czernidła*; D. lm. *czernidłów* // *czernidet*; wymowa: *černidło, čyrnidło*.

Por. *atrament, czerniwo*.

Czerniwo ‘niebieski lub czarny płyn służący do pisania piórem’

Czurniwo w ławkach stało i się maczało w tym pióro, te stalówke, i pisało się (Bukowina). Czerniwo to taki czorny płyn, w tym się muczało i pisało, jak dziś się mówi atrament (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *czerniwa*; D. lm. *czerniwów*; wymowa: *černivo, čyrnivo*.

Por. *atrament, czernidło*.

Czółen ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Czółen to jest dtubane całe w drewnie (Zbereże). Czółen to był z pnia drzewa wydłubany, tak w jednym kawałku to było (Lubień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Dobryńka, Kały, Dubica, Lubień, Orchówek, Zbereże, Świerze, Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 11).

D. lp. *czólna*; D. lm. *czólnów*; wymowa: *čučen, čulen*.

Por. *czólno, krypa, krypka, lódka, lódź*.

Czólno I – tom VII: 99–100.

Czólno II ‘lódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Starsze, oni mieli na lato te czólny takie z topoli wydtubane, ale i zimo mieli te sieci i łapali pod lodem, już lód zawsze był. Rąbali te połonki i dwie części sobie, a trzecio dla nas (Jabłeczna). Czólnem można przepłynąć na drugi brzeg (Niedźwiada). Czólno to wydtubane czy zbite z desek do wywożenia siana z łąki (Żakowola). Czólno było z grubych kłody wyrobione (Tarnawa Duża). Czólno zrubione jest z kłody (Stulno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 11).

D. lp. *czólna*; D. lm. *czólnów* // *czóten*; wymowa: *čuyno, cuyno, čulno*.

Por. *czóten, krypa, krypka, lódka, lódź*.

Czubek I – tom I: 81.

Czubek II – tom I: 81.

Czubek III – tom V: 120.

Czubek IV – tom VIII: 110.

Czubek V ‘szczyt góry’

Ja była na samym czubku góry, tera bym ni wlaźła już (Macoszyn). Na som cubek góry wyłoz i nie boł sie (Gózd).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i okolice Włodawy (zob. mapa 15).

D. lp. *czubka*; D. lm. *czubków*; wymowa: *čubek, cubek*.

Por. *szczyt, wierzch, wierzchołek*.

Czworaki ‘budynek z mieszkaniami dla pracowników dworskich’

Czworaki to dawniej takie czteromieszkaniowe budynki przy folwarku (Grabowiec). Były takie czworaki i tam mieszkali dworskie ludzie. [...] Ja nie mieszkalam w czworakach, ale tam moja rodzina mieszkała. Były murowane czworaki i drewniane. To drewnianych na pewno nie ma, ale cztery murowane to na pewno stojo (Garbów). No to były czworaki. Ji tam, co tam jeszcze Wagruszka mieszko, to jeszcze z Moszan ciotka nasza mieszkała, to tyż były drewniane czworaki. Tylko duże były, bo łone teraz to porozbierane. Ło, to gdzie ten wiążek co ta, to łune tyż przerobiły, kupiły se ten czworak ji zrobily se mieszkanie. To było wszystko dworskie (Markuszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *czworaków*; wymowa: *čforaki, cforaki, čforoki, čfuraki*.

Por. *czworniaki*.

Czworniaki ‘budynek z mieszkaniami dla pracowników dworskich’

Czworniaki to budynki takie długie, dzie te dworskie ludzie mieszkali (Stryjów). To już była polna droga. Tak nad szoso, to co było te czwórniaki (Dziecinin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu.

D. lm. *czworniaków*; wymowa: *čforńaki, čfurńaki*.

Por. *czworaki*.

Czyściciel ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Czyściciel kastruje zwierzęta (Serniki). Był taki spycjalny na wsi i un te zwirzeta czyściuł, taki czyściciel na niego mówili (Aleksandrów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Nowodwór, Serniki, Aleksandrów (zob. mapa 31).

D. lp. *czyściciela*; D. lm. *czyścicielow*; wymowa: *čyścićel*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Czytać ‘śledzić wzrokiem lub powtarzać na głos to, co jest napisane albo wydrukowane’

Kiedyś to czytać ludzie nie umieli, bo ni každyn du szkoły chodziuł, analfabety byli (Drelów). Moje babcia to umieli czytać, ale czytali ino na książeczce do nabożyństwa z takimi wielgimi literami, a może nie czytali, ale na pamięć to umieli, nie wim, ale zawsze książeczke otwierali i czytali (Żabno). Wnuk jest w pierwszy klasie, ale już ślicznie czyto (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *čytać, cytać*.

Dacharz ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem lub naprawą dachów’

Dacharz to od dachu, bo un kryje dachy (Majdan Nepryski). Dach naprawić, bo cieknie, no to sie dacharza wułało, taki był spycjalny do tych dachów, krył dachy i je naprawioł (Maszki).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *dacharza*; D. lm. *dacharzów*; wymowa: *daxaš*.

Por. *blacharz, dekarz*.

Dachówczarz ‘rzemieślnik zajmujący się produkcją dachówek do krycia dachu’

Dachówczarz był jeszcze, bo kryli dachówko i wyrabiał te dachówki do pokrycia dachu (Tereszpol). Był dachówczarz taki od tego dachu, co to wyrabiał dachówki do krycia dachu, takie no dachówki na dach (Majdan Gromadzki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *dachówczarza*; D. lm. *dachówczarzów*; wymowa: *daxufčaš*.

Daleczynio ‘odległe strony’

Od nas to daleczynio do miasta, to si jżdżiło raz na dwa, trzy tydzie (Chłopiatyn). A jo to bym wcale tam nie chciała mieszkać pod samińku Wisłu. Wsędzie daleczynio (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *daleczyńo, daleczyńo.*

Por. *ameryka, daleczynio, daleko, świat, ukraina, wielki świat.*

Daleczyzna ‘odległe strony’

Dła mnie do Lublina pojechać, to już daleczyzna (Wólka Abramowska). Kuzynka mieszka w Warszawie i chce, żeby przyjechać, ale to daleczyzna dla mnie (Kolonja Zakręcie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *daleczyzny*; wymowa: *daleczyzna, daleczyzna.*

Por. *ameryka, daleczynio, daleko, świat, ukraina, wielki świat.*

Daleko ‘odległe strony’

Ja nigdzie daleko to ni jeżdże, bo boje sie sama (Wólka Kańska). Za drogo to daleko, ale na ukos bez pole, to bedzie blisko (Lipowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *daleko, dałeko.*

Por. *ameryka, daleczynio, daleczyzna, świat, ukraina, wielki świat.*

Danina ‘zapłata za pracę we dworze’

Wy dworze za te rubote, to ni były pieniądze, tylko coś tam dawał, taka danina była, zboże, kartofle (Chmiel). Pracowali cały tydzień, ale danina była malutka, tak to kiedyś było, a pieniądze to wcale ni dawali, tylko danine (Wólka Łabuńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *daniny*; D. lm. *daninów*; wymowa: *dańina.*

Darcie pierza ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Darcie pirza, to było tak, ze dziewczyny sły drzyć te pirze. Do dwunasty to sie pirze darło i chłopoki puścili wróbla do chałupy [...] i wszystkie pióra w górze (Górka). Darliśmy pierze cały post (Michów). To sie schodziły, darły pierze, co wieczór sie schodziły, śpiewały. Jak było darcie pierza i darły to pierze, to tak gospodynj ugotowała już coś lepszego, kapusty ugotowała, tam jeszcze coś na zakończenie. Co wieczór do jydnego aż zdarli, do drugiego, i to sie tak szło i szło. [...]. Wkiedyś to było bardzo wysoko (Kolonja Kosarzew). Pióra sie darło, to była taka uroczystość. Najpierw sie darło, rozumiesz, te pirze jak przychodziły, no i tam do której godziny, później kolacje, później już kuniec tego. No, to sie zrobiło, rozumisz, te kolacje, później wódka, wino, tam ciasta, co kto miał, bimberek szczególnie. Ale to darcie właśnie pierza to moja babcia też opowiadała, że schodziły sie w domu. Ja zawsze pytałam, no jak ty sobie pozwoliłaś, przez to jak wiesz, siedzo baby i pióra dro, przez to uszystko fruwa to wszędzie, potem posprzątać, to porobić jest ciężko. Ale to była cała przyjemność właśnie darcia tego pierza albo, tak

jak u mojej babci przychodziły właśnie. [...] I to przy tym najważniejsze to były śpiewy, bo to była okazja do wypicia, do spotkania się, do wypicia i jakiegoś jedzenia (Księżomierz). Jak w poście, to zbierali się ludzie na darcie pierza i pierze darli. To sąsiadki się schodzili i darli za darmo. Nikt to nie płacił nikomu, tylko z dobrej duszy (Chodel). Kobiety schodzili się na darcie pierza do jednej chatupy i darli (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *darće pęża, darće pīża.*

Por. *darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.*

Darcie piór ‘wspólne darcia pierza’ (zob. ilustracja 15).

Ji tu schodziły się sąsiadki, i darły pióra. To było darcie piór takie (Giełczew). Ktoś urządzał darcie piór, wszyscy się schodzili dziesięć, dwanaście kobiet, siedzieliśmy do dwunastej, pióra się darło od wieczora. Później uroczysta taka kolacja, bułki pieczone i z kawo. No, pojadło się, popiło po tym darcu, i każdy się rozszedł do domu. Później się chodziło do kogoś innego, kto miał to zapraszał, kolejno wszyscy chodziliśmy (Błonie). Pióra darliśmy, to też schodzili się kobiety na pierze i darli te pióra wieczorami do pierwszego, do drugiego godziny, bo ludzie trzymali gęsi, tera koldry kupują, dawno to było pierzyny i każdy trzymał te gęsi, aby te pióra miał, i te poduszki byli, i pierzyny byli, i każdyn se sam uchował, i tak to było. I późni to wszystko się zmieniło, zmieniło się na lepsze. Bo dzisiaj to prawda popatrzeć na tyn świat, no znaczy wszystko, znaczy. Ale my pamiętamy ze starszych ludzi, że weselej było, lubieli się ludzie, choć ciężko pracowali, ale jeden drugiemu pomógł i każdyn jakoś się ubroził. I to darcie piór wysołe było (Susiec). No przed wojno bardzo wesoło było, właśnie te pióra darli, wieczorami to było darcie piór (Stulno). Schodzo się, która miała pióra to przychodziła do mnie na darcie piór, to śmy darli razem, a nie to i mnie pomagały (Nowodwór). Wieczorami się darło pióra, całymi wieczorami, prasowanie tytoniu. I to wszyscy razem tak wspólnie się zbierali, kto zaprosił. Zapraszali się no, bo tak to każdy by oddzielnie siedział, a tak naschodziło się chłopaków, śmieli, gadali, żartowali. [...] To było bardzo wesoło. To całe wieczory cało zime tak się spędzało razem. Ktoś urządzał darcie piór, już teraz nikt tego nie robi, a kiedyś te wieczory, cała zima to była tak spędzona (Szczębrzeszyn). No przed wojno to te pióra darli całymi wieczorami (Chrzanów). Wieczorami się darło pióra, całymi wieczorami, razem kobity darły (Niedzieliska). Darcie piór to były całe takie sesje, nie wiem jak to nazwać, to było, to była taka uroczystość (Księżomierz). Schodzili się baby wieczorami na darcie piór i darły (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, TBM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *darće pūr.*

Por. *darcie pierza, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.*

Darmo ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Darmo to jak bez pieniędzy czy tam odrobku jakiego (Stawek). Darmo to jak z dobrego serca coś chtoś komuś dał (Sułów). Darmo to dane bez pieniędzy (Końskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *darmo*.

Por. *darmocha, gratis, za darmo*.

Darmocha ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Darmocha to rzecz dawana za darmo (Bodaczów). Darmocha to takie coś, co otrzymana za darmo, bez pieniędzy (Bochotnica). Nigdy nie trza czekać na darmochę, jak ni zarobisz se, to i ni będziesz miał (Sól). U nas w sklepie mi ma, żeby dali jake darmochę, ale w tych wielgich miastach, to możesz jakoś darmochę dostać w sklepie, ale trza trafić, kiedy dajo (Deszkowice I). Dostać coś za darmochę, to jak nic nie zapłacił, albo zapłacić bardzo dużo mni niż to warte (Bezwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *darmochy*; wymowa: *darmoxa*.

Por. *darmo, gratis, za darmo*.

Debra I ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Debra zarosła trawo i chaszczami, tam sucho jest, ale takie zaruśnięte (Zawada). Debra to taki jakby długi dół, ale mocno zaruśnięty (Tuczępy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debra*.

Por. *dolina, dół, padół, parowa, parów*.

Debra II ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Debra to duże doły w lesie i na polu (Zatyle). Doły głębokie, jakieś tam ruśliny rosną, ale tam ni wlaziesz, to nawet ni można zobaczyć, co tam jest, to debra się nazywa (Hrebenne). Debra to doły w lesie, na polu (Żmudź). Jak zarośnięte krzaki i wielgie doły, to już debra (Świerże). Debra to dół wielgi, ale tam ni wlasie w niego (Zubowice). Debra to bardzo duże doły na polu, niebezpieczne dla ludzi (Posadów). Sie chudziło bez pole, taka była ścieżka, a tak takie doły byli, debra takie się ciagneli z kilometra (Telatyn). Debra to człowiek ni miał tam dostępu, tylko jakieś drzewa rosły, ale to doły takie te debra (Ochoża).

Źródła: PM, KAGP, CWP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debra*.

Por. *debry, jar, jaruga, zdebrza*.

Debra III ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Debra to mokry grunt, zarośnięte błota w lesie (Alojzów). Debra to mokry grunt, na którym nic nie chce rość, najczęściej wgłębiony w lesie (Sławęcina). Jak zarośnięte krzaki i mokro, to już debra (Świerże). Debra to tam, dzie drzewa rosły, i takie błota zarośnięte (Ochoża). Debra to podmokłe łąki, zarośnięte krzakami (Malice). Jak w debra wjechał, to ni mogli go wyciągnąć, bo tam mokro bardzo (Macoszyn). Debra to mokro i do tego zaruśnięte jeszcze (Siennica Nadolna). Debra to doły porośnięte krzewami i roślinami, mokre (Rudnik).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa i środkowo-wschodnia.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debra*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Debry ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Debry to duże doły w lesie i na polu (Buśno). Debry w lesie, na polach, trudny do nich dostęp jest (Alojzów). Duże doły w lesie i na polu to debry po starymu (Zatyle). Debry to doły w terenie pagórkowatym (Mircze). Debry to wielgie doły w lesie czy dzieś na polu (Czołki). Debry to jama wyrwana, zakłęsta w ziemi, strach tam włązić (Horyszów Ruski). W debry wjchaleś, no to już trza było wóz zostawić (Rogów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debry*.

Por. *debra, jar, jaruga, zdebrza*.

Deca ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Mówili, że wóz deca, bo decać to podskakiwać na dołach na drodze (Zaburze). Kiedyś jak jechało się furo po tych kocich łbach, to tak było, że dyca i dyca, że mało sie z wozu ni spadło (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Zaburze, Gorajec, Dzielce, Sąsiadka, Żrebce, Kawęczyn, Brody Duże, Korytków Duży, Kocudza, Sól, Ciosmy.

Wymowa: *deca, dyca*.

Por. *grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Dekagram ‘jednostka wagi (masy), dziesięć gramów’

Kiedyś skłypowo to na te dykagramy sie osprzydawała, bo ludzie piniędzy ni mieli, to troszke kupowali tam czegoś (Końskowola). Jak byłam dziwczynko tako, to pamiętam, kupowałam pare dekagramów marmolady, bo na więcy ni było stać matki (Turzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dekagramu* // *dekagrama*; D. lm. *dekagramów*; wymowa: *dekagram, dykagram*.

Por. *deko*.

Dekarz ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem lub naprawą dachów’

Dekarz to ten, co kryje dachy (Bonów). Różne byli te majstry, taki, co dach krył, to był dekarz (Jasionka). Dach to przykrywał dekarz, kład pape, a potem już co tam kto chciał (Dąbrowica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dekarza*; D. lm. *dekarzów*; wymowa: *dekaś, dekoś*.

Por. *blacharz, dacharz*.

Deko ‘jednostka wagi (masy), dziesięć gramów’

Na kila to kiedyś nie kupowały w sklepie, tylko na deka, tam pare deka czegoś kupił i tyle (Borysów). Tak sie ni jadło cukierków, o tam może pięć deko, jak sie sprzydało

jajka, to matka mówili, kup se pięć deko landrynków (Kurów). Poszłam i kupiłam se dziesięć deko kiłbasy za sprzydane jajka, i to było już wielkie święto (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *deka*; D. lm. *deków*; wymowa: *deko*.

Por. *dekagram*.

Deńki I – tom VII: 103.

Deńki II ‘wspólne darcia pierza’ (zob. ilustracja 15).

Darcie pierza, to w garczek sie pchało pierze i chudziło si na wieczórki. [...] To sie kobiety zbirajo i dro dupóki zedro, i wódke dajo, tubiady robio, częstujo. [...] Deńki takie byli. O, no to takie, tak sie nazywali deńki, tak jakby, panie, ja zajsza, to pan przeszedł tutaj i swoje prace robiuł, ja musiała dać panu jeść, tak sie nazywali deńki, tak, takie deńki sie nazywali (Świerże). Odbywały sie takie w deńki w dzień, to znaczy wspólnie przędzenie lnu, wełny, darcie pierza, a wieczorem to nazywały sie wieczorki. To schodziły sie kobiety, dziewczęta po mieszkaniach i tak wspólnie i ty, tym czasie śpiewali już po połowie Wielkiego Postu pieśni, tak zwane wiosenne pieśni. Wiosenne, po ukraińsku wesnanki (Dańce). A kiedyś to pióra tak ni darli, tylko brali, każda panna sobje wzięła w garczek swoje pióra darła i ta sąsiadka musiała dać jeść, na deńki takie byli. Deńki takie byli (Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lm. *deńków*; wymowa: *deńki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirza-winy, skubanie piór, wieczórki*.

Deska I – tom I: 82.

Deska II – tom I: 82–83.

Deska III – tom II: 55.

Deska IV – tom II: 55.

Deska V – tom VI: 133.

Deska VI – tom VI: 133.

Deska VII – tom VII: 105.

Deska VIII – tom VII: 105.

Deska IX – tom VII: 105.

Deska X – tom VII: 105.

Deska XI – tom VII: 105–106.

Deska XII ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Deske jake rzucili i sie przeszło bez strumyk (Obrowiec). Szło sie pu desce przyz strumyk (Gdeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa (zob. mapa 10).

D. lp. *deski*; D. lm. *desek // desków*; wymowa: *deska*.

Por. *dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Długopis ‘rodzaj wiecznego pióra o kulkowym zakończeniu’

Długopis to do pisania, ale to już późniejszy wymysł, bo kiedyś to stalówko i atramentem pisali (Antoniówka). Zeszytów i długopisów też nie było. A długopisów nie było skąd, tylko były tam inaczej, inne były metody nauczania (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *długopisa // długopisu*; D. lm. *długopisów*; wymowa: *długopis*.

Dmuchała I – tom V: 125.**Dmuchała II** ‘rodzaj wentylatora, którym kowal rozniecał ogień’

W kuźni kowol miał take dmuchawe du ognia (Siedliska pow. Łuków). Ta dmuchawa chyba ułatwiała tyn ogień w kuźni zrobić i potem już paliło sie cały dzień (Łazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dmuchawy*; D. lm. *dmuchawów*; wymowa: *dmuxawa*.

Do ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

W tamte strune to sie jedzie do Lublina, tak prosto do (Kozubsczyzna). Do, to sie mówi o kierunku jazdy, do czegoś sie jedzie czy idzie (Stawce). Du ciotki może idziesz czy du sklepu, bo to w te same strune (Gdeszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *do, du*.

Por. *dokąd, dokiela, dzie, gdzie, pokąd*.

Do widzenia ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Jak sie wychodzi od kogo, no to mówi sie do widzenia, tak robi każdy człowiek, tam samo na wsi czy w mieście (Rybczewice). No to do widzenia, ja już pójde (Osmolice). Przyszła i siedzi i nadaje, a tyn nasz mały chłopak mówi, ciociu do widzenia, żeby sobie już poszła, a una do widzenia mówi i dały siedzi (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *do wíżeńa, do wíżyńa, du wíżeńa, du wíżyńa*.

Por. *байдзіе з Bogiem, з Bogiem, застаńціе з Bogiem*.

Dobra ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Dobra to wielgie gospodarstwo, w którym mieszkoł dziedzic (Skowieszyn). Kiedyś to dobra dziedziców były ruzległe, u nas tu całe te pola naukoło, to miol Zamojski (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lm. *dobrów*; wymowa: *dobra*.

Por. *dwór, folwark, majątek*.

Dobrobyt ‘ogół dóbr mających dużą wartość materialną’

A co tam tera, tera to dobrobyt w porównaniu z tym, co było kiedyś (Janowice). Tera to ludziom dobrze jest, dobrobyt jest, a kiedyś bida była (Strzelce). Ludzie teraz majo wszystko, co trza, dobrobyt jest (Michalów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dobrobytu*; D. lm. *dobrobytów*; wymowa: *dobrobyt*.

Por. *bogactwo*.

Doić kozę ‘zostawienie ucznia w szkole po lekcjach w celu nadrobienia zaległości w nauce’

Doić koze to inaczy siedzić w kozie (Snopków). Ucyć mu sie ni chciało, to coraz musioł doić koze pu lekcjach (Charlejów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *doić koze*.

Por. *koza*.

Dojarka ‘kobieta, która doila krowy we dworze’

W tym pegeerze to una krowy dujiła, dojarka taka z ni była (Chłopiatyn). A kubiety, co doily krowy wy dworze, to były dojarki, swoich krów ni miały, ino wy dworze (Chmiel). Za dujarke sie najena i ważne udawała (Dołhobyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dojarki*; D. lm. *dojarków*; wymowa: *dojarka, dujarka*.

Dokąd ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

To sie tak mówi du kogoś, dokąd ty idziesz (Wola Okrzejska). Dokąd czy dzie to jest to samo, ale dokąd to tak więcy szlachetnie (Rudka). Dokąd to inaczy, w jakim kierunku (Goraj).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *dokont, dokunt*.

Por. *do, dokiela, dzie, gdzie, pokąd*.

Dokiela ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Dukiela ta droga prowadzi (Dębowa Kłoda). Można powiedzić du kogoś, a ty dokiela sie kirujesz (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wola Burzecka, Dębowa Kłoda, Siennica Różana, Siennica Nadolna, Siennica Duża, Osuchy, Łuszczacz, Zielone.

Wymowa: *dokela, dukela*.

Por. *do, dokąd, dzie, gdzie, pokąd*.

Doktor ‘mężczyzna, który leczy ludzi’

Do duchtora ja ni chodziła nigdy, całe życie moje do ty pory byz duktora sie ubyło (Różanka). Leczy choroby to jak i dziś, tak i kiedyś, to doktór (Ciecierzyn). Leczenie to rzadko było w szpitalu, po dochtorach też tak ludzie nie chudzili (Teodorówka). Jak zachorowoł, to myślis, ze zaro do doktora jechoł, [...] Kto tam myśłoł to dochtorze, to juz naprowde musioł, to trza było chorego brać na fure i wiżć furu ile kilometrów. Miałaś we wsi dochtora cy gdzie (Świeciechów). To leczyło sie bardzo dużo pijownikami. Moja zona sie lecyła nawet tak, bo do dochtora nie chodziła przyz całe życie (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doktora*; D. lm. *doktorów*; wymowa: *doktor, doktur, dochtor, dochtur*.

Por. *lekarz*.

Doktorka ‘kobieta, która leczy ludzi’

Była doktorka w ośrodku i do ni sie szło, ale to już pu wojnie (Dąbrowica). Doktorka to jak kubita jest, no taka kubita, co leczy innych (Nasiłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doktorki*; D. lm. *doktorków*; wymowa: *doktorka, dochtorka*.

Por. *lekarka*.

Dolasty I ‘teren nisko położony’

Dolasty teren, to jak tak nisko leży (Trawniki). W dole leży, no to taki dulasty teryn jest więcy (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Zarzecze, Stok, Skowieszyn, Wierzbica pow. Kraśnik, Dorohucz, Trawniki, Siennica Duża, Rogów, Tuczępy (zob. mapa 13).

D. lp. *dolastego*; D. lm. *dolastych*; wymowa: *dolasty, dulasty*.

Por. *doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasy, nizina, niziny, nizisty*.

Dolasty II ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Dulasty taki, ze jak jedziesz, to raz w dole, a raz znowu pod górę (Pułankowice). Dolasty taki tyn ugór, zastawili tak, bo tu nic nie urośnie (Dorohucz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Pułankowice, Dorohucz, Trawniki.

D. lp. *dolastego*; D. lm. *dolastych*; wymowa: *dolasty, dulasty*.

Por. *doliniasty, dolisty, dołowaty, doły*.

Dolina ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Dolina to tam woda ni stoi, sucho jest (Ochoża). Wieś była usytuowana w taki dolinie. To była dolina po rzece, starorzecze, czy coś takiego (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doliny*; D. lm. *dolin* // *dolinów*; wymowa: *dołina*, *dułina*.

Por. *debra*, *dół*, *padół*, *parowa*, *parów*.

Doliniasty I ‘teren nisko położony’

Jak za bardzo doliniasty teren, to na budowę się ni nadaje (Momoty Dolne). *Jak nisko, no to mówi się, że doliniasty teryn* (Borowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Biłgoraja (zob. mapa 13).

D. lp. *doliniastego*; D. lm. *doliniastych*; wymowa: *dołińasty*, *dułińasty*.

Por. *dolasty*, *dolinny*, *dolisty*, *dolny*, *nadolny*, *niski*, *niziasty*, *nizina*, *nizinny*, *nizisty*.

Doliniasty II ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Tu u nas to doliniasty jest teren, takie różne górki, pagórki, ni ma równego miejsca (Flisy). *Teren doliniasty to prawie same doły* (Rataj).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *doliniastego*; D. lm. *doliniastych*; wymowa: *dołińasty*, *dułińasty*.

Por. *dolasty*, *dolisty*, *dołowaty*, *doły*.

Dolinny ‘teren nisko położony’

Dolinny, to jak tak nisko leży, niż niż inne miejsca (Rożki). *Jak nisko leży, to się mówi, że w dolinie, no to dolinny teren* (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina, Bychawy, Zamościa, Biłgoraja, Tomaszowa Lubelskiego, Hrubieszowa i Krasnegostawu (zob. mapa 13).

D. lp. *dolinnego*; D. lm. *dolinnych*; wymowa: *dołińny*, *dułińny*.

Por. *dolasty*, *doliniasty*, *dolisty*, *dolny*, *nadolny*, *niski*, *niziasty*, *nizina*, *nizinny*, *nizisty*.

Dolisko ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Woda zrubiała takie dolisko na polu, tak wymyła zimie głęboko (Skowieszyn). *Tu było ładne pole, ale lato dyscowe i woda tu takie dolisko zrobiła, że wpado się* (Rudy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *doliska*; D. lm. *dolisków*; wymowa: *dołisko*, *dułisko*.

Por. *brodek*, *dół*, *jama*, *kołbania*, *parów*, *przerwa*, *rów*, *wodończ*, *wodończa*, *wymok*, *wymoklisko*, *wyrwa*, *wyrwisko*, *zapaść*.

Dolisty I ‘teren nisko położony’

Taki nizinny teren, taki dulisty (Branica Radzyńska). *Tak, jak tak dzieś nisko położony jakieś pole czy wieś, no to się mówi, że tam jest teren dolisty, bo w dole jest* (Stawce).

Dolisty to niższy jak inne, leży w dole, no to dolisty jest (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Radzynia Podlaskiego, Bychawy, Janowa Lubelskiego, Hrubieszowa i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 13).

D. lp. *dolistego*; D. lm. *dolistych*; wymowa: *dołisty*, *dułisty*.

Por. *dolasty*, *doliniasty*, *dolinny*, *dolny*, *nadolny*, *niski*, *niziasty*, *nizina*, *nizinny*, *nizisty*.

Dolisty II ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Dulisty, bo pełno tam dołów, z takimi różnymi dołami (Ossowa). Dolisty, to jak takie so doły i pagórki (Tarnawka). Dolisty to taki nirówny, z dziurami (Błazek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Koszoly, Kolembrody, Bezwola, Ossowa, Branica Radzyńska, Stawce, Tarnawka, Zakrzew, Błazek.

D. lp. *dolistego*; D. lm. *dolistych*; wymowa: *dołisty, dułisty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dołowaty, doły*.

Dolny ‘teren nisko położony’

Dolny, to jak nisko tak, w dole leży (Ługów). Tu więc taki jest dolny teren, tak więc nisko tu (Świerże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia, okolice Białej Podlaskiej, Włodawy i Chełma (zob. mapa 13).

D. lp. *dolnego*; D. lm. *dolnych*; wymowa: *dolny*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, nadolny, niski, niziasty, nizina, niziny, nizisty*.

Dołowaty ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Taki dołowatyj, z dołami takimi (Uhnin). Jak z takimi dołami i dziurami droga czy jakie pole, no to dołowatyj ono jest (Mosty). Dołowaty, to jak so doły takie, że w górę idzie i wpada sie w dół (Malewszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *dołowatego*; D. lm. *dołowatych*; wymowa: *douowaty, douowatyj, duuowaty, dułowaty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolisty, doły*.

Doły I ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Doły na tym polu, takie ni to górki, ni co (Stok). Tu jest taki troche teren z dołami, nawet z góry można na nartach zjechać w dół (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *dołów*; wymowa: *douy*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolisty, dołowaty*.

Doły II ‘nierówności na drodze’

Wóz jargoce na dołach (Trzydnik Duży). Dołów na drodze narubiło sie i tera ciężko jechać po tych dołach (Wólka Łabuńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 7).

D. lm. *dołów*; wymowa: *douy*.

Por. *gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Donosiciel ‘doreczyciel przesyłek pocztowych’

Nosi listy i stąd donosiciel nazywało sie, ale mówiły i listonosz (Ignaców). To sie mówiło, że idzie nasz donosiciel, pewnie jest jaki list (Palikije).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Bełżyc i Lublina.

D. lp. *donosiciela*; D. lm. *donosicielów*; wymowa: *donosićel*.

Por. *doręczyciel, listonosz, pocziarz, pocztylion*.

Dopływ ‘rzeka wpadająca do innej rzeki’

Wieprz to taka rzeka, taki dopływ Wisły (Pogonów). Mnijsza rzeka zawsze będzie dopływem większy (Braciejowice). Dopływ to jest to, ta rzeczka czy tam strumyk jakiś, co wpada do większy rzeki, tak dopływa do ni i stąd dopływ sie mówi (Żulin). Rzeka, co wpada do większy rzeki, to jest dopływ (Przytoczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dopływu*; D. lm. *dopływów*; wymowa: *dopuɥf*.

Por. *odnoga, przynoga*.

Dorbus ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Wąskie w dole i strume te zbocza, to nazywali takie, że to dorbus taki jest (Borowiec). Tu so takie głębokie dorbusy na tym tyrenie (Maziły).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *dorbusa*; D. lm. *dorbusów*; wymowa: *dorbus*.

Por. *jar, padół, wądół, wawóz*.

Doręczyciel ‘doręczyciel przesyłek pocztowych’

Doręczyciel, bo un doręcza listy, pisma różne (Osuchy). Tyn, co listy nosi, to nazywajo różnie, listonosz i doręczyciel, no bo doręczy do dum (Turkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *doręczyciela*; D. lm. *doręczycielów*; wymowa: *doreńcyćel, doryńcyćel*.

Por. *donosiciel, listonosz, pocziarz, pocztylion*.

Doska ‘czarna tablica, na której pisze się kredą’

Szkoła była ruska i ja na dosce pisała, nie na tablicy, to była doska (Worgule). Doska to stare nazwanie, to jeszcze ja na dosce pisała, jak mała była (Zosin).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *doski*; D. lm. *dosków*; wymowa: *doska*.

Por. *tablica*.

Dozorca ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Był dozorca pilnujący robotników podczas pracy na pańskim (Kolembrody). Tak, o jakos, tak mi szczęście służyło, posedłem nie za robotnika, tylko za dozorce, i na polu pilnowałem robotników (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Gąsior, Żakowola, Polskowola, Kolembrody, Kozły, Glinny Stok, Uhnin, Sosnowica, Rudno, Hrebenne, Kopyłów (zob. mapa 30).

D. lp. *dozorcy*; D. lm. *dozorców*; wymowa: *dozorca, duzorca*.
 Por. *ekonom, gumienny, karbowy, polowy, przystawca, rządca*.

Dół I – tom II: 241.

Dół II – tom IV: 239.

Dół III – tom IV: 239.

Dół IV ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Dół to tako dolina o wąskim dnie i stromych zboczach (Karmanowice). Doły to byli różne, i taki dół zarośnięty jest, trawa w pas i krzaki różne rosno, ale wody tam ni ma, sucho jest, tylko taki zaruśnięty (Pokrówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika, Janowa Lubelskiego, Lublina i Chełma.

D. lp. *dołu*; D. lm. *dołów*; wymowa: *duu*.

Por. *debra, dolina, padół, parowa, parów*.

Dół V ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Dołów woda narubiła na polu i co tu z tym robić (Błotków Duży). Jak dyszczowe lato, to ta woda wyrwie takie doły na polu, i potem bida orać (Sławęcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *dołu*; D. lm. *dołów*; wymowa: *duu*.

Por. *brodek, dolisko, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Dratew ‘nić, którą szyje się buty’

Dratew to grubsza lniana nić do szycia butów (Grabowiec). Dratew to szewcom służyła, to tych dratwów szewc potrzebował na szycie butów (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dratwy*; D. lm. *dratwów*; wymowa: *dratef*.

Por. *dratwa*.

Dratwa ‘nić, którą szyje się buty’

No proste buty byli, takie buty tyszowieckie, nie śpilkowe ino szyte, bo nicht ni umioł inaczy i dratwami szył (Niedzieliska). Dratwa jest to nitka grubo do szycia butów (Grądy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dratwy*; D. lm. *dratwów*; wymowa: *dratfa*.

Por. *dratew*.

Droga I – tom VII: 113.

Droga II ‘szeroka droga brukowana’

U nas to jest droga bita, utwardzona (Karmanowice). Tam, dzie piachy byli i nie było takich twardych dróg, to koła bez obręców. Tyko tak. Tak, na oponach jeździli. A dzie

już twardsze drogi, brukowane byli, no to to już okuli, okuwali, panie, na obręczach ludzie jeździli (Dorohusk).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *drogi*; D. lm. *dróg*; wymowa: *droga*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Droga III ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Droga taka wycięta była i to dzieliło ten obszar leśny, co do kogo należało (Snopków).

Wycieni take wąskie droge w lesie, prawie jak steczka (Jawidz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Jawidz, Snopków, Nasutów.

D. lp. *drogi*; D. lm. *dróg*; wymowa: *droga*.

Por. *dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Droga ślākowa ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’

(zob. ilustracja 23).

Droga ślākowa to wiedła przyz pola (Antoniówka). *Kiedyś to nazywali, że to droga ślākowa, to była taka zwykła droga, że sie kurzyło na ni, a po dyszczu to błota pełno* (Nedeżów).

Źródła: PM.

Geografia: Antoniówka, Tarnawatka, Zwiartów, Nedeżów (zob. mapa 2).

D. lp. *drogi ślākowej // drogi ślākowy*; D. lm. *dróg ślākowych*; wymowa: *droga ślākowa*.

Por. *gościniec, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Drogi rozjazdowe ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Jak so drogi rozjazdowe, to przyważnie kiedyś tam stawiali krzyż (Piotrków). *Krzyż to stał przy drogach rozjazdowych, to był taki znak religijny i drogowy* (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Krzczonów, Piotrków (zob. mapa 4).

D. lm. *dróg rozjazdowych*; wymowa: *drogi roźjazdowe*.

Por. *drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Drogi rozjezdne ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na drogach rozjezdnych stawiali krzyże (Zamch). *Na rozjezdnych drogach mówili, że straszyló, coś tam wylatuwało takiego* (Naklik).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Naklik, Potok Górny, Wola Obszańska, Borowiec, Zamch (zob. mapa 4).

D. lm. *dróg rozjezdnych*; wymowa: *drogi roźjezdne*.

Por. *drogi rozjazdowe, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Dróżka I ‘ścieżka przez pole’

Mała, wąska dróżka szła kiedyś bez pola, między zbożami tak się szło (Weremowice). Dróżka to wiedła przez pole, między zbożami, taka wydeptana była dróżka (Trawniki). Dróżki dzieś tera wygineli, zaorane wszystko, a kiedyś to gościńcem nie szło sie, ale dróżko tako wąsko przyz pola (Łukowisko).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna oraz okolice Chełma i Łęcznej (zob. mapa 3).

D. lp. *dróżki*; D. lm. *drózek*; wymowa: *druška, druska*.

Por. *steczka, stegna, ścieżka, ścieżyna, trybka*.

Dróżka II ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Dróżka między drzewami w lesie szła i oddzielała, co było czyje (Franciszków). Dróżke take wazjutke wycieni w lesie, co do kogo należało, i co czyje było, to już było wiadomo (Krepiec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *dróżki*; D. lm. *drózek*; wymowa: *druška*.

Por. *droga, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Dróżnik I – tom V: 126.**Dróżnik II** ‘dozorca drogowy’

Dróżnik pilnował drogi, jakiegoś tam odcinka drogi pilnował (Żółtańce). Tu przed Biłgorajem na przyjeździe to był kiedyś dróżnik w budce, a tera ni ma dróżnika (Hedwiżyn). Na przyjazdach kolejowych to stoi budka i w niej jest dróżnik, co kiruje ruchem (Zawada).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dróżnika*; D. lm. *dróżników*; wymowa: *družnik, druznik*.

Drutarz ‘rzemieślnik naprawiający stare garnki’

Drutarz to taki, co drutuje popękane stare garki (Chmiel). Drutarz drutował dziurawy baniak i daly można było w nim gotować (Białowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *drutarza*; D. lm. *drutarzów*; wymowa: *drutaś, drutoś*.

Por. *lutarz, lutownik*.

Drutować ‘łączyć, umacniać coś metalem, drutem’

Un drutował te garki i były jak nowe (Polubicze Wiejskie). Stary baniok podrutował i jest w czym kartofle gutować (Michałówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *drutować*.

Por. *lutować*.

Drwal ‘robotnik ścinający drzewo w lesie’

A człowiek, który ścina drzewo w lesie, to się nazywa drwal (Krasnobród). Drwale to się najmali do ruboty, do drzewa po lassach się najmali (Błazek). Na drwala to się nadawał taki chłop bardzo silny, bo w lesie to ciężka rubota była przy tym drzewie (Niedźwiada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *drwala*; D. lm. *drwalów*; wymowa: *drwal*, *drvol*.

Dryzda ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Po deszczu to na drodze się rubiła dryzda (Łopatki). W ty dryzdzie po dyszczu to myśmy się bawili na drodze, nogi całe brudne, ale radość dzieci miały wielgę (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Karmanowice, Łopatki, Słotwiny, Żrebce, Tworyczów (zob. mapa 6).

D. lp. *dryzdy*; D. lm. *dryzdów*; wymowa: *dryzda*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkał*.

Ducht ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Ducht to jest w lesie wyrąbany (Janiszkowice). Ducht to takie coś, linia niby tako, co dzieli te działki w lesie (Żyrzyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *duchtu*; D. lm. *duchtów*; wymowa: *duxt*.

Por. *droga, dróżka, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Dudarz ‘muzyk, który grał na dudach’

Muzykanty to kiedyś byli ni takie jak tera, to był dudarz, harmonista (Olchowiec-Kolonia). Dudarz to na dudach gra (Wola Burzecka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dudarza*; D. lm. *dudarów*; wymowa: *dudaś, dudoś*.

Por. *dudziarz*.

Dudy ‘dawny dęty instrument muzyczny’

Dudy to miały taki jakby worek i takie dwie piszczałki, i na tym jakoś grały (Gościeradów). Na dudach grały chłopcy i tańce sły cały wieczór (Germanicha).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lm. *dudów*; wymowa: *dudy*.

Por. *kobza, kobzra*.

Dudziarz ‘muzyk, który grał na dudach’

Dudziarz to ten, co miał dudy i na nich wygrywał mylodie (Trawniki). Dudziarz to muzykant, co na dudach gra (Flisy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dudziarza*; D. lm. *dudziarów*; wymowa: *dużaś, dužoś*.

Por. *dudarz*.

Dunaj I ‘duża woda i nazwa rzeki’

Dunaj to taka wielga rzeka, tak sie nazywa (Opoka). Dunaj to rzeka duża, w której woda nie zamarza, jak w Miliszu (Czołki). Dunaj to jest taka nazwa rzeki, ale nie wim dzie to jest, ale jest taka rzeka, bo to jest taka duża woda, dunaj to duża woda i musi stąd i ta rzeka jest tak nazwana (Irena).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i południowa.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Dunaj II ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Rzeka wylała i powstał dunaj (Flisy). Deszczów dużo było i zrobił sie dunaj na całych łąkach, rzeka niwielka, ale wody sie narubiło dużo (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Kraśnika.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Por. *badunia, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Dunaj III ‘głęboka woda w rzece’

Dunaj to stojąca woda i bardzo głęboka (Skowieszyn). Dunaj to woda bardzo głęboka, woda, że przejrzeć ni można, głębia taka (Osmolice). Dunaj to wielga i bardzo głęboka woda (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: okolice Puław, Lubartowa i Bychawy.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Por. *bełk, bezednia, głąb, głębia, głębina, głębizna, głęboczyna, przepaść, toń*.

Dunaj IV ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

W tym dunaj to jakby wloz, to można nie wyłożyć, bo to zapado sie i łatwo można ugrzęznąć (Maziarka). Dunaj to obszar błotnisty, bagno głębokie (Gościeradów).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: Gościeradów, Maziarka, Irena.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Dupel ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

W drzewach starych to robi sie taki dupel, tam sie ptaki gniezdzo (Łaziska). Stare drzewo i dupel taki wypróchniał w tym drzewie, ale ino osów tam pełno (Polichna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *dupla*; D. lm. *dupłów*; wymowa: *dupel*.

Por. *barć, dupla, duplak, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Dupla ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Dupla to dziura w starym drzewie (Ochoża). Duple to w takich już bardzo starych drzewach, no takie dziury się robio w drzewach zy starości (Godziszów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dupli*; D. lm. *dupłów*; wymowa: *dupla*.

Por. *barć, dupel, duplak, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Duplak ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Duplak był w drzewie i tam się łosy zasadlili, trudno jich było wygnać stamtąd (Załucze Stare). Duplak to dziura tako w drzewie, takie wypróchniane drzewo (Krasne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma.

D. lp. *duplaka*; D. lm. *duplaków*; wymowa: *duplak*.

Por. *barć, dupel, dupla, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Dupło ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Drzewo stare i gnije, dupło się w pniu robi, łosy tam się rojo (Kotlice). Jak dupło w drzewie się robi, to zara się tam coś zaplegnie (Wielkopole).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *dupła*; D. lm. *dupłów*; wymowa: *dupło, dupło*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Duże drzwi ‘główne drzwi do kościoła’

Do kościoła się wchodzi przyz duże drzwi (Kozły). Czy stary kościół, czy nowy, to duże drzwi so wszędzie (Nasiłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *dużych drzwi*; wymowa: *duże žvi, duże žvi*.

Por. *główne drzwi, wielkie drzwi*.

Dworak ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Dworak to mieszkał wy dworze i tam pracował (Łukowa). Dworak to się uważał za lepszego, a znowu na wsi to takiego dworoka uważali za bidnego, bo swoji chatupy ni mioł, pola ni mioł (Zgoda). Dworok, bo wy dworze mieszkoł (Bochotnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *dworaka*; D. lm. *dworaków*; wymowa: *dvorak, dvorok*.

Por. *dworski, dworus, parobek*.

Dworek ‘dawna siedziba ziemiańska’

Pan, dziedzic taki, to wy dworku mieszkoł, wygodnie i z przypychem, nie tak jak chłop, ale bogato (Okrzeja). Dworek to tam, dzie pany miskały (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dworku*; D. lm. *dworków*; wymowa: *dvorek*.

Por. *dwór*.

Dworski ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Dworskie to te ludzie, co wy dworze mieszkali (Brzeźnica Bychawska). Dworskie to tak dziwnie mówili, a u nas na wsi to normalnie się zawsze mówiło (Gielczew). Tam dali to byli już dworskie ludzie, z czworaków ludzie (Gardzienice). A jak łowili karpie, to wszyscy ludzie dworskie na święta, każdy dostał. Pamiętam, ja dostałam cztery takie karpie. Każdy dostał swojo forse. Ile ludzi było we dworze, tyle karpie każdemu dali (Garbów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *dworskich*; wymowa: *dvorski*.

Por. *dworak, dworus, parobek*.

Dworskie niwy ‘pola należące do dworu’

To były dworskie pola. To jest wszystko niwy. To było do niego. Ji tam co pod Markuszowem co my mamy, to wszystko były dworskie niwy (Garbów). Pierwsza, druga, trzecia i czwarta do tej gminy należały jeszcze inne wioski, Łada, Otrocz, Marynie, no i te kolonie wszystkie dworskie, i ciągneli się dworskie niwy (Chrzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *dworskich niw // niwów*; wymowa: *dvorské nívy*.

Por. *dworskie pola*.

Dworskie pola ‘pola należące do dworu’

Dworskie pola to się ciągnęły daleko tak, no i tam te wyrobniki pracowały (Nielisz). A tam to co mieszkał, gdzie dom dziecka, to miał normalnie te pola, co to ji wy mata te pole, to były dworskie pola (Markuszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *dworskich pól*; wymowa: *dvorské pola*.

Por. *dworskie niwy*.

Dworus ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Dworus to służył i mieszkał we dworze (Chmiełek). Bo wołały dworusy na nich, że on pracuje we dworze, to on dworus. Ale bez dworusów nie mogły się obyć, bo dworusy dostawali zboże i tam w lesie drzewo, no to taki ze wsi wiedział, który co może sprzedać (Garbów). Dworusy to wy dworach miszkały, wieś tak o nich mówiła, o, dworusy ido (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dworusa*; D. lm. *dworusów*; wymowa: *dvorus*.

Por. *dworak, dworski, parobek*.

Dworzec ‘budynek – dworzec autobusowy, kolejowy’

Dworzec to budynek, przed którym zatrzymują się pociągi (Grądy). Na dworzec przyjeżdżają pociągi, autobusy (Siedliska pow. Krasnostaw).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dworca*; D. lm. *dworców*; wymowa: *dwożec*.

Por. *stacja*.

Dwór I ‘dawna siedziba ziemiańska’

Wy dworze to dziedzic mieszkał zy swojo rudzino (Pilaszkowice). Były takie, jeden był bogaty brat, dwór miał, a drugi brat był bidny, i tyn bugaty w tym dworze mieszkoł, a ten bidny w taki chałupie, i dwoje dzieci mioł (Zakrzew). Jak była jeszcze mama mołodaja, to była bidna, i służyła pu dworach, u pana służyła (Bytyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dworu*; D. lm. *dworów*; wymowa: *dvur*.

Por. *dworek*.

Dwór II ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Dwór to już było gospodarstwo należące do dziedzica (Fajslawice). Dwór, no majątek taki, dwór nazywał sie (Chmiel). Mój ojciec służył we dworze, w tym majątku (Stryjów). A łojcowie to musiały pójść na zarobek, a to nie było jeszcze gdzie. Trzeba było pójść tam do dwora, patrzyć, żeby cie kto zawołał do roboty, a we dworze to trzeba było pracować (Zastawie). Dwory parcelowali. Rozdawali te zimie, ji łojciec mówił, że trochy nam dokupi, bo nas było czworo, żeby te dzieci miały utrzymanie, bo kiedyś nie było tak nauk, jak dzisiaj, że sie uczo dzieci, tylko wszystkie zostawały w domu na gruncie (Czernięcin Główny). I to tak, dwór taki nazywany był, chodzili wszyscy ludzie. Nie tylko, nie tylko te co łodrobiali, bo późni to zarobiali (Kolonja Drzewce). Jeszcze sobie przypomnialam swoje młode lata, jak byłam u swoich łojców, jakżem pasta krowy na drogach ji jak do dworu żem chodziła na zarobek z sąsiadami, z sąsiadkami (Sułowiec). Kiedyś siewnik, kiedyś siewnik to tylko majątek miał taki. Tak jak dzisiaj pegeer, to kiedyś dwór sie nazywał. To tylko siewnik miał ten majątek, ten dwór. A tak to chłop nie miał siewnika. To wszystko ręcznie, wszystko ręcznie sie siało (Dorohusk). No krowy były, barany, świnie no i co tam, a jeszcze kiedyś, kiedyś to już zaraz po tamtej wojnie to były, ja widziałam to w Żulinie, tam taki dwór był i woły, i tymi wołami, to były wielkie takie podobne do krów i takie chomąta miały, a były bardzo silne, tak zakładało sie na tby jednym z drugim, były sprzężone, tymi wołami orali, ale one bardzo powoli chodziły, ja to właśnie widziałam, jak w tym Żulinie orali tymi wołami wy dworze (Rejowiec Fabryczny). Buraków nie uprawiali rolnicy, nie wolno było, tylko dwory mieli buraki i dwory wozili do cukrowni buraki (Niedziałowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dworu*; D. lm. *dworów*; wymowa: *dvur*.

Por. *dobra, folwark, majątek*.

Dwórka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Dwórka była wy dworze i usługiwała tam (Krzczonów). Wy dworze to była dwórka i ona dbała o te pokoje, usługiwała państwu (Skoki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dwórki*; D. lm. *dwórek // dwórków*; wymowa: *dvurka*.

Por. *lokajka, pokojówka, służąca, sprzątaczką*.

Dyl I – tom IV: 252.

Dyl II ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Pukładli se te dyle na rowie w poprzek i tak jździli przez ten mostek (Sól). Dyl to było takie przejście byz strumyk (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Naklik, Potok Górny, Bukowina, Ciosmy, Sól, Krzemień, Wólka Ratajska, Udrycze, Czołki (zob. mapa 10).

D. lp. *dylu* // *dyla*; D. lm. *dylów*; wymowa: *dyl*.

Por. *deska, dylka, kładka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaźnica*.

Dylka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Dylke przerzuciły przez struge i można było przejść (Zarzecze). Dylka to kawałek deski na strumieniu, na strudze (Trzcianki).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Zarzecze, Trzcianki (zob. mapa 10).

D. lp. *dylki*; D. lm. *dylków*; wymowa: *dylka*.

Por. *deska, dyl, kładka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaźnica*.

Dyrektor ‘ten, kto kierował szkołą wiejską’

Dyrektor to kieruje cało szkoło (Godziszów). Każda szkoła ma dyrektora, i jeszcze zastępce dyrektora (Zamch). Dyrektor to taki po dawnemu kierownik szkoły (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dyrektora*; D. lm. *dyrektorów*; wymowa: *dyrektor, dyrextor*.

Por. *kierownik*.

Dyskoteka ‘zabawa z tańcami na wsi’

Tak było, nie tak jak tera, inne były dawne dyskoteki, kiedyś to strażaki powieścili lampy naftowe na tykach, takie było łoświelynie na zabawie, była atrakcja, nie tako jak tera, ze światła migaju, ze trudno na łocy patrzyć (Świeciechów). To nie było jak teraz, ze każda dziewczyna sobie idzie sama na dyskotekę, musiał chłopak przyjsć, niech jaki by tam był, aby chłopak, i zaprosić na zabawę, na te dyskotekę (Kąkolewnica). Tera to nicht ni powi muzyka, ale dyskoteka, ale to u nas tak samo sie odbywa (Sułowiec). Dyskoteka to jakby nowoczesna zabawa na wsi (Wierzychowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dyskoteki*; D. lm. *dyskoteków*; wymowa: *dyskoteka, dyskuteka*.

Por. *balówka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Dziad I – tom I: 88.

Dziad II – tom I: 88.

Dziad III – tom I: 88.

Dziad IV – tom I: 88.

Dziad V – tom IV: 75.

Dziad VI – tom IV: 75.

Dziad VII – tom IV: 75–76.

Dziad VIII – tom VI: 149.

Dziad IX – tom VI: 149.

Dziad X – tom VI: 149.

Dziad XI – tom VI: 149–150.

Dziad XII – tom VI: 150.

Dziad XIII – tom VII: 115.

Dziad XIV – tom VII: 115.

Dziad XV ‘człowiek zebrzący, utrzymujący się z jałmużny’

Był taki dziad proszalny, chodził po wsi i chlib zbiroł (Nielisz). Jak byłam mała, to chodziły po domach takie dziady. Mieli rodzinę, ale rodzina się nie interesowała. Oni sami mieszkali (Żabno). Ile chudziło, chatupy się ni zamykali, po proszonym, dziadów (Świerze). Chodziły dziady po wsi, po prosunam. Dawało się garnusio kasy, to mąki, to glunek chleba. Chodził taki dziad po prosunam, posed do tych bidnych ludzi, to nie doś była bida, kura się niośta na łózku pod przetakem, to złapał to kura, łeb na ty słubicy tuciun, kura w worek se wsadził ji posed. Kobita z pola przychodzi, leży łeb na chatupie, na słubicy, a kury ni ma. O Jezu, dzie ta kura, dzie ta kura, az dopiro dzieci zobocyły, gunić tygo dziada, nie doś, ze dziad i tak bidny, nie miał co jeść, to jesce i ta kura mu zabrały, bo i tam była bida. Ji no take były casy, ze nie do pomyslenio, a teraz to chućby i dwie kury dziad zabroł, to by go nich nie guniuł, bo by kazdy wstydzilby sie nawet (Kłoczew). Dziad to chodził po wsi i chlib zbiroł, ni miał co jeść (Niedzieliska). Dziad chlib zbiroł, bo mu bida (Gielczew). Dziad to po wsi chodzi i żebra, pod kuściołem kiedyś też stały dziady (Nadrybie). Na Wszystkich Świętych to pamiętam od tego rowu był do samego płotu już ogrodzenie, po jednej i po drugiej stronie te dziady z rowu nastawiają ręce. Do Kodnia się zajedzie, to tych dziadów, Boże, leży aż do Kalwarii, do tej po jednej i po drugiej stronie. Nie można było patrzeć się, teraz jest lepiej (Dubica). A jak jechaliśmy do Mełgwi do kościoła później końmi, to mama zawsze kromki chleba nakroiła. Nakroiła. I dziady siedzieli pod kuściołem. I mama temu dała jedne kromke, zmów Ojcze Nasz za, za Piotra. Temu drugiemu, zmów pacierz Wieczne Odpoczywanie za Pawła. I dawała te kromki chleba same. To nie tam masło, ani pieniądze, tylko kromki chleba. Pamiętam zawsze worek taki miała i z tym workiem jak jechaliśmy do Mełgwi, to zawsze, żeby tym dziadom dać. To się dziady nazywali (Franciszków). Były takie dziady wędrownie. Mieliśmy takiego jednego dziada, to myśmy cieszyli się, że ten dziadzio przyjdzie. Dawaliśmy mu albo pieniądze, albo jajko, albo kromke chleba, a on mówił, że się bedzie za nas modlił [. . .]. A właśnie u tych sąsiadów, co mieli ten miód, a on była ta babcia [. . .], oni zawsze tych dziadów przeganiały, bo zawsze mówiliśmy dziady.

A te dziady jak sie modliły, to zawsze mówiły tak, a żebyś skonać nie mógł, a żebyś skonać nie mógł. I później ta sąsiadka, pamiętam, trzy dni przychodziliśmy, modliliśmy sie i ona tak długo nie mogła umrzeć, i mówili, że te dziady jo przekłęty (Babin). Dziady nocowały po chatupach (Dys). Dziady, chodzili po wsiach dziady i żebrali (Dańce). No, te dziady to chodziły jeszcze. No dawały ludzie, co mogli. Chleb, mąkę, jajko, kasze. [...] Czasem pod kościołem, jak w odpust, to siedziały pod kościołem, to tam gdzie modliły sie, przeważnie sie modliły za kogoś. Dało sie tam pare złoty i modlił sie tam za kogoś. [...] No, ale tych dziadów, to jednak przed wojno troche i w wojne jesce później, dopiero za Niemca, te Niemcy już te dziady skończyły sie, nie wolno było (Motycz). U nas dziady chodzili kiedyś i śpiewali pod drzwiami (Aleksandrów). Za moich czasów to było. Zawsze mamusia piekła bardzo dużo różnych pierogów, i z kaszo, i z jabłkami, bo myśmy mieli swój sad, więc owoców było. Piekła dużo pierogów i te pierogi sie zanośiło, bo były tak zwane dziady. To byli ludzie biedni, którzy no nie wiem, nie mieli, i im sie to dawało (Częstoborowice).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat, żot*.

Por. *żebrak*.

Dziad XVI ‘człowiek bardzo biedny’

Dziady to jak so biedni ludzie, napracujo sie i niwiele majo, bo dzieci dużo czy kto chory jest, i to już taki dziad sie robi (Grabowiec). Do niego nie idźta za pieniędzmi, bo łun dziod, ji tak wum nie do, bo sam ni mo (Wandalin). Nie było przódy tyle towarów, było drogo, a ten bidny dziad ni miał pieniędzy, ni miał za co kupować (Sułów). Taż kiedyś żyli tylko z ziemi, ni było ugorów jak teraz, ziemia to był skarb, bugactwo, każdy jo szanował, ja była guspudyni na calutke grumade, a tera co, dziad z rento (Rogóżno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat, żot*.

Por. *biedak, biedny, biedota, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Dziad XVII ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Biedny chłop na usi to dziad, no bo miał mało pola (Chmiel). Dziad to taki, co ni miał tych morgów (Babin). Dziad z niego, a ni rolnik, mo tyn kawałeczek pola i tyle (Skoków). Dziad to, to ni gospodarz, bo bidny, ubogi, mało mo pola (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat, żot*.

Por. *batrak, małorolny, małoziemny, wyrobnik, zagrodnik*.

Dziadować ‘żyć w niedostatku’

Kiedyś to był bida, ale musiałeś tak dziadować, bo co było zrobić, nawet zarobić ni było dzie (Branewka). To już sie przywykło do tygo jich dziadowania, bo sie jim nie chce robić (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *žadować*.

Por. *biedować*.

Dziadówka I – tom VI: 151.**Dziadówka II** ‘kobieta bardzo biedna’

Dziadówka to mówili na babe, co ni miała pola albo mało było tych morgów (Batorz). Z ni to dziadówka była, a un chłop bugaty i rudzice ni pozwulili im sie żynić (Lipowiec). Dziadówkę se wziun, z bidny rudziny, ale jo du samy śmierci jego siostry, bracia, za dziadówkę mieli (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziadówki*; D. lm. *dziadówek*; wymowa: *žadufka*.

Por. *biedaczka, nędzarka*.

Dzie ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Dzie, to jak sie pyta o droge, dzie mam iść, w które strone (Stanisławów). Dzie idziesz, du sklepu czy dzie indzi (Godziszów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *że*.

Por. *do, dokąd, dokiela, gdzie, pokąd*.

Dziedzic ‘właściciel dworu i majątku ziemskiego’

Dziedzic to miał dwór (Chmiel). Bardzo dobry był dziedzic u nas dla ludzi (Batorz). Dziedzic to bogaty pan, właściciel ziemski (Siedliszcze). Kiedyś tu w Palikijach był dwór, ale ostatni dziedzic Gierlic go sprzedał (Palikije). Dziedzic jeździł tam na Wołyń, i przywoził ludzi do pracy (Garbów). Plewiliśmy buroki u dziedzica w Żabnie, nie pamiętam jak sie nazywał, no dosyć, że był to dziedzic (Czernięcin Główny). Takie były żniwa kiedyś, a z czasów pierwszych jak jeszcze tego, to po takich żniwach, jak sierpem było rżnięte zboże, to z tych biednych, którzy tam pracowali, byli blisko dworu dziedziców, to chodzili do dziedzica czy do tego całego zarządcy majątkiem, czy mogo kłoski pobierać po polu (Rejowiec Fabryczny). Kiedyś to dziedzic jechał na styry kunie w powozie (Karczmiska). Tu dziedzice sobje szyli garnitury, z Gułebia dziedzic Swirzaski to chodził du kościoła w takim bjałym garniturze, płótniany, lniany garnitur (Kryłów). Dziedzice mieli plantacje buraków, plantacje tytoniu (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziedzica*; D. lm. *dziedziców*; wymowa: *żeżic*.

Por. *hrabia, pan*.

Dziedzictwo ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Dziedzictwo to moja ojcowizna, to co pu ojcach zostało (Klementowice). Dziedzictwo to grunt po ojcach (Turobin). Dziedzictwo to majątek po ojcach (Stanisławów). Całe moje dziedzictwo to byli dwa morgi, mąż tyż miał takie same dziedzictwo, no i tak bidowali, ale dorobili sie. A tera dobrze na starość sie żyje (Rybczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziedzictwa*; wymowa: *żeżictfo, żiżictfo*.

Por. *batkowszczyzna, majątek, ojcowizna, ojczyzna*.

Dziedziczka ‘zona właściciela dworu i majątku ziemskiego’

Dziedziczka to była taka właścicielka wsi (Osmolice). W kuście dziedziczka miała ławke przed łottarzem (Karczmiska). Zawsze dziedziczka zwołała ludzi i wyszła na taras, i zawsze powiedziała. Moi kochani, szanuje was, pracujecie dobrze, tylko nie kradnijcie (Garbów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dziedziczki*; D. lm. *dziedziczeków*; wymowa: *żeżička, żiżička, żeżička*.

Por. *hrabina, pani*.

Dzień dobry ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

Tera to więcy wchodzo i mówio dzień dobry, kiedyś było inaczy, bardzi po bożymu było (Klementowice). Dzień dobry to jest takie powitanie, bo człowiek kulturalny nie może sie nie odezwać do drugiego (Hańsk). Jak sie kogoś mija, to musowo dzień dobry powiedzieć, no bo jak inaczy (Nowy Orzechów). Przyszed taki jeden raz i mówi dzień dobry, a matka, a jaki tam dobry jak dyszcz zboże zamoczuł i ni można w pole iść kosić. Dziwnie popatruł, nie odezwał sie więcy, bo niczego nie zrozumiał, nie był z naszy kultury i nie znał naszy tradycji. Był z miasta, a nie ze wsi (Wierzchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *żeń dobry, żiń dobry*.

Por. *niech będzie pochwalony, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony, pochwalony Jezus Chrystus*.

Dzień targowy ‘dzień, w którym odbywają się jarmarki’

No to u nas w poniedziałki jest taki dzień, to sie nazywa dzień targowy (Chmiel). Dzień targowy, to jest zależy, w jakiej miejscowości majo ten dzień określony, bo to może być i we środe, i we wtorek, i w czwartek, zależy od miejscowości, jak sobie ubioro (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dnia targowego*; D. lm. *dni targowych*; wymowa: *żeń targowy, żiń targowy*.

Dzierżawa I ‘wydzierżawione pole’

Dzierżawa, no to dzierżawa, jak se ktoś bierze ud kogoś ziemie w dzierżawie (Chmielnik). Musi w dzierżawie dał. Podatki drogi, on nie chce zimi (Sulmice). Oni dziadkowi oddali te sześć morgi, dziadek odprawiał w dzierżawie (Stryjów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzierżawy*; D. lm. *dzierżawów*; wymowa: *żeżżawa, żirżawa, żeżżawa, żirżawa*.

Por. *arenda, posesyja, snopkowe*.

Dzierżawa II ‘czynsz dzierżawny’

Dzirżawa to wydzirżawiune pole i opłata za to wydzirżawinie (Rozwadówka). Płacili mu dzirżawe z tego pola i z tego żył, a tera to by miał rente, ale kiedyś ni było tego (Rozłopy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzierżawy*; D. lm. *dzierżawów*; wymowa: *żerżawa, żirżawa, żerzawa, żirzawa*.

Por. *opłata, podatek, zapłata*.

Dzierżawca ‘ten, który dzierżawił ziemię’

Człowiek, który dzierżawi ziemię to dzierżawca (Krasnobród). Dzierżawca to taki ktoś, co dzierżawił ziemię od kogoś (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzierżawcy*; D. lm. *dzierżawców*; wymowa: *żerżafca, żirżafca, żerzafca, żirzafca*.

Dzierżawić ‘wziąć w dzierżawę’

Dzierżawić, to uprawiać, ale nie swoje ziemię, tylko wzięte od kogoś (Olbięcin). Dzierżawić musi tak po sąsiadach, bo ino trochę swojego ma, ale nawet sobie dobrze radzi chłopak (Mokrelipie). Ja za młodu to miał swoje pole i jeszcze zem dzierżawił trzy morgi ud ciotki (Bojary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *żerżawić, żirżawić, żerzawić, żirzawić*.

Dziupla ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Dziupla to wypróchniały środek drzewa (Kostomłoty). Dziupla to w drzewie się zrubiała z starości, spróchniało to drzewo (Stefankowice). Dziupla to prosto wygnita dziura w drzewie (Dobryń). Wywiórka w dziupli siedzi w drzewie (Bezwola).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dziupli*; D. lm. *dziupłów*; wymowa: *żupla*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dupło, dziura, ocznik, oko*.

Dziura I – tom IV: 253.

Dziura II – tom IV: 253.

Dziura III – tom VI: 155–156.

Dziura IV ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Dziura w drzewie i tyle, wypróchnieje czy co innego, to zawsze zrobi się dziura (Bodaczów). W starych drzewach robio się dziury, osy zara tam włoży (Lipiny Górne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dziury*; D. lm. *dziur*; wymowa: *żura*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dupło, dziupla, ocznik, oko*.

Dziura V ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Przez dziure z przodu w ulu wylatują i wlatują pszczoły (Orłów Drewniane). W każdym ulu jest takie coś jakby dziura, ale to takie długie, no długa dziura, i to pszczoły mają tędy wylot (Czarnystok).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dziury*; D. lm. *dziur*; wymowa: *żura*.

Por. *oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Dzwonnica ‘budynek obok kościoła, w którym zawieszono są dzwony’

(zob. ilustracja 6).

Kiedyś to każdy kościół miał obok dzwonnice i dzwony biły na msze i różne nabożeństwa (Borki). Na kuściele na dzwonnicy zawsze siedzą sowy i hukają, jak ktoś nie wi, to się może wystraszyć (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzwonnicy*; D. lm. *dzwonniców*; wymowa: *żwońnica, żwońnica, żwońica, żwońica*.

Por. *zwonnica*.

Dzwony ‘urządzenie dźwiękowe o kielichowatym kształcie, wzywające wiernych na modlitwę lub sygnalizujące ważne wydarzenia na wsi’

Dzwony dzwoniły na msze zawsze, teraz to dzieś zarzucili trochę (Dzierzkowice Wola). W wojnę to dzwony w kuściele bili na trwogę (Radecznicza). Dzwony kościelne to są w dzwonnicy zawieszono (Stawce). Jak był pożar, to dzwoniły dzwony w kuściele (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzwonu*; D. lm. *dzwonów*; wymowa: *żwony, żwuny*.

Por. *zwony*.

Ekonom ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Ekonom był taki pilnujący robotników podczas pracy na pańskim (Ortel Książęcy). To kiedyś te dwory, co to były, to z tego dworu tyń ekonom, on zarządzał, żeby dobrze pracowali i żeby pan miał dobry dochód z tego majątku (Rożki). Ekonom był i on pilnował tych, co pracowali w polu (Jasionka). Ekonom to był wy dworze u pana (Korolówka). Ekonom to taki nadzorca prac rolnych (Żółtańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia oraz okolice Chełma i Krasnegostawu (zob. mapa 30).

D. lp. *ekonoma*; D. lm. *ekonomów*; wymowa: *ekonom, ekonom*.

Por. *dozorca, gumienny, karbowy, polowy, przystawca, rządca*.

Ekspedient ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Ekspedient to sprzydaje w sklepie (Dobryń). Ekspedient to jak chłop sprzydaje (Kluczkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *ekspedienta*; D. lm. *ekspedientów*; wymowa: *ekspedént, ekspedínt*.

Por. *tawocznik, sklepiaz, sklepiczarz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Ekspedientka ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

W sklepach w mieście to ekspedientka przyważnie się mówi, a na wsi to sklypowa (Putnowice Wielkie). Kobieta, co sprzedaje w sklepie to jest ekspedientka (Kośmin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *ekspedientki*; D. lm. *ekspedientków*; wymowa: *ekspedéntka, ekspedíntka*.

Por. *sklepiarka, sklepowa, sprzedawczyni*.

Elementarz ‘podręcznik do początkowej nauki czytania’

Książka dla najmłodszych dzieci, z której się uczo czytać to jest elementarz (Majdan Wielki). Elementarz to pierwsza książka dla dziecka do nauki czytania (Godziszów). Elementarz to książka dla dzieci, co dopiro zaczynają chodzić do szkoły (Orłów Murowany). Z elementarza to ja jeszcze się uczyła, ale tera to musi nie mówić się, że to elementarz, tylko ma jakieś inne nazwe (Podedwórze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *elementarza*; D. lm. *elementarzów*; wymowa: *elementaš, élimentaš, elemyntaš, elementoš*.

Por. *alamentarz, lementarz*.

Emerytura ‘emerytura rolnicza’

Kiedyś na wsi żodnych emeryturów ni było i stare ludzie bidowali (Szperówka). Dobrze, ze tera stary człowiek na wsi ma emeryture, bo nie jest z niego taki dziad jak kiedyś (Wola Gałęzowska). Myryture mam i starcza mi na wszystko (Szuminka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *emerytury*; D. lm. *emeryturów*; wymowa: *emerytura, emyrytura, merytura, myrytura*.

Por. *renta*.

Fabryka ‘zakład produkcyjny’

Jest fabrykant, co miał te fabryke, i jest ten, co pracuje w fabryce pracuje (Krasnobród). Tera so fabryki, kiedyś ni było. Nie było gdzie tak zarabiać tak jak teraz, rozmaite powstały fabryki, to so dobre zarobki, a wtedy nie było gdzie zarobić, teraz jest (Bukowina). Ni ma kto lemieszka poklepać jeszcze, to ciężka sprawa jest, ale w ogóle nie ma na wsi czy to kowala, czy to szewca. A gospodarka musi iść zawsze, przecież do fabryki nie pójdzie lemieszka klepać (Słodków). W fabryce stryj w Ameryce pracował, to pisał, ale z początku to droge znaczuł, żeby do dum trafić z fabryki (Kolonja Wojsławice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *fabryki*; D. lm. *fabryk*; wymowa: *fabryka*.

Fabrykant ‘właściciel farbyki’

Tak, no może być ten, co ma te fabryke, to można go nazwać fabrykantem (Krasnobród). Tera fabrykantów nie ma, so przedsiębiorcy, a kiedyś to ludzie pracuwalí albo wy dworze, albo u fabrykanta (Krasienin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fabrykanta*; D. lm. *fabrykantów*; wymowa: *fabrykant*.

Fach ‘wyuczona i stale wykonywana praca’

Ma dobry fach i wszędzie zajęcie zdybie (Niemce). *Z jego fachem to w Anglii przyjmo z pocałowaniem ręki i ni za takie pieniądze jak tutaj, no to pojechał, żeby trochę zarobić* (Wola Osowińska). *Tera to trzeba mieć dobry fach w rękach, a nie studia* (Dzierzkowice Wola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fachu*; D. lm. *fachów*; wymowa: *fax*.

Por. *zawód*.

Fajerka ‘zabawa z fajerką’

Fajerka to była zabawa. No to bawiły się te dzieci, fajerki były takie, brało się drut i fajerkę z kuchni, i leciało się z fajerko (Babin). *Wymyślano sobie samemu zabawy, na przykład jeździło się na fajerce. Z drutu robiło się takie popychadło, nazwijmy to, fajerkę brało się z komina i przez wieś jeździło się w to i z powrotem* (Majdan Nepyrski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fajerki*; wymowa: *fajērka, fajīrka, fajūrka*.

Falisty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Tam, gdzie są górki, pagórki, no to teren falisty jest (Krępa). *U nas to teren taki więcę falisty* (Wierzchowiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Żakowola, Polskowola, Bazanów Stary, Krępa, Michałówka, Wierzchowiska, Andrzejów pow. Janów Lubelski, Stojeszyn, Rataj, Wólka Ratajska, Zawada, Sitaniec (zob. mapa 14).

D. lp. *falistego*; D. lm. *falistych*; wymowa: *fałisty, fałysty*.

Por. *górczasty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Farbki ‘kolorowe krążki, którymi maluje się po rozrobieniu wodą’

Farbki to są do malowania na papierze (Kamionka). *Ja lubiała farbkami malować, bo to ładnie wychodziło, lepi jak kredkami* (Gdeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *farbek // farbków*; wymowa: *farpki*.

Por. *farby*.

Farby ‘kolorowe krążki, którymi maluje się po rozrobieniu wodą’

Farby to do malowania do szkoły są potrzebne, na rysunki są te farby (Nowodwór). *Farbów to ja nie miała takich prawdziwych, ale takie pu siostrze, co jeszcze trochę tam jich zostało, bo na nowe nie stać matki było* (Skrzychyżyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *farb // farbów*; wymowa: *farby*.

Por. *farbki*.

Faryniarz ‘mężczyzna zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa’

Faryniarz handlował kiedyś mięsem wieprzowym i wyrobami mięsnymi (Gromada). Faryniarz to człowiek handlujący mięsem świńskim (Wólka Abramowska). U faryniarza mięso i kiełbase się kupowało (Piotrków). Faryniarz, tun biuł świnie i wyrobiół (Świeciechów). Faryniarz to handlarz świńskim mięsem i kiełbaso (Wandalin). Faryniarz to bije świnie i sprzedaje mięso na rynku (Borysów). Ten, co wyrabia wszystko z mięsa, to faryniarz (Chmiel). Faryniarz to ten, co wyrabia przetwory z mięsa i jich sprzydaje (Tarnawa Duża). Faryniarz robiuł kiełbasy, sprzedawał mięso świńskie (Wierzchowiska). To jest masarz abo faryniarz, bo on zajmuje się biciem świń i sprzydaje mięso (Jarczówek). Downo to sie chodzilo po faryne do faryniarza (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne, z wyjątkiem niektórych obszarów Lubelszczyzny wschodniej (zob. mapa 28).

D. lp. *faryniarza*; D. lm. *faryniarzy* // *faryniarzów*; wymowa: *faryńaś, faryńoś*.

Por. *masarz, rzeźnik*.

Fastryga ‘nić używana do prowizorycznego zszywania materiału’

Fastryga to taki duży i rzadki ścieg (Motycz). Fastryga to takie zaznaczynie przed szyciem, znak dzie szyc (Polichna). Fastryga to była biało nitko, a potem te nitke sie wyjmalo (Branica Radzyńska). Jedna tam fastryge robiła, jak to sie mówi, fastrygowala, a potem druga szyla maszyno (Księżomierz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fastrygi*; D. lm. *fastrygów*; wymowa: *fastryga*.

Faszyna ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Faszyna była więcy z gałęzi, gałęzie przysypane ziemio i tak zagaciuł błoto (Bończa). Faszyna była zrubiona z błota i gałęzi, i to zatrzymało troche te wode (Czajki).

Źródła: PM.

Geografia: Bończa, Czajki, Sulmice, Udrycze, (zob. mapa 12).

D. lp. *faszyny*; D. lm. *faszynów*; wymowa: *fašyna*.

Por. *gać, grobel, grobelka, grobla, nasyp, wał*.

Felczer ‘pracownik mający średnie wykształcenie medyczne, uprawniony do wykonywania prostszych czynności lekarskich’

Felczer był w ośrodku, to taki jeszcze jakby ni du kuńca doktor (Dzwola). Felczer to musi jeszcze nie tak uczony, żeby być duktoem i ludzi leczyć, taki troche niedouczony jeszcze, ale doktora ni było, no to i felczer pomóc móg (Chłopków). Kiedyś to takie felczery byli, co to ni doktor, ale leczyć móg (Wólka Abramowska). To kiedyś mówili, że felczer, bo taki jeszcze ni za bardzo wyuczony był na duktora (Niedzieliska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *felczera*; D. lm. *felczerów*; wymowa: *felčer*.

Figura I ‘figura przydrożna’ (zob. ilustracja 2).

Przy poświęceniu pól, to szło sie od figury do figury przez cału wieś i śpiwały ludzie różne pieśni religijne (Wolica). Tera już ni stroi sie tak figur i ni ma uroczyści pod

figuro (Wólka Kątna). *Figura tu stała od zawsze, i daly stoi, bo ludzie wirzące so* (Jasionka). *Z tej okazji, na wsi, we wsi Sumin, obok gospodarstwa postawili figure w tysiąc dziewięćset piątym roku, która to figura stoi do dnia dzisiejszego* (Sumin). *No, figury byli, tak. Krzyże, figury tak to tu. Ale to już nie pamiętam, ile lat te dwie stare figury tu so* (Tulniki). *W maju, ludzie były bardzo wierzący i chociaż przez dzień sie napracowali, to wieczorami musieli znaleźć czas, żeby pójść na majówkę, majówki były w maju. Nie raz jak duża wioska, to były i dwie figury, ubierały przeważnie kobiety kwiatami, były wieńce, wiły na krzyże, no i zbierali sie wieczorem już po pracy, to już wtedy i młodzież przychodziła, i chłopcy, i dziewczynki, prawie cała wieś schodziła sie, no i śpiewali majówki, nabożeństwo ku czci Matki Boskiej, litanie, no i później pieśni do Matki Boskiej, a jeszcze później tak przy końcu maja, na początku czerwca, jak już zboże było dosyć duże, no to takie obchodziło sie obchód pól. W każdej wiosce zbierali si ludzie przeważnie przy figurze, ksiądz przyjeżdżał, no i później od tej figury szli z obrazami, z krzyżem, z chorągwiami, no i szli przez wieś, no i okoliczne pola i co jakiś czas przystawali, modlili sie, no i na pamiątkę właśnie tamtego obchodu stawiali takie wystrugane drzewa, zwykle takie krzyżyki, no i ksiądz święcił te pola, te przyszłe plony. Ludzie sie modlili, żeby Pan Bóg dał szczęśliwie zebrać, żeby sie urodziło, żeby było jak najwięcej chleba dla biednych i dla wszystkich. To był bardzo piękny zwyczaj, to szli szoso tędy koło nas [...], no i tędy pod pola, pod torami, i z powrotem wracali do tam do tego krzyża sie, i tam sie odprawiała Msza Święta, bardzo piękny zwyczaj, to cała wieś wychodziła* (Rejowiec Fabryczny). *A i figury, u nas na wsi to chyba cztery figury, no i zbierali sie na majówkę, przed poświęceniem pól, nieboszczyka żegnali, to już zawsze tak było, a tera to zanika, stare nie mogo już za bardzo, a młode nie chco. A jak z pola jechali, to jak krzyż sie mija, i we wsi już dwie figury, to przy każdy trza było stanąć koniem, przeżegnać sie, pacierz zmówić i dopiro daly jechać, tak było, a tera nic, idzie, przejdzie i nawet sie nie przeżegna, zdziczeli ludzi do reszty* (Żrebce). *A nawet jak majówek nie śpiewały, to i tak sie stroiło, i tera sie stroi figure czy krzyż. Figure znaczy, a krzyż to wieniec taki sie robi, a i kwiaty stawio sie na dole. To taki znak naszej wiary i miłości do Boga, do Maryi* (Sąsiadka). *Do ty pory te pare babek pod figuro sie spotykamy i te majówkę odprawim, odśpiewamy, no bo po prostu taka już nasza tradycja* (Zynie). *Dzisiaj to nie wiem czy to wszyscy wiedzo, że to majówkę pod figuro mus odprawić, bo to taka nasza religijna tradycja, czy może i mało ze starszych to wiedzo, a z młodszych to mniej już teraz takie jest jakoś przyjęte* (Kawęczyn). *Jeszcze teraz majówkę odprawia sie pod figuro, bo gdzie indzi nie godzi sie* (Turka). *Już po zmroku przy figurze sie wszystkie zbierali na majówkę i już konieczne takie piosenki, co musiały być zaśpiewane, to Chwalcie taki umajone i to maryjne wszystko* (Deszkowice I). *Kiedyś, za moich czasów, to poświęcenie pól tak sie odbywało tak, wokoło wsi musiało być cztery ołtarze, [...], przy figurach. Jak nie było figury, to normalnie robiło sie ołtarze i do pierwszego krzyża to było uwite z kłosów żyta, pszenicy wianków trzy, dwie na chorągwi, a trzeci na krzyż nakładało sie. Nieśli obraz Matki Boskiej i taka procesja szła* (Tworyczów). *O radosne, bo nasze chłopcy wracajo, i to witali przy figurze, bo tam przy wjeździe od Zamościa, i to tam sie spotykali sitarze i rodziny* (Gromada). *Przecież czy przy figurach, czy gdzieś jak jest obraz, zawsze tam so kwiaty* (Hedwiżyn). *U nas na wsi to chyba cztery figury, no i zbierali sie na majówkę i przed poświęceniem pól* (Gołęb). *W maju to co wieczór pod figuro sie zbierali czy pod krzyżem, bo we wsi kilka było takich miejsc, i majówkę śpiewali aż niesto sie daleko, a tam znów słyhać było śpiew z inny wsi. Takie ludzie byli modlące, wierzące* (Wierzchowiska). *Trumna była niesiona do ostatniej figury, gdzie wszyscy sie pomodlili* (Meszno). *Babcia mi opowiadała, kiedyś nie tak jak teraz jak nieboszczyk jest nie, kiedyś nieboszczyk w domu, było wyprowadzenie na wsi, tego nieboszczyka pod*

ostatnio figure na wsi, bo tam była jedna figura, krzyż (Olszanka). Tam koło figury strasyło, tam z jakimisź tańcuchami latało (Maszki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *figury*; D. lm. *figur // figurów*; wymowa: *fiɡura*.

Figura II ‘krzyż przydrożny’ (zob. ilustracja 4).

A taki krzyż przy drodze, no to krzyż lub figura, tak i tak się mówi (Nowodwór). To można powiedzieć przy krzyżu i pod figuro, bo to jest to samo (Zawada). Pod figuro to jest to samo, co pod krzyżem (Ignaców). Pod figuro strasza, tak mówili, i jak się szło tamtędy, no dzie tyń krzyż był, ta niby figura, to się licyało prędko, żeby co ni złapało (Zielone). Stojął taki krzyż przy drodze, i on on uwiązał krowe przy ty figurze (Siemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *figury*; D. lm. *figur // figurów*; wymowa: *fiɡura*.

Por. *krzyż, krzyż przydrożny*.

Figura III ‘kapliczka przydrożna’ (zob. ilustracja 3).

Figura to mały, drewniany lub murowany domek albo daszek ze świętym obrazem lub figurko (Krzemień). Figura to jest to samo, co kapliczka przydrożna (Majdan Gromadzki). Każdo kaplicke nazywano figuro (Biała). Modlono jest przy figurze (Osuchy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *figury*; D. lm. *figur // figurów*; wymowa: *fiɡura*.

Por. *figurka, kaplica, kapliczka*.

Figurka ‘kapliczka przydrożna’ (zob. ilustracja 3).

Za kogoś czy tak jak tego, na pamiątkę, stawiali take figurke (Tulniki). Przy drogach, pu lasach, to stojo takie figurki Matki Boski i świętych (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *figurki*; D. lm. *figurków*; wymowa: *fiɡurka*.

Por. *figura, kaplica, kapliczka*.

Flaki I – tom III: 116.

Flaki I – tom III: 116.

Flaki III – tom VI: 163.

Flaki IV – tom VIII: 133.

Flaki V ‘mieszkańcy miasta’

Flaki to nazwanie takie na ludzi z miasta (Janiszkowice). Flaków się z miasta najychało, bo u nas czyste powietrze (Łuszczacz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lm. *flaków*; wymowa: *flaki*.

Por. *koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panice, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice.*

Flaszka I – tom VI: 164.

Flaszka II ‘niska, pękata buteleczka na atrament’

Atrament to był w takich flaszkach pękatych, matych takich, niskich (Wielkolas). W ławce była flaska z atramentem, w ni sie macało stalówke i sie pisało (Stojeszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wielkolas, Abramów, Lipa, Irena, Stojeszyn, Hucisko, Ciosmy.

D. lp. *flaszki*; D. lm. *flaszek // flaszków*; wymowa: *flaška, flaska*.

Por. *katamarz*.

Flisak ‘człowiek trudniący się spławem drzewa’

Flisaki płyneli, tu powiązane te pasy, i płyneli (Kopyłów). Te flisaki, bu tu jich dwóch, trzech czy czterech, w zależności jaka tratwa, bu tu płyno aż powiadajo du Gdańska. To był spływ drzewa (Kryłów). Zawody byli różne, tu putrzebny był i flisak, i szewc, i krawiec, i rymarz, i trac, i studniarz, i kowal, bo to wszystko putrzebne było na wsi (Oszców).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *flisaka*; D. lm. *flisaków*; wymowa: *flisak, flisok, flysok*.

Por. *oryl, tratwiarz*.

Folga ‘ulga w czymś’

Dustaliśmy trocha folgi w podatku, ale to było niwiele, dużo nie dawali ty folgi, i jakoś sobie człowiek musiał radzić (Wola Dereźniańska). Trza było kontygent oddać i żadny folgi ni było (Zaburze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *folgi*; D. lm. *folgów*; wymowa: *folga*.

Por. *ulga*.

Folować ‘wyglądzać łuby do sit’

Po wystruganiu sie folowało łuby w specjalny folowni, i suszyło sie. Po wysuszeniu znów sie folowało (Bukowa). Łuby folowały, jak sita rubiły (Majdan Gromadzki).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *folować*.

Folownia ‘narzędzie, którym wyglądzano łuby do sit’

Po wystruganiu sie folowało łuby w specjalny folowni, i suszyło sie (Bukowa). Folownia to była to rubienia sit, takie gładzynie jich (Ruda Solska).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *folowni*; D. lm. *folowniów*; wymowa: *folovnia*.

Por. *folownica*.

Folownica ‘narzędzie, którym wygładzano łuby do sit’

Była też folownica, taka jak w pralkach frania, taka wyżymaczka. Tylko w tej folownicy był jeszcze trzeci watek. Na tej folownicy skręcano obręcze na mokro, a do produkcji przetaków to już trzeba było mieć suche (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *folownicy*; D. lm. *folowniców*; wymowa: *folovníca*.

Por. *folownia*.

Folwark ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Folwark to gospodarstwo pana, dziedzica (Grabowiec). Folwark to takie gospodarstwo, w którym mieszkał dziedzic przyd wojno (Kodeniec). A we żniwa też tak jeździli po folwarkach, zarabiali, bo nie było gdzie tak zarabiać jak teraz (Bukowina). Jak my kupowali ziemię, jak parcelowali ją, to było z tego folwarku, z folwarku tego dziedzica była ta ziemia (Sulmice). My kupowali ziemię, bo ją parcelowali, bo tu był folwark (Wytyczno). Tu na terenie gminy to folwarki byli (Wiryki). Folwarki upadały, pany sprzedawały ziemię (Lisiowólka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *folwarku*; D. lm. *folwarków*; wymowa: *folwark*.

Por. *dobra, dwór, majątek*.

Fornal I – tom II: 63.**Fornal II** ‘pracownik folwarku, który zajmował się końmi’

Fornal to pracował z końmi we dworze (Maziarka). Fornale to przez cały rok pracowali przy koniach (Chmielnik). Fornal to robotnik przy koniach u swego pana w folwarku (Siedliszcze). Fornal to końmi się zajmował, dbał o powóz i woził dziedzica (Piotrków). Fornal zarządzał dworem i końmi, bo dziedzic ni robił tego, tylko fornal był (Olszanka). W tym dworze jak tam te furnale przy koniach były, to miały lepiej, tak się nie napracowały (Skorczyce). Fornal to robotnik pracujący z końmi w folwarku (Żółtańce). Fornal to robotnik pracujący na roli i zajmujący się kuźmi (Teresin). Fornal to pracował w folwarku i on zajmował się końmi (Osmolice). Do koni to fornale byli, fornale się nazywali (Chmiel).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *fornala*; D. lm. *fornalów*; wymowa: *fornal*.

Por. *furman*.

Forszpant ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

Idu na forszpant, bo sołtys kazał (Skryhiczyn). Furmanki na forszpant posyłali (Horyszów Polski). Foszpant był dla wojska (Kawęczyn). Furmanka była wysłana urzędowo z polecenia sołtysa na forszpant (Mołożów).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *forszpantu*; D. lm. *forszpantów*; wymowa: *foršpant, fošpant*.

Por. *poszpant, szalwark, szarwarek*.

Fosa ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Fosa to rów, ale zrubiony przez człowieka (Wólka Abramowska). *Fosa to zrobiony taki rów do odprowadzania wody z dróg, z pól* (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *fosy*; D. lm. *fos* // *fosów*; wymowa: *fosa*.

Por. *przegon, przepust, rowek, rów, spust*.

Fujarka ‘prosty ludowy instrument muzyczny dęty w formie piszczałki z drewna, z otworami bocznymi’

Fujarki to strugali z drzewa wirzbuwego (Zwiartów). *Jak taki zdolny pastucha, to pas krowy i fujarkę se ukręcił z wirzby* (Charlejew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fujarki*; D. lm. *fujarków*; wymowa: *fujarka*.

Por. *piszczałka*.

Funt ‘dawna jednostka wagi około 300–500 gramów’

Kiedyś to ważyli na funty (Niemce). *Funt to musi tak koło pół kila było czy jak* (Siennica Różana). *To masło na funty sprzydawali* (Alojzów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *funta*; D. lm. *funtów*; wymowa: *funt*.

Furman I – tom II: 64.**Furman II** ‘człowiek powożący końmi’

Furman to człowiek kierujący wozem, furmanko (Ruda Solska). *Furman to ten, kto prowadzi wóz z kuniem* (Wierzbica pow. Chełm). *Furman to ten, co powozi końmi, bat miał i za lejce trzymał* (Siedlińska pow. Krasnystaw). *Furman to każdy, co jedzie wozem i pogania kunie* (Terebela). *A ten kto powozi, kto kieruje końmi, to jest furman* (Krasnobród). *Który chłop miał bat, to był furman* (Opoka). *Nawiuzoł, zebroł, nawiuzoł może trzydzieści, może czterdzieści tych wiuzek lnu, no i do dumu, furman przyjechoł i do dumu* (Kocudza). *Furmany to miały te burki, to pamiętam. To z sukna. Ale toż na ubraniu sie nakładato, tak jak teraz palto. Furmany te burki to miały, burki takie długie* (Janiszkowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *furmana*; D. lm. *furmanów*; wymowa: *furman*.

Por. *wozacz, wozak, woźnica*.

Furman III ‘pracownik folwarku, który zajmował się końmi’

Furman to zarobkujący końmi, wy dworze pracowoł (Polichna). *Furman pracuje we dworze i wozi dziedzica* (Kodeniec). *Furman był i woził dziedzica powozem* (Jarosławiec). *Dziedzica i rządce we dworze woził furman* (Sławęcin). *Furman to był taki pracownik wy dworze, co zajmował sie końmi i wozem* (Worgule). *Furman to jeździ i tak zarabia tym furmanowaniem* (Wyhalew). *Furman zarabiał własnymi końmi* (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *furmana*; D. lm. *furmanów*; wymowa: *furman*.

Por. *fornal*.

Furmanka I – tom II: 64.

Furmanka II ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Furmanka była wysłana na fosz pant (Mołożów). Pojechał na furmanke, bo jemu sołtys kazał (Dubica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 34).

D. lp. *furmanki*; D. lm. *furmanków*; wymowa: *furmanka*.

Por. *podwoda, stójka, szarwarkowa furmanka*.

Gać ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Gać jest usypana z zimi na rzece czy na jeziorze, żeby przejść (Piotrawin). Gać to sie robi po to, żeby woda daly sie nie przedostała (Hosznia Ordynacka). Gać, no to sie usypuje z zimi, i ona zatrzymuje wode (Naklik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lubartowa, Lublina, Opola Lubelskiego, Biłgoraja i Zamościa (zob. mapa 12).

D. lp. *gaci*; D. lm. *gaciów*; wymowa: *gać*.

Por. *faszyna, grobel, grobelka, grobla, nasyp, wał*.

Gaik ‘młody las liściasty’

Gaik to nowo nasadzony las liściasty, taki jeszcze młody (Rogóżno). Gaik to bardzo młody las liściasty (Karmanowice). Gaik to młodziutki las, tak po pare gałązków i listków niwiele na nich jeszcze (Stefankowice).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gaika* // *gaiku*; D. lm. *gaików*; wymowa: *gaik*.

Por. *kultura, lasek, młodnik, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Gajowczyk ‘strażnik pilnujący lasu’

Gajowczyk to pracuje w lesie, pilnuje jego (Międzyłęś). Gajowczyk lasu pilnuje, takie ma zadanie (Kąty).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *gajowczyka*; D. lm. *gajowczyków*; wymowa: *gajofczyk*.

Por. *gajowy, leśniczy, leśnik*.

Gajowy ‘strażnik pilnujący lasu’

Gajowy to pracownik leśny, un pilnuje lasu i robi, co trzeba, w tym lesie (Dutrów). Gajowy to człowiek pilnujący lasu (Rudy). Gajowy pilnuje lasu i w lesie pracuje (Krziemień). Gajowego to sie chłopcy bali, bo pilnował tego drzewa i łapał złodziejów, a byli takie złodzieje, co poszeł i wycion drzewo (Dobryń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gajowego*; D. lm. *gajowych*; wymowa: *gajovy*.

Por. *gajowczyk*, *leśniczy*, *leśnik*.

Gałganiarz I – tom VIII: 137.

Gałganiarz II – tom VIII: 137.

Gałganiarz III – tom VIII: 137.

Gałganiarz IV ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Kupuje stare gałgany, stare gałgany, tak krzychoł tyn gałganiarz, i tak od jedny wsi do drugi, tak jeździł po wsiach za szmatami (Bazanów Stary). Gałganiarz, no bo kupował stare gałgany (Rudno). Gałganiarz coś tam dawał tym ludziom i brał od nich stare szmaty (Lipnica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Komarno, Witulin, Worgule, Lipnica, Dobryń, Bazanów Stary, Krępa, Pogonów, Rudno, Wielkolas, Abramów (zob. mapa 29).

D. lp. *gałganiarza*; D. lm. *gałganiarzów*; wymowa: *gaugańaś*, *gaugańoś*.

Por. *szmaciarz*, *szmatałajnik*, *szmatkarz*, *szmatnik*, *szmatun*.

Ganiany ‘zabawa, w której jedna z osób uczestniczących goni pozostałe usiłując którąś złapać’

A w co sie bawili, w dwa ognie, w ganianego, dzieci sie ganiiali, żeby kogoś złapać, i potem tyn złapany ganiał i łapał (Majdan Stary). Dzieci to bawiły sie w ganianego, w berka, to było to samo, ta sama zabawa (Urzędów). A i w berka sie bawili, w tego ganianego mówili, bo ganiiali sie i jeden drugiego uderzał, i później uciekali (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ganianego*; D. lm. *ganianych*; wymowa: *gańany*.

Por. *berek*.

Garbarz ‘rzemieślnik, który wyprawia skóry’

Garbarz wyprawiał skóry, a potem kto inny szył z tego futra, kozuchy (Krasnobród). Garbarze były, bo ludzie owce trzymali, to i skóry były (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *garbarza*; D. lm. *garbarzów*; wymowa: *garbaś*.

Por. *garbownik*.

Garbownik ‘rzemieślnik, który wyprawia skóry’

Grabownik to znał sie na skórach, umiał jich wyrobić (Dąbrowica). Za okupacji niemieckiej, to skór nie było wyprawianych. Tylko metodo tako domowo skóry sie wyprawiało cielece. Ale już tak nie umieli wyprawić dobrze. Brakowało jakichś tych garbowników (Poniatowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *garbownika*; D. lm. *garbowników*; wymowa: *garbovnik*.

Por. *garbarz*.

Garncarz ‘rzemieślnik, który wyrabia garnki z gliny’

Garncarz to wyrabiał różne garki (Panasówka). Każdy garcarz to pozno swojo robote, gdzie by nawet była, i w Warszawie. Łobcy to tego nie uzna, bo un sie na tym nie zno, na tem, na tem, na tem całym sekrecie, bo to jes. A garcarz garcarza pozno. [...] W ty-siąc szejset piędziesiątym szóstym roku garcarze w Urzędowie już byli. Skąd przyszli, to nie wiadomo. Mówio tak, że to po Szwedach prawdopodobnie pozostali te garcarze, bo już sie ciugnęło. A z tego było napisne w metrykach koronnych w Warszawie, że jako garcarze już w tem roku byli. Nasza historia taka ma tradycje. Garcarze mieli cech garcarski. Co tam w tym cechu było. Świece lali. I te garcarze tak wyglądali. Każdy garcarz tu taki był ufolowany tu, tu świecu, bo miały te surduty takie długie, a to łoni, ich tak łały, bo ja tam jeszcze nie pamiętom, jak to opowiadali, że jak oni to, to lali, to tam tym woskiem sie tak obliwali, bo to tam casem sie popili, to, to, to było. Takie zbytki robili, to tak jeden drugiemu na złość robił. To cech był garcarski, najstarszy cech garcarski Urzędowa (Bęczyn). Garcarz wyrabia garki, dzbanki, z gliny, wszystko (Bisz-cza). Dziadek umiał to garncarstwo i ojciec też umiał to garncarstwo, od prapradziada sie ciągnie daleko, pierwsze były jak u nas w Urzędowie, to pierwsze były Gajeckie gar-carze. Garcarze, garcarze z Warszawy jechali, ale żaden drogu nie mijaly. Garcarze, garcarze marno wasza wieś, zeby nie te garki, nie byłoby, co jes. Dziwuju sie ludzie za co garcarz pije, robi w poniedziałek garnek, cały tydzień pije. Garcarze, garcarze, bo wos Pan Bóg skarze, słaby towar, za ten towar słaby, przeklinajo baby (Urzędów). Garncarze były, gliniarze to byli, tutaj pod Wojcieszkowem na Glinnie, na Glinnymi, i one wyrabiały garnki, wyrabiały wszystko, bardzo artystycznie robiły, pomalowały tak, że to było garnki, dzbanki, miseczki były, wazony, wazoniki, one wszelko rzecz ro-biły, prawdopodobnie jeszcze teraz jeden tam coś robi. To pod Wojcieszkowem (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *garncarza*; D. lm. *garncarzów*; wymowa: *garncaś, garcaś, garncoš, garcoś*.

Por. *zdunar*.

Gater ‘zakład, gdzie maszynowo rżnie się drzewo’

Takie gatry byli i tam to drzewo cieni (Malewsczyzna). Gater to po dawnymu mówili, potem już tartak był, ale to na to samo wychodzi (Jacnia).

Źródła: PM.

Geografia: Malewsczyzna, Jacnia, Rudka.

D. lp. *gatra*; D. lm. *gatrów*; wymowa: *gater*.

Por. *tartak*.

Gdzie ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Jak sie nie wi, gdzie iść, to sie pyta, gdzie to jest (Grzędówka). Gdzie ta droga idzie, pytam taki młody, a ona nie wi, choć tu mieszka (Mircze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *gże*.

Por. *do, dokąd, dokiela, dzie, pokąd*.

Geometra ‘urzędnik, który mierzył pola’

Geometra to miał take krokiewkę i chodził, mierzył te pola (Podborcze). *Geometra to był do pomiarów pól* (Końskowola). *Geometra to był wielgi urzędnik, z puwiatu był* (Dzierążnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *geometry*; D. lm. *geometrów*; wymowa: *geometra, geometra*.

Por. *mierniczy, nizinier, ometra*.

Gizda ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Lało cały dzień i na drodze sie tako rzadko gizda zrubila (Staw Noakowski). *Po dyszczu to na naszy drodze kiedyś jedna gizda była* (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Staw Noakowski, Nielisz (zob. mapa 6).

D. lp. *gizdy*; D. lm. *gizdów*; wymowa: *gizda*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, dryzda, graś, jaruga, patoka, rozkał*.

Glinianka ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glinianka to miejsce, dzie dużo gliny jest i kopio te glinę (Antoniów). *Ludzie se jakoś radzili, jakoś żyli, w ty gliniance gliny nakopał i tym podłoge ładnie wygładził, była jaśniutka taka* (Panasówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa.

D. lp. *glinianki*; D. lm. *glinianek // glinianków*; wymowa: *głińanka, głyńanka, głińonka*.

Por. *glinianki, gliniarka, gliniarnia, glinisko, glinnik*.

Glinianki ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Gline w gliniankach kopały i na budowe musi brały te glinę (Poniatowa). *Gline brały z takich glinianków, poszet do glinianków, nakopot gliny i było* (Szczuczki).

Źródła: PM.

Geografia: Słotwiny, Szczuczki, Karczmiska, Poniatowa.

D. lm. *glinianek // glinianków*; wymowa: *głińanki*.

Por. *glinianka, gliniarka, gliniarnia, glinisko, glinnik*.

Gliniarka ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glina to była w takich miejscach, co nazywali gliniarka to miejsce (Kozubsczyzna). *Gline brały z gliniarki, tam kopały te glinę na taki własny użytek* (Motycz).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *gliniarki*; D. lm. *gliniarek // gliniarków*; wymowa: *głińarka, głyńarka*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarnia, glinisko, glinnik*.

Gliniarnia ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Gliniarnia to miejsce, dzie kopało sie glinę (Kopina). *Glina był potrzebna, lepili glino wszystko, ale trza jo było wykopać pierw, tu była taka gliniarnia i tam kopali* (Głębokie).

Źródła: PM.

Geografia: Kopina, Puchaczów, Głębokie, Wólka Tarnowska.

D. lp. *gliniarni*; D. lm. *gliniarniów*; wymowa: *głińarńa*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarka, glinisko, glinnik*.

Glinisko ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glinisko to tam, gdzie kopie się glinę, bo glina była potrzebna na budowę i do zalypienia dziur w ścianach, w podłodze (Siennica Duża). Ludzie radzili sobie jak mogli, a to glinę kopali w tym glinisku, a to ryby łapali i sprzedawali (Sulów).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Kraśnika.

D. lp. *gliniska*; D. lm. *glinisków*; wymowa: *głińisko*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarka, gliniarnia, glinnik*.

Glinnik ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glinnik to było miejsce z glino, no takie miejsca, gdzie glina była i tam się kopało te glinę (Mokrelipie). Babcia opowiadała, że jej łojciec to poszedł do glinnika, gliny nakopał i w ty podłodze, to ni pudłoga, a zimia była, no i te dołki w zimi zalepił i to ładnie nawet wyglądało (Ratoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Ratoszyn, Opoka, Ostrzyca, Tarnawa Duża, Udrycze, Mokrelipie, Zawada.

D. lp. *glinnika*; D. lm. *glinników*; wymowa: *głińńik*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarka, gliniarnia, glinisko*.

Głęb I – tom IV: 82.

Głęb II ‘głęboka woda w rzece’

Głęb taki wielgi i w tym miejscu trza uważać, żeby sie tu ni kapać, bo może porwać (Wola Gułowska). Tu na Wieprzu to nawet głęb jest, zdradliwie wchodzić do ty wody (Baranów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *głęb*; D. lm. *głębów*; wymowa: *głomp, głuump*.

Por. *bełk, bezednia, dunaj, głębia, głębina, głębizna, głęboczyna, przepaść, toń*.

Głębia ‘głęboka woda w rzece’

Taka głębia w rzece, można sie utopić (Trzebieszów). Tam, gdzie głębia jest, to już taka rzyka niebezpieczna w tym miejscu (Piotrawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *głębi*; D. lm. *głębiów*; wymowa: *głembá, głuymbá*.

Por. *bełk, bezednia, dunaj, głęb, głębina, głębizna, głęboczyna, przepaść, toń*.

Głębina ‘głęboka woda w rzece’

Tu za zakrętem to głębina jest w rzyce i trza uważać z kapaniem (Pałecznicza). Tu były takie głębiny, no i un poszedł sie kapać i dzieś w ty głębinie zginął z oczów wszystkim, zaczeni go szukać, a on żarty sobie zrobił z nich i w krzokach siedziół (Braciejowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *głębiny*; D. lm. *głębiniów*; wymowa: *guembina*, *gũymbina*.

Por. *bełk*, *bezednia*, *dunaj*, *głab*, *głębina*, *głębizna*, *głęboczyzna*, *przepaść*, *toń*.

Głębizna ‘głęboka woda w rzece’

Rzeki so różne, ale jak sie trafi głębizna, to lepi tam nie wchodzić, bo strach (Siemień).

Jak dużo opadów jest, to w rzekach głębizna sie robi (Czemierniki).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego.

D. lp. *głębizny*; D. lm. *głębizniów*; wymowa: *guembizna*, *gũymbizna*.

Por. *bełk*, *bezednia*, *dunaj*, *głab*, *głębina*, *głęboczyna*, *przepaść*, *toń*.

Głęboczyzna ‘głęboka woda w rzece’

W Tanwi to dla mnie za wielga głęboczyzna jest, boje sie tam włazić (Smólsko Duże).

Przyd wojno to chudzili kapać sie w Bugu, ale dla mnie to była za bardzo głęboczyzna (Skryhiczyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *głęboczyzny*; D. lm. *głęboczynów*; wymowa: *guembočyzna*, *gũymbočyzna*.

Por. *bełk*, *bezednia*, *dunaj*, *głab*, *głębina*, *głębizna*, *przepaść*, *toń*.

Głównia – tom VI: 178–179.

Głód I – tom V: 163.

Głód II ‘brak pożywienia’

A jak był głód, to sie te tubode jadło. Ludzie gutuwali i jedli, jak młode te listki jeszcze byli. To taki był jak dzisiaj tyn spinak (Staw Noakowski). *Co to głód to dziś nie rozumio, bo głód to był w wojne, my jak ucikali, to cybulo pu ugrodach sie żywili, a chleba nie widzieli po pare dni, dzieci z głodu płakali* (Uchańka). *O, jak ten sierp, to brało sie przede żniwy w ręce ostrożniutko, ucałowato sie i wtedy można było zacząć żęcie. I żeno sie te pirsze garstke zboża, a potem daly, całe pole tak sie żeno. Ale tak, żeby nie uronić ani kluseczka, ani ziarenka, a tyn sierp to szed tak z łojca na syna, jak gospodarstwo przekazał to i sierp dawał i mówił, żeby ty zawsze miał co nim kosić, żeby nie było głoda* (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *głodu* // *głoda*; D. lm. *głodów*; wymowa: *gũut*.

Główne drzwi ‘główne drzwi do kościoła’

Od frontu so główne drzwi do kościoła, a z boku to już do zakrystii, to już so boczne drzwi (Wielacza). *Stajo w głównych drzwiach, a daly ni wejdo, co to za moda dzisiaj u tych młodych* (Sułów). *Kiedys to za główne drzwi kościoła grzesznik nie wszed, bo księża krzyczeli, a tera same ludzie stajo w głównych drzwiach i dali ni wchodzo* (Elżbiecin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *głównych drzwi*; wymowa: *g_uuvne d_zvi, g_uuvne žvi*.

Por. *duże drzwi, wielkie drzwi*.

Gmina ‘najniższa jednostka podziału terytorialnego i administracyjnego, składająca się z kilku wsi’

Gminna nasza graniczyła sie z Włodawo, a nalyżała do Chełma, bo tam było województwo (Wyryki). Kiedyś to gmina była w Sąciasce, a potem to zlikwidowali, i do gminy w Sułowie tera należymy (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gminy*; D. lm. *gmin // gminów*; wymowa: *g_mina, g_minna*.

Golec ‘człowiek bardzo biedny’

Golec to taki człowiek bez środków do życia (Spiczyn). Golec, bo un nic ni ma (Rozięcín). Golec to taki, co był byz pola, a morgi na wsi to była pudstawa (Zahajki pow. Włodawa). Golca na męża uzina i biduje tera, ale zakuchala sie w takim golcu, co nawet morga ni miał (Żerdź). Ojciec mówi, a z czego bedzieta żyli, jak un golec, nic ni mo, i nie dot zgody na ślub, tak kiedyś było (Popkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *golca*; D. lm. *goleców*; wymowa: *golec*.

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Gołodupiec ‘człowiek bardzo biedny’

Gołodupiec to człowiek, co nic ni ma, u nas taki był, pola tyle, co na lykarstwo, chałupina sie walila (Luchów Dolny). Gołodupiec, ale w portkach, a una już była stara panna taka, grubo po dwudziestce, no i gołodupiec dobry, aby wzion (Zielone). Gołodupiec taki, a chce sie żynić, z czego oni bedo żyć (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *gołodupca*; D. lm. *gołodupców*; wymowa: *gou_odupec, gou_odupec*.

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, golec, nędzarz, ubogi*.

Gontarz ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem dachu gontem’

Gontarz to krył dachy gontem (Olszanka). Gontarz był, no i te gontarze gontami kryli dach, a potem to i blacho, i ternitem, i teraz dachówko (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *gontarza*; D. lm. *gontarzów*; wymowa: *gontaš, guntaš*.

Gorzelnia ‘zakład produkcyjny, w którym wyrabia się wódkę’

Gorzelnia to jest taki lygalny, państwowy już zakład, dzie sie wódkę robi (Osmolice). Była gorzelnia, no i z kartofli robiono spirytus (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gorzelni*; D. lm. *gorzelniów*; wymowa: *goželńa, guželńa*.

Gospoda ‘restauracja wiejska’

Gospoda to wiejska restauracja, gdzie można zjeść, a i wódki się napić (Grabowiec). Un lubiał se popić, to z gospody jego byz przerwy wyciągała, ale ni awanturował się (Wyczołki). Chłop to pójdzie do gospody, a babie to nie wypada (Bokinka Pańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gospody*; D. lm. *gospodów*; wymowa: *gospoda, guspoda*.

Por. *gościniec, karczma, zajazd*.

Gospodarka ‘indywidualne gospodarstwo rolne’

Gospodarka to ziemia razem z budynkami i inwentarzem (Siedliska pow. Krasnystaw). Kiedyś z gospodarzki tyko żyli, a dzisiaj ludzi pracują. Pracują, jeszcze mają gospodarzki (Dorohusk). Trzymali my gospodarzki dobrze, bo nasze ojce też trzymali mocno gospodarzki (Bezek). Gospodarka kiedyś, to wszystko się kopało ręcznie, nie tak jak teraz, motykami i buraki się wyrwało, takie widły były i trzeba było te buraki wyrwać. Dzieciaki mniejsze to nie dały rady, no to któryś z rodziców znosił na kupki, trzeba było skrabać z błota, z ziemi i później obrzynać na kupki. To dzieciaki cało jesień, mało co do szkoły chodziły wiejskie dzieci, no nie wszystkie, no, ale jak mieli gospodarzki większe, a nie stać ich było nając takich ludzi obcych, no to dzieciaki szły w pole (Rejowiec Fabryczny). Zaniedbał gospodarzki, bo długo chorował (Babin). Moja babka była z gospodarzki i ona dostała spłat sto rubli (Sulmice). Gdzieś dali uczyć, to jak nie stać kogus było, to już jak kto był zamożny, to wystół dziecko gdzieś dali, ale z chłopów to mało, bo trza było zaro gospodarzki sprzedać, jaku kto miał, większu czy mniejszu, dopiro by dzieci uczył (Zgoda).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gospodarki*; D. lm. *gospodarków*; wymowa: *gospodarka, guspudarka*.

Por. *gospodarstwo*.

Gospodarstwo I – tom IV: 268.**Gospodarstwo II** ‘indywidualne gospodarstwo rolne’

Gospodarstwo to całość posiadanej ziemi razem z budynkami i inwentarzem (Nasutów). Gospodarstwo, to ma dużo ziemi i dużo świń, i ma takie gospodarstwo, mają swój traktor, mają swój siewnik, i roztrząsacz obornika nawet mają, wszystko. Rozwojowe to gospodarstwo mają. Syna wykształcił na rolnika i teraz z synem gospodarzo (Nowodwór). Dziś nikogo nie ujrzy, bo każdy zagoniony za praco, zostaje dwoje ludzi w gospodarstwie (Ślōdków). No jeśli chodzi o sprzęt, prawda, to takie dawne gospodarstwa, to nawet nie tylko wóz, była brona drewniana (Turka). Na hektary liczyli to gospodarstwo, jak było dużo hyktarów, to już dobre gospodarstwo (Bortatycze). Duże gospodarstwo u nas było, bo dwadzieścia pięć hektary (Glinny Stok). Duże gospodarstwo u nas było. Bo było trzydzieści, znaczy, hektary (Radcze). Tera młode przejeży gospodarstwo, ale one się nie napracują, bo maszyny wszystko za nich zrobio (Lechuty Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gospodarstwa*; D. lm. *gospodarstw*; wymowa: *gospodarstfo, guspudarstfo, guspudarstfo*.

Por. *gospodarka*.

Gospodarz I ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

A gospodarze teraz to sami sobie robio, co mogo, tam ni najmujo, bo ni ma kogo, ni ma już ty bidoty, co kiedyś (Kolonia Drzewce). A w zimie jeszcze gospodarze, to tam nie było maszyn. Kto tam wiedział o maszynach. Tam gdzieś, gdzieś na wiosce. Może była jaka wioska, ze dwie maszyny, może też nie. Reszta to takie cepami, takie starodawne, dwa kije do kupy złączone ji tak cało zime gospodarz młócił w stodole (Tarnawka). Posztaś do roboty, patrzałaś, żeby ci tam gospodarz dał jaki kawałek chleba (Stulno). Całe zime gospodarz cep, cep, cep, cep, i młócił (Dorohusk). A jak już skończyły wykopki tych kartofłów, jak dokopały w jednym dniu u kogo, a to gospodarz przywiózł albo wina, albo piwa (Dzierzkowice). Przódy to trza było tyko koso kosić, pod rękami zbierać, brać to wiązać, sechło. Późni dopiero cepa brać, cepem już gospodarz wymłócił (Wytyczno). Szli rano z motykami i na boso, i kopali motykami, i na wieczór jeszcze obiad wozili. Gospodarz już jedzie, już gospodynia nagotuje na gorąco. Siedzenie, to związo siana i w zbanki czy w garki w te siedzenie, żeby ciepło było. Rozścielajo tam płachte, obrus i siadajo dookota, i nalewajo w jedne miskie (Jableczna). To gospodarz cie zawołał do tego, do krów paść, bo jeszcze jak były gospodarze, to trzeba było krowy paść. Bo gospodarze miały dobrze, a tako bidota ni. Było więcej bidoty niż gospodarzów (Zastawie). W zimie gospodarze mieli bardzo dużo zajęcia, biedny, niebogaty gospodarz, to całe zime młócił zboże cepem i słome wyprawiał na dach, musiał słome wykręcić, wyczyścić i na dach (Radce). A gospodarze dawali jeść, jak widzieli że dziad jest głodny (Urzędów). Zboże sierpem żnyłam i czas na wszystko miałam, a teraz kombajn przyjedzie, zrobi wszystko co jes do zrobienia, a gospodarze jeszcze narzekajo, że na wsi ni ma czasu. Przecież to grzech tak narzykać, to Pana Boga obraza (Luchów Dolny). No ji późni jak już pudrostał ja, ji no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić du ruboty, bu bracia pošli du wojska, jeden w jednym roku, drugi w drugim, już nie było jich w domu, siostra już też chodziła to na zarobki, to na odrobki, i ja już zaczenam chodzić na te udrobki, bu przecież pola kawałek było, bo łójciec z matko kupili, ale ni było koni, ni było gospodarza, a pole trzeba było łodrabiać (Stryjów). No i tak to wszystko końmi orali, a później to gospodarz rzucał pierwszy ziarno w glebe, to też czynił znak krzyża świętego, a sieli z płachty. A żniwa to gospodarz zaczynał od znaku krzyża świętego, wstawał, zdejmował czapke i wszyscy żniwiarze za nim i wtedy właśnie zaczynało sie żniwa (Rejowiec Fabryczny). Gospodarz w drugi dzień świąt Wielkanocy, to szed wszystkie swoje pola obchodził. A kiedyś to gospodarz nie posioł zboża bez wody święcony. Zajechoł na pole, mioł święcone wode, pokropił nio i dopiero sioł (Grabówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. gospodarza; D. lm. gospodarzy // gospodarzów; wymowa: gospodaś, gospodoś, guspodaś.

Por. chłop, kmieć, rolnik.

Gospodarz II ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Gospodarze sie liczyli od paru hyktarów, bo taki, co tam troszki pola, to żaden gospodarz (Otrocz). Jak miał gospodarz tak zy sześć, siedem morgów pola, to był dopiro gospodarzem (Mołodiatycze). Gospodarz to taki właściciel dużego gospodarstwa rolnego, tych morgów dużo, bo jak mało, to nie gospodarz, ale dziad (Gorajec). Gospodarz to jak ma dużo morgów (Orłów Drewniany). Z niego był gospodarz na dzisiećiu morgach (Choroszczyńska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gospodarza*; D. lm. *gospodarzy* // *gospodarzów*; wymowa: *gospodaś, gospodoś, guspodaś*.

Por. *bogacz, bogaty, kułak*.

Gospodarzyć ‘uprawiać rolę, hodować zwierzęta’

Syna wykształcił na rolnika i będzie gospodarzyć razem z nim (Nowodwór). Było ich pięć siostry, jidnego brata mieli, ale ten brat gospodarzył, gospodarzył, późni wyjechał za granice, do Francji. I te siostry tak sami gospodarzyły (Stryjów). Tatarka to jest takie grymaśne dzieś, że łono tak, ktoś tak o to trzeba wiedzieć, bo jak tak, to urosnie słoma, a ziaren nie będzie i tak mówił ojciec, kto sieje tatarke i proso, to chodzi nago i boso, jak sie nie uda to słoma tylko, to nie można tak gospodarzyć. Tatarke to jest tak trudno zgadnąć, żeby to były takie ziarna, to trza umić gospodarzyć (Borzechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gospodażyć, gospudażyć, guspudażyć*.

Gospodyni ‘żona gospodarza i współwłaścicielka gospodarstwa rolnego’

Gospodyni nagotowała kawy i tam znowu jaki tam grochówki czy pyzów, i ta cała gromada szła w pole (Babin). Gospodyni została, tam krowy wydoiła, poobrzędziała (Dzierzkowice Wola). No i tak to było, w lecie do południa, po południu znowuż wracali do domu z pola, znów to samo obrządek, karmienie świń, krów, kur i sami jedli, ale przeważnie gospodynie gotowały rano, bo już później jak przyszły z pola, to już były bardzo zmęczone i już jedli to, co na rano ugotowali, albo mleka sie napili z chlebem, i tak to było (Nowosiółki). Taż kiedyś żyli tylko z ziemi, ni było ugorów jak teraz, ziemia to był skarb, bugactwo, każdy jo szanował, ja była guspodyni na calutke grumade (Rogóżno). Toż ja już była gospodynio cała gębo, a on był gospodarzem, ale trzeba było wszystko rękami zrobić (Radcze). Starse gospodynie brały pirze i tak sły po kulei (Górka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gospodyni*; D. lm. *gospodyniów*; wymowa: *gospodyni, gospudyni, guspudyni*.

Por. *gospodynia, gosposia*.

Gospodynia ‘żona gospodarza i współwłaścicielka gospodarstwa rolnego’

Kobieta, która prowadziła gospodarstwo domowe, no to gospodynia (Chmiel). Gospodynia musiała czekać jak będzie wiatr i na dwór wynosić to zboże, i wiać na wietrze (Rejowiec Fabryczny). No, jak Żyd jeździł na wsi, z tymi towarami po wsi, no to jak jakaś gospodynia nie miała pieniędzy, no to albo za jajka wzina, albo kawatek sera, kawatek maśta, kury, kogutki małe, to był taki handel (Kanie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *gospodyni*; D. lm. *gospodyniów*; wymowa: *gospodyña, gospudyña, guspudyña*.

Por. *gospodyni, gosposia*.

Gospośia I ‘żona gospodarza i współwłaścicielka gospodarstwa rolnego’

To w dwa tygodnie z rzędu kopały ji trzy dni jeszcze. Kopało nas przeważnie, we czworośmy se kopali. To już podjeść podjadłam, bo gospośia tam łobiad dała (Zastawie). To już była okropno gospośia, bo miała dużo tego lnu (Chłopków). No i jak sie tego sierpem dobrze zebrało, ładnie wykoszone, potem jeszcze w zapaske, każda gospośia miała zapaske, łuski pozbierała i i już na którego to, na Pawła i na Pietra, to już ta gospośia z żyta chleba upiekła (Smólsko Duże). Moja babka opowiadała, że w Gorajcu była taka jedna gospośia, co była czarownica (Karczmiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gospośi*; D. lm. *gospośiów*; wymowa: *gospośa, gusośa*.

Por. *gospodyni, gospodynia*.

Gospośia II ‘kucharka we dworze’

Gospośia to ta, co gotowała jedzenie wy dworze (Krzemień). Gospośia wy dworze to już tylko w kuchni kucharzyła, nic więcy (Sosnowica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gospośi*; D. lm. *gospośiów*; wymowa: *gospośa, gusośa*.

Por. *kucharka*.

Goście ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

Pojedziem w goście, to tam piroga pojimy (Gołab). W goście to sie szło po odpuscie, tam dzie był odpust, a była rudzina, no to sie szło w goście i sie guścilo w tych gościach. Odpust, to oni już wiedzieli, że przyjdo w goście (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lm. *gości*; wymowa: *goście*.

Por. *gościna, poczęstne, poczęstunek*.

Gościna ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

W gościnie sie jedzie, jak odpust, to już tak ustanowione jest (Borownica). Gościna no to taki poczęstunek na dzisiejsze (Zaporze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gościny*; D. lm. *gościnów*; wymowa: *gościna, guścina*.

Por. *goście, poczęstne, poczęstunek*.

Gościniec I ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Gościniec to dawna droga przez wieś, najważniejsza droga to gościniec (Tuczepy). Gościniec to droga główna przez wieś (Michałówka). Gościniec to była szeroka droga, ale taka prosta, z błotem (Mszanna). Gościniec to szeroka droga, co szła bez pole (Ciechomin). Guściniec to droga miętka (Wólka Polinowska). Gościniec to szeroka droga niebrukowana, idzie z jedny wsi do drugi wsi i jest wysadzona drzewami (Ruda Sol-ska). Gościniec to droga główna przez wieś, tu takie kały, cialapa po każdym dyszczu

(Batorz). *Gościńiec z Różanki do Kurulówki idzie bez pola (Szuminka). Tak od gościńca idzie sie ścieżko, bo kiedyś to ni było asfaltu, ale takie zwykłe drogi na wsiach i w pole taki sam gościńiec był (Zakrzew). Gościńiec leci tak koło kapliczki (Gołąb). Gościńiec to szeroka droga, ale taka niebrukowana, takie błoto na ni było prawie cały czas (Wólka Abramowska). Gościńiec to szeroka droga polna lub leśna (Janówka). Gościńiec to droga od wsi do wsi, jak suche lato, to kurzyło sie na tym gościńcu, a jak dyszcz to znowu błoto (Łopatki). Gościńiec czy traktowa droga, to każda droga ujęta w planie (Radzanów). Gościńiec to niebrukowana droga od wsi do wsi (Stawce). Gościńiec to niewyłożona niczym droga (Rudnik). Gościńiec to taka ubita ziemia na drodze i tyle (Siennica Nadolna). Tu na naszym tyrenie tu tyku przez Kryłów było kilomytr szosy, a reszta tu polny drogi, gościńiec (Kryłów). Gościńiec to leci od szosy i tak prosto idzie na pola (Deszkowice I). Gościńiec to jest to samo, co polna droga (Łopiennik Górny).*

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 2).

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *droga ślakowa, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Gościńiec II ‘szeroka droga brukowana’

Gościńiec to szeroka i elegancka droga, już droga brukowana (Gościeradów). Gościńiec to publiczna szeroka droga, autobusy nio jeżdżo (Krzczonów). Gościńiec to seroka droga, twarda juz, tak, ze ni było juz na ni brejdugi zadny (Lisikierz). Cy to gościńiec cy sos przez wieś, no droga traktowa, bo duzo tu lu nas przejeżdza (Siedliska pow. Łuków). Gościńiec to droga od miasta do miasta (Kopyłów). No i od tej świetlicy, i ten pański czworak blisko siebie byli. Aby taka szersza ulica. Od mostu szła przez podwórze. To do podwórze dojeżdżali, bo ta droga to mówiłem, to była gościńcem (Bronice).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Gościńiec III ‘restauracja wiejska’

Gościńiec to stoi przy drodze i tam sie wstępuje zjeść co (Mszanka). To nawet tak nazywajo, pisze, że to zajazd gościńiec, tak pisze na drzwiach, a gościńiec to przecież nic innego, to jest to samo, co tyn zajazd (Dorohuczka).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Nadrybie, Macoszyn, Mszanna, Mszanka, Dorohuczka.

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *gospoda, karczma, zajazd*.

Gościńiec IV ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’

Data gościńiec dla gości (Hanna). Gościńiec to dla gości sie daje (Naklik). Mój krzesny to zawsze przyjeżdżał z jakimś gościńcem dla mnie i dla matki (Siennica Różana). Gościńiec to podarunek z gościny (Kopyłów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 24).

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *gościnnik, gościńczyk, podarunek*.

Gościnnik ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’

Gościnnik to prezent dawany przez gospodynie (Biszczka). Na łodziejnym gości zawsze dustajo lud gosposi gościnnik czy z wysela, czy tak z gości (Sól). Gościnnik to taki prezent (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 24).

D. lp. *gościnnika*; D. lm. *gościnników*; wymowa: *gościńnik, guścińnik*.

Por. *gościniec, gościńczyk, podarunek*.

Gościńczyk ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’

Gościńczyk dała dla mnie (Dobrynka). Chciała jyj podziękować i zrubiła taki gościńczyk dla niej (Międzyłęś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Dobrynka, Kobylany, Kostomłoty, Kąty, Kodeń, Międzyłęś (zob. mapa 24).

D. lp. *gościńczyka*; D. lm. *gościńczyków*; wymowa: *gościńczyk, guścińczyk*.

Por. *gościniec, gościnnik, podarunek*.

Góra I – tom IV: 268.

Góra II – tom IV: 268.

Góra III – tom IV: 268–269.

Góra IV ‘bardzo duże wzniesienie terenu’

Góra to taka wyniosłość ziemi nad terenem, co jest naokoło (Fajslawice). Góra to wzniesienie terenu (Polanówka). U nas gór takich prawdziwych ni ma, ale tu so takie wysokie miejsca, że można powiedzieć, że to góry (Susiec). My, jako dzieci to tam chodziliśmy tamtędy i jeszcze była taka góra tam (Babin).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *góry*; D. lm. *gór*; wymowa: *gura*.

Góral I ‘człowiek mieszkający w górach’

Górale to miszkajo w górach, stąd ta jich nazwa, od gór (Lipa). Górale owce majo i sery z uwczego mlika wyrabiajo takie kręglutkie i podłużne (Gdeszyn).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *górala*; D. lm. *góralów*; wymowa: *gural, gurol*.

Góral II ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Góral to robotnik, kosiar był, pan sprowadzał skaś tych górali (Worgule). Góral to chłop, co był najmany do koszynia zboża po dworach, gdzieś zza Biłgoraja jich przywozili (Sławęcin).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *górala*; D. lm. *góralów*; wymowa: *gural*, *guroł*.

Por. *bandoch*, *bandos*, *wyrobnik*.

Górczasty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Jak taki nierówny teren, w górę i w dół leci, no to mówi się, że górczasty (Germanicha).

Ale to górczasty teren, nisko dupiro było, a już wysoko (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 14).

D. lp. *górczastego*; D. lm. *górczastych*; wymowa: *gurčasty*, *gurcasty*.

Por. *falisty*, *górkowaty*, *górnny*, *górzysty*, *pagórkowaty*, *zgórzysty*.

Górka I – tom IV: 269.

Górka II – tom IV: 269.

Górka III ‘małe wzniesienie terenu’

Tu so ino takie małe górki, prawdziwych gór takich nie ma (Nasutów). *Gór to u nas ni ma, ale górki to so nawet wysokie* (Tarnawatka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *górkę*; D. lm. *górek*; wymowa: *gurka*.

Por. *grad*, *grądek*, *grądowizna*, *pagór*, *pagórek*, *wzgórek*, *wzgórka*, *zgórek*, *zgórka*.

Górkowaty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Jak taki troche nierówny, no to górkowaty (Łaziska). *Taki górkowaty, to jest tak ni całkiem równy, ale i ni całkiem nierówny, taki górkowaty tak troche* (Janiszkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław i Opola Lubelskiego (zob. mapa 14).

D. lp. *górkowatego*; D. lm. *górkowatych*; wymowa: *gurkowaty*, *gurkuwaty*.

Por. *falisty*, *górczasty*, *górnny*, *górzysty*, *pagórkowaty*, *zgórzysty*.

Górnik ‘człowiek wydobywający zawodowo węgiel’

U nas so górniki, bo tu jest węgiel (Puchaczów). *Górnik to pracuje w kopalni, a te kopalnie to koło Łęczny so, no i na Śląsku* (Nasiłów).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *górnika*; D. lm. *górników*; wymowa: *gurnik*.

Górnny ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Górnny teren to taki niezbyt równy, taki z pagórkami (Toczyska). *Górnny teren to ni całkiem równy, takie pagórki so, górnny taki, górczasty teryn* (Jedlanka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Toczyska, Żdzary, Jedlanka, Ciechomin, Germanicha, Lisikierz, Siedliska pow. Łuków (zob. mapa 14).

D. lp. *górnego*; D. lm. *górnnych*; wymowa: *gurny*.

Por. *falisty*, *górczasty*, *górkowaty*, *górzysty*, *pagórkowaty*, *zgórzysty*.

Górzysty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

To był teren górzysty, położony między lasami, dawni ludzie mówili, że to był dziki teren (Osiczyna). Tu jest dużo takich pagórków większych i mniejszych, no to górzysty taki więcy teren (Komodzianka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 14).

D. lp. *górzystego*; D. lm. *górzystych*; wymowa: *gużysty*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górny, pagórkowaty, zgórzysty*.

Gra w dwa ognie ‘rodzaj gry w piłkę’

Zabawy. No, to były różne, gra w piłkę, to była gra w dwa ognie. Dwa ognie (Sumin). Oj, w te dwa ognie to my się ograli, piłka, i na łące, i już gra w dwa ognie, a jak z łąki gonili, to na drodze grało się (Zaburze).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *gra v dva ognie, gra v dva uognie*.

Gra w klasy ‘rodzaj zabawy z użyciem szkiełka’

To były narysowane takie klateczki i się skakało w te klasy i takie szkiełko się popychało, i to była gra w klasy (Otrocz). Gra w klasy, to takie klasy rysowane były i po nich skakaliśmy (Babin). Gra w klasy to była dla dziewczynek, to na ścieżce były narysowane takie klateczki i szkiełko było, tym szkiełkiem się posuwało nogo i się skakało na te klatke, dzie szkiełko polyciało (Żrebce). Zabawa w klasy, taka gra w klasy była, w klasy się skakało (Rejowiec Fabryczny). Gra w klasy była. A to w klasy grały dziewczynki, a chłopcy to już no właśnie tymi piłkami się bawili (Kanie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *gra f klasy*.

Gra w palanta ‘gra terenowa z podbijaniem małej piłki’

W palanta się grało, to dwie drużyny byli i się odbijało te piłeczke gumowo tak w powietrzu (Siennica Nadolna). W palanta graliśmy jeszcze. Palant, gra w palanta. Piłka, tak, o ciach i idzie, bije się (Sumin). W palanta to chłopcy grały więcy, dziewczynki to lalkami się wołały bawić, a chłopaki to już gra w palanta była (Wierchowiska). A tutaj to była gra w palanta, i w palanta bawili się chłopcy tymi właśnie piłkami, a też jak tako piłko dostał, bo to była twarda, to też siniaka, guza nabił to piłko, no ale tak się bawili (Rejowiec Fabryczny). W palanta piłczkami grali chłopaki, to była gra w palanta, nazywali tak (Wola Idzikowska).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *gra f palanta*.

Por. *gra w świnię*.

Gra w świnię ‘gra terenowa z podbijaniem małej piłki’

Zabawy. Nie wiem, to nazywali, że to gra w świnię. To taki dołek. To piłka jest. To wybija (Sumin). W świnię to ja ni grała, ale grali, była ta gra w świnię, z maluško piłko taka gra (Wereszczyn).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *gra f śfińe*.

Por. *gra w palanta*.

Grać I ‘grać na instrumentach’

Jak tylko chto umiał grać na czymś tam, to już go brali i zabawa, nawet boso tańcować (Kolonja Zakręcie). Jak umiał grać na harmonji, a drugi na skrzypkach, no to już była cała orkiestra (Osuchy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *grać*.

Grać II ‘zabawiać się w zabawy i gry’

Grać, no to grało się w klasy, grało się w piłkę, w świnie (Sumin). Grać w co, no to się bawić tak, bo to zabawa była dla dzieci (Paszki Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *grać*.

Por. *bawić się*.

Grajek ‘ten, kto gra na instrumencie’

Jakiegoś tam grajka, tam na skrzypkach, i już zabawa (Bukowa). Po kupaniu, jak przyszli z pola, to tam grajek wiejski przygrywał, a tańczyli do północy (Żakowola). Przyśli z pola w sobotę, wzieni jakiego grajka z harmonio i zabawa do późna była (Zaburze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *grajka*; D. lm. *grajków*; wymowa: *grajek*.

Por. *muzyk, muzykant*.

Grajki ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Grajki to takie, co umieli grać na instrumencie jakim, i po zabawach grali (Przytoczno). Wzini takich grajków i już w rymizji zabawa (Sułowiec). Grajki to grupa takich, co umiały grać (Skorczyce). Byli dobre grajki, przeważnie grali, byli grajki, co grali z nut, ale byli grajki, że ze słuchu ładnie grali, bardzo ładnie (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *grajków*; wymowa: *grajki*.

Por. *muzyka, muzykanty, muzyki, orkiestra*.

Gram ‘podstawowa jednostka masy równa jednej tysięcznej kilograma’

Na gramy to się sól du kwaszynia brało (Podedwórze). Tam na gramy to nic się ni kupowało, ani ni sprzedawało, na deka to tak (Ujazdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gramu // grama*; D. lm. *gramów*; wymowa: *gram*.

Granda ‘duża grupa ludzi’

Granda, to jak tak dużo ludzi sie zbierze, to już granda ludzi (Olenówka). Szły grando na te rubote (Skoki). Na wyselu te jedzo, a takie młode w siniach stojo grando (Świerże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *grandy*; D. lm. *grandów*; wymowa: *granda*.

Por. *czeladź, gromada, hurma, tłum*.

Granie ‘zabawa z tańcami na wsi’

Nikt nie mówił, idziemy na zabawę, ale idziemy na granie. To było granie. Kiedyś to tam nie mówiły, że idu na zabawę, tylko na granie sie sło, tero sie idzie do klubu, pirow sie sło na granie (Świeciechów). Było granie po chatupach i sły na granie (Opoka). Granie to zabawa z muzyko (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *grania*; wymowa: *grańe*.

Por. *balówka, dyskoteka, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Graś ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Graś taka na drodze, że wóz grzęźnie (Potok Górny). Kiedyś na drodze na wsi to wielga graś była, ani przyjechać, kunie grzęzły (Lipiny Górne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 6).

D. lp. *grasi*; D. lm. *grasiów*; wymowa: *graś*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapla, ciapa, dryzda, gizda, jaruga, patoka, rozkal*.

Gratis ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Gratis to jak co tak ni za darmo dadzo, to po dziesięjszemu jest gratis nazwane (Stawek). Co to tyn gratis, jak to to wytłumaczyć, a to tak, kupuje w sklepie dajmy na to trzy piw, a jedno mi dajo darmo, no to to jedno, to czwarte, to tuno je tyn gratis, darmowe takie, że za niego nie trza już płacić (Czernięcin Główny). Gratis to jak pu downemu ni za piniądze, ale darmo coś by kumu dać (Zaporze). To gratis, to dustajesz darmo, jak kupisz co drugiego (Skoki). Gratis to jak kiedyś darmo, ale to musi tako bujda ino jest, bo ja tam ni wierze, żeby tak całkiem darmo chto dawoł (Dąbrowica). Nawymyślały tych gratisów, bomusów po to, żeby sie człowiek męczuł. [. . .] mi mówi, żeby brać całe paczke, to jedno bedzie gratis, i pyto mie sie, czy wim, co to tyn gratis, czy wim, co to znaczy. A ja do ni, a niby czego mam ni wiedzić, [. . .] łona nie może powiedzić po ludzku, prosto pu naszemu, że jedno jezd darmo, jak weźniesz wszystkie (Żrebce). Kiedyś to mówiły, że manna z nieba ci ni spadnie, trza robić, a teraz to lepi, bo to puwymyślały te gratisy, prumocje, a nichtóre takie niroby co robić sie nie chce, to ino na to czykajo, kiedy coś takiego bedzie (Brzozowica Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gratis*.

Por. *darmo, darmocha, za darmo*.

Grąd ‘małe wzniesienie terenu’

Grąd albo zgórek łukowy, na jedno wychodzi (Worgule). *Grąd to miejsce wzniesione i suche w środku łąk błotnistych* (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Komarno, Worgule, Kocudza, Wólka Abramowska, Kawęczyn, Kaweczynek, Topólcza, Hedwiżyn.

D. lp. *grądu*; D. lm. *grądów*; wymowa: *gront*.

Por. *górką, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, wzgórką, zgórek, zgórką*.

Grądek ‘małe wzniesienie terenu’

Grądek to taki jakby wzgórek na łące, polu czy w lesie (Czołki). *Takie grądki, zgórkki takie, na łąkach kiedyś byli* (Zawada). *Grądek to taki teren wyższy i suchy w otoczeniu łąk i bagien* (Chomęciska Duże).

Źródła: PM.

Geografia: Czołki, Udrycze, Sitaniec, Chomęciska Duże, Zawada, Rogów.

D. lp. *grądka*; D. lm. *grądków*; wymowa: *grondek, grundeck*.

Por. *górką, grąd, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, wzgórką, zgórek, zgórką*.

Grądowizna ‘małe wzniesienie terenu’

Grąduwizna to inaczy zgórek, po starymu grąduwizna (Lipnica). *Tera to wyrównane łąki, dzie tam grąduwizny szukać* (Worgule).

Źródła: PM.

Geografia: Worgule, Terebela, Lipnica, Zalesie.

D. lp. *grądowizny*; D. lm. *grądowiznów*; wymowa: *grondoúizna, gronduúizna*.

Por. *górką, grąd, grądek, pagór, pagórek, wzgórek, wzgórką, zgórek, zgórką*.

Grobel ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Grobel to nasyp z ziemi, gałęzi, na trzęsawiskach (Karmanowice). *Grobel usypaty, żeby woda nie przeszła daly* (Łopatki).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 12).

D. lp. *grobli*; D. lm. *groblów*; wymowa: *grobel*.

Por. *faszyna, gać, grobelka, grobla, nasyp, wał*.

Grobelka ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Grobelke usypali i już było zabezpieczenie przyd wodo (Głębokie). *Kiedyś jak mokro było na łąkach, to grobelka była usypana i zatrzymała troche wodę* (Wyhalew).

Źródła: PM.

Geografia: Łukowisko, Siedliska pow. Łuków, Kodeniec, Wyhalew, Głębokie, Malice, Modryniec, Miętkie, Mołożów (zob. mapa 12).

D. lp. *grobelki*; D. lm. *grobelków*; wymowa: *grobelka, grubelka*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobla, nasyp, wał*.

Grobla ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Grobla to usypane takie przejście na podmokłym terenie (Wola Okrzejska). *Grobla to nasyp z ziemi, gałęzi, na trzęsawiskach* (Stok). *Grobla to była sypano między sadzawkami, tako droga między sadzawkami* (Polichna). *Grobla, to jak sie chce wodę zastawić* (Aleksandrów). *Dzieci sie zagrzebali w sianie na grobli* (Stryjów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna (zob. mapa 12).

D. lp. *grobli*; D. lm. *groblów*; wymowa: *grobla*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobelka, nasyp, wał*.

Gromada I – tom III: 134.

Gromada II – tom III: 135.

Gromada III ‘mieszkańcy wsi’

Gromada to ta cała społeczność wsi (Olenówka). Taż kiedyś żyli tylko z ziemi, ni było ugorów jak teraz, ziemia to był skarb, bugactwo, każdy jo szanował, ja była guspudyni na calutke grumade (Rogóżno). Szli cało grumado i razem rubili, to u tego, to u tego, wieś to była jedność, a tera każdy sobie (Bohukały).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gromady*; wymowa: *gromada, grumada*.

Por. *wieś*.

Gromada IV ‘duża grupa ludzi’

Bandosy szły w gromadzie na zarobek (Wąwolnica). A późni minęło to lato, no zacynały sie kopania, jesiennie jak teraz, brało sie motyckę, koszyk, chleba ze śmolcem, czorny kawy nagotowane w butelce i szła kobita na miesiąc w pole, jeszcze krowine za sobu ciugnęła. A jak co które bogatsze czy znajumki sie stykneły, to tak chodziły od jednych do drugich, wiadomo było, że jutro przyjdu kopace, to gospodyni narobiła, nagotowała kawy, i tam znowu jaki tam grochówki czy pyzów, i ta cało gromada szła w pole (Babin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gromady*; wymowa: *gromada*.

Por. *czeladź, granda, hurma, tłum*.

Groszówka ‘duża igła do cerowania grubych tkanin’

Groszówka to taka nazwa, bo gruszówka jest wielgo, ma wielgie tucho i wszyscy jo nawleko (Ruda Solska). Łaty na workach to sie przyszywo grubo jigło, groszówko, bo cienko jigło by ni załatał (Sól).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *groszówki*; D. lm. *groszówków*; wymowa: *grošufka, grušufka*.

Gruda I – tom I: 102.

Gruda II ‘nierówności na drodze’

Asfaltu nigdzie ni było, to na ty drodze taka gruda i tak tyn wóz turkotał na ty grudzie (Żabików). Kiedyś na drodze to gruda była, takie wyboje, i wóz, jak sie jechało, to trajkotał na grudzie (Polskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 7).

D. lp. *grudy*; D. lm. *grudów*; wymowa: *gruda*.

Por. *doły, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Grzechocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Jedzie wozem i tyn wóz tak grzechocze na ty drodze, z daleka było go słyszać (Łazy). Ja to pytałem, co to tak grzychoce na drodze, a to mówio wóz tak jedzie i grzychoce (Stara Wieś).

Źródła: PM.

Geografia: Łazy, Paszki Duże, Stara Wieś.

Wymowa: *gżexoče, gżexoce, gżyxoče, gżyxoce.*

Por. *deca, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze.*

Grzędawa ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Grzędawa to jak teren bardzo grząski (Naklik). Wpad furo w tako grzędawe, że nijak sam by nie wyjechał, trachtorem go wyciągały (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *grzędawy*; D. lm. *grzędawów*; wymowa: *gżędawa.*

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyško, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza.*

Grzędawisko ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Grzędawisko to jest podmokły i bardzo bagnisty teren, zarośnięty szuwarami (Karmonowice). Grzędawisko było na łąkach, a tera obsuszyl i jest ładna trawa (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *grzędawiska*; D. lm. *grzędawisk*; wymowa: *gżędawisko, gżenzawisko, gżynzawisko.*

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, jaruga, mokradło, mokrzyško, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza.*

Gumienny ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Gumienny to pilnował robotników przy pracy na pańskim polu (Świerże). Jeszcze sobie przypomniałam guminnego i swoje młode lata, jak byłam u swoich łojców, jak żem pasła krowy na drogach ji jak do dworu żem chodziła z sąsiadami, z sąsiadkami. Plewliśmy buroki u dziedzica w Żabnie u Chruścika [...]. Ji buroki te żem ubirała, i udało sie uderzyć tego guminnego, co stoł przy kopcu, pilnował, żeby dobrze obrzynać (Czerwiec Główny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Krasnegostawu, Chełma i Hrubieszowa (zob. mapa 30).

D. lp. *gumiennego*; D. lm. *gumiennych*; wymowa: *guńenny, guńinny.*

Por. *dozorca, ekonom, karbowy, polowy, przystawca, rządca.*

Gumka ‘kawałek odpowiednio przygotowanego kauczuku, służący do wycierania ołówka, atramentu’

Gumka to jest do ścirania w zeszytcie, jak źle sie napise (Bliskowice). Kleksów, pamiętam, mi sie narobiło, i wzinam gumke wycirać te kleksy, no i dziure wytarłam (Janowiec). Gumka to była kiedyś i jest tera, ni ma różnicy (Nowosiółki).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gumki*; D. lm. *gumków*; wymowa: *gumka*.

Gwara ‘mowa mieszkańców wsi’

*Gwara, to sie z tym wyrasta, to z ojców i dziadów jest ta gwara (Wierzchowiska). Z gwary to my wszystkie tu wyrosli, kiedyś każdy mówił gwara, od dziecka do staro-
tego takie nazwania różne (Sułów). Gwara, no co to, to nasze dziedzictwo, to mowa od
dziadków i ojców wzięta, to i my ją pielęgnować mamy, to nasz taki święty łobowia-
zek (Gielczew). Gwara to mówienie o nas, o naszych sprawach, ot tak pu prostu, tym
naszym prostym językiem (Hołowno). Moje matka mówili i tata mówili gwara, inaczej
nie umieli, to była ich mowa. A tera społeczeństwo światłe i gwara niepotrzebna (Dys).
A jaka gwara, tu ni ma co szukać, tam trza by tych pytać, co już pomarli (Antoniówka).
U nas gwara, nic takiego ni ma i ni było, bo bym przecież coś słyszoł. Tam w górach to ni
powim, gwara mówio i mówili, ale u nas nie (Basonia). Gwara to spóźniłiła sie, bo to
bardzo dawne czasy, to ni terażniejsze, tera postęp i mowa insza. Po co spominać te cim-
note (Stara Wieś). Co mówili gwara, to już powymirali dawno (Krupiec). Gwara to już
ni za naszymi pamięci, to stara mowa (Hańsk). Gwara to stare dzieje i tyle, stara mowa
(Grabowiec). Teraz to stare jeszcze niektóre mówio gwara, to staro mowo (Hucisko). Tu
ni ma czego szukać, tu gwary ni ma, to tam daly jest takie pare chatup, to uni tam majo
jeszcze gwara, tam jójko, banioczek, mamcie, idziem, ale tu nas już ni ma tego (Podlesie
Małe). Gwara to sie na wsi mówi, ale tera to już nie wszyscy mówio (Wola Osowińska).
Gwara to u nas nic takiego ni ma, ale w innych strunach może dzie i jest, o tam jechać
nad Bug, tam to wicy takie zacufanie jest (Janiszkowice). Tam idźta du Momotów, tam
to jeszcze jest ta gwara, ale tu nas ni ma (Stojeszyn). Tu u nas to wicy pańsko mowa,
a tam w Łążku to u nich jeszcze ta gwara, po starodawnemu je (Borownica). Jak sie
mówio o dawnych czasach, to trzeba by tak puwiedzić pu naszemu, to naszo gwara, jak
wsie wtedy mówili, bo inaczej to już ni bedzie to samo, ale o tych dzisiejszych czasach
to nawet nie wypada mówić gwara, bo to trzeba nowocześnie, z postępem, bo my już tu
żyjem jak w mieście, już ni ma tego zacufania, co było dawni (Dorohuczka). Ja to mówie
jesce gwara, tak po downemu, pu wiejsku, ale człowiek ni mniol możności sie łucyć tak
jak tera, jo trzy klas skuńczyłam, potem wojna, a skół wiele ni było, a łojciec mówił,
po co ci to, z chłopca i tak pana ni bedzie. A potem to postłam za chłopca, niby za mó-
jego, przysły dzieci, i tak już cały cas w ty wsi ino. To dzie niby mniałam sie nałucyć
(Skowieszyn).*

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gwary*; D. lm. *gwar*; wymowa: *gwara*.

Por. *mowa, mówienie po naszymu, mówienie po swojemu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, swoja mowa, zwykła mowa.*

Haić ‘marnować, tracić czas’

*Haić czas to prosto tak powiedzieć, że to nic ni robić (Hańsk). Zamiast sie wziąć do
ruboty, to una lubi tak haić czas, a potem krzyczy, że ni zdąży (Putnowice Mniejsze).*

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *xaić, yaić*.

Por. *mitrzyć*.

Hacel ‘wkręcany w podkowę kawałek metalu umożliwiający koniowi swobodne poruszanie się po śliskiej powierzchni’

Hacel był wkręcany do podkowy, żeby kuź sie nie ślizgał (Orłów Murowany). W podkowie byli wkręcane hacele. Hacel to taki wkret w pudkowie (Żdźary). Hacel na końcu podkowy był i kuź sie nie ślizgał (Zarzecze). Kuź miał wkręcane w podkowy hacele (Brody Małe). Hacele to w pudkowie, jak konia kuź to hacel był (Polskowola). Harcele wkręco sie w pudkowe, żeby sie kuź ni szurgoł (Sól).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *hacela*; D. lm. *hacelów*; wymowa: *yacel, xacel, xarcel*.

Por. *arcel*.

Haczykówka ‘prymitywna strzelba wykonana z drutu i gumki lub sznurka, używana do strzelania kamykami’

Z haczykówki to chłopcy strzylali, to była troche niebezpieczna zabawa (Krępiec). La-tały dzieci z tymi haczykówkami, procami tymi (Jawidz). To był taki hacyk zrubuiony i to sie naciagało i co tam było włożone, to z haczykówki wylatuwało (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *haczykówki*; D. lm. *haczykówek*; wymowa: *xaćykufka*.

Por. *proca*.

Handel ‘kupno i sprzedaż towarów na jarmarku’

Jak już naszed tyn dzień, że był jarmak, to handel szed na całego (Sułowiec). Żyd to du handlu miał smykałkę, z tym rodził sie już, i kupić, sprzedać, zachwalić towar (Orchówek). Handlem to przyważnie Żydzi sie trudnili (Szczembrzeszyn). W handlu to strasznie oszukiwali, no oni niby nie oszukiwali, a ino targowali, ale tak zachachmęcił Żydzina, że ten co kupował, to kupił gorsze i droży. To już taki żydowski spryt (Turobin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *handlu*; D. lm. *handłów*; wymowa: *xandel, yandel*.

Handlara ‘kobieta, która kupuje i sprzedaje’

Z nij to była prawdziwa handlara, umiała i sprzedać, i kupić (Jasionka). Handlara z nij, że kupi, sprzeda, a ty nawet nie wiesz, jak i kiedy (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *handlary*; D. lm. *handlarów*; wymowa: *xandlara, yandlara*.

Por. *handlarka, przekupka*.

Handlarka I ‘kobieta, która kupuje i sprzedaje’

Kobieta, co kupuje i sprzedaje, no to handlarka (Komarno). A kobieta, co handluje drobnymi towarami na rynku, tak bez sklepu, no to może być jakaś handlarka albo jakoś tak określają (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *handlarki*; D. lm. *handlarków*; wymowa: *xandlarka*, *yandlarka*.

Por. *handlara*, *przekupka*.

Handlarka II ‘handlarka domokrażna’

Po wsiach takie handlarki chodziły i, a to swedry miała do sprzydania, a to obrazy święte, ale to dawno było (Ostrów). Handlarka to od domu do domu chodziła, bo może co zarobi, jak sprzedo (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *handlarki*; D. lm. *handlarków*; wymowa: *xandlarka*, *yandlarka*.

Por. *szmuglarka*.

Handlarz ‘ten, który kupuje i sprzedaje’

Handlarz to handluje drobnymi towarami na jarmaku (Nasiłów). Mężczyzna, który handluje to handlarz (Niedrzwica Duża). Handlarz to sprzedaje i kupuje różne towary (Chmiel). Uni jakie mieli sklepy z materiałami, wszystko było u tych Żydów, oni handlarze to byli bardzo dobre te Żydy (Bezwola). Handlarze to chłopci, co jado na jarmark, zajmują się kupnem i sprzedażą (Grabowiec). A no właśnie ci handlarze przywozili buty, jak na te targi, i męskie buty, i dla dzieci, a to ciapy jakieś takie, i dla kobiet, takie było wszystko tandetne, ale byli te rzeczy tańsze (Rejowiec Fabryczny). Handlarz to kupuje i sprzedaje (Krzemień). Handlarze przywozili na jarmak różne rzeczy i sprzydawali (Kasiłan).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *handlarza*; D. lm. *handlarzów*; wymowa: *xandlaś*, *xandłoś*, *yandlaś*.

Por. *kupiec*.

Handlować ‘sprzedawać i kupować towar na jarmarku’

Jak się chciało coś zarobić, to trza było wstać i jeszcze za nocy jechać na targ, i handlować (Lubenka). Żydzci to uni umieli handlować, tu potargował, tani kupił, droży sprzedał, i tak szło (Piotrowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xandlować*, *yandlować*.

Por. *jarmaczyć*, *targować*.

Harmonia ‘instrument muzyczny, składający się z klawiatury klawiszowej i guzikowej’

Jak przysed taki, co umiał na harmonii, to była już radość, bo będzie zabawa, te hamonie tak rozciągał rękami i mylodia z tego była (Górka). Niektóre takie młode chłopaki były, co umiały grać, to z to harmonio przysły, i zara zabawa była (Olbięcín). No i na tych skrzypcach tam grały tak, późni to i była harmonia (Bukowa). Muzykant był z harmonio u nas taki jeden (Trzydnik Duży). Zabawa, to tam skrzypka, tam harmonia była (Kołacze). A to byli harmonie. Nazywali, że to była guzikówka tak zwana, pięciorzędówka, trzyrzędówka, dwa i pół rzędu, byli dobre grajki, przeważnie grali, byli grajki, co grali z nut, ale byli grajki, że ze słuchu ładnie grali, bardzo ładnie (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *harmonii*; D. lm. *harmoniów*; wymowa: *xarmonía*, *xarmoníia*, *yarmonía*.

Por. *akordeon*, *harmoszka*.

Harmonijka ‘harmonijka ustna’

Na harmonijce, czy na czymś zagrali, to już była co sobota, niedziela, ta zabawa byle gdzie, jak jakie większe podwórze (Żulin). Na harmonijce ustny wygrywał różne melodie, a krowy w szkodę szły (Błonie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *harmonijki*; D. lm. *harmonijków*; wymowa: *xarmoniiika*, *xarmuńiika*, *yarmoniiika*.

Por. *organka*, *organki*.

Harmonista ‘ten, kto gra na akordeonie’

Na harmonii jak gra, no to harmonista (Majdan Stary). Z niego to był taki sobie harmonista, ale zagrać umiał (Zynie). W orkiestrze to kiedyś zawsze był harmonista (Biszczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *harmonisty*; D. lm. *harmonistów*; wymowa: *xarmonista*, *xarmuńista*, *yarmuńista*.

Por. *akordeonista*.

Harmoszka ‘instrument muzyczny, składający się z klawiatury klawiszowej i guzikowej’

Harmoszka to instrument muzyczny z klawiszami i guzikami takimi z boku (Nowosiółki). Jak jest Ruski, to i zara harmoszka sie zdzybie, to muzykalny naród, rozśpiewany, no jak to Ruskie (Stulno). Harmoszke miały i tańczyły. Gdzie było większe mieszkanie, to tam sie schodziły i przeważnie tam ta harmoszka i tańce (Stawek). Subota, to już na harmoszce jakiś grał, i zbirali sie młode, i tańce (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *harmoszki*; D. lm. *harmoszków*; wymowa: *xarmoška*, *yarmoška*.

Por. *akordeon*, *harmonia*.

Hektar ‘miara powierzchni ziemi równa dziesięciu tysiącom metrów kwadratowych’

Duże gospodarstwo u nas było, bo dwadzieścia pięć hektary (Glinny Stok). Na hektar to trza bardzo duzo tych arów (Bochotnica). Gospodarze mieli po dziesięć czy po siedem hektarów (Uhrusk). Wkiedyś na hektarze to wiele nie utrzymał (Kolonja Kosarzew). To była ciężka robota na polu, od świtu do nocy, bo u nas było siedem hektary pola, a maszynów to my żadnych nie mieli, tylko wszystko ręcznie, sianie, kopanie, żniwa, sianokosy, kartofle, buraki, to wszystko trza było ręcznie zrobić, tera młode przejeny gospodarstwo, ale one sie nie napracujo, bo maszyny wszystko za nich zrobio (Lechuty Małe). Było ich pięć siostry, jidnego brata mieli, ale ten brat gospodarzył, gospodarzył, późni wyjechał za granice, du Francji. I te siostry tak sami gospodarzyły. A mieli przecież czterdzieści hektary uprawnego pola i ze dwadzieścia hektary sadu (Stryjów). Duże gospodarstwo jest u niego, samy kukurydzy ma pare hektary (Radcze). Tam hektar bity, hektar sie co dzień sie zaorało, to tam na Wszystkich Świętych u mnie było już

wszystko poorane (Dzierzkowice). U nas sie sadzi buraków to tak do półtora hektara (Borzechów). Tera śmy kupili na wsi tutaj niedaleko domu, było hektar pola, zapłacili śmy aż czterdzieści sześć tysięcy i jeszcze dwadzieścia tysięcy, bo było czterdzieści tysięcy wtenczas za hektar pola (Sulmice). Ale weź, kiedyś jak było hektar kartofli, tera to tam kopacki so, kopackami kopio, a kiedyś to z gracami sie sło (Dzierzkowice Wola). Tera to buraków po pięć hektary sadzo (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hektara*; D. lm. *hektarów*; wymowa: *xektar*, *jektar*.

Hodowca ‘rolnik zajmujący się hodowlą świń, bydła’

Kiedyś to takich większych hodowców ni było, chłop w gospodarstwie miał wszystko, i krowe, i świnię, i ciele, a tera to nastawia sie na świnię, i to jest hodowca, no taki rolnik, ale hodowca (Żurawnica). Hodowca, to już taki, co ma dużo tych świń czy tam krów (Hulcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hodowcy*; D. lm. *hodowców*; wymowa: *xodofca*.

Horyzont ‘linia pozornego zetknięcia nieba z ziemią lub z przestrzenią wody’

Horyzunt to jakby takie pół koła sie robi daleko dzieś, tak dzieli sie od tego, co tu jest, to jest za horyzontem (Żyrzyn). Słońce zaszło za horyzont, czyli schowało sie tam, dzie sie zimia kończy (Żulice). Mój dziadek opowiadał, że jak stryj jechał do Ameryki, to za tym statkiem patrzeli tak długo, aż jim zginął za horyzontem (Żrebec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *horyzontu*; D. lm. *horyzontów*; wymowa: *xoryzont*, *yoryzont*, *xoryzunt*, *yoryzont*, *xuryzont*, *xuryzunt*.

Por. *widnokrag*.

Hrabia ‘właściciel dworu i majątku ziemskiego’

U hrabiego we dworze to dużo ludzi miało prace, bo on miał dużo pola (Jaszców). Hrabia to był wielgi pan (Mosty). Kupili te ziemie, bo to hrabia sprzedawał i oni kupili sześć morgów od hrabiego (Stryjów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hrabi* // *hrabiego*; D. lm. *hrabiów*; wymowa: *xraća*, *yraća*.

Por. *dziedzic*, *pan*.

Hrabina ‘żona właściciela dworu i majątku ziemskiego’

Hrabina to żona tego pana, wy dworze to una rządzila (Trzcianki). Hrabinia wróciła sie z Rosji i zajena sie tym dworem (Wyryki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hrabiny*; D. lm. *hrabinów*; wymowa: *xrabina*, *yrabina*, *xrabina*.

Por. *dziedziczka*, *pani*.

Hufnal ‘gwóźdź do przybijania podkowy’

Hufnal to gwóźdź służący do przybijania podkowy (Smólsko Małe). Hufnal był potrzebny do podkucia konia (Naklik). Hufnale to so krótkie goździe i nimi przybijajo sie pudkowy kuniowi (Wola Dereźniańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *hufnala*; D. lm. *hufnalów*; wymowa: *xufnal*, *yufnal*, *xufnol*.

Por. *podkowiak*, *ufnal*.

Hulaczka ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Z niej hulaczka pirsza klasa (Niedzieliska). Moje babcia to byli taka hulaczka, każda zabawa, wysele do ni analizeli (Józefów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *hulaczki*; D. lm. *hulaczków*; wymowa: *xulačka*, *yulačka*.

Por. *tancerka*, *tanecznicza*, *tańcownica*.

Hulać ‘poruszać się w rytm muzyki’

W subote w wieczór to już był czas hulać, jakiś tam grał na harmunii i sie hulalo na goły zimi, boso (Dzielce). I przyszedł z harmonio, groł, tańcowało sie, hulalo sie (Olbiecin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xulać*, *yulać*.

Por. *tańcować*, *tańczyć*.

Hulak ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Ależ z niego to hulak był za młodu (Kolembrody). Z niego hulak pierszo klasa (Malice). Mój chłop za młodu to był hulak, jak stanął do tańca, to ile było ludzi, każdy podziwiał (Zosin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *hulaka*; D. lm. *hulaków*; wymowa: *xulak*, *yulak*.

Por. *tancerz*, *tanecznik*, *tańcer*, *tańcownik*.

Hurgocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Strasny hurgot, tak wóz hurgocze na drodze (Siedliska pow. Łuków). Hurkocze wóz, bo droga zła, straszne wyboje (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

Wymowa: *xurgoče*, *xurgoce*, *yurkoče*.

Por. *deca*, *grzechocze*, *jargocze*, *jarmoli*, *klekocze*, *kołacze*, *łoskocze*, *rachocze*, *stukocze*, *talaszce*, *tałata*, *tarachocze*, *taracze*, *telepie się*, *trajkocze*, *trzęsie się*, *turkocze*.

Hurma I – tom III: 145.

Hurma II – tom III: 145.

Hurma III ‘duża grupa ludzi’

Cało hurmo jich wtedy była, bo dyszcz jich przegnoł (Sól). Hurmo szli ludzie na rubotę, bo może kto ich zatrudni, bo kiedyś to bida była, nie to, co tera (Michałówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *hurmy*; D. lm. *hurmów*; wymowa: *xurma*, *yurma*.

Por. *czeladź, granda, gromada, tłum*.

Hycel ‘ten, kto łapie bezpańskie psy’

Hycel to człowiek, co łapie psy, ktoś niedobry dla psów (Grabowiec). Hycel, no to hycel, bo ja wim, dla psów zły, ale musi i dla ludzi (Chmiel). A kiedyś to nazywali hycel tego, co psy łapał (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *hycla*; D. lm. *hyclów*; wymowa: *xycel*, *γycel*.

Por. *rakarz*.

Igła – tom VII: 139.**Impreza** ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Jak coś sie komu uda, to świętuje, to zara impreze robi, i goszczo sie (Snopków). Kiedyś to swadźbe rubili, a tera nazywajo, ze to impreza (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *imprezy*; D. lm. *imprezów*; wymowa: *impreza*.

Por. *bankiet, przyjęcie, swadźba*.

Jama I – tom II: 250.**Jama II** – tom IV: 277.**Jama III** – tom IV: 277.**Jama IV** – tom VI: 208.**Jama V** ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wyrwało na polu take jame, woda jo wyrwała (Huszczka). Woda potrafi jame na polu wyrwać, take wyrwe (Jableczna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *jamy*; D. lm. *jamów // jam*; wymowa: *įama*.

Por. *brodek, dolisko, dół, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Jamy ‘nierówności na drodze’

Nierówne takie te drogi byli, takie jamy (Żdzarka). Jamy na tych drogach, woda stała, błota pełno, a tera równiutkie, wszędzie asfalt (Andrzejów pow. Chełm).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 7).

D. lm. *jamów* // *jam*; wymowa: *jamy*.

Por. *doły, gruda, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Jar I ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Jar to jak takie głębokie doły na polu (Smólsko Małe). Jar jest w lesie, pokryty krzakami (Żuków). Jar to gęsto zarośnięty teren, niedostępny (Rudnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *jaru*; D. lm. *jarów*; wymowa: *jar*.

Por. *debra, debry, jaruga, zdebrza*.

Jar II ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

U nas to więcy równo, takich jarów ni ma (Żółkiewka). Jar to kiedyś mówili, tera więcy to jest wąwóz (Rożki). Jary to so tak koto Kazimierza, oj, tam so wielgie jary (Gietczew).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *jaru*; D. lm. *jarów*; wymowa: *jar*.

Por. *dorbus, padół, wądół, wąwóz*.

Jargocze I – tom III: 156.

Jargocze II ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz jargocze na wybojach (Andrzejów pow. Chełm). Wóz jargoce, jak sie rozeschnie, a kiedyś to wozy drywniane wszystko były (Przybysławice). Kiedyś to wóz za wozem jechoł, to chto tam słuchoł czy jargocze, czy nie jargocze (Latyczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

Wymowa: *jargoče, jargoce*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trąjkocze, trzęsie się, turkocze*.

Jarmaczyć ‘sprzedawać i kupować towar na jarmarku’

Na jarmak sie jedzie tam, zeby coś sprzedać, a i kupić może, no jedzie sie jarmacyć (Basonia). Raz w tygodniu to już, co by sie ni działo, to sie jechało jarmaczyć (Słotwiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

Wymowa: *jarmačyć, iarmacyć*.

Por. *handlować, targować*.

Jarmarek ‘sprzedaż towarów w określone dni tygodnia’

Jarmarek był raz w tygodniu i wtedy różności było, każdyn coś chciał sprzedać, a inny znowu kupić (Bohukały). Ja na jarmarek to zawsze musiał pujechać, a tera już ni jade, zdrowie nie to, co kiedyś (Worgule).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *jarmarku*; D. lm. *jarmarków*; wymowa: *jařmarek*, *jařmaryk*.

Por. *jarmark*, *targ*.

Jarmark ‘sprzedaż towarów w określone dni tygodnia’

Jarmark to taka forma handlu organizowana raz na tydzień (Grabowiec). Jarmak odbywał się w jakiś dzień tygodnia, to tak jak tam ustalili sobie ludzie (Turobin). Kiedyś na jarmak to cała wieś się zjeżdżała i cała okolica, inne wsi (Żrebce). A na jarmaki to handlarze przywozili różne rzeczy (Kulik). Kartofle, zboża, z sadów te frukta wszystkie były do sprzedania. I wieszło się na jarmak. Jarmak był cały dzień, tera to tak do południa już się wszystko rozłoto (Łubki). Jak się jeździło na jarmark, to było można kupić, wszystko było. U nas środa, tam w Markusowie w poniedziałek, tam znowuz w innych, to w czwartki było w Kurowie, to znowuz w Kaźmirzu był we wtorki, bo nie było jednego dnia tylko tygo handlu. Tylko były dni rozdzielune, to tam wszyscy znów jechali, tam się skupiali i tam handlowali jakoś (Kolonja Drzewce). Przódy jak jarmak był, to się sło, przeważnie u nas były w czwartki jarmaki, to się sło, bo trza było coś kupić, a nieraz to trza było, nie było bardzo za co, to się sło co czwartek, to się jajka brało sprzedato, a to się masło sprzedato, i kupiło się znowu co potrzebno było. A były, takie jarmaki były (Zgoda). Jarmaki w środy były. Środa tu nas. Łuj, tam wszystkiego było. Tam były ji buty na tyczkach takie. A kij taki duży, to taki, to. Ji te Żydziska miały buty, ji poprzywozili na jarmark (Drzewce). Na jarmark się pojechało, bo to był taki obowiązek (Pogonów). I tam przy piecu pod lasem, przy piecach garncarskich, to opowiadał Gajewski jakoś te bajke. Siedze sobie przy kregu, robie półtoroki, ale myślę, skąd to se wziąć parę groszy. Na drugi dzień ma być w Chodlu jarmak. Poleciałem pod pole, natapałem ziać, obdarłem ze skóry, i na jarmak z nimi (Bęczyn). Jarmak był co tydzień, i co tydzień trza było pojechać (Babin). Łu nas już od dawna jarmaki so w czwartki, jak se tylko zapamiętałam (Sól). Jarmak to miejsce handlu raz w tygodniu (Skoków). Na jarmaku to wszystko je. Łu nas we rsiode się łodbywaju. Na jarmaku je bydło, świnię (Rudy). Jarmak odbywał się w określone dni tygodnia (Świeciechów). Te filce takie kupywałem na jarmaku, bo w filcach się chodziło (Siemień). Trza było dodnia wstać, w domu tobrządzić i zabierać się jechać na jarmak, żeby to jakoś złotówke zrobić do dumu (Ratoszyn). A odbywały się jarmarki. To przywozili świnię, jak ktoś miał do sprzedania, krowy, a to owoce, a to byli tacy obwoźni handlarze, to przywozili takie różne rzeczy, a to materiał jakiś, a to jakieś coś gotowego, jakieś fartuszki dla kobiety czy jakoś koszule, a to wędliny sprzedawali na targu (Rejowiec Fabryczny). To jeździli na jarmaki, no i tak z tych jarmaków wracali z powrotem, to wstępowali po tych karczmach (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jarmarku*; D. lm. *jarmarków*; wymowa: *jařmarek*, *jařmak*.

Por. *jarmarek*, *targ*.

Jarmoli ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz jarmoli na taki nierówny drodze, bo kiedyś to na drogach było pełno wybojów, gruda była (Wierzchowiska). Wóz jarmoli na wybojach, bo jich pełno na drodze (Sąsiadka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *jaroli*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trąjkocze, trzęsie się, turkocze*.

Jaruga I ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Jaruga to bagno, takie zwykle bagno i tyle (Wywłoczka). Jaruga to takie, że sie trzęsta ta zimia, jakby wlaz, to już można nie wylażć. Potem to próbowali osuszać te jarugi (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Biłgoraja.

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Jaruga II ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Jaruga to wkoło takie nory wyżłobione przez wodę, nie do użytku pole (Skowieszyn). Jaruga to doły w lessie (Stawce). Jaruga, to wlażć strach, bo straszne doły (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa.

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *debra, debry, jar, zdebrza*.

Jaruga III ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Jaruga to maż taka na drodze, ziemia rozmoknięta (Wola Burzecka). Jaruga to błoto trudne do przejścia (Witulín). Jaruga to po dyszczu sie rubiła na drodze, no takie bagniste błoto na drogach (Białowola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i północna – zasięg rozproszony (zob. mapa 6).

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, dryzda, gizda, graś, patoka, rozkal*.

Jaruga IV ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Jaruga to taka łostrą trawa, skalyczyć sie można tym (Dębowa Kłoda). Łąki jak długo sie ni kosi, to narośnie taki jarugi (Kodeniec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *bagnówka, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżęga, ścięciuga*.

Jatka ‘stragan z mięsem na targu’

Jatka to taki na powietrzu sklep z mięsem (Bodaczów). W jatkach sprzydawano mięso i tam jakoś nikt sie ni zatrul (Grzędówka). Jatka to było tam tańsze mięso i ludzie kupowały (Łazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jatki*; D. lm. *jatków*; wymowa: *iatka*.

Jeziro ‘naturalne skupisko wody’

Jeziro to takie samo z siebie zbiorowisko wody (Gałęzów). Kiedyś tu podobno było jezioro, rozległe jezioro, ciągnęło się od Skorczyc, od Leszczyny, aż po Dzierzkowice (Bęczyn). Jak tu zaczęły bombardować lotnisko, to te kobity prały u jeziora. Kiedyś to było pranie koło wody, to nie tak jak teraz, tylko koło wody (Gołęb).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jeziora*; D. lm. *jezior // jeziorów*; wymowa: *iężoro*.

Kacap I – tom VIII: 172.

Kacap II ‘określenie narodowości ukraińskiej lub innej wschodniosłowiańskiej’

Na Ruskich to kacapy mówili (Janówka). Jak kto mówił trochę po zabużańsku, to mówili, że to so kacapy z Rosji (Biszcz). W wojne to kacapy jak tu przyszli, to karabiny na sznurkach mieli (Lipowiec). To tak się mówiło, że kacap, chachoł, jak on tam gdzieś jakiś Ruski jest, ale czego to nie wiem (Żrebece). Kacap to jak taki głupawy, ale i na tych Ruskich to kacapy mówili, bo że to takie trochę, no (Hanna). Kacap to miał łeb. To przedsiębiorczy naród, Niemiec niech się schowa (Niedzieliska). Oni umieli walczyć. Kacap to był zahartowany. To dzielny naród. On w śniegu, w największy mróz i dał radę, a ani odzienia odpowiedniego, ani jedzenia nie miał (Lipowiec). Tam przezywali ich kacapy, chachły, a oni swoje robili i już, jednym słowem mądry naród, choć nieszczęśliwy, bo biedny (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *kacapa*; D. lm. *kacapów*; wymowa: *kacap*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, chachoł, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Kaflarz ‘rzemieślnik budujący piec z kaflów’

Kaflarz to ten, który z kaflów te piece buduje (Czumów). Jak już kaflę nastąpi i kogo było stać na piec z kaflów, no to brały kaflorza i robił piec (Olbięcín). Kaflorz buduje piece z kaflów (Przybysławice). Już za moji pamięci to kaflarze chudzili i piece te budowali z kaflów, ale to byli takie proste kaflę (Zaburze). Kaflorz piece stawiał, no taki zdun inaczej (Witoroż).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kaflarza*; D. lm. *kaflarzów*; wymowa: *kaflaś, kaflaś*.

Por. *bdzun, mularz, murarz, zdun*.

Kafle ‘ceramiczne cegły lakierowane z jednej strony, służące do budowania pieca’

Kafle so lakierowane takie płytki, ale grube (Łopatki). Kafle to ceramiczne cegły lakierowane z jednej strony (Batorz). Kafle to byli na budowę pieców, to taka już nowsza ozdoba była, bo te kafle to we wzorki byli, i kolorowe byli (Czosnówka). Z cegły murywane, z kaflów zrobione tego i tak się gotowało, paliło się pod tym, pod fajerką (Rejowiec

Fabryczny). *Drzwiczki kuchni byli z kaflów* (Lubenka). *Piec był murowany z cegiełek, nie tak jak teraz, że jest z kafli* (Wytyczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *kafli* // *kaflów*; wymowa: *kafle*.

Kajet ‘zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę’

Do pisania to jest kajet (Świeciechów). *Kajet, no to w kajecie sie pisało w szkole* (Radzanów). *W jednym kajecie wszystko było pisane, bo ni było tylo co tera tych kajetów* (Rachanie). *Pisał na czym sie dało, bo kajeta u mnie ni było* (Stulno). *Kajet to po starymu, bo tera to już mówi sie zeszyt* (Majdan Stary). *Kajet to dawne nazwanie zeszytu* (Żakowola). *Kajet to zeszyt, to jest to samo* (Bukowa Mała). *Kajet to dawna nazwa zeszytu* (Grabowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 21).

D. lp. *kajetu* // *kajeta*; D. lm. *kajetów*; wymowa: *kajet*.

Por. *zeszyt*.

Kajstrator ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kajstrator to taki chłop, co chodził kajstrować wieprzki (Aleksandrów). *Kajstrator to był w każdy wsi, i wułali tam du zwierząt, żeby wykajstrować* (Paszki Duże).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Aleksandrów, Ciosmy, Ruda Solska, Branica Radzyńska, Paszki Duże (zob. mapa 31).

D. lp. *kajstratora*; D. lm. *kajstratorów*; wymowa: *kajstrator*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charasznytnik*, *czyściciel*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *węgrzyn*.

Kajstrownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kajstrownik kajstrował wieprzki (Łukowisko). *Kajstrownik to był od kajstrowania przyważnie wieprzków* (Kulczyn).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 31).

D. lp. *kajstrownika*; D. lm. *kajstrowników*; wymowa: *kajstrownik*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charasznytnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *węgrzyn*.

Kajstrun ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kajstrun to zajmował sie kastruowaniem, weteryniarz tego ni robiuł, ino kajstrun (Witoroż). *Kajstrun to był prawie w każdy wsi* (Łomazy).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Kozły, Łomazy, Witoroż, Korczówka (zob. mapa 31).

D. lp. *kajstruna*; D. lm. *kajstrunów*; wymowa: *kajstrun*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charasznytnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *węgrzyn*.

Kaleń ‘błotna kałuża’

Kaliń to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Orłów Murowany). Kaleń to woda w nizszym doleku (Górka). Kaliń to stojąca na dworze woda (Staw Noakowski). Kaliń to woda z błotem troche (Nowy Orzechów). Kaleń to po dyszczu dół z wodo, ale ta woda to taka troche jak z błotem (Żabików). Babcia to zawsze mówili, nie wchudź do tyj kalani (Wola Burzecka).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: okolice Łukowa, Radzyna Podlaskiego, Lubartowa, Parczewa, Włodawy, Chełma i Krasnegostawu (zob. mapa 5).

D. lp. *kaleni*; D. lm. *kaleniów*; wymowa: *kaleń, kaliń, kalyń, kalań*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kaletnik ‘szyje i naprawia torebki, paski ze skóry’

Mój kuzyn to był tym takim kaletnikiem, co tam komu było trza skórzanego, to un zrobiuł i było lepsze jak teraz zy sklepu (Bodaczów). Torbe sie zaniesto do kaletnika i odebrało sie jak nowe, a tero co, ni ma kalytników, i trza wyrzucić, bo sie oderwało (Mszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kaletnika*; D. lm. *kaletników*; wymowa: *kaletník*.

Kalonka ‘błotna kałuża’

Kalonka to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Orłów Murowany). Kalunka to dołek z wodo brudno na drodze czy na podwórku (Surhów).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Żabików, Orłów Murowany, Orłów Drewniany, Bończa, Surhów, Stryjów, Ostrzyca (zob. mapa 5).

D. lp. *kalonki*; D. lm. *kalonek // kalonków*; wymowa: *kalonka, kalunka*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kalosznik ‘rzemieślnik, który zajmuje się szyciem butów’

Kalosznik robił buty, ale ni całe, ino to, co na tydke było (Rudy). Kalośnik to buty robił takie dtujse i miętkie (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *kalosznika*; D. lm. *kaloszników*; wymowa: *kalośnik, kalośník*.

Por. *cholewkarz, kamasznik*.

Kaluga ‘błotna kałuża’

Kalugi to sie robio po dyszczu na drodze (Rogów). Drogi byli miętkie i po każdym dyszczu pełno kalugów było (Sławęcín).

Źródła: PM.

Geografia: Udrycze, Sławęcín, Rogów (zob. mapa 5).

D. lp. *kalugi*; D. lm. *kalugów*; wymowa: *kaluga*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kaluż ‘błotna kaluża’

Kaluż wielga na podwórku sie zrubila i nie chce to wyschnuć (Łukowisko). Kaluż to jak jest wielgi dyszcz, to zara sie robi, czasem to ni można przejść (Lipiny Górne).

Źródła: PM, KAGP, PI.

Geografia: Łukowisko, Sitno pow. Biała Podlaska, Zahajki pow. Biała Podlaska, Wólka Plebańska, Poniatowa, Łubki, Borzechów, Potok Górny, Lipiny Górne (zob. mapa 5).

D. lp. *kaluży*; D. lm. *kalużów*; wymowa: *kaluś, kalus*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuza, kołbania*.

Kaluża ‘błotna kaluża’

Po dyszczu to kaluże so (Ortel Książęcy). Ledwie stopniał śnig, to już same kaluże na drodze z tego śniegu (Siennica Różana). Kaluża wielga stoi przy drodze, ani przejść, ani przejechać (Staw Noakowski).

Źródła: PM, PI, SGM, SSiSL, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Puław, Bychawy, Chełma, Krasnegostawu, Hrubieszowa i Biłgoraja (zob. mapa 5).

D. lp. *kaluży*; D. lm. *kalużów*; wymowa: *kaluża, kaluza*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuza, kołbania*.

Kał ‘błotna kaluża’

Na drodze pu deszczu robio sie zawsze wielgie kały (Staw Noakowski). Kał to to dołek, do którego naleci wody (Stojeszyn). Kał to dołek z wodo (Wandalin). Kał to woda, co stoi po deszczu na drodze (Krzemień). Tam zawsze był wielgi kał wody (Lipa). Kał to woda, która stoi po deszczu na drodze (Sąsiadka). U nas po każdym dyszczu, to takie kały stoły na ty drodze (Świeciechów). Takie kały stojo na drodze, ze ani przyjechać tędy (Kluczkowice). Pranie to sie robiło w domu. Z kijanko sie jeździło, chodziło gdzie woda była, gdzie rzeka była. Na przykład jak u mnie, to była taka to brzezina i w środku był taki duży kał (Motycz). Staraj sie tominuć kały, bo sie możesz zamoczyć (Tarnawa Duża). Gęsi chlapio sie w kale (Czernięcin Główny). Kały na drodze były, mówiło sie, ze pu świętym Michale napij sie wody w kale (Ożarów). No kałuza jednakowo lub kałem nazywajo (Nowodwór).

Źródła: PM, PI, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowa, sporadycznie w części wschodniej (zob. mapa 5).

D. lp. *kału*; D. lm. *kałów*; wymowa: *kaų*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluza, kałbas, kałek, kałuż, kałuza, kołbania*.

Kałabanie ‘nierówności na drodze’

Wpad w kałabanie, bo tu narubiło tych kałabaniów po zimie (Horodyszcze). Kałabanie były takie na drodze we wsi, że przyjechać sie tędy ni dało (Ossowa).

Źródła: PM.

Geografia: Ossowa, Bezwola, Połubicze Wiejskie, Horodyszcze, Dubica, Siennica Duża, Siennica Różana (zob. mapa 7).

D. lm. *kałabaniów*; wymowa: *kaųabańe*.

Por. *doły, gruda, jamy, koleje, porybki, rystoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Kałakut ‘Polak, który nie chciał przejść na prawosławie’

Kałakut to taki, co nie chciał przejść na prawosławie (Wola Uhruska). Tu chcieli przechrzcić wsich, ale ludzie sie brunili, ni chcieli, kałakuty takich nazywali (Bytyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma.

D. lp. *kałakuta*; D. lm. *kałakutów*; wymowa: *kaɫakut, kałakut*.

Kałamarz ‘niska, pękata buteleczka na atrament’

Kałamarz to taka buteleczka z atramentem (Kąty). Kałamarz był na atramynt (Świeciechów). Kałamarz był jeden na dwoje dzieci w takim otworu w ławce stał (Bortatycze). Były pióra takie, atrament w tych, wkładki były takie, były otworki i w nich kałamarze, po dwoje sie siedziało w ławce, no i ten kałamarz na tych dwoje dzieci, nieraz i sie zalały, i wylały ten atrament, no różnie to było, książki sie pozalewało (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kałamarza* // *kałamarzu*; D. lm. *kałamarzów*; wymowa: *kaɫamaš, kałamaš*.

Por. *flaszka*.

Kałbas ‘błotna kałuża’

Kałbas to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Bończa). Kałbas to można powiedzieć, że to duża kałuża (Orłów Murowany).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Ostrzyca, Orłów Murowany, Bończa (zob. mapa 5).

D. lp. *kałbasa*; D. lm. *kałbasów*; wymowa: *kaɫbas*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kątek ‘błotna kałuża’

Kątek to woda w dołku i troche z błotem (Kielczewice). Kątek to taki dołek z wodo (Wólka Ratajska). Kałki stoły po dyszczu na cały drodze (Bychawka). Jak sie jedzie po dyszczu, to pu drogach su takie kałki z wodu cy kałuże, tak i tak na to mówiu (Trzydnik Duży).

Źródła: PM, SSiSL, PI.

Geografia: Bychawka, Rożki, Żółkiewka, Kielczewice, Sulów, Trzydnik Duży, Wólka Ratajska, Krzemień (zob. mapa 5).

D. lp. *kałka*; D. lm. *kałków*; wymowa: *kaɫek*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuża, kołbania*.

Kałuż ‘błotna kałuża’

Tu była jedna kałuż kiedyś, a tera piękna szosa (Trzydnik Duży). Kałuż stoi w tym miejscu całe jesień, troche z błotem (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Kozubszczyzna, Konopnica, Borzechów, Grądy, Ignaców, Trzydnik Duży, Naklik, Potok Górny (zob. mapa 5).

D. lp. *kałuży*; D. lm. *kałużów*; wymowa: *kaɫuš*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuża, kołbania*.

Kałuża ‘błotna kałuża’

Kałuża to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Wysokie). Kałuża to woda, która stoi po deszczu na drodze, jak droga dziurawa (Godziszów). Kałuży narobił tyn wczurajszy dyszcz, że ani przejść przez podwórek (Krepiec). Pu dyszczu na tyj drodze kałuże so i bajura większe (Białowola). Zobacz, jakie tu kałuże stojo pu wczurajszym dyszczu (Zubowice). Tam proś Wojtkowy chatupy wielgo kałuża, choda bedzie przyjechać przez niu (Zarzecze). Nie jedź tędy, bo tam wielgo kałuża, to nas łubryzgasz wodo (Udrycze). Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 5).

D. lp. *kałuży*; D. lm. *kałużów*; wymowa: *kaɥuʒa, kaɥuʒo, kaɥuʒa*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, katek, kałuż, kołbania*.

Kamasznik ‘rzemieślnik, który zajmuje się szyciem butów’

Kamasznik steburuje czoboty, zagotowuje dla szewca (Worgule). Kamasznik to robił kamasze, takie buty, co nazywali sie kamasze (Biszca). U kamasznika zamawiał wierch, a spód szewc sam robił (Borzechów).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kamasznika*; D. lm. *kamaszników*; wymowa: *kamašník, kamašník*.

Por. *cholewkarcz, kalosznik*.

Kamieniarz ‘ten, kto tłucze kamienie i buduje droge’

Kamieniarz to dawno taki, co tłuk kaminie na drogach i budował te droge (Jasionka). Tera kaminiorzów ni ma, bo drogi już nie so z kamieniów (Dys).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *kamieniarza*; D. lm. *kamieniarzów*; wymowa: *kaɥeńaš, kaɥeńoš, kaɥińaš, kaɥińoš*.

Por. *brukarz*.

Kapelusznik ‘ten, kto szyje kapelusze’

Dziedziczka to chudziła do kapylusznika i zamawiała te kapylusze, miała jich kilka, bo baby na wsi to w chusteczkach chodziły (Gardzienice). Kapeluszniki to byli w miastach, bo na wsi nikt nie szył kapylusza (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kapelusznika*; D. lm. *kapeluszników*; wymowa: *kapelušník, kapelušnik, kapylušník*.

Kaplica I ‘tymczasowy kościół’

Mudlili sie w kaplicy i później pobudowali kościół (Dobryń). Kościoła u nas nigdy ni było, ale teraz ta kaplica jest, i jest msza, to dla starych dobrze (Sulów). Kapliców tutaj tak nie było (Tulniki). Po wsiach, jak o ktoś i kiedyś, i teraz jeszcze też ten zwyczaj jest, że pola święci sie, tylko, że teraz już mniej, bo więcej kaplic, więcej kościołów jest (Kolonja Moniatyczne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kaplicy*; D. lm. *kapliców*; wymowa: *kapłica, kaplyca*.

Kaplica II 'kapliczka przydrożna' (zob. ilustracja 3).

Przy drogach to krzyże so, ale i kaplice so, choć jest jich mni (Jasionka). Kaplica tu przy każdy drodze stoi, albo krzyż, ale może być i kaplica, i krzyż (Jedlanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *kaplicy*; D. lm. *kapliców*; wymowa: *kaplica, kaplyca*.

Por. *figura, figurka, kapliczka*.

Kapliczka 'kapliczka przydrożna' (zob. ilustracja 3).

Kapliczka to mały, drewniany lub murowany domek albo daszek ze świętym obrazem, a może być i figurka (Krzemień). Wychodzili ludzie do kapliczek i modlili się (Moniaty-cze). Kapliczki były. To przeważnie przy takiej kapliczce, jak w Tulnikach, to majówki się odbywały w maju. Tam się schodzili i śpiewali te majówki, odprowadzali wieczorem (Tulniki). Ta kapliczka to tam została, co te ojce tych Grzegorzyczków cy jak to jak zmarł, to ten plac został, to porównał i zrobił kapliczkę (Stok). Jak szed obchód przyz wieś, to były postoje przy kapliczkach (Wolica). Na poświęcenie pól to kaplicki się ubierało, ozdabiało (Abramów). Ludzie tam często, gęsto tam odwiedzają to kapliczkę na wodzie, gdzie Matka Boska była odnaleziona (Krasnobród). Gdzieś jak jest jakaś kapliczka, zawsze tam są kwiaty, ludzie dbają (Hedwizyn). Tam teraz zrobili taką kapliczkę murowaną. Ale za to kapliczko murowano jest krzyż drewniany postawiony jeszcze przez moich dziadków (Sumin). Furmanko wieźli, do końca wioski, bez cała wioski, tam kapliczka była na górze, jest u nas. Nazywała się święty Jan. Pod to kapliczkę ludzie ze wsi wprowadzali [...]. Tam jeszcze było, jakieś modlitwy odmawiali i później wracali ci, kto [...] ludzie wracali się od tej kapliczki (Lipa). Kapliczkę zbudowano na znak pamięci o pomordowanych (Gołęb). No takie tradycyjne, takie przyjęte są, tak zachowały się do dzisiejszego dnia. So te kapliczki, to się idzie przeżegna się, bo człowiek wierzący, pu-modli, taki już zwyczaj (Rogatka). Po wsiach, jak o kogoś i kiedyś, i teraz jeszcze też ten zwyczaj jest, że pola święci się, [...], to wychodzili do krzyży, do kapliczek takich, co przy drogach były (Kolonia Moniaty-cze). Te kapliczki to dbali, strojili, czyścili, no bo tam Matka Boska jest (Wierzchowiska). Już w tej chwili nie ma tej kapliczki, była taka kapliczka, to mówili, że tam straszny. [...]. I kapliczka taka była, że tam się zawsze właśnie ktoś [...] objawiał, w tej kapliczce, tam straszny w tej kapliczce. Może to tak nas tylko straszili, no ale raczej, no nie wiem, tam opowiadali, że tam jakiś diabeł straszny, że tam się coś ukazywało koło tej kapliczki albo brzęczało, jak szli do kościoła. Takie straszne opowieści były (Babin). Była taka kobita choro na na gruźlicę. Miała tylko jedne córki ji ta córka miała trzynaście lat, a ta kobita już była kiepsko, już ta matka i tak zawsze mówiła, że, oj powiedo, ja już umre, ale komu to ja ciebie zostawie. Te dziecko tak płakało to te matkę, że ona umrze, a dzie ona będzie. A ta matka mówiła tak, toj będziesz, jeszcze matka drugo jest. Matka Bosko jest i ona się będzie tobie opiekować. No ji ta matka umarła, a ta dziewczynka tam była u sąsiadów. Sąsiady tam trochę ją trzymały, a potem wzięny wygnały ją. Wzięny ją wygnały, to dziecko poszło pod to, pod kapliczkę i tak płakało przed to Matko Bosko, że ta matka mówiła, że Matka Bosko będzie ji matką, ji płakało to dziecko pod to kapliczko. Ale jechol rządca i ekonom z synem. To kiedyś o te dwory, co to były. Ji słuchają, że to tak to coś kłęczą, tam siedzi pod to kapliczko i płacze. Wzion, wzięny zlaży i podeszły, i patrzo. Patrzo, a tu dziewczynka płacze. A bo mama mi umarła, ni mom gdzie pójść, sąsiady mnie wygnały to na dwór; dyszcz leje, a ja ni mom dzie pójść. I wzięny zabrały to dziecko i późni ten syn się łożynił, i Matka Bosko dała temu dziecku opiekę (Zakrzew).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kapliczki*; D. lm. *kapliczków*; wymowa: *kaplička, kaplyčka, kaplicka, kaplycka*.

Por. *figura, figurka, kaplica*.

Kapłan ‘duchowny katolicki’

Kapłan msze odprawia i spowiada ludzi (Międzyrzec Podlaski). *Kapłan to tak delikatnie i tak ładnie, dostojnie o księdzu powiedzieć* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kapłana*; D. lm. *kapłanów*; wymowa: *kapuan*.

Por. *ksiądz, pleban*.

Karandasz ‘przyrząd do pisania, rysowania, kreślenia, składający się z pręcika grafitowego osadzonego w oprawce drewnianej’

A kiedyś, kiedyś, stare to jeszcze tak z ruska, z chachłacka, mówili karandasz, a nie ołówek (Wyhalew). *Ja chodziła do szkoły jeszcze ruski, i my to karandarz mieli do pisania, i kredo na dosce sie pisało* (Dańce).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Parczewa i Włodawy.

D. lp. *karandusza* // *karandaszu*; D. lm. *karandaszów*; wymowa: *karandaś*.

Por. *ołówek*.

Karawaka ‘krzyż choleryczny lub morowy’ (zob. ilustracja 5).

Kurawaka to taki krzyż błagalny. Kurawaka ma dwie belki i na tym so błagania od moru, głodu, ognia, wojny, zachowaj nas Panie (Zaburze). *Kurawaka to nie jest krzyż prawstawnny, jak niektóre myśło, ale to krzyż błagalny, a ma dwie belki i te belki to błagania od głodu, od moru, wojny, ognia* (Wierzbica pow. Chełm). *Karawaka to krzyż morowy taki, od cholery, tyfusu, jeszcze w Łukowie to widziałam taki krzyż, ale czy tam jeszcze jest, to nie wim* (Łazy). *Ten krzyż to oznacza dwuramienny, to przeciw, bo to cholera kiedyś panowała. I to właśnie postawił ten krzyż na te pamiątke, żeby już te dzieci więcej mu nie umierały* (Wólka Kątna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *karawaki*; wymowa: *karavaka, kuravaka*.

Por. *krzyż dwuramienny, krzyż morowy*.

Karbowy ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Karbowy to był taki zarządca na polu, pilnował tych, co pracują (Żyrzyn). *Dziedzic był, fornał był, i karbowy, co pilnował robotników na polu* (Chmiel). *Było ze sto żniwaki, każdy musiał iść po kulei. Który żniwak zostanie sie, to karbowy poganiał* (Czartoria).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 30).

D. lp. *karbowego*; D. lm. *karbowych*; wymowa: *karbovy*.

Por. *dozorca, ekonom, gumienny, polowy, przystawca, rządca*.

Karczma ‘restauracja wiejska’

Na jarmark jeździli, ji później do karczmy. Ji przyjeżdżały na wieczór. Nie wszyscy tacy byli, ale ji tacy byli, co tak robili (Drzewce). Tu karczma była, wszystko Żydy mieli (Kornarno). Schodziły sie jak do karczmy kiedyś, tak to było kiedyś, karczmy były, aby karczmy i karczmy (Babin). Karczma ta była w pańskim domu. Dum był dworski (Niemce). Przeważnie w tych karczmach to sie dogadywali, że ja mam syna, pan ma córke, że akurat moglibyśmy pużenić (Siedliska pow. Krasnystaw). Ja to mówiłam tak, lubi karcme, niech siedzi w karcmie, służy mu alkohol, niech chło jak świnia pomyje, tak sie wyraze (Rudno). Tam stała karczma na niwie tak zwanej [...]. I jak legenda głosi, [...] sie ta karczma z tymi pijakami zapadła, coś takiego (Biszczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *karczmy*; D. lm. *karczmów*; wymowa: *karčma, karcma*.

Por. *gospoda, gościniec, zajazd*.

Karczmarz ‘właściciel karczmy’

Karczmarz to kiedyś był przyważnie Żyd (Moniatycze). Te karczme miał Żyd, bo to Żydy przyważnie te karczmarze byli (Tyszowce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *karczmarza*; D. lm. *karczmarzów*; wymowa: *karčmaš, karčmoš, karcmaš, karcmoš*.

Por. *szynkarz*.

Karczować ‘oczyszczać porębę w lesie z pni i korzeni drzew’

Karczować to wycinać, oczyszczać porębę z pni i korzeni (Ciechomin). Karczować to kopać karpie (Krępiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *karčovać, korčovać, karcovać, korcovać*.

Por. *tereбовать*.

Kartka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabytku, kwiatów, lub bez fotografii’

To było wszystko wysyłane, listy wysyłali, i kartki różne wysyłali, takie bez koperty, ale coś napisane i adres z boku (Rogatka). Takie kartki z kwiatami jakimiś, i to sie wysyłało, życzyło sie (Wierzchowiska). Kiedyś to ludzie do siebie listy i kartki pisały, tam takie z widoczkami, z kwiatkami, a i na święta to zawsze kartka była (Dąbrowa Olbięcka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kartki*; D. lm. *kartek // kartków*; wymowa: *kartka*.

Por. *odkrytka, pocztówka, widokówka*.

Kastrownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

I był kastrownik na wsi do świń kastrować (Drelów). Świnie kastrowali i to robił tak zwany kastrownik (Bohukały).

Źródła: PM, ML, PI, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lubartowa, Puław i Kraśnika (zob. mapa 31).

D. lp. *kastrownika*; D. lm. *kastrowników*; wymowa: *kastrovník*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszynnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kaszarnia ‘miejsce, gdzie wyrabiano kasze’

Już jak święta, to te kaszarnie pełno paro szły, ruboty miały pełno, bo kaszy każdemu trza było na święta (Wierzchowiska). *U nas w domu była olejarnia, kaszarnia, i wyrabiało się ołyj i kasze* (Chrzanów).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kaszarni*; D. lm. *kaszarniów*; wymowa: *kašarnía, kasarńia*.

Kazalnica ‘ambona w kościele’

Kazalnica to miejsce, skąd ksiądz wygłasza kazanie, wchodzi się po schodkach do ty kazalnicy (Stawce). *Kazalnice w dawnych kościołach to byli bogato ozdabiane, rzeźbione, w nowych w ogóle ni ma kazalnicy* (Malewsczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia oraz okolice Hrubieszowa, Zamościa, Krasnegostawu i Chełma (zob. mapa 18).

D. lp. *kazalnicy*; D. lm. *kazalniców*; wymowa: *kazalńica, kozalńica*.

Por. *ambona, kazanica*.

Kazanica ‘ambona w kościele’

Kazanica, bo służyła downo do głoszenia kazania w niedzielę (Sulów). *Kazanica albo ambona, to jest to samo, dawni więcy kazanica mówili* (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia oraz okolice Krasnegostawu, Chełma, Zamościa, Parczewa i Białej Podlaskiej (zob. mapa 18).

D. lp. *kazanicy*; D. lm. *kazaniców*; wymowa: *kazańica, kosańica*.

Por. *ambona, kazalnica*.

Kierniczka ‘źródło bijące z ziemi’

Kirniczka tu wybijała i z tego, z ty kirniczki sie wode brało, czyściutka była ta woda (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM.

Geografia: Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 8).

D. lp. *kierniczki*; D. lm. *kierniczków*; wymowa: *kerńička, kírńička*.

Por. *krynica, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Kierowca ‘ten, kto zawodowo jeździ samochodem’

A ten, co kieruje samochodem i wozi ludzi, to jest kierowca (Krasnobród). *Kierowca kieruje samochodem i tak zarabia na życie* (Krzemień).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kierowcy*; D. lm. *kierowców*; wymowa: *kerofca, kerofca*.

Por. *szofer*.

Kierownik ‘ten, kto kierował szkołą wiejską’

Kierownik to un kieruje szkoło (Krzemień). Kiedyś był kierownik szkoły, teraz to jest dyrektor (Krasnobród). Ta nauczyciela to była żona kierownika szkoły (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kierownika*; D. lm. *kierowników*; wymowa: *kerovník, kerovník*.

Por. *dyrektor*.

Kije ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Do zatrzymywania tratwy to były kije, drywniane, dębowe kije (Dys). Tratwy płyneli i mieli do nich takie kije do zawracania, zatrzymania tratwy (Franciszków).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lublina.

D. lm. *kijów*; wymowa: *kiie*.

Por. *bołtaki, kotwice, łopaty, śryki*.

Kilo ‘podstawowa jednostka masy równa tysiącu gramom’

Kilo jajek sprzedała i zem kupiła krytonu na sukinki i wstążków du włosów dla dziewczynków (Turzyniec). Kilo to jest cukru, mąki, to na kila sprzydajo (Skoki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kila*; D. lm. *kilów*; wymowa: *kilo*.

Por. *kilogram*.

Kilogram ‘podstawowa jednostka masy równa tysiącu gramom’

Kilogram to jest miara taka, tam może być kilogram jajek czy kaszy (Kulik). Na kilogramy to tam w sklepie nicht kiedyś nie kupował, bo to za drogo było, bardzi to po pół kilograma brali (Godziszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kilogramu // kilograma*; D. lm. *kilogramów*; wymowa: *kilogram*.

Por. *kilo*.

Kilometr ‘jednostka odległości równa tysiącu metrom’

Droge to na kilometry sie liczy, stąd do Puław to pewnie z dziesięć bedzie (Płonki). To bedzie jakiś kilometr drogi tak bez pola na ukos, a za drogo to może zy trzy kilometry (Lipowiec). Tak z kilometr to bedzie tak za drogo (Wola Osowińska). Pierzynka, podusecka w tłumok na plecy, kobylica na ramie, dziecko przed siebie, i w pole dwa kilometry, tak było, kiedyś tak sie żyło (Pogonów). Jak we wsi był pierwszy telewizor, tośmy szli trzy kilometry, żeby w klubie obejrzeć film w telewizorze (Hedwiżyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kilometra // kilometru*; D. lm. *kilometrów*; wymowa: *kíloметр, kíloмет*.

Kit pszczeli ‘mieszanina wydzielin pszczoł lub os oraz substancji żywicznych obecnych w pąkach roślin zielonych i młodych pędach drzew’
Kit pszczeli to jest taki lepki (Pułankowice). *Kit pszczeli to jest lykarstwo na rany, dobry na odporność* (Bronice). *Jest medycyna ludowa, czyli spostrzeżenie prostych ludzi. Jak ja byłem dzieckiem, lekarzy na wsi nie było. Lekarz był w gminie jeden i przyjmował prywatnie. Zrobił sie czyrak na nodze, ropa sie zbierała, nie można go było przekłuć, bo bolało. Podgrzewało sie kit pszczeli, zrobiło sie plaster, położyło sie na czyraka, zabandażowało sie i za dwa dni ropa została wyciągnięta i wszystko wyszło* (Sumin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kitu pszczelego*; wymowa: *kit pščeli, kit psceli*.

Klarnet ‘drewniany instrument muzyczny dęty’

Klarnet to jakby taka rura do grania, rozszerzana du dołu (Kasiłan). *Jego chłopak to na klarnecie grał w orkiestrze* (Pilaszkowice). *Brali na te zabawy orkiestry, to i harmonia tam była, no i skrzypce, bęben, klarnet* (Wronów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *klarnetu // klarneta*; D. lm. *klarnetów*; wymowa: *klarnet, klarnyt*.

Por. *kornet*.

Klekoce ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz klekoce na wybojach (Łańcuchów). *Klekoce tyn wóz, bo droga to same doły, a wóz stary* (Rzeczycza Ziemiańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lubartowa, Lublina, Kraśnika i Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *klekoče, klykoče, klekoce, klykoce*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Kleks ‘plama z atramentu w zeszycie’

Pisało sie obsadko i stalko w ty obsadce, i atramyntem, no i kleksów było przy tym pisaniu, ze strach (Gołęb). *Jak sie atramyntem pisało, to kleksy musieli być w kajecie* (Pilaszkowice). *Kleksów w kajecie było pełno, bo pisali piórem i atramyntem* (Ostrów). *Te zeszyty to byli poplamiane klyksami, a ja to raz wycirała tego kleksa i dziura sie zrubila* (Buśno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kleksu // kleksa*; D. lm. *kleksów*; wymowa: *kleks*.

Kładka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Kładka była przerzucona na drugi brzeg i po ni sie przechodziło przyz wodę (Karmanowice). *Kładka to kawałek deski przerzucony przez rów czy rzekę* (Gałęzów). *Kładka, no to jest tako prosta deska przerzucona przez wodę* (Czesławice). *Ni było szosy, tyku były kładki z dwóch desek zrubiony, tak, ży po tych kładkach sie chudziło* (Kryłów). *Jeśli sie*

chciało przejść pieszo na drugu stronę, to aż strach było, taka jedna drewniana deska była dla pieszych. A jak szło się po tej, no nie wiem jak to nazwać, kładka czy coś w tym rodzaju, to się trzęsła (Annopol).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 10).

D. lp. *kładki*; D. lm. *kładków* // *kładek*; wymowa: *kładka, kładka*.

Por. *deska, dyl, dylka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Kłusownik ‘człowiek, który nielegalnie poluje’

Kłusownik to ktoś taki, co poluje nielegalnie, bez uprawnień (Dzwola). *Ten, co ni ma pozwoleni na polowanie, no to kłusownik jest* (Krasnobród). *Kłusownicy wnyki pozakładali i ta sarenka się tam złapała, ale ją odratowali* (Suchawa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kłusownika*; D. lm. *kłusowników*; wymowa: *kłusownik*.

Kmieć ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

Kmieć to już taki chłop ze wsi, no taki, co ma trochę ty ziemi (Grabowiec). *Kmieć z niego, pole ma i na tym polu robi* (Rudka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *kmiecia*; D. lm. *kmieciów*; wymowa: *kmieć, kmieć*.

Por. *chłop, gospodarz, rolnik*.

Kobza ‘dawny dęty instrument muzyczny’

Kobza to instrument, ale tu to rzadko na tym grali, więcej na harmonii (Dubica). *Grali też na kobzie, to takie śmieszne jest ta kobza* (Rozwadówka). *Kobza to instrument dęty z miechem z skóry* (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kobzy*; D. lm. *kobzów*; wymowa: *kobza*.

Por. *dudy, kobzra*.

Kobzra ‘dawny dęty instrument muzyczny’

Un miał kobzre i na niej wygrywał, bo to był instrument du grania (Bezwola). *Kobzra to była du grania, na tym grały* (Wołyń).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Bezwola, Ossowa, Wołyń.

D. lp. *kobzry*; D. lm. *kobzrów*; wymowa: *kobzra*.

Por. *dudy, kobza*.

Kocie łby ‘droga z kamieni’

Kiedys asfaltu nie było i szosy brukowane, tylko takie te kocie łby były (Babin). *Kocie łby były na ty drodze du samego miasta* (Sól). *Pierw jak zbudowali te szosy, no to byli kocie łby, to źle było po tym jechać, ale błota ni było* (Mokrelipie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *kocich łbów*; wymowa: *koće ɹby, koće łby*.

Kole ‘blisko siebie, obok’

Kole, no to jest blisko ciebie (Ułhówek). *Kole czegoś czy kogoś, to przy nim, no bardzo blisko niego* (Wierzbica pow. Kraśnik). *Moje ojce to były tu kole nas, nidałeko* (Popkowice). *Kole siebie stali, ale żadno sie ni odyzwało, taka nienawiść między nimi* (Huszcza). *To trza skręcić zara kole krzyża* (Żerniki). *Kole krzyża strasało, starse ludzie mówily, ze widziały jak corny kot wylatuwał* (Bęczyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *kole*.

Por. *koło, obok*.

Kolega ‘towarzysz pracy, nauki, zabawy’

To jest jeszcze mój kolega zy szkoły, my razem w ławce sidzieli (Tuczna). *Ja tu sie urodził, to i kolegow mam duzo, ud dziecka sie znamy* (Jarosławiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolegi*; D. lm. *kolegów*; wymowa: *kolega, kolega, kułega*.

Kolegować się ‘utrzymywać z kimś dobre stosunki’

My zawsze sie kolegowali z Władkiem od szkoły jeszcze, a tera ni można sie z nim dugadać na stare lata (Latyczyn). *Z Zośko to sie kolegujem od dziecka* (Żabików). *Uni kolegowali sie całe szkole, a potem byli daleko od siebie, ale tyż z daleka sie kolegowali* (Hanna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kolegować śe*.

Koleiny ‘ślady kół na drodze’

Kolyiny to so na drodze, to od wozu takie ślady (Kryłów). *Na drodze taki, co zimia była ubita, to te koleiny rubili sie głębokie* (Mołożów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *koleinów* // *kolein*; wymowa: *koleiny, koleiny, kulyiny*.

Kolej ‘pojazd szynowy, składający się z lokomotywy i wagonów’

Kolej to parowóz i wagony, i to tak jedzie po szynach (Dąbrowa Olbiecka). *Sanie, wozy i to wszystko było całe środki transportu. Ale na kolej gospodarza nie stać było, żeby do kolei dostał sie i jechał kolejo* (Żulin). *Kolej była. Kolej była już od niepamiętnych czasów, tylko nio mało jeździli. Jak od nas do Chełma, to na piechote chodzili* (Rejowiec Fabryczny). *Ja kolejo to nie jeździła, dopiro jak miała dwadzieścia pare lat to pojychała zem pirszy raz* (Czumów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolei*; D. lm. *kolejów*; wymowa: *kolei, kolyi*.

Por. *pociąg*.

Kolejarz ‘pracownik zatrudniony w kolejnictwie’

Kolejarz to pracuje na kolei (Krasnobród). Kolejarz to był taki honorowy zawód, poważanie u ludzi miał (Żerdź).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. kolejarza; D. lm. kolejarzów // kolejarzy; wymowa: kolejaś, kolejoś, kulejaś, kulejoś.

Koleje ‘nierówności na drodze’

Na ty drodze to pełno kolejów, źle jechać, bo droga dziurawa (Hedwiżyn). Na drodze sie takie koleje porobili (Hedwiżyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Smólsko Duże, Hedwiżyn (zob. mapa 7).

D. lm. kolejów; wymowa: koleje, kuleje.

Por. doły, gruda, jamy, kałabanie, porybki, rystoki, szturpaki, wyboje, wyrwy.

Kolejka I ‘kolej wąskotorowa łącząca niewielkie miejscowości, składy towarów’

Byli jeszcze kulejki wąskotorowe, wagoniki byli ciągnięte przez konie (Kryłów). Tu u nas była kulejka, co buraki wuzili do cukrowni (Żrebece).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. kolejki; D. lm. kolejków // kolejek; wymowa: kolejka, kulejka.

Por. wąskotorówka.

Kolejka II ‘rząd ludzi czekających na coś’

Za wsim tera kulejka stoi, nie wim, co to sie porobiło, że tak nic w sklepach ni ma, i te kulejki takie stojo (Zakłodzie). Jak jechałem z burokami na stacje, a tu kolejka, ile fur, jedna za drugo, buraków chłopy wiezo, po chłopsku mówie tak jak tego, a tu Nimce [...], a jeden Żyd z woza cap buroka, musi był głodny (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. kolejki; D. lm. kolejków // kolejek; wymowa: kolejka, kulejka.

Por. ogonek.

Koleśnik ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’

Koleśnik to zajmował sie wozami, koła do wozu robił (Brzeźno). Wozy byli drywniane, to i koleśnik był potrzebny (Świerże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerże, Brzeźno (zob. mapa 26).

D. lp. koleśnika; D. lm. koleśników; wymowa: koleśnik.

Por. kołodziej, stelmach.

Koleżanka ‘towarzyszka pracy, nauki, zabawy’

Kasia to moja kulizanka, my razem tak od dziecka (Ciechanki). Na zabawie to szli my zawsze z kolizankami, a chłopaki osobno szli (Kąty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *koleżanki*; D. lm. *koleżanek* // *koleżanków*; wymowa: *koleżanka, kołiżanka, kolyżanka, kułiżanka, kolezanka, kolyzanka, kulyżanka*.

Kolonia ‘domy stojące za wsią w zwartej grupie’

Kolonia to domy poza wsią (Grady). *Kolonia to domy stojące za wsią w zwarty grupie* (Ruda Solska). *Kolonia to domy budowane poza wsią* (Siedliska pow. Krasnostaw). *Kolonia to budynki mieszkalne poza wsią, na polach* (Hamernia). *Była rodzina Wojakoskich, to ostatni ordynator, jego córka pięciu formalom nadała po sześć morgi ziemi i powstały dwie kolonie* (Ługów). *Jak kupował ojciec te ziemie w dwudziestym ósmym roku, to tu jeszcze ty kolonii ni było, ni było chałup, ino pola* (Czernięcin Główny). *To już tam przy samej granicy, przy tej kolonii, co tam tak ludzi wybili Niemcy* (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolonii*; wymowa: *kolońa, kolońia, kulońa, kuluńia, kuluńa*.

Por. *przysiółek*.

Kołacze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Mówili, że wóz kułacze na wybojach, dołach (Kolechowice). *Zła droga i słycać kołatanie woza, jak kułacze słycać* (Łukowisko).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kouaće, kuuaće, kutaće, kouace*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Kołbania I ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Rzeka wyleje i robi się kołbania (Zanie). *Przy rzyce wielga kołbania jest* (Zynie). *Tu takie kołbanie rubiła woda, jak Tanew wylywała* (Rakówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *kołbanii*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *koubańa*.

Por. *badunia, dunaj, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Kołbania II ‘błotna kałuża’

Po dyszczu pełno kołbaniów na drodze (Korchów). *Wgłębienie takie z wodo po dyszczu to kołbania* (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Parczewa (zob. mapa 5).

D. lp. *kołbanii*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *koubańa*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża*.

Kołbania III ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Kołbania to wyrwa z wodo (Hosznia Ordynacka). *Kołbania to wyrwa wodna zrubiona przyz wode* (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *kołbani*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *kou̯bańa*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Kołbań ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Kołbań, to jak rzeka wylewa, to robi sie jezioro na ty rzece (Czartoria). *Rzeka wylała i kołbań sie zrubila* (Husynne).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *kołbani*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *kou̯bań*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Koło I – tom II: 85–86.

Koło II – tom VI: 257.

Koło III – tom VII: 167.

Koło IV ‘blisko siebie, obok’

Koło czegoś, to jak bardzo blisko czegoś (Mircze). *Koło, no to jest bardzo blisko* (Klocówka). *Tu zara, koło krzyża, tu blisko, to trza skrócić w prawo* (Hrebenne). *Moje ojce to tu koło nas mieszkało, tak zaraz, blisko* (Wola Okrzejska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *kou̯o*.

Por. *kole, obok*.

Kołodziej I ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’

Kołodziej to był od wozów majster (Karmanowice). *Kołodziej to rzemieślnik wyrabiający wozy i części do nich, czyli koła* (Orłów Murowany). *Od wozów taki, co robił wozy, to sie nazywał kołodziej* (Mołodiatycze). *Robił koła du wozu kołodziej* (Krasnobród). *Byli majstrowie co robili te wozy, to kołodziej nazywał sie ten, co robił te koła, te wozy* (Wierzbica pow. Chełm). *Kołodziej to robił koła, bo były wozy takie drewniane. Robił te koła takie. Kołodziej taki był, sie nazywał. Ale kołodzieja to nie ma teraz* (Tulniki).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowa i zachodnia (zob. mapa 26).

D. lp. *kołodzieja*; D. lm. *kołodziejów*; wymowa: *kou̯ożej̩, kou̯ożi̩*.

Por. *koleśnik, stelmach*.

Kołodziej II ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Kołodziej to robił beczki na kapuste (Glinny Stok). *Robił beczki na kapuste, z takich klepek robił beczki, i to był kołodziej* (Siemień).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *kołodzieja*; D. lm. *kołodziejów*; wymowa: *kouoʒei*, *kouoʒi̯*.

Por. *beczkarz*, *bednarczyk*, *bednarz*.

Kołowrociarz ‘rzemieślnik wyrabiający kołowrotki do przędzenia lnu’

Kołowrotki to byli potrzebne, bo kobity przędli, no to był kołowrociarz, co te kołowrotki umiał robić (Zakrzów). Ten, co robił kołowrotki, to był kołowrociarz (Chmiel).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *kołowrociarza*; D. lm. *kołowrociarów*; wymowa: *kouourocaš*, *kououročoś*.

Kołowrót I – tom II: 86.

Kołowrót II ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

My juz powstawały, nie cekały na śniadanie, wysłyśmy pod górę, tam kiedyś była droga do Wólki, tyko tera inaksa droga. Jak to ten kołowrót je, to tak sie sto ji skrećilo sie du folwarku (Jezioro). Na kołowrotach kiedyś ludzie krzyże stawiali (Dawidy).

Źródła: PM, ML.

Geografia: Jezioro, Glinny Stok, Jasionka, Dawidy (zob. mapa 4).

D. lp. *kołowrotu*; D. lm. *kołowrotów*; wymowa: *kouourut*.

Por. *drogi rozjazdowe*, *drogi rozjezdne*, *krzyżowane drogi*, *krzyżowe drogi*, *krzyżownica*, *krzyżówka*, *krzyżówki*, *rozbieżne drogi*, *rozchodne*, *rozchodnie drogi*, *rozdroże*, *rozstaje*, *rozstajne drogi*, *skrzyżowanie*.

Komasacja ‘łączenie gruntów rolnych’

Jak była komasacja, to każdy dostał działkę w jednym kawałku i sie budował (Wojszyn). No to była komasacja. Scalaly te pola, klóciły sie, a tera to zimnia ni bardzo kogo obchodzi (Kolonja Drzewce). W trzydziestym siódmym, szóstym roku komasacja si zrubiła (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komasacji*; wymowa: *komasaćia*, *kamasaćia*, *kumasaćia*.

Kombajnista ‘człowiek, który obsługuje kombajn’

Tera wszystko kumbajny na polach, kumbajnista zajędzie i wykosi, omlóci, i gutowe (Kumów Majoracki). Un sie najon za kombajnistę i całe lato miał rubotę (Krzemień). A kumbajnista to taki, co jeździ na kumbajnie (Olszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kombajnisty*; D. lm. *kombajnistów*; wymowa: *kombajništa*, *kumbajništa*.

Kominiarz I – tom VIII: 199–200.

Kominiarz II ‘człowiek, który czyści kominy’

Ten, co czyści kominy, to jest kuminiarz (Krasnobród). Kominiarz to czyści kominy, chodzi od domu do domu i czyści (Krzemień). A kuminy to przeczyścza kominiarz (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kominiarza*; D. lm. *kominiarzów*; wymowa: *ko^omi^ońaś, ko^omi^ońoś, ku^omi^ońaś*.

Komorne ‘mieszkanie wynajęte’

Dom sie spalił, ja postam w kumorne z tymi dwojgoma dziećmi (Lisiowólka). *Jak sie ożeniłem, to poszedłem w komorne* (Tuchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *komornego*; wymowa: *komorne, kumorne*.

Komornik I ‘człowiek mieszkający w cudzym domu’

Komornik to ktoś, kto mieszka w cudzym domu, bo swojego ni ma (Jasionka). *Człowiek, który mieszka w cudzym domu to komornik, bo w kumornym jest* (Chmiel). *Komornik taki, no bo jest w kumornym, mieszka w czyimś domu, a nie w swoim* (Ciecierzyn). *Komornik, bo jest ni na swoim, ino w kumornym* (Kozły).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komornika*; D. lm. *komorników*; wymowa: *komor^ońik, kumor^ońik*.

Por. *podkomornik, wyrobnik*.

Komornik II ‘urzędnik egzekwujący zaległe podatki i opłaty’

Kumornik to zabiera twoje mienie za długi (Husynne). *Każdyn sie boł, aby ten kumornik nie przyszedł i nie zabroł tego, co jeszcze było* (Klementowice). *Kumornik to krzywdzi ludzi* (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komornika*; D. lm. *komorników*; wymowa: *komor^ońik, kumor^ońik*.

Por. *sekwestator*.

Konfesjał ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Konfesjot to spycjalne miejsce spowiedzi w kościele (Wola Burzecka). *W konfesjale ksiądz spowiada* (Osiny). *Kłękno sie koło konfesjału i spowiedź sie todbywa, a ksiądz siedzi w środku i słucho* (Ługów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Kraśnika, Puław i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 19).

D. lp. *konfesjału*; D. lm. *konfesjałów*; wymowa: *konfeś^oia^u, kunfeś^oia^u, konfesy^oia^u, kunfesy^oia^u*.

Por. *konfesjonał, krata, kratka, spowiednik*.

Konfesjonał ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Konfesjonał to miejsce spowiedzi (Międzyrzec Podlaski). *Konfesjonał to jest to, gdzie ksiądz udziela spowiedzi* (Krzemień). *Konfesjonał to taki domek i w środku krzesło, gdzie ksiądz spowiada* (Łopatki). *Tam siedzi ksiądz w tym konfesjonał i spowiedo ludzi* (Trzydnik Duży). *Kłękno sie przed konfesjonałem* (Rzeczycza Ziemiańska). *Każdyn idzie do spowiedzi do konfesjonału przyważnie roz du roku, ale lepi jak części* (Zaręczce). *Du konfesjonału można przystąpić du spowiedzi, tam ksiądz w kunfesjonał siedzi* (Skryhiczyn). *Konfesjonał to jest miejsce, dzie sie spowiedo* (Bychawka). *Podchodzi sie*

do konfesjonatu, kłękno i mówi grzechy (Olszanka). Trza iść du spowiedzi du konfesyjonatu w kuściele (Krępiec). Konfysjunat to jest miejsce święte, miejsce spowiedzi, tam ksiądz siedzi (Staw Noakowski). W kunfysyjunale jest ksiądz i spowieda ludzi (Udrycze). Ludzi podchodzo do kunfysyjunatu, żeby sie wypowiedać (Chomećiska Duże). Do konfysyjunatu chodze sie spowiedać tu księdza, bo łun tam w tym konfysyjunale siedzi i spowiedo ludzi (Kluczkowice). Ksiądz w konfysyjunale spowiedo ludzi, a ludzie tak kolejno podchodzo (Białowola). Konfesjonat, no to konfesjonat, inny nazwy tu nie było (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 19).

D. lp. konfesjonatu; D. lm. konfesjonatów; wymowa: konfešjonau, kunfešjonau, kunfesyjunau, konfesyjonau, konfesyjunau, konfešjunau.

Por. konfesjał, krata, kratka, spowiednik.

Koniarz I ‘mężczyzna, który hoduje i sprzedaje konie’

Koniarz to hodował i sprzydawał potem te konie, a kuń był potrzebny w gospodarstwie, to i koniarz był potrzebny (Janowice). Wy dworze był koniarz i końmi sie zajmował (Kasiłan).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. koniarza; D. lm. koniarzy // koniarzów; wymowa: końaš, kuńaš, koñoš.

Koniarz II ‘mężczyzna, który pasł konie’

Kuniarze to kunie pasły (Jarczówek). Kuniarze pašli kunie, tam dokoła pašwiska byli, i te kunie sie pašli, a kuniarz pilnował (Zawada).

Źródła: PM, TBM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. koniarza; D. lm. koniarzy // koniarzów; wymowa: końaš, kuńaš, koñoš.

Koniokrad ‘ten, co kradł konie’

Kiedys to kuń był w cenie, to i byli koniokrady, ukrad kunia i potem sprzedał (Podlesie Małe). A zdarzały sie, jich nazywali koniokrady, to one tak konie kradli, jak kto miał ładne konie, tam dzie u bogatych gospodarzy (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. koniokrada; D. lm. koniokradów; wymowa: koñokrat, kuñokrat.

Konował ‘lekarz, który leczy zwierzęta’

To ni doktor, ale kunował mówili na tego, co był od zwierząt (Worgule). Na tych dochtorów od bydła, psów, to mówili, że to konował (Krasne). Jak krowa czy kuń, czy świnia chorowali, no to sie brało kunuwata, i coś tam poradził (Bohukały). Konowała to ni było w każdy wsi, ale w mieście dzieś tylko, w gminach (Komarno).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. konowała; D. lm. konowałów; wymowa: konovau, kunovau, kunovał.

Por. weterynarz.

Kontrabas ‘czterostrunowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Już późni to jeszcze kuntrabas mieli te muzykanty (Ignaców). Był jeszcze taki wielgi kontrabas, tak stawiany tu i to smyczkiem chyba grały na nim (Jawidz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *kontrabasa* // *kontrabasu*; D. lm. *kontrabasów*; wymowa: *kontrabas, kuntrabas*.

Por. *bas, basen, basetla, basy, maryna*.

Kontygent ‘obowiązkowe, określone umową lub nakazem świadczenia w naturze, dokonywane przez ludność na rzecz państwa, gminy’

Kontygent był, to trza było oddać zboże czy świnie (Zakłodzie). A za Niemców było okropnie. Były kontygenta duże, jak to ni miały co odwić, przecież zboża czy coś tam, brali więzili, tak jak i mojego ojca do więzienia wsadzili (Skowieszyn). Kontygenty to i za Nimca byli, i potem już za Polski tyż byli, trza było dać wieprzka czy zboże (Wereszczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kontygentu*; D. lm. *kontygentów*; wymowa: *kontygent, kontyngent, kuntygent*.

Kopa I – tom I: 137.**Kopa II** ‘sześćdziesiąt sztuk czegoś’

Kiedys to liczyli na kopy, a kopa to sześćdziesiąt sztuk jest (Wojśławice Kolonia). Sprzydałam kope jaj, bo kurów miałam dużo, i było za co kupić materiał na sukinkę, na palto (Ujazdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kopy*; D. lm. *kopów*; wymowa: *kopa*.

Kopacz I – tom I: 255.**Kopacz II** – tom II: 255.**Kopacz III** – tom II: 256.**Kopaczka I** – tom II: 256.**Kopaczka II** – tom II: 256–257.**Kopaczka III** – tom II: 257.**Kopaczka IV** – tom II: 257.**Koperta I** – tom VIII: 201.

Koperta II ‘koperta na list’

Koperta to papirowy taki schowek na list (Wołoskowola). Koperta to jest na listy, bo kiedyś to dużo listów ludzie pisali (Zwierzyniec). Listy to się w kopercie wysyła, bo to pisane na kartce, no to musi być schuwane (Janowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *koperty*; D. lm. *kopert // kopertów*; wymowa: *koperta, kuperta, koperda, kuperda*.

Kopystka I – tom I: 138.

Kopystka II – tom I: 138.

Kopystka III – tom VI: 260.

Kopystka IV – tom VI: 260.

Kopystka V – tom VI: 260.

Kopystka VI – tom VI: 260–261.

Kopystka VII ‘to, czym popycha się łódkę’

Kopystko się podparł w ty wodzie, i odbijał się, i płynął (Wola Obszańska). Kopystka to była do odbicia się w wodzie, do łódki była kopystka (Wola Różaniecka).

Źródła: PM.

Geografia: Wola Różaniecka, Wola Obszańska, Luchów Dolny.

D. lp. *kopystki*; D. lm. *kopystków*; wymowa: *kopystka, kupystka*.

Por. *łopata, łopatka, wiosło*.

Kornet ‘drewniany instrument muzyczny dęty’

Kornet to granie było takie, że tak dmuchół w te rure i pu boku palcami przebiroł (Żrebce). Jego syn to gro na kornecie (Kawęczynek). Już po nowymu, to w orkiestrze musiało być, i skrzypki, i trąbka jaka, i kornet, i bęben (Żółkiewka). Trąbki tylko były, mógł być tak, tak nazywali bas, kornet, teraz tenor, klarnet, flet, skrzypce byli, a jak była taka dobra dobrana orkiestra, to bardzo pięknie grała, bardzo pięknie grali (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *korneta*; D. lm. *kornetów*; wymowa: *kornet*.

Por. *klarnet*.

Koryto I – tom IV: 302–303.

Koryto II – tom IV: 303.

Koryto III ‘zagłębienie w dolinie rzeki utworzone przez płynącą wodę’

Rzeka płynie w swoim kurycie (Barbarówka). Starsi ludzie opowiadali, że tam u nas jest tak zwana tacha, to jest taki wąwóz w łąkach, i mówili, że jest to stare koryto Wisły. Rzeka zmieniła swój bieg, poszła innym torem, a tutaj na tych terenach zostały takie niziny, łąki i to jest teraz bardzo urodzajna ziemia (Annopol).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *koryta*; D. lm. *koryt // korytów*; wymowa: *koryto, kuryto*.

Kosiarz – tom I: 143.

Koszyczarz ‘rzemieślnik, który wyplata koszyki’

Koszyczarz to plecie koszyki z łoziny (Polichna). Z rokowiny pletły kose na kartofle, i mniejse kosyki, to byli takie kosycarze i całe zime pletły (Borowa). Całe zimy z ty witliny to kosycarze pletły kosyki (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *koszyczarza*; D. lm. *koszyczarzów*; wymowa: *kożyčas, kużyčas, kosycaś, kosycoś, kużycoś*.

Por. *koszykarz, wikliniarz*.

Koszykarz ‘rzemieślnik, który wyplata koszyki’

Wyplata koszyki, to jest kuszykarz (Chmiel). Z czegoś ludzie musieli żyć, to byli i takie, co kuszyki pletli, koszykarz taki wyplatał (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *koszykarza*; D. lm. *koszykarzów*; wymowa: *kożykaś, kużykaś*.

Por. *koszyczarz, wikliniarz*.

Kościelny ‘człowiek posługujący w kościele’

Przyszed kościelny i otworzył drzwi do kościoła (Lipa). Kuścielny to taki pumocnik księdza, ale w takich porządkowych rzeczach (Leszczany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kościelnego*; D. lm. *kościelnych*; wymowa: *kościelny, kuścielny*.

Kościół ‘miejsce kultu religijnego’

Do kościoła to sie idzie modlić, mszy wystuchać, kazania (Janiszów). Kościół stał na środku, a tu była taka góra wie Pani, ona teraz jeszcze jest, bagna so tam koło niej. To nie tak daleko, to z biegiem rzeki jak Jelonek wpada (Rebizanty). Nie było kościoła, nie, chodzili do kościoła do Goraja, siedem kilometry do Goraja (Chrzanów). No to kościół, no to był w Simieniu. No był, jeszcze jak mała byłam, był w Czemiernikach. Nie było w Simieniu (Tułniki). Do kościoła było daleko, ale chodziliśmy, to było osiem kilometrów (Osiczyna). Do kościoła to sie chudziło, to co niedzieli musisz być w kościele, a wieczorem i rano to cała rudzina klęka i pacierz mówili (Witulini). Kościoła tu ni ma, jest w Wohyniu (Lisiowólka). Teraz jest więcy kościołów, a kiedyś ludziom daleko było (Moniatycze). Kobity do kościoła chodziły ubrane w chusteczki, we frędzlówki takie czarne z szerokimi słakami (Branew). Frędzlówka to chustka noszona od święta do kościoła, większa jak szalinówka (Mołożów). W garniturach do kościoła śmy chodzili (Bukowa). Potem, jak kościół zbudowali w Godziszowie, to juz do tego kościoła chodzili wszyscy, to chodzili strazaki po koledzie z Herodem (Olchowiec-Kolonia). W dzień zwykły to sie nie sto do kościoła (Górka). Razem szliśmy do kościoła, umawialiśmy sie w subote, że idziemy do kościoła (Ostrzyca). Do kościoła, to wie pani, szło sie w byle

czym, a jak u nas kościół w Podedwórze, no boso sie chodziło, a tam w tłumoczku niosło sie czy spódnice, czy jakoś bluzkie już czysto, ładniejsze do kościoła, żeby sie przebrać (Hołowno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kościola*; D. lm. *kościółów*; wymowa: *koścuu*.

Por. *świątynia*.

Kośnik – tom I: 147.

Kotlina ‘włębienie, w którym pali sie ogień w kuźni’

W palynisku było takie miejsce, dzie kowal trzyma ogień i jest gorąco zawsze, żar taki, i to jest kotlina (Wólka Domaszewska). Kotlina to tam, dzie wieczny ogień jest w kuźni (Charlejów). Palynisko w kuźni, niby ta kutlina jest (Osiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *kotliny*; wymowa: *kotłina, kutłina, kotlyna*.

Por. *palenisko*.

Kotwice ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Takie kotwice były i tym można było zatrzymać tratwę (Michów). Kotwice to razem z tratwą, taki kij du tratwy (Meszno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Rudno, Michów, Meszno.

D. lm. *kotwic // kotwiców*; wymowa: *kotfice, kutfice*.

Por. *bołtaki, kije, łopaty, śryki*.

Kowadło ‘przyrząd, na którym kowal kuje’

Na kowadle to kowal kuje żelazo (Malewsczyzna). Kowal miał kowadło i w kuźni na tym kowadle tam pracował (Jaszczów). Byle jakie kowadło zużyte to sie ni nada, trza lepsze było (Słodków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kowadła*; D. lm. *kowadeł*; wymowa: *kovaduo, kuvaduo*.

Kowal I – tom I: 148.

Kowal II ‘ten, kto podkuwa konie’

Ten, który kuł konie, to sie nazywał kowal (Krasnobród). A ten, co podkuwa kunie, no to kowol (Płonki). Kowal był, podkowy robił, konie podkuwał (Nowodwór). Koła du kowala sie uddawało i kowal kuł już ubręczy (Dobryń). Kowol to podkuwo konie (Krzemień). Koła w wozie robił stelmach, a później to wszystko, futerał ten zawoziło sie do kuwala, łokuł (Uchańka). Kowalów teraz prawie nie ma. Robio tam tak na pokaz, bo kuni ni ma, no to co podkuwać (Piotrowice). Była brona drewniana, ale gwoździe te, czyli zęby tak zwane, już były nabijane, wyrabiane w kuźni przez kowala (Turka). A kowale nauczili sie pługów robić, i rubili pługi (Szóstka). W ogóle nie ma na wsi czy to kowala, czy to szewca ni ma, a przecież do fabryki nie pójdzie lemiesza klepać (Sulów). To zem otworzył kuźnie naszego konia kuć, a przy koniach to trzeba było i koto przeżuć

stare żelazne, nie gumowe, tylko żelazne, i poreperować, i dopasować, no i przeważnie konie, konie sie kuło, a przy tym było troche gospodarki, jak wolny czas to sie ukuto sąsiadowi konia czy jednego, czy dwa, ile tam ile tam trafiło, reszta sie robiło na gospodarce, no i tak to szło. Także dzisiaj to już tak kowali ni ma (Słodków). Kowal był na wsi, bo musiał być. Pług trzeba było poklepać, lemiesz przykręcić. Koła u wozu były żelazne. Trzeba było obręcze tam naciągnąć, poprawić, bo sie złamało czy coś takiego. Czy tam jakieś te osie, na których koła były. To też trzeba było tam konserwować, naprawiać. Kowal był bardzo potrzebny (Sumin). Taki wóz oddawało sie du kuwala, kowal to kuł (Mołodiatyczne). Kowol to podkuwo konie, taki majster od tych koni (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowala*; D. lm. *kowalów*; wymowa: *koval*, *kovol*.

Por. *podkuwacz*.

Kowalicha ‘żona kowala’

Kowalicha to żona kowala (Hosznia Ordynacka). Kowalicha to baba kuwala, kowal miał kowaliche za żone (Kotlice). Kowal miał żone, to mówili na nio kowalicha (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Kuwalicha to już była ważna na wsi, bo tyn kowal to był wszystkim potrzebny, no to una tyż (Podedwórze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowalichy*; wymowa: *kowalixa*, *kuwalixa*.

Por. *kowalka*, *kowalowa*.

Kowalka ‘żona kowala’

Kowalka to sie mówiło na te kobiecie, co wyszła za mąż za kowala (Końskowola). Kowalka to żona kowala, no jego baba to była (Łopatki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowalki*; wymowa: *kowalka*, *kuwalka*.

Por. *kowalicha*, *kowalowa*.

Kowalowa ‘żona kowala’

Żona kowala to była kowalowa (Chmiel). A żona kowala to nazywali kowalka czy kowalowa (Krasnobród). Kowalowo, no to była ważna baba, głowe wysoko nosiła, bo chłop kowol (Nasiłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowalowej* // *kowalowy*; wymowa: *kowalowa*, *kuwalowa*, *kowalowo*, *kuwalowo*.

Por. *kowalicha*, *kowalka*.

Koza I – tom I: 148.

Koza II – tom I: 149.

Koza III – tom I: 149–150.

Koza IV – tom I: 150.

Koza V – tom III: 191.

Koza VI – tom III: 192.

Koza VII – tom III: 192.

Koza VIII – tom IV: 306.

Koza IX – tom VI: 269–270.

Koza X – tom VI: 270.

Koza XI – tom VII: 179.

Koza XII – tom VIII: 205.

Koza XIII – tom VIII: 205.

Koza XIV – tom VIII: 205.

Koza XV ‘miejsce tymczasowego aresztowania’

Koza to inaczej mówio na to areszt (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Du kozy wsadzili i po dwóch dniach wypuścili jego z ty kozy (Bohukały).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

D. lp. *kozy*; D. lm. *kóz // kozów*; wymowa: *koza*.

Por. *areszt, paka*.

Koza XVI ‘zostawienie ucznia w szkole po lekcjach w celu nadrobienia zaległości w nauce’

Koza to zustanie w szkole po lekcjach, żeby sie nauczyć tego, co sie nie umi (Kozły). Takie nigrzeczne dzieci, co uczyć sie ni chciały, to w kozie zustawały (Paszki Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kozy*; D. lm. *kóz // kozów*; wymowa: *koza*.

Por. *doić kozę*.

Kozak I – tom V: 230–231.

Kozak II – tom V: 231.

Kozak III ‘mieszkaniec Podola’

Kozak to dzieś tam zy wschodu, bo to musi Ukrainiec, ale dzieś z takiego miejsca, że tyż Kozak (Kolonia Zakręcie). Kozaki to takie inne trochy Ukraince (Ujazdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Kozaka*; D. lm. *Kozaków*; wymowa: *kozak, kozok*.

Kozak IV ‘szybki ukraiński taniec ludowy mężczyzn’

Kozak to ostry taniec z wyrzucaniem nóg (Zwierzyniec). Kuzaka to Ukraińcy przywaznie tańczyli, i to chłopcy same (Mosty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kozaka*; D. lm. *kozaków*; wymowa: *kozak, kozok*.

Koziara ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Koziara to trawa, co rośnie w lesie, na pędzle do bielienia (Chłopków). Koziara to trawa, ni trawa, można sie tym pokalyczyć (Suchowola).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *koziary*; D. lm. *koziarów*; wymowa: *kożara, kużara*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Koziarka ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Koziarko to sie można pokaleczyć, bo to bardzo łotra ta trawa, na bagnach rośnie (Łuszczacz). Kuziarka to rosła na mokrych tyrenach, nicht tego ni kosiul (Zielone).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego i Zamościa.

D. lp. *koziarki*; D. lm. *koziarków*; wymowa: *kożarka, kużarka*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Koziarze ‘mieszkańcy miasta’

Nazywały jich koziarze, bo z miasta, w mieście miszkały (Lisikierz). Koziarze, to po wsiach nazywały tak kiedyś tych z miasta (Ciechomin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Ciechomin, Lisikierz, Germanicha.

D. lm. *koziarów*; wymowa: *kożaże, kożoże*.

Por. *flaki, lyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Kożusznik ‘ten, kto szyje kozuchy i futra’

Kożusznik to taki krawiec, co kozuchy szyje, i stąd jego nazwanie (Kopina). Od kuzuchów to byli kożuszniki (Wielkopole). Kożusznik to był od szycia kozuchów (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kożusznika*; D. lm. *kożuszników*; wymowa: *kożuśnik, kozuśnik*.

Por. *kuśnierz*.

Kraj ‘obszar zamieszany, określone terytorium stanowiące całość państwową’

Kraj nasz, no to jest Polska (Borysów). Kraj to wszystko to, co jest dookoła, dzie sie człowiek rodził i dzie mieszka, to jego kraj jest (Rebizanty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kraju*; D. lm. *krajów*; wymowa: *kraj*.

Por. *ojczyzna*.

Krajalnica I – tom VI: 273.

Krajalnica II ‘urządzenie do krojenia kapusty przeznaczonej do kieszona’

Krajalnica to takie urządzenie, noże miała w środku, i tak cina kapuste (Sitno pow. Zamość). W krajalnicy te kapuste podrobili i w beczke (Horyszów Ruski).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *krajalnicy*; D. lm. *krajalniców*; wymowa: *krajalńica*.

Por. *szatkownica, szatkownik*.

Krajobraz ‘widok najbliższej okolicy’

U nas to ładnie, wyjdzie się i tyn krajobraz to aż za serce łapie, tak tu ślicznie (Pilaszkowice). Te krajobrazy w tych naszych strunach to so takie, że nigdzie musi ni ma (Czemierniki).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *krajobrazu*; D. lm. *krajobrazów*; wymowa: *krajobras*.

Por. *strony, świat*.

Kram ‘zadaszony stół ze sprzedażą odpustowych rzeczy’

Kram to taki sklep jakby na puwietrzu, na wieczór składali i jechali w inne miejsce, znowu tam, dzie odpust był (Niedrzwica Duża). Kiedyś na odpuście to kram przy kramie był (Paszki Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kramu*; D. lm. *kramów*; wymowa: *kram*.

Kramarka ‘osoba prowadząca kram’

Kiedyś, jak był odpust, to kramarków było jedna przy drugi, i tam przyważnie dla dzieci takie wiatraczki, piłeczki na gumce, no i lody byli obowiązkowo na tym odpuście (Tworyczów). I zaniestał do kramarzów, kramarka mi dała po dwa grosze za nich, pieniądze utargowałyśmy na pierścionek, na zygarek, na broszke. Wszystko se pokupiłam za to, to tak było (Bęczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kramarki*; D. lm. *kramarków*; wymowa: *kramarka*.

Por. *kramarz*.

Kramarz I – tom III: 195–196.

Kramarz II ‘osoba prowadząca kram’

Kramarz to ten, co handluje na odpuście, a tera to i na rynku pod płotem (Worgule). Kramarz sprzedaje na odpuście (Polichna). Kramarz ma kiosk na rynku lub pod ko-

ściołem na odpuszcie (Udrycze). Kramarz to właściciel kramu odpustowego (Bojary). Co niedziela ten sam kramarz przyjeżdżał pud kościół (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kramarza*; D. lm. *kramarzów*; wymowa: *kramaś*.

Por. *kramarka*.

Kraszacz ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraszacz to kraszał świnie (Tarnawa Duża). Du świń kraszania to we wsi był krasac (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Stara Wieś, Kluczkowice, Wierzchowiska, Tarnawa Duża, Zastawie, Wólka Ratajska, Rataj, Kocudza (zob. mapa 31).

D. lp. *kraszacza*; D. lm. *kraszaczów*; wymowa: *kraśać, krasac*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kraszalec ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraszalec to taki człowiek, co kraszał świnie (Niedzieliska). Kraszalec to kraszał wieprzki (Niedzieliska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Zawada, Wielącza, Niedzieliska (zob. mapa 31).

D. lp. *kraszalca*; D. lm. *kraszalców*; wymowa: *kraśalec*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kraszaniec ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Un chodził za takiego kraszańca i kraszał świnie (Łukowa). Kraszaniec to był taki można powiedzieć zawód, chodził do gospodarza i swoje robił za jakoś tam mało opłato (Chmielek).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Łukowa, Rakówka, Chmielek (zob. mapa 31).

D. lp. *kraszańca*; D. lm. *kraszańców*; wymowa: *kraśaniec*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kraśtownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraśtownik to był ktoś ze wsi, co kraśtować zwierzęta chodził po ludziach (Niedźwiada). Kraśtownik był jeden na okolice (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Brzeźnica Bychawska, Niedźwiada (zob. mapa 31).

D. lp. *kraśtownika*; D. lm. *kraśtowników*; wymowa: *kraśtownik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Krata ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Ksiądz siedzi w kratce i spowiada ludzi z grzechów (Andrzejów pow. Janów Lubelski). *Krata to w kuściele jest taka budka do spowiadania sie* (Rataj).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Stojeszyn, Andrzejów pow. Janów Lubelski, Rataj, Wólka Ratajska (zob. mapa 19).

D. lp. *kraty*; D. lm. *kratów*; wymowa: *krata*.

Por. *konfesjał, konfesjonał, kratka, spowiednik*.

Kratka ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Kratka to jest to, gdzie ksiądz udziela spowiedzi (Krzemień). *Ksiądz już poszoł du kratki, bedzie spowiadać* (Maziły). *Ide du kratki du spuowiedzi* (Zubowice). *Idź du krotki, bo ksiądz w kratce siedzi, to sie wypowiedosz jeszcze na mszy* (Tarnawa Duża). *Stał przed kratko i spuwiadoł sie księdzu, a tona sie mu przyglądała i musi wtedy jy sie spodobał, że taki religijny chłopak* (Sól).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-środkowa i okolice Puław (zob. mapa 19).

D. lp. *kratki*; D. lm. *kratków // kratek*; wymowa: *kratka*.

Por. *konfesjał, konfesjonał, krata, spowiednik*.

Krawcowa I ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Kobieta, co szyje innym ubrania, to jest krawcowa (Podedwórze). *Była tako krawcowa, chodziła po ludziach szyć, maszynę miała swoju. Chodziła z chałupy do chałupy i kto miał co do szycia, to łobszywała. Ale tuna pińdzy nie chciała, tylko tak, muki, kaszy, grochu, koguta, stuniny, smalcu, syra. Jak jechała do dumu, to trza było ji zaniś do pekaesu te wucioły, bo miała tego* (Świeciechów). *Ja uczyłam sie za krawcowe przez rok* (Bezwola). *No i krawcowa była na wsi. No pare już potem krawcowów było. To sami szyli. No mieli maszynę. Nawet Pachucka to rękami obszywała* (Tulniki). *Cewke du maszyny zakładała krawcowa i szyła, bo z ty cewki nici szli do szycia* (Radecznicza). *Ona poszła do ciotki po sukienke, bo ma ciotke krawcowe* (Mołodiatycze). *Sie towar kupiło, krawcowa potem szyła* (Malewsczyzna). *To takie zarządzenie było, że wykończyli nawet krawcowo, że musiała po cichu, bo już nie wolno zarobić jej pare złoty* (Słodków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 27).

D. lp. *krawcowej // krawcowy*; D. lm. *krawcowych*; wymowa: *krafcova, krafcovo*.

Por. *krawczycha, krawczyzna, szwaczka*.

Krawcowa II ‘żona krawca’

Żona krawca sie nazywa krawcowo (Chmiel). *A żona krawca to krawcowa* (Krasno-bród). *Ta, co szyje, to krawcowa, i żona krawca to tyż krawcowa* (Trzcianki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *krawcowej // krawcowy*; D. lm. *krawcowych*; wymowa: *krafcova, krafcovo*.

Por. *krawczycha*.

Krawczycha I ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Krawczycha szyła dla cały wsi, coś jyj płacili za to, i szyła (Zielone). *Krawczycha to szyła ubrania, w każdy wsi taka kubieta była* (Lubień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 27).

D. lp. *krawczychy*; wymowa: *krafčyxa*.

Por. *krawcowa*, *krawczyzna*, *szwaczka*.

Krawczycha II ‘żona krawca’

Byli krawce i szyli różne ubrania, a żona tego krawca to nazywała się krawczycha (Ślawęcín). Był krawiec i jego baba, mówili na nią, że to krawczycha (Kozły).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *krawczychy*; wymowa: *krafčyxa*.

Por. *krawcowa*.

Krawczyzna ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Krawczyzna była na każdej wsi, bo w sklepach ludzie nie kupowali, ale krawczyzna szyła, jak co kumu było trza (Udrylicze). Krawczyzna, szwaczka szyła, bo w sklepach nicht tam nie kupował ubrań (Hucisko).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Udrylicze, Chomęciska Duże, Ciosmy, Hucisko (zob. mapa 27).

D. lp. *krawczyzny*; wymowa: *krafčyña*, *krafčyńa*.

Por. *krawcowa*, *krawczycha*, *szwaczka*.

Krawiec ‘mężczyzna, który szyje’

Krawiec to szyje ubrania (Krzemień). Ten, co szyje ubrania ludziom, to jest krawiec (Oblas). Krawiec szyje ubranie na miarę (Chmiel). Kupowało się różne tkaniny, byli na wsi krawcy (Tulniki). W każdej wsi był krawiec i krawcowa (Paszki Duże). Krawiec miał zawsze robotę, a bardzo dużo było krawców Żydów (Leszkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *krawca*; D. lm. *krawców*; wymowa: *kraúec*.

Kreda ‘biały zbity proszek do pisania na tablicy’

Kreda to taki twardy proszek, tak zrobiony do ręki, i na tablicy dzieci pisały to kreda (Paszki Małe). Kreda na tablicy się pisało, a na ławkach to był do pisania atrament w kałamarzach (Kasiłan).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kredy*; D. lm. *kredów*; wymowa: *kreda*.

Kredki ‘kolorowe ołówki do rysowania’

Kredki są kolorowe i one są do rysowania na papierze (Potok Górny). Kredki to jak i tera, byli takie jak ołówki, ale kolorowe, i byli takie gliniane kredki (Maziły). Kredki ja miała w różnych kolorach, ale matka nie puzwałali nimi rysować w domu, tylko du szkoły się jich brało (Łukówek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *kredków*; wymowa: *kretki*.

Kropielnica ‘miejsce ze święconą wodą w kościele’

Kropilnica ze święcono wodo jest w kuściele (Jasionka). Kropielnica to jest przy wejściu do kościoła (Międzyrzec Podlaski). Kropilnica jest w kuściele na wode święcono, trza sie nio przyżegnać, jak sie wchodzi na msze (Żabno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kropielnicy*; D. lm. *kropielnic // kropielniców*; wymowa: *kropelńica, krupelńica*.

Krośniarka – tom VII: 191.**Królowa** ‘najważniejsza pszczoła w ulu’

Królowa to taka pszczoła, co można powiedzić, że ma swoje służbę, bo inne sie nio opiekują (Tworyczów). Królowa jest u pszczołów, to ona jest najważniejsza w tym ulu (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *królowej // królowy*; D. lm. *królowych*; wymowa: *krulova*.

Por. *matka*.

Krótiel ‘ten, który wypłata powrozy’

Krótiel to krótiut sznurki (Worgule). Krótiel to powrozy płót, to musi z chachłacka taka nazwa została (Kodeniec).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *krótiela*; D. lm. *krótielów*; wymowa: *krutel*.

Por. *pouroziarz, powroźnik*.

Kruchta ‘przedsionek kościoła’

Kruchta to takie jakby siń w kościele (Łopatki). W kruchcie jest woda święcona, trza wejść i przeżegnać sie to wodo, co jest w kropielnicy (Hanna). Stawało sie w ty kruchcie, jak kto nie bardzo łubraný był albo miał ciężki grzech, albo ksiużdz na pokute zadół, żeby dziesięć niedziel stoć w kruchcie (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 16).

D. lp. *kruchty*; D. lm. *krucht*; wymowa: *kruxta*.

Por. *babiniec, pod chórem, przedsionek, sieni, sionki*.

Kryminał ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Złodziejów to wsadzają do kryminatù (Orłów Drewniany). Kryminał to jest takie miejsce dla zbójów, przystępców (Radzanów). W kryminale siedział pare lat, ale bugaty był, to wyszeł i ożenił sie, bo polyciała na te jego morgi (Kobyłany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kryminatù*; D. lm. *kryminatów*; wymowa: *kryminau*.

Por. *ciupa, ciurma, więzienie, więzień*.

Krynica I – tom IV: 311.

Krynica II ‘źródło bijące z ziemi’

Krynica to jest źródło, po dzisiejszemu to więc źródło, ale to zawsze krynica była, bo woda z ni to czyściutka i smaczna, tak bije ta woda z ty krynicy, no z tego źródła jakby tera powiedzieć (Skryhiczyn). Krynica to woda płynąca, tak jakby z góry ta woda leci, po dzisiejszemu źródło (Worgule). Krynica to jezd, co z ziemi bije, ta woda tak wyskakuje, tak tryska taka czyściutka i smaczna, bo kryniczna woda to je smaczna (Brzeziny). A struga ciekła od krynicy, która była wyżej położona. Były to źródła. I one te źródła do dziś so i ludzie stamtąd bioro wodę. I na przykład jeżeli teraz chco wody na herbatę czy na coś, to nie bioro z kranu, bo majo już, tylko ido do krynicy po wodę, żeby mieć dobro wodę na to. Tam jest dobra woda. Ta woda jest prawdopodobnie jakaś lecznicza. I to jest krynica. I ta krynica szła przy drodze aż tam gdzieś daleko za wsio, tam ginęła (Wysokie). Kiedyś woduciągów nie było. Brało sie wodę z krynicy, zy źródła sie brało, bo tak krynica źródłem sie nazywa, to krynica i źródło to jest to samo, a mówio jedno i drugie, jak sie powi (Gołębie). Krynica to takie źródło z wodo (Grabowiec). A potem jechali do krynicy prac kijunkami, bili, toskot ino iszed. Krynica to była (Susiec). Może chto mówi inaczy, ale my to nazywamy krynica (Żuków). Pranie to było w krynicy takiej. W krynicy, w krynicy. Przyszli praczki, to jedna na jednym kuńcu, druga na drugim, taka była pralnia, to może było z dziesięć tych praczek i tak sie prało chusty, bilizne (Sulmice).

Źródła: PM, PI, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia (zob. mapa 8).

D. lp. *krynicy*; D. lm. *kryniców*; wymowa: *krynica*.

Por. *kierniczka, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Krynka ‘źródło bijące z ziemi’

Krynka to miała take czyściutke wodę, tak tryskała ta woda z ty krynki (Nieledew). Krynka to przyłożyć na dzisiejsze, to będzie źródło (Obrowiec).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Obrowiec, Nieledew, Horodło (zob. mapa 8).

D. lp. *krynki*; D. lm. *krynek // krynków*; wymowa: *krynka*.

Por. *kierniczka, krynica, stok, zdroj, źródło*.

Krypa I – tom II: 88.

Krypa II – tom IV: 312.

Krypa III ‘łodka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Krypa to kłoda wydrążona w drzewie i wiosłem sie popychało (Brzeźno). Krypa to była zbijana z desek (Stulno). Krypa to była większa taka troche (Radzanów). Krypa to jest zbite z desków, kiedyś to inaczy rubili (Zbereże). Ojciec po nas krypo przepłynął (Górka). Kiedyś za młodu chłopaki wołali nas, żebyśmy popływali krypo po Wiśle, a ja za nic nie chciałam iść, bałam sie, strasznie sie bałam wody (Annopol). Jedzie po Wiśle krypu, chłop siedzi na samym cubie i śmieje sie, macho num, przeciez jo bym w życiu nie siadła, bo bym sie boła, a tuny sie nie boły. Tam jesce takie kawaliry zzo Wisły to zowse przyjizdzały tu do nos na wieś na zabawy. To tyz tu krypu ich tu przewożyły (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 11).

D. lp. *krypy*; D. lm. *krypów*; wymowa: *krypa*.

Por. *czóten*, *czótno*, *krypka*, *łódka*, *łódź*.

Krypka I – tom II: 88.

Krypka II ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Krypko można było przepłynąć na drugi brzeg (Janiszkwice). Krypka to taka starodawna łódka, wydłubana w drzewie (Braciejowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław, Lublina, Opola Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 11).

D. lp. *kryпки*; D. lm. *krypków*; wymowa: *krypka*.

Por. *czóten*, *czótno*, *krypa*, *łódka*, *łódź*.

Krzyż I – tom III: 205.

Krzyż II – tom VIII: 213.

Krzyż III – tom VIII: 213.

Krzyż IV ‘krzyż przydrożny’ (zob. ilustracja 4).

Krzyż to chroni człowieka i dobytek, bo to na chwałę Boga postawione, to i Bóg ochroni ludzi (Wojszyn). Krzyż to taki znak dziękczynienia, podziękowania za łaski (Wisiki). Krzyże sami ludzie ze wsi stawiali. No, żeby, żeby móc się modlić (Tulniki). Krzyż taki przy drodze stoi, to mówio krzyż lub figura (Nowodwór). Przez wieś było kilka krzyży (Meszno). I ta droga, to był tak jakby środek wsi, bo tutaj już był krzyż, figura taka, no i rozjeżdżały się. I tam na ten Zosin to wszystko jechało (Dziecinin). Tam jeszcze krzyż po tych Litwińskich stał długo, teraz chyba się przewrócił, Łaniewski go pobudował raz. On dbał o krzyże, o takie, na pamiątkę po wojnie, krzyż opalany, dębowy, sękaty. To mój ojciec stawiał. Jeszcze i tam, no nie tylko, bo to ciężki był. Na łąkach przy tej drodze. Na drodze, co tu szła od tych domów, tam była droga. I jest do dzisiaj, tu na rogu tam był krzyż taki. Teraz wrócił się ten krzyż. A pamiętam jak było święcenie, zmiana była tam tego starego (Bronice). Dawni nie było tyle kościołów, to pod kapliczko czy pod krzyżem, jak tam dzie w jaki wsi, msza się odprawiała, bo kościołów tyle nie było, a tera tego nie ma, bo jak chto chce to ido do kościoła (Krepiec). Jak jest krzyż we wsi albo jak u kogo figura przy domu, to już dobrze się wiedzie, nic złego się nie stanie (Łukówek). Krzyż to wieniec taki się robi, a i kwiaty stawio się na dole. To taki znak naszej wiary i miłości do Boga, do Maryi (Sąsiadka). My to pokarmy tam święcim, bo do kościoła to pare kilometry, a tak ksiądz przyjedzie i cała wieś zbierze się przy tym krzyżu (Zynie). Krzyż, to tu było cudowne objawienie i to taki znak (Radecznica). Nieboszczyka się odprowadza do krzyża (Lipa). To na ostatnio droge się tego zmarłego tam niesie i się zatrzymuje pod krzyżem lub figurą, żeby się pożegnał (Majdan Obleszcze). Krzyż to postawili jeszcze nasze przodki ten krzyż przeciw pomorowi (Wólka Kałna). Tu pod krzyżem wybite w wojne leżo (Osuchy). We wsi tu jeden krzyż, co to te zabite w czasie wojny tam leżo, daly na Mólkach drugi, i tam, jak drogi się krzyżowały to stał krzyż, na takich rozstajnych drogach, to dawno jak szli na pasterkę tamtędy, to spotykali się przy krzyżu, no i tam za wsió już, to tak tu naszo wieś, a tu Tworyczów, i tu był krzyż i tam jak się szło do kościoła, to dzieci zawsze prędko lecieli, bo tam straszalo, no i na

Kolonji, znowu tak na granicy, bo tu jedna, tu druga wieś, a w środku oddzielał to krzyż, ale to mówiło się, że to krzyż już do Kolonji należał. A jeden krzyż, co to te zabite w czasie wojny tam leżą, bo tam pod krzyżem leżą pomordowane w czasie wojny, nawet nie wiemy kto to, ale krzyż stoi (Żrebce). Tu znów nowy krzyż się pojawił, bo tu był wypadek, tera tak stawiają, takie pomniki jakby, na pamiątkę. Kiedyś tego nie było, bo może i nie było tyle wypadków, były inne czasy, a tera to mało stawiają już prawie innych krzyżów. Te, co so to jeszcze z dawnych czasów (Korytków Duży). Te krzyże przy drodze to takie mówio nieme znaki pamięci o tych, co zgineli w wypadkach, o tych, co kiedyś na wojnie (Hańsk). Ten krzyż, kiedyś, kiedyś, jak była wojna w osiemnastym roku, Piłsudski tutaj był, bo tutaj duży był front. I tutaj dużo naległo żołnierzy Polaków. I pole, co jest dalej to się nazywa Legnica. Tam kiedyś, kiedyś to straszło. Królik zawsze wylatywał. Jak ktoś szedł, to zawsze przed nim. I chciał go złapać, i go ni mógł złapać. To właśnie w tamtym miejscu. [. . .]. Tyn krzyż z takim napisem, od powietrza, głodu, ognia i wojny, stoi u nas do dziś. Zdaje się, że się idzie tam, pomodli i już Pan Bóg to dobrze daje całej wsi. Przecież chodzo procesje od krzyży [. . .]. O, to jest znak na wsi (Gołab). Coś wyleciało, pies ni pies, i tak ziało, i podjechali do tego krzyża, i to znikło (Latyczyn). W tych miejscach, co stoi krzyż, to mówili kiedyś, że straszy (Bodaczów). To był krzyż, i tam jak szli do kościoła, to dzieci zawsze prędko lecieli, bo tam straszało pod tym krzyżem (Tworyczów). Stojal taki krzyż przy drodze, i on przechodził zawsze koło tego krzyża, taki stary krzyż (Siemień).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *krzyża*; D. lm. *krzyżów*; wymowa: *kšyš*.

Por. *figura*, *krzyż przydrożny*.

Krzyż dwuramienny ‘krzyż choleryczny lub morowy’ (zob. ilustracja 5).

Ten krzyż co oznacza dwuramienny, to przeciw, bo to cholera kiedyś panowała. I to właśnie stawiali taki krzyż na te pamiątkę, żeby już te dzieci więcej mu nie umierały (Przybysławice). Krzyż to kiedyś, kiedyś był jeszcze taki dwuramienny, to był przeciw cholercze, żeby przebłagać i ta zaraza ominęła (Rogoźniczka). I ten krzyż dwuramienny stoi, a ktoś przyjeżdża i pyta się dlaczego. Bo, wiecie, tu kiedyś panowała szkarlatyna, i tu umierali, umierały dzieci, mojemu dziadkowi zmarło dwóch synków jednocześnie. I on, tu jeszcze było pole czyste, jeszcze ojciec budował potem nam, i postawił ten krzyż (Wólka Kątna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *krzyża dwuramiennego*; D. lm. *krzyżów dwuramiennych*; wymowa: *kšyž dwuramenny, kšyž dwuramenny*.

Por. *karawaka*, *krzyż morowy*.

Krzyż morowy ‘krzyż choleryczny lub morowy’ (zob. ilustracja 5).

U nas na krzyżówce od dawna stoi krzyż morowy, to nasze przodkowie postawili, żeby chronił przyd morem (Borzechów). Krzyż morowy to ma dwie belki w poprzyk (Gromada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *krzyża morowego*; D. lm. *krzyżów morowych*; wymowa: *kšyš morowy*.

Por. *karawaka*, *krzyż dwuramienny*.

Krzyż przydrożny (zob. ilustracja 4).

Majówki to przy krzyżach przydrożnych śpiwali (Moniatycze). Krzyż przydrożny się nazywa, to jest taki sam krzyż, jak inne, ale wielgi i stoi przy drodze (Mętów). Krzyż przydrożny, bo un przy drodze stał, i stąd przydrożny, taki sam, co w domu czy w kościele, a postawiony przy drodze (Łyniew). Ołtarzyki Matki Boskiej, jak pamiętam, kiedyś chodziło się na majówki, co przy krzyżach przydrożnych były przed wojno, po nocach, to białymi kwiatami przeważnie stroiły kobiety ołtarzyki Matki Boskiej, co przy krzyżach przydrożnych. A to naparstnica biała pamiętam. Były te. Piwonie białe, goździki białe były i lilie (Motycz).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *krzyża przydrożnego*; D. lm. *krzyżów przydrożnych*; wymowa: *kšyš pšydrożny*, *kšyš pšydrozny*.

Por. *figura, krzyż*.

Krzyżowane drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Krzyżowane drogi to takie miejsce, gdzie się coś ważnego wydarzyło czy wydarzy (Dobrynka). Krzyżowane drogi to kiedyś było takie miejsce trochę straszne, bo tam, że to czarownice, diabły się gniździli, ale czy to prawda, to nie wiem, ja nie widziała (Elźbiecin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Dobrynka, Kobyłany, Kostomłoty, Kąty, Elźbiecin, Międzyłes (zob. mapa 4).

D. lm. *krzyżowanych dróg*; wymowa: *kšyżowane drogi*, *kšyżowane drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżowe drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na krzyżowych drogach stał krzyż (Ruda Solska). Krzyżowe drogi to kiedyś było takie miejsce, co mówili, że straszalo tam (Miętkie). Na krzyżowych drogach diabeł się pokazywał, byli takie, co widzieli, jak spod krzyża, co tam stawiali, wyleciał z ogonem taki, no to, co to było, tylko diabeł (Zakrzów). I to się nazywają krzyżowe drogi. I tam stał krzyż (Dzwola). Diabeł wychodzi na krzyżowych drogach (Stanin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowa, północno-wschodnia i okolice Łukowa (zob. mapa 4).

D. lm. *krzyżowych dróg*; wymowa: *kšyżowe drogi*, *kšyżowe drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżownica I – tom II: 89.

Krzyżownica II – tom II: 89.

Krzyżownica III – tom II: 89.

Krzyżownica IV ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Krzyżownica, to jak się krzyżują dwie drogi (Leszczanka). Krzyżownica to dwie skrzyżowane drogi, tak dzieś poza wsio (Łazy).

Źródła: PM.

Geografia: Leszczanka, Łazy, Żakowola, Polskowola (zob. mapa 4).

D. lp. *krzyżownicy*; D. lm. *krzyżowniców*; wymowa: *kżyżownica, kżyżwnica*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżówka I – tom IV: 313.**Krzyżówka II** – tom IV: 313.**Krzyżówka III** – tom VII: 192–193.**Krzyżówka IV** ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Krzyżówka to miejsce, gdzie krzyżują się drogi (Karmanowice). Na krzyżówce krzyżują się drogi i stąd krzyżówka (Grądy). Pole miodem koło ty krzyżówki, to pu ojcach pole było, tera syn gospodarzy (Stara Wieś). U nas na krzyżówce od dawna stoi krzyż morowy (Borzechów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia (zob. mapa 4).

D. lp. *krzyżówki*; D. lm. *krzyżówek*; wymowa: *kżyżufka*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżówki ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Tam trza iść do tych krzyżówek, dzie sie drogi zbigają (Gręzówka). Urodziłam sie tam koło krzyżówek (Borowa). Na krzyżówkach straszalo, ojce ni kazały dzieciom tam chodzić (Glinny Stok). Na krzyżówkach diabeł siedzi (Brzeźno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia, środkowo-wschodnia i okolice Biłgoraja (zob. mapa 4).

D. lm. *krzyżówek*; wymowa: *kżyżufki*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Ksiądz ‘duchowny katolicki’

Ksiądz to odprawia msze co niedziele i na tygodniu (Grabówka). To gospodarze już polskiemu księdzu pumagali, to już gospodarze. Konie miał, krowy miał ksiądz (Sulmice). Ksiądz nie pracuje, no niby coś tam robi, bo niesie słowo Boże, chociaż nie pracuje (Lechuty Małe). Kiedyś to ludzie księdza słuchali, co powiedział to było święte, a tera to tak różnie jest (Bohotnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *księdza*; D. lm. *księży* // *księdzy* // *księdzów* // *księzów*; wymowa: *kšonc*, *kšunc*.
 Por. *kaptan*, *pleban*.

Książek ‘chłopak służący u bogatego gospodarza’

Taki książek i parobek się mówi też, ale był ten książek, to był sierota, robił dachówkę i on się ożenił przed wojno, właśnie poszedł na wojnę, to on nie miał właśnie rodziców, rodzice mu wymarli, a on tak chował się gdzieś, później był u nas, jako swój się liczył (Chrzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *książka*; D. lm. *książków*; wymowa: *kšóžek*, *kšūžek*, *kšonžek*.
 Por. *parobczak*, *parobek*.

Książka ‘pewna liczba arkuszy papieru z nadrukowanymi literami’

Moja tyściowa mówiła, że innych książek ni miały w rękach, ino do nabożeństwa z wielgimi literami (Bonów). Na wsiach książki jeden drugiemu przekazywał. U tych bogatszych w domach były książki. W szkołach miejskich były duże zbiory książek, bo były zadbane, a później znowuż nastąpiła okupacja i polskie książki, te książki historyczne książki, książki w ogóle były niszczone, palone (Fajslawice). No jeszcze na wsi to tak wieczorem też się schodzili i czytali książki niektórzy, a przeważnie na głos to jedna kobieta czy mężczyzna, a reszta słuchała, to też tych książek nie było, no u nas to były książki, była biblioteka w szkole, była, dziadzio przynosił z biblioteki, babcia czytała, to też się właśnie wszyscy schodzili, babcia bardzo lubiała czytać i tak te wieczory spędzali, innych rozrywek nie było, a młodzi na wsi to tam takie potańcówki sobie robili, jakiś tam muzykantów za parę groszy najeli, tańczyli, skakali, śpiewali. No lubili sobie ludzi jakoś ten czas urozmaicić, jak mogli tak się starali, ale książki też czytali (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *książki*; D. lm. *książek*; wymowa: *kšóška*, *kšoska*, *kšonška*, *kšuşka*, *kšunška*.

Kucharka ‘kucharka we dworze’

Kobieta, która gotuje jedzenie dla innych ludzi to kucharka (Krasnobród). Kucharka gotuje jedzenie, no baba taka (Krzemień). Kucharka to już musi trochę kształcona na to gotowanie, bo tak w domu, to każda baba musi umieć gotować (Kolonja Zakręcie). Z niej to była pierwsza klasa kucharka, smaczne to było i tak umiała wymyślić coś, duprawić (Bukowina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kucharki*; D. lm. *kucharek*; wymowa: *kuxarka*.

Por. *gospośia*.

Kucharz ‘mężczyzna, który zawodowo gotuje’

A mężczyzna, co gotował jedzenie to kucharz, taki fach jego (Chmiel). Podobno najlepsze kucharze to so mężczyzny (Susiec). Chłop to ni gotuje, no chyba, że to kucharz jest (Kolonja Drzewce). Kucharz to taki, co gotuje strawe, ale w jakichś restauracjach, tam to i chłop gotuje, i to so kucharze (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kucharza*; D. lm. *kucharzów*; wymowa: *kuxaš*.

Kuć konia ‘przybijając podkowę do kopyta konia’

Kuć konia. Bierze się miare du kopyta, i bierze take sztabke żyłaza, w ogień się sadzi, zagina się, i dziure się bije, o, na te, na goździ, i później na arcele się bije (Żuków). Po oswobodzeniu to żem się kupił narzędzie byle jakie, i się robiło jako podkuwacz to już [...], i przed wojskiem trochę tego u kowala, to żem otworzył kuźnię, żeby kunie kuć, a przy koniach to trzeba było i koło przeżuć stare żelazne, nie gumowe, tylko żelazne, i poreperować, i dopasować, no i przeważnie konie się kuło (Słodków).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *kuć końa, kuć kuńa*.

Por. *podkuwać konia*.

Kukrzysko ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Tu żem urodzona i na starym kukrzysku tu jestem (Gołab). Kukrzysko to miejsce, dzie dom stoi, budynki gospodarcze (Kawęczynek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kukrzyska*; D. lm. *kukrzysków*; wymowa: *kukšysko*.

Por. *plac, placówka, siedlisko*.

Kultura ‘młody las liściasty’

Las na nowo obsadzony młodymi drzewkami, no to taka kultura w lejsie, ale mówi się też zagajnik (Telatyn). Kultura to taki młodziutki las, dopiro nasadżony (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Łuszczacz, Zielone, Majdan Nepryski, Nasutów, Jawidz, Spiczyn.

D. lp. *kultury*; D. lm. *kulturów*; wymowa: *kultura*.

Por. *gaik, lasek, młodnik, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Kułak I – tom VIII: 217.

Kułak II – tom VIII: 218.

Kułak III ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Kułak to już musi być bogaty gospodarz (Jasionka). Kułak to bogaty rolnik (Skoków). Kułak to ma dużo hektarów (Łukowa). Kułak to nazywali takiego gospodarza, co miał tych hektarów dużo, no i był skąpy (Chłopków). Kułaków to bardzo tępiła władza komunistyczna, bo jakoś ni lubieli, że miał więcej tego pola (Wierchowiska). U nas to takich prawdziwych kułaków ni było (Czumów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kułaka*; D. lm. *kułaków*; wymowa: *kuuak*.

Por. *bogacz, bogaty, gospodarz*.

Kum I – tom VIII: 218.

Kum II – tom VIII: 218.

Kum III ‘mężczyzna mieszkający obok’

Kiedyś to kumie chodźcie sie mówiło du tego, co obok mieszkał, tak z szacunkiem (Basonia). Kum to kiedyś mówili, tera więcę sąsiad mówio (Rudka). Kum to sie do sąsiada mówiło, o, chodźcie kumie, posiedzim, popijim (Rogóźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kuma*; D. lm. *kumów*; wymowa: *kum*.

Por. *sąsiad*.

Kuma I – tom III: 210.

Kuma II – tom VIII: 218.

Kuma III – tom VIII: 219.

Kuma IV ‘kobieta mieszkająca obok’

Kiedyś to tam nie było ani pani, ani ty, tylko kumo. Zawsze sie mówiło kumo, kumo, kumciu, tam o tak. Ludzie tak sie szanowały kiedyś (Chodel). Łuni kumały. Kumo, nie iść. Kumo, to ja wam przyjęcie zrobie. To nagotowała pirogów, ta babka Kaznoska, śmitany tam narubiła. Ale tam jich było musi z pięcioro cy ze sześcioro, no i nas kilkoro (Jeziuro).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kumy*; D. lm. *kumów*; wymowa: *kuma*.

Por. *sąsiada, sąsiadka*.

Kupczy ‘kupowany w sklepie, na targu’

Bielizna kiedyś nie była kupcza (Adamów). Dawno na wsi to swoji ruboty wszystko było, nie było kupczych rzeczy, a tera wszystko kupcze (Andrzejów pow. Chełm). Kupczy chlib to był dobry taki, bo sie jego ni jadło, a tera to by zjad takiego z pieca, swojego chleba takiego, nie kupczego (Deszkowice I). To kiedyś to szyli te koszule tu lniane, tera to kupcze so (Siemień).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kupczego*; D. lm. *kupczych*; wymowa: *kupčy, kupcy*.

Por. *kupny*.

Kupiec ‘ten, który kupuje i sprzedaje’

Kupiec to ten, co sprzedaje i kupuje (Kołacze). Kupiec z mojgo był dobry, bo umiał sie targować i zawsze na swoje wyszeł (Lubenka). Kupiec to kupuje i sprzedaje różne towary na jarmaku (Krzemień). Kupiec to na targu, na jarmaku sprzydawał, co tam w gospodarstwie mu urosło (Paszki Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kupca*; D. lm. *kupców*; wymowa: *kupec*.

Por. *handlarz*.

Kupny ‘kupowany w sklepie, na targu’

Kupny to jak kupowany w sklepie (Charlejew). Tera to wsio kupne zy szmat, bo ludzie same ni szyjo, w sklepie kupujo (Dzielce). Ta kupna bulecka to była taka smacna (Węglinek). Kiedyś jajka každyn miał swoje, a tera kupujo w sklepie, tera kupne jajka so (Konopnica). Swój chlib to lepszy jak kupny (Kostomłoty).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kupnego*; D. lm. *kupnych*; wymowa: *kupny*.

Por. *kupczy*.

Kupować ‘nabywać coś po pewnej cenie i za określoną sumę pieniędzy’

Kiedyś to ludzie samowystarczalne byli i nicht tam szmatów czy pożywinia w sklepie nie musiał kupować (Turkowice). Kupować to tam szli kiedyś ino naftę i sól (Lipowiec). Tera to ludzie ze wsi ido du sklepu, żeby wszystko kupować, bo ni sadzo warzyw, kur ni majo, chleba ni pieko (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wmowa: *kupować*.

Por. *kupywać*.

Kupywać ‘nabywać coś po pewnej cenie i za określoną sumę pieniędzy’

Ja warzyw to ni musze kupywać, bo se zasadze i mam, pieniędzy ni musze wydawać (Stanin). Tera to wszystko ludzie muszo kupywać, a kiedyś to na wsi mieli swoje, niwiele mieli, ale nie kupywały tak w sklepach jak tera (Skoki). Jajka baba sprzydawała i nieśta do sklepu, a tera trza kupywać w sklepie, bo kur ni ma, i zy sklepu niesie do dum (Leszczanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

Wmowa: *kupywać*.

Por. *kupować*.

Kurz ‘pył, kurz, szczątki czegoś’

Jak było dyszczowe lato, to pełno było błota, a jak suche, to na drodze kurzu pełno, kurzyło sie okropnie (Branica Radzyńska). Na ty drodze to kurz był taki, że światu ni było widać, bo fury jychali jedna za drugo (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kurzu*; D. lm. *kurzów*; wymowa: *kuś*.

Por. *proch*.

Kuśmierz ‘ten, kto szyje kozuchy i futra’

Kuśmirz to szyje kozuchy, futra (Chmiel). Kuśnierz to wyprawia skóry i szyje kozuchy z tych skór (Jasionka). Dziedziczka to miała śliczne futro uszyte u kuśmierzka w mieście (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kuśmierzka*; D. lm. *kuśmierzów*; wymowa: *kuśmeś, kuśmiś*.

Por. *kożusznik*.

Kuźnia ‘budynek, w którym kowal podkuwa konie i wykonuje przedmioty metalowe za pomocą kucia’ (zob. ilustracja 12).

Kuźnia to miejsce pracy kowala (Czemierniki). We dworze była kuźnia i kowale. Konie byli i kowale kuli te konie (Garbów). W kuźni konie kujo (Osmolice). A ja robił w kuźni, to już wozy kułem (Żuków). Była, była kuźnia. To miał Lis, Zygmunia Jaworskiego teść. Była i on tam kuł, konie, konie podkuwał. Pługi robił te, lemiesz, tam, odkuwał. To była, ale później ten, przenieśli się do Lublina te Lisy. Była druga kuźnia na Woli, ale tam też zlikwidowana, ale to w latach czterdziestych, pięćdziesiątych (Tulniki). Była bron drewniana, ale gwoździe te, czyli zęby tak zwane, już były nabijane, wyrabiane w kuźni przez kowala. A wóz drewniany, obręcze nabijane były tak zwane, naciągane, żelazne. Do dzisiaj nawet taki wóz posiadam, pomimo że mam gumowy wóz (Turka).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kuźni*; D. lm. *kuźniów*; wymowa: *kuźńa*.

Lada I – tom I: 158.

Lada II – tom IV: 318–319.

Lada III – tom VII: 197.

Lada IV ‘miejsce, za którym stała sprzedawczyni w sklepie’

To skłypowa kiedyś za tako długo lada stała i pudawała, co kto chciał, ważyła na wadze, a wszystko na ty ladzie było (Gorajec). Lada to była w każdym sklepie, przy ni sie sprzydawało i kupowało (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lady*; D. lm. *ladów*; wymowa: *lada*.

Lalka I – tom V: 258.

Lalka II – tom VIII: 224.

Lalka III ‘zabawka dziecinna mająca miniaturową postać ludzką’

Lalki to byli takie zy szmatek, takie swoji ruboty, ale i takie jakieś z czegoś sztucznego, takie golasy byli kupne (Brzeziny). Lalki takie robili ze szmatek. Dziecko małe to bawi sie lalkami (Komodzianka). Tu przyjechała taka dziwczynka du ciotki i miała trzy lalki, to z cały wsi dziwczynki lyclieli, żeby sie choć troszke to lalko pobawić (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lalki*; D. lm. *lalek*; wymowa: *lalka*.

Por. *lalka gałganiana, lalka gałgankowa*.

Lalka gałganiana ‘zabawka dziecinna mająca miniaturową postać ludzką’

Sie lalki gałganiane szyło dlo dzieci (Świeciechów). Gałganów nazbirały i lalke gałganiane dziecku uszyły, i to całe zabawki były, jedna lalka gałganiana (Zaporze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lalki gałganiej // lalki gałganiany*; D. lm. *lalek gałganianych*; wymowa: *lalka gaugańana, lalka gaugańano*.

Por. *lalka, lalka gałgankowa*.

Lalka gałgankowa ‘zabawka dziecinna mająca miniaturową postać ludzką’

A dziewczynki to mieli lalki gałgankowe (Rejowiec Fabryczny). *Z gałganków matka uszyli take lalke gałgankowe i to była jedyna moja zabawka* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lalki gałgankowej // lalki gałgankowy*; D. lm. *lalek gałgankowych*; wymowa: *lalka gaugankova*.

Por. *lalka, lalka gałganiana*.

Lasek ‘młody las liściasty’

Lasek to młody las liściasty (Rogóżno). *Lasek to skupienie młodych drzewek* (Kostomłoty). *Lasek to takie młode drzewka, listki takie jesce małe, a jak stare drzewa to juz las* (Gózd).

Źródła: PM, ML.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lasku*; D. lm. *lasków*; wymowa: *lasek*.

Por. *gaik, kultura, młodnik, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Łąd I ‘suchy, stały obszar powierzchni kuli ziemskiej’

U nas wód to tak ni ma, więcy łąd jest (Czarnystok). *Łąd to zimia inaczy, no bo jest woda i łąd* (Łyniew). *Łąd to wszystko to, co ni ma wody na tym, no bo świat to jest łąd, woda i niebo u góry* (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lądu*; D. lm. *lądów*; wymowa: *lont, lunt*.

Łąd II ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Łąd to było miejsce, dzie składali drzewo, co potem jego brali w tratwy i na wode (Dawidy). *Drzewa w tratwach składali na łądzie, a potem wieźli go wodo* (Ostrzyca).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Parczewa i Krasnegostawu.

D. lp. *lądu*; D. lm. *lądów*; wymowa: *lont, lunt*.

Por. *binduga, plac, przystań, skład, składnica*.

Lecznicza ‘zakład leczniczy’

Nie wim, skąd to, ale mówili, że to szpital, a drugie, że lycznicza (Chmiel). *Szpital to był ino dla ludzi, a lycznicza to i dla ludzi, i dla zwierząt* (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lecznicy*; D. lm. *leczniców*; wymowa: *lečnica, lyčnica, lečnica, lycnica*.

Por. *szpital*.

Lejnik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Lejnik to zajmował się kastrowaniem zwierząt (Bukowa Mała). Lejnik to taki wiejski jakby dochtór od kastruwania świniów (Radzanów).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Radzanów, Łukówek, Bukowa Mała (zob. mapa 31).

D. lp. *lejnika*; D. lm. *lejników*; wymowa: *lejńik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, miśkarz, miśkownik, węgiar, węgrzyn*.

Lekarka ‘kobieta, która leczy ludzi’

Lekarka to leczy ludzi w szpitalu, w ośrodku zdrowia (Komodzianka). Lykarków to jest mni chyba, bo tu u nas to dwie tylko, a tych lykarczów to kilku (Majdan Obleszcze). Na lykarkę się uczy, podobno od dzieci tako (Polichna). No u nas była lekarka, ale leczenie było nie u ni, ludzie się same leczyły. No, to ja pamiętam, jak mnie matka jakieś gułki robiła z takich, no, ze lnu, podpalała i spalała tam jakieś coś, no nie wiem, jak to się nazywało, w uszy to mi pamiętam, że wkładała lniano szmate oblano woskiem i podpalała, to owinięte było, ucho paliło się i tam z tego ucha ciągnęło takie coś, to było takie leczenie (Motycz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lekarki*; wymowa: *lekarka, lykarka*.

Por. *doktorka*.

Lekarz ‘mężczyzna, który leczy ludzi’

W ośrodku tu był lekarz jeden i tyn sam pare ładnych lat (Tworyczów). Ja u lykarza to do ty pory ni byłam, a mam już prawie osimdziesiąt lat (Telatyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lekarza*; D. lm. *lekarzów*; wymowa: *lekaś, lykaś*.

Por. *doktor*.

Lementarz ‘podręcznik do początkowej nauki czytania’

Limentarz to książka do nauki czytania (Ortel Książęcy). Pierwsza książka to jest lementarz, tak jest u każdego dziecka (Chmielnik). Taki tępy tyn chłopak i lyniwy, że ni nagoń go do tego lymyntarza (Dereźnia).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lementarza*; D. lm. *lementarów*; wymowa: *lementaś, lymentaś, lymyntaś, lementoś, limentaś, lymentoś*.

Por. *alamentarz, elementarz*.

Leśniczy ‘strażnik pilnujący lasu’

Leśniczy to pilnuje lasu i w lesie pracuje (Dutrów). Łąki byli, bo to leśniczy miał. To było przy lesie (Jableczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *leśniczego*; D. lm. *leśniczych*; wymowa: *leśniicy, lyśniicy, lyśnicy*.
Por. *gajowczyk, gajowy, leśnik*.

Leśnik ‘strażnik pilnujący lasu’

Leśnik to zawód taki leśny, leśnik w lesie pracuje, tam liczy ptaki, drzewa sprawdza (Wola Burzecka). *Leśnik to człowiek kształcony specjalnie do lasu, bo so specjalne szkoły dla leśników* (Jedlanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *leśnika*; D. lm. *leśników*; wymowa: *leśnik*.

Por. *gajowczyk, gajowy, leśniczy*.

Lichwa I – tom II: 318.

Lichwa II – tom II: 318.

Lichwa III ‘pożyczka na duży procent’

Lichwo to sie Żydy zajmowały (Dubienka). *Lichwa to pożyczanie pieniędzy na wielgi procynt* (Olchowiec-Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lichwy*; D. lm. *lichwów*; wymowa: *łixfa, lyxfa*.

Liczyć ‘wykonywać działania arytmetyczne’

Kiedyś to trzeba było na liczydłach liczyć (Putnowice Mniejsze). *Sklypowa to musiała umić tym liczydłem liczyć, takim na te kuleczki, bo nic innego ni miała* (Pałecznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *łičyć, łicyć, lyćyć, lycyć*.

Por. *rachować*.

Liczydło ‘dawne narzędzie do liczenia’ (zob. ilustracja 17).

Liczydło to zbite jak skrzynka i na drutach kulki takie kolorowe, i to sie przesuwalo te kulki (Gorajec). *Były kiedyś takie zgrabne liczydła, kolorowe takie kuleczki sie przekrecały, i to sie dodawało, odejmowało sie* (Strzeszkowice Duże). *Liczyło sie kiedyś w szkole na liczydłach, a w sklepie tyż na liczydłach liczyta sklypowa* (Oblasy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liczydła*; D. lm. *liczydeł // liczydłów*; wymowa: *łičyduo, lyćyduo, łicyduo, lycyduo*.

Linija ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Linija to wąska przestrzeń w lesie po wycięciu drzew (Brzeźnica Bychawska). *Linija to wycięta w lesie linia podziału leśnego* (Pokrówka). *Lenija to miejsce w lesie, taka droga w lesie po wycięciu drzew* (Rogóźno).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liniji*; D. lm. *linijów*; wymowa: *łiniija, leniija*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Linijka I ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Linijka taka zrubiona w lesie po wycięciu drzew (Siennica Nadolna). Lynijka to wycięte w lesie drzewa tak pod sznurek jakby (Spiczyn).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *linijki*; D. lm. *linijków*; wymowa: *lińiika, lyńiika, leńiika*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Linijka II ‘wąska deseczka drewniana z podziałką’

W zeszycie to mirzyli linijko z podziałko tako na centymetry i milimetry (Białowody). Pisało sie równiutko, tak jakby od linijki każda kreseczka (Ciechanki). Byli takie drywniane, a potem to już z czegoś inszego, takie z podziałko długie, i tak byli narysowane te centymetry, i tym sie mierzyło, i od tego sie linie proste rubiło. To była linijka taka (Stanisławów). Na centymetry to sie na linijce odmirzo (Wronów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *linijki*; D. lm. *linijków*; wymowa: *lińiika, leńiika, lyńiika*.

Liniuszek ‘kartka z narysowanymi liniami podkładana pod kartkę właściwą’

Liniuszek sie brało pod spód, żeby prosto napisać (Stanin). Jak zeszyt był bez niczego, to sie brało pod spód liniuszek i już prosto sie pisało, co tam trzeba było (Spiczyn).

Liniuszek sie podkładało pod kartke w zeszycie (Strupin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liniuszka*; D. lm. *liniuszków*; wymowa: *lińušek, lińiūšek, lińusek, lyńusek*.

List ‘pisemna wypowiedź prywatna, przesyłana w kopercie’

Nie było telefonów, no i ludzie sie komunikowali listem (Stanisławów). Kiedyś to list tylko i wyłącznie był, bo ludzie tylko tak sie porozumiewali (Podborcze). No, bo jak ktoś chciał kogoś o czymś powiadomić, no jeżeli to była daleka odległość, no to listy pisali, i w liście było napisane, co trzeba (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *listu*; D. lm. *listów*; wymowa: *list, lyst*.

Por. *pismo*.

Listonosz ‘doręczyciel przesyłek pocztowych’

Listonosz to roznosi listy (Krasnobród). Listonosz jeździuł na rowerze, a potem to motorowery mieli listonosze (Paszki Duże).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *listonosza*; D. lm. *listonoszów*; wymowa: *listonoś, lystonoś*.

Por. *donosiciel, doręczyciel, poczciarz, pocztylion*.

Listonoszka ‘kobieta roznosząca listy’

A kobieta listonosz, to może być listonoszka (Majdan Wielki). Po wsiach to listonoszeków prawie ni było, chłopcy sie tym zajmowały (Stara Wieś).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *listonoszki*; D. lm. *listonoszków*; wymowa: *łistonoška, lystonoška*.

Litkup ‘poczęstunek po udanej transakcji kupna i sprzedaży’

Litkup był zawsze po dobrym targu (Rozłopy). Litkup to poczęstunek wódka po dokonaniu handlu (Rozięcín). Przy każdym kupnie musi być zaro litkup, stawiają wódkę i opijają (Sól). Litkup to taki poczęstunek z wódko dla osoby, co kupi konia, krowe na jarmaku (Toczyska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *litkupu*; D. lm. *litkupów*; wymowa: *łitkup, lytkup*.

Por. *barysz, mohorycz*.

Lokaj ‘mężczyzna, który służył w bogatych domach’

Panowie to kiedyś mieli lokaja (Hołowno). Lokaj to był na pokojach, ubrania brał wirzchnie, du stołu podawał (Zwierzyniec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lokaja*; D. lm. *lokajów*; wymowa: *lokaĭ*.

Lokajka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Lokajka to jakby do służby nalyżała wy dworze, ale taka troche lepsza służba była (Dubica). Lokajka to była na pokojach pańskich wy dworze (Sosnowica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lokajki*; D. lm. *lokajków*; wymowa: *lokaĭka, lukaĭka*.

Por. *dwórka, pokojówka, służąca, sprzątaczką*.

Lokomotywa ‘pojazd trakcyjny przeznaczony do ciągnięcia innych pojazdów’

Lokomotywa to kiedyś ciągnęła te wagony, czasem to i kilka, a nawet i kilkanaście jich było (Siedliska pow. Krasnystaw). Lokomotywa ciągnie za sobo wagony po szynach (Grały). Tera już takich jak kiedyś lokomotywów to ni ma (Wytyczno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *lokomotywy*; D. lm. *lokomotywów*; wymowa: *lokomotyva, lokumutyva, lokomutyva*.

Por. *parowóz*.

Lutarcz ‘rzemieślnik naprawiający stare garnki’

Lutarcz lutuje dziurawe garki (Chmiel). Kiedyś to nic sie ni marnowało, był lutarcz, co lutował stare, dziurawe garki, i potem to służyło jeszcze długie lata (Putnowice Wielkie). Lutarcz to miał jakiś taki drucik, ni drucik, i to du garka przykładał i coś tam

jeszcze być musiało, no i ten ganek naprawił (Chłopiatyn). Dziury w baniokach to reperował lutarz, mówiło się, że lutuje (Kawęczyn). Lutarz chodził po wsiach i lutował stare garnki, banioki (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lutarza*; D. lm. *lutarzów*; wymowa: *lutaś, lutoś*.

Por. *drutarz, lutownik*.

Lutownik ‘rzemieślnik naprawiający stare garnki’

Lutownik nazywały, bo on lutował stare garnki, banioki, wiadra (Maziarka). Lutownik chodził od wsi do wsi i co trza było, to zalutował (Deszkowice I). Ja sum był takim lutownikiem, co było trza, to żem se zalutował czy wiadro, czy baniak na kartofle (Rożęcina). Byli takie, co brali te stare dziurawe garnki i potem mieli tych lutowników, co im zalutowali, i to sprzydali za stare szmaty (Tarnawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *lutownika*; D. lm. *lutowników*; wymowa: *lutovník*.

Por. *drutarz, lutarz*.

Lutować ‘łączyć, umacniać coś metalem, drutem’

Lutowały różne rzeczy, coś tam na dachu, rynny, co woda ściakała, ale i garnki lutowały (Paszki Duże). Ten, kto lutuje garnki, to on jak lutuje to cyno chyba (Krasnobród). Tera sie wyrzuci, bo dziurka, a kiedyś trza było lutować i daly tyn baniok był do użytku (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *lutować*.

Por. *drutować*.

Łata I – tom IV: 324.

Łata II – tom VII: 205.

Łatać I – tom V: 274.

Łatać II ‘naszywać łaty na ubrania, zszywać miejsca dziurawe’

Trza było załotać portki, bo na nowe nie było stać, żeby kupić (Kocudza). Stare ubrania cieli, ni było tyle łachów jak teraz, to sie i cyruwało, i łatało (Uhrusk). Moja baba jak załatała, to było jak nowe, żadnego znaku ni było, że to łatane (Goraj).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *łatać*.

Por. *cerować*.

Ława I – tom II: 102–103.

Ława II – tom VII: 206.

Ława III – tom VIII: 236.

Ława IV – tom VIII: 236.

Ława V – tom VIII: 236–237.

Ława VI ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Ławe kładzie się i po tym idzie się na drugie strone przez te wode (Polanówka). Ławe kładło się nad wodo i można było przejść (Bychawka).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 10).

D. lp. ławy; D. lm. ław // ławów; wymowa: *ɥava*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przelaz, przelazka, przelaznica*.

Ławka I – tom II: 103.

Ławka II – tom II: 103.

Ławka III – tom IV: 325.

Ławka IV – tom VII: 206–207.

Ławka V – tom VII: 207.

Ławka VI – tom VII: 207.

Ławka VII – tom VII: 207.

Ławka VIII – tom VII: 207.

Ławka IX – tom VIII: 237.

Ławka X ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Ławka była rzucona i po ławce się szło (Horyszów Polski). Ławka była na strumyku, sparta na brzegach (Gościeradów). Tam na dole była ławka, żeby przejść przyz wodę (Sulmice).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa (zob. mapa 10).

D. lp. ławki; D. lm. ławek // ławków; wymowa: *ɥafka*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, ława, przechadzka, przechód, przekładka, przelaz, przelazka, przelaznica*.

Ławka XI ‘to, w czym siedzą dzieci w szkole’

Ławka jest do sidzenia, dzieci w szkole uczyli się w ławkach, ale to kiedyś takie inne byli ławki (Józefów). Tera to stoliki i krzesła w szkołach, a kiedyś to były ławki jeszcze z tako dziuro na kałamarz z atramyntem (Trzcianki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. ławki; D. lm. ławek // ławków; wymowa: *ɥafka*.

Ławocznik ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Ławocznik to po starymu mówiło sie, po nowymu sklepiazr (Wierzbica pow. Kraśnik).

Lada była w sklepie, no i tyn, co za lado to ławocznik (Krzczonów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *ławocznika*; D. lm. *ławoczników*; wymowa: *ɥavočnik*.

Por. *ekspedient, sklepiazr, sklepiczarz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Łopata I – tom I: 164.

Łopata II – tom II: 207.

Łopata III – tom VI: 316–318.

Łopata IV ‘to, czym popycha się łódkę’

Łopato machali i płyneli krypo po rzyce (Cichobórz). Łopata to była do odpychania sie w wodzie, jak pływali czółnem (Borowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *łopaty*; D. lm. *łopatów*; wymowa: *ɥopata*.

Por. *kopystka, łopatka, wiosło*.

Łopatka I – tom I: 165.

Łopatka II – tom I: 165.

Łopatka III – tom II: 103–104.

Łopatka IV – tom II: 266.

Łopatka V – tom II: 267.

Łopatka VI – tom VI: 318.

Łopatka VII – tom VI: 318–319.

Łopatka VIII – tom VI: 319.

Łopatka IX ‘to, czym popycha się łódkę’

Krypo płynł i łopatko machał w ty wodzie (Kolechowice). Łopatka to razem z czółnem, bo jak płynyło, no to łopatko sie uderzało w te wode (Branica Radzyńska).

Źródła: PM.

Geografia: Branica Radzyńska, Kolechowice, Uhnin, Sosnowica, Kiełczewice.

D. lp. *łopatki*; D. lm. *łopatek // łopatków*; wymowa: *ɥopatka*.

Por. *kopystka, łopata, wiosło*.

Łopaty ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Przy tratwie były takie łopaty, żeby zatrzymać czy popchnąć tratwę (Łazy). Łopaty były przy tratwie, takie kije do ruszania tratwo (Żdżary).

Źródła: PM.

Geografia: Grzędówka, Łazy, Żdzary.

D. lm. *łopat* // *łopatów*; wymowa: *uopaty*.

Por. *bołtaki, kije, kotwice, sryki*.

Łoskocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz łoskocze na wybojach, bo droga zła (Ortel Królewski). Wóz łoskocze w czasie jazdy, no, jak jedzie, to wydaje łoskot (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *uoskoče*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kotacze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Łódka ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Łódka dawno to była wydłubano w drzewie, tako z jedny części była (Wilków). Lato to było ciekawie, bo brali łódke i pływali (Górka). Tak to te Marzanny to łuny topiu, te szkolne dzieci, a to wianki puscajo na takich łódkach, pojedzie kawałek i puści, świece zaświeci, tak tu jest, tylko człowiek nie chodził, bo nie było casu. Wianki jak były, to pierw jak chłopakiem byłem tośmy sie gromadzili, na łódki ześmy pojechali, jeszcze łódku spotrafie jechać tera (Opoczka Mała). Latem nad Wisło można spotkać wędkarzy. Wypływają oni na noc łódkami, bioro sieci i starajo sie coś złowić (Annopol).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 11).

D. lp. *łódki*; D. lm. *łódek*; wymowa: *uutka*.

Por. *czóten, czótno, krypa, krypka, łódź*.

Łódź ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Kiedys łódź była inna niż tera, była z jednego pnia drzewa wydrążona (Jacnia). Łodziami płyneli po Wieprzu, bo wody było więcy jak tera (Wola Idzikowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Stara Wieś, Wola Osowińska, Konopnica, Kozubszczyzna, Gardzienice, Rybczewice, Wola Idzikowska, Tarnawa Duża, Rogów, Suchowola, Jacnia, Białowola, Hedwiżyn, Panasówka (zob. mapa 11).

D. lp. *łodzi*; D. lm. *łodziów*; wymowa: *uuć*.

Por. *czóten, czótno, krypa, krypka, łódka*.

Łubiarstwo ‘wyrabianie łubów do sit’

Dokładni nicht nie wie, skąd to sie wzięło to łubiarstwo. Jak, co to była za przyczyna. Ale to była jedyne tu Bukowa i do tej pory jest bogata, ale wtenczas przed wojno to była bida cholerna. Gdyby nie było tych łubów, tu prawie w każdym domu te łuby strugali, a zbyt był, Żydy przyjeżdżały furmankami, brały tego. Bo to utenczas wyrabiano sita, no cało te Europe zaopatrywali, a przewaźnie Związek Radziecki, tam bardzo dużo brało tego wszystkiego. Ludzie zarabiali. [...]. To jeszcze, jeszcze ja pamiętam, byłem

młodym chłopakiem, to takie były szczapy, to sie darto te dragi i od samego spodu, to taki pasek zostawał tego. Ja te paski strugałem, żeby kupowały. To jeszcze było za moich czasów już jeszcze ojciec strugał pamiętam tu, o strugali. [...], za czasów okupacji te łuby, to żem miał czternaście czy ileś lat, to już zacząłem strugać (Bukowa).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *tubiarstwa*; wymowa: *uubarstfo*.

Łubiarz ‘rzemieślnik wyrabiający łuby do sit’

Łubiarze w Bukowie od zawsze byli (Bukowa). Łubiarze to łuby strugali, to Bukowa z tego styniła (Korytków Duży).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *tubiarza*; D. lm. *tubiarzów*; wymowa: *uubaš*.

Łuby ‘drewniane otoki sita, przetaka’

Najsampierw sie kupowało drewno czy w nadleśnictwie, czy swoje, jak tam kto miał w działku. Drzewo musiało być starsze, łokoło stu lat minimum, rżnęło sie w takie kawałki po półtora metra, po metr łosiemdziesiąt, metr sześćdziesiąt, różne szły te wymiary. Potem to sie rozbijało na takie ćwiartki. Do tych ćwiartek był taki specjalny buntownik, tym buntownikiem darty na takie dranki. Po wyrobieniu tych dranek była specjalno tako kobylica. No i łośnik. I to sie strugało. Po wystruganiu sie folowało w specjalny folowni, i suszyło sie. Po wysuszeniu znów sie folowało. I jak już wyschły, to sie kręciło w takie kółka po dziesięć sztuk i sprzedawało sie te łuby na sita. W dawnych czasach to były z pędziesiąt warsztaty, każdy to robiuł i sprzedawoł do sitarni do Biłgoraja, a stamtąd to gdzieś szły (Bukowa).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lm. *tubów*; wymowa: *uuby*.

Łuskać groch

No i jeszcze łuskać groch. Trza było znowuż groch, przynosiła matka, łuskać. Bo teraz to siejo dużo grochu i młóco, takie majo maszyny czy cepami, wymłóci i już, a kiedyś o groch, co wieczór wiązka grochu i dzieci, żeby łuskały, żeby miały zajęcie (Zakrzew). Grochy to troche sadzili i potem w wieczory już tak zimowe to szło to łuskanie, nie lubiałam łuskać tego grochu, ale trza było łuskać groch (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *uuskaż grox*.

Łyki ‘mieszkańcy miasta’

Łyki to takie troszke paskudne nazwanie, to tak przeżywały tutaj ludzi z miasta (Górka). Łyki to te, co w mieście miszkajo (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Górka, Dębica, Uhnin, Dębowa Kłoda, Ignaców, Chmielnik.

D. lm. *łyków*; wymowa: *uyki*.

Por. *flaki, koziarze, łyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszcaki, mieszcany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Łyty ‘mieszkańcy miasta’

Łyty sie mówi na ludzi z miasta (Dęba). Tu łyty z miasta se dom wybudowały i przyżydzają (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *łytów*; wymowa: *uyty*.

Por. *flaki, koziarze, łyki, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoły, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Łyżczarz ‘ten, który strugał łyżki drewniane’

Łyżczarz to łyżki robił drywniane (Zynie). Łyżczarze to łyżki strugali, a za te łyżki to spore pieniądze można było zarobić (Zanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *łyżczarza*; D. lm. *łyżczarzów*; wymowa: *uyszčaś*.

Mach ‘taniec figurowy w parach’

Mach to taki taniec, różne takie spycjalne figury i to wolny taki więcy taniec (Końskowola). To śpiwali tańczuj macha dam ci piróg, tańczuj macha dam ci dwa, jednego mi mama dała, drugiemom se upiekła, i to szło tak parami (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *macha*; D. lm. *machów*; wymowa: *max*.

Magister ‘ten, kto wydaje leki w aptece’

Magister pracuje w aptece i wydaje leki w aptece, i to jest wysoko uczony człowiek, mądry bardzo (Maszki). Magister to jest w aptece (Rozłopy).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *magistra*; D. lm. *magistrów*; wymowa: *maǵister*.

Por. *aptekarz*.

Majątek I ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Ja pu ojcach to majątku ni miałam (Otrocz). Ja tam majątku wielkiego pu ojcach ni dostałam, a mąż tyż był z bidny rudziny, i tak bidowali oboje, ale było nam dobrze z sobo (Bochoznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *majątku*; D. lm. *majątków*; wymowa: *maǵontek, maǵuntek*.

Por. *batkowszczyzna, dziedzictwo, ojcowizna, ojcyzna*.

Majątek II ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Ta górna niwa to, to był taki majątek (Skowieszyn). Teraz po dawnym majątku niewiele zostało. Został łoset i pokrywy, dziedzice wyjechały (Palikije). Downi to były tako zbiranina tych ludzi z całej Polski po tych majątkach, dworach, zjizdżały sie, bo to bidota była, no i jo nie byłam bogatszo (Babin). Nie chcieli zasiedlić tej ziemi, a nasz naród

pracowity, dorabiał się, musieli, bo zajechali, to każdego musiał gdzie jakie, suchie jakie tam, czy w dole, czy jakie kosić, żeby zimo było co jeść. A my, nas zawieźli jeszcze, my przyjechali jeszcze na ten drugi majątek, to tam ziemia taka torfista (Jablęcza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *majątku*; D. lm. *majątków*; wymowa: *majo^hntek, mai^huntek*.

Por. *dobra, dwór, folwark*.

Majster I ‘rzemieślnik zajmujący się ręczną obróbką drewna i stawiający drewniane budynki’

Majstra się brało i te konstrukcje domu stawiał (Dzielce). Majster to buduje domy drewniane (Jasionka). To byli taki spycjalne majstry, co ciosali to drewno na budynki (Skoki). Te majstry to byli dzieś zza Szczebryszyna, stawiali tyn dom drywniany, bo kiedyś to tylko drewno było (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *majstra*; D. lm. *majstrów*; wymowa: *ma^hister*.

Por. *cieśla*.

Majster II ‘rzemieślnik, który muruje domy i inne budynki’

Majster to się mówiło na takiego, co buduje domy, zna się na tym, na ty murarce (Kornarno). Majster to muruje domy z cegły czy pustaków (Jasionka). Jak już majstry przyszli, to musiało być takie lepsze jedzynie, bo przy budowie to była ciężka praca (Zaporz). Un za pomocnika był u tego majstra, co chatupe stawiał, przy tym murowaniu był (Błotków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *majstra*; D. lm. *majstrów*; wymowa: *ma^hister*.

Por. *mularz, murarz*.

Majster III ‘rzemieślnik, który wyrobia meble z drewna’

Jak dobry majster, to każdy mebel robi (Wólka Abramowska). Ud dziecka już był z niego majster, popatrzył i zara takie samo zrobił (Szperówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *majstra*; D. lm. *majstrów*; wymowa: *ma^hister*.

Por. *stolarz*.

Makuchy ‘mieszkańcy miasta’

Makuchy to z miasta ludzie, obce (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Makuchy to takie nie za bardzo ładne nazwanie na tych z miasta, ale tak mówiły na nich (Biała).

Źródła: PM, MAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lm. *makuchów*; wymowa: *makuchy*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczy, mieszczychy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Malarz ‘rzemieślnik, który maluje ściany domów’

Malarz to maluje mieszkania, domy, chodzi na zarobek (Chmiel). Malarz maluje mieszkania, ale i jest taki, co maluje różne obrazy (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. malarza; D. lm. malarzów; wymowa: malaś.

Małorolny ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Małorolny chłop to taki, co prawie niczego ni miał (Brody Małe). Człowiek, który ma tylko dom i mały kawałek ziemi, to jest małorolny chłop (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. małorolnego; D. lm. małorolnych; wymowa: maʋorolny, maʋurolny.

Por. batrak, dziad, małoziemny, wyrobnik, zagrodnik.

Małoziemny ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Mój chłop to był małoziemny, tam zy dwa morgi i tyle (Dębowa Kłoda). Na takiego, co mało zimi miał, to małozimny sie mówiło (Wyczółki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. małoziemnego; D. lm. małoziemnych; wymowa: maʋoziemny, maʋożimny.

Por. batrak, dziad, małorolny, wyrobnik, zagrodnik.

Maryna ‘czterostronowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Maryna to jest starodawny instrument do grania (Hosznia Ordynacka). Maryna to taka duża ona była, większa jak skrzypka (Świerże). Maryna to wielgi istrumynt podobny jak skrzypce (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. maryny; wymowa: maryna.

Por. bas, basen, basetla, basy, kontrabas.

Masarz ‘człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa’

A taki, co wędliny wyrabia to jest masarz (Kocudza). Masarz to bije świnie na mięso i potem sprzydaje (Krasnobród). No to masarz, ale kiedyś to było faryniarz (Chmiel). Masarz to ten, co wyrabia kielbasy (Dęba). Jak robi z mięsa kiłbasy czy tam co, to jest masarz abo faryniarz (Jarczówek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 28).

D. lp. masarza; D. lm. masarzów; wymowa: masaś, masoś.

Por. faryniarz, rzeźnik.

Maszyna do szycia (zob. ilustracja 16).

Krawcowa musiała mieć maszynie do szycia i różne nici, dudatki (Żerocin). Każda krawcowa miała maszynie do szycia nazwy łucznik (Zakłodzie). Krawcowa szyła maszyno do szycia tako spycjalno (Ruda Solska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *maszyny do szycia*; wymowa: *mašyna do šyća, mašyna du šyća, masyna do syća*.

Maszynista I ‘ten, który chodził młócić z maszyną’

U nas był taki maszynista, jak już młócenie było, to cały czas z maszyno chodził, miał swojo te maszynie (Klocówka). Maszynistów to ni było tak w każdy wsi kiedyś, bo musiał mieć swoje maszynie i już w tym czasie, kiedy zybrali z pola, to musiał chodzić dzień w dzień z to maszyno (Otocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *maszynisty*; D. lm. *maszynistów*; wymowa: *mašyńista, masyńista*.

Maszynista II ‘ten, kto prowadzi pociąg’

Maszynista to kieruje pociagiem i prowadzi go pu torach, żeby równo szeł i nie przewrócił sie (Krzemień). W pociagu to jest maszynista i konduktor (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *maszynisty*; D. lm. *maszynistów*; wymowa: *mašyńista, masyńista*.

Matecznik I – tom V: 290–291.**Matecznik II** ‘klateczka, do której zamyka się matkę pszczół’

Jak sie nie chce, żeby pszczoły sie rojiły, to sie przerzucza ramki ji patrzy sie na matyczniki, bo zakłada matyczniki ta stara matka, to sie ścina te stare matyczniki, nowe, żeby nie była drugo matka, bo jak bedzie drugo matka, to sie bedzie rojić (Podlesie Małe). Nawet grzmoty mogo uszkodzić matke. Dostaje wtedy wstrząsu i zamiera. Mówio. O, matka mi nie wylazła. Matecznik jest i jest. Bo sie zaćmiła. Nieraz kiedy pioruny bijo, to niedobrze na mateczniki (Branew). Ja zrywam matecznik, to wydlubie to mleczo i spożywam (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *matecznika*; D. lm. *mateczników*; wymowa: *matečńik, matecńik*.

Matka I – tom VIII: 255.**Matka II** ‘najważniejsza pszczoła w ulu’

Matka w ulu to tak jak matka w domu, jest najważniejsza i bez ni ul by nie istniał i inne pszczoły też (Osmolice). Matka ma za zadanie tylko znosić jaja. Oczywiście jak jest matka, to dookoła niej taka świta chodzi. Pszczoły sie nio opiekują. [. . .]. Można by to odnieść do człowieka. Pszczoły matko opiekują sie przez cały czas, nawet jeżeli matka wyleci na lot godowy i spadnie na trawie, to pszczoły jej nie opuszczą. Nieraz jest tak, że garstka pszczół siedzi na trawie, ja patrze, a tam matka siedzi, a pszczoły opiekują

sie nio, karmio jo i dopóki żyje, to nie opuszczo. To jest taki szacunek (Sumin). *W ulu matka składa jajeczko, i z tego potem rośnie pszczoła* (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *matki*; D. lm. *matek*; wymowa: *matka*.

Por. *królowa*.

Matuszka ‘żona popa’

Pop to sie żyni i ta jego żona to jest matuszka (Wyhalew). *Matuszka to ud popa była, jego baba* (Hrebenne). *Matuszke to ludzie bardzo szanowali* (Żulice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *matuszki*; wymowa: *matuška*.

Por. *papadia*.

Maziarz I – tom II: 104.

Maziarz II – tom II: 105.

Maziarz III ‘ten, kto handluje mazią do wozów’

Maziorz miał becke ze smarówku i sprzedawoł tyn smar (Świeciechów). *Maż była potrzebna du smarowania wozu drewnianego, i te maż sie brało od maziarza* (Łaszczówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *maziarza*; D. lm. *maziarzów*; wymowa: *mażaś, mažoś*.

Por. *smolarz*.

Mazur I – tom IV: 122.

Mazur II – tom IV: 122.

Mazur III – tom V: 293.

Mazur IV – tom VI: 337–338.

Mazur V ‘ludowy taniec figurowy o skocznym rytmie’

Mazur to taki taniec troche na spycjalne ukazje, na zabawach tego ni grali (Strupin). *Mazur to szybki taniec, skoczny taki* (Borki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mazura*; D. lm. *mazurów*; wymowa: *mazur*.

Por. *mazurek*.

Mazurek I – tom V: 294.

Mazurek II – tom VI: 338.

Mazurek III ‘ludowy taniec figurowy o skocznym rytmie’

Mazurek to taki taniec, ale i ciasto jest takie na święta (Turów). Mazurek to skoczny taniec, ale u nas tego ni grali i ni tańcowali, wiem, że to było, ale gdzie to nie wim (Rudka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mazurka*; D. lm. *mazurków*; wymowa: *mazurek*.

Por. *mazur*.

Mechanik ‘ten, kto zajmuje się naprawą maszyn’

Mechanik to naprawia maszyny, jak sie zypsujo (Chmiel). Z niego dobry mychanik, każde maszyne naładuje, jak coś sie zypsuje, to du niego ido ludzie, i un naładuje (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mechanika*; D. lm. *mechaników*; wymowa: *mexańik, myxańik*.

Meter I ‘jednostka wagi (masy) równa stu kilogramom’

Zboże to mirzyli na metry, na waga stawiali i ważyli (Trzcianki). Pszynicy meter zawióz du młyňa i to mówi, na mąke bedzie, na placki (Turów). Silny chłop, meter mąki na plecy i poszeł (Stafankowice). Mocarz był z mójego chłopą, meter zboża na plecy i poniós (Klementowice). Meter to sto kilo, to taka jednostka wagi (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *meter*.

Meter II ‘wąska taśma z centymetrową podziałką, zwykle długości półtora metra, używana w krawiectwie’

Meter to taka miara, długi pasek z narysowano podziałko, do stu jest narysowane (Drelów). Metrem mie krawcowa zmirzyła i potem już szyła (Ruda Solska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *meter*.

Por. *centymetr, metr*.

Metr I ‘miara odległości, odcinek o długości jednego metra’

Przejdzie pare metry i już zmęczony, tak siły brak (Dereźnia). Tego pola to bedzie pare metry na długość, ale dla mnie to już za dużo, za ciężko mi to obrobić (Uchanie). Przejde pare metrów i już zmęczona, a kiedyś to mogłam i pare kilometrów iść (Fajslawice). Miałam tak pare metry tego ogrodu, i tam marchwy troszke, buraczków, cybuli, ogórków, ale tera już ni moge nic robić (Wielkopole).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *metr, met*.

Metr II ‘wąska taśma z centymetrową podziałką, zwykle długości półtora metra, używana w krawiectwie’

Towar brali z beli i na metry sprzydawali, wymierzone było dukładnie metrem i potem odcięte ile trza było (Klocówka). Metr krawcowa miała do mierzenia, wymierzyła tym metrem i potem szyła, tam raz czy dwa poszło sie du miary, i gotowe (Gardzience).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *metr*, *met*.

Por. *centymetr*, *meter*.

Miastowce ‘mieszkańcy miasta’

Miastowce to ludzie z miasta (Rusiły). Dwa lata pomieszkali w Lublinie i one już miastowce, wieś im ni pasuje (Motwica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Rozwadówka, Łyniew, Rusiły, Motwica.

D. lm. *miastowców*; wymowa: *miastofce*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczany*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Miastowe ‘mieszkańcy miasta’

Z naszy wsi so, a już sie uważajo za miastowe, bo pare lat byli w mieście, to one miastowe (Bychawka). Miastowe, bo une z miasta, tam miszkajo, tam sie urodzili, wsi nie rozumio (Rebizanty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *miastowych*; wymowa: *miastove*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczany*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Miastowy ‘z miasta, należący do miasta’

Miastowy chlib był kiedyś lepszy od tego swójego, a tera to już ni smakuje tak, swój tera lepszy (Teresin). Miastowy to taki czy to człowiek, czy przedmiot jakiś, co z miasta pochodzi, stamtąd jest (Strzeszkowice Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *miastowego*; D. lm. *miastowych*; wymowa: *miastovy*.

Por. *miejski*.

Miastowniki ‘mieszkańcy miasta’

Przyjechały jakieś miastowniki i chco dom tutaj kupić (Trzebieszów). Na tych, co so z miasta, to miastowniki sie mówi (Kolechowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lm. *miastowników*; wymowa: *miastowniki*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczany*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Miastuchy ‘mieszkańcy miasta’

Miastuchy, bo one pochodzo z miasta (Serokomla). Miastuchy to ludzi ze wsi nie zrozumio, bo nie rozumio życia na wsi, nic o wsi ni wiedzo (Wola Gułowska). Miastuchy to takie nazwanie ludzi z miasta (Okrzeja).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *miastuchów*; wymowa: *mas̥tuxy*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Miech ‘rodzaj wentylatora, którym kowal rozniecał ogień’

Miech taki, o, był miech, i tym miechem trzeba było kiwać i duży ogień sie robi (Żuków). Tam machoł tym miechem i te iskry takie lyciały (Okrzeja).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *miechu* // *miecha*; D. lm. *miechów*; wymowa: *m̥ex, m̥ix*.

Miejski ‘z miasta, należący do miasta’

Jak z miasta, to jest miejski, a ze wsi, to jest wiejski (Stok). Miejski to troche ni bardzo nadaje sie na wieś (Puchaczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *miejskiego*; D. lm. *miejskich*; wymowa: *m̥ejski*.

Por. *miastowy*.

Mielizna ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Jak mało wody, to sie ni płyynie łódka, bo na miliźnie siądiesz i tyle (Żulin). Mielizna to wtedy, jak dno widać w rzyce (Hucisko). Mielizna to płytka woda przy brzegu, dno widać (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *mielizny*; D. lm. *mieliznów*; wymowa: *m̥elizna, m̥ilizna, m̥elyzna, m̥ilyzna*.

Por. *plyciutko, plytko, plycizna*.

Mielniczka ‘żona młynarza’

Żona młynarza to jest mielniczka (Wyhalew). Troche był pijak, ale poszła za niego, bo chciała mielniczko zostać (Wiszniów).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *mielniczki*; D. lm. *mielniczek* // *mielniczków*; wymowa: *m̥elnic̥ka, m̥ilnic̥ka*.

Por. *mielnikowa, młynarka, młynarzowa*.

Mielnik I – tom VI: 343–344.**Mielnik II** ‘rzemieślnik, który wyrabia mąkę’

Mielnik mąkę robi we młynie, a kiedyś to młyny na wodę byli (Huta). Młynów tera prawie ni ma, to i mielników ni ma (Wiszniów).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *mielnika*; D. lm. *mielników*; wymowa: *miel'nik*.

Por. *młynarz*.

Mielnikowa ‘żona młynarza’

Mielnikowa to jest baba mielnika, to jest jego żona (Sławęcín). *Mielnikowa to dobrze miała, bo mielnik to był bugaty* (Mołodiatycze).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *mielnikowej* // *mielnikowy*; D. lm. *mielnikowych*; wymowa: *miel'nikova*, *miel'nikova*.

Por. *mielniczka*, *młynarka*, *młynarzowa*.

Mierniczy ‘urzędnik, który mierzył pola’

Mierniczy to był urzędnik, co pola mierzył (Bohukały). *Mierniczy wymierzył to pole i my sie podziłili, každyń wziun swoje* (Choroszczyńka).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mierniczego*; D. lm. *miernicznych*; wymowa: *mierničy*, *miernicy*.

Por. *geometra*, *nizinier*, *ometra*.

Mieszczaki ‘mieszkańcy miasta’

Miescoki w mieście mieszkajo, a wsiowe na wsi (Żdzary). *Mieszczaki tu przyjeżdżajo i chwalo se, że ładnie tu i dobrze jeść dajo* (Trzebieszów).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Łukowa.

D. lm. *mieszczaków*; wymowa: *meščaki*, *meščoki*, *mescaki*, *mescoki*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczany*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Mieszczany ‘mieszkańcy miasta’

Mieszczany przyjechały z miasta (Wohyń). *Mieszczanom to dobrze, osiem godzin popracuje i ma wolne* (Witulín). *Jak mieszkajo w mieście, no to mieszczany, bo jak inaczy* (Brzozowica Mała).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna i okolice Chełma.

D. lm. *mieszczanów*; wymowa: *meščany*, *miščany*, *mescany*, *miscany*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Mieszczuchy ‘mieszkańcy miasta’

Mieszczuchy to mieszkajo w mieście, tam sie urodzili (Suchawa). *Mieszczuchy to sie mówi na ludzi z miasta* (Krasne). *Mieszczuchy to ludzie z miasta* (Krępiec). *Jak z miasta to mieszczuchy* (Grzędówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *mieszczuchów*; wymowa: *meščuchy*, *miščuchy*, *mescuchy*, *miscuchy*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczany*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Mieszkać ‘zamieszkiwać w określonym miejscu’

Mieszkać na wsi po mojemu jest lepi, bo wszędzie zielono, można wyjść na świeże powietrze (Wola Osowińska). Ja tu mieszkam od urodzenia i nigdzie bym mieszkać nie chciała (Wola Obszańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *mieszkać, meskać*.

Por. *siedzieć*.

Międlarze ‘przenośny piec, rusztowanie do suszenia lnu’

Międlorze to rusztowanie zrubione w ogrodzie na suszenie lnu przez podpalanie łognia (Sulów). Len też trzeba było plewić, no a później jak urósł wyrwać go, a jesienią już urosić. Po wykopkach międlono się, międlarze się robiło, takie w ogrodzie doły i później tyczki się kładło, no i na tym się suszyło, paliło się łogień w tym dole i suszyło się ten len (Słodków).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lm. *międlarzów*; wymowa: *mëndlaże, mëndłoże*.

Por. *buda, buda miedlarna*.

Miśkarz ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Miśkarz to zajmował się kastrowaniem zwierząt (Irena). Miśkorz kastrował zwierzęta na miejscu w oborze (Księżomierz).

Źródła: PM, PI.

Geografia: okolice Kraśnika i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 31).

D. lp. *miśkarza*; D. lm. *miśkarzów*; wymowa: *miśkaś, miśkoś*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Miśkownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Do czyszczenia wieprzków to był na wsi miśkownik (Rzeczyca Ziemiańska). Miśkownik był i on miśkował zwierzęta domowe (Ługów).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Ługów, Ożarów, Basonia, Trzydnik Duży, Rzeczyca Ziemiańska (zob. mapa 31).

D. lp. *miśkownika*; D. lm. *miśkowników*; wymowa: *miśkownik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, węgier, węgrzyn*.

Mitrega I – tom VIII: 260.**Mitrega II** ‘strata czasu’

Przez to stanie w kulejce to tako mitrega, zmitreżyłam se tyle czasu (Sól). Ja tam na ploty nie chodziła, bo na mitregę szkoda mi było czasu (Radcze). W zimie w polu ni było roboty, ale mitregi na wsi ni było, bo przedzenie lnu, prasuwanie i sortowanie tytoniu,

młócyńie, darcie piór, to było ty ruboty troche, a nicht mądry na mitrege se nie móg puzwolić (Żrebce).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mitreği*; D. lm. *mitregów*; wymowa: *mitreŋga, mitryŋga*.

Mitreżyć ‘marnować, tracić czas’

Nie chce mu sie nic robić, ino mitreży na darmo czas, a to przecie grzych (Lechuty Małe). Matka ciężko pracowała, a ten mitreżył czas pod sklepem, co to za syn z niego (Topólcza). Już pójde, bo siedze tu i ino mitreże czas (Otrocz).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *mitreżyć, mitynżyć, mitrezyć, mitryńczy*.

Por. *haić*.

Mleczarka ‘kobieta pracująca w zlewni mleka’

Mlyczarka to pracuje tam, dzie przyjmują mlisko (Dereźnia). Mleko sie w bańkach do skupu wuziło i mlyczarka przyjmowała, mierzyła, jaki tłuszcz z tego mleka jest (Piotrków).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *mleczarki*; D. lm. *mleczarków*; wymowa: *mlečarka, mlyčarka, mlecarka, mlycarcka*.

Mleczarnia ‘zakład, który skupuje mleko od rolników’

Tu u nas to jak je mleczarnia, co mlisko kupują, to u nas na górcze jest (Stok). Downo jeszcze, to mleko do mleczarni nie bardzo kto rozumiał dawać, bo nawet nie było, tylko to, co sie wyprodukowało w domu, to, to poszło dla siebie (Ślōdków). Samemu sie wynosi na droge, a przyjeżdża i zabiera mleko do mleczarni (Nowodwór). Mlisko płaco w mleczarni po siedemset złotych i weź skąd chces tych piniędzy, ludzie już krowy polikwidowały, bo no po co bedzie krowe trzymać, jak sie nie opłaci (Dzierzkowice Wola). W mleczarni to już ona nie przychodzi z mlekiem, tylko sąsiady ido (Łazy). Mlyczarni tu ni było (Nowa Wieś). Mleczarnie to już później były, a pierw to w domach trzymali to mleko, na targ nosili masło, syr (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mleczarni*; D. lm. *mleczarniów*; wymowa: *mlečarnia, mlyčarnia, mlecarnia, mlycarnia*.

Mleczarz ‘ten, kto przyjmuje mleko w mleczarni’

Mleczarz w mlyczarni skupuje mlisko (Białowody). Jak mleczarz to mlisko bierze, to bada ud razu, ile jest tłuszczu w nim (Chmielek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mleczarza*; D. lm. *mleczarzów*; wymowa: *mlečaš, mlyčaš, mlečoš, mlyčoš, mlecaš, mlycaš, mlecoš*.

Młoczek – tom I: 176.

Młockarz – tom I: 177.

Młocnik – tom I: 177.

Młodnik ‘młody las liściasty’

Młodnik to drzewa świeżo zasadzone, ale dupiro jak jich dużo razem jest (Bordziłówka). Młodnik to młody las (Wola Gałęzowska). Młodnik to skupienie młodych drzewek (Ratoszyn). Młodnik to skupisko młodych drzywek liściastych (Płonki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *młodnika*; D. lm. *młodników*; wymowa: *młodnik*.

Por. *gaik, kultura, lasek, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Młody las ‘młody las liściasty’

Jak świeżo zasadzony, te listki jeszcze małe, to jest nazywane, że to młody las (Malice). Taki młody las samurodnie się zasiał na porębie, same liściaste drzewa (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *młodego lasu*; D. lm. *młodych lasów*; wymowa: *młody las*.

Por. *gaik, kultura, lasek, młodnik, ugaj, zagać, zagajnik*.

Młot ‘młot kowalski’

Młot kowalski to jest bardzo ciężki (Malewsczyzna). Kowale to mieli takie spycjalne młoty i nimi walili w tyn ogień, to ciężka praca była, ale oplacalna (Łubki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *młota*; D. lm. *młotów*; wymowa: *młot, młot*.

Por. *pałka*.

Młotewnik – tom I: 177–178.

Młyn ‘młyn wodny’ (zob. ilustracja 11).

A mąke to były specjalne młyny wodne u nas, we Świderkach był młyn wodny i tam były takie te maszyny, takie walce, takie tego, i w tem młynie wodnym napędzane było wodo, i wtedy sie wszystko robiło, razówke sie robiło, gdzie indziej były młyny elektryczne, tam sie woziło także zboże (Wólka Domaszewska). Młyn był, wiatrak był. Młyn był, ale to już za moich czasów, to on już nie działał, tylko stał [...]. A tak to przeważnie otręby robili tam w młynie (Tulniki). Zboże sie brało do młyna i na mączke, na chlebuś, na kluseczki, na pierożki. To wiozło sie do młyna i miało sie, a jeszcze od zboża odchodziły takie otręby, to tymi otrębami, to otoczka z ziaren tych, no to właśnie karmiło sie bydło, świnię, krowy, króliki (Rejowiec Fabryczny). No piekliśmy chleb z żarna, z młyna nikt ni miał mąki nijaki (Bukowa). A, no to we młynie pracowało sie jako przy maszynie. Byłem pierwsze za czeladnika, późni byłem, już prowadziłem sam maszynie. To przez piętnaście lat pracowałem na młynie w Tarnawce (Zakrzew). A pierw to szli saniami, grabiami i tak urządzali. Tak, oj tak, nędza była, z tu robotu, ale jakoś tam żyli, w żarnach mieli, u nas nie, ja nie miałam w żarnach i nie było czego tam tego, kiedyś był wiatrak,

a potem był młyn, to już tam zawsze umielone było we młynie (Bukowina). A to brało sie zboże, to nazywały śrutownik i mięło sie i z tego sie piekło chleb. O, do młyna to trza było jeszcze w tomto wojne, w tomto jak krowy pasłam, to Austryjaki tu były u nas, to pilnowały w nocy, nie można było, ojciec nieboscyk na plecy wzieli do młyna, to złapały i aut (Pogonów). Za Nimca to nie wolno było, bo Nimce, młyny były polikwidowane, nie wolno. Tam w nocy, jak po znajomości blisko gdzieś młyna, to sie pojechało, to tam zrobił, a jak nie, to takie były śrutowniki, o tak ręcznie sie dwa kaminie, to taki kij był, to, i woda, kręciło sie i tam na pół rozdarło sie to, to, te mąke, to żyto na chlib, i w piecu sie upiekło (Dzierzkowice). Mój łojciec jechali do młyna i jakiś kilometr przed kunie zestrochały sie (Babin). Tu był młyn, o, ji dlatego sie te Stawiska nazywajo, bo tu wode sobie strzymywot to, to, a pod góro był młyn (Lipa). Młyn był, magazyny były (Garbów). Były takie młyny, to był taki człowiek zdolny tyn wy młynie, bo kiedyś tacy byli zdolni (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Młyn wodny, jak mało wody to młyn nie chodzi, i ni można młyć, bo już wody ni ma (Michów). Młyn to już w czternastym roku był wybudowany (Kryłów). Młyn w Kryłowie to jeszcze był stary, jeszcze sprzyd pierszyj wojny światowj (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młyna; D. lm. młynów; wymowa: m_uyn, m_uyn.

Młynarka ‘żona młynarza’

Żona młynarza to była młynarka (Skowieszyn). Młynarz miał żone i na nio mówili młynarka (Sulmice). Młynarka to miała dobrze, bogato żyła (Witaniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młynarki; D. lm. młynarek // młynarków; wymowa: m_uynarka.

Por. mielniczka, mielnikowa, młynarzowa.

Młynarz ‘rzemieślnik, który wyrabia mąkę’

A ten kto miele mąke, to jest młynarz (Krasnobród). Młynarz miele mąke (Chmiel). Mama mówi, idź za młynorza, to bedzie ci dobrze, bo młynorz nigdy bidy nie zazno (Okrzeja).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młynarza; D. lm. młynarzów; wymowa: m_uynaš, m_uynoš, m_uynaš.

Por. mielnik.

Młynarzowa ‘żona młynarza’

Młynarzowo to bardzo wysoko głowe nusila, za lepszo sie miała (Polichna). Młynarzowa to przyd wojno razem z dzidziczko była, pani taka wielga (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młynarzowej // młynarzowy; D. lm. młynarzowych; wymowa: m_uynažova, m_uynažovo, m_uynažova.

Por. mielniczka, mielnikowa, młynarka.

Mohorycz ‘poczęstunek po udanej transakcji kupna i sprzedaży’

Muhorycz to poczęstunek po dobrym targu (Zubowice). Jak udało się coś dobrze sprzedać, no to mohorycz trza było postawić, to wódka przyważnie była i jakaś zakąska (Zaporze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Chełma, Hrubieszowa i Zamościa.

D. lp. *mohoryczu* // *mohorycza*; D. lm. *mohoryczów*; wymowa: *moxoryč, moyoryč, muxoryč, muyoryč*.

Por. *barysz, litkup*.

Mokradło I – tom II: 320.**Mokradło II** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Mokradło to podmokły, bagnisty, grząski teren, często zarośnięty szuwarami (Karmnowice). Mokradło to takie miejsce, że tam ni wlozie ani człowiek, ani zwierze, bo to mokradło jego wciągnie (Hosznia Ordynacka).

Źródła: PM, SSiSL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *mokradła*; D. lm. *mokradeł*; wymowa: *mokradłɔ, mukradłɔ*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Mokrzyisko I – tom II: 320–321.**Mokrzyisko II** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Mokrzyisko się mówi, bo to mokry grunt, takie zarośnięte błota w lejsie (Bukowina). Cało wiosne dyszcz łoł, zrobiło się mokrzyisko i kartofle zgnily, i już to pole na nic, grzędło się i tyle (Sól). Mokrzyisko, bagno takie było, a tera sucho tam, zarosło drzewami (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *mokrzyiska*; D. lm. *mokrzyisków*; wymowa: *mokšysko, mukšysko*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Morg ‘miara powierzchni ziemi około 5600 metrów kwadratowych’

Jak miał morg, to był bardzo biedny chłop (Mołodiatyczne). Pare morgów to było coś. Móg to pięćdziesiąt sześć arów (Uhrusk). Kupili te ziemie, bo to hrabia sprzedawał i oni kupili sześć morgów, teraz to na hektary, kiedyś na morgi (Stryjów). Były takie plantiery, co miały po dwanaście morgi buraków, u nich się robiło, płacili po dwa złoteienne (Kolonja Drzewce). Dwory parcelowali. Rozdawali te zimie ji łojciec mówił, że trochy nom dokupi, bo nas było czworo, żeby te dzieci miały utrzymanie, bo kiedyś nie było tak nauk, jak dzisiaj, że się uczo dzieci, tylko wszystkie zostawały w domu na gruncie. Ji jak kupował ojciec te kolonie w dwudziestym ósmym roku, to meter pszenicy kosztowało sześćdziesiąt złotych. To mówi łojciec tak, kupimy to pole, siedem morgów, jak że dwa lata posijemy te pszenice, to się łoddo to, ten dług ji będzie, bedzieta mieli grunt. A potem pszenica spada z sześćdziesiąciu na pięćdziesiąt, na czterdzieści, na trzydzieści, na dwadzieścia, a w końcu osimnaście i piętnaście było meter pszenicy, a dług był z downa, co było sześćdziesiąt i procent się płaciło pięć złotych łod setki (Czernięcin

Główny). *Z Ameryki przyjechał i to se kupił dwadzieścia ctery morgi pola (Dzierzkowice). U nas sie sadzi pięć morgi, duzo sie sadzi kartofli i duzo sie sprzedaje kartofli do Lublina (Borzechów). To tak szło na dziesięć morgi, to tam dwanaście żniwioków jeden koło drugiego z sierpami (Dzierzkowice Wola). No to łona, mama sie pytajo, a ile un bedzie miol tych morgów. Aj, tam morgów, a bedzie miol z dziesięć morgów i stodoła tata godaju, ze mu postawiu. Ano, tak, tak, to niech tam, możeta przyjść, bedzie to wesela (Babin). Przywaznie to ludzie po trzy morgi miały pola, bogatych to ni było za wiele (Ożarów).*

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. morga; D. lm. morgów; wymowa: mork, murk.

Por. morga.

Morga ‘miara powierzchni ziemi około 5600 metrów kwadratowych’

Trzysta pręty to jest morga (Borzechów). Morga mo piędziesiąt sześć ary (Grądy). Morga to trzydzieści pręty albo piędziesiąt sześć ary (Wólka Abramowska). Mój ojciec też prządł na kołowrotku, też robił płótno, po prostu w zimie pomagał matce. Było bardzo ciężko wyżyć, bo ziemia piaszczysta, cztery morgi (Brzeźnica Bychawska). A kartofli tak pięć morgi sadzili we dworze (Chodel). Trzysta prętów to na morgę wchudziło (Osiny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. morgi; D. lm. morgów; wymowa: morga.

Por. morg.

Morze ‘wielki zamknięty obszar wodny’

Morze to wielga woda, nic, tylko woda i woda (Teodorówka). U nas to du morza daleko (Rusify). Nad morze to sie wypoczywać jeździ i jeszcze tyn jod niektóre, żeby wdychać, bo to lycznicze (Oszczów). Co roku nad morze jeździła, bo dziecku doktor zakazał leczniczo, żeby jechać z nim (Czesławice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. morza; D. lm. mórz; wymowa: może.

Most ‘budowla nad przeszkodą wodną, składająca się z przęseł opartych na podporach’

Na Wiśle mamy most. Tyn most był drewniany i tyn most zawałiło, po prostu sie zostało łodziętym łod świata i późni postawiły taki prowizoryczny most drewniany tam łobok i zacyny budować to tyn, co tera stoi (Świeciechów). W czasach, gdy stał ten drewniany most, podczas roztopów płynęły kry i niekiedy poważanie uszkadzały go. Teraz postawiono most nowoczesny (Annopol). W czasie wojny, to Żydzi u nas robili mosty drewniane (Chłopiatyn). Most, co jego w dwudziestym roku spalili, to był na tamte strune tutaj (Kryłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. mostu; D. lm. mostów; wymowa: most.

Motopompa ‘wodna pompa pożarnicza napędzana silnikiem spalinowym’

Straż to kiedyś kuźmi jichała, motopompe mieli, węże rozłożyli na miejscu i gasili pożar wodo (Modryniec). Późni to już były motopompy takie przyważnie. I jak dzieś blisko rzeki, wkładali węza i ciągnół (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *motopompy*; D. lm. *motopompów*; wymowa: *motopompa*, *motupompa*, *motopumpa*.

Mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Ta mowa to nasza tradycja z dziada pradziada (Stulno). Kiedyś wieś była jakaś taka lepsza, weselsza, może to przez te mowe, takie swoje, nasze słowa (Sułów). Mowa tu to czystsza taka, mówim jak zawsze, ale mowa u nas czysta jest (Kamień). Tak chodźta, zróbta to tu nas sie nie mówi. Łu nas to mowa już taka czysta (Nielisz). U nas to tak bugato więcy, przy mieście, kultura większa, bardziej już po pańsku żyjo ludzie, i ta mowa też ładniejsza (Dys). Nasza mowa to najładniejsza, bo już tam pare kilometry dali to już obca mowa i paskudnie mówio (Ciechanki). Tu nie ma ty mowy, jak kiedyś dziadki jeszcze mówiły, u nas to już mowa jak w mieście (Kamionka). Kiedyś, dawno tak porównać, to było zacofane wszystko, i mowa była zacofana, a teraz to nowoczesne wszystko, mówi sie szlachetnie, mądrze, a nie tak głupio jak dawno, nasze ojce to jeszcze tak więcy po staremu mówili, te tradycje stare pielęgnowali, a tera już nowa tradycja i inna mowa (Konopnica). A co tam u w mieście, tam ciężko ni pracujo, ni narobio sie, osiem godzin i tyle, to i majo czas zastanawiać sie, jak mówić, jaka ta mowa, a my tu ni mamy na to czasu, bo ziemie trzeba obrobić, to nasza mowa taka, mówim tak pu prostu, żeby szybci było, a świniem czy krowum to ni robi różnicy, jak my mówim (Zynie).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mowy*; wymowa: *mowa*.

Por. *gwara*, *mówienie po naszymu*, *mówienie po swoimu*, *nasza mowa*, *prosta mowa*, *prosty język*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Mówienie po naszymu ‘mowa mieszkańców wsi’

Na wsi to takie mówienie po naszymu, a już w mieście to inaczy mówio (Białowola). Mama to jeszcze mówili tak jak kiedyś, takie mówienie po naszymu, no po chachłacku chyba (Opole). Musi to bedzie lepi jak sie powi aksamitka, bo chyba to może bedzie tak i tak trza mówić, bo to po miastowemu, a mówienie po naszymu to śmierdziuchy (Skokówka). Według mówinia po naszymu, to bedzie trześnia i my tak mówim stare babki, tak pu naszymu, a młode to czereśnia (Staw Noakowski). Tak mówienie po naszymu, to bedzie tak wszystko na wy (Żabno).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *muwéne po našemu*, *muwińe po našemu*, *muwéne po našymu*, *muwińe po našymu*, *muwéne pu našemu*, *muwéne pu našymu*, *muwéne po naszymu*, *muwéne po naszymu*.

Por. *gwara*, *mowa*, *mówienie po swoimu*, *nasza mowa*, *prosta mowa*, *prosty język*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Mówienie po swojemu ‘mowa mieszkańców wsi’

My to mówim tak normalnie, to jest takie mówienie po swojemu (Komodzianka). *Człowiek ciężko spracowany na roli, to będzie mówić tak inaczej, no takie mówienie po swojemu, po chłopsku* (Uchanie). *My mówim po swojemu, no tak normalnie, a tym językiem mądrym to mówio w mieście* (Rożki). *Mówienie po swojemu to jest na wsi, bo tu mówi się tak, jak zawsze było* (Gielczew). *Przed wojno każdy mówił po swojemu, my pu polsku, oni pu ukraińsku, ale jakoś się rozumieliśmy, takie nazwania jak kurumysto, rediucha, tok my wzięni od nich, a znowu oni od nas to przejęli nosze, buisko* (Rogatka).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *muwéne po sfojemu, muvíne po sfojemu, muwéne pu sfojimu, muwéne po sfojemu, muvíne po sfojemu.*

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszymu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, swoja mowa, zwykła mowa.*

Mularz I ‘rzemieślnik, który muruje domy i inne budynki’

Mularz to taki fachowiec, co muruje domy (Spiczyn). *Mularz to budował różne budynki, domy i stodoły, obory* (Bortatycze). *Mularz to domy murował, to już z pustaków były, z cegły potem, ale pierw to drzywiane* (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mularza*; D. lm. *mularzów*; wymowa: *mulaś, muloś.*

Por. *majster, murarz.*

Mularz II ‘rzemieślnik, który buduje piece’

Mularz to był od pieców, piece robił (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski). *Mularz to piece stawiał, bo kaloryferów ni było, ino piece w każdym domu* (Kośmin). *A jeszcze taki człowiek, co piece buduje, to się nazywo mularz* (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mularza*; D. lm. *mularzów*; wymowa: *mulaś, muloś.*

Por. *bsdun, murarz, zdun.*

Muliska ‘to, co powstaje na miękkiej gliniastej drodze po deszczu’

Tam dzie glina jest, to na drodze takie muliska się robio (Sasiadka). *Dawno, pu dyszczu na drodze takie muliska się tworzyli* (Szperówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lm. *mulisków*; wymowa: *muliska.*

Por. *muł, namuł.*

Muł ‘to, co powstaje na miękkiej gliniastej drodze po deszczu’

Droga w dole i z góry to sływa, i na ty drodze pełno mułu jest (Sasiadka). *Muł to takie jak z glino czy z czym ta zimia, to tak nanosi się na drogę tego takiego mułu z ty zimii* (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mułu*; D. lm. *mułów*; wymowa: *muu*.

Por. *muliska*, *namuł*.

Murarz I ‘rzemieślnik, który muruje domy i inne budynki’

Murarz to muruje domy, stawia mury (Klementowice). *Murarz domy muruje i piece stawia* (Orłów Drewniany). *Murarz to buduje murowane domy* (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *murarza*; D. lm. *murarzów*; wymowa: *muraš*, *muroš*.

Por. *majster*, *mularz*.

Murarz II ‘rzemieślnik, który buduje piece’

Murarz piece robił w starych domach (Wierzbica pow. Kraśnik). *Murarz to był od budowy pieców* (Pogonów). *W każdym domie był piec i murarz był potrzebny, żeby te piece stawiać* (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *murarza*; D. lm. *murarzów*; wymowa: *muraš*, *muroš*.

Por. *bdzun*, *mularz*, *zdun*.

Muzyk ‘ten, kto gra na instrumencie’

Muzyk to taki, co umi grać i gra (Maziarka). *Z niego był niezły muzyk, co nie wzion, to na tym zagroł* (Leopoldów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *muzyka*; D. lm. *muzyków*; wymowa: *muzyk*.

Por. *grajek*, *muzykant*.

Muzyka I ‘melodie wykonywane na instrumentach lub odtwarzane; granie, śpiewanie’

Na wsi to więcy była muzyka ludowa, takie ludowe zespoły grały i śpiewały (Grabówka). *Ja to lubie postuchać muzyki* (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *muzyki*; D. lm. *muzyków*; wymowa: *muzyka*.

Muzyka II ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

W karcmie muzyka grała, takich kilku chłopów grało razem (Niemce). *Muzyke najmali na każdo zabawie, bo do tańca musiał ktoś grać* (Sułów). *Muzyka to była na każdy zabawie, straż zamawiała muzyke i coś tam im płacili* (Kolonja Moniatycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *muzyki*; wymowa: *muzyka*.

Por. *grajki*, *muzykanty*, *muzyki*, *orkiestra*.

Muzyka III ‘zabawa z tańcami na wsi’

Muzyki to się odbywały w remizji starażacki, jakieś pare grajków na instrumentach, i tańce (Miętkie). Muzyka to takie jakby spotkanie w remizji, no i tam tańcowanie i granie (Kulczyn). Muzyka była w remizji, to było wesoło i z tańcami (Michalów). Pamiętam, jak wystrojona w garsonkę i przepaskę z kolorowych wstążek poszła na pierszo muzykę (Bytyń). To cała pociecha dla młodzieży te kapusty obieraczki, wszystkie schodziły się i zabawy, tak zwane muzyki się nazywały, szło się na muzykę, nie na zabawę. I to też tańce i przyśpiewki byli dawniej wesołe (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. muzyki; D. lm. muzyków; wymowa: muzyka.

Por. balówka, dyskoteka, granie, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa.

Muzykant I ‘ten, kto gra na instrumencie’

Muzykant był z harmonio i na ni wygrywał różne melodie (Trzydnik Duży). Muzykant grał, tańcowało się, hulano się (Olbięcín). Dla muzykantów to był żytny spód korowaja na wyselu (Świerże). Na skrzypkach to było trochę tych muzykantów w okolicy, co grali (Macoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. muzykanta; D. lm. muzykantów; wymowa: muzykant.

Por. grajek, muzyk.

Muzykant II ‘ten, kto gra na skrzypkach’

Tam muzykant taki był, na skrzypkach grał (Kąkolewnica). Dobry był z niego muzykant, jak zagroł na tych skrzypkach, to nogi same du tańca szły (Księżomierz). Muzykant to gra na skrzypkach (Trzcianki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. muzykanta; D. lm. muzykantów; wymowa: muzykant.

Por. skrzypek, skrzypiciel.

Muzykanty I – tom I: 182.

Muzykanty II ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Muzykanty to grupa ludzi, co grali na różnych instrumentach (Różanka). Muzykanty grały, a ludzie tańcowały, ciszyły się (Irena). Muzykanty to musieli być na każdy zabawie, bo inaczej to ni było zabawy (Miętkie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. muzykantów; wymowa: muzykanty.

Por. grajki, muzyka, muzyki, orkiestra.

Muzyki I – tom I: 182.

Muzyki II ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Muzyki grali na wyselach, na zabawach (Naklik). Schodzily sie w wieczór prządki na prządki, kawalery jak i panny, muzyki na skrzypkach, na organkach grały, a te tańcowaty (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *muzyków*; wymowa: *muzyki*.

Por. *grajki, muzyka, muzykanty, orkiestra*.

Mysliwy ‘ten, kto poluje na zwierzyne’

Mysliwy to taki człowiek, co poluje na zwierzyne, to nie jest dobry człowiek (Krzemień). Mysliwy to strzyło do zwierząt, do zająców, do dzików (Topólcza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mysliwego*; D. lm. *mysliwych*; wymowa: *mysłiwy*.

Na bandos ‘iść w grupie na zarobek’

Już na wiosne zaczynali sie ruboty w polu i trza było iść na bandos (Chłopków). Szły cało grumado na bandos (Wąwolnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne

Wymowa: *na bandos*.

Na bóróg ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

U nas sie nie przeliwato, to całe życie brałam na bóróg w sklepie, bo sklypowa była znajoma i dawala, potem sie uddawato, i znów na bóróg sie brało (Rozłopy). Bidne to i w sklepie dała mu na bóróg (Piotrawin). Na bóróg kiedyś, a tera to mówio, że na zeszyt daje (Stawek). Deficyt to chyba bedzie to, co downi mówili, że na bóróg było (Łomazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *na burk*.

Por. *na kredyt, na kreskę, na zeszyt*.

Na dwór I – tom III: 257.**Na dwór II** ‘wyjść z domu na zewnątrz’

Z domu sie wychodzi na dwór (Stawce). Szło sie na dwór i wszystko na dworze sie prało (Smólsko Duże). A gdzie można wyjść, tylko na dwór (Krępiec). Ubierz sie ciepło, jak idziesz na dwór (Bušno). A jak biedny gospodarz nie miał tego młynka, no to gospodynia musiała czekać jak bedzie wiatr i na dwór wynosić to zboże, i wiać na wietrze (Rejowiec Fabryczny). Ji jak późni tyz włosy obcinały, to nie wyrzucały, nie wyrzucałaś na dwór, bo powiedały, ze ptok zbiroł na gniazdo, ot tapie te, zbiro włosy. Ji, ji ze z tego sie może zrobić i starszym ludziom kołtun. Tylko wszysko włosy były palune, a tera nie wim, co z temi włosami, gdzie wyrzucaju. Mi sie zdaje, ze jak nase, jak sie obetnu, to na dwór wyrzucaju. A kedyś nie wolno było wyrzucać włosa na dwór, bo ptoki na gniazdo łapały, zbiraty, i może sie kołtun zrobić (Charlejów). A to była taka w sieni tak zwana kuca. I do tej kucy tam te ptaki, cy tam, to tam sie pchało. I już tam przez noc przesiedziało i później na dwór rano (Motycz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *na dvur*.

Na kredyt ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

Ja by tak na kredyt ni mogła żyć, ale ludzie żyjo (Żuków). Jak sie budowaliśmy, to było cały czas, było na kredyt, bo na te budowe wsio szło, jakie tam piniądze byli (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *na kredyt*.

Por. *na bórg, na kreskę, na zeszyt*.

Na kreskę ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

Na kreske sie brało, bo ni było czym zapłacić (Borowiec). Tera ludzie bogatse so, a kiedyś to w sklepie u Zyda na kreske wzion (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *na kreske*.

Por. *na bórg, na kredyt, na zeszyt*.

Na zeszyt ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

W sklepie kiedyś to więcy ludzi brało na zeszyt, jak płaciło od razu (Germanicha). Nie było piniędzy, to sie na zeszyt kupowało, a potem sie uddało, i tak śmy żyli (Glinny Stok). Na bórg kiedyś, a tera to mówio, że na zeszyt daje (Stawek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *na zešyt, na zesyt*.

Por. *na bórg, na kredyt, na kreskę*.

Nadolny ‘teren nisko położony’

Jak nisko taki kawatek położony, to mówi sie, że nadolny jest (Sulmice). Nadolne pole to nie jest dobre pole (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: Udrycze, Czołki, Sulmice, Bończa (zob. mapa 13).

D. lp. *nadolnego*; D. lm. *nadolnych*; wymowa: *nadolny*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, niski, niziasty, nizina, niziny, nizisty*.

Najemnik ‘robotnik sezonowy, któremu płacono w naturze’

Najemnik to pracownik na jakiś czas i ni płaco mu w piniądzach (Bazanów Stary). Wy dworze to byli te najemniki, co na lato szli i tam rubili za zboże, za kartofle, za mąkę (Siennica Nadolna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *najemnika*; D. lm. *najemników*; wymowa: *najemnik, najemnik*.

Por. *robotnik, wyrobnik*.

Namuł ‘to, co powstaje na miękkiej gliniastej drodze po deszczu’

Namuł to troche jak błoto, ale takie z glino, z tako mazio (Sąsiadka). Namuł to takie błoto z glino (Zielone).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *namułu*; D. lm. *namułów*; wymowa: *namuu*.

Por. *muliska, muł*.

Naparstek I – tom I: 183.**Naparstek II** ‘niewielki stożkowaty ochraniacz nakładany na palec przy szyciu igłą’

Naparstek sie wkłada na palec przy szyciu (Grądy). Wszystko jest, a to nożyce, i igła jest, i naparstek ten jest, każda kobita to miała, a tera tego nie zobaczysz (Stulno). Naparstek to sie na palec wsadza, taka jakby ochrona to jest (Stanin). Szylili z naparstkiem na palcu (Ruda Solska). Noparstek był z jakiegoś metalu cy masy, i to było potrzebne jak sie syło igło, zeby palca nie zakuć to igło (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *naparstka*; D. lm. *naparstków*; wymowa: *naparstek, napaštek*.

Por. *naparstka*.

Naparstka ‘niewielki stożkowaty ochraniacz nakładany na palec przy szyciu igłą’

Naparstke sie na palec nakłada, jak sie szyje igło (Brzeziny). Naparstke na palec nałożyła i dopiero sie brała za szycie (Krasne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Krasne, Głębokie, Zatyle, Brzeziny.

D. lp. *naparstki*; D. lm. *naparstków*; wymowa: *naparstka*.

Por. *naparstek*.

Nasyp ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Nasyp był z ziemi i gałęzi robiony na trzęsawiskach (Łopatki). Jak mokro było, to nasyp rubili z zimi i liści, z gałęzi (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 12).

D. lp. *nasypu*; D. lm. *nasypów*; wymowa: *nasyp*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobelka, grobla, wał*.

Nasz ‘należący do tego miejsca’

Jaki on obcy chociaż z miasta, jak on był moim sąsiadem, on ty sie urodził i był nasz, my razem krowy pašli. No to un nasz i tera jest (Ulhówek). Oni, te Ukraińce, byli nasze, tu sie urodzili, tu żyli cały czas (Gołębie). Nawet te Żydy oni byli nasze, tu sie urodzili, tu mieszkali, ale byli takie inne, choć nasze, nie powim wierzyli w Boga, ale inaczy sie modlili, inaczy sie ubierali (Tyszowce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *naszego*; D. lm. *naszych*; wymowa: *naš, nas*.

Por. *swój, tutejszy*.

Nasza mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Nasza mowa. Tak mówili dziadkowie, ojce, to i takie te nasze słowa, i taka nasza tradycja, to tak z dawien dawna wynika (Uhnin). Naszo mowo to mówili nasze przodki, dziadkowie, to z tradycji wynika tutejszy (Bychawka). Nasza mowa to z dziada pradziada, to nasze dziedzictwo (Szczębrzeszyn). Ja od maleńkości tak mówię to naszo mowo, bo tu sie urodził i tu jest moje miejsce do starości (Stulno). Ta nasza tradycja no to co, to mowa, no i nasze obyczaje, bo to jest coś, co jest tutaj u nas, a nie tam gdzie w dalekich strunach, a ja od dziecka tak mówię to naszo mowo, bo tu mieszkam i tu sie urodził ja, moje ojce, dziadki, cała rudzina tutejsza (Dańce). Te nasze słowa to takie wdzięczne, że to za serce chwytą i człowiek weselszy zara sie robi, bo to nasze z dawien dawna, jeszcze po dziadkach i ojcach zostało, taka nasza mowa (Łukowa). Ta nasza mowa to zawsze tak było, z dziada pradziada to jeszcze zostało (Motycz). My mówim może nie tak czysto jak trzeba, ale to już taka nasza mowa, od maleńkości taka, tak nasze ojcy mówili, to i my tak samo (Rogatka). Ta naszo mowa to najładniejszo, bo w innych strunach to tak dziwnie mówio, a u nas ładni (Żabno). Num już nie trza tak nowocześnie mówić, bo my już stare dziady, tu sie urodzili, tu wychowali i tu już zstaniem do kuńca. To i nasza mowa już du kuńca będzie taka jak była do ty pory (Żulin). Jak brat przyjedzie, bo un taki wielgi wicy pan, pu szkołach, a my ludzie proste, to my sie staramy mówić przy nim jak w mieście, a un mówi wy mówta do mnie jak zawsze, po naszemu, to naszo mowo (Wierzchowiska). Nasza mowa tu na wsi to taka więczy czysta, a już tam nad Wisło, to już insza mowa (Przytoczno). My mówimy naszo mowo, nawet jeżeli nie tak poprawnie jak w mieście, to i tak lepiej niż tu wszystkie naokoło (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *naszej mowy* // *naszy mowy*; wymowa: *naša mova, našo mova, nasa mova, naso mova*.

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszemu, mówienie po swojemu, prosta mowa, prosty język, swoja mowa, zwykła mowa*.

Nauczyciel ‘ten, kto uczy dzieci w szkole’

Nauczyciel to w szkole uczy dzieci (Krasnobród). Naucyciel to kiedyś przywaznie jeden uczył wsykich przydmiotów (Bonów). No, geografia, polski, matematyka, przyroda, historia, śpiew, prace ręczne, rysunki, tyle było tych przedmiotów, a nauczyciel był jeden (Niedziałowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nauczyciela*; D. lm. *nauczycieli*; wymowa: *naučyćel, naucyćel*.

Por. *pan*.

Nauczycielka ‘kobieta, która uczy dzieci w szkole’

Jedna nauczycielka była, po dwie klasy łuczyla, no ji nauczyla czytać, pisać, liczyć, wszystko sie łumiato (Jezioro). Jak chodziłem do szkoły, to pani nauczycielka wzięła nas na tako wycieczkę nad Wisło, byśmy zobaczyli jak powstaje wał (Annopol). Jak była nauczycielka, ja na przykład miałam bardzo dobro nauczycielkę, to mnie dużo

nauczyla, do dziś pamiętam to wyszywanie, na drutach, robienie szydełkiem (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *nauczycielki*; D. lm. *nauczycielek*; wymowa: *naucyćelka, naucyćelka*.

Por. *pani*.

Nawlekać igłę // nawlec igłę ‘wsunąć nitkę w uszko igły’

Nawlekać igłę to trza po to, żeby szyć (Ruda Solska). *Nawlec igłę, nitkę, nawlikać igłę po to, by uszyć co, zacyrować* (Polichna). *Ja mam dobre ocy, to nawlekać nitkę na igłę może być problemu* (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *nawlekać igł̄e, nawlikać igł̄e, nawlec igł̄e, nawlic igł̄e*.

Por. *nawłóczyć igłę*.

Nawłóczyć igłę ‘wsunąć nitkę w uszko igły’

Najpierw się nawłóczyło igłę, a potem dopiero się szyło (Wola Osowińska). *Nawłóczyć igłę to nie tak prosto, trza nitko w to maleńkie ucho trafić* (Żrebce). *Ja nawłóczyć igłę to jeszcze tera bez okularów putrafie* (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *nawuuczyć igł̄e, nawuucyc igł̄e*.

Por. *nawlekać igłę // nawlec igłę*.

Nawsie I ‘główna część wsi’

Droga szła przez całe nawsie (Żrebce). *Nic ni robi, tylko siedzi na ławce na nawsiu* (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *nawsia*; wymowa: *nafše, nofše*.

Nawsie II ‘droga między dwoma rzędami chałup’

Nawsie to droga przez wieś (Sól). *Nawsie to droga między dwoma rzędami chałup, w starych wsiach to taka zabudowa jesse była* (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika i Biłgoraja.

D. lp. *nawsia*; wymowa: *nafše, nofše*.

Nawsie III ‘wspólna łąka’

Nawsie to łąka przy drodze, taka wspólna łąka (Wólka Abramowska). *Nawsie to było takie wspólne pastwisko* (Zanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *nawsia*; wymowa: *nafše*.

Nazad ‘z powrotem, do tyłu, wstecz’

Ja sie zabrała i przyszła nazad tutaj (Kosmów). Nazad sie wrócił i mówi, że un ni pójdzie du tego pana, ni bedzie służyć. A ojciec mówi, pódziesz nazad i przyprosisz, i zustaniesz, no i tak musiał już zrobić, bo ojciec kazał (Tyszwowce).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *nazat, nazot.*

Por. *z powrotem.*

Nędza I – tom III: 261.

Nędza II – tom V: 317.

Nędza III – tom VIII: 272.

Nędza IV ‘ubóstwo, niedostatek’

Oj, taka nędza była, ale jakoś tam żyli, w żarnach mielli (Bukowina). Z siostrą co umarła tośmy byli, bo ojciec był chory, tośmy musieli cepami młócić, we dwie trzeba było młócić, trzeba było pracować, w bidzie, w nędzy śmy wychowane (Pogonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nędzy*; D. lm. *nędzów*; wymowa: *nenża, nynża.*

Por. *bieda, brak, bryndza.*

Nędzarka ‘kobieta bardzo biedna’

No, ni mo nic, no to nędzarka i tyle (Bezek). Z ni była tako nędzarka, co chto doł, to było, bo swojego to ni miała (Wola Gułowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nędzarki*; D. lm. *nędzarków*; wymowa: *nenzarka, nynzarka.*

Por. *biedaczka, dziadówka.*

Nędzarcz ‘człowiek bardzo biedny’

Un nic ni ma, taki nędzarcz z niego (Orłów Drewniany). Jak kto bardzo bidny, to nędzarcz jest (Buśno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nędzarza*; D. lm. *nędzarzów*; wymowa: *nenżaś, nynżaś, nenžoś, nynžoś.*

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, golec, gołodupiec, ubogi.*

Nięc I – tom VII: 232.

Niech będzie pochwalony ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

To różnie sie mówiło, ale przyważnie weszło sie i niech będzie pochwalony, to już tak było ustanowione (Potok Górny). Niech będzie pochwalony to już każdyn mówił, jak przyszed do kogoś, a i tera starsze ludzie tak mówio, młode już inaczy (Ostrzyca).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *ńey beże poxfalony, ńey beże poxfaluny, ńey beże puxfaluny, ńey beże pokfalony, ńey beże pokfaluny.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony, pochwalony Jezus Chrystus.*

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotykanych na drodze’

Weszło sie do domu, pierwsze to niech bedzie puchwaluny Jezus Chrystus i dupiero wtedy každyń zaczynał ruzmowe, a teraz zanika to (Tworyczów). Wlaz jak świnią i siada, a ja mówię, a dzie niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus. No to un dopiro sie gapnoł i mówi (Żrebce). A jak wchodził do dom, to niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus, a w święta to kolęda ze świętym Szczepanem, ze święto Wilijo (Wierzchowiska). Niech bedzie pokwalouny Jezus Chrystus to sie mówi do tych, co so w chatupie, to takie dzień dobry, ale z pomoco bosko (Wandalin). Kiedyś jak chto szed czy jechał, to niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus powiedział i jeszcze tam o coś zapytał, co robita, a czyšta już posieli, a chto żniwowoł, to czy już kończyta, czy jeszcze dużo wam zustało, bo tak to wynikało z grzeczności, z szacunku, z zainteresowania drugim człowiekiem, a dziś co go ubchodzi co ty tam robisz, burknie dzień dobry i idzie czy jedzie dali. Takie to czasy nastali, ludzie obojętne sie zrobili, každyń sobie i tyle (Abramów). Dawni do domu jak weszł, to najsampierw mówi niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus, a te domownicy to odpowiadajo na wieki wieków amen i potem już rozmowa, inaczy nie wolno było, a teraz to w nic nie wierzo, to i wszystko wolno, takie to czasy nastali (Basonia). Jest taki co przydzie i ładnie mówi niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus, no to chrześcijanin, a znów jest taki co wlozie jak świnią i nic, no to już poganin (Nielisz). Z miasta to przeważnie można było poznać, bo mówili dzień dobry, a u nas to już obowiązkowo niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus (Komodziańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *ńey beże poxfalony jęzus xryustus, ńey beże poxfaluny jęzus xryustus, ńey beże puxfaluny jęzus xryustus, ńey beże pokfalony jęzus xryustus, ńey beże pokfaluny jęzus kryustus.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony, pochwalony, pochwalony Jezus Chrystus.*

Niedźwiedź I – tom III: 261–262.

Niedźwiedź II ‘oberek tańczony wolno’

Niedźwiedź to krok oberka, ale to ido tak wolno, takim nidźwiedzim krokiem (Moniatycze). Tańcowali różne tańce, i nidźwiedzia tańcuwali (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Zamościa.

D. lp. *niedźwiedzia*; D. lm. *niedźwiedziów*; wymowa: *ńeżúeć, ńeżúić.*

Niemiec ‘człowiek narodowości niemieckiej’

Wybili mi Niemcy pięć ludzi z rudziny w wojne (Tuchanie). Nimiec to był taki nieubtągany, nic nie widzi ino siebie, zabić i już, tako złośliwo żgaga (Wólka Abramowska).

Niemcom dobrze, to bogaty naród (Żerdź). I Niemiec potrafi być człowiekiem. Jak szliśmy do ojca do obozu w Zwierzyńcu, to Niemiec nam pomógł podać jedzenie. Ale nad Żydami Niemcy się bardzo znęcali (Lipowiec). Niemce były podłe, złe, to podły naród, fałszywy, bezlitosny (Orchówek). Niemcy to bogaty naród i tam wszystko jak trzeba jest, ale nie wiadomo co tam w nim siedzi, one takie nie do końca uczciwe (Białowola). Niemcy to tak szwargoliły, że nijak nie zrozumiał co mówi (Jawidz). Niemiec to był wredny. Mówiły, że tego, że rude przeważnie były (Franciszków). Przyszedł rudy Niemiec, kolbę przyłożył do głowy i wrzeszczy (Zaporze). W łocach Niemców Ługów była wsia bandycku. Na pomniku su wyryte łofiary, które zginęły (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Niemca*; M. lm. *Niemcy // Niemce*; D. lm. *Niemców*; wymowa: *niemec, nińec*.

Por. *Szwab*.

Niepiśmienny ‘człowiek, który nie umie pisać ani czytać’

Przyd wojno to było prawie całe wieś takich niepiśmiennych ludzi (Panasówka). Moje babcia to nipiśmienne byli, ani czytać, ani pisać nie umieli (Zosin).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *niepiśmiennego*; D. lm. *niepiśmiennych*; wymowa: *niepiśmenny, niepiśminny, nipiśmenny*.

Por. *analfabeta*.

Niski ‘teren nisko położony’

Tu niski teren, to i mokro jest (Świerze). Jak nisko leży, no to niski teryn (Kopyłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Janowa Lubelskiego (zob. mapa 13).

D. lp. *niskiego*; D. lm. *niskich*; wymowa: *niśki*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niziasty, nizina, niziny, nizisty*.

Nitka I – tom VII: 233.

Niziasty ‘teren nisko położony’

Niziasty to jak nisko położony (Polichna). Tu rejon więcy niziasty jest, gór ni ma (Węglinek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Sulów, Błazek, Opoka, Stojeszyn, Trzydnik Duży, Polichna, Węglinek (zob. mapa 13).

D. lp. *niziastego*; D. lm. *niziastych*; wymowa: *niżasty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, nizina, niziny, nizisty*.

Nizina ‘teren nisko położony’

Rzeka zmieniła swój bieg, poszła innym torem, a tutaj na tych terenach zostały takie niziny, łąki, i to jest teraz bardzo urodzajna ziemia (Annopol). To pole to więcy nizina, w dole tak leży (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 13).

D. lp. *niziny*; D. lm. *nizin // nizinów*; wymowa: *niżina*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasty, nizinny, nizisty*.

Nizinier ‘urzędnik, który mierzył pola’

Nawet sprowadziły niziniera, żeby wytyczył działkę (Sól). Tam pola mierzyły, tych nizinierów wygnały i zostały do Rotosyna cały pas tego pola, a Bęcyn tak chodził i tak bucoł jeden do drugiego, bu, bu, bu, bucały i bęcynem jich nazwały. I stąd ta przewęda Bęcyn (Bęcyn).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *niziniera*; D. lm. *nizinierów*; wymowa: *ńizińer*.

Por. *geometra, mierniczy, ometra*.

Nizinny ‘teren nisko położony’

Tu w dole to nizinny teren jest (Krepiec). Nizinny teren jest i jak dużo deszczów, to tu rzeka wylewa (Spiczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 13).

D. lp. *nizinnego*; D. lm. *nizinnych*; wymowa: *ńiziny*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasty, nizina, nizisty*.

Nizisty ‘teren nisko położony’

Nizisty, bo nisko położony, tak w dole (Stawce). Tu nizistych pól to bardzo ni ma, więcy górki (Suchowola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Stawce, Zakrzew, Tarnawka, Tarnawa Duża, Antoniówka, Suchowola, Łuszczacz, Zielone (zob. mapa 13).

D. lp. *nizistego*; D. lm. *nizistych*; wymowa: *ńizisty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasty, nizina, nizinny*.

Nożyce I – tom I: 186.

Nożyce II ‘ręczne narzędzie do cięcia różnych materiałów’

Nożyce przy szyciu były konieczne, bo trza było uciąć materiał, podciąć coś, nitkę uciąć (Klocówka). Nożycami się wycinało z formy, a potem krawcowa szyła maszyno do szycia tako spycjalno (Ruda Solska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *nożyce, nużyce*.

Por. *nożyczki*.

Nożyczki ‘ręczne narzędzie do cięcia różnych materiałów’

Nożycami się tnje materiał (Grądy). No to już z materiału, takie wąskie paski sie darło czy cięło nożyczkami, cięło sie to w takie wąskie paski i do tkacza sie dawało to (Babin). Kołtun to nożyczkami ściuć można, ale jak przestanie łomać, bo jak w ból ściuć, to połomie ręce, nogi, a na głowie sie wije taki twardy. Jak przestanie łomać, to podetno, jeno w jasny dzień, niepochmurny (Niemce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *nożyćki, nużyćki, nozycyćki, nożycyćki*.

Por. *nożyce*.

Obcy ‘ten, kto nie pochodzi z tej wsi’

Obce tu sie osadzili i nic nie rozumio (Mełtów). Wprowadzili sie obce, z miasta musi, i te psy jich to brzechajo pu całych nocach, a nasze psy grzeczne (Turzyniec). Świat stał sie obcy, ludzie obce, przestali sie spotykać, i co z tego, że tu mieszka, jak on obcy dla ciebie, nie zna cie (Sułów). W wojne wszystko sie zmienilo, nie wiadomo bylo, kto swój, kto obcy. Wiadomo, że Niemiec to obcy, szwargolił niezrozumiale, ale człowiek bał sie też tych, co byli swoje, no bo jaki on swój, jak mógł wydać Niemcom (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *obcego*; D. lm. *obcych*; wymowa: *opcy, uopcy*.

Oberek ‘szybki taniec’

Były tańce, był walec, tango, uberek i zimny drań był (Nowa Wieś). Polki, łoberki, tanga, takie było tańcowanie (Świeciechów). Tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, udbijany był (Hamernia). Na skrzypcach grali, tańczyli, to były różne łoberki, tam takie tańce były ludowe (Brzozowica Mała). Tańczone te, to były oberki, to że tańcować na konopie, że późni, bo kiedyś u nas, i konopie, i len był siany, żeby duże konopie, a to trzeba było tańcować oberka (Bukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *oberka*; D. lm. *oberków*; wymowa: *oberek, uoberek, uberek*.

Por. *obertas*.

Obertas ‘szybki taniec’

Mój to lubiał tańcować, obertasa to tak wywijają, że ludzie przychodzili patrzeć (Bochotnica). Jak zatańczył obertasa, to ino kurz z podłogi szel (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *obertasa*; D. lm. *obertasów*; wymowa: *obertas, uobertas*.

Por. *oberek*.

Obieraczki ‘wspólne obieranie kapusty’

A jeszcze jak kapuste sie wycieto, to robilo sie łobiraczki. Zawołalo sie dziewczyn kilka, kapuste te łobrali. Gospodyni zagotowała kasze jaglany, przekładańców napiekła z serem, z makiem, pojedli, kawy gospodyni zrobiła, popili. A późni w tany, potańcówka. Na tych łobiraczkach były panny i chłopaki tyż, łod dziesiąty do czwarty, trzeci tańcowali, bawili sie. To wszystko działo sie noco. I tak było co wieczór, jak naszty te łobiraczki. Kapuste wycieni, to gdzie panna była, to i łobiraczki tam były. Jeden piątek, to już w piątek nie robili zabaw i kapusty nie łobirali (Branew). To sie zebralo kapuste, sie zwiezło z pola, to już obieraczki byli. Upiekło sie pierogów jakiś, no i obieralo sie kapuste, przecież dookoła obieraczki były, siedziały na takich stołeczkach, to i zrzucalo sie te liście, główki osobno, liście osobno (Smółsko Duże). Jak naszty te łobiraczki, kapuste wycieni, to gdzie panna była, to i ubiraczki. Łobiraczki zaczynały sie łod siódmy,

tod łósmy, tam zabawi ubrać te fure kapusty, a potem tańce (Dzwola). Ubiracki, to sie wybirało te kapuste z pola, przywuziło sie na wieczór, i przychodzo dziewczyny, chłopaki, i te kapuste ubirały (Kocudza). Jak byli wycięcia kapusty, to ubieraczki rubili, zwołali kobiet, kubiety pomagali te kapuste ubierać. Ubierali kapuste, potem szatkowali (Susiec). Łobieraczki były w wieczór, znieśli kapuste, to wołały dziewczyn. Kapuste łobierały w wanny duże, to te liście tam tasakami, i krojiły chłopcy, i kisiły. Kisiły dla bydła i do sieczki na zime była. A potem łobierały te kapuste i już wieczór przychodziły, i śpiewy, a za łoknami stały chłopcy i czekały, będzie zabawa. Muzyka musiały nająć jakiegoś, czy tam na harmonii, czy na czem. I potańcówka była. Dawaty jeść, kasze jaglano, to pierogi redczane, i herbata była, i galareta (Bukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *obieraczek // obieraczków*; wymowa: *oberački, uoberački, uobirački, uberački, oberački, ubirački, uoberački*.

Obierać kapustę

No, przed wojno bardzo wesoło było, bo przyszed sezon kapuste obierać, to sie schodzili po dwadzieścia, po piętnaście dziewczyn, obierali kapuste tak szybciotko, chłopcy też przychodzili i wynosili te liście (Chrzanów). Ubierali kapuste, potem szatkowali, i poczęstunek był taki marny, jak to tak dawniej było. Teraz to ciastka, tam napoje różne, a dawno to tak chleba czym posmarowali i kawę z mlekiem taka, z mlekiem zbożowa kawa (Susiec). Obierać kapuste trza, bo tyle narosło ty kapusty, takie były piękne głowy, ale myśmy mieli dębowo tako beke dużo i cało to beke obrato sie i nakisiło sie ty kapusty (Skorczyce). A takie na przykład spotkanie na obiranie kapusty. A bo tu do chatupy kapuste łoknem rzucali i potem tam pare zawołali tych, tam jakich i ubierali. Oj, śpiewali tam sobie, tam rozmawiali, to wesoło obrali te kapuste. Późnie te liście wynosili, a główki sie zostały, to wszystko sie w chatupie odbywało, tak. A tera nie, tera nie, nie robio, a tera to kapusty mało sadzo, tera nie robio tego już (Bukowina). Przyszedł sezon kapuste ubierać, to sie schodzili i ubierali kapuste. Jeszcze był taki zwyczaj właśnie, że każda gospodyni robiła kolacje właśnie z tyj kapusty młodyj, nazywana była parzybroda, i kasze jaglano, ta kasza jaglana była zawsze taka dobra, gęsta, i z przyjemnością bym dziś zjadła w domu kasze, bo sie w ogóle teraz nie jyy (Stulno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *oberać kapuste, uoberać kapuste, ubierać kapuste, obierać kapuste, uobierać kapuste, ubierać kapuste*.

Oblegacja ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Oblegacja to wspólne darcie pierza (Międzyrzec Podlaski). A i pierze darli, to chodzili, bo jak tam gdzieś córka miała za mąż wychodzić, to trzeba było na pierzynie pierzy, to oblegacje były. Oblegacje byli tak kiedyś, zaproszone. Kobiety, sąsiadki, to poschodzili sie, tam raz dwa przepuścili. [. . .]. Ale troche i wyrzucali, przyjdzie i wiatru zrobi mężczyzna i polecą pióra [. . .]. Teraz jakby przynieśli pióra, jeju kochany za nic w świecie by tu, nikt w świecie nie chciał pierzy drzeć. [. . .]. Albo wróble rzucali. A wróble było dobrze złapać, bo była strzecha, nie było blachy, eternitu, a w strzeche, wróbel tam siedział w strzesze (Kakolewnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *oblegacji*; D. lm. *oblegacjów*; wymowa: *oblegaćia, uoblegaćia*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, pióraczki, pirza, pirezawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Obok ‘blisko siebie, obok’

Obok to jest bardzo blisko (Nasutów). Ja tu mieszkała z rodzicami zara obok i my się znali od dziecka z mojom (Szuminka). Obok to tak blisko przy sobie (Wywłoczka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *obok, uobok*.

Por. *kole, koło*.

Obsadka ‘część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku’

Ta część pióra, którą się trzyma w ręku, to obsadka (Krasnobród). Pisało się łobsadko z stalówko (Świeciechów). Do pisania obsadka była i atramynt w kałamarzu (Czemierniki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 22).

D. lp. *obsadki*; D. lm. *obsadków*; wymowa: *opsatka, uopsatka*.

Por. *raczka*.

Oczko I – tom IV: 127.

Oczko II ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Oczko to otwór w ulu, którym wylatują i wlatują pszczoły (Dubienka). Przez oczko w ulu pszczoły wlatują (Janiszkowice). Pszczoły wlatują do ula przyz oczko takie z przodu (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *oczka*; D. lm. *oczek // oczków*; wymowa: *očko, uočko, ocko, uocko*.

Por. *dziura, okienko, oko, otwór, włotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Ocznik ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Łocznik to w starych drzewach jest, wypróchnieje środek i robi się dziura, i to jest łocznik (Zawada). Ocznik to dziura w starym, spróchnianym drzewie, w samym środku taka dziura (Sitaniec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *ocznika*; D. lm. *oczników*; wymowa: *oćnik, uoćnik*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dupło, dziupla, dziura, oko*.

Odbieraczka – tom I: 190.

Odbijany I ‘gra w piłkę’

W piłkę w odbijanego się grało, w dwa ognie (Bodaczów). Odbijany to była taka gra w piłkę, taka zabawa dzieci (Witaniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odbijanego*; wymowa: *odbi̯iany, uodbii̯iany*.

Odbijany II ‘szybki taniec’

Odbijany to taki prędko taniec i raz z jedno, raz z drugo, tańcował kawalir (Bychawka).

Tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, udbijany był (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odbijanego*; wymowa: *odbi̯iany, uodbii̯iany*.

Oddyszka ‘przerwa w pracy dla nabrania sił’

Pracy na roli było dużo, a oddyszka to ino w niedzielę (Zwiartów). Małeńko toddyszka i dalej du ruboty (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Biłgoraja.

D. lp. *oddyszki*; wymowa: *oddy̯ska, uoddy̯ska, uddy̯ska*.

Por. *odpoczynek*.

Odkrytka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabytku, kwiatów, lub bez fotografii’

Jak były kiedyś imieniny, to były odkrytki. Latało się po wsi. Każdy wiedział, jak kto ma na imię i się latało (Moniatycze). *Takie odkrytki z kwiatami jakimiś, i to się wysyłało, życzyło się* (Wierzchowiska). *Przystół z wycieczki ładno toddkrytke* (Sól). *Odkrytka to kartka bez koperty* (Horyszów Ruski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odkrytki*; D. lm. *odkrytków*; wymowa: *otkrytka, uotkrytka*.

Por. *kartka, pocztówka, widokówka*.

Odnaryja ‘zapłata w naturze za pracę we dworze’

Odnaryja to zapłata dla tego, co służył wy dworze (Worgule). *Za rubote to odnaryje dawali, to nie były pieniądze, tylko mogło być zboże, kartofle, mąka, kasza, słunina* (Wólka Plebańska).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *odnaryi*; D. lm. *odnaryjów*; wymowa: *odnary̯ia, uodnary̯ia*.

Por. *ordynaria, orendarz*.

Odnoga ‘rzeka wpadająca do innej rzeki’

Mniejsza rzeka to odnoga albo dopływ większy rzeki, tak i tak można powiedzieć (Zawada). *Rudka, co tu płynie, to jest odnoga Krzny* (Czosnówka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odnogi*; D. lm. *odnogów*; wymowa: *odnoga, uodnoga*.

Por. *dopływ, przynoga*.

Odpoczynek ‘przerwa w pracy dla nabrania sił’

Dzie tam za młodu ja myślała o jakim odpoczynku, szło się w pole, a potem jeszcze wieczorami się zbierało, a to prządki, a to pióra drzyć, a to kapusty obiraczki, a potem jeszcze zabawa (Kosmów). Kiedyś na żniwa się przyszło, podoiło się krowy, świniom się dało, jeszcze się położyło i odpoczynno się, a dziś nie ma czasu na odpoczynek, i maszyny robi, a czasu ni ma (Nowodwór). Dziś jeszcze ni zaczon robić coś, a już się zmęczył, a kiedyś ochoco pracowały, bo każdy wiedział, że po pracy jest odpoczynek i zabawa, pracowały i bawiły się razem, szli z pola to razem śpiwały, żartowały, a tera każdyn osobno i ni ma ty zabawy, ty radości (Hosznia Ordynacka). Pan Bóg sześć dni w pocie czoła pracował, a dopiero siódmego odpoczywał, to i człowiek ma taki święty obowiązek odpocząć, ma mieć odpoczynek (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. odpoczynku; D. lm. odpoczynków; wymowa: *otpočnýnek*, *uotpočnýnek*, *otpocynek*, *uotpocynek*.

Por. *oddyszka*.

Odrobek ‘splacanie długów lub przyjętych zobowiązań pracą w polu’

Odrobek to inaczej odpracowanie (Grabowiec). A w polu tak, jak się u tego sąsiada odrabiało, Boże. On kosił koso, to trzeba było zbierać, tu gorąc, o Matko Święta. [...]. I na zarobki się chodziło i na odrobki, i zarobić trzeba było, i u siebie późni trzeba było wykopać (Sulmice). To łodrobiali, a późni to zarabiali. Juz nie było łodrobków, połodrobiane, tylko to co się posło, to się zarobiło (Kolonja Drzewce). No ji późni jak już pudrostał ja, ji no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić do ruboty, bu bracia pošli du wojska, jeden w jednym roku, drugi w drugim, już nie było jich w domu, siostra już też chodziła to na zarobki, to na odrobki, i ja już zaczenam chodzić na te udrobki, bu przecież pola kawałek było, bo łojciec z matko kupili, ale ni było koni, ni było gospodarza, a pole trzeba było łobrabiać. Tam sąsiady robili końmi, ale to mama nie miała czym zapłacić, to się chodziło łudrabiać do nich, du ruboty (Stryjów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. odrobka // odrobku; D. lm. odrobków; wymowa: *odrobek*, *uodrobek*, *udrobek*, *uudrobek*.

Odważnik ‘wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej’ (zob. ilustracja 19).

Odważnik to był do ważenia na wadze (Turów). Taki mytałowy był tyn odważnik, sie kładło na wadze, na ty szalce (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. odważnika; D. lm. odważników; wymowa: *odważnik*, *uodważnik*, *odważnik*, *uodważnik*.

Por. *ciężarek*.

Ogień I ‘płomienie wydobywające się z palącego drzewa czy innej substancji’

Ogień na polu palili i piekli kartofle pastuchy (Rogatka). Ogień jest jak się pali coś, płomienie buchajo (Dawidy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ognia*; D. lm. *ogni*; wymowa: *o^geń*, *u^og^eń*, *o^giń*, *u^ogⁱń*, *o^geń*, *u^og^eń*.

Por. *watra*.

Ogień II ‘płomień ogarniające dużą przestrzeń’

Jak tu był ogień z pioruna, to moje babka wzieni sól święty Agaty i rzucili, no i ten ogień trochę mniejszy już był, a potem tak łagodniał, bo ta sól złagodziła to zło (Sól). Strażaki to jeżdżo du ognia przyważnie (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ognia*; wymowa: *o^geń*, *u^og^eń*, *o^giń*, *u^ogⁱń*, *o^geń*, *u^og^eń*.

Por. *pożar*.

Ognisko ‘stos drzewa, chrustu, zapalony pod gołym niebem’

Ognisko sie na polu kiedyś paliło i kartofle piekło, jabka piekło (Gałęzów). Ogniska to kiedyś paliły na polach, jak kartofle wykopały, tera ni palo (Kurów). Kiedyś to wszystko było inaczy, nie to co tera, nieraz tak sobie sidzim i tak wspominaemy, jak żeśmy pracowali, jak sie kopało ziemniaki i takie te ogniska jesienne, jak sie dym ciągnął po ziemi, no a teraz to jest już coraz mni tego, wszystko zanika, nie słyhać ptaków, bo ciągniki, kombajny, a kiedyś to człowiek i ta przyroda to take jedność stanowił (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ogniska*; D. lm. *ognisk* // *ognisków*; wymowa: *o^gni^sko*, *u^ogⁿi^sko*, *u^gni^sko*.

Por. *watra*.

Ogonek ‘rząd ludzi czekających na coś’

Za wszystkim trza postać w ugonku, za mięsem, za butami, nawet za książkami wczora moja wnuczka stała zy dwie gudziny w ugonku (Panasówka). Za papirem sie w ugonku stało, za wszystkim (Sulów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ogonka*; D. lm. *ogonków*; wymowa: *o^gonek*, *u^ogonek*, *u^ogonek*, *u^ogonek*, *o^gunek*, *u^ogunek*.

Por. *kolejka*.

Ogrodnik ‘ten, kto uprawia warzywa, owoce’

Ogrodnik to hoduje kwiaty i warzywa (Chmiel). Tu nad Wiśło to ogrodników jest duzo, majo drzewka i warzywa (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ogrodnika*; D. lm. *ogrodników*; wymowa: *o^gro^dni^k*, *u^ogro^dni^k*, *u^gro^dni^k*.

Por. *badylarz*, *sadownik*.

Ojcowizna ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Łojcowizna to majątek odziedziczony po ojcu (Wandalin). Ojcowizna to ziemia po rodzicach (Gałęzów). Ojcowizna to pole po ojcu (Polichna). Ojcowizna to jest grunt po ojcu (Kulczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ojcowizny*; wymowa: *oicovizna*, *uoicovizna*, *uicovizna*, *oicuvizna*, *uoicuvizna*.

Por. *batkowszczyzna*, *dziedzictwo*, *majątek*, *ojczyzna*.

Ojczyzna I ‘obszar zamieszkaný, określone terytorium stanowiące całość państwową’

Ojczyzna nasza to Polska (Suchowola). *Tu, dzie mieszka, w tym państwie, no to sie mówi, że to ojczyzna* (Żulin). *Tu wszystko dokoła to jest moja ojczyzna* (Wierzchowiska).

Ojczyzna to tu wszędzie, naukoła to ojczyzna (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ojczyzny*; D. lm. *ojczyzn // ojczyznów*; wymowa: *oičyzna*, *uoičyzna*, *uičyzna*, *uiičyzna*, *oičyzna*, *uoičyzna*.

Por. *kraj*.

Ojczyzna II ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Ojczyzna to ziemia po łojcach (Majdan Obleszcze). *Ojczyzna to jest cały ten grunt, ta ziemia, co pu ojcu została* (Lubycza Królewska). *Ja jemu powidziałam prosto tak, że ja sie to niczyje ni lupominam, jeno to swojo łojczyzne* (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *ojczyzny*; wymowa: *oičyzna*, *uoičyzna*, *uičyzna*, *oičyzna*, *uoičyzna*.

Por. *batkowszczyzna*, *dziedzictwo*, *majątek*, *ojcowizna*.

Okienko I – tom IV: 345.

Okienko II ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Okienko to dziura w ulu, któro wylatujó pszczoły z ula (Dubienka). *U góry jest takie maleńkie okienko w ulu, żeby pszczoła mogła wylecié i wlecié potem* (Stawce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *okienka*; D. lm. *okienek // okienków*; wymowa: *okenko*, *uokenko*.

Por. *dziura*, *oczko*, *oko*, *otwór*, *włotek*, *wybieg*, *wylot*, *zatwór*.

Oko I – tom VI: 365.

Oko II ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

W drzewach sie takie oka tworzo, raz w takim łoku za domem wywiórka sidziała (Mir-cze). *Drzewo spróchniało i toko sie zrubilo wy środku* (Wiszniów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Hrubieszowa.

D. lp. *oka*; D. lm. *oków*; wymowa: *oko*, *uoko*.

Por. *barć*, *dupel*, *dupla*, *duplak*, *dupło*, *dziupla*, *dziura*, *ocznik*.

Oko III ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Oko w ulu, taki otwór, żeby pszczoła mogła wylecieć i wrócić potem do tego ula (Naklik).
Jest w ulu takie oko i tędy te pszczoły wylatują (Lipiny Górne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *oka*; D. lm. *oków*; wymowa: *oko*, *uoko*.

Por. *dziura, oczko, okienko, otwór, włotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Okolica ‘obszar rozciągający się dookoła jakiegoś miejsca, stanowiący jego otoczenie’

Okolica to obszar pola poza wsio (Ruda Solska). *Dawno tak było, napracowali się w polu od świtu do nocy, a szli, to każdy każdymu dobre słowo powiedział, Boga pochwalił, a jak wracali to śpiwali, że nieśto się na całe okolicy, tak się cieszyli, że dobrze dzień minoł, bo pracowicie, a w maju to jeszcze pod figurę zaszli majówkę odprawili i dopiero do dom szli* (Dzielce). *Tu w naszym okolicy to na wsiach można usłyszeć idziewa, zróbta, tak ludzie mówio* (Panasówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *okolicy*; D. lm. *okoliców*; wymowa: *okolica*, *uokolica*, *okolycya*, *uokolycya*, *ukulica*.

Olejarnia ‘miejsce, gdzie wyrabiano olej’

Była taka olejarnia, tam był takiej młynek, taki wielgi kocioł i się pud spodem paliło, tu się miśiło, i tak się smażyło, jak się wysmażyło to stępa była. I tak z tego simienia, z konoplów się ołyj rubiło (Telatyn). *Olyjarnia to był kamiń i kruha, i tyn makuch, i ołyj bili* (Komarno). *Rzepak się sieje na wiosne i na zime. A z konopi to olej się robiło. Sieli ludzie, no i z konopi był olej, z nasion konopi, i z nasion lnu był bardzo dobry olej, a jeszcze z maku robili olej, to bardzo dobry olej z maku, bardzo drogi, ale bardzo dobry. No i takie były specjalne olejarnie i tam się rzepak czy mak, czy tam ten len, no i później jakoś tam były takie prasy, ściskali to w tych prasach i ten olej, prażyć czy gotować, a już nie wiem, nie powiem tego dokładnie. No i w każdym bądź razie się wyciskało, później takie prasy, między dwie prasy się brało, były takie ścierki, specjalnie w te ścierki wełniane wkładało się te zmielone, ten właśnie rzepak i zawijało tak, żeby on nie uciekał, i tymi prasami się ściskało, i ten olej chodził sobie, była taka rureczka i spływał ten olej, mieli tu ludzie olej* (Rejowiec Fabryczny). *U nas w domu była olejarnia, kaszarnia* (Chrzanów). *Byli olejarnie, oleju nabili i mieli na cały post* (Susiec). *Olej, no olej, olej, to rzepak się siało, to len się siało, no i też były takie, olejarnie się nazywały. W Łukowie był specjalny, tym się zajmował, i tam się panie jechało, i len swój, rzepak swój się sypało, miolo, i z tego stępli, z tego wychodził olej* (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *olejarni*; wymowa: *olejarnia*, *uolejarnia*, *olyjarnia*, *uolyjarnia*.

Olejarz ‘człowiek wyrabiający olej’

Łolejorz wygniatoł z rzepoku łolyj (Świeciechów). *Nieśto się do olejarza, un robił ołyj na święta* (Zynie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *olejarza*; D. lm. *olejarzów*; wymowa: *olejaś*, *uolejaś*, *olejoś*, *uolejoś*, *ulejaś*, *uulejaś*.

Ołówek ‘przyrząd do pisania, rysowania, kreślenia, składający się z pręcika grafitowego osadzonego w oprawce drewnianej’

Ołówek jest do pisania (Turobin). *Ja to na początku ołówkiem pisałam w szkole, a dopiero potem to było pióro i się maczało w atramencie w kałamarzu* (Łopiennik Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ołówka*; D. lm. *ołówków*; wymowa: *ouuvek*, *uouuvek*, *uuuvek*, *uuuuvek*.

Por. *karandarz*.

Ołtarz ‘ołtarz w kościele’ (zob. ilustracja 7).

Ołtarz to święte miejsce, najważniejsze w kościele z obrazem albo rzeźbą w samym środku (Rzeczycza Ziemiańska). *Ołtarz to jest najważniejsze miejsce w kościele, jest ołtarz główny, przy którym ksiądz odprawia nabożeństwo, i w każdym z starych kościołów so jeszcze ołtarze boczne* (Radecznicza). *Ołtarz to takie miejsce w kościele, gdzie ksiądz odprawia msze* (Lechuty Małe). *Ksiądz dzieci zawsze wołał, żeby szli pod ołtarz* (Osiczyna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ołtarza*; D. lm. *ołtarzy* // *ołtarzów*; wymowa: *ou̇taš*, *uou̇taš*, *ou̇toš*, *uou̇toš*.

Por. *ontarz*.

Ometra ‘urzędnik, który mierzył pola’

Ometra mierzył pola (Wólka Abramowska). *Ometra jak przyjechał, to ludzie się boli, że może co zabierać bedo* (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Zamościa.

D. lp. *ometry*; D. lm. *ometrów*; wymowa: *ometra*, *uometra*, *omentra*.

Por. *geometra*, *mierniczy*, *niziniar*.

Omlotowiec – tom I: 197.**Ontarz** ‘ołtarz w kościele’ (zob. ilustracja 7).

Przy łontarzu wielgim łodprawiajo się nabużeństwa, ksiądz jest przy ontarzu (Sól). *Ontarz to miejsce w kościele przeznaczone dla księdza, przy ontarzu ksiądz odprawia nabożeństwo* (Trzydnik Duży). *Łuntorz był oddzielony łod wiernych balustradu* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *ontarza*; D. lm. *ontarzy* // *ontarzów*; wymowa: *ontaš*, *uontaš*, *ontoš*, *uuntoš*.

Por. *ołtarz*.

Opasanie ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Wkoło ołtarza w starszych kościołach takie opasanie było (Gręzówka). *Opasanie jest przy ołtarzu, to takie szczebelkowe odgródenie ołtarza od ty części kościoła, gdzie stoją ludzie* (Dorohusk).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Grzędówka, Ortel Książęcy, Wólka Plebańska, Wyczółki, Dobrynka, Błotków Duży, Świerże, Brzeźno, Kamień, Dorohusk, Turka (zob. mapa 17).

D. lp. *opasania*; wymowa: *opasańe*, *uopasańe*, *upasańe*, *uupasańe*.

Por. *balaski*, *balasowanie*, *balasy*, *balustrada*, *balustradka*, *barierka*, *palestrada*, *plotek*, *przepasanie*, *rajskie wrótka*, *wrótka*.

Oplata ‘czynsz dzierżawny’

Bierze sie w dzirżawe pole i potem za to płaci sie take oplate, ileś tam, co wcześni ustalone (Tworyczów). Jak sie dzirżawi pole, to jest za to upłata (Oszczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *opłaty*; D. lm. *opłat* // *opłatów*; wymowa: *opuata*, *uopuata*, *upuata*, *uupuata*.

Por. *dzierżawa*, *podatek*, *zapłata*.

Oplotki ‘droga poza budynkami’

Oplotki to so właśnie, ja też kiedyś nie wiedziałam, tylko mi wytłumaczyli. Była droga główna, budynki i za budynkami jeszcze były oplotki, czyli ścieżka, przy który płoty jakieś były, i ogródki jakieś (Bronice). Lyciało sie poza stodulami, tymi oplotkami, i to było prędy niż drogo przyz wieś (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *opłotków*; wymowa: *opuotki*, *uopuotki*, *upuotki*, *uupuotki*.

Opołonka ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Upułonke wyrąbali w zimie na rzyce (Orchówek). Upułonka zrobiona w lodzie i na tym deska, i kobity prali w zimie (Sławęcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *opołonki*; D. lm. *opołonków*; wymowa: *opouonka*, *upouonka*, *upuouonka*.

Por. *połonka*, *przerębél*, *przerębła*.

Oracz – tom I: 198.

Ordynaria ‘zapłata w naturze za pracę we dworze’

Ordynaria to była zapłata za rubote, ale ni były to pieniądze, tylko jakieś produkty (Puchacze). Przeszed do ruboty, a potem za to dostał ordynarie od pana (Nowy Orzechów). Za prace wy dworze, to ornarie płacili, to były jakieś produkty, pieniędzy ni dawali (Garbów). Ornaria to było coś tam z pola, te plony, i za te rubote, coś tam można było se wziąć (Suszno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ordynarii*; D. lm. *ordynariów*; wymowa: *ordynařia*, *uordynařia*, *ornařa*.

Por. *odnaryja*, *orendarz*.

Orendarz ‘zapłata w naturze za pracę we dworze’

Za rubote była taka zapłata w czymś tam, nie pieniądze, taki orendarz nazywali (Stryjów). Orendarza dawali tym najemnikom, a to zboże, a to kartofle, a to kasza jakaś (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Krasnegostawu.

D. lp. *orendarza*; D. lm. *orendarzów*; wymowa: *orendaś*.

Por. *odnaryja, ordynaria*.

Organista ‘ten, kto gra na organach w kościele’

Organista to musi umieć ładnie śpiewać, no i grać, bo urgany to delikatny instrument jest, byle kto nie potrafi (Międzyrzec Podlaski). *Organista to musi mieć głos jak dzwun* (Spiczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *organisty* // *organistego*; D. lm. *organistów*; wymowa: *organiśta*, *uorganiśta*, *urganiśta*, *uurganiśta*.

Organiścina ‘żona organisty’

Organiścina to żona organistego (Gaśiory). *Organiścina to ni pracowała w polu, tak ino tam przy domu, bo to wielga pani była* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *organiściny*; D. lm. *organiściców*; wymowa: *organiścina*, *organiścino*, *uorganiścino*, *urganiścina*, *uurganiścina*.

Organka ‘harmonijka ustna’

Miał ten dryg do śpiwu, grania, organke złapał i już wygrywał na ni i to tak, jak ta melodia szła (Żrebce). *Miał organke i na ni sobie grał zawsze, ale ino wtedy, jak nikt go nie słyszał* (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *organków*; wymowa: *organka*, *uorganka*, *urganka*, *uurganka*.

Por. *harmonijka, organki*.

Organki ‘harmonijka ustna’

Na organkach przygrywały, tańcowały, bawiły się uradowane (Babin). *Przysed jakiś chłop, co umiał grać na łorgankach i już zabawa* (Górka). *My takie miely tuwarzystwo, to chłopcy w karty, w piszczyńia grały, na łostatku na łorgankach* (Jezioro). *Konopie, len siały. I przędły, i schodziły się wieczór prządki, kawalery za pannami, muzyki na skrzypkach, na organkach grały, tańcowały później* (Smólsko Duże). *Baby cału zime zbirajo sie na prządki, nazywajo sie deńki, przychodzo całe zime i baby śpiwaju różne pieśni, a chłopcy im przyszkadajo, [...], a potem organki i zabawa cały wieczor* (Janówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *organków*; wymowa: *organki*, *uorganki*, *urganki*, *uurganki*.

Por. *harmonijka, organka*.

Organy ‘instrument, na którym organista gra w kościele’

Na organach to gra organista w kościele (Baranów). *W Kazimierzu to so takie bardzo stare organy, koncerty sie tam odbywajo* (Janowiec). *Organy to so zamontowane*

na chórze w kościele, to jest bardzo ważny i bardzo delikatny instrument, taki święty (Wojciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *organów*; wymowa: *organy*, *ɔrgany*, *urgany*, *ɔurgany*.

Orkiestra ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Dęta orkiestra grała na ty uroczystości (Opoka). Orkiestra grała pod kuściołem i urkiestra jychała na furmance, i byz wioski jychali i grali (Hamernia). Na akordeonie grał, i na bębnie. O, to taka była orkiestra (Garbów). Orkiestra zawsze dęta grała, to nawet było słycać we wsi, jak łorkiestra grała w lesie, albo pod Wisłu jak były to pod wieczór było tu słycać nawet co grali, tak sie niosta ta muzyka (Świeciechów). Móg być tak, tak nazywali bas, kornet, teraz tenor, klarnet, flet, skrzypce byli, a jak była taka dobra dobrana orkiestra, to bardzo pięknie grała, bardzo pięknie grali (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *orkiestry*; D. lm. *orkiestrów*; wymowa: *orkęstra*, *orkestra*, *ɔorkęstra*, *ɔurkęstra*, *ɔorkestra*, *urkęstra*.

Por. *grajki*, *muzyka*, *muzykanty*, *muzyki*.

Oryl ‘człowiek trudniący się splawem drzewa’

Na Wiśle oryle płyneli, ja pamiętam to, byłam dzieckiem takim (Piotrawin). Oryle to inaczy flisaki, drzewo splawiały Wiśło (Wilków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *oryla*; D. lm. *oryłów*; wymowa: *oryl*, *ɔoryl*.

Por. *flisak*, *tratwiarz*.

Oska I – tom V: 336.

Oska II ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Osko to sie pokalyczyć można, to łostrą trawą, nad wodą rośnie (Międzyzyleś). Oska to takie badyle ino na bagnie rosno (Jabłeczna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Międzyzyleś, Jabłeczna, Kąty, Tuczna.

D. lp. *oski*; D. lm. *osków*; wymowa: *oska*, *ɔoska*.

Por. *bagnówka*, *jaruga*, *koziara*, *koziarka*, *osoka*, *rezocha*, *rezulia*, *ryzola*, *rzeżęga*, *rzeżucha*, *rzeżuga*, *sierzęga*, *ścięciuga*.

Osoka ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Osoka to sie nazywała ostra trawa, co można sie było nio zranić nawet (Zatyle). Osoka to na bagnach rosła (Czartowiec). Zanim to osuszili, to na ty łące sama usoka rosła (Siennica Nadolna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *osoki*; D. lm. *osoków*; wymowa: *osoka*, *ɔosoka*, *usoka*.

Por. *bagnówka*, *jaruga*, *koziara*, *koziarka*, *oska*, *rezocha*, *rezulia*, *ryzola*, *rzeżęga*, *rzeżucha*, *rzeżuga*, *sierzęga*, *ścięciuga*.

Osobówka I ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Osobówka to jeździ pare razy na dzień, bilet sie kupuje i sie jedzie (Ożarów). W každo niedzielę se osobówko do kościoła pojade, i to już jest dobrze, jak osobówka jeździ, bo pierw to nie było czym (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *osobówki*; D. lm. *osobówek // osobówków*; wymowa: *osobufka, osubufka, ɔsobufka, usubufka*.

Por. *autobus, autonaprawa, pekaes*.

Osobówka II ‘prywatny samochód osobowy’

Osobówka se kupiul i tera już wszędzie jeździ to osubówko (Rybczewice). Babka to zawsze pytali, czy przyjechališta osobówko czy pekaesem (Biszcz). Uny bugate, nidawno osubówke se kupili (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *osobówki*; D. lm. *osobówek // osobówków*; wymowa: *osobufka, osubufka, ɔsobufka, usubufka*.

Por. *taksówka*.

Ostrów ‘kępa krzaków na polu, na łące’

Ostrów to kępa krzaków na polu (Stefankowice). Ostrów to takie wyrosnięte na polu pare krzaków większych i taka kępa sie robi (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *ostrowa*; wymowa: *ostruf*.

Otwór I – tom VI: 376.**Otwór II** ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Otworem takim podłużnym wlatują i wylatują pszczoły z ula (Dubienka). Otwór musi być w ulu, no bo pszczoły muszo wylecieć (Mętów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *otworu*; D. lm. *otworów*; wymowa: *otfur, ɔtfur*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, wlotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Padół I ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Padół to tak nisko, trawo i krzakami zaruśnięty (Kielczewice). Tu teren więcy równy, to padolów ni ma, bo ni ma górak (Gózd).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *padółu*; D. lm. *padolów*; wymowa: *paduɔ*.

Por. *debra, dolina, dół, parowa, parów*.

Padół II ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Padół to dolina o wąskim dnie i stromych zboczach (Karmanowice). Padolę to so tam bliży Kazimierza, u nas ni ma (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *padolu*; D. lm. *padolów*; wymowa: *paduu*.

Por. *dorbus, jar, wadół, wawóz*.

Pagór I ‘większe wzniesienie terenu’

Pagór to takie wysokie, ale jeszcze ni góra, na góre to za niskie (Rozłopy). *U nas to takie pagóry so, prawie jak góry takie wielgie* (Zastawie). *Pagór to już większy taki, prawie jak góra* (Polichna). *Pagór to można powiedzieć, że to mniejsza góra* (Białowola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *pagóra*; D. lm. *pagórów*; wymowa: *pagur*.

Pagór II ‘małe wzniesienie terenu’

Pagór to takie niduże znisienie tyrenu, tak troszke w góre to idzie (Stawce). *Ten pagór zetnie, zatorze i bedzie kawolek pola* (Sól).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *pagóra*; D. lm. *pagórów*; wymowa: *pagur*.

Por. *górka, grąd, grądek, grądowizna, pagórek, wzgórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Pagórek ‘małe wzniesienie terenu’

So tu w okolicy jakieś małe pagórki (Łopatki). *Pagórek był taki i całe zime sie na san-kach z niego zjyżdżało* (Dzielce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pagórka*; D. lm. *pagórków*; wymowa: *pagurek, paguryk*.

Por. *górka, grąd, grądek, grądowizna, pagór, wzgórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Pagórkowaty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Pagórkowaty, no to taki nierówny teren, tak w góre i w dół (Zaburze). *Pole to moje takie troche pagórkowate, źle kosić* (Bończa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 14).

D. lp. *pagórkowatego*; D. lm. *pagórkowatych*; wymowa: *pagurkowaty, pagurkuwaty*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górny, górzysty, zgórzysty*.

Paka I – tom II: 122.

Paka II – tom II: 122.

Paka III – tom VI: 378–379.

Paka IV ‘miejsce tymczasowego aresztowania’

Un miał taki złudziejski charakter i co rusz to du paki trafiuł (Łuszczacz). *Paka to miejsce dla złodziejów* (Stawce).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *paki*; D. lm. *paków*; wymowa: *paka*.

Por. *areszt, koza*.

Pakularz ‘człowiek skupujący włókno’

Pakularz to człowiek pracujący w punkcie skupu włókna (Wólka Abramowska). Tu siali lny, kunopie, i pakularze skupowali to włókno (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony

D. lp. *pakularza*; D. lm. *pakularzów*; wymowa: *pakulaś*.

Palenisko I – tom VI: 379.

Palenisko II ‘wglębie, w którym pali się ogień w kuźni’

Palenisko jest w kuźni, na ogień jest, który w kuźni musi być do rozgrzywania podkowy (Pawłów). Kuźnia, to palenisko, trzy, cztery młoty, lutownica, dmuchawa, były cygle tak zwane do zaciągania obręczy na koła, i sie w kuźni kunia zawsze okuto (Słodków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *paleniska*; D. lm. *palenisków*; wymowa: *paleńisko, palyńisko*.

Por. *kotlina*.

Palestrada ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Palestrada dzieliła w starych kościołach tę część, dzie ludzie stali, i te, dzie ksiądz odprawiał msze (Buśno). Palistrada to takie odgrodenie ołtarza od reszty kościoła (Rozwadówka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Rozwadówka, Dubica, Weremowice, Niedziałowice, Andrzejów pow. Chełm, Żmudź, Buśno, Zielone, Łuszczacz (zob. mapa 17).

D. lp. *palestrady*; D. lm. *palestradów*; wymowa: *palestrada, palistrada*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Pałac ‘siedziba magnacka’

Dziedzic jak bugatszy był, taki już magnat, no to w pałacu mieszkał (Łaszcówka). Bo jak tylko wojna sie zaczęła, to tak te dworusy kradli, co tylko mogli z pałacu (Garbów). Pałac w Różance został zburzony (Wiryki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pałacu*; D. lm. *pałaców*; wymowa: *paɫac, pałac*.

Por. *zamek*.

Pałka I – tom VI: 381–382.

Pałka II – tom VI: 382.

Pałka III – tom VIII: 293.

Pałka IV ‘młot kowalski’

Pałka to inaczy miech kowalski (Malewsczyzna). Kowal w kuźni to pałko machał, to trzeba było mieć siłę (Pawłów).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *pałki*; D. lm. *pałków*; wymowa: *paŭka*.

Por. *młot*.

Pan I ‘właściciel dworu i majątku ziemskiego’

Pan to był właściciel dworu (Ortel Królewski). A takie żupuny to były, to pany kiedyś chodziły w żupunach (Borzechów). Na dziedzica to mówili pan, jaśnie pan mówili (Polichna). Pan nazywał się Dobrzański. I łon objon te dobra (Dobryń). Pan i pani, to państwo wyszli na ganek i witali tych żniwaków (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pana*; D. lm. *panów*; wymowa: *pan*.

Por. *dziedzic, hrabia*.

Pan II ‘obcy mężczyzna’

Pan to ktoś obcy, skąś przyjechał, na swójego pan ni mówio (Stojeszyn). Pan to już całkiem obcy musiał być chtoś, to na takiego pan mówili, albo jak jaki urzennik był, to tyż pan, o, pan siado, bo z daleka przyjechali (Wola Gałęzowska). Jaki tu pan, tu my wszystkie same swoje, ni ma obcych, znamy się od maleńkiego, wszystkie na wsi urodzone (Sułów). Tu ni ma panów, bo my tu z dziada pradziada miejscowe, sami swoje, jak to się mówi, każdy tu zno każdego, to po co paniać (Żółkiewka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pana*; D. lm. *panów*; wymowa: *pan*.

Pan III ‘ten, kto uczy dzieci w szkole’

Mie to uczył jeden pan, jeden pan był od wsich przedmiotów (Tworyczów). Pan to w szkole uczy dzieci, to się mówi pan na niego, a to jest nauczyciel (Spiczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pana*; D. lm. *panów*; wymowa: *pan*.

Por. *nauczyciel*.

Pani I ‘żona właściciela dworu i majątku ziemskiego’

Pani wy dworze była, ubierała się ładnie, wytworna, elegancka taka była (Wólka Orłowska). A po żniwach to pani zawsze na ganek wyszła, ugościła tych żniwaków (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pani*; D. lm. *pań // paniów*; wymowa: *pańi*.

Por. *dziedziczka, hrabina*.

Pani II ‘obca kobieta’

Pani to jak jest z daleka, z miasta dzieś czy co, to jest pani (Bliskowice). Na wsi so baby, a pani to już musi z miasta (Chłopków). Kapelusz usadziła i panio udaje, a to zwykła baba ze wsi (Zynie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pani*; D. lm. *pań // paniów*; wymowa: *pańi*.

Pani III ‘kobieta, która uczy dzieci w szkole’

Na nauczycielkę w szkole to sie mówi pani (Ciechanki). Tu, w ty szkole to było cztery klasów i jedna pani uczyła, ale dobrze uczyła ta pani (Szperówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pani*; D. lm. *pań // paniów*; wymowa: *pańi*.

Por. *nauczycielka*.

Panicze ‘mieszkańcy miasta’

Panicze to takie z miasta, eleganckie, wypachnione (Majdan Sopocki). Panicze z miasta zjechały, trzeba jich ugościć (Wielkolas).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lm. *paniczów*; wymowa: *pańiče, pańice*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszcaki, mieszcany, mieszczuchy, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Panie Boże dopomóż ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Kiedyś to wołali jak sie mata i Panie Boże dopomóż, a tera to delikatnie szczę Boże (Wola Burzecka). Panie Boże dupomóż, dobrego zniwowania wam (Debica). Jak sie szło czy jechało, a pracowali na polu, to sie mówiło Panie Boże dopomóż, a tera ludzi na polach prawie ni ma, maszyny robio ((Franciszków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *pańe boże dopomuś, pańe boże dupomuś, pańe boze dopomus, pańe boze dupomus*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, szczęść Boże, z Bogiem*.

Pany ‘mieszkańcy miasta’

Pany to nazwanie dla ludzi z miasta (Hosznia Ordynacka). Na wsi so chłopci, a z miasta to już pany (Leszczany). Patrze, a tu ido takie pany, to nie so tutejsze, musi to jakieś z miasta, może urzędniki (Studzianki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *panów*; wymowa: *pany*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszcaki, mieszcany, mieszczuchy, panicze, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Pańszczyzna ‘obowiązek wykonywania przez chłopów różnego rodzaju prac na rzecz pana’

Była pajszczyzna, to tak chudzili du dworu robić (Dobryń). Łojciec upuwiedali, a dziadek ojcu znouż, ży jak pajszczyzne te odrabiali u panów, to trzy dni tu siebie, a trzy dni tu dziedzica (Łopiennik Górny). Troche naszej historii wim z opowiadań mojj babki. Babka chodziła na pańszczyzne (Wiryki). Dziadek mówili, że takie były numery po trzydzieści morgów. No ji łoddawali tam ludziom, ji łodrabiali pańszczyzne, tak sie nazywała, pańszczyzna (Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. pańszczyzny; D. lm. pańszczyznów; wymowa: pańšczyzna, paĩšczyzna, pańszczyzna, paĩszczyzna.

Parafia ‘wsie należące do jednego kościoła’

A w naszej parafii to było dwa kościoły, rzymskokatolicki i greckokatolicki, znaczy unijacki (Dobryń). A do kościoła to chodzili z Siedliszcza do Pawłowa, bo w Pawłowie była parafia. Parafia Pawłów była bardzo duża i bardzo rozległa (Pawłów). W trzydziestym chyba piątym albo siódmym roku powstała tam parafia, chyba w Siemieniu. Wcześniej nie było, tylko była w Czemiernikach i w Parczewie. A w Siemieniu dopiero chyba w latach trzydziestych powstała (Tulniki). A parafia to była Gołąb, to pięć kilometrów było (Bonów). Parafia jest w Uhrusku i w Woli Uhruskiej (Wola Uhruska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. parafii; D. lm. parafiiów; wymowa: parafá, paraxfá.

Parafian ‘członek danej parafii’

Tu była niwielgo parafia i tych parafianów ni było dużo (Tworyczów). Na wsi to każdy, co tu mieszko, to jest parafian (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. parafiana; D. lm. parafianów; wymowa: parafán, paraxfán, parafíjan.

Por. parafianin.

Parafianin ‘członek danej parafii’

Parafianin to taki, co du tego kościoła należy (Miętkie). Parachwianin to z niego żadyn, bo skapi na kościół (Teodorówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. parafianina; D. lm. parafianinów; wymowa: parafánin, paraxfánin, parafíjanin.

Por. parafian.

Parcelować ‘dzielić na mniejsze części’

Jak już my dustaly parcele, jak parcelowali dwory, to Macij se kupił kunia, no ji jedziem du Parczewa (Jezioro). Dwory parcelowali. Rozdawali te zimie ji łojciec mówił, że trochy nom dokupi, bo nas było czworo (Czernięcin Główny). Jak my kupowali ziemie, jak parcelowali pod, pod Rusinami to też był folwark, gdzie tera gajówka pod Rusinami (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *parcelować, parcyłować*.

Parobczak ‘chłopak służący u bogatego gospodarza’

Parobczak to młody chłopak służący u kogoś (Kołacze). Bida u nich była, i chłopak poszedł za parobczaka, to było jeszcze dziecko, ale co było robić (Otrocz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *parobczaka*; D. lm. *parobczaków*; wymowa: *paropćak*.

Por. *książek, parobek*.

Parobek I – tom VII: 258.

Parobek II ‘chłopak służący u bogatego gospodarza’

Parobek to służył u bogatych gospodarzy na wsi (Majdan Leśniowski). Parobek to chłopak z bidny rudziny, co służył u bogatego (Zubowice). Był bidny i poszedł za parobka do takiego gospodarza na Chłopków (Latyczyn). A parobki były, mój dziadek za młodu był za parobka u pana (Markuszów). Młóceł chodził taki po wsiach z cepem i najmował się, to nie był parobek tylko młóceł, specjalnie do młócenia tylko, chodził młócić gospodarzom, nazywali nie parobek tylko młóceł, bo parobek to był taki, który u gospodarza spał, jadł, robił, to był parobek (Rejowiec Fabryczny). Mieliliśmy jednego takiego, co robił u nas przed wojno, pare lat u nas był parobkiem (Godziszów). On zgodził sobie parobka na rok (Grzędówka). Parobek to służył u gospodarza za jakoś tam marno zapłatę, ale miał co jeść i w co się ubrać (Ortel Książęcy). Parobek to chłopak służący w gospodarstwie przez jakiś czas, a płacili jemu w naturze (Kozły). Robi za byle co, na dwa lat si zgodził za parobka (Miedzyleś). Biedny chłopiec to za parobka był, bo w dumu bida była (Korolówka). Parobek to bidny chłopok służył u bogatygo (Bazanów Stary). Parobek to był u gospodarza służył u niego za jdzynie i coś tam jeszcze (Górka). Parobek to chłopak służący u gospodarza (Krzemień). Parobek u gospodarza dostawał dziesięć metry pszenice (Krzczonów). Parobek był kiedyś u każdego bogatego gospodarza (Mszanna). Gospodyni pustaowała taku duży miche tam z jidzeniem, ji pod jednym bokiem tam tumaściła, tam ukraśniała czem, no a pud drugim, dzie parobek jadł, to było posno. No, ale parobek widzi, że to tak jest, i bierze to miske i wykręca to strono guspudrzowo du siebie. A to drugo du guspudarza. No i mówi, gusposiu, ileście za tu miske dali. A ona zauważyła to ji mówi, com dała tom dała, niech stoi jak stała. I znou wykręciła po swojemu (Siennica Różana). Taki humor był, że jak ten parobek już przyszedł, to jeszcze mu dali kulacje, ukruli jedne kromke chleba, no i ten parobek zjadł, ale drugi sobie ni kroi, a to tylko tak na zbadanie jedne kromke, a reszta chleba leży i nóż, i ten parobek jak był taki sprytny i fajny, taki żywy, to tak, zjadł te kromke chleba, zjadł ty zupy troche, ile tam, i bierze chleb kroi to. Ten gospodarz był zaduwołony, że będzie dobry parobek, a jak jaki parobek przyszedł, że tak je te zupe, zjadł troszke, chleba drugiego se jeszcze nie kroi, no bierz krój, i tak zaraz gospodarz mówi, taki będzie z niego i rubotnik, jak i stopnik (Modryniec).

Źródła: PM, KAGP, TBM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *parobka*; D. lm. *parobków*; wymowa: *parobek*.

Por. *książek, parobczak*.

Parobek III ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Parobek to był zy służby ty, co mieszkała we dworze (Łukowa). Parobek to sługa dworski, taki stały rubotnik (Babin). Parobek to służył na folwarku za pensje (Grabowiec). Parobek to służyący u dziedzica (Ciechomin). Parobek był kiedyś wy dworze, tam pracował i już tam z rudzino mieszkoł (Wola Burzecka). Parobek to służył za pensje i za mieszkanie, pan mu dawał. To był taki stały rubotnik w tym dworze (Gąsiory). A w tym folwarku to parobki pracowali i mieszkali (Chmiel). Jak był Wielski, to miał parobka i miał służące, to i chudobe trzymała, i świnię trzymała (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *parobka*; D. lm. *parobków*; wymowa: *parobek*.

Por. *dworak, dworski, dworus*.

Parowa ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Taka parowa, bo to sucho jest, ale pełno trawy, chaszczów jakiś, takie zaruśnięte, ale suche miejsce (Szuminka). Parowa to porośnięta trawo dulinka (Różanka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Włodawy.

D. lp. *parowy*; wymowa: *parova*.

Por. *debra, dolina, dół, padół, parów*.

Parowóz ‘pojazd trakcyjny przeznaczony do ciągnięcia innych pojazdów’

Pociąg dawni to miał parowóz na węgiel i to dymiło tak jak jechał (Żółtańce). Parowóz w pociągu to obsługiwał maszynista, tam piec taki był i ogień sie palił, jak chodziłem do tego maszynisty oglądać, jak byłem takim chłopakiem (Pułankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *parowozu // parowoza*; D. lm. *parowozów*; wymowa: *parovus*.

Por. *lokomotywa*.

Parów I ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Parów to jest tak troszki zaruśnięty krzakami i trawo (Osuchy). Roztocze to jest taki teren pokręcuny, jest parów, a potem znowu górka (Susiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *parowu*; D. lm. *parowów*; wymowa: *paruf*.

Por. *debra, dolina, dół, padół, parowa*.

Parów II ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Parów to taka wyrwa, co jo woda wyrwała (Krepiec). Na polach to czasem so takie parowy głębokie po dyszczach (Zakrzów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *parowu*; D. lm. *parowów*; wymowa: *paruf*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Pasiecznik ‘hodowca pszczół’

On to pasiecznik z dziada pradziada, u nich to zawsze było (Wólka Abramowska). Pasiecznik to miał ule i pszczoły (Wierzchowiska). Po ojcach wzion te ule, ale żeby się pszczoły wiodły, to on tam miał tego pasiecznika swojego, i tyń pasiecznik to znał się na tych pszczołach (Babin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *pasiecznika*; D. lm. *pasieczników*; wymowa: *pašećnik*.

Por. *bartnik, pszczelarz*.

Pasieczysko ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’ (zob. ilustracja 14).

Za studoło to było pasieczysko, i ja tam bałam się iść, bałam się tych pszczołów (Wierzbica pow. Kraśnik). Pasieczysko to miejsce, dzie so ule i pszczoły (Pułankowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *pasieczyska*; wymowa: *pašećysko, pašecysko*.

Por. *barcie, pasieka, ule*.

Pasieka ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’ (zob. ilustracja 14).

Pasieka to miejsce na ule, razem z tymi ulami (Worgule). W gospodarstwach były pasieki i bardzo dużo pszczół. No, były ule i w tych ulach były pszczoły (Wólka Domaszewska). Pasieka to jest to wszystko, dzie stojo ule (Osmolice). Pasieka to miejsce, gdzie stojo ule (Grady). Ja pracowałam czterdzieści lat i pasieki trzymam trzydzieści pięć lat, na pasieki robiłam jeszcze prócz tego, że pracowałam (Chrzanów). Dziadek miał pasieki sprzed wojny jeszcze (Wola Różaniecka). Jeden, jak miał dużo pasieki, tam mu pszczoły nie gineli, i miał dużo miodu, ale inne pszczelarze to mówili, że on tam ma jakieś konszachty z diabłem, i że to diabeł mu pomaga w prowadzeniu pasieki (Franciszków). Kiedyś sobie nikt nie pozwolił na miód do spożycia, tylko leczniczy, jak tam chory był czy tam ktoś, to tam szedł do niego i kupił u tego, co miał pasieki, a jak ktoś nie miał, to mu tam dał na odrodek (Borki). Miał pasieki ze pszczołami i miód śmy od niego brali (Orłów Drewniany). Ja osobiście, dwa razy w roku, na Boże Narodzenie i na Wielkanoc ide na pasieki po powrocie z kościoła i melduje pszczołom, że albo się Chrystus urodził, albo umarł. Jest taki fajny wierszyk, który przy każdym ulu mówię, pukam trzy razy nad wlotkiem i mówię. Chrystus zmartwychwstał, pszczoły zdrowo się chowajcie, gospodarzowi miodu, albo dużo, albo sporo, miodu dajcie. I żegnam krzyżem, i ide do drugiego ula. I obchodzę całutko pasieki. Czy mróz, czy deszcz, czy obojętnie co. No i dzięki Bogu pszczoły mi się hodujo, fruwojo i miód dajo (Wołyń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pasieki*; D. lm. *pasieków*; wymowa: *pašeka*.

Por. *barcie, pasieczysko, ule*.

Pasterka II ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Pasterka pasła krowy, bo kiedyś to sie pasło krowy na łąkach, po miedzach (Korolówka). Jak miała siedem lat, to poszła ja za pasterkę do jednego takiego gospodarza (Orchówek).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Różanka, Szuminka, Suszno, Korolówka, Żuków, Orchówek (zob. mapa 33).
D. lp. *pasterki*; D. lm. *pasterek // pasterków*; wymowa: *pasterka*.

Por. *pastucha, pasturka, pastuszka*.

Pastuch ‘chłopiec, która pasie bydło’

Pastuch to pasie krowy (Dutrów). Ten, kto pasie bydło swoje lub u innego gospodarza, to jest pastuch (Krasnobród). Chłopak, który pasie bydło u gospodarza to pastuch (Chmiel). Pastuch to chłopak, co pasie krowy w gospodarstwie (Wielącza). Pastuch to chłopak, co pasie krowy w gospodarstwie wiejskim (Naklik). To był jeden pastuch na cały ogół ty wsi (Sitno pow. Biała Podlaska). Dzieci jiszli za pastuchi du bugaczów i paśli krowy. Dziś pastucha ni ma (Świerże). We wsi był pastuch od bydła i był pastuch od świń (Kryłów). Placki takie piekły, kulasze pastuchowi wyniesły w pole i tego placka (Smólsko Duże). Na wiecór znowu sie zbirały, trza iść po krowy, znowu tyn pastuch przyjechał z tymi krowami z tamty struny Wisły, każdy swoje krowy todebroł i tak sło po kolei jak ludzie mieszkaly, tak każdy co dzień, co wypadło mu tam te krowy paść. Co dzień pas kto inny (Świeciechów). Były pastuchy, które we wsi pasły krowy u jednego gospodarza, to ten gospodarz miał pięć, sześć, siedem czy osiem krów. To jeden pastuch pasł te krowy, zarabiał, od Stanisława od kwietna czy tam od któregoś maja do Wszystkich Świętych to pasł, to meter żyta od krowy zarobił (Wólka Domaszewska). Pastuchów było pełno i pasły krowy (Żyrzyn). Pastuch to taki chłopak, co pas krowy (Orłów Murowany). Pastuchi to całe lieto paśli aż du pierszogo listupada (Kostomłoty).

Źródła: PM, KAGP, CWP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 32).

D. lp. *pastucha*; D. lm. *pastuchów*; M. i B. lm. *pastuchy // pastuchi*; wymowa: *pastux*.

Por. *pastucha, pastuszek*.

Pastucha I ‘chłopiec, który pasie bydło’

Pastucha to był taki niewielgi chłopok, dziecko takie, co pasło krowy (Rudno). Pastucha to pas bydło (Krępa). Pastucha taki był od tych krów, od pasinia (Babin). Mój ojciec to był pastucha za młodu (Markuszów). Gospodarze to miały parobki, a i jesce był pastucha taki (Pogonów). A parobki były, tak jak mój dziadek to, to mój ojciec to był za pastucha, pasł jim te krowy. To było tak, to, jak tero tam jest sadzawka, to była tako łąka fabryczna, na tej łące pasł krowy. Ji jeszcze do tego drugi, młodszy pastucha był przyjmany. Ji tak dwóch czy trzech pastuchów, ji obrządzały na oborze (Garbów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 32).

D. lp. *pastuchy*; D. lm. *pastuchów*; wymowa: *pastuxa*.

Por. *pastuch, pastuszek*.

Pastucha II ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Pastucha to taka dziewczynka, co najmała sie do pasinia krów (Łazy). Pastucha gonila te krowy przyz wieś, a one sie zaczeni gzić, i poucikali jyj (Gaśniory).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ciechomin, Lisikierz, Germanicha, Jedlanka, Żdzary, Łazy, Trzebieszów, Żakowola, Gąsioro (zob. mapa 33).

D. lp. *pastuchy*; D. lm. *pastuchów*; wymowa: *pastuxa*.

Por. *pasterka, pasturka, pastuszka*.

Pasturka ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Dziewczyna, która pasie bydło to pasturka (Krasnobród). *Pasturka to dziewczynka, co pasie krowy* (Telatyn). *Pasturka to dziewczyna pasąca krowy* (Karczmiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa (zob. mapa 33).

D. lp. *pasturki*; D. lm. *pasturek // pasturków*; wymowa: *pasturka*.

Por. *pasterka, pastucha, pastuszka*.

Pastuszek I – tom V: 346–347.

Pastuszek II – tom V: 347.

Pastuszek III ‘chłopiec, który pasie bydło’

Pastuszek to chłopak, który pasie krowy w gospodarstwie dworskim czy u gospodarza (Wola Idzikowska). *Kiedyś to bugatsze gospodarze mieli parobków i jeszcze najmali pastuszka, takiego chłopaka, żeby pas krowy* (Łopiennik Nadrzeczny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Głębokie, Dorohuczka, Trawniki, Gardzienice, Łopiennik Górny, Łopiennik Nadrzeczny, Wola Idzikowska, Siennica Duża, Żulin (zob. mapa 32).

D. lp. *pastuszka*; D. lm. *pastuszków*; wymowa: *pastušek*.

Por. *pastuch, pastucha*.

Pastuszka I – tom III: 282.

Pastuszka II ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Dziewczynka, która pasła bydło to była pastuszka (Chmiel). *Pastuszka pasie krowy* (Dutrów). *Dziewczyna, co pasła krowy to pastuszka sie nazywała* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, okolice Kraśnika i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 33).

D. lp. *pastuszki*; D. lm. *pastuszków*; wymowa: *pastuška, pastuska*.

Por. *pasterka, pastucha, pasturka*.

Pasy I – tom II: 125.

Pasy II ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Takie pasy zbite drzewa i to sie spławia rzeką (Kopyłów). *Pasy pływut rzeką* (Zbereże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Zbereże, Stulno, Świerże, Rogatka, Dubienka, Skryhiczyn, Kopyłów, Gardzienice.

D. lm. *pasów*; wymowa: *pasy*.

Por. *plot, szychty, tarcza, tratwę, tratwa*.

Patoka I – tom VI: 393.

Patoka II – tom VI: 393–394.

Patoka III – tom VI: 394.

Patoka IV – tom VI: 394.

Patoka V ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Patoka to dół błota, patoki takie (Krępa). *Droga była bez asfaltu i zawsze błoto na niej, patoka taka nazywały kiedyś* (Krępiec). *Patoka to po dzisiejszemu błoto* (Osiny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Krępa, Gołąb, Pogonów, Osiny, Krępiec, Franciszków, Zakrzów (zob. mapa 6).

D. lp. *patoki*; D. lm. *patoków*; wymowa: *patoka*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, rozkal*.

Pegeer ‘państwowe gospodarstwo rolne’

Po wojnie założyli pegeery, tu był w Wierzbicy, w Ulhówku (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *A późni poszli do pegeeru, tam pracowali. To dawali po pół metra zboża, to już chodzili dopóki było, ot i tak, takie życie było. Dali nam kasze kukurydziane, kukurydza mielona, musi to z Ameryki wtenczas przyszła, to placki piekli i gotowali na mleku* (Jabłeczna). *Kiedyś siewnik, kiedyś siewnik to tylko majątek miał taki. Tak jak dzisiaj pegeer, to kiedyś dwór sie nazywał* (Dorohusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pegeeru*; D. lm. *pegeerów*; wymowa: *pegeer, pegeer*.

Por. *cholchoz*.

Pekaes ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Po autonaprawie to jeszcze jeździli pekaesy, ale to rzadziej było (Radecznicza). *Pekaes to był większy samochód i bardzi wygodny, bo dłuższy niż osobówka* (Wielącza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pekaesu*; D. lm. *pekaesów*; wymowa: *pekaes*.

Por. *autobus, autonaprawa, osobówka*.

Perkusista ‘ten, kto gra na bębnie’

Jak miał perkusję i grał na niej, no to perkusista, ale to fachowo musi bęben jest to do grania (Głębokie). *Perkusista to do orkiestry należy* (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *perkusisty*; D. lm. *perkusistów*; wymowa: *perkusista, pyrkusista*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bębniasta, bubnar, tarabanista*.

Perkusja ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Perkusja to do instrumentów muzycznych nalyzata, to sie bębni na tym (Wólka Tarnowska). Każda orkiestra to ma perkusje, bo bez tego to musi by dobrego głosu ni było (Głębokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *perkusji*; D. lm. *perkusjów*; wymowa: *perkuśia*.

Por. *baraban, bęben, bębenek, bubon, taraban, tarambas*.

Piecem przechodzić z klasy do klasy ‘o uczniach słabych, niezastępujących na promocje’

Kiedys to o nauke bardzo ni dbali, duzo bylo takich, co piecem przechodził z klasy do klasy (Olchowiec-Kolonia). Było takie powidzenie, że piecem przechodzi z klasy do klasy, bo sie nie chce uczyć (Mętów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pecem pšexozić s klasy do klasy, pecem pšyxozić s klasy du klasy*.

Piekarnia ‘zakład produkujący chleb’

Tu była piekarnia u nas, gees miał pikarnie (Mołodiatycze). Piekarnie to geesy miały, a po wsiach ludzie mieli swoje piece i sami piekli (Żółkiewka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *piekarni*; D. lm. *piekarniów*; wymowa: *pekarńa, pikarńa*.

Piekarz ‘rzemieślnik, który piecze chleb’

Jak byli Żydy, to piekarz Żyd był (Mołodiatycze). Chlib piecze piekarz w pikarni (Chmiel). Kiedys w każdym domu był piekarz, bo samymu sie piekło chlib (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *piekarza*; D. lm. *piekarzów*; wymowa: *pekaš, pekoš*.

Pień I – tom IV: 358.

Pień II – tom IV: 358.

Pień III ‘domek dla pszczół’

Pień to spycjalny ul wykonany z kłody (Tworyczów). Ja u niego kupiłem cztery pni i pasieke zrobiłem. A każdy jak zakłada pasieke, to musi mieć jakieś informacyjje, co i jak robić (Wola Różaniecka). Miał Mateła pasieke, około stu pni (Motycz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *pnia*; D. lm. *pni // pniów*; wymowa: *peń, piń*.

Por. *pniaak, skrzynka, ul*.

Pierzaczka I ‘kobieta, która drze pierze’

Pirzaczka to kobieta, co drze pierze i robi z tego pierzyny (Ługów). Pierzaczka to baba, co szła na pirzaczki i darła pióra (Batorz).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *pierzaczki*; D. lm. *pierzaczków*; wymowa: *peżačka, piżačka, pežočka, pižočka, peżacka, piżacka, peżocka*.

Pierzaczka II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pierzaczka to takie wspólne darcie pierza na wsi (Jarczówek). W zimie kubiety zbirały się na pierzacke (Żdzary).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Łukowa.

D. lp. *pierzaczki*; D. lm. *pierzaczków*; wymowa: *peżačka, piżačka, pežočka, pižočka, peżacka, peżocka*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierzaczki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Starsze ludzie przychodzili, jak były pirzocki czy ubirocki, to takie starsze baby przychodziły, takie przyspiewki, śmiały się, na przekory takie, a tero nic (Kocudza). Tam były pierzaczki, dziwki na wsi darły pióra i miała być kolacja, i do świtu zobawa (Wólka Abramowska). Schodziło się tam dziesięć, dwanaście panienek, a chłopaki to się schodziły zewsząd, bo chłopaki jak się dowiedzieli, że pirzaczki, to zewsząd przyjeżdżały. Jak się pióra darło, to się śpiewało różne piosenki, a chłopaki co robiły, rzały, śmiały się, te papirosy ckały (Branew). To pirzaczki się schodziły na pirzaczki, i szło darcie pirza (Ługów). Teraz młodzież, to siedzi w dumu, każdy w telewizor patrzy i więcy nic. A kiedyś były przudki, chodziło się, były pirzacki, chłopaki przychodzili, kudziele polity. Wszystko było na wesolo. Jak się posło gdzie piórow drzyć, to gospodyni nasykowała kapusty, kartofli, kasy jakej, najod sie cłowiek, zadowolony, potańcował. Catu noc sie darło, do pirsy, do drugij, do rana muzyka. A teraz pirzaczki to tak ji kiebaska, i galaretka, i ciasto rozmaite, bo wszystko po pańsku i pirzacków ni mo, ni ma chto drzyć piórow, bo młode nie chcu, tylko starych babków trza nawołać, i babki na jedzenie nie chco tera chodźć, i take teraz casy su (Kłoczew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lm. *pierzaczków*; wymowa: *peżački, piżački, pežočki, pižočki, peżacki, piżacki, peżocki, piżocki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierzak ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pierzak to takie wspólne kobiet darcie pierza (Mszanna). Baby się schudzili na pierzak, no i darli te pióra, to był pierzak po dawnymu (Moniatyce). Jak ktoś chciał drzyć pierze, bo przeważnie nie było kołdrów, tylko robiło się pierzyny i poduszki z pierzy, to trzymało się gęsi czy kaczki i ubdziirało się te gęsi przeważnie tam dwa razy do roku, i robiło się tak zwany pierzak. Chudziło się i zapraszało. Schudziły się kobiety i chłopcy sie zeszi. Nie było tak, że kto chciał, ten szedł, nie. Tylko te, co byli zaproszone. Tam jedna osoba czy dwoje z domu poszła. Na środku było tam to pierze w czemś wysypane

i brało się te pierze i się darto. A śpiewali na całe garka. Śmieli się i różne żarciki opowiadali. Po pierzaku była kulacja. A przy pierzu to i nie trza było telewizora. Wszystko ze wsi, co tam było, to poznosili i rozmawiali, obmawiali. Plotek więcej było jak tego pierza. Chłopom nie dawaliśmy drzyć pierza, choć chłopcy byli. Chłopcy się zeszli i później wóde pili. A kobitom to wino stawiali i tak się darto (Stawek). Pierzak to takie więcę spotkanie towarzyskie na wsi, kobiety darty pierze na pierzynie, a kawalerka żartuje i przyszkadza (Kumów Majoracki). Trzymało się gęsi i ubdzirało się te gęsi przeważnie tam dwa razy do roku, i robiło się tak zwany pierzak (Nadrybie). Pierzak to rwanie piór szczególnie na wieczórkach, a to były schadzki kilku lub kilkunastu kobiet w domu jednej gospodyni (Siedliszcze). Pierzak to uroczystość przy darcie pierza (Mołodiatyczne). Po pierzaku była kulacja. No i tak u jednej darli, potem poszli do drugiej darli. No, nie było telewizorów, to co było do roboty (Staw). Trzymało się gęsi czy kaczkki i ubdzirało się te gęsi, i robiło się tak zwany pierzak (Głębokie). Pierzak, to pióra darli, to takie zabawy robili (Wytyczno). Pierzak to rwanie piór po wieczorach (Sielec). Po pierzaku była kulacja, a przy tym tańce, zabawa, śmichu pełno i tańców (Kopina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *pierzaka*; D. lm. *pierzaków*; wymowa: *peżak, piżak*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirezawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierzaki I – tom II: 128.

Pierzaki II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pierzaki to inaczej darcie pierza (Wola Uhruska). Przychodziły baby, narobiły my jedzenia, pierogów napiętkły, zasiadałyśmy tak naobkoło siebie i poduszki żeśmy robiły z pierza. A co przy tym się te baby kiedyś naplotkowały, chłopów tam nie mogło być, bo to takie babskie zwieczórki te pierzaki byli (Brzeźno). W zimie kobity schodzili się na pierzaki (Bytyń). Pióra darty, to takie pierzaki robili, to poschodzili się dziewczyny, chłopaki (Wytyczno). Pierzaki to w zimie byli (Hołowno). Poschodziło się nas więcę, a jak nie to, o tak, o te po trochu, to pióra darty, to takie pierzaki robili dziewczyny (Skryhiczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lm. *pierzaków*; wymowa: *peżaki, piżaki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirezawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierze I – tom III: 293.

Pierze II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Schudzili się kobiety na pierze i darli te pióra wiczorami do pierwszy, do drugi godziny, bo ludzie trzymali gęsi, tera kołdry kupujo, dawno to było pierzyny i każdy trzymał te gęsi, aby te pióra miał, i te poduszki byli, i pierzyny byli, i każdy se sam uchował, i tak to było. I późni to wszystko się zmieniło, zmieniło się na lepsze. Bo dzisiaj to prawda popatrzeć na tyn świat, no znaczy wszystko, znaczy. Ale my pamiętamy ze starszych

ludzi, że weselej było, lubieli się ludzie, choć ciężko pracowali, ale jeden drugiemu pomógł i każdyn jakoś się ubroził (Susiec). Teraz nie ma gęsi i nie ma pierza, nikt ni robi, bo po co robić pierze (Wohyń). Te pierze to było takie, że tak razem darły, schodziły się w kilkanaście na wiecór i to skubały, śpiwały. Jak już wyskubały te kobity, te jedzynie było (Babin). Pierze było. A przy pierzu to i nie trza było telewizora. Wszystko ze wsi, co tam było, to poznosili i rozmawiali, obmawiali. Plotek więcej było jak tego wieczoru, tego pierza. A tera nicht nikogo nie widzi, gęsi ni majo i piór nie dro, ale i zabaw ni robio (Moniatycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. pierza; D. lm. pierzów; wymowa: *peże, piże*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczk, pierzak, pierzaki, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pierzowe ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pirzowe to było tak. Jak się zbirało kobit, sąsiadki, kuzynki, tam po kolei się poszło, przydź do mnie, przydź do mnie, jak zedrzymy tu mnie, to pódzimy do ciebie, to się naschodziło pełno, pełno chatupa kobit. W przetaki, w miednicki każdy pirze dar, te pirze się zdarło tu jedny przykładowo, no to tak, na wiecór trza było coś naładować jeś, a to placka kawołek, a to kiedyś tam kanapków nie było, że to jak tera, że kanapki, to tam po krumce placka i na wiecór te kobity sły do dumu. Sie siedziło do dwunasty godziny, do jedynasty godziny. Późni jak się zdarło już te pirze, przykładowo tu ty jedny, była łokreżna, to sie tam ładowało bigosu, kotletów, jo pojechałym kupić na te pirzowe. To sie nazywało pirzowe, to zakuńcynie, to pirzowe było. Tam było herbaty, bigosu, kiełbasy i była turocystość po zakuńcyniu tych piór, flaske wódki, kobity wypity, która tam mogła. Na drugi dzień sie sło do drugi całym tym zgromadzymim, znowu sie chodziło jaz sie zdarło, tydzień cy półtora i to tak sie sło po kolejii, tak ze była robota, cału zime co wiecór nie było mnie w dumu. Tak było. Tak było, że wieś, panny, kawaliry było łobgodane łod a do zet, jako ta, jako tamta, wiadomości bieżące były z cały wsi zniesiune, kazdy łopowiało. Jesce jak jo pamitum jak byłym takim małym chłopokim, to tyż tu nos darły pirze, to znowu łopowiały to strachach, jak straszycie downo. To tam chłop jechoł furmanku i znalaz takiego druga, taki no ładny drug dybowy, no to wziun. I tego druga postawił w sini, topar to drabine, co była na górę. Jak sie w nocy zacun tyn drug thuc, ale to było tyz dużo taki fantazji, tak nie było co, to jak ktoś chcioł zaistnić, to wymyślł takie jesce z down downa, i to takie tam rozmaite rzeczy. Jo lubiołym to, to stuchać to tych strachach. Ale późni to sie bołym na wiecór z dumu wyjść (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. pierzowego; D. lm. pierzowych; wymowa: *peżowe, piżowe*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczk, pierzak, pierzaki, pierze, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pierzówki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Te pierzówki to sie u nas tak odbywaju prawie co rok. Przychodziły baby, no i wieczorami śmy darły, do dziesiąty, do jedenasty pirze sie darło. Jak sie darło pirze dwa, trzy wieczory, to sie późni robio take łuczte. Postawiło sie chlyb, kwasek taki chlybowy, co

pióraczki to sie panny schodzili i kawalery z harmonio, i tańce, i rubota razem szła (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa i południowo-wschodnia.

D. lm. *pióraczków*; wymowa: *porački, puročki, puracki, purocki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Piórnia ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Piórnia to jest skubanie pierza (Sitno pow. Biała Podlaska). Kto gęsi trzymał, naskładał tam tych piórek worek cy dwa, to robił kilka razy w roku te piórnia, żeby mu nie zawilgły te pióra, bo som nie doł rady. Ło, podarli trochy te pióra, tyż była kolacja, a potem muzyka (Dzwola). Schodzili sie dziewczochy na piórnie ji skubali pióra, a kawalery to chodziły pod oknami i cekały, a jaz tam to zeskubio, a śpiewania było, a piosenek najrozmaitszych. Śpiewali i takie jak na weselu i takich różnych, a potem to przychodziła orkiestra, to znacy jeden muzykant na skrzypcach, a jeden taki bębenek, co dzwuniło i bębniło sie. W rękę miał paleckę, a drugim krycił i tak i dzwunił, a tyn grał, a tańcowało to wszystko po tej juz, po piórni. A jak piórnia była, nieraz i trzydzieści było tych dziewczuch we wsi, bo to dziewczyn duzo ji skubały pióra, ji śpiewali najrozmaitsze piosenki (Olchowiec-Kolonia). Pióra darło sie łod godziny siódmy czy ósmy, a jak zimowo poro, to sie późni szło na piórnia. To sie pióra darło do godziny jaki dziesiąty, a późni potańcówka. Zawołały jakigo ze skrzypcami i tańcowały dokąd chciały, te skrzypce to cała torkiestra była (Branew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu, Zamościa, Janowa Lubelskiego i Białej Podlaskiej.

D. lp. *piórni*; D. lm. *piórniów*; wymowa: *purńa, purńo*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Piórnie ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Późni jak sie skończyła kapusta, piórnie były, tak sie nazywało darcie piór (Branew). Były piórnie po chałupach, nawet i teraz te piórnie sie drze (Opoka). Najfajniej to było jak sie darło pierze. Jak już taka panna była podrastająca i to właśnie po Bożym Narodzeniu, bo to sie już robiło, jak sie nie robiło w polu, mówiło sie piórnie robimy. Chodź, przyjdźcie tam wszyscy, bo u nas piórnie. No i był bigos, tam może nie taki jak na święta, bo przecież ludziom nie było dobrze, była bieda. Ale już taki lepszy ten bigos, troszeczkę lepszy był zrobiony, jakieś tam kartofle do tego bigosu, jakiś barszcz. Ciastka to wiem, że na cało blache mama piekła [. . .]. Tańce były i jak były te piórnie, to czasem chłopcy sie podkradli. Jak sie tu wszyscy, wszystkie kobiety zagapiły, a śpiewane były przepiękne pieśni [. . .], to chłopcy sie podkradali, bo to przetaki to były takie okragłe zrobione z takiej jakiejś sklejki, deseczek takich okragłe, to sie tak zwijało i siatka była z drutu pod spodem i to sie przesiewało zboże do siania, ale to służyło i do piórni. Bo kobiety sobie kładły na kolana, siedziały na stołeczkach, na kolana taki przetak kładły, darły pierze. Na przykład jak mi mama robiła wyprawę, to darły pierze. Jak chciała zmienić pościel, jak już była stara, to też gęsi trzymała i z tych gęsi podskubywała je. I później robiło sie, darło sie to pierze i wyspy sie kupowało i robiło sie pierzyny [. . .]. I chłopcy wpadali, rozdmuchiwali z tego przetaka pióra. To te kobiety szatu dostawały, denerwowały

*sie, goniły tych chłopaków (Antoniów). Były piórnice, pióra sie darto, zapraszały sie na piórnice, czestowały. To pare dni te piórnice, a chłopaki przychodzili i psocili (Żabno). Piórnice to darcie pierza (Osmolice). Piórnice były, bo każda gospodyni trzymała gęsi, na pierzynkę, na poduszke, to przecież tam nie było kołder gotowych, wszystko dla dzieci z piór i każdy trzymał gęsi, i te pióra z tych patek trza było obskubywać. I wtedy sie schodziły do jednego, pięć, sześć, siedem, nawet dziesięć kobiet, i co wieczór przychodziły skubały te pióra. A na koniec była libacja i tańce nawet. [...] i grajek, i tańce, i to było takie wesołe. Schodziły sie, śpiewały takie piosenki ludowe (Węglinek). No ji tak chodzili łod chatupy do chatupy, jak dziś u tyj skubali te pióra, to u tamtyj. Najbardziej to w sobote były te piórnice, bo juz do dwunastyj, dłuzej nie skubali, bo ze niedziele zarwio. A znowu ten muzykant to grał i grał, to se wszystko potańcowało (Godziszów).
Źródła: PM, MG.*

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lm. piórników; wymowa: *purńe*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnica, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Piórnik I ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Piórnik taki, no rwanie piór szczególnie na wieczórkach, a to były schadzki kilku lub kilkunastu kobiet w domu jednej gospodyni (Siedliszcze). Piórnice to spotkanie kobiet, na którym obrywało sie pióra gęsi (Maziły). Piórnice to darcie piór (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Chełma i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. piórnika; D. lm. piórników; wymowa: *purńik*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnica, piórnice, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Piórnik II ‘schówek na obsadkę i pióro’

Kiedyś to piórniki były drywniane, takie samymu robione (Poniatowa). Mama mi sama uszyła piórniki i z tym du szkoły sie szło (Polubicze Wiejskie). Tera to wymyślajo te piórniki, różne tam wzory, mudele, a kiedyś to skrzyneczka taka długa była, niduża i drywniana, aby schować te obsadke, gumke, otówek, jakieś kredki, i tyle (Podborcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. piórnika; D. lm. piórników; wymowa: *purńik*.

Pióro I – tom VII: 269.

Pióro II – tom VII: 269–270.

Pióro III – tom VII: 270.

Pióro IV ‘blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem’

Pióro maczało sie w atramencie (Krasnobród). Pióro było do pisania (Orłów Drewniane). Zamiast długopisu to było pióro atramentowe, były pióra takie i atrament (Kanie). Pióro to sie nanurzało w atramencie i sie pisało (Kamionka). Trzeba było sie uczyć

kaligrafii, takie krzyżówki były, pióra z takimi, krzyże po prostu były z takim otworkiem, to właśnie bardzo ładnie się pisało, do kaligrafii tylko pióra się nadawały, no i później były takie inne, ale w zasadzie nam nie pozwalali, nam innymi piórami pisać, ale też takie zwykłe były drewniane te obsadki i tak się nasadzało te pióra. Przecież się łamały te pióra, dzieciaki nieraz bili się, jak to w szkole. No i później trzeba było wyjąć to pióro, no i drugie założyć, ale kaligrafia była obowiązkowa (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 23).

D. lp. pióra; D. lm. piór; wymowa: *piuro*.

Por. stalka, stalówka.

Piórzaczki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Piórzaczki to wspólne darcie piór (Krzemień). Jak robiły piórzaczki, darty te pióry, darty, na ostatek, jus miało się kuńczyć, te piórzaczki miały się kuńczyć, zrobiła jem kolacju. A na to kolacju to była kapusta z chlebem ji kasa jaglana. No ji potem przysed grajek, jak to mówiu, ze skrzypcami grać. Ale ji przy tym, przy tych skrzypcach, znalazł się ji na klarneckie. Jesce lepsze przysmaki dawali. Bo ci wzięli, naszykowali, nakrajali w rajtok ji przyszli wszystkich dziewczyców, chłopoków, dawali, ji bierzta jak chceta. A łone sie ojadły, a potem tańcowały do północa. No, ojadły sie, potem ji tańcowały, jak mówicie, ji śpiewały. A nawet sie ji biły później. Łu Jaśkowych to całe łokna wywaliły. Przysliśmy do domu ji potem znów te robiliśmy piórzaczki. U nas były dwa razy w tygodniu (Biała). Zabawa była tam, dzie sie pióra darło, tu sąsiadów cy w domu sie robiło. A schodziło i do godziny drugi, trzeci. Na skrzypcach sie grało. Przychodziło, ile sie prosiło. Chodziło tam dziesięć, dwanaście panienek. A chłopaki to sie schodziły to zewsząd, nik nie zapraszoł chłopoków, bo chłopaki jak sie dowiedziały, że piórzaczki, to i z Chrzanowa, i z Godziszowa, zewsząd przyjeżdżały. Jak sie pióra darło, to sie śpiewało różne piosenki (Branew). A, no to zesły sie dziewuchy ji wiecór zrobiły piórzaczki (Andrzejów pow. Janów Lubelski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lm. piórzaczków; wymowa: *pużaccki, pużoćki, pużaccki, pużoćki*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pirza ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pirza to spotkanie, kilka kobiet sie zbirało do darcia piór (Babin). Na pirza szli do jedny chałupy, potem do drugi (Wronów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-zachodnia.

D. lm. pirzów; wymowa: *piża*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pirzawiny ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pirzawiny to darcie tego pirza i zabawy urządzone na zakończenie darcia pierza (Chodel). Pirzawiny urządzały się w wieczory zimowe, spotykali się na darciu tego pirza i potem zabawa, częstowali się (Zagórze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Bełżyc.

D. lm. *pirzawinów*; wymowa: *piżawiny*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, skubanie piór, wieczórki*.

Pisać ‘kreślić na papierze litery, cyfry’

Pisać to trza starannie, a nie jak kura pazorem (Majdan Obleszcze). *Pisać można ręcznie, ale też so maszyny do pisania* (Lubenka). *Teraz to kaźdyn umi pisać, a kiedyś to sie krzyżykiem podpisuwali* (Kosmów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pisać*.

Por. *bazgrać*.

Pismo ‘pisemna wypowiedź prywatna, przesyłana w kopercie’

Mój dziadek to mówili zawsze, że pismo przyszło, nie list, ale pismo, jest pismo od wnuka, mówili (Pawłów). *Pismo to inaczy list, no to, co jest napisane, i jest w kopercie* (Putnowice Wielkie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *pisma*; D. lm. *pism // pismów*; wymowa: *pismo*.

Por. *list*.

Piszczalka ‘prosty ludowy instrument muzyczny dęty w formie piszczałki z drewna, z otworami bocznymi’

Pastuchy krowy paśli i takie piszczałki z drewna strugali, to lipa przyważnie sie nadawała (Mosty). *Taki fujarki, piscałki takie strugały chłopaki. Zdolne były, bo takie coś wystrugać, zeby grało, to trudne było* (Leopoldów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *piszczałki*; D. lm. *piszczałków*; wymowa: *piščauka, píscauka, piščouka, písouka*.

Por. *fujarka*.

Plac I – tom IV: 362.

Plac II ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Plac to miejsce na stawianie domu, budynków jakichś (Ujazdów). *Jak dustała młoda czy młody od łajca plac, to sie zara budowali* (Wojśławice Kolonia). *Dom to tyle stojół bez placu, bo plac był ni nas* (Lisiowólka). *Nasz małyj rodzinny dom to nasz był na Kałach. My mieli na, na takiej łące, [...], babka miała po sto tysięcy im dać, po sto rubli, to nie tysięcy, tylko rubli. Trzysta rubli wziena spltatu, bo była z gospodarki i nie dała żadnemu. To mama mówiu poszli na służbę, zarobili se piniędzy, kupili se plac, kupiła se drzewa, dopier se bude postawili* (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *placu*; D. lm. *placów*; wymowa: *plac*.

Por. *kukrzysko, placówka, siedlisko*.

Plac III ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Na tym placu to drzewo zbirali, i potem w tratwy i na rzekę (Husynne). To różnie mówili, binduga i plac, ale tu to więcy plac (Wereszczyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *placu*; D. lm. *placów*; wymowa: *plac*.

Por. *binduga, ład, przystań, skład, składnica*.

Plac targowy ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

W każdym mieście był plac targowy, i tam sprzedawano i kupowano różne produkty rolne (Przytoczno). Plac targowy to jest w tym miejscu w każdym mieście, dzie sprzedaje się różne towary (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Łukowisko, Sitno pow. Biała Podlaska, Zahajki pow. Biała Podlaska, Rogoźniczka, Witoroż, Drelów, Żakowola, Okrzeja, Krępa, Przytoczno, Świeciechów, Księżomierz, Basonia, Opoka (zob. mapa 25).

D. lp. *placu targowego*; D. lm. *placów targowych*; wymowa: *plac targowy*.

Por. *rynek, targowica, targowisko, targownia*.

Placówka I – tom IV: 362.

Placówka II ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Placówka to miejsce, dzie stoi dom, albo miejsce po domie (Hulcze). Placówkę dustała od ojców, żeby se dom wybudowała (Nasiłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *placówki*; D. lm. *placówek // placówków*; wymowa: *placufka*.

Por. *kukrzysko, plac, siedlisko*.

Plaster ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Wosk z zaczątkiem komórek pszczelich to plaster, i na nim miód był (Miedzyrzec Podlaski). Miód pozyskiwało sie przez wycinanie plastrów (Osiczyna). Plaster miodu, i z tego plastra potem to takie płynne jest (Hosznia Ordynacka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *plastra*; D. lm. *plastrów*; wymowa: *plaster*.

Por. *rama, ramka, suchary, węża, woszczyna*.

Pleban ‘duchowny katolicki’

Pleban to więcy dawne, tera to ksiądz mówio (Nowa Wieś). Pleban na księdza sie mówiło, ale to więcy tak, żeby tego nie słysoł (Okrzeja).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *plebana*; D. lm. *plebanów*; wymowa: *pleban*.

Por. *kapłan, ksiądz*.

Plebania ‘mieszkanie księdza’

Plebania to mieszkanie księdza (Obrowiec). Ksiądz mieszka na pływaniu (Jasionka). Tera to budują zara przy kuście ładne plebanie, a kiedyś to więcy skromni było (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *plebanii*; D. lm. *plebaniów*; wymowa: *plebańa, pływania*.

Płaski ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Głównie to płaski teren jest tutaj (Basonia). Tu teren płaski jak stół, gór ni ma (Wisli). Tu u nas wszędzie płasko, płaski teren (Żabików).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *płaskiego*; D. lm. *płaskich*; wymowa: *płaski*.

Por. *równica, równina, równy*.

Płot I – tom IV: 366.

Płot II – tom IV: 366.

Płot III ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do splanu rzeką’

Płot to zbite pale drzewa, które sie splania rzeko (Dańce). Płot nazywali, bo to drzewo było tak powiązane i jak płot wyglądało (Opole).

Źródła: PM.

Geografia: Matiaszówka, Dańce, Motwica, Rusiły, Opole, Kodeniec, Wyhalew.

D. lp. *płotu // płota*; D. lm. *płotów*; wymowa: *płot, płot*.

Por. *pasy, szychty, tarcza, tratew, tratwa*.

Płotek ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Płotek jest w starym kościele przy ołtarzu (Łukowisko). Płotkiem kiedyś był oddzielony ołtarz od reszty kościoła (Żulice). Te płotki to jeszcze w starych kościołach so, w nowszych nie robio tego (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lublina, Krasnegostawu, Zamościa, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 17).

D. lp. *płotku // płotka*; D. lm. *płotków*; wymowa: *płotek*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Płyciutko ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Tu płyciutko jest, można przejść na drugie strone (Borowiec). Por już tutaj to płyciutka rzyka, tu płyciutko, mało wody (Zaporze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pućútko, płycútko*.

Por. *mielizna, płycizna, płtyko*.

Płycizna ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Jak mało wody w rzece, to płycizna (Czemierniki). *Sucho było i w rzece płycizna, dno widać* (Stara Wieś).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego.

D. lp. *płycizny*; D. lm. *płyciznów*; wymowa: *pućizna*.

Por. *mielizna, płyciutko, płtyko*.

Płtyko ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Płtyko bardzo, w tym miejscu nie popłynię, bo dno widać (Rudka). *Płtyko to wtedy, jak prawie dno w rzyce widać* (Oblasy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pućtko, płtyko*.

Por. *mielizna, płyciutko, płycizna*.

Pniak I – tom IV: 369.

Pniak II – tom IV: 369–370.

Pniak III ‘domek dla pszczół’

Ule kiedyś rubili w pniokach drzew i chyba z tego, to sie nazywa pniok (Gościeradów). *Stare ule to pnioki takie* (Maziarka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *pniaka*; D. lm. *pniaków*; wymowa: *pńak, pńok*.

Por. *pień, skrzyznka, ul*.

Pobór ‘pobór do wojska’

Pobór du wojska to był na jesini albo wiosno (Orłów Drewniany). *Jeszcze za cara, to mówili, że jak był pobór, to już szli na pare lat, nie tak jak tera, że tam dwa lat i tyle* (Kołacze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poboru*; D. lm. *poborów*; wymowa: *pobur*.

Por. *branka*.

Po chachłacku ‘mieszana mowa polsko-ukraińska’

My mówilim kiedyś tak nurmanie, u nas po chachłacku to było (Hołowno). *Moji mamie to lepi było gadać pu chachłacku* (Wisznów). *Trochy wychodzi pu polsku, trochy pu chachłacku* (Orchówek). *I Polacy mówili pu chachłacku, a Ukraińce tyż pu polsku mówili* (Pokrówka). *To sie nazywało po naszemu, taki język chachłacki, taka słowiańska mowa, bo to nie było po ukraińsku, tylko po chachłacku* (Mołodiatycze). *Po chachłacku, to mówienie tak po prostu, po naszemu* (Dołhobrody). *Tu, u nas to było mówienie pu*

chachtacku. Mie dowódca mówił tak, ty to wsiema jazykami mówisz, i pu polsku, i pu chachtacku, i pu ukraińsku (Dańce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *po xaxųacku, pu xaxųacku, po xaxłacku, pu xaxłacku.*

Por. *chachtacka mowa.*

Pochwalony ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

Wchodzo do mieszkania i pochwalony mówio (Staw Noakowski). Du domu jak wchodził du kogo, to bez puchwalunego nie wszed, tera to burknie dzień dobry i tyle (Wierzchowiska). Stasio to un sie wicznie śpieszuł, to prędko powi pochwaluny, i już mówi, z czym tam przeszedł, i zara wychodzi, bo czasu ni ma (Basonia). Domownicy to odpowiadali na pochwalony i mówili na wieki wieków. Amen (Zakrzów). Pochwaluny kumo, dzie tak lecicie (Turka). Chto tam dziś z młodych, a i zy starych ni každyń, powi pochwaluny, burknie tam dzień dobry i już, a dawni to było inaczy, z Bogiem bardzi, religijne ludzie byli, pubożne (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *poxfalony, poxfaluny, puxfaluny, pokfalony, pokfaluny.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony Jezus Chrystus.*

Pochwalony Jezus Chrystus ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

Pochwalony Jezus Chrystus to takie przywitanie (Wiryki). Kiedyś, jak sie wchodziło do kogo, to trza sie było przywitać jak trzeba, to mówili pochwalony Jezus Chrystus, a tera to już mało praktykujo (Wielkopole). Jak sie do kogoś wchodzi, to wypada powiedzić pochwalony Jezus Chrystus, bo to szacunek dla gospodarza jest (Modryniec). A kiedyś jak przyszed ktoś ze wsi to pochwalony mówił, nie dzień dobry, a jak ja była jeszcze mała i obcy taki przyszed do nas i powiedział pochwalony Jezus Chrystus, to moje ojciec mówili, że taki uczony, a po naszymu gada, bo jak z miasta to przeważnie można było poznać, bo mówili dzień dobry, a u nas to niech będzie pochwalony Jezus Chrystus i niechtóre to jeszcze mówili i dzień dobry, a te z miasta to tak szlachetnie dzień dobry (Żrebce). Jest taki, co przydzie i ładnie mówi pochwalony Jezus Chrystus, to od razu widać, że człowiek tuczciwy, chrześcijanin, a jest taki, co wlozie jak świnia i burknie tam to dzień dobry, no to już puganin. Ja mówie, a co to już puchwalonego zapumniałeś, no i łon wyszeł i jeszcze raz przyszeł i mówi już pochwalony Jezus Chrystus. A ja mówie, na wieki wieków amen, i już można rozmawiać (Nielisz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *poxfalony ieszus xrystus, poxfaluny ieszus xrystus, pokfaluny ieszus xrystus.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony.*

Pociąg ‘pojazd szynowy, składający się z lokomotywy i wagonów’

Pociąg to parowóz z wagonami, co jedzie po szynach (Grądy). Pociąg był z wagonami taki towarowy, a taki dla ludzi to tam dwa wagony najwyży (Siedliska pow. Krasny-

staw). *Pociągi były. Tu u nas przecież był pociąg, ale bilety były bardzo drogie i nie każdego było stać* (Wólka Łabuńska). *Jak so szyny, to może jechać pociąg* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Ja pociągiem nie jechała w życiu, a autobusem to jechała dopiero po ślubie* (Huta).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pociagu*; D. lm. *pociągów*; wymowa: *poćoŋk, poćuŋk*.

Por. *kolej*.

Poczciarz ‘doreęczyciel przesyłek pocztowych’

To mówili listonosz i poczciarz, no bo z poczty był (Bohukały). *Poczciarz, no bo on pracuje na poczcie i stamtąd te listy roznosi* (Wólka Abramowska). *Poczciorz to kiedyś był jeden na dwie, trzy wsi* (Wandalin).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *poczciarza*; D. lm. *poczciarzów*; wymowa: *poćcaś, poćcoś, poćcoś*.

Por. *donosiciel, doreęczyciel, listonosz, pocztylion*.

Poczeredka ‘pomocnik pastucha’

Pastuch miał jeszcze pomocnika, nazywali jego poczeredka (Samowicze). *Poczyredka to taki, co dopiero uczył się, sam nie pas krów* (Worgule).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *poczeredki*; D. lm. *poczeredków*; wymowa: *poćeretka, poćyretka*.

Por. *podpasicz, przypasicz*.

Poczęstne ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

Jak odpust, no to się sło na poczęstne, żeby się gościć (Braciejowice). *Zaszłam do nich, to tam zara poczęsne było, taki był naród gościnnie, nie to, co tera* (Polichna).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *poczęstnego*; D. lm. *poczęstnych*; wymowa: *poćęstne, poćęstne, poćesne, poćesne, pocesne*.

Por. *goście, gościna, poczęstunek*.

Poczęstunek ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

Jak odpust w Starym Zamościu był, to my jechali du rudziny na poczęstunek (Udrylicze). *Szli ludzie na Antuniego do Redeśnicy, to się zapraszało na poczęstunek, ugościli się i poszli daly* (Sąsiadka).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poczęstunku*; D. lm. *poczęstunków*; wymowa: *poćęstunek, pocęstunek, poćystunek*.

Por. *goście, gościna, poczęstne*.

Poczta ‘placówka zajmująca się dostarczaniem korespondencji i przesyłek’

Poczta tu zawsze była i na ty poczcie pracowali urzędniki pocztowy (Krasnobród). *Poczta u nas była daleko, to listonosz woził listy, gazety, na trzy wsi był jeden* (Żrebce).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *poczty*; D. lm. *pocztów*; wymowa: *počta, pocta*.

Pocztówka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabudki, kwiatów, lub bez fotografii’

Takie pocztówki z kwiatami jakimś, i to sie kiedyś wysyłało, życzyło sie, tera to zanięto jakoś (Wierzchowska). *Zawsze Zosia to mi pocztówkę z urlopu wysyła* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pocztówki*; D. lm. *pocztówek*; wymowa: *počtufka, poctufka, pučtufka*.

Por. *kartka, odkrytka, widokówka*.

Pocztylion ‘doreczyciel przesyłek pocztowych’

Listy, co nosił, to jego nazywali listonosz i pocztylion, jak tam komu pasowało (Załucze Stare). *Pocztylion to z tymi listami rowerem jeździł* (Bohukały).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *pocztylion*; D. lm. *pocztylionów*; wymowa: *počtyłon, poctyłon, počtyłun*.

Por. *donosiciel, doreczyciel, listonosz, poczciarz*.

Pod chórem ‘przedsionek kościoła’

Wysoko był chór, no i jak sie wchodziło do kościoła i sie stawało zaraz po wejściu, no to sie mówiło, że to pod chórem, takie oddzielone od całego kościoła, ale to stare kościoły miały takie miejsce, w nowych ni ma (Dawidy). *Młode to lubiały se stanąć pod chórem, ale ksiądz gonił i trza było daly na kościół iść* (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Parczewa i Łukowa (zob. mapa 16).

Wymowa: *pot xurem, put xurem*.

Por. *babinec, kruchta, przedsionek, sieni, sionki*.

Podarunek ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’

Jak sie idzie du kogo, no to trzeba mieć jakiś podarunek, bez tego to ni pasuje iść (Rudno). *Z wysela przyniesłam podarunek, tera to więcy ciastka dajo, a kiedyś to, co tam mieli, to dali* (Weremowice).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 24).

D. lp. *podarunku*; D. lm. *podarunków*; wymowa: *podarunek*.

Por. *gościnniec, gościnnik, gościńczyk*.

Podatek ‘czynsz dzierżawny’

Od ty dzirżawy to ja musiał zapłacić za każdy rok podatek, ale swojego pola ni było, to dobre było i to (Dobrynka). *To sie płaciło takie od tego, co sie zebrało z ty dzirżawy, no taki podatek sie płaciło* (Częstoborowice).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *podatku*; D. lm. *podatku*; wymowa: *podatek*, *pudatek*.

Por. *dzierżawa*, *opłata*, *zapłata*.

Podbieraczka – tom I: 230.

Podkomornik ‘człowiek mieszkający w cudzym domu’

Podkomornik to taki, co ni miał swojego domu, ale mieszkał u obcych ludzi (Ortel Książęcy). Jak my sie pożynili, to mieszkali jako podkomorniki, bo swojego domu ni było (Glinny Stok). Pokomornik to jak ni ma swojego domu (Wyczółki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *podkomornika*; D. lm. *podkomorników*; wymowa: *potkomorńik*, *putkomorńik*, *putkumorńik*, *pokomornik*.

Por. *komornik*, *wyrobnik*.

Podkowa ‘dopasowany do kształtu końskiego kopyta, przybijany kawałek metalu umożliwiający koniowi bezbolesne poruszanie się’

Trza było podkowy przybijać koniom do nóg (Garbów). Harcele wkręco sie w pudkowe, żeby sie koń ni szurgoł (Sól). Hufnalami sie przybijo pudkowy kuniowi (Wola Dereżniańska). Podkowe przybijał kuniowi kowal w kuźni (Malewsczyzna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *podkowy*; D. lm. *podkowów*; wymowa: *potkova*, *putkova*.

Podkowiak ‘gwoździec do przybijania podkowy’

Podkowiak to rodzaj goździa, którym przybijano podkowe do kopyta konia (Brzozowica Mała). Goździe takie wielgie w pudkowie to sie nazywały podkowiaki (Brzozowica Duża).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *podkowiaka*; D. lm. *podkowiaków*; wymowa: *potkoóak*, *putkoóak*.

Por. *hufnal*, *ufnal*.

Podkuwacz ‘ten, który podkuwa konie’

W kuźni podkuwały konie, był spycjalny podkuwacz taki, co w kuźni pracowoł (Brzozowica Duża). Po oswobodzeniu to zem se kupił narzędzie byle jakie, i sie robiło jako podkuwacz. Zaczółem jako podkuwacz robić na drugi wsi, a potem już swojo kuźnie miołem (Słodków).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *podkuwacza*; D. lm. *podkuwaczów*; wymowa: *potkuvač*, *putkuvoč*, *potkuvac*, *potkuvoc*.

Por. *kowal*.

Podkuwać konia ‘przybijać podkową do kopyta konia’

Podkuwać konia to umiał ino kowal, bo to była sztuka (Jedlanka). Kowal był jeden czasem na kilka wsi, to miał co robić, bo jychali podkuwać konie, bo każdy przynajmni jednego kunia miał (Krasienin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *potkuwać koña, potkuwać kuña*.

Por. *kuć konia*.

Podmok ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Podmok to taki był w lassach, tak mokro, zarośnięte, pełno błota i grzęzło sie, ni wolno było tak wchodzić, bo mogło wciągnąć w tyn podmok (Opoka). Podmoki to takie przepaściste doły, co były wypełnione tymi błotami, bagna takie w lassach (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia – wąski zasięg.

D. lp. *podmoku*; D. lm. *podmoków*; wymowa: *podmok*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Podpasicz ‘pomocnik pastucha’

Podpasicz to chłopak, który pasie krowy w gospodarstwie, ale jeszcze ni pastuch (Rogów). Pudpasicz to jeszcze nie był pełny pastuch (Suchowola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *podpasicza*; D. lm. *podpasiczów*; wymowa: *potpaścić, putpaścić*.

Por. *poczeredka, przypasicz*.

Podwoda ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Na podwodzie jedzie, du gminy, bo sołtys kazał (Konopnica). Na podwodzie wystół go i mus było jechać (Bychawka). Podwoda to furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa na foszpant (Kryłów). Wysyłali podwody tam po coś (Wólka Plebańska). Podwoda to kiedys za cara taka jednorazowa furmanka (Komarno). Stójka jak stoi na postoju, podwoda, gdy już wyjeżdża (Sulów). Podwoda, to chyba tyn było, chto sie zgodzi, to jedzie (Tarnawka). Podwoda to ruski wyraz, nasze to stójka (Bohukały).

Źródła: PM, MSGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 34).

D. lp. *podwody*; D. lm. *podwodów*; wymowa: *podwoda, pudwoda*.

Por. *furmanka, stójka, szarwarkowa furmanka*.

Pogłoska ‘wiadomość przekazywana drogą nieoficjalną’

Pogłoske to se ludzie z jedny chałupy do drugi zanieśli, gudzina wystarczyła i cała wieś wiedziała, o co chodzi, tak sie roznusila ta pogłoska po wsi (Chłopiatyn). Gruchnęła po wsi pugłoska, że zabirajo chłopów do Niemiec, trza sie było kryć (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pogłoski*; D. lm. *pogłosek*; wymowa: *pogłoska, pugłoska*.

Por. *wieść*.

Pokąd ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Pokąd ty jedziesz, tak sie mówi (Rogoźniczka). Pokąd, to w któro strone (Zahajki pow. Biała Podlaska). A pokąd to Bóg prowadzi, mówiło sie du tego dziada, co chodziuł po wsi (Zalesie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *pokont, pokunt*.

Por. *do, dokąd, dokiela, dzie, gdzie*.

Pokojówka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Państwo wy dworze mieli pokojówkę (Grabówka). Moja matka była za pokojówkę we dworze ji tego, i tam był, też mieli tego diabła. I była jeszcze jedna tako koleżanka, i spały sobie tak w tym, no w osobliwym pokoju, i tam tak opowiadały sobie tak cichutko, a to z nich te odzinie ru tam pod próg jaż. Zdarto z nich. Uny narobiły krzyku łobie (Zakrzew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pokojówki*; D. lm. *pokojówek*; wymowa: *pokoiufka, pokuiufka, pukuifka*.

Por. *dwórka, lokajka, służąca, sprzątacza*.

Polak ‘mieszkaniec Polski i osoba narodowości polskiej’

Polak on jest, no bo mieszka w Polsce (Kasiłan). Polak to mieszkaniec Polski, naszego kraju (Bliskowice). Polak może dużo wypić, ale Ruski to może dużo więcej (Turka). Polaków to sie dużo po świecie porozjydzalo, wszędzie so Polaki (Wolica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Polaka*; D. lm. *Polaków*; wymowa: *polak, polok*.

Por. *Polka*.

Polana ‘miejsce niezadrzewione w lesie’

Polana to miejsce gołe w lesie, ni ma na nim drzew (Tarnawatka). Polana to dzieś pośrodku lasu takie gołe miejsce, bez drzew (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *polany*; D. lm. *polan // polanów*; wymowa: *polana, pulana*.

Por. *polanka, wotalinka*.

Polanka ‘miejsce niezadrzewione w lesie’

Na polance to zabawy urządzali, bo było dużo miejsca (Rogózno). W lesie była taka polanka i tam sie młodzież zbirała (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *polanki*; D. lm. *polanek // polanków*; wymowa: *polanka, pulanka*.

Por. *polana, wotalinka*.

Poleczka ‘wirowy taniec o szybkim tempie’

Poleczka to taki prędki taniec, ni każdyn potrafi (Rozłopy). Moja babcia to jak w poleczke poszła, bo wzion jo taki młody, mój brat, to ona nie dotykała ziemi cało stopo, tylko na palcach tańcowała (Stawek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *poleczki*; D. lm. *poleczek // poleczków*; wymowa: *polečka, pulečka, polecka*.

Por. *polka*.

Polka I ‘mieszkanka Polski i osoba narodowości polskiej’

Polka to kobita, co mieszka w Polsce (Żmudź). Polka, no to jak jest z Polski (Ożarów). Polka ona z dziada pradziada, ale od maleńkiego mieszko w Anglii i nawet ni bardzo mówi po polsku (Przytoczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Polki*; D. lm. *Polek // Polków*; wymowa: *polka*.

Por. *Polak*.

Polka II ‘wirowy taniec o szybkim tempie’

Polka to bardzo szybki i tupany taniec (Baranów). Polki, łoberki, tanga, takie było tańcowanie (Świeciechów). Kiedyś to tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, udbijany był, ale polka to był najfajniejszy taniec (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *polki*; D. lm. *polek // polków*; wymowa: *polka*.

Por. *poleczka*.

Polna droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’

(zob. ilustracja 23).

Polna droga to już będzie droga boczna (Batorz). To była polna droga, nazywała si polna droga, przez którą dużejdzalo sie do pól (Kryłów). Polna droga to idzie przez wieś, przyz pola i od jedny wsi do drugi (Poniatowa). Polna droga to niebrukowana droga od jedny wsi do drugi wsi (Czesławice). Sie sto i przez pole łorane, nie było przecie szosy jak je dziś, i polno drogo, i po zbożu (Księżomierz). To już była polna droga. Tak nad szoso, to co było te czwórniaki czy tam czworaki, jak tam nazywali, no to było jako tako, a tam do tego pałacu, to trza było może ze trzysta metrów, dojechać na te łake. To była polna droga taka, kamieni ni było, tylko jak to mówio samo błoto, zanim sie dojechało do tych pałaców. I ten pałac, to tak stał jak jaka tyczka, ani drzewa nie było, a może to wycieli, już ja nawet tego nie pamiętam (Dziecinin). Polna droga to przyz pole doroga (Dobrynka). Tako polno droga, jak polno, pełno było w ni dołów, jak popadało to takie kały stoły na ty drodze, na ty drodze były ścieżki koło płotów, bo czasym były takie błota, że nie szło niu przejść (Świeciechów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 2).

D. lp. *polnej drogi // polny drogi*; D. lm. *polnych dróg*; wymowa: *polna droga, polno droga*.

Por. *droga ślaskowa, gościniec, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Polonez ‘polski taniec narodowy, uroczysty i tańczony w korowodzie’

Polonez to taki poważny taniec, na zabawach ni było poloneza (Wojciechów). Polonez to jest tańczony parami na poważnych uroczystościach (Pokrówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *poloneza*; D. lm. *polonezów*; wymowa: *polones, pulones*.

Połowy ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Pułowy to pilnował robotników na pańskim polu (Żerniki). Połowy to inaczej rządca w polu (Worgule).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia, środkowa-wschodnia oraz okolice Opola Lubelskiego, Kraśnika, Bełżyc, Lublina i Białej Podlaskiej (zob. mapa 30).

D. lp. *połowego*; D. lm. *połowych*; wymowa: *polovy, pulovy*.

Por. *dozorca, ekonom, gumieny, karbowy, przystawca, rządca*.

Polska droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

U nas to do niedawna była polska droga (Jeziernia). Polska droga to droga miętka (Siedliska pow. Łuków). Polska droga to ni ma kaminia na ni, tylko zimia (Lisikierz). Jeździłi kiedyś polskimi drogami, a nie szoso (Ulhówek). No i zwózka. Wziół tam pare snopków i przyjechał polsko drogo, dojazdu nie było takiego dobrego, tylko polska droga wyboista, a teraz do pola wszędzie szosa (Stodków).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 2).

D. lp. *polskiej drogi // polski drogi*; D. lm. *polskich dróg*; wymowa: *polska droga, polsko droga*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Połonka ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Połonke zrubili na rzyce i tam baby prali nad to połonko (Sławatycze). Łód zawsze był w zimie, to rąbali te połonki i te ryby łapali (Jabłeczna). Połonke w lodzie wyrąbał i w zimie ryby łowił (Kodeń).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *połonki*; D. lm. *połonek // połonków*; wymowa: *połonka, połonka, pułonka, pułonka*.

Por. *opołonka, przerebel, przerebla*.

Południe ‘kierunek, strona świata’

Na południe stąd to so góry w Polsce (Przybysławice). Jego chałupa była tak na południe od naszy (Rozięcin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *południa*; wymowa: *południe, pułudnie*.

Pomagier ‘robotnik do pomocy przy budowie domu’

Pomagiera se wziun do ty ruboty, i pustaki, cegły mu nosiul tyn pomagier (Ulhówek). Un za pomagiera ino był u tego majstra, żeby sie przyuczyc do ruboty przy ty budowie

(Lubień). *Zdolny był, troszke za pumagiera porobił, i potem sam chatupe se postawił* (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pomagiera*; D. lm. *pomagierów*; wymowa: *pomađer, pumađer*.

Por. *pomocnik*.

Pomoc ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Tera to nieczute ludzie, a kiedyś to, jak komu co w polu trza było pomóc, to zara sie zbirala wieś i pomoc szła (Orłów Drewniany). *Wdowa jak została, to już miała pomoc take od wsi* (Jawidz). *Bardzo duża więz była, gościnność, szczerłość była i pomoc taka, jak komuś sie coś stalo, chociaź wszyscy byli biedni, no nie wszyscy, ale przeważnie biedni biednym pomagali* (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *pomocy*; D. lm. *pomoców*; wymowa: *pomoc*.

Por. *pomoc sąsiedzka, sprzązka, tłoka*.

Pomoc sąsiedzka ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Pomoc sąsiedzka to kiedyś działała, a tera to więcy kaźdyn sobie (Hucisko). *Pomoc sąsiedzka była i jak komu, co trza, to lyciały wszystkie i pomagały* (Żerocin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *pomocy sąsiedzkiej // pomocy sąsiedzki*; D. lm. *pomoców sąsiedzkich*; wymowa: *pomoc sąsecka, pomoc sąsecka, pomoc somsecka, pomoc sumsecka, pomoc sońsecka*.

Por. *pomoc, sprzązka, tłoka*.

Pomocnik ‘robotnik do pomocy przy budowie domu’

Człowiek, który pomaga przy budowie to pomocnik. No to tak, że pomocnik jakiś abo coś, no i przyuczy sie i potem un jest majster (Krasnoblród). *Un za pomocnika był u tego majstra, co chatupe stawiał* (Błotków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pomocnika*; D. lm. *pomocników*; wymowa: *pomocńik, pomocńik*.

Por. *pomagier*.

Pop ‘duchowny prawosławny’

Pop to jest ksiądz, tylko że u prawosławnych (Kodeń). *U popa był sad i na jabka śmy chodzili du popa, du tego sadu* (Uhrusk). *Był pop i była popówka. Pokoje byli, wszystko było, on tam mieszkał. Budynek miał, wszystko miał, ruski był ksiądz. To wszystko pole, co koło kuścioła i poza kuściołem, co ta jest kolonia, to wszystko było do ruskiego księdza. Popa tego. On parobki trzymał. Dzieci miał dwoje, żonke miał, i siostra żony była tutaj. A późni, jak sie wojna ruszyła, jak pojechał, tak już nie wrócił* (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *popa*; D. lm. *popów*; wymowa: *pop*.
 Por. *batiuszka*.

Popadia ‘żona popa’

U prawosławnych to był pop, a jego żone to popadia nazywali (Sławęcín). Popadia to inaczej żona popa, księdza u prawosławnych, bo tam się żyńio księża (Dorohusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *popadii*; D. lm. *popadiów*; wymowa: *popađa, pupađa*.

Por. *matuszka*.

Popiół I – tom VI: 436.

Popiół II ‘popiół z ogniska’

Pastuchy pašli krowy i ogniska palili, i w popiele z tego ogniska piekli kartofle (Lubień). Jak ogniska palili, to potem w tym gorącym popiele piekli kartofle, i jabka, chlib (Biszczá).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *popiołu*; D. lm. *popiółów*; wymowa: *poðu*.

Por. *watra*.

Popław ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Popław to rozległa, moczarowata nizina (Wólka Abramowska). Popław to tam, dzie mokro bardzo, nogi wlažo w zimie (Hedwiżyn). Popław to takie grząskie i mokre miejsce w lejsie, zarośnięte błotem, to popław czy bagno sie na to mówi (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *popławu*; D. lm. *popławów*; wymowa: *popuaf*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Poręba I – tom II: 330.

Poręba II ‘obszar, na którym wycięto drzewa w lesie’

Na ty pierwszy porębie to rośło kiedyś dużo jagód (Smólsko Małe). Tracze karczowali cały dzień na porębie (Bukowina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poręby*; D. lm. *porębów*; wymowa: *poremba, porymba*.

Porybki ‘nierówności na drodze’

Droga stara, pełno porybków na niej (Niedziałowice). Porybków na drodze po zimie narubiło sie i tera źle jechać (Weremowice).

Źródła: PM.

Geografia: Weremowice, Niedziałowice, Pokrówka, Kasiłan, Andrzejów pow. Chełm (zob. mapa 7).

D. lm. *porybków*; wymowa: *porypki*.

Por. *doty, gruda, jamy, kałabanie, koleje, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Posesya ‘wydzierżawione pole’

Swojego ni miałem pola, to se posesyje wydzierżawił żem i żem gospodarzył na ni (Worgule). Wziun se posesyje i jakoś to było, jak swujego było mało (Witulin).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *posesyji*; D. lm. *posesyjów*; wymowa: *posesyja, posysyja, pusysyja*.

Por. *arenda, dzierżawa, snopkowe*.

Postrona ‘miejsce obce, z zewnątrz’

Jak już zabawa była na tym weselu, to z pustrony przychodzili i zaglądali (Łukowa). Jak z postrony patrzeć na to, to wszystko w porządku jest, bo ty bidy ni widać (Wola Różaniecka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *postrony*; D. lm. *postronów*; wymowa: *postrona, pustrona, postruna, pustruna*.

Posusz ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Nałamało gąteziów i leży taki posusz, ani przejść (Wyhalew). Posusz to zbierali kiedyś na palynie (Opole).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wyhalew, Kodeniec, Hołowno, Opole.

D. lp. *posuszu*; D. lm. *posuszów*; wymowa: *posuś*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, susz, suszki, suszyczna, taras, utratki, utręty*.

Poszpant ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

Poszpant to furmanka wysłana razem z furmanem dzieś przez gmine, do jakiś ruboty (Lipa). Sołtys kazał i trza było jechać na poszpant, taki mus (Miętkie). Furmanka razem z furmanem była wysłana urzędowo z polecenia sołtysa na poszpant (Mołożów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *poszpantu*; D. lm. *poszpantów*; wymowa: *pošpant*.

Por. *forszpant, szalwark, szarwarek*.

Potańcówka ‘zabawa z tańcami na wsi’

Była potańcówka, zabawa była taka sobótkowa na wsi. Młodzież sie zbierała, w mieszkaniach była. Nie, tu nie było remizji, nie było nic. Nie paliliśmy ognisk, tylko było w mieszkaniach (Olbięcín). Po prasowaniu tytoniu to była zawsze potańcówka (Kocudza). Potańcówki zwane zabawami. Tu het byli potańcówki, wszędzie. Wy nie widzieliśta takich potańcówek. Tam to było takie mieszkanie, kurrdka i zawsze hulały tam skórkowane. Później w drugim końcu wsi tańczyły. Harmoszke mieli i tańczyły. Gdzie było większe mieszkanie, to tam sie schodziły i przeważnie tam był bęben, harmonia i skrzypce. Tam nie, że koniecznie taka łorkiestra, że to, jo, joj. I przychodził, kto chciał.

Przeważnie z jednej wioski młodzież się zbierała. A jak tam z drugiej przyszedł, to bardzo dobrze, to się cieszyli. Śpiewali, tańczyli, o tam oberka, poleczka, i to szło wszystko. Ja najbardziej to te harmonie lubiłam, bo to tak ładnie na tej harmonii grał, że to w rytm tak szedł, że każdy kto nie chciał czy chciał, to podskakiwał. To taki, naprawdę było fajne. Na podwórzach też się schodzili i na podwórzu tańczyli i śpiewali. Ale tylko do dwunastej, dalej to nie, bo żeby spali (Stawek). Obiranie kapusty i później potańcówkę robili, i było bardzo wesoło, nie to, co tera (Chrzanów). Jak zwołało się sąsiadów na łobiracki, nagotowało się kaszy jaki tam jaglany albo jaki, a późni zabawa, potańcówka. A późni to pocestowały tam to kaszo i potańcówka, na skrzypcach. Na takich łobirackach były dziewczyny i kobity, a przyważnie kobity. A chłopaki i mężczyźni przyszli potańczyć (Branew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *potańcówki*; D. lm. *potańcówków*; wymowa: *potańcufka, putańcufka*.

Por. *balówka, dyskoteka, granie, muzyka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Potok ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Potok to jakby taka mała rzeczka (Ożarów). Wode sie z potoka brało (Konopnica).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: Łazy, Dębica, Stok, Ługów, Ożarów, Łubki, Czesławice, Palikije, Kozubszczyzna, Konopnica, Bychawka (zob. mapa 9).

D. lp. *potoku // potoka*; D. lm. *potoków*; wymowa: *potok*.

Por. *rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik*.

Powiaстка ‘pismo z urzędu, sądu, wojska’

Puwiaстка z urzędu może być, albo z sądu (Czerńcin Główny). Dostół wczoraj powiestke du sądu, coś ton tam przyskrobot (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *powiaстки*; D. lm. *powiastków*; wymowa: *poúastka, poúestka, puúastka, puúestka*.

Por. *wezwanie*.

Powroziarz ‘ten, który wyrabia powrozy’

U nas powroziarze byli i pletły mocne powrozy (Bukowa). Powroziarze to powrozy wyrabiali (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *powroziarza*; D. lm. *powroziarzów*; wymowa: *pouwożaś, puwożaś*.

Por. *krótiel, powroźnik*.

Powroźnik ‘ten, który wyrabia powrozy’

Rzemieślnik wyrabiający powrozy to jest powroźnik (Świeciechów). Powroźnik to wypłata powrozy z kunopi, zy lnu (Jasionka). Ten, co kręci sznury, powrozy, no to jest taki powroźnik (Chmiel). Powroźnik to osoba wyrabiająca sznury i powrozy (Osmolice). Powroźnik to nazwa nowa uszlachetniona, stare to krótiel (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *powroźnika*; D. lm. *powroźników*; wymowa: *povroźnik, puvroźnik*.

Por. *króćiel, powroziarz*.

Pożar ‘płomienie ogarniające dużą przestrzeń’

Jak dzie pożar był, to straż z całej okolicy jychała, to wszystko ochotniki byli, a i tera tak jest (Majdan Wielki). Kiedyś to strzecha była i pożar jak wybuch, to wiatier niós te iskry na kulejne dachy, a to słoma wszystko była, łatwo sie paliło (Olszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pożaru*; D. lm. *pożarów*; wymowa: *pożar, pożar*.

Por. *ogień*.

Północ ‘kierunek, strona świata’

Wisła to płynie na północ, du morza płynie (Janowiec). Północ to struna świata, a jest jeszcze wschód, zachód i południe (Łańcuchów). Ni lubie, jak okno wychodzi na północ, bo ni ma słuńca przyz całej dzień (Sokołówka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *północy*; wymowa: *pułnoc*.

Praca ‘wykonywana czynność’

Praca no to jak człowiek ma jakieś zajęcie, no i jeszcze jak zarobi dobrze (Stojeszyn). Za praco to niektóre za granice jeżdzo (Bordziłówka). Była kiedyś bardzo ciężka praca, ale człowiek nie był nigdy zmęczony, bo zawsze z ludźmi (Worgule). Co trzeba to mus było zrobić, bo jak bez pracy przeżyć i z czego żyć, co jeść, w co sie ubrać, za co kupić (Smółsko Małe). My pracowali, modlili sie i tańcowali, bo sie cieszyli, że dobre zbiory, że Bóg dał urodzaj, bo praca nie była dla mnie nigdy ciężka, to była taka rozrywka więcy, bo człowiek sie cieszył, że zrobił, że sie udało (Lechuty Małe). Na wsi to ciężko praca, a w mieście osiem godzin i tyle (Zarzeczce). No, praca, pracować trzeba, żeby żyć, bo trzeba jeść, w coś sie ubrać, dom zbudować, utrzymać rodzinę, no to trzeba na to zapracować, a jak nie bedziesz jeść, to i żyć nie bedziesz, i jak to mówio bez pracy nie ma kołaczy, ot, i cała filozofia (Ossowa). Praca to jest dana od Boga i ludziom mus pracować (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pracy*; D. lm. *prac*; wymowa: *praca*.

Por. *robotą*.

Prace ręczne ‘przedmiot szkolny uczący praktycznych umiejętności’

Prace ręczne to był przedmiot w szkole, to myśmy różne rzeczy robili, karmniki dla ptaków, lampki nocne, a i szycia uczyli, haftowało sie, a tera to zagineto (Nielisz). No, ale te prace ręczne to były, ja tak uważam, to były bardzo pożyteczne, dziewczynki sie uczyły haftować, szyć troszke, a tam nie było tak za wiele tego czasu, no, ale jak była nauczycielka, ja na przykład miałam bardzo dobro nauczycielkę, to mnie dużo nauczyła, do dziś pamiętam to wyszywanie, na drutach, robienie szydełkiem (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *prac ręcznych*; wymowa: *prace reńčne, prace ryńčne, prace rencne, prace ryncne*.

Por. *roboty*.

Praczka – tom VIII: 328.

Prasowaczki ‘wspólne prasowanie tytoniu’

A prasuwaczki to chodziło sie, tytuń sie prasowało, z dowien downa tytoń sie sadziło. A prasowało sie każdyn jeden listek. I potem potańcówka była (Kocudza). Kiedyś wysoko było, na prasuwaczki śmy chudzili (Żółtańce). Prasowaczki byli, na prasuwaczki sie zbirali tam i szli tam, dzie panny byli. Po prasowaniu potem była zabawa (Biszczka). Na prasuwaczki to młodzież sie schodziła, razem wszystko, w kupie, i prasowanie po kolei, raz u tego, raz u tamtego (Bodaczów). Prasuwaczki to takie było wspólne prasowanie tytoniu, a potem i zabawa była po robocie (Szperówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lm. *prasowaczków*; wymowa: *prasovački, prasuvački, prasovacki, prasuwacki*.

Por. *prasowanie tytoniu*.

Prasowanie tytoniu ‘wspólne prasowanie tytoniu’

Wiezorami, całymi wieczorami, prasowanie tytoniu. I to wszyscy razem tak wspólnie sie zbierali, kto zaprosił. Zapraszali sie no, bo tak to każdy by oddzielnie siedział, a tak naschodziło sie chłopaków, śmieli, gadali, żartowali. To wesolo było, bo tak jeden to był sie zanudził, zasnąłby i spałby. A tak wszyscy razem śmiech, żarty, gadanie i to było wesolo. To było bardzo wesolo. To całe wieczory całe zime tak sie spędzało razem na tym prasowaniu tytoniu (Błonie). U nas sie wszyscy schudzili młode na prasowanie tytoniu, tak od jesieni i całe zime (Wielacza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *prasowańe tytońu, prasuwńe tytońu, prasuańe tytuńu*.

Por. *prasowaczki*.

Prawidła ‘drewniane kształtki do butów skórzanych’

Prawidła to drewniane kształtki do butów (Hołowno). Prawidła takie do butów, to dla szewca takie jakby narzędzie do robienia butów, bo to sie wsadza w but i sie tyn but tak kształtuje, jaki on ma być (Rozłopy). Prawidła do butów to sewce miały (Niezdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *prawideł // prawidłów*; wymowa: *pravidła, pravidła*.

Prezbiterium ‘część kościoła, w której znajduje się ołtarz główny’

Prezbiterium to jest w kościele, kiedyś to odgrodzone było od reszty, a tera już tak nie budują (Krasienin). W prezbiterium w kuściele jest ołtarz (Wojszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *prezbiteńum, przyzbiteńum*.

Pręt I – tom I: 246.

Pręt II – tom I: 247.

Pręt III – tom I: 247.

Pręt IV – tom I: 247.

Pręt V – tom IV: 149.

Pręt VI – tom IV: 148.

Pręt VII ‘miara powierzchni ziemi równa części morga’

Pręt to tako miara pola (Braciejowice). To rozmaicie, i dziesięć ary, i dwadzieścia ary, i trzydzieści może być, albo sto pręty (Borzechów). Kiedyś to na pręty liczyli, trzysta prętów to na morgę wchudziło (Osiny). Trzysta pręty to jest morga (Chodel). Pręt to coś tak, jakaś większa część ara musi (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pręta*; D. lm. *prętów*; wymowa: *prent, prynt*.

Proboszcz ‘ksiądz zarządzający parafią’

Proboszcz to najważniejszy ksiądz w naszym kościele (Jasionka). Jest proboszcz i jest wikary, a jak większa parafia to i dwóch, trzech wikarych, ale proboszcz jeden (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *proboszcza*; D. lm. *proboszczów*; wymowa: *probośc, probosc*.

Proca ‘prymitywna strzelba wykonana z drutu i gumki lub sznurka, używana do strzelania kamyczkami’

Strzylanie z procy to była taka zabawa dzieci, grochem, kamyczkami strzylali (Kulczyn). A chłopcy z procy strzelali, proca to była, bo do wróbli strzelali. Mój brat jak strzelił kolede, to mnie w tyłek strzelił, i taka zabawa była. A rodzice to się pokłócili o te proce (Rejowiec Fabryczny). Jak wystrzelił z procy, to tyn kamyczek trafił prosto w okno (Żurawnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *procy*; D. lm. *proców*; wymowa: *proca*.

Por. *haczykówka*.

Proch ‘pył, kurz, szczątki czegoś’

Kiedyś to na polach było pełno prochu, jak wiaterek powiał, to aż tako mgła sie rubiła z tego prochu (Gielczew). Przy młócinu to sie człowiek najad tego prochu, że strach, a na drogach to tyż było tego prochu, bo to wszystko gościńce byli, zimia ino (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *prochu*; D. lm. *prochów*; wymowa: *prox*.

Por. *kurz*.

Prom ‘duża płaska łódź zaczepona na linie do przewożenia ludzi i wozów przez rzekę’

Co rano jedyn ze wsi przewoził krowy, jedyn pas wszystkie krowy, wszystkich ludzi ze wsi, ale te krowy sie tak pilnowały, tam sie nie pomisały, kazdy przyganiot krowy pod Wisłę, krowy zagnały na prum i przewożyły. Jak te krowy sie zacyny buść na tym prumie, to ile tych krów wpadło do rzyki, do Wisły wpadły. Ale krowa tumi pływać, to przyplłynęły za tymi krowami. [...]. Na prumie stoł kuń, fura ze snopkami wjechano była na tym prum, chłop kunia trzymał za luzde, drugi tam wiostowoł, przyjechały tu furu z tym zbożym. Tyn prum to chyba taki nicyj był, nie było tam jakiegoś łoperatora, ale skąd tam tyn prum miały, to jo nie wim. A jak miały tam pole, to nawet snopki na tych prumach przewożyły (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *promu*; D. lm. *promów*; wymowa: *prom*, *prum*.

Prosta mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Prosto mowa to tako na co dzień, takie mówienie w rudzinie, na wsi (Wola Burzecka). Mówie tak jak zawsze mówiła, i po co mi zmieniać, jak ja tu sie rodziła i tu żyje. Tu od dziecka żyje, i od dziecka taka moja mowa, taka prosta mowa (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *prostej mowy* // *prosty mowy*; wymowa: *prosta mowa*, *prosto mowa*.

Por. *gwara*, *mowa*, *mówienie po naszemu*, *mówienie po swojemu*, *nasza mowa*, *prosty język*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Prosty język ‘mowa mieszkańców wsi’

Prosty język to taki chyba, jak sie mówi na wsi, do swoich jak sie mówi (Sulów). O naszych sprawach, ot tak pu prostu, tym naszym prostym językiem mówim (Hołowno). Ja mówie tym naszym prostym językiem (Dubica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *prostego języka*; wymowa: *prosty język*, *prosty ięzyk*, *prosty iynzyk*.

Por. *gwara*, *mowa*, *mówienie po naszemu*, *mówienie po swojemu*, *nasza mowa*, *prosta mowa*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Pruć ‘niszczyć to, co zszyte’

Żle sie uszyło, trza pruć i znowu szyć na nowo (Grądy). Jak sie uczyła szyć, to, co zyszyła, to trza było pruć, bo krzywo, ale puwoli nauczyła sie i potem długie lata ja szyła, co ino trza było. Tera już oczy ni takie (Czumów). Pruć to sie pruje, jak coś sie źle zszyje (Nowiny). Krawcowo moja ciocia była, to szyła i potem pruća, i znów szyła, bo jak co było ni tak, jak trza, no to trza było pruć (Dorohuczca).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pruć*.

Prządka – tom VII: 298.

Prząśniczka – tom VII: 301.

Przechadzka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przez struge to sie idzie przechadzko tako z drewna (Nowodwór). Przechadzka, bo to sie po ni przechodzi na druge strone przyz wode (Kamionka).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Nowodwór, Kamionka, Serniki (zob. mapa 10).

D. lp. *przechadzki*; D. lm. *przechadzków*; wymowa: *pšexacka, pšyxacka*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Przechód I – tom IV: 387.**Przechód II** ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przechód taki drywniany przerzucony jest przyz struge, zeby mozno bylo przejść (Toczyska). Przechód to deska, po który sie przechodzi przyz strumyk, struge po dawnemu (Majdan Stary).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Toczyska, Żdżary, Hedwiżyn, Smólsko Duże, Majdan Stary (zob. mapa 10).

D. lp. *przechodu*; D. lm. *przechodów*; wymowa: *pšexut*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Przecinka ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Przecinka to przecięto linia w lesie między drzewami (Brzeźnica Bychawska). Przecinki robiły, żeby było wiadomo, dzie czyje jest w tym lesie (Ciechomin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *przecinki*; D. lm. *przecinek // przecinków*; wymowa: *pšecinka, pšyćinka*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linijka, linija, przesmyk, tryb, tryba*.

Przednówek ‘okres przed nowymi zbiorami’

Bieda była, i taki biedny odpust, bo to przednówek, bo to w czerwcu, to jeszcze nie ma żniw (Dubica). Przyszedł przednówek, to w domu było dużo czasu, przecież ile rodzinka liczyła osób, to wszyscy byli w domu, przecież nigdzie zarobkowo nie pracowali, tylko trzeba było z tego pola sie utrzymać, pewnie że nie było wyniosłości jak dziś, jedzenie było dużo gorsze, chleb razowy (Ślōdków). Przydnowki byli, nie było chleba na wiosne (Świerże). No, a jak sie tego, sierpem dobrze zebrało, ładnie wykoszone, potem jeszcze w zapaske. Każda gosposia miała zapaske, tuski pozbierała i już na którego to, na Pawła i na Pietra, to już baba z żyta chleba upiekła, jak przednówki były. Przednówki były dawno, urodzaj nie był, były mokre lata jeszcze w Aleksandrowie to było, że nawet czepiali sie sitników na przednówku (Smólsko Duże). Przednówki były, i to dlatego sie tak nazywało, że przed nowym zbiorem, nowym chlebem (Ciosmy). Przednówki były, nazywały dlatego, że przednówek był, i chleba ni było, placki piekli (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *przednówka*; D. lm. *przednówek*; wymowa: *pšednuvek, pšydnuvek, pšednovek, pšydnovek*.

PrzedSIONEK I – tom IV: 387.

Przedsionek II ‘przedsionek kościoła’

Dawne kościoły to były z przedsionkami (Żabików). Przedsionek jest w kościele, zara przy wejściu, ale nowe kuścioły już tego ni mają (Orłów Drewniany). Przedsionek był w starym kuściele (Świeciechów). W przedsionku w kościele to mówily, że grzeszniki stojo (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 16).

D. lp. *przedsionka*; D. lm. *przedsionków*; wymowa: *pšetšonek, pšęcšonek, pšyćšonek, pšęcšunek, pšyćšunek*.

Por. *babinieć, kruchta, pod chórem, sieni, sionki*.

Przegon I – tom I: 249–250.**Przegon II** ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Przegon to rów, co kupali, żeby odwodnić łaki (Zahajki pow. Biała Podlaska). Kopały przegun według spadu (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *przegonu*; D. lm. *przegonów*; wymowa: *pšegon, pšegun*.

Por. *fosa, przepust, rowek, rów, spust*.

Przejazd ‘miejsce, którędy przejeżdża się przez tory kolejowe’

Przejazd to droga przyz tory kolejowe (Siedliska pow. Krasnystaw). Na przyjeździe przyz tory, to trza bardzo uważać, a jak ni ma zamykania, to trza sie mocno rozejrzyć w jedne i w druge strone (Żurawnica).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przejazdu*; D. lm. *przejazdów*; wymowa: *pšejast*.

Por. *przejazd kolejowy*.

Przejazd kolejowy ‘miejsce, którędy przejeżdża się przez tory kolejowe’

Jak ido tory i jeżdzo pociagi, i ni ma inny drogi, no to jest przejazd kolejowy i nim sie przejedzie na druge strone (Grądy). U nas jest przejazd kolejowy, i zawsze trza sie zatrzymać przed nim (Motycz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przejazdu kolejowego*; D. lm. *przejazdów kolejowych*; wymowa: *pšejast kolejojowy, pšejast kolyjojowy*.

Por. *przejazd*.

Przekładka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przekładka to jak na jakim strumyku, bo na rzyce to już musi być most (Niedźwiada). Rzuciły tam jake przekładke na rzyccie i po tym sie śło (Krępa).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Krępa, Rudno, Brzeźnica Bychawska, Niedźwiada (zob. mapa 10).

D. lp. *przekładki*; D. lm. *przekładek // przekładków*; wymowa: *pšekuatka*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przetaż, przetażka, przetażnica*.

Przekupka ‘kobieta, która kupuje i sprzedaje’

Przekupka to handluje towarami na rynku. Takimi drobnymi, tak mało ma tych towarów, a zachwała to, no jak to przekupka (Chmiel). Przekupka to inaczy handlara, tu sprzeda, tam kupi, i na swoje wyjdzie (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przekupki*; D. lm. *przekupek // przekupków*; wymowa: *pšekupka, pšykupka*.

Por. *handlara, handlarka*.

Przełaz I – tom IV: 388.**Przełaz II** ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przełaz, bo sie po nim przelazi na druge strune potoka (Bychawka). Nad potokiem to był zrobiony taki przełaz, taki prosty kawałek drzewa jakiegoś rzucony, żeby można było przejść (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, ML, PI.

Geografia: Stok, Konopnica, Kozubszczyzna, Chmielnik, Bychawka, Osmolice, Staw Noakowski, Nielisz, Opoka, Gościeradów, Maziarka, Trzydnik Duży (zob. mapa 10).

D. lp. *przełazu*; D. lm. *przełazów*; wymowa: *pšeuas*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełazka, przełaznica*.

Przełazka I – tom IV: 388.**Przełazka II** ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przełazka to jest taka rzucona przyz wodę, aby przejść na drugi brzyg (Wilków). Sło sie po przełazce i i trza było uważać, żeby nie wpaść do strumyka (Słotwiny).

Źródła: PM, ML, KAGP, PI.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 10).

D. lp. *przełazki*; D. lm. *przełazków*; wymowa: *pšeuaska, pšyũaska*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełaznica*.

Przełaznica ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Nad strugo to zawse była kładziona taka przełaznica i po ni sie sło (Okrzeja). Przyłaznica to rzucony kawołek deski nad wodę (Wola Burzecka).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Okrzeja, Wola Okrzejska, Wola Burzecka (zob. mapa 10).

D. lp. *przełaznicy*; D. lm. *przełaznic // przełazniców*; wymowa: *pšeuażnica, pšyũażnica*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka*.

Przepasanie ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Tera tak ni budujo, ale w starych kościołach, to jest takie przepasanie ołtarza, i ono oddziela jego od reszty kościoła (Rudnik). Przy przepasaniu to sie kłęka do komunii, to jest taki płotek (Staw Noakowski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Łopiennik Górny, Łopiennik Nadrzeczny, Rudnik, Staw Noakowski, Cho-
męciska Duże, Udrycze (zob. mapa 17).

D. lp. *przepasania*; wymowa: *pšepasańe*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, pale-
strada, płotek, rajskie wrótka, wrótka*.

Przepaść ‘głęboka woda w rzece’

Jak bardzo głęboko jest w rzyce, to jest przepaść (Wyhalew). *Piwonia to niduża rzyka, ale so takie miejsca zdradliwe, taka przepaść* (Przewłoka).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *przepaści*; D. lm. *przepaściów*; wymowa: *pšepaść*.

Por. *bełk, bezednia, dunaj, głąb, głębia, głębina, głębizna, głębocyczna, toń*.

Przepust ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Przepust to zrobiony przez człowieka taki rów na łące (Dębowa Kłoda). *Przepusty rubili na polach podmokłych, żeby to osuszyć* (Wielkolas).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Lubartowa, Lublina, Parczewa i Krasnegostawu.

D. lp. *przepustu*; D. lm. *przepustów*; wymowa: *pšepust*.

Por. *fosa, przegon, rowek, rów, spust*.

Przerębel ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Poszło sie prac do przerębli, wyrúbali przerębel (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *W zimie to przyrębel wykopali i baba prała* (Karmanowice).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *przerębli*; D. lm. *przeręblów*; wymowa: *pšerembel, pšyrembel, pšyrymbel*.

Por. *opołonka, połonka, przerębla*.

Przerębla ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Pośliśmy na Boże Narodzenie, było tak zimno, mróz wtedy, że ojciec wyrąbał przeręble w wodzie, obstawił snopkami słomy, żeby wiatr tak nam nie, nie tego na nas, nie wiał, i praliśmy (Gołąb). *Przeręble zrobił w lodzie i siedział na tym lodzie z wędko, bo może jakaś ryba będzie* (Żółkiewka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna i zachodnia.

D. lp. *przerębli*; D. lm. *przeręblów*; wymowa: *pšerembla, pšyrembla, pšyrymbła*.

Por. *opołonka, połonka, przerębel*.

Przerwa I ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Woda przerwów na polu narobiła, bo tera dużo dyszczów było (Zielone). *Przerwa to taki jakby rów wymyty przyz wodę na polu* (Malice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *przerwy*; D. lm. *przerw*; wymowa: *pšerva*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Przerwa II ‘czas wolny w szkole między lekcjami’

To kiedyś i teraz tak samo są te przerwy między lekcjami w szkole (Kotlice). Ja to w szkole najbardziej lubię te przerwy (Leopoldów). Jak te dzieci wylecą na przerwę, to wrzask nie do opisania (Kopina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przerwy*; D. lm. *przerwy*; wymowa: *pšerva*.

Przesmyk I – tom VII: 303.**Przesmyk II** – tom VII: 303.**Przesmyk III** ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

W lesie takie przesmyki robili, żeby wiadomo, co i gdzie jest, i do kogo należy (Tarnawatka). Zawsze zostawał taki przesmyk między drzewami, taki to był znak, że to stąd i dotąd idzie ten podział (Jeziernia).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *przesmyka*; D. lm. *przesmyków*; wymowa: *pšesmyk*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, tryb, tryba*.

Przetakarz ‘ten, kto wyrabia sita’

Przetakarz był na wsi i robił przetaki (Czołki). Przetakarz nazywał się i robił przetaki na mąkę, na zboże przesiać (Zamch).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *przetakarza*; D. lm. *przetakarzów*; wymowa: *pšetakaš, pšytakaš*.

Por. *reszutnik, siciarz, sitarz*.

Przyjaciel ‘mężczyzna pozostający z kimś w bliskich, serdecznych stosunkach’

Przyjaciel to taki ktoś, kto ci zawsze pomoże (Kawęczyn). Przyjaciel mój najlepszy to jest mój chłop (Dzierzkowice Wola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przyjaciela*; D. lm. *przyjaciół // przyjacielów*; wymowa: *pšyjaćel, pšyjaćil*.

Przyjaciółka I – tom VII: 308.**Przyjaciółka II** ‘kobieta pozostająca z kimś w bliskich, serdecznych stosunkach’

Najwiękšo dla mnie przyjaciółko to zawsze była moja siostra (Susiec). Ja to miała dużo przyjaciółków, ale już powymirały (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przyjaciółki*; D. lm. *przyjaciółek // przyjaciółków*; wymowa: *pšyjaćuuka*.

Przyjaźnić się ‘być z kimś w bliskich, przyjacielskich stosunkach’

Można się z kim ino kolegować, a z innym można się przyjaźnić (Zamch). Przyjaźnić się, to mieć na kim się oprzeć i kogoś spierać we wszystkim (Zaburze). My si przyjaźnili jako dzieci, a potem jak już pożyłone, to dzieś ta przyjaźń si zgubiła (Wiszniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: pšyjaźnić śe, pšyjaźnić śi.

Przyjęcie ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Przyjęcie to już musiało być na bogato, z kilbaso, tańcami (Barbarówka). Przyjęcia to kiedyś rubili i tera robio, ale tera to więcy wystawne, a kiedyś to było takie skrumniejsze (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. przyjęcia; D. lm. przyjęciów; wymowa: pšyjińće, pšyjińće.

Por. bankiet, impreza, swadźba.

Przynoga ‘rzeka wpadająca do innej rzeki’

Krzna to jest przynoga Bugu (Samowicze). Przynoga to mniejszo rzeka, co wpływa do większy (Worgule).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. przynogi; D. lm. przynogów; wymowa: pšynoga.

Por. dopływ, odnoga.

Przypasicz ‘pomocnik pastucha’

Był pastuch, co pas krowy, ji jeszcze miał takiego pomocnika, nazywali jego przypasicz (Wyhalew). Był pastuch i przypasicz, co pomagał jemu (Podedwórze).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. przypasicza; D. lm. przypasiczów; wymowa: pšypaśiś.

Por. poczeredka, podpasicz.

Przysiółek ‘domy stojące za wsią w zwartej grupie’

Przysiółek to takie domy oddalone troche od głównej części wsi (Oszczów). W sześćdziesiątym czwartym roku dopiero nam światło dali, a tak nie było. No, tak, że to byli też trudności z tym światłem, bo tu dziewięć kilometrów wysokiego napięcia musieli ciągnąć do tych przysiółków. Bo tu jest taki przysiółek na Rebizanty, później tu zaraz dwa kilometry jest Kurkoszy, później Huta Stara jest, jeszcze tam jest pięć domów takich pod lasem mieszkajo, Banachy tak zwane. Także to jest rozciągnięte. No, a wszystkich tych na tych czterech przysiółkach jest pięćdziesiąt sześć numerów (Rebizanty).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. przysiółka; D. lm. przysiółków; wymowa: pšysiułek, pšysiułek.

Por. kolonia.

Przysiudy ‘taniec z kucaniem’

Przysiudy to taki taniec, ze zawija się w kucki, takie spycjalne schylenie się i rozchylenie (Polichna). Przysiudy się nazywa tyn taniec, bo to taniec z przysiadami (Worgule). Przysiudy to u Ukraińców (Horyszów Polski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa.

D. lm. *przysiadów*; wymowa: *pšyšudy*.

Przystanek ‘miejsce, w którym wsiadają i wysiadają podróżni’

Przystanek to tam, dzie autobusy się zatrzymują (Siedliska pow. Krasnystaw). Tu ni-daleko jest przystanek (Lisiowólka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przystanka* // *przystanku*; D. lm. *przystanków*; wymowa: *pšystanek*.

Przystań ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

To drzewo to ładowali na przystani na tratwy i płynęło (Antoniówka). Przystań to miejsce do składnia drzewa, które się potem wiezie wodo (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przystani*; wymowa: *pšystań*.

Por. *binduga, ład, plac, skład, składnica*.

Przystawca ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Przystawca to zarządzał w polu robotnikami (Polichna). Tych robotników na polu pilnował przystawca i patrzył, żeby dobrze pracowały i żeby ni kradły (Trzydnik Duży).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Kraśnika (zob. mapa 30).

D. lp. *przystawcy*; D. lm. *przystawców*; wymowa: *pšy斯塔ca*.

Por. *dozorca, ekonom, gumieny, karbowy, polowy, rządca*.

Przyszcępka ‘łatka ze skóry naszyta na bucie’

Łatka ze skóry na bucie to była po naszymu przyszcępka (Wólka Abramowska). Przyszcępkę take szewc mi naszył na bucie i jeszcze but był zdatny (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *przyszcępki*; D. lm. *przyszcępków*; wymowa: *pšyščępka, pšyscepka*.

Pszczelarz ‘hodowca pszczół’

Pszczelarz to hoduje pszczoły (Krasnobród). Pszczolarz, ale on mo pasieki i zajmuje się tez gospodarstwem (Popkowice). Pszczelarz to musi te pszczoły lubić, no, bo to jest ciężka praca (Gałęzów). Widziałam na własne oczy, jak te pszczoły gospodarują. Chodziliśmy na różaniec, jak to z babcio dzieci mate, a sąsiad pszczelarz miał pszczoły (Babin). Byłem już na paru pogrzebach u pszczelarzy. Po pogrzebie, po powrocie z cmentarza, szedłem przeważnie z żoną na pasieki i żegnaliśmy te pszczoły w imieniu tego zmarłego

pszczelarza. I pszczoły żyjo, żony gospodarujo, pasieki so (Wołyń). Mówi sie, że jak pszczelarz umrze, to pszczoły umierajo i pasieki nie bedzie (Sumin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pszczelarza*; D. lm. *pszczelarzów*; wymowa: *pščelaš, pščylaš, pščolaš, pscelaš, psce-loš*.

Por. *bartnik, pasiecznik*.

Pszczola – tom III: 317.

Rabin ‘duchowny żydowski, zwierzchnik żydowskiej gminy wyznaniowej’

Rabin to taki ksiądz żydowski, bardzo modlący był ten rabin, tak samo jak Żydzi, to bardzo rozmudlony naród (Kawęczynek). Rabin to był bardzo ważny u Żydów, słuchali go wszystkie (Tyszowce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *rabina*; D. lm. *rabinów*; wymowa: *rašin*.

Rachocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz rachocze na dotach, z daleka go słyhać (Potok Górny). Wóz rachocze, no bo so doły na drodze (Naklik).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lipiny Górne, Potok Górny, Naklik.

Wymowa: *raxoće*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Rachować ‘wykonywać działania arytmetyczne’

W szkole sie uczyła pisać, czytać i rachować, ale to było ino cztery klasy ty szkoły (Gdeszyn). Un pisać ani cytać nie umioł, ale rachować to dobrze mu sło (Dąbrowa Olbięcka). Ja to rachowała jeszcze na liczydło (Łyniew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *raxovać*.

Por. *liczyć*.

Radosne ‘przywitanie sitarzy wracających po sprzedaniu sit’

Taki tu u nas zwyczaj po przodkach został w Biłgoraju, bo u nas sitarze byli, i zawsze jak wyjeżdżali i jak wracali, to już pożegnanie i przywitanie przy figurze było, tak przy wjeździe święty Jan Nepomucen stoi i tam byli te uroczystości. I teraz na te pamiątkę jest radosne. Radosne, bo sitarze wracajo (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *radosnego*; wymowa: *radosne*.

Por. *żałosne*.

Rajskie wrótka ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’

(zob. ilustracja 8).

W dawnych kościołach to byli rajskie wrótka, oddzielali ołtarz od reszty kościoła (Orłów Drewniany). Rajskie wrótka to takie odgrozienie ołtarza w dawnych kościołach, teraz tego ni ma (Sulmice).

Źródła: PM, ML.

Geografia: Sulmice, Ostrzyca, Wólka Orłowska, Orłów Drewniany, Orłów Murowany, Stryjów, Bończa (zob. mapa 17).

D. lm. *rajskich wrótek* // *wrótków*; wymowa: *rajské vrutka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, wrótka*.

Rakarz ‘ten, kto łapie bezpieczeństwa psy’

Rakarz, no to jest ten, co psy łapie (Wólka Abramowska). Rakarz to jeździ i wylapuje takie wałęsające się psy, ale co potem z nimi robi, to nie wim (Wólka Kańska). Hycel i rakarz to to samo (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rakarza*; D. lm. *rakarzów*; wymowa: *rakaš*.

Por. *hycel*.

Rama I – tom IV: 393.

Rama II – tom VII: 311.

Rama III ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

W ulu so takie ramy z miodem, to sie wyjma potem (Gościeradów). Rama to jest do robienia miodu przez pszczoły (Opoka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *ramy*; D. lm. *ramów*; wymowa: *rama*.

Por. *plaster, ramka, suchary, węza, woszczyna*.

Ramka I – tom IV: 393.

Ramka II – tom VII: 312.

Ramka III ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Ramka to arkusz wosku z komórkami miodu (Orłów Drewniany). Ramka jest u pszczół w ulu (Międzyrzec Podlaski). To już sie dostawio ramki, czym więcy ramek, tym większa rudzina sie robi i więcy miodu jest (Podlesie Małe). Ramke wyjmujemy z ula i jeżeli komórki so dobrze zasklepione, to miód jest dobry (Brzeźnica Bychawska). Jak jezd duża rudzina pszczela, to i osiem ramek, albo i więcy (Hosznia Ordynacka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ramki*; D. lm. *ramków*; wymowa: *ramka*.

Por. *plaster, rama, suchary, węza, woszczyna*.

Rataj – tom I: 263.

Rączka I – tom I: 264.

Rączka II – tom I: 264–265.

Rączka III – tom II: 151.

Rączka IV – tom II: 151.

Rączka V – tom II: 152.

Rączka VI – tom IV: 395.

Rączka VII – tom VI: 472.

Rączka VIII – tom VII: 314.

Rączka IX ‘część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku’

Rączke w rękę i kałamarz stał z atramyntem, i tak sie pisało (Irena). Rączka to jest to, co trzyma sie w ręku, jak sie pisze (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa – zasięg rozproszony (zob. mapa 22).

D. lp. *rączki*; D. lm. *rączek // rączków*; wymowa: *rončka, runčka, roncka, runcka*.

Por. *obsadka*.

Religia I ‘wyznawanie wiary’

Nasza religia jest katolicka, no bo jaka może być (Gardzienice). Moja religia to katolicka z dziada pradziada (Lechuty Małe). Religia no to chodzenie do kościoła i wyznawanie zasad religijnych (Niezdów). Religia to jak ludzie religijne, pobożne, wierzące (Majdan Olbeszcze). Religia to Pan Bóg, Matka Boska, Pan Jezus, święci, to jest religia (Łukówek). Religia nasza to Pan Bóg, no i nasze święta, pacierz, modlitwa, kościół (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *religii*; D. lm. *religiów*; wymowa: *rełiğa, relyğa, ryliğa, rylyğa*.

Por. *wiara*.

Religia II ‘lekcja w szkole’

Kiedys to religia byla w szkole, a potem do kościoła sie chudziło, a tera znów w szkole (Susiec). Religii to ksiądz uczy w szkole (Tarnawka). A to dzieci w szkole uczo sie religii, ksiądz tu przyjeżdża i uczy (Brody Małe). W szkole jest religia dla dzieci, katechetka uczy o Panu Bogu, żeby to troszku uświadomić, nauczyć na te wiare, co człowiek należy, katolickie, przykazaniów uczo Bożych i kościelnych, no i to jest religia (Lechuty Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *religii*; D. lm. *religiów*; wymowa: *rełiğa, relyğa, ryliğa, rylyğa*.

Remiza // remizja ‘miejsce spotkań strażaków i składowania sprzętu pożarniczego’

Była remiza, tylko ewentualnie na wsi to była tak jak dom kultury. Tam się odbywały różne zabawy, różne inne tego, wesela robili, zabawy (Tulniki). W zimie to zabawy były w remizji (Basonia). Jeszcze w remizji zrobili my te zabawy, no i gdzie tu kogo, tu trza jakoś trocha za te bilety zebrać (Chmielek). A jak zabawa była w remizji, to już było elegancko (Basonia). Kiedyś ni było rymizjów (Hamernia). Nie było zabawów po remizjach, tylko na podwórzu (Świerże). Do chóru należałam, to tam śmy przedstawiali w remizji takie różne (Babin). To jak była zabawa w remizji, bo tu już remizje postawiły, to jak tych wojskowych przysło tu, chłopoki takie były starse, wszystko było w tych moro ubraniach, w tych drelichach, to zodno panna nie siedziała na zabawie, ino tańcowała (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *remizy // remizji*; D. lm. *remizów // remizjów*; wymowa: *remiza, ryńiza, remiżia, ryńiżia*.

Renta ‘emerytura rolnicza’

Jak nie ma renty, to nic z ty ziemi, bo to trza dokładać do ty ziemi. Kiedyś tam posiał żyta, tam pszenice i żadne opryski, najwyży tam obornik, gnój ten, a teraz, ile opryski kosztują, jakie drogie nawozy, to opryski drogie, jak nie opryska, to tu nie zył, ropa droga (Bukowina). Ziemię zdał na rente i już ni mam kunia (Dubienka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *renty*; D. lm. *rent // rentów*; wymowa: *renta, rynta*.

Por. *emerytura*.

Reszutnik ‘ten, kto wyrabia sita’

Reszutnik, bo reszeta robił (Janówka). Reszeto musiało być w każdym domie i te reszutniki byli bardzo potrzebne (Różanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *reszutnika*; D. lm. *reszutników*; wymowa: *reśutník, ryśutník*.

Por. *przetakarz, siciarz, sitarz*.

Rezocho ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Na bagnach, takich pudmokłych łąkach dzieś pud lasem, to rośla ryzucha, taka łożtra trawa (Cichobórz). Rizocho to rośla tu na bagnach (Ortel Książęcy). Ryzocha to mogła pukalyczyć ręce, takie to było łożtre, taka łożtra ta trawa jak brzytwa (Tuczepy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *rezochy*; D. lm. *rezochów*; wymowa: *rezoxa, řizoxa, ryzoxa, ryzuxa*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rezulia ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Ryzulii narosło, a pożytku z tego żadnego, bo krowa sie na tym ni pupasie (Żerniki). Rezulia to jak trawa, ale to ostre takie, takie jakby zypsuta trawa, z bagna taka (Wiszniów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Żerniki, Ulhówek, Wiszniów, Mołożów.

D. lp. *rezulii*; D. lm. *rezuliów*; wymowa: *rezuła, ryzuła*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Robota ‘wykonywana czynność’

A łajcowie to musiały pójść na zarobek, a to nie było jeszcze gdzie. Trzeba było pójść tam do dwora, patrzeć, żeby cie kto zawołał do roboty, a we dworze to trzeba było mocno pracować (Zastawie). Babina to zawsze ma dużo roboty (Biszczka). Kobita to zawsze w domu ma co robić, kiedyś miała dużo ruboty, a i tera ma rubote cały czas (Ujazdów). Baba to ruboty ma, ma ugotować, nakarmić i wydoić, i dać świniom, i dać ludziom, i chleba upiec, a chłop to jak chłop. On zaorać, zasiać, gnój. Baba musi pójść pomagać, a takie byli inne, że tam żony nie przyciskali do roboty, a ja tam ciężko pracowałam bardzo (Bukowina). Tera dzieci sie już tak nie goni do roboty, a i dobrze, dzieci to dzieci, jeszcze sie narobio w życiu, jak zechco (Luchów Dolny). Poszłaś do roboty, patrzałaś, żeby ci tam gospodarz dał jaki kawałek chleba, bo na głodnego to rubota nie idzie (Chomećska Duże). Jak chodziłam do roboty na górno niwe i te poletka były doświadczałne, to te poletka trzeba było żąć sierpem (Skowieszyn). No jii puźni, jak już pudrostałam ja, i no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić du ruboty (Stryjów). Robota wy żniwa to kosami, tak sie robiło. Najwięcej to, to już jak w moim wieku, to kosy (Markuszów). Chto rubotny to na wsi zawsze coś do ruboty zdybie, tu nie tak jak w mieście, że siedzi i nic nie robi (Zmudź).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *roboty*; wymowa: *robota, rubota*.

Por. *praca*.

Robotnica I ‘kobieta pracująca sezonowo w zamian za produkty rolne’

Robotnicom to pieniędzy ni dawali, ale z tego pola można było za te rubote se wziąć kartofli czy tam czego innego (Gorajec). Szło sie za robotnice do sadu i tych jabków, gruszków sie miało pełno za te rubote (Wołoskowola). To sie szło za robotnice du dworu i za to sie kartofle brało, wy żniwa troche zboża (Ciechanki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *robotnicy*; D. lm. *robotnic*; wymowa: *robotnica, robotnica, rubotnica*.

Robotnica II ‘pszczola robotnica’

Teraz powiem o ścisłym podziale czynności pszczół robotnic (Sumin). Pszczoły to nie so wszystkie jednakowe, bo byli te robotnice, co najwięcy sie natrudzili (Choroszczyńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *robotnicy*; D. lm. *robotnic*; wymowa: *robotnica, robotnica, rubotnica*.

Robotnik ‘robotnik sezonowy, któremu płacono w naturze’

Mój łojciec to był taki dawny robotnik sezonowy przy dworze, co robił za różne produkty, a ni za piniądze (Krzemień). Robotnik to ten, co pracował fizycznie i najmował sie du ruboty za marne tam troche zboża, kartofli, mąki (Karmanowice). To bedzie taki robotnik, co najon sie wy dworze, i za to robote coś tam dali jemu (Krasnobród).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. robotnika; D. lm. robotników; wymowa: robotnik, rubotnik.

Por. najemnik, wyrobnik.

Roboty ‘przedmiot szkolny uczący praktycznych umiejętności’

No, roboty to był taki przedmiot w skole, roboty abo prace ręczne (Branewka). Na rubotach to ja sie nauczyła szyć igło, robić syrwetki (Rogatka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. robotów; wymowa: roboty, ruboty.

Por. prace ręczne.

Rojnica ‘naczynie do zbierania rojów pszczół z drzewa’

Rojnica to taki niby jakby przetak do zbierania rojów pszczół z drzewa (Grądy). Rojnica to pudobne coś do sita czy rajtoka na pszczoły zebrać, jak uciekno (Opoka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. rojnicy; D. lm. rojniców; wymowa: rojńica, ruińica.

Por. rojnik.

Rojnik I – tom V: 394.**Rojnik II** ‘naczynie do zbierania rojów pszczół z drzewa’

Jak sie rojo, to wychodzo z ula i leco naprzód do rojnika (Podlesie Małe). Rojnik to puzwała zebrać pszczoły, jak uciekno na drzewo (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. rojnika; D. lm. rojników; wymowa: rojnik.

Por. rojnica.

Rolnik ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

Rolnik to ma ziemie i dużo świń (Pałecznica). Rolnik to ten, co pracuje na polu, na roli (Szuminka). Kiedyś na wsi normalnie nie było sprzętów, sprzęt był tylko konny, a były rolnicy, bo to czy po pierwszej, czy po drugiej wojnie światowej, to nie było żadnych sprzętów, i rolnik ręcznie robił (Wierzbica pow. Chełm). Buraków nie uprawiali rolnicy, nie wolno było, tylko dwory mieli buraki, żaden z gospodarzy buraków nie uprawiał, tylko dwory mieli buraki i dwory wozili do cukrowni buraki (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. rolnika; D. lm. rolników; wymowa: rolnik.

Por. chłop, gospodarz, kmieć

Rosoły ‘mieszkańcy miasta’

Rosoły to określenie ludzi z miasta (Rudy). Nie wiem, cego to rosoły mówio na tych, co w miastach mieszkajo (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *rosołów*; wymowa: *rosouy*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Rowek ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Ludzie rowki kupali na łąkach, żeby ta woda zesza, bo trawy nie dało sie skosić (Krasne). Rowek wykopały i ta woda tam sie zbirała, a siano można było spokojnie zebrać (Ciechomin). Rowki takie kopały na łąkach, żeby woda wsiąkała (Macoszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *rowka*; D. lm. *rowków*; wymowa: *rovek*.

Por. *fosa, przegon, przepust, rów, spust*.

Rower ‘pojazd na dwóch kołach’

A jak sie rower zobocyto, to leciało sie na drogo, ze jedzie parowe kółko (Gołab). Musiol być bogaty kawalir, jak miol rower. Ło, to jak sie przez wieś przejechał rowerem, to wszyscy patrzeli. To jak miol rower, to już był bogaty kawalir (Branew). Rzadko kto rower miał. Były rowery, tylko nie każdego było stać na rower. Rower to już mieli pany (Rejowiec Fabryczny). Kiedyś to furmanko, nawet i rowerów na wsi mało było (Kanie). Rower u nas był, ale taki ciężki, że ja ni mogłam na nim jeździć (Batorz).

Źródła: PM, ML, TBM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *rowera*; D. lm. *rowerów*; wymowa: *rover*.

Rozbieżne drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na rozbieżnych drogach krzyże stawiali (Zawada). Mówili, że na rozbieżnych drogach to diabeł siedzi (Bychawka). Rozbieżne drogi sie schudziły w tym miejscu i tam był znak, krzyż stał drywniany (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Osmolice, Bychawka, Gałęzów, Kielczewice, Sitaniec, Zawada (zob. mapa 4).

D. lm. *rozbieżnych dróg*; wymowa: *rozbeżne drogi, ruzbeżne drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Rozchodne ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozchodne to jest takie miejsce, dzie sie drogi krzyżują (Kozły). Na rozchodnym to stoi krzyż, taki znak tego miejsca (Witoroż).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Kolembrody, Witroż, Korczówka, Kozły (zob. mapa 4).

D. lp. *rozchodnego*; D. lm. *rozchodnych*; wymowa: *rosxodne, rusxodne*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie.*

Rozchodnie drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozchodnie drogi to takie ni za bardzo pewne to miejsce, bo to strasło, a to o diabłach mówili, że tam siedzo (Wierzbica pow. Kraśnik). Dzieciom ni kazały chodzić na rozchodnie drogi, bo strasy tam (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Popkowice, Urzędów, Pułankowice (zob. mapa 4).

D. lm. *rozchodnich dróg*; wymowa: *rosxodńe drogi, rusxodńe drogi.*

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie.*

Rozdroże ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na rozdrożu to krzyże stawiały ludzie (Stok). Rozdroże to takie tajemnicze miejsce, trochę straszne takie (Zarzecze). Na rozdrożu śmy sie pożegnali i každyn poszed w swoje strune (Maziły).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Zarzecze, Skowieszyn, Stok, Wola Różaniecka, Zamch, Borowiec, Maziły (zob. mapa 4).

D. lp. *rozdroża*; D. lm. *rozdrożeń*; wymowa: *rozdroże, ruzdroże.*

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie.*

Rozkal ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Rozkal to inaczy błoto, no zimia rozmoknięta na drodze wiejskiej lub na polu (Koszoły). Rozkal to błotna zimia, że trudno przejechać (Kopyłów). Ugrząz w rozkalu i krzyczy, żeby jemu pomóc (Hrebenne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Koszoły, Kąty, Huszcza, Matiaszówka, Tuczępy, Rogów, Obrowiec, Kopyłów, Hrebenne, Malice, Cichobórz, Zubowice, Miętkie, Modryniec (zob. mapa 6).

D. lp. *rozkalu*; D. lm. *rozkalów*; wymowa: *roskal.*

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka.*

Rozlewisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Jak rzeka wylota, to sie rozlewisko robiło (Krasienin). To przy rzyce byli wielgie rozlewiska (Wierzchowiska). Tu na Bukowy to sie rozlywiska twurzyły (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Krasienin, Zakrzów, Głębokie, Kozubszczyzna, Ratoszyn, Gardzienice, Siennica Duża, Księżomierz, Ostrzyca, Wierzchowiska, Momoty Dolne, Hedwizyn, Ciosmy.

D. lp. *rozlewiska*; D. lm. *rozlewisk // rozlewisków*; wymowa: *rozleŭisko, ruzleŭisko, rozlyŭisko, ruzlyŭisko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Rozstaje ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozstaje to miejsce, dzie krzyżujo sie drogi (Karmanowice). Musiały być jakieś rozstaje, bo jest krzyż (Bronice). U nas to ino Matka Boska była, a i dwa krzyżów jeszcze, jeden tak na rozstajach. O jednym to stare jeszcze mówili, że jak jechali do Ameryki dawno, to pod tym krzyżem sie cała wieś zebrała i tam ich żegnali (Tworyczów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Puław, Bełżyc, Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 4).

D. lm. *rozstajów*; wymowa: *rosstaję, russtaję*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Rozstajne drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozstajne drogi to jak te drogi sie krzyżujo w tym miejscu zy sobo (Toczyska). Na rozstajne drogi wynosili z kapielo, z wodo z kapieli z dziecka, i to wylewali (Komodzianka). Na Mółkach drugi i tam, jak drogi sie krzyżowały to stał krzyż, na takich rozstajnych drogach, to dawno jak szli na pasterke tamtędy, to spotykali sie przy krzyżu (Żrebce). Wyszli na ruzstajne drogi, na krzyżówke (Huta). Jak so rozstajne drogi, to tak iść w te strune i w tamte strune (Kocudza). Diabły siedzo na ruzstajnych drogach (Dubienka). Ruzstajne drogi tu byli i tu diabeł wyleciał (Rogatka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna, południowo-środkowa i środkowo-wschodnia (zob. mapa 4).

D. lm. *rozstajnych dróg*; wymowa: *rosstajne drogi, russtajne drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, skrzyżowanie*.

Rój ‘nowa rodzina pszczoła oddzielająca się od macierzystej’

Rój pszczół jak sie oddzielił i jak poszli dzieś daly, to ni można było zwabić jich (Podlesie Małe). Ukradli w kościele dzwonki używane do mszy. Było ich sześć. Złodzieje je podzielili i połamali. Ojcu przyniósł mój stryj, a jego brat. [...] Dzwonki miały zwabiać roje. Niby kiedy sie nimi dzwoniło, to pszczoły miały siadać. Gdy był okres rojowy, to trza było pilnować pszczół, bo sie wyroiły i poszły. I już pszczół nie było. To było takie wierzenie (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *roju*; D. lm. *rojów*; wymowa: *ruj*.

Por. *rójka*.

Rójka ‘nowa rodzina pszczoła oddzielająca się od macierzystej’

Zanim rójka wyjdzie, już jest takie kręcenie i nie leci w ciemno, tylko ma miejsce już ustalone. Ale zanim polecą w to miejsce docelowe, wychodząc z ula siada gdzieś w po-

bliżu pasieki, zbiera sie cała armia i dopiero choda. [...] one miały bogactwo w ulu, i dlatego sie rójki tworzo (Maszki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *rójki*; D. lm. *rójków*; wymowa: *rujka*.

Por. *rój*.

Rów I ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Jak dyszczów było dużo, porubili sie w polu takie rowy przyz wodę wymyte i ciężko było orać, bo to przyszkadzało (Wyhalew). Wyrwało te zimie, woda jak szła byz pole, i taki rów zrubilo na tym polu (Witulín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *rowu*; D. lm. *rowów*; wymowa: *ruf*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Rów II ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Rów sie kupalo, zeby ta woda miała dzie sptywać (Flisy). I przy tej drodze był rów, to wykopali ludzie rów. Rów był, a w tym rowie była woda (Wysokie). Chusty w bajdołek i na rów do prania (Mołodiatyczne).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rowu*; D. lm. *rowów*; wymowa: *ruf*.

Por. *fosa, przegon, przepust, rowek, spust*.

Równica ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Równica to jak taki teryn równy jak stół (Otrocz). Jak równo tak ukoło, no to równica taka (Stawce). Równica to zadny górki ukoło (Węglínek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *równicy*; D. lm. *równiców*; wymowa: *ruvníca*.

Por. *płaski, równina, równy*.

Równina ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Równina to jak teren równy, ni ma pagórków (Częstoborowice). Równina, no to teren równy, taki wygładzony (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *równiny*; D. lm. *równin // równinów*; wymowa: *ruvnína*.

Por. *płaski, równica, równy*.

Równy ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Równy to taki, że ni ma żadnych wzniesień (Żakowola). Równe takie pole, no takie jak stół równe (Brody Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *równego*; D. lm. *równych*; wymowa: *ruvny*.
 Por. *płatki, równica, równina*.

Róźkarz ‘człowiek wykrywający za pomocą różdżki wodę w ziemi’

Jak róźkarz powiedział, że w gospodarstwie so niebezpieczne ciekłi wodne, to sadzili kasztany, kasztany to takie odpromienniki, majo w sobie tako moc (Rogóźno). *Róźkarz to wody szukał, jak studnie budowali* (Teresin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *róźkarza*; D. lm. *róźkarzów*; wymowa: *ruškaš*.

Ruchawka ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Ruchawka to miejsce grząskie (Wola Gałęzowska). *Na wiosne to het so ruchawki, het ruszo sie zimia* (Józów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy.

D. lp. *ruchawki*; D. lm. *ruchawków*; wymowa: *ruxafka*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Rusin ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Tu była kiedyś, kiedyś cerkiew, a potem musi Rusinów było już mało, to zmienili na kościół te cerkiew, i kościół tyn jest do dziś (Majdan Stary). *Rusiny to tu mieszkali, ale tak po pare rodzin tylko* (Mircze). *Pozabirali Rusiny, bo Rusiny weszli na gospodarke, a my sie tułali* (Biszcz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Rusina*; D. lm. *Rusinów*; wymowa: *ruśin*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, chachoł, kacap, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Rusinka ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Tu nidaleko nas taka była ładna kubieta ta Rusinka, no Ukrainka ona była (Biszcz).

Rusinka to kobieta prawostawna (Białowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Rusinki*; D. lm. *Rusinków*; wymowa: *ruśinka*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, chachoł, kacap, Rusin, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Ruska ‘mieszkanca dawnego Związku Radzieckiego’

Ruska na targu miała takie ładne obrusy, to se kupiłam dwa (Wola Obszańska). *Ruska tu przyjechała i rubiła u nich cały czas w polu, i wy młynie pomagala* (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Ruskiej* // *Ruski*; D. lm. *Ruskich*; wymowa: *ruska, rusko*.

Ruski I ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Ruskie tu nidaleko miszkały przyd wojno, to wesole ludzie, popić lubio, a też i pośpiewać, potańcować (Hucisko). *Jak sie zeszed z Ruskimi, to ja pu rusku mówił, a z Pula-*

kami, no to pu polsku (Tuchanie). Ruskie tera przyjeżdżają i handluje, tani sprydują i można coś dobrego u nich kupić (Franciszków). Jaki on obcy był ten Ruski, jak on był moim sąsiadem, on tu się urodził i był nasz (Dubienka). Polaków i Ruskich łączy wódka, Polak może dużo wypić, ale Ruski to może dużo więcej (Turka). Ruski to może tego, że biedny, to taki więcej uczciwy, taki, że się podzieli, no bo to, jak mówio, słowiańska dusza to taka dobra (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Ruskiego*; D. lm. *Ruskich*; wymowa: *ruski*.

Por. *chachłuszek, chachłuszka, chachoł, kacap, Rusin, Rusinka, Ukrainiec, Ukrainka*.

Ruski II ‘mieszkaniec dawnego Związku Radzieckiego’

W czasie wojny jak weszli te Ruskie, to karabiny na sznurkach, i ino pytali o czasy, no po ichniemu to zegarek był (Lipowiec). Ruski jak tu przyszedł, to się wydawało, że będzie lepi, a tu gorzy było (Żółkiewka). Ruski naród to dzielny i odważny, w wojnie to niczego się nie bali, a i za Stalina rade se jakoś dawali, a tam warunki ciężkie, bo mrozy wielgie. Ale jak to mówio Ruski człowiek niczego się nie zleknie, i takie oni so do dzisiaj (Żdzarka). Ruskie to bidota była, jak w wojnie przyszli, to karabiny na sznurkach mieli i kradli co popadło (Radecznicza). Ruskie to swój rozum mają, zaradne so i mądre ludzie, w kosmos polecieeli (Braciejowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Ruskiego*; D. lm. *Ruskich*; wymowa: *ruski*.

Por. *Sowiet*.

Rybak ‘człowiek, który łowi ryby’

Jak się idzie wzdłuż Wisły to też rybaków można spotkać, no muszo oni to lubić, bo nieważne czy to dzień, czy noc, czy słońce, czy deszcz, siedzo sobie z tymi wędkami (Anopol). Jezdu na ryby tutaj, tu ze wsi to chyba ni ma jakichś rybaków, kilku je, ale jo nie wiem cy łapiu te ryby, cy nie łapiu (Świeciechów). Rybaki to siedzo przy każdy rzece, ale czy tam złapio co, to nie wim (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *rybaka*; D. lm. *rybaków*; wymowa: *rybak, rybok*.

Rymarz ‘rzemieślnik, który wyrabia uprzęż na konia’

A uprzęż na konia to robił rymarz (Chmiel). Rymarze, to znaczy się, to robił szle, taki uprzęż do konia. To taki półszorek się nazywał, kantar taki był ze skóry, tutaj się na nozdrza, na ten pysk kuński się zakładało ten kantar. Tu się przyczepiało te lejce (Karpówka). Byli rymarze, bu byli potrzebny, tak jak szewcy, krawcy (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *rymarza*; D. lm. *rymarzów*; wymowa: *rymaś*.

Rynek ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Plac w mieście, dzie się sprzedaje i kupuje różne towary, to rynek (Chmiel). Na rynku odbywa się handel (Jedlanka). Na rynku to kupuje się i sprzedaje wiejskie produkty (Łomazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 25).

D. lp. *rynku*; D. lm. *rynków*; wymowa: *rynek*.

Por. *plac targowy, targowica, targowisko, targownia*.

Rysik ‘grafit, wkład w ołówku’

Złamał mi się rysik w ołówku i trza zastrugać (Ciecierzyn). *W tym ołówku to jest taki czarny rysik, a u kredki to różnych kolorów jest* (Przytoczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rysika*; D. lm. *rysików*; wymowa: *ryśik*.

Rysunki ‘przedmiot szkolny’

Rysunki, to w szkole był taki przedmiot, nazywało się rysunki, to rysowało się kredkami i malowało farbami (Żółkiewka). *Ja pamiętam jak na rysunkach zime rysowałam, to był i batwan, i dzieci na sankach* (Bochotnica). *No, geografia, polski, matematyka, przyroda, historia, śpiew, religia, roboty to prace ręczne, i rysunki, o tyle wszystkiego było, więcej nic nie było* (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *rysunków*; wymowa: *rysunki*.

Ryśtoki ‘nierówności na drodze’

Drogi były kiedyś z błotem, ryśtoki takie głębokie na tych drogach (Maziarka). *Jak so ryśtoki na drodze, to jest bardzo źle jechać* (Lipa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lipa, Maziarka, Wólka Ratajska (zob. mapa 7).

D. lm. *ryśtoków*; wymowa: *ryśtoki*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Ryzola ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Ryzula to bardzo ostra trawa, nad Bugiem rośla (Świerże). *Trawy so różne, ale najgorsza to ta ryzola, to bardzo zdradliwe, ostre* (Malice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerże, Malice, Kotlice, Tyszowce, Horyszów Ruski.

D. lp. *ryzoli*; D. lm. *ryzolów*; wymowa: *ryzola, ryzula*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rządca I ‘człowiek zarządzający dworem i majątkiem dworskim’

Rządca to rządził we dworze (Toczyska). *Rządca to był we dworze, pilnował wszystkiego* (Orłów Drewniany). *Brat był rządcą wy dworze* (Zakrzew). *To taki się nazywał rządcą, tu mieszkoł. Tyż był taki dom co dawniej. To był taki stary, to rządcą mieszkał* (Garbów). *Dopóki się miejscowy rządcą nie dowiedział, jak się rządcą dowiedział, że tu jakiś obcy człowiek, natychmiast puszczaj go w światy, bo tu Niemcy jak się dowiedzo, to nas tu wybijo wszystkich* (Sosnowica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. rządcy; D. lm. rządców; wymowa: żontca, żuntca.

Por. zarządca.

Rządca II ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Był rządca na polu, co pilnował robotników (Orłów Murowany). Rządca na polu pilnował, żeby ludzie dobrze pracowali (Siennica Różana). Miałam może ze siedemnaście lot, poszłam za żniwiarkę du pana, takie były żniwiarki. To tam taki rządca był, bołam się go, a ja nie mogłam dać rady tego związać, wzięno mi się zapasu narobiło (Zastawie).

Źródła: PM, ML.

Geografia: Tarnawa Duża, Zastawie, Staw Noakowski, Ostrzyca, Wólka Orłowska, Siennica Różana, Siennica Duża, Orłów Drewniny, Orłów Murowany, Surhów, Bończa (zob. mapa 30).

D. lp. rządcy; D. lm. rządców; wymowa: żontca, żuntca.

Por. dozorca, ekonom, gumienny, karbowy, polowy, przystawca.

Rzeczka ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Rzeczka to woda płynąca tak wąsko i tak nie było tam głęboko (Łopatki). Rzeczka to jakby jest mała rzeka, taka wąska (Słotwiny).

Źródła: PM, ML, PI.

Geografia: Komarno, Jedlanka, Gózd, Krępa, Słotwiny, Karmanowice, Łopatki, Drzewce, Piotrowice, Ługów, Ożarów, Maszki, Żuków, Radzanów (zob. mapa 9).

D. lp. rzeczki; D. lm. rzeczek // rzeczków; wymowa: żečka, żyčka, żecka, życka.

Por. potok, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik.

Rzeka ‘płynąca woda’

Po wyzwoleniu rzeka była bardzo uciążliwa, bo bardzo często wylewała, robiła szkody rolnikom, a było tak, że nawet wchodziła do domów i obór, no i trzeba było ewakuować mieszkańców (Świeciechów). Rzeka była prywatna, nasza. Każdy naprzeciw pola, my jako w Jabłecznej, miał rzekę, to na Parośli byli rybaki, taki Mielniczek i Patejuk (Jabłeczna). Rzeka dzieli bardzo, ja tam tera nie znam nikogo z tamty struny rzeki, to już inne państwo tera (Kosmów). Jak muliste dno rzyki, to ta woda nie była czysta (Błazek). Wody mało w rzyce i to dno takie muliste już się robi (Spiczyn). A kiedyś jak się prało, to się chodziło do rzyki, pošto się, odeprało się pirw u rzyki (Zgoda). Pranie, to pójdzie do rzyki, to nie tak jak tera pierze się, tylko na łąki, to jest całkiem rzeka zamarnięta, odbija się taki kawałek, kładzie się deski (Czartowiec). Pranie polegało na uderzaniu kijanko, a potem płukaniu w wodzie w rzece (Podborcze). Pranie to było w rzece i kijanko (Zaporze). Kiedyś to nicht w dumu nie prało, tylko do rzyki się szło (Nasiłów). A jak pościł się prało, to namoczało się. Na plecy się wzino zojdy i do rzyki, i takie to było pranie (Opoka). Rzeka była blisko i tymi kijankami w rzece się prało (Olbiecin). Synowa to brała uszysztko i szła nad rzekę, i tako kijanko prała (Susiec). Ja pamiętam kiedyś jak do babci chodziłam, to nad rzekę jeszcze chodziły, nawet tara była w domu, tylko chodziły nad rzekę, [...], to moczyły w tej rzece i to tłukły takimi, kijanki na to mówili (Księżomierz). Jak kijanko wytłuk chusty przy rzyce, to dupiro były czyste (Sól). Bo dawni to się prało u rzyki (Niedzów). Poszło się do wody, bo to była Iniana bieliżna, bo u nas tu rzeka przechodziła (Nowodwór). Jidzi si do rzyki i to kijanko łupi si (Żmudź). Na andrzejki tośmy chodzili do rzyki i każda brała wode w usta i leciały do domu (Bukowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rzeki*; D. lm. *rzek*; wymowa: *żeka*, *żyka*.

Rzemyki ‘mieszkańcy miasta’

Nie wiem czego, ale to jakoś tak od zawsze mówili, że rzemyki z miasta przyjechały (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Nie wiem skąd to się wzięło, ale rzemyki nazywało się tych z miasta (Rataj).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Andrzejów pow. Janów Lubelski, Rataj, Godziszów.

D. lm. *rzemyków*; wymowa: *żemyki*, *żymyki*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoły, sutry, szlachcice*.

Rzeźnik ‘człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa’

Rzeźnik to potrafi zabić świnię, a potem handluje tym mięsem (Chmiel). Rzeźnik to świnię bije i wyrabia wędliny (Worgule). Chudzili do rzeźnika po mięso, po kiłbasy (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia (zob. mapa 28).

D. lp. *rzeźnika*; D. lm. *rzeźników*; wymowa: *żeźnik*.

Por. *faryniarz, masarz*.

Rzeżęga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Rzeżęga to bardzo łotra trawa, na podmokłych łąkach rośnie (Górka). Nicht ni kosiut łąki i narosło rzeżęgi, tera ni wlaże tam (Nowodwór). Rzeżęgi narosło na bagnach (Zakrzów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Nowodwór, Górka, Dębica, Nasutów, Jawidz, Zakrzów, Gąsiory, Polskowola, Trawniki, Dorohuczka.

D. lp. *rzeżęgi*; D. lm. *rzeżęgów*; wymowa: *żeżeŋga*, *żyżeŋga*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rzeżucha I – tom V: 408.

Rzeżucha I – tom V: 408.

Rzeżucha III ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Rzeżucha to trawa na bagnach (Rudnik). Rzeżucha jest bardzo łotra i można się nią zranić (Krepięc).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *rzeżuchy*; D. lm. *rzeżuchów*; wymowa: *żeżuxa*, *żyżuxa*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rzeżuga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Rzeżuga to bardzo łotra trawa (Grzędówka). Na łąkach tera więcy rzeżugi jak normalny trawy, bo nicht nie dba o trawę, nie kosi, a krów ni ma (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. rzeżugi; D. lm. rzeżugów; wymowa: żeżuga, żyżuga.

Por. bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżega, rzeżucha, sierżaga, ścieciuga.

Rzut beretem ‘niedaleko, tu obok’

Rzut beretem to zaraz za domem, bardzo blisko (Snopków). To tu nidaleko, o, to rzut beretem tylko (Przybysławice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: żud beretem, żud byretem.

Por. blisko, bliżutko, za rogiem, za węglem, zaraz.

Sadownik ‘ten, kto uprawia warzywa, owoce’

Sadownik to zajmuje się przeważnie sadem, ale musi i warzywa też uprawia (Niedrzwica Duża). Sadownicy to przyważnie majo te sady nad Wisło, tam jest dużo tego (Nowiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. sadownika; D. lm. sadowników; wymowa: sadovník.

Por. badylarz, ogrodnik.

Sadza – tom VI: 489.**Sadzawka** ‘naturalne zbiorowisko wody na łąkach’

Sadzawka to jak sama się zrobiła ta woda, i sadzawka to od wieków była w tym samym miejscu, człowiek nic tam ni robiuł (Zrebce). Sadzawka była na łąkach i pełno tam zab było (Turkowice). Płótno trza było moczyć w takich sadzawkach i ono było biłutkie (Nowa Wieś). Tam koło ty sadzawki, tam strasy (Maszki). To była tako, to jak tero tam jest sadzawka, to była tako łąka fabryczna, na tej łące pasł krowy (Niezdów). A do prania to tam wzioł do sadzawki, kto tam wtedy prał w chatupie, nie prało się w chatupie nic, wszystko na dworze się prało, w sadzawce się prało (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sadzawki; D. lm. sadzawek // sadzawków; wymowa: sażafka, sażofka.

Samochód ‘prywatny samochód osobowy’

Tera się mówi samochód, a kiedyś to taksówka mówiły (Grądy). Samochód to jak samochód osobowy, taki dla rudziny (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. samochodu; D. lm. samochodów; wymowa: samoxut.

Por. taksówka.

Samochód ciężarowy ‘duży samochód do przewożenia ciężarów’

Samochód ciężarowy to był do przewożenia ciężarów (Siedliska pow. Krasnystaw). Samochód ciężarowy to taki wielgi samochód, do jakiegoś ładunku przewieźć (Goraj).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne

D. lp. *samochođu ciężarowego*; D. lm. *samochodów ciężarowych*; wymowa: *samoxut ciężarowy, samoxut ciężarowy, samoxut ciężarowy*.

Por. *ciężarówka*.

Samolot ‘statek latający o napędzie silnikowym’

Samoloty teraz to często latają, bo jak byłam dzieckiem, to ja samolotu nie widziałam, a jeszcze mówili, że to ni samolot, ale auroplan (Momoty Dolne). Samolot to lata w powietrzu (Dys). Ja samolotem to leciała raz do ciotki do Ameryki (Skryhiczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *samolotu*; D. lm. *samolotów*; wymowa: *samolot*.

Por. *aeroplan*.

Sap I – tom II: 337.**Sap II** – tom II: 337.**Sap III** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Jak sie grzeźnie, no to łąka może być pod lasem dzieś, to taki sap jest (Stawce). Sap to, to takie miejsce, że tak sie trzęsie ziemia (Otrocz).

Źródła: PM, SSiSL, MG.

Geografia: Stawce, Zakrzew, Batorz, Otrocz.

D. lp. *sapu*; D. lm. *sapów*; wymowa: *sap*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzezawa, grzezawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Sasiad ‘mężczyzna mieszkający obok’

Najbliży ten, co mieszka, no to sasiad (Chmiel). Była większa więź między sasiadami. Bardzo duża więź była, gościnność, szczerść była i pomoc taka, jak komuś sie coś stało, chociaż wszyscy byli biedni, no nie wszyscy, ale przeważnie biedni biednym pomagali i więź była bardzo silna, więź była i taka uczuciowa, i między rodzinami, i między sasiadami. Tam nie było, żeby no zdarzały sie sprzeczki różne takie, jak i teraz, ale raczej tak w zimie było bardzo przyjemnie, ja mile wspominam ten czas, chociaż nie byłam taka duża, ale pamiętam, dużo rzeczy pamiętam. I chociaż była bieda, ten naród był taki wesoły, jak szli z pola śpiewali, chcieli to sobie troszke jakoś urozmaicić, żeby nie pamiętać o tej biedzie, także nie dawali sie tej biedzie, starali sie tak żyć, żeby uprzyjemnić sobie troche, umieli bawić sie ładnie, nie tak jak teraz awantury, nie było pijaństwa, nie było takich burd jak teraz jest na każdym kroku, no takie wszędzie sie zdarzało, ale nie tak jak teraz. Chociaż była bieda, ale ja może nie za wiele tego pamiętam wszystkim, ale mile wspominam te czasy, a przede wszystkim ta więź między i ta przyjaźń, ta serdeczność, gdzieś ktoś umarł, to ludzie sie starali gdzieś coś w polu pomóc, czy tak zaprosić na Wigilie, czy na święta, żeby ta wdowa z tymi dziećmi tak troszke zapomniała o tych swoich kłopotach (Rejowiec Fabryczny). Sasiad niedawno zmarł to tu, ale to taki

sąsiad to je, ksiądz powiedział, skoda tego człowieka (Stok). Trzeba było pomocy, to sąsiedzi sobie pomagali. Bo nawet kiedyś było powiedzenie, że lepszy jest sąsiad jak brat. Bo nieraz brat mieszkał daleko, a ten sąsiad był za płotem (Lipa). Na święta zapraszali swoich sąsiadów czy to Polak, czy Ukrainiec (Mołodiatytcze). Jeszcze sobie przypomniałam swoje młode lata, jak byłam u swoich tojców, jakżem pasta krowy na drogach ji jak do dworu żem chodziła z sąsiadami, z sąsiadkami (Czernięcin Główny). Przez te pole była taka droga od szosy, co leci na Zamość, a nasze pole akurat jest, tam był sąsiad, nazywał sie Burak, a mój dziadek nazywał sie Szwajewski, i ta droga dzieliła to (Dziecinin). W swoim piecu każdy piekł swój chleb. Chleba starczało półtora tygodnia, choć rodzinka była duża, ale jednak i nikt nie narzekał, że czerstwy, że niedobry, może nie rozumieli, ale to było dobre co było, a na przednowku już po zasiewach to chłopci starsi też mieli czas sąsiad z sąsiadem porozmawiać, wyszli sobie za stodołę jak ciepło było, na słońce porozmawiali, posiedzieli, pogadali, w niedzielny dzień tak samo, a dziś nikogo nie ujrzy, bo każdy zagoniony (Słodków). Moje sąsiady byli Ukraince i co z tego. My żyli w zgodzie, że daj Boże każdemu tak. My byli u siebie i oni byli u siebie. To był sąsiad z ty samej wsi i już. No mówiło sie, że te katuliki, a te so prawosławne, była i cerkiew i kościół, ale wszystko razem było, my szli razem i do kościoła i do cerkwy, razem modlili sie, bo Bóg jeden (Dańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sąsiada; D. lm. sąsiadów; wymowa: sōśat, suśat, somśat, sońśat, sumśat.

Por. kum.

Sąsiada ‘kobieta mieszkająca obok’

Ja miała dobre sąsiade, zawsze pumogła (Hedwizyn). Ta sąsiada to była tako dziwno kobita, wiecznie niezadowolona, jakaś zła na wszystko (Żrebce). Zy swojo sąsiado to ni mogła sie zgodzić, zawsze coś rubiła na przekór (Opole). Ło ten to kum, ten swat, tamta kuma, a ta to sąsiada, a nie jakoś pani (Turzyniec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sąsiady; D. lm. sąsiadów; wymowa: sōśada, suśada, somśada, sońśada, sumśada.

Por. kuma, sąsiadka.

Sąsiadka ‘kobieta mieszkająca obok’

Jak już sąsiadka była taka, no mojej koleżanki matka, no to na wy mówiliśmy (Osiczyna). A tu z ty strony nasza sąsiadka była, o tako, co już nie żyje (Dzierzkowice). Ji tu schodziły sie sąsiadki, i darty pióra (Gielczew). W wieczór jeszcze przychodzili sąsiadki i przędzy na takich kołowrotkach wełne czy len, byli takie wspólne wieczory, wszyscy sie zbierali i pracuwali, cieszyli sie, śpiwali (Worgule). Każda panna sobje wzięta w garczek swoje pióra darta i ta sąsiadka musiała dać jeść (Świerże). Sąsiadka mogła zasażać druge sąsiadke i wtedy na ugrodzie nic sie nie turodzi (Rogóżno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sąsiadki; D. lm. sąsiadek // sąsiadków; wymowa: sōśatka, suśatka, somśatka, sońśatka, sumśatka.

Por. kuma, sąsiada.

Sekwestator ‘urzędnik egzekwujący zaległe podatki i opłaty’

Sekwestator to był paskudny człowiek, taki zabierający co tam było w domu za długi (Jawidz). Każdyn sie bał sekwestatora (Oszczów). Sekwestatora to każdyn sie bał jak ognia, bo przydzie zabierze, co tam mosz (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sekwestatora*; D. lm. *sekwestatorów*; wymowa: *sekfestator, sekfystator, sykfystator, sykfystatur*.

Por. *komornik*.

Siciarz ‘ten, kto wyrabia sita’

Siorrze to sita pletli z pręciów (Skowieszyn). Siciarz wyplatał sita i z tego żył przywaznie, całe zime te sita robiły (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *siciarza*; D. lm. *siciarzów*; wymowa: *śiśaś, śiśoś*.

Por. *przetakarz, reszutnik, sitarz*.

Siedlisko I – tom IV: 401.**Siedlisko** ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Siedlisko to moje to jeszcze po ojcach, bo tu tyż był stary dum (Czartowiec). To jeszcze było na starym sidlisku (Jeziernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *siedliska*; D. lm. *siedlisk // siedlisków*; wymowa: *śedlisko, śidlisko, śedlysko*.

Por. *kukrzysko, plac, placówka*.

Siedzieć ‘zamieszkiwać w określonym miejscu’

My przysli z Wólki, bo my trzy lata w Wólce, bo nie było tutaj dzie siedzić (Jezioro). My tu siedzim od zawsze, ja tu rodzony, i tu moje ojcowie i dziadki sidzieli (Germanicha).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

Wymowa: *śeżeć, śeżić*.

Por. *mieszkać*.

Siejacz – tom I: 278.**Siekać kapustę** ‘kroić kapustę przy pomocy szatkownicy’

Szatkownico siekało sie kapuste (Potok Górny). Żeby kapuste dać do kiśnięcia, to trza jo było pierw siekać (Sokołówka). Siekali kapuste w jesini, nasiekali całe wanne ty kapusty i to w becčke, i całe zime ta kwaszuna kapusta była (Wojciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *śekać kapuste*.

Por. *szatkować*.

Siekiernik ‘ten, kto ciesze i obrabia drzewo’

Siekiernik musiał obciąć gałęzie, przygotować znowuż do transportu. [...] I to drzewo było ono przygotowane w tratwach, już na rzece (Leszkowice).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lubartowa.

D. lp. *siekiernika*; D. lm. *siekierników*; wymowa: *śekehrnik, śikerńnik*.

Por. *topornik*.

Sieni ‘przedsionek kościoła’

Pierw w kuściele so sieni, a potem dupiro właściwy kościół (Elźbiecin). Sieni pierw so w starych kuściolach, a potem sie wchodzi do właściwego kościoła, te sieni, to tam baby lubieli stawać sobie (Międzyzyleś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Jabłeczna, Kąty, Międzyzyleś, Elźbiecin (zob. mapa 16).

D. lm. *sieniów*; wymowa: *seńi, sińi*.

Por. *babinić, kruchta, pod chórem, przedsionek, sionki*.

Sierząga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Sierząga to taka wysoka i bardzo łotra trawa (Bazanów Stary). Sierząga to rośnie na takich mokrych nieużytkach już, na bagnie jest (Leopoldów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Bazanów Stary, Leopoldów.

D. lp. *sierzągi*; D. lm. *sierzągów*; wymowa: *serżoŋga*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, ścięciuga*.

Siewacz – tom I: 281.

Siewak – tom I: 282.

Siewca – tom I: 282.

Siewnik – tom I: 284–285.

Sikawka ‘pompa pożarnicza tłokowa napędzana ręcznie za pomocą dźwigni’

Strazaki furmanko jechali, brali tako ręczno sikawke i jechali do pożaru (Świeciechów). Sikawka była, wozami konnymi jeździli do pożarów. I bosaki, toporki, i tłumice były, i takśmy gasili to wszystko (Wojciechów). Strażoki to kiedyś jechały końmi z sikawko i beczkowitzem z wodo (Palikije).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sikawki*; D. lm. *sikawek // sikawków*; wymowa: *śikafka*.

Sioło ‘osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli’ (zob. ilustracja 21).

Sioło to miejsce zamieszkane przez chłopów, co uprawiają zimie (Buśno). *Sioło mówili kiedyś, bo tu mieszkali więcy Ukraińcy, Pulaków było mało* (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Siennica Duża, Siennica Nadolna, Majdan Leśniowski, Buśno, Alojzów, Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski.

D. lp. *sioła*; D. lm. *siołów*; wymowa: *soɔo*.

Por. *wieś, wioska*.

Sionki ‘przedsionek kościoła’

Jak chto był nigodny taki iść pod ołtarz, to se stanął w sionkach (Ortel Książęcy). *Baby to stawali w sionkach przyważnie* (Błotków Duży).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Hrubieszowa (zob. mapa 16).

D. lm. *sionków*; wymowa: *sonki, sunki*.

Por. *babiniac, kruchta, pod chórem, przedsionek, sieni*.

Sitarnia ‘miejsce, gdzie wyrabiano sita’

Sitarnia to była w Biłgoraju, tam te sitarze byli (Bukowa). *W sitarni sita wyrabiali i potem sprzydawali* (Wola Dereźniańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *sitarni*; D. lm. *sitarniów*; wymowa: *sitarna*.

Sitarz I – tom III: 339.

Sitarz II – tom V: 416.

Sitarz III – tom V: 416.

Sitarz IV ‘ten, kto wyrabia sita’

Sitarz to wyrabia sita, przetaki (Krzemień). *To u sitarzów były te żupany* (Bukowina). *Jak sitarz jechał furmanko, to mógł wziąć łuby, obręcze i sobie po drodze je robić. A to było ładnie pakowane. Siatka i łuby były pakowane, w jednym kręgu było po dziesięć, piętnaście sztuk* (Gromada). *Na końcu Biłgoraja zawsze przed wyjazdem sitarze się zbierali, dwie butelki wódki i na pożegnanie pili, takie tradycyjne pożegnanie* (Korców). *Sitarze jak wyjeżdżali z sitami, to wtedy żony ich, krewni i przyjaciele, odprowadzali ich pod figurę świętego Jana Nepomucena zara za miastem, za Biłgorajem, i tak popili, i pojechali z tymi sitami. To było żalodne* (Hedwiżyn). *Taki tu u nas zwyczaj po przodkach został, bo u nas sitarze byli. [...] I teraz na te pamiątkę jest radosne. Radosne, bo sitarze wracają* (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sitarza*; D. lm. *sitarzów*; wymowa: *śitaś, śitoś*.

Por. *przetakarz, reszutnik, siciarz*.

Skąd ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

Jak się skąd szło, zy szkoły czy zy sklepu, to zara na ten lód sie zaszło, bo taki to byli pokryte całe lodem (Żrebnce). Ja pytała, skąd do nas przyjechali, a oni mówio, że z Francji i szukajo kuzynów, no, ale tu jich ni było, i pojichali dali (Wojśławice Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *skont, skunt.*

Por. *skąś, stamtąd, stamtela.*

Skaś ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

Nie wim kto to, skaś przyjychali, ale nie pytała (Korolówka). Tu w okulicy to miszani-nina ludzi, skaś przyjychali pu wojnie, troche zza Buga, ale so tu i spod Puław, i spod Zamościa (Olenówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *skońś, skuńś.*

Por. *skąd, stamtąd, stamtela.*

Sklep I – tom IV: 404.**Sklep II** – tom IV: 404.**Sklep III** ‘lokal, pomieszczenie, w którym sprzedaje się towary’

Na wsi to był sklep spożywczy, ale kiedyś to wszystko tam było, i nafta była w nim, i jakieś gwoździe, kubki, talyrze, papier (Tarnawka). Sklep był, to wino było, wino, cukierki, tam, różne takie spożywcze rzeczy były. Taki sklep, tak jak i teraz. A był w Tulnikach, [...], drugi był na Woli. A teraz to wszyscy polikwidowali tam te sklepy (Tulniki). Na tej wiosce był sklep, no i tam jeden młody od nas był w tym sklepie, sprzydawał (Bezwola). U nas był tylko jeden sklep, był spożywczy, no i ten Żyd co miał, więcej nie było. Ani apteki nie było (Rejowiec Fabryczny). Bluzka uszyta była z towaru kupionego w sklepie (Hedwizyn). Towary w sklepach byli, ale to dla wsi byli drogie (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepu*; D. lm. *sklepów*; wymowa: *sklep, sklyp, skłep.*

Sklepiarka ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

Sklepiarka sprzedaje w sklepie (Pułankowice). Sklepiarka to właścicielka sklepu (Chodel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sklepiarki*; D. lm. *sklepiarek // sklepiarków*; wymowa: *skleparka, skleparka, sklyparka.*

Por. *ekspedientka, sklepowa, sprzedawczyni.*

Sklepiarz ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepiarz sprzydaje w sklepie (Puchacze). Sklepiarz był, no bo w każdy wsi był sklep (Orłów Drewniany). Sklepiarz sprzedawał w sklepie (Naklik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepiarza*; D. lm. *sklepiarzów*; wymowa: *sklepaś, sklepoś*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiczacz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepiczacz ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepy były po wsiach i sklepicorz sprzydawoł (Skowieszyn). *Sklepiczacz to taki, co sprzydaje w sklepie* (Dęba).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *sklepiczacza*; D. lm. *sklepiczaczów*; wymowa: *sklepičaś, sklepičoś*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiarz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepikarz ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepikarz to ten, który sprzedaje w sklepie (Osmolice). *Mój kuzyn to długo był w tym sklepie, sklepikarz był z niego* (Bohukały).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sklepikarza*; D. lm. *sklepikarzów*; wymowa: *sklepikaś, sklepikoś*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepnik ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepnik w sklepie sprzedawał i tam takie rzeczy do domu to można było kupić na miejscu (Wólka Abramowska). *Sklep był, to i sklepnik musiał być* (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *sklepnika*; D. lm. *sklepników*; wymowa: *sklepnik*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepikarz, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepowa ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

Jak jest sklep, no to musi być i sklypowa (Staw). *To sie mówi tak normalnie, sklepowa* (Giełczew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepowej // sklepowy*; D. lm. *sklepowych*; wymowa: *sklepowa, sklepowo, sklypowa, sklypovo*.

Por. *ekspedientka, sklepiarka, sprzedawczyni*.

Sklepowy ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

W sklepie to jest sklypowy, tam pracuje (Skoków). *Sklepowy sprzydaje w sklepie, inaczy sie ni mówi* (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepowego*; D. lm. *sklepowych*; wymowa: *sklepowy, sklypowy*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepikarz, sklepnik, sprzedawca*.

Skład II ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Jest taki skład i tam się grumadzi to drzewo, a potem na tratwe i poszło rzeko (Wólka Plebańska). Nad rzeko był skład i stąd brali do spławiania drzewo (Radcze).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Parczewa i Biłgoraja.

D. lp. *składu*; D. lm. *składów*; wymowa: *skɥat, sklat*.

Por. *binduga, ład, plac, przystań, składnica*.

Składnica ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Kiedyś drzewo rzeko spławiały i robiły takie składnice tego drzewa (Zarzecze). Składnica to miejsce suche na składanie drzewa, potem je wiązały i te tratwy na wodę dawały (Jedlanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *składnicy*; D. lm. *składniców*; wymowa: *skɥadnica*.

Por. *binduga, ład, plac, przystań, skład*.

Skrzynka I – tom I: 288–289.

Skrzynka II – tom II: 170.

Skrzynka III – tom IV: 408–409.

Skrzynka IV – tom IV: 409.

Skrzynka V – tom VII: 334.

Skrzynka VI – tom VIII: 367.

Skrzynka VII – tom VIII: 367.

Skrzynka VIII ‘domek dla pszczół’

Pszczoly miały take skrzynke i tam ten miód produkowały (Flisy). Takie skrzynki zbijali i tam pszczoły sobie gospodarowały, to skrzynka abo ul (Dzwola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *skrzynki*; D. lm. *skrzynek*; wymowa: *skšynka*.

Por. *pień, pniak, ul*.

Skrzypce ‘strunowy instrument muzyczny’

Na wyselu tylko skrzypcy grali i bęben (Świerze). Na skrzypcach grali, tańczyli, różne toberki, tam takie tańce były ludowe (Sokolówka). Na skrzypcach si grało, taki łorkiestry nikt nie wynajmował, na skrzypcach grały. Skrzypce to cała łorkiestra była (Branew).

Grali na dwie skrzypce (Lubień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *skrzypiec* // *skrzypców*; wymowa: *skšypce*, *skšypcy*.

Por. *skrzypka*, *skrzypki*.

Skrzypek ‘ten, kto gra na skrzypcach’

Skrzypek to taki, co na skrzypce gra (Dołhobyczów). *Skrzypek był jeden tu nos, co groł na tych skrzypcach* (Opoka). *Skrzypek to musiał mieć dobry słuch i rytm, bo inaczy to nic z grania* (Częstoborowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *skrzypka*; D. lm. *skrzypków*; wymowa: *skšypek*.

Por. *muzykant*, *skrzypiciel*.

Skrzypiciel ‘ten, kto gra na skrzypcach’

Skrzypiciel to taki muzyk, co na skrzypcach groł (Janiszkowice). *Znaloz sie jakiś skrzypiciel i już zabawa* (Skowieszyn). *Skrzypiciel grał na skrzypkach* (Klementowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *skrzypiciela*; D. lm. *skrzypicielów*; wymowa: *skšypciónel*.

Por. *muzykant*, *skrzypek*.

Skrzypka ‘strunowy instrument muzyczny’

Skrzypka to ma cztery struny i smyczkiem sie gra po tych strunach (Międzyłeś).

Skrzypka to, żeby na tym grać, trza mieć dobry słuch (Ochoża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *skrzypki*; wymowa: *skšypka*.

Por. *skrzypce*, *skrzypki*.

Skrzypki ‘strunowy instrument muzyczny’

Na skrzypkach, na organkach grały, tańcowały (Ratoszyn). *Schodziły sie w wieczór prządki, kawalery za pannami, muzyki na skrzypkach grały* (Smólsko Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *skrzypków*; wymowa: *skšypki*.

Por. *skrzypce*, *skrzypka*.

Skrzyżowanie ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Skrzyżowanie, no bo tam krzyżujo sie różne drogi (Ruda Solska). *To takie były skrzyżowania, wierzyły ludzie, że jak dziecko płakało, to sie lalki gałganiane szły i tam jechało na to skrzyżowanie przed zachodem słońca, i rzucało te lalke tam, i przestawało płakać* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (por. mapa 4).

D. lp. *skrzyżowania*; D. lm. *skrzyżowańów*; wymowa: *skšyżowańe*, *skšyżuwańe*.

Por. *drogi rozjazdowe*, *drogi rozjezdne*, *kołowrót*, *krzyżowane drogi*, *krzyżowe drogi*, *krzyżownica*, *krzyżówka*, *krzyżówki*, *rozbieżne drogi*, *rozchodne*, *rozchodnie drogi*, *rozdroże*, *rozstaje*, *rozstajne drogi*.

Skubanie piór ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Było skubanie piór, schodzili sie i ktoś dmuchnoł, to te pierze poszło w górę (Dubica). Teraz tak nie jest, teraz gotowe poduszki, wszystko. Pierzyn sie nie używa, każdy pod kołdrami śpi, pod kocem, a kiedyś to było tradycyjne, bo na wiano musiała być pierzyna, poduszka jak córka za mąż wychodziła. I całymi wieczorami to trza było siedzieć i skubać te pióra aż palce bolały. Schodzili sie baby na to skubanie piór i wieczorami skubali (Błonie). Kiedyś było skubanie piór, w przytakach mieli baby te pióra i skubali (Żrebce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *skubania piór*; wymowa: *skubańe pūr*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, wieczórki.*

Skup ‘miejsce skupowania od rolnika płodów rolnych’

Skup to było miejsce, dzie kupowano od rolnika to, co urosło na polu (Godziszów). A jak sie te buroki zbirało, w październiku tam już, to chłop ruwoł, a baby czy tam babów więcy to brali nóż i tym nożem tak skrubali te zimie, ugławiali, niby te liści odcinali, a buroki na wóz i na skup (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *skupu*; D. lm. *skupów*; wymowa: *skup*.

Służąca ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Pani wy dworze miała służące, to sprzątała pokoje i chudobe obrządziła (Sulmice). Kobieta, która sprzątała pokoje i podawała do stołu to służąca taka (Chmiel). Służąca to jak była, to służyła na stałe, a byli taka można mówić siła najemna na, na jakiś okres, na dzień, na dwa (Krasnobród). Pany, tam se trzymały krowy, te służące wydoiły (Markuszów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *służącej // służący*; D. lm. *służących*; wymowa: *służonca, służunca, służonco, służunco*.

Por. *dwórka, lokajka, pokojówka, sprzątaczką.*

Służba ‘osoby wynajmujące się do pracy we dworze’

Bidne to chudzili na służbę, bo bidny był, to musiał (Latyczyn). Do pierszy klasy chodziłam i poszłam na te służbę. Poszłam na te służbę. Słonko schodziło mi w lessie o tam, to już ja z krówko byłam, a rzewnie płakałam. Boże kochany. Ale na życie, to było mi tak dobrze (Zakrzew). Kupili te ziemie, bo to hrabia sprzedawał i oni kupili sześć morgów, teraz to na hektary, kiedyś na morgi. I później to mama mówiła ojcu, żeby już u hrabiego rzucił te służbę, żeby na swoim gospodarzyć (Stryjów). Nasz małyj rodzinny dom to nasz był na Kątach. My mieli na, na takiej łące, mama mówiu służyli, babka miała po sto tysięcy im dać, po sto rubli to nie tysięcy ni byli tylko rubli. Trzysta rubli wzięna spłaty, bo była z gospodarki i nie dała żadnemu. To mama mówiu poszli na służbę, zarobili se pieniądze, kupili se plac, kupili se drzewa, dopier se bude postawili

(Sulmice). *Wkiedyś to było inaczej, bo siedem lat miałam, to poszłam na służbę (Kolonia Kosarzew). Tam przódy to było po kilkoro dzieci, po łósmioro, po sześcioro, czworo, to szli na służbę (Branew). A po świętach panowie to już się rozglądali za służącymi, za to służbo (Modrynec). Był na dworze na służbie i musiał ciężko pracować (Chmiel).*

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *służby*; wymowa: *s_użba, s_użba*.

Służba dworska ‘pracownicy zatrudnieni we dworze’

Służba dworska to byli różne ludzie, mieszkali w dworze i każdy miał swoje zadanie przyznane (Rzeczycza Ziemiańska). Służba dworska, no to pracownicy dworu (Kluczko-wice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *służby dworskiej // służby dworski*; wymowa: *s_użba dvorska, s_użba dvorsko, s_użba dvorska, s_użba dvorsko*.

Por. *czeladź dworska*.

Służyć ‘stale pracować u kogoś’

Ja służyła u księdza, my patrzym, a tu wszystkie się powracali, bo tam Ruskie ido (Brzeźno). A jak się służyło, to trzeba było tu gospodarza. Trzy krów pastam, a jeszcze ji dwa cieloczki chodziło. A przygnałam z pola krowy, to trzeba było pójść w pole do innej roboty (Zastawie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *s_użyć, s_użyć*.

Smolarz I – tom II: 171.

Smolarz II ‘ten, kto handluje mazią do wozów’

Smolarz to jeździł po wsiach i handlował smarówko do wozów (Wola Burzecka). Smolarz to taki, co woził te maź do wozów i tym handlował (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *smolarza*; D. lm. *smolarzów*; wymowa: *smolaš, smološ*.

Por. *maziarz*.

Smolarz III ‘ten, kto wypala smołę’

W lassach smołę wypalali smolarze (Momoty Dolne). Smolarz to w lesie smołę wypala, bo smoła była potrzebno ludziom i na budowe, i na insze rzeczy (Jeziernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *smolarza*; D. lm. *smolarzów*; wymowa: *smolaš, smološ*.

Por. *budziarz*.

Smuga I – tom II: 339.

Smuga II – tom II: 339–340.

Smuga III ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

To tak płynęło ciniutko taka ta woda, nazywali smuga, nie rzeka, ale smuga (Borowa). Smuga to tak niwiele ty wody, tak wuziutko płynie (Gołab).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Borowa, Gołab, Bałtów (zob. mapa 9).

D. lp. *smugi*; D. lm. *smugów*; wymowa: *smuga*.

Por. *potok, rzeczka, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdrojki*.

Smuga IV ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Smuga to teren grząski, mokry, można się zapaść pod ziemie (Popkowice). Smuga to podmokły bagnisty grunt (Gościeradów).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *smugi*; D. lm. *smugów*; wymowa: *smuga*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Snopkowe ‘wydzierzawione pole’

Pole wzionem w snopkowe i od tego, co tam urosło, ile tych snopków było, to się potem za to pole płaciło (Orłów Drewniany). Wziun snopkowe i jakoś można było wyżyć, jak się połączyło razem z swoim polem (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Chełma.

D. lp. *snopkowego*; wymowa: *snopkove, snupkove*.

Por. *arenda, dzierzawa, posesycja*.

Sołtys ‘przedstawiciel samorządu wiejskiego wybierany przez mieszkańców wsi’

Dziadzio był sołtysem, a tu były takie gospodarki bogate, bo to wioska bogata była (Babin). To jeszcze sołtys naznaczał, gdzie ma nocować ten dziad (Motycz). Ojciec był sołtysem parę ładnych lat (Sułów). Sołtys to dziadek był, pradziadek był sołtysem. Zbierał podatki, tam u niego opłacali tam różne, jakie były zalecenia z gminy, to sołtys, sołtys odpowiadał za różne rzeczy. Zebrania czy różne jakieś, szli do sołtysa. To była ważna funkcja. No. Sołtys, była rada chyba. Tak samo, jak i teraz (Tulniki). W Ameryce stonka je, a u nas kto tam słyszał o stonce, to się chłopcy śmiały, ze stonka była, ale doszło później do tego, sołtysy znaczyły nas po dziesięciu, po dwunastu, i żeby iść w pole stonki sukac (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sołtysa*; D. lm. *sołtysów*; wymowa: *sołtys*.

Sowiet ‘mieszkaniec dawnego Związku Radzieckiego’

Jak już Sowiety przyszły do nas, to było już trocha lżyj, Niemcy tuciekły, i wojna się powoli kończyła (Sól). Sowiety to miały jeszcze gorzy jak u nas, tam to dopiero bida była (Zubowice). Tam przezywali ich Sowiety, a oni swoje robili (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Sowieta*; D. lm. *Sowietów*; wymowa: *sovět*.

Por. *Ruski*.

Splata ‘splacanie należności, najczęściej w ratach’

Un dostał splatę od siostrów i dom pobudował za te splatę (Czumów). A temu mojemu mężowi trzeba było piniędzy na splatę. Miał splatę gospodarki, z pola. Trza mu było cztery tysiące. A przed wojno cztery tysiące to było bardzo dużo. Ji mój łojciec dał za mno te cztery tysiące, ji tak mnie wydał, bo tak sie, tak sie łuchepił, że to była wielga gospodarka, że tu było wszystkiego dosyć, że tu mi będzie dobrze (Dereźnia). Moja babka dostała splatę, było ich troje, dostała trzysta tysięcy, ale była skapa, żadnemu nic nie dała, porozpożyczała, o temu, temu, i wszystko przepadło (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *splaty*; D. lm. *splat*; wymowa: *spuata*.

Spowiednik I ‘ksiądz spowiadający’

Spuwiednik to jest ksiądz, u którego sie człowik spowiada (Susiec). Spowiednik to tyn, co spowiadło, to musi być ksiądz (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *spowiednika*; D. lm. *spowiedników*; wymowa: *spořednik, spuřednik*.

Spowiednik II ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Spowiednik to takie jakby obudowane krzesło, i ma klęczniki, i na nich sie klęko i spowiadło sie (Stojeszyn). Spowiednik to ksiądz i miejsce spowiedzi to tez spowiednik (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia – wąski zasięg (zob. mapa 19).

D. lp. *spowiednika*; D. lm. *spowiedników*; wymowa: *spořednik, spuřednik*.

Por. *konfesjał, konfesjonał, krata, kratka*.

Sprząteczka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Sprząteczka to tako baba, co zajmowała sie sprzątaniem pokojów u państwa (Ratoższyn). Wy dworze to było musi zy dwie tych sprząteczków, bo i pokojów było dużo (Wielącza).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sprząteczki*; D. lm. *sprząteczek*; wymowa: *spšontačka, spšuntačka, spšontacka, spšuntacka*.

Por. *dwórka, lokajka, pokojówka, służąca*.

Sprzążka ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Sprzążka to pomoc w pracach przez danie konia sąsiadowi (Orłów Drewniany). To tak było, że ja mam kunia i ty masz kunia, to my zrobim sprzążkę i zwieziem zboże, wykosim, a potem weźniem jich razem i bedziem młócić na dwa kunie, bo jednym nie da rady (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sprzążki*; D. lm. *sprzążek*; wymowa: *spšonška, spšunška, spšoska, spšuska*.
Por. *pomoc, pomoc sąsiedzka, tłoka*.

Sprzedawać ‘odstępować komuś coś za pieniądze’

Gęsi wuzili i sprzedawali du Sawina du Żydów (Uhrusk). To, co uprodukowało sie, wszystko sie sprzedawało, na sprzedaż było, jeżeli zbywało tylko (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *spšedavać, spšydać*.

Sprzedawca ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sprzydawca, no bo sprzydaje w sklepie, wydaje towary (Skoków). Sprzedawca to sprzedaje w sklepie (Karmanowice). W sklepie to już sprzydawca może być (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sprzedawcy*; D. lm. *sprzedawców*; wymowa: *spšedafca, spšydafca*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiarz, sklepiczarsz, sklepikarsz, sklepnik, sklepowy*.

Sprzedawczyni ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

Sprzedawczyni, to jak baba sprzydaje (Krasnobród). Sprzedawczyni to w sklepie sprzydaje, no co tam jest w sklepie, to sprzydaje (Stara Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *sprzedawczyni*; D. lm. *sprzedawczyń // sprzedawczyniów*; wymowa: *spšedafčyni, spšydafčyni, spšedafcyńi, spšydafcyńi*.

Por. *ekspedientka, sklepiarka, sklepowa*.

Spust ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Spust taki zrubili głęboki i tak woda sie już nie gromadziła po polach (Alojzów). Spust zrubili na polu, na łach, i już woda tak ni stoi jak kiedyś (Krępiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *spustu*; D. lm. *spustów*; wymowa: *spust*.

Por. *fosa, przegon, przepust, rowek, rów*.

Stacja ‘budynek – dworzec autobusowy, kolejowy’

Pociąg tu jeździł od kiedy pamiętam, no to stacja być musiała (Motycz). No, ale to też nie było tak stacji blisko, bo te wioski były bardzo oddalone od stacji, dojeżdżali furmanko i dopiero jechali pociągiem (Rejowiec Fabryczny). Jak jechałem z burokom na stacje, bo tam kupowały, a tu kolejka, ile fur, jedna za drugo buraków chłopy wiezo (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stacji*; wymowa: *staćia*.

Por. *dworzec*.

Stalka ‘blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem’

Stalke to wsadzali w te obsadke i maczali w atramyncie, i to takie było pisanie (Uhnin). Pisało sie stalko, to była tako blaska jakby ostro na końcu (Okrzeja).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia oraz okolice Parczewa, Hrubieszowa, Zamościa i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 23).

D. lp. *stalki*; D. lm. *stalków // stalek*; wymowa: *stalka*.

Por. *pióro, stalówka*.

Stalówka ‘blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem’

Stalówka była do pisania (Orłów Murowany). Stalówka to do pisania, to stalowa część pióra, które sie macza w atramyncie (Krasnobród). Stalówke maczało sie w atramyncie i sie nio pisało (Niedźwiada).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 23).

D. lp. *stalówki*; D. lm. *stalówek*; wymowa: *stalufka*.

Por. *pióro, stalka*.

Stamtąd ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

Myśmy mówili na nich zowiśloki, przeważnie na ludzi stamtąd, tak sie tutaj u nas mówi (Annopol). Tu so takie wsie, że pułowa to stamtąd przyjechała, no zza Buga (Hańsk).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stamtont, stamtunt*.

Por. *skąd, skądś, stamtela*.

Stamtela ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

To tera ludzie sie wymięszali, więcy stamtela niż stela jest (Lubenka). Rudzina mojjj zunki to stamtela, zza Buga (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *stamtela*.

Por. *skąd, skądś, stamtąd*.

Starodrzew ‘las złożony ze starych, wieloletnich drzew’

Starodrzew to las z bardzo starymi drzewami (Łuszczacz). Starodrzew to jak stary jest las (Stefankowice). Starodrzew to stary las iglasty (Huszcz).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *starodrzewu*; D. lm. *starodrzewów*; wymowa: *starodżef, starożżef, starożef*.

Por. *stary las*.

Stary dziad ‘taniec polegający na naśladowaniu gestów i czynności pokazywanych przez prowadzącego’

Stary dziad to taka zabawa więcej niż taniec, bo to tego starego dziada się naśladuje, a un bije (Pawłów). Starego dziada też tańczywali na zabawach (Sielec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *starego dziada*; D. lm. *starych dziadów*; wymowa: *stary żat, stary żot*.

Stary las ‘las złożony ze starych, wieloletnich drzew’

Stary las się powi, jak już jest to las z bardzo starymi drzewami, i do tego szpilkowymi (Mircze). Stary las to przyważnie las iglasty, wielgie i grube drzewa (Rogóżno).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *starego lasu*; D. lm. *starych lasów*; wymowa: *stary las*.

Por. *starodrzew*.

Statek ‘pojazd wodny’

U nas była bardzo rozpowszechniona kontraktacja buraków cukrowych i to właśnie buraki cukrowe wozili statkami do Opolu, i tam była waga przy Wiśle, taka rampa, statek stał i furmanki, końmi podjeżdżali i wywracali wozy od razu na ten statek i wysypywali te buraki (Świeciechów). Statkiem to się pływo po wodzie, wozi jakieś ciężary (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *statku*; D. lm. *statków*; wymowa: *statek*.

Staw ‘sztuczny zbiornik wody’

Staw to już jak wykopany przez człowieka (Stanin). Byli stawy rybne pana du czasu wojny (Dobryń). Nad stawem to rosły drzewa i trawa (Palikije). No staw był, woda to, krzaki, krowy się pasło. Staw duży był, kapaliśmy się w nim (Chodel). To się chudziło, u nas były stawy i tam lepiech rós, pachnący taki (Mołodiatycze). Bilizne prały w stawie lub w rzece (Chmiel). Przy praniu w stawie czy w rzece, to się bierze kijanke i nio się pierze (Wola Gałęzowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *stawu*; D. lm. *stawów*; wymowa: *staf*.

Stąd ‘z tego miejsca’

Stąd to będzie musi z dwa kilometry do gminy (Łukowa). Stąd pódzieta tak prosto, potem zakręt w lewo i znowu w prawo, i tak już dom (Zynie). Droga stąd do Puław, to będzie pewno zy trzy kilometry (Płonki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stont, stunt*.

Por. *stela*.

Stebnować // stegnować ‘szyć ściegiem tworzącym pojedynczą, nieprzerwaną linię’

Stybnuje sie stybnówko i to jest takie szycie, stybnować to szyć ręką, ale można i maszyno (Różanka). Maczali w wodzie na trawie, rozścielali do słonka, wybielato i zmiękło, potem szyli rękami i to nazywali stygnowanie, bedo stygnować koszule, kalesony (Susiec). Stybnówka to takie szycie, ściąg taki, stebnować trza i z tego stybnówka sie robi (Nowosiółki). Stegnować to trza szyć tak, aby każdy następny ścieg zachodził na poprzedni (Polichna). Ona umiała tymi nićmi tak ładnie stegnować (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stebnować, stybnować, stegnować, stygnować.*

Steczka ‘ścieżka przez pole’

Steczka przyz pole prowadzi, tak między zbozami sta ta steczka (Stok). Stecko to było blizy jak drogo (Germanicha). Steczka szła byz pola (Jawidz).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 3).

D. lp. *steczki*; D. lm. *steczków*; wymowa: *stečka, stecka*.

Por. *dróżka, stegna, ścieżka, ścieżyna, trybka*.

Stegna ‘ścieżka przez pole’

Teraz te stegny zauraly, a kiedyś to przyz kozde pole była stegna (Gołab).

Źródła: PM, PZ.

Geografia: Gołab, Borowa (zob. mapa 3).

D. lp. *stegny*; D. lm. *stegnów*; wymowa: *stegna*.

Por. *dróżka, steczka, ścieżka, ścieżyna, trybka*.

Stela ‘z tego miejsca’

My stela, nigdzie sie nie ruszali (Siennica Nadolna). Stela to stare tak mówili, że to niby stąd, z tego miejsca to stela (Zielone). Un był stela, a una ni (Huszcza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *stela*.

Por. *stąd*.

Stelmach ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’

Stelmach to taki, co wyrabiał wozy i koła do wozów (Wysokie). Stelmach, tun robiuł wozy i koła do nich (Świeciechów). Wozy robił stolarz, tak zwany sztelmach, już taki spycjalny du wozu (Dobryń). Stelmach robił drewniane części wozu (Gręzówka). A ten, co robi wozy to, no, to stelmach (Chmiel). Jeździliśmy wuzami drywnianymi. Koła musiał robić stelmach, jak nazywali, tyn majster to stelmach nazywał sie. Robił to drewno, koła robił te (Uchańka). Stelmach to taki starodawny rzemieślnik, co wyrabiał drewniane części wozu (Abramów). Tera wozów ni ma drywnianych, to i stylmachy dzieś zgineli (Hanna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 26).

D. lp. *stelmacha*; D. lm. *stelmachów*; wymowa: *stelmax, štelmax*.

Por. *koleśnik, kołodziej*.

Stok I ‘źródło bijące z ziemi’

Zy stoku woda jest czyściutka (Krzemień). Rzeka od stoku idzie (Gielczew). Stok to jest tak, że to wybija ta woda z zimi (Piotrawin). Zy stoku to zimna i zdrowa woda jest (Lipa).

Źródła: PM, PI, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia (zob. mapa 8).

D. lp. *stoku*; D. lm. *stoków*; wymowa: *stok*.

Por. *kierniczka, krynica, krynka, źródł, źródło*.

Stok II ‘zbocze góry’

Stok to góry jest, pu stoku sie idzie na dół (Zakrzew). Zy stoku sie na nartach jedzie (Stok). Stok to jakby bok góry (Wojszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *stoku*; D. lm. *stoków*; wymowa: *stok*.

Por. *zbocze*.

Stolarz ‘rzemieślnik, który wyrobia meble z drewna’

Ten, kto robi drzwi, okna i meble z drzewa to stolarz (Krasnobród). Stolarz był taki, co robił meble, byli to meble proste, była to szafa z lustrem, był to kredens (Mołodiatyczne).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *stolarza*; D. lm. *stolarzy* // *stolarzów*; wymowa: *stolaś, stoloś*.

Por. *majster*.

Stójka I – tom II: 179.

Stójka II – tom II: 179–180.

Stójka III – tom VII: 354.

Stójka IV ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Stójka to fura wysłana na polecenie sołtysa (Mołożów). Stoł z furo do rozkazu przed gmino, stójka to była (Braciejowice). Pojechał na stójku, bo tak kazali (Lubień). Furmanka była pod stójke (Kozubszczyzna). Dzieś na stójke jedzie, wyszykowany (Łopienik Górny). Stójka, to tam musioł stoć pod urzędem, pod postyrunkiem (Wierzbica pow. Kraśnik). Stójka jak stoi gotowy na postoju (Sulów). Czekeł przed gmino na polycene z wozem, dzie go wyśło, i to była stójka (Zawada). Stójka była na zawołanie (Sitno pow. Biała Podlaska). Stójka do gminy i tam ma stać na pogotowiu (Wólka Plebańska). Stójka to zawsze trza być w pogotowiu (Potok Górny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 34).

D. lp. *stójki*; D. lm. *stójek* // *stójków*; wymowa: *stuijka*.

Por. *furmanka, podwoda, szarwarkowa furmanka*.

Stójka V ‘ten, kto pilnował porządku na jarmarkach’

Takie jarmaki były, co jak stójka, trza było coś, nie było tyle w gminie co teraz, tylko był stójka, to jak trzeba coś było ogłosić na jarmaku, to wyszed stójka z bębnykim i bębnił na jarmaku. Ludzie sie schodzili i un opowiedziol, co tam potrzebno, co to cym (Zgoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stójki*; D. lm. *stójek* // *stójków*; wymowa: *stui̯ka*.

Por. *stróż*.

Strach na wróble ‘stare ubranie rozpięte na kijach, ustawione w ogrodzie lub na polu dla odstraszenia ptaków, wyrządzających szkody’ (zob. ilustracja 20).

Stracha takiego stawiali, nazywali, że to strach na wróble, to kije zbite, jakieś stare portki wsadzone i jakaś kapota, no i jakieś nakrycie na górę, jakieś dziurawy kapelusz, i to tak ubrane stało na tym polu, i straszało ptactwo (Rożłopy). Na polach to czasem było kilka tych strachów na wróble, bo każdy swojego stawiał (Wronów). Jak był mak zasiany, to ptaki się zlatywali, no to już strach był konieczny, strach na wróble, bo to przyważnie wróble byli (Rożki). Stracha na wróble na polu wystawiali, żeby ptaki nie wydziobały ziarna zasianego (Nowodwór).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stracha na wróble*; D. lm. *strachów na wróble*; wymowa: *strax na vruble*.

Por. *straszak*.

Straszak ‘stare ubranie rozpięte na kijach, ustawione w ogrodzie lub na polu dla odstraszenia ptaków, wyrządzających szkody’ (zob. ilustracja 20).

Straszak był kiedyś z kija, i stare portki zawiszone, jakoś kapota, i to było na wróble (Potok Górny). Straszaki stawiali na polach od wron, wróblów (Hedwizyn). Na polach to kiedyś pełno było straszaków, to takie strachy na wróble mówili, no te straszaki. Tera ni stawiają (Biszcz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *straszaka*; D. lm. *straszaków*; wymowa: *straśak*.

Por. *strach na wróble*.

Straż ‘grupa ludzi odpowiednio wyszkolona, gasząca pożary’ (zob. ilustracja 13).

Prawie w każdy wsi była i jest ochotnicza straż pożarna (Sulów). Teraz to zjeżdżają sie straże z różnych wiosków. Majo samochody (Świeciechów). Straż to kiedyś wozami konnymi do pużaru jichała (Tworyczów). Straż, to dawno było nie to, co tera, mieli toporki, bosaki, ta straż te bosaki miała, motopompy, i tak gasiły pożary (Bliskowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *straży*; wymowa: *straś, stras*.

Por. *straż ogniowa, straż pożarna*.

Straż ogniowa ‘grupa ludzi odpowiednio wyszkolona, gasząca pożary’ (zob. ilustracja 13).

Już jak zapamiętałem, to w Świeciechowie była straż ogniowa (Świeciechów). Straż ogniowa to byli ochotniki, ale jak pożar, to błyskawicznie sie stawiali i gasili (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *straży ogniowej // straży ogniowy*; wymowa: *straš ognova, straš uognova, straš ognovo, straš uognovo, straš ugnova, stras uognova, stras ognova, straš ugnova*.

Por. *straż, straż pożarna*.

Straż pożarna ‘grupa ludzi odpowiednio wyszkolona, gasząca pożary’

(zob. ilustracja 13).

Straż pożarna to ochotniki ze wsi były, chłopcy młode, a i starsze, czasem już i wiele lat, to sie stawiały na wyzwanie, jak dzie pożar, jak co komu pomoc było (Nowa Wieś). No były w takich zakładach, jak na przykład w cementowni, była straż pożarna, może w takich większych miejscowościach, w takich większych wioskach. No wozem i koniem kiedyś jeździli (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *straży pożarnej // straży pożarny*; wymowa: *straš pożarna, straš pożarno, straš pużarna, straš pużarno, stras pozarno*.

Por. *straż, straż ogniowa*.

Strażak ‘członek straży pożarnej’ (zob. ilustracja 13).

Strażak to pożary gasił, i tera tak samo gasi, ale tera ni ma tak dużo pożarów (Janówka). Czterech strażaków na zmianę pompowało wodę i tak gasiły ogień (Świeciechów). Pirsze przyjechały do pożaru strażoki z Wojciechowa (Palikije). Rano godzina szósta przychodziłem, na trąbce grałem. Schodziło sie strażaków. Ćwiczenia robiliśmy bez przerwy [...]. Była taka piosenka, wyjrzała oknem, ach mamó moja, strażacy ido. Strażak bez dzieci, strażak bez żony, strażak wędruje w dalekie strony. W dalekie strony, w obce krainy, żeby pokochać piękne dziewczyny (Wojciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *strażaka*; D. lm. *strażaków*; wymowa: *stražak, stražok, strazak, strazok*.

Strony ‘widok najbliższej okolicy’

Nasze strony to takie więcy górkí, pagórkí, ale bardzo ładnie tu jest (Jacnia). To so moje rudzinne struny, to wszystko naubkoło, bo ja sie tu rodził i tu żyje (Dańce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *stron // stronów*; wymowa: *strony, struny*.

Por. *krajobraz, świat*.

Stróż I ‘ten, kto pilnował porządku na jarmarkach’

Stróż to pilnował porządku na jarmaku w ty wsi czy gminie, dzie był tyn jarmak (Wojślawice Kolonia). Na jarmaku to zawsze był kiedyś taki stróż, co porządku pilnował (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *stróża*; D. lm. *stróżów*; wymowa: *struš, strus*.

Por. *stójka*.

Stróż II ‘ten, kto pilnował nocą wsi przed złodziejami’

Stróż pilnował w nocy wsi przed złodziejami (Orłów Drewniane). Kiedyś złodzieje grawowały, to we wsiach był stróż i pilnował dobytku (Nowodwór). Stróż nocny był, w nocy pilnował dworu i wsi, a rano budził fernali (Osmolice). W dworze to był stróż nocny do pilnowania zatrudniony, a na wsi to tak ludzie sami z siebie, ty nocy jeden, a drugi nocy drugi był za stróża (Nowiny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *stróża*; D. lm. *stróżów*; wymowa: *struś, strus*.

Por. *wartownik*.

Struga ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Taka struga ciekła ciniutka (Wysokie). Struga to tak jak malutka rzeka (Janiszkowice). Ze strugi se wody nabrałam, a kiedyś to była w strugach czyściutka woda (Tarnawka).

Źródła: PM, PI, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia, sporadycznie w części wschodniej (zob. mapa 9).

D. lp. *strugi*; D. lm. *strugów*; wymowa: *struga*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik*.

Strugaczka I – tom IV: 421.**Strugaczka II** ‘ostrze w oprawce, służące do temperowania ołówków’

Do ołówka to była specjalna strugaczka (Wołoskowola). W piórniku zawsze musi być ołówek i strugaczka do strugania tego ołówka (Krępiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *strugaczki*; D. lm. *strugaczek*; wymowa: *strugačka, strugacka, strugočka, strugocka*.

Por. *temperówka, zastrugaczka*.

Strumień ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Strumień to taka maluśka rzeka (Nadrybie). Poszła w strumieniu wypłukała te chusty i było (Głębokie). Wode śmy brali zy strumienia (Horyszów Polski).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 9).

D. lp. *strumienia*; D. lm. *strumieni // strumieniów*; wymowa: *strumień, strumiń*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik*.

Strumyczek ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Tera to tych strumyczek ni ma, teren sie zmienił (Słotwiny). Tu był taki malutki strumyczek, ale wysech (Karczmiska).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Słotwiny, Karczmiska (zob. mapa 9).

D. lp. *strumyczka*; D. lm. *strumyczek*; wymowa: *strumyček, strumycek*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyk, strużka, zdroik*.

Strumyk ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Strumyk to woda płynąca wąskim korytem (Karmanowice). Strumyki to takie waziutki byli, i tak ta woda tak ciekła, szumiła tak (Kawęczynek). Strumyków to kiedyś było pełno, a potem puwysychali (Żulin).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 9).

D. lp. *strumyka*; D. lm. *strumyków*; wymowa: *strumyk*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strużka, zdrojik*

Strużka ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Rzeki to tu nie było jakiś taki większy, o, taka strużka była (Godziszów). To taka strużka ino, troszke wody na dnie (Branewka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wierzchowiska, Wólka Ratajska, Godziszów, Branew, Branewka, Krzemień (zob. mapa 9).

D. lp. *strużki*; D. lm. *strużków*; wymowa: *struška, struska*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, zdrojik*.

Studniarz ‘ten, kto buduje studnie’

Studniarz to potrafi znaleźć wodę i wybudować studnie, un sie zna na tym, dzie jest woda, dzie kopać (Wólka Abramowska). Jak sie wybudował, to trza było brać jeszcze studniarza, żeby wykopał studnie (Dzielce). Studniarz był i te studnie budował (Cichobórz). Studniarz byli putrzebny, traczy byli putrzebny, rymarzy, szewcy, krawcy (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *studniarza*; D. lm. *studniarzów*; wymowa: *studńaś, studńoś*.

Stukocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Drogi so słabe i wóz stukocze na wybojach (Staw). Drogi byli słabe, a wóz był drywniany, no to mówili, że stukocze na drodze (Kolembrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Kozły, Kolembrody, Ochoża, Staw, Wierzbica pow. Chełm.

Wymowa: *stukoče*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, talaszce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Suchary ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Ten miód to sie zaczyna robić na takim czymś, suchary to nazywajo (Flisy). Suchary, to pszczoły na tym miód robio (Biała).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lm. *sucharów*; wymowa: *suxary*.

Por. *plaster, rama, ramka, węża, woszczyna*.

Suka II – tom II: 181.

Suka III – tom II: 181.

Suka IV – tom II: 181.

Suka V – tom III: 353.

Suka VI – tom VI: 536.

Suka VII – tom VII: 356.

Suka VIII – tom VII: 356.

Suka IX – tom VII: 356–357.

Suka X ‘bardzo dawny instrument muzyczny, podobny do skrzypiec’

Ta suka to mówio, że tu była w okolicy, ale to jeszcze moje dziadek to mówili, potem już nicht więcy (Dereźnia). Suka to troche jak skrzypki, ale nie so to skrzypki, ale ma i smycek, i struny, to nase dziadki mówiły, że to suka stąd, suka kocudzka, nasa (Kocudza). To mówili, że to suka kuczdzka, bo w Kuczdy była (Dzwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *suki*; D. lm. *suk // suków*; wymowa: *suka*.

Susz I – tom VI: 536.

Susz II – tom VI: 537.

Susz III ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Suche gałęzie na opał to jest susz, bida była, to suszem palili (Stefankowice). Susz to takie już suche gałęzie z lasu zbierane na opał (Kostomłoty). Suszu nazbirała i będzie czym palić (Bukowa). Susz to suche gałęzie z drzew w lasach, co sie zbirało i nusiło do dom (Zastawie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *suszu*; D. lm. *suszów*; wymowa: *suš*.

Por. *charężina, chmyz, chrust, posusz, suszki, suszyczna, taras, utratki, utrety*.

Suszki I – tom II: 369.

Suszki II – tom V: 432.

Suszki III – tom V: 432.

Suszki IV ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Suszaków nalyciało z drzew, trza to było wybierać jak najpędzy, bo jak sie ludzie zleco, to wybirało, a každyn tego potrzebował, bo na wegiel ni było stać (Strupin). Kiedyś to zbirałi suszki w lesie i tym palili (Zwiartów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lm. *suszków*; wymowa: *suški*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszyzna, taras, utratki, utręty*.

Suszyzna ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Suszyzny nałamane, leży pełno w lesie, a kiedyś ludzie ze wsi czyściutko wybierali, bo nie mieli czym w piecu palić (Podlesie Małe). *Bida była i na palynie to ludzie ze wsi zbierali suszyzne pu lasach* (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Hosznia Ordynacka, Podlesie Małe, Zaporze, Osuchy, Borowiec.

D. lp. *suszyzny*; D. lm. *suszyznów*; wymowa: *sużyzna*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszki, taras, utratki, utręty*.

Sutry ‘mieszkańcy miasta’

Miastowych to tutaj sutry nazywały (Andrzejów pow. Janów Lubelski). *Suter, bo jest z miasta* (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *sutra*; D. lm. *sutrów*; wymowa: *sutry*.

Por. *flaki, koziarze, łyki, łyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, szlachcice*.

Swadźba ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Wielge swadźbe zrobiuł, sprosiuł musi całe rudzine (Sąsiadka). *Kiedyś to swadźbe rubili, a tera nazywajo, że to impreza* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *swadźby*; D. lm. *swadźbów*; wymowa: *sfażba*.

Por. *bankiet, impreza, przyjęcie*.

Swoja mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Swoja mowa, no bo tutaj tak sie mówi, a już tam daly pojechać, to już tam majo swoje mowe, inna jak u nas (Turzyniec). *Każda wieś prawie to ma take swoje mowe* (Zynie).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *swojej mowy*; wymowa: *sfoja mowa, sfojo mowa*.

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszymu, mówienie po swojemu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, zwykła mowa*.

Swój ‘należący do tego miejsca’

Swój to miejscowy, jest stąd (Grabowiec). *Tu swoje ludzie, jak to sie mówi swoje chłopcy, od urodzenia tu razem mieszkamy i pracujem* (Rakołupy). *Ta, co sprzydaje w sklepie, to tak sie sadzi, a przecież una swoja, una stąd jest, no to taka sama jak my* (Zakłodzie). *My tu same swoje, prawie cała wieś jest spokrewniona* (Żrebce). *Ale kiedyś to u nas też my tak bardzo nie dzielili, że to polskie, a to ruskie. Wszystkie tu mieszkali i byli swoje. Każdyn czuł sie u siebie, zynili sie między sobo. A to dupiero w wojne to sie zaczyna ta nienawiść* (Olenówka). *My żyli razem, same swoje, nikt tam nie dzielił Polak, Ukrainiec*,

bo my razem świętowali, pracowali, żenili sie między sobo, a w wojne już wszystko sie zmieniło, sąsiad stał sie obcy, bo ty Polak, on Ruski. I to nie ludzie tak zrobili, tylko polityki. Naród otumanili i tak zniechęcił sie, a przecież my tu wszystkie byli swoje, każdyn swój, bo z tutejszej ziemi (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *swojego*; D. lm. *swoich*; wymowa: *sfui*.

Por. *nasz, tutejszy*.

Szalwark ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

We wsi po kulei furmanka za furmanko na szalwark jychali (Kodeniec). Szalwark to praca społeczna na drogach (Grabowiec). Szalwark to praca, na którą sołtys wysyłał razem z końmi (Aleksandrów). Na salwark sie chodziło (Michałówka). Salwark to takie ruboty dla wsi, no wspólne odśnieżanie dróg przez gospodarzy (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szalwarku*; D. lm. *szalwarków*; wymowa: *šalvark, salvark*.

Por. *forszpan, poszpant, szarwarek*.

Szarwarek ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

Kiedyś to jeszcze szarwarek był (Szuminka). Szarwarek to było takie przymusowe wysyłanie chłopów do robót takich społecznych (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *szarwarku*; D. lm. *szarwarków*; wymowa: *šarvarek*.

Por. *forszpan, poszpant, szalwark*.

Szarwarkowa furmanka ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Szarwarkowa furmanka to była wysyłana dzieś przez sołtysa (Błotków Duży). Szarwarkowa furmanka to była tak wysyłana spycjalnie przyz sołtysa na jakieś ruboty (Rakołupy).

Źródła: PM.

Geografia: Błotków Duży, Kobyłany, Bończa, Rakołupy, Uchanie, Skryhiczyn, Malice, Turkowice (zob. mapa 34).

D. lp. *szarwarkowej furmanki* // *szarwarkowy furmanki*; D. lm. *szarwarkowych furmank* // *furmanków*; wymowa: *šarvarkova furmanka*.

Por. *furmanka, podwoda, stójka*.

Szatkować ‘kroić kapustę przy pomocy szatkownicy’

Szatkować to siekać kapuste, ale ni nożem, ale szatkownico (Potok Górny). Była szatkownico i szatkować trzeba było na ni kapuste (Trzcianki). Szatkować to tak krajać drobno kapuste, to w beczce na zime sie tak rubiło (Teresin). Kapuste szatkowały, jak były wannы duże, to w tych wannach trzech tasakami i tam dosypywały, łubijały te kapuste (Bukowa). Najpirsze kapuste sie łobrało, potem gospodarz tam uszatkował na

zime, w becze lukisił i na całe zime starcyło (Branew). Jak byli wycięcia kapusty, to potem trza było szatkować. Obieraczki robili, zwołali kobiet, kobiety pomagali te kapuste ubierać. Obierali kapuste, potem szatkowali i poczęstunek był taki marny, jak to tak dawniej było. Teraz to ciastka, tam napoje różne, a dawno to tak chleba czym posmarowali i kawę z mlekiem, taka z mlekiem zbożowa kawa (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *šatkować, satkować.*

Por. *siekać kapustę.*

Szatkownica ‘urządzenie do krojenia kapusty przeznaczonej do kiszenia’

Szatkownica to maszyna taka prymitywna do krajania kapusty (Horyszów Ruski). Du kapusty to była szatkownica (Tarnawa Duża). Szatkownica to przyrząd do siekania kapusty (Potok Górny). Były takie szatkownice, taki długi kawałek drzewa, takie dwa tu w środku noże i w tyn sposób sie szatkuwało, i w te becze soli, sie ubijało, i kista (Policzyzna). Takie szatkuwnice były ręczne i szatkuwały kapuste (Leopoldów). Kiedyś to satkowało sie na tej satkownicy kapuste (Sulów). Szatkownica sie normalnie nazywo. Nazywo sie szatkownica, skrzynka tako zbito jest i trzy nożów i tako skrzynka na wierzchu tyj, tyj szatkownicy, i tako skrzynka jest kwadratowo malutko, i o tu sie kładzie główki, i o tak sie wozi po tych nożach i uno tak żnie (Kocudza). Szatkownico szatkuje sie kapuste (Wielacza). Szatkownica to była na kapuste szatkować na zime. Takie turzędzynie, skrzynecka tako, na nim sie kładło kapuste, i sie tak pchało tam i z powroty, i leciała kapusta. Noże w środku były. Szatkowało sie, trza było natobirać, pirw wycino sie główki na polu, łobratio sie do biały kapusty, i jedno szatkowało, drugie wyżynało głuby. Późni trza było posolić, łubić w becze i była kapusta zakista na zime (Świeciechów). Kiedyś to szatkowało sie na tej szatkownicy kapusty (Karpiówka). Była na wsi szatkownica i ona szła po kolei (Zanie). Szatkownica to sie kruzjiło kapuste do kwaszenia w becze (Sąsiadka). Nakrywa sie pokrywo i przykłada sie kamieniem, i sie hisi kapuste, tako jest satkownica, satkuje sie (Pogonów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szatkownicy; D. lm. szatkowniców; wymowa: *šatkovníca, šatkuvníca, satkovníca, satkuvníca.*

Por. *krajalnica, szatkownik.*

Szatkownik ‘urządzenie do krojenia kapusty przeznaczonej do kiszenia’

Do siekania kapusty używało sie szatkownika, a potem te kapuste posiekano szatkownikiem wysypywali du beczi i ubijali, a potem kista (Nadrybie). Szatkowało sie, taki był szatkownik i tłuczkiem jakim, i w becze (Policzyzna). Szatkownik był do siekania główek kapusty, jak kwasili w becze (Puchaczów). Szatkownik był i jak sie szatkuwało, to sie wymieszało potem z solo te kapuste (Olszanka). A to byli takie urządzenia na kapuste, szatkuwniki nazywane i to krajało równiutko (Ciechanki). Satkownikiem to satkuje sie kapuste na takie paski (Dębica). Kapuste sie szykowało na zime i było dwa, trzy szatkowniki na cało wieś (Brzeziny).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *szatkownika*; D. lm. *szatkowników*; wymowa: *šatkovník, šatkovník*.
 Por. *krajalnica, szatkownica*.

Szczęść Boże ‘*pozdrowienie osób pracujących na polu*’

Kiedyś to wołali, jak sie mata i Panie Boże dopomóż, a tera to delikatnie szczęść Boże (Wola Burzecka). Chtos w polu robi, a ja ide, no to mówie szczęść Boże, tak sie wita tych ludzi, co przy pracy (Gałęzów). Jak chtos w polu robił, a przechodziło sie, to Boże dupomóż do roboty albo szczęść Boże (Huszcza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *šceńšć boże, ščyńšć boże, sceńšć boze*.

Por. *Boże dopomóż, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, z Bogiem*.

Szczypiorniak ‘*gra drużynowa w piłkę ręczną*’

Szczypiornik to taka gra w piłkę, ale zbiorowa (Sułowiec). Za dziecka jeszcze, ja to sie ograla w tego szczypiorniaka, piłka gumowa i na łące sie grało (Żurawnica). Gra w szczypiorniaka była. W szczypiorniaka tośmy w szkole grali, bo to piłka musiała być dobra (Sułów). Do gry w szczypiorniaka to piłka była potrzebna (Ożarów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *szczypiorniaka*; D. lm. *szczypiorniaków*; wymowa: *ščypórniak, scypórniak, ščypórniok, scypórniok*.

Szczyt I – tom II: 184.

Szczyt II – tom II: 184.

Szczyt III – tom IV: 434.

Szczyt IV – tom IV: 434.

Szczyt V – tom VIII: 389.

Szczyt VI – tom VIII: 389.

Szczyt VII ‘*szczyt góry*’

Szczyt góry to jest to, co jest najwyższy (Hrebenne). Musi najwyższy tu szczyt to ma Bukowa Góra (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 15).

D. lp. *szczytu*; D. lm. *szczytów*; wymowa: *ščyt, scyt*.

Por. *czubek, wierzch, wierzchołek*.

Szeroka droga ‘*szeroka droga brukowana*’

Szeroka droga to już wygodna, no droga bita, utwardzona (Gręzówka). Teraz to nabadowali dróg, takie szyrokie te drogi so, wygodne (Puchacze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *szerokiej drogi* // *szeroki drogi*; D. lm. *szerokich dróg*; wymowa: *šeroka droga, seroka droga, šyroka droga, syroko droga*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Szew ‘miejsce zszycia materiału’

Szew to miejsce, w którym zszyte są dwa kawałki materiału (Grądy). Jak źle zszyte, to zaraz na szwie się ruzłazi (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szwa* // *szwu*; D. lm. *szwów*; wymowa: *šef, sef*.

Szawc ‘rzemieślnik, który robi buty’

Szawc robił te buty. Podeszwy były przybijane takimi szpilkami drewnianymi (Szcuczek). Szawc to kiedyś robił buty, a teraz to ino ładuje, jak się zypsuje (Stanisławów). W lecie miał tam gospodarstwo, pracował na nim, a w zimie na przykład buty robił, no szawc był (Chmiel). Po wojnie to szawce robiły filcowe buty. Po wojnie to nie było bardzo, nie było fabryk, co robiły buty, tylko wszystko się zamawiało tu szawca (Anopol). Te buty tyszowieckie to tak zmyślnie to szawc szył, że i na te, i na te noge, i na prawe i na lewe ten but pasował (Zaporze). Tyszowiaki to buty z bardzo miętki skóry, tak miętki, że można je było na wirzech wywinać, na drugo stronę. Tyszowiaki sięgali do kolan i byli wyrabiane przez miejscowych szawców (Tyszowce). Kołodziej, kowal, stolarz, cieśla, no i krawiec, szawc, to i do tej pory są (Tulniki). But musiał być ze skóry. Nie z gumy. Nie mogło być tak, że dziura i dopiero zelówki. Nie. Była miękką podszew skórzana, to trzeba było zelować. [...] Taki znany szawc, to był na Urszulinie. Herszek się nazywał [...] on te wszystkie buty naprawił. Zelówki przybił. Tam inne rzeczy. [...] za okupacji niemieckiej, to skór nie było wyprawianych. Tylko metodą taką domową skórę się wyprawiało cięłe. Ale już tak nie umieli wyprawić dobrze. Brakowało jakichś tych garbowników. No, ale też to robił szawc. Potrzebny był. Mało tego. Jeszcze byli tacy, którzy robili takie, no pantofle, że tak powiem, na drewnianych podszewach. Tylko takie letnie. Tak. I to też było dobre. Nawet modne było. Dziewczyny chodziły (Sumin). Szawc, którego umiał robić buty, miał robota (Leszkowice). A dzisiaj to szawca, kowala na wsi nie ma (Słodków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szawca*; D. lm. *szawców*; wymowa: *šefc, sefc*.

Por. *szawiec*.

Szawcowa ‘żona szawca’

A żona szawca, no to będzie szawcowa (Krasnobród). Żona szawca to szawcowa (Chmiel). Szawca to ludzie szanowali, no i szawcowa, ta jego żona, to też była ważna osoba na wsi (Gardzienice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szawcowej* // *szawcowy*; D. lm. *szawcowych*; wymowa: *šefcova, sefcova, šefcovo, sefcovo*.

Por. *szawczka, szawczycha*.

Szewczka ‘żona szewca’

Był szewc i szewczka, jego baba (Nasutów). Szewczka to baba szewca, bo szewc był w każdy wsi (Dys).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *szewczki*; D. lm. *szewczków*; wymowa: *šefčka, sefcka*.

Por. *szewcowa, szewczycha*.

Szewczycha ‘żona szewca’

Szewczycha to sie dumnie nosiła, bo to szewce byli bogate (Zalesie). Szewczycha to żuna szewca (Smólsko Duże).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *szewczychy*; D. lm. *szewczychów*; wymowa: *šefčyxa, šyfčyxa*.

Por. *szewcowa, szewczka*.

Szklarz ‘ten, co szkli okna’

Szklarz to szkli okna (Chmiel). Szklarz to wstawią szyby (Krzemień). Kiedyś to w okulicy musiał być kowal, szewc, krawiec, szklarz, kołodziej, no bo jak inaczy (Kosmów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *szklarza*; D. lm. *szklarzów*; wymowa: *šklaš, škloš, šklaš, škloš*.

Szkolnik ‘dziecko, które chodzi do szkoły’

Szkolnik, bo chodzi do szkoły (Krzemień). W lecie to takie szkolniki brało si i paśli bydło (Kostomłoty). Szkolnik to dziecko, co uczy sie w szkole (Wólka Orłowska).

Źródła: PM, KAGP, CWP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, południowa i środkowa (zob. mapa 20).

D. lp. *szkolnika*; D. lm. *szkolników*; wymowa: *školník, škulník, skolník, školník*.

Por. *uczeń*.

Szkoła I ‘miejsce nauki dziecka’

A do szkoły jak sie przodziu chodziło przed wojnu, to tylko, było tylko trzy, cztery klas było, i to jeszcze wcześni to sie uczyły po wsiach, bo nie było tak szkół, tylko po wsiach tam chłopcy takie uczyły, a już późni to chodziło sie, to trzy klasy, cztery było. A teraz to jest lepi dla tych młodych, bo pójdzie, kogo stać to wyśle dziecko do szkoły, chyba, że jak już taki głub nie umi nicego, nie chce sie uczyć czy ni może, to, to nie pódzie do szkoły, ale jak kogoś stać i zdolny jest, to może pójść do szkoły, czegoś sie nauczyć. A przodziu to tak nie było ze szkołu jak teraz dobrze (Zgoda). Szkoła jest i jak ście szli w strone od Klementowic, to jak tu je tako kolonia, to jest tu, bo była szkoła blisko (Stok). Szkoła to budynek, w którym uczo sie dzieci. U nas szkoły kiedyś nie było (Drzewce). Potem jakoś tak, że przyjechali nauczyciele do tej wioski, zaczęli budować szkołę, pobudowali szkołę. Tak, że mieszkalam blisko szkoły i blisko kościoła (Chrzanów). A szkoła była we wsi zawsze. W mieszkaniu u nas była (Terebela). Była szkoła taka, że do trzeciej klasy dwa lat sie chudziło, a do czwarty trzy lat sie chudziło, a książek ni było, tylko nauczycielka miała (Witulín). U nas była sześcioklasowa szkoła, a już do siódmy klasy to trzeba było iść cztery kilometry do Rejowca Osady (Rejowiec Fabryczny). Było dwa rzędy ławek w szkole i dwie klasy sie naraz ucyły (Bonów). Chodził do szkoły, bo tu

nastala szkoła, ja poszoł du szkoły (Sitno pow. Zamość). *Dzieci chudzili du szkoły, to ni miały odzinia ani obucia. A córka dobrze sie uczyła, i ta pani mówi, niech jo pani da du szkoły, ja jo wezne, ale ona sie bała jechać* (Łaszczówka). *Szkoła była w Chłopkowie w chatupie u gospodarza* (Chłopków). *Jak jesień przyszła, a już czas było do szkoły, no to nauczyciele mieli kłopoty z tym, bo dzieci było mało w szkole, tylko wszystko w polu przy burakach* (Sulmice).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szkoły*; D. lm. *szkół*; wymowa: *škoʋa, szkoła, skoʋa, szkoła*.

Szkoła II ‘wyszkolenie’

Szkoły nie mom. Aby dwie, dwa łoddziały (Drzewce). *Kiedyś o nauce ni dbały, ojciec mówił, po co ci ta szkoła, fach trza mieć, a nie szkoły* (Siemień). *A na rolnictwie to nam szkoła ni była potrzebna* (Lechuty Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szkoły*; D. lm. *szkół*; wymowa: *škoʋa, szkoła, skoʋa, szkoła*.

Szlachcice I – tom VI: 546.

Szlachcice II ‘mieszkańcy miasta’

Ślachcice z miasta przyjechały (Wola Burzecka). *U nas to nazywały takich miastowych, ze to slachcice* (Wola Okrzejska).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lm. *szlachciców*; wymowa: *ślaxćice, slaxćice, ślaxćice*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry*.

Szlifierz ‘ten, który chodzi z maszyną do ostrzenia noży’

Szlifierz to noże ostrzył na wsi (Niedrzwica Duża). *To chodził taki i krzyczał, noże, noże ostrze, i ludzie dawali mu te noże. To był szlifierz* (Michalów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szlifierza*; D. lm. *szlifierzów*; wymowa: *ślífješ, ślífješ, ślyfješ*.

Szmaciarz ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Człowiek jeżdżący po wsi i skupujący szmaty to śmaciorz (Świeciechów). *Szmaciarz jeździł po wsiach i zbierał szmaty, a garki dawał za te szmaty* (Chmiel). *Jechoł i krzycoł, smaty, smaty kupuje, i to był smaciorz* (Serokomla). *Szmaciarz to taki, co kupuje stare ubrania* (Tereszpol).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 29).

D. lp. *szmaciarza*; D. lm. *szmaciarzów*; wymowa: *šmaćaš, šmaćoš, smaćaš, śmaćoš, smaćoš*.

Por. *gałganiarz, szmatałajnik, szmatkarz, szmatnik, szmatun*.

Szmatalajnik ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatalajnik to zbirał po wsiach stare ubrania, wymieniał na garki, naczynia (Świerże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerże (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatalajnika*; D. lm. *szmatalajników*; wymowa: *šmatauajnik*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatkarz, szmatnik, szmatun*.

Szmatkarz ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatkarz zbiera stare szmaty i daje za nich garki (Brzozowica Mała). Szmatkarz to zbirał szmaty stare i za to dawał garki, patelnie, kubki (Leszczanka). Szmatkarz jechał i krzyczał, kupuje stare szmaty, stare szmaty, i ludzie niesły, za to tam naczynie jakie brały (Polskowola).

Źródła: PM.

Geografia: Leszczanka, Łazy, Brzozowica Mała, Brzozowica Duża, Żakowola, Polskowola (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatkarza*; D. lm. *szmatkarzów*; wymowa: *šmatkaš, šmatkoš*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatalajnik, szmatnik, szmatun*.

Szmatnik I – tom VIII: 393.**Szmatnik II** ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatnik to zbiera szmaty na wymiane za sagany, garki (Żdźary). Szmatnik po wsiach jeździł i kiedyś nic się nie zmarnowało, nawet stare szmaty (Wołyń). Szmatnik, bo on szmaty zbirał (Puchacze). To byli różne zawody, był też taki szmatnik, co za szmatami jechał po wsi, a ludzie wynosili mu (Łomazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatnika*; D. lm. *szmatników*; wymowa: *šmatnik*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatalajnik, szmatkarz, szmatun*.

Szmatun ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatun po wsi jechał i szmaty, szmaty kupuje, krzyczał (Skoki). Za te szmaty to pieniądze ni było, ino tyn szmatun to garki miał różne, tygielki, patelnie (Kolembrody).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Kozły, Kolembrody, Ossowa, Bezwola, Branica Radzyńska, Skoki (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatuna*; D. lm. *szmatunów*; wymowa: *šmatun, smatun*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatalajnik, szmatkarz, szmatnik*.

Szmułglarka ‘handlarka domokrężna’

Szmułglarka to dzieś kupiła od kogo tani, a po wsi chudziła i droży sprzydawała (Olbiecin). Szmułglarka to baba, co po dumach chudziła i swedry, chustki sprzydawała (Bałtów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. szmułglarki; D. lm. szmułglarek; wymowa: *šmułglarka, smułglarka*.

Por. *handlarka*.

Szofer ‘ten, kto zawodowo jeździ samochodem’

Mój szwagier to un miał dobre prace, bo był szuferem dyrektora, woził go wszędzie i czekał, aż tam wyjdzie z jaki narady czy urzędu (Zwierzyniec). Szofer to kieruje samochodem na państwowy posadzie (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szofera; D. lm. szoferów; wymowa: *šofer, sofer*.

Por. *kierowca*.

Szos ‘szeroka droga brukowana’

Szos to droga twarda, równa i szyroka (Wola Osowińska). Szos tera dobra jest, wszędzie asfalt (Siedliska pow. Łuków). Jak u nas szos wybudowali, to było lepi, ale pierw takie kocie tby byli, a potem dupiro asfalt położyli (Mokrelepie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. szosa; D. lm. szosów; wymowa: *šos*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gošciniec, szeroka droga, szosa, trakt, traktowa droga*.

Szosa ‘szeroka droga brukowana’

Szosa to szeroka droga bita (Ruda Solska). Tak było, że od tyj szosy, która była z Lublina do Białyj Podlaski, była taka jedna droga główna (Przewłoka). No i zwózka. Wziół tam pare snopków i przyjechał, a dzisiaj traktory jak zajędzie, to wiezie fure, a kiedyś to jeździł i jeździł, dojazdu nie było takiego dobrego, tylko droga polska wyboista, a teraz do pola wszędzie szosa (Słodków). Przez wieš nie było downo szosy, błoto było (Meszno). Szosa to jest wtedy, jak jest na ni asfalt (Karmanowice). Idziem, a ja mówie, mamó, toż ten ich dom widać od szosy (Jabłeczna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szosy; D. lm. szosów; wymowa: *šosa*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gošciniec, szeroka droga, szos, trakt, traktowa droga*.

Szpital ‘zakład leczniczy’

Szpital to budynek, w którym leżo ciężko chore ludzie (Chmiel). Moja matka to w szpitalu nigdy ni była, nawet dzieci ruzdziła w domu (Lechuty Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szpitala*; D. lm. *szpitalów*; wymowa: *špital, śpital, špilot, śpitol*.
 Por. *lecznica*.

Szturpaki ‘nierówności na drodze’

Po dyszczu to zawsze szturpaków narobiło na drodze (Ciecierzyn). *Nijak przejechać, same szturpaki na drodze* (Dys).

Źródła: PM.

Geografia: Dys, Ciecierzyn, Snopków (zob. mapa 7).

D. lm. *szturpaków*; wymowa: *šturpaki*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, wyboje, wyrwy*.

Szwab ‘człowiek narodowości niemieckiej’

Co te Szwabcy w wojne tu u nas wyrabiali, to sie nie da opowiedzieć (Panasówka). *Mie stryjka Szwabcy zabiły, był w partyzantce* (Tarnawka). *Szwab to takie nazwanie Nimca, bo to te Niemcy to byli okrutne ludzie* (Żerocin). *Jak robili wysiedlenie, Szwabcy u nas w domu było takie mieszkanie duże i te Niemce starsze wszystkie byli w domu, i chodzili po podwórku i śladowali nas* (Lipowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Szwaba*; D. lm. *Szwabów*; wymowa: *šfap*.

Por. *Niemiec*.

Szwaczka ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Ubrania do szycia niesie sie do szwoczki, żeby uszyła (Gielczew). *Una była swocka i syła tak na zarobek, co kumu trza było* (Bychawka). *Źle tero bez tych swaczek we wsi, i nicht sie nie chce tuczyć szycia* (Sól). *Swocka syła, co było trzeba i było dobrze na wsi* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia, w części wschodniej – zasięg rozproszony (zob. mapa 27).

D. lp. *szwaczki*; D. lm. *szwaczków*; wymowa: *šfačka, šfočka, šfacka, sfacka, sfocka*.

Por. *krawcowa, krawczycha, krawczyzna*.

Szwiec ‘rzemieślnik, który robi buty’

Szwiec był tutaj i szył buty, a w Tyszowcach to tyszuwiaki szwiecy rubili (Sławęcın). *Szwiec to robiuł buty, w domu miał te wszystkie przyrządy i buty robiuł lepsze jak w sklepie* (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *szwieca*; D. lm. *szwieców*; wymowa: *šfec*.

Por. *szewc*.

Szychty ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Szychty takie rubili z tego drzewa, tak tuczyli razem, i na wodę, i to płynęły dzie tam chcieli (Worgule). *Drewno w takie szychty zbijali i to było do transportu rzeką* (Terebela).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lm. *szychtów*; wymowa: *šyχty*.
 Por. *pasy, płot, tarcza, tratew, tratwa*.

Szyć ‘łączyć materiał igłą i nićmi’

Szyć, przeważnie to sie szyło. [...] Wcześniej to byli więcej, większość to byli Żydzi. A później to i swoi krawcy szyli (Tulniki). Szyli maszynami krawcowe, ale i tak ręcznie kobiety tam też mogły szyć (Niedzwica Duża). Mama przyjeżdżała, miała maszynę i one się umówiły na jakiś tam dzień, godzinę, żeby szyć. I to było takie wspólne szycie. Jedna tam, jak to się mówi, fastrygowwała, druga szyła, trzecia coś tam, potem mierzyły i to nie było tej osoby, dla której szyły, tylko mierzyły mniej więcej (Księżomierz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *šyć, syć*.

Szydło krzywe ‘szydło, którym szyje się buty’

Szewc miał szydło krzywe (Ruda Solska). Nie znajdziesz już teraz szydła tego krzywego, gdzieś w bucie to trza te szydła mieć krzywe i z dzika sierść, bo igła prosta nie pójdzie, a z dzika to sie wygina i wchodzi tak (Stulno).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *szydła krzywego*; D. lm. *szydłów krzywych*; wymowa: *šyduo kšyve, syduo kšyve*.

Szynkarz ‘właściciel karczmy’

Wódke kiedyś miał szynkarz (Czołki). Szynkarz to prowadził karczme take (Ujazdów). Szynkarz to przeważnie był Żyd (Turobin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *szynkarza*; D. lm. *szynkarzów*; wymowa: *šynkaš, šynkoš, synkaš, synkoš*.

Por. *karczmarz*.

Ścibolić ‘szyć ręcznie’

Ja szyć na maszynie ni umie, ale ścibolić tak to putrafie (Wandalin). Maszynie du szycia to ni każdy miał, to sie wzięto tam samemu igłę i nitkę, i sie ściboliło tak rękami (Sokołówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *šcibolić*.

Ścieciuga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Ścieciuga to bardzo łostrą trawą, taka bagnista (Wielkolas). Na bagnie to ino ścieciuga rośta, to nawet za ruśline nie uwazali tego, ściuciuga i tyle (Wólka Kątna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wielkolas, Abramów, Dęba, Wólka Kątna.

D. lp. *ścieciugi*; D. lm. *ścieciugów*; wymowa: *šćećuga, šćićuga*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga*.

Ścieg ‘nitka przewleczona przy szyciu między jednym a drugim nakłuciem tkaniny igłą’

Najładniejszy to był taki drobny ścieg (Polichna). Ściegi przy szyciu mogą być różne, jak dobro krawcowo, to putrafi tak upiększyć tym ściegiem bluzkę czy sukinkę (Opoka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ściegu* // *ściega*; D. lm. *ściegów*; wymowa: *śček, śćik*.

Ścierać tablicę ‘czyścić, wycierać tablicę z kredy’

Ścierać tablicę to trzeba gąbko tako spycjalno (Sasiadka). Zawsze na przerwie ktoś musiał ścierać tablicę, bo nic by nie można było napisać na ni, jakby ni była starta, jakby była w ty kredzie (Rogatka). Ścierać tablicę to trzeba po każdym pisaniu, żeby czysta była (Tereszpol). Ścierać tablicę, no to trza kredę wytrzyć z tablicy (Maziły).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *ścerać tablicę, śćirać tablicę, śćerać tablyce, śćirać tablyce*.

Por. *wycierać tablicę*.

Ścieżka I – tom IV: 442.

Ścieżka II ‘ścieżka przez pole’

Na ty drodze były ścieżki koło pól (Świeciechów). Takie ścieżki były powydeptywane (Bliskowice). Ścieżka to szła byz pole (Czarnystok).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 3).

D. lp. *ścieżki*; D. lm. *ścieżek* // *ścieżków*; wymowa: *śćeška, śćiška, śćeska, śćiska*.

Por. *dróżka, steczka, stegna, ścieżyna, trybka*.

Ścieżyna ‘ścieżka przez pole’

Wydeptane takie byli ścieżyny byz pola i ludzie chudzili (Ochoża). Ścieżyna przyz pole to skracała drogę (Piotrków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ochoża, Krzczonów, Bychawka, Piotrków, Giełczew (zob. mapa 3).

D. lp. *ścieżyny*; D. lm. *ścieżynów*; wymowa: *śćeżyna, śćiżyna, śćeżyna*.

Por. *dróżka, steczka, stegna, ścieżka, trybka*.

Śpiew I ‘wydawane dźwięki, tworzące muzyczną całość’

Śpiew może być w chórze, a może być i pojedynczy osoby (Radzanów). Jak chór wyszedł na kościół, jak tyn śpiew zagrzmiół, to aż sie kościół trząs, taki to był chór, bo to same chłopcy byli (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *śpiewu*; D. lm. *śpiewów*; wymowa: *śpéf, śpíf*.

Śpiew II ‘lekcja w szkole’

Śpiew był w szkole, taka lekcja była, śpiew sie to nazywało (Staw). Kiedyś to w szkole był śpiew, taki przedmiot szkolny, nawet na świadectwie jego mam wpisane (Otrocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *śpiewu*; D. lm. *śpiewów*; wymowa: *śpéf, śpíf*.

Śpiewać ‘wykonywać głosem jakąś melodię, utwór muzyczny’

Śpiewać się śpiewało, nie tak ja teraz (Rataj). *Śpiewało się piosynki ruzmajite* (Opoka). *Nasz organista to głos miał dobry i jak śpiewał, to aż ściany drżeli* (Gdeszyn). *Z pola jichali drabiniastymi wuzami i śpiewali takie piosenki* (Nowa Wieś). *Całe wieczory tak słyhać nieraz było, jak już takie ciepło było i tak cichutko, pogoda, to słyhać, jak stąd śpiewają, tam śpiewają, tak jeden śpiew było słyhać. Jeden śpiew był, że to wszystko zielenieje, wszystko rośnie, to i tak już pozostało, i do dziś dnia* (Moniatycze). *Zbirali się baby na takie prządky nazywali się, i śpiewali, różne zwyczaję byli, piosenki* (Zaporze). *Wesoło było, ale schodzili my się młodzież, śpiewali, bawili się, tańczyli, a i po drogach ławeczki śmy mieli, siedzieli pod każdym mieszkaniem, tu grupka ludzi, tam grupka ludzi* (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *śpevať, śpivać*.

Śpiewak ‘człowiek, który dobrze śpiewa’

Tu było takich parę śpiewaków, to już na wyselach, na pogrzebach, to zawsze śpiewali (Zynie). *Dobry śpiewak, to zaśpiwo wszystko, pięknie zaśpiwa* (Nowiny). *Dobry śpiwok to musi mieć głos i słuch muzyczny* (Studziński).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *śpiewaka*; D. lm. *śpiewaków*; wymowa: *śpevak, śpivak, śpevok, śpivok*.

Śryki ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Śryki to kije dębowe do zatrzymania tratwy (Niezdów). *Szryki takie byli przy każdej tratwie, nimi się kierowało* (Łukowisko).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lm. *śryków*; wymowa: *śryki, śryki*.

Por. *bołtaki, kije, kotwice, łopaty*.

Świat I ‘kula ziemską, miejsce bytowania człowieka’

Na świecie to są różne ludzie, bo świat jest wielgi, całego człowieka nie pojmie i nie zrozumie (Strzeszkowice Duże). *Ja w tym dzisiejszym świecie to się już gubie, co raz to coś nowego wymyślają* (Zahajki pow. Włodawa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *świata* // *światu*; D. lm. *światów*; wymowa: *śfat, śfat*.

Por. *ziemia*.

Świat II ‘widok najbliższej okolicy’

Wyjde sobie na dwór i popatrze na świat wokoło (Żabików). *Kiedys to zasypało śniegiem, że światu ni było widać, a tera zimy ni ma* (Radzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świata* // *światu*; D. lm. *światów*; wymowa: *śfat*, *śfat*.

Por. *krajobraz*, *strony*.

Świat III ‘odległe strony’

Świat to daleko dzieś, coś tam w świecie jest (Wólka Abramowska). *A to dzieś tam w świecie, nie u nas, to już daleki świat, no to bardzo daleko* (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świata* // *światu*; D. lm. *światów*; wymowa: *śfat*, *śfat*.

Por. *ameryka*, *dalecznio*, *daleczyna*, *świat*, *ukraina*, *wielki świat*.

Świątynia ‘miejsce kultu religijnego’

Świątynia to inaczy kościół, ale to tak dostojnie jak świątynia powiedzieć (Tarnawa Duża). *Nasza świątynia to jest bardzo stara i bardzo ładnie urządzona* (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świątyni*; D. lm. *świątyń* // *świątyniów*; wymowa: *śfontyńa*, *śfuntyńa*.

Por. *kościół*.

Świniarz ‘ten, który zajmował się świniami we dworze’

Wy dworze to różne byli te pracownicy, i był świniarz taki, co świniom dawał, no i świniami się zajmował (Wywłoczka). *A ten, co dawał świniom jeść we dworze, to nazywali go świniarz* (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świniarza*; D. lm. *świniarzów*; wymowa: *śfińaś*, *śfyńoś*, *śfińoś*.

Tablica ‘czarna tablica, na której pisze się kredą’

Na tablicy pisze sie kredo (Komodzianka). *Tablica to w szkole jest, w klasie sie pisało na tablicy kredo* (Rakołupy). *Tablica to była czarna i na ścianie wijsiała* (Łaszczówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tablicy*; D. lm. *tablic* // *tabliców*; wymowa: *tablica*, *tablyca*.

Por. *doska*.

Taksówka I ‘prywatny samochód osobowy’

Taksówka to samochód prywatny (Staw). *Taksówke se kupił i nio jeździ w niedzielę do kościoła* (Putnowice Mniejsze). *Przyjechališta może swojo taksówko, bo tam jakaś stoi na drodze* (Zynie). *O, sąsiad se taksówke kupił i tera wszędzie taksówko jedzie* (Terzespól). *Taksówka to samochód osobowy, własność człowieka* (Babin). *Kupił nowo taksówke, ford sie nazywo* (Zgoda). *Tera prawie každyń z młodych ma swoje taksówke* (Tworyczów). *Przyjechališta taksówko. Nie, fiatem. No to przecie mówie, że nie pekaesem, ino taksówko* (Wierzchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *taksówki*; D. lm. *taksówek* // *taksówków*; wymowa: *taksufka*.

Por. *osobówka*.

Taksówka II ‘samochód osobowy do przewożenia ludzi za opłatą według ustalonej taryfy’

Taksówka to samochód do zarobkowania służący, ktoś wozi nim ludzi i bierze za to pieniądze (Zaburze). Taksówko to tera więcy jeżdžo, ale kiedyś to mało chto ze wsi mógł se pozwolić na to, bo to dużo sie płaciło za taksówkę, pare razy więcy jak za pekaes, a i tych taksówków tak nie było za wiele (Żabików).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *taksówki*; D. lm. *taksówek // taksówków*; wymowa: *taksufka*.

Por. *taryfa*.

Talaszcze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz talaszcz na wybojach, co so na drodze (Lipnica). Talaszcz wóz, no tak niby podskakuje na drodze wyboistyj (Dobryń).

Źródła: PM.

Geografia: Lipnica, Dobryń, Dobrynka, Kobylany.

Wymowa: *talašče*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Tałata ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz tałata na wybojach, bo droga dziurawa (Dobryń). Wyboiste drogi kiedyś byli, no i wóz tak tałatał na ty drodze (Bohukały).

Źródła: PM.

Geografia: Bohukały, Samowicze, Lipnica, Dobryń.

Wymowa: *tałata, taŭata*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszcz, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Tam ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

Tam, to jak dzieś daly, tam, ale nie tutaj (Łubki). Ja kiedyś to tam, dzie ta studnia, ja tam miszkała, du do męża przyszła (Niele dew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tam*.

Por. *tamo, tamoj, tamok*.

Tam i nazad ‘tam i z powrotem, w obie strony’

Tam i nazad to było od nas pare kilometry du tego kościoła (Franciszków). Tak sie kreciuł tam i nazad, tam i nazad, zamiast powiedzieć o co mu chodzi (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tam i nazat, tam i nazot*.

Por. *wte i wewte*.

Tamo ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

To było tamo, jeszcze w tym starym domu (Susznó). *Tamo, za trzy domy, tak troszke dały, to jest tyn dom, co szukacie* (Różanka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Włodawy.

Wymowa: *tamo*.

Por. *tam, tamoj, tamok*.

Tamój ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

Tamój to ja nie chce wracać, mie tu dobrze (Bazanów Stary). *To było tamój pod tym dębem starym* (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tamój, tamuj*.

Por. *tam, tamo, tamok*.

Tamok ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

Jak byłam na grzybach, to tamok widziałam te zmije, laźła tak pu ściezce (Lipa). *Jak juz rzyka wylota, to my tamok stoły i nie wiedziały, co robić. A tamok te pola całe w wodzie były* (Maziarka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Andrzejów pow. Janów Lubelski, Momoty Dolne, Maziarka, Lipa, Irena.

Wymowa: *tamok*.

Por. *tam, tamo, tamoj*.

Tamtędy ‘określenie drogi, którą się idzie’

Tamtędy to ja ni chodze, bo psów dużo lata i boje sie (Bodaczów). *Nie idź tędy, ale tamtędy, bo tu błoto straszne* (Wólka Czulczycka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tamtędy, tamtyndy*.

Por. *tędy*.

Tancerka ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Tancerka to kobieta, co dobrze tańczy (Wola Gułowska). *Tancerka to kobieta, co una potrafi dobrze tańczyć* (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tancerki*; D. lm. *tancerek // tancerków*; wymowa: *tancerka*.

Por. *hulaczka, tanecznicza, tańcownica*.

Tancerz ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tancerz to dobrze tańcuje (Gręzówka). *Tancerz to taki, co umi tańcować* (Zahajki pow. Biała Podlaska). *Tancerz to mężczyzna, co ma dryg i dobrze tańczy* (Brzozowica Mała). *Tancerz to mężczyzna, co dobrze tańczy. Dobry tancerz to każdy rytm złapie* (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tancerza*; D. lm. *tancerzów*; wymowa: *tanceš, tancyš, tańceš*.

Por. *hulak, tanecznik, tańcer, tańcownik*.

Tanecznicza I – tom V: 460.

Tanecznicza II ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Z niej to tanecznicza na całe okolice była (Trzebieszów). Tanecznicza, no to już taka panna, co ładnie umiała tańcować, taki dryg w nogach miała (Łyniew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *taneczniczy*; D. lm. *taneczniców*; wymowa: *tanečnica, tanyčnica, tanecnica, tanyčnica*.

Por. *hulaczka, tancerka, tańcownica*.

Tanecznik I – tom V: 460.

Tanecznik II ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tanecznik to mężczyzna, co bardzo dobrze tańczy (Żdźary). Tanecznik to taki, co ma dryg du tańca (Ignaców).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tanecznika*; D. lm. *taneczników*; wymowa: *tanečnik, tanecnik*.

Por. *hulak, tancerz, tańcer, tańcownik*.

Tango ‘powolny taniec towarzyski’

Były tańce, był walec, tango, uberek i zimny drań (Nowa Wieś). Polki, łoberki, tanga, takie było tańcowanie (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tanga*; D. lm. *tangów*; wymowa: *tango*.

Taniec ‘poruszanie się w rytm muzyki’

Były różne tańce kiedyś, lepsze jak tera (Nowa Wieś). Różne tam takie tańce były, bo kiedyś to były tańce ludowe (Teodorówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tańca*; D. lm. *tańców*; wymowa: *tańec*.

Por. *tańcowanie*.

Tańce ‘zabawa z tańcami na wsi’

A w subotę to już idziem na tańce do remizji (Tereszpol). To nie szło sie na zabawe, ale mówili, że idziemy na tańce (Irena).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *tańców*; wymowa: *tańce*.

Por. *balówka, dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, wieczorek, zabawa*.

Tańcer ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tańcer to ni każdy, ale tyn, co dobrze tańczy (Jawidz). Taki, co dobrze tańczy to tańcer jest (Chmiel). Mój to był doborowy tańcer (Świerże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tańcera*; D. lm. *tańcerów*; wymowa: *tańcer*.

Por. *hulak, tancerz, taneczник, tańcownik*.

Tańcować ‘poruszać się w rytm muzyki’

To takie były konkursy, coś takiego było, że, żeby, że kto najdłużej będzie tańcować (Bukowa). Tam muzykant taki był, na skrzypcach grał, a my te roboty w kąt i same poszły tańcować (Kąkolewnica). Nikt nie tańcował pojedynczo, tylko parami, podwójnie, i dziewczyna z dziewczynu, tak tańcowało się (Świeciechów). A jeden to tak tańcował, że kosula była mokro (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tańcować, taicować*.

Por. *hulać, tańczyć*.

Tańcowanie ‘poruszanie się w rytm muzyki’

Polki, łoberki, tanga, takie było kiedyś tańcowanie (Świeciechów). Jak już była zabawa, no to tańcowanie do dwunasty, a potem do domu, bo rano trza wstawać, coś robić (Borysów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tańcowania*; wymowa: *tańcowańe, taicowańe*.

Por. *taniec*.

Tańcownica ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Z ni to była dobra tańcownica, jak fryga była ta panna (Serokomla). Tańcownica to jak dobrze tańcuwała (Stara Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *tańcownicy*; D. lm. *tańcownic // tańcowniców*; wymowa: *tańcovńica, tańcuvńica, taicovńica, taicuvńica*.

Por. *hulaczka, tancerka, tanecznic*.

Tańcownik ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tańcownik to jak już dobrze tańczy (Wohyń). Taki prawdziwy tańcownik to był tam jeden, dwa czy trzy we wsi (Okrzeja). Kiedyś to tańcowniki te kawalery były, a tera to kręco się w kółko i tyle (Żerdź).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *tańcownika*; D. lm. *tańcowników*; wymowa: *tańcovńik*.

Por. *hulak, tancerz, taneczник, tańcer*.

Tańczyć ‘poruszać się w rytm muzyki’

Tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, no takie nurmalne tańce (Hamernia). To tak tańczyli z motowidłem, takie mieli wrzeczono i przędli, takie motowidło i tak motali, i tak tańczyli. Też tak jedno było bez, bez pary i łapało, też tak sie łapali, komu już brakło złapoł to motowidło i znowu te nitki motoł wkoło. No i rozmaicie i myszki taki, no tańczyli, tak rzędem sie stawalo w parze z jedny strony i z drugi, a w środku sie latało i tańczyło sie, i wkoło, i komu brakło to bez tyn środek i dali, myszki tańczyli, komu brakło to tak, tako myszke zrobili z ogonem, z głowo i komu brakło to na takim patyku, i z tym patykiem, z to myszko tańczył, bo, bo już mu brakło. To było ciężka praca, ale i rozrywka dla młodych i dla starszych (Bukowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tańczę, tańczę, tańczę, tańczę, tańczę.*

Por. *hulać, tańcować.*

Taraban ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Grali na różnych takich istrumentach, a jeden to na tarabanie (Majdan Stary). Taraban to w ty orkiestrze musiał być (Krasne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Włodawy.

D. lp. *tarabana*; D. lm. *tarabanów*; wymowa: *taraban*.

Por. *baraban, bęben, bębenek, bubon, perkusja, tarambas.*

Tarabanista ‘ten, kto gra na bębnie’

Jak tarabani w taraban, no to tarabanista (Smólsko Małe). Tarabanista to grał na tarabanie, to tak wybijał ten rytm (Zynie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Biłgoraja i Włodawy.

D. lp. *tarabanisty*; D. lm. *tarabanistów*; wymowa: *tarabañista*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bębnista, bubnar, perkusista.*

Tarachocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Droga zła i wóz tarachocze na wybojach, jamy takie sie zrubili (Żdzarka). Droga zła, jamy wielgie, to i wóz tarachocze na ty drodze (Małoniż).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *taraxoće.*

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, kłekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze.*

Taracze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Taracze i taracze, bo to drywniane wozy byli, a drogi wyboje mieli okropne (Tuczna). Taracze fura na ty drodze, bo wybojów pełno (Matiaszówka).

Źródła: PM.

Geografia: Tuczna, Matiaszówka, Jableczna, Kodeń.

Wymowa: *tarače*.

Por. *deca*, *grzechocze*, *hurgocze*, *jargocze*, *jarmoli*, *klekocze*, *kołacze*, *toskocze*, *rachocze*, *stukocze*, *talaszczce*, *tałata*, *tarachocze*, *telepie się*, *trajkocze*, *trzęsie się*, *turkocze*.

Tarambas ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Miał tarambas i w niego walił to pałko, ale tak z rytmem (Udrylicze). *Tarambas to nie był du grania, a do wybijania rytmu* (Sitno pow. Zamość).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *tarambasa*; D. lm. *tarambasów*; wymowa: *tarambas*.

Por. *baraban*, *bęben*, *bębenek*, *bubon*, *perkusja*, *taraban*.

Taras ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Tarasy to już takie suche gałęzie, co się szło grumado du lasu i zbirało (Osmolice). *Taras to udłamane gałęzie i już suche na palynie* (Biała).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *tarasu* // *tarasa*; D. lm. *tarasów*; wymowa: *taras*.

Por. *chareżina*, *chmyz*, *chrust*, *posusz*, *susz*, *suszki*, *suszyszna*, *utrątki*, *utręty*.

Tarcza ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Na tarczy jechoł, ale i na tratwie jechoł (Poniatowa). *Tarcza to zbite pale drzewa, które się spławia rzeko* (Chmielnik).

Źródła: PM.

Geografia: Poniatowa, Chmielnik, Łubki.

D. lp. *tarczy*; D. lm. *tarczów*; wymowa: *tarča*, *tarca*.

Por. *pasy*, *plot*, *szychty*, *tratew*, *tratwa*.

Targ ‘sprzedaż towarów w określone dni tygodnia’

Targ to miejsce handlu raz w tygodniu (Skoków). *No to na targ się jychało coś sprzedać czy kupić* (Chmiel). *Targi to były w Puławach* (Skowieszyn). *Jeździło się na ten targ furmanko, i jak pojechali rano na targ, to przyjeżdżali wieczorem, o czwartej, już po ciemku* (Lipa). *Na targ do Tarnogroda to zjeżdżają się ludzie ze wszystkich okolicznych wiosek* (Korchów). *Targi to su jinne*. *Targi w piątek, we wtorek, no ji we rsiode warzywo jest* (Rudy). *Targ był w Łukowie we czwartki, tam było wszystko na tym targu, no krowy, świnię, kartofle, jajka, masło* (Wólka Domaszewska). *W Tarnogrodzie targ zawsze był, tam i sklepy, ulice, wszystko to jest, i tam był targ* (Biszczka). *Na targu się handluje, cym kto może* (Opoczka Mała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *targu*; D. lm. *targów*; wymowa: *tark*.

Por. *jarmark*, *jarmarek*.

Targować ‘sprzedawać i kupować towar na jarmarku’

Na targu to targowali zy sobo, sprzydawali i kupowali ludzie (Olenówka). *Targować, no to handel uprawiać* (Niemce). *Downi to się targowali, ty tyle chcesz, o tyle daje i dubijali targu, a teraz to tranzakcje pruwadzo* (Leszczanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *targovać*.

Por. *handlować, jarmaczyć*.

Targowica ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Targowica to był plac w mieście, na którym się kupuje i sprzedaje bydło, ale można i inne towary (Józefów). Na targowicy to trwało handlowanie, czym kto miał (Siemień). Targowica to plac, dzie sprzydawali bydło (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 25).

D. lp. *targowicy*; D. lm. *targowiców*; wymowa: *targońica, targuńica*.

Por. *plac targowy, rynek, targowisko, targownia*.

Targowisko ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Targowisko to miejsce, dzie handel był raz w tygodniu (Skoków). Plac w mieście, dzie sie kupuje i sprzedaje różne towary, to nazywa sie targowisko (Krasnobród). Na targowisku można było wszystko sprzedać i kupić (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 25).

D. lp. *targowiska*; D. lm. *targowisk // targowisków*; wymowa: *targońisko, targuńisko*.

Por. *plac targowy, rynek, targowica, targownia*.

Targownia ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Na targownie sie jychało i handel był (Tarnawa Duża). Targownia to miejsce, dzie można było sprzedać i kupić (Żyrzyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław, Kraśnika, Janowa Lubelskiego i Biłgoraja (zob. mapa 25).

D. lp. *targowni*; D. lm. *targowniów*; wymowa: *targovńa, torgovńa, targovńo*.

Por. *plac targowy, rynek, targowica, targowisko*.

Tartak ‘zakład, gdzie maszynowo rżnie się drzewo’

Teraz to w tartaku rżno, a kiedyś, no to była praca nie na tartaku, bo to sie na tych tracnych stółkach narżneno na cało stodołę i później trza było to, to składać te stodołę (Borzechów). Teraz to tartaki, kiedyś tu tartaków nie było, do Dęblina jeździł do tartaka (Pogonów). Budowa domu była też ni letka, tartaka tu nas ni było. Byli państwowe dzieś tartaki, ale w publiżu ni było tartaków, tylko piło ręczno traczy rżneli to drzewo (Uchańka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tartaka // tartaku*; D. lm. *tartaków*; wymowa: *tartak, tartok*.

Por. *gater*.

Taryfa ‘samochód osobowy do przewożenia ludzi za opłatą według ustalonej taryfy’

Taryfa to już taki samochód, co sie płaci za jazde (Babin). Taryfo przyjechał, no bo jego stać, żeby zapłacić ubcymu (Dołhobyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *taryfy*; D. lm. *taryfów*; wymowa: *taryfa*.

Por. *taksówka*.

Tasak ‘specjalny nóż do krojenia kapusty przeznaczonej do kiszenia’

Tym tasakiem tak ciach, ciach w te główke i to sie tak sikało w jakiś tam wannie czy beczce (Sielec). Kapuste szatkowały, jak były wanny duże, to w tych wannach trzech tasakami i tam dosypywały, tubijały te kapuste (Bukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tasaka*; D. lm. *tasaków*; wymowa: *tasak*.

Teczka ‘szmaciana lub tekturowa teczka do szkoły’

Byli takie szmaciane teczki na książki, na zeszyty, jakoś deseczko zmocnione, i z tym du szkoły sie szło (Leszczany). Du szkoły to miałam take szmaciane teczke, troche dykturo na spodzie była podbita, żeby to twarde było (Deszkowice I)

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *teczki*; D. lm. *teczek* // *teczków*; wymowa: *tečka, tecka*.

Telepie się ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz telepie sie na wyboistyj drodze (Motwica). Wóz telepie sie na wybojach, bo droga dziurawa (Zawada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *telepé sé, tylepé sé*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Temperówka ‘ostrze w oprawce, służące do temperowania ołówków’

Temperówka to jest do strugania ołówków, kredków (Motycz). W sklepie se temperówke kupiłam do ołówków (Witaniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *temperówki*; D. lm. *temperówek*; wymowa: *temperufka, tempyruufka, tymperufka, tympyruufka*.

Por. *strugaczka, zastrugaczka*.

Terebować ‘oczyszczać porębę w lesie z pni i korzeni drzew’

Terebować to oczyszczać porębę z pni i korzeni (Górka). Potem po tych drzewach, to ładnie tak terebowali jeszcze, żeby korzynie, te pniaki puusuwać (Niedźwiada).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Górka, Dębica, Niedźwiada.

Wymowa: *terebować, terybować*.

Por. *karczować*.

Teren ‘całość przestrzeni wiejskiej’

U nas teren jest taki pofałdowany, taki toche górzysty i potem znowu nizisty (Antoniówka). Ten teren do wału to teren zalewowy, co jak wylewa Wisła, to jest ten tak zwany teren zalewowy, i no kilkaset metrów od Wisły znajduje się wał, i tam właśnie na tym terenie jest ptactwo, a na takich wysokich brzegach przy Wiśle bardzo dużo jest takich jaskółek, które nazywają się grzebótki, no takie, co nie robio gniazd, tylko wydrażają w ty skarpie brzegowy takie, no jakby nory, i tam się legnu, i tam ich dużo jest (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *terenu*; D. lm. *terenów*; wymowa: *teren, teryn*.

Por. *okolica*.

Tędy ‘określenie drogi, którą się idzie’

Pójdę tędy, bo tam straszne błoto jest (Glinny Stok). My tędy bez te łąki to zawsze sły w pole, bo to bliży było (Bochoznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *tendy, tyndy*.

Por. *tamtędy*.

Tkacz – tom VII: 389.

Tkaczka – tom VII: 389.

Tłok ‘wielkie nagromadzenie ludzi, ścisk’

Jak dużo ludzi się zbierze, to się robi tłok (Okrzeja). W kuściele we święta to tłok jest, bo każdyn wtedy idzie (Niedzieliska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tłoku*; D. lm. *tłoków*; wymowa: *tuok, tłok*.

Por. *ciżba*.

Tłoka ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Pióra też skubali, schodzili się, skubali pióra, tłoka, bo tłoka to znaczy nie każdy sobie, tylko jednemu komuś (Dubica). To tłoka była tak z serca, taka pomoc, to przy darciu pierza czy jakichś pracach w polu (Kozły). Ido do jednego coś robić, pierze drzeć idziem na tłoke (Bezwola). Ziemiaki w jesieni kopali, zbierali kobiety razem wspólnie takie do kopania, wspólne to były, tołoka robili, tołoke tako, czyli wspólne u jednej, wykopali ziemiaki, szli do drugiej. Wszystkie kobiety ze wsi, to była tak zwana tołoka, po polsku tłoka [. . .]. Drzewo wozili wspólnie z lasu i za to częstowali obiadem i wódko (Dańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *tłoki*; D. lm. *tłoków*; wymowa: *tuoka, tłoka, touoka, tołoka*.

Por. *pomoc, pomoc sąsiedzka, sprzążka*.

Tłum ‘duża grupa ludzi’

Tłum to bardzo dużo ludzi razem (Abramów). W Wielgo Nidziele, no to tłum ludzi w kuściele, bo każdy chciał być, bo to wielgie święto (Józefów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tłumu*; D. lm. *tłumów*; wymowa: *tɔum, tłum*.

Por. *czeladź, granda, gromada, hurma*.

Tłumok ‘ciężar noszony w płachcie na plecach’

Z samego rana tłumok na plecy i w pole sie szło (Nowiny). Tłumok na plecach zawsze był, jak szli w pole, bo to trza było co zabrać zy sobo, i to był tłumok zrubiony na plecy (Majdan Nepryski). Baby to takie tłumoki miały na plecach i tak szły w pole (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *tłumoka*; D. lm. *tłumoków*; wymowa: *tɔumok*.

Por. *zajdy*.

Tokarz ‘rzemieślnik, który wygładza powierzchnie metalowe’

Tokarz to pracuje na tokarni i toczy (Krasnobród). Ręcznie kiedyś sie więcej robiło, dzisiaj to wszystko tokarz toczy (Urzędów). Tokarz był, bo trza było hyblać kule, żeby nie rdzewiały i toliwić, to byli tacy, co ze rdzy łobtego, ostrym papirem greplowali i smarowali oliwo, żeby nie rdzewiały (Rudno). Jak sie wóz kuło, było wszystko potrzebne, i pasy, żeby to skrócić ten wóz, mutry, żeby nakręcić, żeby koło nie spadło, stuszajby, żeby miało opór. Odwiercało sie w kołach odwiertem takim dużym świdrem, haki, przecież musiał koń ciągnąć za coś, stynwagi trzeba było wykuc, rozwory, dyszel do woza to trzeba było, wszystko okuć, nagwintować, śruby poskręcać, to nakrętki to sie wszystko robiło ręcznie, ręcznie wszystko sie robiło, dzisiaj to nie ma śruby, nie ma nakrętki, wszystko tokarz obtoczy (Słodków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tokarza*; D. lm. *tokarzów*; wymowa: *tokaš, tokoš*.

Toń ‘głęboka woda w rzece’

Toń to jak bardzo głęboko woda, jak nie widać dna (Kobyłany). W Tanwi to kiedyś wielka toń była, głęboko bardzo (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *toni*; D. lm. *toniów*; wymowa: *toń*.

Por. *betk, bezednia, dunaj, głąb, głębia, głąbina, głąbizna, głąboczyna, przepaść*.

Topornik ‘ten, kto ciesze, obrabia drzewo’

Miał topór i ciesał drzewo topornik (Chomeńska Duże). Topornik to miał topór i nim machał w to drzewo (Czołki).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *topornika*; D. lm. *toporników*; wymowa: *toporniik, tuporniik*.

Por. *siekiernik*.

Torfianka ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Torfianka to wykop po wydobywaniu torfu (Dorohusk). Torf z torfianki brali i palili torfem (Brzeźno).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Chełma.

D. lp. *torfianki*; D. lm. *torfianków*; wymowa: *torfanka*.

Por. *torfiarka, torfisko, torfowisko*.

Torfiarka ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Torfem to niektóre palili w piecach, to szukali, dzie jaka trofiarka, żeby tego torfu wykopać troche (Łańcuchów). Chodzili, dzie tam torfiarka była, i kopali torf (Witaniów).

Źródła: PM.

Geografia: Zakrzów, Łańcuchów, Witaniów.

D. lp. *torfiarki*; D. lm. *torfiarków*; wymowa: *torfarka*.

Por. *torfianka, torfisko, torfowisko*.

Torfisko ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Torfisko to miejsce, dzie jest torf (Sawin). Na torfisku torf kopały ludzie (Gardzienice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *torfiska*; D. lm. *torfisk*; wymowa: *torfisko*.

Por. *torfianka, torfiarka, torfowisko*.

Torfowisko ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Na torfowisku sie torf kupało (Kleszczówka). Torf to brali z torfowiska, w zimi wykopane były takie doły (Krasienin). A palono, jak było zimno, drzewem albo torfem. A ten torf to kopali na łąkach, torfowiska takie byli, kopało sie takie duże rowy i na ten torf byli specjalne noże (Siennica Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *torfowiska*; D. lm. *torfowisk // torfowisków*; wymowa: *torfońisko*.

Por. *torfianka, torfiarka, torfisko*.

Tornister ‘dawny plecak na książki i przybory szkolne’

Książki to zawsze w tornistrze byli, bo dzieci tornistry mieli do szkoły (Dorohusk). Tornister na plecy i poszła du szkoły, bo ja bardzo lubiała do szkoły chodzić (Rachanie).

Tornister to plecak szkolny (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tornistra*; D. lm. *tornistrów*; wymowa: *torńister, turnister*.

Tracz ‘ten, który rżnie drzewo na deski’

Ni było tartaków, tylko piło ręczno traczy rżneli to drzewo (Uchańka). Kiedyś to wszystko drzewo tracze ręcznie rżneli, nie było niczego innego (Nielisz). Traczy rżneli, składało sie, a gospodarz zbierał pieniądze, żeby zrobić na te budowe domu (Ortel Królewski).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tracza*; D. lm. *traczów*; wymowa: *trač, trac*.

Trajkocze I – tom III: 371.

Trajkocze II ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Trajkocze wóz, bo na drodze jamy takie wielgie, wyboje takie (Orchówek). *Wóz trajkocze na drodze, bo so wyboje* (Sosnowica).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *trajkoće*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trzęsie się, turkocze*.

Trakt I ‘szeroka droga brukowana’

Trakt to porządna droga, taka wybrukowana (Janiszkowice). *Trakt to droga bita, utwardzona* (Łomazy). *Tracht to droga publiczna, osobówki po nim jeżdzo* (Wandalin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *traktu*; D. lm. *traktów*; wymowa: *trakt, traxt*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, traktowa droga*.

Trakt II ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Droga miętka to tracht taki z błotem, jaruga taka (Terebela). *Trakt był byz pole, ale błoto to tam było, że strach powiedzieć* (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Worgule, Wólka Polinowska, Terebela, Witulin, Kodeniec, Wyhalew, Dębowa Kłoda (zob. mapa 2).

D. lp. *traktu*; D. lm. *traktów*; wymowa: *trakt, traxt*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Traktorzysta ‘ten, kto jeździ traktorem’

Traktorzysta to jeździ traktorem i robi nim w polu (Chmiel). *A ten, co jeździ traktorem to jego traktorzysta nazywajo popularnie* (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *traktorzysty*; D. lm. *traktorzystów*; wymowa: *traktożysta, traxtożysta, traktużysta, traxtużysta*.

Traktowa droga I ‘szeroka droga brukowana’

Traktowa droga to droga bita, utwardzona (Gręzówka). *Traktowa droga to droga publiczna, główna* (Karczmiska). *Traktowa droga to taka twarda droga* (Białopole). *Traktowa droga to droga utwardzona* (Kołacze). *Traktowa droga to jest szosa, ale ji ten go-*

ściniec jak u nas, od miasta do miasta (Leszczanka). *Traktowa droga idzie du miasta, a przez wieś to jest gościniec* (Łazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *traktowej drogi* // *traktowy drogi*; D. lm. *traktowych dróg*; wymowa: *traktova droga, traxtova droga, traktovo droga, traxtovo droga*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt*.

Traktowa droga II ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Traktowa droga to jest to samo, co gościniec (Okrzeja). *Jak niebrukowana droga, to albo gościniec, albo trachtowa droga* (Ożarów). *Trachtowa droga to droga miętka, taka z błotem* (Przewłoka).

Źródła: PM, ML.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 2).

D. lp. *traktowej drogi* // *traktowy drogi*; D. lm. *traktowych dróg*; wymowa: *traktova droga, traxtova droga, traktovo droga, traxtovo droga*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, trakt, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Tratew ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Tratew to powiązane drewno, które się spławia rzeką (Aleksandrów). *Tratew to so zbite pale drzewa, które się spławia rzeką* (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *tratwy*; D. lm. *tratwów*; wymowa: *tratef*.

Por. *pasy, płot, szychty, tarcza, tratwa*.

Tratwa ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Bugiem płyneli tratwy, ugomne tratwy byli. Drzewo to, to tratwy takie spinane byli (Kryłów). *Jesce pamiętam tratwy, zbite taki kawał, z takich chojoków, z takich jak płot, taki kwadrat i tero miały takie jak maju te kajaki, to łuny miały takie te kiję, no te wiesła* (Świeciechów). *Tratwa to takie zbite pasy* (Gardzienice). *Lód już spłynął z rzeki, a woda była tak mniej więcej unormowana, że można było już te tratwy, niby to łączyć już na wodzie, jak to nazywało się, w pasy. Pas z tych tratwów był zrobiony, połączony, długi taki. To był pas szerokości pięć do sześciu metrów tak łączony. Było tam koto dziesięciu tych tratwów połączone* (Leszkowice). *Tratwa to z kijów zbite, ale u nas daleko od rzyki, i tratwy rzadko byli* (Malewsczyzna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tratwy*; D. lm. *tratwów*; wymowa: *tratfa*.

Por. *pasy, płot, szychty, tarcza, tratew*.

Tratwiarz ‘człowiek trudniący się spławem drzewa’

Tratwiarz to prowadził tratwe z drewnem (Gościeradów). *Jak było dużo wody, to tratwiarze z drzewem płynęły rzeką* (Trzydnik Duży).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *tratwiarza*; D. lm. *tratwiarzów*; wymowa: *tratfáš, tratfoš*.
 Por. *flisak, oryl*.

Trąba I – Tom IV: 449.

Trąba II – tom VI: 564–565.

Trąba III ‘dęty, blaszany instrument muzyczny’

Mieli jeszcze niektóre takie trąby i na nich grali (Barbarówka). *U nas trąby w urkiestrze ni było, ale inne mieli trąby* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *trąby*; D. lm. *trąbów*; wymowa: *tromba, trumba*.

Por. *trąbka*.

Trąbka I – tom VII: 391.

Trąbka II ‘dęty, blaszany instrument muzyczny’

On grał na trąbce i na skrzypkach, zdolny taki był, sprytny (Bojary). *Na trąbce grać, to nie jest tak łatwo, jak się wydaje, ja próbowałem, ale ni bardzo mi to szło* (Wojciechów).

Trąbki tylko były, skrzypce byli, bardzo pięknie grali (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *trąbki*; D. lm. *trąbków*; wymowa: *trompka, trumpka*.

Por. *trąba*.

Trąd ‘samiec pszczoły’ – tom III: 371.

Tręd ‘samiec pszczoły’ – tom III: 371–372.

Trucin ‘samiec pszczoły’ – tom III: 373.

Trud ‘samiec pszczoły’ – tom III: 373.

Truteń ‘samiec pszczoły’ – tom III: 374.

Tryb ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Tryb wycinali w lesie, żeby zaznaczyć, co do kogo należy (Koszoy). *Tryb to była taka ścieżka podziału lasu* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *trybu*; D. lm. *trybów*; wymowa: *tryp*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryba*.

Tryba ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

W lesie trybe wycinali i to takie oznaczenie ta tryba (Rudno). *Trybo sie znaczyło, czyje co było w lesie, które drzewa i jak podział szel* (Michów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Rudno, Michów, Wielkolas, Dęba.

D. lp. *tryby*; D. lm. *trybów*; wymowa: *tryba*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb*.

Trybka ‘ścieżka przez pole’

Trybka to ścieżka przyz pole, w pole szli, du sklepu szli, wszystko szło trybko (Świerze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerze (zob. mapa 3).

D. lp. *trybki*; D. lm. *trybków*; wymowa: *tryпка*.

Por. *dróżka, steczka, stegna, ścieżka, ścieżyna*.

Trynkarz ‘ten, kto tynkuje domy’

Trynkarz to trynki kłód na budynku, i łód środka, i na dworze, zeby gładkie i równe były (Borownica). *Chałupe sie postawiło, ściany wybiło płytami, i potem przyszeł trynkarz, i to zy środka otrynkował* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *trynkarza*; D. lm. *trynkarzów*; wymowa: *trynkaš, trynkoš*.

Por. *trynkarz*.

Trzęsawa ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Trzęsawa to błoto i woda, że choda przejść, upada sie du środka (Sąsiadka). *Trzęsawa to takie miejsce, że zimia sie trzęsie, zapada sie* (Osmolice).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *trzęsawy*; D. lm. *trzęsawów*; wymowa: *tšęsava, čšęsava, čšesava*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawisko, zdebrza*.

Trzęsawisko ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Trzęsawisko to taki zapadnięty teren, bagno takie (Niezdów). *Trzęsawisko to bagno inacy* (Skowieszyn). *Trzęsawiska osuszali i coś tam na tym urosło* (Gromada). *Ta łąka pod lasem to jedno trzęsawisko* (Flisy).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *trzęsawiska*; D. lm. *trzęsawisk // trzęsawisków*; wymowa: *tšęsaúisko, čšęsaúisko, tšynsaúisko, čšesaúisko*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, zdebrza*.

Trzęsie się I – tom III: 375.

Trzęsie się II ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz trzęsie sie na ty drodze, tak wóz podskakuje na wybojach (Dąbrowa Olbiewka). *Na drodze wyboje, to i wóz trzęsie sie, tarachocze, na tych wybojach* (Hanna).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tšęse se, čšęse še, tšyńse še, čšyńse še, čšyše se, čšyńse ši.*

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kotacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, turkocze.*

Tu ‘miejsce, w którym się jest’

Tu, to jak w tym miejscu, dzie sie jest (Rudnik). *Ja tu sie urodziła, i tu mieszkam całe życie, tu, w tym domu* (Posadów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tu.*

Por. *tutaj.*

Turkocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz turkocze głośno na drodze, bo ta droga to z dołami wielgimi takimi (Wólka Czułczycka). *To turkocze wóz, jak so wyboje na drodze* (Leszczanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

Wymowa: *turkoče, turkoce.*

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kotacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się.*

Tutaj ‘miejsce, w którym się jest’

Tutaj, to znaczy w tym miejscu, dzie sie pokazuje (Dys). *Stać tutej i obróć się, to zubace, jak ta sukinka na tobie leży* (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tutaj, tutej.*

Por. *tu.*

Tutejszy ‘należący do tego miejsca’

On tu sie urodził i jest tutejszy, i jak tu mieszka to tyż tutejszy (Grabowiec). *Ja tutejszy, nawet urodził sie dwa domy daly* (Nowosiółki). *Pamiętam, jak mojego dziadka spytali czy on Polak, czy Ruski, to powiedział, ja tutejszy, swój* (Matiaszówka). *Tutejszy to myśl i mówi po naszymu* (Nadrybie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tutejšy, tutejšy.*

Por. *nasz, swój.*

Tuzin ‘dwanaście sztuk czegoś’

Moja ciotka była szwaczko, to zawsze tam kupowała pare tuzinów guzików i różnych nici (Ciecierzyn). *Tuzin to może być zapalków, bo to tych pudełków tak razem spakowanych jest dwanaście* (Tyszowce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tuzina*; D. lm. *tuzinów*; wymowa: *tużin.*

Tynkarz ‘ten, kto tynkuje domy’

Tynkarz to tynkował chatupy, gładził te ściany od środka, a późni to i zy dworu (Białowody). Mój stryjo umiał tynkować, chodził na zarobek jako tynkarz (Wola Osowińska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tynkarza*; D. lm. *tynkarzów*; wymowa: *tynkaś, tynkoś*.

Por. *trynkarz*.

Ubogi ‘człowiek bardzo biedny’

Ubogi taki to jest, jak brakuje mu wszystkiego, bidny jest (Suchawa). Una uboga była, z taki ubogi rudziny, ale dała se rade w życiu (Hańsk).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ubogiego*; D. lm. *ubogich*; wymowa: *uboği*.

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, golec, gołodupiec, nędzarz*.

Uczeń ‘dziecko, które chodzi do szkoły’

Uczeń to ten, co chodzi do szkoły i uczy sie (Krzemień). Uczeń to dziecko, co chodzi do szkoły (Krasnobród). Uczeń uczy sie w szkole (Jasionka).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 20).

D. lp. *ucznia*; D. lm. *uczniów*; wymowa: *učeń, učeń, ucyń, ucyń, uceń, uceń, ucyń, ucyń*.

Por. *szkolnik*.

Uczyć się ‘zdobywać wiedzę w szkole’

Poszeł du szkoły, żeby uczyć sie czytać, pisać, rachować, bo kiedyś to tam więcy nie trza było (Kiełczewice). Du szkoły sie chodzi, żeby uczyć sie, no i czegoś nauczyć sie (Trzcianki). A tego teraz szkoduje una, czego ja sie nie uczyła, bym była panio (Łaszczówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *učyć še, ucyć še, učyć ši, ucyć ši, ucyć še, ucyć še*.

Ufnal ‘gwóźdź do przybijania podkowy’

Ufnal to góźdz do przybijania podkowy, jak sie kunia kuje (Horyszów Ruski). Ufnal to góźdz do przybijania podkowy do nogi kunia (Wysokie). Ufnal to wkręci sie do pudkowy (Bukowa Mała). Ufnal to rodzaj gwoździa, którym przybijano podkowie do kopyta konia (Lipa). Ufnal to prosto wkręt do pudkowy (Malewsczyzna).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ufnala* // *ufnalu*; D. lm. *ufnalów*; wymowa: *ufnal*.

Por. *hufnal, podkowiak*.

Ugaj ‘młody las liściasty’

Ługaj to młody las, taki dopiro zasadzony, te listki na tych drzewach so takie młodziutki (Polichna). Ługaj posadziły, same prawie dęby (Trzydnik Duży).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *ugaju*; D. lm. *ugajów*; wymowa: *ugaj*, *uugaj*.

Por. *gaik*, *kultura*, *lasek*, *młodnik*, *młody las*, *zagać*, *zagajnik*.

Ukraina I ‘kraj, gdzie mieszkają Ukraińcy’

Ukraina to kraj przy polski granicy (Tarnawatka). *Ukraina zara za Bugiem jest, nawet widać stąd* (Zosin). *Ukraina to tam, dzie Ukraińce mieszka* (Pałecznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Ukrainy*; wymowa: *ukraina*, *uukraina*.

Ukraina II ‘odległe strony’

To sie mówi, że to ukraina, jak coś tak bardzo daleko, że trudno sobie to pomyśleć nawet (Wólka Abramowska). *Kuzynke miałam w Gdańsku, ale ja tam nie jździłam do ni, bo dla mnie to ukraina* (Kolonja Zakręcie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *ukrainy*; D. lm. *ukrainów*; wymowa: *ukraina*, *uukraina*.

Por. *ameryka*, *daleczynio*, *daleczynna*, *świat*, *wielki świat*.

Ukraińiec ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Nie myślę źle o Ukraińcach. A mieszkaliśmy długo obok siebie, to dobre ludzie, uczynne. Jak my nie mieli co jeść, to Ukrainka nam przynosiła ukradkiem (Skryhiczyn). *A jaka to różnica, Polak czy Ukraińiec, to człowiek, i to człowiek, ważne, żeby on uczciwy był* (Bukowa Mała). *Przyd wojne to tu Ukraińcy mieszkali, razem my mieszkali, Polaki i Ukraińcy, i Żydy, i dobrze nam było* (Dubienka). *Ukraińcy to byli sąsiady, to wzieni później nasze gospodarke te, potem zabrali co było, zostali sie gołe ściany, a to byli sąsiady przyd wojno* (Biszcz). *To Ukraińce, bo spod Hrubieszowa* (Skorczyce). *Bardzo blisko nas te Ukraińce mieszkali, ale my dobrze żyli* (Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Ukraińca*; M. lm. *Ukraińcy* // *Ukraińce*; D. lm. *Ukraińców*; wymowa: *ukraińec*, *uukraińec*.

Por. *chachtuszek*, *chachtuszka*, *chachoł*, *kacap*, *Rusin*, *Rosinka*, *Ruski*, *Ukrainka*.

Ukrainka ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Ukrainka to pochodzi z Ukrainy, tam mieszka (Czumów). *Ja żone miał Ukrainke, ale jak z wojny wrócił, to jyj już ni było, wyjychała ze swojimi dzieś na wschód* (Stulno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Ukrainki*; D. lm. *Ukrainek*; wymowa: *ukrainka*, *uukrainka*.

Por. *chachtuszek*, *chachtuszka*, *chachoł*, *kacap*, *Rusin*, *Rusinka*, *Ruski*, *Ukraińec*.

Ul ‘domek dla pszczoł’

Ul to dom pszczoł (Grądy). *Ule były leżaki i stojaki, kłody* (Gałęzów). *Pszczoły siedzo w ulu* (Dubienka). *Ul to spycjalny domek dla pszczoł* (Orłów Drewniany). *Miał Mateła pasieki, około stu pni i on służył dawniej we dworze, miał znajomych tam leśników*,

to zawsze, takiego głupowatego parobka miał z Lublina, nocami jeździli kradli sosny i robili ule z tego (Motycz).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ula*; D. lm. *ulów*; wymowa: *ul, uul*.

Por. *pień, pniak, skrzynka*.

Ule ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’ (zob. ilustracja 14).

U niego kiedyś byli te ule, jeszcze jego dziadek miał ule (Janiszkowice). *U nas to niektóre mieli ule przyd wojno, i jeszcze i pu wojnie* (Sułów). *Mom cztery ule, a miotem jich dziesięć, ino ta waroza jak czepiła, tak wydusiło mi wszystko* (Podlesie Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *ulów*; wymowa: *ule, uule*.

Por. *barcie, pasieczysko, pasieka*.

Ulga ‘ulga w czymś’

Ulga to zwolnienie z czegoś (Majdan Leśniowski). *Poszedł do gminy, żeby jakieś ulge w tych podatkach, ale ni chcieli jemu sie zgodzić* (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ulgi*; D. lm. *ulgów*; wymowa: *ulga*.

Por. *folga*.

Urzędnik ‘ten, kto pracuje w urzędzie’

W gminie to jest, a jest tych urzędników, ale musi tak jest potrzebne, że tyle ich (Kraśnobród). *Urzędnik to taki, co na urządzie pracuje, w gminie czy w powiecie* (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *urzędnika*; D. lm. *urzędników*; wymowa: *użendnik, użendnik, użyndnik, użyndnik*.

Utopisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Rzeka wylata i zrubilo sie takie utopisko na całym polu (Braciejowice). *Wisła wylota i tu sie utopisko zrubilo* (Wilków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *utopiska*; D. lm. *utopisków*; wymowa: *utopisko, u_utopisko, utu_upisko, uut_upisko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Utrątki ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

W lesie leży tera petno utrątków, bo mało chto zbira, a kiedyś to utrątków ni było, bo zebrali wszystko (Bazanów Stary).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Bazanów Stary, Leopoldów.

D. lm. *utrątków*; wymowa: *utrontki*, *utrontki*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszki, suszyczna, taras, utrety*.

Utrety ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Utrety to dawno zbirały ludzie na palynie w piecu (Brzozowica Duża). Utrety leżą w lasach, a kiedyś to nie lyżaty, bo ludzie wybierali, bo palić ni mieli czym (Gąsior).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Gąsior, Brzozowica Duża, Polskowola.

D. lm. *utretów*; wymowa: *utrenty*, *utrenty*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszki, suszyczna, taras, utratki*.

Waga I – tom IV: 455.

Waga II – tom VII: 404.

Waga III ‘przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru niewielkich rozmiarów, działający na zasadzie dźwigni’

Waga w sklepie to była do ważenia niewielkich ciężarów (Hańsk). To byli różne wagi, była taka na dwie szalków, na jedną się kładło odważniki, a na drugi to, co tam było do zważenia. I to dokładniutko ważyło, tak jak trza (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wagi*; D. lm. *wagów*; wymowa: *vaga*.

Waga IV ‘przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru rzeczy dużych, działający na zasadzie dźwigni’ (zob. ilustracja 18).

Była waga do ważenia dużych i ciężkich rzeczy, i ta waga w stodole stoła (Batorz). W stodole zawsze stała waga taka z miejscem na kładzenie czegoś tam do zważynia, zboże czy kawałek świni, jak zabiły, i tu z przodu dyndały takie były, i na to się odważniki kładło (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wagi*; D. lm. *wagów*; wymowa: *vaga*.

Waga V ‘ciężar danego ciała – rzecz ciężka, przedmiot wiele ważący’

Świnie to brało się tak, że szła waga już zabitego, a nie żywego zwierzęcia (Małoniż). U niego to sto kilo żywy wagi jest, tak się spasz (Majdan Wielki). Kiedyś to tak ludzie nie bardzo interesowała waga, tak ni ważyli, a tera to dziecko się urodzi, od razu pytają, jaka jest waga, ile waży (Wołoskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wagi*; D. lm. *wagów*; wymowa: *vaga*.

Por. *ciężar*.

Walc ‘wirowy taniec towarzyski o umiarkowanym tempie’

Tańczyli nurmalnie, polki, walce takie piękne, i takie skoczne uberki (Hamernia). Były tańce różne, najwięcej to był walec, tango i uberek (Nowa Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *walca*; D. lm. *walców*; wymowa: *valc, valec*.

Wał I – tom II: 395.

Wał II – tom IV: 456.

Wał III – tom VII: 406.

Wał IV – tom VII: 406.

Wał V – tom VII: 406.

Wał VI ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Jak chodząc do szkoły, to pani nauczycielka wzięła nas na taką wycieczkę nad Wisłę, byśmy zobaczyli jak powstaje wał (Opoka). Ale stała ta woda i stała, wcale łąść nie chciała. Ale tu u nas godały pamiętam, że to specjalnie tak zalały, że tu jakiś samolot tam nad wałem lotał i że coś tam zrzucił i zerwało tym wał (Świeciechów). Jedyne, co mi się z Wisłą tutaj u nas kojarzy, to powódzie. Znaczą się tu w Annopolu to nie zalewa nas, bo wysoko jesteśmy, ale tam wieś, które są nad samo Wisłą, to zawsze zalane. Jest wał, ale czasami tak się zdarza, że nie wytrzymuje pod naporem wody i puści, bo już nieraz tak było (Annopol).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony (zob. mapa 12).

D. lp. *wału*; D. lm. *wałów*; wymowa: *vau*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobelka, grobla, nasyp*.

Wapniarz ‘człowiek handlujący wapnem’

Wapniarz to miał wapno gotowe do bilenia, można było u niego kupić gotowe (Rebianty). Wapniarz to handluje wapnem, bo kiedyś to wapnem chaty były bilone (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *wapniarza*; D. lm. *wapniarzów*; wymowa: *vapńaš, vapńoš*.

Warta ‘nocna ochrona przed złodziejami’

Warta na wsi noco kiedyś była (Jawidz). Chodzi ta warta i pilnuje (Turzyniec). Późni to jakiś warte tam postawiły czy co, jus tam nic na tym statku nie było, rozkradły wszystko, warta była, sie były, żeby statku nie tukradły (Świeciechów). Tera tych wartów ni ma, a kiedyś to chodziła warta po wsi (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *warty*; D. lm. *wartów*; wymowa: *varta*.

Wartownik ‘ten, kto pilnował nocą wsi przed złodziejami’

Wartownik pilnował w nocy wsi przed złodziejami (Ostrzyca). Kiedyś wartownicy chodzili po nocach, wioska płaciła ileś tam, ile się zgodził przez rok (Osiczyna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wartownika*; D. lm. *wartowników*; wymowa: *vartovník*.

Por. *stróż*.

Watra I ‘płomienie wydobywające się z palącego drzewa czy innej substancji’

Watra to jak pali sie, płomienie so, to inaczy ogień (Rożki). *Watra dawno mówili, tera więcy ogień mówio, watra to tylko najstarsze wiedzo, co to jest* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Rożki, Wierzchowiska, Staw Noakowski.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *ogień*.

Watra II ‘stos drzewa, chrustu, zapalony pod gołym niebem’

Watra to dopalające sie ognisko z żarzącymi sie węglami i gorącym popiołem (Aleksandrów). *Watra to jest ognisko* (Naklik). *Watry palili na polu i piekli kartofle* (Hedwiżyn).

Watra to ognisko z żarzącymi sie węglami i gorącym popiołem (Potok Górny).

Źródła: PM, PS, KAGP.

Geografia: Hedwiżyn, Aleksandrów, Potok Górny, Naklik, Lipiny Górne, Luchów Dolny.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *ognisko*.

Watra III ‘paląca się słoma niesiona przez wiatr w czasie pożaru’

Watra to paląca sie słoma, któro porwał wiaer (Alojzów). *Watra to słoma z ogniem niesiona przez wiaer w czasie pożaru* (Kawęczyn). *Watra to słoma z pożaru* (Zubowice).

Watra to paląca sie słuma, które niesie wiaer w czasie pożaru (Potok Górny).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Watra IV ‘sadze palące się w kominie’

Watra to sadze palące sie w kominie (Brzeźno). *Watra to po prostu sadza* (Mircze).

Watra to iskry lecące z komina, sadza sie pali (Tuczępy).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Brzeźno, Dorohusk, Tuczępy, Rogów, Mircze, Miętkie.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *sadza*.

Watra V ‘gorący, żarzący się popiół’

Watra to popiół z ogniem, iskry ognia leco (Hosznia Ordynacka). *Watra to gorący popiół, jeszcze troche z ogniem* (Flisy).

Źródła: PM, PS, KAGP.

Geografia: Wólka Ratajska, Andrzejów pow. Janów Lubelski, Hosznia Ordynacka, Zaporce, Sasiadka, Żrebce, Lipa, Flisy, Wola Różaniecka, Borowiec, Bušno.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *popiół*.

Watra VI ‘gorący popiół, w którym piecze się na polu ziemniaki’

Watra to żar, w którym piecze się ziemniaki (Osuchy). *Watra to popiół, w którym piecze się kartofle* (Naklik).

Źródła: PM, PS, KAGP.

Geografia: Wierzchowiska, Momoty Dolne, Ciosmy, Hucisko, Naklik, Potok Górny, Zanie, Zynie, Majdan Stary, Hedwiżyn, Smólsko Duże, Smólsko Małe, Aleksandrów, Łukowa, Osuchy, Malewsczyzna, Zielone, Łuszczacz.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *popiół*.

Watra VII ‘popiół ze spalonej słomy, zarzący się lub nie’

Watra to popiół ze słomy, z żarem jeszcze, bo po pożarze jakim (Malice). *Watra to popiół ze spalony słomy* (Zubowice). *Watra to popiół, który został po spalony słomie* (Alojzów). *Watra to popiół po spalonyj słomie* (Hrebenne). *Watra to dym i popiół ze słomy z sadzo* (Żerniki). *Watra to gorący popiół po słomie spalonyj* (Oszczów).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *popiół*.

Watra VIII ‘głownia ognia, kawałek opalonego drzewa’

Watra to kawałek opalonego drewna, taki z ogniem jeszcze troche (Tarnawka). *Watra to opalone drewno, taka głownia* (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Tarnawa Duża, Tarnawka, Zakrzew.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *głownia*.

Watra IX ‘miejsce po wypalonym ognisku’

Watra to miejsce, dzie było ognisko i wypaliło się wszystko w tym miejscu (Aleksandrów).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Aleksandrów.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Ważyc ‘określać ciężar czegoś za pomocą wagi’

U mnie dobre kury byli, to pitnaście jajków ważyło już kilo (Żmudź). *Ważyc to kiedyś było najłepi na wadze taki dźwigowy, to sie kładło odważnik z jedny struny, a to, co miało sie ważyć, to sie kładło z drugi strony, i to chudziło w górę i w dół, i musiało sie zatrzymać potem* (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *važyc*, *vazyć*.

Wądół ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Wądół ma takie strome zbocza, i to jakby taki dół był (Wandalin). *Wądół jest bardzo głęboki i trudno tam włożyć* (Łaziska).

Źródła: PM, SSiSL, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego.

D. lp. *wądotu*; D. lm. *wądotów*; wymowa: *vonduu*.

Por. *dorbus*, *jar*, *padół*, *wąwóz*.

Wąskotorówka ‘kolej wąskotorowa łącząca niewielkie miejscowości, składy towarów’

Wąskotorówka to ma jeden tor i tam zy dwa wagoniki jedzie (Chodel). Wąskotorówka leci. Często jeździ ta wąskotorówka. Ano często, no, ano o szóstyj, towarowo kiejs tam nie wiem wychodzi. To wszystko, to sie słysy, jak jedzie (Kolonia Drzewce). Szyny kiedyś byli położone i ta wąskotorówka jychała, buraki wuzili, zboże, a i inne ciężary (Sułowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wąskotorówki*; D. lm. *wąskotorówek*; wymowa: *vɔskotorufka*, *vʊskotorufka*, *vɔskoturufka*, *vʊskoturufka*.

Por. *kolejka*.

Wąwóz ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Wąwóz to jest o wąskim dnie i stromych zboczach (Karmanowice). Tam to jest bardzo ładny teren, tylko tam brzegi Wisły so na kilkanaście metrów w górę, so też tam takie jakby wuwozy, i tam na tej przestrzeni płaskiej zbudowany jest ten kościół (Świeciechów). Wąwóz był tak w dole (Udrylicze). I tu był, droga główna, wieś i taki duży wąwóz, który teraz już jest wyrównany (Bronice). Jest taki wąwóz w łąkach, tu było stare kuryto Wisły (Annapol).

Źródła: PM, ML, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wąwozu*; D. lm. *wąwozów*; wymowa: *vɔvʊs*, *vʊvʊs*.

Por. *dorbus*, *jar*, *padół*, *wądół*.

Weterynarz ‘lekarz, który leczy zwierzęta’

Weteryniarz to leczy zwierzęta domowe (Mszanna). Weterynarz przyjeżdżał psa zaszcześcić, albo jak jakie zwierze chorowało (Ciosmy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *weterynarza*; D. lm. *weterynarzów*; wymowa: *veterynaś*, *veteryñaś*, *veterynoś*.

Por. *konował*.

Wezwanie ‘pismo z urzędu, sądu, wojska’

Wezwanie to takie pismo urzędowe (Poniatowa). Wezwanie może być z urzędu, tam z gminy czy może być z puwiatu (Komodziańska). Czekał na to wezwanie du wojska, bo jego ciągnęło do tych czołgów, du karabinów (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wezwania*; wymowa: *vezvańe*, *vyzvańe*.

Por. *powiastka*.

Węgier ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Węgier zajmował się kastrowaniem zwierząt (Urzędów). Węgier kastował świnię przywaznie (Kamień).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, południowa i środkowa (zob. mapa 31).

D. lp. *węgra*; D. lm. *węgrów*; wymowa: *veŋger*, *vyŋger*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charaszynnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraśtownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgrzyn*.

Węgrzyn ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Węgrzyn to taki, co czyściuł świnię, żeby prosiat ni było (Osmolice). Węgrzyn czy kajstrownik, bo to tak i tak nazywo sie, to kastrowoł zwierzęta (Sulów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 31).

D. lp. *węgrzyna*; D. lm. *węgrzynów*; wymowa: *veŋgżyn*, *vyŋgżyn*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charaszynnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraśtownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgiel*.

Węza ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Węza to susz z wosku, w którym pszczoły składają miód w ulu (Grądy). Węza jest do robienia plastra wosku (Gałęzów). Węza na miód była w ulu (Stryjów). Węza to takie coś, gdzie miód sie z tego zbirało (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *węzy*; D. lm. *wężów*; wymowa: *veza*.

Por. *plaster*, *rama*, *ramka*, *suchary*, *woszczyna*.

Wiara ‘wyznawanie wiary’

Nasza wiara to jest katolicka (Fajstławice). Wiara to Pan Bóg, Maryja i Pan Jezus (Posadów). Wiara to jak człowiek postępuje zgodnie z nakazem przykazań (Wierzchowiska). Wiara to może być różna, ale nasza katolicka to jest taka prawdziwa wiara (Pałecznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wiary*; wymowa: *úara*.

Por. *religia*.

Wiatrak I – tom IV: 462.**Wiatrak II** – tom VII: 412.**Wiatrak III** ‘drewniany młyn dawnego typu, mający czteroramienne skrzydła napędzane siłą wiatru’ (zob. ilustracja 10).

Dawny młyn to był wiatrak, kiedyś to był wiatrak (Borzechów). Co ze skrzydłami, to były wiatraki porobione specjalne i wiatr obracał tymi skrzydłami, i mieło sie, a tam były kamienie i w tym sie sypało zboże na te kamienie do kosa, ji to wiatier wioł (Rudno). Pani, o tu na górcie, były wiatraki (Pogonów). Pojychaliśmy na wiatrak, bo to downo to

wiatroki były (Babin). I był wiatrak napędzany wiatrem (Siemień). Kiedyś był wiatrak, a potem był młyn, to już tam zawsze umielone było w wiatraku czy we młynie, a ludzie mieli w żarnach na chleb (Bukowina). A to sie wzięło tam ile dwadzieścia, dwadzieścia pięć kila zboża i do wiatroka sie leciało zemić (Kocudza). Wiatrak był napędzany wiatrem, skrzydła chodziły. I tam robili te otręby, te mąkę można było. Tyko to mąka była taka czarna, gruba, razówka (Tulniki). Wiatraki byli. Wymyśleli wiatraki, bo w żarnach było ciężko (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Herszko, to tam u nich mieli wiatrak (Uhrusk). No wiatraki to tu koło nas nie było, ale ja widziałem, że wiatraki były, wiatraki chodziły i na wiatrakach sie miotało, no to wiatraki to jeszcze nie wiem, gdzie tam koło Przytoczna, to tak coś mi sie zdaje, że coś tam koło Przytoczna to stoi wiatrak (Wólka Domaszewska). Wietroki to jak było ten wiatery, no to sie mełło, a jak wiatru nie było, no to nie. Tak jak młyn wodny, jak mało wody to młyn nie chodzi, i ni można młyć, bo już wody ni ma (Michów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiatraka*; D. lm. *wiatraków*; wymowa: *úatrak, úetrak, úatrok, úetrok*.

Wiązarka – tom I: 327.

Widnokrag ‘linia pozornego zetknięcia nieba z ziemią lub z przestrzenią wody’

Jak my byli dziećmi, to patrzyli dzie ten widnokrag jest, bo mówili stare, że tam sie świat kuńczy (Leszczany). Słońce zachodzi zawsze za winokrag, chowa sie na noc, ale dzie ono idzie, to nie wim, i pewnie nicht nie wi (Brzeście).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *widnokregu*; D. lm. *widnokregów*; wymowa: *úidnokronk, úidnokrunk*.

Por. *horyzont*.

Widokówka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabytku, kwiatów, lub bez fotografii’

Kiedyś to pocztu widokówki se ludzie wysyłali (Strupin). Widokówka to z widoczkiem jakimś przyważnie była (Fajslawice). Widokówka to była wysyłana bez koperty (Baranów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *widokówki*; D. lm. *widokówek*; wymowa: *úidokufka, úidukufka*.

Por. *kartka, odkrytka, pocztówka*.

Wieczorek ‘zabawa z tańcami na wsi’

Wieczorki, tam muzykant taki był, na skrzypcach grał, a my te roboty w kąt i same tańcowali. I bawili sie i wesolo było, i nie było siedzenia w domu, tylko chodzenie z robotami, kolejno śmy chodzili i wesolo było, śpiew, aż sie dom unosił (Kałolewnica). No, jak sie chodzi na wieczorki, dużo zbirało sie dziewcząt, chłopców, śpiwają, grają, takie wieczorki byli (Ortel Książęcy). Wieczorki to w zimie sie odbywali (Janówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i północna.

D. lp. *wieczorka*; D. lm. *wieczorków*; wymowa: *úěčorek*.

Por. *balówka, dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, zabawa*.

Wieczórki I – tom VII: 415–416.

Wieczórki II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Darcie pierza wieczorem to nazywali się wieczórki (Dańce). Wieczórki to wieczorne spotkania sąsiadów w porze zimowej, połączone z darciem pierza, przędzeniem (Grabowiec). Wieczórki to wieczorne spotkania, schadzki kilku kobiet w domu jednej gospodyni i te pióra darli (Siedliszcze). Wieczórki to organki, na każdy wiosce był ktoś kto umiał grać [...], wtedy to pióra darli. Potem, zabawy, na urgankach grali, na skrzypcach grali, śpiewali (Łukowa). Wieczórki to wspólne darcie pierza (Międzyrzec Podlaski). Darcie pierza to chudziło się na, garczek się pchało pierze, i chudziło się na wieczórki. Zbierali się tam kubjety, ale każdą, kiedyś nie rubili jak teraz, teraz robjo panie, że zbirajo się wszystkie, jedna ma pirze i wszystkie sąsiady się zbirajo i dro. To się kubjety zbirajo i dro dupóki zedro, i wódke dajo, łubjady robjo, częstujo (Świerże). Baby na wieczórki chodzili, ot takie gadanie babskie to było, i te pióra przy tym (Brzeźno).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lm. *wieczorków*; wymowa: *úěčurki, úičurki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, denki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, pióraczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór*.

Wiejska droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’

(zob. ilustracja 23).

Wiejska droga to niebrukowana droga, co idzie od wsi do wsi (Gręzówka). Kiedyś to były wiejskie drogi, a tera się szoso jedzie (Trzebieszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Gręzówka, Trzebieszów (zob. mapa 2).

D. lp. *wiejskiej drogi* // *wiejski drogi*; D. lm. *wiejskich dróg*; wymowa: *úějska droga*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wygon, zagumienna droga*.

Wiejski ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Jak ze wsi, no to jest wiejski (Hamernia). Coś ze wsi jest, no to wiejskie, tak samo człowiek to wiejski, a z miasta to miejski (Ostrzyca). Wiejskie jedzynie to kiedyś było inne, inne kiedyś jak teraz, bo na wsi było wszystko byz nawozów, prosków, wszystko to wiejskie było zdrowe, niczym ni doprawiane (Tyszowce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiejskiego*; D. lm. *wiejskich*; wymowa: *úějski*.

Por. *chłop, wieśniak, wioskowy, wsiarz, wsiowy*.

Wielki świat ‘odległe strony’

Tam w tym wielkim świecie, to można się zgubić, ja na jarmak i tyle, daly ni jade (Tereszpol). No, jak coś jest bardzo daleko, no to w wielkim świecie, dla nas za daleko

(Snopków). *Ja tam tych wielkich światów to nie widziała, bo tam nie jeździła w te wielkie światy, całe życie ja tu była u siebie* (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *wielkiego świata*; D. lm. *wielkich światów*; wymowa: *velki sfat, velky sfat*.

Por. *ameryka, daleczynio, daleczynna, świat, ukraina*.

Wielkie drzwi ‘główne drzwi do kościoła’

Wielkie drzwi so w każdym kościele (Orłów Drewniany). *Do kościoła to sie wchodzi wielgimi drzwiami* (Trzcianki).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *wielkich drzwi*; wymowa: *velke džvi, velke žvi, velke žvi, velge žvi*.

Por. *duże drzwi, główne drzwi*.

Wierzch I – tom I: 332.

Wierzch II – tom IV: 463.

Wierzch III – tom V: 483.

Wierzch IV – tom VI: 582.

Wierzch V – tom VII: 416.

Wierzch VI ‘szczyt góry’

Najwyższe u góry, no to wirzk góry (Rozwadówka). *Góra to jest z wielgim wierzchem, i tak jest mało miejsca na tym wirzchu* (Pokrówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 15).

D. lp. *wierzchu*; D. lm. *wierzchów*; wymowa: *vešx, višx, vešk, višk*.

Por. *czubek, szczyt, wierzchołek*.

Wierzchołek I – tom V: 483.

Wierzchołek II ‘szczyt góry’

Wierzchołek to może być góry i drzewa (Wielkolas). *Wierzchołek góry to jest to, co najwyżej* (Stefankowice). *Wierzchołek to jest to, to ta sama góra, to najwyższe u góry* (Glinny Stok).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 15).

D. lp. *wierzchołka*; D. lm. *wierzchołków*; wymowa: *vešxouek, višxouek, veškouek, viškouek*.

Por. *czubek, szczyt, wierzch*.

Wieś I ‘osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli’ (zob. ilustracja 21).

Wieś to miejsce zamieszkałe przez rolników, co pracujo w polu (Żabno). *Wieś ciągnęła sie od folwarku, od dworu* (Skowieszyn). *Na wsi to była ciężko praca, upracuwali sie*

ludzie ponad miare (Hamernia). Kiedyś ludzie na wsi siali żyta, pszenice, owsy, tubiny, a kosili kosiarkami konnymi. W stajniach stały świny, krowy, konie (Luchów Dolny). Drewniane wozy to za Niemców były drewniaki i tu na wsi robiły z drzewa (Smólsko Duże). Za tym drugim mostem to już so końcówki już, bo już koniec jest, koniec wsi (Lipa). I ta droga, co to był tak jakby środek wsi, bo tutaj już był krzyż, figura taka, no i rozjeżdżały się (Dziecinin). Nasza wieś jest bardzo duża (Świeciechów). Tera to ubogo na wsi, a kiedyś to wieś była kolorowa, obrzędy, piosenki (Żrebce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wsi; D. lm. wsiów; wymowa: *úeś*.

Por. *sioło, wioska*.

Wieś II ‘mieszkańcy wsi’

Wieś to się mówili na wszystkich, co tu mieszkało, o, wieś idzie (Gorajec). My przyjechali na to wysele, a tam słyszym jak mówio, o, wieś przyjechała, no bo oni niby lepsze, bo z miasta, a my to wieś (Maszki). Jak był pożar, to zlyciała się cała wieś i ludzie pomagali, jak chto tylko mógł (Hamernia). Jak kopanie kartofli czy młocka to pół wsi się potrafiło zejść i razem młócili, kopali, a przy tym śmichu było, radości, bo to wszystko razem, i młode, i stare, zbytki różne na kuniec robili, a potem zabawy, śpiewy i wesołość, a tera każdy usobno (Moniatycze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wsi; D. lm. wsiów; wymowa: *úeś*.

Por. *gromada*.

Wieść ‘wiadomość przekazywana drogą nieoficjalną’

Wieści te przekazywali między sobą, bo to głośno ni wolno było mówić zara po wojnie, ale ludzie wszystko widzieli, wieści się rozchodzili (Zubowice). A na wsi to tak chodzili od wsi do wsi i tam te sobie wieści przekazywali, jakie tam potrzebne były (Rejowiec Fabryczny). Była wieść, że te partyzanty tu so w lassach, no to się sło niby na grzyby czy tam po drzewo, i się niesto co do jedzynie (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wieści; D. lm. wieściów; wymowa: *úeść*.

Por. *pogłoska*.

Wieśniak ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Wieśniak, bo mieszka na wsi (Orłów Drewniany). Powiała to paskudne, to stare mówiły, moja tyściowo tak jeszcze mówi, ale to wieśniak (Grabówka). Jak ze wsi to wieśniak, a z miasta to mieszczuch (Gręzówka). Wieśniak to chtoś pochodzący ze wsi (Wola Gułowska). Na kogoś ze wsi, to mówi wieśniak, no pewnie z tego, że wsi jest, na wsi mieszka (Skoków).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wieśniaka; D. lm. wieśniaków; wymowa: *úeśńak, úeśńok*.

Por. *chłop, wiejski, wioskowy, wsiarz, wsiowy*.

Wieża ‘wysoka część kościoła’

Wieża na kuściele to jest wysoka (Orłów Drewniany). Wieża to coś bardzo wysokiego, na kuściołach so wieże, ale to na tych starszych, bo nowe to inaczy budują (Kakolewnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wieży*; D. lm. *wież* // *wieżów*; wymowa: *úeża*, *úeza*.

Więzienie ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Więzienie to jest dla przestępców (Łopatki). Więzienie to jak coś złego kto zrobi, to tam jego zamykają, tu w Chełmie musi być takie więzienie (Kamień). Mnie Niemcy zabrali do więzienia, byłam tam trzy miesiące. To było w czterdziestym czwartym roku po wysiedleniu (Lipowiec).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *więzienia*; D. lm. *więzieniów*; wymowa: *úeżeńe*, *úeńżeńe*, *úińżeńe*, *úieżeńe*, *úińżeńe*.

Por. *ciupa*, *ciurma*, *kryminał*, *więzień*.

Więzień ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Tu był więzień jeszcze jezdy wojno (Szuminka). Więzień, to tam zamyka się przestępców różnych (Zwiartów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *więzienia*; D. lm. *więzieniów*; wymowa: *úeżeń*, *úeńżeń*, *úińżeń*, *úińżiń*.

Por. *ciupa*, *ciurma*, *kryminał*, *więzienie*.

Wikary ‘pomocnik proboszcza’

Wikary to młodszy ksiądz w kuściele (Jasionka). Wikary to młody ksiądz i taki pomocniczy w kościele (Lubycza Królewska). Wikary to taki stan księdza w parafii, jest proboszcz, i jest wikary (Końskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wikarego*; D. lm. *wikarych*; wymowa: *úikary*.

Wikliniarka ‘wyplatanie z wikliny koszyków, płotów, łódeczek dla dzieci’

No to znowuż się do tej wikliniarki brał, to płoty się robiło na ogrodzenia, bo tera to mają siatki rozmaite, jak robił, budował, robiły, to takie płoty się robiło z wikliny. Przywoziły wikline tako i przecia się kładło, zwijało się listwy takie, gwoździami przybijawały się, to były, stojaki były grubsze, a tutaj były cieńsze i się wyplatało na około to, to, to, takie te płoty i znowuż odstawiało się na stację to, to na wagony znowuż. Taka wikliniarka była w Gołębiu. To koszyki później płoty. Już nie ploto tych koszyków. Koszyki ploty takie rozmaite, a to była ona i przed wojno kiedyś tutaj u nas była, to wyplatały wszystko tutaj. Nawet i łódeczka. A to dłuższy czas to plół łódeczka dla dzieci, kołyski, to wszystko, i to wszystko przyjeżdżał jeden i zabrał to, to gdzieś tam (Gołąb).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *wikliniarki*; D. lm. *wikliniarek*; wymowa: *úikliniarka*, *úiklyniarka*.

Wikliniarz ‘rzemieślnik, który wyplata koszyki’

Rzemieślnik wyrabiający koszyki to wikliniorz (Świeciechów). Wikliniorz to wyrabiał koszyki i inne ładne rzeczy z wikliny, całe zime to trwało ta rubota (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *wikliniarza*; D. lm. *wikliniarzów*; wymowa: *úiklínaš, úiklyńaš, úiklinoš, úiklyñoš*.

Por. *koszycarz, koszykarz*.

Wiorsta ‘miara długości około jednego kilometra’

Wiorsta to jest to samo, co dziś kilometr, siedym wiorst to sie nazywało mila (Leszczanka). Wiorsta to taki dawny kilometr (Łazy). Wiorsta to jak dziś kilometr (Dębica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wiorsty*; D. lm. *wiorstów*; wymowa: *úorsta*.

Wioska ‘osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli’ (zob. ilustracja 21).

Wioska to miejsce zamieszkałe przez rolników (Naklik). W dwa tysiące dziesiątym roku była straszna powódź. Wisła weszła do naszej wioski, tak że zakryła nawet szose (Świeciechów). Tam gdzieś, gdzieś na wiosce. Może była jaka wioska, że dwie maszyny, może też nie. Reszta to cepami (Zastawie). Na wiosce to tak sie żyło. Zawsze rano mnie budzili, takie byli żarna, i mama gotowała śniadanie, mnie dała zboża, ja musiała namlić w sieniach, takie byli, musiałam mlić i mąki namlić żytni albo z reczki, i kluski mama późni gotowała, z ty redczanej mąki, takie były czarne, jak sie jadło, to jak po gardle tam darło. No na mleku, na chleb tak zawsze też mliła, co ranka i wieczór, to tylko żarna po całej wiosce, tylko był jargot no w sieni. No piekliśmy chleb z żarna, z młyna nikt ni miał mąki nijaki (Bukowa). Pojedziem na druge wioske, tam jest bugata dziwczyna, to może by za mąż jiszła (Hamernia).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wioski*; D. lm. *wiosek // wiosków*; wymowa: *úoska*.

Por. *sioło, wieś*.

Wioskowy ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Un sie nie umi zachować, no bo to wioskowy chłopak jest (Rozwadówka). Wioskowy taki, no to uważali, że taki, co un może ni putrafi, bo wioskowy, ze wsi (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *wioskowego*; D. lm. *wioskowych*; wymowa: *úoskowy, úuskowy*.

Por. *chłop, wiejski, wieśniak, wsiarz, wsiowy*.

Wiosło I – tom VI: 584.**Wiosło II** ‘to, czym popycha się łódkę’

Wiosło to jest to łódki, nim sie popycha te łódke na wodzie (Rudka). Wiosłem sie kiruje, jak sie płynie łódko (Maziarka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wiośta*; D. lm. *wioseł* // *wiośtów*; wymowa: *úosúo, úosúo*.

Por. *kopystka, łopata, łopatka*.

Wir ‘wir w rzece’

Jak wir taki wielgi na wodzie, to trza uciekać, bo wir może porwać (Piotrawin). *Wir w rzece to może i porwać człowieka* (Hulcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiru*; D. lm. *wirów*; wymowa: *úir*.

Por. *bełk*.

Włotek ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Pukam trzy razy w ul nad włotkiem (Wohyń). *W ulu jest włotek taki malutki i te pszczoły przez to wychodzą z ula, a potem znów tam wchodzi* (Żerocin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *włotka*; D. lm. *włotków*; wymowa: *włotek*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wybieg, wylot, zatwór*.

Włóka I – tom II: 212.

Włóka II – tom VIII: 437.

Włóka III ‘miara powierzchni pola równa trzydziestu morgom’

Włóka to trzydzieści morgów (Wólka Abramowska). *Pole to jakoś na włóki mirzyli, a jak to było, to nie wiem* (Putnowice Mniejsze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *włóki*; D. lm. *włóków*; wymowa: *vúuka, vúuka*.

Woda ‘bezbarwna ciecz, bez zapachu i smaku, rozpowszechniona w przyrodzie’

Kiedyś wodę się brało z studni (Czajki). *Woda to jest mycia, no i pić można wodę, jak zdrowa, najlepší źródłana do picia się nadaje* (Załużce Stare). *U nas wody pod dostatkiem jest, bo tu rzeka jest. Ale tak nad samo wodę, nad Wisłę to wirzby, tam je dużo tych wirzb, różnych krzewów, nawet nie bardzo wiem jak się nazywają, ale drzew to jest różnych. Trawy tam pełno, jak je lato, to ładnie tam i kwiatki są, no i te krzewy. Przy samej wodzie to ta wiklina, trzcina, no nie, tam rośnie, też tego pełno* (Opoka). *Tam świnie, kunie, krowy to ludzie powywoziły, bo ta woda nie weszła tak łód raz. Wolno to, to tu szło. Takśmy tu na drodze wtedy stali i patrzyli, ile już przybyło i tak całą noc się wtedy nie spało. Bo strach było iść spać, bardzo strach, bo kto tam wiedział gdzie zaleje i dokąd ta woda dojdzie. A szum taki był jak ta woda tu na wieś płynęła, jo to się bołam bardzo, bardzo* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wody*; D. lm. *wód* // *wodów*; wymowa: *voda*.

Wodończ ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wodończ to taka wyrwana zimnia przez wodę na polu (Chodel). Wodończ się zrobiła, woda wymyła na polu (Niezdów).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Bełżyc i Opola Lubelskiego.

D. lp. *wodończy*; D. lm. *wodończów*; wymowa: *vodoňč, vodoňc*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Wodończa ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wodończa to rów z wodą nawadniający ziemię (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Wodończa to sącząca się woda spod ziemi, zbiera się w taki dziurze, no, to taki rów z wodą (Buśno). Wodończa to jakiś rów po dyscach i woda tam stała (Michałówka). To się nawadniało rów wymyty na polu przy wodzie, i to wodończa (Ochoża).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *wodończy*; D. lm. *wodończów*; wymowa: *vodoňča, vudoňča, vodoňca*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Wosk ‘to, z czego pszczoły robią plaster’

Był dobry miód taki w cieczy i później to on się lekko skraplał z tego, to jeszcze robiono jakiś tam wosk, jakieś tam świece wyrabiały (Wólka Domaszewska). Wosk to jest, z niego pszczoły robią plaster na miód (Orłów Drewniany). Dawno paninki lały wosk na wodę i patrzyły, co tam wyszło (Krzemień). I nad głowę to wylewała nie, ten wosk, [...]. Nad pojemnik z wodą zimną. [...]. Bo później ten wosk topił się i kształt wychodził (Olszanka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wosku*; D. lm. *wosków*; wymowa: *wosk*.

Woszczyna ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Woszczyna jest z miodem, taki plaster (Naklik). Woszczyna, to tam się zaczyna ten miód robić w ulu (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *woszczyny*; D. lm. *woszczynów*; wymowa: *voščyna, voscyna, vuščyna, vuscyna*.

Por. *plaster, rama, ramka, suchary, węza*.

Wotalinka ‘miejsce niezadrzewione w lesie’

Wotalinka to takie miejsce w lesie, gdzie nie ma drzew (Rogóźno). Wotalinka to w lejsie miejsce wolne od drzew (Tarnawatka).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *wotalinki*; D. lm. *wotalinków*; wymowa: *votalinka*.

Por. *polana, polanka*.

Wozacz ‘człowiek powożący końmi’

Wozacz to powozi końmi i wozem, no taki furman inaczy (Puchacze). Wozacz łapie za lejce i jedzie furmanko (Branica Radzyńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *wozacza*; D. lm. *wozaczów*; wymowa: *vozač, vovac, vozoč*.

Por. *furman, wozak, woźnica*.

Wozak ‘człowiek powożący końmi’

Wozak to człowiek kierujący końmi (Wola Gułowska). Wykupił se wegiel i jeno zapłacił, a wozak mu som przywióz na miejsce (Sól). Wozak to jest to samo, co furman (Okrzeja).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *wozaka*; D. lm. *wozaków*; wymowa: *vozak, vozok*.

Por. *furman, wozacz, woźnica*.

Woźnica ‘człowiek powożący końmi’

Woźnica to taki kirowca wozu (Witulín). Woźnica, bo trzymał za lejce i jechał wozem, kiedyś to jeszcze drywnianym (Łomazy). Kiedyś to każdy gospodarz był woźnico, bo każdy wozem jeździł (Wohyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *woźnicy*; D. lm. *woźniców*; wymowa: *voźnica, vuźnica*.

Por. *furman, wozacz, wozak*.

Woźny ‘ten, kto dba o porządek w szkole’

Woźny w szkole to był prawie najważniejszy, dzieci sie go bali (Niedrzwica Duża). Woźny to w szkole był, pamiętam, taki wysoki chłop był i jak krzyknoł to dzieci sie bały, a nauczycielka to mówiła i mówiła, a dzieci ni słuchali (Tarnawatka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *woźnego*; D. lm. *woźnych*; wymowa: *voźny*.

Wójt ‘zwierzchnik gminy wiejskiej, zarządzający gminą’

Wójt to najważniejszy urzędnik w gminie (Karmanowice). Wójt to jest w gminie, łon rządzi gmino cało (Wolica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wójta*; D. lm. *wójtów*; wymowa: *vujt*.

Wóz strażacki

Wóz strażacki to tak. Beczka, no taki normalny wóz, tylko większy, i beczka z wodą na tym wozie strażackim. No i jechali końmi. Mieli te, te węże, takie pompy były i ręcznie pompowali te wodę (Rejowiec Fabryczny). Wóz strażacki sie nazywa, bo kiedyś to był zwykły wóz, koń ciągnął, i na tym beczka z wodą, węże, sikawki, i to był wóz strażacki, tera majo samochody (Trzydnik Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wozu strażackiego*; D. lm. *wozów strażackich*; wymowa: *vus strażackíi*.

Wrótką I – tom IV: 469.

Wrótką II ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Wrótką byli przy ołtarzu, tak naobkoko, i to sie zamykało, i otwirało na środku te wrótką (Rogów). Wrótką, balaski mówili na to, co dziliło cały kościół i ołtarz, to taka przygroda była (Wola Różaniecka). Przy wrótkach sie klękało do kumunii (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 17).

D. lm. *wrótków*; wymowa: *vrutka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótką*.

Wschód ‘kierunek, strona świata’

Tak pójde nad Bug, pupatrze na wschód i wydaje mi sie, że widze mój dom, bo my mieszkali po tamty strunie z dziesięć kilometry od Buga (Olenówka). Wziun se babe dzieś zy wschodu i mówili, że to ruska (Piotrowice). Na schodzie Polski to zawsze zimni jest jak na zachodzie (Załucze Stare).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wschodu // wschoda*; wymowa: *fsxut, sxut*.

Wsiarz ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Wsiarz, no bo ze wsi jest (Wola Gułowska). Wsiorz to troche tak paskudnie powiedzić, ale mówio, że ze wsi, no to wsiorz (Sąsiadka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wsiarza*; D. lm. *wsiarzów*; wymowa: *fśaś, fśoś*.

Por. *chłop, wiejski, wieśniak, wioskowy, wsiowy*.

Wsiowy ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Un taki wsiowy jest, bo jaki ma być, jak ze wsi (Orłów DREWNIANY). Wsiowy mówio na kogoś takiego, co pochodzi ze wsi i do wsi należy (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wsiowego*; D. lm. *wsiowych*; wymowa: *fśovy*.

Por. *chłop, wiejski, wieśniak, wioskowy, wsiarz*.

Wte i wewte ‘tam i z powrotem, w obie strony’

Tak chodził wte i wewte, miejsca se zdybać nie móg, bo tak sie nyrwował, jak baba rudziła (Kolonja Zakręcie). Pojechał wte i wewte furo, a mróz wtedy był musi ze trzydzieści stopni (Rybczewice). I te bielizne, jak tam namoczyły w wodzie, i była taka beczka, nazywała sie zolnik, i ten zolnik na trzech nogach stał, pod spodem sie podstawiło, i te bielizne wte i wewte tak parzyły (Smólsko Duże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *fte i vefte*.

Por. *tam i nazad*.

Wybieg ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Wybieg to w ulu, nim wylatują i wlatują pszczoły (Wandalin). Wybieg to jest dziurka tako, takie to, któredy wylatują pscoły z ula (Zgoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego.

D. lp. *wybiegu*; D. lm. *wybiegów*; wymowa: *vybék*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, włotek, wylot, zatwór*.

Wyboje ‘nierówności na drodze’

Wyboje so na drodze i źle jechać (Grądy). Wyboje to taka nierówna droga, z jakimiś dziurami (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 7).

D. lm. *wybojów*; wymowa: *vyboje*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyrwy*.

Wycierać tablicę ‘czyścić, wycierać tablicę z kredy’

Po każdym pisaniu trza wycierać tablice (Mszanka). Jak sie pisze na tablicy kreda, to potem trza wycierać tablice z ty kredy (Sielec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *wycierać tablice, wyćierać tablice, wyćierać tablyce, wyćierać tablyce*.

Por. *ścierać tablicę*.

Wygon I – tom III: 395.

Wygon II ‘część wsi’

No było dwie takie pralnie we wsi. Była jedna koło Niedźwiedzia, a druga była na wygonie. To jeszcze w tym, w starym domu mieszkali tutaj przy sklepie, na wygonie (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *wygonu*; D. lm. *wygonów*; wymowa: *vygon, vygun*.

Wygon III ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Wygon to niebrukowana droga od wsi do wsi (Janiszkowice). Wygon to droga między polami, taki dojazd do pól (Momoty Dolne). Wygon to wspólna droga wiejska (Osmolice). Wygon to błotnista droga, jedzie sie czy idzie w pole to drogo, bydło idzie na pastwisko (Grądy). Wygon to droga na pastwisko (Gościeradów). Wygon to szeroka droga niebrukowana, porośnięta trawo, które dawni gnało sie bydło na wspólne pastwisko (Ruda Solska). Wygon to droga, które pędzi sie bydło na pastwisko (Gałęzów). Wygun to droga do przegonu bydła na wspólne pastwisko (Babin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 2).

D. lp. *wygonu*; D. lm. *wygonów*; wymowa: *vygon, vygun*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, zagumienna droga*.

Wylew ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Wylew, to jak rzeka wyleje (Zarzecze). Wylew to miejsce zalane wodą z rzeki (Dębica). Całe łaki tutaj to jeden wylew jest, jak ta powódź najdzie (Polanówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Dębica, Kolechowice, Zarzecze, Stok, Polanówka, Snopków, Wierzbica pow. Kraśnik, Ostrzyca, Staw Noakowski, Momoty Dolne.

D. lp. *wylewu*; D. lm. *wylewów*; wymowa: *vylef*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Wylewisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Tu zawsze na wiosnę robi się wylewisko (Piotrawin). Jak była ta powódź, to tu na całych polach takie wylewisko było (Kleszczówka). Rzeka zrubiała wylewisko (Janiszów).

Źródła: PM.

Geografia: Kleszczówka, Krępa, Dębica, Osiny, Jawidz, Piotrawin, Rożki, Janiszów, Kawęczyn.

D. lp. *wylewiska*; D. lm. *wylewisk*; wymowa: *vylevísko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, zalew, zalewisko*.

Wylot ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Wylot to otwór w ulu, żeby pszczoły miały którędy wyjść z ula (Międzyrzec Podlaski). Wylot to otwór, którym wylatują pszczoły (Grądy). Pszczoły wlatują i wylatują przez wylot, takie dziury w ulu (Dubienka). Wylot to taka dziurka w ulu, przez nią wlatują pszczoły do tego ula (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wylotu*; D. lm. *wylotów*; wymowa: *vylot*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wybieg, zatwór*.

Wymok I – tom II: 347.

Wymok II ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wymok to woda wymyta na polu (Olbięcín). Wymok to jak bardzo mokro i takie doły się robio na polu przez wodę, co tam stoi (Popkowice). Wymoki takie powyrwało na polu (Nielisz). Wymok to taka wyrwa przez wodę zrubiona (Kotlice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *wymoku*; D. lm. *wymoków*; wymowa: *vymok*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Wymoklisko I – tom II: 347.

Wymoklisko II ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wymoklisko to jest takie wyrwane na polu przyz wodę (Flisy). Wymoklisko to rów zrobiony przez wody deszczowe w polu (Oblasy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław i Janowa Lubelskiego.

D. lp. *wymokliska*; D. lm. *wymoklisków*; wymowa: *wymokłisko*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wyrwa, wyrwisko, zapasć*.

Wyrobница ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

W lecie to szły te wyrobnice z daleka i szukały, dzie można zarobić (Mętów). A baba, co na robote sezonowo do dworu z innych okolic na lato przychodziła, to była wyrobница (Chmiel). Była tako wyrobница, co umiała pisać i czytać, i uczyła dzieci (Chłopców).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lublina, Puław, Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *wyrobnicy*; D. lm. *wyrobniców*; wymowa: *wyrobница*.

Por. *bandocha, bandoska, zarobnica*.

Wyrobnik I ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Wyrobnik to ma tylko dom i bardzo mało, bardzo mały kawałek ziemi tak koło domu (Chmiel). Wyrobnik to biedny gospodarz (Orłów Drewniany). Taki, jak nie był gospodarzem, tylko wyrobnikiem, to sobie kupił od nas zboża, kupił sobie od nas drzewa (Garbów). Dużo wyrobników było, wyrobniki po pastwiskach zbierały gnojec (Smółsko Duże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńnik*.

Por. *batrak, dziad, małorolny, małoziemny, zagrodnik*.

Wyrobnik II ‘człowiek mieszkający w cudzym domu’

Wyrobnik, bo un nic ni ma, nawet mieszka w obcym domu (Górka). Wyrobnik taki był z niego, w cudzym domie mieszkał (Wólka Plebańska). Wyrobnik to jak un nawet domu swojego ni ma, u ludzi mieszka (Ortel Książęcy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńnik*.

Por. *komornik, podkomornik*.

Wyrobnik III ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Kiedys to duzo wyrobników było, szły po kilkanaście kilometrów za praco (Smółsko Małe). Dużo u nas tu było tych wyrobników, co dzieś z dalsza, z innych wsi, ciężkie czasy były, nie to, co tero (Sól).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńik*.

Por. *bandoch, bandos, góral*.

Wyrobnik IV ‘robotnik sezonowy, któremu płacono w naturze’

Wyrobnik to człowiek pracujący sezonowo za wynagrodzenie, ale w zbożu, kartoflach, mące (Strzeszkowice Duże). *Wyrobnik to dawniejszy robotnik sezonowy przy dworze* (Krzemień). *Wyrobników szukali du dworu du pracy, bo to był tania siła robocza* (Za-tyle). *Wyrobnik to robiuł za meter zboża, a nawet za kilo słuniny cały dzień młóciuł* (Sułów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńik*.

Por. *najemnik, robotnik*.

Wyrwa ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wyrwa sie zrubila, woda kuryto wyrwała (Tuczepy). *Wyrwa to jak taki nieuregulowany rów wyrwany przez wody* (Wólka Abramowska). *Wyrwa to rów wymyty przez wody deszczowe w polu* (Łopatki). *Wyrwa wodna to była przez deszcza zrubiona* (Stawce). *Tako wyrwa w wale była, i tak ta woda tu na pola i na wsie pakowała* (Świeciechów). *Jak dyszczowy rok, to potem so wyrwy na polu z tego dyszczu* (Giełzew).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wyrwy*; D. lm. *wyrwów*; wymowa: *vyrva*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwisko, zapaść*.

Wyrwisko ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wyrwisko to inaczy taka wyrwa wodna na polu (Żerniki). *Wyrwisko na polu zostało wymyte przez dysce* (Skowieszyn). *Wyrwisko zrubili wody dyszczowe w polu* (Ulhówek).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *wyrwiska*; D. lm. *wyrwisków*; wymowa: *vyrvísko*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, zapaść*.

Wyrwy ‘nierówności na drodze’

Na ty drodze takie wyrwy, że ciężko jechać (Modryniec). *Na budowe wuzili materiał i narubili na drodze takich wyrwów, że trzęsie samochodem, a ominąć ni ma jak* (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: Borzechów, Bończa, Malice, Modryniec (zob. mapa 7).

D. lm. *wyrwów*; wymowa: *vyrvy*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, rystoki, szturpaki, wyboje*.

Wyspa ‘wyspa na rzece, na jeziorze’

Wyspa, to na środku rzeki czy na większym jeziorze jest kawałek ziemi z trawo, krzakami (Stanisławów). *O, a jakie zabawy tam pod Wisłtu były, tam je tako wyspa, no Wisła usypała wyspe* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wyspy*; D. lm. *wyspów*; wymowa: *vyspa*.

Wzgórek ‘małe wzniesienie terenu’

Ze wzgóрка żeśmy na butach zjyżdżali, bo w zimie był lód (Wólka Tarnowska). *Dzie niegdzie to jest jaki wzgórek, a tak to płasko* (Maszki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wzgórka*; D. lm. *wzgórków*; wymowa: *vzgurek*.

Por. *góрка, grąd, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Wzgórka ‘małe wzniesienie terenu’

Ten dom stał na taki wzgórcie (Wólka Kańska). *Tu teren więcy równy, dzieś tam tylko jakaś wzgóрка* (Bezek).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Chełma.

D. lp. *wzgóрки*; D. lm. *wzgórków*; wymowa: *vzgurka*.

Por. *góрка, grąd, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, zgórek, zgóрка*.

Z Bogiem I ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Tera to więcy mówio z Bogiem to tych żniwaków na polu, a te też odpowiadajo tak samo (Olszanka). *Z Bogiem sie mówi do tych, co na polu, bo wtedy Pan Bóg im dopomoże, a i nam dopomoże, bo dobrze życzym innym* (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *z boǳem, z boǳim*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóz, Panie Boże dopomóz, szczęść Boże*.

Z Bogiem II ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Kiedyś to jak sie od kogoś wychodziło, to sie mówiło z Bogiem czy zostańcie z Bogiem, a tera więcy do widzenia mówio (Dzwola). *Z Bogiem jak powi, to takie, że wiadomo, że to jest człowiek religijny, ale to zanika, mówio zwyczajnie do widzynie* (Uchańka). *No to z Bogiem babko, przyjde za pare dni* (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *z boǳem, z boǳim*.

Por. *baǳcie z Bogiem, do widzenia, zostańcie z Bogiem*.

Z powrotem ‘z powrotem, do tyłu, wstecz’

Pójść, poszłam, ale z powrotem to już musioł mie przywiźć, bo ni dałam rady, człowiek już stary (Studzianki). *Zawióz mie do doktora, ale z powrotem to musiałam już czekać na pekaes* (Zakłodzie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *s powrotem, s puwrotem.*

Por. *nazad.*

Za darmo ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Za darmo dajo, to coś w tym musi być, że to bez pieniędzy (Korytków Duży). Za darmo to nic w życiu ni ma, to cie ino tak oszukujo (Nowosiółki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za darmo.*

Por. *darmo, darmocha, gratis.*

Za rogiem ‘niedaleko, tu obok’

To bardzo blisko, za rogiem (Strzeszkowice Duże). Za rogiem już był jich dom, bardzo blisko nas te Ukrainice mieszkali, ale my dobrze żyli (Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za rogiem.*

Por. *blisko, bliziutko, rzut beretem, za węgiem, zaraz.*

Za węgiem ‘niedaleko, tu obok’

Mówi sie, jak co blisko, to mówi sie, że za węgiem, bo w chałupach kiedyś byli węgi pu bokach i pewnie stąd (Ostrów). Za węgiem, no to jak bardzo blisko (Uchańka). To bliziutko, tu zara za węgiem (Zakłodzie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za wejgiem, za wyjgiem.*

Por. *blisko, bliziutko, rzut beretem, za rogiem, zaraz.*

Zabawa ‘zabawa z tańcami na wsi’

A jak było zabawa, to zbirały sie ludzie grupami, bo kiedyś było młodych. Zrobiły zabawe w lejsie (Żrebce). Dziś to ido na zabawe na druge wioske (Jawidz). Piękne zabawy bywali i sie schudzili z wszystkich wsiów (Nowa Wieś). Były jeszcze takie przyjemne zabawy, już później, wiejskie zabawy. Nad jeziorem. Tam jezioro Sumińskie było. Tam dużo ludzi przychodziło w niedziele, święta. Tam była muzyka. Tańce były (Sumin). Nie, nie było tak jak teraz, luzu takiego, tak nie było, żeby dziewczyna sama poszła tam na zabawe, to było niedopuszczalne (Kakolewnica). Normalnie tam na łukach w tym kółku na przykład, gdzie były tańce, to trawa była na króciutko wykoszona i to było tak łogrodzone tymi brzoźkami, wiklinami, tak ładnie łoplecticone było, no i tam przywozili strażacy, i ławki, i tam bufet, można sie było i piwa napić, i wódka była, i kiełbasa, i chleb, no i tam to sie łodbywało. Oświetlone to było wszystko lampami naftowymi, straż to miała na wyposażeniu. Na takich tyczkach takie uchwyty były i tak to było oświetlone, ale to był w całym tym kregu taki półmrok. Ale i też łorganizowali te zabawy przeważnie, jak była pełnia księżycy, to nieraz było bardzo widno, bo księżyc świecił i tego, dla młodych to były bardzo dobre wspomnienia. Byłem raz na taki zabawie, ale to byłem takim chłopakiem, miałem może piętnaście lat, każdy mógł pójść, nawet i starsze kobiety i chłopcy szły, no i dzieci były. Były też łorganizowane zabawy w lesie, też były takie kregi przygotowane, też to był piękny urok. [. . .]. Teraz zabaw jest coraz mniej, nawet kiedyś jak pamiętam to łorganizowali zabawy taneczne koło Wisły tam, było i piwo, i bufet, no

i torkiestra, no i takie koło było zrobione z brzózek, no ładnie tak umajone i tam właśnie młodzież sta i bawiła sie, to było w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych, w lecie (Świeciechów). Zabawy sie odbywały po domach. Na skrzypcach grali, tańczyli różne toberki, tam takie tańce były ludowe (Teodorówka). Tera nicht nikogo nie widzi, gesi ni majo i piór nie dro, ale i zabaw ni robio (Moniatyczne). Zabawa była tam, dzie sie pirze darło, tu sąsiadów cy w domu sie robiło, a schudziło i do godziny drugi, trzeci (Branew). Dziwki poszły na zabawe na swojo wieś, ale i do drugi wsi szły (Krzczonów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. zabawy; D. lm. zabaw // zabawów; wymowa: zabawa.

Por. balówka, dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek.

Zabawa w chowanego ‘czynności bawiące, związane z bieganiem i chowaniem się’

Zabawa w chowanego, to jeden sie chował, a tego szukali, to można sie było i w dwie osób w to bawić (Teodorówka). Przeważnie to klasy, a zabawa w chowanego, no to ganiłi sie przeważnie, ganiłi sie tak i szukali tego, co sie schował (Staw). Zabawa w chowanego była. Tak, w chowanego. Takie te zabawy były ruchowe bardzo (Babin). Zabawa to była w chowanego przyważnie, zabawa w chowanego (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. zabawy w chowanego; D. lm. zabaw // zabawów w chowanego; wymowa: zabawa f xowanego, zabawa f xowanego.

Zabawka ‘przedmiot służący dzieciom do zabawy’

Zabawki dla dzieci to były wszystko swoji ruboty (Dąbrowica). A zabawki, to jak sie piłeczke ze szmatki uszyło, no to była piłeczka, to lalczka tam ze szmatki, przeważnie takie same robiła mama nam zabawki, a tam gdzie żołnierzyki warszawiaki jak nawieźli, bo przyjeżdżali na wieś po żywność, to, to przywieźli blaszanego tego, takie zabawki (Wierzbica pow. Chelm). Zabawki, to chłopcy robili sobie piłki, skubali wełne z krów, jak paśli krowy na pastwisku i tak, jak oni nazywali, ja już nie pamiętam, i tak ubijali, ubijali te wełne i takie piłeczki były nieduże i tak sie bawili tymi, ale to były takie twarde te piłki i ciężkie, silnie ubijali, kręcili w rękach i ona sie, ta wełna z tych krów wyskubana, ona sie tak ubiła i była, tak gładziusiańka później była i tym sie bawili. [...]. To, jak któryś tatuś był sprytny, miał do tego dar, to wyżywał te koniki z kory sosnowej, bo ta gruba ta kora była i te koniki takie były ładne, czerwone, bo ta kora była czerwona taka, no niezupełnie czerwona tylko taka, no ale podobna to tego czerwonego koloru. I te koniki takie były ładne, różne zwierzątka wyżywali (Rejowiec Fabryczny). A jakie zabawki byli, gdzie to zabawek było szukać, krowy śmy pasły, a nie bawiły sie (Braciejowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. zabawki; D. lm. zabawek; wymowa: zabafka.

Zabużak ‘człowiek zza Buga’

Ja to zabużak, bo my mieszkali po tamty strunie Buga, tam dziadki zostali, i dużo rudziny jeszcze zostało (Jableczna). Zabużaki to przyważnie jychały na zachód, tak za Wrocławiem to jest jich dużo (Niemce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zabużaka*; D. lm. *zabużaków*; wymowa: *zabużak, zabużok*.

Por. *zabużanin, zabużniak*.

Zabużanin ‘człowiek zza Buga’

Tu było dużo Ukraińców, a pu wojnie to przyszli ludzie zza Buga, o ten tam dały sąsiad to zabużanin jest (Stulno). Ja to zabużanin, przeszełem z tamty strony Buga, tam był mój dom (Cichobórz).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zabużanina*; D. lm. *zabużaninów*; wymowa: *zabużanin*.

Por. *zabużak, zabużniak*.

Zabużniak ‘człowiek zza Buga’

Zabużniak to pochodzi zza Buga, tam sie urodził i tu przyjechał pu wojnie (Horyszów Polski). Zabużniak to taki Ruski, Ukrainiec, no taki, co jest zza Buga (Sitno pow. Zamość).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *zabużniaka*; D. lm. *zabużniaków*; wymowa: *zabużniak*.

Por. *zabużak, zabużanin*.

Zachód ‘kierunek, strona świata’

Wiater dziś z zachodu wieje (Jaszczów). Na zachodzie to słunko zachodzi, to tam jest zachód (Teresin). W stronę Lublina jechać, to jest na zachód (Sawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zachodu* // *zachoda*; D. lm. *zachodów*; wymowa: *zaxut*.

Zagać ‘młody las liściasty’

Nieduży młody las to zagać, ale to liściaste muso być drzewa (Skowieszyn). Małych drzewek nasadziły liściastych i rośnie tako zagać (Janiszkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław, Opola Lubelskiego i Biłgoraja.

D. lp. *zagaci*; D. lm. *zagaciów*; wymowa: *zagać*.

Por. *gaić, kultura, lasek, młodnik, młody las, ugaj, zagajnik*.

Zagajnik I – tom V: 496.

Zagajnik II ‘młody las liściasty’

Jak młode drzewa to jest zagajnik (Nasutów). Zagajnik to skupienie młodych drzewek, oj, jak to ślicznie szumiało te listki tych drzewek młodziutkich (Rachanie). Zagajnik to taki młodziutki las (Wandalin). Zagajnik to młody las (Polichna). Zagajnik to na nowo posadzony, taki młody las z drzewami liściastymi (Telatyn). Zagajnyk to las świeżo zasadzony (Kopyłów). Zagajnik to nieduży i młody las (Oblasz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zagajnika*; D. lm. *zagajników*; wymowa: *zagańnik*, *zagańnyk*.
 Por. *gaiik*, *kultura*, *lasek*, *młodnik*, *młody las*, *ugaj*, *zagać*.

Zagrodnik ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Zagrodnik to taki, co nic ni ma, jakoś chatupke i zagunek pola, i tyle, a z tego przecież nie wyżywi rudziny (Kolechowice). *Zagrodnik to biedny był, ino jakoś chatupine miał, troszeczek pola, i nic więcy* (Kolembrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *zagrodnika*; D. lm. *zagrodników*; wymowa: *zagrodnik*, *zogradnik*.

Por. *batrak*, *dziad*, *małorolny*, *małoziemny*, *wyrobnik*.

Zagumienna droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Kiedys to zagumienne drogi byli, bo szosy to ni było, tylko zagumienna droga ze wsi do wsi i taka sama na pole (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM.

Geografia: Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 2).

D. lp. *zagumiennej drogi* // *zagumienny drogi*; D. lm. *zagumiennych dróg*; wymowa: *zaguńenna droga*, *zaguńinna droga*.

Por. *droga ślalkowa*, *gościniec*, *polna droga*, *polska droga*, *trakt*, *traktowa droga*, *wiejska droga*, *wygon*.

Zajazd ‘restauracja wiejska’

Zajazd to taka gospoda inaczy, ale przy drodze jak jest (Dorohuczka). *Zajazd to przy drodze dzieś stoi, no i tak można zjeść obiad, a nawet i przencocować* (Pogonów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *zajazdu*; D. lm. *zajazdów*; wymowa: *zająst*.

Por. *gospoda*, *gościniec*, *karczma*.

Zajdy I – tom II: 220.

Zajdy II ‘ciężar noszony w płachcie na plecach’

Zajdy na plecach baby nusili, to był ciężar te zajdy, ale jak pole było daly dzieś, to każda baba szła i te zajdy na plecach (Olchowiec-Kolonia). *Zojdy na plecy i poszła baba w pole* (Irena). *W zojdach to dziecko nieśta, a potem na polu tako kubyte stawiała i to dziecko tam spało* (Rudno). *Zajdy zakładało sie na plecy i sie nieśto* (Brzozowica Duża). *Kiedys zajdy takie baby nusili du kościoła* (Rogóžno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *zajdów*; wymowa: *zajdy*, *zojdy*.

Por. *tłumok*.

Zakrystia ‘miejsce, gdzie ksiądz ubiera się do nabożeństwa’

Zakrystia to taki boczny pokoik w kuściele dla księdza i ministrantów na przygotowanie sie do mszy (Ciechanki). *Zakrystia to jest z boku ołtarza głównego* (Białowody). *Jak sie wchodziło przez zachrystie, to kuścielny sie strasznie złościł* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zakrystii*; D. lm. *zakrystiów*; wymowa: *zakryśta, zaxryśta*.

Zalew ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Zalew, to jak woda wyleje, to się robi zalew (Stok). Jak byli zalewy mocne, to woda wylana wszędzie po całym łąkach (Sitno pow. Biała Podlaska). Zalew się robił w czasie powodzi, Wisła zalywała łąki i pola, i w domach nawet woda była (Grabówka).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zalewu*; D. lm. *zalewów*; wymowa: *zalef*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalewisko*.

Zalewisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

To mówio, że zalewisko się zrubiło, rzyka wylała i jest zalewisko (Niedźwiada). Tu było jedno zalewisko, a teraz mamy suche łąki (Dorohuczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Niedźwiada, Kolechowice, Dorohuczka, Kluczkowice, Franciszków, Krzczonów, Sulów, Tarnawka, Tarnawa Duża, Stojeszyn, Mokrelipie, Zawada.

D. lp. *zalewiska*; D. lm. *zalewisków*; wymowa: *zalewisko, zaliwisko, zalywisko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew*.

Zamek I – tom IV: 479.

Zamek II ‘siedziba magnacka’

W zamku to już bardzo bogaty pan, magnat taki mieszkał (Kryłów). My, jako dzieci to tam chodziliśmy tamtędy i jeszcze była taka góra, to nazywali Góra Poleszakowa. I to się już tak zapadło, była taka mała górka, to też opowiadali takie dawne, dawne historie, że tam był zamek i później ten zamek się zapadł, i ta góra tylko została. To taka historia, ale co to było, to ja nie pamiętam, tylko pamiętam, jak babcia jeszcze opowiadała historię. [. . .]. To tam Poleszak mieszka teraz, pobudowani są i tam mieszkają. Tylko, to tak chodziliśmy na to górę ze szkoły, zjeżdżaliśmy tam, i mówili, że tam był duży zamek i ten zamek się zapadł (Babin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zamku*; D. lm. *zamek*; wymowa: *zamek*.

Por. *pałac*.

Zapaść ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

W polu zapaść się zrubiła, woda wymyła także zapaść (Węglinek). Zapaść to zimna wymyta na polu przez wodę (Polichna).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *zapaści*; D. lm. *zapaściów*; wymowa: *zapaść*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko*.

Zapłata ‘czynsz dzierżawny’

Wzino sie jakiś kawalek pola, obrabiało sie i potem z tego trza było zapłate dać, czasem to sie ni oplacało nawet (Wyhalew). Jak sie dzirżawi pole czy coś, no to trzeba za to dać zapłate, za te dzirżawe jest zapłata taka (Ułhówek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zapłaty*; D. lm. *zapłatów*; wymowa: *zapyata, zopųata, zapłata*.

Por. *dzierżawa, oplata, podatek*.

Zaraz ‘niedaleko, tu obok’

Zaroz to tu jest, zakręć i potem już prosto, i to zaraz bedzie (Łaziska). Zaraz to jak tu, tak nidaleko, to sie mówi, że to zaraz (Mętów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zaras, zaros*.

Por. *blisko, bliziutko, rzut beretem, za rogiem, za węgłem*.

Zarobek ‘zajęcie jako sposób na zarobienie określonej sumy pieniędzy lub zapłaty w naturze za wykonaną pracę’

A łojcowie to musiały pójść na zarobek, a to nie było jeszcze gdzie. Trzeba było pójść tam do dwora, patrzeć, żeby cie kto zawołał do roboty (Zastawie). A we żniwa też tak jeździli po folwarkach, zarabiali, ale nie było gdzie tak zarabiać, tak jak teraz, rozmaite powstały fabryki, wtedy nie było gdzie zarobić (Bukowina). Zarobków specjalnych nie było nigdzie, fabryk żadnych nie było, tylko w nadleśnictwie tam jakieś sadzonki tam gdzieś w sezonach to robiły (Smólsko Duże). No ji późni jak już pudrosłam ja, ji no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić do ruboty, bu bracia pošli du wojska, jeden w jednym roku, drugi w drugim, już nie było jich w domu, siostra już też chodziła to na zarobki, to na odrobki. A późni już jak miałam z pietnaście lat, no to już sie szło skoro wiosny na zarobek du lasu drzewek sadzić, już sie zarobiło pare groszy (Stryjów). Moja mama to jeszcze sierpem robiła i na zarobek chodziła (Garbów). Szło sie na zarobek, bo wymajmowały do pracy, no to sie szło (Wandalin). Chudziłam du dworu na zarobek za osimdziesiąt groszy na kretonowy chusteczkie. Ale jiszło sie, bo bieda była (Świerże). A kopania to też tak było, kopało sie na motyki, chodziło sie rano, sie leciało kopać kartofle, było pare tych kopacek, a to se odrobiaty jedna drugi, a to na zarobek sły ludzie, najmaty, bo tymi, a jak nieraz to sie i na zarobek poleciało, ale wszystko było na motyki (Zgoda). Były takie plantiery, co miały po dwanaście morgi buraków, u nich sie robiło, chudziło na zarobek, płacili po dwa złote dzienne, to juz było duzo, dwa złote dzienne. I sie zarabiało (Kolonia Drzewce). Na zarobek pojechał do Ameryki i duzo zarobił (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zarobku*; D. lm. *zarobków*; wymowa: *zarobek*.

Zarobnica ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Zarobnica to przychodziła do pracy z innych stron, z innych wsi (Skowieszyn). Były takie zarobnice, co szły z daleka, żeby co zarobić (Bonów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *zarobnicy*; D. lm. *zarobnic*; wymowa: *zarobńica*.

Por. *bandocha, bandoska, wyrobńica*.

Zarządca ‘człowiek zarządzający dworem i majątkiem dworskim’

Dworem kirował zarządca ustanowiony przyz dziedzica (Zatyle). Zarządca to zarządzał dworem całym, co tam było w tym polu, w gospodarstwie (Orłów Drewniany). Chodzili do tego całego zarządcy majątkiem, czy mogo kłoski pozbierać po polu, taka bida była (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zarządcy*; D. lm. *zarządców*; wymowa: *zażontca, zażoncca, zażuncca*.

Por. *rządca*.

Zastrugaczka ‘ostrze w oprawce, służące do temperowania ołówków’

Zastrugaczka to taki prosty przyrząd, co ma ostre i tym można kredkę, ołówek tak ciniutko zastrugać, że będzie ślicznie pisać (Paszki Duże). Do ołówka zastrugać to potrzebna jest zastrugaczka (Kurów). W piórniku u każdego dziecka to zastrugaczka zawsze być musiała, bo więcy sie ołówkiem pisało (Rozięcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zastrugaczki*; D. lm. *zastrugaczków*; wymowa: *zastrugačka, zastugočka, zastrugacka, zastrugocka*.

Por. *strugaczka, temperówka*.

Zatwór ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Pszczoły wylatują z ula przez zatwór taki malutki z przodu (Naklik). Zatwór to wylot taki dla pszczołów (Bukowina).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *zatworu*; D. lm. *zatworów*; wymowa: *zاتفur*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wybieg, wylot*.

Zawód ‘wyuczona i stale wykonywana praca’

Zawód to wyuczone zajęcie (Kurów). Tera, jak chto ma dobry zawód i chce pracować, to można dobrze zarobić (Skoki). Jego zawód to nauczyciel, ale poszeł pracować do gminy (Paszki Małe). Tera takie czasy, że mało chto pracuje w swoim zawodzie (Pilaszkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zawodu*; D. lm. *zawodów*; wymowa: *zavut*.

Por. *fach*.

Zbieraczka – tom I: 348.

Zbocze ‘zbocze góry’

Góra to mo zbocza z każdej strony (Janowice). W każdym razie ona miała z dwóch stron zbocza. Niezbyt wysokie, ale wieś była w dolinie (Wysokie). U nas gór wielkich nie ma, no to i zbocza niewielkie so (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zbocza*; wymowa: *zboče, zboce*.

Por. *stok*.

Zdebrza I ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Zdebrza to takie więcy paskudne mokradło (Polichna). *Zdebrza to mokry grunt, grzążnie się w nim* (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *zdebrzy*; D. lm. *zdebrzów*; wymowa: *zdebża*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko*.

Zdebrza II ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Zdebrza to dół, w którym rosno drzewa, ale włożyć tam się nie do (Andrzejów pow. Janów Lubelski). *Zdebrza to jak wyrwy, doły w ziemi* (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego.

D. lp. *zdebrzy*; D. lm. *zdebrzów*; wymowa: *zdebża*.

Por. *debra, debry, jar, jaruga*.

Zdroik ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Tu taki był niwielki zdroik, taka rzeczka jakby (Komarno). *Wode się zawsze brało z zdrojiku, czyściutka była* (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Komarno, Wólka Polinowska (zob. mapa 9).

D. lp. *zdroika*; D. lm. *zdroików*; wymowa: *zdroik, zdroiik*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka*.

Zdrój ‘źródło bijące z ziemi’

Wode się ze zdroju brało (Stok). *Zdrój to jak woda tak z zimi bije* (Ługów). *Szty baby prac do zdroju* (Słotwiny).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL, PI, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i okolice Biłgoraja (zob. mapa 8).

D. lp. *zdroju*; D. lm. *zdrojów*; wymowa: *zdruj*.

Por. *kierniczka, krynica, krynka, stok, źródło*.

Zdun ‘rzemieślnik, który buduje piec’

Zdun się nazywa ten, który buduje piec (Chmiel). *Zdun był i piec budował w całej okolicy* (Krasnobród). *A człowiek, który buduje piec to zdun* (Borzechów). *Zdun był, bo kiedyś to piec byli i taki człowiek, co te piec budował, to był zdun* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Zdun stawia piec* (Worgule). *Zdun to piec robi, bo trza pieca, aby ugotować i chleba upić* (Wierzbica pow. Kraśnik). *Zdun to buduje piec, żeby ciepło było i jeść było na czym zrobić* (Jasionka). *Rzemieślnik, co buduje piec to jest zdun* (Świeciechów). *Zdun to przywaźnie piec budował po usiach, to zdun mówiły na niego* (Kobylany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zduna*; D. lm. *zdunów*; wymowa: *zdun*.

Por. *bdzun*, *mularz*, *murarz*.

Zdunar ‘rzemieślnik, który wyrabia garnki z gliny’

Zdunar garki lepiuł, to ni każdy potrafiuł tak, ino zdunar (Worgule). Teraz to już ni ma, ale kiedyś to takie zdunary byli, i oni garki lepili, z gliny takie śliczne wyrabiali, tera takich ni widziata nigdzie (Witulín).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *zdunara*; D. lm. *zdunarów*; wymowa: *zdunar*.

Por. *garncarz*.

Zelówka ‘podbicie buta’

Szewc miał skóre na buty i robił też zelówki sam (Borzechów). Jak sie chodzi po twar-dym, to zylówki sie zdzirajo prędko (Gardzienice). Zelówki przy butach to i tera so, ale szewców ni ma, i ni ma kto przybić ty zylówki (Panasówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zelówki*; D. lm. *zelówek*; wymowa: *zelufka*.

Zeszyt ‘zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę’

Zeszyty to byli takie w linie, w kratkę i całkiem czyste, białe takie (Palikije). Była bida, nie było za co zeszyta kupić (Bonów). Zeszyty były, tylko długopisów nie było, obsadko sie pisało tako na atrament (Kanie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 21).

D. lp. *zeszytu*; D. lm. *zeszytów*; wymowa: *zešyt, zesyt*.

Por. *kajet*.

Zgórek ‘małe wzniesienie terenu’

Bo tu już na zgórku byliśmy z dziećmi razem (Stryjów). Tu za suszarko był taki zgórek i sie z niego na sankach zjeżdżało tak na łąkę, bo kiedyś w zimie to wkoło na łąkach był jeden śnig i lód (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zgórka*; D. lm. *zgórków*; wymowa: *zgurek*.

Por. *górką*, *grąd*, *grądek*, *grądowizna*, *pagór*, *pagórek*, *wzgórek*, *wzgórka*, *zgórka*.

Zgórką ‘małe wzniesienie terenu’

Tu taka zgórką była z boku tego pola (Wólka Czulczycka). Tak zy zgórki na pazurki, tak sie mówi jak sie leci z taki zgórki (Nowosiółki).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Chełma.

D. lp. *zgórki*; D. lm. *zgórków*; wymowa: *zgurka*.

Por. *górką*, *grąd*, *grądek*, *grądowizna*, *pagór*, *pagórek*, *wzgórek*, *wzgórka*, *zgórek*.

Zgórzysty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Tu jest teren taki zgórzysty, nie jest tak równo (Czajki). *Tych zgórków dużo, i to taki zgórzysty jest obszar* (Udrycze).

Źródła: PM.

Geografia: Udrycze, Czołki, Czajki, Bończa (zob. mapa 14).

D. lp. *zgórzystego*; D. lm. *zgórzystych*; wymowa: *zgużysty*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty*.

Ziemia I – tom I: 357.**Ziemia II** ‘kula ziemiska, miejsce bytowania człowieka’

Ziemia to jest wielga i mówio, że kręgła (Klementowice). *Na całej ziemi to żyje okropnie dużo ludzi, a u nas wieś się wyludnia, same stare zostają* (Osiczyna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ziemi*; wymowa: *żema, żińa*.

Por. *świat*.

Zimny drań ‘taniec wymagający sprawnego wykonywania określonych ruchów w rytm muzyki’

Zimny drań to taki taniec ruszany (Nowa Wieś). *Ja umiała dużo tańców, zimnego drania też umiała dobrze tańcować, bo to ni każdy potrafi* (Jarosławiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *zimnego drania*; D. lm. *zimnych draniów*; wymowa: *żimny drań*.

Zmłoczek – tom I: 357.**Zostańcie z Bogiem** ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Kiedyś to inaczy nie powiedział, jak wychodził od kogo, tylko zostańcie z Bogiem (Naklik). *Moje dziadek to mówili ostańcie z Bogiem i dupiro wychodzili od kogo* (Rataj). *Kiedyś jak się odchodziło od kogoś, to zostańcie z Bogiem, tak się pozdrowiało* (Ossowa). *Kiedyś to każdy jak wszedł do domu to przeżegnał się i niech będzie pochwalony Jezus Chrystus powiedział, a jak odchodził to zostańta, ostańta, zostańcie z Bogiem, tak było ustanowione i tak robili* (Otrocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *zostańce z bożem, zustańce z bożem, zostańce z bożim, ostańce z bożem, ostańce z bożim*.

Por. *badźcie z Bogiem, do widzenia, z Bogiem*.

Zwonnica ‘budynek obok kościoła, w którym są zawieszane dzwony’ (zob. ilustracja 6).

Zwonnica to niwielgi budynek koło kuścioła, i tam są dzwony w niej (Ochoża). *Zwonnice to byli oddzielne budynki przy kościele i tam byli dzwony* (Skryhiczyn).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *zwońnicy*; D. lm. *zwońniców*; wymowa: *zvońńica, zvuńńica*.

Por. *dzwońnica*.

Zwony ‘urządzenie dźwiękowe o kielichowatym kształcie, wzywające wiernych na modlitwę lub sygnalizujące ważne wydarzenia na wsi’

Kiedyś to w każdym kuściele byli zwony i pół godziny przed mszo już bili te zwony, tera to ni zawsze to praktykujo (Kołacze). Zwony to pół godziny przed mszo zwońio, no i z samego rana zwońio (Motwica).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lm. *zwońów*; wymowa: *zwońy, zvuńy*.

Por. *dzwońy*.

Zwykła mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Na wsi mówi sie inaczy, to taka codzienna, zwykła mowa (Wola Osowińska). My między sobo to mówim tako zwykło mowo, tak, jak mówili nasze ojce i dziadki (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zwyklej mowy* // *zwykły mowy*; wymowa: *zvykła mowa, zvykło mowa*.

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszymu, mówienie po swojemu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, swoja mowa*.

Źródło ‘źródło bijące z ziemi’

A jak woda wypływa tam gdzieś spod, spod jakiejś tam górki czy coś, taka czystciutka. Kiedyś to mówili źródło. Teraz to już te źródła znikły, u nos na tych polach to było dosyć tych źródeł, a teraz w ogóle ni ma, zapadły sie chyba (Kocudza). Bo to źródło musiało być. Tam na dole byli źródła i była ławka. Ja chodziła nawet z Mańkim, z tym Mańkim śmy chodzili prac, un mnie pomagał kijanko, bo to kiedyś dużo było tej bilizny, a to wszystko było grube, nie tak jak dziś cienkie. Tylko wszystko lniane było (Sulmice). Źródło to u nas jest na łące (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Źródło to miejsce, skąd woda wypływa (Udrylicze). Kole Kaźmirza jest tako góra, ji spod ty góry woda wychodzi, to rziódło sie nazywa (Rudy).

Źródła: PM, PI, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 8).

D. lp. *źródła*; D. lm. *źródeł*; wymowa: *źrudło, rźrudło*.

Por. *kierniczka, krynica, krynka, stok, zdroj*.

Żałosne ‘pożegnanie sitarzy wyjeżdżających z sitami’

Na końcu Biłgoraja zawsze przed wyjazdem sitarze sie zbierali na żałosne (Korców). Sitarze jak wyjeżdżali z sitami, to wtedy żony ich, krewni i przyjaciele, odprowadzali ich pod figure świętego Jana Nepomucena zara za miastem, za Biłgorajem, i tak popili, i pojechali z tymi sitami. To było żałosne (Hedwizyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *żałosnego*; wymowa: *żałosne*.

Por. *radosne*.

Żebraczka ‘kobieta żebrząca’

To chudzili i chłopy i baby, u nas przyd wojno co roku taka żybraczka przychodziła i každyń coś tam dawał, a to chleba, a to kaszy jaki, a i przynocował, i szła daly (Kasiłan). Przyszła ta żybraczka, dało sie jeść, ruzgrzała się, przyspała sie i szła daly, bo chudzili przyważnie w zimie, bo w lecie to du jaki ruboty sie najmała (Palikije).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *żebračka, żybračka, zybracka, zebracka.*

Żebrać ‘prosić o jałmużnę, o wsparcie’

Kiedys to tych, co żybrali, było dużo pod kościołami (Krępiec). Jak odpust to pod kościołem byli takie, co żybrali, teraz sie mało już widzi, ale i tera żybrajo nichtóre (Hańsk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *żebrać, zebrać, żebrać.*

Por. *chodzić po proszonym, chodzić po prośbie.*

Żebrak ‘człowiek żebrzący, utrzymujący się z jałmużny’

Żebrak to chodził po wsi i tam prosił o jakie jydzenie czy ubranie, a i ktoś przynocował go (Komarno). To żebrak taki, co chodził po wsiach, żebrak, dziad mówili. Tera ni chodzo, ale nie wim czy to zakazali, czy co (Bohukały).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *żebraka*; D. lm. *żebaków*; wymowa: *żebrak, żebrok, zebrak, zebrok, żebrak.*

Por. *dziad.*

Żniwaczka – tom I: 363.

Żniwak – tom I: 363–364.

Żniwarka – tom I: 364.

Żniwiak – tom I: 364.

Żniwiarka – tom I: 364.

Żniwiarz – tom I: 364.

Żuźłówka ‘droga o żuźłowej nawierzchni’

Droga o żuźłowej nawierzchni to żuźłówka (Babin). Żuźłówka to droga wysypana żuźłem, przyważnie to droga jakaś boczna (Białowody). Kiedys to drogi były z błotem, a potem to ludzie sobie sami na wsi żuźłem wysypywały, takie żuźłówki robiły, i już było lepi przejechać czy przejść (Rożki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *żuźłówki*; D. lm. *żuźłówek*; wymowa: *żuźłufka, zuzłufka.*

Żyd I – tom I: 366.

Żyd II – tom I: 366.

Żyd III – tom I: 366.

Żyd IV ‘człowiek narodowości hebrajskiej, głównie trudniący się handlem’

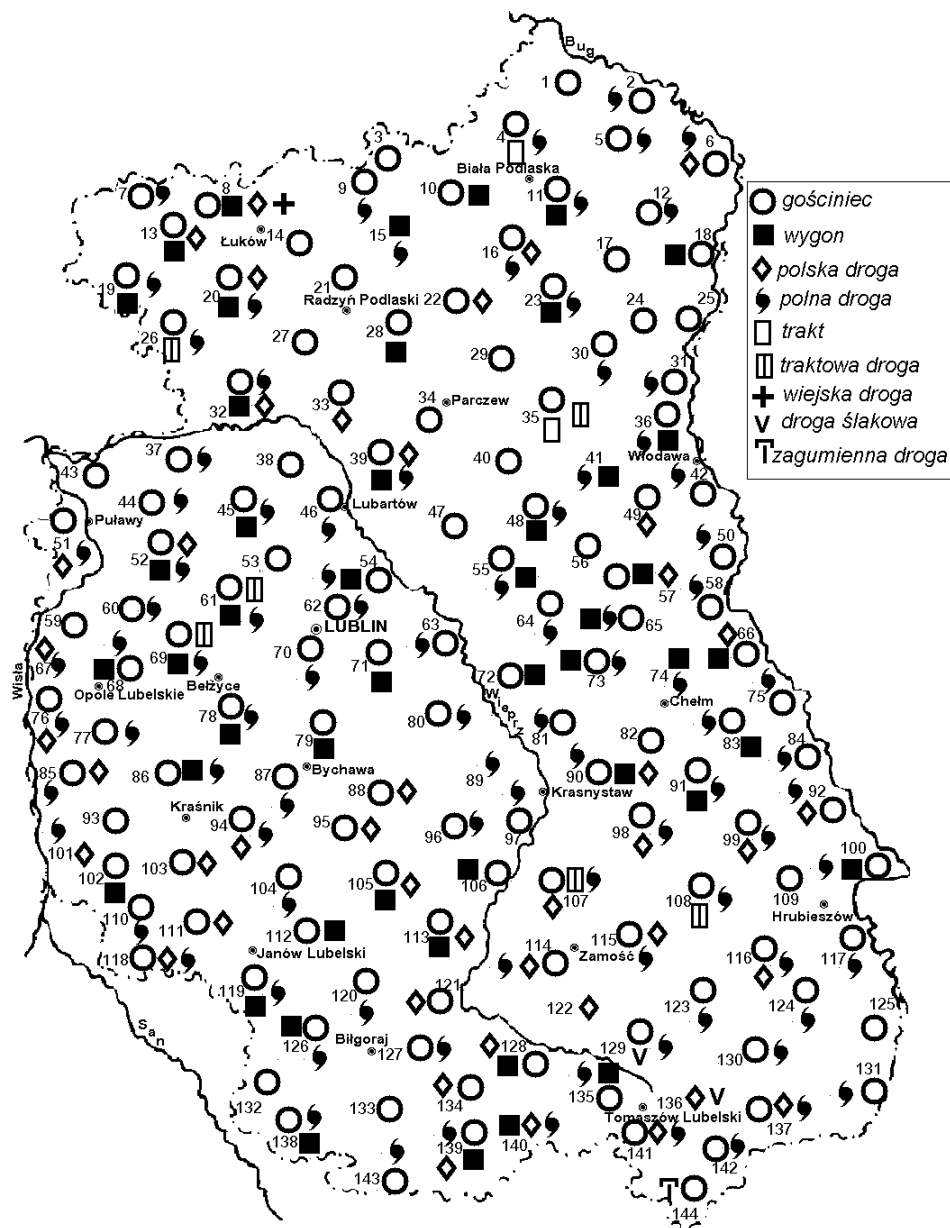
Żydzi tu przyd wojno cały handel prowadzili (Turobin). Żyd to ciężkiej pracy nie robił, ale w handlu on tam byle z czego zrobił interes. A w Tarnogrodzie to Żyd siedział na wszystkim (Biszczka). Żyd przyszed i mówi, żyto szmyto gospodarzu (Uhrusk). Byli bidne Żydy i byli pany Żydy, mieli sklepy, u Żyda wszystko można było kupić. A tak chwalił ten towar, że zawsze sprzedał. Polak tak nie potrafił, a Żyd tak (Szuminka). Od Żyda sie kupowało i Żydowi sie sprzedawało (Panasówka). Żyd kupował tu po wsiach cielęta (Sawin). W Szczebreszynie to pełno Żydów było, mieli swoje sklepy, mieli resteraucje. To byli bogacze, mieli złoto, Żydów biednych nie było, bo oni wszystkie handlowali. Byli rzemieślnikami (Szczebreszyn). Żyd jest przedsiębiorczy i zawsze na swoje wyszed (Hańsk). Żydzi mieli swoje mowe, ale niektóre to ładnie po polsku mówili. Bo my tam ich mowy nie uczyli sie, a oni nasze tak, umieli, jednym słowem mądre byli (Puchacze). Żydzi mieli swoje wiare, swoje zwyczaje, i trzymali sie razem (Korchów). Żydy to kombinatorzy byli, bo Żyd to ni zawsze był nieuczciwy, patrzył tylko jak oszukać, tani kupić, a droży sprzedać (Krasnobród). Chłopy Żydy to różnili sie ubiorem, nosili czapki, takie mycki, no takie długie płaszczce, niektóre to sie chyba nie myli, bo słycać czymś od nich było (Kawęczyn). Po uszach, po nosie można poznać, że to Żyd, no i ubierajo sie teraz tak samo, ale kiedyś to troche inaczy, bo kiedyś Żyd miał chałat i jarmułke (Brody Małe). Tu Żydy mieszkali przed wojno, to już oni inne byli, inaczy sie modlili, ubirali, niektóre to mówili, że to heretyki, bo w nasze wiare nie wierzo, bo ta ich wiara i mowa to obca była (Szperówka). Żyd był pobożny, dużo, dużo pobożniejszy niż Polak, tak żarliwie sie modlili i w Boga wierzyli prawdziwie, kaźden Żyd to był bardzo modlący (Łyniew). Żydzi byli wybrani przez Boga, ale zgrzeszyli i stał te cierpienia w wojne, za ukrzyżowanie Chrystusa. Ale oni już to odkupili i tera to normalne ludzie, a że inaczy sie modlo, no to musi Bóg na to pozwala (Ostrzyca). Żydy modlili sie według Mojżeszowy wiary, to była wiara inna niż nasza, ale jak sie modlił to prawdziwie (Siennica Różana). Żydy modlące byli, ale uczciwe to nie, Żyd to ino chciał oszukać, kaźden Żyd to taki troche szubrawiec (Sułowiec). Żydy to spokojny naród, co nikomu krzywdy tak nie zrobił. Móg oszukać, ale nie był okrutny (Rudka). To straszne co z tymi Żydami wyrabiali Niemcy, a to był spokojny naród (Lipowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

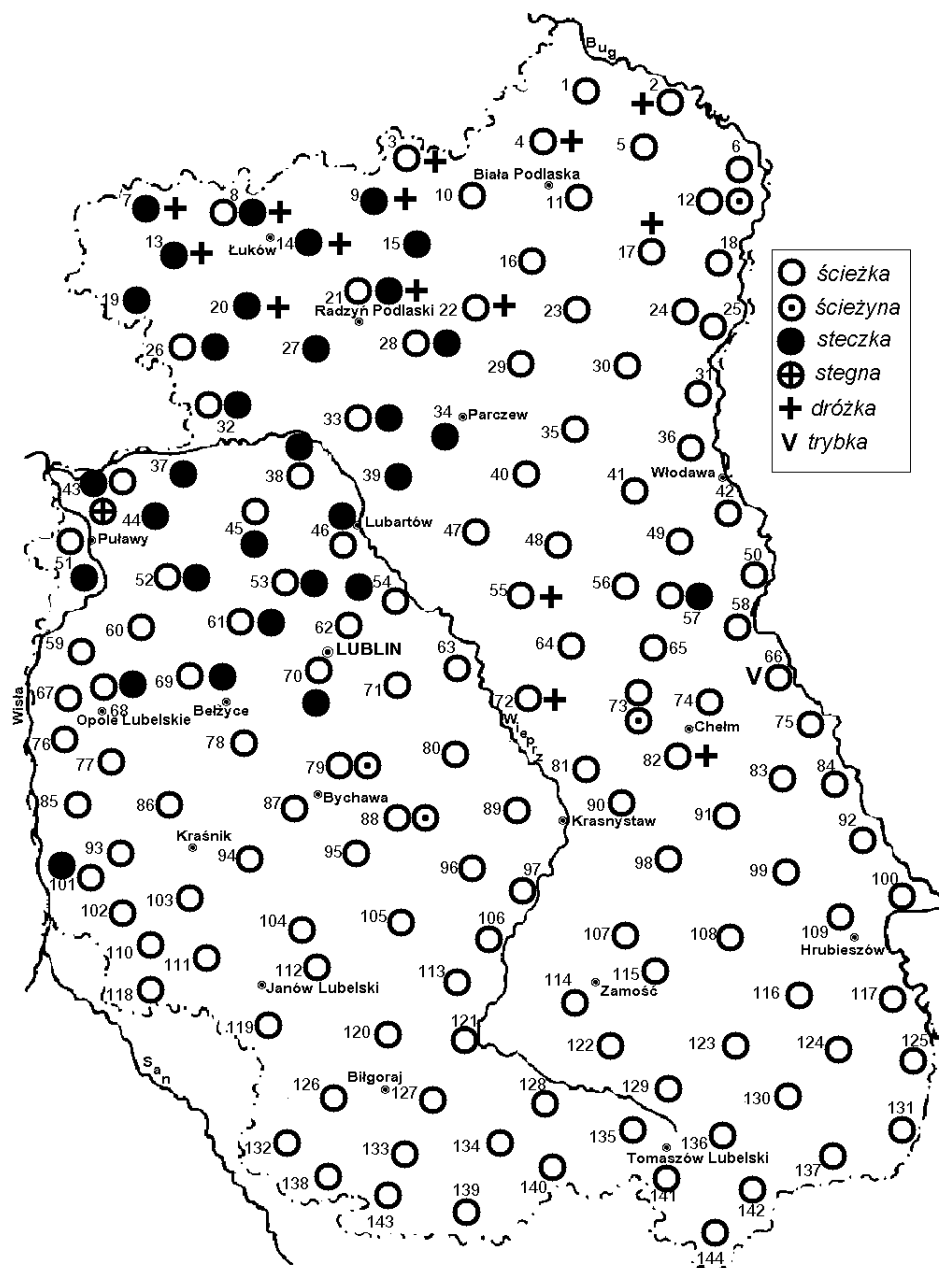
Geografia: powszechna.

D. lp. Żyda; M. lm. Żydzi // Żydy; D. lm. Żydów; wymowa: żyt, zyt.

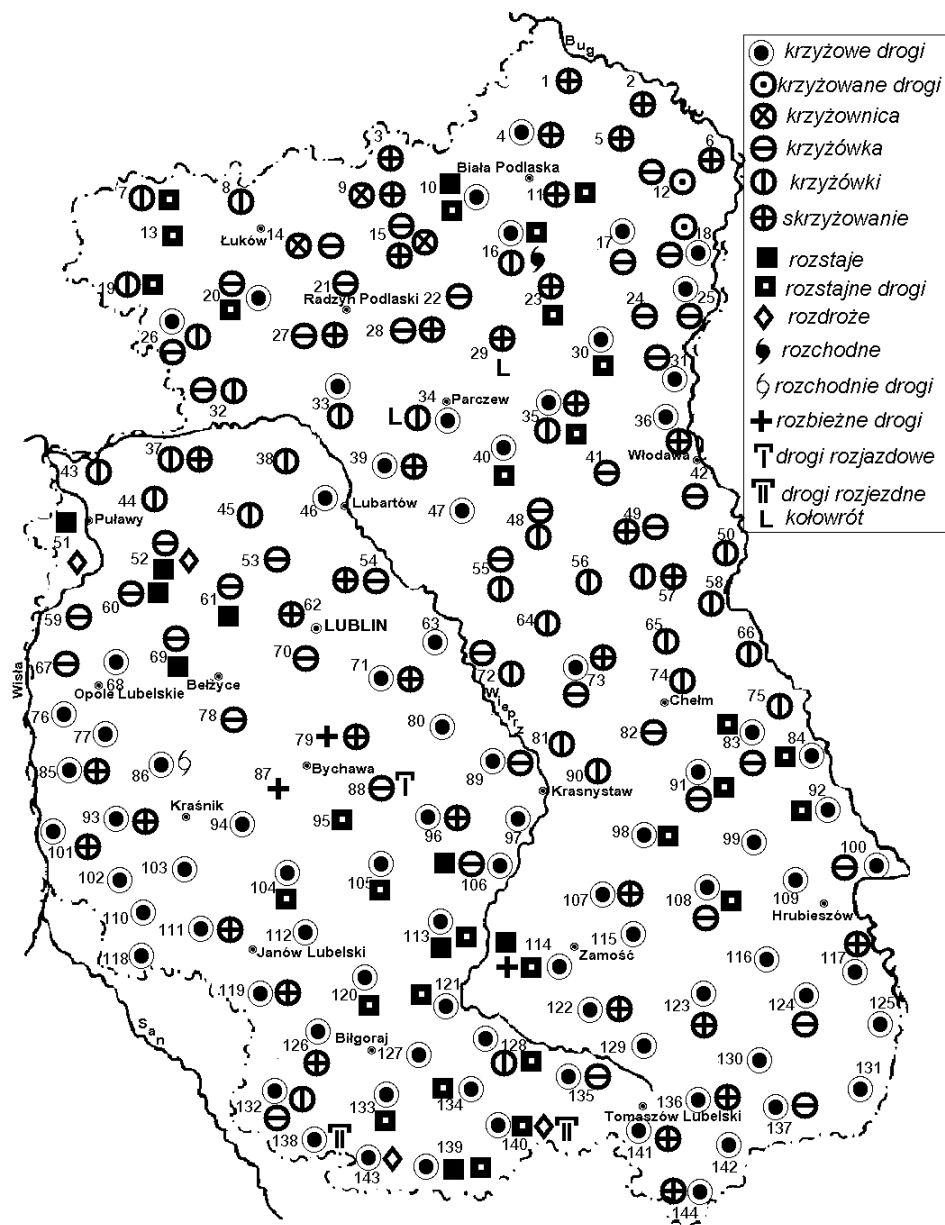
Mapy do haseł słownikowych

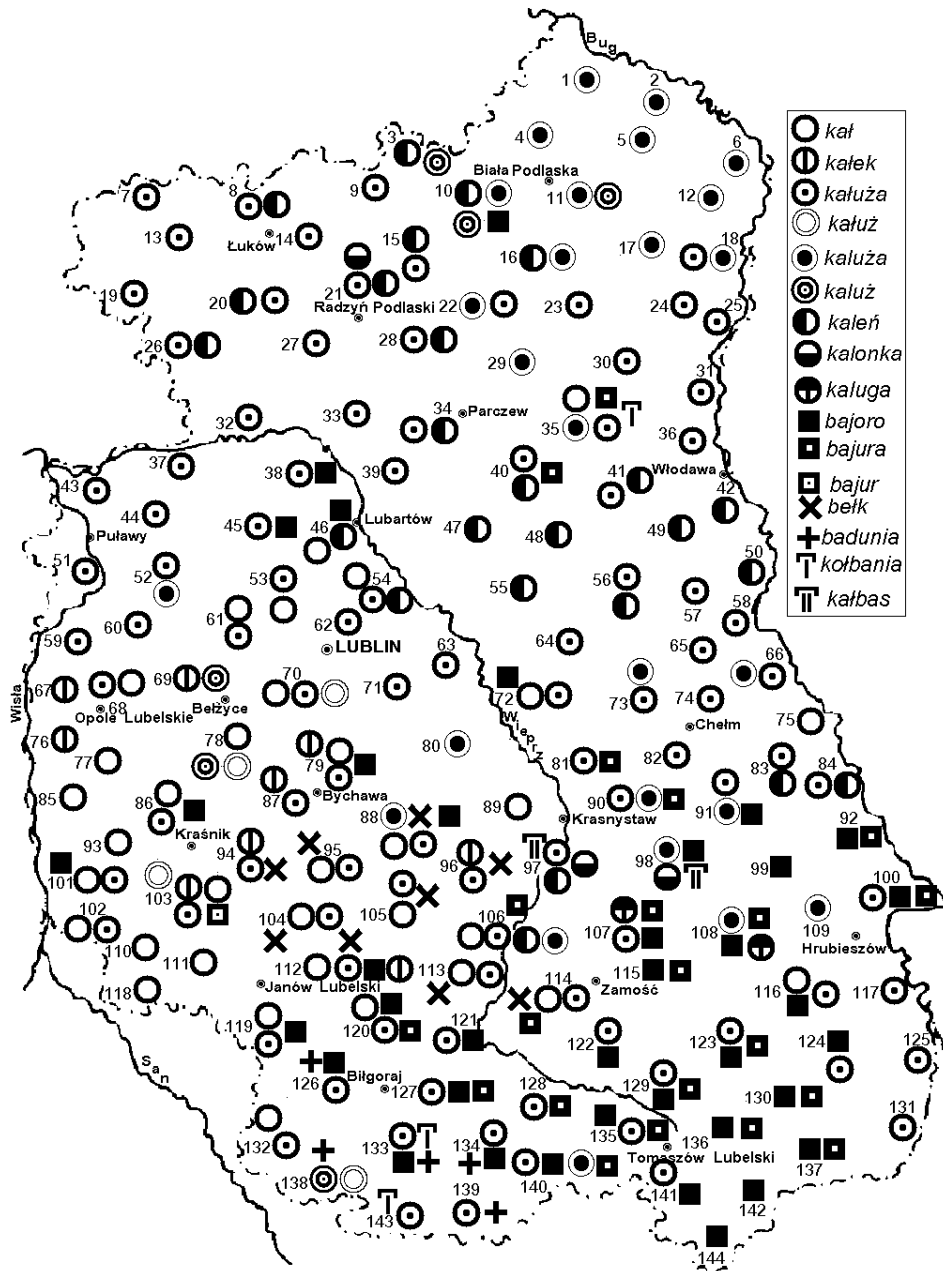
Mapa 2. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole

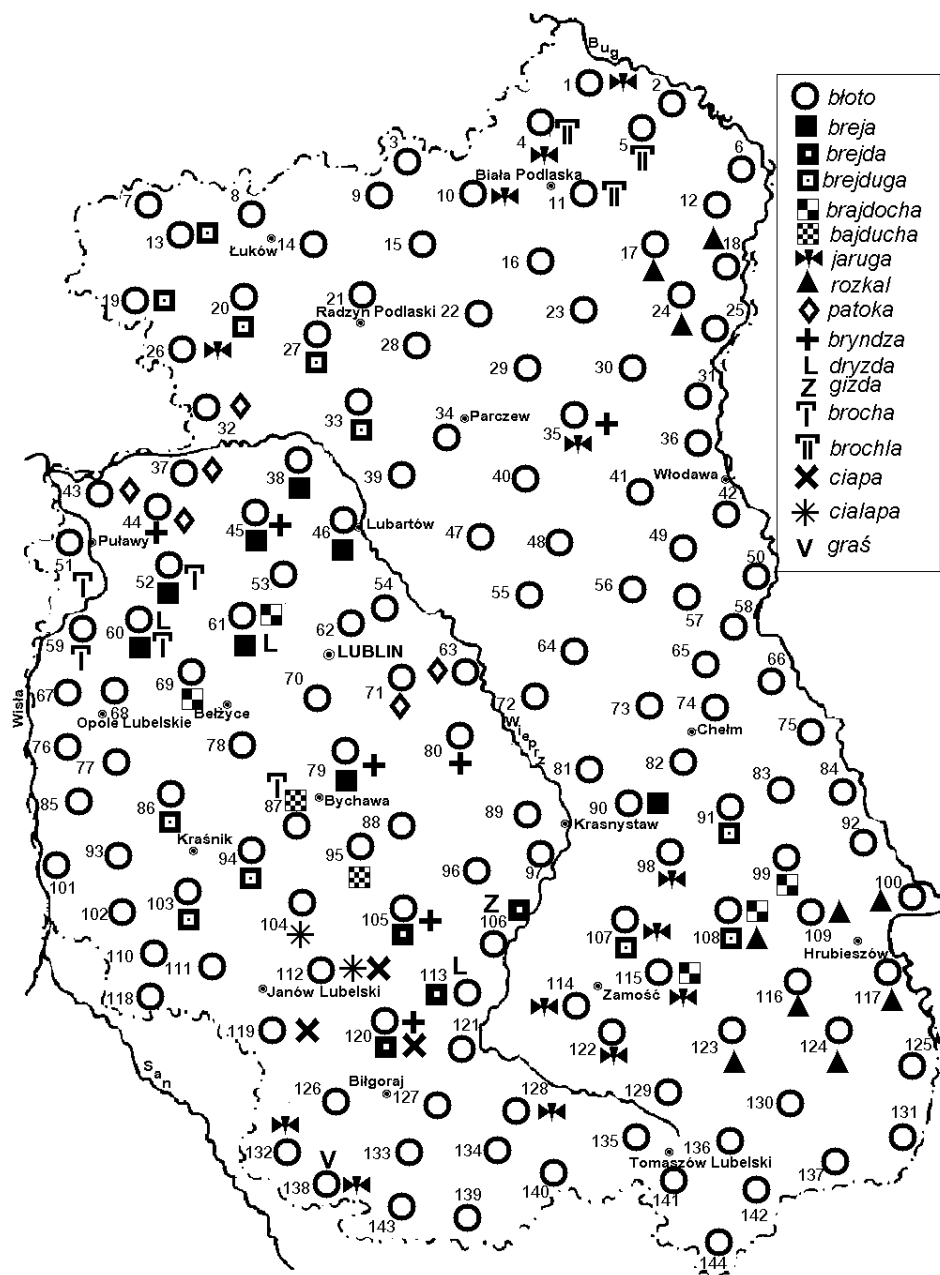
Mapa 3. Ścieżka przez pole

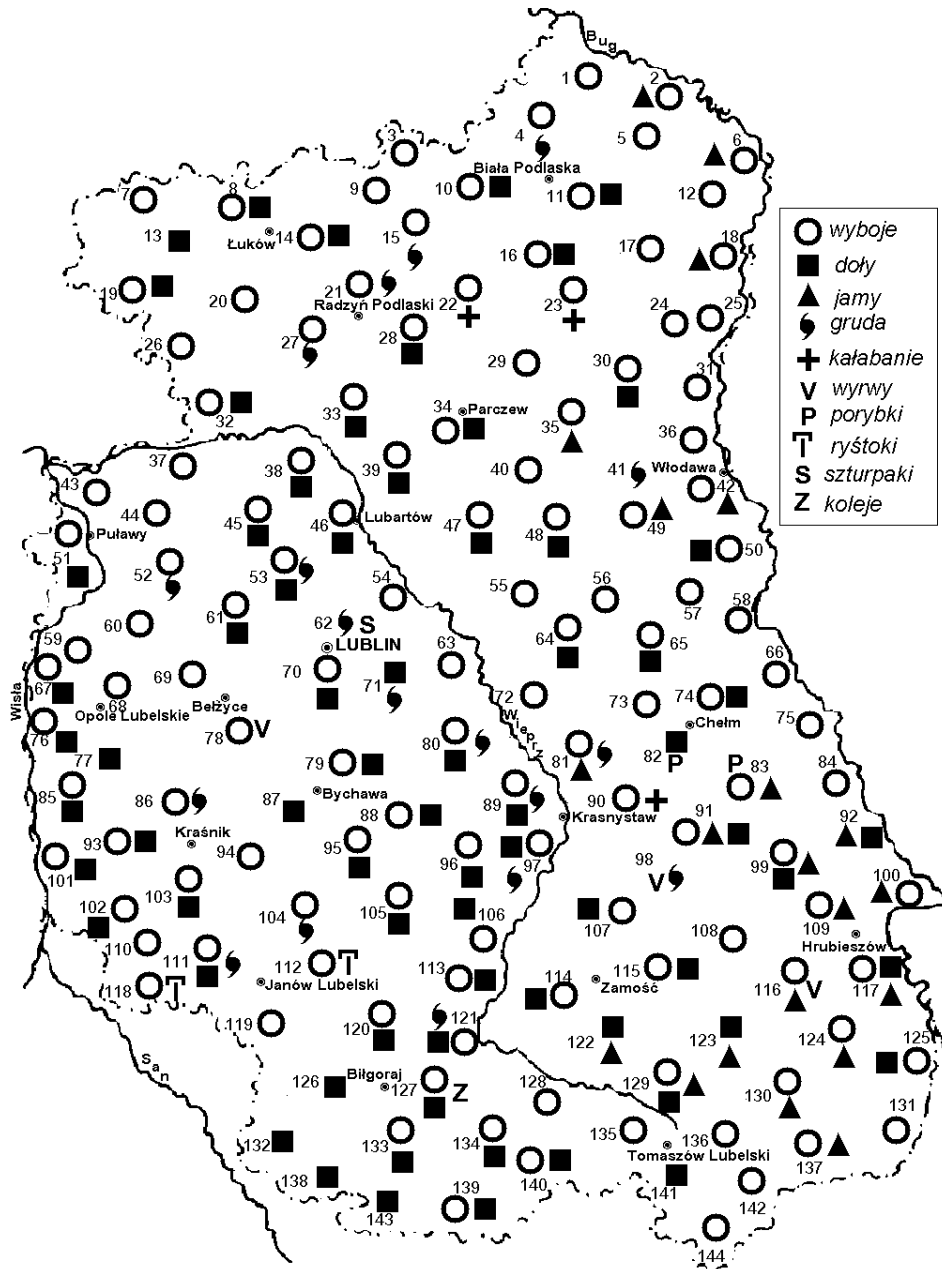
Mapa 4. Miejsce, w którym krzyżują się drogi

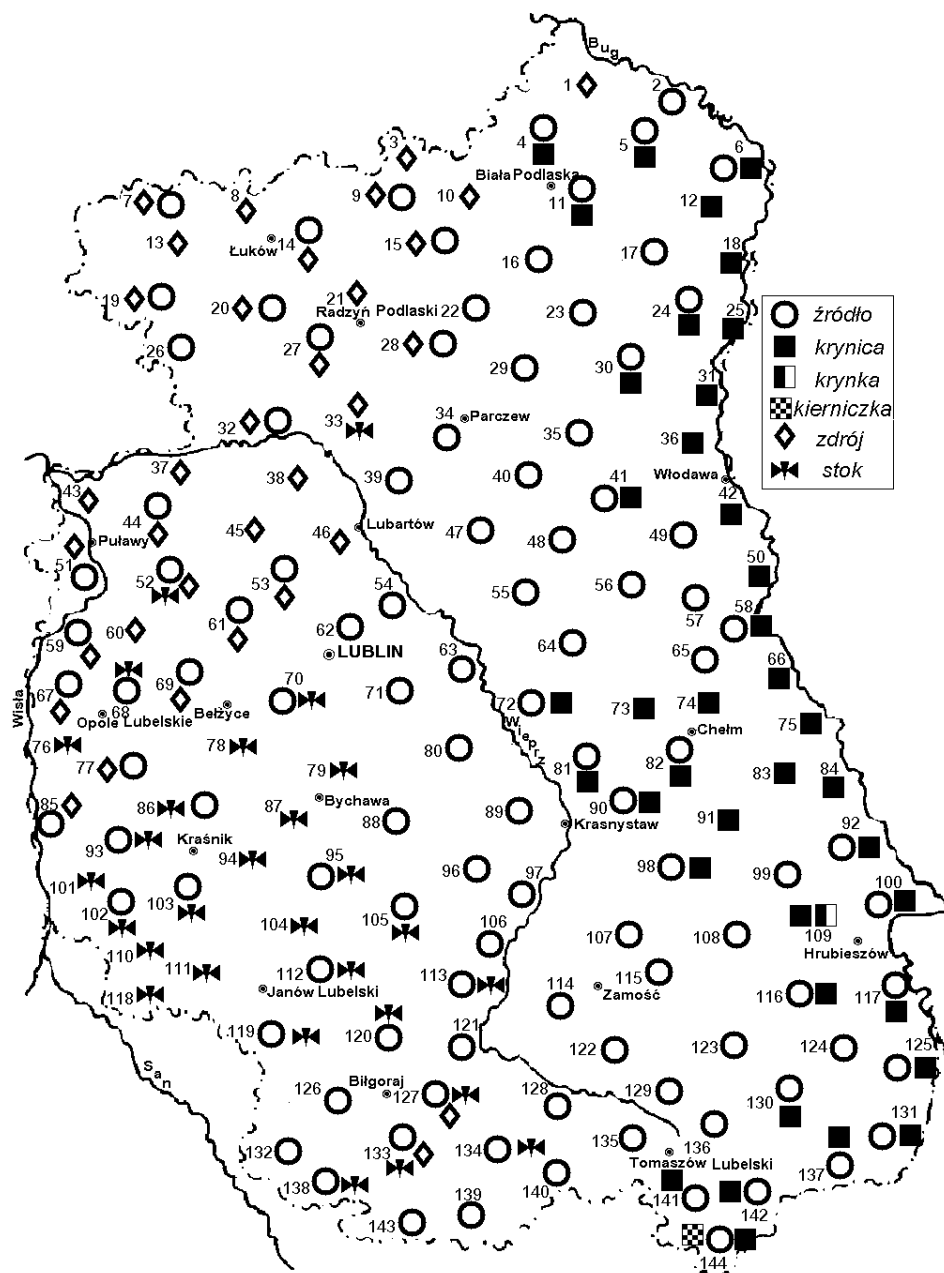
Mapa 5. Błotna kałuża

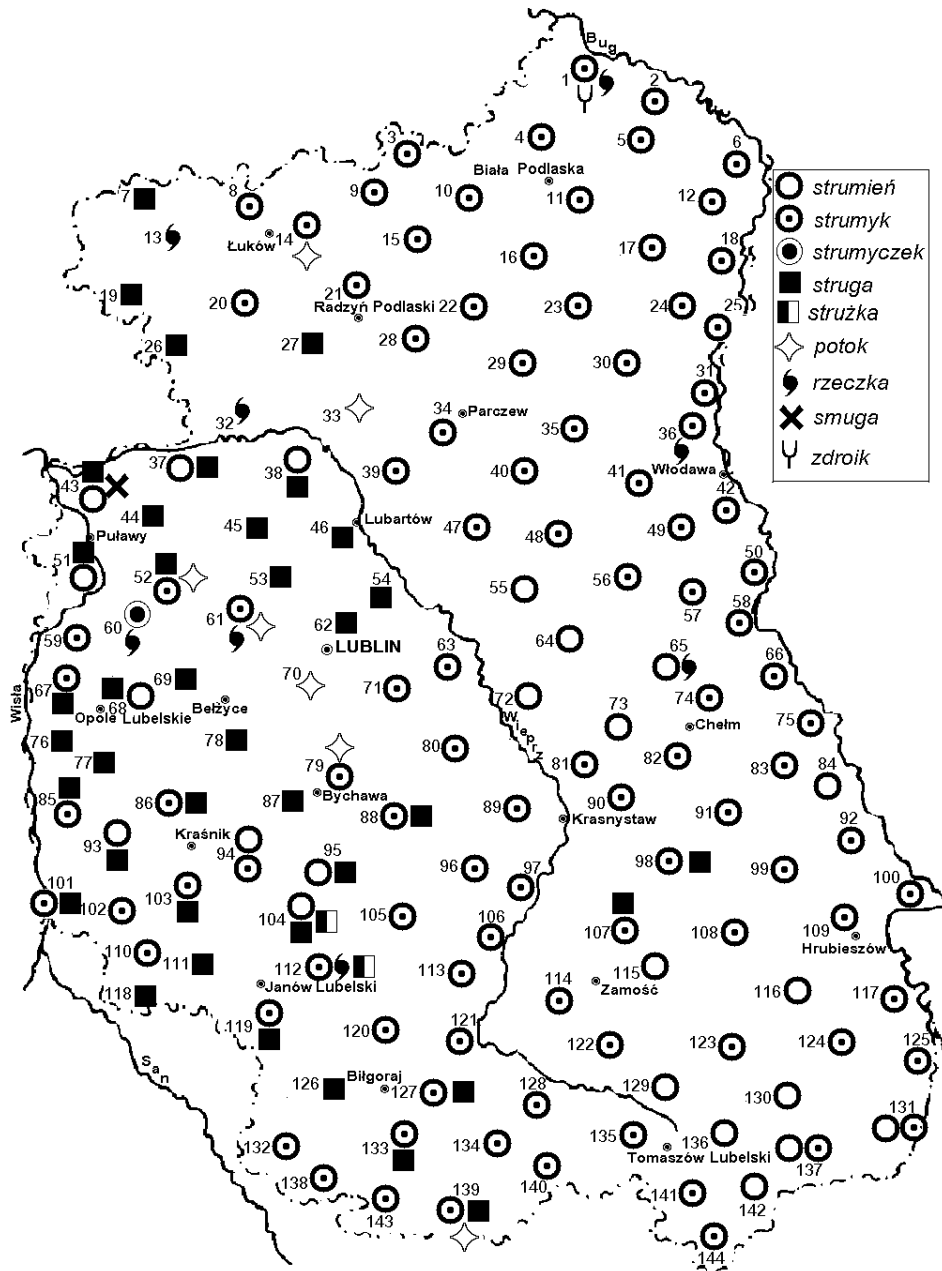
Mapa 6. Rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu

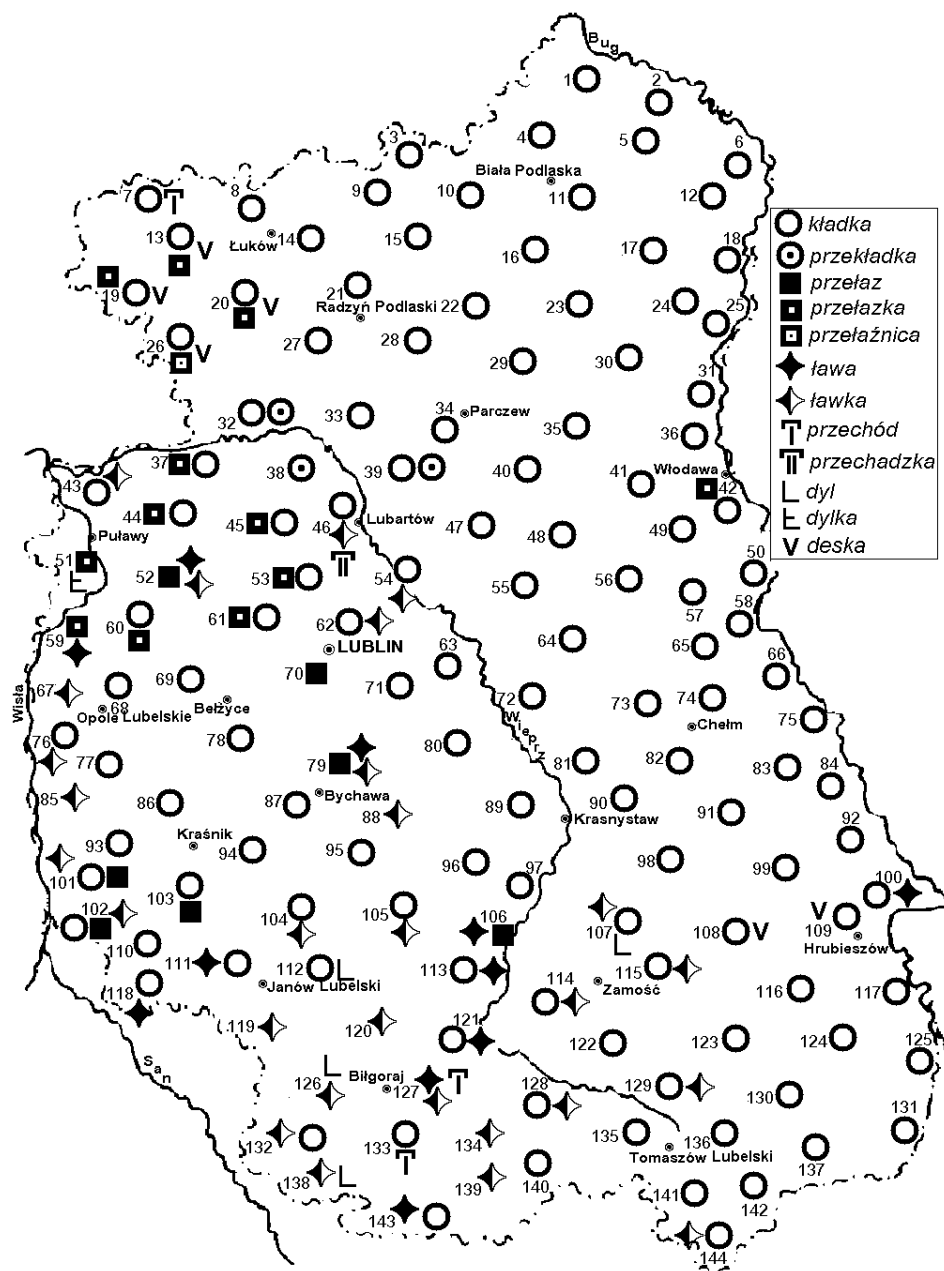
Mapa 7. Nierówności na drodze

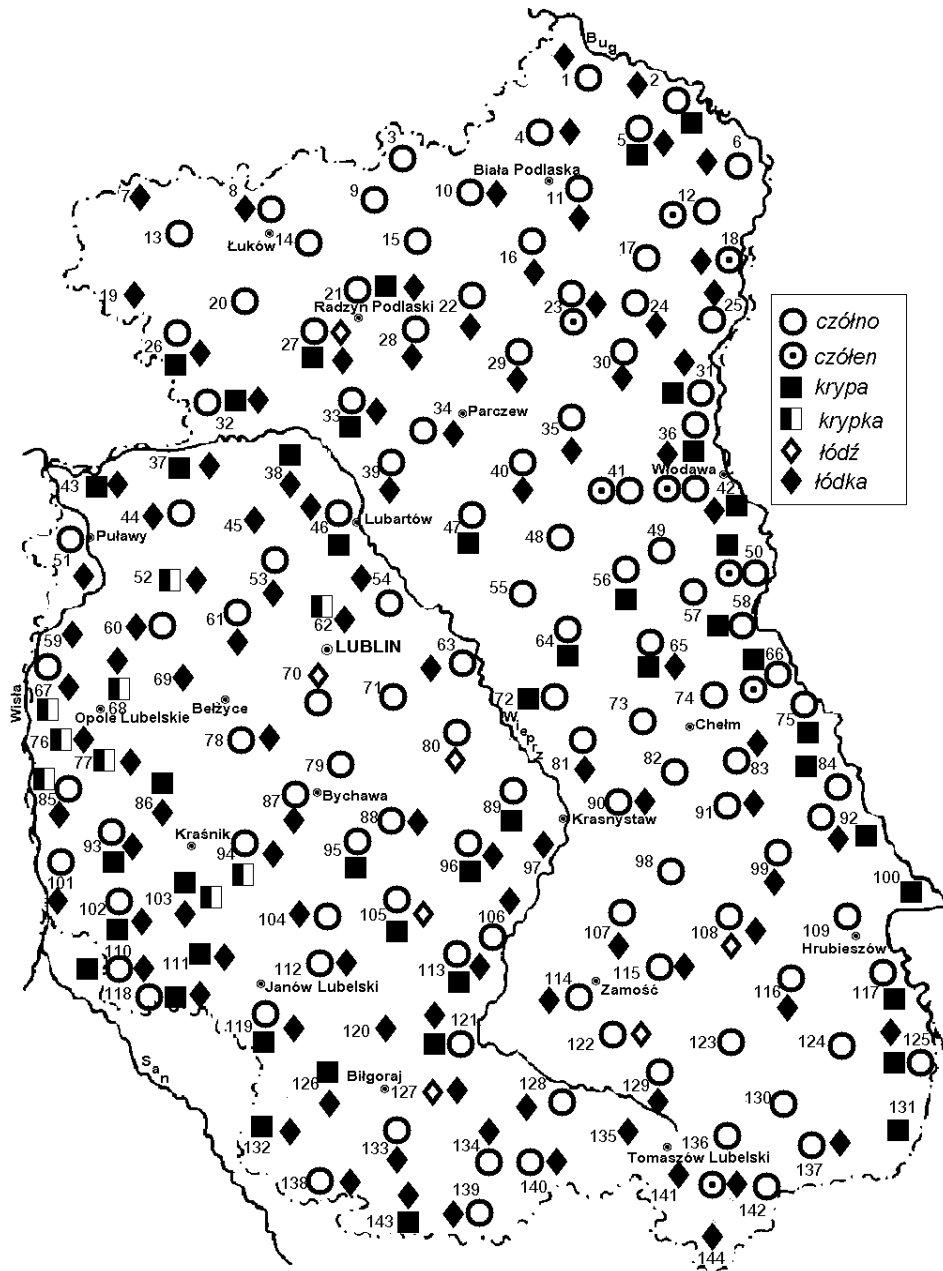
Mapa 8. Źródło bijące z ziemi

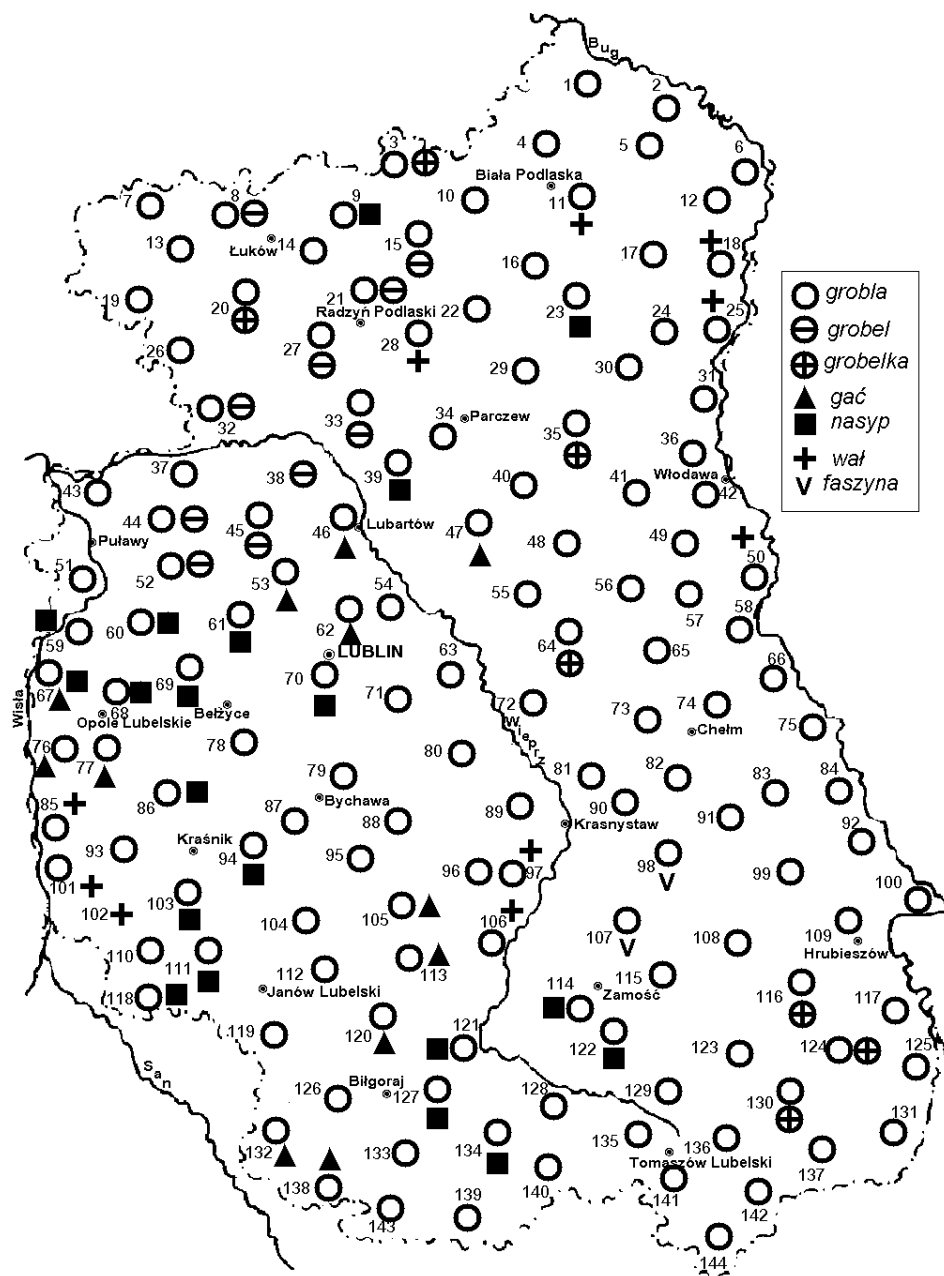
Mapa 9. Strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem

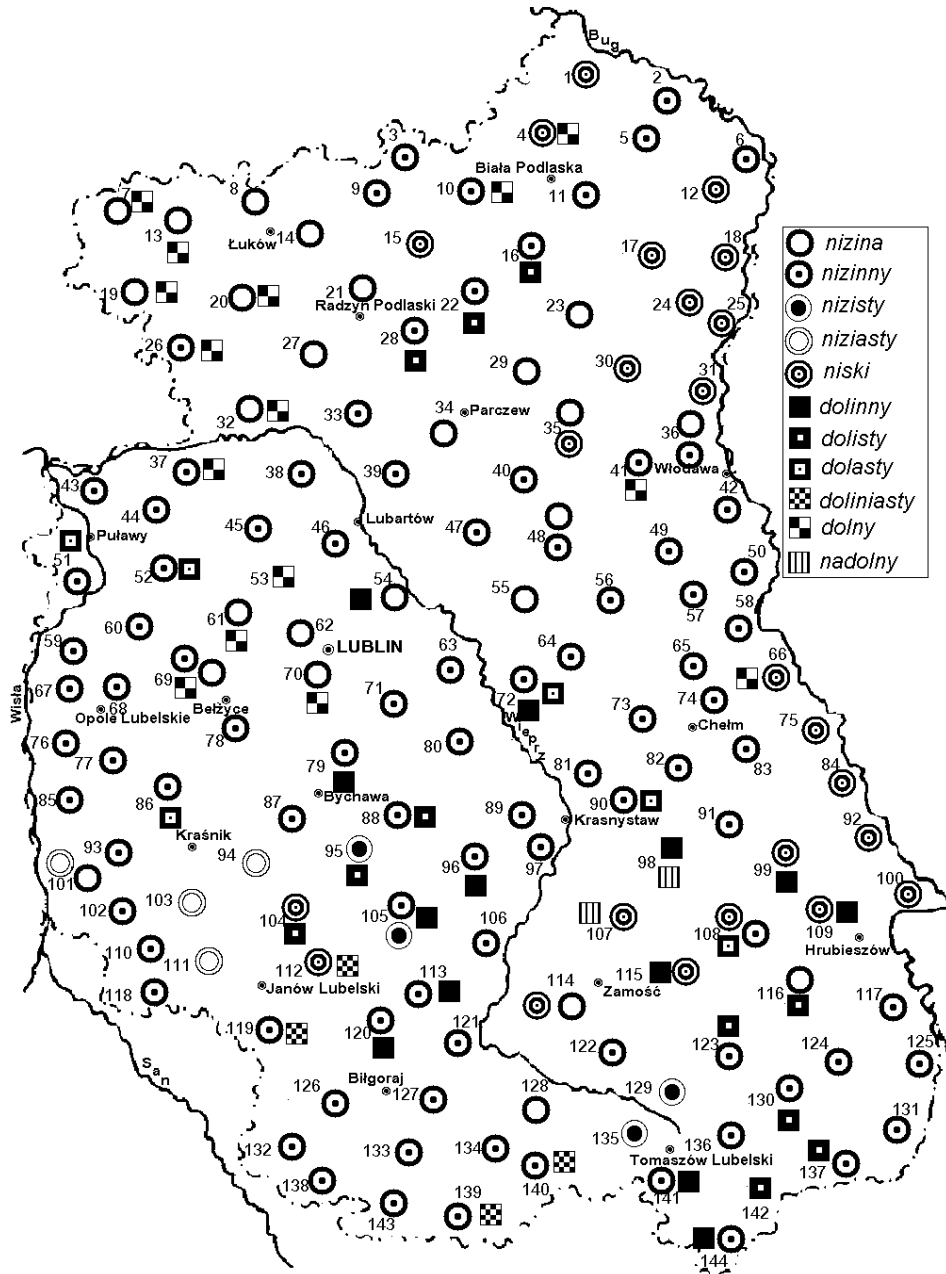
Mapa 10. Belka lub deska przerzucona przez strumień

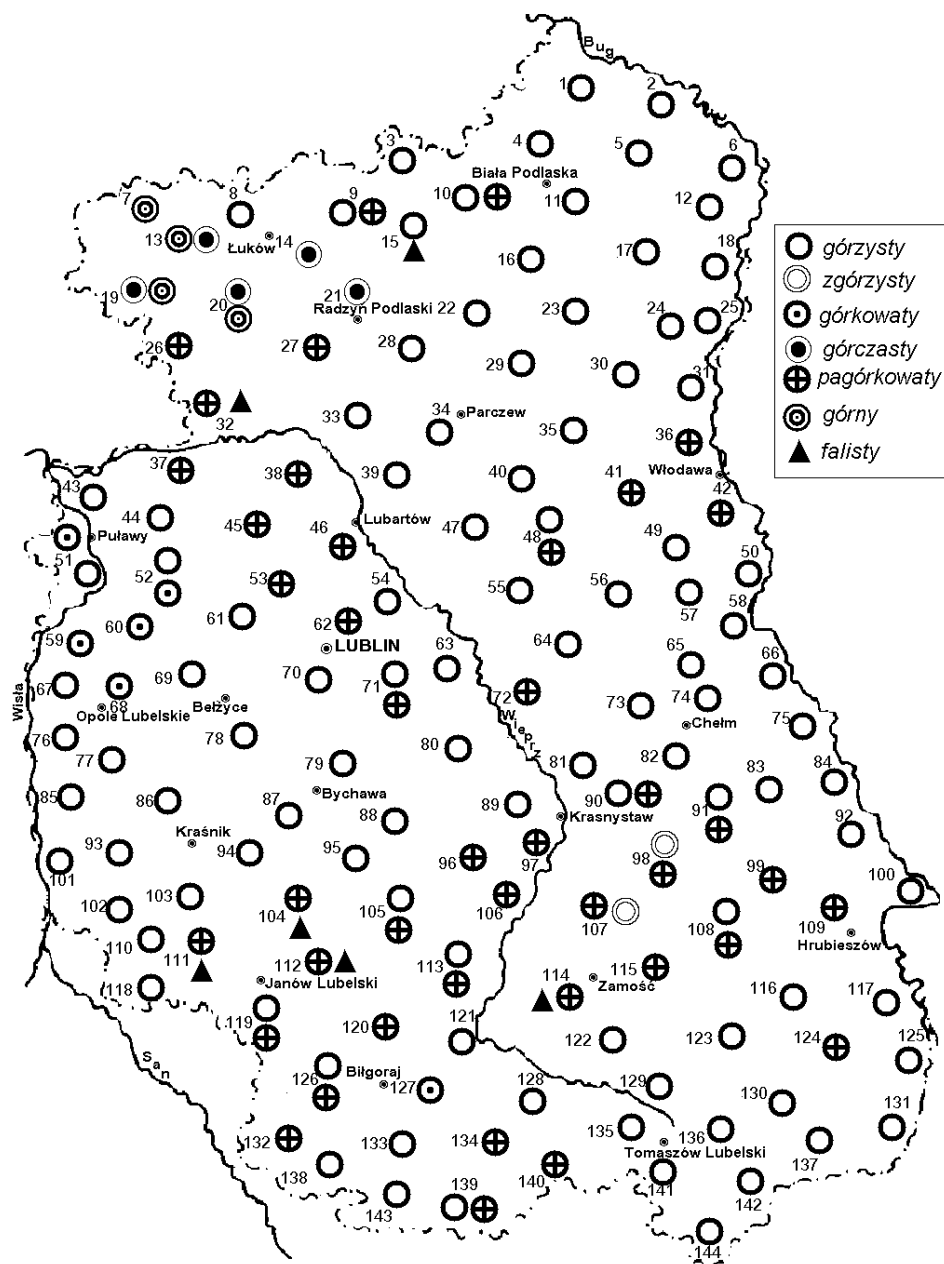
Mapa 11. Łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek

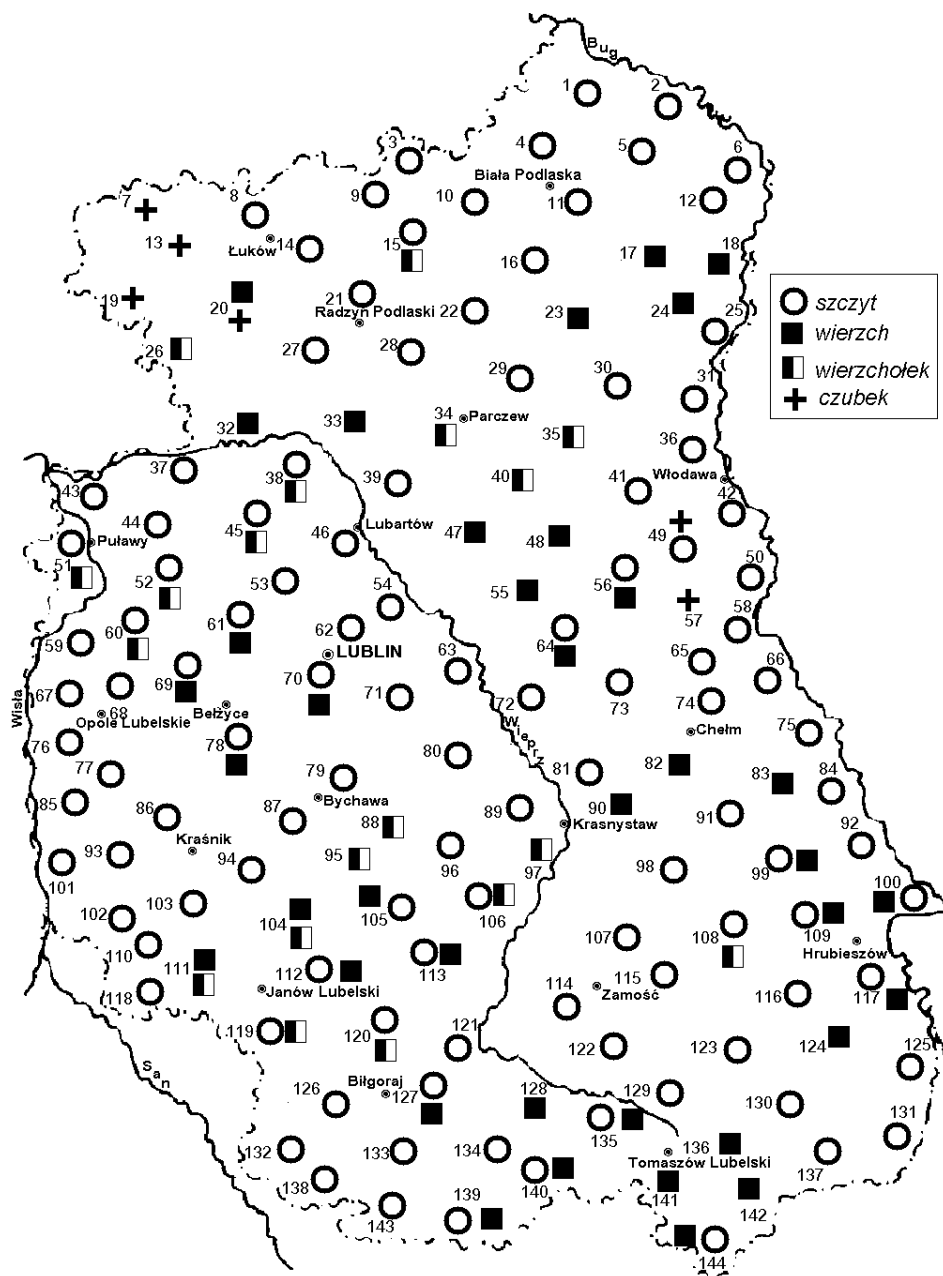
Mapa 12. Usypana droga na podmokłym terenie

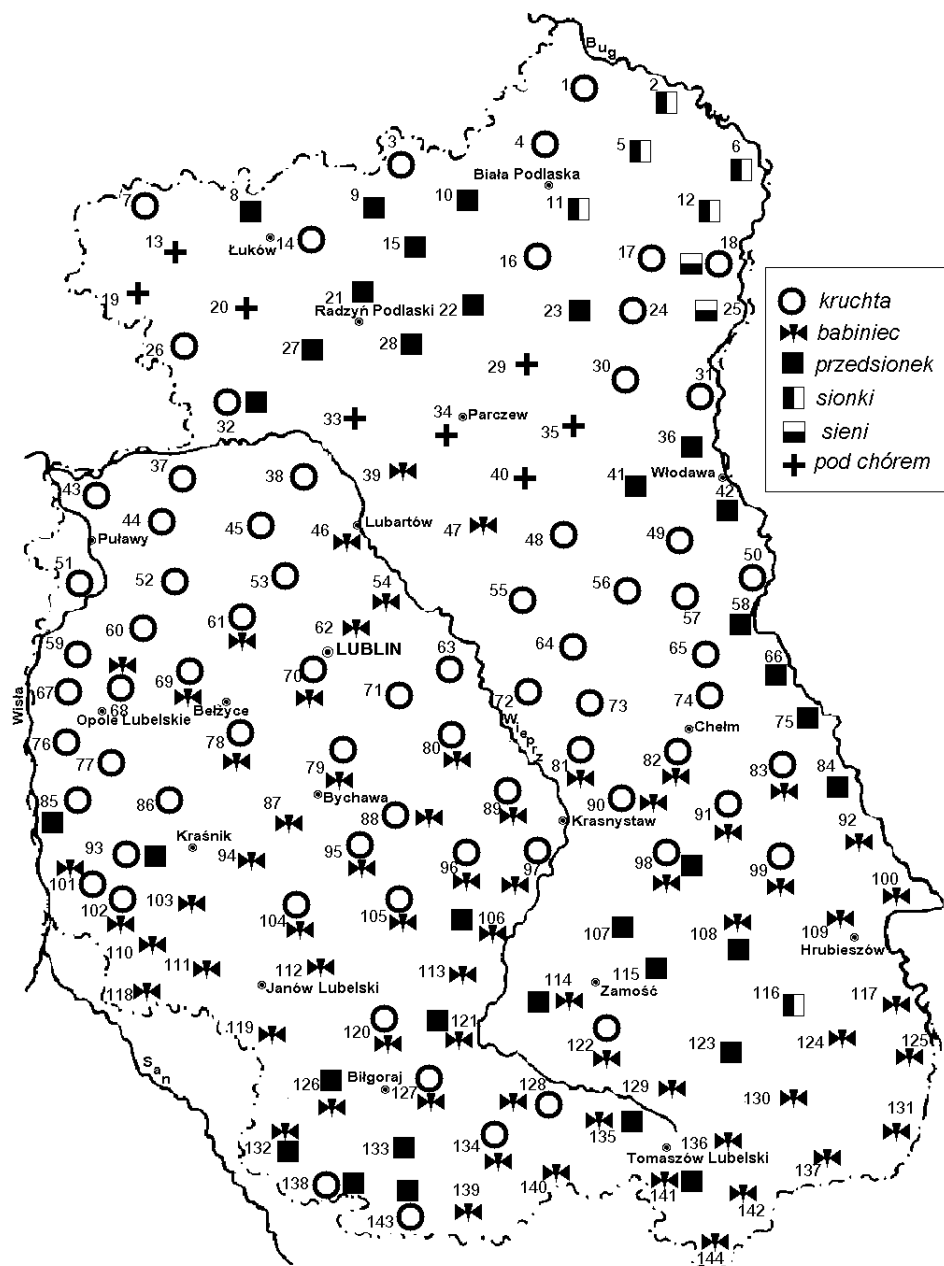
Mapa 13. Teren nisko położony

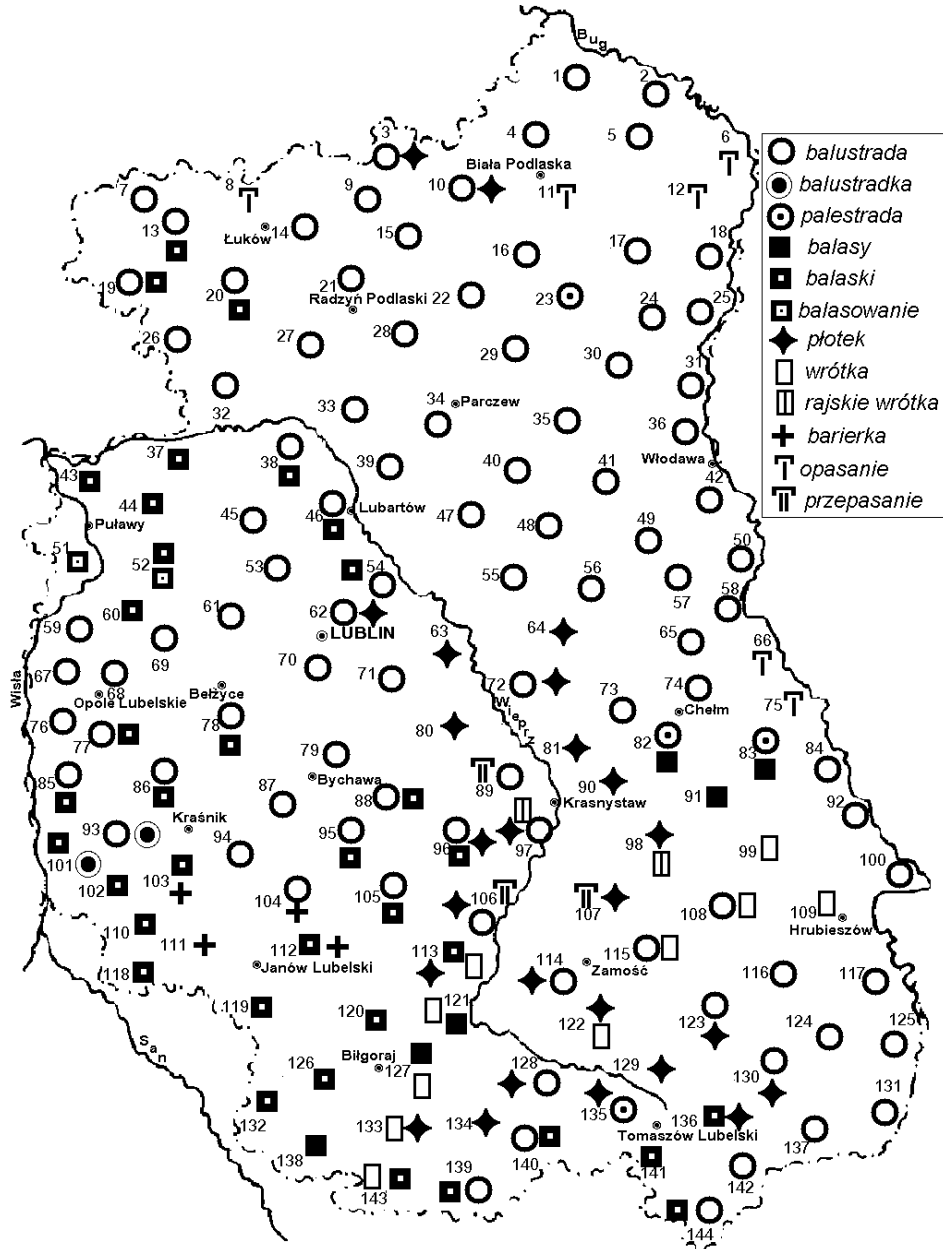
Mapa 14. Teren pagórkowaty, nierówny

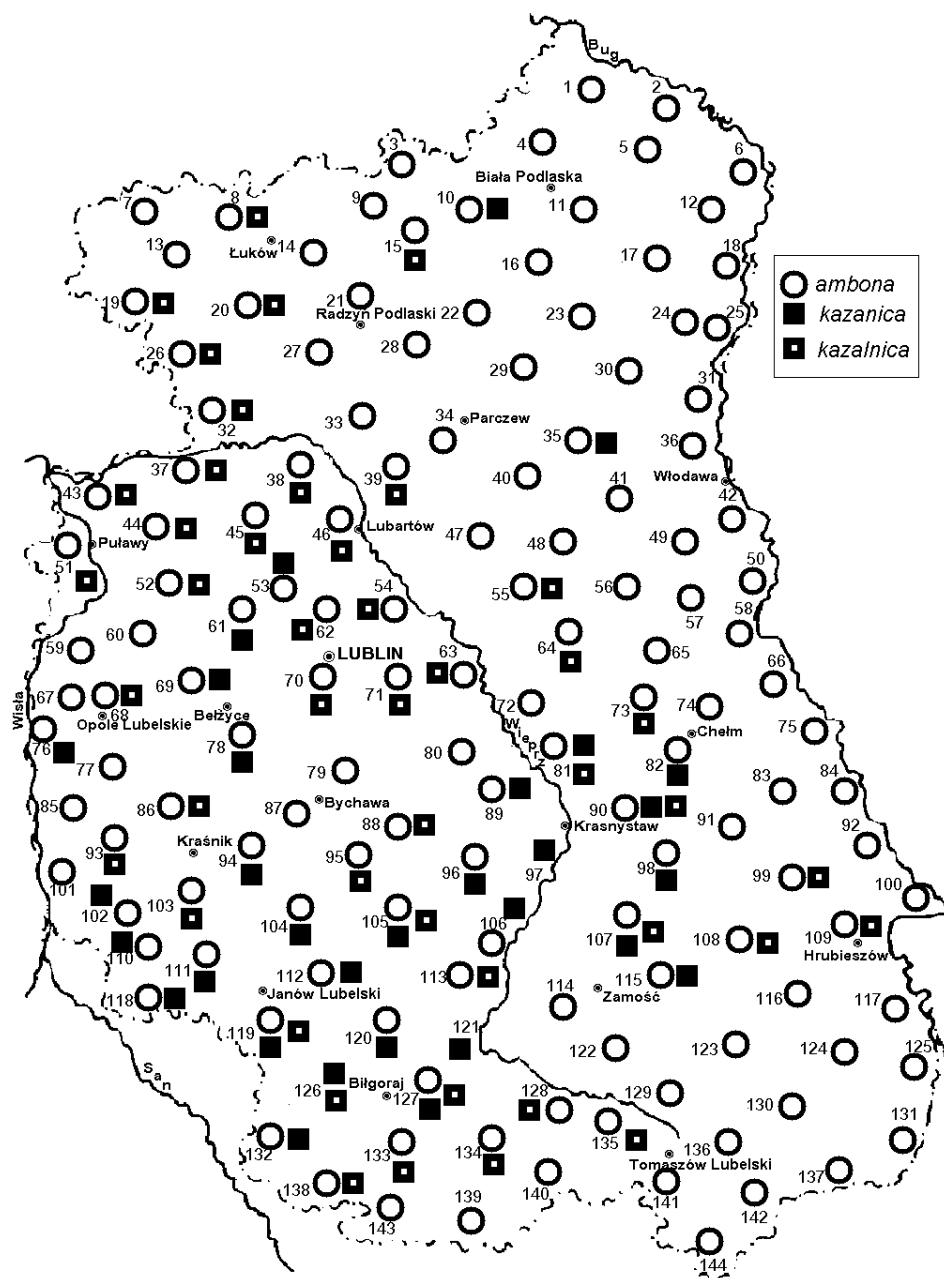
Mapa 15. Szczyt góry

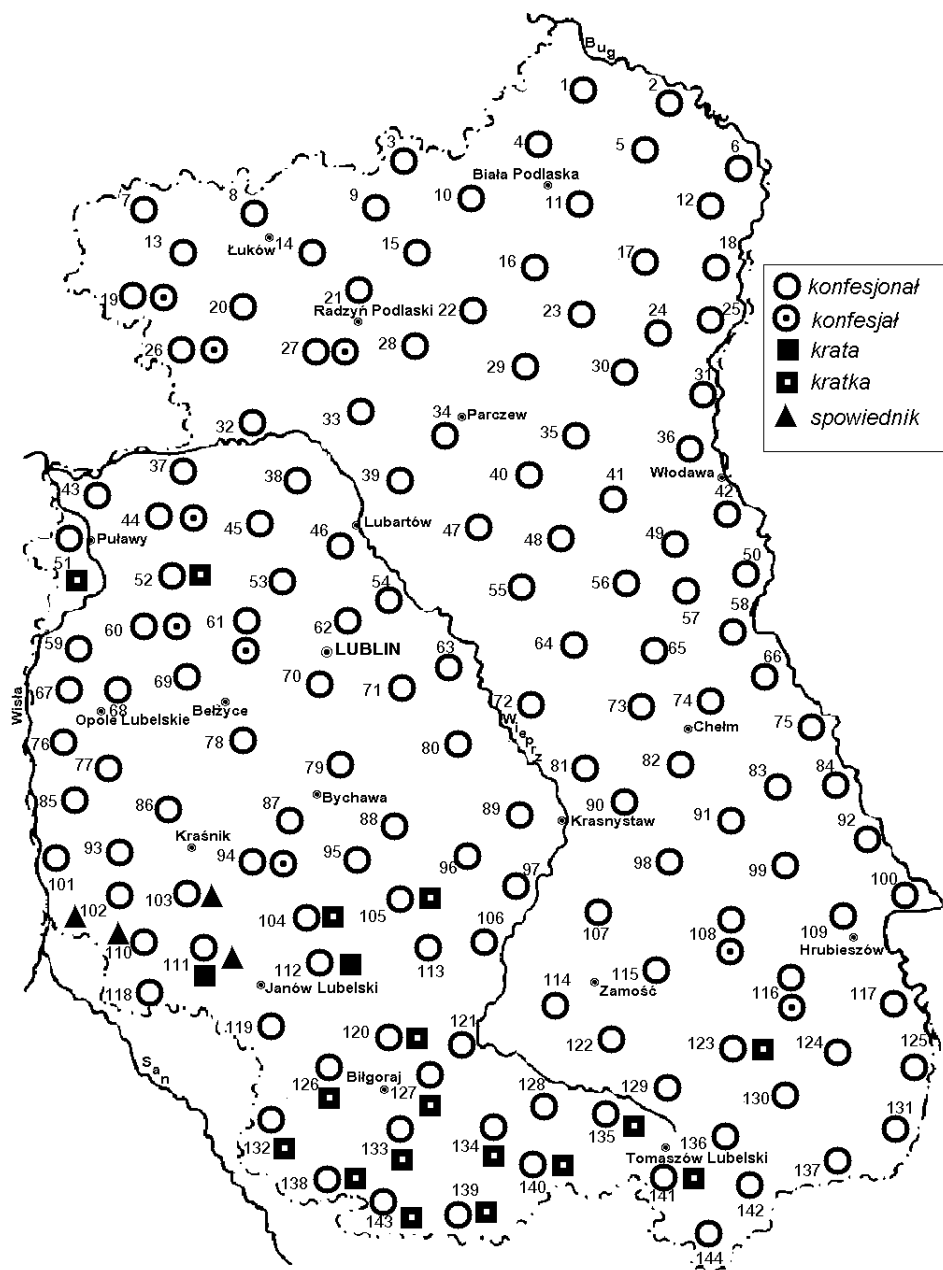
Mapa 16. Przedśionek kościoła

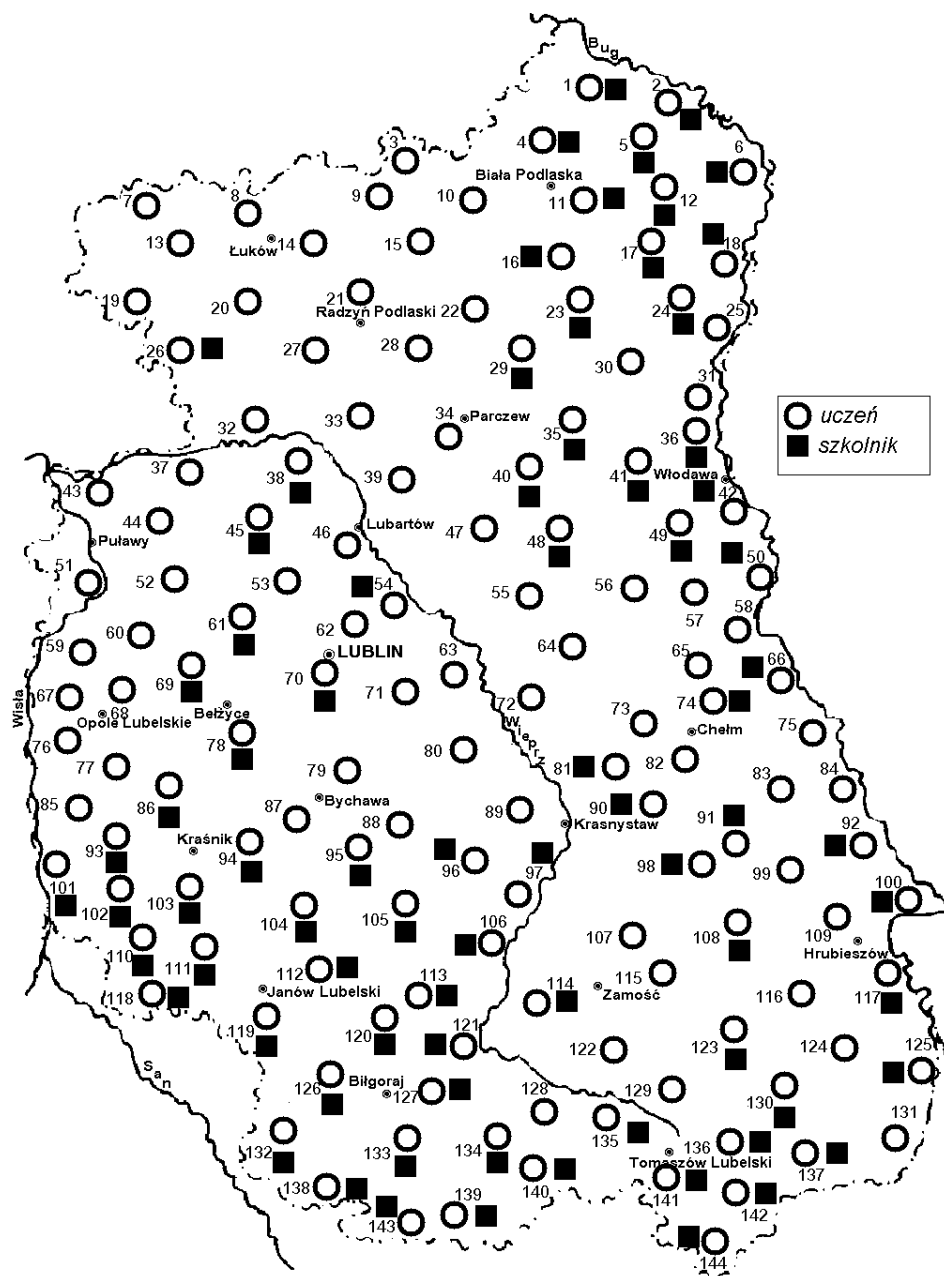
Mapa 17. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła

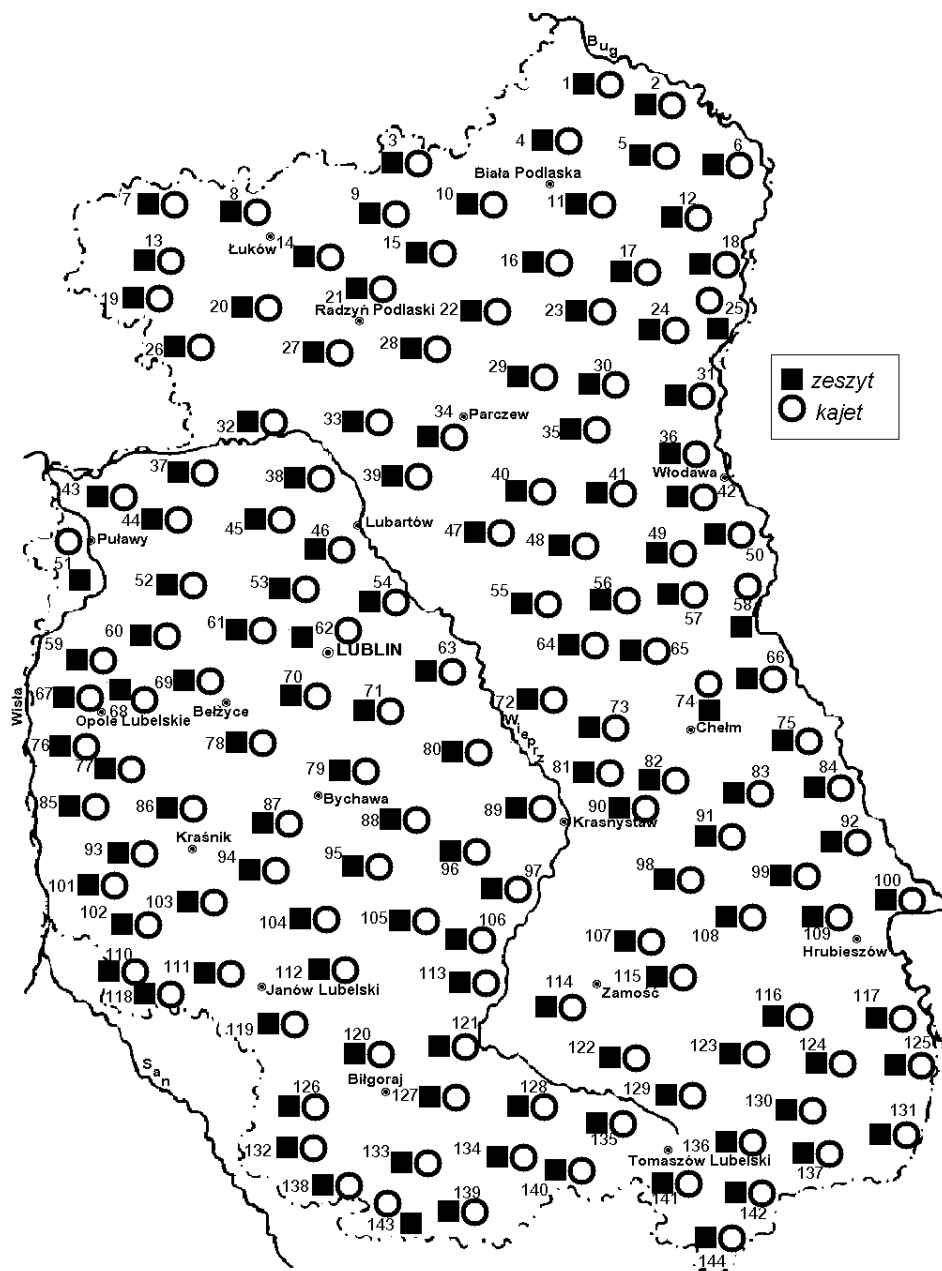
Mapa 18. Ambona w kościele

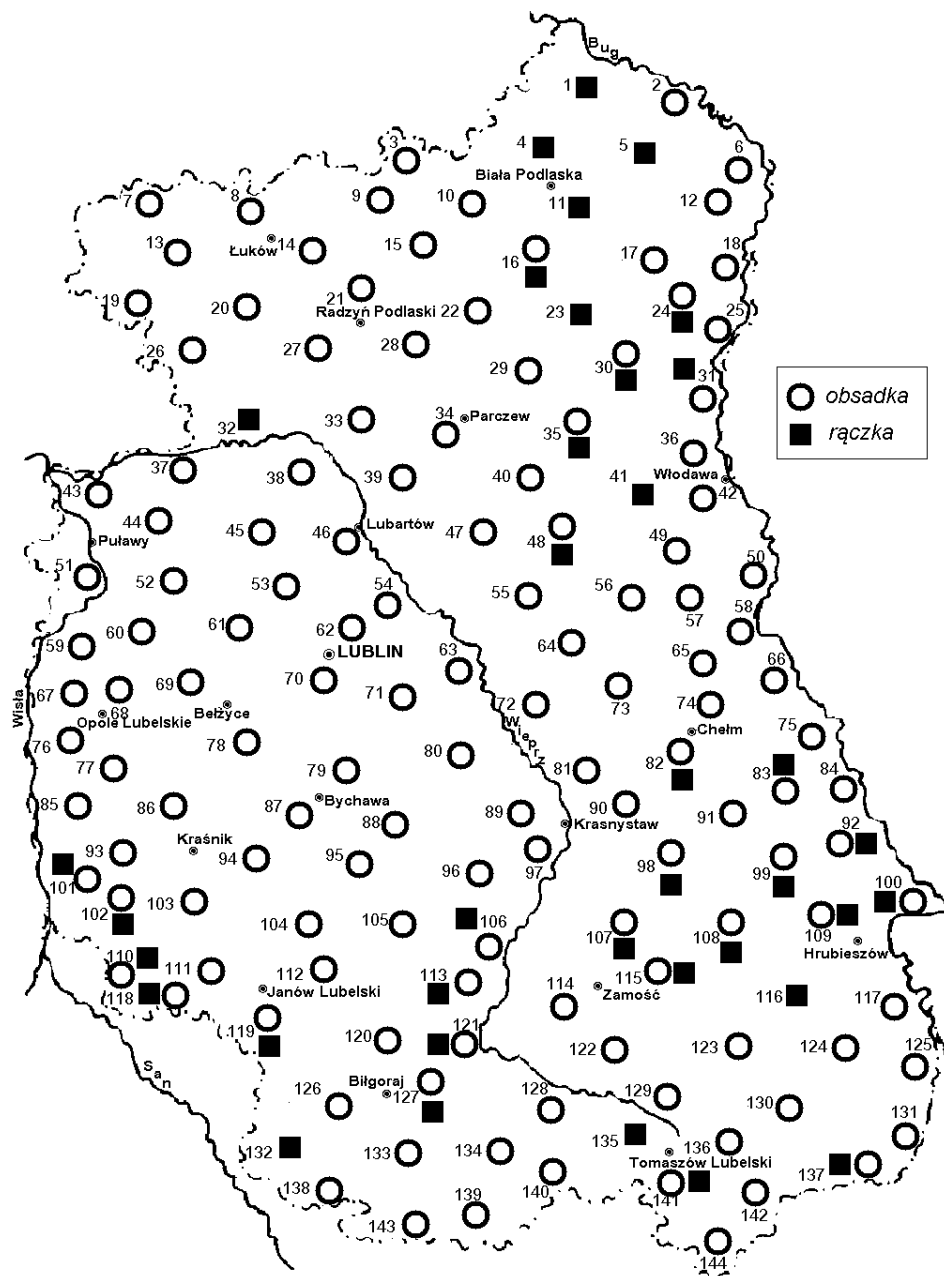
Mapa 19. Konfesjonat w kościele

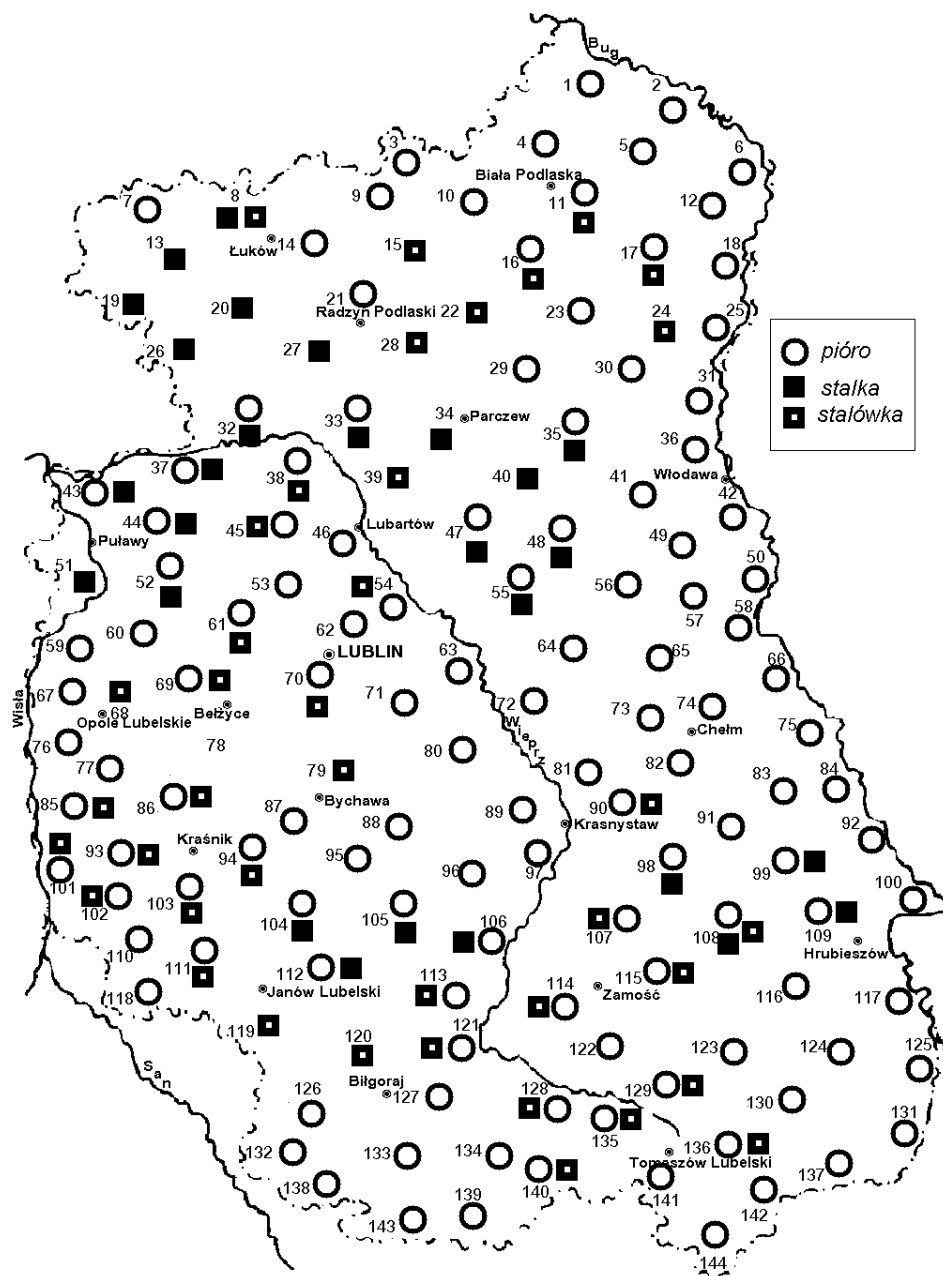
Mapa 20. Uczeń – dziecko, które chodzi do szkoły

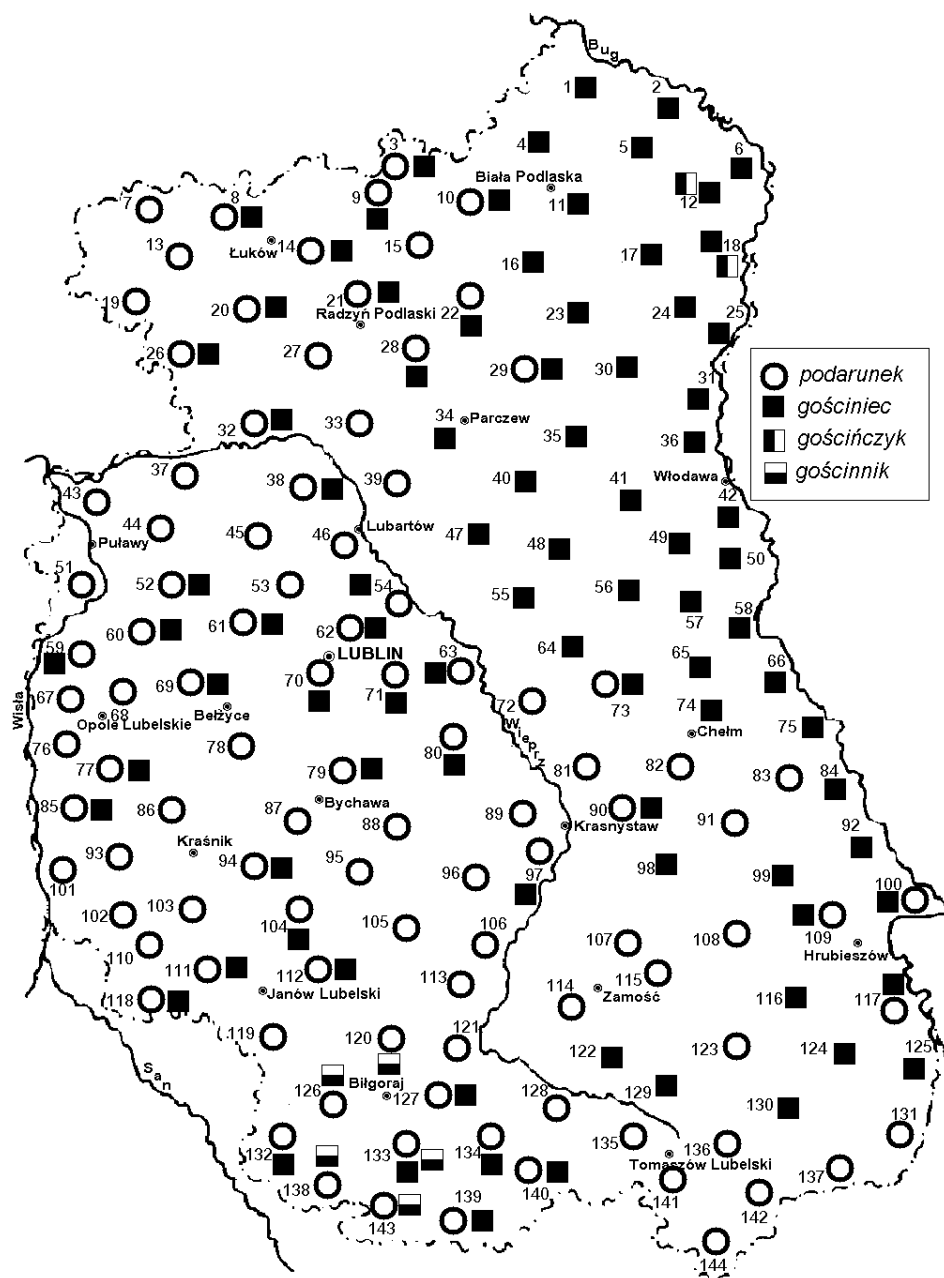
Mapa 21. Zeszyt – zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę

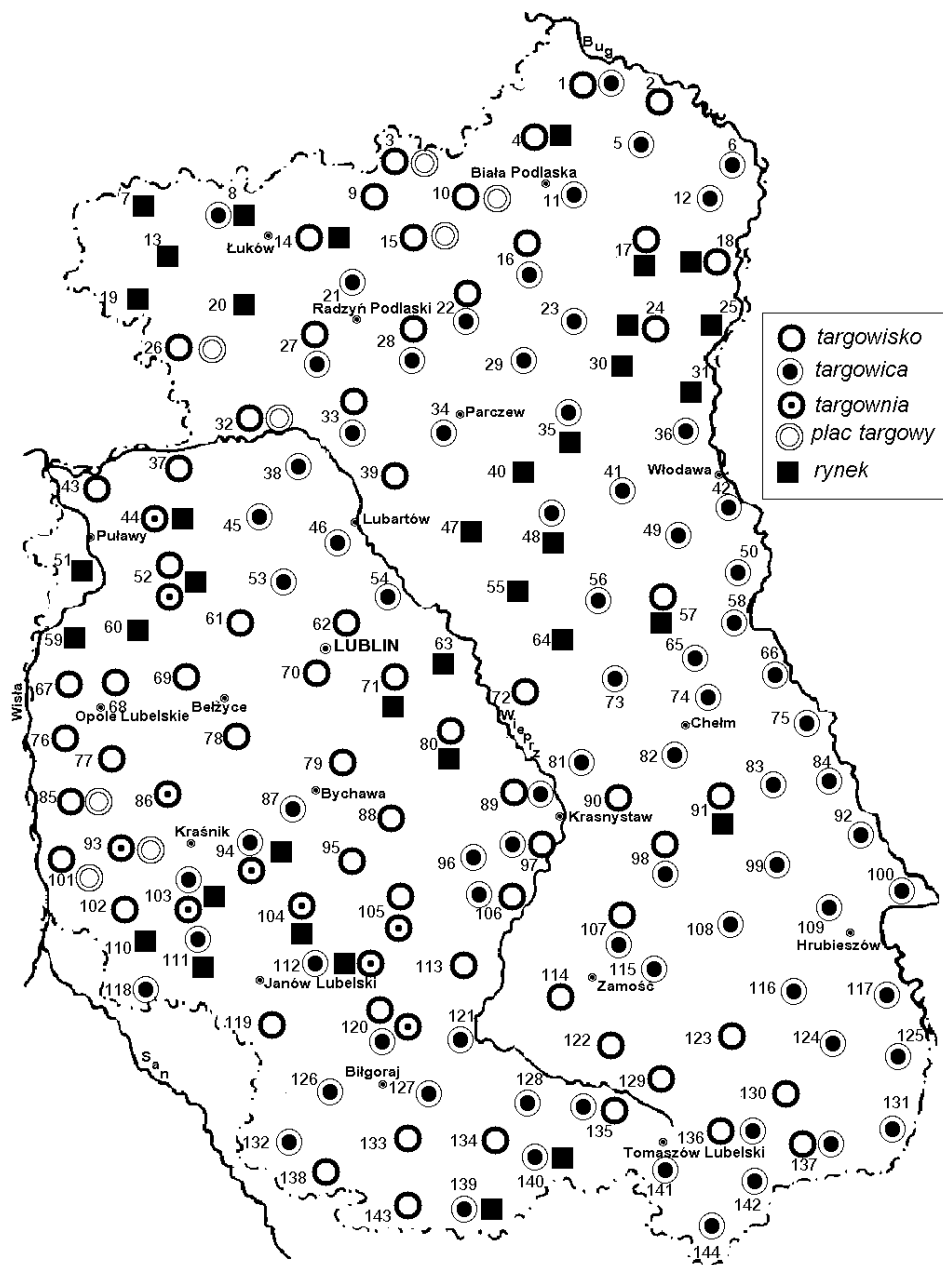
Mapa 22. Część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku

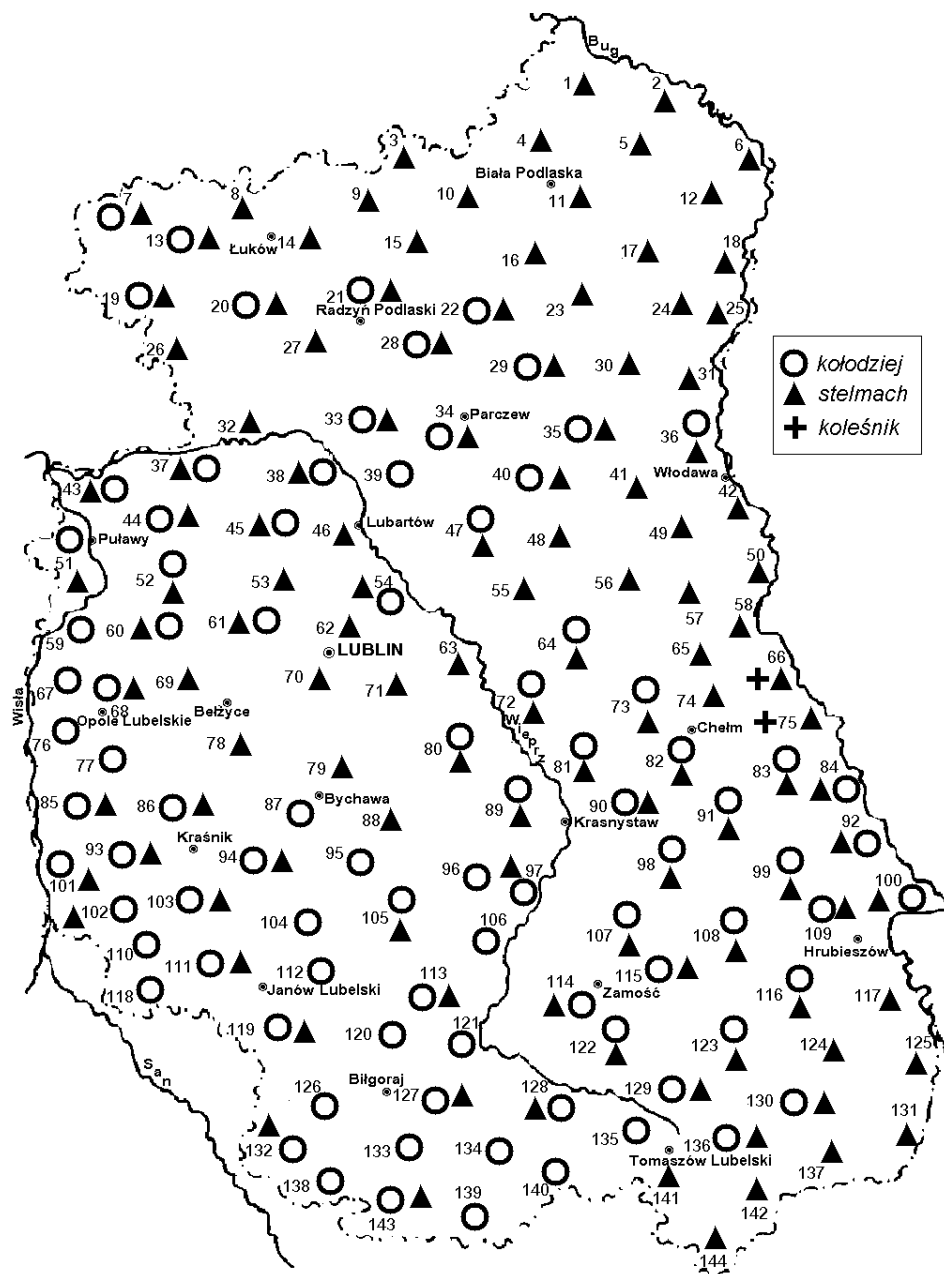
Mapa 23. Błaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem

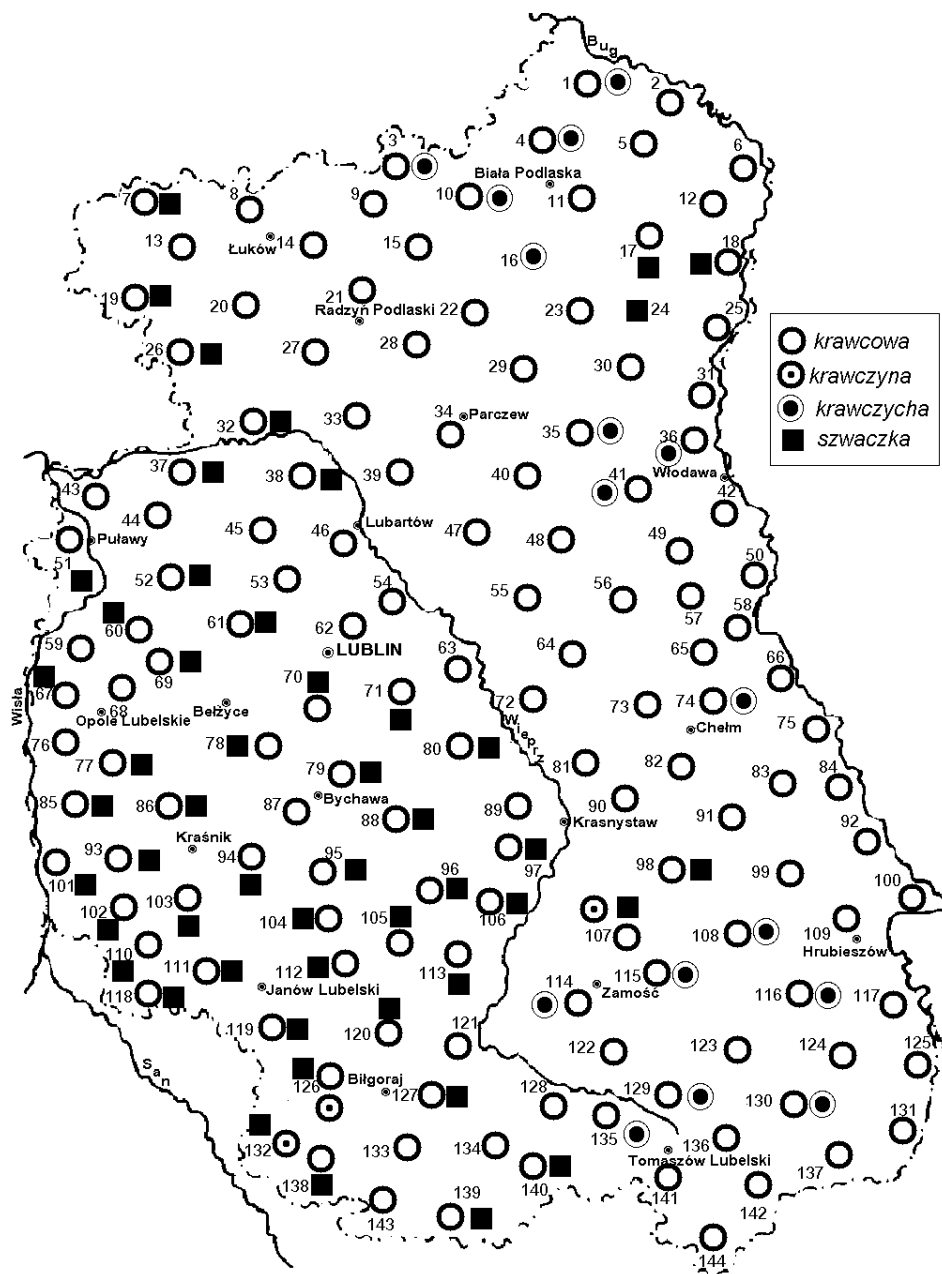
Mapa 24. Podarunek dawany gościom lub przyniesiony przez gości

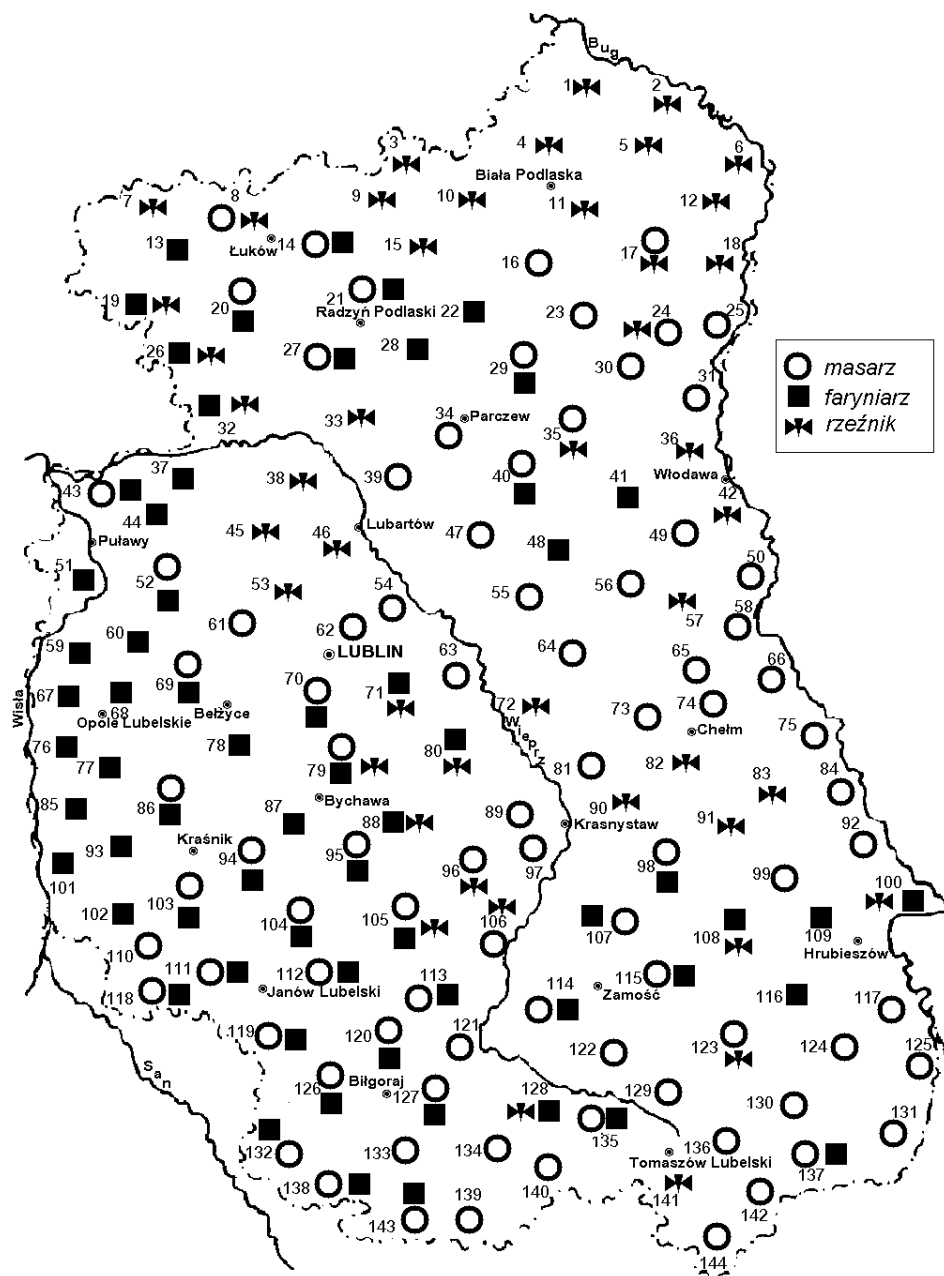
Mapa 25. Plac w mieście, na którym sprzedaje się towary

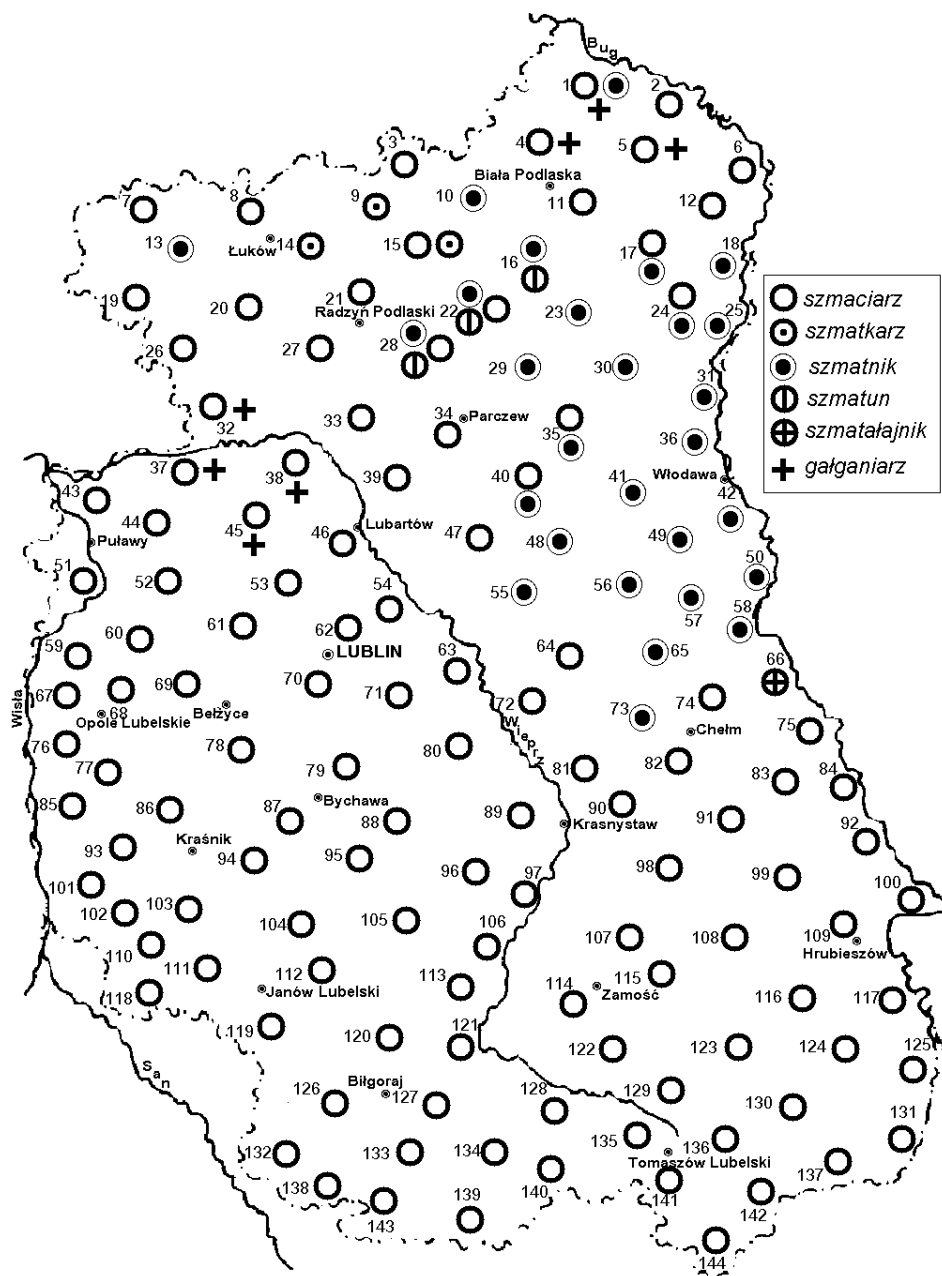
Mapa 26. Rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów

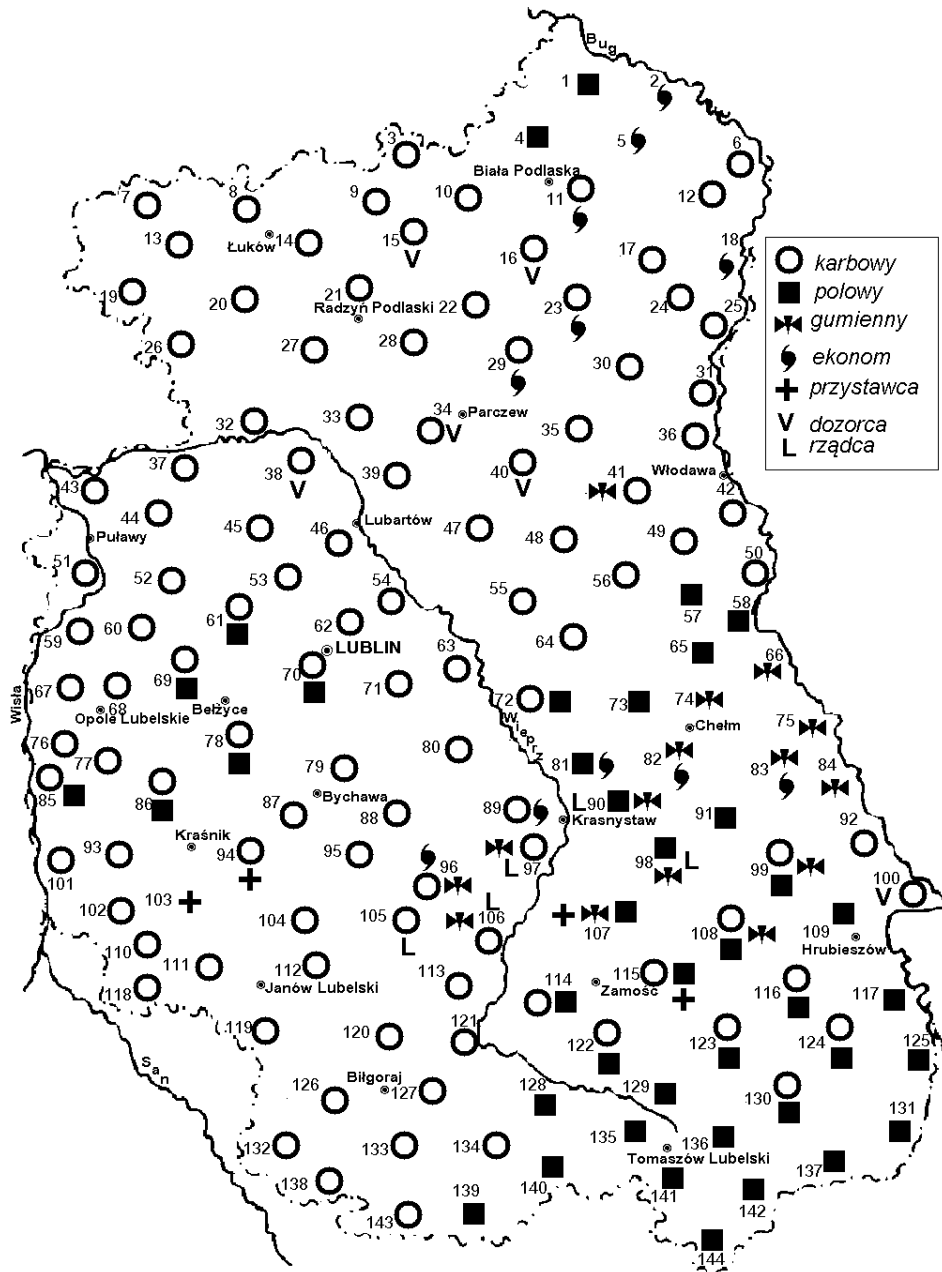
Mapa 27. Kobieta zajmująca się zawodowo szyciem

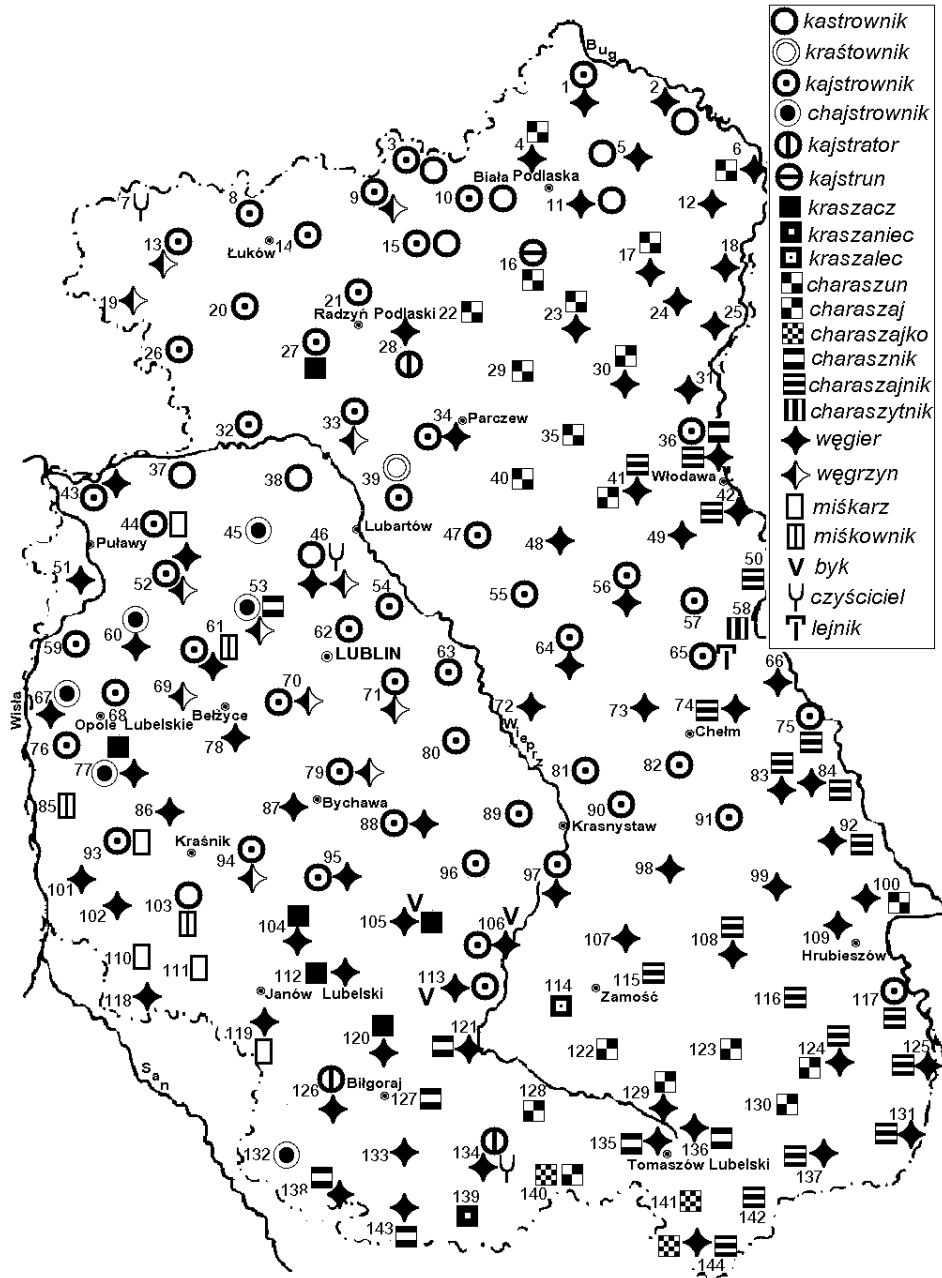
Mapa 28. Człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa

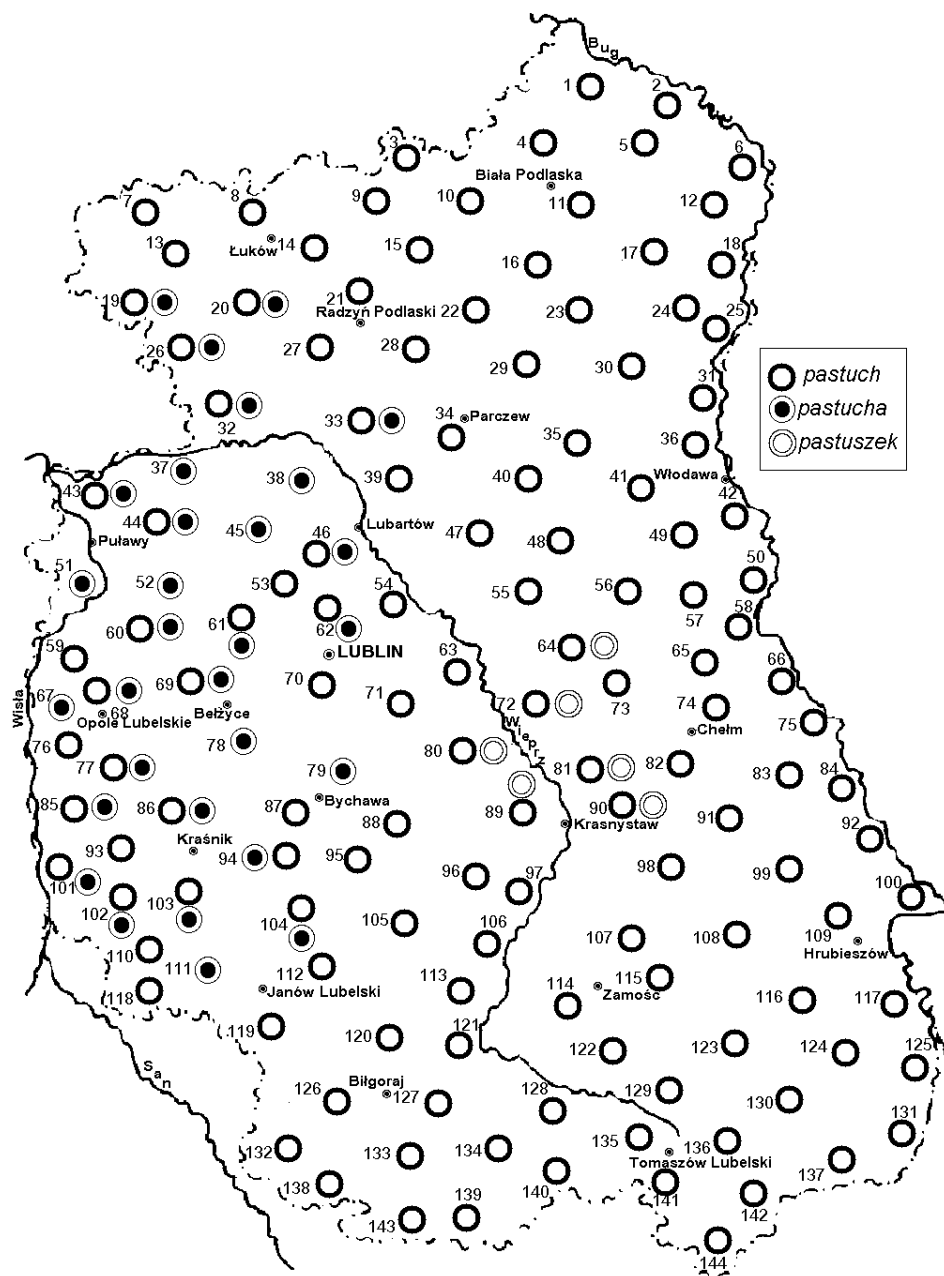
Mapa 29. Człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty

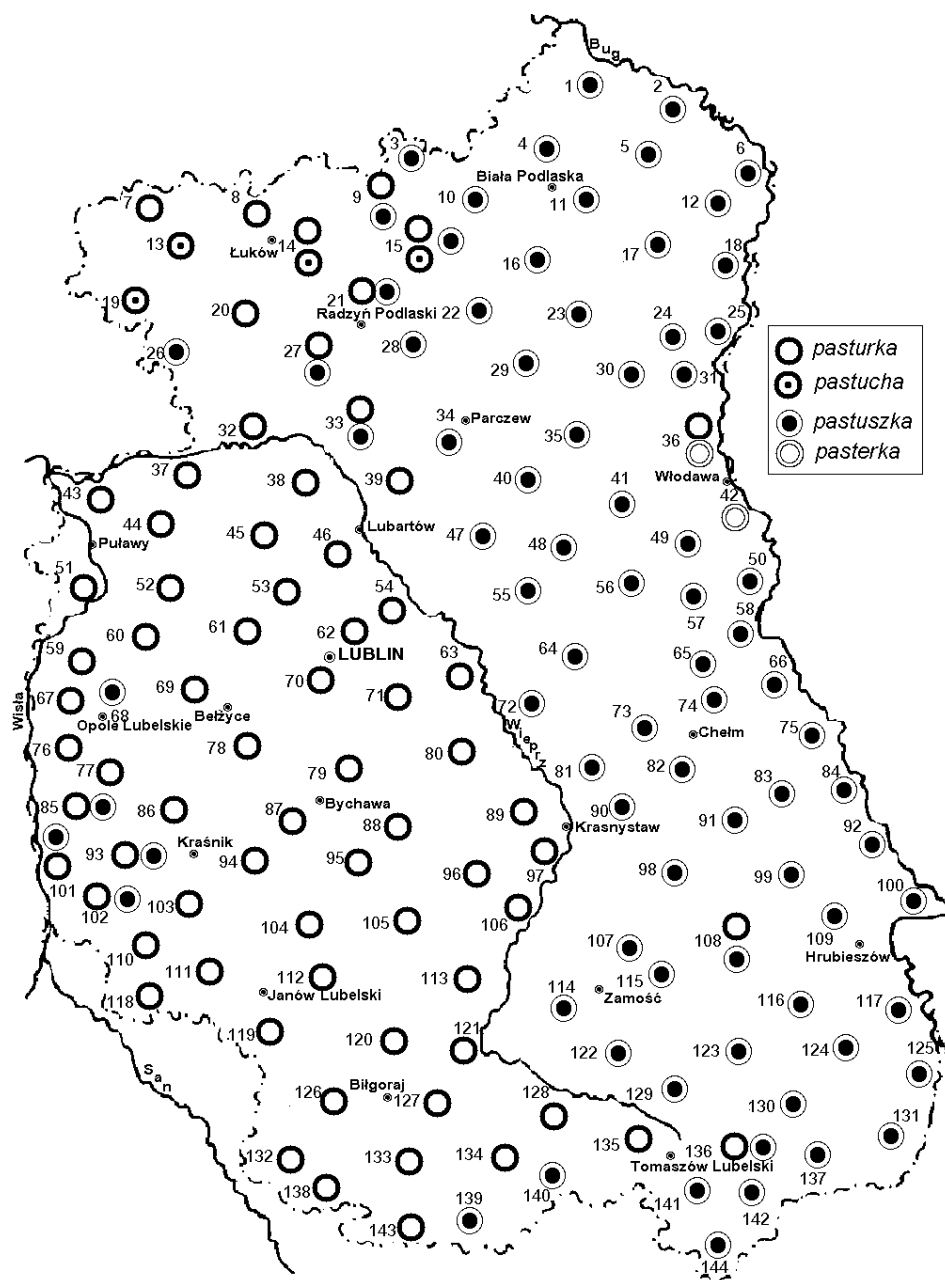
Mapa 30. Pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu

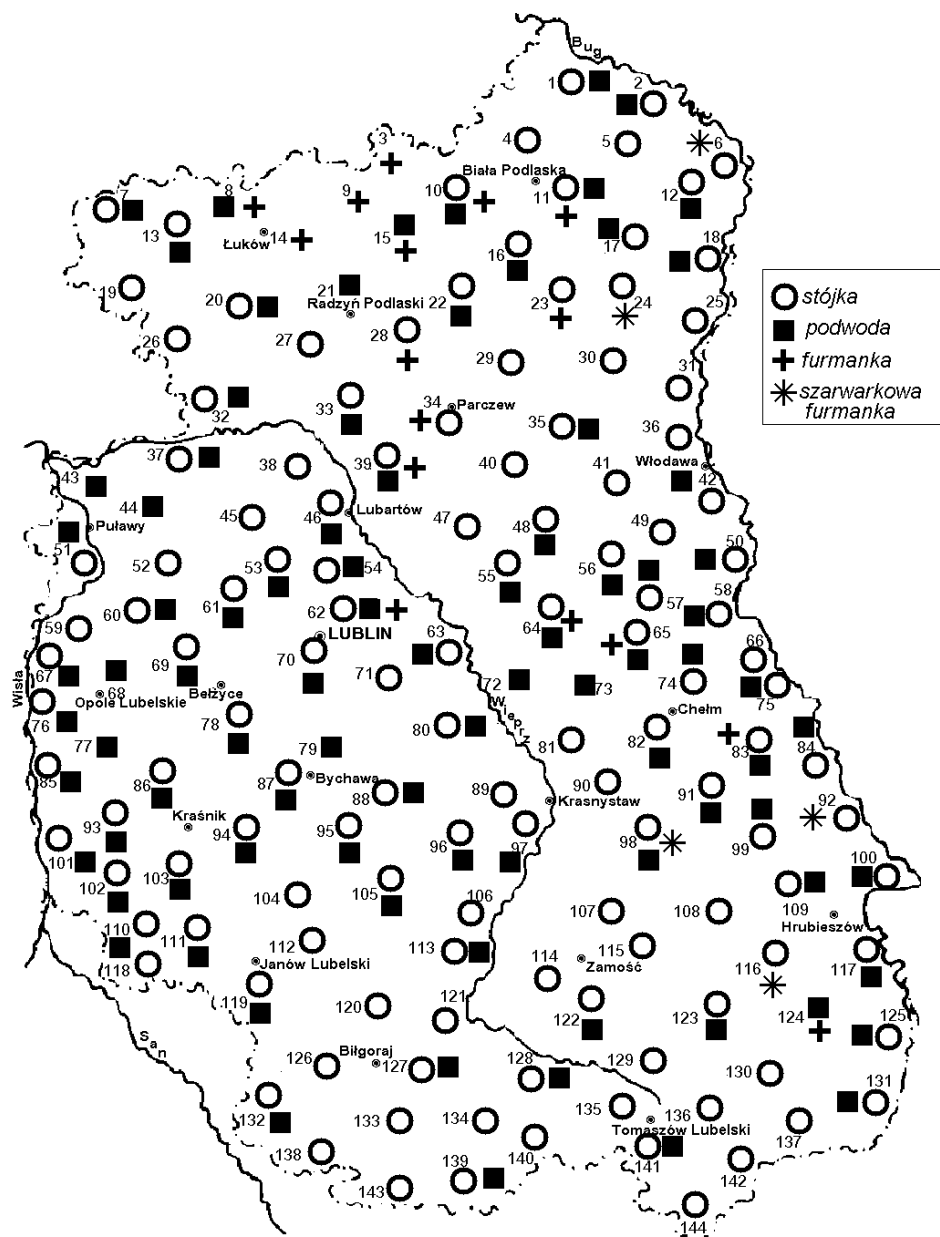
Mapa 31. Człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt

Mapa 32. Chłopiec, który pasie bydło

Mapa 33. Dziewczyna, która pasie bydło

Mapa 34. Furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa

Ilustracje do haseł słownikowych

Ilustracja 1. Figura na wodzie (Radecznica, powiat zamojski – Figura Świętego Antoniego)

Ilustracja 2. Figura przydrożna (Józefów-Pociecha, powiat lubelski)

Ilustracja 3. Kapliczka przydrożna (Dąbrówka, powiat lubartowski)

Nazwy: *figura, figurka, kaplica, kapliczka.*

Ilustracja 4. Krzyż przydrożny (Juliopol, pow. parczewski)

Nazwy: *figura, krzyż, krzyż przydrożny.*

Ilustracja 5. Krzyż choleryczny lub morowy (Nowodwór, powiat lubartowski)

Nazwy: *karawaka, krzyż dwuramienny, krzyż morowy.*

Ilustracja 6. Budynek obok kościoła, w którym zawieszono są dzwony (Tworyczów, powiat zamojski – zabytkowa dzwonnica przy kościele Św. Apostołów Piotra i Pawła).

Nazwy: *dzwonnica, zwonnica.*

Ilustracja 7. Ołtarz w kościele (Radecznicza, powiat zamojski – Sanktuarium Św. Antoniego Padewskiego)

Nazwy: *ołtarz*, *ontarz*.

Ilustracja 8. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła (Kaplica pałacowa Zwiastowania Najświętszej Marii Panny – Muzeum Zamojskich w Kozłowie, powiat lubartowski)

Nazwy: *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajske wrótka, wrótka.*

Ilustracja 9. Konfesjonał w kościele (Krasnobród, powiat zamojski – Sanktuarium Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny)

Nazwy: *konfesjał, konfesjonał, kratka, kratka, spowiednik.*

Ilustracja 10. Wiatrak – drewniany młyn dawnego typu, mający czteroramienne skrzydła napędzane siłą wiatru (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)

Ilustracja 11. Młyn wodny (Osmolice, powiat lubelski – ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)

Ilustracja 12. Kuźnia – budynek, w którym kowal podkuwa konie i wykonuje przedmioty metalowe za pomocą kucia (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)

Ilustracja 13. Straż pożarna (ze zbiorów Maksymiliana Jarosza)

Nazwy: *straż*, *straż ogniowa*, *straż pożarna*.

Ilustracja 14. Zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule

Nazwy: *barcie*, *pasieczysko*, *pasieka*, *ule*.

Ilustracja 15. Wspólne darcie pierza (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)

Nazwy: *darcie pierza, darcie piór, denki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.*

Ilustracja 16. Maszyna do szycia

Ilustracja 17. Liczydło – dawne narzędzie do liczenia

Ilustracja 18. Waga – przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru, działający na zasadzie dźwigni

Ilustracja 19. Wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej
Nazwy: *ciężarek, odważnik.*

Ilustracja 20. Strach na wróble (Susiec, powiat tomaszowski – ze zbiorów Wiesława Andrzeja Kamińskiego)

Nazwy: *strach na wróble*, *straszak*.

Ilustracja 21. Osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli (ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)

Nazwy: *sioło, wieś, wioska*.

Ilustracja 22. Teren pagórkowaty, nierówny

Nazwy: *falisty, górczasty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Ilustracja 23. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole (Hańsk, powiat włodawski)

Nazwy: *gościniec, droga ślakowa, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga.*

Spis map i ilustracji

Spis map

1. Lubelszczyzna – obszar badań.....	12
2. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole.....	401
3. Ścieżka przez pole.....	402
4. Miejsce, w którym krzyżują się drogi.....	403
5. Błotna kałuża.....	404
6. Rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu.....	405
7. Nierówności na drodze.....	406
8. Źródło bijące z ziemi.....	407
9. Strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem.....	408
10. Belka lub deska przerzucona przez strumień.....	409
11. Łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek.....	410
12. Usypana droga na podmokłym terenie.....	411
13. Teren nisko położony.....	412
14. Teren pagórkowaty, nierówny.....	413
15. Szczyt góry.....	414
16. Przedśionek kościoła.....	415
17. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła.....	416
18. Ambona w kościele.....	417
19. Konfesjonał w kościele.....	418
20. Uczeń – dziecko, które chodzi do szkoły.....	419
21. Zeszyt – zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę.....	420
22. Część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku.....	421
23. Blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem.....	422
24. Podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości.....	423
25. Plac w mieście, na którym sprzedaje się towary.....	424
26. Rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów.....	425
27. Kobieta zajmująca się zawodowo szyciem.....	426
28. Człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa.....	427
29. Człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty.....	428
30. Pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu.....	429
31. Człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt.....	430
32. Chłopiec, który pasie bydło.....	431

33. Dziewczyna, która pasie bydło..... 432
 34. Furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa 433

Spis ilustracji

1. Figura na wodzie (Radecznica, powiat zamojski – Figura Świętego Antoniego)..... 437
2. Figura przydrożna (Józefów-Pociecha, powiat lubelski) 438
3. Kapliczka przydrożna (Dąbrówka, powiat lubartowski)..... 439
4. Krzyż przydrożny (Juliopol, pow. parczewski) 440
5. Krzyż choleryczny lub morowy (Nowodwór, powiat lubartowski)..... 441
6. Budynek obok kościoła, w którym zawieszono są dzwony (Tworyczów, powiat zamojski – zabytkowa dzwonnica przy kościele Św. Apostołów Piotra i Pawła). 442
7. Ołtarz w kościele (Radecznica, powiat zamojski – Sanktuarium Św. Antoniego Padewskiego)..... 443
8. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła (Kaplica pałacowa Zwiastowania Najświętszej Marii Panny – Muzeum Zamojskich w Kozłówce, powiat lubartowski) 444
9. Konfesjonał w kościele (Krasnobród, powiat zamojski – Sanktuarium Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny)..... 445
10. Wiatrak – drewniany młyn dawnego typu, mający czteroramienne skrzydła napędzane siłą wiatru (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)..... 446
11. Młyn wodny (Osmolice, powiat lubelski – ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)..... 447
12. Kuźnia – budynek, w którym kował podkuwa konie i wykonuje przedmioty metalowe za pomocą kucia (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej) 447
13. Straż pożarna (ze zbiorów Maksymiliana Jarosza)..... 448
14. Zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule 448
15. Wspólne darcie pierza (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej) 449
16. Maszyna do szycia 450
17. Liczydło – dawne narzędzie do liczenia 451
18. Waga – przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru, działający na zasadzie dźwigni 452
19. Wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej.. 453
20. Strach na wróble (Susiec, powiat tomaszowski – ze zbiorów Wiesława Andrzeja Kamińskiego)..... 454
21. Osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli (ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)..... 455
22. Teren pagórkowaty, nierówny 455
23. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole (Hańsk, powiat włodawski) 456

A Dialect Dictionary of the Lublin Region

Volume 9.

The Village. The Landforms. Social Life and Occupations

Volume 9 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, titled *The Village. The Landforms. Social Life and Occupations*, contains 1959 entries, 23 illustrations and 34 language maps. The vocabulary describes the village surroundings and its impact on man's activities. It forms one thematic area devoted to the village space, the landforms, the social life and the villagers' occupations, including the descriptions of obsolete professions and places that no longer exist.

The vocabulary portrays the traditional Polish village including its physical and social space based on the human interaction and joint work which interpenetrate the villagers' everyday life and are the source of interpretation of the surrounding world as reflected in both the local and regional multitude of names used to describe the same designatum, such as, for instance, **junction road** (e.g.: *drogi rozjazdowe*, *drogi rozjezdne* "lit. 'ride-off roads'", *kotowrót* 'winch, turnstile', *krzyżowane drogi*, *krzyżowe drogi*, *krzyżownica*, *krzyżówka*, *krzyżówki* "lit. crossing roads", *rozbieżne drogi*, *rozchodne*, *rozchodnie drogi*, *rozdroże*, *rozstaje*, *rozstajne drogi* "lit. diverging roads", *skrzyżowanie* 'crossroads: place where roads cross'); **rain soaked roadway** (e.g. *oba-jducha*, *błoto* 'mud', *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brejduga*, *brocha*, *brochla*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal* 'rain soaked village roadway or field track'); **alter rail** (e.g. *balaski*, *balasowanie*, *balasy*, *balustrada*, *balustradka*, *barierka*, *opasanie*, *palestrada*, *plotek*, *przepasanie*, *rajskie wrótka*, *wrótka* 'alter rail separating the alter from the congregation space'); **castrator** (e.g. *byk* 'bull', *chaj-strownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charaszynnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *krąstownik*, *lejniki*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *wegrzyn* 'one who castrates animals').

Volume 9 is a sequel to the volumes already published which combine the methodological requirements of an intra- and interdialectal dictionary. The volume has a non-differential character. The entries have the same structure: the names of the designata are alphabetically ordered; the cultural and customs-related contexts are provided by using the atlas-based techniques and iconography. The volume contains a section which restates the methodological assumptions and the editorial lay-out and provides a list of the sources and names of locations from which the material has been gathered.

The research area on which the Project is founded coincides with the administrative division of the Lublin region established before 1975 and re-established with minor changes in 1999 (see Map 1). The material compiled is based on spoken texts of 601 oldest villagers of the Lublin region (cf. the list of place names) and comes from 2510 informers. The corpus of Volume 9 includes (1) tape-recorded fieldwork data; (2) continuous texts in written form (without sound-file documentation); (3) questionnaire-based lexis without contextual exemplification. Additional material comes from the dictionary files of *Atlas gwar polskich* (*Atlas of Polish Dialects*; entries without con-

texts), from *A Dictionary of Polish Dialects* (The Polish Publishing House–PAN), linguistic archives, partly from MA- and BA-papers and from other printed sources.

Each entry consists of the following elements.

1. the entry and its meaning given in the form of definition;
2. an illustration referred to by using references to the designatum, given at the end of the *Dictionary*. The digit which follows the referencing symbol stands for the illustration number;
3. contexts in which the word is used;
4. sources;
5. the geography of the word with a linguistic map, referred to by the referencing symbols given at the end of the *Dictionary*;
6. inflexional processes and the most frequent phonetic variants given in the Pronunciation section;
7. references to the synonyms (variants of names of a particular village) and heteronyms (name variants on a larger territory), using the symbol „por” (“cf.”).

Some illustrative examples are given below.

Bandoch ‘a male person who used to come to the manor estate to do some seasonal job’

Bandoch to jest chłop najmujący się razem z innymi na czas jakiś na robotę do innej wsi czy okolicy [Bandoch is a man who together with other men gets hired to do some job in another village or some other place] (Wąwolnica). *Bandoch to najemny robotnik rolny, wędrujący w poszukiwaniu pracy* [Bandoch is a wandering field worker to-be-hired, looking for a job] (Łuszczacz). *Dawni bandochy rubili tu jasnygo pana, najmali się całymi grupami* [In old times, bandochs were working in groups on his landlordship estate] (Siennica Różana). *Na bandochy nieraz szły całe wsie, najmuwały się takie rubutniki tu dziedzica i zarabiała przyz całe lato* [Sometimes entire villages went out to work as bandochs; the workers got hired by the landlord and got paid for the whole of the summer season] (Sól). *Bandoch to sezonowy robotnik zamiejscowy, najmujący się do prac polowych* [Bandoch is a season worker who gets hired to do some fieldwork] (Zamch). *Bandoch to człowiek, co szel do sezonowy pracy z dalszych stron* [Bandoch is a man who came from afar to do seasonal work] (Chmiełek). *Bandochy to całymi grupami szli na te rubotę, bo dzieci jeść chcieli i trza było zarobić* [Bandochs used to wander in groups to do the job because the kids wanted to eat and money had to be earned] (Majdan Sopocki). *Bandoch to szukał ruboty w innych strunach, najmał się do ruboty* [Bandochs, they were looking for a job in other places; they got hired to do the job] (Sławatycze).

Sources: PM, KAGP, SGM, MG.

Geography: common.

Gen. Sg. *bandocha*; Gen. Pl. *bandochów*; pronunciation: *bandox*.

Cf. *bandos*, *góral*, *wyrobnik*.

Krynica II ‘spring’

Krynica to jezd źródło, no takie źródło, co z ziemi bije, ta woda tak wyskakuje, tak tryska taka czystułka i smaczna, bo kryniczna woda to je smaczna [Krynica is a spring which burts out from the ground; it is a spring that bursts out, clean, tasty water, because *kryniczna* water is tasty] (Brzeziny). *Krynica to takie źródło z wodo* [Krynica is a spring] (Grabowiec). *Krynica to woda płynąca, tak jakby z góry ta woda leci, po dzisiejszemu źródło* [Krynica is water that flows; it flows as if from above; it is called

a spring] (Worgule). *A struga ciekła od krynicy, która była wyżej położona. Były to źródła. I one te źródła do dziś so i ludzie stamtąd bioro wodę. I na przykład jeżeli teraz chco wody na herbate czy na coś, to nie bioro z kranu, bo majo już, tylko ido do krynicy po wodę, żeby mieć dobro wodę na to. Tam jest dobra woda. Ta woda jest prawdopodobnie jakaś lecznicza. I to jest krynica. I ta krynica szła przy drodze aż tam gdzieś daleko za wsio, tam ginęła* [And the water was flowing with a tricle from *krynica*, which was located higher up. Those were the springs. And the springs are still there and people take water from them. And, for instance, if they want to get water for their tea, they don't use tap water, because they have [spring water] already; they go and get the water from the spring. That is good water, probably healing water. And this is what *krynica* is. And this *krynica* [flowed] away along the road beyond the village area and it vanished there] (Wysokie). *Kiedys woduciągów nie było. Brało sie wodę z krynicy, zy źródła sie brało, bo tak krynica źródłem sie nazywa, to krynica i źródło to jest to samo, a mówio jedno i drugie, jak sie powi* [There were no waterpipes in the past. You took water from *krynica*, from a spring, because a spring is called *krynica*; a spring is *krynica*; you can say it both ways, because it is the same thing] (Gołebie). *A potem jechali do krynicy prać kijunkami, bili, łoskot ino iszed. Krynica to była* [And then they used to go to *krynica* to do the washing, using sticks; they beat [the washing] away with a big thump] (Susiec). *Pranie to było w krynicy takiej. W krynicy, w krynicy. Przyszli praczki, to jedna na jednym końcu, druga na drugim, taka była pralnia, to może było z dziesięć tych praczek i tak sie prało chusty, bilizne* [They did the washing in *krynica*. In *krynica*, in *krynica*. The washerwomen came along; one stood at one end and another woman at the other end. And this became a washing place. And there could be ten washerwomen; and this is how one washed scarves and underwear.] (Sulmice). *Może chto mówi inaczy, ale my to nazywamy krynica* [There can be other names for it, but we call it *krynica*] (Żuków).

Sources: PM, PI, SSiSL, MG.

Geography: The Eastern part of the Lublin region (see Map 8).

Gen. Sg. *krynicy*; Gen. Pl. *kryniców*; pronunciation: *krynica*.

Cf. *kierniczka, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Stelmach 'craftsman making carts and parts for carts'

Stelmach to taki, co wyrabiał wozy i koła do wozów [*Stelmach* was a man who made carts and wheels for carts] (Wysokie). *Stelmach, tun robił wozy i koła do nich* [*Stelmach*, he made carts and wheels for carts] (Świeciechów). *Wozy robił stolarz, tak zwany sztelmach, już taki spycjalny du wozu* [A carpenter made carts; he was called *sztelmach*, a cart maker] (Dobryń). *Stelmach robił drewniane części wozu* [*Stelmach* made wooden parts for carts] (Grzędówka). *A ten, co robi wozy to, no to stelmach* [Ah, that one, he who makes carts – he is *stelmach*] (Chmiel). *Jeździliśmy wuzami drywnianymi. Koła musiał robić stelmach, jak nazywali, tyn majster to stelmach nazywał sie. Robił to drewno, koła robił te* [We used to ride in wooden carts. *Stelmach* made wheels for carts; the master craftsman was called *stelmach*. He made wooden wheels] (Uchańka). *Stelmach to taki starodawny rzemieśnik, co wyrabiał drewniane części wozu* [*Stelmach* is a craftsman of old times; he made wooden parts for carts] (Abramów). *Tera wozów ni ma drywnianych, to i stylmachy dzieś zgineli* [You can't see wooden carts nowadays, and there are no *stylmachs* anymore] (Hanna).

Sources: PM, KAGP, MG.

Geography: common (see Map 26).

Gen. Sg. *stelmacha*; Gen. Pl. *stelmachów*; pronunciation: *stelmax, štelmax*.

Cf. *koleśnik, kołodziej*.

Analogically to volumes 1–8 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, Volume 9 uses an orthographic transcription with the form of its entries standardized to fit the all-Poland format. Each entry has been supplied with contexts using a standardized half-phonetic codification conforming to phonetic, morphological and syntactical features of the Lublin Region dialects.

Maps and qualifiers in the dictionary constitute an integral part of the entries. A map plays an important role in a visual specification of a geographical location. It is included in the entry in order to make a better use of the geographical data and capture the location of a given lexical item in the dialectal structure of the region. Maps help the reader to navigate in a spatial occurrence of a given name and in its range (concentrated, scattered, scarce, uneven, central or peripheral); they also show a lexical connection between the neighbouring areas. All these data determine the type of a name and its designatum. The reader learns how a given name functions among other words related to the designatum, i.e. to its synonyms and heteronyms. The range and localization of the name informs the reader about the its recessive or expansive properties. Illustrations help provide a better identification of the designatum including its detailed visual description.

The qualifiers are an integral part of an entry and of all of its components; they are embedded in the dialectal contexts created by the dialect users. They have been carefully selected and organized according to the methodology used in an entry description. Using qualifiers in this way, i.e. combining them with the appropriate contexts, reflects the linguistic awareness of modern village inhabitants, who bring up the past through a given name and its designatum.

Volume 9, *The Village. The Landforms. Social Life and Occupations*, is a study which documents the language heritage and, according to the UNESCO convention from 2003, is designed to preserve the non-material and cultural legacy of the region. In an era of changes which modern dialects undergo, this form of record becomes a cultural necessity and challenge for generations now and in the future. The dictionary reflects the complexity, multiculturalism and lexical diversity of the Lublin region involving Little Poland, Mazovia, the Eastern Borderlines as well as all-dialect and Poland-wide phenomena. The dialectal-ethnolinguistic analysis of the material carried out in this volume provides multi-sided characteristics not only of a particular term but also of its place in the cultural, customs-, beliefs- and awareness-related structure of the village of the Lublin region. It is expected to function as a bridge not only between the east and the west but also between the European Union and Eastern Europe.

Volume 9 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, which is aimed not only at academics but is also designed to serve a pragmatic purpose, is a way of preserving the cultural and linguistic legacy of the Lublin region conceptualized by means of words that form a dialectal lexicon. The volume is expected to be an important instrument in creating a “regional trademark” and in promoting the Lublin region not only among linguists but also among scholars of other disciplines, regional artists, regional culture promoters, teachers who pursue an educational regional path and who spread the concept of a “little homeland,” as well as among teenagers willing to understand the cultural and linguistic spirit of their region.

Translated by Henryk Kardela

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYŹNY

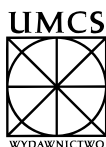
TOM IX

PRZESTRZEŃ WSI
UKSZTAŁTOWANIE POWIERZCHNI
ŻYCIE SPOŁECZNE I ZAWODOWE

A Dialect Dictionary of the Lublin Region

Volume IX

The Village
The Landforms
Social Life and Occupations

Halina Pelcowa

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYZNY

TOM IX

PRZESTRZEŃ WSI
UKSZTAŁTOWANIE POWIERZCHNI
ŻYCIE SPOŁECZNE I ZAWODOWE

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

LUBLIN 2021

Publikacja finansowana w ramach Programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018-2023
nr projektu 0125/NPRH7/H11/86/2018

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Współpracownicy

Piotr Lasota, Blanka Skórska

Dokumentacja zdjęciowa

Wiesław Andrzej Kamiński – ilustracja nr 20; Piotr Lasota – ilustracje nr 2, 3, 4, 5, 10 (Muzeum Wsi Lubelskiej),
11, 12 (Muzeum Wsi Lubelskiej), 13, 14, 16, 21; Halina Pelcowa – ilustracje nr 1, 6, 7, 8, 9, 15 (Muzeum Wsi Lubelskiej),
17, 18, 19, 22; Mariola Tymochowicz – ilustracja nr 23

Recenzenci

Prof. dr hab. Halina Kurek

Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg

Redakcja naukowa

Halina Pelcowa

Korekta

Jolanta Drożdowska, Halina Pelcowa

Redakcja techniczna i skład

Artur Drożdowski

Projekt okładki i stron tytułowych

Marta i Zdzisław Kwiatkowski

Przygotowanie okładki i stron tytułowych do druku

Krzysztof Trojnar

© Wydawnictwo UMCS, Halina Pelcowa, Lublin 2021

ISBN 978-83-227-9472-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

ul. Idziego Radziszewskiego 11, 20-031 Lublin

tel. 81 537 53 04

www.wydawnictwo.umcs.eu

e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl

Dział Handlowy

tel./faks 81 537 53 02

Księgarnia internetowa: www.wydawnictwo.umcs.eu

e-mail: wydawnictwo@umcs.eu

Druk i oprawa

Mazowieckie Centrum Poligrafii Wojciech Hunkiewicz

ul. Lisi Jar 29, 05-270 Marki

*Ucząc się nowej nadziei, idziemy poprzez
ten czas ku ziemi nowej. I wnosimy cię,
ziemio dawna, jak owoc miłości pokoleń. . .*

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, 80

Lubelszczyźnie –
Ziemi Mojej Rodzinnej i Jej Ludziom

Ukazały się następujące tomy:

1. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012.
2. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014.
3. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom III. *Świat zwierząt*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
4. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.
5. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom V. *Świat roślin*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.
6. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VI. *Pokarmy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019.
7. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020.
8. Halina Pelcowa, Ilona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020.

Spis treści

Wstęp	9
Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne	15
Założenia ogólne	15
Baza materiałowa.....	15
Hasło słownikowe.....	17
Zapis wyrazu hasłowego i kontekstów	21
Mapa językowa.....	23
Kwalifikatory	24
Skróty i odsyłacze.....	25
Źródła i opracowania	27
Źródła.....	27
Literatura (wybrane pozycje)	27
Miejscowości, z których pochodzi materiał	31
Alfabetyczny spis miejscowości	31
Wykaz cyfrowych oznaczeń miejscowości na mapach	43
Słownik	45
Mapy do haseł słownikowych	399
Ilustracje do haseł słownikowych	435
Spis map i ilustracji	457
Spis map.....	457
Spis ilustracji	458
A Dialect Dictionary of the Lublin Region	459

Wstęp

Pieśń o wsi rodzinnej

*Wiosko nasza ty rodzinna,
ty kochany skarbie nasz.
Ty od wszystkich jesteś inna,
jakiś urok w sobie masz.*

*Tu ujrzeliśmy Boży świat,
życie dla nas tu jak maj.
I tu kochać się uczymy
Boga i ojczysty kraj.*

*Tu nas nie przyjaźni łączy,
wysnuta z tych niskich chat.
Tutaj dla nas wszystko miłe:
każde drzewko, każdy kwiat.*

*Nad naszymi kolebkami,
brzmiała matek naszych pieśń.
Za to szczerze ją kochamy
tę rodzinną naszą wieś.*

Paulina Hołysz, *Pieśni mojej duszy*,
Chełm 2004, 34–35

Dziewiąty tom *Słownika gwar Lubelszczyzny* zatytułowany *Prze-strzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* zawiera 1959 haseł wzbogaconych 23 ilustracjami i 34 mapami językowymi. Jest to słownictwo zgrupowane wokół przestrzeni wiejskiej otaczającej człowieka i wpływającej na jego działania. Stanowi odrębną całość tematyczną poświęconą przestrzeni wsi, ukształtowaniu powierzchni, życiu społecznemu i zawodowemu mieszkańców, w tym zawodom i miejscom już należącym do przeszłości, ale organizującym dawne życie mieszkańców wsi.

Słownictwo zebrane w tym tomie pokazuje obraz tradycyjnej polskiej wsi, z jej przestrzenią fizyczną i społeczną, opartą na kontaktach międzyludzkich i wspólnie wykonywanych pracach. Osią spajającą jest wieś jako miejsce wpisane w codzienną egzystencję mieszkańców, wspólną pracę i zabawę, z bogactwem interpretacji otaczającego świata, widocznego zarówno w lokalnej, jak i w regionalnej wielości nazw na określenie jednego desygnatu, np.: *drogi rozjazdowe, drogi*

rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’; *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal* ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’; *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka* ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’; *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel, węgrzyn* ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’.

Wszystkie tomy *Słownika gwar Lubelszczyzny*, ze względu na jednolitość całości, oparte są na jednakowych zasadach metodologicznych, z wykorzystaniem technik atlasowych i ikonografii. W każdym z nich zostaje zachowany układ alfabetyczny haseł. Takie zasady obowiązują w ośmiu wydanych już tomach: I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż* (Lublin 2012), II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana* (Lublin 2014), III. *Świat zwierząt* (Lublin 2015), IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza* (Lublin 2016), V. *Świat roślin* (Lublin 2017), VI. *Pokarmy* (Lublin 2019), VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna* (Lublin 2020), VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe* (Lublin 2020). We wskazane ramy metodologiczne wpisuje się także układ tomu IX, który jest kolejną częścią słownika regionalnego, łączącego wymogi leksykonu wewnątrzdialektalnego i międzylubelskiego, ze wspólnym modelem hasła słownikowego i sposobem wykorzystania wypowiedzi gwarowych mieszkańców wsi regionu lubelskiego.

Ze względu na fakt, że każdy z tomów, niezależnie od kontynuacji zadań ogólnych i wspólnego przedmiotu badań, stanowi samoistnie integralną całość tematyczną i może funkcjonować jako wydzielony obraz językowej przestrzeni wiejskiej, w tomie IX zostaną powtórzone niektóre elementy założeń metodologicznych i zasad redakcyjnych, a także wykorzystane źródła i opracowania oraz wykaz miejscowości, z których pochodzi materiał.

Przedmiotem badań są gwary regionu lubelskiego zagrożone nie tylko utratą ciągłości pokoleniowej, ale narażone na całkowity zanik. Zachowanie tkwiącego w nich bogactwa leksykalnego to powinność wo-

bec regionu i przyszłych pokoleń, obowiązek utrwalenia tego, co jeszcze można ocalić, nim bezpowrotnie, wraz z odchodzącymi ludźmi, oędzie w niepamięć. Ochrona przed zapomnieniem tego skarbu „małych ojczyzn” jest obowiązkiem humanistów i humanistyki. I tę powinność wobec dziedzictwa narodowego staramy się wypełnić.

W obliczu globalizacji i jednocześnie rodzących się tendencji do zachowania różnorodności języków i kultur w Unii Europejskiej, gwara nabrała nowego znaczenia jako istotny element nie tylko tradycji i kultury ludowej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, ale też tożsamości regionalnej, funkcjonując jako dokument epoki i tradycji, która odeszła, ale żyje jeszcze w pamięci osób starszych, jest świadectwem przeszłości i mówienia o niej. A zatem istnieje potrzeba nie tylko ocalenia od zapomnienia tego, co było, i co jeszcze pozostało, ale odkrywania gwary na nowo. Należy przy tym pamiętać, że w dobie Internetu wyrosło pokolenie, do którego bardziej przemawia obraz niż tekst i któremu trzeba pomóc dotrzeć do wiedzy dialektologicznej. I taką perspektywę stwarzają ilustracje zamieszczone w tomie IX *Słownika*.

Lubelszczyzna (w granicach województwa sprzed 1975 roku, nieznacznie zmienionego po roku 1999; obecnie w skład województwa lubelskiego wchodzi też powiat rycki i materiały z tego obszaru zostały włączone do haseł słownikowych) – por. mapę 1 – to teren różnicowany kulturowo, w języku którego odbijają się dawne stosunki osadnicze, religijno-wyznaniowe, ludnościowe oraz podziały historyczne i etnograficzne.

Od dawna konkurowały tu zjawiska językowe z jednej strony małopolskie, z drugiej wschodniosłowiańskie (głównie ukraińskie), a od północy i północnego zachodu nawarstwiały się, późniejsze w stosunku do małopolskich i kresowych, właściwości mazowieckie. Ten fakt przekłada się na wielokrotnie podkreślaną trójdzielność gwarową regionu lubelskiego (m.in.: Nitsch 1929; Kuraszkiwicz 1932; Dejna 1981; 1998; Bartmiński 1973; Bartmiński, Mazur 1978; Brajerski 1958; Czyżewski 1986; 1994; Czyżewski, Warchoł 1998; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Łesiów 1963; Mazur 1976; 1978; Pelcowa 1985; 1994; 2001; Warchoł 1992), która jest w istocie rzeczy bardziej skomplikowana i przechodzi w wielodzielność oraz w wielowarstwowość geograficzną i semantyczną, przejawiającą się w występowaniu i mieszaniu się cech różnodialektalnych, nie tylko małopolskich, mazowieckich i kresowych, ale także ogólnogwarowych i ogólnopolskich (rejestr wybranych cech gwarowych przywołano w tomie I na stronach 19–21, a szczegółowa specyfikacja geograficzna i obszerna literatura na temat zróżnicowania

Mapa 1. Lubelszczyzna – obszar badań

gwarowego regionu lubelskiego zostały zamieszczone m.in. w opracowaniach: Czyżewski 1994; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Mazur 1978; Pelcowa 2001). Wskazywana wielodzielność to w zasadzie ogromne bogactwo leksykalne z wielością i różnorodnością nazewnictw, wpisującą się w historię i tradycję kulturowo-obyczajową Polski środkowo-wschodniej. Jest to jeden z argumentów przemawiających za potrzebą powstania *Słownika*, który w swoim założeniu ma stać się

odzwierciedleniem złożoności i wielokulturowości gwar Lubelszczyzny i obrazem gwarowego zróżnicowania leksykalnego regionu, będącego nie tylko pomostem między wschodem a zachodem, ale między Unią Europejską a Europą Wschodnią.

Tom *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* jest kontynuacją badań prowadzonych od wielu lat, włączonym w długofalowe opracowanie dokumentujące naukowo stan gwary i zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 r. wpisującym się w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. Wobec postępującego zaniku gwar, a tym samym braku identyfikacji elementów otaczającej przestrzeni, staje się kulturową koniecznością i wyzwaniem dla współczesnych i przyszłych pokoleń.

Tom ten jako opracowanie naukowe, ale także użytkowe o wymiarze praktycznym, jest nie tylko formą utrwalenia i zachowania dziedzictwa językowego i kulturowego regionu lubelskiego, konceptualizowanego w postaci zbioru słów tworzących leksykon gwarowy, ale przede wszystkim istotnym instrumentem w kreowaniu „marki regionalnej” i promocji regionu lubelskiego, z założeniem jego dostępności dla szerokiego kręgu odbiorców, zarówno językoznawców, jak i badaczy innych dziedzin, twórców regionalnych, propagatorów kultury regionu, nauczycieli realizujących edukacyjną ścieżkę regionalną i upowszechniających założenia „małej ojczyzny” oraz młodzieży, pragnącej zrozumieć istotę kulturowo-językowego obrazu własnego regionu.

Jest to kolejna część kilkutomowego opracowania, na które docelowo złożą się – oprócz słownictwa realizowanego w tomie I (*Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*), w tomie II (*Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*), w tomie III (*Świat zwierząt*), w tomie IV (*Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*), w tomie V (*Świat roślin*), w tomie VI (*Pokarmy*), w tomie VII (*Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*), w tomie VIII (*Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*), w tomie IX (*Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*) – następujące działy kultury materialnej i duchowej: Zjawiska atmosferyczne i meteorologia; Wierzenia, obrzędy, zwyczaje i obyczaje; Czas, kolory, czynności. W obrębie każdego działu tematycznego zostanie zachowany układ alfabetyczny, a całość *Słownika* zamknie indeks z wykazem wszystkich słów w tomie ostatnim.

Tom IX, podobnie jak cały *Słownik gwar Lubelszczyzny*, ma charakter niedyferencyjny, uwzględnia także słownictwo ogólnopolskie, na-

leżące do zasobu leksykalnego mieszkańców wsi, pominięcie którego nie tylko czyni obraz uboższym, ale zatracą istotę desygnatu i wiarygodność oceny otaczającego świata. Gwar ludowych nie można bowiem rozpatrywać tylko pod kątem ich odmienności, a kierowanie się dyferencjalnością w stosunku do języka ogólnego i opisywanie wyłącznie tych słów, które nie są znane polszczyźnie literackiej, może prowadzić do błędnych wniosków. Należy opisywać nie słownictwo gwarowe, ale słownictwo występujące w gwarze, czyli oprócz słów i znaczeń typowo gwarowych, także wyrazy i znaczenia wspólne dla gwary i polszczyzny ogólnej. I takie założenie jest realizowane w tomie *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*. Obok słów i znaczeń typowo gwarowych, zostaną zamieszczone także wyrazy i znaczenia ogólnopolskie, bez przywołania których opis rzeczywistości wiejskiej jest niemożliwy.

Mimo układu tematycznego i włączenia do hasła ikonografii, *Słownik* nie jest opracowaniem encyklopedycznym, nie ma też charakteru kompendium wiedzy na dany temat. Zgromadzone słownictwo wpisuje się w ludowy obraz świata, a poszczególne jego elementy są postrzegane zgodnie z potrzebami mieszkańców wsi, z uwzględnieniem specyfiki regionu, i ten fakt bardzo wyraźnie przekłada się na konceptualizację językową. Ujmowane są cechy najbardziej charakterystyczne, dotyczące wyglądu, zachowania, miejsca występowania, praktycznego zastosowania, w tym przydatności lub szkodliwości dla człowieka. W konstruowaniu haseł słownikowych zwracamy uwagę na te elementy wiejskiej przestrzeni, które są typowe i zrozumiałe dla mieszkańców wsi oraz chętnie przez nich przywoływane i charakteryzowane.

Tom IX. *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* to znaczący wycinek leksyki ludowej, wyekscerpowany z wypowiedzi najstarszych mieszkańców 601 wsi regionu lubelskiego (por. wykaz miejscowości) i od 2510 informatorów. Ze względu na charakter tematyczny słownictwa, informatorami były osoby najstarsze, które mówią gwarą oraz znają opisywane desygnaty i potrafią przyporządkować im właściwe nazwy.

Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne

Założenia ogólne

Podobnie jak w każdym opracowaniu słownikowym, w tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny*, słowo jest znakiem desygnatu, który „wyodrębnia się z rzeczywistości nie jako izolowana rzecz, ale jako element pozostający w określonych związkach z innymi fragmentami tejże rzeczywistości” (Doroszewski 1962, 142). Wyraźne odniesienie do rzeczywistości pozajęzykowej i ściśle usytuowanie desygnatu i jego nazwy w określonym kręgu znaczeniowym i kulturowym jest istotną właściwością słownika gwarowego, łączącego definicję leksykograficzną (naukową) z dodatkowymi informacjami przy artykule hasłowym i definicją użytkownika gwary, podaną w przywoływanych kontekstach. Analiza wypowiedzi mieszkańców wsi dostarcza interesującej wiedzy na temat użycia słowa w aspekcie społecznym, kulturowym, obyczajowym. Relacji tej towarzyszy określenie znaczeń wyrazów i zakresu ich użycia, a także wpisanie słowa i opisywanego pojęcia w strukturę językową i kulturową oraz w opozycję przeszłość – współczesność.

W tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* zasady redakcyjne podporządkowane są idei opracowania słownika regionalnego, nie tylko rejestrującego słownictwo gwarowe, ale włączającego przywołane słowa w geografie regionu, usytuowanego na styku Małopolski i Mazowsza oraz Słowiańszczyzny wschodniej i zachodniej. Wynikająca stąd różnorodność jest wartością regionu jako całości.

Baza materiałowa

Korpus materiałowy tomu IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* stanowią nagrania terenowe, zapisane na taśmach magnetofonowych, teksty ciągle zapisane (bez dokumentacji dźwiękowej) oraz zapisy słów zbierane metodą kwestionariuszową (bez egzemplifikacji kontekstowej). Są to przede wszystkim zbiory Haliny Pelcowej, stale wzbogacane i sukcesywnie uzupełniane i poszerzane o nowe dane. Dodatkowe materiały słownikowe zostały pozyskane z kartotek atlasowych i archiwów, z prac

magisterskich i licencjackich, a także – w niewielkim zakresie – ze źródeł drukowanych.

W tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* znalazły się materiały gromadzone w ostatnich siedemdziesięciu latach, wielokrotnie potwierdzone i uzupełniane w kolejnych eksploracjach terenowych. W większości są to materiały zbierane od początku lat osiemdziesiątych XX wieku do dnia dzisiejszego, w tym zarówno teksty zapisane, jak i nagrane na taśmy magnetofonowe.

Leksyka ludowa regionu lubelskiego, będąca podstawą tomu IX, oparta jest na korpusie tekstowym, który stanowią:

- taśmoteka i kartoteka słownikowa Haliny Pelcowej (PM) – nagrania i materiały kwestionariuszowe z lat 1980–2018,
- drukowane prace Haliny Pelcowej (PI, PS, PZ),
- materiały z eksploracji terenowych w latach 2019–2020 (MG).

Dodatkowo zostały wykorzystane materiały z kartotek gwarowych, archiwów, prac dyplomowych i źródeł drukowanych.

1. Kwestionariusze do *Atlasu gwar polskich* Karola Dejny (KAGP) – materiały z Lubelszczyzny zebrane z 53 miejscowości, zgromadzone w Katedrze (obecnie Zakładzie) Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego, a wykorzystane za wcześniejszą zgodą Profesora Karola Dejny i Profesora Sławomira Gali oraz Profesor Ireny Jaros – obecnie kierującej Zakładem Dialektologii Polskiej i Logopedii. Część materiałów zebrała dla celów atlasowych Halina Pelcowa.

2. Prace magisterskie i licencjackie (ML), które powstały pod kierunkiem naukowym Haliny Pelcowej (pełny wykaz został zamieszczony w tomie I *Słownika gwar Lubelszczyzny* na stronach 34–38, uzupełnienie w tomie IV na stronach 28–30). Materiały te zostały wykorzystane za zgodą osób przygotowujących prace magisterskie i licencjackie. We wszystkich przywołanych w pracach miejscowościach były też prowadzone niezależne badania terenowe, a cytowane wypowiedzi są w większości wynikiem tych badań.

3. Prace drukowane (SGP, MSGP, SGM, CWP, SSiSL, TBM).

4. Materiały z Kartoteki Słownika gwar polskich PAN w Krakowie (KSGP).

Materiał terenowy pochodzi z 601 wsi regionu lubelskiego i od 2510 informatorów. Nazwiska informatorów nie zostały zamieszczone ze względu na ochronę danych osobowych (nie wszyscy wyrazili zgodę na publikację, nie od wszystkich była też możliwość uzyskania zgody). Na mapach, w trosce o czytelność obrazu, przywołano informacje ze 144 miejscowości, stanowiących próbę reprezentatywną dla całego re-

gionu. Mapy powtarzające się w *Słowniku* i w drukowanych pracach Haliny Pelcowej (pięć w PI i jedna w PS) zostały wykonane na nowo i uzupełnione, z uwzględnieniem nowych danych terenowych i przyporządkowaniem do nowej podstawy metodologicznej.

Hasło słownikowe

Autorzy i redaktorzy słowników gwarowych (m.in.: SGP; Kaś 2011; 2015–2019; Wyderka (red.) 2000–2020; Pelcowa 2012; 2014; 2015; 2016; 2017; 2019; 2020) zgodnie stwierdzają, że hasło słownikowe, obok zamieszczonego znaczenia wyrazu, informacji o jego odmianach fonetycznych i specyfikacji morfologicznej, o synonimach i heteronimach, a także (w postaci kwalifikatorów) o społecznym statusie danego leksemu, powinno podawać także geografie wyrazu oraz konteksty jego występowania, z przywołaniem fragmentów wypowiedzi mieszkańców wsi. Wszystkie zasygnalizowane informacje znajdują się w tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny*, a hasło jest uzupełnione dodatkowo o ilustrację i mapę językową.

Założeniem jest, aby struktura hasła nie zaciemniała obrazu semantycznego analizowanego słowa i jego miejsca w systemie językowym i kulturowym badanego obszaru, ale była jak najbardziej przejrzysta, a jednocześnie zrozumiała także dla niespecjalistów – osób spoza kręgu dialektologii i językoznawstwa.

Artykuł hasłowy składa się z następujących elementów.

1. Wyraz hasłowy i jego znaczenie realizowane w postaci definicji realnoznaczeniowej.

2. Ilustracja – przywołana przez zastosowanie odsyłaczy do fotografii desygnału zamieszczonej na końcu części słownikowej. Cyfra po odsyłaczu: zob. oznacza numer zdjęcia.

3. Konteksty występowania wyrazu:

– z poświadczeniem zakresu jego użycia, i z odwołaniem do materiału egzemplifikacyjnego, oraz podaniem miejscowości, z której pochodzi materiał;

– z zastosowaniem znormalizowanego zapisu ortograficznego, uwzględniającego właściwości gwarowe fonetyczne i morfologiczne, charakterystyczne dla gwar Lubelszczyzny.

Przywołane konteksty, cytowane wypowiedzi mieszkańców wsi (w nawiasie sygnowane nazwą miejscowości), spełniają wymóg adekwatności i przystawalności do definicji wyrazu, czyli w sposób wyrazi-

sty oddają istotę znaczenia, w tym wskazują na fakty nietypowe, niezwykłe, a także charakteryzujące określoną sytuację komunikacyjną. Uwzględniamy przede wszystkim, w jakim kontekście wyraz występuje, a także jakie są jego uwarunkowania społeczne, kulturowe, obyczajowe (por. m.in.: Pelcowa 2003). Konteksty (wyrażenia cytatowe) są ułożone zgodnie z zasadą: Co to jest? Jak wygląda? Do czego służy? Jakie ma zastosowanie? Gdzie występuje? Kiedy jest używane? Kto używa? Jakie przywołuje skojarzenia? Jakie są z tym związane powiedzenia, przepowiednie, przysłowia, legendy?

4. Źródła: własne materiały terenowe Haliny Pelcovej (PM), prace drukowane (PI, PS, PZ, SGP, MSGP, SGM, CWP, SSiSL, TBM), materiały z kartotek gwarowych (KAGP, KSGP), prace magisterskie i licencjackie (ML) oraz w miarę potrzeby i możliwości także inne źródła.

5. Geografia wyrazu wraz z mapą językową, przywołaną przez zastosowanie odsyłaczy do mapy zamieszczonej na końcu części słownikowej (cyfra po odsyłaczu: zob. oznacza numer mapy), z podaniem obszaru występowania nazwy lub nazwy miejscowości. Lokalizację szczegółową podaje umiejscowienie nazwy na mapie oraz informacje kierujące do określonego obszaru, np. typu: Lubelszczyzna zachodnia, Lubelszczyzna południowo-wschodnia, okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego, Lubelszczyzna środkowo-zachodnia, lub przywołujące konkretnie wsie (w tym i te, z których nie ma podanego cytatu). Inny rodzaj informacji geograficznych to wskazanie lokalizacji uogólnionej, np.: powszechne (nazwa występuje zwarcie na całym obszarze Lubelszczyzny), zasięg rozproszony (nazwa jest poświadczona w całym regionie, ale nie występuje zwarcie). Szczegółowa specyfikacja geograficzna miejscowości, z przywołaniem gminy i powiatu, jest zamieszczona w spisie miejscowości.

6. Wyjątkowe zjawiska fleksyjne, ale nie każde odstępstwo od normy, a także najczęstsze odmiany fonetyczne, zlokalizowane w segmencie: wymowa. W tej części hasła przywołane są wszystkie warianty fonetyczne, realizowane na terenie Lubelszczyzny, nie tylko te, które są uwidocznione w cytatach. Ale jeżeli słowo występuje sporadycznie (w jednej lub dwóch miejscowościach), podane są wyłącznie zapisy z tych miejscowości.

7. Odwołania do synonimów (nazw obocznych w jednej wsi) i heteronimów (oboczników nazewniczych na szerszym obszarze), z zastosowaniem odsyłacza: por.

Szczegółowy układ hasła i poszczególne jego składniki są każdorazowo modyfikowane w zależności od charakteru desygnatu i działu

kultury materialnej i duchowej, który reprezentują. Modyfikacja ta nie pociąga jednak istotnych zmian merytorycznych w zakresie ogólnego charakteru hasła i zawartych w nim treści składowych.

W tomie IX *Słownika* hasło realizowane jest w kilku wariantach.

1. Zawiera wszystkie elementy, w tym ilustrację i mapę, np.: *gościńiec* ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’, *kratka* ‘konfesjonał w kościele’, *rajskie wrótka* ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’.

2. Zawiera tylko ilustrację, bez odwołania do mapy, np.: *dzwonnica* ‘budynek obok kościoła, w którym zawieszono dzwony’, *kapliczka* ‘kapliczka przydrożna’, *liczydło* ‘dawne narzędzie do liczenia’, *pierzaczki* ‘wspólne darcie pierza’.

3. Nie zawiera ilustracji, tylko odwołanie do mapy, np.: *steczka* ‘ścieżka przez pole’, *babinec* ‘przedsionek kościoła’, *kołodziej* ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’, *krynica* ‘źródło bijące z ziemi’, *szwaczka* ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’.

4. Nie zawiera ilustracji i mapy, np.: *bandoch* ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’, *bzdun* ‘rzemieślnik, który buduje piece’, *debry* ‘teren niedostępny, z głębokimi dolami’, *wądół* ‘dolina o wąskim dnie i stromych zboczach’.

W tomie IX, podobnie jak w całym *Słowniku gwar Lubelszczyzny*, wielką wagę przywiązuje się do ilości i długości poświadczeń cytowanych oraz do treści etnograficznych, zawartych zarówno w definicji słowa, jak i w przywoływanych wypowiedziach mieszkańców wsi, z uwzględnieniem świadomości językowej, kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej użytkowników gwary. Znaczenia haseł są oparte na wypowiedziach mieszkańców wsi i danych od nich uzyskanych (jeżeli nawet niepełnych, to jednak przedstawiających obraz funkcjonowania pojęcia i jego interpretacji). Wypowiedzi użytkowników gwary uzupełniają definicję, są zazwyczaj rozbudowane, niekiedy kilkudzaniowe, ale też krótkie i wnoszące informacje częściowe. W *Słowniku* liczba cytowań jest zróżnicowana z kilku powodów:

- ilości dostępnego materiału gwarowego,
- ważności kulturowej desygnatu i określanej przez niego nazwy (informatorzy udzielają odpowiedzi rozbudowanych, bogatych w dodatkowe informacje, lub podają tylko nazwę, bez komentarza),
- częstości występowania danej nazwy na terenie Lubelszczyzny,
- czynnej lub biernej znajomości desygnatu.

Lokalizacja cytowań jest sygnowana przez podanie nazwy wsi, co nie zawsze wskazuje na ścisły zasięg geograficzny, a tylko informuje,

że w podanych miejscowościach dane słowo czy znaczenie jest poświadczane i znane. Często lokalizacja nazwy lub jej znaczenia nie dają pełnej wiarygodności i pewności, że zamieszczono wszystkie możliwe informacje, gdyż zebranie i uwzględnienie całości materiału gwarowego, szczególnie z tak rozległego obszaru, jakim jest Lubelszczyzna, w pełni kompletnego, nie zawsze jest możliwe do zrealizowania. *Słownik* daje sygnał i impuls do działania dla tych, którzy interesują się własną „małą ojczyzną” i jej dziedzictwem kulturowym. Autorka *Słownika* na taką współpracę ciągle liczy. Zarówno ten tom, jak i każdy kolejny, będzie uzupełniany i wzbogacany o nowe dane, które znajdują się w *Suplemencie* w tomie ostatnim.

Wyrazy o różnych znaczeniach zostały umieszczone jako oddzielne hasła ze względu na brak ich bezpośredniej pochodności semantycznej, a także na fakt nazywania różnych desygnatów, nawet wewnątrz danego pola znaczeniowego, por. hasła: **jaruga I** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’, **jaruga II** ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’, **jaruga III** ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’, **jaruga IV** ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’; **kołbania I** ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’, **kołbania II** ‘błotna kałuża’, **kołbania III** ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’; **stok I** ‘zbocze góry’, **stok II** ‘źródło bijące z ziemi’. Reprezentują one nieco odmienne aspekty rzeczywistości wiejskiej. Przy układzie tematycznym, jaki został zastosowany w *Słowniku*, jest wyraźna trudność, a często wręcz niemożliwość, ustalenia wspólnej dominanty semantycznej. Pod hasłem numerowanym kolejno cyframi rzymskimi podaje zarówno zależność relacji polisemii, jak i homonimii. Numery przy hasłach mają charakter wyłącznie porządkowy, nie rozstrzygają ani o ważności, ani o pochodności znaczenia. W trosce o zachowanie spójności między kolejnymi tomami *Słownika*, w tomie IX przy wyrazach tożsamych brzmieniowo, a nazywających różne desygnaty, zastosowano odwołania do haseł z tomów I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII oraz z tomu IX, sygnując je cyframi rzymskimi, np.: **dół I** – tom II: 241, **dół II** – tom IV: 239, **dół III** – tom IV: 239, **dół IV** – tom IX: 100, **dół V** – tom IX: 100; **dziad I** – tom I: 88, **dziad II** – tom I: 88, **dziad III** – tom I: 88, **dziad IV** – tom I: 88, **dziad V** – tom IV: 75, **dziad VI** – tom IV: 75, **dziad VII** – tom IV: 75–76, **dziad VIII** – tom VI: 149, **dziad IX** – tom VI: 149, **dziad X** – tom VI: 149, **dziad XI** – tom VI: 149–150, **dziad XII** – tom VI: 150, **dziad XIII** – tom VII: 115, **dziad XIV** – tom VII: 115, **dziad XV** – tom IX: 109–110, **dziad XVI** – tom IX: 110, **dziad XVII** – tom IX: 110.

Zapis wyrazu hasłowego i kontekstów

W *Słowniku* zastosowano zapis ortograficzny, a formę hasła sprowadzono do ogólnopolskiej. Powody takiego postępowania są motywowane tym, że czytelność słów gwarowych jest inna niż ogólnopolskich, trudniejsza ze względu na postać samego słowa, nieznanego i nieużywanego na co dzień, a dodatkowe zagęszczenie informacji i stawianie barier w postaci zapisu fonetycznego trudność tę spotęgowałoby i doprowadziło do niedostępności słownika dla przeciętnego użytkownika języka.

Przy obszarze tak różnorodnym językowo, z wyspowym układem cech językowych, jakim jest region lubelski, zastosowany zapis jest w pełni uzasadniony. Gwary tego regionu nie tworzą zwartego systemu fonologicznego. Z jednej strony jest duży stopień niejednorodności związanej ze zróżnicowaniem regionalnym, z drugiej – z rozchwianiem systemu gwarowego i niekonsekwentną realizacją cech gwarowych przez mieszkańców regionu. Łączą się tu i przenikają cechy trzech ugrupowań gwarowych: małopolskiego, mazowieckiego i kresowego, na które nakładają się zjawiska ogólnogwarowe, osobliwości regionalne, i obecne w każdym regionie gwarowym cechy ogólnopolskie. Ten sam wyraz w różnych częściach Lubelszczyzny, a często nawet w tej samej wsi, będzie brzmiał inaczej, por. m.in. realizację typu: *czapka* na Lubelszczyźnie wschodniej i *czopka*, *capka*, *copka* – na Lubelszczyźnie zachodniej. Wydobicie w takiej sytuacji jednej, reprezentatywnej formy wyrazu, jest niemożliwe, a umieszczenie wszystkich wariantów fonetycznych zaciemniłoby czytelność *Słownika* i uczyniło go niemożliwym do praktycznego wykorzystania.

W zapisie wyrazów hasłowych przyjęto formę literacką wyrazu lub formę zbliżoną do niej. Uwzględniono zleksykalizowane postaci zjawisk fonetycznych i morfologicznych, ujęte jako odrębne hasła leksykalne, np. *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charaszytnik*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraśtownik* ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’; *szmaciarz*, *szmatałajnik*, *szmatkarz*, *szmatnik*, *szmatun* ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’. Formy czasowników podano w bezokoliczniku, np. *pisać*, *śpiewać*, lub w 3. osobie liczby pojedynczej w czasie teraźniejszym, np. *jargocze*, *turkocze*.

Ze względu na praktyczny charakter *Słownika*, hasło zostało zapatrzone w konteksty, z zastosowaniem zestandaryzowanego i ujed-

noliconego zapisu ortograficznego, uwzględniającego jednak właściwości fonetyczne, morfologiczne i składniowe gwar regionu lubelskiego. W zapisach cytatów gwarowych przyjęto uproszczoną postać ortograficzną z zaznaczeniem właściwości wymowy, istotnych dla opisywanego regionu, np.:

- mazurzenia;
- samogłosek zwężonych, zapisywanych odpowiednio:
 - a* (o nosowe) w postaci graficznej *u*,
 - ę* w postaci graficznej *i*,
 - a* w postaci graficznej *o*,
 - o* w postaci graficznej *u*,
 - e* w postaci graficznej *i* po spółgłosce miękkiej, lub *y* po spółgłosce twardej;
- labializacji zapisywanej jako *ł* przed samogłoskami *o*, *u*;
- prejotacji zapisywanej jako *j* przed *i*;
- zaniku nosowości w wygłosie i śródgłosie wyrazu;
- podwojonego *s*, *sz*, *ś* między dwiema samogłoskami;
- przejścia nagłosowego i śródgłosowego *ch* w *k*;
- dyspalatalizacji spółgłosek *k*, *g*;
- osobliwości fleksyjnych, słowotwórczych i składniowych.

W zapisach wypowiedzi mieszkańców wsi nie zostały zaznaczane upodobnienia śródwyrazowe i międzywyrazowe oraz rozszczepiona wymowa samogłosek nosowych w śródgłosie. W wygłosie samogłoski nosowe są zapisywane zgodnie z wymową, czyli w postaci odnosowionego *e* jako rezultatu wymowy nosówki przedniej i *o* lub *u* jako wyniku wymowy nosówki tylnej.

Wypowiedzi mieszkańców wsi przywoływane są w formie i wersji językowej podanej przez mówiących, bez ingerencji badacza w sferę fonetyczną i morfologiczną. Pozostawienie autentycznej wersji językowej jest uzasadnione; są to opisy dotyczące konkretnego elementu rzeczywistości wiejskiej, z podanym objaśnieniem nazwy, jej motywacji semantycznej oraz sposobu funkcjonowania, w tym przydatności i możliwości zastosowania. Dokonano tylko nieznacznych korekt w zakresie interpunkcji, częściowo ją ujednolicając, aby uczynić tekst przejrzystym znaczeniowo i zrozumiałym. Użytkownicy gwary często tworzą konstrukcje łańcuskowe, trudne do segmentacji składniowej. Nie jest to bowiem struktura zdaniowa, ale myślowa, z dołączanymi kolejno informacjami, nie zawsze spójnymi strukturalnie, ale przywołującymi dane dotyczące charakterystyki opisywanej rzeczywistości.

Pełny zapis fonetyczny pojawia się jedynie w przywoływanych w końcowej części hasła wariantach słowa, zamieszczonych w segmencie: wymowa. Zostały tam podane wszystkie warianty wymowy, nie tylko te, które ujawniają się w cytatach. Jedynie w wypadku poświadczeń sporadycznych podawane są wyłącznie formy z cytowanych kontekstów.

Mapa językowa

Mapa językowa, jako podstawowe narzędzie badawcze geografii lingwistycznej, w polskiej praktyce dialektologicznej jest wykorzystywana przede wszystkim w atlasach i monografiach, rzadko natomiast językoznawcy sięgają do mapy przy opracowywaniu haseł słownikowych. Geografia wyrazu najczęściej jest sygnowana przez umieszczenie nazw miejscowości i regionów oraz odwołania do kartotek i źródeł drukowanych. W tomie IX *Słownika gwar Lubelszczyzny* mapa jest integralną częścią hasła słownikowego. Jest wkomponowana w hasło, zgodnie z założeniem, że jej umieszczenie pozwala na pełniejsze wykorzystanie informacji geograficznych, a jednocześnie na uchwycenie miejsca danego leksemu w strukturze gwarowej regionu.

Głównym celem mapy jest plastyczne przedstawienie na niej układów zjawisk językowych, których wybór i sposób opracowania jest uzależniony przede wszystkim od charakteru samego materiału. Zagadnienie kartograficznego przedstawienia materiału jest bowiem nie tylko sprawą techniczną, ale łączy się ściśle z założeniami metodologicznymi. Mapa powinna być nie tylko ekspozycją materiału, ale także jego interpretacją. Może zatem pełnić przy określeniu specyfikacji geograficznej podobną rolę jak fragmenty wypowiedzi mieszkańców wsi zamieszczane obok znaczenia wyrazu. Z kontekstów można dowiedzieć się, jaki desygnat jest podstawą opisu, jak wygląda, do czego służy, jakie ma specyficzne właściwości i cechy charakterystyczne. Mapa z kolei jest wizualnym przeniesieniem i konkretyzacją opisywanej przestrzeni, pozwala tę przestrzeń lepiej przyswoić i jednocześnie uatrakcyjnić hasło. Wskazuje też na dwa elementy, ważne z punktu widzenia leksyki gwarowej: aspekt czasu i przestrzeni jako z jednej strony istotne wykładniki geografii lingwistycznej jako metody badawczej, z drugiej – jako wyraźne określenie charakteru nazwy i jej miejsca w przestrzeni geograficznej regionu.

W *Słowniku gwar Lubelszczyzny* mapa, przy tak zróżnicowanym językowo terenie, spełnia istotną rolę wizualnej specyfikacji geograficznej. Daje czytelnikowi lepszą orientację w usytuowaniu przestrzennym danej nazwy, zasięgu jej występowania (zwarcie, wypowo, w rozproszeniu, sporadycznie, nierównomiernie, centralnie czy peryferyjnie), naświetla związki leksykalne danego obszaru z obszarami sąsiadującymi. Każda z tych informacji niesie pewne treści rzutuujące na charakter nazwy i określanego przez nią desygnatu. Dowiadujemy się ponadto o usytuowaniu nazwy wśród innych określeń danego desygnatu – synonimów i heteronimów – oraz o jej ekspansywnym lub recesywnym charakterze, na który wskazuje zasięg i miejsce lokalizacji.

Ze względu na większą przejrzystość artykułu hasłowego mapy zostały zlokalizowane na końcu *Słownika*, z każdorazowym odwołaniem w hasła do numeru konkretnej mapy.

Kwalifikatory

Potrzeba nie tylko nazywania każdego fragmentu otaczającej człowieka rzeczywistości, ale jego interpretacji, nasila się szczególnie wtedy, gdy desygnat jest typowym wyznacznikiem realiów wiejskich, lub gdy użycia nazwy gwarowej wymaga sytuacja i miejsce rozmowy (np. w rozmowie o desygnatach typowo wiejskich lub w kontaktach ze starszymi osobami, które znają tylko gwara). Funkcję interpretatora dodatkowego, ale niezwykle ważnego, spełniają wówczas kwalifikatory, organizujące i modyfikujące tekst gwarowy i wykreowany na jego podstawie obraz. Stanowią element wartościujący i porządkujący, sytuując analizowane treści w określonym kręgu kulturowym oraz w czasie i przestrzeni.

W tekstach mówionych, jakimi są wypowiedzi mieszkańców wsi, tworzone spontanicznie i niepodlegające ogólnopolskiej normie językowej, kwalifikatory wpisują się w treść, są jej nierozłącznym elementem, a zatem nie podają wyłącznie informacji dodatkowych, ale są sposobem postrzegania otaczającej rzeczywistości współczesnej i dawnej, a co za tym idzie – jednym z językowych mechanizmów jej interpretacji. Jest ona odzwierciedlona w opracowaniach typu słownikowego przez odpowiednie sygnowanie poszczególnych form, wplatanie ich w kontekst, a także sytuowanie w czasie i w przestrzeni przez mapowanie. Kwalifikator staje się wykładnikiem interpretacji wyrazu hasłowego i jego

uwarunkowań chronologicznych, społecznych, kulturowych, cywilizacyjnych.

W *Słowniku gwar Lubelszczyzny* kwalifikatory nie stanowią odrębnego segmentu hasła, ale są wpisane w przywołane konteksty gwiarowe, pochodzące od użytkowników gwary. Są odpowiednio dobrane i uporządkowane, zgodnie z zastosowaną metodologią opisu hasła słownikowego. Taka koncepcja wykorzystania kwalifikatora i wbudowania go w kontekst odzwierciedla świadomość językową mieszkańców współczesnej wsi, którzy poprzez nazwę i desygnat przywołują obraz wsi dawnej.

Skróty i odsyłacze

B. – biernik

C. – celownik

D. – dopełniacz

gm. – gmina

lm. – liczba mnoga

lp. – liczba pojedyncza

M. – mianownik

Msc. – miejscownik

N. – narzędnik

por. – porównaj

pow. – powiat

t. – tom

zob. – zobacz

Źródła i opracowania

Źródła

- CWP – Czyżewski Feliks, Warchoń Stefan, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin 1998.
- KAGP – *Kartoteka Atlasu gwar polskich* (Kartoteka znajduje się w Zakładzie Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego).
- KSGP – *Kartoteka Słownika gwar polskich PAN* w Krakowie.
- MG – materiały z eksploracji terenowych w latach 2019–2020.
- ML – prace magisterskie i licencjackie przygotowane pod kierunkiem Haliny Pelc w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii UMCS, z których materiał został częściowo wykorzystany w Słowniku (wykaz: zob. tom I, s. 34–38 i tom IV, s. 28–30).
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich*, pod red. Jadwigi Wronicz, Kraków 2010.
- PI – Pelcowa Halina, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 2001.
- PM – własne materiały terenowe Haliny Pelcovej – kartoteka i taśmoteka.
- PS – Pelcowa Halina, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, Część I. *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin 1985.
- PZ – Pelcowa Halina, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 1994.
- SGM – *Słownik gwar małopolskich*, pod red. Jadwigi Wronicz, t. I–II, Kraków 2016–2017.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kier. Mieczysława Karasia (źródła i t. I), Jerzego Reichana i Stanisława Urbańczyka (t. II–IV), Jerzego Reichana i Joanny Okoniowej (t. V–VI), Joanny Okoniowej (t. VII–VIII), Renaty Kucharzyk (t. IX–X), Kraków 1977–2019.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Tom I / 2. *Ziemia, woda, podziemie*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Stanisławy Niebrzegowskiej, Lublin 1999.
- TBM – Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław 1978.

Literatura (wybrane pozycje)

- Bartmiński Jerzy, 1973, *O języku folkloru*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław.
- Brajerski Tadeusz, 1958, *Badania nad gwarami województwa lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, Lublin, s. 26–28.
- Czyżewski Feliks, 1986, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin.
- Czyżewski Feliks, 1994, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin.

- Czyżewski Feliks, Warchoń Stefan, 1998, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin.
- Dejna Karol, 1981, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa–Łódź.
- Dejna Karol, 1998, *Atlas gwar polskich*, Tom 1. *Małopolska*, Warszawa.
- Doroszewski Witold, 1962, *Uwagi o semantyce (Z dyskusji logiczno-lingwistycznej)*, [w:] Witold Doroszewski, *Studia i szkice językoznawcze*, Warszawa, s. 136–146.
- Kaczmarek Leon, Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Ugrupowanie gwar Lubelszczyzny*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, vol. 20, nr 1–2, s. 65–89.
- Kąś Józef, 2011, *Słownik gwary orawskiej*, wyd. 2. Tom I–II, Kraków.
- Kąś Józef, 2015–2019, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, Tom I–XII, Bukowina Tatrzańska–Kraków–Nowy Sącz.
- Konwencja 2003 – *Konwencja UNESCO 2003 w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 roku, nr 172, poz. 1018.
- Kuraszkiewicz Władysław, 1932, *Przegląd gwar województwa lubelskiego*, [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, Tom I, Lublin, s. 273–324.
- Łesiów Michał, 1963, *Polskie gwary ludowe woj. lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, s. 114–116.
- Mazur Jan, 1976, *Gwary okolic Biłgoraja*, cz. 1. *Fonologia*, Wrocław.
- Mazur Jan, 1978, *Gwary okolic Biłgoraja*, cz. 2. *Fleksja*, Wrocław.
- Nitsch Kazimierz, 1929, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Lwów, (wydanie II, zmienione, Warszawa 1960).
- Pelcowa Halina, 1985, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, Część I. *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 1994, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2003, *Definicja w świadomości językowej ludności wiejskiej*, [w:] *Słowa jak mosty nad wiekami*, Księga jubileuszowa dedykowana Prof. dr hab. Barbarze Falińskiej, pod red. Urszuli Sokólskiej i Piotra Wróblewskiego, Białystok, s. 299–310.
- Pelcowa Halina, 2012, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2014, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2015, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom III. *Świat zwierząt*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2016, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2017, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom V. *Świat roślin*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2019, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VI. *Pokarmy*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Lublin.
- Pelcowa Halina, Ilona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęt i prace domowe*, Lublin.
- Sierociuk Jerzy, 1996, *Słowo-twórstwo wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsca – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*, Lublin.

- Słownik gwar polskich*, 1977–2019, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kierunkiem Mieczysława Karasia (źródła i t. I), Jerzego Reichana i Stanisława Urbańczyka (t. II–IV), Joanny Okoniowej i Jerzego Reichana (t. V–VI), Joanny Okoniowej (t. VII–VIII), Renaty Kucharzyk (t. IX–X), Kraków.
- Smoczyński Paweł, 1957, *Kwestionariusz do Atlasu gwar Lubelszczyzny*, Lublin.
- Warchoł Stefan, 1992, *Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie zróżnicowanych*, *Rozprawy Słowistyczne* 5, Lublin.
- Wyderka Bogusław (red.), 2000–2020, *Słownik gwar śląskich*, Tom I–XVII, Opole.

Miejscowości, z których pochodzi materiał

Alfabetyczny spis miejscowości

Abramów – gm. Abramów, pow. Lubartów
Aleksandrów – gm. Aleksandrów, pow. Biłgoraj
Alojzów – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Andrzejów – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Andrzejów – gm. Kamień, pow. Chełm
Annopol – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Antoniów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Antoniówka – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Babin – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Bałtów – gm. Puławy, pow. Puławy
Baranów – gm. Baranów, pow. Puławy
Barbarówka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Basonia – gm. Józefów, pow. Opole Lubelskie
Batorz – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Bazanów Stary – gm. Ryki, pow. Ryki
Bezek – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Bezwola – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Bęczyn – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Biała – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski
Białopole – gm. Białopole, pow. Chełm
Białowody – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Białowola – gm. Zamość, pow. Zamość
Biszczka – gm. Biszczka, pow. Biłgoraj
Bliskowice – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Błażek – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Błonie – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Błotków Duży – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Bochotnica – gm. Kazimierz Dolny, pow. Puławy
Bodaczów – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Bohukały – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Bojary – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Bokinka Pańska – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Bonów – gm. Puławy, pow. Puławy
Bończa – gm. Kraśniczyn, pow. Krasnystaw
Bordziłówka – gm. Rossosz, pow. Biała Podlaska
Borki – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Borowa – gm. Puławy, pow. Puławy
Borowiec – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Borownica – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski

Bortatycze – gm. Zamość, pow. Zamość
Borysów – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Borzechów – gm. Borzechów, pow. Lublin
Braciejowice – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Branew – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Branewka – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Branica Radzyńska – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Brody Duże – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Brody Małe – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Bronice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Brzeście – gm. Janowiec, pow. Puławy
Brzeziny – gm. Bełżec, pow. Tomaszów Lubelski
Brzeźnica Bychawska – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Brzeźno – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Brzozowica Duża – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Brzozowica Mała – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Bukowa – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Bukowa Mała – gm. Sawin, pow. Chełm
Bukowina – gm. Biszczka, pow. Biłgoraj
Buśno – gm. Białopole, pow. Chełm
Bychawka – gm. Bychawa, pow. Lublin
Bytyń – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Charlejów – gm. Serokomla, pow. Łuków
Chłopiatyn – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Chłopków – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Chmiel – gm. Jabłonna, pow. Lublin
Chmiełek – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Chmielnik – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Chodel – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Chomęciska Duże – gm. Stary Zamość, pow. Zamość
Choroszczyńska – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Chrzanów – gm. Chrzanów, pow. Janów Lubelski
Cichobórz – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Ciechanki – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Ciechomin – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Ciecierzyn – gm. Niemce, pow. Lublin
Ciosmy – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Czajki – gm. Chełm, pow. Chełm
Czarnystok – gm. Radechnica, pow. Zamość
Czartoria – gm. Miączyn, pow. Zamość
Czartowiec – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Czemierniki – gm. Czemierniki, pow. Radzyń Podlaski
Czermno – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Czernięcin Główny – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Czesławice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Częstoborowice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Czołki – gm. Sitno, pow. Zamość
Czosnówka – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Czumów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów

Dańce – gm. Hanna, pow. Włodawa
Dawidy – gm. Jabłoń, pow. Parczew
Dąbrowa Olbięcka – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Dąbrowica – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Derewiczna – gm. Komarówka Podlaska, pow. Radzyń Podlaski
Dereźnia – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Deszkowice I – gm. Sulów, pow. Zamość
Dęba – gm. Kurów, pow. Puławy
Dębica – gm. Ostrów, pow. Lubartów
Dębowa Kłoda – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Dobrynka – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Dobryń – gm. Zalesie, pow. Biała Podlaska
Dołhobyczów – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Dorohucza – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Dorohusk – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Drelów – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Drzewce – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Dubica – gm. Wisznice, pow. Włodawa
Dubienka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Dutrów – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Dys – gm. Niemce, pow. Lublin
Dziecinin – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Dzielce – gm. Radecznica, pow. Zamość
Dzierążnia – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Dzierzkowice – gm. Dzierzkowice, pow. Kraśnik
Dzierzkowice Wola – gm. Dzierzkowice, pow. Kraśnik
Dzwola – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Elzbiecin – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Fajslawice – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Flisy – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Franciszków – gm. Świdnik, pow. Świdnik
Gałęzów – gm. Bychawa, pow. Lublin
Garbów – gm. Garbów, pow. Lublin
Gardzienice – gm. Piaski, pow. Świdnik
Gąsiorzy – gm. Ulan Majorat, pow. Radzyń Podlaski
Gdeszyn – gm. Miączyn, pow. Hrubieszów
Germanicha – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Giełczew – gm. Wysokie, pow. Lublin
Glinny Stok – gm. Siemień, pow. Parczew
Głębokie – gm. Cyców, pow. Łęczna
Godziszów – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Gołab – gm. Puławy, pow. Puławy
Gołębie – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Goraj – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Gorajec – gm. Radecznica, pow. Zamość
Gościeradów – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Górka – gm. Kock, pow. Lubartów
Gózd – gm. Stanin, pow. Łuków
Grabowiec – gm. Grabowiec, pow. Zamość

Grabówka – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Grądy – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Gręzówka – gm. Łuków, pow. Łuków
Gromada – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Hamernia – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Hanna – gm. Hanna, pow. Włodawa
Hańsk – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Hedwizyn – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Hołowno – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Horodło – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Horodyszcze – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Horyszów Polski – gm. Sitno, pow. Zamość
Horyszów Ruski – gm. Miączyn, pow. Zamość
Hosznia Ordynacka – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Hrebenne – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Hucisko – gm. Harasiuki, pow. Nisko
Hulcze – gm. Dolhobyców, pow. Hrubieszów
Husynne – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Huszcza – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Huta – gm. Wojślawice, pow. Chełm
Ignaców – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Irena – gm. Zaklików, pow. Stalowa Wola
Jabczna – gm. Sławatycze, pow. Biała Podlaska
Jacnia – gm. Adamów, pow. Zamość
Janiszkowice – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Janiszów – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Janowice – gm. Janowiec, pow. Puławy
Janowiec – gm. Janowiec, pow. Puławy
Janówka – gm. Hanna, pow. Włodawa
Jarczówek – gm. Stanin, pow. Łuków
Jarosławiec – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Jasionka – gm. Parczew, pow. Parczew
Jastków – gm. Jastków, pow. Lublin
Jaszczów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Jawidz – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Jedlanka – gm. Stanin, pow. Łuków
Jeziernia – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Jeziro – gm. Siemień, pow. Parczew
Józefów – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Józwów – gm. Bychawa, pow. Lublin
Kamień – gm. Kamień, pow. Chełm
Kamionka – gm. Kamionka, pow. Lubartów
Kanie – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Karczmiska – gm. Karczmiska, pow. Opole Lubelskie
Karmanowice – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Karpiówka – gm. Kraśnik, pow. Kraśnik
Kasiłan – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Kawęczyn – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Kawęczynek – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość

Kąkolewnica – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Kąty – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Kielczewice – gm. Strzyżewice, pow. Lublin
Klementowice – gm. Kurów, pow. Puławy
Kleszczówka – gm. Ryki, pow. Ryki
Klocówka – gm. Tarnawatka, pow. Tomaszów Lubelski
Kluczkowice – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Kłoczew – gm. Kłoczew, pow. Ryki
Kobylany – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Kocudza – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Kodeniec – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Kodeń – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Kolechowice – gm. Ostrów Lubelski, pow. Lubartów
Kolembrody – gm. Komarówka Podlaska, pow. Radzyń Podlaski
Kolonja Drzewce – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Kolonja Kosarzew – gm. Bychawa, pow. Lublin
Kolonja Moniatycze – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Kolonja Zakręcie – gm. Krasnystaw, pow. Krasnystaw
Kołacze – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Komarno – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Komodzianka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Konopnica – gm. Konopnica, pow. Lublin
Końskowola – gm. Końskowola, pow. Puławy
Kopina – gm. Cyców, pow. Łęczna
Kopyłów – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Korchów – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Korców – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Korcówka – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Korolówka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Korytków Duży – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Kosmów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Kostomłoty – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Koszoły – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Kośmin – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Kotlice – gm. Miączyn, pow. Zamość
Kozły – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Kozubszczyzna – gm. Konopnica, pow. Lublin
Krasienin – gm. Niemce, pow. Lublin
Krasne – gm. Uścimów, pow. Lubartów
Krasnobród – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Krępa – gm. Jeziorzany, pow. Lubartów
Krępiec – gm. Melgiew, pow. Świdnik
Kryłów – gm. Mirce, pow. Hrubieszów
Krzczonów – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Krzemień – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Księżomierz – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Kulczyn – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Kulik – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Kumów Majoracki – gm. Leśniowice, pow. Chełm

- Kurów – gm. Kurów, pow. Puławy
Latyczyn – gm. Radecznica, pow. Zamość
Lechuty Małe – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Leopoldów – gm. Ryki, pow. Ryki
Leszczanka – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Leszczany – gm. Żmudź, pow. Chełm
Leszkowice – gm. Ostrówek, pow. Lubartów
Lipa – gm. Zaklików, pow. Stalowa Wola
Lipiny Górne – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Lipnica – gm. Rokitno, pow. Biała Podlaska
Lipowiec – gm. Terespol, pow. Biłgoraj
Lisikierz – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Lisiewólka – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Lubenka – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Lubień – gm. Wiryki, pow. Włodawa
Lubycza Królewska – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Luchów Dolny – gm. Tarnogród, pow. Biłgoraj
Łańcuchów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Łaszczówka – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Łaziska – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Łazy – gm. Łuków, pow. Łuków
Łomazy – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Łopatki – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Łopiennik Dolny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łopiennik Górny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łopiennik Nadrzeczny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łubki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Ługów – gm. Jastków, pow. Lublin
Łukowa – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Łukowisko – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Łukówek – gm. Sawin, pow. Chełm
Łuszczacz – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Łyniew – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Macoszyn – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Majdan Gromadzki – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Majdan Leśniowski – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Majdan Nepryski – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Majdan Obleszcze – gm. Szastarka, pow. Kraśnik
Majdan Sopocki – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Majdan Stary – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Majdan Wielki – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Malewsczyzna – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Malice – gm. Werbkowice, pow. Hrubieszów
Małoniż – gm. Łaszczów, pow. Tomaszów Lubelski
Markuszów – gm. Markuszów, pow. Puławy
Maszki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Matiaszówka – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Maziarka – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Maziły – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski

Meszno – gm. Garbów, pow. Lublin
Mętów – gm. Głusk, pow. Lublin
Michalów – gm. Sułów, pow. Zamość
Michałówka – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Michów – gm. Michów, pow. Lubartów
Międzyłęś – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Międzyrzec Podlaski – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Miętkie – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Mircze – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Modryniec – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Mokrelipie – gm. Radecznica, pow. Zamość
Mołodiatycze – gm. Trzeszczany, pow. Hrubieszów
Mołożów – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Momoty Dolne – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski
Moniatycze – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Mosty – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Motwica – gm. Sosnówka, pow. Biała Podlaska
Motycz – gm. Konopnica, pow. Lublin
Mszanka – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Mszanna – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Nadrybie – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Naklik – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Nasiłów – gm. Janowiec, pow. Puławy
Nasutów – gm. Niemce, pow. Lublin
Nedeżów – gm. Jarczów, pow. Tomaszów Lubelski
Niedrzwica Duża – gm. Niedrzwica Duża, pow. Lublin
Niedziałowice – gm. Rejowiec, pow. Chełm
Niedzieliska – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Niedźwiada – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Nieledew – gm. Trzeszczany, pow. Hrubieszów
Nielisz – gm. Nielisz, pow. Zamość
Niemce – gm. Niemce, pow. Lublin
Niezdów – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Nowa Wieś – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Nowiny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Nowodwór – gm. Lubartów, pow. Lubartów
Nowosiółki – gm. Chełm, pow. Chełm
Nowy Orzechów – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Oblasy – gm. Janowiec, pow. Puławy
Obrowiec – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Ochoża – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Okrzeja – gm. Krzywda, pow. Łuków
Olbięcín – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Olchowiec-Kolonia – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Olenówka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Olszanka – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Opoczka Mała – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Opoka – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Opole – gm. Podedwórze, pow. Parczew

Orchówek – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Orłów Drewniany – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Orłów Murowany – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Ortel Książęcy – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Ortel Królewski – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Osiczyna – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Osiny – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Osmolice – gm. Strzyżewice, pow. Lublin
Ossowa – gm. Wołyn, pow. Radzyń Podlaski
Ostrów – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Ostrzyca – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Osuchy – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Oszczów – gm. Dolhobyczów, pow. Hrubieszów
Otrocz – gm. Chrzanów, pow. Janów Lubelski
Ożarów – gm. Jastków, pow. Lublin
Palikije – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Pałecznicza – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Panasówka – gm. Terespol, pow. Biłgoraj
Paszki Duże – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Paszki Małe – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Pawłów – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Pilaszkowice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Piotrawin – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Piotrków – gm. Jabłonna, pow. Lublin
Piotrowice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Płonki – gm. Kurów, pow. Puławy
Podborcze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Podedwórze – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Podlesie Małe – gm. Radecznica, pow. Zamość
Pogonów – gm. Baranów, pow. Puławy
Pokrówka – gm. Chełm, pow. Chełm
Polanówka – gm. Wilków, pow. Opole Lubelskie
Polichna – gm. Szastarka, pow. Kraśnik
Policzynna – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Polskowola – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Polubicze Wiejskie – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Poniatowa – gm. Poniatowa, pow. Opole Lubelskie
Popkowice – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Posadów – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Potok Górny – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Przewłoka – gm. Parczew, pow. Parczew
Przybysławice – gm. Garbów, pow. Lublin
Przytoczno – gm. Jeziorzany, pow. Lubartów
Puchacze – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Puchaczów – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Pułankowice – gm. Wilkołaz, pow. Kraśnik
Putnowice Mniejsze – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Putnowice Wielkie – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Rachanie – gm. Rachanie, pow. Tomaszów Lubelski

Radcze – gm. Milanów, pow. Parczew
Radecznica – gm. Radecznica, pow. Zamość
Radzanów – gm. Sawin, pow. Chełm
Rakołupy – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Rakówka – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Rataj – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Ratoszyn – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Rebizanty – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Rejowiec Fabryczny – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Rogatka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Rogoźniczka – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Rogów – gm. Grabowiec, pow. Zamość
Rogóźno – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Rozięcín – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Rozłopy – gm. Szczebbrzeszyn, pow. Zamość
Rozwadówka – gm. Sosnówka, pow. Biała Podlaska
Rożki – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Różanka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Ruda Solska – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Rudka – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Rudnik – gm. Rudnik, pow. Krasnystaw
Rudno – gm. Michów, pow. Lubartów
Rudy – gm. Końskowola, pow. Puławy
Rusiły – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Rybczewice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Rzeczycza Ziemiańska – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Samowicze – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Sawin – gm. Sawin, pow. Chełm
Sasiadka – gm. Sułów, pow. Zamość
Serniki – gm. Serniki, pow. Lubartów
Serokomla – gm. Serokomla, pow. Łuków
Siedliska – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Siedliska – gm. Lubicza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Siedliska – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Siedliszcze – gm. Dubienka, pow. Chełm
Sielec – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Siemień – gm. Siemień, pow. Parczew
Siennica Duża – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siennica Nadolna – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siennica Różana – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Sitaniec – gm. Zamość, pow. Zamość
Sitno – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Sitno – gm. Sitno, pow. Zamość
Skoki – gm. Czemierniki, pow. Radzyń Podlaski
Skoków – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Skorczyce – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Skowieszyn – gm. Końskowola, pow. Puławy
Skryhiczyn – gm. Dubienka, pow. Chełm
Sławatycze – gm. Sławatycze, pow. Biała Podlaska

Sławęcín – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Słodków – gm. Kraśnik, pow. Kraśnik
Słotwiny – gm. Karczmiska, pow. Opole Lubelskie
Smólsko Duże – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Smólsko Małe – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Snopków – gm. Jastków, pow. Lublin
Sokołówka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Sosnowica – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Sól – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Spiczyn – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Stanin – gm. Stanin, pow. Łuków
Stanisławów – gm. Żmudź, pow. Chełm
Stara Wieś – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Staw – gm. Staw, pow. Chełm
Staw Noakowski – gm. Nielisz, pow. Zamość
Stawce – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Stawek – gm. Cyców, pow. Łęczna
Stefankowice – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Stojeszyn – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Stok – gm. Końskowola, pow. Puławy
Strupin – gm. Chełm, pow. Chełm
Stryjów – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Strzelce – gm. Białopole, pow. Chełm
Strzeszkowice Duże – gm. Niedrzwica Duża, pow. Lublin
Studzianki – gm. Zakrzówek, pow. Kraśnik
Stulno – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Suchawa – gm. Wiryki, pow. Włodawa
Suchowola – gm. Adamów, pow. Zamość
Sulmice – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Sułów – gm. Zakrzówek, pow. Kraśnik
Sułowiec – gm. Sułów, pow. Zamość
Sułów – gm. Sułów, pow. Zamość
Sumin – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Surhów – gm. Kraśniczyn, pow. Krasnystaw
Susiec – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Suszno – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Szczebreszyn – gm. Szczebreszyn, pow. Zamość
Szczuczki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Szóstka – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Szperówka – gm. Szczebreszyn, pow. Zamość
Szuminka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Świeciechów – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Świerże – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Tarnawa Duża – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Tarnawatka – gm. Tarnawatka, pow. Tomaszów Lubelski
Tarnawka – gm. Zakrzew, pow. Lublin
Telatyn – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Teodorówka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Terebela – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska

Teresin – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Tereszpol – gm. Tereszpol, pow. Zamość
Toczyska – gm. Stoczek Łukowski, pow. Łuków
Topólcza – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Trawniki – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Trzcianki – gm. Janowiec, pow. Puławy
Trzebieszów – gm. Trzebieszów, pow. Łuków
Trzydnik Duży – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Tuchanie – gm. Dubienka, pow. Chełm
Tuczępy – gm. Grabowiec, pow. Zamość
Tuczna – gm. Tuczna, pow. Biała Podlaska
Tulniki – gm. Siemień, pow. Parczew
Turka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Turkowice – gm. Werbkowice, pow. Hrubieszów
Turobin – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Turów – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Turzyniec – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Tworyczów – gm. Sulów, pow. Zamość
Tyszowce – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Uchanie – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Uchańka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Udrysze – gm. Stary Zamość, pow. Zamość
Uhnin – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Uhrusk – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Ujazdów – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Ulhówek – gm. Ulhówek, pow. Tomaszów Lubelski
Urzędów – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Wandalin – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Wąwolnica – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Weremowice – gm. Chełm, pow. Chełm
Wereszczyn – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Węglinek – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Wielącza – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Wielkolas – gm. Abramów, pow. Lubartów
Wielkopole – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Wierzbica – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Wierzbica – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Wierzbica – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Wierzchowiska – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Wilków – gm. Wilków, pow. Opole Lubelskie
Wiski – gm. Tuczna, pow. Biała Podlaska
Wiszniów – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Witaniów – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Witoroż – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Witulín – gm. Leśna Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wołyń – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Wojciechów – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Wojśławice Kolonia – gm. Wojśławice, pow. Chełm
Wojszyn – gm. Janowiec, pow. Puławy

Wola Burzecka – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Wola Dereźniańska – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Wola Gałęzowska – gm. Bychawa, pow. Lublin
Wola Gułowska – gm. Adamów, pow. Łuków
Wola Idzikowska – gm. Fajstławice, pow. Krasnystaw
Wola Obszańska – gm. Obsza, pow. Biłgoraj
Wola Okrzejska – gm. Krzywda, pow. Łuków
Wola Osowińska – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Wola Różaniecka – gm. Tarnogród, pow. Biłgoraj
Wola Uhruska – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Wolica – gm. Abramów, pow. Lubartów
Wołoskowola – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Worgule – gm. Leśna Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wólka Abramowska – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Wólka Czuczycza – gm. Chełm, pow. Chełm
Wólka Domaszewska – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Wólka Kańska – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Wólka Kątna – gm. Markuszów, pow. Puławy
Wólka Łabuńska – gm. Łabunie, pow. Zamość
Wólka Orłowska – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Wólka Plebańska – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wólka Polinowska – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Wólka Ratajska – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Wólka Tarnowska – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Wronów – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Wyczółki – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Wyhalew – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Wyryki – gm. Wyryki, pow. Włodawa
Wysokie – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Wytyczno – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Wywłoczka – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Zaburze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zagórze – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Zahajki – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Zahajki – gm. Wyryki, pow. Włodawa
Zakłodzie – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zakrzew – gm. Zakrzew, pow. Zamość
Zakrzów – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Zalesie – gm. Zalesie, pow. Biała Podlaska
Załucze Stare – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Zamch – gm. Obsza, pow. Biłgoraj
Zanie – gm. Księżpól, pow. Biłgoraj
Zaporze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zarzecze – gm. Puławy, pow. Puławy
Zastawie – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Zatyle – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Zawada – gm. Zamość, pow. Zamość
Zbereże – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Zgoda – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie

Zielone – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Zosin – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Zubowice – gm. Komarówka-Osada, pow. Zamość
Zwiartów – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Zwierzyniec – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Zynie – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Żrebce – gm. Sulów, pow. Zamość
Żabików – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Żabno – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Żakowola – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Żdzarka – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Żdzary – gm. Łuków, pow. Łuków
Żerdź – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Żerniki – gm. Ułhówek, pow. Tomaszów Lubelski
Żerocin – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Żmudź – gm. Żmudź, pow. Chełm
Żółkiewka – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Żółtańce – gm. Chełm, pow. Chełm
Żuków – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Żulice – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Żulin – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Żurawnica – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Żyrzyn – gm. Żyrzyn, pow. Puławy

Wykaz cyfrowych oznaczeń miejscowości na mapach

1. Komarno, 2. Bohukały, 3. Łukowisko, 4. Worgule, 5. Lipnica, 6. Błotków Duży, 7. To-czyska, 8. Grzędówka, 9. Leszczanka, 10. Sitno, 11. Wólka Plebańska, 12. Dobrynka, 13. Jedlanka, 14. Łazy, 15. Żakowola, 16. Kozły, 17. Koszoły, 18. Kały, 19. Germanicha, 20. Siedliska, 21. Żabików, 22. Ossowa, 23. Dubica, 24. Matiaszówka, 25. Ja-błeczna, 26. Okrzeja, 27. Stara Wieś, 28. Branica Radzyńska, 29. Dawidy, 30. Mo-twica, 31. Hanna, 32. Krępa, 33. Dębica, 34. Glinny Stok, 35. Kodeniec, 36. Żu-ków, 37. Pogonów, 38. Rudno, 39. Niedźwiada, 40. Uhnin, 41. Lubień, 42. Orchó-wek, 43. Gołąb, 44. Osiny, 45. Abramów, 46. Nowodwór, 47. Kolechowice, 48. Zału-cze Stare, 49. Żdzarka, 50. Zbereże, 51. Zarzecze, 52. Stok, 53. Krasienin, 54. Ja-widz, 55. Nadrybie, 56. Kulczyn, 57. Mszanna, 58. Stulno, 59. Wilków, 60. Słotwiny, 61. Ługów, 62. Dys, 63. Zakrzów, 64. Głębokie, 65. Radzanów, 66. Świerże, 67. Bra-ciejowice, 68. Janiszkowice, 69. Poniatowa, 70. Konopnica, 71. Krępiec, 72. Dorohucz, 73. Ochoża, 74. Wólka Czuczycza, 75. Brzeźno, 76. Piotrawin, 77. Kluczkowice, 78. Bo-rzechów, 79. Bychawka, 80. Gardzienice, 81. Żulin, 82. Weremowice, 83. Andrzejów, 84. Rogatka, 85. Basonia, 86. Wierzbica, 87. Kielczewice, 88. Krzczonów, 89. Łopiennik Górny, 90. Siennica Duża i Siennica Różana, 91. Alojzów, 92. Skryhiczyn, 93. Księżo-mierz, 94. Sulów, 95. Opoka, 102. Gościeradów, 103. Trzydnik Duży, 104. Wierzchowiska, 105. Tarnawa Duża, 106. Staw Noakowski, 107. Udrycze, 108. Rogów, 109. Ob-rowiec, 110. Irena, 111. Stojeszyn, 112. Wólka Ratajska, 113. Żrebce, 114. Zawada,

115. Horyszów Polski, 116. Malice, 117. Cichobórz, 118. Lipa, 119. Momoty Dolne, 120. Kocudza, 121. Kawęczyn, 122. Białowola, 123. Zubowice, 124. Miętkie, 125. Gołębie, 126. Ciosmy, 127. Hedwizyn, 128. Malewszczyzna, 129. Antoniówka, 130. Małoniż, 131. Oszczów, 132. Hucisko, 133. Majdan Stary, 134. Aleksandrów, 135. Zielone, 136. Nedeżów, 137. Ułhówek, 138. Potok Górny, 139. Łukowa, 140. Zamch, 141. Brzeziny, 142. Wierzbica, 143. Wola Różaniecka, 144. Siedliska.

Słownik

Abecadło ‘ułożony według alfabetycznego porządku zbiór liter jakiegoś pisma’

Abecadło to so litery, których dzieci uczo sie w szkole w pierwszy klasie (Stawce). Abecadło to so chyba litery tak brane po kulei od a do z (Orłów Drewniany). Był taki wierszyk, abecadło z pieca spadło, i potem te wszystkie litery po kulei byli wymieniane, pamiętam tyn wierszyk nawet (Gąsiory). Na elimentarzu sie uczo dzieci abycadła, tych literek po kulei (Teodorówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *abecadła*; D. lm. *abecadłów*; wymowa: *abecaduo*, *abycaduo*.

Por. *alfabet*.

Aeroplan ‘statek latający o napędzie silnikowym’

Aeroplanów to kiedyś mni było, czasem tam jakiś przylecioł, a tera to więcy latajo (Nielisz). Europlan, starse ludzie to tak nazywajo samolot (Wandalin). Stare, jeszcze jak moje babcia żyli, to mówili, ze aroplany straszko krowy i mni mlika przez to dajo (Tworczyów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *aeroplanu* // *aeroplana*; D. lm. *aeroplanów*; wymowa: *aeroplan*, *auroplan*, *aroplan*, *uuroplan*, *uropolan*, *uropolan*.

Por. *samolot*.

Akordeon ‘instrument muzyczny, składający się z klawiatury klawiszowej i guzikowej’

Akordeon to jedno rękę na klawisze naciskał, tak szli jeden za drugim, rozciągał tak szeroko ten instrument, a drugo rękę miał z drugi strony i na guziki takie naciskał (Staw Noakowski). Było granie na akordeonie i już zabawa (Stryjów). Na akordeonie grał i to taka była orkiestra (Garbów). Tam nic innego ni było, ino akordeun, no i jakieś czasem skrzypki, i cała orkiestra była (Susiec). Kiedyś uczyły sie dzieci grać na akordeonie w ognisku muzycznym, i jak które zdolne, to potem grało (Kleszczówka). To, to samo, harmonia i akordeon to, to samo, tylko, tylko byli tak. Akordeon to przeważnie sie liczy, że on miał klawiszowe, no te klawisze miał (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *akordeonu*; D. lm. *akordeonów*; wymowa: *akordeon*, *akurdeun*, *akurdeon*, *akordeun*.

Por. *harmonia*, *harmoszka*.

Akordeonista ‘ten, kto gra na akordeonie’

Akordeunista to sie nazywa ktoś taki, co umi grać na akordeunie (Niele dew). Kiedyś to w każdy orkiestrze był akurdeonista, a i same grały na zabawach, jeden akurdeonista wystarcoł, żeby zabawa była (Wolica). Mój kolega z młodości jeszcze, to był akordeunisto, to na tym akordeunie grał, ale na skrzypcach nie szło mu (Nowodwór).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *akordeonisty*; D. lm. *akordeonistów*; wymowa: *akordeonista*, *akordeunista*, *akurdeunista*, *akurdeunista*.

Por. *harmonista*.

Akuszerka ‘kobieta odbierająca porody na wsi’

Akuszerka to kobieta, co odbierała poród (Orłów Drewniany). Akuszerka to przywaznie starsza kobieta, do porodów jo wołali, położna po dzisiejszemu (Grabowiec). Prawie w każdy wsi była taka kobieta akuszerka, co przyjmowała dzieci na tyn świat (Biszcz). Akuszerka to dawnij mówili na położno (Naklik). Akuszerka to dawna położna (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *akuszerki*; D. lm. *akuszerków*; wymowa: *akušerka, akušyrka, akuserka*.

Por. *baba, babka*.

Alamentarz ‘podręcznik do początkowej nauki czytania’

Odkąd spomnić, to zawsze dzieci uczyli sie z alamentarza, to pierwsza taka książka jakby dla dziecka w sam raz (Malewsczyzna). Alamentarz to kiedyś był inny, taki z Alo, z Olo, i z Asem (Wandalin). Moje babcia to mówili na te książke alamyntarz, inaczej nie powiedzieli (Kasiłan). Mój wnuk podar alamentarz stary, co to jeszcze z dawna był (Siennica Różana).

Źródła: PM, ML, KAGP, SGM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i północno-zachodnia.

D. lp. *alamentarza // alamentarzu*; D. lm. *alamentarzów // alamentarzy*; wymowa: *alamentaš, alamyntaš*.

Por. *elementarz, lementarz*.

Alfabet ‘ułożony według alfabetycznego porządku zbiór liter jakiegoś pisma’

Alfabet to ułożone kolejno nazwy i kształty liter, takie na wzór, jak pisać i jak to czytać (Płonki). Alfabet to tak po kulei ido litery (Babin). Jak nie znasz alfabetu, to nic ni napiszesz i nic nie przeczytasz (Nasutów). Alfabet to sie zaczyna od litery a, i kiedyś w elimentarzu była dziewczynka Ala, bo musi z tego, że na a sie zaczynato to imie (Zielone).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *alfabetu*; D. lm. *alfabetów*; wymowa: *alfabet*.

Por. *abecadło*.

Ambona ‘ambona w kościele’

Ambona to taki rodzaj trybuny w kościele, bogato jest zdobiona, i to jest takie miejsce do wygłaszania kazań i czytania Pisma Świętego (Turobin). Ambona to miejsce w kościele, z którego ksiądz głosi kazanie (Łopatki). Ambona, to tam ksiądz kozanie w niedziele mówił w dawnych casach (Świeciechów). Ambona to miejsce, skąd ksiądz wygłaszał kiedyś kazanie (Pokrówka). Kiedyś kazanie to było z ambony, a tera to w nowych kuściołach nawet ni ma ambony (Dorohucz). Tera ambonów w kuściołach nie ma, ale i w starych kuściołach, dzie jeszcze so, to ksiądz kazania z ambony nie głosi (Hańsk). W nidziele wułane były zapowiedzi z ambony naszych, to już wnet wysele (Sól).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 18).

D. lp. *ambony*; D. lm. *ambonów*; wymowa: *ambona, ambuna*.

Por. *kazalnica, kazanica*.

Ameryka ‘odległe strony’

Ameryka to jak coś tam dzieś bardzo daleko jest, no tak jak ta Ameryka, dzieś tam za wodami (Wólka Abramowska). Ameryka to tak, jak bardzo daleko od ciebie coś, to sie mówi, a to tako ameryka (Gielczew). Ameryka to nazywa sie, jak coś jest niedostępne dla człowieka, dzieś tak bardzo daleko, tak nie bardzo wiadomo, dzie to jest (Zaburze). Babka mówili, a dzie to jest, to przecie hameryka, tam na nogach to trza iść z miesiąc, a może więcy (Posadów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *ameryki*; D. lm. *ameryków*; wymowa: *ameryka, amyryka, yameryka*.

Por. *dalczynio, dalczynna, świat, ukraina, wielki świat*.

Analfabeta ‘człowiek, który nie umie pisać ani czytać’

Zy starszych to było dużo analfabetów, krzyżkami sie podpisywali (Nowy Orzechów). Du wojny to na wsiach wsię ludzie stare to analfabety byli (Sąsiadka). Tera analfabetów ni ma, ale przyd wojno światowo to było tych analfabetów pełno, co ani pisać, ani czytać nie łumioł (Borownica). Mój ojciec to analfabeta był, ale sie zawzion i już mioł więcy jak czterdzieści lat jak sie zaczon uczyć pisać i czytać, i nauczył sie, no i podpisać sie umioł, i przeczytać coś (Żrebce). Przyd wojno byli tu takie analfabety byz zodny skoły, co sie najmali byle dzie (Studzianki). Analfabetów kiedyś było więcy jak tych, co pisać i czytać umieli, więcy jak połowa to przyd wojno byli analfabety (Choroszczyńska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *analfabety*; D. lm. *analfabetów*; wymowa: *analfabeta*.

Por. *niepiśmienny*.

Aptekarz ‘ten, kto wydaje leki w aptece’

Aptekarz, no bo jest w aptece i stąd aptekarz (Krzemień). Aptekarz to tak jak dochtor jest, bo na lekach sie zna (Uchanie). W aptece sprzydaje aptekarz, no to un musi być wykształcony, jak ma do czynienia zy zdrowiem ludzi (Wólka Orłowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *aptekarza*; D. lm. *aptekarzów*; wymowa: *aptekaś, apytykaś, aptekoś, apytykoś*.

Por. *magister*.

Ar ‘miara powierzchni ziemi równa stu metrom kwadratowym’

Ar to setna część hektara (Zwierzyniec). Na ary liczyli, ar to była miara pola (Bortatyczne). No to jest kawałek taki pola, ile tam arów. To rozmaicie, i dzieś ary, i dwadzieścia ary, i trzydzieści może być, albo sto prety (Borzechów). Na ogród to wystarczyło pare ary ziemi (Garbów). Jak przyjechały do nas, to nie wirzyły, że myśmy na okrągło oboje wysiekli te pszenice, te dwadzieścia pięć ary (Markuszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ara*; D. lm. *arów*; wymowa: *ar*.

Arcel ‘wkręcany w podkowę kawałek metalu umożliwiający koniowi swobodne poruszanie się po śliskiej powierzchni’

Arcele to haki u każdego z dwóch końców podkowy u konia (Żdzarka). Arcele takie zakręca się, i tak przybija się równiutko do kopytów kunia (Żuków). Arcele so putrzebne do podkucia kunia (Kamień).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *arcela*; D. lm. *arcelów*; wymowa: *arcel*.

Por. *hacel*.

Arenda ‘wydzierżawione pole’

W arende wziun potem pole, to już łatwi było, bo to jakby troche na swoim (Dobrynka). Mało swojego było pola, to mój wziun jeszcze w arende troche, no bo jakoś trza było żyć, dzieci nakarmić (Sławęcín).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *arendy*; D. lm. *arendów*; wymowa: *arenda, arynda*.

Por. *dzierżawa, posesyja, snopkowe*.

Areszt ‘miejsce tymczasowego aresztowania’

Areszt to tak musi jak na troche trza kogo zamknąć (Orłów Murowany). Areszty to przy milicjach były (Paiecznica). Koło nas był taki areszt, co trzymali pu tygodniowi, a późni dali więźli (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *aresztu*; D. lm. *aresztów*; wymowa: *arešt, arest, aryšt, arešt*.

Por. *koza, paka*.

Asfalt ‘szeroka droga brukowana’

Asfalt tera jest, ta droga to już asfalt (Obrowiec). Tera to sie jeździ dobrze, bo wszędzie asfalt, inny drogi ni ma, tylko asfalt, a kiedyś tu kocie tby byli, a jeszcze wcześni to było pełno błota (Michałów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *asfaltu*; D. lm. *asfaltów*; wymowa: *asfalt*.

Por. *asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Asfaltówka ‘szeroka droga brukowana’

Asfaltówka to szosa asfaltowa (Ruda Solska). Ta asfaltówka to sie pojawiła dupiro grubo pu wojnie, alegantko już sie jychało, nie to, co było kiedyś (Motwica). Asfaltówki pobudowali i już wieś sie do miasta przybliżyła, bo autobusy zaczeni jeździć (Wólka Czulczycka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *asfaltówki*; D. lm. *asfaltówek*; wymowa: *asfaltufka*.

Por. *asfalt, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Atrament ‘niebieski lub czarny płyn służący do pisania piórem’

Atrament był trzymany w pękatym kałamarzu (Osmolice). W każdej szkole to w kałamarzu na ławce w takim dołku stał atramynt (Topólca). Atrament był w szkole w tych ławkach, takie były otworki w ławce, i w nich atramynt w kałamarzach (Rejowiec Fabryczny). Atramynt to był kiedyś do pisania, obsadki były i atramyntem się pisało (Opoka).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *atramentu*; D. lm. *atramentów*; wymowa: *atrament, atramynt*.

Por. *czernidło, czerniwo*.

Autobus ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Autobus to duży samochód przeznaczony do wożenia ludzi z miasta do wsi, i ze wsi do miasta (Grądy). Ja, jak żem za mąż wychodziła, to dopiero autobusem żem jechała (Kocudza). Tam kiedyś tak autobusem to nie jychali, pichoto się szło (Siedliska pow. Krasnystaw). Do Terespolu nawet dzieci pieszo chodziły, jak nie było autobusu. Teraz to na żądanie autobus podjeżdża, dzieci wsiadają (Lechuty Małe).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *autobusa // autobusu*; D. lm. *autobusów*; wymowa: *autobus, aʉtobus, aftobus*.

Por. *autonaprawa, osobówka, pekaes*.

Autonaprawa ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Nie wim, jak to było, ale się mówiło, że jedzie autonaprawa, i to autonaprawo się jżdżiło du miasta, jak już szosa była (Sąsiadka). Autonaprawa to był samochód państwowy, żeby jechać du miasta. My tylko autonaprawo jżdżili, bo niczego innego ni było (Żurawnica).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *autonaprawy*; D. lm. *autonaprawów*; wymowa: *autonaprava, aʉtonaprava, aftonaprava*.

Por. *autobus, osobówka, pekaes*.

Baba I – tom I: 53.

Baba II – tom IV: 49.

Baba III – tom IV: 49.

Baba IV – tom IV: 49.

Baba V – tom VI: 52–53.

Baba VI – tom VI: 53.

Baba VII – tom VI: 53–54.

Baba VIII – tom VI: 54.

Baba IX – tom VII: 51.

Baba X – tom VII: 51.

Baba XI – tom VIII: 51–52.

Baba XII – tom VIII: 52.

Baba XIII ‘kobieta odbierająca porody na wsi’

Baba to taka jakby akuszerka wiejska (Janiszkowice). Baba była na wsi i odbierała porody (Hosznia Ordynacka). Wszystkie dzieci we wsi, to ta baba odbierała (Sławęcín). Doktorów ni było po wsiach, no to baba była i purody odbierała, a dzieci sie dużo ruzdziło (Majdan Wielki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *baby*; D. lm. *babów*; wymowa: *baba*.

Por. *akuszerka, babka*.

Babiniec ‘przedsiónek kościoła’

Babiniec to nazywali ten przedsiónek kościelny z wodo święcono w kropilnicy (Gałęzów). Wchodzi sie pierw do babinca, a potem do właściwego kościoła (Brzeźnica Bychawska). W babincu to baby przyważnie stali, bo chłopcy szli daly (Ignaców). Baby to stawali zara tu przy wejściu, babiniec sie nazywał, nowe kuścioły tego ni majo, inna budowa (Spiczyn). W babincu przystanoł, przeżegnał sie święcono wodo, co była w kropilnicy, i szeł daly na kościół (Kawęczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa (zob. mapa 16).

D. lp. *babinca*; D. lm. *babinców*; wymowa: *babińec*.

Por. *kruchta, pod chórem, przedsiónek, sieni, sionki*.

Babka I – tom I: 53–54.

Babka II – tom II: 233.

Babka III – tom V: 56–57.

Babka IV – tom V: 57.

Babka V – tom V: 57.

Babka VI – tom VI: 54.

Babka VII – tom VI: 55.

Babka VIII – tom VII: 51.

Babka IX – tom VIII: 53.

Babka X ‘kobieta odbierająca porody na wsi’

Babka to kobieta, co odbierała poród (Orłów Drewniany). Dzieci rodzili się w domu, ale była babka i ona już widziała, co i jak zrobić, tak sama z siebie, nie z książków (Sawin). Dzieci w domu się rodzili. Babka przyszła, tak jak akuszerka, odebrała dziecko i choowało się (Branew). Babka była taka wiejska i ona odbierała porody (Sól). Babka to taka akuszerka wiejska, ale bez szkół, bez żadnego wykształcenia (Potok Górny). Babka to taka wiejska, dawno na wsi du lykarza ni jechały, ino te babki były i babka dziecko odebrała (Wólka Abramowska). Bedzie baba rodić, no to trza po babke jechać, żeby babka to dziecko odybrała (Luchów Dolny). Dawni to kobity rodziły w domu. Tam szpitalów nie było, tylko wszystko w domu. To te babki były. Tam te babki były, przyprowadziły babke, trza było zara naładować wiące ziele, ji pod głowe położyły to ziele, ji ta kobita dziecko urodziła, to znów trza zatkać kumin podusku, bo żeby ta carownica nie przysła i tego dziecka nie odmieniła (Niezdów).

Źródła: PM, ML, TBM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *babki*; D. lm. *babków*; wymowa: *baпка*.

Por. *akuszerka, baba*.

Badunia I ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Badunia to jak takie trzęsawisko, można się zapaść w ty baduni (Sitno pow. Zamość). Może byś tu skręcił wózkem, bo tam taka badunia, trudno będzie wyciągnąć (Korczów).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *baduni*; D. lm. *baduniów*; wymowa: *baduńa*.

Por. *bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Badunia II ‘błotna kałuża’

Badunia to jest jakby taki dół z wodo (Biszczka). Taka wielga badunia, że tędy nie przyjedzie wózkem (Majdan Stary). Łon ni miał żadnego purządku na pudwórku, wkoło chliwa samego wielga badunia (Sól). Baduniów po dyszczu narobiło się (Zynie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 5).

D. lp. *baduni*; D. lm. *baduniów*; wymowa: *baduńa*.

Por. *bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluza, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Badunia III ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Koło rzyki się zrubila tako badunia, ta rzyka przybrała i zrubila się naukoło badunia (Zanie). Rzeka wylała i zrubila się badunia (Korczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *baduni*; D. lm. *baduniów*; wymowa: *baduńa*.

Por. *dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Badylarz ‘ten, kto uprawia warzywa, owoce’

Przyd wojno to badylarzów na wsi ni było, wszystko dzidzice mieli (Franciszków). *Bady-larz to bardzo bugaty człowiek, bo to dobry zarobek sad czy ogród większy* (Stojeszyn). *Tam bardzi nad Wiśło to badylarzów jest troche* (Poniatowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *badylarza*; D. lm. *badylarzów*; wymowa: *badyłaś, badyłoś*.

Por. *ogrodnik, sadownik*.

Bagnisko ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Bagnisko to takie miejsce, ze można sie zapaść i ni wyłożyć (Popkowice). *Bagnisko to trza z daleka omijać, bo to sie grzęźnie w tym* (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *bagniska*; D. lm. *bagnisków*; wymowa: *bagnisko*.

Por. *badunia, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzy-sko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Bagno I – tom V: 59.**Bagno II** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Bagno to podmokły, grząski teren, często zarośnięty (Karmanowice). *Bagno to miejsce, gdzie może ugrzęznąć nawet wóz z końmi* (Sąsiadka). *Bagno to jest miejsce błotniste i porośnięte trawo* (Nowodwór). *Bagno to łąka bardzo mokra, można na nio wlażyć, ale więcy nie wylażyć, wciągnie du środka* (Czołki). *Bagno to błotnisty teren porośnięty trawo* (Sławęcín). *Te bagna były przeważnie na łukach, tam gdzie rosła trawa, trzciny, jakby wjechał na te bagna furmanku, to by lutunul* (Świeciechów). *Bagno to woda i porośnięta kępami trawy* (Wólka Polinowska). *Bagno z wodo wśród pól, głębsze od kołbani* (Wyha-lew). *Na bagnie to nic nie urosnie, nawet trawa sie ni nadaje dla bydła* (Rybczewice).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bagna*; D. lm. *bagnów*; wymowa: *bagno*.

Por. *badunia, bagnisko, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mo-krzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Bagnówka I – tom V: 59.**Bagnówka II** ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Bagnówka to bardzo łostrza trawa, co rośnie tylko na bagnach (Osuchy). *Bagnówka to rośnie nad rzykami, tam dzie mokro, dzie bagno* (Chmielek).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *bagnówki*; D. lm. *bagnówek*; wymowa: *bagnufka*.

Por. *jaruga, koziaara, koziaarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierzaga, ścieciuga*.

Bajducha ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Bajducha sie zrubila na drodze, za duzo dysców ostatnio było (Józwów). Bajducha na drodze, że trudno przyjechać (Kiełczewice). Dzieci to lubiały włożyć w bajduche bosymi nogami (Wola Gałęzowska). Na błoto to bajducha tyż mówią (Tarnawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy (zob. mapa 6).

D. lp. *bajduchy*; D. lm. *bajduchów*; wymowa: *bajduxa*.

Por. *błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal.*

Bajoro ‘błotna kałuża’

Bajoro to głęboki dół z wodo tako troche z błotem (Wólka Abramowska). Bajoro to dół ze stojącą wodo (Grabowiec). Jak jest mokry rok, to tu nas na podwórku cały cas stoi woda w bajorze, to tu taki jest nizik (Bychawka). Pu dyszczu na drodze kałuże so i bajura większe (Białowola). Bajoro to już taka większa kałuża (Buśno). Kiedyś to tu byli takie wielgie bajory (Zatyle). No tam koło chałupy naszymy zrobiło sie takie bajoro, aż staw prawdziwy sie zrobił, ni można było przejść (Babin). Poszedłem na bajory te kancyrki zastawić (Bęczyn). Bajoro to jak wielga kałuża (Osmolice). Bajoro to błoto z wodo (Bliskowice).

Źródła: PM, ML, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia oraz okolice Janowa Lubelskiego, Kraśnika, Bychawy, Lubartowa i Białej Podlaskiej (zob. mapa 5).

D. lp. *bajora*; D. lm. *bajorów*; wymowa: *bajoro, bajuro*.

Por. *badunia, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania.*

Bajur ‘błotna kałuża’

Bajur to kałuża na drodze, ze trudno przejechać (Polichna). A to różnie mówili, bajur i kał, kałuża, jak po dyszczu na drodze dużo ty wody sie robiło (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Polichna, Maziarka, Trzydnik Duży (zob. mapa 5).

D. lp. *bajura*; D. lm. *bajurów*; wymowa: *bajur*.

Por. *badunia, bajoro, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania.*

Bajura ‘błotna kałuża’

Bajura to wielga i głęboka jest, czasem troche z błotem (Rudnik). Bajura to bardzo głęboka kałuża (Wyhalew). Bajura to taka większa kaluga (Sławęcín). Po dyszczu w sieni zrubila sie bajura (Gromada). Bajura to taki dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Wysokie). Bajura to woda pełna błota (Rachanie). Bajura to na drodze sie robi takie miejsce trudne do przejścia z powodu błotnistyj mazi (Smólsko Duże). Małe bajury, większe bajury stojo, takie jak jeziorka (Skryhiczyn). Dzieci lubio sie chlapać w bajurze (Horyszów Ruski). Mówie, patrz pud nogi, bo w bajure wlaziesz (Zubowice). Wlazło ci w środek bajury i chlapie sie, ani jo było stamtąd wygnać (Sól).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i okolice Parczewa (zob. mapa 5).

D. lp. *bajury*; D. lm. *bajurów*; wymowa: *bajura*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Balaski ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balaski to w dawnych kościołach były przed ołtarzem (Hosznia Ordynacka). Balaski to jakby taka barierka w kościele odgradzająca wiernych od ołtarza (Chmielek). Balaski po boku, a pośrodku wejście pod ołtarz jest (Ciechomin). Balaski to jeszcze w starych kościołach były (Żółkiewka). Dzieci to przy tych balaskach się gromadziły, bo to było najbliższe ołtarza, ale odgrozione jakby od niego (Opoczka Mała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i okolice Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 17).

D. lm. *balasków*; wymowa: *balaski*.

Por. *balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Balasowanie ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balasowanie to jest takie ogrodzenie przed ołtarzem (Skowieszyn). Takie balasowanie było zrobione i to dzieliło ołtarz od reszty kościoła (Borysów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław (zob. mapa 17).

D. lp. *balasowania*; wymowa: *balasowanie*.

Por. *balaski, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Balasy I – tom VII: 53.

Balasy II ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balasy to jest takie ogrodzenie przed ołtarzem (Pokrówka). Balasy to barierka w kościele odgradzająca wiernych od ołtarza (Naklik). Balasy ido tak prawie wkoło ołtarza, taki jakby płotek, ogrodzenie takie, a nazywali balasy (Hedwiżyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Chełma (zob. mapa 17).

D. lm. *balasów*; wymowa: *balasy*.

Por. *balaski, balasowanie, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Balówka ‘zabawa z tańcami na wsi’

Balówka to zabawa, a kiedyś nie byli zabawy całe noc, ale więcy to się o dwunasty kuńczyli (Nowa Wieś). W dzień pracowali, a w wieczór w sobotę balówkę zrubili i tańce, śpiewanie (Sokołówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *balówki*; D. lm. *balówek*; wymowa: *balufka*.

Por. *dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Balustrada ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balustrada w starych kościołach dzieliła ołtarz i resztę kościoła (Jawidz). Balustrada była przed ołtarzem (Trawniki). Balustrada to barierka w kościele odgradzająca wiernych od ołtarza (Łukowa). To taka balustrada była przy tym ołtarzu i przy tym płotku kłękało się do komunii (Małoniż). Łuntorz był oddzielony łód wiernych tu balustradą, tam był schodek pod tu balustradą i tam ludzie kłękały jak do komunii szły (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 17).

D. lp. *balustrady*; D. lm. *balustradów*; wymowa: *balustrada, bałistrada*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Balustradka ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Balustradka była w kościele, takie ogrodzenie ołtarza w kościołach dawno budowanych, w nowych nie budują tak (Książomierz). Łód ołtarza to dzieliła balustradka (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika (zob. mapa 17).

D. lp. *balustradki*; D. lm. *balustradków*; wymowa: *balustratka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Bandoch ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandoch to jest chłop najmujący się razem z innymi na czas jakiś na robotę do innej wsi czy okolicy (Wąwolnica). Bandoch to najemny robotnik rolny, wędrujący w poszukiwaniu pracy (Łuszczacz). Dawni bandochy rubili tu jasnygo pana, najmali się całymi grupami (Siennica Różana). Bandoch to szukał ruboty w innych strunach, najmał się do ruboty (Sławatycze). Bandochy, to nieraz szły całe wsie, najmuwały się takie bandochy tu dzidzica i zarabiała przyz całe lato (Sól). Bandoch to sezonowy robotnik zamiejscowy, najmujący się do prac polowych (Zamch). Bandoch to szel do sezonowej pracy nawet z dalszych stron, aby ino trochę zarobić (Chmielek). Bandochy to całymi grumadami szli na te rubote, bo dzieci jeść chcieli i trza było zarobić (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bandocha*; D. lm. *bandochów*; wymowa: *bandox*.

Por. *bandos, góral, wyrobnik*.

Bandocha ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandocha to baba, co szła z innymi na rubote do dworu, tam czasem to z bardzo daleka była ta bandocha (Łopiennik Dolny). Bandocha zawsze to przyjeżdżała w większy gromadzie (Skowieszyn). Bandochy to baby, co przyjeżdżały one do pracy dzieś z dalsza (Siedliszcze). A te dziewczyny to nazywali bandochy, bo dlatego, że to bando szli i bando

spali tam gdzieś, bando chodzili na robotę, w rowie sie myli. I dlatego oni sie nazywali bandochy (Wyryki). Bandocha w cały grupie robotników była, bo to dzieś z Litwy byli te bandochy, z bardzo daleka byli (Czołki). Dziezic jeździł za Biłgoraj i nazbierał takich dziewczuch, a te dziewczuchy nazywały sie bandochy, i wy zniwa pracowały jak trzeba (Nowa Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bandochy*; D. lm. *bandochów*; wymowa: *bandoxa*.

Por. *bandoska, wyrobnica, zarobnica*.

Bandos ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandos no szed do roboty (Chmiel). Bandos to taki rubotnik (Wąwolnica). Tu były bandosy, to były grupy ludzi albo pojedyncze ludzie, które chodziły po wsi i szukały po dworach u pana roboty (Świeciechów). Jak ktoś więcej miał pola, to najmował i dużo było tych bandosów, bandosi sie nazywali (Słodków). Rządca był dobrym człowiekiem do bandosów. Pieniądze to co miesiąc im wypłacali. Ale ile to nie powiem, bo ja jak tam pracowałam w ogrodzie, to zarabiałam na miesiąc dwadzieścia złotych (Garbów). Bandosy chodzili za robotę, po dworach sie najmali, a potem to i u bogatych chłopów (Czemnierniki). A co ja sie okopałam, co sie odźwigałam tych kartoflinów. No to tak razem z bandosami, takie bandose były, downi to były tako zbiranina tych ludzi z całej Polski po tych majątkach, dworach, zjizdzały sie, bo to bidota była (Babin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bandosa*; D. lm. *bandosów*; wymowa: *bandos*.

Por. *bandoch, góral, wyrobnik*.

Bandoska ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Bandoska to robotnica najeta w czasie żniw z inny wioski (Polichna). Bandoska to wy dworze pracowała (Wierzchowiska). Był bandos i bandoska (Świeciechów). Bandoska to kobita, co szła i szukała ruboty w świecie (Gościeradów). Były takie bandoski i une w studole spały, bo to łobce były (Wierzbica pow. Kraśnik). We dworze jak sie robiło, to tak te były, takie te, nazywały sie bandoski (Kolonja Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *bandoski*; D. lm. *bandosków*; wymowa: *bandoska*.

Por. *bandocha, wyrobnica, zarobnica*.

Bankiet ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Wielgi biznesmen sie zrobił z niego, to i na bankiet go stać (Ruda Solska). Kiedyś to żadnych bankietów nicht ni robił, bo ludzie bidniejsze były (Sawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *bankietu*; D. lm. *bankietów*; wymowa: *bankét*.

Por. *impreza, przyjęcie, swadźba*.

Baraban ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

To skrzypki, harmonia i jakiś baraban, i już muzyka była (Dąbrowa Olbięcka). A jeden zawsze był, co na barabanie barabaniuł (Polichna). Na barabanie ktoś barabaniuł, i harmonia była, i skrzypce (Studzianki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i zachodnia.

D. lp. *barabana* // *barabanu*; D. lm. *barabanów*; wymowa: *baraban*.

Por. *bęben, bębenek, bubon, perkusja, taraban, tarambas*.

Barabanista ‘ten, kto gra na bębnie’

Na barabanie grał, to bił w tyn baraban, taki barabanista nazywał się, od tego barabana musi (Wronów). Barabaniste jakiegoś wzieni i harmonie, i już było dobrze (Zarzechce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *barabanisty*; D. lm. *barabanistów*; wymowa: *barabańista*.

Por. *bębenista, bębniarz, bębniasta, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Barcie ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’

(zob. ilustracja 14).

Kiedyś tu podobno były barcie pscele, stare barcie pscele, i dużo pscoł było. Stare barcie pscele i dużo lyp było, i tam w tych lypach wiecznie brzęcało, i to stąd Bęcyn (Bęczyn). Kiedyś tu byli barcie z tymi ulami (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lm. *barciów* // *barci*; wymowa: *barće*.

Por. *pasieczysko, pasieka, ule*.

Barć ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Barć to otwór w drzewie, tako dziura w tym drzewie, wypróchniana dziura (Przewłoka). W barciach takich w drzewie to osy się lubio zagnieżdzić (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *barci*; D. lm. *barciów*; wymowa: *barć*.

Por. *dupel, dupla, duplak, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Barierka ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

W dawnych kościołach była barierka, takie odgrodzenie ołtarza łod reszty kościoła (Błazek). Ja do ty barierki to szłam do komunii, to się klękało przy barierce, białym było przykryte, tak urocyscie, a tera na stojąco biero komunie (Branewka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 17).

D. lp. *barierki*; D. lm. *barierków*; wymowa: *bańerka, baryjierka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajskie wrótko, wrótko*.

Barka ‘statek bez własnego napędu, używany do przewozu towarów drogą rzeczną, holowany lub pchany’

Barki pud wode, pud prąd, to byli napędzane przez takie maleńkie stateczki parowy, tam ciągnął dwie, trzy barki i oczywiście ściągali końmi, barka Bugiem była pud prąd ciągnięta na linach przez konie, który śli ponad brzegiem wody, podciągali jo (Kryłów). Barka to tak puszczane na wode, ale przywiązane du czegoś i to ściągało z wodo (Czumów). Barkami splawiali buraki cukrowe do cukrowni Strzyżów, ja to widziała te barki (Cichobórz). Splaw drzewa barkami był na wiosne, a jesinno poro to barkami splawiali buraki (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *barki*; D. lm. *barków* // *barek*; wymowa: *barka*.

Bartnik ‘hodowca pszczół’

Bartnik zajmuje sie tylko pszczołami (Worgule). Kiedyś to bartniki w lasach pszczoły mieli, a potem to ule przy domach (Lechuty Małe).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *bartnika*; D. lm. *bartników*; wymowa: *bartnik*.

Por. *pasiecznik*, *pszczelarz*.

Barysz ‘poczęstunek po udanej transakcji kupna i sprzedaży’

Barysz to taki poczęstunek po dobrym targu (Worgule). Barysz to tak chyba z cha-chłacka troche, sprzydali dobrze, no to był barysz z wódko (Zerocin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *barysza* // *baryszu*; D. lm. *baryszów*; wymowa: *baryś*.

Por. *litkup*, *mohorycz*.

Bas ‘czterostronowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Bas to instrumynt muzyczny (Ignaców). Bas to taki większy instrument, troche jak skrzypki, ale ni bardzo podobny i dużo większy (Wołoskowola). Bas to ma struny, ale to wielgie takie jest i rzadko na tym grali, ale widziałam tego basa (Alojzów). Bas to do grania istrument, jak skrzypki, ale dużo większy (Orłów Murowany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *basa* // *basu*; D. lm. *basów*; wymowa: *bas*.

Por. *basen*, *basetla*, *basy*, *kontrabas*, *maryna*.

Basen ‘czterostronowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Basen to taka duża skrzypka (Międzyżeś). Basen to struny miał cztery, no i wielgi taki, stawiali to w nogach (Kąty).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Międzyżeś, Kąty, Elźbiecin, Kostomłoty, Kodeń.

D. lp. *basena* // *basenu*; D. lm. *basenów*; wymowa: *basen*.

Por. *bas*, *basetla*, *basy*, *kontrabas*, *maryna*.

Basetla ‘czterostunowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Basetla to jest instrument muzyczny (Gašiorzy). Basetli to w tych urkiestrach na wsiach ni było, to dzieś w miastach może, ale ja widziała, jakie to jest (Bokinka Pańska). Basetla to jak skrzypki, ale wielgie takie (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

D. lp. *basetli*; D. lm. *basetłów*; wymowa: *basetla*.

Por. *bas*, *basen*, *basy*, *kontrabas*, *maryna*.

Basy ‘czterostunowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Grajo na basach, wielgie takie te basy (Przewłoka). Basy to musi taka swojska nazwa, bo to sie jakoś inaczy nazywa (Korolówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *basów*; wymowa: *basy*.

Por. *bas*, *basen*, *basetla*, *kontrabas*, *maryna*.

Batiuszka ‘duchowny prawosławny’

Batiuszka to jest w cerkwi, taki ksiądz z cerkwi (Janówka). Batiuszka to ksiądz, ale w cerkwi odprawia msze (Wereszczyn). No w cerkwi po rusku śpiwali. Batiuszka, pop nazywał sie batiuszka. A to i w Skirbiszowe była przecieź ruska cerkiew. Batiuszka przyjeżdżał od Ruskich, więcy było Ruskich, to batiuszka przyjeżdżał do szkoły (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *batiuszki*; D. lm. *batiuszków*; wymowa: *bat’uška*.

Por. *pop*.

Batkowszczyzna ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Ta zimia po ojcach to jest batkowszczyzna, to majątek taki rudzinny, zawsze był w ty rodzinie (Źdzarka). Moja batkowszczyzna to była mizerniutka, ale muź miał troche więcy, no i jakoś żeśmy dali rade pobudować sie i dzieci wychować (Świerze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *batkowszczyzny*; wymowa: *batkofšczyzna*, *batkufšczyzna*.

Por. *dziedzictwo*, *majątek*, *ojcowizna*, *ojczyzna*.

Batrak ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Tu było dużo batraków, co prawie nic ni mieli, ani domu, ani morgów (Tuczna). Batrak to jest taki bardzo bidny rolnik, pola prawie nic i ni ma si z czego utrzymać, ni ma dzie mieszkać (Międzyłęś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *batraka*; D. lm. *batraków*; wymowa: *batrak*.

Por. *dział, matorolny, małoziemny, wyrobnik, zagrodnik*.

Bawić się ‘zabawiać się w zabawy i gry’

Bawili się w różne tam gry, i starsze, i małe dzieci, jak się tylko można było bawić, to tak się bawili (Brzozowica Duża). *Dzieci to się inaczej kiedyś bawili, a to w klasy, a to w piłkę, w chowanego, tak się bawili* (Dzierążnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *bawić sé*.

Por. *grać*.

Bazgrać ‘kreślić na papierze litery, cyfry’

Bazgrać to pisać paskudnie, tak kiedyś to z klyksami w kajecie (Bezek). *Ja poset du szkoły, ale umiał bazgrać w zesycie jak kura pazorem* (Majdan Obleszcze). *Krzywe litery, nie w linijce, to się mówiło, że nabazgroł, a nie napisał, bo bazgrać to nichlujnie pisać* (Braciejowice). *Bazgrać to tak mówili, że jak kura pazorem, tak niudolnie te litery* (Stanisławów). *Nauczyła się w ty szkole tak bazgrać byle jak, no i troche czytać, bo tam większy nauki to ni było, trza było krowy paść* (Majdan Stary). *Dziadek to mówili, pokoz coś tam nabazgroł w zesycie* (Germanicha).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *bazgrać*.

Por. *pisać*.

Bądźcie z Bogiem ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Kiedyś to jak ktoś wychodziuł od ciebie, to bądźcie z Bogiem zawsze powiedział, tera jest inaczy (Nielisz). *To było tak ustanowione od wieków, że nie mówili inaczy, ale bądźcie z Bogiem i dopiero szli* (Majdan Nepyrski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *bońćce z bogem, buńćce z bogem, buńćce z boğim*.

Por. *do widzenia, z Bogiem, zostańcie z Bogiem*.

Beczkarz ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Beczkarz, bo robił beczki z klepków (Tarnawa Duża). *Beczki robi, no to beczkarz się mówi, od beczków ta nazwa* (Brody Małe).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *beczkarza*; D. lm. *beczkarzów*; wymowa: *bečkaś, beckaś*.

Por. *bednarczyk, bednarz, kołodziej*.

Beczkwóz ‘beczka z wodą do gaszenia pożarów’

Starażoki to kiedyś jechały końmi z sikawko i beczkwozem z wodo (Palikije). *Beczkwóz, to był wyznaczony taki, który jechał z beczko z wodo. Była to beczka drewniana*

na żelaznym wozie i para dobrych koni, taka beczka wazyła dzień półtorej tony z wodą (Świeciechów). Tera mają samochody, a kiedyś to strażaki beczkowóz na wóz, dwa kunie i jychali do ognia (Czermno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *beczkowoza* // *beczkowozu*; D. lm. *beczkowozów*; wymowa: *bečkovus, beckovus*.

Bednarczyk ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Z klepek robił naczynia bednarczyk (Międzyzyles). Jak był we wsi bednarczyk, no to już dobrze było, bo zrobił, co tam się chciało, beczke czy co jakie (Sławatycze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *bednarczyka*; D. lm. *bednarczyków*; wymowa: *bednarčyk*.

Por. *beczkarz, bednarz, kołodziej*.

Bednarz ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Bednarz wyrabia naczynia z klepek (Karmanowice). Bednarz to robi beczki, wiadra (Chmiel). Kto robi beczki i wiadra, to on się nazywa bednarz (Krasnobród). Niecki, koryto, konewki, bo wodę nosili ludzie. To nie dłubali, to robili bednarze takie cieniutkie listewki i to robili tak jak beczułki, obręcze dawali, a to no koryta, niecki dłubali (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Bednorz to robił becki (Świeciechów). Bednarze były, co beczki robiły takie na kapuste. Kto tam teraz kisi w drewnianej beczce kapuste, teraz wszystko plastikowe (Karpiówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bednarza*; D. lm. *bednarzów*; wymowa: *bednaš, bednoš*.

Por. *beczkarz, bednarczyk, kołodziej*.

Bełk I ‘głęboka woda w rzece’

Bełk to się mówi, jak bardzo głęboka woda w rzyce (Czołki). Jak dzie bełk był, no to strach tam włożyć w te wodę (Chomęciska Duże).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *bełku*; D. lm. *bełków*; wymowa: *beu̯k*.

Por. *bezednia, dunaj, głąb, głębia, głębina, głębizna, głębocyzna, przepaść, toń*.

Bełk II ‘wir w wodzie’

Woda się tak kłębi i bełk taki się robi, może porwać zwierze czy człowieka (Udrycze). Bełk to jak woda taka spiniona, burzy się tak, no to bełk jest w wodzie (Hanna).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *bełku*; D. lm. *bełków*; wymowa: *beu̯k, bełk*.

Por. *wir*.

Bełk III ‘błotna kałuża’

Bełk to po dyscu na drodze się robi, woda się zbiera (Wólka Ratajska). Bełk to geste błoto z wodą na bocznych drogach (Rzeczycza Ziemiańska). Bełk to jest błotnista kałuża,

kiedys bełk nazywali (Turobin). Bełk to woda tak troche z błotem jakby, brudna taka (Żółkiewka).

Źródła: PM, PI.

Geografia: okolice Kraśnika, Janowa Lubelskiego, Bychawy i Zamościa (zob. mapa 5).

D. lp. *bełku*; D. lm. *bełków*; wymowa: *beuk*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Berek ‘zabawa, w której jedna z osób uczestniczących goni pozostałe usiłując którąś złapać’

Dzieci to bawili się w berka albo w piłkę grały (Urzędów). A i w berka się bawili, ganiiali się i berek jeden drugiego uderzał, i później uciekali, i następny, i następny, takie były zabawy (Rejowiec Fabryczny). W berku to trza było złapać kogoś z tych, co się razem bawili, to potem już tyn złapany goniuł innych, i tak to szło (Mokrelipie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *berka*; D. lm. *berków*; wymowa: *berek*.

Por. *ganiany*.

Bezednia ‘głęboka woda w rzece’

Bezednia to duże i głębokie źródło wody, taka rzyka bez dna (Grabowiec). Bezednia to jak nic ni widać dna w rzyce, ino woda i woda (Gdeszyn).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *bezedni*; wymowa: *bezednia*.

Por. *bełk, dunaj, głąb, głębia, gębina, gębizna, gębocyzna, przepaść, toń*.

Bęben I – tom III: 53.

Bęben II ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Bębni na bębnie bębniasta (Gręzówka). Jak orkiestra, no to musiał być bęben, no bo jak (Dolhobyczów). Grał na bębnie i skrzypkach, taka była orkiestra (Garbów). Muzykanty bęben mieli takie obciążniety skóro (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bębna*; D. lm. *bębnów*; wymowa: *bemben, benben, bembyn, bymbyn*.

Por. *baraban, bębenek, bubon, perkusja, taraban, tarambas*.

Bębenek ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Chłopoki przychodzili, mieli taki jak to no downo, taki bębenek, tym bębenkiem, tam tym tłuckiem machoł, ji na organkach przygrywały, tańcowały, bawili się uradowane (Babin). Na bębenku jeden bębniuł, inny na harmonji, i zabawa na całego, na boso tańcowały (Dąbrowa Olbiecka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *bębenka*; D. lm. *bębenków*; wymowa: *bembenek, benbenek, bymbynek, bymbenek*.

Por. *baraban, bęben, bubon, perkusja, taraban, tarambas*.

Bębenista ‘ten, kto gra na bębnie’

Bębenista to taki, co na bębnie bębni (Bazanów Stary). Bębenista to jest w każdy łorkiestrze (Krepa). Bębenista to taki, co miał bęben i na tym tłuł w rytm myłodii (Derewiczna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bębenisty*; D. lm. *bębenistów*; wymowa: *bembernista, benbernista, bembynista, benbynista, bymbynista*.

Por. *barabanista, bębniarz, bębnista, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Bębniarz ‘ten, kto gra na bębnie’

Bębniarz to ma bęben i w nigo tak zgrabnie tłuł (Świerże). W muzykantach to zawsze był bębniarz, co bił w bęben pałczkami (Orłów Drewniany). Bębniarz to grał na bębnie, tak rytm wybijał (Kumów Majoracki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Chełma, Krasnegostawu i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *bębniarza*; D. lm. *bębniarzów*; wymowa: *bembniasz, bymbniasz*.

Por. *barabanista, bębenista, bębnista, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Bębnista ‘ten, kto gra na bębnie’

Bębnista to jeden z grajków w każdy łorkiestrze (Kleszczówka). Bębnista to musi mieć dobre wyczucie muzyki (Ciosmy). Był taki, co grał na skrzypcach, inny na harmonji, no i bębnista był (Antoniów). Bębnista to walał w bęben (Bończa).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bębnisty*; D. lm. *bębnistów*; wymowa: *bembnista, benbnista, bymbnista*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bubnar, perkusista, tarabanista*.

Bieda I – tom II: 45–46.**Bieda II** ‘ubóstwo, niedostatek’

Bida u nich była, ni mieli sie w co ubrać (Żółtańce). Była tu nas bida, nieraz ni było co du garka rzucić, ale sie jakoś przyżyło (Dąbrowica). Dzisiaj każdy mówi, że bida, ale każdy ubrany, każdy najedzony. A dawno to była jedna wielka bida (Biszczka). Jak za okupacji była bida, to ludzie z Górki kradły we dworze (Palikije). Kiedyś to była bida. Było siedmioro dzieci, to skwarka szukały w kartoflach (Michów). Bida była i już. Co tam mówić (Staw Noakowski). Bida była we wsi, ale u nas take były jedne bidne ludzie, ze tylko w izbie była siekiera i słubica, bo nawet w izbie drzewo dziabały (Kłoczew). Bierz małe dziecko, to kobylice [...] i ta pierzynka, i to wszystko, i idź dopiero do domu, to dziecko na rękach. Takie nase lata były, to nie to, co tera mówio, ze bida jest (Pogonów). My casy pamiętamy, to dopiro była wtedy bida, a tera to je dobrze jesse. Jesse gadajo, ze bida (Baranów). Z żyta śmy robili, mlyliśmy w żarnach, piekliśmy chleb, pytlowej nawet na likarstwo nie było maki, nawet na likarstwo. Jak sie kupiło gdzie może ze dwa, ze trzy kilo, gdzie na jakie święta, i tyle było, no i źle było, bida była. I chleb sie zaszuszało, bo kwit, suchary sie jadło (Kocudza). Bida była, po dwa, trzy dni sie ni jadło, bo ni było co (Maszki). Kiedyś to była bida na wsi (Janowice). Bida była jak diabli, a tera jest dobrze na świecie (Gołab). Teraz to tymu bida, co mu sie nie chce robić (Sulów). Bida była, to ludzie i lebiode rwali i baszcz z tego rubili (Momoty Dolne).

Bida była, to chłopka jaka na wiczerze i tyle, tam zy dwa kartufelki w to dali, a tak to sama woda (Hanna). No jajka, to była po prostu podstawa. Była bida, jak nie było mleka i kur, to już była bida (Krasienin). Bida była, a kapłon to takie bidne jedzenie, no po prowadzie picie, jak zupa czy coś, ze skórków chleba zaczyrzanego, cebuli, czostku, to takie dziadoskie jedzenie (Teodorówka). Kiedy jest tylko groch w chatupie, a kapusta w kłodzie, to bieda nie dobodzie, bo kapusta to nasza gospodyni, a groch to gospodarz, tak o ty bidzie mówili (Radecznicza). Ta Pani, u której byliśmy na robotach, to dała wszystkiego i dla rodziny, i dla dzieci, bo mówi u was bieda, nic nie ma, to bierzcie (Mircze). I chociaż była bieda, ten naród był taki wesoły, jak szli z pola śpiewali, chcieli to sobie troszke jakoś urozmaicić, żeby nie pamiętać o tej biedzie, także nie dawali sie tej biedzie, starali sie tak żyć, żeby uprzyjemnić sobie troche, umieli bawić sie ładnie (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedy*; D. lm. *biedów*; wymowa: *beda*, *bida*.

Por. *brak*, *bryndza*, *nędza*.

Biedaczka ‘kobieta bardzo biedna’

Kobieta biedna to biedaczka (Krasnobród). Ni miała morgów, no to bidaczka, i wzięcia już ni miała u kawalerów (Urzędów). Z nij bidaczka była, a un bugaty, i tojce nie pozwoliły mu sie żynić z nio (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedaczki*; D. lm. *biedaczków*; wymowa: *bedačka*, *bidacza*, *bedacka*, *bidacka*, *bedocka*, *bidocka*, *bidocka*, *bedočka*.

Por. *dziadówka*, *nędzarka*.

Biedak ‘człowiek bardzo biedny’

Biedak to jak ktoś taki jest bardzo biedny (Trzebieszów). Człowiek biedny bardzo taki, no to biedak i tyle (Józefów). Biedak to biedny gospodarz, człowiek, co niczego ni ma (Jasionka). Biedak to biedny rolnik, ledwie mu na zycie starco (Grabówka). Chodzili do dziedzica czy do tego całego zarządcy majątkiem, czy mogo kłoski pozbierać po polu, to chodzili jeszcze po tym, gdzie kłosek był zgubiony, wszystkie kłoski były ręcznie zebrane i z tego mieli te biedaki chleb (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedaka*; D. lm. *biedaków*; wymowa: *bedak*, *bidak*, *bedok*, *bidok*.

Por. *biedny*, *biedota*, *dziad*, *golec*, *gotodupiec*, *nędzarcz*, *ubogi*.

Biedny ‘człowiek bardzo biedny’

Kiedys to byli bidne ludzie, to trzeba było za złotówke cały dzień robić (Czartoria). Bidny musiał za konia odrabiać, bo miało kto miał konia (Smólsko Duże). Bidny to gospodarz taki, co niczego ni ma (Krzemień). Był taki bidny, a miał sześcioro dzieci, i jeszcze siódme miało być (Zakrzew). Kiedys to bidny szukał bidnego, a bugaty to szukał bugaty (Hamernia). Dawni to była kapusta podstawowe żywienie, co rano był boszcz bioły z kapusty kwaszyny, [. . .]. Cy był kto bidny, cy bogaty, jak moja babka godali, to tu każdego był boszcz. Tylko, że nie tu każdego był tokroszyny skworkami. [. . .], tu bidnych

to był tylko zaprawiuny boszcz bioty, jak gospodyni była bidno i ni miała śmietany, to zaprawiuny był samym mlekim, to był aż taki siwy tyn boszcz i bez skworków (Annopol).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biednego*; D. lm. *biednych*; wymowa: *bedny, bidny*.

Por. *biedak, biedota, dziad, golec, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Biedota ‘człowiek bardzo biedny’

Było więcej bidoty niż gospodarzów na wsi (Zastawie). Biedota to niby rolnik, ale bardzo biedny (Brzozowica Duża). Ji była bidota, chudziliśmy na zarobyk du dworu (Bończa). Tutaj to jeszcze bidota była (Sokołówka). Tam takie koło nas byli sąsiedzi. Ziomki sie nazywali. Chałupina była strzecho kryta, okna byli tak niziutko, i nie było podłogi tylko ziemia. W jednym kącie troche drzewa leżało, w drugim kącie troche kartofli, i oni tam takie łóżka, tarczany takie rubili z desek, i na wirzch deska, na piecu spali, pod piecem, na zapiecku, na ławce. Oj, bidota tam była, laboga, bidota (Biszczka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biedoty*; D. lm. *biedotów*; wymowa: *bedota, bidota*.

Por. *biedak, biedny, dziad, golec, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Biedować ‘żyć w niedostatku’

Tak bidowali ludzie, bo co było robić (Borki). Kiedyś to ludzie prawdziwie bidowali, a tera to wymyślają (Częstoborowice). Dzieci to kiedyś bidowały, tam cukierka to nie widzieli cały rok, a casem to i chleba brakło (Wólka Kątna). Piecy byli wilgie, żeby dużo buchynek wlało jak wielga czeladź, to dużo zjedli. W piec wsadzali na łupacie, była kuciuba do wygartania z ognia, ciasto wykatulali, żeby była ładna bochynka i przyżygnali, żeby sie udał i ciszyli sie, że chlib bedo mieli i tak mówili, Chwała Panu Bogu już ni bedzie głodu. Tak dawno ludzie bidowali, ale ni narzykali, pomagali sy, duradzali. Tera starsze ludzie mówio, że bidowali, ale było weseli, jedne drugich wułali do jaki roboty (Susiec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *bedować, bidować*.

Por. *dziadować*.

Binduga ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Binduga, binducha, to miejsce nad rzeką, gdzie sie spławia drzewo (Żmudź). To drzewo to sie wiezie na binduge i tam dupiro na wodę (Białopole).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *bindugi*; D. lm. *bindugów*; wymowa: *binduga, binduxa*.

Por. *ład, plac, przystań, skład, składnica*.

Blacharz I ‘rzemieślnik wyrabiający przedmioty z blachy’

Blachy du ciasta, coś tak okuć blacho, to już blacharz robił, to już od tego był blacharz (Franciszków). Coś tam blaszanego naprawić, no to był tyn blacharz, i zrobił, a tera to trza wyrzucić (Malewsczyzna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *blacharza*; D. lm. *blacharzów*; wymowa: *blaxaś, blaxoś*.

Blacharz II ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem lub naprawą dachów’

Blacharz to ten, co kryje dachy blacho (Modrynec). *A taki, co kryje dachy blacho, to jest blacharz* (Chmiel). *Blacharz to jest ten, kto kryje dachy blacho* (Jasionka). *Blacharz to był fachowiec, zamawiali go do krycia dachu z wyprzedzaniem* (Janowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *blacharza*; D. lm. *blacharzów*; wymowa: *blaxaś, blaxoś*.

Por. *dacharz, dekarz*.

Blisko ‘niedaleko, tu obok’

Blisko, no to zaraz za dumem (Bordziłówka). *Blisko to jak zara koło nas coś jest, że my widzimy to* (Zynie). *Oni tu mieszkali blisko nas* (Dzwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *blisko, blysko*.

Por. *bliziutko, rzut beretem, za rogiem, za węglem, zaraz*.

Bliziutko ‘niedaleko, tu obok’

A to bliziutko, prawie zara tu (Chłopków). *Ja to dobrze miała, bo rudzina cała bliziutko tu mieszkała* (Dzierążnia). *Du szkoły ja miała bliziutko i lubiała chodzić* (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *blizutko, blyzutko*.

Por. *blisko, rzut beretem, za rogiem, za węglem, zaraz*.

Błoto ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Błoto to tak mocno rozmoknięta ziemia na drodze i robi się błoto, taka gęsta i lepka masa, w który się grzęźnie (Dąbrowica). *Ta droga przyz wieś to kiedyś było jedno błoto* (Zakłodzie). *Jak się sło do dumu po dyscu, to nogi w błocie po kolana* (Basonia). *To była polna droga taka, na ni to kamieni nie było, tylko jak to mówio samo błoto* (Dziecinin). *Były takie błota, że nie szło drogo przejść* (Świeciechów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 6).

D. lp. *błota*; D. lm. *błot // błotów*; wymowa: *buoto, błoto*.

Por. *bajducha, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Bogactwo ‘ogół dóbr mających dużą wartość materialną’

Bogactwo to jak tak dużo jest wsiego, dzidzice kiedyś to byli bugate, to bogactwo mieli (Ujazdów). *Bogactwa to kiedyś ni było, ale człowiek sie cieszył z tego, co ma* (Czemierniki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bogactwa*; D. lm. *bogactw // bogactwów*; wymowa: *bogactfo, bugactfo*.

Por. *dobrobyt*.

Bogacz ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Bogoc to taki bogaty rolnik (Grabówka). U bogaczy kiedyś nawet tak nie było jak dzisiaj, tyle kilbas (Hamernia). Bogocz to może jeden na wsi był, co tych hektarów miał i wszystkiego pod dostatkiem (Pułankowice). Jak ma dużo wszystkiego, no to on jest bogocz (Stara Wieś). Bogacz taki prawdziwy, co ma pełno pieniędzy, to może jeden na wsi był, albo i na niektórych takiego nie było (Krzemień). Przyd wojno dziedzice to byli bugacze (Puchacze). To była córka bogacza i co chciała, to miała (Lipowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bogacza*; D. lm. *bogaczów*; wymowa: *bogač, bogoč, bogac, bogoc*.

Por. *bogaty, gospodarz, kułak*.

Bogaty ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Bugaty to mo tego wszystkiego dużo, stać go, no bo bogaty (Chmiel). Konie też byli, ale konia kto miał już, to był bogaty, pare koni, dobrego konia, no i bogaty już (Smólsko Małe). Bugaty kawalir to szukał bugaty panny (Hamernia). Były dwa braty, takie, jeden bogaty, bo bugato się ożenił, a drugi brat był bidny, bo se bidno wzion za żonę (Biała). Jak była bogato kobita, to nie przedła wrzycionem, jyno na kołowrotku (Bychawka). Cy był kto bidny, cy bogaty, jak moja babka godali, to tu każdego był boszcz. Tylko, że nie tu każdego był łokroszyny skworkami. Łu bogatego to był i kawotek żoberka cy mięsa (Annopol). On służył u takich bogatych ludzi (Kolonja Kosarzew). Były dwa braty, takie opowiadanie było, że był bogaty, dwór miał brat, był rządco, a drugi brat był bidny. Miał dwoje dzieci, łoboje wymarły te bidne, a tyn bogaty się został (Zakrzew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bogatego*; D. lm. *bogatych*; wymowa: *bogaty, bugaty*.

Por. *bogacz, gospodarz, kułak*.

Bołtaki ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Tratwy byli i do nich bołtaki, takie kije, żeby to działało ta tratwa (Leszczanka). Du tratwy byli jeszcze takie kije, bołtaki takie jich nazywali (Drelów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Leszczanka, Drelów, Żerocin, Sitno pow. Biała Podlaska.

D. lm. *bołtaków*; wymowa: *bołtaki, bottaki*.

Por. *kije, kotwice, łopaty, śryki*.

Borgować ‘sprzedawać lub kupować towar na kredyt’

Borgować to kupować darmo, a płaciło się potem (Dawidy). Żyd to zawsze borgowoł, bo wiedział, że mu oddosz potem (Strzeszkowice Duże). Tero nie chco w sklepie tak borgować jak to kiedyś było, tero ni mosz tyle jile trza, to ni kupisz (Rudka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *borgować, burgować*.

Boże dopomóc ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

To sie szło i každyemu, co przy żniwach czy tam przy pływiniu na polu, to sie Boże dopomóc mówiło, bo to, że Panu Bóg pomoże w ty rubocie (Borowiec). Boże dupomóc to takie dzisiejsze dzień dobry, ale tamto dawne to było takie tyż życzenie, żeby tymu, co robi, sie udało, żeby mu Pan Bóg pomóg we wszystkim (Cichobórz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: boże dopomuc, boże dupomuc.

Por. Boże dopomóz, Boże dopomóz do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóz, Panie Boże dopomóz, szczęść Boże, z Bogiem.

Boże dopomóz ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Boże dopomóz, co zaczynata czy kończyta, a dużo jeszcze zostata, no to z Bogiem (Smólsko Duże). Kiedyś mówili Boże dopomóz, bo rubili wszystko z Bogiem i po bożemu, a te opowiadali daj Panie Boże. A teraz to chyba z diablem robio, no bo jak nazwać to, co sie na polu tera wyprawia, tyn kombajn (Barbarówka). Kiedyś w polu rubili, i jak na tyn przykład wy żniwa to jeden drugimu Boże dupomóz, Boże dupomóz, daj Panie Boże (Niedzieliska). Ojciec przykazywał, pamiętajta, żeby to wam mówili Boże dupomóz, a nie wy innym (Żrebce). Szliśmy wszyscy w pole, tatuś z koso, przy rozpoczynanym kawałku zdejmował czapkę z głowy i mówił Boże dupomóz (Rogóźno). Trza było tak pójść w pole, żeby być przed drugimi, bo to wtedy bedo ci mówić Boże dupomóz i sie więcy zbierze, lepi sie urodzi, taka to była wróżba (Krzczonów). Boże dupomóz, daj Panie Boże, takie było powitanie na polu, a tera nicht nikogo ni widzi na polu, kumbajnem ujedzie i po co Boga chwalić (Wierzbica pow. Kraśnik). Boże dupomóz, a te, co pracuwali mówio, daj Panie Boże (Bychawka). Ido dzień dobry, dzień dobry, a ja mówie, a dzie Boże dupomóz, zapumnieli czy co (Zaporze). Kiedyś to nie przeszed na polu koło ciebie, jak nie powiedział Boże dopomóz, a tera inaczy, tera dzień dobry mówio i tyle, a to nie po bożemu (Brzeźnica Bychawska). Jak w polu my robili, to jak kto szed, to krzyczał Boże dopomóz, a odpowiadali daj Panie Boże (Osiczyna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: boże dopomuś, boże dupomuś, boże dopomus.

Por. Boże dopomóc, Boże dopomóz do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóz, Panie Boże dopomóz, szczęść Boże, z Bogiem.

Boże dopomóz do roboty ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Jak chtoś w polu robił, a przechodziło sie, to Boże dupomóz do roboty albo szczęść Boże, a oni daj Panie Boże odpowiadali (Huszcza). Boże dupomóz do roboty sie mówiło i tak sie witało sie tych ludzi, co byli na polu (Lubenka). Boże dopomóz do roboty albo szczęść Boże, tak sie pozdrawiało ludzi, którzy byli przy pracy, jak sie szło czy jechało, tak było, a teraz już nie (Ossowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Radzyna Podlaskiego.

Wymowa: boże dopomuż do roboty, boże dupomuż do roboty, boże dopomuż do ruboty, boże dupomuż du ruboty.

Por. Boże dopomóc, Boże dopomóz, Boże pomóc, Bóg wam pomóz, Panie Boże dopomóz, szczęść Boże, z Bogiem.

Boże pomóc ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Kiedyś to wy żniwa koso kusili, chłop, taki kosiarz i baba podbiraczka, i te co szli to zawsze Boże pomóc mówili, a te co na polu znów mówili i wam pomóc (Zatyle). U nas to do tych, co pracuwali na polu, to sie mówiło Boże pomóc (Jacnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *boże pomuc*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.*

Bożnica ‘świątynia żydowska’

Bożnica to kościół żydowski (Skoki). Bożnica żydowska po wyzwoleniu została ruzebrana (Mołodiatyczne). Pu wojnie to bużnice porozbirali, zaminili na inne cele, a to przecież był kościół, ino że żydoski (Józefów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *bożnicy*; D. lm. *bożniców*; wymowa: *bożnica, bużnica, bożnica, bużnica*.

Bóg wam pomóż ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Szli ludzie do swojij ruboty i každy do tych, co już pracuwali, to mówi Bóg wam pomóż, a te mówio, i wam tyż pomóż, to była taka ludzka życzliwość (Oszczów). Ja mówie zawsze Bóg wam pomóż, żeby tym ludziom, moim sąsiadom, lepi sie pracowało (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *bóg wam pomuš, bóg vom pomuš*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Panie Boże dopomóż, szczęść Boże, z Bogiem.*

Brajdocha ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Brajdocha to takie rzadkie błoto (Jarosławiec). Po starym brajdocha, a nowsze to już błoto (Poniatowa). Wlaz w brajdoche i wymazał całe buty (Rogów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Zamościa, Bełżyc i Lublina (zob. mapa 6).

D. lp. *brajdochy*; D. lm. *brajdochów*; wymowa: *brajdoxa*.

Por. *bajducha, błoto, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Brak ‘ubóstwo, niedostatek’

A co było, była bida, brak wszystkiego, i tyle, nic ni było, wszystkiego brak (Częstoborowice). Ja za dzieciństwa to bardzo na brak odzienia, obuwia cirpiałam, a jeść to byle co sie zjadło, bo rudzice mieli brak wszystkiego (Korców).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *braku*; D. lm. *braków*; wymowa: *brak*.

Por. *bieda, bryndza, nędza*.

Branka ‘pobór do wojska’

Branka do wojska była kiedyś (Orłów Drewniany). Dawno tymu, to jak była branka du wojska, to już na pare lat szet (Zosin).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *branki*; D. lm. *branków*; wymowa: *branka*.

Por. *pobór*.

Brażłówka ‘część buta, do której przybija się podeszwę’

Brażłówka to twarda skóra w butcie, do który przybija sie podeszwe (Grądy). U nas byli szewce w rodzinie, to wim, jak ta brażłówka wygląda, przyglądałam sie, jak to rubili dziadek, stryjek (Olszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *brażłówki*; D. lm. *brażłówków*; wymowa: *brożlufka, bruzlufka, bronzlufka, brunzlufka*.

Breja ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Breja to takie lepiące do butów, ziemia rozmoknięta taka na dawny drodze (Wielkolas). Breja na drodze, takie to rozchlapane błoto przez dzieci (Siennica Duża). Bryja to takie błoto, ale rzadkie błoto (Wawolnica). Braja to rzadkie błoto (Łopatki). Breja abo błoto, tak sie mówi (Bychawka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław, Lubartowa, Lublina, Bychawy i Krasnegostawu (zob. mapa 6).

D. lp. *brei*; D. lm. *brejów*; wymowa: *breja, braja, bryja*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Brejda ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Brejda to ziemia rozmoknięta na drodze wiejski albo na polu (Rudnik). Cała droga to była brejda, bo to była zimia ubita i rozmiękata po dyszczu (Hoszni Ordynacka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 6).

D. lp. *brejdy*; D. lm. *brejdów*; wymowa: *brejda, bryjda*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Brejduga ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Po dyszczu to na drodze była brejduga (Udrylicze). Brejtuga to rzodkie błoto, no błoto abo brejtuga sie nazywo (Trzydnik Duży). Brejduga to przyważnie na polu, ze włożyć sie ni dało, tak ta ziemia ruzmokła po dyscach (Ciechomin). Brejduga to sie po dyscu robi na drodze lub na polu (Gózd). Cały podwórek była taka brejduga, mocno rozdeptane to przez świnię, krowy (Alojzów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika, Zamościa, Hrubieszowa, Krasnegostawu, Radzynia Podlaskiego i Łukowa (zob. mapa 6).

D. lp. *brejdugi*; D. lm. *brejdugów*; wymowa: *breiduga*, *bryiduga*, *breituga*.

Por. *bajducha*, *bloto*, *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brocha*, *brochla*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal*.

Brocha ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Brocha była na podwórkach, to były same kałuże i brocha, a tera jest elegancko, bo ludzie dbajo (Skowieszyn). *Bracha sie robi po dyszczu* (Wąwolnica). *Wlaz w breche* (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Zarzecze, Brzeście, Stok, Klementowice, Skowieszyn, Wąwolnica, Wilków, Słotwiny, Gałęzów, Wola Gałęzowska (zob. mapa 6).

D. lp. *brochy*; D. lm. *brochów*; wymowa: *broxa*, *braxa*, *brex*.

Por. *bajducha*, *bloto*, *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brejduga*, *brochla*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal*.

Brochla ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Tera to jest bruk, a kiedyś to guściniec i po każdym dyszczu brochla była, przejść sie ni dało (Wólka Plebańska). *Boso chudzili, to bez te brochle jak przeszedł, to nogi du kolan brudne* (Lipnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 6).

D. lp. *brochli*; D. lm. *brochlów*; wymowa: *broxla*.

Por. *bajducha*, *bloto*, *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brejduga*, *brocha*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkal*.

Brodek ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Brodek to taki samorodny rów, bo wymyty przez wodę w polu (Skowieszyn). *Brodek to taka wyrwa zrobiona przez wodę* (Zahajki pow. Biała Podlaska). *Brodek taki został wyrwany przyz wodę* (Zalesie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław i Białej Podlaskiej.

D. lp. *brodka*; D. lm. *brodków*; wymowa: *brodek*.

Por. *dolisko*, *dół*, *jama*, *kołbania*, *parów*, *przerwa*, *rów*, *wodończ*, *wodończa*, *wymok*, *wymoklisko*, *wyrwa*, *wyrwisko*, *zapaść*.

Bruk ‘szeroka droga brukowana’

Bruk to dopiro po wojnie nastał, pierw to błota pełno było na drogach (Grądy). *Bruk to droga bita, utwardzuna* (Załużce Stare). *Kiedyś to wszędzie pełno błota było, a tera bruk* (Bokinka Pańska).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bruku*; D. lm. *bruków*; wymowa: *bruk*.

Por. *asfalt*, *asfaltówka*, *droga*, *gościniec*, *szeroka droga*, *szos*, *szosa*, *trakt*, *traktowa droga*.

Brukarz ‘ten, kto tłucze kamienie i buduje drogę’

Ten, co tłucze kamienie na szosie, oj, to brukarz mówili, tłuk i układał te kamienie (Chmiel). Brukarz robił te szosy, bo kamienie tłuk i kład potem (Jasionka). Poszetym te drogi budować jako brukarz (Jezioro).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. brukarza; D. lm. brukarzków; wymowa: brukaś, brukoś.

Por. kamieniarz.

Brukowany ‘wyłożony kamieniami’

Brukowana droga to kiedyś była droga z kamini (Radzanów). Jak brukowawany, no to jest wyłożony kamieniami jakimis (Toczyska). Drogi so tera brukowane i błota nie uświadczysz (Brzozowica Duża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. brukowanego; D. lm. brukowanych; wymowa: brukowany, brukuwany.

Bryndza I – tom VI: 92.**Bryndza II** ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Bryndza na drodze, ziemia rozmoknięta taka (Gardzienice). Na wiejskich drogach to kiedyś ino bryndza była, ani przyjechać, kunie grzęzły (Bychawka). Bryndza to sie robi na drodze, co bez pole idzie (Żerdź).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wyhalew, Kodeniec, Osiny, Żerdź, Wielkolas, Abramów, Bychawka, Gardzienice, Tarnawa Duża, Zastawie, Dzwola, Kocudza (zob. mapa 6).

D. lp. bryndzy; D. lm. bryndzów; wymowa: brynża.

Por. bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, cialapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkał.

Bryndza III ‘ubóstwo, niedostatek’

U nich bryndza na całego była, tam dzieci ni miały co jeść (Goraj). Bryndza to sie mówi, jak tako bida, nic nie wychodzi, trza bidować, no to bryndza (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. bryndzy; D. lm. bryndzów; wymowa: brynża.

Por. bieda, brak, nędza.

Brzeg I – tom VI: 93.**Brzeg II** ‘krawędź łądu ograniczająca zbiorowisko wody’

Rzeka ma dwa brzegi, po jeden i po drugi stronie rzeki so brzegi (Brody Małe). My stałyśmy na brzegu i patrzyły, jak ta woda przybierała w Wiśle, i kazdyn boł sie powodzi (Janiszów). Nasza wieś Świeciechów była ewakuowana, a tutaj weszły wojska sowieckie i niedaleko Annopola, we wsi Jakubowice, która leży nad samo Wisło, tam na wysokim brzegu była przeprawa, tam zginęło tysiące rosyjskich żołnierzy i oficerów [...]. Ale tam była szykowana przeprawa koło Annopola, we wsi Jakubowice. Wieś ta przylega

zabudowaniami do samych brzegów Wisły (Świeciechów). My wychodzili do brzegu Buga i patrzyli na tamte strune, ja widziała nasze wieś po tamty strunie (Uchańka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *brzegu* // *brzeża*; D. lm. *brzegów*; wymowa: *bżek, bżyk*.

Bubnar ‘ten, kto gra na bębnie’

I bubnar był, grał takimi pałkami (Choroszczyńska). Mieli pare grajków i na zabawach grali, a ten bubnar to tak wywijał, że dziw aż brał (Międzyłęś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Choroszczyńska, Międzyłęś, Matiaszówka, Jabłeczna, Kąty.

D. lp. *bubnara*; D. lm. *bubnarów*; wymowa: *bubnar*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bębniasta, perkusista, tarabanista*.

Bubon ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Bubon musiał być w orkiestrze, bo to lepsze granie wtedy było (Worgule). Na bubonie grał, no tak odbijał te dźwięki (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *bubona*; D. lm. *bubonów*; wymowa: *bubon*.

Por. *baraban, bęben, bębenek, perkusja, taraban, tarambas*.

Buchta ‘punkt skupu żywca’

Jak się miało na sprzedaż krowe czy świnię, to się wieszło na buchcie, jak wyjdzie dobro klasa, to można było zarobić (Sól). Na buchcie skupowali od chłopów świnię, krowy (Turzyniec). Na buchcie się bydło wieszło i się odstawiało, bo kiedyś jeszcze obowiązkowe dostawy były (Brody Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *buchty*; D. lm. *buchtów*; wymowa: *buxta*.

Buda I – tom IV: 219.

Buda II ‘przenośny piec, rusztowanie do suszenia lnu’

Blisko rzyki się tako bude stawiało, w środku był dół, tam się paliło pud spodem i suszyło len do międlenia (Sól). Lny suszyli na polu w takich spycjalnych budach, a niktóre to i w piecu suszyli (Dołhobyczów).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *budy*; D. lm. *budów*; wymowa: *buda*.

Por. *buda miedlarna, międlarze*.

Buda międlarna ‘przenośny piec, rusztowanie do suszenia lnu’

Robiło się takie budy miedlarne do lnu susynia (Kocudza). Stawiały takie budy międlarne i tam lny podsuszały (Goraj).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *budy międlarnej* // *budy międlarny*; D. lm. *budów międlarnych*; wymowa: *buda mēndlarna, buda mindlarna, buda medlarna*.

Por. *buda, międlarze*.

Budziarz ‘ten, kto wypala smołę’

Budziarze to pu lassach byli i te smołe wypalali, bo smoła była potrzebna (Momoty Dolne). *Budziarze w lasach smołe wypalali i potem te smołe sprzedawali* (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *budziarza*; D. lm. *budziarzów*; wymowa: *bużaś, bužoś*.

Por. *smolarz*.

Byk I – tom III: 71.

Byk II – tom III: 71.

Byk III – tom III: 71.

Byk IV ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraszaniem to sie zajmował ni weterynarz, ale taki spycjalny chłop, byk nazywali (Żrebce). *Był na wsi taki kajstrownik, węgier mówili też, no i byk mówili* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Tarnawa Duża, Hosznia Ordynacka, Staw Noakowski, Nielisz, Niedzielska, Sąsiadka, Żrebce (zob. mapa 31).

D. lp. *byka*; D. lm. *byków*; wymowa: *byk*.

Por. *chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszynnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, wegrzyn*.

Bzdun ‘rzemieślnik, który buduje piece’

Piec u każdego był, bzdun robiuł te piece (Horodło). *Bzdun piece budował, bo to byli piece takie muruwane* (Hulcze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Chełma.

D. lp. *bzduna*; D. lm. *bzdunów*; wymowa: *bzdun*.

Por. *mularz, murarz, zdun*.

Centymetr I ‘miara odległości równa setnej części metra’

Centymetr to jest maleńka część metra (Podlesie Małe). *W Ameryce to ojciec opowiadał, że jak stryj pojechał do ty Ameryki, to na centymetry droge mierzył i znaczuł, żeby do dum trafić z fabryki* (Wojsławice Kolonia).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *centymetra* // *centymetru*; D. lm. *centymetrów*; wymowa: *centymetr, centymet, cyntymetr, cyntymet*.

Centymetr II ‘wąska taśma z centymetrową podziałką, zwykle długości półtora metra, używana w krawiectwie’

Cyntymetr to miara taka dla krawcowy (Ruda Solska). Na centymetry sprzydawała ta, co w sklepie była, mierzyła tyn materiał centymetrem (Klocówka). Centymetrem sie mierzy, co trza, towar jaki, a i drzewo mirzyli (Husynne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *centymetra // centymetru*; D. lm. *centymetrów*; wymowa: *centymetr, cyntymetr, centymet, cyntymet*.

Por. *meter, metr*.

Cepak – tom I: 72.

Cepiarz – tom I: 72.

Cerkiew ‘cerkiew, świątynia wyznania prawosławnego’

Mamy też nasz ruski kościół, czyli cerkiew. Bo u nas Ruscy byli, może to Ukraińce byli, nie wim, ale Ruskie mówili, ale była cerkiew (Biszcz). Tu na naszych terenach to była cerkiew (Mołodiatycze). U nas jest tera cerkiew (Uhrusk). Nasz kościół to je zrubiony z cerkwi, przyd pierwszo wojno ni było kościoła, jeno cerkiew (Majdan Stary). Ludzie szli do kościoła i do cerkwi, dwie mszów mieli, i u nas tak do ty pory jest (Jablęcna). Za mostem była cerkiew i na Piotra i Pawła to do tyj cerkwi byli lampiony porobiune (Kryłów). No w cerkwi po rusku śpiwali. A to i w Skirbiszowe była przecież ruska cerkiew (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *cerkwi*; D. lm. *cerkwiów*; wymowa: *cerkief*.

Por. *cerkwa, cerkwia*.

Cerkwa ‘cerkiew, świątynia wyznania prawosławnego’

Du cerkwy to prawosławne szli, ale i my zachodzili (Zamch). Cerkwy to byli tutaj du wojny, ale potem mało sie zachuwało (Wiski). W niedziele to oni szli do cerkwy, a my do kościoła, ale święta to razem świętowali, pierw u nas, potem u nich (Husynne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *cerkwy*; D. lm. *cerkwów*; wymowa: *cerkfa*.

Por. *cerkiew, cerkwia*.

Cerkwia ‘cerkiew, świątynia wyznania prawosławnego’

Tu była cerkwia w jedny wsi, a w drugi był kościół (Stulno). Cerkwia była w Tarnogrodzie i w Biłgoraju, a mówili, że kiedyś jeszcze była w Majdanie Starym, ale już ni za mojjj pamięci (Rakówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *cerkwi*; D. lm. *cerkwiów*; wymowa: *cerkfa, cerxfa*.

Por. *cerkiew, cerkwa*.

Cerować ‘naszywać łaty na ubrania, zszywać miejsca dziurawe’

Ni było tyle łachów jak teraz, to sie i cyruwało (Uhrusk). Cerować to trza umić, bo jak byle jak, to nic z tego ni wyjdzie. Moja matka to jak zacyrowała, nic nie było widać, jak nowe było (Jeziernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *cerovać, cyrovać*.

Por. *tatać*.

Chachłacka mowa ‘mieszana mowa polsko-ukraińska’

Chachłacka mowa sie mówi, bo nasza mowa jest zchachlona przez zabory (Uchańka). Nasze przodki to mieli chachłacke mowe (Zbereże). Chachłacka mowa to taka prosta mowa, nasza mowa, ale to już zanikło, jeszcze w pieśniach jest (Dołhobrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *chachłackiej mowy* // *chachłacki mowy*; wymowa: *xaxɥacka mowa, xaxłacka mowa*.

Por. *po chachłacku*.

Chachtuszek ‘określenie człowieka narodowości ukraińskiej’

To od chachtuszków przyszło do nas (Żdżary). Chachtuszek to przyd wojno mówili na takiego, co to niby ukraiński narodowości był, na wschodzie mieszkał, nad Bugiem dzieś (Nowiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chachtuszka*; D. lm. *chachtuszków*; wymowa: *xaxɥušek, xaxłušek*.

Por. *chachtuszka, chachoł, kacap, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Chachtuszka ‘określenie człowieka narodowości ukraińskiej’

Pu pierwszy wojnie przywióz se chachtuszke i ona tu z nim była, ożenił sie z nio, dobra była kobicina, ale mówili na nio cały czas chachtuszka, i ona o tym widziata (Żrebce). Chachtuszka to baba, ale ukraiński narodowości (Kopyłów). Kobiety u nich piękne, jeden to se po wojnie take przywióz, to chachtuszka jo nazywali (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chachtuszki*; D. lm. *chachtuszków*; wymowa: *xaxɥuška, xaxłuška*.

Por. *chachtuszek, chachoł, kacap, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Chachoł ‘określenie człowieka narodowości ukraińskiej’

To mówili, że chachły ido, tak mówili na tych Ukraińców, chachły (Weremowice). Chachoł to Ukrainiec (Rebizanty). Tam przezywali ich Sowiety, kacapy, chachły, a oni swoje robili i już, jednym słowem mądry naród, choć nieszczęśliwy, bo biedny (Czarnystok). U tych chachłów nad Bugiem tam to mówio paskudnie, tak rucił, a my to już normalnie, pu polsku, kidnuł (Kawęczynek). Tam nad Bugiem takie te chachły to mówio paskudnie, nie to co u nas (Rozłopy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chachta*; D. lm. *chachłów*; wymowa: *xaxɥy, xaxty*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, kacap, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Chajstrownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Chajstrownik był na wsi do świń chajstrować (Krasienin). *Chajstrownik to sie zajmował chajstrowaniem zwierząt domowych* (Polanówka).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Krasienin, Słotwiny, Karczmiska, Braciejowice, Polanówka, Kluczkowice (zob. mapa 31).

D. lp. *chajstrownika*; D. lm. *chajstrowników*; wymowa: *xaǰstrownik*.

Por. *byk, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Charaszaj ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charaszaja to wułali du barana, wieprzka (Wola Obszańska). *Charaszaj to chodził od gospodarza do gospodarza i charaszał* (Zahajki pow. Włodawa).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Motwica, Zahajki pow. Włodawa, Lubień, Malewsczyzna, Wola Obszańska, Zamch, Obrowiec, Rudka, Białowola, Antoniówka, Jacnia, Zwiartów, Dzierażna, Zubowice, Małoniż, Czartowiec, Miętkie (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszaja*; D. lm. *charaszajów*; wymowa: *xarašaj*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Charaszajko ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Zwierzęta kastrował charaszajko, charaszał (Lubycza Królewska). *Charaszajko to był taki spycjalny we wsi, co charaszał wieprzki* (Brzeziny).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Zamch, Borowiec, Zatyle, Brzeziny, Lubycza Królewska, Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszajka*; D. lm. *charaszajków*; wymowa: *xarašajko*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajnik, charasznik, charaszun, charaszytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Charaszajnik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charaszajnik to był taki spycjalny do tych zwierząt, co charaszał jich (Wólka Czuczycycka). *Charaszajnik to zajmował się charaszaniem zwierząt* (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowo-wschodnia (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszajnika*; D. lm. *charaszajników*; wymowa: *xarašajnik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charasznik, charaszun, charaszytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Charasznik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charasznik to kiedyś chodził du zwierząt dumowych (Żurawnica). *Charasznik to du dumu przychodził i robił te swoje roboty* (Żuków).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: Krasienin, Naklik, Potok Górny, Wola Różaniecka, Hedwizyn, Kawęczyn, Kawęczynek, Żurawnica, Zielone, Nedeżów, Rogóźno, Suszno, Żuków (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszніка*; D. lm. *charaszników*; wymowa: *xaraśńik*, *xaraśńik*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charaszun*, *charaszutnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrovník*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgier*, *węgrzyn*.

Charaszun ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Do świni charaszuna wułali (Dubica). *Charaszun to był niby jak taki nieuczony doktor, bo świnię trza było charaszać, to ktoś musiał to robić, no to ten charaszun był* (Czermmo).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i okolice Hrubieszowa (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszuna*; D. lm. *charaszunów*; wymowa: *xaraśun*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszutnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrovník*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgier*, *węgrzyn*.

Charaszutnik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Charaszutnik świnię kiedyś charaszał (Stulno). *Charaszutnik to był spycjalista od świń charaszać* (Bytyń).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Stulno, Bytyń (zob. mapa 31).

D. lp. *charaszutnik*; D. lm. *charaszutników*; wymowa: *xaraśutnik*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrovník*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *węgier*, *węgrzyn*.

Chareżina ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Nalyciało chareżiny na droge, wszystko suche pozlatywało z drzew, taki wielgi wiater był (Dorohuczca). *Chareżine bidaki w lesie zbirali* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Kraśnika.

D. lp. *chareżiny*; D. lm. *chareżinów*; wymowa: *xareńżina*, *xaryńżina*.

Por. *chmyz*, *chrust*, *posusz*, *susz*, *suszki*, *suszyczna*, *taras*, *utrątki*, *utręty*.

Chemiczny ołówek ‘ołówek używany do pisania i znakowania na drzewie’

Napisane to było chemicznym ołówkiem, tak sie nazywał ten ołówek, chymiczny ołówek (Mołodiatycze). *Chymiczny ołówek pośliniuł i pisał na drzewie, tak sie znaczyło na tych deskach, balach, jak dom był budowany* (Ostrów). *Chemiczny ołówek to był taki stolarski, twardy taki ołówek, pośliniło sie i pisało sie na deskach, a i na murze można było pisać* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chemicznego ołówka*; D. lm. *chemicznych ołówków*; wymowa: *xeńičny ouuvek*, *xeńičny uouuvek*, *xyńičny ouuvek*, *xyńičny uouuvek*, *xeńičny uuuevek*, *xyńičny uuuevek*.

Chłop I – tom VIII: 85–86.

Chłop II – tom VIII: 86.

Chłop III ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Z niego to taki chłop ze wsi i żadne szkoły mu ni pumogo (Skoków). *Jak ze wsi, no to chłop* (Bałtów). *Ze wsi to chłop po prostu jest* (Bliskowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chłopa*; D. lm. *chłopów*; wymowa: *xuop*, *xłop*.

Por. *wiejski*, *wieśniak*, *wioskowy*, *wsiarz*, *wsiowy*.

Chłop IV ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

Chłop to uprawia pole, trzyma krowy, świnie (Zaburze). *Kiedys to chłop sie namęczył z tym polem, od świtu do nocy wszystko ręcznie robiuł, a tera maszyny* (Pułankowice). *Nie mówili kiedys rolnik, tylko chłop, i było wiadomo, że na roli pracuje* (Nowosiółki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chłopa*; D. lm. *chłopów*; wymowa: *xuop*, *xłop*.

Por. *gospodarz*, *kmieć*, *rolnik*.

Chmyz I – tom V: 101.

Chmyz II ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Ludzie zbirali kiedys chmyz i tym palili w piecach, szli razem du lasu i pumagali sobie, a tera każdyn sobie tylko (Borowa). *Pu lasach ludzie chmyz zbirały, a tera gnije wszystko* (Zahajki pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *chmyzu* // *chmyza*; wymowa: *xmys*.

Por. *chareżina*, *chrust*, *posusz*, *susz*, *suszki*, *suszyzna*, *taras*, *utrątki*, *utręty*.

Chodzić po proszonym ‘prosić o jałmużnę, o wsparcie’

Po pruszonym to dziady chudzili, to nawet jeszcze pu wojnie te dziady po pruszonym chudzili (Deszkowice I). *Była taka stara babka, to una musiała chodzić po proszonym w zimie, a w lecie do ruboty sie najmuwała. Ludzie jeść dali i przespać sie pozwulili* (Nielelew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *xożić po prošonym*, *xożić po prušonym*, *xożić pu prošonym*, *xożić po prosonym*, *xożić pu prušonym*.

Por. *chodzić po prośbie*, *zebrać*.

Chodzić po prośbie ‘prosić o jałmużnę, o wsparcie’

Chudzili pu prośbie dziady, bo bida była na wsi, a jak przydnówek był i u kogo dzieci dużo, to i tym ojcom trza było chodzić po prośbie, coś tam zawsze ludzie dali (Wólka Łabuńska). Kiedyś, kiedyś, jeszcze przyd wojno, to bidnych było dużo, chodziły pu prośbie takie dziady (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xożić po proźbe, xożić pu proźbe.*

Por. *chodzić po proszonym, żebrać.*

Cholewkarz ‘rzemieślnik, który zajmuje się szyciem butów’

Taki szewc, co szyje cholewki du butów, no to cholewkarz nazywa sie (Chmiel). Cholewkarz to ten, kto szyje buty. On naszywa, naszywa tak (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *cholewkarza*; D. lm. *cholewkarzów*; wymowa: *xolefkaś, xulefkaś, xolyfkaś, xolefkoś.*

Por. *kalosznik, kamasznik.*

Chołchoz ‘państwowe gospodarstwo rolne’

Pu wojnie to były takie wsie, dzie gospodarowali wspólnie, no taki chołchoz był (Puchaczów). Tu był chołchoz i ludzie sie odzwyczaili od roboty na swoim, ziemia odłogiem leży (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chołchozu* // *chołchoza*; D. lm. *chołchozów*; wymowa: *xołxos, xołxos.*

Por. *pegeer.*

Chór I ‘miejsce w kościele, najczęściej w okolicy organów i często na wyższej kondygnacji’

Chór to jest takie spycjalne miejsce, dzie organista grał na organach (Mokrelipie). Chór to przyważnie w starych kuściołach, w nowych już tego ni ma, tak już nie budują, jak kiedyś (Gręzówka). Na chór sie wchodziło po schodkach, w górze był chór (Tworyczów). Chórów to tera w tych nowych kuściołach ni robio, wszystko w kuściele na widoku (Ratoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chóru*; D. lm. *chórów*; wymowa: *xur.*

Chór II ‘grupa osób wspólnie śpiewająca pieśni’

Chór to so ludzie, co sie zbirajo w kuściele i śpiwajo pieśni razem z organisto (Ciecierzyn). U nas to ślicznie tyn chór śpiwa, na głosy śpiwajo (Międzyrzec Podlaski). Kobiety śpiwały, no tyn chór jich śpiwał (Zaporze). Jak za młodu to sie ośpiwała w chórze, a tera na stare lata, to już głosu takiego ni mam, zara sie zasapie i tyle (Teodorówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chóru*; D. lm. *chórów*; wymowa: *xur.*

Chrust I – tom IV: 64–65.

Chrust II – tom VI: 118–119.

Chrust III ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Chrust to suche gałęzie zbierane przy ludzi na opał (Samowicze). Chrust to w lasach suche gałęzie na opał (Stefankowice). Chrust to suche gałęzie w lesie leżące na ziemi (Puchaczów). Chrust to suche gałęzie zbierane pu lasach, takie odłamane od drzew lub krzaka (Łopatki).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chrustu*; D. lm. *chrustów*; wymowa: *xrust*.

Por. *chareżina, chmyz, posusz, susz, suszki, suszyczna, taras, utraćki, utręty*.

Cialapa ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Po dyscu to tu na drogach sie cialapa rubiła (Wólka Ratajska). Cialapy sie narubiło po każdy burzy (Batorz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wólka Ratajska, Krzemień, Wierzchowiska, Batorz (zob. mapa 6).

D. lp. *cialapy*; D. lm. *cialapów*; wymowa: *ćalapa*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Ciapa ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Disc łoł zy dwa dni i na drodze ciapy narubiło, ze przejść ni można (Momoty Dolne). Ciapa to jest to samo, co błoto (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wólka Ratajska, Krzemień, Momoty Dolne, Kocudza (zob. mapa 6).

D. lp. *ciapy*; D. lm. *ciapów*; wymowa: *ćapa*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, cialapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkal*.

Cieśla ‘rzemieślnik zajmujący się ręczną obróbką drewna i stawiający drewniane budynki’

A cieśla stawiał domy drewniane (Tulniki). To byli spycjalny cieśli, łony budowali budynki, i przychodził cieśla, brał sie za cisielke, i za te budowe (Szóstka). Cieśla domy buduje, drzewa ubrabia (Chmiel). Cieśla to rzemieślnik, co buduje domy (Krasnobród). Cieśla to obrabia bale toporem (Skowieszyn). Cieśla to takie kantówki, no to drzewo obrabione przez cieśle toporem (Worgule). Typowy zawód to był cieśla. Taki cieśla umiał budować domy, to gdy przyszło lato, to już go zamawiali. I brał kilku robotników, którzy, niby to zdolni byli pojąc te roboty, bo nie każdy jak raz sie nadawał (Leszkowice).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *cieśli*; D. lm. *cieśłów*; wymowa: *ćeśla*.

Por. *majster*.

Ciężar ‘ciężar danego ciała – rzecz ciężka, przedmiot wiele wazący’

Jak sie wazy na wadze, no to sie mówi, ze jest taki, a taki ciężar jest (Borownica). *A jaki to ma ciężar, musi z meter bedzie* (Janiszów). *Ciężar to jak coś ciężkie jest, dużo wazy* (Radecznicza). *Ciężar to rzecz ciężka, wiele wazy* (Korolówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. ciężaru; D. lm. ciężarów; wymowa: *ceńżar, cińżar, ćizar, ćezar*.

Por. *waga*.

Ciężarek ‘wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej’ (zob. ilustracja 19).

Była waga i ciężarki były do ważenia na wadze (Kumów Majoracki). *Ciężarek to był większy i mniejszy, zależy na jaki wadze i jaki ciężar sie ważyło* (Puchaczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. ciężarka; D. lm. ciężarków; wymowa: *ceżarek, ceńżarek, cińżarek, ćezarek, ćizarek*.

Por. *odważnik*.

Ciężarówka ‘duży samochód do przewożenia ciężarów’

Ciężarówka to wielgi samochód do przewożenia wielgich ciężarów (Grądy). *Kiedyś to tak tych ciężarówek ni było, to tylko w jakichś fabrykach* (Chłopków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. ciężarówki; D. lm. ciężarówek; wymowa: *ceżarufka, cezarufka, cińżarufka, ceńżarufka, ćizarufka*.

Por. *samochód ciężarowy*.

Ciupa ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Du ciupy go wsadzili i dupiro za dwa lata wypuścili, a una sie sama z dziećmi męczyła (Wola Idzikowska). *Mówiło sie kiedyś, że do ciupy zamykajo* (Trawniki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. ciupy; D. lm. ciupów; wymowa: *ćupa*.

Por. *ciurma, kryminal, więzienie, więzień*.

Ciurma ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Kiedyś to do ciurmy zamykali, to tak jak dziś do więzienia, ta ciurma to niektóre tiurma tak z ruska mówili (Bohukały). *Po sześciu latach wrócił do domu i opowiadał mi ten dziadek, to tako piosenke mi śpiewał, dniem i noco cisza wieje, a w mojej ciurmie ciemno, to znaczy sie gdzieś tam w jakichś ich tych bunkrach trzymały* (Karpiówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. ciurmy; D. lm. ciurmów; wymowa: *ćurma, furma*.

Por. *ciupa, kryminal, więzienie, więzień*.

Cizba ‘wielkie nagromadzenie ludzi, ścisk’

Nic w sklepach ni było, a jak co rzucili, to zara cizba sie rubiła, i jak słabszy taki, to ni kupiuł (Sułowiec). *Jak naród przydzie na pastyrke, to tako cizba sie robi w tym*

kościelne, a tak na mszy to ludzi nie tak dużo, bo mszów dużo, to się rozyjdo na różne msze (Mszanka). To tako ciżba zawsze jest w kościele we święta, nic ni zubaczysz, jak późni przydziesz, tyle najdzie narodu (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ciżby*; D. lm. *ciżbów*; wymowa: *ciżba, ciżba*.

Por. *tłok*.

Cukrownia ‘zakład produkujący cukier z buraków cukrowych’

Z cukrowni to pu metrze, pu dwa, cukru przywozili, bo było tani jak w sklepie (Sułów). Wystodki były cukrowniane z buraków w dołach. Z cukrowni za buraki brały i krowom dawały, ale brały i cukier (Garbów). U nas cukrownia była, to sadzili cukrowe, bo to wystodki były po tych burakach, no i liście buraczane kisili razem z wystódkami i tak karmili bydło (Rejowiec Fabryczny). Buraków nie uprawiali rolnicy, nie wolno było, tylko dwory mieli buraki, żaden z gospodarzy buraków nie uprawiał, tylko dwory mieli buraki, i dwory wozili do cukrowni buraki (Kanie). To takie były, takie lepsze urzędniki cukrowni. One na oborze tam miały krowy, bo w fabryce była obora (Markuszów). Jesinno poro barkami spławiali buraki cukrowe do cukrowni Strzyżów, to tu było masowo (Kryłów). U nas tu nidałeko cukrownia była, to sadzili rolnicy buraki cukrowe (Posadów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna

D. lp. *cukrowni*; wymowa: *cukrownia*.

Cygan I – tom VI: 124.

Cygan II – tom VIII: 104.

Cygan III – tom VIII: 104.

Cygan IV ‘osoba narodowości romskiej’

Cygany to jíždzili takimi wozami, śpiwali, kolorowe było to wszystko, ogniska palili (Żrebce). Tera Cygany już ni jeżdžo, zabrunili jim (Putnowice Wielkie). Cyganowi to nie można zaufać, jak tu jeździli po wsiach, to niby powróżyć przyszła Cyganka, a patrzała tylko, co ukraść (Zaburze). Cygany to ino oszukańce, krętacze (Łańcuchów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna

D. lp. *Cygana*; D. lm. *Cyganów*; wymowa: *cygan*.

Czapnik ‘rzemieślnik, który szyje czapki’

Byli krawcy i byli czapniki, co szyli czapki (Chmiel). Czapnik to ten, co szyje czapki. To nie szył czego innego, ino te czapki (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czapnika*; D. lm. *czapników*; wymowa: *čapnik, čopnik, capnik, copnik*.

Czeladnik ‘uczeń kowala, bednarza, murarza, szewca’

Czeladnik był u majstra (Przewłoka). Brat poszedł na czyladnika du szewca na rok (Ostrów). Czyladnik to pumocnik majstra (Chomęciska Duże). Czyladnik to uczy sie i pracuje, no uczeń i robotnik (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czeladnika*; D. lm. *czeladników*; wymowa: *čeladník, čyladník, cyladník, celadník*.

Czeladź ‘duża grupa ludzi’

Cała czeladź jadła z jedny miski (Łukowa). Wuleli jak swojy ludzie i chcieli czyladzi z wioski, wuleli swojy czeladź, ni obcych (Mołodiatyże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czeladzi*; wymowa: *čelać, čylać, cyloć, celać, celoć*.

Por. *granda, gromada, hurma, tłum*.

Czeladź dworska ‘pracownicy zatrudnieni we dworze’

Czeladź dworska to wsie, co tam byli wy dworze, w czworakach mieszkali i u pana pracowali (Putnowice Mniejsze). Czeladź dworska to parobek ze swojy rodziną, która też pracowała we dworze (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czeladzi dworskiej*; wymowa: *čelaż dworska, čylaż dworska, čeloż dworsko, celaż dworska, celoż dworsko*.

Por. *służba dworska*.

Czernidło ‘niebieski lub czarny płyn służący do pisania piórem’

Czurnidło było do pisania, maczało sie pióro w tym czurnidle (Wierzbitca pow. Tomaszów Lubelski). Czernidło to bardzi jak tusz, ale i atrament, i jak było czarne, a nie siwe (Buśno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *czernidła*; D. lm. *czernidłów* // *czernidet*; wymowa: *černíduo, čyrníduo*.

Por. *atrament, czerniwo*.

Czerniwo ‘niebieski lub czarny płyn służący do pisania piórem’

Czurniwo w ławkach stało i sie maczało w tym pióro, te stalówke, i pisało sie (Bukowina). Czerniwo to taki czorny płyn, w tym sie muczało i pisało, jak dziś sie mówi atrament (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *czerniwa*; D. lm. *czerniwów*; wymowa: *černívo, čyrnívo*.

Por. *atrament, czernidło*.

Czółen ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Czółen to jest dtubane całe w drewnie (Zbereże). Czółen to był z pnia drzewa wydtubany, tak w jednym kawałku to było (Lubień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Dobrynka, Kały, Dubica, Lubień, Orchówek, Zbereże, Świerze, Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 11).

D. lp. *czólna*; D. lm. *czólnów*; wymowa: *čučen, čulen*.

Por. *czólno, krypa, krypka, lódka, lódź*.

Czólno I – tom VII: 99–100.

Czólno II ‘lódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Starsze, oni mieli na lato te czólny takie z topoli wydtubane, ale i zimo mieli te sieci i łapali pod lodem, już lód zawsze był. Rąbali te połonki i dwie części sobie, a trzecio dla nas (Jabłeczna). Czólnem można przepłynąć na drugi brzeg (Niedźwiada). Czólno to wydtubane czy zbite z desek do wywożenia siana z łąki (Żakowola). Czólno było z grubych kłody wyrobione (Tarnawa Duża). Czólno zrubione jest z kłody (Stulno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 11).

D. lp. *czólna*; D. lm. *czólnów* // *czóten*; wymowa: *čuyno, cuyno, čulno*.

Por. *czóten, krypa, krypka, lódka, lódź*.

Czubek I – tom I: 81.

Czubek II – tom I: 81.

Czubek III – tom V: 120.

Czubek IV – tom VIII: 110.

Czubek V ‘szczyt góry’

Ja była na samym czubku góry, tera bym ni wlaźła już (Macoszyn). Na som cubek góry wyłoz i nie boł sie (Gózd).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i okolice Włodawy (zob. mapa 15).

D. lp. *czubka*; D. lm. *czubków*; wymowa: *čubek, cubek*.

Por. *szczyt, wierzch, wierzchołek*.

Czworaki ‘budynek z mieszkaniami dla pracowników dworskich’

Czworaki to dawniej takie czteromieszkaniowe budynki przy folwarku (Grabowiec). Były takie czworaki i tam mieszkali dworskie ludzie. [...] Ja nie mieszkalam w czworakach, ale tam moja rodzina mieszkała. Były murowane czworaki i drewniane. To drewnianych na pewno nie ma, ale cztery murowane to na pewno stojo (Garbów). No to były czworaki. Ji tam, co tam jeszcze Wagruszka mieszko, to jeszcze z Moszan ciotka nasza mieszkała, to tyż były drewniane czworaki. Tylko duże były, bo łone teraz to porozbierane. Ło, to gdzie ten wiążek co ta, to łune tyż przerobiły, kupiły se ten czworak ji zrobily se mieszkanie. To było wszystko dworskie (Markuszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *czworaków*; wymowa: *čforaki, cforaki, čforoki, čfuraki*.

Por. *czworniaki*.

Czworniaki ‘budynek z mieszkaniami dla pracowników dworskich’

Czworniaki to budynki takie długie, dzie te dworskie ludzie mieszkali (Stryjów). To już była polna droga. Tak nad szoso, to co było te czwórniaki (Dziecinin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu.

D. lm. *czworniaków*; wymowa: *čforńaki, čfurńaki*.

Por. *czworaki*.

Czyściciel ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Czyściciel kastruje zwierzęta (Serniki). Był taki spycjalny na wsi i un te zwirzeta czyściuł, taki czyściciel na niego mówili (Aleksandrów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Nowodwór, Serniki, Aleksandrów (zob. mapa 31).

D. lp. *czyściciela*; D. lm. *czyścicielow*; wymowa: *čyścićel*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraštownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Czytać ‘śledzić wzrokiem lub powtarzać na głos to, co jest napisane albo wydrukowane’

Kiedyś to czytać ludzie nie umieli, bo ni každyn du szkoły chodziuł, analfabety byli (Drelów). Moje babcia to umieli czytać, ale czytali ino na książeczce do nabożyństwa z takimi wielgimi literami, a może nie czytali, ale na pamięć to umieli, nie wim, ale zawsze książeczke otwierali i czytali (Żabno). Wnuk jest w pierwszy klasie, ale już ślicznie czyto (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *čytać, cytać*.

Dacharz ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem lub naprawą dachów’

Dacharz to od dachu, bo un kryje dachy (Majdan Nepryski). Dach naprawić, bo cieknie, no to sie dacharza wułało, taki był spycjalny do tych dachów, krył dachy i je naprawioł (Maszki).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *dacharza*; D. lm. *dacharzów*; wymowa: *daxaš*.

Por. *blacharz, dekarz*.

Dachówczarz ‘rzemieślnik zajmujący się produkcją dachówek do krycia dachu’

Dachówczarz był jeszcze, bo kryli dachówko i wyrabiał te dachówki do pokrycia dachu (Tereszpol). Był dachówczarz taki od tego dachu, co to wyrabiał dachówki do krycia dachu, takie no dachówki na dach (Majdan Gromadzki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *dachówczarza*; D. lm. *dachówczarzów*; wymowa: *daxufčaš*.

Daleczynio ‘odległe strony’

Od nas to daleczynio do miasta, to si jżdżiło raz na dwa, trzy tydzie (Chłopiatyn). A jo to bym wcale tam nie chciała mieszkać pod samińku Wisłu. Wsędzie daleczynio (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *daleczyńo, daleczyńo.*

Por. *ameryka, daleczynio, daleko, świat, ukraina, wielki świat.*

Daleczyzna ‘odległe strony’

Dla mnie do Lublina pojechać, to już daleczyzna (Wólka Abramowska). Kuzynka mieszka w Warszawie i chce, żeby przyjechać, ale to daleczyzna dla mnie (Kolonja Zakręcie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *daleczyzny*; wymowa: *daleczyzna, daleczyzna.*

Por. *ameryka, daleczynio, daleko, świat, ukraina, wielki świat.*

Daleko ‘odległe strony’

Ja nigdzie daleko to ni jeżdże, bo boje sie sama (Wólka Kańska). Za drogo to daleko, ale na ukos bez pole, to bedzie blisko (Lipowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *daleko, dałeko.*

Por. *ameryka, daleczynio, daleczyzna, świat, ukraina, wielki świat.*

Danina ‘zapłata za pracę we dworze’

Wy dworze za te rubote, to ni były pieniądze, tylko coś tam dawał, taka danina była, zboże, kartofle (Chmiel). Pracowali cały tydzień, ale danina była malutka, tak to kiedyś było, a pieniądze to wcale ni dawali, tylko danine (Wólka Łabuńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *daniny*; D. lm. *daninów*; wymowa: *dańina.*

Darcie pierza ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Darcie pirza, to było tak, ze dziewczyny sły drzyć te pirze. Do dwunasty to sie pirze darło i chłopoki puścili wróbla do chałupy [...] i wszystkie pióra w górze (Górka). Darliśmy pierze cały post (Michów). To sie schodziły, darły pierze, co wieczór sie schodziły, śpiewały. Jak było darcie pierza i darły to pierze, to tak gospodynj ugotowała już coś lepszego, kapusty ugotowała, tam jeszcze coś na zakończenie. Co wieczór do jydnego aż zdarli, do drugiego, i to sie tak szło i szło. [...]. Wkiedyś to było bardzo wysoko (Kolonja Kosarzew). Pióra sie darło, to była taka uroczystość. Najpierw sie darło, rozumiesz, te pirze jak przychodziły, no i tam do którejś godziny, później kolacje, później już kuniec tego. No, to sie zrobiło, rozumisz, te kolacje, później wódka, wino, tam ciasta, co kto miał, bimberek szczególnie. Ale to darcie właśnie pierza to moja babcia też opowiadała, że schodziły sie w domu. Ja zawsze pytałam, no jak ty sobie pozwoliłaś, przez to jak wiesz, siedzo baby i pióra dro, przez to uszystko fruwa to wszędzie, potem posprzątać, to porobić jest ciężko. Ale to była cała przyjemność właśnie darcia tego pierza albo, tak

jak u mojej babci przychodziły właśnie. [. . .]. I to przy tym najważniejsze to były śpiewy, bo to była okazja do wypicia, do spotkania się, do wypicia i jakiegoś jedzenia (Księżomierz). Jak w poście, to zbierali się ludzie na darcie pierza i pierze darli. To sąsiadki się schodzili i darli za darmo. Nikt to nie płacił nikomu, tylko z dobrej duszy (Chodel). Kobiety schodzili się na darcie pierza do jednej chatupy i darli (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *darće pęża, darće pīża.*

Por. *darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.*

Darcie piór ‘wspólne darcia pierza’ (zob. ilustracja 15).

Ji tu schodziły się sąsiadki, i darły pióra. To było darcie piór takie (Giełczew). Ktoś urządzał darcie piór, wszyscy się schodzili dziesięć, dwanaście kobiet, siedzieliśmy do dwunastej, pióra się darło od wieczora. Później uroczysta taka kolacja, bułki pieczone i z kawo. No, pojadło się, popiło po tym darcu, i każdy się rozszedł do domu. Później się chodziło do kogoś innego, kto miał to zapraszał, kolejno wszyscy chodziliśmy (Błonie). Pióra darliśmy, to też schodzili się kobiety na pierze i darli te pióra wieczorami do pierwszego, do drugiego godziny, bo ludzie trzymali gęsi, tera koldry kupują, dawno to było pierzyny i każdy trzymał te gęsi, aby te pióra miał, i te poduszki byli, i pierzyny byli, i każdyn se sam uchował, i tak to było. I późni to wszystko się zmieniło, zmieniło się na lepsze. Bo dzisiaj to prawda popatrzeć na tyn świat, no znaczy wszystko, znaczy. Ale my pamiętamy ze starszych ludzi, że weselej było, lubieli się ludzie, choć ciężko pracowali, ale jeden drugiemu pomógł i każdyn jakoś się ubroził. I to darcie piór wysołe było (Susiec). No przed wojno bardzo wesoło było, właśnie te pióra darli, wieczorami to było darcie piór (Stulno). Schodzo się, która miała pióra to przychodziła do mnie na darcie piór, to śmy darli razem, a nie to i mnie pomagały (Nowodwór). Wieczorami się darło pióra, całymi wieczorami, prasowanie tytoniu. I to wszyscy razem tak wspólnie się zbierali, kto zaprosił. Zapraszali się no, bo tak to każdy by oddzielnie siedział, a tak naschodziło się chłopaków, śmieli, gadali, żartowali. [. . .]. To było bardzo wesoło. To całe wieczory cało zime tak się spędzało razem. Ktoś urządzał darcie piór, już teraz nikt tego nie robi, a kiedyś te wieczory, cała zima to była tak spędzona (Szczębrzeszyn). No przed wojno to te pióra darli całymi wieczorami (Chrzanów). Wieczorami się darło pióra, całymi wieczorami, razem kobity darły (Niedzieliska). Darcie piór to były całe takie sesje, nie wiem jak to nazwać, to było, to była taka uroczystość (Księżomierz). Schodzili się baby wieczorami na darcie piór i darły (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, TBM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *darće pūr.*

Por. *darcie pierza, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.*

Darmo ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Darmo to jak bez pieniędzy czy tam odrobku jakiego (Stawek). Darmo to jak z dobrego serca coś chtoś komuś dał (Sułów). Darmo to dane bez pieniędzy (Końskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *darmo*.

Por. *darmocha, gratis, za darmo*.

Darmocha ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Darmocha to rzecz dawana za darmo (Bodaczów). Darmocha to takie coś, co otrzymana za darmo, bez pieniędzy (Bochotnica). Nigdy nie trza czekać na darmochę, jak ni zarobisz se, to i ni będziesz miał (Sól). U nas w sklepie mi ma, żeby dali jake darmochę, ale w tych wielgich miastach, to możesz jakoś darmochę dostać w sklepie, ale trza trafić, kiedy dajo (Deszkowice I). Dostać coś za darmochę, to jak nic nie zapłacił, albo zapłacić bardzo dużo mni niż to warte (Bezwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *darmochy*; wymowa: *darmoxa*.

Por. *darmo, gratis, za darmo*.

Debra I ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Debra zarosła trawo i chaszczami, tam sucho jest, ale takie zaruśnięte (Zawada). Debra to taki jakby długi dół, ale mocno zaruśnięty (Tuczępy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debra*.

Por. *dolina, dół, padół, parowa, parów*.

Debra II ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Debra to duże doły w lesie i na polu (Zatyle). Doły głębokie, jakieś tam ruśliny rosną, ale tam ni wlaziesz, to nawet ni można zobaczyć, co tam jest, to debra się nazywa (Hrebenne). Debra to doły w lesie, na polu (Żmudź). Jak zarośnięte krzaki i wielgie doły, to już debra (Świerże). Debra to dół wielgi, ale tam ni wlawie w niego (Zubowice). Debra to bardzo duże doły na polu, niebezpieczne dla ludzi (Posadów). Sie chudziło bez pole, taka była ścieżka, a tak takie doły byli, debra takie się ciagneli z kilometra (Telatyn). Debra to człowiek ni miał tam dostępu, tylko jakieś drzewa rosnęły, ale to doły takie te debra (Ochoża).

Źródła: PM, KAGP, CWP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debra*.

Por. *debry, jar, jaruga, zdebrza*.

Debra III ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Debra to mokry grunt, zarośnięte błota w lesie (Alojzów). Debra to mokry grunt, na którym nic nie chce rość, najczęściej wgłębiony w lesie (Sławęcina). Jak zarośnięte krzaki i mokro, to już debra (Świerże). Debra to tam, dzie drzewa rosnęły, i takie błota zarośnięte (Ochoża). Debra to podmokłe łąki, zarośnięte krzakami (Malice). Jak w debra wjechał, to ni mogli go wyciągnąć, bo tam mokro bardzo (Macoszyn). Debra to mokro i do tego zaruśnięte jeszcze (Siennica Nadolna). Debra to doły porośnięte krzewami i roślinami, mokre (Rudnik).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa i środkowo-wschodnia.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debra*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Debry ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Debry to duże doły w lesie i na polu (Buśno). Debry w lesie, na polach, trudny do nich dostęp jest (Alojzów). Duże doły w lesie i na polu to debry po starymu (Zatyle). Debry to doły w terenie pagórkowatym (Mircze). Debry to wielgie doły w lesie czy dzieś na polu (Czołki). Debry to jama wyrwana, zakłęsta w ziemi, strach tam włązić (Horyszów Ruski). W debry wjychałeś, no to już trza było wóz zostawić (Rogów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lm. *debrów*; wymowa: *debry*.

Por. *debra, jar, jaruga, zdebrza*.

Deca ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Mówili, że wóz deca, bo decać to podskakiwać na dołach na drodze (Zaburze). Kiedyś jak jechało się furo po tych kocich łbach, to tak było, że dyca i dyca, że mało sie z wozu ni spadło (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Zaburze, Gorajec, Dzielce, Sąsiadka, Żrebce, Kawęczyn, Brody Duże, Korytków Duży, Kocudza, Sól, Ciosmy.

Wymowa: *deca, dyca*.

Por. *grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszcze, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Dekagram ‘jednostka wagi (masy), dziesięć gramów’

Kiedyś skłypowo to na te dykagramy sie osprzydawała, bo ludzie piniędzy ni mieli, to troszke kupowali tam czegoś (Końskowola). Jak byłam dziwczynko tako, to pamiętam, kupowałam pare dekagramów marmolady, bo na więcy ni było stać matki (Turzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dekagramu* // *dekagrama*; D. lm. *dekagramów*; wymowa: *dekagram, dykagram*.

Por. *deko*.

Dekarz ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem lub naprawą dachów’

Dekarz to ten, co kryje dachy (Bonów). Różne byli te majstry, taki, co dach krył, to był dekarz (Jasionka). Dach to przykrywał dekarz, kład pape, a potem już co tam kto chciał (Dąbrowica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dekarza*; D. lm. *dekarzów*; wymowa: *dekaś, dekoś*.

Por. *blacharz, dacharz*.

Deko ‘jednostka wagi (masy), dziesięć gramów’

Na kila to kiedyś nie kupowały w sklepie, tylko na deka, tam pare deka czegoś kupił i tyle (Borysów). Tak sie ni jadło cukierków, o tam może pięć deko, jak sie sprzydało

jajka, to matka mówili, kup se pięć deko landrynków (Kurów). Poszłam i kupiłam se dziesięć deko kiłbasy za sprzydane jajka, i to było już wielkie święto (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *deka*; D. lm. *deków*; wymowa: *deko*.

Por. *dekagram*.

Deńki I – tom VII: 103.

Deńki II ‘wspólne darcia pierza’ (zob. ilustracja 15).

Darcie pierza, to w garczek sie pchało pierze i chudziło si na wieczórki. [...] To sie kobiety zbirajo i dro dupóki zedro, i wódke dajo, tubiady robio, częstujo. [...] Deńki takie byli. O, no to takie, tak sie nazywali deńki, tak jakby, panie, ja zajsza, to pan przeszedł tutaj i swoje prace robiuł, ja musiała dać panu jeść, tak sie nazywali deńki, tak, takie deńki sie nazywali (Świerże). Odbywały sie takie w deńki w dzień, to znaczy wspólnie przędzenie lnu, wetny, darcie pierza, a wieczorem to nazywały sie wieczorki. To schodziły sie kobiety, dziewczęta po mieszkaniach i tak wspólnie i ty, tym czasie śpiewali już po połowie Wielkiego Postu pieśni, tak zwane wiosenne pieśni. Wiosenne, po ukraińsku wesnanki (Dańce). A kiedyś to pióra tak ni darli, tylko brali, każda panna sobje wzięła w garczek swoje pióra darła i ta sąsiadka musiała dać jeść, na deńki takie byli. Deńki takie byli (Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lm. *deńków*; wymowa: *deńki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirza-winy, skubanie piór, wieczórki*.

Deska I – tom I: 82.

Deska II – tom I: 82–83.

Deska III – tom II: 55.

Deska IV – tom II: 55.

Deska V – tom VI: 133.

Deska VI – tom VI: 133.

Deska VII – tom VII: 105.

Deska VIII – tom VII: 105.

Deska IX – tom VII: 105.

Deska X – tom VII: 105.

Deska XI – tom VII: 105–106.

Deska XII ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Deske jake rzucili i sie przeszło bez strumyk (Obrowiec). Szło sie pu desce przyz strumyk (Gdeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa (zob. mapa 10).

D. lp. *deski*; D. lm. *desek // desków*; wymowa: *deska*.

Por. *dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przechód, przekładka, przelaz, przelazka, przełaznica*.

Długopis ‘rodzaj wiecznego pióra o kulkowym zakończeniu’

Długopis to do pisania, ale to już późniejszy wymysł, bo kiedyś to stalówko i atramentem pisali (Antoniówka). Zeszytów i długopisów też nie było. A długopisów nie było skąd, tylko były tam inaczej, inne były metody nauczania (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *długopisa // długopisu*; D. lm. *długopisów*; wymowa: *długopis*.

Dmuchała I – tom V: 125.**Dmuchała II** ‘rodzaj wentylatora, którym kowal rozniecał ogień’

W kuźni kowol miał take dmuchawe du ognia (Siedliska pow. Łuków). Ta dmuchała chyba ułatwiała tyn ogień w kuźni zrobić i potem już paliło sie cały dzień (Łazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dmuchawy*; D. lm. *dmuchawów*; wymowa: *dmuxawa*.

Do ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

W tamte strune to sie jedzie do Lublina, tak prosto do (Kozubszczyzna). Do, to sie mówi o kierunku jazdy, do czegoś sie jedzie czy idzie (Stawce). Du ciotki może idziesz czy du sklepu, bo to w te same strune (Gdeszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *do, du*.

Por. *dokąd, dokiela, dzie, gdzie, pokąd*.

Do widzenia ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Jak sie wychodzi od kogo, no to mówi sie do widzenia, tak robi każdy człowiek, tam samo na wsi czy w mieście (Rybczewice). No to do widzenia, ja już pójde (Osmolice). Przyszła i siedzi i nadaje, a tyn nasz mały chłopak mówi, ciciu do widzenia, żeby sobie już poszła, a una do widzenia mówi i dały siedzi (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *do wíżeńa, do wíżyńa, du wíżeńa, du wíżyńa*.

Por. *байдзіце з Bogiem, з Bogiem, застаńце з Bogiem*.

Dobra ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Dobra to wielgie gospodarstwo, w którym mieszkoł dziedzic (Skowieszyn). Kiedyś to dobra dziedziców były ruzległe, u nas tu całe te pola naukoło, to miol Zamojski (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lm. *dobrów*; wymowa: *dobra*.

Por. *dwór, folwark, majątek*.

Dobrobyt ‘ogół dóbr mających dużą wartość materialną’

A co tam tera, tera to dobrobyt w porównaniu z tym, co było kiedyś (Janowice). Tera to ludziom dobrze jest, dobrobyt jest, a kiedyś bida była (Strzelce). Ludzie teraz majo wszystko, co trza, dobrobyt jest (Michalów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dobrobytu*; D. lm. *dobrobytów*; wymowa: *dobrobyt*.

Por. *bogactwo*.

Doić kozę ‘zostawienie ucznia w szkole po lekcjach w celu nadrobienia zaległości w nauce’

Doić koze to inaczy siedzić w kozie (Snopków). Ucyć mu sie ni chciało, to coraz musioł doić koze pu lekcjach (Charlejów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *doić koze*.

Por. *koza*.

Dojarka ‘kobieta, która doila krowy we dworze’

W tym pegeerze to una krowy dujiła, dojarka taka z ni była (Chłopiatyn). A kubiety, co doili krowy wy dworze, to były dojarki, swoich krów ni miały, ino wy dworze (Chmiel). Za dujarke sie najena i ważne udawała (Dołhobyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dojarki*; D. lm. *dojarków*; wymowa: *dojarka, dujarka*.

Dokąd ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

To sie tak mówi du kogoś, dokąd ty idziesz (Wola Okrzejska). Dokąd czy dzie to jest to samo, ale dokąd to tak więcy szlachetnie (Rudka). Dokąd to inaczy, w jakim kierunku (Goraj).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *dokont, dokunt*.

Por. *do, dokiela, dzie, gdzie, pokąd*.

Dokiela ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Dukiela ta droga prowadzi (Dębowa Kłoda). Można powiedzić du kogoś, a ty dokiela sie kirujesz (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wola Burzecka, Dębowa Kłoda, Siennica Różana, Siennica Nadolna, Siennica Duża, Osuchy, Łuszczacz, Zielone.

Wymowa: *dokela, dukela*.

Por. *do, dokąd, dzie, gdzie, pokąd*.

Doktor ‘mężczyzna, który leczy ludzi’

Do duchtora ja ni chodziła nigdy, całe życie moje do ty pory byz duktora sie ubyło (Różanka). Leczy choroby to jak i dziś, tak i kiedyś, to doktór (Ciecierzyn). Leczenie to rzadko było w szpitalu, po dochtorach też tak ludzie nie chudzili (Teodorówka). Jak zachorowoł, to myślis, ze zaro do doktora jechoł, [...]. Kto tam myśłoł to dochtorze, to juz naprowde musioł, to trza było chorego brać na fure i wiżć furu ile kilometrów. Miałaś we wsi dochtora cy gdzie (Świeciechów). To leczyło sie bardzo dużo pijowkami. Moja zona sie lecyła nawet tak, bo do dochtora nie chodziła przyz całe życie (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doktora*; D. lm. *doktorów*; wymowa: *doktor, doktur, dochtor, dochtur*.

Por. *lekarz*.

Doktorka ‘kobieta, która leczy ludzi’

Była doktorka w ośrodku i do ni sie szło, ale to już pu wojnie (Dąbrowica). Doktorka to jak kubita jest, no taka kubita, co leczy innych (Nasiłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doktorki*; D. lm. *doktorków*; wymowa: *doktorka, dochtorka*.

Por. *lekarka*.

Dolasty I ‘teren nisko położony’

Dolasty teren, to jak tak nisko leży (Trawniki). W dole leży, no to taki dulasty teryn jest więcy (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Zarzecze, Stok, Skowieszyn, Wierzbica pow. Kraśnik, Dorohucz, Trawniki, Siennica Duża, Rogów, Tuczępy (zob. mapa 13).

D. lp. *dolastego*; D. lm. *dolastych*; wymowa: *dolasty, dulasty*.

Por. *doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasy, nizina, niziny, nizisty*.

Dolasty II ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Dulasty taki, ze jak jedziesz, to raz w dole, a raz znowu pod górę (Pułankowice). Dolasty taki tyn ugór, zastawili tak, bo tu nic nie urośnie (Dorohucz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Pułankowice, Dorohucz, Trawniki.

D. lp. *dolastego*; D. lm. *dolastych*; wymowa: *dolasty, dulasty*.

Por. *doliniasty, dolisty, dołowaty, doły*.

Dolina ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Dolina to tam woda ni stoi, sucho jest (Ochoża). Wieś była usytuowana w taki dolinie. To była dolina po rzece, starorzecze, czy coś takiego (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doliny*; D. lm. *dolin* // *dolinów*; wymowa: *dolina*, *dułina*.

Por. *debra*, *dół*, *padół*, *parowa*, *parów*.

Doliniasty I ‘teren nisko położony’

Jak za bardzo duliniastry teren, to na budowe sie ni nadaje (Momoty Dolne). *Jak nisko, no to mówi sie, że duliniastry teryn* (Borowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Biłgoraja (zob. mapa 13).

D. lp. *doliniastego*; D. lm. *doliniastych*; wymowa: *dolińasty*, *dułińasty*.

Por. *dolasty*, *dolinny*, *dolisty*, *dolny*, *nadolny*, *niski*, *niziastry*, *nizina*, *nizinny*, *nizisty*.

Doliniasty II ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Tu u nas to doliniastry jest teren, takie różne górki, pagórki, ni ma równego miejsca (Flisy). *Teren doliniastry to prawie same doły* (Rataj).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *doliniastego*; D. lm. *doliniastych*; wymowa: *dolińasty*, *dułińasty*.

Por. *dolasty*, *dolisty*, *dołowaty*, *doły*.

Dolinny ‘teren nisko położony’

Dolinny, to jak tak nisko leży, niży niż inne miejsca (Rożki). *Jak nisko leży, to sie mówi, że w dulinie, no to dolinny teren* (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina, Bychawy, Zamościa, Biłgoraja, Tomaszowa Lubelskiego, Hrubieszowa i Krasnegostawu (zob. mapa 13).

D. lp. *dolinnego*; D. lm. *dolinnych*; wymowa: *dolińny*, *dułińny*.

Por. *dolasty*, *doliniasty*, *dolisty*, *dolny*, *nadolny*, *niski*, *niziastry*, *nizina*, *nizinny*, *nizisty*.

Dolisko ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Woda zrubiała takie dulisko na polu, tak wymyła zimie głęboko (Skowieszyn). *Tu było ładne pole, ale lato dyscowe i woda tu takie dolisko zrobiła, ze wpado sie* (Rudy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *doliska*; D. lm. *dolisków*; wymowa: *doliśko*, *dułiśko*.

Por. *brodek*, *dół*, *jama*, *kołbania*, *parów*, *przerwa*, *rów*, *wodończ*, *wodończa*, *wymok*, *wymoklisko*, *wyrwa*, *wyrwisko*, *zapaść*.

Dolisty I ‘teren nisko położony’

Taki nizinny teren, taki dulisty (Branica Radzyńska). *Tak, jak tak dzieś nisko położony jakieś pole czy wieś, no to sie mówi, że tam jest teren dolisty, bo w dole jest* (Stawce).

Dolisty to niższy jak inne, leży w dole, no to dolisty jest (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Radzynia Podlaskiego, Bychawy, Janowa Lubelskiego, Hrubieszowa i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 13).

D. lp. *dolistego*; D. lm. *dolistych*; wymowa: *dolisty*, *dułisty*.

Por. *dolasty*, *doliniasty*, *dolinny*, *dolny*, *nadolny*, *niski*, *niziastry*, *nizina*, *nizinny*, *nizisty*.

Dolisty II ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Dulisty, bo pełno tam dołów, z takimi różnymi dołami (Ossowa). Dolisty, to jak takie so doły i pagórki (Tarnawka). Dolisty to taki nirówny, z dziurami (Błazek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Koszoly, Kolembrody, Bezwola, Ossowa, Branica Radzyńska, Stawce, Tarnawka, Zakrzew, Błazek.

D. lp. *dolistego*; D. lm. *dolistych*; wymowa: *dołisty, dułisty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dołowaty, doły*.

Dolny ‘teren nisko położony’

Dolny, to jak nisko tak, w dole leży (Ługów). Tu więc taki jest dolny teren, tak więc nisko tu (Świerże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia, okolice Białej Podlaskiej, Włodawy i Chełma (zob. mapa 13).

D. lp. *dolnego*; D. lm. *dolnych*; wymowa: *dolny*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, nadolny, niski, niziasty, nizina, niziny, nizisty*.

Dołowaty ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Taki dołowatyj, z dołami takimi (Uhnin). Jak z takimi dołami i dziurami droga czy jakie pole, no to dołowatyj ono jest (Mosty). Dołowaty, to jak so doły takie, że w górę idzie i wpada sie w dół (Malewszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *dołowatego*; D. lm. *dołowatych*; wymowa: *douowaty, douowatyj, duuowaty, dułowaty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolisty, doły*.

Doły I ‘teren, na którym są nierówności, wgłębienia’

Doły na tym polu, takie ni to górki, ni co (Stok). Tu jest taki troche teren z dołami, nawet z góry można na nartach zjechać w dół (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *dołów*; wymowa: *douy*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolisty, dołowaty*.

Doły II ‘nierówności na drodze’

Wóz jargoce na dołach (Trzydnik Duży). Dołów na drodze narubiło sie i tera ciężko jechać po tych dołach (Wólka Łabuńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 7).

D. lm. *dołów*; wymowa: *douy*.

Por. *gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Donosiciel ‘doreczyciel przesyłek pocztowych’

Nosi listy i stąd donosiciel nazywało sie, ale mówiły i listonosz (Ignaców). To sie mówiło, że idzie nasz donosiciel, pewnie jest jaki list (Palikije).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Bełżyc i Lublina.

D. lp. *donosiciela*; D. lm. *donosicielów*; wymowa: *donosićel*.

Por. *doręczyciel, listonosz, pocziarz, pocztylion*.

Dopływ ‘rzeka wpadająca do innej rzeki’

Wieprz to taka rzeka, taki dopływ Wisły (Pogonów). Mnijsza rzeka zawsze będzie dopływem większy (Braciejowice). Dopływ to jest to, ta rzeczka czy tam strumyk jakiś, co wpada do większy rzeki, tak dopływa do ni i stąd dopływ sie mówi (Żulin). Rzeka, co wpada do większy rzeki, to jest dopływ (Przytoczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dopływu*; D. lm. *dopływów*; wymowa: *dopuɥf*.

Por. *odnoga, przynoga*.

Dorbus ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Wąskie w dole i strume te zbocza, to nazywali takie, że to dorbus taki jest (Borowiec). Tu so takie głębokie dorbusy na tym tyrenie (Maziły).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *dorbusa*; D. lm. *dorbusów*; wymowa: *dorbus*.

Por. *jar, padół, wądół, wawóz*.

Doręczyciel ‘doręczyciel przesyłek pocztowych’

Doręczyciel, bo un doręcza listy, pisma różne (Osuchy). Tyn, co listy nosi, to nazywajo różnie, listonosz i doręczyciel, no bo doręczy do dum (Turkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *doręczyciela*; D. lm. *doręczycielów*; wymowa: *doreńcyćel, doryńcyćel*.

Por. *donosiciel, listonosz, pocziarz, pocztylion*.

Doska ‘czarna tablica, na której pisze się kredą’

Szkoła była ruska i ja na dosce pisała, nie na tablicy, to była doska (Worgule). Doska to stare nazwanie, to jeszcze ja na dosce pisała, jak mała była (Zosin).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *doski*; D. lm. *dosków*; wymowa: *doska*.

Por. *tablica*.

Dozorca ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Był dozorca pilnujący robotników podczas pracy na pańskim (Kolembrody). Tak, o jakoś, tak mi szczęście służyło, posedłem nie za robotnika, tylko za dozorce, i na polu pilnowałem robotników (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Gąsiorzy, Żakowola, Polskowola, Kolembrody, Kozły, Glinny Stok, Uhnin, Sosnowica, Rudno, Hrebenne, Kopyłów (zob. mapa 30).

D. lp. *dozorcy*; D. lm. *dozorców*; wymowa: *dozorca, duzorca*.
 Por. *ekonom, gumienny, karbowy, polowy, przystawca, rządca*.

Dół I – tom II: 241.

Dół II – tom IV: 239.

Dół III – tom IV: 239.

Dół IV ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Dół to tako dolina o wąskim dnie i stromych zboczach (Karmanowice). Doły to byli różne, i taki dół zarośnięty jest, trawa w pas i krzaki różne rosno, ale wody tam ni ma, sucho jest, tylko taki zaruśnięty (Pokrówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika, Janowa Lubelskiego, Lublina i Chełma.

D. lp. *dołu*; D. lm. *dołów*; wymowa: *duu*.

Por. *debra, dolina, padół, parowa, parów*.

Dół V ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Dołów woda narubiła na polu i co tu z tym robić (Błotków Duży). Jak dyszczowe lato, to ta woda wyrwie takie doły na polu, i potem bida orać (Sławęcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *dołu*; D. lm. *dołów*; wymowa: *duu*.

Por. *brodek, dolisko, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Dratew ‘nić, którą szyje się buty’

Dratew to grubsza lniana nić do szycia butów (Grabowiec). Dratew to szewcom służyła, to tych dratwów szewc potrzebował na szycie butów (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dratwy*; D. lm. *dratwów*; wymowa: *dratef*.

Por. *dratwa*.

Dratwa ‘nić, którą szyje się buty’

No proste buty byli, takie buty tyszowieckie, nie śpilkowe ino szyte, bo nicht ni umioł inaczy i dratwami szył (Niedzieliska). Dratwa jest to nitka grubo do szycia butów (Grądy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dratwy*; D. lm. *dratwów*; wymowa: *dratfa*.

Por. *dratew*.

Droga I – tom VII: 113.

Droga II ‘szeroka droga brukowana’

U nas to jest droga bita, utwardzona (Karmanowice). Tam, dzie piachy byli i nie było takich twardych dróg, to koła bez obręczów. Tyko tak. Tak, na oponach jeździli. A dzie

już twardsze drogi, brukowane byli, no to to już okuli, okuwali, panie, na obręczach ludzie jeździli (Dorohusk).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *drogi*; D. lm. *dróg*; wymowa: *droga*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Droga III ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Droga taka wycięta była i to dzieliło ten obszar leśny, co do kogo należało (Snopków).

Wycieni take wąskie droge w lesie, prawie jak steczka (Jawidz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Jawidz, Snopków, Nasutów.

D. lp. *drogi*; D. lm. *dróg*; wymowa: *droga*.

Por. *dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Droga ślākowa ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’

(zob. ilustracja 23).

Droga ślākowa to wiedła przyz pola (Antoniówka). *Kiedyś to nazywali, że to droga ślākowa, to była taka zwykła droga, że sie kurzyło na ni, a po dyszczu to błota pełno* (Nedeżów).

Źródła: PM.

Geografia: Antoniówka, Tarnawatka, Zwiartów, Nedeżów (zob. mapa 2).

D. lp. *drogi ślākowej // drogi ślākowy*; D. lm. *dróg ślākowych*; wymowa: *droga ślākowa*.

Por. *gościniec, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Drogi rozjazdowe ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Jak so drogi rozjazdowe, to przyważnie kiedyś tam stawiali krzyż (Piotrków). *Krzyż to stał przy drogach rozjazdowych, to był taki znak religijny i drogowy* (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Krzczonów, Piotrków (zob. mapa 4).

D. lm. *dróg rozjazdowych*; wymowa: *drogi roźjazdowe*.

Por. *drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Drogi rozjezdne ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na drogach rozjezdnych stawiali krzyże (Zamch). *Na rozjezdnych drogach mówili, że straszyló, coś tam wylatuwało takiego* (Naklik).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Naklik, Potok Górny, Wola Obszańska, Borowiec, Zamch (zob. mapa 4).

D. lm. *dróg rozjezdnych*; wymowa: *drogi roźjezdne*.

Por. *drogi rozjazdowe, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Dróżka I ‘ścieżka przez pole’

Mała, wąska dróżka szła kiedyś bez pola, między zbożami tak się szło (Weremowice). Dróżka to wiedła przez pole, między zbożami, taka wydeptana była dróżka (Trawniki). Dróżki dzieś tera wygineli, zaorane wszystko, a kiedyś to gościńcem nie szło sie, ale dróżko tako wąsko przyz pola (Łukowisko).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna oraz okolice Chełma i Łęcznej (zob. mapa 3).

D. lp. *dróżki*; D. lm. *drózek*; wymowa: *druška, druska*.

Por. *steczka, stegna, ścieżka, ścieżyna, trybka*.

Dróżka II ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Dróżka między drzewami w lesie szła i oddzialała, co było czyje (Franciszków). Dróżke take wazjutke wycieni w lesie, co do kogo należało, i co czyje było, to już było wiadomo (Krepiec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *dróżki*; D. lm. *drózek*; wymowa: *druška*.

Por. *droga, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Dróżnik I – tom V: 126.**Dróżnik II** ‘dozorca drogowy’

Dróżnik pilnował drogi, jakiegoś tam odcinka drogi pilnował (Żółtańce). Tu przed Biłgorajem na przyjeździe to był kiedyś dróżnik w budce, a tera ni ma dróżnika (Hedwiżyn). Na przyjazdach kolejowych to stoi budka i w niej jest dróżnik, co kiruje ruchem (Zawada).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dróżnika*; D. lm. *dróżników*; wymowa: *družnik, druznik*.

Drutarz ‘rzemieślnik naprawiający stare garnki’

Drutarz to taki, co drutuje popękane stare garki (Chmiel). Drutarz drutował dziurawy baniak i daly można było w nim gotować (Białowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *drutarza*; D. lm. *drutarzów*; wymowa: *drutaś, drutoś*.

Por. *lutarz, lutownik*.

Drutować ‘łączyć, umacniać coś metalem, drutem’

Un drutował te garki i były jak nowe (Polubicze Wiejskie). Stary baniok podrutował i jest w czym kartofle gutować (Michałówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *drutować*.

Por. *lutować*.

Drwal ‘robotnik ścinający drzewo w lesie’

A człowiek, który ścina drzewo w lesie, to się nazywa drwal (Krasnobród). Drwale to się najmali do ruboty, do drzewa po lassach się najmali (Błazek). Na drwala to się nadawał taki chłop bardzo silny, bo w lesie to ciężka rubota była przy tym drzewie (Niedźwiada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *drwala*; D. lm. *drwalów*; wymowa: *drwal*, *drvol*.

Dryzda ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Po deszczu to na drodze się rubiła dryzda (Łopatki). W ty dryzdzie po dyszczu to myśmy się bawili na drodze, nogi całe brudne, ale radość dzieci miały wielgę (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Karmanowice, Łopatki, Słotwiny, Żrebce, Tworyczów (zob. mapa 6).

D. lp. *dryzdy*; D. lm. *dryzdów*; wymowa: *dryzda*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, gizda, graś, jaruga, patoka, rozkał*.

Ducht ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Ducht to jest w lesie wyrąbany (Janiszkowice). Ducht to takie coś, linia niby tako, co dzieli te działki w lesie (Żyrzyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *duchtu*; D. lm. *duchtów*; wymowa: *duxt*.

Por. *droga, dróżka, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Dudarz ‘muzyk, który grał na dudach’

Muzykanty to kiedyś byli ni takie jak tera, to był dudarz, harmonista (Olchowiec-Kolonia). Dudarz to na dudach gra (Wola Burzecka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dudarza*; D. lm. *dudarów*; wymowa: *dudaś, dudoś*.

Por. *dudziarz*.

Dudy ‘dawny dęty instrument muzyczny’

Dudy to miały taki jakby worek i takie dwie piszczałki, i na tym jakoś grały (Gościeradów). Na dudach grały chłopcy i tańce sły cały wiecór (Germanicha).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lm. *dudów*; wymowa: *dudy*.

Por. *kobza, kobzra*.

Dudziarz ‘muzyk, który grał na dudach’

Dudziarz to ten, co miał dudy i na nich wygrywał mylodie (Trawniki). Dudziarz to muzykant, co na dudach gra (Flisy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dudziarza*; D. lm. *dudziarów*; wymowa: *dużaś, dužoś*.

Por. *dudarz*.

Dunaj I ‘duża woda i nazwa rzeki’

Dunaj to taka wielga rzeka, tak sie nazywa (Opoka). Dunaj to rzeka duża, w której woda nie zamarza, jak w Miliszu (Czołki). Dunaj to jest taka nazwa rzeki, ale nie wim dzie to jest, ale jest taka rzeka, bo to jest taka duża woda, dunaj to duża woda i musi stąd i ta rzeka jest tak nazwana (Irena).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i południowa.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Dunaj II ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Rzeka wylała i powstał dunaj (Flisy). Deszczów dużo było i zrobił sie dunaj na całych łąkach, rzeka niwielka, ale wody sie narubiło dużo (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Kraśnika.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Por. *badunia, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Dunaj III ‘głęboka woda w rzece’

Dunaj to stojąca woda i bardzo głęboka (Skowieszyn). Dunaj to woda bardzo głęboka, woda, że przejrzeć ni można, głębia taka (Osmolice). Dunaj to wielga i bardzo głęboka woda (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: okolice Puław, Lubartowa i Bychawy.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Por. *bełk, bezednia, głąb, głębia, głębina, głębizna, głęboczyna, przepaść, toń*.

Dunaj IV ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

W tym dunaj to jakby wloz, to można nie wyłożyć, bo to zapado sie i łatwo można ugrzęznąć (Maziarka). Dunaj to obszar błotnisty, bagno głębokie (Gościeradów).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: Gościeradów, Maziarka, Irena.

D. lp. *dunaja*; D. lm. *dunajów*; wymowa: *dunaj*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Dupel ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

W drzewach starych to robi sie taki dupel, tam sie ptaki gniezdzo (Łaziska). Stare drzewo i dupel taki wypróchnił w tym drzewie, ale ino osów tam pełno (Polichna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *dupla*; D. lm. *dupłów*; wymowa: *dupel*.

Por. *barć, dupla, duplak, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Dupla ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Dupla to dziura w starym drzewie (Ochoża). Duple to w takich już bardzo starych drzewach, no takie dziury się robio w drzewach zy starości (Godziszów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dupli*; D. lm. *dupłów*; wymowa: *dupla*.

Por. *barć, dupel, duplak, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Duplak ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Duplak był w drzewie i tam się łosy zasadlili, trudno jich było wygnać stamtąd (Załużce Stare). Duplak to dziura tako w drzewie, takie wypróchniane drzewo (Krasne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma.

D. lp. *duplaka*; D. lm. *duplaków*; wymowa: *duplak*.

Por. *barć, dupel, dupla, dupło, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Dupło ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Drzewo stare i gnije, dupło się w pniu robi, łosy tam się rojo (Kotlice). Jak dupło w drzewie się robi, to zara się tam coś zaplegnie (Wielkopole).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *dupła*; D. lm. *dupłów*; wymowa: *dupło, dupło*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dziupla, dziura, ocznik, oko*.

Duże drzwi ‘główne drzwi do kościoła’

Do kościoła się wchodzi przyz duże drzwi (Kozły). Czy stary kościół, czy nowy, to duże drzwi so wszędzie (Nasiłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *dużych drzwi*; wymowa: *duże žvi, duże žvi*.

Por. *główne drzwi, wielkie drzwi*.

Dworak ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Dworak to mieszkał wy dworze i tam pracował (Łukowa). Dworak to się uważał za lepszego, a znowu na wsi to takiego dworoka uważali za bidnego, bo swoji chatupy ni mioł, pola ni mioł (Zgoda). Dworok, bo wy dworze mieszkoł (Bochotnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *dworaka*; D. lm. *dworaków*; wymowa: *dvorak, dvorok*.

Por. *dworski, dworus, parobek*.

Dworek ‘dawna siedziba ziemiańska’

Pan, dziedzic taki, to wy dworku mieszkoł, wygodnie i z przypychem, nie tak jak chłop, ale bogato (Okrzeja). Dworek to tam, dzie pany miskały (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dworku*; D. lm. *dworków*; wymowa: *dvorek*.

Por. *dwór*.

Dworski ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Dworskie to te ludzie, co wy dworze mieszkali (Brzeźnica Bychawska). Dworskie to tak dziwnie mówili, a u nas na wsi to normalnie się zawsze mówiło (Gielczew). Tam dali to byli już dworskie ludzie, z czworaków ludzie (Gardzienice). A jak łowili karpie, to wszyscy ludzie dworskie na święta, każdy dostał. Pamiętam, ja dostałam cztery takie karpie. Każdy dostał swojo forse. Ile ludzi było we dworze, tyle karpie każdemu dali (Garbów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *dworskich*; wymowa: *dvorski*.

Por. *dworak, dworus, parobek*.

Dworskie niwy ‘pola należące do dworu’

To były dworskie pola. To jest wszystko niwy. To było do niego. Ji tam co pod Markuszowem co my mamy, to wszystko były dworskie niwy (Garbów). Pierwsza, druga, trzecia i czwarta do tej gminy należały jeszcze inne wioski, Łada, Otrocz, Marynie, no i te kolonie wszystkie dworskie, i ciągneli się dworskie niwy (Chrzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *dworskich niw // niwów*; wymowa: *dvorské nívy*.

Por. *dworskie pola*.

Dworskie pola ‘pola należące do dworu’

Dworskie pola to się ciągnęły daleko tak, no i tam te wyrobniki pracowały (Nielisz). A tam to co mieszkał, gdzie dom dziecka, to miał normalnie te pola, co to ji wy mata te pole, to były dworskie pola (Markuszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *dworskich pól*; wymowa: *dvorské pola*.

Por. *dworskie niwy*.

Dworus ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Dworus to służył i mieszkał we dworze (Chmielek). Bo wołały dworusy na nich, że on pracuje we dworze, to on dworus. Ale bez dworusów nie mogły się obyć, bo dworusy dostawali zboże i tam w lesie drzewo, no to taki ze wsi wiedział, który co może sprzedać (Garbów). Dworusy to wy dworach miszkały, wieś tak o nich mówiła, o, dworusy ido (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dworusa*; D. lm. *dworusów*; wymowa: *dvorus*.

Por. *dworak, dworski, parobek*.

Dworzec ‘budynek – dworzec autobusowy, kolejowy’

Dworzec to budynek, przed którym zatrzymują się pociągi (Grądy). Na dworzec przyjeżdżają pociągi, autobusy (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dworca*; D. lm. *dworców*; wymowa: *dwożec*.

Por. *stacja*.

Dwór I ‘dawna siedziba ziemiańska’

Wy dworze to dziedzic mieszkał zy swojo rudzino (Pilaszkowice). Były takie, jeden był bogaty brat, dwór miał, a drugi brat był bidny, i tyn bugaty w tym dworze mieszkoł, a ten bidny w taki chałupie, i dwoje dzieci miol (Zakrzew). Jak była jeszcze mama mołodaja, to była bidna, i służyła pu dworach, u pana służyła (Bytyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dworu*; D. lm. *dworów*; wymowa: *dvur*.

Por. *dworek*.

Dwór II ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Dwór to już było gospodarstwo należące do dziedzica (Fajslawice). Dwór, no majątek taki, dwór nazywał się (Chmiel). Mój ojciec służył we dworze, w tym majątku (Stryjów). A łojcowie to musiały pójść na zarobek, a to nie było jeszcze gdzie. Trzeba było pójść tam do dwora, patrzyć, żeby cie kto zawołał do roboty, a we dworze to trzeba było pracować (Zastawie). Dwory parcelowali. Rozdawali te zimie, ji łojciec mówił, że trochy nam dokupi, bo nas było czworo, żeby te dzieci miały utrzymanie, bo kiedyś nie było tak nauk, jak dzisiaj, że się uczo dzieci, tylko wszystkie zostawały w domu na gruncie (Czernięcin Główny). I to tak, dwór taki nazywany był, chodzili wszyscy ludzie. Nie tylko, nie tylko te co łodrobiali, bo późni to zarobiali (Kolonja Drzewce). Jeszcze sobie przypomnialam swoje młode lata, jak byłam u swoich łojców, jakżem paśta krowy na drogach ji jak do dworu żem chodziła na zarobek z sąsiadami, z sąsiadkami (Sułowiec). Kiedyś siewnik, kiedyś siewnik to tylko majątek miał taki. Tak jak dzisiaj pegeer, to kiedyś dwór się nazywał. To tylko siewnik miał ten majątek, ten dwór. A tak to chłop nie miał siewnika. To wszystko ręcznie, wszystko ręcznie się siało (Dorohusk). No krowy były, barany, świnie no i co tam, a jeszcze kiedyś, kiedyś to już zaraz po tamtej wojnie to były, ja widziałam to w Żulinie, tam taki dwór był i woły, i tymi wołami, to były wielkie takie podobne do krów i takie chomąta miały, a były bardzo silne, tak zakładało się na tby jednym z drugim, były sprzężone, tymi wołami orali, ale one bardzo powoli chodziły, ja to właśnie widziałam, jak w tym Żulinie orali tymi wołami wy dworze (Rejowiec Fabryczny). Buraków nie uprawiali rolnicy, nie wolno było, tylko dwory mieli buraki i dwory wozili do cukrowni buraki (Niedziałowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dworu*; D. lm. *dworów*; wymowa: *dvur*.

Por. *dobra, folwark, majątek*.

Dwórka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Dwórka była wy dworze i usługiwała tam (Krzczonów). Wy dworze to była dwórka i ona dbała o te pokoje, usługiwała państwu (Skoki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dwórki*; D. lm. *dwórek // dwórków*; wymowa: *dvurka*.

Por. *lokajka, pokojówka, służąca, sprzątaczką*.

Dyl I – tom IV: 252.

Dyl II ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Pukładli se te dyle na rowie w poprzek i tak jździli przez ten mostek (Sól). Dyl to było takie przejście byz strumyk (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Naklik, Potok Górny, Bukowina, Ciosmy, Sól, Krzemień, Wólka Ratajska, Udrycze, Czołki (zob. mapa 10).

D. lp. *dylu* // *dyla*; D. lm. *dylów*; wymowa: *dyl*.

Por. *deska, dylka, kładka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaźnica*.

Dylka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Dylke przerzuciły przez strugę i można było przejść (Zarzecze). Dylka to kawałek deski na strumieniu, na strudze (Trzcianki).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Zarzecze, Trzcianki (zob. mapa 10).

D. lp. *dylki*; D. lm. *dylków*; wymowa: *dylka*.

Por. *deska, dyl, kładka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaźnica*.

Dyrektor ‘ten, kto kierował szkołą wiejską’

Dyrektor to kieruje cało szkoło (Godziszów). Każda szkoła ma dyrektora, i jeszcze zastępce dyrektora (Zamch). Dyrektor to taki po dawnemu kierownik szkoły (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dyrektora*; D. lm. *dyrektorów*; wymowa: *dyrektor, dyrextor*.

Por. *kierownik*.

Dyskoteka ‘zabawa z tańcami na wsi’

Tak było, nie tak jak tera, inne były dawne dyskoteki, kiedyś to strażaki powieścili lampy naftowe na tykach, takie było łoświelynie na zabawie, była atrakcja, nie tako jak tera, ze światła migaju, ze trudno na łocy patrzyć (Świeciechów). To nie było jak teraz, ze każda dziewczyna sobie idzie sama na dyskotekę, musiał chłopak przyjsć, niech jaki by tam był, aby chłopak, i zaprosić na zabawę, na te dyskotekę (Kąkolewnica). Tera to nicht ni powi muzyka, ale dyskoteka, ale to u nas tak samo sie odbywa (Sułowiec). Dyskoteka to jakby nowoczesna zabawa na wsi (Wierzychowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dyskoteki*; D. lm. *dyskoteków*; wymowa: *dyskoteka, dyskuteka*.

Por. *balówka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Dziad I – tom I: 88.

Dziad II – tom I: 88.

Dziad III – tom I: 88.

Dziad IV – tom I: 88.

Dziad V – tom IV: 75.

Dziad VI – tom IV: 75.

Dziad VII – tom IV: 75–76.

Dziad VIII – tom VI: 149.

Dziad IX – tom VI: 149.

Dziad X – tom VI: 149.

Dziad XI – tom VI: 149–150.

Dziad XII – tom VI: 150.

Dziad XIII – tom VII: 115.

Dziad XIV – tom VII: 115.

Dziad XV ‘człowiek zebrzący, utrzymujący się z jałmużny’

Był taki dziad proszalny, chodził po wsi i chlib zbiroł (Nielisz). Jak byłam mała, to chodziły po domach takie dziady. Mieli rodzinę, ale rodzina się nie interesowała. Oni sami mieszkali (Żabno). Ile chudziło, chatupy się ni zamykali, po proszonym, dziadów (Świerze). Chodziły dziady po wsi, po prosunam. Dawało się garnusio kasy, to mąki, to glunek chleba. Chodził taki dziad po prosunam, posed do tych bidnych ludzi, to nie doś była bida, kura się niosła na łózku pod przetakem, to złapał to kura, łeb na ty słubicy tuciun, kura w worek se wsadził ji posed. Kobita z pola przychodzi, leży łeb na chatupie, na słubicy, a kury ni ma. O Jezu, dzie ta kura, dzie ta kura, az dopiro dzieci zobocły, gunić tygo dziada, nie doś, ze dziad i tak bidny, nie miał co jeść, to jesce i ta kura mu zabrały, bo i tam była bida. Ji no take były casy, ze nie do pomyslenio, a teraz to chućby i dwie kury dziad zabroł, to by go nich nie guniuł, bo by kazdy wstydzilby sie nawet (Kłoczew). Dziad to chodził po wsi i chlib zbiroł, ni miał co jeść (Niedzieliska). Dziad chlib zbiroł, bo mu bida (Gielczew). Dziad to po wsi chodzi i żebra, pod kuściołem kiedyś też stały dziady (Nadrybie). Na Wszystkich Świętych to pamiętam od tego rowu był do samego płotu już ogrodzenie, po jednej i po drugiej stronie te dziady z rowu nastawiają ręce. Do Kodnia się zajedzie, to tych dziadów, Boże, leży aż do Kalwarii, do tej po jednej i po drugiej stronie. Nie można było patrzeć się, teraz jest lepiej (Dubica). A jak jechaliśmy do Mełgwi do kościoła później końmi, to mama zawsze kromki chleba nakroiła. Nakroiła. I dziady siedzieli pod kuściołem. I mama temu dała jedne kromke, zmów Ojcze Nasz za, za Piotra. Temu drugiemu, zmów pacierz Wieczne Odpoczywanie za Pawła. I dawała te kromki chleba same. To nie tam masło, ani pieniądze, tylko kromki chleba. Pamiętam zawsze worek taki miała i z tym workiem jak jechaliśmy do Mełgwi, to zawsze, żeby tym dziadom dać. To się dziady nazywali (Franciszków). Były takie dziady wędrownie. Mieliśmy takiego jednego dziada, to myśmy cieszyli się, że ten dziadzio przyjdzie. Dawaliśmy mu albo pieniądze, albo jajko, albo kromke chleba, a on mówił, że się bedzie za nas modlił [. . .]. A właśnie u tych sąsiadów, co mieli ten miód, a on była ta babcia [. . .], oni zawsze tych dziadów przeganiały, bo zawsze mówiliśmy dziady.

A te dziady jak sie modliły, to zawsze mówiły tak, a żebyś skonać nie mógł, a żebyś skonać nie mógł. I później ta sąsiadka, pamiętam, trzy dni przychodziliśmy, modliliśmy sie i ona tak długo nie mogła umrzeć, i mówili, że te dziady jo przekłety (Babin). Dziady nocowały po chatupach (Dys). Dziady, chodzili po wsiach dziady i żebrali (Dańce). No, te dziady to chodziły jeszcze. No dawały ludzie, co mogli. Chleb, mąkę, jajko, kasze. [...] Czasem pod kościołem, jak w odpust, to siedziały pod kościołem, to tam gdzie modliły sie, przeważnie sie modliły za kogoś. Dało sie tam pare złoty i modlił sie tam za kogoś. [...] No, ale tych dziadów, to jednak przed wojno troche i w wojne jesce później, dopiero za Niemca, te Niemcy już te dziady skończyły sie, nie wolno było (Motycz). U nas dziady chodzili kiedyś i śpiewali pod drzwiami (Aleksandrów). Za moich czasów to było. Zawsze mamusia piekła bardzo dużo różnych pierogów, i z kaszo, i z jabłkami, bo myśmy mieli swój sad, więc owoców było. Piekła dużo pierogów i te pierogi sie zanośli, bo były tak zwane dziady. To byli ludzie biedni, którzy no nie wiem, nie mieli, i im sie to dawało (Częstoborowice).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat, żot*.

Por. *żebrak*.

Dziad XVI ‘człowiek bardzo biedny’

Dziady to jak so biedni ludzie, napracujo sie i niwiele majo, bo dzieci dużo czy kto chory jest, i to już taki dziad sie robi (Grabowiec). Do niego nie idźta za pieniędzmi, bo łun dziod, ji tak wum nie do, bo sam ni mo (Wandalin). Nie było przódy tyle towarów, było drogo, a ten bidny dziad ni miał pieniędzy, ni miał za co kupować (Sułów). Taż kiedyś żyli tylko z ziemi, ni było ugorów jak teraz, ziemia to był skarb, bugactwo, każdy jo szanował, ja była guspudyni na calutke grumade, a tera co, dziad z rento (Rogóżno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat, żot*.

Por. *biedak, biedny, biedota, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Dziad XVII ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Biedny chłop na usi to dziad, no bo miał mało pola (Chmiel). Dziad to taki, co ni miał tych morgów (Babin). Dziad z niego, a ni rolnik, mo tyn kawałeczek pola i tyle (Skoków). Dziad to, to ni gospodarz, bo bidny, ubogi, mało mo pola (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat, żot*.

Por. *batrak, małorolny, małoziemny, wyrobnik, zagrodnik*.

Dziadować ‘żyć w niedostatku’

Kiedyś to był bida, ale musiałeś tak dziadować, bo co było zrobić, nawet zarobić ni było dzie (Branewka). To już sie przywykło do tygo jich dziadowania, bo sie jim nie chce robić (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *žadować*.

Por. *biedować*.

Dziadówka I – tom VI: 151.**Dziadówka II** ‘kobieta bardzo biedna’

Dziadówka to mówili na babe, co ni miała pola albo mało było tych morgów (Batorz). Z ni to dziadówka była, a un chłop bugaty i rudzice ni pozwulili im sie żynić (Lipowiec). Dziadówke se wziun, z bidny rudziny, ale jo du samy śmierci jego siostry, bracia, za dziadówke mieli (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziadówki*; D. lm. *dziadówek*; wymowa: *žadufka*.

Por. *biedaczka, nędzarka*.

Dzie ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Dzie, to jak sie pyta o droge, dzie mam iść, w które strone (Stanisławów). Dzie idziesz, du sklepu czy dzie indzi (Godziszów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *że*.

Por. *do, dokąd, dokiela, gdzie, pokąd*.

Dziedzic ‘właściciel dworu i majątku ziemskiego’

Dziedzic to miał dwór (Chmiel). Bardzo dobry był dziedzic u nas dla ludzi (Batorz). Dziedzic to bogaty pan, właściciel ziemski (Siedliszcze). Kiedyś tu w Palikijach był dwór, ale ostatni dziedzic Gierlic go sprzedał (Palikije). Dziedzic jeździł tam na Wołyń, i przywoził ludzi do pracy (Garbów). Plewiliśmy buroki u dziedzica w Żabnie, nie pamiętam jak sie nazywał, no dosyć, że był to dziedzic (Czernięcin Główny). Takie były żniwa kiedyś, a z czasów pierwszych jak jeszcze tego, to po takich żniwach, jak sierpem było rżnięte zboże, to z tych biednych, którzy tam pracowali, byli blisko dworu dziedziców, to chodzili do dziedzica czy do tego całego zarządcy majątkiem, czy mogo kłoski pzbierać po polu (Rejowiec Fabryczny). Kiedyś to dziedzic jechoł na styry kunie w powozie (Karczmiska). Tu dziedzice sobje szyli garnitury, z Gułebia dziedzic Swirzaski to chodził du kościoła w takim bjałym garniturze, płótniany, lniany garnitur (Kryłów). Dziedzice mieli plantacje buraków, plantacje tytoniu (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziedzica*; D. lm. *dziedziców*; wymowa: *żeżic*.

Por. *hrabia, pan*.

Dziedzictwo ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Dziedzictwo to moja ojcowizna, to co pu ojcach zostało (Klementowice). Dziedzictwo to grunt po ojcach (Turobin). Dziedzictwo to majątek po ojcach (Stanisławów). Całe moje dziedzictwo to byli dwa morgi, mąż tyż miał takie same dziedzictwo, no i tak bidowali, ale dorobili sie. A tera dobrze na starość sie żyje (Rybczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziedzictwa*; wymowa: *żeżictfo, żiżictfo*.

Por. *batkowszczyzna, majątek, ojcowizna, ojczyzna*.

Dziedziczka ‘zona właściciela dworu i majątku ziemskiego’

Dziedziczka to była taka właścicielka wsi (Osmolice). W kuście dziedziczka miała ławke przed łottarzem (Karczmiska). Zawsze dziedziczka zwołała ludzi i wyszła na taras, i zawsze powiedziała. Moi kochani, szanuje was, pracujecie dobrze, tylko nie kradnijcie (Garbów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dziedziczki*; D. lm. *dziedziczeków*; wymowa: *żeżička, żiżička, żeżička*.

Por. *hrabina, pani*.

Dzień dobry ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

Tera to więcy wchodzo i mówio dzień dobry, kiedyś było inaczy, bardzi po bożymu było (Klementowice). Dzień dobry to jest takie powitanie, bo człowiek kulturalny nie może sie nie odezwać do drugiego (Hańsk). Jak sie kogoś mija, to musowo dzień dobry powiedzieć, no bo jak inaczy (Nowy Orzechów). Przyszed taki jeden raz i mówi dzień dobry, a matka, a jaki tam dobry jak dyszcz zboże zamoczuł i ni można w pole iść kosić. Dziwnie popatruł, nie odezwał sie więcy, bo niczego nie zrozumiał, nie był z naszy kultury i nie znał naszy tradycji. Był z miasta, a nie ze wsi (Wierzchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *żeń dobry, żiń dobry*.

Por. *niech będzie pochwalony, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony, pochwalony Jezus Chrystus*.

Dzień targowy ‘dzień, w którym odbywają się jarmarki’

No to u nas w poniedziałki jest taki dzień, to sie nazywa dzień targowy (Chmiel). Dzień targowy, to jest zależy, w jakiej miejscowości majo ten dzień określony, bo to może być i we środe, i we wtorek, i w czwartek, zależy od miejscowości, jak sobie ubioro (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dnia targowego*; D. lm. *dni targowych*; wymowa: *żeń targowy, żiń targowy*.

Dzierżawa I ‘wydzierżawione pole’

Dzierżawa, no to dzierżawa, jak se ktoś bierze ud kogoś ziemie w dzierżawie (Chmielnik). Musi w dzierżawie dał. Podatki drogi, on nie chce zimi (Sulmice). Oni dziadkowi oddali te sześć morgi, dziadek odprawiał w dzierżawie (Stryjów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzierżawy*; D. lm. *dzierżawów*; wymowa: *żerżawa, żirżawa, żerzawa, żirzawa*.

Por. *arenda, posesyja, snopkowe*.

Dzierżawa II ‘czynsz dzierżawny’

Dzirżawa to wydzirżawiune pole i opłata za to wydzirżawinie (Rozwadówka). Płacili mu dzirżawe z tego pola i z tego żył, a tera to by miał rente, ale kiedyś ni było tego (Rozłopy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dzierżawy*; D. lm. *dzierżawów*; wymowa: *żerżawa, żirżawa, żerzawa, żirzawa*.

Por. *opłata, podatek, zapłata*.

Dzierżawca ‘ten, który dzierżawił ziemię’

Człowiek, który dzierżawi ziemię to dzierżawca (Krasnobród). Dzierżawca to taki ktoś, co dzierżawił ziemię od kogoś (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dzierżawcy*; D. lm. *dzierżawców*; wymowa: *żerżawca, żirżawca, żerzawca, żirzawca*.

Dzierżawić ‘wziąć w dzierżawę’

Dzierżawić, to uprawiać, ale nie swoje ziemię, tylko wzięte od kogoś (Olbięcin). Dzierżawić musi tak po sąsiadach, bo ino trochę swojego ma, ale nawet sobie dobrze radzi chłopak (Mokrelipie). Ja za młodu to miał swoje pole i jeszcze zem dzierżawił trzy morgi ud ciotki (Bojary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *żerżawić, żirżawić, żerzawić, żirzawić*.

Dziupla ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Dziupla to wypróchniały środek drzewa (Kostomłoty). Dziupla to w drzewie się zrubiała z starości, spróchniało to drzewo (Stefankowice). Dziupla to prosto wygnita dziura w drzewie (Dobryń). Wywiórka w dziupli siedzi w drzewie (Bezwola).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dziupli*; D. lm. *dziupłów*; wymowa: *żupla*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dupło, dziura, ocznik, oko*.

Dziura I – tom IV: 253.

Dziura II – tom IV: 253.

Dziura III – tom VI: 155–156.

Dziura IV ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Dziura w drzewie i tyle, wypróchnieje czy co innego, to zawsze zrobi się dziura (Bodaczów). W starych drzewach robio się dziury, osy zara tam włoży (Lipiny Górne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dziury*; D. lm. *dziur*; wymowa: *żura*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dupło, dziupla, ocznik, oko*.

Dziura V ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Przez dziure z przodu w ulu wylatują i wlatują pszczoły (Orłów Drewniane). W każdym ulu jest takie coś jakby dziura, ale to takie długie, no długa dziura, i to pszczoły mają tędy wylot (Czarnystok).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *dziury*; D. lm. *dziur*; wymowa: *żura*.

Por. *oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Dzwonnica ‘budynek obok kościoła, w którym zawieszono są dzwony’
(zob. ilustracja 6).

Kiedyś to każdy kościół miał obok dzwonnice i dzwony biły na msze i różne nabożeństwa (Borki). Na kuściele na dzwonnicy zawsze siedzą sowy i hukają, jak ktoś nie wi, to się może wystraszyć (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzwonnicy*; D. lm. *dzwonniców*; wymowa: *żwońnica, żwońnica, żwońica, żwońica*.

Por. *zwonnica*.

Dzwony ‘urządzenie dźwiękowe o kielichowatym kształcie, wzywające wiernych na modlitwę lub sygnalizujące ważne wydarzenia na wsi’

Dzwony dzwoniły na msze zawsze, teraz to dzieś zarzucili trochę (Dzierzkowice Wola). W wojnę to dzwony w kuściele bili na trwogę (Radecznicza). Dzwony kościelne to są w dzwonnicy zawieszono (Stawce). Jak był pożar, to dzwoniły dzwony w kuściele (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dzwonu*; D. lm. *dzwonów*; wymowa: *żwony, żwuny*.

Por. *zwony*.

Ekonom ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Ekonom był taki pilnujący robotników podczas pracy na pańskim (Ortel Książęcy). To kiedyś te dwory, co to były, to z tego dworu tyń ekonom, on zarządzał, żeby dobrze pracowali i żeby pan miał dobry dochód z tego majątku (Rożki). Ekonom był i on pilnował tych, co pracowali w polu (Jasionka). Ekonom to był wy dworze u pana (Korolówka). Ekonom to taki nadzorca prac rolnych (Żółtańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia oraz okolice Chełma i Krasnegostawu (zob. mapa 30).

D. lp. *ekonoma*; D. lm. *ekonomów*; wymowa: *ekonom, ekonom*.

Por. *dozorca, gumieny, karbowy, polowy, przystawca, rządca*.

Ekspedient ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Ekspedient to sprzydaje w sklepie (Dobryń). Ekspedient to jak chłop sprzydaje (Kluczkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *ekspedienta*; D. lm. *ekspedientów*; wymowa: *ekspedént, ekspedínt*.

Por. *tawocznik, sklepiarz, sklepiczarz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Ekspedientka ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

W sklepach w mieście to ekspedientka przyważnie się mówi, a na wsi to sklypowa (Putnowice Wielkie). Kobieta, co sprzedaje w sklepie to jest ekspedientka (Kośmin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *ekspedientki*; D. lm. *ekspedientków*; wymowa: *ekspedéntka, ekspedíntka*.

Por. *sklepiarka, sklepowa, sprzedawczyni*.

Elementarz ‘podręcznik do początkowej nauki czytania’

Książka dla najmłodszych dzieci, z której się uczo czytać to jest elementarz (Majdan Wielki). Elementarz to pierwsza książka dla dziecka do nauki czytania (Godziszów). Elementarz to książka dla dzieci, co dopiro zaczynają chodzić do szkoły (Orłów Murowany). Z elementarza to ja jeszcze się uczyła, ale tera to musi nie mówić się, że to elementarz, tylko ma jakieś inne nazwe (Podedwórze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *elementarza*; D. lm. *elementarzów*; wymowa: *elementaš, élimentaš, elemyntaš, elementoš*.

Por. *alamentarz, lementarz*.

Emerytura ‘emerytura rolnicza’

Kiedyś na wsi żodnych emeryturów ni było i stare ludzie bidowali (Szperówka). Dobrze, ze tera stary człowiek na wsi ma emeryture, bo nie jest z niego taki dziad jak kiedyś (Wola Gałęzowska). Myryture mam i starcza mi na wszystko (Szuminka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *emerytury*; D. lm. *emeryturów*; wymowa: *emerytura, emyrytura, merytura, myrytura*.

Por. *renta*.

Fabryka ‘zakład produkcyjny’

Jest fabrykant, co miał te fabryke, i jest ten, co pracuje w fabryce pracuje (Krasnobród). Tera so fabryki, kiedyś ni było. Nie było gdzie tak zarabiać tak jak teraz, rozmaite powstały fabryki, to so dobre zarobki, a wtedy nie było gdzie zarobić, teraz jest (Bukowina). Ni ma kto lemieszka poklepać jeszcze, to ciężka sprawa jest, ale w ogóle nie ma na wsi czy to kowala, czy to szewca. A gospodarka musi iść zawsze, przecież do fabryki nie pójdzie lemieszka klepać (Słodków). W fabryce stryj w Ameryce pracował, to pisał, ale z początku to droge znaczuł, żeby do dum trafić z fabryki (Kolonja Wojsławice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *fabryki*; D. lm. *fabryk*; wymowa: *fabryka*.

Fabrykant ‘właściciel farbyki’

Tak, no może być ten, co ma te fabryke, to można go nazwać fabrykantem (Krasnobród). Tera fabrykantów nie ma, so przedsiębiorcy, a kiedyś to ludzie pracuwalí albo wy dworzec, albo u fabrykanta (Krasienin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fabrykanta*; D. lm. *fabrykantów*; wymowa: *fabrykant*.

Fach ‘wyuczona i stale wykonywana praca’

Ma dobry fach i wszędzie zajęcie zdybie (Niemce). *Z jego fachem to w Anglii przyjmo z pocałowaniem ręki i ni za takie pieniądze jak tutaj, no to pojechał, żeby trochę zarobić* (Wola Osowińska). *Tera to trzeba mieć dobry fach w rękach, a nie studia* (Dzierzkowice Wola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fachu*; D. lm. *fachów*; wymowa: *fax*.

Por. *zawód*.

Fajerka ‘zabawa z fajerką’

Fajerka to była zabawa. No to bawiły się te dzieci, fajerki były takie, brało się drut i fajerkę z kuchni, i leciało się z fajerko (Babin). *Wymyślano sobie samemu zabawy, na przykład jeździło się na fajerce. Z drutu robiło się takie popychadło, nazwijmy to, fajerkę brało się z komina i przez wieś jeździło się w to i z powrotem* (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fajerki*; wymowa: *fajērka, fajīrka, fajūrka*.

Falisty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Tam, gdzie są górki, pagórki, no to teren falisty jest (Krępa). *U nas to teren taki więcę falisty* (Wierzchowiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Żakowola, Polskowola, Bazanów Stary, Krępa, Michałówka, Wierzchowiska, Andrzejów pow. Janów Lubelski, Stojeszyn, Rataj, Wólka Ratajska, Zawada, Sitaniec (zob. mapa 14).

D. lp. *falistego*; D. lm. *falistych*; wymowa: *fałisty, fałysty*.

Por. *górczasty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Farbki ‘kolorowe krążki, którymi maluje się po rozrobieniu wodą’

Farbki to są do malowania na papierze (Kamionka). *Ja lubiała farbkami malować, bo to ładnie wychodziło, lepi jak kredkami* (Gdeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *farbek* // *farbków*; wymowa: *farpki*.

Por. *farby*.

Farby ‘kolorowe krążki, którymi maluje się po rozrobieniu wodą’

Farby to do malowania do szkoły są potrzebne, na rysunki są te farby (Nowodwór). *Farbów to ja nie miała takich prawdziwych, ale takie pu siostrze, co jeszcze trochę tam jich zostało, bo na nowe nie stać matki było* (Skrzychyżyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *farb* // *farbów*; wymowa: *farby*.

Por. *farbki*.

Faryniarz ‘mężczyzna zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa’

Faryniarz handlował kiedyś mięsem wieprzowym i wyrobami mięsnymi (Gromada). Faryniarz to człowiek handlujący mięsem świńskim (Wólka Abramowska). U faryniarza mięso i kiełbase się kupowało (Piotrków). Faryniarz, tun biuł świnie i wyrobiół (Świeciechów). Faryniarz to handlarz świńskim mięsem i kiełbaso (Wandalin). Faryniarz to bije świnie i sprzedaje mięso na rynku (Borysów). Ten, co wyrabia wszystko z mięsa, to faryniarz (Chmiel). Faryniarz to ten, co wyrabia przetwory z mięsa i jich sprzydaje (Tarnawa Duża). Faryniarz robiuł kiełbasy, sprzedawał mięso świńskie (Wierzchowiska). To jest masarz abo faryniarz, bo on zajmuje się biciem świń i sprzydaje mięso (Jarczówek). Downo to sie chodzilo po faryne do faryniarza (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne, z wyjątkiem niektórych obszarów Lubelszczyzny wschodniej (zob. mapa 28).

D. lp. *faryniarza*; D. lm. *faryniarzy* // *faryniarzów*; wymowa: *faryńaś, faryńoś*.

Por. *masarz, rzeźnik*.

Fastryga ‘nić używana do prowizorycznego zszywania materiału’

Fastryga to taki duży i rzadki ścieg (Motycz). Fastryga to takie zaznaczynie przed szyciem, znak dzie szyc (Polichna). Fastryga to była biało nitko, a potem te nitke sie wyjmało (Branica Radzyńska). Jedna tam fastryge robiła, jak to sie mówi, fastrygowała, a potem druga szyla maszyno (Księżomierz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fastrygi*; D. lm. *fastrygów*; wymowa: *fastryga*.

Faszyna ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Faszyna była więcy z gałęzi, gałęzie przysypane ziemio i tak zagaciuł błoto (Bończa). Faszyna była zrubiona z błota i gałęzi, i to zatrzymało troche te wode (Czajki).

Źródła: PM.

Geografia: Bończa, Czajki, Sulmice, Udrycze, (zob. mapa 12).

D. lp. *faszyny*; D. lm. *faszynów*; wymowa: *fašyna*.

Por. *gać, grobel, grobelka, grobla, nasyp, wał*.

Felczer ‘pracownik mający średnie wykształcenie medyczne, uprawniony do wykonywania prostszych czynności lekarskich’

Felczer był w ośrodku, to taki jeszcze jakby ni du kuńca doktor (Dzwola). Felczer to musi jeszcze nie tak uczony, żeby być duktoem i ludzi leczyć, taki troche niedouczony jeszcze, ale doktora ni było, no to i felczer pomóc móg (Chłopków). Kiedyś to takie felczery byli, co to ni doktor, ale leczyć móg (Wólka Abramowska). To kiedyś mówili, że felczer, bo taki jeszcze ni za bardzo wyuczony był na duktora (Niedzieliska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *felczera*; D. lm. *felczerów*; wymowa: *felčer*.

Figura I ‘figura przydrożna’ (zob. ilustracja 2).

Przy poświęceniu pól, to szło sie od figury do figury przez cału wieś i śpiwały ludzie różne pieśni religijne (Wolica). Tera już ni stroi sie tak figur i ni ma uroczyścioci pod

figuro (Wólka Kątna). *Figura tu stała od zawsze, i daly stoi, bo ludzie wirzące so* (Jasionka). *Z tej okazji, na wsi, we wsi Sumin, obok gospodarstwa postawili figure w tysiąc dziewięćset piątym roku, która to figura stoi do dnia dzisiejszego* (Sumin). *No, figury byli, tak. Krzyże, figury tak to tu. Ale to już nie pamiętam, ile lat te dwie stare figury tu so* (Tulniki). *W maju, ludzie były bardzo wierzący i chociaż przez dzień sie napracowali, to wieczorami musieli znaleźć czas, żeby pójść na majówkę, majówki były w maju. Nie raz jak duża wioska, to były i dwie figury, ubierały przeważnie kobiety kwiatami, były wieńce, wiły na krzyże, no i zbierali sie wieczorem już po pracy, to już wtedy i młodzież przychodziła, i chłopcy, i dziewczynki, prawie cała wieś schodziła sie, no i śpiewali majówki, nabożeństwo ku czci Matki Boskiej, litanie, no i później pieśni do Matki Boskiej, a jeszcze później tak przy końcu maja, na początku czerwca, jak już zboże było dosyć duże, no to takie obchodziło sie obchód pól. W każdej wiosce zbierali si ludzie przeważnie przy figurze, ksiądz przyjeżdżał, no i później od tej figury szli z obrazami, z krzyżem, z chorągwiami, no i szli przez wieś, no i okoliczne pola i co jakiś czas przystawali, modlili sie, no i na pamiątkę właśnie tamtego obchodu stawiali takie wystrugane drzewa, zwykle takie krzyżyki, no i ksiądz święcił te pola, te przyszłe plony. Ludzie sie modlili, żeby Pan Bóg dał szczęśliwie zebrać, żeby sie urodziło, żeby było jak najwięcej chleba dla biednych i dla wszystkich. To był bardzo piękny zwyczaj, to szli szoso tędy koło nas [...], no i tędy pod pola, pod torami, i z powrotem wracali do tam do tego krzyża sie, i tam sie odprawiała Msza Święta, bardzo piękny zwyczaj, to cała wieś wychodziła* (Rejowiec Fabryczny). *A i figury, u nas na wsi to chyba cztery figury, no i zbierali sie na majówkę, przed poświęceniem pól, nieboszczyka żegnali, to już zawsze tak było, a tera to zanika, stare nie mogo już za bardzo, a młode nie chco. A jak z pola jechali, to jak krzyż sie mija, i we wsi już dwie figury, to przy każdy trza było stanąć koniem, przeżegnać sie, pacierz zmówić i dopiro daly jechać, tak było, a tera nic, idzie, przejdzie i nawet sie nie przeżegna, zdziczeli ludzi do reszty* (Żrebce). *A nawet jak majówek nie śpiewały, to i tak sie stroiło, i tera sie stroi figure czy krzyż. Figure znaczy, a krzyż to wieniec taki sie robi, a i kwiaty stawio sie na dole. To taki znak naszej wiary i miłości do Boga, do Maryi (Sąsiadka). Do ty pory te pare babek pod figuro sie spotykamy i te majówkę odprawim, odśpiewamy, no bo po prostu taka już nasza tradycja* (Zynie). *Dzisiaj to nie wiem czy to wszyscy wiedzo, że to majówkę pod figuro mus odprawić, bo to taka nasza religijna tradycja, czy może i mało ze starszych to wiedzo, a z młodszych to mniej już teraz takie jest jakoś przyjęte* (Kawęczyn). *Jeszcze teraz majówkę odprawia sie pod figuro, bo gdzie indzi nie godzi sie* (Turka). *Już po zmroku przy figurze sie wszystkie zbierali na majówkę i już konieczne takie piosenki, co musiały być zaśpiewane, to Chwalcie taki umajone i to maryjne wszystko* (Deszkowice I). *Kiedyś, za moich czasów, to poświęcenie pól tak sie odbywało tak, wokoło wsi musiało być cztery ołtarze, [...], przy figurach. Jak nie było figury, to normalnie robiło sie ołtarze i do pierwszego krzyża to było uwite z kłosów żyta, pszenicy wianków trzy, dwie na chorągwi, a trzeci na krzyż nakładało sie. Nieśli obraz Matki Boskiej i taka procesja szła* (Tworyczów). *O radosne, bo nasze chłopcy wracajo, i to witali przy figurze, bo tam przy wjeździe od Zamościa, i to tam sie spotykali sitarze i rodziny* (Gromada). *Przecież czy przy figurach, czy gdzieś jak jest obraz, zawsze tam so kwiaty* (Hedwiżyn). *U nas na wsi to chyba cztery figury, no i zbierali sie na majówkę i przed poświęceniem pól* (Gołęb). *W maju to co wieczór pod figuro sie zbierali czy pod krzyżem, bo we wsi kilka było takich miejsc, i majówkę śpiewali aż niesto sie daleko, a tam znów słyhać było śpiew z inny wsi. Takie ludzie byli modlące, wierzące* (Wierzchowiska). *Trumna była niesiona do ostatniej figury, gdzie wszyscy sie pomodlili* (Meszno). *Babcia mi opowiadała, kiedyś nie tak jak teraz jak nieboszczyk jest nie, kiedyś nieboszczyk w domu, było wyprowadzenie na wsi, tego nieboszczyka pod*

ostatnio figure na wsi, bo tam była jedna figura, krzyż (Olszanka). Tam koło figury strasyło, tam z jakimis tańcuchami latało (Maszki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *figury*; D. lm. *figur // figurów*; wymowa: *fiɡura*.

Figura II ‘krzyż przydrożny’ (zob. ilustracja 4).

A taki krzyż przy drodze, no to krzyż lub figura, tak i tak się mówi (Nowodwór). To można powiedzieć przy krzyżu i pod figuro, bo to jest to samo (Zawada). Pod figuro to jest to samo, co pod krzyżem (Ignaców). Pod figuro strasza, tak mówili, i jak się szło tamtędy, no dzie tyń krzyż był, ta niby figura, to się licyało prędko, żeby co ni złapało (Zielone). Stojął taki krzyż przy drodze, i on on uwiązał krowe przy ty figurze (Siemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *figury*; D. lm. *figur // figurów*; wymowa: *fiɡura*.

Por. *krzyż, krzyż przydrożny*.

Figura III ‘kapliczka przydrożna’ (zob. ilustracja 3).

Figura to mały, drewniany lub murowany domek albo daszek ze świętym obrazem lub figurko (Krzemień). Figura to jest to samo, co kapliczka przydrożna (Majdan Gromadzki). Każdo kaplicke nazywano figuro (Biała). Modlono jest przy figurze (Osuchy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *figury*; D. lm. *figur // figurów*; wymowa: *fiɡura*.

Por. *figurka, kaplica, kapliczka*.

Figurka ‘kapliczka przydrożna’ (zob. ilustracja 3).

Za kogoś czy tak jak tego, na pamiątkę, stawiali take figurke (Tulniki). Przy drogach, pu lasach, to stojo takie figurki Matki Boski i świętych (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *figurki*; D. lm. *figurków*; wymowa: *fiɡurka*.

Por. *figura, kaplica, kapliczka*.

Flaki I – tom III: 116.

Flaki I – tom III: 116.

Flaki III – tom VI: 163.

Flaki IV – tom VIII: 133.

Flaki V ‘mieszkańcy miasta’

Flaki to nazwanie takie na ludzi z miasta (Janiszkowice). Flaków sie z miasta najychało, bo u nas czyste powietrze (Łuszczacz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lm. *flaków*; wymowa: *flaki*.

Por. *koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panice, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice.*

Flaszka I – tom VI: 164.

Flaszka II ‘niska, pękata buteleczka na atrament’

Atrament to był w takich flaszkach pękatek, matych takich, niskich (Wielkolas). W ławce była flaska z atramentem, w ni sie macało stalówke i sie pisało (Stojeszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wielkolas, Abramów, Lipa, Irena, Stojeszyn, Hucisko, Ciosmy.

D. lp. *flaszki*; D. lm. *flaszek // flaszków*; wymowa: *flaška, flaska*.

Por. *katamarz*.

Flisak ‘człowiek trudniący się spławem drzewa’

Flisaki płyneli, tu powiazane te pasy, i płyneli (Kopyłów). Te flisaki, bu tu jich dwóch, trzech czy czterech, w zależności jaka tratwa, bu tu płyno aż powiadajo du Gdańska. To był spływ drzewa (Kryłów). Zawody byli różne, tu putrzebny był i flisak, i szewc, i krawiec, i rymarz, i trac, i studniarz, i kowal, bo to wszystko putrzebne było na wsi (Oszców).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *flisaka*; D. lm. *flisaków*; wymowa: *flisak, flisok, flysok*.

Por. *oryl, tratwiarz*.

Folga ‘ulga w czymś’

Dustaliśmy trocha folgi w podatku, ale to było niwiele, dużo nie dawali ty folgi, i jakoś sobie człowiek musiał radzić (Wola Dereźniańska). Trza było kontygent oddać i żadny folgi ni było (Zaburze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *folgi*; D. lm. *folgów*; wymowa: *folga*.

Por. *ulga*.

Folować ‘wyglądzać łuby do sit’

Po wystruganiu sie folowało łuby w specjalny folowni, i suszyło sie. Po wysuszeniu znów sie folowało (Bukowa). Łuby folowały, jak sita rubiły (Majdan Gromadzki).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *folować*.

Folownia ‘narzędzie, którym wyglądzano łuby do sit’

Po wystruganiu sie folowało łuby w specjalny folowni, i suszyło sie (Bukowa). Folownia to była to rubienia sit, takie gładzynie jich (Ruda Solska).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *folowni*; D. lm. *folowniów*; wymowa: *folovnia*.

Por. *folownica*.

Folownica ‘narzędzie, którym wygładzano łuby do sit’

Była też folownica, taka jak w pralkach frania, taka wyżymaczka. Tylko w tej folownicy był jeszcze trzeci watek. Na tej folownicy skręcano obręcze na mokro, a do produkcji przetaków to już trzeba było mieć suche (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *folownicy*; D. lm. *folowniców*; wymowa: *folovníca*.

Por. *folownia*.

Folwark ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Folwark to gospodarstwo pana, dziedzica (Grabowiec). Folwark to takie gospodarstwo, w którym mieszkał dziedzic przyd wojno (Kodeniec). A we żniwa też tak jeździli po folwarkach, zarabiali, bo nie było gdzie tak zarabiać jak teraz (Bukowina). Jak my kupowali ziemię, jak parcelowali ją, to było z tego folwarku, z folwarku tego dziedzica była ta ziemia (Sulmice). My kupowali ziemię, bo ją parcelowali, bo tu był folwark (Wytyczno). Tu na terenie gminy to folwarki byli (Wiryki). Folwarki upadały, panowie sprzedawali ziemię (Lisiowólka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *folwarku*; D. lm. *folwarków*; wymowa: *folwark*.

Por. *dobra, dwór, majątek*.

Fornal I – tom II: 63.**Fornal II** ‘pracownik folwarku, który zajmował się końmi’

Fornal to pracował z końmi we dworze (Maziarka). Fornale to przez cały rok pracowali przy koniach (Chmielnik). Fornal to robotnik przy koniach u swego pana w folwarku (Siedliszcze). Fornal to końmi się zajmował, dbał o powóz i woził dziedzica (Piotrków). Fornal zarządzał dworem i końmi, bo dziedzic ni robił tego, tylko fornal był (Olszanka). W tym dworze jak tam te furnale przy koniach były, to miały lepiej, tak się nie napracowały (Skorczyce). Fornal to robotnik pracujący z końmi w folwarku (Żółtańce). Fornal to robotnik pracujący na roli i zajmujący się kuźmi (Teresin). Fornal to pracował w folwarku i on zajmował się końmi (Osmolice). Do koni to fornale byli, fornale się nazywali (Chmiel).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *fornala*; D. lm. *fornalów*; wymowa: *fornal*.

Por. *furman*.

Forszpant ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

Idu na forszpant, bo sołtys kazał (Skryhiczyn). Furmanki na forszpant posyłali (Horyszów Polski). Foszpant był dla wojska (Kawęczyn). Furmanka była wysłana urzędowo z polecenia sołtysa na forszpant (Mołożów).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *forszpantu*; D. lm. *forszpantów*; wymowa: *foršpant, fošpant*.

Por. *poszpant, szalwark, szarwarek*.

Fosa ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Fosa to rów, ale zrubiony przez człowieka (Wólka Abramowska). *Fosa to zrobiony taki rów do odprowadzania wody z dróg, z pól* (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *fosy*; D. lm. *fos* // *fosów*; wymowa: *fosa*.

Por. *przeгон, przepust, rowek, rów, spust*.

Fujarka ‘prosty ludowy instrument muzyczny dęty w formie piszczałki z drewna, z otworami bocznymi’

Fujarki to strugali z drzewa wirzbuwego (Zwiartów). *Jak taki zdolny pastucha, to pas krowy i fujarkę se ukręcił z wirzby* (Charlejew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fujarki*; D. lm. *fujarków*; wymowa: *fujarka*.

Por. *piszczałka*.

Funt ‘dawna jednostka wagi około 300–500 gramów’

Kiedyś to ważyli na funty (Niemce). *Funt to musi tak koło pół kila było czy jak* (Siennica Różana). *To masło na funty sprzydawali* (Alojzów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *funta*; D. lm. *funtów*; wymowa: *funt*.

Furman I – tom II: 64.**Furman II** ‘człowiek powożący końmi’

Furman to człowiek kierujący wozem, furmanko (Ruda Solska). *Furman to ten, kto prowadzi wóz z kuniem* (Wierzbica pow. Chełm). *Furman to ten, co powozi końmi, bat miał i za lejce trzymał* (Siedliska pow. Krasnystaw). *Furman to każdy, co jedzie wozem i pogania kunie* (Terebela). *A ten kto powozi, kto kieruje końmi, to jest furman* (Krasnobród). *Który chłop miał bat, to był furman* (Opoka). *Nawiuzoł, zebroł, nawiuzoł może trzydzieści, może czterdzieści tych wiuzek lnu, no i do dumu, furman przyjechoł i do dumu* (Kocudza). *Furmany to miały te burki, to pamiętam. To z sukna. Ale toż na ubraniu sie nakładato, tak jak teraz palto. Furmany te burki to miały, burki takie długie* (Janiszkowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *furmana*; D. lm. *furmanów*; wymowa: *furman*.

Por. *wozacz, wozak, woźnica*.

Furman III ‘pracownik folwarku, który zajmował się końmi’

Furman to zarobkujący końmi, wy dworze pracowoł (Polichna). *Furman pracuje we dworze i wozi dziedzica* (Kodeniec). *Furman był i woził dziedzica powozem* (Jarosławiec). *Dziedzica i rządce we dworze woził furman* (Sławęcin). *Furman to był taki pracownik wy dworze, co zajmował sie końmi i wozem* (Worgule). *Furman to jeździ i tak zarabia tym furmanowaniem* (Wyhalew). *Furman zarabiał własnymi końmi* (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *furmana*; D. lm. *furmanów*; wymowa: *furman*.

Por. *fornal*.

Furmanka I – tom II: 64.

Furmanka II ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Furmanka była wysłana na fosz pant (Mołożów). Pojechał na furmanke, bo jemu sołtys kazał (Dubica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 34).

D. lp. *furmanki*; D. lm. *furmanków*; wymowa: *furmanka*.

Por. *podwoda, stójka, szarwarkowa furmanka*.

Gać ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Gać jest usypana z zimi na rzece czy na jeziorze, żeby przejść (Piotrawin). Gać to sie robi po to, żeby woda daly sie nie przedostała (Hosznia Ordynacka). Gać, no to sie usypuje z zimi, i ona zatrzymuje wode (Naklik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lubartowa, Lublina, Opola Lubelskiego, Biłgoraja i Zamościa (zob. mapa 12).

D. lp. *gaci*; D. lm. *gaciów*; wymowa: *gać*.

Por. *faszyna, grobel, grobelka, grobla, nasyp, wał*.

Gaik ‘młody las liściasty’

Gaik to nowo nasadzony las liściasty, taki jeszcze młody (Rogóżno). Gaik to bardzo młody las liściasty (Karmanowice). Gaik to młodziutki las, tak po pare gałązków i listków niwiele na nich jeszcze (Stefankowice).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gaika* // *gaiku*; D. lm. *gaików*; wymowa: *gaik*.

Por. *kultura, lasek, młodnik, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Gajowczyk ‘strażnik pilnujący lasu’

Gajowczyk to pracuje w lesie, pilnuje jego (Międzyłęś). Gajowczyk lasu pilnuje, takie ma zadanie (Kąty).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *gajowczyka*; D. lm. *gajowczyków*; wymowa: *gajofczyk*.

Por. *gajowy, leśniczy, leśnik*.

Gajowy ‘strażnik pilnujący lasu’

Gajowy to pracownik leśny, un pilnuje lasu i robi, co trzeba, w tym lesie (Dutrów). Gajowy to człowiek pilnujący lasu (Rudy). Gajowy pilnuje lasu i w lesie pracuje (Krziemień). Gajowego to sie chłopcy bali, bo pilnował tego drzewa i łapał złodziejów, a byli takie złodzieje, co poszeł i wycion drzewo (Dobryń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gajowego*; D. lm. *gajowych*; wymowa: *gajovy*.

Por. *gajowczyk*, *leśniczy*, *leśnik*.

Gałganiarz I – tom VIII: 137.

Gałganiarz II – tom VIII: 137.

Gałganiarz III – tom VIII: 137.

Gałganiarz IV ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Kupuje stare gałgany, stare gałgany, tak krzychoł tyn gałganiarz, i tak od jedny wsi do drugi, tak jeździł po wsiach za szmatami (Bazanów Stary). Gałganiarz, no bo kupował stare gałgany (Rudno). Gałganiarz coś tam dawał tym ludziom i brał od nich stare szmaty (Lipnica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Komarno, Witulin, Worgule, Lipnica, Dobryń, Bazanów Stary, Krępa, Pogonów, Rudno, Wielkolas, Abramów (zob. mapa 29).

D. lp. *gałganiarza*; D. lm. *gałganiarzów*; wymowa: *gaugańaś*, *gaugańoś*.

Por. *szmaciarz*, *szmatałajnik*, *szmatkarz*, *szmatnik*, *szmatun*.

Ganiany ‘zabawa, w której jedna z osób uczestniczących goni pozostałe usiłując którąś złapać’

A w co sie bawili, w dwa ognie, w ganianego, dzieci sie ganiiali, żeby kogoś złapać, i potem tyn złapany ganiał i łapał (Majdan Stary). Dzieci to bawiły sie w ganianego, w berka, to było to samo, ta sama zabawa (Urzędów). A i w berka sie bawili, w tego ganianego mówili, bo ganiiali sie i jeden drugiego uderzał, i później uciekali (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ganianego*; D. lm. *ganianych*; wymowa: *gańany*.

Por. *berek*.

Garbarz ‘rzemieślnik, który wyprawia skóry’

Garbarz wyprawiał skóry, a potem kto inny szył z tego futra, kozuchy (Krasnobród). Garbarze były, bo ludzie owce trzymali, to i skóry były (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *garbarza*; D. lm. *garbarzów*; wymowa: *garbaś*.

Por. *garbownik*.

Garbownik ‘rzemieślnik, który wyprawia skóry’

Grabownik to znał sie na skórach, umiał jich wyrobić (Dąbrowica). Za okupacji niemieckiej, to skór nie było wyprawianych. Tylko metodo tako domowo skóry sie wyprawiało cielece. Ale już tak nie umieli wyprawić dobrze. Brakowało jakichś tych garbowników (Poniatowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *garbownika*; D. lm. *garbowników*; wymowa: *garbovnik*.

Por. *garbarz*.

Garncarz ‘rzemieślnik, który wyrabia garnki z gliny’

Garncarz to wyrabiał różne garki (Panasówka). Każdy garcarz to pozno swojo robote, gdzie by nawet była, i w Warszawie. Łobcy to tego nie uzna, bo un sie na tym nie zno, na tem, na tem, na tem całym sekrecie, bo to jes. A garcarz garcarza pozno. [...]. W ty-siąc szejset piędziesiątym szóstym roku garcarze w Urzędowie już byli. Skąd przyszli, to nie wiadomo. Mówio tak, że to po Szwedach prawdopodobnie pozostali te garcarze, bo już sie ciugnęło. A z tego było napisne w metrykach koronnych w Warszawie, że jako garcarze już w tem roku byli. Nasza historia taka ma tradycje. Garcarze mieli cech garcarski. Co tam w tym cechu było. Świece lali. I te garcarze tak wyglądali. Każdy garcarz tu taki był ufolowany tu, tu świecu, bo miały te surduty takie długie, a to łoni, ich tak łały, bo ja tam jeszcze nie pamiętom, jak to opowiadali, że jak oni to, to lali, to tam tym woskiem sie tak obliwali, bo to tam casem sie popili, to, to, to było. Takie zbytki robili, to tak jeden drugiemu na złość robił. To cech był garcarski, najstarszy cech garcarski Urzędowa (Bęczyn). Garcarz wyrabia garki, dzbanki, z gliny, wszystko (Bisz-cza). Dziadek umiał to garncarstwo i ojciec też umiał to garncarstwo, od prapradziada sie ciągnie daleko, pierwsze były jak u nas w Urzędowie, to pierwsze były Gajeckie gar-carze. Garcarze, garcarze z Warszawy jechali, ale żaden drogu nie mijaly. Garcarze, garcarze marno wasza wieś, zeby nie te garki, nie byłoby, co jes. Dziwuju sie ludzie za co garcarz pije, robi w poniedziałek garnek, cały tydzień pije. Garcarze, garcarze, bo wos Pan Bóg skarze, słaby towar, za ten towar słaby, przeklinajo baby (Urzędów). Garncarze były, gliniarze to byli, tutaj pod Wojcieszkowem na Glinnie, na Glinnymi, i one wyrabiały garnki, wyrabiały wszystko, bardzo artystycznie robiły, pomalowały tak, że to było garnki, dzbanki, miseczki były, wazony, wazoniki, one wszelko rzecz ro-biły, prawdopodobnie jeszcze teraz jeden tam coś robi. To pod Wojcieszkowem (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *garncarza*; D. lm. *garncarzów*; wymowa: *garncaś, garcaś, garncoš, garcoś*.

Por. *zdunar*.

Gater ‘zakład, gdzie maszynowo rżnie się drzewo’

Takie gatry byli i tam to drzewo cieni (Malewsczyzna). Gater to po dawnymu mówili, potem już tartak był, ale to na to samo wychodzi (Jacnia).

Źródła: PM.

Geografia: Malewsczyzna, Jacnia, Rudka.

D. lp. *gatra*; D. lm. *gatrów*; wymowa: *gater*.

Por. *tartak*.

Gdzie ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Jak sie nie wi, gdzie iść, to sie pyta, gdzie to jest (Grzędówka). Gdzie ta droga idzie, pytam taki młody, a ona nie wi, choć tu mieszka (Mircze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *gże*.

Por. *do, dokąd, dokiela, dzie, pokąd*.

Geometra ‘urzędnik, który mierzył pola’

Geometra to miał take krokiewkę i chodziuł, mierzuł te pola (Podborcze). *Geometra to był do pomiarów pól* (Końskowola). *Geometra to był wielgi urzędnik, z puwiatu był* (Dzierążnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *geometry*; D. lm. *geometrów*; wymowa: *geometra, geometra*.

Por. *mierniczy, nizinier, ometra*.

Gizda ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Lało cały dzień i na drodze sie tako rzadko gizda zrubila (Staw Noakowski). *Po dyszczu to na naszy drodze kiedyś jedna gizda była* (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Staw Noakowski, Nielisz (zob. mapa 6).

D. lp. *gizdy*; D. lm. *gizdów*; wymowa: *gizda*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, dryzda, graś, jaruga, patoka, rozkał*.

Glinianka ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glinianka to miejsce, dzie duzo gliny jest i kopio te gline (Antoniów). *Ludzie se jakoś radzili, jakoś żyli, w ty gliniance gliny nakopał i tym podłoge ładnie wygładziuł, była jaśniutka taka* (Panasówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa.

D. lp. *glinianki*; D. lm. *glinianek // glinianków*; wymowa: *głińanka, głyńanka, głińonka*.

Por. *glinianki, gliniarka, gliniarnia, glinisko, glinnik*.

Glinianki ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Gline w gliniankach kopały i na budowe musi brały te gline (Poniatowa). *Gline brały z takich glinianków, poszet do glinianków, nakopot gliny i było* (Szczuczki).

Źródła: PM.

Geografia: Słotwiny, Szczuczki, Karczmiska, Poniatowa.

D. lm. *glinianek // glinianków*; wymowa: *głińanki*.

Por. *glinianka, gliniarka, gliniarnia, glinisko, glinnik*.

Gliniarka ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glina to była w takich miejscach, co nazywali gliniarka to miejsce (Kozubsczyzna). *Gline brały z gliniarki, tam kopały te gline na taki własny użytek* (Motycz).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *gliniarki*; D. lm. *gliniarek // gliniarków*; wymowa: *głińarka, głyńarka*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarnia, glinisko, glinnik*.

Gliniarnia ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Gliniarnia to miejsce, dzie kopało sie gline (Kopina). *Glina był potrzebna, lepili glino wszystko, ale trza jo było wykopać pierw, tu była taka gliniarnia i tam kopali* (Głębokie).

Źródła: PM.

Geografia: Kopina, Puchaczów, Głębokie, Wólka Tarnowska.

D. lp. *gliniarni*; D. lm. *gliniarniów*; wymowa: *głińarńa*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarka, glinisko, glinnik*.

Glinisko ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glinisko to tam, gdzie kopie się glinę, bo glina była potrzebna na budowę i do zalypienia dziur w ścianach, w podłodze (Siennica Duża). Ludzie radziły sobie jak mogły, a to glinę kopaty w tym glinisku, a to ryby łapały i sprzydawały (Sulów).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Kraśnika.

D. lp. *gliniska*; D. lm. *glinisków*; wymowa: *głińisko*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarka, gliniarnia, glinnik*.

Glinnik ‘miejsce, gdzie wydobywa się glinę’

Glinnik to było miejsce z glino, no takie miejsca, gdzie glina była i tam się kopało te glinę (Mokrelipie). Babcia opowiadała, że jej łojciec to poszedł do glinnika, gliny nakopuł i w ty pudłodzi, to ni pudłoga, a zimia była, no i te dołki w zimi zalepiuł i to ładnie nawet wyglądało (Ratoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Ratoszyn, Opoka, Ostrzyca, Tarnawa Duża, Udrycze, Mokrelipie, Zawada.

D. lp. *glinnika*; D. lm. *glinników*; wymowa: *głińńik*.

Por. *glinianka, glinianki, gliniarka, gliniarnia, glinisko*.

Głęb I – tom IV: 82.

Głęb II ‘głęboka woda w rzece’

Głęb taki wielgi i w tym miejscu trza uważać, żeby sie tu ni kapać, bo może porwać (Wola Gułowska). Tu na Wieprzu to nawet głęb jest, zdradliwie wchodzić do ty wody (Baranów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *głęb*; D. lm. *głębów*; wymowa: *głomp, głuump*.

Por. *bełk, bezednia, dunaj, głębia, głębina, głębizna, głęboczyzna, przepaść, toń*.

Głębia ‘głęboka woda w rzece’

Taka głębia w rzece, można sie utopić (Trzebieszów). Tam, gdzie głębia jest, to już taka rzyka niebezpieczna w tym miejscu (Piotrawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *głębi*; D. lm. *głębiów*; wymowa: *głembá, głuymbá*.

Por. *bełk, bezednia, dunaj, głęb, głębina, głębizna, głęboczyzna, przepaść, toń*.

Głębina ‘głęboka woda w rzece’

Tu za zakrętem to głębina jest w rzyce i trza uważać z kapaniem (Pałecznicza). Tu były takie głębiny, no i un poszedł sie kapać i dzieś w ty głębinie zginął z oczów wszystkim, zaczeni go szukać, a on żarty sobie zrobił z nich i w krzokach siedziół (Braciejowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *głębiny*; D. lm. *głębiniów*; wymowa: *guembina*, *gũymbina*.

Por. *bełk*, *bezednia*, *dunaj*, *głab*, *głębina*, *głębizna*, *głęboczyzna*, *przepaść*, *toń*.

Głębizna ‘głęboka woda w rzece’

Rzeki so różne, ale jak sie trafi głębizna, to lepi tam nie wchodzić, bo strach (Siemięń).

Jak dużo opadów jest, to w rzekach głębizna sie robi (Czemierniki).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego.

D. lp. *głębizny*; D. lm. *głębizniów*; wymowa: *guembizna*, *gũymbizna*.

Por. *bełk*, *bezednia*, *dunaj*, *głab*, *głębina*, *głęboczyzna*, *przepaść*, *toń*.

Głęboczyzna ‘głęboka woda w rzece’

W Tanwi to dla mnie za wielga głęboczyzna jest, boje sie tam włazić (Smólsko Duże).

Przyd wojno to chudzili kapać sie w Bugu, ale dla mnie to była za bardzo głęboczyzna (Skryhiczyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *głęboczyzny*; D. lm. *głęboczyznów*; wymowa: *guemboczyzna*, *gũymboczyzna*.

Por. *bełk*, *bezednia*, *dunaj*, *głab*, *głębina*, *głębizna*, *przepaść*, *toń*.

Głównia – tom VI: 178–179.

Głód I – tom V: 163.

Głód II ‘brak pożywienia’

A jak był głód, to sie te tubode jadło. Ludzie gutuwali i jedli, jak młode te listki jeszcze byli. To taki był jak dzisiaj tyn spinak (Staw Noakowski). *Co to głód to dziś nie rozumio, bo głód to był w wojne, my jak ucikali, to cybulo pu ugradach sie żywili, a chleba nie widzieli po pare dni, dzieci z głodu płakali* (Uchańka). *O, jak ten sierp, to brało sie przede żniwy w ręce ostrożniutko, ucałowowało sie i wtedy można było zacząć żęcie. I żeno sie te pirsze garstke zboża, a potem daly, całe pole tak sie żeno. Ale tak, żeby nie uronić ani kluseczka, ani ziarenka, a tyn sierp to szed tak z łojca na syna, jak gospodarstwo przekazał to i sierp dawał i mówił, żeby ty zawsze miał co nim kosić, żeby nie było głoda* (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *głodu* // *głoda*; D. lm. *głodów*; wymowa: *gũut*.

Główne drzwi ‘główne drzwi do kościoła’

Od frontu so główne drzwi do kościoła, a z boku to już do zakrystii, to już so boczne drzwi (Wielęcza). *Stajo w głównych drzwiach, a daly ni wejdo, co to za moda dzisiaj u tych młodych* (Sułów). *Kiedys to za główne drzwi kościoła grzesznik nie wszed, bo księża krzyczeli, a tera same ludzie stajo w głównych drzwiach i dali ni wchodzo* (Elżbiecin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *głównych drzwi*; wymowa: *g_uuvne d_zvi, g_uuvne žvi*.

Por. *duże drzwi, wielkie drzwi*.

Gmina ‘najniższa jednostka podziału terytorialnego i administracyjnego, składająca się z kilku wsi’

Gminna nasza graniczyła sie z Włodawo, a nalyżała do Chełma, bo tam było województwo (Wyryki). Kiedyś to gmina była w Śaciasce, a potem to zlikwidowali, i do gminy w Sułowie tera należymy (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gminy*; D. lm. *gmin // gminów*; wymowa: *g_mina, g_minna*.

Golec ‘człowiek bardzo biedny’

Golec to taki człowiek bez środków do życia (Spiczyn). Golec, bo un nic ni ma (Rozięcín). Golec to taki, co był byz pola, a morgi na wsi to była pudstawa (Zahajki pow. Włodawa). Golca na męża uzina i biduje tera, ale zakuchala sie w takim golcu, co nawet morga ni miał (Żerdź). Ojciec mówi, a z czego bedzieta żyli, jak un golec, nic ni mo, i nie dot zgody na ślub, tak kiedyś było (Popkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *golca*; D. lm. *goleców*; wymowa: *golec*.

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, gołodupiec, nędzarz, ubogi*.

Gołodupiec ‘człowiek bardzo biedny’

Gołodupiec to człowiek, co nic ni ma, u nas taki był, pola tyle, co na lykarstwo, chałupina sie walila (Luchów Dolny). Gołodupiec, ale w portkach, a una już była stara panna taka, grubo po dwudziestce, no i gołodupiec dobry, aby wzion (Zielone). Gołodupiec taki, a chce sie żynić, z czego oni bedo żyć (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *gołodupca*; D. lm. *gołodupców*; wymowa: *gou_odupec, gou_odupec*.

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, golec, nędzarz, ubogi*.

Gontarz ‘rzemieślnik zajmujący się kryciem dachu gontem’

Gontarz to krył dachy gontem (Olszanka). Gontarz był, no i te gontarze gontami kryli dach, a potem to i blacho, i ternitem, i teraz dachówko (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *gontarza*; D. lm. *gontarzów*; wymowa: *gontaš, guntaš*.

Gorzelnia ‘zakład produkcyjny, w którym wyrabia się wódkę’

Gorzelnia to jest taki lygalny, państwowy już zakład, dzie sie wódkę robi (Osmolice). Była gorzelnia, no i z kartofli robiono spirytus (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gorzelni*; D. lm. *gorzelniów*; wymowa: *goželńa, guželńa*.

Gospoda ‘restauracja wiejska’

Gospoda to wiejska restauracja, dzie można zjeść, a i wódki sie napić (Grabowiec). Un lubiał se popić, to z gospody jego byz przerwy wyciągała, ale ni awanturował sie (Wyczołki). Chłop to pójdzie do gospody, a babie to nie wypada (Bokinka Pańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *gospody*; D. lm. *gospodów*; wymowa: *gospoda, guspoda*.

Por. *gościniec, karczma, zajazd*.

Gospodarka ‘indywidualne gospodarstwo rolne’

Gospodarka to ziemia razem z budynkami i inwentarzem (Siedliska pow. Krasnystaw). Kiedyś z guspodarki tyko żyli, a dzisiaj ludzi pracujo. Pracujo, jeszcze majo guspodarki (Dorohusk). Trzymali my guspodarke dobrze, bo nasze ojce też trzymali mocno guspodarke (Bezek). Gospodarka kiedyś, to wszystko sie kopało ręcznie, nie tak jak teraz, motykami i buraki sie wyrwowało, takie widły były i trzeba było te buraki wyrwać. Dzieciaki mniejsze to nie dały rady, no to któryś z rodziców znosili na kupki, trzeba było skrabać z błota, z ziemi i później obrzynać na kupki. To dzieciaki cało jesień, mało co do szkoły chodziły wiejskie dzieci, no nie wszystkie, no, ale jak mieli guspodarki większe, a nie stać ich było nając takich ludzi obcych, no to dzieciaki szły w pole (Rejowiec Fabryczny). Zanedbał guspodarke, bo długo chorował (Babin). Moja babka była z guspodarki i ona dostała spat sto rubli (Sulmice). Gdzieś dali uczyć, to jak nie stać kogus było, to już jak kto był zamożny, to wystół dziecko gdzieś dali, ale z chłopów to mało, bo trza było zaro guspodarke sprzedać, jaku kto miał, większu czy mniejszu, dopiro by dzieci uczył (Zgoda).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *guspodarki*; D. lm. *guspodarków*; wymowa: *guspodarka, guspudarka*.

Por. *guspodarstwo*.

Gospodarstwo I – tom IV: 268.**Gospodarstwo II** ‘indywidualne gospodarstwo rolne’

Gospodarstwo to całość posiadanej ziemi razem z budynkami i inwentarzem (Nasutów). Gospodarstwo, to ma dużo ziemi i dużo świń, i ma takie gospodarstwo, majo swój traktor, majo swój siewnik, i roztrząsacz obornika nawet majo, wszystko. Rozwojowe to guspodarstwo majo. Syna wykształcił na rolnika i teraz z synem guspodarzo (Nowodwór). Dziś nikogo nie ujrzy, bo każdy zagoniony za praco, zostaje dwoje ludzi w gospodarstwie (Ślōdków). No jeśli chodzi o sprzęt, prawda, to takie dawne gospodarstwa, to nawet nie tylko wóz, była brona drewniana (Turka). Na hektary liczyli to guspodarstwo, jak było dużo hyktarów, to już dobre guspodarstwo (Bortatycze). Duże gospodarstwo u nas było, bo dwadzieścia pięć hektary (Glinny Stok). Duże gospodarstwo u nas było. Bo było trzydzieści, znaczy, hektary (Radcze). Tera młode przejeńy guspodarstwo, ale one sie nie napracujo, bo maszyny wszystko za nich zrobio (Lechuty Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *guspodarstwa*; D. lm. *guspodarstw*; wymowa: *guspodarstfo, guspudarstfo, guspudarstfo*.

Por. *guspodarka*.

Gospodarz I ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

A gospodarze teraz to sami sobie robio, co mogo, tam ni najmujo, bo ni ma kogo, ni ma już ty bidoty, co kiedyś (Kolonia Drzewce). A w zimie jeszcze gospodarze, to tam nie było maszyn. Kto tam wiedział o maszynach. Tam gdzieś, gdzieś na wiosce. Może była jaka wioska, ze dwie maszyny, może też nie. Reszta to takie cepami, takie starodawne, dwa kije do kupy złączone ji tak cało zime gospodarz młócił w stodole (Tarnawka). Posztaś do roboty, patrzałaś, żeby ci tam gospodarz dał jaki kawałek chleba (Stulno). Całe zime gospodarz cep, cep, cep, cep, i młócił (Dorohusk). A jak już skończyły wykopki tych kartofłów, jak dokopały w jednym dniu u kogo, a to gospodarz przywiózł albo wina, albo piwa (Dzierzkowice). Przódy to trza było tyko koso kosić, pod rękami zbierać, brać to wiązać, sechło. Późni dopiero cepa brać, cepem już gospodarz wymłócił (Wytyczno). Szli rano z motykami i na boso, i kopali motykami, i na wieczór jeszcze obiad wozili. Gospodarz już jedzie, już gospodynia nagotuje na gorąco. Siedzenie, to związo siana i w zbanki czy w garki w te siedzenie, żeby ciepło było. Rozścielajo tam płachte, obrus i siadajo dookota, i nalewajo w jedne miskie (Jableczna). To gospodarz cie zawołał do tego, do krów paść, bo jeszcze jak były gospodarze, to trzeba było krowy paść. Bo gospodarze miały dobrze, a tako bidota ni. Było więcej bidoty niż gospodarzów (Zastawie). W zimie gospodarze mieli bardzo dużo zajęcia, biedny, niebogaty gospodarz, to całe zime młócił zboże cepem i słome wyprawiał na dach, musiał słome wykręcić, wyczyścić i na dach (Radce). A gospodarze dawali jeść, jak widzieli że dziad jest głodny (Urzędów). Zboże sierpem żnyłam i czas na wszystko miałam, a teraz kombajn przyjedzie, zrobi wszystko co jes do zrobienia, a gospodarze jeszcze narzekajo, że na wsi ni ma czasu. Przecież to grzech tak narzykać, to Pana Boga obraza (Luchów Dolny). No ji późni jak już pudrostał ja, ji no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić du ruboty, bu bracia pošli du wojska, jeden w jednym roku, drugi w drugim, już nie było jich w domu, siostra już też chodziła to na zarobki, to na odrobki, i ja już zaczenam chodzić na te udrobki, bu przecież pola kawałek było, bo łójciec z matko kupili, ale ni było koni, ni było gospodarza, a pole trzeba było łodrabiać (Stryjów). No i tak to wszystko końmi orali, a później to gospodarz rzucał pierwszy ziarno w glebe, to też czynił znak krzyża świętego, a sieli z płachty. A żniwa to gospodarz zaczynał od znaku krzyża świętego, wstawał, zdejmował czapke i wszyscy żniwarze za nim i wtedy właśnie zaczynało sie żniwa (Rejowiec Fabryczny). Gospodarz w drugi dzień świąt Wielkanocy, to szed wszystkie swoje pola obchodził. A kiedyś to gospodarz nie posioł zboża bez wody święcony. Zajechoł na pole, mioł święcone wode, pokropił nio i dopiero sioł (Grabówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. gospodarza; D. lm. gospodarzy // gospodarzów; wymowa: gospodaś, gospodoś, guspodaś.

Por. chłop, kmieć, rolnik.

Gospodarz II ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Gospodarze sie liczyli od paru hyktarów, bo taki, co tam troszki pola, to żaden gospodarz (Otrocz). Jak miał gospodarz tak zy sześć, siedem morgów pola, to był dopiro gospodarzem (Mołodiatycze). Gospodarz to taki właściciel dużego gospodarstwa rolnego, tych morgów dużo, bo jak mało, to nie gospodarz, ale dziad (Gorajec). Gospodarz to jak ma dużo morgów (Orłów Drewniany). Z niego był gospodarz na dzisiećiu morgach (Choroszczyńska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gospodarza*; D. lm. *gospodarzy* // *gospodarzów*; wymowa: *gospodaś, gospodoś, guspodaś*.

Por. *bogacz, bogaty, kułak*.

Gospodarzyć ‘uprawiać rolę, hodować zwierzęta’

Syna wykształcił na rolnika i będzie gospodarzyć razem z nim (Nowodwór). Było ich pięć siostry, jidnego brata mieli, ale ten brat gospodarzył, gospodarzył, późni wyjechał za granice, do Francji. I te siostry tak sami gospodarzyły (Stryjów). Tatarka to jest takie grymaśne dzieś, że łono tak, ktoś tak o to trzeba wiedzieć, bo jak tak, to urosnie słoma, a ziaren nie będzie i tak mówił ojciec, kto sieje tatarke i proso, to chodzi nago i boso, jak sie nie uda to słoma tylko, to nie można tak gospodarzyć. Tatarke to jest tak trudno zgadnąć, żeby to były takie ziarna, to trza umić gospodarzyć (Borzechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gospodażyć, gospudażyć, guspudażyć*.

Gospodyni ‘żona gospodarza i współwłaścicielka gospodarstwa rolnego’

Gospodyni nagotowała kawy i tam znowu jaki tam grochówki czy pyzów, i ta cała gromada szła w pole (Babin). Gospodyni została, tam krowy wydoiła, poobrzędziała (Dzierzkowice Wola). No i tak to było, w lecie do południa, po południu znowuż wracali do domu z pola, znów to samo obrządek, karmienie świń, krów, kur i sami jedli, ale przeważnie gospodynie gotowały rano, bo już później jak przyszły z pola, to już były bardzo zmęczone i już jedli to, co na rano ugotowali, albo mleka sie napili z chlebem, i tak to było (Nowosiółki). Taż kiedyś żyli tylko z ziemi, ni było ugorów jak teraz, ziemia to był skarb, bugactwo, każdy jo szanował, ja była guspodyni na calutke grumade (Rogóżno). Toż ja już była gospodynio cała gębo, a on był gospodarzem, ale trzeba było wszystko rękami zrobić (Radcze). Starse gospodynie brały pirze i tak sły po kulei (Górka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gospodyni*; D. lm. *gospodyniów*; wymowa: *gospodyni, gospudyni, guspudyni*.

Por. *gospodynia, gosposia*.

Gospodynia ‘żona gospodarza i współwłaścicielka gospodarstwa rolnego’

Kobieta, która prowadziła gospodarstwo domowe, no to gospodynia (Chmiel). Gospodynia musiała czekać jak będzie wiatr i na dwór wynosić to zboże, i wiać na wietrze (Rejowiec Fabryczny). No, jak Żyd jeździł na wsi, z tymi towarami po wsi, no to jak jakaś gospodynia nie miała pieniędzy, no to albo za jajka wzina, albo kawatek sera, kawatek maśta, kury, kogutki małe, to był taki handel (Kanie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *gospodyni*; D. lm. *gospodyniów*; wymowa: *gospodynia, gospudynia, guspudynia*.

Por. *gospodyni, gosposia*.

Gospośia I ‘żona gospodarza i współwłaścicielka gospodarstwa rolnego’

To w dwa tygodnie z rzędu kopały ji trzy dni jeszcze. Kopało nas przeważnie, we czworośmy se kopali. To już podjeść podjadłam, bo gospośia tam łobiad dała (Zastawie). To już była okropno gospośia, bo miała dużo tego lnu (Chłopków). No i jak sie tego sierpem dobrze zebrało, ładnie wykoszone, potem jeszcze w zapaske, każda gospośia miała zapaske, łuski pozbierała i i już na którego to, na Pawła i na Pietra, to już ta gospośia z żyta chleba upiekła (Smólsko Duże). Moja babka opowiadała, że w Gorajcu była taka jedna gospośia, co była czarownica (Karczmiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gospośi*; D. lm. *gospośiów*; wymowa: *gospośa, gusośa*.

Por. *gospodyni, gospodynia*.

Gospośia II ‘kucharka we dworze’

Gospośia to ta, co gotowała jedzenie wy dworze (Krzemień). Gospośia wy dworze to już tylko w kuchni kucharzyła, nic więcy (Sosnowica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gospośi*; D. lm. *gospośiów*; wymowa: *gospośa, gusośa*.

Por. *kucharka*.

Goście ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

Pojedziem w goście, to tam piroga pojimy (Gołab). W goście to sie szło po odpuscie, tam dzie był odpust, a była rudzina, no to sie szło w goście i sie guścilo w tych gościach. Odpust, to oni już wiedzieli, że przyjdo w goście (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lm. *gości*; wymowa: *goście*.

Por. *gościna, poczęstne, poczęstunek*.

Gościna ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

W gościnie sie jedzie, jak odpust, to już tak ustanowione jest (Borownica). Gościna no to taki poczęstunek na dzisiejsze (Zaporze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gościny*; D. lm. *gościnów*; wymowa: *gościna, guścina*.

Por. *goście, poczęstne, poczęstunek*.

Gościniec I ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Gościniec to dawna droga przez wieś, najważniejsza droga to gościniec (Tuczepy). Gościniec to droga główna przez wieś (Michałówka). Gościniec to była szeroka droga, ale taka prosta, z błotem (Mszanna). Gościniec to szeroka droga, co szła bez pole (Ciechomin). Guściniec to droga miętka (Wólka Polinowska). Gościniec to szeroka droga niebrukowana, idzie z jedny wsi do drugi wsi i jest wysadzona drzewami (Ruda Sol ska). Gościniec to droga główna przez wieś, tu takie kały, cialapa po każdym dyszczu

(Batorz). *Gościniac z Różanki do Kurulówki idzie bez pola (Szuminka). Tak od gościńca idzie sie ścieżko, bo kiedyś to ni było asfaltu, ale takie zwykłe drogi na wsiach i w pole taki sam gościńiec był (Zakrzew). Gościniac leci tak koło kapliczki (Gołąb). Gościniac to szeroka droga, ale taka niebrukowana, takie błoto na ni było prawie cały czas (Wólka Abramowska). Gościniac to szeroka droga polna lub leśna (Janówka). Gościniac to droga od wsi do wsi, jak suche lato, to kurzyło sie na tym gościńcu, a jak dyszcz to znowu błoto (Łopatki). Gościniac czy traktowa droga, to każda droga ujęta w planie (Radzanów). Gościniac to niebrukowana droga od wsi do wsi (Stawce). Gościniac to niewyłożona niczym droga (Rudnik). Gościniac to taka ubita ziemia na drodze i tyle (Siennica Nadolna). Tu na naszym tyrenie tu tyku przez Kryłów było kilomytr szosy, a reszta tu polny drogi, gościńiec (Kryłów). Gościniac to leci od szosy i tak prosto idzie na pola (Deszkowice I). Gościniac to jest to samo, co polna droga (Łopiennik Górny).*

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 2).

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *droga ślakowa, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Gościniac II ‘szeroka droga brukowana’

Gościniac to szeroka i elegancka droga, już droga brukowana (Gościeradów). Gościniac to publiczna szeroka droga, autobusy nio jeżdżo (Krzczonów). Gościniac to seroka droga, twarda juz, tak, ze ni było juz na ni brejdugi zadny (Lisikierz). Cy to gościniac cy sos przez wieś, no droga traktowa, bo duzo tu tu nas przejeżdza (Siedliska pow. Łuków). Gościniac to droga od miasta do miasta (Kopyłów). No i od tej świetlicy, i ten pański czworak blisko siebie byli. Aby taka szersza ulica. Od mostu szła przez podwórze. To do podwórze dojeżdżali, bo ta droga to mówiłem, to była gościńcem (Bronice).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, szeroka droga, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Gościniac III ‘restauracja wiejska’

Gościniac to stoi przy drodze i tam sie wstępuje zjeść co (Mszanka). To nawet tak nazywajo, pisze, że to zajazd gościniac, tak pisze na drzwiach, a gościniac to przecież nic innego, to jest to samo, co tyn zajazd (Dorohucz).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Nadrybie, Macoszyn, Mszanna, Mszanka, Dorohucz.

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.

Por. *gospoda, karczma, zajazd*.

Gościniac IV ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’

Data gościniac dla gości (Hanna). Gościniac to dla gości sie daje (Naklik). Mój krzesny to zawsze przyjeżdżał z jakimś gościńcem dla mnie i dla matki (Siennica Różana). Gościniac to podarunek z gościny (Kopyłów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 24).

D. lp. *gościńca*; D. lm. *gościńców*; wymowa: *gościńec, guścińec*.
Por. *gościnnik, gościńczyk, podarunek*.

Gościnnik ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’
Gościnnik to prezent dawany przez gospodynie (Biszczka). Na łodziejnym gości zawsze dustajo lud gosposi gościnnik czy z wysela, czy tak z gości (Sól). Gościnnik to taki prezent (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 24).

D. lp. *gościnnika*; D. lm. *gościnników*; wymowa: *gościńnik, guścińnik*.

Por. *gościniac, gościńczyk, podarunek*.

Gościńczyk ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’
Gościńczyk dała dla mnie (Dobrynka). Chciała jej podziękować i zrubiła taki gościńczyk dla niej (Międzyłęś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Dobrynka, Kobylany, Kostomłoty, Kąty, Kodeń, Międzyłęś (zob. mapa 24).

D. lp. *gościńczyka*; D. lm. *gościńczyków*; wymowa: *gościńczyk, guścińczyk*.

Por. *gościniac, gościnnik, podarunek*.

Góra I – tom IV: 268.

Góra II – tom IV: 268.

Góra III – tom IV: 268–269.

Góra IV ‘bardzo duże wzniesienie terenu’

Góra to taka wyniosłość ziemi nad terenem, co jest naokoło (Fajslawice). Góra to wzniesienie terenu (Polanówka). U nas gór takich prawdziwych ni ma, ale tu so takie wysokie miejsca, że można powiedzieć, że to góry (Susiec). My, jako dzieci to tam chodziliśmy tamtędy i jeszcze była taka góra tam (Babin).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *góry*; D. lm. *gór*; wymowa: *gura*.

Góral I ‘człowiek mieszkający w górach’

Górale to miszkajo w górach, stąd ta jich nazwa, od gór (Lipa). Górale owce majo i sery z uwczego mlika wyrabiajo takie kręglutkie i podłużne (Gdeszyn).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *górala*; D. lm. *góralów*; wymowa: *gural, gurol*.

Góral II ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Góral to robotnik, kosiar był, pan sprowadzał skaś tych górali (Worgule). Góral to chłop, co był najmany do koszynia zboża po dworach, gdzieś zza Biłgoraja jich przywozili (Sławęcin).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *górala*; D. lm. *góralów*; wymowa: *gural, gurol*.

Por. *bandoch, bandos, wyrobnik*.

Górczasty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Jak taki nierówny teren, w górę i w dół leci, no to mówi się, że górczasty (Germanicha).

Ale to górczasty teren, nisko dupiro było, a już wysoko (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 14).

D. lp. *górczastego*; D. lm. *górczastych*; wymowa: *gurčasty, gurcasty*.

Por. *falisty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Górka I – tom IV: 269.

Górka II – tom IV: 269.

Górka III ‘małe wzniesienie terenu’

Tu so ino takie małe górki, prawdziwych gór takich nie ma (Nasutów). *Gór to u nas ni ma, ale górki to so nawet wysokie* (Tarnawatka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *górkę*; D. lm. *górek*; wymowa: *gurka*.

Por. *grad, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Górkowaty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Jak taki troche nierówny, no to górkowaty (Łaziska). *Taki górkowaty, to jest tak ni całkiem równy, ale i ni całkiem nierówny, taki górkowaty tak troche* (Janiszkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław i Opola Lubelskiego (zob. mapa 14).

D. lp. *górkowatego*; D. lm. *górkowatych*; wymowa: *gurkowaty, gurkuwaty*.

Por. *falisty, górczasty, górny, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Górnik ‘człowiek wydobywający zawodowo węgiel’

U nas so górniki, bo tu jest węgiel (Puchaczów). *Górnik to pracuje w kopalni, a te kopalnie to koło Łęczny so, no i na Śląsku* (Nasiłów).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *górnika*; D. lm. *górników*; wymowa: *gurnik*.

Górny ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Górny teren to taki niezbyt równy, taki z pagórkami (Toczyska). *Górny teren to ni całkiem równy, takie pagórki so, górny taki, górczasty teryn* (Jedlanka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Toczyska, Żdzary, Jedlanka, Ciechomin, Germanicha, Lisikierz, Siedliska pow. Łuków (zob. mapa 14).

D. lp. *górnego*; D. lm. *górných*; wymowa: *gurny*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Górzysty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

To był teren górzysty, położony między lasami, dawni ludzie mówili, że to był dziki teren (Osiczyna). Tu jest dużo takich pagórków większych i mniejszych, no to górzysty taki więcy teren (Komodziańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 14).

D. lp. *górzystego*; D. lm. *górzystych*; wymowa: *gużysty*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górny, pagórkowaty, zgórzysty*.

Gra w dwa ognie ‘rodzaj gry w piłkę’

Zabawy. No, to były różne, gra w piłkę, to była gra w dwa ognie. Dwa ognie (Sumin). Oj, w te dwa ognie to my się ograli, piłka, i na łące, i już gra w dwa ognie, a jak z łąki gonili, to na drodze grało się (Zaburze).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *gra v dva ognie, gra v dva uognie*.

Gra w klasy ‘rodzaj zabawy z użyciem szkiełka’

To były narysowane takie klateczki i się skakało w te klasy i takie szkiełko się popychało, i to była gra w klasy (Otrocz). Gra w klasy, to takie klasy rysowane były i po nich skakaliśmy (Babin). Gra w klasy to była dla dziewczynek, to na ścieżce były narysowane takie klateczki i szkiełko było, tym szkiełkiem się posuwało nogo i się skakało na te klatke, dzie szkiełko polyciało (Żrebce). Zabawa w klasy, taka gra w klasy była, w klasy się skakało (Rejowiec Fabryczny). Gra w klasy była. A to w klasy grały dziewczynki, a chłopcy to już no właśnie tymi piłkami się bawili (Kanie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *gra f klasy*.

Gra w palanta ‘gra terenowa z podbijaniem małej piłki’

W palanta się grało, to dwie drużyny byli i się odbijało te piłeczke gumowo tak w powietrzu (Siennica Nadolna). W palanta graliśmy jeszcze. Palant, gra w palanta. Piłka, tak, o ciach i idzie, bije się (Sumin). W palanta to chłopcy grały więcy, dziewczynki to lalkami się wołały bawić, a chłopaki to już gra w palanta była (Wierchowiska). A tutaj to była gra w palanta, i w palanta bawili się chłopcy tymi właśnie piłkami, a też jak tako piłko dostał, bo to była twarda, to też siniaka, guza nabił to piłko, no ale tak się bawili (Rejowiec Fabryczny). W palanta piłczkami grali chłopaki, to była gra w palanta, nazywali tak (Wola Idzikowska).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *gra f palanta*.

Por. *gra w świnię*.

Gra w świnię ‘gra terenowa z podbijaniem małej piłki’

Zabawy. Nie wiem, to nazywali, że to gra w świnię. To taki dołek. To piłka jest. To wybija (Sumin). W świnię to ja ni grała, ale grali, była ta gra w świnię, z maluško piłko taka gra (Wereszczyn).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *gra f śfińe*.

Por. *gra w palanta*.

Grać I ‘grać na instrumentach’

Jak tylko chto umiał grać na czymś tam, to już go brali i zabawa, nawet boso tańcować (Kolonja Zakręcie). Jak umiał grać na harmonji, a drugi na skrzypkach, no to już była cała orkiestra (Osuchy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *grać*.

Grać II ‘zabawiać się w zabawy i gry’

Grać, no to grało się w klasy, grało się w piłkę, w świnie (Sumin). Grać w co, no to się bawić tak, bo to zabawa była dla dzieci (Paszki Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *grać*.

Por. *bawić się*.

Grajek ‘ten, kto gra na instrumencie’

Jakiegoś tam grajka, tam na skrzypkach, i już zabawa (Bukowa). Po kupaniu, jak przyszli z pola, to tam grajek wiejski przygrywał, a tańczyli do północy (Żakowola). Przyśli z pola w sobotę, wzieni jakiego grajka z harmonio i zabawa do późna była (Zaburze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *grajka*; D. lm. *grajków*; wymowa: *grajek*.

Por. *muzyk, muzykant*.

Grajki ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Grajki to takie, co umieli grać na instrumencie jakim, i po zabawach grali (Przytoczno). Wzini takich grajków i już w rymizji zabawa (Sułowiec). Grajki to grupa takich, co umiały grać (Skorczyce). Byli dobre grajki, przeważnie grali, byli grajki, co grali z nut, ale byli grajki, że ze słuchu ładnie grali, bardzo ładnie (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *grajków*; wymowa: *grajki*.

Por. *muzyka, muzykanci, muzyki, orkiestra*.

Gram ‘podstawowa jednostka masy równa jednej tysięcznej kilograma’

Na gramy to się sól du kwaszynia brało (Podedwórze). Tam na gramy to nic się nie kupowało, ani nie sprzedawało, na deka to tak (Ujazdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gramu // grama*; D. lm. *gramów*; wymowa: *gram*.

Granda ‘duża grupa ludzi’

Granda, to jak tak dużo ludzi sie zbierze, to już granda ludzi (Olenówka). Szły grando na te rubote (Skoki). Na wyselu te jedzo, a takie młode w siniach stojo grando (Świerże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *grandy*; D. lm. *grandów*; wymowa: *granda*.

Por. *czeladź, gromada, hurma, tłum*.

Granie ‘zabawa z tańcami na wsi’

Nikt nie mówił, idziemy na zabawę, ale idziemy na granie. To było granie. Kiedyś to tam nie mówiły, że idu na zabawę, tylko na granie sie sło, tero sie idzie do klubu, pirow sie sło na granie (Świeciechów). Było granie po chatupach i sły na granie (Opoka). Granie to zabawa z muzyko (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *grania*; wymowa: *grańe*.

Por. *balówka, dyskoteka, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Graś ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Graś taka na drodze, że wóz grzęźnie (Potok Górny). Kiedyś na drodze na wsi to wielga graś była, ani przyjechać, kunie grzęzły (Lipiny Górne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 6).

D. lp. *grasi*; D. lm. *grasiów*; wymowa: *graś*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapla, ciapa, dryzda, gizda, jaruga, patoka, rozkal*.

Gratis ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Gratis to jak co tak ni za darmo dadzo, to po dziesięjszemu jest gratis nazwane (Stawek). Co to tyn gratis, jak to to wytłumaczyć, a to tak, kupuje w sklepie dajmy na to trzy piw, a jedno mi dajo darmo, no to to jedno, to czwarte, to tuno je tyn gratis, darmowe takie, że za niego nie trza już płacić (Czernięcin Główny). Gratis to jak pu downemu ni za piniądze, ale darmo coś by kumu dać (Zaporze). To gratis, to dustajesz darmo, jak kupisz co drugiego (Skoki). Gratis to jak kiedyś darmo, ale to musi tako bujda ino jest, bo ja tam ni wierze, żeby tak całkiem darmo chto dawoł (Dąbrowica). Nawymyślały tych gratisów, bomusów po to, żeby sie człowiek męczuł. [. . .] mi mówi, żeby brać całe paczke, to jedno bedzie gratis, i pyto mie sie, czy wim, co to tyn gratis, czy wim, co to znaczy. A ja do ni, a niby czego mam ni wiedzić, [. . .] łona nie może powiedzić po ludzku, prosto pu naszemu, że jedno jezd darmo, jak weźniesz wszystkie (Żrebce). Kiedyś to mówiły, że manna z nieba ci ni spadnie, trza robić, a teraz to lepi, bo to puwymyślały te gratisy, prumocje, a nichtóre takie niroby co robić sie nie chce, to ino na to czykajo, kiedy coś takiego bedzie (Brzozowica Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gratis*.

Por. *darmo, darmocha, za darmo*.

Grąd ‘małe wzniesienie terenu’

Grąd albo zgórek łukowy, na jedno wychodzi (Worgule). *Grąd to miejsce wzniesione i suche w środku łąk błotnistych* (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Komarno, Worgule, Kocudza, Wólka Abramowska, Kawęczyn, Kaweczynek, Topólcza, Hedwiżyn.

D. lp. *grądu*; D. lm. *grądów*; wymowa: *gront*.

Por. *górką, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, wzgórką, zgórek, zgórką*.

Grądek ‘małe wzniesienie terenu’

Grądek to taki jakby wzgórek na łące, polu czy w lesie (Czołki). *Takie grądki, zgórkki takie, na łąkach kiedyś byli* (Zawada). *Grądek to taki teren wyższy i suchy w otoczeniu łąk i bagien* (Chomęciska Duże).

Źródła: PM.

Geografia: Czołki, Udrycze, Sitaniec, Chomęciska Duże, Zawada, Rogów.

D. lp. *grądka*; D. lm. *grądków*; wymowa: *grondek, grundeck*.

Por. *górką, grąd, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, wzgórką, zgórek, zgórką*.

Grądowizna ‘małe wzniesienie terenu’

Grąduwizna to inaczy zgórek, po starymu grąduwizna (Lipnica). *Tera to wyrównane łąki, dzie tam grąduwizny szukać* (Worgule).

Źródła: PM.

Geografia: Worgule, Terebela, Lipnica, Zalesie.

D. lp. *grądowizny*; D. lm. *grądowiznów*; wymowa: *grondoúizna, gronduúizna*.

Por. *górką, grąd, grądek, pagór, pagórek, wzgórek, wzgórką, zgórek, zgórką*.

Grobel ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Grobel to nasyp z ziemi, gałęzi, na trzęsawiskach (Karmanowice). *Grobel usypaty, żeby woda nie przeszła daly* (Łopatki).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 12).

D. lp. *grobli*; D. lm. *groblów*; wymowa: *grobel*.

Por. *faszyna, gać, grobelka, grobla, nasyp, wał*.

Grobelka ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Grobelke usypali i już było zabezpieczenie przyd wodo (Głębokie). *Kiedyś jak mokro było na łąkach, to grobelka była usypana i zatrzymała troche wode* (Wyhalew).

Źródła: PM.

Geografia: Łukowisko, Siedliska pow. Łuków, Kodeniec, Wyhalew, Głębokie, Malice, Modryniec, Miętkie, Mołożów (zob. mapa 12).

D. lp. *grobelki*; D. lm. *grobelków*; wymowa: *grobelka, grubelka*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobla, nasyp, wał*.

Grobla ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Grobla to usypane takie przejście na podmokłym terenie (Wola Okrzejska). *Grobla to nasyp z ziemi, gałęzi, na trzęsawiskach* (Stok). *Grobla to była sypano między sadzawkami, tako droga między sadzawkami* (Polichna). *Grobla, to jak sie chce wode zastawić* (Aleksandrów). *Dzieci sie zagrzebali w sianie na grobli* (Stryjów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna (zob. mapa 12).

D. lp. *grobli*; D. lm. *groblów*; wymowa: *grobla*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobelka, nasyp, wał*.

Gromada I – tom III: 134.

Gromada II – tom III: 135.

Gromada III ‘mieszkańcy wsi’

Gromada to ta cała społeczność wsi (Olenówka). Taż kiedyś żyli tylko z ziemi, ni było ugorów jak teraz, ziemia to był skarb, bugactwo, każdy jo szanował, ja była guspudyni na calutke grumade (Rogóżno). Szli cało grumado i razem rubili, to u tego, to u tego, wieś to była jedność, a tera każdy sobie (Bohukały).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gromady*; wymowa: *gromada, grumada*.

Por. *wieś*.

Gromada IV ‘duża grupa ludzi’

Bandosy szły w gromadzie na zarobek (Wąwolnica). A późni minelo to lato, no zacynały sie kopania, jesiennie jak teraz, brało sie motyckę, koszyk, chleba ze śmolcem, czorny kawy nagotowane w butelce i szła kobita na miesiąc w pole, jeszcze krowine za sobu ciugnęła. A jak co które bogatsze czy znajumki sie stykneły, to tak chodziły od jednych do drugich, wiadomo było, że jutro przyjdu kopace, to gospodyni narobiła, nagotowała kawy, i tam znowu jaki tam grochówki czy pyzów, i ta cało gromada szła w pole (Babin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gromady*; wymowa: *gromada*.

Por. *czeladź, granda, hurma, tłum*.

Groszówka ‘duża igła do cerowania grubych tkanin’

Groszówka to taka nazwa, bo gruszówka jest wielgo, ma wielgie tucho i wszyscy jo nawleko (Ruda Solska). Łaty na workach to sie przyszywo grubo jigło, groszówko, bo cienko jigło by ni załatał (Sól).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *groszówki*; D. lm. *groszówków*; wymowa: *grošufka, grušufka*.

Gruda I – tom I: 102.

Gruda II ‘nierówności na drodze’

Asfaltu nigdzie ni było, to na ty drodze taka gruda i tak tyn wóz turkotał na ty grudzie (Żabików). Kiedyś na drodze to gruda była, takie wyboje, i wóz, jak sie jechało, to trajkotał na grudzie (Polskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 7).

D. lp. *grudy*; D. lm. *grudów*; wymowa: *gruda*.

Por. *doły, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Grzechocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Jedzie wozem i tyn wóz tak grzechocze na ty drodze, z daleka było go słyszać (Łazy). Ja to pytałem, co to tak grzychoce na drodze, a to mówio wóz tak jedzie i grzychoce (Stara Wieś).

Źródła: PM.

Geografia: Łazy, Paszki Duże, Stara Wieś.

Wymowa: *gżexoče, gżexoce, gżyxoče, gżyxoce.*

Por. *deca, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze.*

Grzędawa ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Grzędawa to jak teren bardzo grząski (Naklik). Wpad furo w tako grzędawe, że nijak sam by nie wyjechał, trachtorem go wyciągały (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *grzędawy*; D. lm. *grzędawów*; wymowa: *gżędawa.*

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyško, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza.*

Grzędawisko ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Grzędawisko to jest podmokły i bardzo bagnisty teren, zarośnięty szuwarami (Karmnowice). Grzędawisko było na łąkach, a tera obsuszyl i jest ładna trawa (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *grzędawiska*; D. lm. *grzędawisk*; wymowa: *gżędawisko, gżenzawisko, gżynzawisko.*

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, jaruga, mokradło, mokrzyško, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza.*

Gumienny ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Gumienny to pilnował robotników przy pracy na pańskim polu (Świerże). Jeszcze sobie przypomniałam guminnego i swoje młode lata, jak byłam u swoich łojców, jak żem pasła krowy na drogach ji jak do dworu żem chodziła z sąsiadami, z sąsiadkami. Plewliśmy buroki u dziedzica w Żabnie u Chruścika [...]. Ji buroki te żem ubirała, i udało sie uderzyć tego guminnego, co stoł przy kopcu, pilnował, żeby dobrze obrzynać (Czerwiec Główny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Krasnegostawu, Chełma i Hrubieszowa (zob. mapa 30).

D. lp. *gumiennego*; D. lm. *gumiennych*; wymowa: *guńenny, guńinny.*

Por. *dozorca, ekonom, karbowy, polowy, przystawca, rządca.*

Gumka ‘kawałek odpowiednio przygotowanego kauczuku, służący do wycierania ołówka, atramentu’

Gumka to jest do ścirania w zeszytcie, jak źle sie napise (Bliskowice). Kleksów, pamiętam, mi sie narobiło, i wzinam gumke wycirać te kleksy, no i dziure wytarłam (Janowiec). Gumka to była kiedyś i jest tera, ni ma różnicy (Nowosiółki).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gumki*; D. lm. *gumków*; wymowa: *gumka*.

Gwara ‘mowa mieszkańców wsi’

Gwara, to sie z tym wyrasta, to z ojców i dziadów jest ta gwara (Wierzchowiska). Z gwary to my wszystkie tu wyrosli, kiedyś każdyn mówił gwaro, od dziecka do staro- tego takie nazwania różne (Sułów). Gwara, no co to, to nasze dziedzictwo, to mowa od dziadków i ojców wzięta, to i my jo pielęgnować mamy, to nasz taki święty łobowia- zek (Gielczew). Gwara to mówienie o nas, o naszych sprawach, ot tak pu prostu, tym naszym prostym językiem (Hołowno). Moje matka mówili i tata mówili gwaro, inaczy nie umieli, to była ich mowa. A tera społeczeństwo światłe i gwara niepotrzebna (Dys). A jaka gwara, tu ni ma co szukać, tam trza by tych pytać, co już pomarli (Antoniówka). U nas gwara, nic takiego ni ma i ni było, bo bym przecież coś słyszoł. Tam w górach to ni powim, gwaro mówio i mówiły, ale u nas nie (Basonia). Gwara to spóźniłsta sie, bo to bardzo dawne czasy, to ni terażniejsze, tera postęp i mowa insza. Po co spominać te cim- note (Stara Wieś). Co mówili gwaro, to już powymirali dawno (Krepiec). Gwara to już ni za naszymi pamięci, to stara mowa (Hańsk). Gwara to stare dzieje i tyle, stara mowa (Grabowiec). Teraz to stare jeszcze nichtóre mówił gwaro, to staro mowo (Hucisko). Tu ni ma czego szukać, tu gwary ni ma, to tam daly jest takie pare chatup, to uni tam majo jeszcze gware, tam jojko, banioczek, mamcie, idziem, ale tu nas już ni ma tego (Podlesie Małe). Gwaro to sie na wsi mówi, ale tera to już nie wszyscy mówił (Wola Osowińska). Gwara to u nas nic takiego ni ma, ale w innych strunach może dzie i jest, o tam jechać nad Bug, tam to wicy takie zacufanie jest (Janiszkowice). Tam idźta du Momotów, tam to jeszcze jest ta gwara, ale tu nas ni ma (Stojeszyn). Tu u nas to wicy pańsko mowa, a tam w Łążku to u nich jeszcze ta gwara, po starodawnemu je (Borownica). Jak sie mówi o dawnych czasach, to trzeba by tak puwiedzić pu naszemu, to naszo gwaro, jak wsie wtedy mówili, bo inaczy to już ni bedzie to samo, ale o tych dzisiejszych czasach to nawet nie wypada mówić gwaro, bo to trzeba nowocześnie, z postępem, bo my już tu żyjem jak w mieście, już ni ma tego zacufania, co było dawni (Dorohuczka). Ja to mówie jesce gwaro, tak po downemu, pu wiejsku, ale człowiek ni mniol możności sie łucyć tak jak tera, jo trzy klas skuńczyłam, potem wojna, a skół wiele ni było, a łojciec mówił, po co ci to, z chłopca i tak pana ni bedzie. A potem to postłam za chłopca, niby za mó- jego, przysły dzieci, i tak juz cały cas w ty wsi ino. To dzie niby mniałam sie nalucyć (Skowieszyn).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gwary*; D. lm. *gwar*; wymowa: *gwara*.

Por. *mowa, mówienie po naszymu, mówienie po swojemu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, swoja mowa, zwykła mowa.*

Haić ‘marnować, tracić czas’

Haić czas to prosto tak powiedzieć, że to nic ni robić (Hańsk). Zamiast sie wziąć do roboty, to una lubi tak haić czas, a potem krzyczy, że ni zdąży (Putnowice Mniejsze).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *xaić, yaić*.

Por. *mitrzyć*.

Hacel ‘wkręcany w podkowę kawałek metalu umożliwiający koniowi swobodne poruszanie się po śliskiej powierzchni’

Hacel był wkręcany do podkowy, żeby kuź sie nie ślizgał (Orłów Murowany). W podkowie byli wkręcane hacele. Hacel to taki wkret w pudkowie (Żdźary). Hacel na końcu podkowy był i kuź sie nie ślizgał (Zarzecze). Kuź miał wkręcane w podkowy hacele (Brody Małe). Hacele to w pudkowie, jak konia kuź to hacel był (Polskowola). Harcele wkręco sie w pudkowe, żeby sie kuź ni szurgoł (Sól).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *hacela*; D. lm. *hacelów*; wymowa: *yacel, xacel, xarcel*.

Por. *arcel*.

Haczykówka ‘prymitywna strzelba wykonana z drutu i gumki lub sznurka, używana do strzelania kamykami’

Z haczykówki to chłopcy strzylali, to była troche niebezpieczna zabawa (Krępiec). Lataty dzieci z tymi haczykówkami, procami tymi (Jawidz). To był taki hacyk zrubuiony i to sie naciagało i co tam było włożone, to z haczykówki wylatuwało (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *haczykówki*; D. lm. *haczykówek*; wymowa: *xaćykufka*.

Por. *proca*.

Handel ‘kupno i sprzedaż towarów na jarmarku’

Jak już naszed tyn dzień, że był jarmak, to handel szed na całego (Sułowiec). Żyd to du handlu miał smykałkę, z tym rodził sie już, i kupić, sprzedać, zachwalić towar (Orchówek). Handlem to przyważnie Żydzi sie trudnili (Szczembrzeszyn). W handlu to strasznie oszukiwali, no oni niby nie oszukiwali, a ino targowali, ale tak zachachmęcił Żydzina, że ten co kupował, to kupił gorsze i droży. To już taki żydowski spryt (Turobin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *handlu*; D. lm. *handłów*; wymowa: *xandel, yandel*.

Handlara ‘kobieta, która kupuje i sprzedaje’

Z nij to była prawdziwa handlara, umiała i sprzedać, i kupić (Jasionka). Handlara z nij, że kupi, sprzeda, a ty nawet nie wiesz, jak i kiedy (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *handlary*; D. lm. *handlarów*; wymowa: *xandlara, yandlara*.

Por. *handlarka, przekupka*.

Handlarka I ‘kobieta, która kupuje i sprzedaje’

Kobieta, co kupuje i sprzedaje, no to handlarka (Komarno). A kobieta, co handluje drobnymi towarami na rynku, tak bez sklepu, no to może być jakaś handlarka albo jakoś tak określają (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *handlarki*; D. lm. *handlarków*; wymowa: *xandlarka*, *yandlarka*.

Por. *handlara*, *przekupka*.

Handlarka II ‘handlarka domokrażna’

Po wsiach takie handlarki chodziły i, a to swedry miała do sprzydania, a to obrazy święte, ale to dawno było (Ostrów). Handlarka to od domu do domu chodziła, bo może co zarobi, jak sprzedo (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *handlarki*; D. lm. *handlarków*; wymowa: *xandlarka*, *yandlarka*.

Por. *szmuglarka*.

Handlarz ‘ten, który kupuje i sprzedaje’

Handlarz to handluje drobnymi towarami na jarmaku (Nasiłów). Mężczyzna, który handluje to handlarz (Niedrzwica Duża). Handlarz to sprzedaje i kupuje różne towary (Chmiel). Uni jakie mieli sklepy z materiałami, wszystko było u tych Żydów, oni handlarze to byli bardzo dobre te Żydy (Bezwola). Handlarze to chłopci, co jado na jarmark, zajmują się kupnem i sprzedażą (Grabowiec). A no właśnie ci handlarze przywozili buty, jak na te targi, i męskie buty, i dla dzieci, a to ciapy jakieś takie, i dla kobiet, takie było wszystko tandetne, ale byli te rzeczy tańsze (Rejowiec Fabryczny). Handlarz to kupuje i sprzedaje (Krzemień). Handlarze przywozili na jarmak różne rzeczy i sprzydawali (Kasiłan).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *handlarza*; D. lm. *handlarzów*; wymowa: *xandlaś*, *xandłoś*, *yandlaś*.

Por. *kupiec*.

Handlować ‘sprzedawać i kupować towar na jarmarku’

Jak się chciało coś zarobić, to trza było wstać i jeszcze za nocy jechać na targ, i handlować (Lubenka). Żydzci to uni umieli handlować, tu potargował, tani kupił, droży sprzedał, i tak szło (Piotrowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xandlować*, *yandlować*.

Por. *jarmaczyć*, *targować*.

Harmonia ‘instrument muzyczny, składający się z klawiatury klawiszowej i guzikowej’

Jak przysed taki, co umiał na harmonii, to była już radość, bo będzie zabawa, te hamonie tak rozciągał rękami i mylodia z tego była (Górka). Niektóre takie młode chłopaki były, co umiały grać, to z to harmonio przysły, i zara zabawa była (Olbięcín). No i na tych skrzypcach tam grały tak, późni to i była harmonia (Bukowa). Muzykant był z harmonio u nas taki jeden (Trzydnik Duży). Zabawa, to tam skrzypka, tam harmonia była (Kołacze). A to byli harmonie. Nazywali, że to była guzikówka tak zwana, pięciorzędówka, trzyrzędówka, dwa i pół rzędu, byli dobre grajki, przeważnie grali, byli grajki, co grali z nut, ale byli grajki, że ze słuchu ładnie grali, bardzo ładnie (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *harmonii*; D. lm. *harmoniów*; wymowa: *xarmonía*, *xarmoníia*, *yarmonía*.

Por. *akordeon*, *harmoszká*.

Harmonijka ‘harmonijka ustna’

Na harmonijce, czy na czymś zagrali, to już była co sobota, niedziela, ta zabawa byle gdzie, jak jakie większe podwórze (Żulin). Na harmonijce ustny wygrywał różne melodie, a krowy w szkodę szły (Błonie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *harmonijki*; D. lm. *harmonijków*; wymowa: *xarmoniiika*, *xarmuńiika*, *yarmoniiika*.

Por. *organka*, *organki*.

Harmonista ‘ten, kto gra na akordeonie’

Na harmonii jak gra, no to harmonista (Majdan Stary). Z niego to był taki sobie harmonista, ale zagrać umiał (Zynie). W orkiestrze to kiedyś zawsze był harmonista (Biszczá).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *harmonisty*; D. lm. *harmonistów*; wymowa: *xarmonista*, *xarmuńista*, *yarmuńista*.

Por. *akordeonista*.

Harmoszká ‘instrument muzyczny, składający się z klawiatury klawiszowej i guzikowej’

Harmoszká to instrument muzyczny z klawiszami i guzikami takimi z boku (Nowosiółki). Jak jest Ruski, to i zara harmoszká sie zdzybie, to muzykalny naród, rozśpiewany, no jak to Ruskie (Stulno). Harmoszké miały i tańczyły. Gdzie było większe mieszkanie, to tam sie schodziły i przeważnie tam ta harmoszká i tańce (Stawek). Subota, to już na harmoszce jakiś grał, i zbirali sie młode, i tańce (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *harmoszki*; D. lm. *harmoszków*; wymowa: *xarmoška*, *yarmoška*.

Por. *akordeon*, *harmonia*.

Hektar ‘miara powierzchni ziemi równa dziesięciu tysiącom metrów kwadratowych’

Duże gospodarstwo u nas było, bo dwadzieścia pięć hektary (Glinny Stok). Na hektar to trza bardzo duzo tych arów (Bochotnica). Gospodarze mieli po dziesięć czy po siedem hektarów (Uhrusk). Wkiedyś na hektarze to wiele nie utrzymał (Kolonía Kosarzew). To była ciężka robota na polu, od świtu do nocy, bo u nas było siedem hektary pola, a maszynów to my żadnych nie mieli, tylko wszystko ręcznie, sianie, kopanie, żniwa, sianokosy, kartofle, buraki, to wszystko trza było ręcznie zrobić, tera młode przejeny gospodarstwo, ale one sie nie napracujo, bo maszyny wszystko za nich zrobio (Lechuty Małe). Było ich pięć siostry, jidnego brata mieli, ale ten brat gospodarzył, gospodarzył, późni wyjechał za granice, du Francji. I te siostry tak sami gospodarzyły. A mieli przecież czterdzieści hektary uprawnego pola i ze dwadzieścia hektary sadu (Stryjów). Duże gospodarstwo jest u niego, samy kukurydzy ma pare hektary (Radcze). Tam hektar bity, hektar sie co dzień sie zaorało, to tam na Wszystkich Świętych u mnie było już

wszystko poorane (Dzierzkowice). U nas sie sadzi buraków to tak do półtora hektara (Borzechów). Tera śmy kupili na wsi tutaj niedaleko domu, było hektar pola, zapłacili śmy aż czterdzieści sześć tysięcy i jeszcze dwadzieścia tysięcy, bo było czterdzieści tysięcy wtenczas za hektar pola (Sulmice). Ale weź, kiedyś jak było hektar kartofli, tera to tam kopacki so, kopackami kopio, a kiedyś to z gracami sie sło (Dzierzkowice Wola). Tera to buraków po pięć hektary sadzo (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hektara*; D. lm. *hektarów*; wymowa: *xektar*, *ɣektar*.

Hodowca ‘rolnik zajmujący się hodowlą świń, bydła’

Kiedyś to takich większych hodowców ni było, chłop w gospodarstwie miał wszystko, i krowe, i świnię, i ciele, a tera to nastawia sie na świnię, i to jest hodowca, no taki rolnik, ale hodowca (Żurawnica). Hodowca, to już taki, co ma dużo tych świń czy tam krów (Hulcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hodowcy*; D. lm. *hodowców*; wymowa: *xodofca*.

Horyzont ‘linia pozornego zetknięcia nieba z ziemią lub z przestrzenia wody’

Horyzunt to jakby takie pół koła sie robi daleko dzieś, tak dzieli sie od tego, co tu jest, to jest za horyzontem (Żyrzyn). Słońce zaszło za horyzont, czyli schuwało sie tam, dzie sie zimia kończy (Żulice). Mój dziadek opowiadał, że jak stryj jechał do Ameryki, to za tym statkiem patrzeli tak długo, aż jim zginął za horyzontem (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *horyzontu*; D. lm. *horyzontów*; wymowa: *xoryzont*, *ɣoryzont*, *xoryzunt*, *ɣuryzont*, *xuryzont*, *xuryzunt*.

Por. *widnokrag*.

Hrabia ‘właściciel dworu i majątku ziemskiego’

U hrabiego we dworze to dużo ludzi miało prace, bo on miał dużo pola (Jaszców). Hrabia to był wielgi pan (Mosty). Kupili te ziemie, bo to hrabia sprzedawał i oni kupili sześć morgów od hrabiego (Stryjów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hrabi* // *hrabiego*; D. lm. *hrabiów*; wymowa: *xraća*, *ɣraća*.

Por. *dziedzic*, *pan*.

Hrabina ‘żona właściciela dworu i majątku ziemskiego’

Hrabina to żona tego pana, wy dworze to una rządzila (Trzcianki). Hrabinia wróciła sie z Rosji i zajena sie tym dworem (Wyryki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *hrabiny*; D. lm. *hrabinów*; wymowa: *xrabina*, *ɣrabina*, *xrabina*.

Por. *dziedziczka*, *pani*.

Hufnal ‘gwóźdź do przybijania podkowy’

Hufnal to gwóźdź służący do przybijania podkowy (Smólsko Małe). Hufnal był potrzebny do podkucia konia (Naklik). Hufnale to so krótkie goździe i nimi przybijajo sie pudkowy kuniowi (Wola Dereźniańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *hufnala*; D. lm. *hufnalów*; wymowa: *xufnal*, *yufnal*, *xufnol*.

Por. *podkowiak*, *ufnal*.

Hulaczka ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Z niej hulaczka pirsza klasa (Niedzieliska). Moje babcia to byli taka hulaczka, każda zabawa, wysele do ni analizeli (Józefów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *hulaczki*; D. lm. *hulaczków*; wymowa: *xulačka*, *yulačka*.

Por. *tancerka*, *tanecznicza*, *tańcownica*.

Hulać ‘poruszać się w rytm muzyki’

W subote w wieczór to już był czas hulać, jakiś tam grał na harmunii i sie hulalo na goły zimi, boso (Dzielce). I przyszedł z harmonio, groł, tańcowało sie, hulalo sie (Olbiecin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xulać*, *yulać*.

Por. *tańcować*, *tańczyć*.

Hulak ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Ależ z niego to hulak był za młodu (Kolembrody). Z niego hulak pierszo klasa (Malice). Mój chłop za młodu to był hulak, jak stanął do tańca, to ile było ludzi, każdy podziwiał (Zosin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *hulaka*; D. lm. *hulaków*; wymowa: *xulak*, *yulak*.

Por. *tancerz*, *tanecznik*, *tańcer*, *tańcownik*.

Hurgocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Strasny hurgot, tak wóz hurgocze na drodze (Siedliska pow. Łuków). Hurkocze wóz, bo droga zła, straszne wyboje (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

Wymowa: *xurgoče*, *xurgoce*, *yurkoče*.

Por. *deca*, *grzechocze*, *jargocze*, *jarmoli*, *klekocze*, *kołacze*, *łoskocze*, *rachocze*, *stukocze*, *talaszczce*, *tałata*, *tarachocze*, *taracze*, *telepie się*, *trajkocze*, *trzęsie się*, *turkocze*.

Hurma I – tom III: 145.

Hurma II – tom III: 145.

Hurma III ‘duża grupa ludzi’

Cało hurmo jich wtedy była, bo dyszcz jich przegnoł (Sól). Hurmo szli ludzie na rubotę, bo może kto ich zatrudni, bo kiedyś to bida była, nie to, co tera (Michałówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *hurmy*; D. lm. *hurmów*; wymowa: *xurma*, *yurma*.

Por. *czeladź, granda, gromada, tłum*.

Hycel ‘ten, kto łapie bezpańskie psy’

Hycel to człowiek, co łapie psy, ktoś niedobry dla psów (Grabowiec). Hycel, no to hycel, bo ja wim, dla psów zły, ale musi i dla ludzi (Chmiel). A kiedyś to nazywali hycel tego, co psy łapał (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *hycla*; D. lm. *hyclów*; wymowa: *xycel*, *γycel*.

Por. *rakarz*.

Igła – tom VII: 139.**Impreza** ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Jak coś sie komu uda, to świętuje, to zara impreze robi, i goszczo sie (Snopków). Kiedyś to swadźbe rubili, a tera nazywajo, ze to impreza (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *imprezy*; D. lm. *imprezów*; wymowa: *impreza*.

Por. *bankiet, przyjęcie, swadźba*.

Jama I – tom II: 250.**Jama II** – tom IV: 277.**Jama III** – tom IV: 277.**Jama IV** – tom VI: 208.**Jama V** ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wyrwało na polu take jame, woda jo wyrwała (Huszczka). Woda potrafi jame na polu wyrwać, take wyrwe (Jableczna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *jamy*; D. lm. *jamów // jam*; wymowa: *įama*.

Por. *brodek, dolisko, dół, kotbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Jamy ‘nierówności na drodze’

Nierówne takie te drogi byli, takie jamy (Żdzarka). Jamy na tych drogach, woda stała, błota pełno, a tera równiutkie, wszędzie asfalt (Andrzejów pow. Chełm).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 7).

D. lm. *jamów* // *jam*; wymowa: *jamy*.

Por. *doły, gruda, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Jar I ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Jar to jak takie głębokie doły na polu (Smólsko Małe). Jar jest w lesie, pokryty krzakami (Żuków). Jar to gęsto zarośnięty teren, niedostępny (Rudnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *jaru*; D. lm. *jarów*; wymowa: *jar*.

Por. *debra, debry, jaruga, zdebrza*.

Jar II ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

U nas to więcy równo, takich jarów ni ma (Żółkiewka). Jar to kiedyś mówili, tera więcy to jest wąwóz (Rożki). Jary to so tak koto Kazimierza, oj, tam so wielgie jary (Gietczew).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *jaru*; D. lm. *jarów*; wymowa: *jar*.

Por. *dorbus, padół, wądół, wąwóz*.

Jargocze I – tom III: 156.

Jargocze II ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz jargocze na wybojach (Andrzejów pow. Chełm). Wóz jargoce, jak sie rozeschnie, a kiedyś to wozy drywniane wszystko były (Przybysławice). Kiedyś to wóz za wozem jechoł, to chto tam słuchoł czy jargocze, czy nie jargocze (Latyczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

Wymowa: *jargoče, jargoce*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trąjkocze, trzęsie się, turkocze*.

Jarmaczyć ‘sprzedawać i kupować towar na jarmarku’

Na jarmak sie jedzie tam, zeby coś sprzedać, a i kupić może, no jedzie sie jarmacyć (Basonia). Raz w tygodniu to już, co by sie ni działo, to sie jechało jarmaczyć (Słotwiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

Wymowa: *jarmačyć, jarmacyć*.

Por. *handlować, targować*.

Jarmarek ‘sprzedaż towarów w określone dni tygodnia’

Jarmarek był raz w tygodniu i wtedy różności było, każdyn coś chciał sprzedać, a inny znowu kupić (Bohukały). Ja na jarmarek to zawsze musiał pujechać, a tera już ni jade, zdrowie nie to, co kiedyś (Worgule).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *jarmarku*; D. lm. *jarmarków*; wymowa: *jařmarek*, *jařmarmyk*.

Por. *jarmark*, *targ*.

Jarmark ‘sprzedaż towarów w określone dni tygodnia’

Jarmark to taka forma handlu organizowana raz na tydzień (Grabowiec). Jarmak odbywał się w jakiś dzień tygodnia, to tak jak tam ustalili sobie ludzie (Turobin). Kiedyś na jarmak to cała wieś się zjeżdżała i cała okolica, inne wsi (Żrebce). A na jarmaki to handlarze przywozili różne rzeczy (Kulik). Kartofle, zboża, z sadów te frukta wszystkie były do sprzedania. I wieszło się na jarmak. Jarmak był cały dzień, tera to tak do południa już się wszystko rozłoto (Łubki). Jak się jeździło na jarmark, to było można kupić, wszystko było. U nas środa, tam w Markusowie w poniedziałek, tam znowuz w innych, to w czwartki było w Kurowie, to znowuz w Kaźmirzu był we wtorki, bo nie było jednego dnia tylko tygo handlu. Tylko były dni rozdzielune, to tam wszyscy znów jechali, tam się skupiali i tam handlowali jakoś (Kolonja Drzewce). Przódy jak jarmak był, to się sło, przeważnie u nas były w czwartki jarmaki, to się sło, bo trza było coś kupić, a nieraz to trza było, nie było bardzo za co, to się sło co czwartek, to się jajka brało sprzedato, a to się masło sprzedato, i kupiło się znowu co potrzebno było. A były, takie jarmaki były (Zgoda). Jarmaki w środy były. Środa tu nas. Łuj, tam wszystkiego było. Tam były ji buty na tyczkach takie. A kij taki duży, to taki, ło. Ji te Żydziska miały buty, ji poprzywozili na jarmark (Drzewce). Na jarmark się pojechało, bo to był taki obowiązek (Pogonów). I tam przy piecu pod lasem, przy piecach garncarskich, to opowiadał Gajewski jakoś te bajke. Siedze sobie przy kregu, robie półtoroki, ale myślę, skąd to se wziąć parę groszy. Na drugi dzień ma być w Chodlu jarmak. Poleciałem pod pole, natapałem ziab, obdarłem ze skóry, i na jarmak z nimi (Bęczyn). Jarmak był co tydzień, i co tydzień trza było pojechać (Babin). Łu nas już od dawna jarmaki so w czwartki, jak se tylko zapamiętałam (Sól). Jarmak to miejsce handlu raz w tygodniu (Skoków). Na jarmaku to wszystko je. Łu nas we rsiode się łodbywaju. Na jarmaku je bydło, świnię (Rudy). Jarmak odbywał się w określone dni tygodnia (Świeciechów). Te filce takie kupywałem na jarmaku, bo w filcach się chodziło (Siemień). Trza było dodnia wstać, w domu tobrządzić i zabierać się jechać na jarmak, żeby to jakoś złotówke zrobić do dumu (Ratoszyn). A odbywały się jarmarki. To przywozili świnię, jak ktoś miał do sprzedania, krowy, a to owoce, a to byli tacy obwoźni handlarze, to przywozili takie różne rzeczy, a to materiał jakiś, a to jakieś coś gotowego, jakieś fartuszki dla kobiety czy jakoś koszule, a to wędliny sprzedawali na targu (Rejowiec Fabryczny). To jeździli na jarmaki, no i tak z tych jarmaków wracali z powrotem, to wstępowali po tych karczmach (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jarmarku*; D. lm. *jarmarków*; wymowa: *jařmarek*, *jařmarmyk*.

Por. *jarmarek*, *targ*.

Jarmoli ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz jarmoli na taki nierówny drodze, bo kiedyś to na drogach było pełno wybojów, gruda była (Wierzchowiska). Wóz jarmoli na wybojach, bo jich pełno na drodze (Saśiadka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *jaroli*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Jaruga I ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Jaruga to bagno, takie zwykle bagno i tyle (Wywłoczka). Jaruga to takie, że sie trzęsta ta zimia, jakby wlaz, to już można nie wylażć. Potem to próbowali osuszać te jarugi (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Biłgoraja.

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Jaruga II ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Jaruga to wkoło takie nory wyżłobione przez wodę, nie do użytku pole (Skowieszyn). Jaruga to doły w lessie (Stawce). Jaruga, to wlażć strach, bo straszne doły (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa.

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *debra, debry, jar, zdebrza*.

Jaruga III ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Jaruga to maż taka na drodze, ziemia rozmoknięta (Wola Burzecka). Jaruga to błoto trudne do przejścia (Witulín). Jaruga to po dyszczu sie rubiła na drodze, no takie bagniste błoto na drogach (Białowola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i północna – zasięg rozproszony (zob. mapa 6).

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, dryzda, gizda, graś, patoka, rozkal*.

Jaruga IV ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Jaruga to taka łostrza trawa, skalyczyć sie można tym (Dębowa Kłoda). Łąki jak długo sie ni kosi, to narośnie taki jarugi (Kodeniec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *jarugi*; D. lm. *jarugów*; wymowa: *jaruga*.

Por. *bagnówka, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżęga, ścięciuga*.

Jatka ‘stragan z mięsem na targu’

Jatka to taki na powietrzu sklep z mięsem (Bodaczów). W jatkach sprzydawano mięso i tam jakoś nikt sie ni zatrul (Grzędówka). Jatka to było tam tańsze mięso i ludzie kupowały (Łazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jatki*; D. lm. *jatków*; wymowa: *iatka*.

Jeziro ‘naturalne skupisko wody’

Jeziro to takie samo z siebie zbiorowisko wody (Gałęzów). Kiedyś tu podobno było jezioro, rozległe jezioro, ciągnęło się od Skorczyc, od Leszczyny, aż po Dzierzkowice (Bęczyn). Jak tu zaczęły bombardować lotnisko, to te kobity prały u jeziora. Kiedyś to było pranie koło wody, to nie tak jak teraz, tylko koło wody (Gołęb).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jeziora*; D. lm. *jezior // jeziorów*; wymowa: *iężoro*.

Kacap I – tom VIII: 172.

Kacap II ‘określenie narodowości ukraińskiej lub innej wschodniosłowiańskiej’

Na Ruskich to kacapy mówili (Janówka). Jak kto mówił trochę po zabużańsku, to mówili, że to so kacapy z Rosji (Biszcz). W wojne to kacapy jak tu przyszli, to karabiny na sznurkach mieli (Lipowiec). To tak się mówiło, że kacap, chachoł, jak on tam gdzieś jakiś Ruski jest, ale czego to nie wiem (Żrebce). Kacap to jak taki głupawy, ale i na tych Ruskich to kacapy mówili, bo że to takie trochę, no (Hanna). Kacap to miał łeb. To przedsiębiorczy naród, Niemiec niech się schowa (Niedzieliska). Oni umieli walczyć. Kacap to był zahartowany. To dzielny naród. On w śniegu, w największy mróz i dał radę, a ani odzienia odpowiedniego, ani jedzenia nie miał (Lipowiec). Tam przezywali ich kacapy, chachły, a oni swoje robili i już, jednym słowem mądry naród, choć nieszczęśliwy, bo biedny (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *kacapa*; D. lm. *kacapów*; wymowa: *kacap*.

Por. *chachtuszek, chachtuska, chachoł, Rusin, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Kaflarz ‘rzemieślnik budujący piec z kaflów’

Kaflarz to ten, który z kaflów te piece buduje (Czumów). Jak już kaflę nastąpi i kogo było stać na piec z kaflów, no to brały kaflorza i robił piec (Olbięcín). Kaflorz buduje piece z kaflów (Przybysławice). Już za moji pamięci to kaflarze chudzili i piece te budowali z kaflów, ale to byli takie proste kaflę (Zaburze). Kaflorz piece stawiał, no taki zdun inaczej (Witoroż).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kaflarza*; D. lm. *kaflarzów*; wymowa: *kaflaś, kaflaś*.

Por. *bdzun, mularz, murarz, zdun*.

Kafle ‘ceramiczne cegły lakierowane z jednej strony, służące do budowania pieca’

Kafle so lakierowane takie płytki, ale grube (Łopatki). Kafle to ceramiczne cegły lakierowane z jednej strony (Batorz). Kafle to byli na budowę pieców, to taka już nowsza ozdoba była, bo te kafle to we wzorki byli, i kolorowe byli (Czosnówka). Z cegły murywane, z kaflów zrobione tego i tak się gotowało, paliło się pod tym, pod fajerką (Rejowiec

Fabryczny). *Drzwiczki kuchni byli z kaflów* (Lubenka). *Piec był murowany z cegiełek, nie tak jak teraz, że jest z kafli* (Wytyczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *kafli* // *kaflów*; wymowa: *kafle*.

Kajet ‘zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę’

Do pisania to jest kajet (Świeciechów). *Kajet, no to w kajecie sie pisało w szkole* (Radzanów). *W jednym kajecie wszystko było pisane, bo ni było tylo co tera tych kajetów* (Rachanie). *Pisał na czym sie dało, bo kajeta u mnie ni było* (Stulno). *Kajet to po starymu, bo tera to już mówi sie zeszyt* (Majdan Stary). *Kajet to dawne nazwanie zeszytu* (Żakowola). *Kajet to zeszyt, to jest to samo* (Bukowa Mała). *Kajet to dawna nazwa zeszytu* (Grabowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 21).

D. lp. *kajetu* // *kajeta*; D. lm. *kajetów*; wymowa: *kajet*.

Por. *zeszyt*.

Kajstrator ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kajstrator to taki chłop, co chodził kajstrować wieprzki (Aleksandrów). *Kajstrator to był w każdy wsi, i wułali tam du zwierząt, żeby wykajstrować* (Paszki Duże).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Aleksandrów, Ciosmy, Ruda Solska, Branica Radzyńska, Paszki Duże (zob. mapa 31).

D. lp. *kajstratora*; D. lm. *kajstratorów*; wymowa: *kajstrator*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charasznytnik*, *czyściciel*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *węgrzyn*.

Kajstrownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kajstrownik kajstrował wieprzki (Łukowisko). *Kajstrownik to był od kajstrowania przyważnie wieprzków* (Kulczyn).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 31).

D. lp. *kajstrownika*; D. lm. *kajstrowników*; wymowa: *kajstrownik*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charasznytnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *węgrzyn*.

Kajstrun ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kajstrun to zajmował sie kastruowaniem, weteryniarz tego ni robiuł, ino kajstrun (Witoroż). *Kajstrun to był prawie w każdy wsi* (Łomazy).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Kozły, Łomazy, Witoroż, Korczówka (zob. mapa 31).

D. lp. *kajstruna*; D. lm. *kajstrunów*; wymowa: *kajstrun*.

Por. *byk*, *chajstrownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charasznytnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *kraštownik*, *lejnik*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *węgrzyn*.

Kaleń ‘błotna kałuża’

Kaliń to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Orłów Murowany). Kaleń to woda w nizszym doleku (Górka). Kaliń to stojąca na dworze woda (Staw Noakowski). Kaliń to woda z błotem troche (Nowy Orzechów). Kaleń to po dyszczu dół z wodo, ale ta woda to taka troche jak z błotem (Żabików). Babcia to zawsze mówili, nie wchudź do tyj kalani (Wola Burzecka).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: okolice Łukowa, Radzyna Podlaskiego, Lubartowa, Parczewa, Włodawy, Chełma i Krasnegostawu (zob. mapa 5).

D. lp. *kaleni*; D. lm. *kaleniów*; wymowa: *kaleń, kaliń, kalyń, kalań*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kaletnik ‘szyje i naprawia torebki, paski ze skóry’

Mój kuzyn to był tym takim kaletnikiem, co tam komu było trza skórzanego, to un zrobiuł i było lepsze jak teraz zy sklepu (Bodaczów). Torbe sie zaniesto do kaletnika i odebrało sie jak nowe, a tero co, ni ma kalytników, i trza wyrzucić, bo sie oderwało (Mszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kaletnika*; D. lm. *kaletników*; wymowa: *kaletník*.

Kalonka ‘błotna kałuża’

Kalonka to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Orłów Murowany). Kalunka to dołek z wodo brudno na drodze czy na podwórku (Surhów).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Żabików, Orłów Murowany, Orłów Drewniany, Bończa, Surhów, Stryjów, Ostrzyca (zob. mapa 5).

D. lp. *kalonki*; D. lm. *kalonek // kalonków*; wymowa: *kalonka, kalunka*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kalosznik ‘rzemieślnik, który zajmuje się szyciem butów’

Kalosznik robił buty, ale ni całe, ino to, co na tydke było (Rudy). Kalośnik to buty robił takie dtujse i miętkie (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *kalosznika*; D. lm. *kaloszników*; wymowa: *kalośnik, kalośník*.

Por. *cholewkarz, kamasznik*.

Kaluga ‘błotna kałuża’

Kalugi to sie robio po dyszczu na drodze (Rogów). Drogi byli miętkie i po każdym dyszczu pełno kalugów było (Sławęcín).

Źródła: PM.

Geografia: Udrycze, Sławęcín, Rogów (zob. mapa 5).

D. lp. *kalugi*; D. lm. *kalugów*; wymowa: *kaluga*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluż, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kaluż ‘błotna kaluża’

Kaluż wielga na podwórku sie zrubila i nie chce to wyschnuć (Łukowisko). Kaluż to jak jest wielgi dyszcz, to zara sie robi, czasem to ni można przejść (Lipiny Górne).

Źródła: PM, KAGP, PI.

Geografia: Łukowisko, Sitno pow. Biała Podlaska, Zahajki pow. Biała Podlaska, Wólka Plebańska, Poniatowa, Łubki, Borzechów, Potok Górny, Lipiny Górne (zob. mapa 5).

D. lp. *kaluży*; D. lm. *kalużów*; wymowa: *kaluś, kalus*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluża, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuza, kołbania*.

Kaluża ‘błotna kaluża’

Po dyszczu to kaluże so (Ortel Książęcy). Ledwie stopniał śnig, to już same kaluże na drodze z tego śniegu (Siennica Różana). Kaluża wielga stoi przy drodze, ani przejść, ani przejechać (Staw Noakowski).

Źródła: PM, PI, SGM, SSiSL, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Puław, Bychawy, Chełma, Krasnegostawu, Hrubieszowa i Biłgoraja (zob. mapa 5).

D. lp. *kaluży*; D. lm. *kalużów*; wymowa: *kaluża, kaluza*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kał, kałbas, kałek, kałuż, kałuza, kołbania*.

Kał ‘błotna kaluża’

Na drodze pu deszczu robio sie zawsze wielgie kały (Staw Noakowski). Kał to to dołek, do którego naleci wody (Stojeszyn). Kał to dołek z wodo (Wandalin). Kał to woda, co stoi po deszczu na drodze (Krzemień). Tam zawsze był wielgi kał wody (Lipa). Kał to woda, która stoi po deszczu na drodze (Sąsiadka). U nas po każdym dyszczu, to takie kały stoły na ty drodze (Świeciechów). Takie kały stojo na drodze, ze ani przyjechać tędy (Kluczokowice). Pranie to sie robiło w domu. Z kijanko sie jeździło, chodziło gdzie woda była, gdzie rzeka była. Na przykład jak u mnie, to była taka to brzezina i w środku był taki duży kał (Motycz). Staraj sie tominuć kały, bo sie możesz zamoczyć (Tarnawa Duża). Gęsi chlapio sie w kale (Czernięcin Główny). Kały na drodze były, mówiło sie, ze pu świętym Michale napij sie wody w kale (Ożarów). No kaluża jednakowo lub kałem nazywajo (Nowodwór).

Źródła: PM, PI, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowa, sporadycznie w części wschodniej (zob. mapa 5).

D. lp. *kału*; D. lm. *kałów*; wymowa: *kaų*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kałbas, kałek, kałuż, kałuza, kołbania*.

Kałabanie ‘nierówności na drodze’

Wpad w kałabanie, bo tu narubiło tych kałabaniów po zimie (Horodyszcze). Kałabanie były takie na drodze we wsi, że przyjechać sie tędy ni dało (Ossowa).

Źródła: PM.

Geografia: Ossowa, Bezwola, Połubicze Wiejskie, Horodyszcze, Dubica, Siennica Duża, Siennica Różana (zob. mapa 7).

D. lm. *kałabaniów*; wymowa: *kaųabańe*.

Por. *doty, gruda, jamy, koleje, porybki, rystoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Kałakut ‘Polak, który nie chciał przejść na prawosławie’

Kałakut to taki, co nie chciał przejść na prawosławie (Wola Uhruska). Tu chcieli przechrzczyć wsich, ale ludzie sie brunili, ni chcieli, kałakuty takich nazywali (Bytyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma.

D. lp. *kałakuta*; D. lm. *kałakutów*; wymowa: *kaɫakut, kałakut*.

Kałamarz ‘niska, pękata buteleczka na atrament’

Kałamarz to taka buteleczka z atramentem (Kąty). Kałamarz był na atramynt (Świeciechów). Kałamarz był jeden na dwoje dzieci w takim otworu w ławce stał (Bortatycze). Były pióra takie, atrament w tych, wkładki były takie, były otworki i w nich kałamarze, po dwoje sie siedziało w ławce, no i ten kałamarz na tych dwoje dzieci, nieraz i sie zalały, i wylały ten atrament, no różnie to było, książki sie pozalewało (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kałamarza* // *kałamarzu*; D. lm. *kałamarzów*; wymowa: *kaɫamaš, kałamaš*.

Por. *flaszka*.

Kałbas ‘błotna kałuża’

Kałbas to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Bończa). Kałbas to można powiedzieć, że to duża kałuża (Orłów Murowany).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Ostrzyca, Orłów Murowany, Bończa (zob. mapa 5).

D. lp. *kałbasa*; D. lm. *kałbasów*; wymowa: *kaɫbas*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałek, kałuż, kałuża, kołbania*.

Kałek ‘błotna kałuża’

Kałek to woda w dołku i troche z błotem (Kielczewice). Kałek to taki dołek z wodo (Wólka Ratajska). Kałki stoły po dyszczu na cały drodze (Bychawka). Jak sie jedzie po dyszczu, to pu drogach su takie kałki z wodu cy kałuże, tak i tak na to mówiu (Trzydnik Duży).

Źródła: PM, SSiSL, PI.

Geografia: Bychawka, Rożki, Żółkiewka, Kielczewice, Sulów, Trzydnik Duży, Wólka Ratajska, Krzemień (zob. mapa 5).

D. lp. *kałka*; D. lm. *kałków*; wymowa: *kaɫek*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuża, kołbania*.

Kałuz ‘błotna kałuża’

Tu była jedna kałuż kiedyś, a tera piękna szosa (Trzydnik Duży). Kałuż stoi w tym miejscu całe jesień, troche z błotem (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Kozubszczyzna, Konopnica, Borzechów, Grądy, Ignaców, Trzydnik Duży, Naklik, Potok Górny (zob. mapa 5).

D. lp. *kałuży*; D. lm. *kałużów*; wymowa: *kaɫuš*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kałuż, kałuża, kał, kałbas, kałek, kałuża, kołbania*.

Kałuża ‘błotna kałuża’

Kałuża to dołek na podwórzu z wodo po deszczu (Wysokie). Kałuża to woda, która stoi po deszczu na drodze, jak droga dziurawa (Godziszów). Kałuży narobił tyn wczurajszy dyszcz, że ani przejść przez podwórek (Krepiec). Pu dyszczu na tyj drodze kałuże so i bajura większe (Białowola). Zobacz, jakie tu kałuże stojo pu wczurajszym dyszczu (Zubowice). Tam proś Wojtkowy chatupy wielgo kałuża, choda bedzie przyjechać przez niu (Zarzecze). Nie jedź tędzy, bo tam wielgo kałuża, to nas łubryzgasz wodo (Udrycze). Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 5).

D. lp. *kałuży*; D. lm. *kałużów*; wymowa: *kaɥuʒa, kaɥuʒo, kaɥuʒa*.

Por. *badunia, bajoro, bajur, bajura, bełk, kaleń, kalonka, kaluga, kaluż, kaluża, kał, kałbas, katek, kałuż, kołbania*.

Kamasznik ‘rzemieślnik, który zajmuje się szyciem butów’

Kamasznik steburuje czoboty, zagotowuje dla szewca (Worgule). Kamasznik to robił kamasze, takie buty, co nazywali sie kamasze (Biszca). U kamasznika zamawiał wierch, a spód szewc sam robił (Borzeczków).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kamasznika*; D. lm. *kamaszników*; wymowa: *kamašník, kamašník*.

Por. *cholewkarcz, kalosznik*.

Kamieniarz ‘ten, kto tłucze kamienie i buduje droge’

Kamieniarz to dawno taki, co tłuk kaminie na drogach i budował te droge (Jasionka). Tera kaminiorzów ni ma, bo drogi już nie so z kamieniów (Dys).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *kamieniarza*; D. lm. *kamieniarzów*; wymowa: *kaɥeńaš, kaɥeńoš, kaɥińaš, kaɥińoš*.

Por. *brukarz*.

Kapelusznik ‘ten, kto szyje kapelusze’

Dziedziczka to chudziła do kapylusznika i zamawiała te kapylusze, miała jich kilka, bo baby na wsi to w chusteczkach chodziły (Gardzienice). Kapeluszniki to byli w miastach, bo na wsi nikt nie szył kapylusza (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kapelusznika*; D. lm. *kapeluszników*; wymowa: *kapelušník, kapelušnik, kapylušník*.

Kaplica I ‘tymczasowy kościół’

Mudlili sie w kaplicy i później pobudowali kościół (Dobryń). Kościoła u nas nigdy ni było, ale teraz ta kaplica jest, i jest msza, to dla starych dobrze (Sulów). Kapliców tutaj tak nie było (Tulniki). Po wsiach, jak o ktoś i kiedyś, i teraz jeszcze też ten zwyczaj jest, że pola święci sie, tylko, że teraz już mniej, bo więcej kaplic, więcej kościołów jest (Kolonja Moniatyczne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kaplicy*; D. lm. *kapliców*; wymowa: *kaplica, kaplyca*.

Kaplica II 'kapliczka przydrożna' (zob. ilustracja 3).

Przy drogach to krzyże so, ale i kaplice so, choć jest jich mni (Jasionka). Kaplica tu przy każdy drodze stoi, albo krzyż, ale może być i kaplica, i krzyż (Jedlanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *kaplicy*; D. lm. *kapliców*; wymowa: *kaplica, kaplyca*.

Por. *figura, figurka, kapliczka*.

Kapliczka 'kapliczka przydrożna' (zob. ilustracja 3).

Kapliczka to mały, drewniany lub murowany domek albo daszek ze świętym obrazem, a może być i figurka (Krzemień). Wychodzili ludzie do kapliczek i modlili się (Moniaty-cze). Kapliczki były. To przeważnie przy takiej kapliczce, jak w Tulnikach, to majówki się odbywały w maju. Tam się schodzili i śpiewali te majówki, odprowadzali wieczorem (Tulniki). Ta kapliczka to tam została, co te ojce tych Grzegorzyczków cy jak to jak zmarł, to ten plac został, to porównał i zrobił kapliczkę (Stok). Jak szed obchód przyz wieś, to były postoje przy kapliczkach (Wolica). Na poświęcenie pól to kaplicki się ubierało, ozdabiało (Abramów). Ludzie tam często, gęsto tam odwiedzają to kapliczkę na wodzie, gdzie Matka Boska była odnaleziona (Krasnobród). Gdzieś jak jest jakaś kapliczka, zawsze tam są kwiaty, ludzie dbają (Hedwizyn). Tam teraz zrobili taką kapliczkę murowaną. Ale za to kapliczko murowano jest krzyż drewniany postawiony jeszcze przez moich dziadków (Sumin). Furmanko wieźli, do końca wioski, bez cało wioski, tam kapliczka była na górze, jest u nas. Nazywała się święty Jan. Pod to kapliczkę ludzie ze wsi wprowadzali [...]. Tam jeszcze było, jakieś modlitwy odmawiali i później wracali ci, kto [...] ludzie wracali się od tej kapliczki (Lipa). Kapliczkę zbudowano na znak pamięci o pomordowanych (Gołęb). No takie tradycyjne, takie przyjęte są, tak zachowały się do dzisiejszego dnia. So te kapliczki, to się idzie przeżegna się, bo człowiek wierzący, pu-modli, taki już zwyczaj (Rogatka). Po wsiach, jak o kogoś i kiedyś, i teraz jeszcze też ten zwyczaj jest, że pola święci się, [...], to wychodzili do krzyży, do kapliczek takich, co przy drogach były (Kolonia Moniaty-cze). Te kapliczki to dbali, strojili, czyścili, no bo tam Matka Boska jest (Wierzchowiska). Już w tej chwili nie ma tej kapliczki, była taka kapliczka, to mówili, że tam straszny. [...]. I kapliczka taka była, że tam się zawsze właśnie ktoś [...] objawiał, w tej kapliczce, tam straszny w tej kapliczce. Może to tak nas tylko straszili, no ale raczej, no nie wiem, tam opowiadali, że tam jakiś diabeł straszny, że tam się coś ukazywało koło tej kapliczki albo brzęczało, jak szli do kościoła. Takie straszne opowieści były (Babin). Była taka kobita choro na na gruźlicę. Miała tylko jedne córki, ta córka miała trzynaście lat, a ta kobita już była kiepsko, już ta matka i tak zawsze mówiła, że, oj powiedo, ja już umre, ale komu to ja ciebie zostawie. Te dziecko tak płakało to te matkę, że ona umrze, a dzie ona będzie. A ta matka mówiła tak, toj będziesz, jeszcze matka drugo jest. Matka Bosko jest i ona się będzie tobie opiekować. No ji ta matka umarła, a ta dziewczynka tam była u sąsiadów. Sąsiady tam trochę ją trzymały, a potem wzięny wygnały ją. Wzięny ją wygnały, to dziecko poszło pod to, pod kapliczkę i tak płakało przed to Matko Bosko, że ta matka mówiła, że Matka Bosko będzie ji matką, ji płakało to dziecko pod to kapliczko. Ale jechol rządca i ekonom z synem. To kiedyś o te dwory, co to były. Ji słuchają, że to tak to coś kłęczy, tam siedzi pod to kapliczko i płacze. Wzion, wzięny zlaży i podeszły, i patrzo. Patrzo, a tu dziewczynka płacze. A bo mama mi umarła, ni mom gdzie pójść, sąsiady mnie wygnały to na dwór; dyszcz leje, a ja ni mom dzie pójść. I wzięny zabrały to dziecko i późni ten syn się łożynił, i Matka Bosko dała temu dziecku opiekę (Zakrzew).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kapliczki*; D. lm. *kapliczków*; wymowa: *kaplička, kaplyčka, kaplicka, kaplycka*.

Por. *figura, figurka, kaplica*.

Kapłan ‘duchowny katolicki’

Kapłan msze odprawia i spowiada ludzi (Międzyrzec Podlaski). *Kapłan to tak delikatnie i tak ładnie, dostojnie o księdzu powiedzieć* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kapłana*; D. lm. *kapłanów*; wymowa: *kapuan*.

Por. *ksiądz, pleban*.

Karandasz ‘przyrząd do pisania, rysowania, kreślenia, składający się z pręcika grafitowego osadzonego w oprawce drewnianej’

A kiedyś, kiedyś, stare to jeszcze tak z ruska, z chachłacka, mówili karandasz, a nie ołówek (Wyhalew). *Ja chodziła do szkoły jeszcze ruski, i my to karandarz mieli do pisania, i kredo na dosce sie pisało* (Dańce).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Parczewa i Włodawy.

D. lp. *karandusza* // *karandaszu*; D. lm. *karandaszów*; wymowa: *karandaś*.

Por. *ołówek*.

Karawaka ‘krzyż choleryczny lub morowy’ (zob. ilustracja 5).

Kurawaka to taki krzyż błagalny. Kurawaka ma dwie belki i na tym so błagania od moru, głodu, ognia, wojny, zachowaj nas Panie (Zaburze). *Kurawaka to nie jest krzyż prawstawnny, jak niektóre myśło, ale to krzyż błagalny, a ma dwie belki i te belki to błagania od głodu, od moru, wojny, ognia* (Wierzbica pow. Chełm). *Karawaka to krzyż morowy taki, od cholery, tyfusu, jeszcze w Łukowie to widziałam taki krzyż, ale czy tam jeszcze jest, to nie wim* (Łazy). *Ten krzyż to oznacza dwuramienny, to przeciw, bo to cholera kiedyś panowała. I to właśnie postawił ten krzyż na te pamiątke, żeby już te dzieci więcej mu nie umierały* (Wólka Kątna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *karawaki*; wymowa: *karavaka, kuravaka*.

Por. *krzyż dwuramienny, krzyż morowy*.

Karbowy ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Karbowy to był taki zarządca na polu, pilnował tych, co pracują (Żyrzyn). *Dziedzic był, fornał był, i karbowy, co pilnował robotników na polu* (Chmiel). *Było ze sto żniwaki, każdy musiał iść po kulei. Który żniwak zostanie sie, to karbowy poganiał* (Czartoria).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 30).

D. lp. *karbowego*; D. lm. *karbowych*; wymowa: *karbovy*.

Por. *dozorca, ekonom, gumienny, polowy, przystawca, rządca*.

Karczma ‘restauracja wiejska’

Na jarmark jeździli, ji później do karczmy. Ji przyjeżdżały na wieczór. Nie wszyscy tacy byli, ale ji tacy byli, co tak robili (Drzewce). Tu karczma była, wszystko Żydy mieli (Kornarno). Schodziły sie jak do karczmy kiedyś, tak to było kiedyś, karczmy były, aby karczmy i karczmy (Babin). Karczma ta była w pańskim domu. Dum był dworski (Niemce). Przeważnie w tych karczmach to sie dogadywali, że ja mam syna, pan ma córke, że akurat moglibyśmy pużenić (Siedliska pow. Krasnystaw). Ja to mówiłam tak, lubi karcme, niech siedzi w karcmie, służy mu alkohol, niech chło jak świnia pomyje, tak sie wyraze (Rudno). Tam stała karczma na niwie tak zwanej [...]. I jak legenda głosi, [...] sie ta karczma z tymi pijakami zapadła, coś takiego (Biszczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *karczmy*; D. lm. *karczmów*; wymowa: *karčma, karcma*.

Por. *gospoda, gościniec, zajazd*.

Karczmarz ‘właściciel karczmy’

Karczmarz to kiedyś był przyważnie Żyd (Moniatycze). Te karczme miał Żyd, bo to Żydy przyważnie te karczmarze byli (Tyszowce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *karczmarza*; D. lm. *karczmarzów*; wymowa: *karčmaš, karčmoš, karcmaš, karcmoš*.

Por. *szynkarz*.

Karczować ‘oczyszczać porębę w lesie z pni i korzeni drzew’

Karczować to wycinać, oczyszczać porębę z pni i korzeni (Ciechomin). Karczować to kopać karpie (Krępiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *karčovać, korčovać, karcovać, korcovać*.

Por. *tereбовать*.

Kartka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabytku, kwiatów, lub bez fotografii’

To było wszystko wysyłane, listy wysyłali, i kartki różne wysyłali, takie bez koperty, ale coś napisane i adres z boku (Rogatka). Takie kartki z kwiatami jakimiś, i to sie wysyłało, życzyło sie (Wierzchowiska). Kiedyś to ludzie do siebie listy i kartki pisały, tam takie z widoczkami, z kwiatkami, a i na święta to zawsze kartka była (Dąbrowa Olbięcka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kartki*; D. lm. *kartek // kartków*; wymowa: *kartka*.

Por. *odkrytka, pocztówka, widokówka*.

Kastrownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

I był kastrownik na wsi do świń kastrować (Drelów). Świnie kastrowali i to robił tak zwany kastrownik (Bohukały).

Źródła: PM, ML, PI, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lubartowa, Puław i Kraśnika (zob. mapa 31).

D. lp. *kastrownika*; D. lm. *kastrowników*; wymowa: *kastrovník*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kaszarnia ‘miejsce, gdzie wyrabiano kasze’

Już jak święta, to te kaszarnie pełno paro szły, ruboty miały pełno, bo kaszy każdemu trza było na święta (Wierzchowiska). *U nas w domu była olejarnia, kaszarnia, i wyrabiało się ołyj i kasze* (Chrzanów).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kaszarni*; D. lm. *kaszarniów*; wymowa: *kašarnía, kasarńia*.

Kazalnica ‘ambona w kościele’

Kazalnica to miejsce, skąd ksiądz wygłasza kazanie, wchodzi się po schodkach do ty kazalnicy (Stawce). *Kazalnice w dawnych kościołach to byli bogato ozdabiane, rzeźbione, w nowych w ogóle ni ma kazalnicy* (Malewsczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia oraz okolice Hrubieszowa, Zamościa, Krasnegostawu i Chełma (zob. mapa 18).

D. lp. *kazalnicy*; D. lm. *kazalniców*; wymowa: *kazalńica, kozalńica*.

Por. *ambona, kazanica*.

Kazanica ‘ambona w kościele’

Kazanica, bo służyła downo do głoszenia kazania w niedzielę (Sulów). *Kazanica albo ambona, to jest to samo, dawni więcy kazanica mówili* (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia oraz okolice Krasnegostawu, Chełma, Zamościa, Parczewa i Białej Podlaskiej (zob. mapa 18).

D. lp. *kazanicy*; D. lm. *kazaniców*; wymowa: *kazańica, kosańica*.

Por. *ambona, kazalnica*.

Kierniczka ‘źródło bijące z ziemi’

Kirniczka tu wybijała i z tego, z ty kirniczki sie wode brało, czyściutka była ta woda (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM.

Geografia: Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 8).

D. lp. *kierniczki*; D. lm. *kierniczków*; wymowa: *kerńička, kírńička*.

Por. *krynica, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Kierowca ‘ten, kto zawodowo jeździ samochodem’

A ten, co kieruje samochodem i wozi ludzi, to jest kierowca (Krasnobród). *Kierowca kieruje samochodem i tak zarabia na życie* (Krzemień).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kierowcy*; D. lm. *kierowców*; wymowa: *kerofca, kerofca*.

Por. *szofer*.

Kierownik ‘ten, kto kierował szkołą wiejską’

Kierownik to un kieruje szkoło (Krzemień). Kiedyś był kierownik szkoły, teraz to jest dyrektor (Krasnobród). Ta nauczyciela to była żona kierownika szkoły (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kierownika*; D. lm. *kierowników*; wymowa: *kerovník, kerovník*.

Por. *dyrektor*.

Kije ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Do zatrzymywania tratwy to były kije, drywniane, dębowe kije (Dys). Tratwy płyneli i mieli do nich takie kije do zawracania, zatrzymania tratwy (Franciszków).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lublina.

D. lm. *kijów*; wymowa: *kiie*.

Por. *bołtaki, kotwice, łopaty, śryki*.

Kilo ‘podstawowa jednostka masy równa tysiącu gramom’

Kilo jajek sprzedała i zem kupiła krytonu na sukinki i wstążków du włosów dla dziewczynków (Turzyniec). Kilo to jest cukru, mąki, to na kila sprzydajo (Skoki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kila*; D. lm. *kilów*; wymowa: *kilo*.

Por. *kilogram*.

Kilogram ‘podstawowa jednostka masy równa tysiącu gramom’

Kilogram to jest miara taka, tam może być kilogram jajek czy kaszy (Kulik). Na kilogramy to tam w sklepie nicht kiedyś nie kupował, bo to za drogo było, bardzi to po pół kilograma brali (Godziszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kilogramu // kilograma*; D. lm. *kilogramów*; wymowa: *kilogram*.

Por. *kilo*.

Kilometr ‘jednostka odległości równa tysiącu metrom’

Droge to na kilometry sie liczy, stąd do Puław to pewnie z dziesięć bedzie (Płonki). To bedzie jakiś kilometr drogi tak bez pola na ukos, a za drogo to może zy trzy kilometry (Lipowiec). Tak z kilometr to bedzie tak za drogo (Wola Osowińska). Pierzynka, podusecka w tłumok na plecy, kobylica na ramie, dziecko przed siebie, i w pole dwa kilometry, tak było, kiedyś tak sie żyło (Pogonów). Jak we wsi był pierwszy telewizor, tośmy szli trzy kilometry, żeby w klubie obejrzeć film w telewizorze (Hedwiżyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kilometra // kilometru*; D. lm. *kilometrów*; wymowa: *kíloметр, kíloмет*.

Kit pszczeli ‘mieszanina wydzielin pszczoł lub os oraz substancji żywicznych obecnych w pąkach roślin zielonych i młodych pędach drzew’
Kit pszczeli to jest taki lepki (Pułankowice). *Kit pszczeli to jest lykarstwo na rany, dobry na odporność* (Bronice). *Jest medycyna ludowa, czyli spostrzeżenie prostych ludzi. Jak ja byłem dzieckiem, lekarzy na wsi nie było. Lekarz był w gminie jeden i przyjmował prywatnie. Zrobił sie czyrak na nodze, ropa sie zbierała, nie można go było przekłuć, bo bolało. Podgrzewało sie kit pszczeli, zrobiło sie plaster, położyło sie na czyraka, zabandażowało sie i za dwa dni ropa została wyciągnięta i wszystko wyszło* (Sumin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kitu pszczelego*; wymowa: *kit pšćeli, kit psceli*.

Klarnet ‘drewniany instrument muzyczny dęty’

Klarnet to jakby taka rura do grania, rozszerzana du dołu (Kasiłan). *Jego chłopak to na klarnecie grał w orkiestrze* (Pilaszkowice). *Brali na te zabawy orkiestre, to i harmonia tam była, no i skrzypce, bęben, klarnet* (Wronów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *klarnetu // klarneta*; D. lm. *klarnetów*; wymowa: *klarnet, klarnyt*.

Por. *kornet*.

Klekoce ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz klekoce na wybojach (Łańcuchów). *Klekoce tyn wóz, bo droga to same doły, a wóz stary* (Rzeczycza Ziemiańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lubartowa, Lublina, Kraśnika i Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *klekoče, klykoče, klekoce, klykoce*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Kleks ‘plama z atramentu w zeszycie’

Pisało sie obsadko i stalko w ty obsadce, i atramyntem, no i kleksów było przy tym pisaniu, ze strach (Gołęb). *Jak sie atramyntem pisało, to kleksy musieli być w kajecie* (Pilaszkowice). *Kleksów w kajecie było pełno, bo pisali piórem i atramyntem* (Ostrów). *Te zeszyty to byli poplamiane klyksami, a ja to raz wycirała tego kleksa i dziura sie zrubila* (Buśno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kleksu // kleksa*; D. lm. *kleksów*; wymowa: *kleks*.

Kładka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Kładka była przerzucona na drugi brzeg i po ni sie przechodziło przyz wodę (Karmanowice). *Kładka to kawałek deski przerzucony przez rów czy rzekę* (Gałęzów). *Kładka, no to jest tako prosta deska przerzucona przez wodę* (Czesławice). *Ni było szosy, tyku były kładki z dwóch desek zrubiony, tak, ży po tych kładkach sie chudziło* (Kryłów). *Jeśli sie*

chciało przejść pieszo na drugu stronę, to aż strach było, taka jedna drewniana deska była dla pieszych. A jak szło się po tej, no nie wiem jak to nazwać, kładka czy coś w tym rodzaju, to się trzęsa (Annopol).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 10).

D. lp. *kładki*; D. lm. *kładków // kładek*; wymowa: *kładka, kładka*.

Por. *deska, dyl, dylka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Kłusownik ‘człowiek, który nielegalnie poluje’

Kłusownik to ktoś taki, co poluje nielegalnie, bez uprawnień (Dzwola). Ten, co ni ma pozwoleni na polowanie, no to kłusownik jest (Krasnobród). Kłusowniki wnyki pozakładali i ta sarenka się tam złapała, ale jo odratowali (Suchawa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *klusownika*; D. lm. *klusowników*; wymowa: *kłusownik*.

Kmieć ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

Kmieć to już taki chłop ze wsi, no taki, co ma troche ty zimi (Grabowiec). Kmieć z niego, pole ma i na tym polu robi (Rudka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *kmiecia*; D. lm. *kmieciów*; wymowa: *kmieć, kmieć*.

Por. *chłop, gospodarz, rolnik*.

Kobza ‘dawny dęty instrument muzyczny’

Kobza to istrument, ale tu to rzadko na tym grali, więcy na harmonii (Dubica). Grali tyż na kobzie, to takie śmieszne jest ta kobza (Rozwadówka). Kobza to istrument dęty z miechem zy skóry (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kobzy*; D. lm. *kobzów*; wymowa: *kobza*.

Por. *dudy, kobzra*.

Kobzra ‘dawny dęty instrument muzyczny’

Un miał kobzre i na nij wygrywał, bo to był istrument du grania (Bezwola). Kobzra to była du grania, na tym grały (Wołyń).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Bezwola, Ossowa, Wołyń.

D. lp. *kobzry*; D. lm. *kobzrów*; wymowa: *kobzra*.

Por. *dudy, kobza*.

Kocie łby ‘droga z kamieni’

Kiedys asfaltu nie było i szosy brukowany, tylko takie te kocie łby były (Babin). Kocie łby były na ty drodze du samego miasta (Sól). Pierw jak zbudowali te szose, no to byli kocie łby, to źle było po tym jechać, ale błota ni było (Mokrelipie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *kocich łbów*; wymowa: *koće ɫby, koće łby*.

Kole ‘blisko siebie, obok’

Kole, no to jest blisko ciebie (Ułhówek). *Kole czegoś czy kogoś, to przy nim, no bardzo blisko niego* (Wierzbica pow. Kraśnik). *Moje ojce to były tu kole nas, nidałeko* (Popkowice). *Kole siebie stali, ale żadno sie ni odyzwało, taka nienawiść między nimi* (Huszczka). *To trza skręcić zara kole krzyża* (Żerniki). *Kole krzyża strasało, starse ludzie mówily, ze widziały jak corny kot wylatuwał* (Bęczyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *kole*.

Por. *koło, obok*.

Kolega ‘towarzysz pracy, nauki, zabawy’

To jest jeszcze mój kolega zy szkoły, my razem w ławce sidzieli (Tuczna). *Ja tu sie urodził, to i kolegow mam dużo, ud dziecka sie znamy* (Jarosławiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolegi*; D. lm. *kolegów*; wymowa: *kolega, kolega, kułega*.

Kolegować się ‘utrzymywać z kimś dobre stosunki’

My zawsze sie kolegowali z Władkiem od szkoły jeszcze, a tera ni można sie z nim dugać na stare lata (Latyczyn). *Z Zośko to sie kolegujem od dziecka* (Żabików). *Uni kolegowali sie całe szkole, a potem byli daleko od siebie, ale tyż z daleka sie kolegowali* (Hanna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kolegować się*.

Koleiny ‘ślady kół na drodze’

Kolyiny to so na drodze, to od wozu takie ślady (Kryłów). *Na drodze taki, co zimia była ubita, to te koleiny rubili sie głębokie* (Mołożów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *koleinów* // *kolein*; wymowa: *koleiny, koleiny, kulyiny*.

Kolej ‘pojazd szynowy, składający się z lokomotywy i wagonów’

Kolej to parowóz i wagony, i to tak jedzie po szynach (Dąbrowa Olbiecka). *Sanie, wozy i to wszystko było całe środki transportu. Ale na kolej gospodarza nie stać było, żeby do kolei dostał sie i jechał kolejo* (Żulin). *Kolej była. Kolej była już od niepamiętnych czasów, tylko nio mało jeździli. Jak od nas do Chełma, to na piechote chodzili* (Rejowiec Fabryczny). *Ja kolejo to nie jeździła, dopiro jak miała dwadzieścia pare lat to pojychała zem pirszy raz* (Czumów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolei*; D. lm. *kolejów*; wymowa: *kolei, kolyi*.

Por. *pociąg*.

Kolejarz ‘pracownik zatrudniony w kolejnictwie’

Kolejarz to pracuje na kolei (Krasnobród). Kolejarz to był taki honorowy zawód, poważanie u ludzi miał (Żerdź).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. kolejarza; D. lm. kolejarzów // kolejarzy; wymowa: kolejaś, kolejoś, kulejaś, kulejoś.

Koleje ‘nierówności na drodze’

Na ty drodze to pełno kolejów, źle jechać, bo droga dziurawa (Hedwiżyn). Na drodze sie takie koleje porobili (Hedwiżyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Smólsko Duże, Hedwiżyn (zob. mapa 7).

D. lm. kolejów; wymowa: koleje, kuleje.

Por. doły, gruda, jamy, kałabanie, porybki, rystoki, szturpaki, wyboje, wyrwy.

Kolejka I ‘kolej wąskotorowa łącząca niewielkie miejscowości, składy towarów’

Byli jeszcze kulejki wąskotorowe, wagoniki byli ciągnięte przez konie (Kryłów). Tu u nas była kulejka, co buraki wuzili do cukrowni (Żrebece).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. kolejki; D. lm. kolejków // kolejek; wymowa: kolejka, kulejka.

Por. wąskotorówka.

Kolejka II ‘rząd ludzi czekających na coś’

Za wsim tera kulejka stoi, nie wim, co to sie porobiło, że tak nic w sklepach ni ma, i te kulejki takie stojo (Zakłodzie). Jak jechałem z burokami na stacje, a tu kolejka, ile fur, jedna za drugo, buraków chłopy wiezo, po chłopsku mówie tak jak tego, a tu Nimce [...], a jeden Żyd z woza cap buroka, musi był głodny (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. kolejki; D. lm. kolejków // kolejek; wymowa: kolejka, kulejka.

Por. ogonek.

Koleśnik ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’

Koleśnik to zajmował sie wozami, koła do wozu robił (Brzeźno). Wozy byli drywniane, to i koleśnik był potrzebny (Świerże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerże, Brzeźno (zob. mapa 26).

D. lp. koleśnika; D. lm. koleśników; wymowa: koleśnik.

Por. kołodziej, stelmach.

Koleżanka ‘towarzyszka pracy, nauki, zabawy’

Kasia to moja kuliżanka, my razem tak od dziecka (Ciechanki). Na zabawie to szli my zawsze z kuliżankami, a chłopaki osobno szli (Kały).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *koleżanki*; D. lm. *koleżanek* // *koleżanków*; wymowa: *koleżanka*, *kołiżanka*, *kolyżanka*, *kułiżanka*, *kolezanka*, *kolyzanka*, *kulyżanka*.

Kolonia ‘domy stojące za wsią w zwartej grupie’

Kolonia to domy poza wsio (Grady). *Kolonia to domy stojące za wsio w zwarty grupie* (Ruda Solska). *Kolonia to domy budowane poza wsio* (Siedliska pow. Krasnostaw). *Kolonia to budynki mieszkalne poza wsio, na polach* (Hamernia). *Była rodzina Wojakoskich, to ostatni ordynator, jego córka pięciu formalom nadała po sześć morgi ziemi i powstały dwie kolonie* (Ługów). *Jak kupował ojciec te ziemie w dwudziestym ósmym roku, to tu jeszcze ty kolonii ni było, ni było chałup, ino pola* (Czernięcin Główny). *To już tam przy samej granicy, przy tej kolonii, co tam tak ludzi wybili Niemcy* (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolonii*; wymowa: *koloña*, *koloñia*, *kuloña*, *kuluñia*, *kuluña*.

Por. *przysiółek*.

Kołacze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Mówili, że wóz kułacze na wybojach, dołach (Kolechowice). *Zła droga i słycać kołatanie woza, jak kułacze słycać* (Łukowisko).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kouaće*, *kuuaće*, *kułacze*, *kojace*.

Por. *deca*, *grzechocze*, *hurgocze*, *jargocze*, *jarmoli*, *klekocze*, *łoscocze*, *rachocze*, *stukocze*, *talaszczce*, *tałata*, *tarachocze*, *taracze*, *telepie się*, *trajkocze*, *trzęsie się*, *turkocze*.

Kołbania I ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Rzeka wyleje i robi sie kołbania (Zanie). *Przy rzyce wielga kołbania jest* (Zynie). *Tu takie kołbanie rubiła woda, jak Tanew wylywała* (Rakówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *kołbanii*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *koubaña*.

Por. *badunia*, *dunaj*, *kołbań*, *rozlewisko*, *utopisko*, *wylew*, *wylewisko*, *zalew*, *zalewisko*.

Kołbania II ‘błotna kałuża’

Po dyszczu pełno kołbaniów na drodze (Korchów). *Wgłębienie takie z wodo po dyszczu to kołbania* (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Parczewa (zob. mapa 5).

D. lp. *kołbanii*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *koubaña*.

Por. *badunia*, *bajoro*, *bajur*, *bajura*, *bełk*, *kaleń*, *kalonka*, *kaluga*, *kaluż*, *kaluża*, *kał*, *kałbas*, *kałek*, *kałuż*, *kałuża*.

Kołbania III ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Kołbania to wyrwa z wodo (Hosznia Ordynacka). *Kołbania to wyrwa wodna zrubiona przyz wode* (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *kołbani*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *kou̯bańa*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończca, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Kołbań ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Kołbań, to jak rzeka wylewa, to robi sie jezioro na ty rzece (Czartoria). Rzeka wylała i kołbań sie zrubila (Husynne).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *kołbani*; D. lm. *kołbaniów*; wymowa: *kou̯bań*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Koło I – tom II: 85–86.

Koło II – tom VI: 257.

Koło III – tom VII: 167.

Koło IV ‘blisko siebie, obok’

Koło czegoś, to jak bardzo blisko czegoś (Mircze). Koło, no to jest bardzo blisko (Klocówka). Tu zara, koło krzyża, tu blisko, to trza skrócić w prawo (Hrebenne). Moje ojce to tu koło nas miszkajo, tak zaraz, blisko (Wola Okrzejska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *kou̯o*.

Por. *kole, obok*.

Kołodziej I ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’

Kołodziej to był od wozów majster (Karmanowice). Kołodziej to rzemieślnik wyrabiający wozy i części do nich, czyli koła (Orłów Murowany). Od wozów taki, co robił wozy, to sie nazywał kołodziej (Mołodiatycze). Robił koła du wozu kołodziej (Krasnobród). Byli majstrowie co robili te wozy, to kołodziej nazywał sie ten, co robił te koła, te wozy (Wierzbica pow. Chełm). Kołodziej to robił koła, bo były wozy takie drewniane. Robił te koła takie. Kołodziej taki był, sie nazywał. Ale kołodzieja to nie ma teraz (Tulniki).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowa i zachodnia (zob. mapa 26).

D. lp. *kołodzieja*; D. lm. *kołodziejów*; wymowa: *kou̯ożej̩, kou̯ożi̩*.

Por. *koleśnik, stelmach*.

Kołodziej II ‘rzemieślnik wyrabiający naczynia klepkowe’

Kołodziej to robił beczki na kapuste (Glinny Stok). Robił beczki na kapuste, z takich klepek robił beczki, i to był kołodziej (Siemień).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *kołodzieja*; D. lm. *kołodziejów*; wymowa: *kouoʒei*, *kouoʒii*.

Por. *beczkarz*, *bednarczyk*, *bednarz*.

Kołowrociarz ‘rzemieślnik wyrabiający kołowrotki do przędzenia lnu’

Kołowrotki to byli potrzebne, bo kobity przędli, no to był kołowrociarz, co te kołowrotki umiał robić (Zakrzów). Ten, co robił kołowrotki, to był kołowrociarz (Chmiel).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *kołowrociarza*; D. lm. *kołowrociarzów*; wymowa: *kououroćaš*, *kououročoś*.

Kołowrót I – tom II: 86.

Kołowrót II ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

My juz powstawały, nie cekały na śniadanie, wysłyśmy pod górę, tam kiedyś była droga do Wólki, tyko tera inaksa droga. Jak to ten kołowrót je, to tak sie sto ji skrećilo sie du folwarku (Jezioro). Na kołowrotach kiedyś ludzie krzyże stawiali (Dawidy).

Źródła: PM, ML.

Geografia: Jezioro, Glinny Stok, Jasionka, Dawidy (zob. mapa 4).

D. lp. *kołowrotu*; D. lm. *kołowrotów*; wymowa: *kouourut*.

Por. *drogi rozjazdowe*, *drogi rozjezdne*, *krzyżowane drogi*, *krzyżowe drogi*, *krzyżownica*, *krzyżówka*, *krzyżówki*, *rozbieżne drogi*, *rozchodne*, *rozchodnie drogi*, *rozdroże*, *rozstaje*, *rozstajne drogi*, *skrzyżowanie*.

Komasacja ‘łączenie gruntów rolnych’

Jak była komasacja, to każdy dostał działkę w jednym kawałku i sie budował (Wojszyn). No to była komasacja. Scalaly te pola, klóciły sie, a tera to zimnia ni bardzo kogo obchodzi (Kolonja Drzewce). W trzydziestym siódmym, szóстым roku komasacja si zrubiła (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komasacji*; wymowa: *komasaćia*, *kamasaćia*, *kumasaćia*.

Kombajnista ‘człowiek, który obsługuje kombajn’

Tera wszystko kumbajny na polach, kumbajnista zajędzie i wykosi, omlóci, i gutowe (Kumów Majoracki). Un sie najon za kombajnistę i całe lato miał rubotę (Krzemień). A kumbajnista to taki, co jeździ na kumbajnie (Olszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kombajnisty*; D. lm. *kombajnistów*; wymowa: *kombajništa*, *kumbajništa*.

Kominiarz I – tom VIII: 199–200.

Kominiarz II ‘człowiek, który czyści kominy’

Ten, co czyści kominy, to jest kuminiarz (Krasnobród). Kominiarz to czyści kominy, chodzi od domu do domu i czyści (Krzemień). A kuminy to przeczyścza kominiarz (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kominiarza*; D. lm. *kominiarzów*; wymowa: *ko^omi^ońaś, ko^omi^ońoś, ku^omi^ońaś*.

Komorne ‘mieszkanie wynajęte’

Dom sie spalił, ja postam w kumorne z tymi dwojgoma dziećmi (Lisiowólka). *Jak sie ożeniłem, to poszedłem w komorne* (Tuchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *komornego*; wymowa: *komorne, kumorne*.

Komornik I ‘człowiek mieszkający w cudzym domu’

Komornik to ktoś, kto mieszka w cudzym domu, bo swojego ni ma (Jasionka). *Człowiek, który mieszka w cudzym domu to komornik, bo w kumornym jest* (Chmiel). *Komornik taki, no bo jest w kumornym, mieszka w czyimś domu, a nie w swoim* (Ciecierzyn). *Komornik, bo jest ni na swoim, ino w kumornym* (Kozły).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komornika*; D. lm. *komorników*; wymowa: *komor^ońik, kumor^ońik*.

Por. *podkomornik, wyrobnik*.

Komornik II ‘urzędnik egzekwujący zaległe podatki i opłaty’

Kumornik to zabiera twoje mienie za długi (Husynne). *Każdyn sie boł, aby ten kumornik nie przyszedł i nie zabroł tego, co jeszcze było* (Klementowice). *Kumornik to krzywdzi ludzi* (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komornika*; D. lm. *komorników*; wymowa: *komor^ońik, kumor^ońik*.

Por. *sekwestator*.

Konfesjał ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Konfesjot to spycjalne miejsce spowiedzi w kościele (Wola Burzecka). *W konfesjale ksiądz spowiada* (Osiny). *Kłękno sie koło konfesjału i spowiedź sie todbywa, a ksiądz siedzi w środku i słucho* (Ługów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Kraśnika, Puław i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 19).

D. lp. *konfesjału*; D. lm. *konfesjałów*; wymowa: *konfeś^oia^u, kunfeś^oia^u, konfes^oia^u, kunfes^oia^u*.

Por. *konfesjonał, krata, kratka, spowiednik*.

Konfesjonał ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Konfesjonał to miejsce spowiedzi (Międzyrzec Podlaski). *Konfesjonał to jest to, gdzie ksiądz udziela spowiedzi* (Krzemień). *Konfesjonał to taki domek i w środku krzesło, gdzie ksiądz spowiada* (Łopatki). *Tam siedzi ksiądz w tym konfesjonałku i spowiedo ludzi* (Trzydnik Duży). *Kłękno sie przed konfesjonałem* (Rzeczycza Ziemiańska). *Każdyn idzie do spowiedzi do konfesjonału przyważnie roz du roku, ale lepi jak części* (Zaręczce). *Du konfesjonału można przystąpić du spowiedzi, tam ksiądz w konfesjonałku siedzi* (Skryhiczyn). *Konfesjonał to jest miejsce, dzie sie spowiedo* (Bychawka). *Podchodzi sie*

do konfesjonatu, kłękno i mówi grzechy (Olszanka). Trza iść du spowiedzi du konfesyjonatu w kuściele (Krępiec). Konfysjunat to jest miejsce święte, miejsce spowiedzi, tam ksiądz siedzi (Staw Noakowski). W kunfysyjunale jest ksiądz i spowieda ludzi (Udrycze). Ludzi podchodzo do kunfysyjunatu, żeby sie wypowiedać (Chomećiska Duże). Do konfysyjunatu chodze sie spowiedać tu księdza, bo łun tam w tym konfysyjunale siedzi i spowiedo ludzi (Kluczkowice). Ksiądz w konfysyjunale spowiedo ludzi, a ludzie tak kolejno podchodzo (Białowola). Konfesjonat, no to konfesjonat, inny nazwy tu nie było (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 19).

D. lp. konfesjonatu; D. lm. konfesjonatów; wymowa: konfešjonau, kunfešjonau, kunfesyjunau, konfesyjonau, konfesyjunau, konfešjunau.

Por. konfesjał, krata, kratka, spowiednik.

Koniarz I ‘mężczyzna, który hoduje i sprzedaje konie’

Koniarz to hodował i sprzydawał potem te konie, a kuń był potrzebny w gospodarstwie, to i koniarz był potrzebny (Janowice). Wy dworze był koniarz i końmi sie zajmował (Kasiłan).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. koniarza; D. lm. koniarzy // koniarzów; wymowa: końaš, kuńaš, koñoš.

Koniarz II ‘mężczyzna, który pasł konie’

Kuniarze to kunie pasły (Jarczówek). Kuniarze pašli kunie, tam dokoła pašwiska byli, i te kunie sie pašli, a kuniarz pilnował (Zawada).

Źródła: PM, TBM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. koniarza; D. lm. koniarzy // koniarzów; wymowa: końaš, kuńaš, koñoš.

Koniokrad ‘ten, co kradł konie’

Kiedys to kuń był w cenie, to i byli koniokrady, ukrad kunia i potem sprzedał (Podlesie Małe). A zdarzały sie, jich nazywali koniokrady, to one tak konie kradli, jak kto miał ładne konie, tam dzie u bogatych gospodarzy (Pawłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. koniokrada; D. lm. koniokradów; wymowa: koñokrat, kuñokrat.

Konował ‘lekarz, który leczy zwierzęta’

To ni doktor, ale kunował mówili na tego, co był od zwierząt (Worgule). Na tych dochtorów od bydła, psów, to mówili, że to konował (Krasne). Jak krowa czy kuń, czy świnia chorowali, no to sie brało kunuwata, i coś tam poradził (Bohukały). Konowała to ni było w każdy wsi, ale w mieście dzieś tylko, w gminach (Komarno).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. konowała; D. lm. konowałów; wymowa: konovau, kunovau, kunował.

Por. weterynarz.

Kontrabas ‘czterostrunowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Już późni to jeszcze kuntrabas mieli te muzykanty (Ignaców). Był jeszcze taki wielgi kontrabas, tak stawiany tu i to smyczkiem chyba grały na nim (Jawidz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *kontrabasa* // *kontrabasu*; D. lm. *kontrabasów*; wymowa: *kontrabas, kuntrabas*.

Por. *bas, basen, basetla, basy, maryna*.

Kontygent ‘obowiązkowe, określone umową lub nakazem świadczenia w naturze, dokonywane przez ludność na rzecz państwa, gminy’

Kontygent był, to trza było oddać zboże czy świnie (Zakłodzie). A za Niemców było okropnie. Były kontygenta duże, jak to ni miały co odwić, przecież zboża czy coś tam, brali więzili, tak jak i mojego ojca do więzienia wsadzili (Skowieszyn). Kontygenty to i za Nimca byli, i potem już za Polski tyż byli, trza było dać wieprzka czy zboże (Wereszczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kontygentu*; D. lm. *kontygentów*; wymowa: *kontygent, kontyngent, kuntygent*.

Kopa I – tom I: 137.**Kopa II** ‘sześćdziesiąt sztuk czegoś’

Kiedys to liczyli na kopy, a kopa to sześćdziesiąt sztuk jest (Wojśławice Kolonia). Sprzydałam kope jaj, bo kurów miałam dużo, i było za co kupić materiał na sukinkę, na palto (Ujazdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kopy*; D. lm. *kopów*; wymowa: *kopa*.

Kopacz I – tom I: 255.**Kopacz II** – tom II: 255.**Kopacz III** – tom II: 256.**Kopaczka I** – tom II: 256.**Kopaczka II** – tom II: 256–257.**Kopaczka III** – tom II: 257.**Kopaczka IV** – tom II: 257.**Koperta I** – tom VIII: 201.

Koperta II ‘koperta na list’

Koperta to papirowy taki schowek na list (Wołoskowola). Koperta to jest na listy, bo kiedyś to dużo listów ludzie pisali (Zwierzyniec). Listy to sie w kopercie wysyła, bo to pisane na kartce, no to musi być schuwane (Janowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *koperty*; D. lm. *kopert // kopertów*; wymowa: *koperta, kuperta, koperda, kuperda*.

Kopystka I – tom I: 138.

Kopystka II – tom I: 138.

Kopystka III – tom VI: 260.

Kopystka IV – tom VI: 260.

Kopystka V – tom VI: 260.

Kopystka VI – tom VI: 260–261.

Kopystka VII ‘to, czym popycha się łódkę’

Kopystko sie podpart w ty wodzie, i odbijał sie, i płynoł (Wola Obszańska). Kopystka to była do odbicia sie w wodzie, do łódki była kopystka (Wola Różaniecka).

Źródła: PM.

Geografia: Wola Różaniecka, Wola Obszańska, Luchów Dolny.

D. lp. *kopystki*; D. lm. *kopystków*; wymowa: *kopystka, kupystka*.

Por. *łopata, łopatka, wiosło*.

Kornet ‘drewniany instrument muzyczny dęty’

Kornet to granie było takie, że tak dmuchoł w te rure i pu boku palcami przebiroł (Żrebce). Jego syn to gro na kornecie (Kawęczynek). Już po nowymu, to w orkiestrze musiało być, i skrzypki, i trąbka jaka, i kornet, i bęben (Żółkiewka). Trąbki tylko były, mógł być tak, tak nazywali bas, kornet, teraz tenor, klarnet, flet, skrzypce byli, a jak była taka dobra dobrana orkiestra, to bardzo pięknie grała, bardzo pięknie grali (Krasno-bród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *korneta*; D. lm. *kornetów*; wymowa: *kornet*.

Por. *klarnet*.

Koryto I – tom IV: 302–303.

Koryto II – tom IV: 303.

Koryto III ‘zagłębienie w dolinie rzeki utworzone przez płynącą wodę’

Rzeka płynie w swoim kurycie (Barbarówka). Starsi ludzie opowiadali, że tam u nas jest tak zwana tacha, to jest taki wąwóz w łąkach, i mówili, że jest to stare koryto Wisły. Rzeka zmieniła swój bieg, poszła innym torem, a tutaj na tych terenach zostały takie niziny, łąki i to jest teraz bardzo urodzajna ziemia (Annopol).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *koryta*; D. lm. *koryt // korytów*; wymowa: *koryto, kuryto*.

Kosiarz – tom I: 143.

Koszyczarz ‘rzemieślnik, który wyplata koszyki’

Koszyczarz to plecie koszyki z łoziny (Polichna). Z rokowiny pletły kose na kartofle, i mniejse kosyki, to byli takie kosycarze i całe zime pletły (Borowa). Całe zimy z ty witliny to kosycarze pletły kosyki (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *koszyczarza*; D. lm. *koszyczarzów*; wymowa: *kożycaś, kużycaś, kosycaś, kosycoś, kużycoś*.

Por. *koszykarz, wikliniarz*.

Koszykarz ‘rzemieślnik, który wyplata koszyki’

Wyplata koszyki, to jest kuszykarz (Chmiel). Z czegoś ludzie musieli żyć, to byli i takie, co kuszyki pletli, koszykarz taki wyplatał (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *koszykarza*; D. lm. *koszykarzów*; wymowa: *kożykaś, kużykaś*.

Por. *koszyczarz, wikliniarz*.

Kościelny ‘człowiek posługujący w kościele’

Przyszed kościelny i otworzył drzwi do kościoła (Lipa). Kuścielny to taki pumocnik księdza, ale w takich porządkowych rzeczach (Leszczany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kościelnego*; D. lm. *kościelnych*; wymowa: *kościelny, kuścielny*.

Kościół ‘miejsce kultu religijnego’

Do kościoła to sie idzie modlić, mszy wystuchać, kazania (Janiszów). Kościół stał na środku, a tu była taka góra wie Pani, ona teraz jeszcze jest, bagna so tam koło niej. To nie tak daleko, to z biegiem rzeki jak Jelonek wpada (Rebizanty). Nie było kościoła, nie, chodzili do kościoła do Goraja, siedem kilometry do Goraja (Chrzanów). No to kościół, no to był w Simieniu. No był, jeszcze jak mała byłam, był w Czemiernikach. Nie było w Simieniu (Tulniki). Do kościoła było daleko, ale chodziliśmy, to było osiem kilometrów (Osiczyna). Do kościoła to sie chudziło, to co niedzieli musisz być w kościele, a wieczorem i rano to cała rudzina klęka i pacierz mówili (Witulini). Kościoła tu ni ma, jest w Wohyniu (Lisiowólka). Teraz jest więcy kościołów, a kiedyś ludziom daleko było (Moniatycze). Kobity do kościoła chodziły ubrane w chusteczki, we frędzlówki takie czarne z szerokimi słakami (Branew). Frędzlówka to chustka noszona od święta do kościoła, większa jak szalinówka (Mołożów). W garniturach do kościoła śmy chodzili (Bukowa). Potem, jak kościół zbudowali w Godziszowie, to juz do tego kościoła chodzili wszyscy, to chodzili strazaki po koledzie z Herodem (Olchowiec-Kolonia). W dzień zwykły to sie nie sto do kościoła (Górka). Razem szliśmy do kościoła, umawialiśmy sie w sobote, że idziemy do kościoła (Ostrzyca). Do kościoła, to wie pani, szło sie w byle

czym, a jak u nas kościół w Podedwórze, no boso sie chodziło, a tam w tłumoczku niosto sie czy spódnice, czy jakoś bluzkie już czysto, ładniejsze do kościoła, żeby sie przebrać (Hołowno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kościola*; D. lm. *kościółów*; wymowa: *koścuu*.

Por. *świątynia*.

Kośnik – tom I: 147.

Kotlina ‘wglębie, w którym pali się ogień w kuźni’

W palynisku było takie miejsce, dzie kowal trzyma ogień i jest gorąco zawsze, żar taki, i to jest kotlina (Wólka Domaszewska). Kotlina to tam, dzie wieczny ogień jest w kuźni (Charlejów). Palynisko w kuźni, niby ta kutlina jest (Osiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *kotliny*; wymowa: *kotłina, kutłina, kotlyna*.

Por. *palenisko*.

Kotwice ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Takie kotwice były i tym można było zatrzymać tratwę (Michów). Kotwice to razem z tratwą, taki kij du tratwy (Meszno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Rudno, Michów, Meszno.

D. lm. *kotwic // kotwiców*; wymowa: *kotfice, kutfice*.

Por. *bołtaki, kije, łopaty, śryki*.

Kowadło ‘przyrząd, na którym kowal kuje’

Na kowadle to kowal kuje żelazo (Malewsczyzna). Kowal miał kowadło i w kuźni na tym kowadle tam pracował (Jaszczów). Byle jakie kowadło zużyte to sie ni nada, trza lepsze było (Słodków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kowadła*; D. lm. *kowadeł*; wymowa: *kovaduo, kuvaduo*.

Kowal I – tom I: 148.

Kowal II ‘ten, kto podkuwa konie’

Ten, który kuł konie, to sie nazywał kowal (Krasnobród). A ten, co podkuwa kunie, no to kowol (Płonki). Kowal był, podkowy robił, konie podkuwał (Nowodwór). Koła du kowala sie uddawało i kowal kuł już ubręczy (Dobryń). Kowol to podkuwo konie (Krzemień). Koła w wozie robił stelmach, a później to wszystko, futerał ten zawoziło sie do kuwala, łokuł (Uchańka). Kowalów teraz prawie nie ma. Robio tam tak na pokaz, bo kuni ni ma, no to co podkuwać (Piotrowice). Była brona drewniana, ale gwoździe te, czyli zęby tak zwane, już były nabijane, wyrabiane w kuźni przez kowala (Turka). A kowale nauczili sie pługów robić, i rubili pługi (Szóstka). W ogóle nie ma na wsi czy to kowala, czy to szewca ni ma, a przecież do fabryki nie pójdzie lemiesza klepać (Sulów). To zem otworzył kuźnie naszego konia kuć, a przy koniach to trzeba było i koto przeżuć

stare żelazne, nie gumowe, tylko żelazne, i poreperować, i dopasować, no i przeważnie konie, konie sie kuło, a przy tym było troche gospodarki, jak wolny czas to sie ukuto sąsiadowi konia czy jednego, czy dwa, ile tam ile tam trafiło, reszta sie robiło na gospodarce, no i tak to szło. Także dzisiaj to już tak kowali ni ma (Słodków). Kowal był na wsi, bo musiał być. Pług trzeba było poklepać, lemiesz przykręcić. Koła u wozu były żelazne. Trzeba było obręcze tam naciągnąć, poprawić, bo sie złamało czy coś takiego. Czy tam jakieś te osie, na których koła były. To też trzeba było tam konserwować, naprawiać. Kowal był bardzo potrzebny (Sumin). Taki wóz oddawało sie du kuwala, kowal to kuł (Mołodiatytcze). Kowol to podkuwo konie, taki majster od tych koni (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowala*; D. lm. *kowalów*; wymowa: *koval*, *kovol*.

Por. *podkuwacz*.

Kowalicha ‘żona kowala’

Kowalicha to żona kowala (Hosznia Ordynacka). Kowalicha to baba kuwala, kowal miał kowaliche za żone (Kotlice). Kowal miał żone, to mówili na nio kowalicha (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Kuwalicha to już była ważna na wsi, bo tyn kowal to był wszystkim potrzebny, no to una tyż (Podedwórze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowalichy*; wymowa: *kowalixa*, *kuwalixa*.

Por. *kowalka*, *kowalowa*.

Kowalka ‘żona kowala’

Kowalka to sie mówiło na te kobiecie, co wyszła za mąż za kowala (Końskowola). Kowalka to żona kowala, no jego baba to była (Łopatki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowalki*; wymowa: *kowalka*, *kuwalka*.

Por. *kowalicha*, *kowalowa*.

Kowalowa ‘żona kowala’

Żona kowala to była kowalowa (Chmiel). A żona kowala to nazywali kowalka czy kowalowa (Krasnobród). Kowalowo, no to była ważna baba, głowe wysoko nosiła, bo chłop kowol (Nasilów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kowalowej* // *kowalowy*; wymowa: *kowalowa*, *kuwalowa*, *kowalowo*, *kuwalowo*.

Por. *kowalicha*, *kowalka*.

Koza I – tom I: 148.

Koza II – tom I: 149.

Koza III – tom I: 149–150.

Koza IV – tom I: 150.

Koza V – tom III: 191.

Koza VI – tom III: 192.

Koza VII – tom III: 192.

Koza VIII – tom IV: 306.

Koza IX – tom VI: 269–270.

Koza X – tom VI: 270.

Koza XI – tom VII: 179.

Koza XII – tom VIII: 205.

Koza XIII – tom VIII: 205.

Koza XIV – tom VIII: 205.

Koza XV ‘miejsce tymczasowego aresztowania’

Koza to inaczej mówio na to areszt (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Du kozy wsadzili i po dwóch dniach wypuścili jego z ty kozy (Bohukały).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

D. lp. *kozy*; D. lm. *kóz // kozów*; wymowa: *koza*.

Por. *areszt, paka*.

Koza XVI ‘zostawienie ucznia w szkole po lekcjach w celu nadrobienia zaległości w nauce’

Koza to zustanie w szkole po lekcjach, żeby sie nauczyć tego, co sie nie umi (Kozły). Takie nigrzeczne dzieci, co uczyć sie ni chciały, to w kozie zustawały (Paszki Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kozy*; D. lm. *kóz // kozów*; wymowa: *koza*.

Por. *doić kozę*.

Kozak I – tom V: 230–231.

Kozak II – tom V: 231.

Kozak III ‘mieszkaniec Podola’

Kozak to dzieś tam zy wschodu, bo to musi Ukrainiec, ale dzieś z takiego miejsca, że tyż Kozak (Kolonia Zakręcie). Kozaki to takie inne trochy Ukraince (Ujazdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Kozaka*; D. lm. *Kozaków*; wymowa: *kozak, kozok*.

Kozak IV ‘szybki ukraiński taniec ludowy mężczyzn’

Kozak to ostry taniec z wyrzucaniem nóg (Zwierzyniec). Kuzaka to Ukraińcy przywaznie tańczyli, i to chłopcy same (Mosty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kozaka*; D. lm. *kozaków*; wymowa: *kozak, kozok*.

Koziara ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Koziara to trawa, co rośnie w lesie, na pędzle do bielienia (Chłopków). Koziara to trawa, ni trawa, można sie tym pokalyczyć (Suchowola).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *koziary*; D. lm. *koziarów*; wymowa: *kożara, kużara*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Koziarka ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Koziarko to sie można pokalyczyć, bo to bardzo łotra ta trawa, na bagnach rośnie (Łuszczacz). Kuziarka to rosła na mokrych tyrenach, nicht tego ni kosiul (Zielone).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego i Zamościa.

D. lp. *koziarki*; D. lm. *koziarków*; wymowa: *kożarka, kużarka*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Koziarze ‘mieszkańcy miasta’

Nazywały jich koziarze, bo z miasta, w mieście miszkały (Lisikierz). Koziarze, to po wsiach nazywały tak kiedyś tych z miasta (Ciechomin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Ciechomin, Lisikierz, Germanicha.

D. lm. *koziarów*; wymowa: *kożaże, kożoże*.

Por. *flaki, lyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Kożusznik ‘ten, kto szyje kozuchy i futra’

Kożusznik to taki krawiec, co kozuchy szyje, i stąd jego nazwanie (Kopina). Od kuzuchów to byli kożuszniki (Wielkopole). Kożusznik to był od szycia kozuchów (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kożusznika*; D. lm. *kożuszników*; wymowa: *kożuśnik, kozuśnik*.

Por. *kuśnierz*.

Kraj ‘obszar zamieszany, określone terytorium stanowiące całość państwową’

Kraj nasz, no to jest Polska (Borysów). Kraj to wszystko to, co jest dookoła, dzie sie człowiek rodził i dzie mieszka, to jego kraj jest (Rebizanty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kraju*; D. lm. *krajów*; wymowa: *kraj*.

Por. *ojczyzna*.

Krajalnica I – tom VI: 273.

Krajalnica II ‘urządzenie do krojenia kapusty przeznaczonej do kieszona’

Krajalnica to takie urządzenie, noże miała w środku, i tak cina kapuste (Sitno pow. Zamość). W krajalnicy te kapuste podrobili i w beczke (Horyszów Ruski).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *krajalnicy*; D. lm. *krajalniców*; wymowa: *krajalńica*.

Por. *szatkownica, szatkownik*.

Krajobraz ‘widok najbliższej okolicy’

U nas to ładnie, wyjdzie się i tyn krajobraz to aż za serce łapie, tak tu ślicznie (Pilaszkowice). Te krajobrazy w tych naszych strunach to so takie, że nigdzie musi ni ma (Czemierniki).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *krajobrazu*; D. lm. *krajobrazów*; wymowa: *krajobras*.

Por. *strony, świat*.

Kram ‘zadaszony stół ze sprzedażą odpustowych rzeczy’

Kram to taki sklep jakby na puwietrzu, na wieczór składali i jechali w inne miejsce, znowu tam, dzie odpust był (Niedrzwica Duża). Kiedyś na odpuście to kram przy kramie był (Paszki Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kramu*; D. lm. *kramów*; wymowa: *kram*.

Kramarka ‘osoba prowadząca kram’

Kiedyś, jak był odpust, to kramarków było jedna przy drugi, i tam przyważnie dla dzieci takie wiatraczki, piłeczki na gumce, no i lody byli obowiązkowo na tym odpuście (Tworyczów). I zaniestał do kramarzów, kramarka mi dała po dwa grosze za nich, pieniądze utargowałyśmy na pierścionek, na zygarek, na broszke. Wszystko se pokupiłam za to, to tak było (Bęczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kramarki*; D. lm. *kramarków*; wymowa: *kramarka*.

Por. *kramarz*.

Kramarz I – tom III: 195–196.

Kramarz II ‘osoba prowadząca kram’

Kramarz to ten, co handluje na odpuście, a tera to i na rynku pod płotem (Worgule). Kramarz sprzedaje na odpuście (Polichna). Kramarz ma kiosk na rynku lub pod ko-

ściołem na odpuszcie (Udrycze). Kramarz to właściciel kramu odpustowego (Bojary). Co niedziela ten sam kramarz przyjeżdżał pud kościół (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kramarza*; D. lm. *kramarzów*; wymowa: *kramaś*.

Por. *kramarka*.

Kraszacz ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraszacz to kraszał świnie (Tarnawa Duża). Du świń kraszania to we wsi był krasac (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Stara Wieś, Kluczkowice, Wierzchowiska, Tarnawa Duża, Zastawie, Wólka Ratajska, Rataj, Kocudza (zob. mapa 31).

D. lp. *kraszacza*; D. lm. *kraszaczów*; wymowa: *kraśać, krasac*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kraszalec ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraszalec to taki człowiek, co kraszał świnie (Niedzieliska). Kraszalec to kraszał wieprzki (Niedzieliska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Zawada, Wielącza, Niedzieliska (zob. mapa 31).

D. lp. *kraszalca*; D. lm. *kraszalców*; wymowa: *kraśalec*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kraszaniec ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Un chodził za takiego kraszańca i kraszał świnie (Łukowa). Kraszaniec to był taki można powiedzieć zawód, chodził do gospodarza i swoje robił za jakoś tam mało opłato (Chmielek).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Łukowa, Rakówka, Chmielek (zob. mapa 31).

D. lp. *kraszańca*; D. lm. *kraszańców*; wymowa: *kraśaniec*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Kraśtownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Kraśtownik to był ktoś ze wsi, co kraśtować zwierzęta chodził po ludziach (Niedźwiada). Kraśtownik był jeden na okolice (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Brzeźnica Bychawska, Niedźwiada (zob. mapa 31).

D. lp. *kraśtownika*; D. lm. *kraśtowników*; wymowa: *kraśtownik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasztytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Krata ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Ksiądz siedzi w kratce i spowiada ludzi z grzechów (Andrzejów pow. Janów Lubelski). *Krata to w kuściele jest taka budka do spowiadania sie* (Rataj).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Stojeszyn, Andrzejów pow. Janów Lubelski, Rataj, Wólka Ratajska (zob. mapa 19).

D. lp. *kraty*; D. lm. *kratów*; wymowa: *krata*.

Por. *konfesjał, konfesjonał, kratka, spowiednik*.

Kratka ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Kratka to jest to, gdzie ksiądz udziela spowiedzi (Krzemień). *Ksiądz już poszoł du kratki, bedzie spowiadać* (Maziły). *Ide du kratki du spuwiedzi* (Zubowice). *Idź du krotki, bo ksiądz w kratce siedzi, to sie wypowiedosz jeszcze na mszy* (Tarnawa Duża). *Stał przed kratko i spuwiedoł sie księdzu, a tona sie mu przyglądała i musi wtedy jy sie spodobał, że taki religijny chłopak* (Sól).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-środkowa i okolice Puław (zob. mapa 19).

D. lp. *kratki*; D. lm. *kratków // kratek*; wymowa: *kratka*.

Por. *konfesjał, konfesjonał, krata, spowiednik*.

Krawcowa I ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Kobieta, co szyje innym ubrania, to jest krawcowa (Podedwórze). *Była tako krawcowa, chodziła po ludziach szyć, maszynę miała swoju. Chodziła z chatupy do chatupy i kto miał co do szycia, to łobszywała. Ale tuna pińdzy nie chciała, tylko tak, muki, kaszy, grochu, koguta, stuniny, smalcu, syra. Jak jechała do dumu, to trza było ji zaniś do pekaesu te wucioły, bo miała tego* (Świeciechów). *Ja uczyłam sie za krawcowe przez rok* (Bezwoła). *No i krawcowa była na wsi. No pare już potem krawcowów było. To sami szyli. No mieli maszynę. Nawet Pachucka to ręcami obszywała* (Tulniki). *Cewke du maszyny zakładała krawcowa i szyła, bo z ty cewki nici szli do szycia* (Radecznicza). *Ona poszła do ciotki po sukienke, bo ma ciotke krawcowe* (Mołodiatycze). *Sie towar kupiło, krawcowa potem szyła* (Malewsczyzna). *To takie zarządzenie było, że wykończyli nawet krawcowo, że musiała po cichu, bo już nie wolno zarobić jej pare złoty* (Słodków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 27).

D. lp. *krawcowej // krawcowy*; D. lm. *krawcowych*; wymowa: *krafcova, krafcovo*.

Por. *krawczycha, krawczyzna, szwaczka*.

Krawcowa II ‘żona krawca’

Żona krawca sie nazywa krawcowo (Chmiel). *A żona krawca to krawcowa* (Krasno-bród). *Ta, co szyje, to krawcowa, i żona krawca to tyż krawcowa* (Trzcianki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *krawcowej // krawcowy*; D. lm. *krawcowych*; wymowa: *krafcova, krafcovo*.

Por. *krawczycha*.

Krawczycha I ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Krawczycha szyła dla cały wsi, coś jyj płacili za to, i szyła (Zielone). *Krawczycha to szyła ubrania, w każdy wsi taka kubieta była* (Lubień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 27).

D. lp. *krawczychy*; wymowa: *krafčyxa*.

Por. *krawcowa*, *krawczyzna*, *szwaczka*.

Krawczycha II ‘żona krawca’

Byli krawce i szyli różne ubrania, a żona tego krawca to nazywała się krawczycha (Ślawęcín). Był krawiec i jego baba, mówili na nią, że to krawczycha (Kozły).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *krawczychy*; wymowa: *krafčyxa*.

Por. *krawcowa*.

Krawczyzna ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Krawczyzna była na każdej wsi, bo w sklepach ludzie nie kupowali, ale krawczyzna szyła, jak co kumu było trza (Udrylicze). Krawczyzna, szwaczka szyła, bo w sklepach nicht tam nie kupował ubrań (Hucisko).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Udrylicze, Chomęciska Duże, Ciosmy, Hucisko (zob. mapa 27).

D. lp. *krawczyzny*; wymowa: *krafčyña*, *krafčyńa*.

Por. *krawcowa*, *krawczycha*, *szwaczka*.

Krawiec ‘mężczyzna, który szyje’

Krawiec to szyje ubrania (Krzemień). Ten, co szyje ubrania ludziom, to jest krawiec (Oblas). Krawiec szyje ubranie na miare (Chmiel). Kupowało się różne tkaniny, byli na wsi krawcy (Tulniki). W każdej wsi był krawiec i krawcowa (Paszki Duże). Krawiec miał zawsze robote, a bardzo dużo było krawców Żydów (Leszkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *krawca*; D. lm. *krawców*; wymowa: *kraúec*.

Kreda ‘biały zbity proszek do pisania na tablicy’

Kreda to taki twardy proszek, tak zrobiony do ręki, i na tablicy dzieci pisały to kreda (Paszki Małe). Kreda na tablicy się pisało, a na ławkach to był do pisania atrament w kałamarzach (Kasiłan).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kredy*; D. lm. *kredów*; wymowa: *kreda*.

Kredki ‘kolorowe ołówki do rysowania’

Kredki są kolorowe i one są do rysowania na papierze (Potok Górny). Kredki to jak i tera, byli takie jak ołówki, ale kolorowe, i byli takie gliniane kredki (Maziły). Kredki ja miała w różnych kolorach, ale matka nie puzwałali nimi rysować w domu, tylko du szkoły się jich brało (Łukówek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *kredków*; wymowa: *kretki*.

Kropielnica ‘miejsce ze święconą wodą w kościele’

Kropilnica ze święcono wodo jest w kuściele (Jasionka). Kropielnica to jest przy wejściu do kościoła (Międzyrzec Podlaski). Kropilnica jest w kuściele na wode święcono, trza sie nio przyżegnać, jak sie wchodzi na msze (Żabno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kropielnicy*; D. lm. *kropielnic // kropielniców*; wymowa: *kropelńica, krupelńica*.

Krośniarka – tom VII: 191.**Królowa** ‘najważniejsza pszczoła w ulu’

Królowa to taka pszczoła, co można powiedzić, że ma swoje służbę, bo inne sie nio opiekują (Tworyczów). Królowa jest u pszczołów, to ona jest najważniejsza w tym ulu (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *królowej // królowy*; D. lm. *królowych*; wymowa: *krulova*.

Por. *matka*.

Krótiel ‘ten, który wypłata powrozy’

Krótiel to krótiut sznurki (Worgule). Krótiel to powrozy płót, to musi z chachłacka taka nazwa została (Kodeniec).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *krótiela*; D. lm. *krótielów*; wymowa: *krutel*.

Por. *pouroziarz, powroźnik*.

Kruchta ‘przedsionek kościoła’

Kruchta to takie jakby siń w kościele (Łopatki). W kruchcie jest woda święcona, trza wejść i przeżegnać sie to wodo, co jest w kropielnicy (Hanna). Stawało sie w ty kruchcie, jak kto nie bardzo łubraný był albo miał ciężki grzech, albo ksiużdz na pokute zadół, żeby dziesięć niedziel stoć w kruchcie (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 16).

D. lp. *kruchty*; D. lm. *krucht*; wymowa: *kruxta*.

Por. *babiniec, pod chórem, przedsionek, sieni, sionki*.

Kryminał ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Złodziejów to wsadzają do kryminatłu (Orłów Drewniany). Kryminał to jest takie miejsce dla zbójów, przystępców (Radzanów). W kryminale siedział pare lat, ale bugaty był, to wyszeł i ożenił sie, bo polyciała na te jego morgi (Kobyłany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kryminatłu*; D. lm. *kryminatłów*; wymowa: *kryminau*.

Por. *ciupa, ciurma, więzienie, więzień*.

Krynica I – tom IV: 311.

Krynica II ‘źródło bijące z ziemi’

Krynica to jest źródło, po dzisiejszemu to więc źródło, ale to zawsze krynica była, bo woda z ni to czyściutka i smaczna, tak bije ta woda z ty krynicy, no z tego źródła jakby tera powiedzieć (Skryhiczyn). Krynica to woda płynąca, tak jakby z góry ta woda leci, po dzisiejszemu źródło (Worgule). Krynica to jezd, co z ziemi bije, ta woda tak wyskakuje, tak tryska taka czyściutka i smaczna, bo kryniczna woda to je smaczna (Brzeziny). A struga ciekła od krynicy, która była wyżej położona. Były to źródła. I one te źródła do dziś so i ludzie stamtąd bioro wodę. I na przykład jeżeli teraz chco wody na herbatę czy na coś, to nie bioro z kranu, bo majo już, tylko ido do krynicy po wodę, żeby mieć dobro wodę na to. Tam jest dobra woda. Ta woda jest prawdopodobnie jakaś lecznicza. I to jest krynica. I ta krynica szła przy drodze aż tam gdzieś daleko za wsio, tam ginęła (Wysokie). Kiedyś woduciągów nie było. Brało sie wodę z krynicy, zy źródła sie brało, bo tak krynica źródłem sie nazywa, to krynica i źródło to jest to samo, a mówio jedno i drugie, jak sie powi (Gołębie). Krynica to takie źródło z wodo (Grabowiec). A potem jechali do krynicy prac kijunkami, bili, toskot ino iszed. Krynica to była (Susiec). Może chto mówi inaczy, ale my to nazywamy krynica (Żuków). Pranie to było w krynicy takiej. W krynicy, w krynicy. Przyszli praczki, to jedna na jednym kuńcu, druga na drugim, taka była pralnia, to może było z dziesięć tych praczek i tak sie prało chusty, bilizne (Sulmice).

Źródła: PM, PI, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia (zob. mapa 8).

D. lp. *krynicy*; D. lm. *kryniców*; wymowa: *krynica*.

Por. *kierniczka, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Krynka ‘źródło bijące z ziemi’

Krynka to miała take czyściutke wodę, tak tryskała ta woda z ty krynki (Nieledew). Krynka to przyłożyć na dzisiejsze, to będzie źródło (Obrowiec).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Obrowiec, Nieledew, Horodło (zob. mapa 8).

D. lp. *krynki*; D. lm. *krynek // krynków*; wymowa: *krynka*.

Por. *kierniczka, krynica, stok, zdroj, źródło*.

Krypa I – tom II: 88.

Krypa II – tom IV: 312.

Krypa III ‘łodka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Krypa to kłoda wydrążona w drzewie i wiosłem sie popychało (Brzeźno). Krypa to była zbijana z desek (Stulno). Krypa to była większa taka troche (Radzanów). Krypa to jest zbite z desków, kiedyś to inaczy rubili (Zbereże). Ojciec po nas krypo przepłynął (Górka). Kiedyś za młodu chłopaki wołali nas, żebyśmy popływali krypo po Wiśle, a ja za nic nie chciałam iść, bałam sie, strasznie sie bałam wody (Annopol). Jedzie po Wiśle krypu, chłop siedzi na samym cubie i śmieje sie, macho num, przeciez jo bym w życiu nie siadła, bo bym sie boła, a tuny sie nie boły. Tam jesce takie kawaliry zzo Wisły to zowse przyjizdzały tu do nos na wieś na zabawy. To tyz tu krypu ich tu przewożyły (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 11).

D. lp. *krypy*; D. lm. *krypów*; wymowa: *krypa*.

Por. *czóten*, *czótno*, *krypka*, *łódka*, *łódź*.

Krypka I – tom II: 88.

Krypka II ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Krypko można było przepłynąć na drugi brzeg (Janiszkwice). Krypka to taka starodawna łódka, wydłubana w drzewie (Braciejowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław, Lublina, Opola Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 11).

D. lp. *kryпки*; D. lm. *krypków*; wymowa: *krypka*.

Por. *czóten*, *czótno*, *krypa*, *łódka*, *łódź*.

Krzyż I – tom III: 205.

Krzyż II – tom VIII: 213.

Krzyż III – tom VIII: 213.

Krzyż IV ‘krzyż przydrożny’ (zob. ilustracja 4).

Krzyż to chroni człowieka i dobytek, bo to na chwałę Boga postawione, to i Bóg ochroni ludzi (Wojszyn). Krzyż to taki znak dziękczynienia, podziękowania za łaski (Wisiki). Krzyże sami ludzie ze wsi stawiali. No, żeby, żeby móc się modlić (Tulniki). Krzyż taki przy drodze stoi, to mówio krzyż lub figura (Nowodwór). Przez wieś było kilka krzyży (Meszno). I ta droga, to był tak jakby środek wsi, bo tutaj już był krzyż, figura taka, no i rozjeżdżały się. I tam na ten Zosin to wszystko jechało (Dziecinin). Tam jeszcze krzyż po tych Litwińskich stał długo, teraz chyba się przewrócił, Łaniewski go pobudował raz. On dbał o krzyże, o takie, na pamiątkę po wojnie, krzyż opalany, dębowy, sękaty. To mój ojciec stawiał. Jeszcze i tam, no nie tylko, bo to ciężki był. Na łąkach przy tej drodze. Na drodze, co tu szła od tych domów, tam była droga. I jest do dzisiaj, tu na rogu tam był krzyż taki. Teraz wrócił się ten krzyż. A pamiętam jak było święcenie, zmiana była tam tego starego (Bronice). Dawni nie było tyle kościołów, to pod kapliczko czy pod krzyżem, jak tam dzie w jaki wsi, msza się odprawiała, bo kościołów tyle nie było, a tera tego nie ma, bo jak chto chce to ido do kościoła (Krepiec). Jak jest krzyż we wsi abo jak u kogo figura przy domu, to już dobrze się wiedzie, nic złego się nie stanie (Łukówek). Krzyż to wieniec taki się robi, a i kwiaty stawio się na dole. To taki znak naszej wiary i miłości do Boga, do Maryi (Sąsiadka). My to pokarmy tam święcim, bo do kościoła to pare kilometry, a tak ksiądz przyjedzie i cała wieś zbierze się przy tym krzyżu (Zynie). Krzyż, to tu było cudowne objawienie i to taki znak (Radecznica). Nieboszczyka się odprowadza do krzyża (Lipa). To na ostatnio droge się tego zmarłego tam niesie i się zatrzymuje pod krzyżem lub figurą, żeby się pożegnał (Majdan Obleszcze). Krzyż to postawili jeszcze nasze przodki ten krzyż przeciw pomorowi (Wólka Kałna). Tu pod krzyżem wybite w wojne leżo (Osuchy). We wsi tu jeden krzyż, co to te zabite w czasie wojny tam leżo, daly na Mólkach drugi, i tam, jak drogi się krzyżowały to stał krzyż, na takich rozstajnych drogach, to dawno jak szli na pasterkę tamtędy, to spotykali się przy krzyżu, no i tam za wsió już, to tak tu naszo wieś, a tu Tworyczów, i tu był krzyż i tam jak się szło do kościoła, to dzieci zawsze prędko lecieli, bo tam straszalo, no i na

Kolonji, znowu tak na granicy, bo tu jedna, tu druga wieś, a w środku oddzielał to krzyż, ale to mówiło się, że to krzyż już do Kolonji należał. A jeden krzyż, co to te zabite w czasie wojny tam leżą, bo tam pod krzyżem leżą pomordowane w czasie wojny, nawet nie wiemy kto to, ale krzyż stoi (Żrebce). Tu znów nowy krzyż się pojawił, bo tu był wypadek, tera tak stawiają, takie pomniki jakby, na pamiątkę. Kiedyś tego nie było, bo może i nie było tyle wypadków, były inne czasy, a tera to mało stawiają już prawie innych krzyżów. Te, co so to jeszcze z dawnych czasów (Korytków Duży). Te krzyże przy drodze to takie mówio nieme znaki pamięci o tych, co zgineli w wypadkach, o tych, co kiedyś na wojnie (Hańsk). Ten krzyż, kiedyś, kiedyś, jak była wojna w osiemnastym roku, Piłsudski tutaj był, bo tutaj duży był front. I tutaj dużo naległo żołnierzy Polaków. I pole, co jest dalej to się nazywa Legnica. Tam kiedyś, kiedyś to straszło. Królik zawsze wylatywał. Jak ktoś szedł, to zawsze przed nim. I chciał go złapać, i go ni mógł złapać. To właśnie w tamtym miejscu. [. . .]. Tyn krzyż z takim napisem, od powietrza, głodu, ognia i wojny, stoi u nas do dziś. Zdaje się, że się idzie tam, pomodli i już Pan Bóg to dobrze daje całej wsi. Przecież chodzo procesje od krzyży [. . .]. O, to jest znak na wsi (Gołab). Coś wyleciało, pies ni pies, i tak ziało, i podjechali do tego krzyża, i to znikło (Latyczyn). W tych miejscach, co stoi krzyż, to mówili kiedyś, że straszy (Bodaczów). To był krzyż, i tam jak szli do kościoła, to dzieci zawsze prędko lecieli, bo tam straszało pod tym krzyżem (Tworyczów). Stojal taki krzyż przy drodze, i on przechodził zawsze koło tego krzyża, taki stary krzyż (Siemień).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. krzyża; D. lm. krzyżów; wymowa: kšyš.

Por. figura, krzyż przydrożny.

Krzyż dwuramienny ‘krzyż choleryczny lub morowy’ (zob. ilustracja 5).

Ten krzyż co oznacza dwuramienny, to przeciw, bo to cholera kiedyś panowała. I to właśnie stawiali taki krzyż na te pamiątkę, żeby już te dzieci więcej mu nie umierały (Przybysławice). Krzyż to kiedyś, kiedyś był jeszcze taki dwuramienny, to był przeciw cholercze, żeby przebłagać i ta zaraza ominęła (Rogoźniczka). I ten krzyż dwuramienny stoi, a ktoś przyjeżdża i pyta się dlaczego. Bo, wiecie, tu kiedyś panowała szkarlatyna, i tu umierali, umierały dzieci, mojemu dziadkowi zmarło dwóch synków jednocześnie. I on, tu jeszcze było pole czyste, jeszcze ojciec budował potem nam, i postawił ten krzyż (Wólka Kątna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. krzyża dwuramiennego; D. lm. krzyżów dwuramiennych; wymowa: kšyž dwuramenny, kšyž dwuramenny.

Por. karawaka, krzyż morowy.

Krzyż morowy ‘krzyż choleryczny lub morowy’ (zob. ilustracja 5).

U nas na krzyżówce od dawna stoi krzyż morowy, to nasze przodkowie postawili, żeby chronił przyd morem (Borzechów). Krzyż morowy to ma dwie belki w poprzek (Gromada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. krzyża morowego; D. lm. krzyżów morowych; wymowa: kšyš morowy.

Por. karawaka, krzyż dwuramienny.

Krzyż przydrożny (zob. ilustracja 4).

Majówki to przy krzyżach przydrożnych śpiwali (Moniatycze). Krzyż przydrożny sie nazywa, to jest taki sam krzyż, jak inne, ale wielgi i stoi przy drodze (Mętów). Krzyż przydrożny, bo un przy drodze stał, i stąd przydrożny, taki sam, co w domu czy w kościele, a postawiony przy drodze (Łyniew). Ołtarzyki Matki Boskiej, jak pamiętam, kiedyś chodziło sie na majówki, co przy krzyżach przydrożnych były przed wojno, po nocach, to białymi kwiatami przeważnie stroiły kobiety ołtarzyki Matki Boskiej, co przy krzyżach przydrożnych. A to naparstnica biała pamiętam. Były te. Piwonie białe, goździki białe były i lilie (Motycz).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *krzyża przydrożnego*; D. lm. *krzyżów przydrożnych*; wymowa: *kšyš pšydrożny*, *kšyš pšydrozny*.

Por. *figura, krzyż*.

Krzyżowane drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Krzyżowane drogi to takie miejsce, gdzie sie coś ważnego wydarzyło czy wydarzy (Dobrynka). Krzyżowane drogi to kiedyś było takie miejsce troche straszne, bo tam, że to czarownice, diabły sie gniździli, ale czy to prawda, to nie wim, ja nie widziała (Elźbiecin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Dobrynka, Kobyłany, Kostomłoty, Kąty, Elźbiecin, Międzyłes (zob. mapa 4).

D. lm. *krzyżowanych dróg*; wymowa: *kšyżowane drogi*, *kšyżowane drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżowe drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na krzyżowych drogach stał krzyż (Ruda Solska). Krzyżowe drogi to kiedyś było takie miejsce, co mówili, że straszalo tam (Miętkie). Na krzyżowych drogach diabeł sie pokazywał, byli takie, co widzieli, jak spod krzyża, co tam stawiali, wyleciał z ogonem taki, no to, co to było, tylko diabeł (Zakrzów). I to sie nazywajo krzyżowe drogi. I tam stał krzyż (Dzwola). Diabeł wychodzi na krzyżowych drogach (Stanin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowa, północno-wschodnia i okolice Łukowa (zob. mapa 4).

D. lm. *krzyżowych dróg*; wymowa: *kšyżowe drogi*, *kšyżowe drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżownica I – tom II: 89.

Krzyżownica II – tom II: 89.

Krzyżownica III – tom II: 89.

Krzyżownica IV ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Krzyżownica, to jak się krzyżują dwie drogi (Leszczanka). Krzyżownica to dwie skrzyżowane drogi, tak dzieś poza wsio (Łazy).

Źródła: PM.

Geografia: Leszczanka, Łazy, Żakowola, Polskowola (zob. mapa 4).

D. lp. *krzyżownicy*; D. lm. *krzyżowniców*; wymowa: *kżyżownica, kżyżwnica*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżówka I – tom IV: 313.**Krzyżówka II** – tom IV: 313.**Krzyżówka III** – tom VII: 192–193.**Krzyżówka IV** ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Krzyżówka to miejsce, gdzie krzyżują się drogi (Karmanowice). Na krzyżówce krzyżują się drogi i stąd krzyżówka (Grądy). Pole miodem koło ty krzyżówki, to pu ojcach pole było, tera syn gospodarzy (Stara Wieś). U nas na krzyżówce od dawna stoi krzyż morowy (Borzechów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia (zob. mapa 4).

D. lp. *krzyżówki*; D. lm. *krzyżówek*; wymowa: *kżyżufka*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Krzyżówki ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Tam trza iść do tych krzyżówek, dzie sie drogi zbigają (Gręzówka). Urodziłam sie tam koło krzyżówek (Borowa). Na krzyżówkach straszalo, ojce ni kazały dzieciom tam chodzić (Glinny Stok). Na krzyżówkach diabeł siedzi (Brzeźno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia, środkowo-wschodnia i okolice Biłgoraja (zob. mapa 4).

D. lm. *krzyżówek*; wymowa: *kżyżufki*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Ksiądz ‘duchowny katolicki’

Ksiądz to odprawia msze co niedziele i na tygodniu (Grabówka). To gospodarze już polskiemu księdzu pumagali, to już gospodarze. Konie miał, krowy miał ksiądz (Sulmice). Ksiądz nie pracuje, no niby coś tam robi, bo niesie słowo Boże, chociaż nie pracuje (Lechuty Małe). Kiedyś to ludzie księdza słuchali, co powiedział to było święte, a tera to tak różnie jest (Bohotnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *księdza*; D. lm. *księży* // *księdzy* // *księdzów* // *księzów*; wymowa: *kšonc*, *kšunc*.
 Por. *kaptan*, *pleban*.

Książek ‘chłopak służący u bogatego gospodarza’

Taki książek i parobek się mówi też, ale był ten książek, to był sierota, robił dachówkę i on się ożenił przed wojno, właśnie poszedł na wojnę, to on nie miał właśnie rodziców, rodzice mu wymarli, a on tak chował się gdzieś, później był u nas, jako swój się liczył (Chrzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *książka*; D. lm. *książków*; wymowa: *kšóžek*, *kšūžek*, *kšonžek*.
 Por. *parobczak*, *parobek*.

Książka ‘pewna liczba arkuszy papieru z nadrukowanymi literami’

Moja tyściowa mówiła, że innych książek ni miały w rękach, ino do nabożeństwa z wielgimi literami (Bonów). Na wsiach książki jeden drugiemu przekazywał. U tych bogatszych w domach były książki. W szkołach miejskich były duże zbiory książek, bo były zadbane, a później znowuż nastąpiła okupacja i polskie książki, te książki historyczne książki, książki w ogóle były niszczone, palone (Fajslawice). No jeszcze na wsi to tak wieczorem też się schodzili i czytali książki niektórzy, a przeważnie na głos to jedna kobieta czy mężczyzna, a reszta słuchała, to też tych książek nie było, no u nas to były książki, była biblioteka w szkole, była, dziadzio przynosił z biblioteki, babcia czytała, to też się właśnie wszyscy schodzili, babcia bardzo lubiała czytać i tak te wieczory spędzali, innych rozrywek nie było, a młodzi na wsi to tam takie potańcówki sobie robili, jakiś tam muzykantów za parę groszy najeli, tańczyli, skakali, śpiewali. No lubili sobie ludzi jakoś ten czas urozmaicić, jak mogli tak się starali, ale książki też czytali (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *książki*; D. lm. *książek*; wymowa: *kšóška*, *kšoska*, *kšonška*, *kšuşka*, *kšunška*.

Kucharka ‘kucharka we dworze’

Kobieta, która gotuje jedzenie dla innych ludzi to kucharka (Krasnobród). Kucharka gotuje jedzenie, no baba taka (Krzemień). Kucharka to już musi trochę kształcona na to gotowanie, bo tak w domu, to każda baba musi umieć gotować (Kolonja Zakręcie). Z niej to była pierwsza klasa kucharka, smaczne to było i tak umiała wymyślić coś, duprawić (Bukowina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kucharki*; D. lm. *kucharek*; wymowa: *kuxarka*.

Por. *gospośia*.

Kucharz ‘mężczyzna, który zawodowo gotuje’

A mężczyzna, co gotował jedzenie to kucharz, taki fach jego (Chmiel). Podobno najlepsze kucharze to so mężczyzny (Susiec). Chłop to ni gotuje, no chyba, że to kucharz jest (Kolonja Drzewce). Kucharz to taki, co gotuje strawe, ale w jakichś restauracjach, tam to i chłopy gotują, i to so kucharze (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kucharza*; D. lm. *kucharzów*; wymowa: *kuxaš*.

Kuć konia ‘przybijając podkowę do kopyta konia’

Kuć konia. Bierze się miare du kopyta, i bierze take sztabke żyłaza, w ogień się sadzi, zagina się, i dziure się bije, o, na te, na goździ, i później na arcele się bije (Żuków). Po oswobodzeniu to żem się kupił narzędzie byle jakie, i się robiło jako podkuwacz to już [...], i przed wojskiem trochę tego u kowala, to żem otworzył kuźnię, żeby kunie kuć, a przy koniach to trzeba było i koło przeżuć stare żelazne, nie gumowe, tylko żelazne, i poreperować, i dopasować, no i przeważnie konie się kuło (Słodków).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *kuć końa, kuć kuńa*.

Por. *podkuwać konia*.

Kukrzysko ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Tu żem urodzona i na starym kukrzysku tu jestem (Gołab). Kukrzysko to miejsce, dzie dom stoi, budynki gospodarcze (Kawęczynek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kukrzyska*; D. lm. *kukrzysków*; wymowa: *kukšysko*.

Por. *plac, placówka, siedlisko*.

Kultura ‘młody las liściasty’

Las na nowo obsadzony młodymi drzewkami, no to taka kultura w lejsie, ale mówi się też zagajnik (Telatyn). Kultura to taki młodziutki las, dopiro nasadżony (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Łuszczacz, Zielone, Majdan Nepryski, Nasutów, Jawidz, Spiczyn.

D. lp. *kultury*; D. lm. *kulturów*; wymowa: *kultura*.

Por. *gaik, lasek, młodnik, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Kułak I – tom VIII: 217.

Kułak II – tom VIII: 218.

Kułak III ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego’

Kułak to już musi być bogaty gospodarz (Jasionka). Kułak to bogaty rolnik (Skoków). Kułak to ma dużo hektarów (Łukowa). Kułak to nazywali takiego gospodarza, co miał tych hektarów dużo, no i był skąpy (Chłopków). Kułaków to bardzo tępiła władza komunistyczna, bo jakoś ni lubieli, że miał więcej tego pola (Wierchowiska). U nas to takich prawdziwych kułaków ni było (Czumów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kułaka*; D. lm. *kułaków*; wymowa: *kuuak*.

Por. *bogacz, bogaty, gospodarz*.

Kum I – tom VIII: 218.

Kum II – tom VIII: 218.

Kum III ‘mężczyzna mieszkający obok’

Kiedyś to kumie chodźcie sie mówiło du tego, co obok mieszkał, tak z szacunkiem (Basonia). Kum to kiedyś mówili, tera więcę sąsiad mówio (Rudka). Kum to sie do sąsiada mówiło, o, chodźcie kumie, posiedzim, popijim (Rogóźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kuma*; D. lm. *kumów*; wymowa: *kum*.

Por. *sąsiad*.

Kuma I – tom III: 210.

Kuma II – tom VIII: 218.

Kuma III – tom VIII: 219.

Kuma IV ‘kobieta mieszkająca obok’

Kiedyś to tam nie było ani pani, ani ty, tylko kumo. Zawsze sie mówiło kumo, kumo, kumciu, tam o tak. Ludzie tak sie szanowały kiedyś (Chodel). Łuni kumały. Kumo, nie iść. Kumo, to ja wam przyjęcie zrobie. To nagotowała pirogów, ta babka Kaznoska, śmitany tam narubiła. Ale tam jich było musi z pięćoro cy ze sześćoro, no i nas kilkoro (Jeziuro).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kumy*; D. lm. *kumów*; wymowa: *kuma*.

Por. *sąsiada, sąsiadka*.

Kupczy ‘kupowany w sklepie, na targu’

Bielizna kiedyś nie była kupcza (Adamów). Dawno na wsi to swoji ruboty wszystko było, nie było kupczych rzeczy, a tera wszystko kupcze (Andrzejów pow. Chełm). Kupczy chlib to był dobry taki, bo sie jego ni jadło, a tera to by zjad takiego z pieca, swojego chleba takiego, nie kupczego (Deszkowice I). To kiedyś to szyli te koszule tu lniane, tera to kupcze so (Siemień).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kupczego*; D. lm. *kupczych*; wymowa: *kupčy, kupcy*.

Por. *kupny*.

Kupiec ‘ten, który kupuje i sprzedaje’

Kupiec to ten, co sprzedaje i kupuje (Kołacze). Kupiec z mojgo był dobry, bo umiał sie targować i zawsze na swoje wyszeł (Lubenka). Kupiec to kupuje i sprzedaje różne towary na jarmaku (Krzemień). Kupiec to na targu, na jarmaku sprzydawał, co tam w gospodarstwie mu urosło (Paszki Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kupca*; D. lm. *kupców*; wymowa: *kupec*.

Por. *handlarz*.

Kupny ‘kupowany w sklepie, na targu’

Kupny to jak kupowany w sklepie (Charlejów). Tera to wsio kupne zy szmat, bo ludzie same ni szyjo, w sklepie kupujo (Dzielce). Ta kupna bulecka to była taka smacna (Węglinek). Kiedyś jajka każdyn miał swoje, a tera kupujo w sklepie, tera kupne jajka so (Konopnica). Swój chlib to lepszy jak kupny (Kostomłoty).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kupnego*; D. lm. *kupnych*; wymowa: *kupny*.

Por. *kupczy*.

Kupować ‘nabywać coś po pewnej cenie i za określoną sumę pieniędzy’

Kiedyś to ludzie samowystarczalne byli i nicht tam szmatów czy pożywinia w sklepie nie musiał kupować (Turkowice). Kupować to tam szli kiedyś ino naftę i sól (Lipowiec). Tera to ludzie ze wsi ido du sklepu, żeby wszystko kupować, bo ni sadzo warzyw, kur ni majo, chleba ni pieko (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wmowa: *kupować*.

Por. *kupywać*.

Kupywać ‘nabywać coś po pewnej cenie i za określoną sumę pieniędzy’

Ja warzyw to ni musze kupywać, bo se zasadze i mam, pieniędzy ni musze wydawać (Stanin). Tera to wszystko ludzie muszo kupywać, a kiedyś to na wsi mieli swoje, niwiele mieli, ale nie kupywały tak w sklepach jak tera (Skoki). Jajka baba sprzydawała i nieśta do sklepu, a tera trza kupywać w sklepie, bo kur ni ma, i zy sklepu niesie do dum (Leszczanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

Wmowa: *kupywać*.

Por. *kupować*.

Kurz ‘pył, kurz, szczątki czegoś’

Jak było dyszczowe lato, to pełno było błota, a jak suche, to na drodze kurzu pełno, kurzyło sie okropnie (Branica Radzyńska). Na ty drodze to kurz był taki, że światu ni było widać, bo fury jychali jedna za drugo (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kurzu*; D. lm. *kurzów*; wymowa: *kuś*.

Por. *proch*.

Kuśmierz ‘ten, kto szyje kozuchy i futra’

Kuśmirz to szyje kozuchy, futra (Chmiel). Kuśnierz to wyprawia skóry i szyje kozuchy z tych skór (Jasionka). Dziedziczka to miała śliczne futro uszyte u kuśmierzka w mieście (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kuśmierzka*; D. lm. *kuśmierzów*; wymowa: *kuśmeś, kuśmiś*.

Por. *kożusznik*.

Kuźnia ‘budynek, w którym kowal podkuwa konie i wykonuje przedmioty metalowe za pomocą kucia’ (zob. ilustracja 12).

Kuźnia to miejsce pracy kowala (Czemierniki). We dworze była kuźnia i kowale. Konie byli i kowale kuli te konie (Garbów). W kuźni konie kujo (Osmolice). A ja robił w kuźni, to już wozy kułem (Żuków). Była, była kuźnia. To miał Lis, Zygmunia Jaworskiego teść. Była i on tam kuł, konie, konie podkuwał. Pługi robił te, lemiesz, tam, odkuwał. To była, ale później ten, przenieśli się do Lublina te Lisy. Była druga kuźnia na Woli, ale tam też zlikwidowana, ale to w latach czterdziestych, pięćdziesiątych (Tulniki). Była bron drewniana, ale gwoździe te, czyli zęby tak zwane, już były nabijane, wyrabiane w kuźni przez kowala. A wóz drewniany, obręcze nabijane były tak zwane, naciągane, żelazne. Do dzisiaj nawet taki wóz posiadam, pomimo że mam gumowy wóz (Turka).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kuźni*; D. lm. *kuźniów*; wymowa: *kuźńa*.

Lada I – tom I: 158.

Lada II – tom IV: 318–319.

Lada III – tom VII: 197.

Lada IV ‘miejsce, za którym stała sprzedawczyni w sklepie’

To skłypowa kiedyś za tako długo lada stała i pudawała, co kto chciał, ważyła na wadze, a wszystko na ty ladzie było (Gorajec). Lada to była w każdym sklepie, przy ni sie sprzydawało i kupowało (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lady*; D. lm. *ladów*; wymowa: *lada*.

Lalka I – tom V: 258.

Lalka II – tom VIII: 224.

Lalka III ‘zabawka dziecinna mająca miniaturową postać ludzką’

Lalki to byli takie zy szmatek, takie swoji ruboty, ale i takie jakieś z czegoś sztucznego, takie golasy byli kupne (Brzeziny). Lalki takie robili ze szmatek. Dziecko małe to bawi sie lalkami (Komodzianka). Tu przyjechała taka dziwczynka du ciotki i miała trzy lalki, to z cały wsi dziwczynki lyclieli, żeby sie choć troszke to lalko pobawić (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lalki*; D. lm. *lalek*; wymowa: *lalka*.

Por. *lalka gałganiana, lalka gałgankowa*.

Lalka gałganiana ‘zabawka dziecinna mająca miniaturową postać ludzką’

Sie lalki gałganiane szyło dlo dzieci (Świeciechów). Gałganów nazbirały i lalke gałganiane dziecku uszyły, i to całe zabawki były, jedna lalka gałganiana (Zaporze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lalki gałganiej // lalki gałganiany*; D. lm. *lalek gałganianych*; wymowa: *lalka gaugańana, lalka gaugańano*.

Por. *lalka, lalka gałgankowa*.

Lalka gałgankowa ‘zabawka dziecinna mająca miniaturową postać ludzką’

A dziewczynki to mieli lalki gałgankowe (Rejowiec Fabryczny). *Z gałganków matka uszyli take lalke gałgankowe i to była jedyna moja zabawka* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lalki gałgankowej // lalki gałgankowy*; D. lm. *lalek gałgankowych*; wymowa: *lalka gaugankova*.

Por. *lalka, lalka gałganiana*.

Lasek ‘młody las liściasty’

Lasek to młody las liściasty (Rogóżno). *Lasek to skupienie młodych drzewek* (Kostomłoty). *Lasek to takie młode drzewka, listki takie jesce małe, a jak stare drzewa to juz las* (Gózd).

Źródła: PM, ML.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lasku*; D. lm. *lasków*; wymowa: *lasek*.

Por. *gaik, kultura, młodnik, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Łąd I ‘suchy, stały obszar powierzchni kuli ziemskiej’

U nas wód to tak ni ma, więcy łąd jest (Czarnystok). *Łąd to zimia inaczy, no bo jest woda i łąd* (Łyniew). *Łąd to wszystko to, co ni ma wody na tym, no bo świat to jest łąd, woda i niebo u góry* (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lądu*; D. lm. *lądów*; wymowa: *lont, lunt*.

Łąd II ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Łąd to było miejsce, dzie składali drzewo, co potem jego brali w tratwy i na wode (Dawidy). *Drzewa w tratwach składali na łądzie, a potem wieźli go wodo* (Ostrzyca).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Parczewa i Krasnegostawu.

D. lp. *lądu*; D. lm. *lądów*; wymowa: *lont, lunt*.

Por. *binduga, plac, przystań, skład, składnica*.

Lecznicza ‘zakład leczniczy’

Nie wim, skąd to, ale mówili, że to szpital, a drugie, że lycznicza (Chmiel). *Szpital to był ino dla ludzi, a lycznicza to i dla ludzi, i dla zwierząt* (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lecznicy*; D. lm. *leczniców*; wymowa: *lečnica, lyčnica, lečnica, lycnica*.

Por. *szpital*.

Lejnik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Lejnik to zajmował się kastrowaniem zwierząt (Bukowa Mała). Lejnik to taki wiejski jakby dochtór od kastruwania świniów (Radzanów).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Radzanów, Łukówek, Bukowa Mała (zob. mapa 31).

D. lp. *lejnika*; D. lm. *lejników*; wymowa: *lejńik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, miśkarz, miśkownik, węgiar, węgrzyn*.

Lekarka ‘kobieta, która leczy ludzi’

Lekarka to leczy ludzi w szpitalu, w ośrodku zdrowia (Komodziańska). Lykarków to jest mni chyba, bo tu u nas to dwie tylko, a tych lykarczów to kilku (Majdan Obleszcze). Na lykarkę się uczy, podobno od dzieci tako (Polichna). No u nas była lekarka, ale leczenie było nie u ni, ludzie się same leczyły. No, to ja pamiętam, jak mnie matka jakieś gułki robiła z takich, no, ze lnu, podpalała i spalała tam jakieś coś, no nie wiem, jak to się nazywało, w uszy to mi pamiętam, że wkładała lniano szmate oblano woskiem i podpalała, to owinięte było, ucho paliło się i tam z tego ucha ciągnęło takie coś, to było takie leczenie (Motycz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lekarki*; wymowa: *lekarka, lykarka*.

Por. *doktorka*.

Lekarz ‘mężczyzna, który leczy ludzi’

W ośrodku tu był lekarz jeden i tyn sam pare ładnych lat (Tworyczów). Ja u lykarza to do ty pory ni byłam, a mam już prawie osimdziesiąt lat (Telatyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lekarza*; D. lm. *lekarzów*; wymowa: *lekaś, lykaś*.

Por. *doktor*.

Lementarz ‘podręcznik do początkowej nauki czytania’

Limentarz to książka do nauki czytania (Ortel Książęcy). Pierwsza książka to jest lementarz, tak jest u każdego dziecka (Chmielnik). Taki tępy tyn chłopak i lyniwy, że ni nagoń go do tego lymyntarza (Dereźnia).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lementarza*; D. lm. *lementarów*; wymowa: *lementaś, lymentaś, lymyntaś, lementoś, limentaś, lymentoś*.

Por. *alamentarz, elementarz*.

Leśniczy ‘strażnik pilnujący lasu’

Leśniczy to pilnuje lasu i w lesie pracuje (Dutrów). Łąki byli, bo to leśniczy miał. To było przy lesie (Jableczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *leśniczego*; D. lm. *leśniczych*; wymowa: *leśniicy, lyśniicy, lyśniicy*.
Por. *gajowczyk, gajowy, leśnik*.

Leśnik ‘strażnik pilnujący lasu’

Leśnik to zawód taki leśny, leśnik w lesie pracuje, tam liczy ptaki, drzewa sprawdza (Wola Burzecka). *Leśnik to człowiek kształcony specjalnie do lasu, bo so specjalne szkoły dla leśników* (Jedlanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *leśnika*; D. lm. *leśników*; wymowa: *leśnik*.

Por. *gajowczyk, gajowy, leśniczy*.

Lichwa I – tom II: 318.

Lichwa II – tom II: 318.

Lichwa III ‘pożyczka na duży procent’

Lichwo to sie Żydy zajmowały (Dubienka). *Lichwa to pożyczanie pieniędzy na wielgi procynt* (Olchowiec-Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lichwy*; D. lm. *lichwów*; wymowa: *łixfa, lyxfa*.

Liczyć ‘wykonywać działania arytmetyczne’

Kiedys to trzeba było na liczydłach liczyć (Putnowice Mniejsze). *Sklypowa to musiała umić tym liczydłem liczyć, takim na te kuleczki, bo nic innego ni miała* (Pałecznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *łičyć, łicyć, lyćyć, lycyć*.

Por. *rachować*.

Liczydło ‘dawne narzędzie do liczenia’ (zob. ilustracja 17).

Liczydło to zbite jak skrzynka i na drutach kulki takie kolorowe, i to sie przesuwalo te kulki (Gorajec). *Były kiedyś takie zgrabne liczydła, kolorowe takie kuleczki sie przekrecały, i to sie dodawało, odejmowało sie* (Strzeszkowice Duże). *Liczyło sie kiedyś w szkole na liczydłach, a w sklepie tyż na liczydłie liczyta sklypowa* (Oblasy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liczydła*; D. lm. *liczydeł // liczydłów*; wymowa: *łičyduo, lyćyduo, łicyduo, lycyduo*.

Linija ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Linija to wąska przestrzeń w lesie po wycięciu drzew (Brzeźnica Bychawska). *Linija to wycięta w lesie linia podziału leśnego* (Pokrówka). *Lenija to miejsce w lesie, taka droga w lesie po wycięciu drzew* (Rogóźno).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liniji*; D. lm. *linijów*; wymowa: *łiniija, leniija*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linijka, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Linijka I ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Linijka taka zrubiona w lesie po wycięciu drzew (Siennica Nadolna). Lynijka to wycięte w lesie drzewa tak pod sznurek jakby (Spiczyn).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *linijki*; D. lm. *linijków*; wymowa: *lińiika, lyńiika, leńiika*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, przecinka, przesmyk, tryb, tryba*.

Linijka II ‘wąska deseczka drewniana z podziałką’

W zeszycie to mirzyli linijko z podziałko tako na centymetry i milimetry (Białowody). Pisało sie równiutko, tak jakby od linijki każda kreseczka (Ciechanki). Byli takie drywniane, a potem to już z czegoś inszego, takie z podziałko długie, i tak byli narysowane te centymetry, i tym sie mierzyło, i od tego sie linie proste rubiło. To była linijka taka (Stanisławów). Na centymetry to sie na linijce odmirzo (Wronów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *linijki*; D. lm. *linijków*; wymowa: *lińiika, leńiika, lyńiika*.

Liniuszek ‘kartka z narysowanymi liniami podkładana pod kartkę właściwą’

Liniuszek sie brało pod spód, żeby prosto napisać (Stanin). Jak zeszyt był bez niczego, to sie brało pod spód liniuszek i już prosto sie pisało, co tam trzeba było (Spiczyn).

Liniuszek sie podkładało pod kartke w zeszycie (Strupin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liniuszka*; D. lm. *liniuszków*; wymowa: *lińušek, lińiūšek, lińusek, lyńusek*.

List ‘pisemna wypowiedź prywatna, przesyłana w kopercie’

Nie było telefonów, no i ludzie sie komunikowali listem (Stanisławów). Kiedyś to list tylko i wyłącznie był, bo ludzie tylko tak sie porozumiewali (Podborcze). No, bo jak ktoś chciał kogoś o czymś powiadomić, no jeżeli to była daleka odległość, no to listy pisali, i w liście było napisane, co trzeba (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *listu*; D. lm. *listów*; wymowa: *list, lyst*.

Por. *pismo*.

Listonosz ‘doręczyciel przesyłek pocztowych’

Listonosz to roznosi listy (Krasnobród). Listonosz jeździł na rowerze, a potem to motorowery mieli listonosze (Paszki Duże).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *listonosza*; D. lm. *listonoszów*; wymowa: *listonoś, lystonoś*.

Por. *donosiciel, doręczyciel, poczciarz, pocztylion*.

Listonoszka ‘kobieta roznosząca listy’

A kobieta listonosz, to może być listonoszka (Majdan Wielki). Po wsiach to listonoszeków prawie ni było, chłopcy sie tym zajmowały (Stara Wieś).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *listonoszki*; D. lm. *listonoszków*; wymowa: *łistonoška, lystonoška*.

Litkup ‘poczęstunek po udanej transakcji kupna i sprzedaży’

Litkup był zawsze po dobrym targu (Rozłopy). Litkup to poczęstunek wódka po dokonaniu handlu (Rozięcín). Przy każdym kupnie musi być zaro litkup, stawiają wódkę i opijają (Sól). Litkup to taki poczęstunek z wódko dla osoby, co kupi konia, krowe na jarmaku (Toczyska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *litkupu*; D. lm. *litkupów*; wymowa: *łitkup, lytkup*.

Por. *barysz, mohorycz*.

Lokaj ‘mężczyzna, który służył w bogatych domach’

Panowie to kiedyś mieli lokaja (Hołowno). Lokaj to był na pokojach, ubrania brał wirzchnie, du stołu podawał (Zwierzyniec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lokaja*; D. lm. *lokajów*; wymowa: *lokaĭ*.

Lokajka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Lokajka to jakby do służby nalyżała wy dworze, ale taka troche lepsza służba była (Dubica). Lokajka to była na pokojach pańskich wy dworze (Sosnowica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lokajki*; D. lm. *lokajków*; wymowa: *lokaĭka, lukaĭka*.

Por. *dwórka, pokojówka, służąca, sprzątaczka*.

Lokomotywa ‘pojazd trakcyjny przeznaczony do ciągnięcia innych pojazdów’

Lokomotywa to kiedyś ciągnęła te wagony, czasem to i kilka, a nawet i kilkanaście jich było (Siedliska pow. Krasnystaw). Lokomotywa ciągnie za sobo wagony po szynach (Grały). Tera już takich jak kiedyś lokomotywów to ni ma (Wyteczno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *lokomotywy*; D. lm. *lokomotywów*; wymowa: *lokomotyva, lokumutyva, lokomutyva*.

Por. *parowóz*.

Lutarcz ‘rzemieślnik naprawiający stare garnki’

Lutarcz lutuje dziurawe garki (Chmiel). Kiedyś to nic sie ni marnuwało, był lutarcz, co lutował stare, dziurawe garki, i potem to służyło jeszcze długie lata (Putnowice Wielkie). Lutarcz to miał jakiś taki drucik, ni drucik, i to du garka przykładał i coś tam

jeszcze być musiało, no i ten ganek naprawił (Chłopiatyn). Dziury w baniokach to reperował lutarz, mówiło się, że lutuje (Kawęczyn). Lutarz chodził po wsiach i lutował stare garnki, banioki (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *lutarza*; D. lm. *lutarzów*; wymowa: *lutaś, lutoś*.

Por. *drutarz, lutownik*.

Lutownik ‘rzemieślnik naprawiający stare garnki’

Lutownik nazywały, bo on lutował stare garnki, banioki, wiadra (Maziarka). Lutownik chodził od wsi do wsi i co trza było, to zalutował (Deszkowice I). Ja sum był takim lutownikiem, co było trza, to żem se zalutował czy wiadro, czy baniak na kartofle (Rożęcina). Byli takie, co brali te stare dziurawe garnki i potem mieli tych lutowników, co im zalutowali, i to sprzydali za stare szmaty (Tarnawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *lutownika*; D. lm. *lutowników*; wymowa: *lutovník*.

Por. *drutarz, lutarz*.

Lutować ‘łączyć, umacniać coś metalem, drutem’

Lutowały różne rzeczy, coś tam na dachu, rynny, co woda ściakała, ale i garnki lutowały (Paszki Duże). Ten, kto lutuje garnki, to on jak lutuje to cyno chyba (Krasnobród). Tera sie wyrzuci, bo dziurka, a kiedyś trza było lutować i daly tyn baniok był do użytku (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *lutować*.

Por. *drutować*.

Łata I – tom IV: 324.

Łata II – tom VII: 205.

Łatać I – tom V: 274.

Łatać II ‘naszywać łaty na ubrania, zszywać miejsca dziurawe’

Trza było załatać portki, bo na nowe nie było stać, żeby kupić (Kocudza). Stare ubrania cieli, ni było tyle łachów jak teraz, to sie i cyruwało, i łatało (Uhrusk). Moja baba jak załatała, to było jak nowe, żadnego znaku ni było, że to łatane (Goraj).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *łatać*.

Por. *cerować*.

Ława I – tom II: 102–103.

Ława II – tom VII: 206.

Ława III – tom VIII: 236.

Ława IV – tom VIII: 236.

Ława V – tom VIII: 236–237.

Ława VI ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Ławe kładzie się i po tym idzie się na drugie strone przez te wode (Polanówka). Ławe kładło się nad wodo i można było przejść (Bychawka).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 10).

D. lp. ławy; D. lm. ław // ławów; wymowa: *ɥava*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, ławka, przechadzka, przechód, przekładka, przelaz, przelazka, przelaznica*.

Ławka I – tom II: 103.

Ławka II – tom II: 103.

Ławka III – tom IV: 325.

Ławka IV – tom VII: 206–207.

Ławka V – tom VII: 207.

Ławka VI – tom VII: 207.

Ławka VII – tom VII: 207.

Ławka VIII – tom VII: 207.

Ławka IX – tom VIII: 237.

Ławka X ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Ławka była rzucona i po ławce się szło (Horyszów Polski). Ławka była na strumyku, sparta na brzegach (Gościeradów). Tam na dole była ławka, żeby przejść przyz wodę (Sulmice).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa (zob. mapa 10).

D. lp. ławki; D. lm. ławek // ławków; wymowa: *ɥafka*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, ława, przechadzka, przechód, przekładka, przelaz, przelazka, przelaznica*.

Ławka XI ‘to, w czym siedzą dzieci w szkole’

Ławka jest do sidzenia, dzieci w szkole uczyli się w ławkach, ale to kiedyś takie inne byli ławki (Józefów). Tera to stoliki i krzesła w szkołach, a kiedyś to były ławki jeszcze z tako dziuro na kałamarz z atramyntem (Trzcianki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. ławki; D. lm. ławek // ławków; wymowa: *ɥafka*.

Ławocznik ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Ławocznik to po starymu mówiło sie, po nowymu sklepiazr (Wierzbica pow. Kraśnik).

Lada była w sklepie, no i tyn, co za lado to ławocznik (Krzczonów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *ławocznika*; D. lm. *ławoczników*; wymowa: *ɥavočnik*.

Por. *ekspedient, sklepiazr, sklepiczarz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Łopata I – tom I: 164.

Łopata II – tom II: 207.

Łopata III – tom VI: 316–318.

Łopata IV ‘to, czym popycha się łódkę’

Łopato machali i płyneli krypo po rzyce (Cichobórz). Łopata to była do odpychania sie w wodzie, jak płynali czółnem (Borowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *łopaty*; D. lm. *łopatów*; wymowa: *ɥopata*.

Por. *kopystka, łopatka, wiosło*.

Łopatka I – tom I: 165.

Łopatka II – tom I: 165.

Łopatka III – tom II: 103–104.

Łopatka IV – tom II: 266.

Łopatka V – tom II: 267.

Łopatka VI – tom VI: 318.

Łopatka VII – tom VI: 318–319.

Łopatka VIII – tom VI: 319.

Łopatka IX ‘to, czym popycha się łódkę’

Krypo płynł i łopatko machał w ty wodzie (Kolechowice). Łopatka to razem z czółnem, bo jak płynło, no to łopatko sie uderzało w te wodę (Branica Radzyńska).

Źródła: PM.

Geografia: Branica Radzyńska, Kolechowice, Uhnin, Sosnowica, Kiełczewice.

D. lp. *łopatki*; D. lm. *łopatek // łopatków*; wymowa: *ɥopatka*.

Por. *kopystka, łopata, wiosło*.

Łopaty ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Przy tratwie były takie łopaty, żeby zatrzymać czy popchnąć tratwę (Łazy). Łopaty były przy tratwie, takie kije do ruszania tratwo (Źdżary).

Źródła: PM.

Geografia: Grzędówka, Łazy, Źdżary.

D. lm. *łopat* // *łopatów*; wymowa: *uopaty*.

Por. *bołtaki, kije, kotwice, sryki*.

Łoskocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz łoskocze na wybojach, bo droga zła (Ortel Królewski). Wóz łoskocze w czasie jazdy, no, jak jedzie, to wydaje łoskot (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *uoskoče*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kotacze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Łódka ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Łódka dawno to była wydłubano w drzewie, tako z jedny części była (Wilków). Lato to było ciekawie, bo brali łódke i pływali (Górka). Tak to te Marzanny to łuny topiu, te szkolne dzieci, a to wianki puscajo na takich łódkach, pojedzie kawałek i puści, świece zaświeci, tak tu jest, tylko człowiek nie chodził, bo nie było casu. Wianki jak były, to pierw jak chłopakiem byłem tośmy sie gromadzili, na łódki ześmy pojechali, jeszcze łódku spotrafie jechać tera (Opoczka Mała). Latem nad Wisło można spotkać wędkarzy. Wypływają oni na noc łódkami, bioro sieci i starajo sie coś złowić (Annopol).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 11).

D. lp. *łódki*; D. lm. *łódek*; wymowa: *uutka*.

Por. *czóten, czótno, krypa, krypka, łódź*.

Łódź ‘łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek’

Kiedys łódź była inna niż tera, była z jednego pnia drzewa wydrążona (Jacnia). Łodziami płyneli po Wieprzu, bo wody było więcy jak tera (Wola Idzikowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Stara Wieś, Wola Osowińska, Konopnica, Kozubszczyzna, Gardzienice, Rybczewice, Wola Idzikowska, Tarnawa Duża, Rogów, Suchowola, Jacnia, Białowola, Hedwiżyn, Panasówka (zob. mapa 11).

D. lp. *łodzi*; D. lm. *łodziów*; wymowa: *uuć*.

Por. *czóten, czótno, krypa, krypka, łódka*.

Łubiarstwo ‘wyrabianie łubów do sit’

Dokładni nicht nie wie, skąd to sie wzięło to łubiarstwo. Jak, co to była za przyczyna. Ale to była jedyne tu Bukowa i do tej pory jest bogata, ale wtenczas przed wojno to była bida cholerna. Gdyby nie było tych łubów, tu prawie w każdym domu te łuby strugali, a zbyt był, Żydy przyjeżdżały furmankami, brały tego. Bo to utenczas wyrabiano sita, no cało te Europe zaopatrywali, a przewaźnie Związek Radziecki, tam bardzo dużo brało tego wszystkiego. Ludzie zarabiali. [...]. To jeszcze, jeszcze ja pamiętam, byłem

młodym chłopakiem, to takie były szczapy, to sie darto te dragi i od samego spodu, to taki pasek zostawał tego. Ja te paski strugałem, żeby kupowały. To jeszcze było za moich czasów już jeszcze ojciec strugał pamiętam tu, o strugali. [...], za czasów okupacji te łuby, to żem miał czternaście czy ileś lat, to już zacząłem strugać (Bukowa).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *tubiarstwa*; wymowa: *uubarstfo*.

Łubiarz ‘rzemieślnik wyrabiający łuby do sit’

Łubiarze w Bukowie od zawsze byli (Bukowa). Łubiarze to łuby strugali, to Bukowa z tego styniła (Korytków Duży).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *tubiarza*; D. lm. *tubiarzów*; wymowa: *uubaś*.

Łuby ‘drewniane otoki sita, przetaka’

Najsampierw sie kupowało drewno czy w nadleśnictwie, czy swoje, jak tam kto miał w działku. Drzewo musiało być starsze, łokoło stu lat minimum, rżnęło sie w takie kawałki po półtora metra, po metr łosiemdziesiąt, metr sześćdziesiąt, różne szły te wymiary. Potem to sie rozbijało na takie ćwiartki. Do tych ćwiartek był taki specjalny buntownik, tym buntownikiem darty na takie dranki. Po wyrobieniu tych dranek była specjalno tako kobylica. No i łośnik. I to sie strugało. Po wystruganiu sie folowało w specjalny folowni, i suszyło sie. Po wysuszeniu znów sie folowało. I jak już wyschły, to sie kręciło w takie kółka po dziesięć sztuk i sprzedawało sie te łuby na sita. W dawnych czasach to były z pędziesiąt warsztaty, każdy to robiuł i sprzedawoł do sitarni do Biłgoraja, a stamtąd to gdzieś szły (Bukowa).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lm. *tubów*; wymowa: *uuby*.

Łuskać groch

No i jeszcze łuskać groch. Trza było znowuż groch, przynosiła matka, łuskać. Bo teraz to siejo dużo grochu i młóco, takie majo maszyny czy cepami, wymłóci i już, a kiedyś o groch, co wieczór wiązka grochu i dzieci, żeby łuskały, żeby miały zajęcie (Zakrzew). Grochy to troche sadzili i potem w wieczory już tak zimowe to szło to łuskanie, nie lubiałam łuskać tego grochu, ale trza było łuskać groch (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *uuskaż grox*.

Łyki ‘mieszkańcy miasta’

Łyki to takie troszke paskudne nazwanie, to tak przeżywały tutaj ludzi z miasta (Górka). Łyki to te, co w mieście miszkajo (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Górka, Dębica, Uhnin, Dębowa Kłoda, Ignaców, Chmielnik.

D. lm. *łyków*; wymowa: *uyki*.

Por. *flaki, koziarze, łyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszcaki, mieszcany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Łyty ‘mieszkańcy miasta’

Łyty sie mówi na ludzi z miasta (Dęba). Tu łyty z miasta se dom wybudowały i przyżydzają (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *łytów*; wymowa: *uyty*.

Por. *flaki, koziarze, łyki, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoły, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Łyżczarz ‘ten, który strugał łyżki drewniane’

Łyżczarz to łyżki robił drywniane (Zynie). Łyżczarze to łyżki strugali, a za te łyżki to spore pieniądze można było zarobić (Zanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *łyżczarza*; D. lm. *łyżczarzów*; wymowa: *uyszčaś*.

Mach ‘taniec figurowy w parach’

Mach to taki taniec, różne takie spycjalne figury i to wolny taki więcy taniec (Końskowola). To śpiwali tańczuj macha dam ci piróg, tańczuj macha dam ci dwa, jednego mi mama dała, drugiemu se upiekła, i to szło tak parami (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *macha*; D. lm. *machów*; wymowa: *max*.

Magister ‘ten, kto wydaje leki w aptece’

Magister pracuje w aptece i wydaje leki w aptece, i to jest wysoko uczony człowiek, mądry bardzo (Maszki). Magister to jest w aptece (Rozłopy).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *magistra*; D. lm. *magistrów*; wymowa: *maǵister*.

Por. *aptekarz*.

Majątek I ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Ja pu ojcach to majątku ni miałam (Otrocz). Ja tam majątku wielkiego pu ojcach ni dostałam, a mąż tyż był z bidny rudziny, i tak bidowali oboje, ale było nam dobrze z sobo (Bochoznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *majątku*; D. lm. *majątków*; wymowa: *maǵontek, maǵuntek*.

Por. *batkowszczyzna, dziedzictwo, ojcowizna, ojczyzna*.

Majątek II ‘duża posiadłość ziemska, należąca do dziedzica’

Ta górna niwa to, to był taki majątek (Skowieszyn). Teraz po dawnym majątku niewiele zostało. Został łoset i pokrywy, dziedzice wyjechały (Palikije). Downi to były tako zbiranina tych ludzi z całej Polski po tych majątkach, dworach, zjizdżały sie, bo to bidota była, no i jo nie byłam bogatszo (Babin). Nie chcieli zasiedlić tej ziemi, a nasz naród

pracowity, dorabiał się, musieli, bo zajechali, to każdego musiał gdzie jakie, suchie jakie tam, czy w dole, czy jakie kosić, żeby zimo było co jeść. A my, nas zawieźli jeszcze, my przyjechali jeszcze na ten drugi majątek, to tam ziemia taka torfista (Jableczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *majątku*; D. lm. *majątków*; wymowa: *majontek, maiuntek*.

Por. *dobra, dwór, folwark*.

Majster I ‘rzemieślnik zajmujący się ręczną obróbką drewna i stawiający drewniane budynki’

Majstra się brało i te konstrukcje domu stawiał (Dzielce). Majster to buduje domy drewniane (Jasionka). To byli taki spycjalne majstry, co ciosali to drewno na budynki (Skoki). Te majstry to byli dzieś zza Szczebryszyna, stawiali tyn dom drywniany, bo kiedyś to tylko drewno było (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *majstra*; D. lm. *majstrów*; wymowa: *maister*.

Por. *cieśla*.

Majster II ‘rzemieślnik, który muruje domy i inne budynki’

Majster to się mówiło na takiego, co buduje domy, zna się na tym, na ty murarce (Kornarno). Majster to muruje domy z cegły czy pustaków (Jasionka). Jak już majstry przyszli, to musiało być takie lepsze jedzynie, bo przy budowie to była ciężka praca (Zaporz). Un za pomocnika był u tego majstra, co chatupe stawiał, przy tym murowaniu był (Błotków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *majstra*; D. lm. *majstrów*; wymowa: *maister*.

Por. *mularz, murarz*.

Majster III ‘rzemieślnik, który wyrobia meble z drewna’

Jak dobry majster, to każdy mebel robi (Wólka Abramowska). Ud dziecka już był z niego majster, popatrzył i zara takie samo zrobił (Szperówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *majstra*; D. lm. *majstrów*; wymowa: *maister*.

Por. *stolarz*.

Makuchy ‘mieszkańcy miasta’

Makuchy to z miasta ludzie, obce (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Makuchy to takie nie za bardzo ładne nazwanie na tych z miasta, ale tak mówili na nich (Biała).

Źródła: PM, MAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lm. *makuchów*; wymowa: *makuxy*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczy, mieszczychy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Malarz ‘rzemieślnik, który maluje ściany domów’

Malarz to maluje mieszkania, domy, chodzi na zarobek (Chmiel). Malarz maluje mieszkania, ale i jest taki, co maluje różne obrazy (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. malarza; D. lm. malarzów; wymowa: malaš.

Małorolny ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Małorolny chłop to taki, co prawie niczego ni miał (Brody Małe). Człowiek, który ma tylko dom i mały kawałek ziemi, to jest małorolny chłop (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. małorolnego; D. lm. małorolnych; wymowa: maʋorolny, maʋurolny.

Por. *batrak, dziad, małoziemny, wyrobnik, zagrodnik.*

Małoziemny ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Mój chłop to był małoziemny, tam zy dwa morgi i tyle (Dębowa Kłoda). Na takiego, co mało zimi miał, to małozimny sie mówiło (Wyczółki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. małoziemnego; D. lm. małoziemnych; wymowa: maʋożemny, maʋożimny.

Por. *batrak, dziad, małorolny, wyrobnik, zagrodnik.*

Maryna ‘czterostronowy instrument muzyczny, największy z instrumentów smyczkowych’

Maryna to jest starodawny instrument do grania (Hosznia Ordynacka). Maryna to taka duża ona była, większa jak skrzypka (Świerże). Maryna to wielgi istrumynt podobny jak skrzypce (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. maryny; wymowa: maryna.

Por. *bas, basen, basetla, basy, kontrabas.*

Masarz ‘człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa’

A taki, co wędliny wyrabia to jest masarz (Kocudza). Masarz to bije świnie na mięso i potem sprzydaje (Krasnobród). No to masarz, ale kiedyś to było faryniarz (Chmiel). Masarz to ten, co wyrabia kielbasy (Dęba). Jak robi z mięsa kiłbasy czy tam co, to jest masarz abo faryniarz (Jarczówek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 28).

D. lp. masarza; D. lm. masarzów; wymowa: masaš, masoš.

Por. *faryniarz, rzeźnik.*

Maszyna do szycia (zob. ilustracja 16).

Krawcowa musiała mieć maszynie do szycia i różne nici, dudatki (Żerocin). Każda krawcowa miała maszynie do szycia nazwy łucznik (Zakłodzie). Krawcowa szyła maszyno do szycia tako spycjalno (Ruda Solska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *maszyny do szycia*; wymowa: *mašyna do šyća, mašyna du šyća, masyna do syća*.

Maszynista I ‘ten, który chodził młócić z maszyną’

U nas był taki maszynista, jak już młócenie było, to cały czas z maszyno chodził, miał swojo te maszynie (Klocówka). Maszynistów to ni było tak w każdy wsi kiedyś, bo musiał mieć swoje maszynie i już w tym czasie, kiedy zybrali z pola, to musiał chodzić dzień w dzień z to maszyno (Otocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *maszynisty*; D. lm. *maszynistów*; wymowa: *mašyńista, masyńista*.

Maszynista II ‘ten, kto prowadzi pociąg’

Maszynista to kieruje pociagiem i prowadzi go pu torach, żeby równo szeł i nie przewrócił sie (Krzemień). W pociagu to jest maszynista i konduktor (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *maszynisty*; D. lm. *maszynistów*; wymowa: *mašyńista, masyńista*.

Matecznik I – tom V: 290–291.**Matecznik II** ‘klateczka, do której zamyka się matkę pszczół’

Jak sie nie chce, żeby pszczoły sie rojiły, to sie przerzucza ramki ji patrzy sie na matyczniki, bo zakłada matyczniki ta stara matka, to sie ścina te stare matyczniki, nowe, żeby nie była drugo matka, bo jak bedzie drugo matka, to sie bedzie rojić (Podlesie Małe). Nawet grzmoty mogo uszkodzić matke. Dostaje wtedy wstrząsu i zamiera. Mówio. O, matka mi nie wylazła. Matecznik jest i jest. Bo sie zaćmiła. Nieraz kiedy pioruny bijo, to niedobrze na mateczniki (Branew). Ja zrywam matecznik, to wydlubie to mleczo i spożywam (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *matecznika*; D. lm. *mateczników*; wymowa: *matečńik, matecńik*.

Matka I – tom VIII: 255.**Matka II** ‘najważniejsza pszczoła w ulu’

Matka w ulu to tak jak matka w domu, jest najważniejsza i bez ni ul by nie istniał i inne pszczoły też (Osmolice). Matka ma za zadanie tylko znosić jaja. Oczywiście jak jest matka, to dookoła niej taka świta chodzi. Pszczoły sie nio opiekują. [. . .]. Można by to odnieść do człowieka. Pszczoły matko opiekują sie przez cały czas, nawet jeżeli matka wyleci na lot godowy i spadnie na trawę, to pszczoły jej nie opuszczą. Nieraz jest tak, że garstka pszczół siedzi na trawie, ja patrze, a tam matka siedzi, a pszczoły opiekują

sie nio, karmio jo i dopóki żyje, to nie opuszczo. To jest taki szacunek (Sumin). *W ulu matka składa jajeczko, i z tego potem rośnie pszczoła* (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *matki*; D. lm. *matek*; wymowa: *matka*.

Por. *królowa*.

Matuszka ‘żona popa’

Pop to sie żyni i ta jego żona to jest matuszka (Wyhalew). *Matuszka to ud popa była, jego baba* (Hrebenne). *Matuszke to ludzie bardzo szanowali* (Żulice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *matuszki*; wymowa: *matuška*.

Por. *papadia*.

Maziarz I – tom II: 104.

Maziarz II – tom II: 105.

Maziarz III ‘ten, kto handluje mazią do wozów’

Maziorz miał becke ze smarówki i sprzedawoł tyn smar (Świeciechów). *Maż była potrzebna du smarowania wozu drewnianego, i te maż sie brało od maziarza* (Łaszczówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *maziarza*; D. lm. *maziarzów*; wymowa: *mażaś, mažoś*.

Por. *smolarz*.

Mazur I – tom IV: 122.

Mazur II – tom IV: 122.

Mazur III – tom V: 293.

Mazur IV – tom VI: 337–338.

Mazur V ‘ludowy taniec figurowy o skocznym rytmie’

Mazur to taki taniec troche na spycjalne ukazje, na zabawach tego ni grali (Strupin). *Mazur to szybki taniec, skoczny taki* (Borki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mazura*; D. lm. *mazurów*; wymowa: *mazur*.

Por. *mazurek*.

Mazurek I – tom V: 294.

Mazurek II – tom VI: 338.

Mazurek III ‘ludowy taniec figurowy o skocznym rytmie’

Mazurek to taki taniec, ale i ciasto jest takie na święta (Turów). Mazurek to skoczny taniec, ale u nas tego ni grali i ni tańcowali, wiem, że to było, ale gdzie to nie wim (Rudka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mazurka*; D. lm. *mazurków*; wymowa: *mazurek*.

Por. *mazur*.

Mechanik ‘ten, kto zajmuje się naprawą maszyn’

Mechanik to naprawia maszyny, jak sie zypsujo (Chmiel). Z niego dobry mychanik, każde maszyne naładuje, jak coś sie zypsuje, to du niego ido ludzie, i un naładuje (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mechanika*; D. lm. *mechaników*; wymowa: *mexańik, myxańik*.

Meter I ‘jednostka wagi (masy) równa stu kilogramom’

Zboże to mirzyli na metry, na waga stawiali i ważyli (Trzcianki). Pszynicy meter zawióz du młyňa i to mówi, na mąke bedzie, na placki (Turów). Silny chłop, meter mąki na plecy i poszeł (Stafankowice). Mocarz był z mójego chłopą, meter zboża na plecy i poniós (Klementowice). Meter to sto kilo, to taka jednostka wagi (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *meter*.

Meter II ‘wąska taśma z centymetrową podziałką, zwykle długości półtora metra, używana w krawiectwie’

Meter to taka miara, długi pasek z narysowano podziałko, do stu jest narysowane (Drelów). Metrem mie krawcowa zmirzyła i potem już szyła (Ruda Solska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *meter*.

Por. *centymetr, metr*.

Metr I ‘miara odległości, odcinek o długości jednego metra’

Przejdzie pare metry i już zmęczony, tak siły brak (Dereźnia). Tego pola to bedzie pare metry na długość, ale dla mnie to już za dużo, za ciężko mi to obrobić (Uchanie). Przejde pare metrów i już zmęczona, a kiedyś to mogłam i pare kilometrów iść (Fajslawice). Miałam tak pare metry tego ogrodu, i tam marchwy troszke, buraczków, cybuli, ogórków, ale tera już ni moge nic robić (Wielkopole).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *metr, met*.

Metr II ‘wąska taśma z centymetrową podziałką, zwykle długości półtora metra, używana w krawiectwie’

Towar brali z beli i na metry sprzydawali, wymierzone było dukładnie metrem i potem odcięte ile trza było (Klocówka). Metr krawcowa miała do mierzenia, wymierzyła tym metrem i potem szyła, tam raz czy dwa poszło sie du miary, i gotowe (Gardzience).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *metra*; D. lm. *metrów*; wymowa: *metr, met*.

Por. *centymetr, meter*.

Miastowce ‘mieszkańcy miasta’

Miastowce to ludzie z miasta (Rusiły). Dwa lata pomieszkali w Lublinie i one już miastowce, wieś im ni pasuje (Motwica).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Rozwadówka, Łyniew, Rusiły, Motwica.

D. lm. *miastowców*; wymowa: *miastofce*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Miastowe ‘mieszkańcy miasta’

Z naszymi wsi so, a już sie uważajo za miastowe, bo pare lat byli w mieście, to one miastowe (Bychawka). Miastowe, bo one z miasta, tam mieszkajo, tam sie urodzili, wsi nie rozumio (Rebizanty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *miastowych*; wymowa: *miastowe*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowniki, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Miastowy ‘z miasta, należący do miasta’

Miastowy chlib był kiedyś lepszy od tego swójego, a tera to już ni smakuje tak, swój tera lepszy (Teresin). Miastowy to taki czy to człowiek, czy przedmiot jakiś, co z miasta pochodzi, stamtąd jest (Strzeszkowice Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *miastowego*; D. lm. *miastowych*; wymowa: *miastowy*.

Por. *miejski*.

Miastowniki ‘mieszkańcy miasta’

Przyjechały jakieś miastowniki i chco dom tutaj kupić (Trzebieszów). Na tych, co so z miasta, to miastowniki sie mówi (Kolechowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lm. *miastowników*; wymowa: *miastowniki*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Miastuchy ‘mieszkańcy miasta’

Miastuchy, bo one pochodzo z miasta (Serokomla). Miastuchy to ludzi ze wsi nie zrozumio, bo nie rozumio życia na wsi, nic o wsi ni wiedzo (Wola Gułowska). Miastuchy to takie nazwanie ludzi z miasta (Okrzeja).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *miastuchów*; wymowa: *mas̥tuxy*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Miech ‘rodzaj wentylatora, którym kowal rozniecał ogień’

Miech taki, o, był miech, i tym miechem trzeba było kiwać i duży ogień sie robi (Żuków). Tam machoł tym miechem i te iskry takie lyciały (Okrzeja).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *miechu* // *miecha*; D. lm. *miechów*; wymowa: *m̥ex, m̥ix*.

Miejski ‘z miasta, należący do miasta’

Jak z miasta, to jest miejski, a ze wsi, to jest wiejski (Stok). Miejski to troche ni bardzo nadaje sie na wieś (Puchaczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *miejskiego*; D. lm. *miejskich*; wymowa: *m̥ejski*.

Por. *miastowy*.

Mielizna ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Jak mało wody, to sie ni płyńie łódka, bo na miliźnie siądiesz i tyle (Żulin). Mielizna to wtedy, jak dno widać w rzyce (Hucisko). Mielizna to płytka woda przy brzegu, dno widać (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *mielizny*; D. lm. *mieliznów*; wymowa: *m̥elizna, m̥ilizna, m̥elyzna, m̥ilyzna*.

Por. *plyciutko, plytko, plycizna*.

Mielniczka ‘żona młynarza’

Żona młynarza to jest mielniczka (Wyhalew). Troche był pijak, ale poszła za niego, bo chciała mielniczko zostać (Wiszniów).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *mielniczki*; D. lm. *mielniczek* // *mielniczków*; wymowa: *m̥elnic̥ka, m̥ilnic̥ka*.

Por. *mielnikowa, młynarka, młynarzowa*.

Mielnik I – tom VI: 343–344.**Mielnik II** ‘rzemieślnik, który wyrabia mąkę’

Mielnik mąkę robi we młynie, a kiedyś to młyny na wodę byli (Huta). Młynów tera prawie ni ma, to i mielników ni ma (Wiszniów).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *mielnika*; D. lm. *mielników*; wymowa: *miel'nik*.

Por. *młynarz*.

Mielnikowa ‘żona młynarza’

Mielnikowa to jest baba mielnika, to jest jego żona (Sławęcín). *Mielnikowa to dobrze miała, bo mielnik to był bugaty* (Mołodiatycze).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *mielnikowej* // *mielnikowy*; D. lm. *mielnikowych*; wymowa: *miel'nikova*, *miel'nikova*.

Por. *mielniczka*, *młynarka*, *młynarzowa*.

Mierniczy ‘urzędnik, który mierzył pola’

Mierniczy to był urzędnik, co pola mierzył (Bohukały). *Mierniczy wymierzył to pole i my sie podziлили, każdyn wziun swoje* (Choroszczyńska).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mierniczego*; D. lm. *miernicznych*; wymowa: *mierničy*, *miernicy*.

Por. *geometra*, *nizinier*, *ometra*.

Mieszczaki ‘mieszkańcy miasta’

Miescoki w mieście mieszkajo, a wsiowe na wsi (Żdzary). *Mieszczaki tu przyjeżdżajo i chwalo se, że ładnie tu i dobrze jeść dajo* (Trzebieszów).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Łukowa.

D. lm. *mieszczaków*; wymowa: *meščaki*, *meščoki*, *mescaکی*, *mescoکی*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczany*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Mieszczany ‘mieszkańcy miasta’

Mieszczany przyjechały z miasta (Wohyń). *Mieszczanom to dobrze, osiem godzin popracuje i ma wolne* (Witulín). *Jak mieszkajo w mieście, no to mieszczany, bo jak inaczy* (Brzozowica Mała).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna i okolice Chełma.

D. lm. *mieszczanów*; wymowa: *meščany*, *miščany*, *mescany*, *miscany*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczuchy*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Mieszczuchy ‘mieszkańcy miasta’

Mieszczuchy to mieszkajo w mieście, tam sie urodzili (Suchawa). *Mieszczuchy to sie mówi na ludzi z miasta* (Krasne). *Mieszczuchy to ludzie z miasta* (Krępiec). *Jak z miasta to mieszczuchy* (Grzędówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *mieszczuchów*; wymowa: *meščuchy*, *miščuchy*, *mescuchy*, *miscuchy*.

Por. *flaki*, *koziarze*, *tyki*, *tyty*, *makuchy*, *miastowce*, *miastowe*, *miastowniki*, *miastuchy*, *mieszczaki*, *mieszczany*, *panicze*, *pany*, *rosoły*, *rzemyki*, *sutry*, *szlachcice*.

Mieszkać ‘zamieszkiwać w określonym miejscu’

Mieszkać na wsi po mojemu jest lepi, bo wszędzie zielono, można wyjść na świeże powietrze (Wola Osowińska). Ja tu mieszkam od urodzenia i nigdzie bym mieszkać nie chciała (Wola Obszańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *mieszkać, meskać*.

Por. *siedzieć*.

Międlarze ‘przenośny piec, rusztowanie do suszenia lnu’

Międlorze to rusztowanie zrubione w ogrodzie na suszenie lnu przez podpalanie łognia (Sulów). Len też trzeba było plewić, no a później jak urósł wyrwać go, a jesienią już urosić. Po wykopkach międlono się, międlarze się robiło, takie w ogrodzie doły i później tyczki się kładło, no i na tym się suszyło, paliło się łogień w tym dole i suszyło się ten len (Słodków).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lm. *międlarzów*; wymowa: *mëndlaże, mëndłoże*.

Por. *buda, buda miedlarna*.

Miśkarz ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Miśkarz to zajmował się kastrowaniem zwierząt (Irena). Miśkorz kastrował zwierzęta na miejscu w oborze (Księżomierz).

Źródła: PM, PI.

Geografia: okolice Kraśnika i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 31).

D. lp. *miśkarza*; D. lm. *miśkarzów*; wymowa: *miśkaś, miśkoś*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkownik, węgier, węgrzyn*.

Miśkownik ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Do czyszczenia wieprzków to był na wsi miśkownik (Rzeczyca Ziemiańska). Miśkownik był i on miśkował zwierzęta domowe (Ługów).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Ługów, Ożarów, Basonia, Trzydnik Duży, Rzeczyca Ziemiańska (zob. mapa 31).

D. lp. *miśkownika*; D. lm. *miśkowników*; wymowa: *miśkownik*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, węgier, węgrzyn*.

Mitręga I – tom VIII: 260.**Mitręga II** ‘strata czasu’

Przez to stanie w kulejce to tako mitręga, zmitrężyłam se tyle czasu (Sól). Ja tam na ploty nie chodziła, bo na mitręge szkoda mi było czasu (Radcze). W zimie w polu ni było roboty, ale mitręgi na wsi ni było, bo przedzenie lnu, prasuwanie i sortowanie tytoniu,

młócyńie, darcie piór, to było ty ruboty troche, a nicht mądry na mitrege se nie móg puzwolić (Żrebce).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mitreği*; D. lm. *mitregów*; wymowa: *mitreŋga, mitryŋga*.

Mitreżyć ‘marnować, tracić czas’

Nie chce mu sie nic robić, ino mitreży na darmo czas, a to przecie grzych (Lechuty Małe). Matka ciężko pracowała, a ten mitreżył czas pod sklepem, co to za syn z niego (Topólcza). Już pójde, bo siedze tu i ino mitreże czas (Otrocz).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *mitreżyć, mitynżyć, mitrezyć, mitryńczy*.

Por. *haić*.

Mleczarka ‘kobieta pracująca w zlewni mleka’

Mlyczarka to pracuje tam, dzie przyjmują mlisko (Dereźnia). Mleko sie w bańkach do skupu wuziło i mlyczarka przyjmowała, mierzyła, jaki tłuszcz z tego mleka jest (Piotrków).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *mleczarki*; D. lm. *mleczarków*; wymowa: *mlečarka, mlyčarka, mlecarka, mlycarcka*.

Mleczarnia ‘zakład, który skupuje mleko od rolników’

Tu u nas to jak je mleczarnia, co mlisko kupują, to u nas na górce jest (Stok). Downo jeszcze, to mleko do mleczarni nie bardzo kto rozumiał dawać, bo nawet nie było, tylko to, co sie wyprodukowało w domu, to, to poszło dla siebie (Śludków). Samemu sie wynosi na droge, a przyjeżdża i zabiera mleko do mleczarni (Nowodwór). Mlisko płaco w mleczarni po siedemset złotych i weź skąd chces tych piniędzy, ludzie już krowy polikwidowały, bo no po co bedzie krowe trzymać, jak sie nie opłaci (Dzierzkowice Wola). W mleczarni to już ona nie przychodzi z mlekiem, tylko sąsiady ido (Łazy). Mlyczarni tu ni było (Nowa Wieś). Mleczarnie to już później były, a pierw to w domach trzymali to mleko, na targ nosili masło, syr (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mleczarni*; D. lm. *mleczarniów*; wymowa: *mlečarnia, mlyčarnia, mlecarnia, mlycarnia*.

Mleczarz ‘ten, kto przyjmuje mleko w mleczarni’

Mleczarz w mlyczarni skupuje mlisko (Białowody). Jak mleczarz to mlisko bierze, to bada ud razu, ile jest tłuszczu w nim (Chmielek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *mleczarza*; D. lm. *mleczarzów*; wymowa: *mlečaš, mlyčaš, mlečoš, mlyčoš, mlecaš, mlycaš, mlecoš*.

Młoczek – tom I: 176.

Młockarz – tom I: 177.

Młocnik – tom I: 177.

Młodnik ‘młody las liściasty’

Młodnik to drzewa świeżo zasadzone, ale dupiro jak jich dużo razem jest (Bordziłówka). Młodnik to młody las (Wola Gałęzowska). Młodnik to skupienie młodych drzewek (Ratoszyn). Młodnik to skupisko młodych drzywek liściastych (Płonki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *młodnika*; D. lm. *młodników*; wymowa: *młodnik*.

Por. *gaik, kultura, lasek, młody las, ugaj, zagać, zagajnik*.

Młody las ‘młody las liściasty’

Jak świeżo zasadzony, te listki jeszcze małe, to jest nazywane, że to młody las (Malice). Taki młody las samurodnie się zasiał na porębie, same liściaste drzewa (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *młodego lasu*; D. lm. *młodych lasów*; wymowa: *młody las*.

Por. *gaik, kultura, lasek, młodnik, ugaj, zagać, zagajnik*.

Młot ‘młot kowalski’

Młot kowalski to jest bardzo ciężki (Malewsczyzna). Kowale to mieli takie spycjalne młoty i nimi walili w tyn ogień, to ciężka praca była, ale oplacalna (Łubki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *młota*; D. lm. *młotów*; wymowa: *młot, młot*.

Por. *pałka*.

Młotewnik – tom I: 177–178.

Młyn ‘młyn wodny’ (zob. ilustracja 11).

A mąke to były specjalne młyny wodne u nas, we Świderkach był młyn wodny i tam były takie te maszyny, takie walce, takie tego, i w tem młynie wodnym napędzane było wodo, i wtedy sie wszystko robiło, razówke sie robiło, gdzie indziej były młyny elektryczne, tam sie woziło także zboże (Wólka Domaszewska). Młyn był, wiatrak był. Młyn był, ale to już za moich czasów, to on już nie działał, tylko stał [...]. A tak to przeważnie otręby robili tam w młynie (Tulniki). Zboże sie brało do młyna i na mączke, na chlebuś, na kluseczki, na pierożki. To wiozło sie do młyna i miało sie, a jeszcze od zboża odchodziły takie otręby, to tymi otrębami, to otoczka z ziaren tych, no to właśnie karmiło sie bydło, świnię, krowy, króliki (Rejowiec Fabryczny). No piekliśmy chleb z żarna, z młyna nikt ni miał mąki nijaki (Bukowa). A, no to we młynie pracowało sie jako przy maszynie. Byłem pierwsze za czeladnika, późni byłem, już prowadziłem sam maszynie. To przez piętnaście lat pracowałem na młynie w Tarnawce (Zakrzew). A pierw to szli saniami, grabiami i tak urządzali. Tak, oj tak, nędza była, z tu robotu, ale jakoś tam żyli, w żarnach mieli, u nas nie, ja nie miałam w żarnach i nie było czego tam tego, kiedyś był wiatrak,

a potem był młyn, to już tam zawsze umielone było we młynie (Bukowina). A to brało sie zboże, to nazywały śrutownik i mięło sie i z tego sie piekło chleb. O, do młyna to trza było jeszcze w tomto wojne, w tomto jak krowy pasłam, to Austryjaki tu były u nas, to pilnowały w nocy, nie można było, ojciec nieboscyk na plecy wzieli do młyna, to złapały i aut (Pogonów). Za Nimca to nie wolno było, bo Nimce, młyny były polikwidowane, nie wolno. Tam w nocy, jak po znajomości blisko gdzieś młyna, to sie pojechało, to tam zrobił, a jak nie, to takie były śrutowniki, o tak ręcznie sie dwa kaminie, to taki kij był, to, i woda, kręciło sie i tam na pół rozdarło sie to, to, te mąke, to żyto na chlib, i w piecu sie upiekło (Dzierzkowice). Mój łojciec jechali do młyna i jakiś kilometr przed kunie zestrochały sie (Babin). Tu był młyn, o, ji dlatego sie te Stawiska nazywajo, bo tu wode sobie strzymywot to, to, a pod góro był młyn (Lipa). Młyn był, magazyny były (Garbów). Były takie młyny, to był taki człowiek zdolny tyn wy młynie, bo kiedyś tacy byli zdolni (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Młyn wodny, jak mało wody to młyn nie chodzi, i ni można młyć, bo już wody ni ma (Michów). Młyn to już w czternastym roku był wybudowany (Kryłów). Młyn w Kryłowie to jeszcze był stary, jeszcze sprzyd pierszyj wojny światowj (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młyna; D. lm. młynów; wymowa: młyn, młyn.

Młynarka ‘żona młynarza’

Żona młynarza to była młynarka (Skowieszyn). Młynarz miał żone i na nio mówili młynarka (Sulmice). Młynarka to miała dobrze, bogato żyła (Witaniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młynarki; D. lm. młynarek // młynarków; wymowa: młynarka.

Por. mielniczka, mielnikowa, młynarzowa.

Młynarz ‘rzemieślnik, który wyrabia mąkę’

A ten kto miele mąke, to jest młynarz (Krasnobród). Młynarz miele mąke (Chmiel). Mama mówi, idź za młynorza, to bedzie ci dobrze, bo młynorz nigdy bidy nie zazno (Okrzeja).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młynarza; D. lm. młynarzów; wymowa: młynaş, młynoš, młynaş.

Por. mielnik.

Młynarzowa ‘żona młynarza’

Młynarzowo to bardzo wysoko głowe nusila, za lepszo sie miała (Polichna). Młynarzowa to przyd wojno razem z dzidziczko była, pani taka wielga (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. młynarzowej // młynarzowy; D. lm. młynarzowych; wymowa: młynażova, młynażovo, młynażova.

Por. mielniczka, mielnikowa, młynarka.

Mohorycz ‘poczęstunek po udanej transakcji kupna i sprzedaży’

Muhorycz to poczęstunek po dobrym targu (Zubowice). Jak udało się coś dobrze sprzedać, no to mohorycz trza było postawić, to wódka przyważnie była i jakaś zakąska (Zaporze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Chełma, Hrubieszowa i Zamościa.

D. lp. *mohoryczu* // *mohorycza*; D. lm. *mohoryczów*; wymowa: *moxoryč, moyoryč, muxoryč, muyoryč*.

Por. *barysz, litkup*.

Mokradło I – tom II: 320.**Mokradło II** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Mokradło to podmokły, bagnisty, grząski teren, często zarośnięty szuwarami (Karmnowice). Mokradło to takie miejsce, że tam ni wlozie ani człowiek, ani zwierze, bo to mokradło jego wciągnie (Hosznia Ordynacka).

Źródła: PM, SSiSL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *mokradła*; D. lm. *mokradeł*; wymowa: *mokradłɔ, mukradłɔ*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Mokrzyisko I – tom II: 320–321.**Mokrzyisko II** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Mokrzyisko się mówi, bo to mokry grunt, takie zarośnięte błota w lejsie (Bukowina). Cało wiosne dyszcz łoł, zrobiło się mokrzyisko i kartofle zgnily, i już to pole na nic, grzędło się i tyle (Sól). Mokrzyisko, bagno takie było, a tera sucho tam, zarosło drzewami (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *mokrzyiska*; D. lm. *mokrzyisków*; wymowa: *mokšysko, mukšysko*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Morg ‘miara powierzchni ziemi około 5600 metrów kwadratowych’

Jak miał morg, to był bardzo biedny chłop (Mołodiatyczne). Pare morgów to było coś. Móg to pięćdziesiąt sześć arów (Uhrusk). Kupili te ziemie, bo to hrabia sprzedawał i oni kupili sześć morgów, teraz to na hektary, kiedyś na morgi (Stryjów). Były takie plantiery, co miały po dwanaście morgi buraków, u nich się robiło, płacili po dwa złoteienne (Kolonja Drzewce). Dwory parcelowali. Rozdawali te zimie ji łójciec mówił, że trochy nom dokupi, bo nas było czworo, żeby te dzieci miały utrzymanie, bo kiedyś nie było tak nauk, jak dzisiaj, że się uczo dzieci, tylko wszystkie zostawały w domu na gruncie. Ji jak kupował ojciec te kolonie w dwudziestym ósmym roku, to meter pszenicy kosztowało sześćdziesiąt złotych. To mówi łójciec tak, kupimy to pole, siedem morgów, jak że dwa lata posijemy te pszenice, to się łoddo to, ten dług ji będzie, bedzieta mieli grunt. A potem pszenica spada z sześćdziesiąciu na pięćdziesiąt, na czterdzieści, na trzydzieści, na dwadzieścia, a w końcu osimnaście i piętnaście było meter pszenicy, a dług był z downa, co było sześćdziesiąt i procent się płaciło pięć złotych łod setki (Czernięcin

Główny). *Z Ameryki przyjechał i to se kupił dwadzieścia ctery morgi pola (Dzierzkowice). U nas sie sadzi pięć morgi, duzo sie sadzi kartofli i duzo sie sprzedaje kartofli do Lublina (Borzechów). To tak szło na dziesięć morgi, to tam dwanaście żniwioków jeden koło drugiego z sierpami (Dzierzkowice Wola). No to łona, mama sie pytajo, a ile un bedzie miol tych morgów. Aj, tam morgów, a bedzie miol z dziesięć morgów i stodoła tata godaju, ze mu postawiu. Ano, tak, tak, to niech tam, możeta przyjść, bedzie to wesela (Babin). Przywaznie to ludzie po trzy morgi miały pola, bogatych to ni było za wiele (Ożarów).*

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. morga; D. lm. morgów; wymowa: mork, murk.

Por. morga.

Morga ‘miara powierzchni ziemi około 5600 metrów kwadratowych’

Trzysta pręty to jest morga (Borzechów). Morga mo piędziesiąt sześć ary (Grądy). Morga to trzydzieści pręty albo piędziesiąt sześć ary (Wólka Abramowska). Mój ojciec też prządł na kołowrotku, też robił płótno, po prostu w zimie pomagał matce. Było bardzo ciężko wyżyć, bo ziemia piaszczysta, cztery morgi (Brzeźnica Bychawska). A kartofli tak pięć morgi sadzili we dworze (Chodel). Trzysta prętów to na morgę wchudziło (Osiny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. morgi; D. lm. morgów; wymowa: morga.

Por. morg.

Morze ‘wielki zamknięty obszar wodny’

Morze to wielga woda, nic, tylko woda i woda (Teodorówka). U nas to du morza daleko (Rusify). Nad morze to sie wypoczywać jeździ i jeszcze tyn jod niektóre, żeby wdychać, bo to lycznicze (Oszczów). Co roku nad morze jeździła, bo dziecku doktor zakazał leczniczo, żeby jechać z nim (Czesławice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. morza; D. lm. mórz; wymowa: może.

Most ‘budowla nad przeszkodą wodną, składająca się z przęseł opartych na podporach’

Na Wiśle mamy most. Tyn most był drewniany i tyn most zawałiło, po prostu sie zostało łodziętym łod świata i późni postawiły taki prowizoryczny most drewniany tam łobok i zacyny budować to tyn, co tera stoi (Świeciechów). W czasach, gdy stał ten drewniany most, podczas roztopów płynęły kry i niekiedy poważanie uszkadzały go. Teraz postawiono most nowoczesny (Annopol). W czasie wojny, to Żydzi u nas robili mosty drewniane (Chłopiatyn). Most, co jego w dwudziestym roku spalili, to był na tamte strune tutaj (Kryłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. mostu; D. lm. mostów; wymowa: most.

Motopompa ‘wodna pompa pożarnicza napędzana silnikiem spalinowym’

Straż to kiedyś kuźmi jichała, motopompe mieli, węże rozłożyli na miejscu i gasili pożar wodo (Modryniec). Późni to już były motopompy takie przyważnie. I jak dzieś blisko rzeki, wkładali węza i ciągnół (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *motopompy*; D. lm. *motopompów*; wymowa: *motopompa*, *motupompa*, *motopumpa*.

Mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Ta mowa to nasza tradycja z dziada pradziada (Stulno). Kiedyś wieś była jakaś taka lepsza, weselsza, może to przez te mowe, takie swoje, nasze słowa (Sułów). Mowa tu to czystsza taka, mówim jak zawsze, ale mowa u nas czysta jest (Kamień). Tak chodźta, zróbta to tu nas sie nie mówi. Łu nas to mowa już taka czysta (Nielisz). U nas to tak bugato więcy, przy mieście, kultura większa, bardziej już po pańsku żyjo ludzie, i ta mowa też ładniejsza (Dys). Nasza mowa to najładniejsza, bo już tam pare kilometry dali to już obca mowa i paskudnie mówio (Ciechanki). Tu nie ma ty mowy, jak kiedyś dziadki jeszcze mówiły, u nas to już mowa jak w mieście (Kamionka). Kiedyś, dawno tak porównać, to było zacofane wszystko, i mowa była zacofana, a teraz to nowoczesne wszystko, mówi sie szlachetnie, mądrze, a nie tak głupio jak dawno, nasze ojce to jeszcze tak więcy po staremu mówili, te tradycje stare pielęgnowali, a tera już nowa tradycja i inna mowa (Konopnica). A co tam u mieście, tam ciężko ni pracujo, ni narobio sie, osiem godzin i tyle, to i majo czas zastanawiać sie, jak mówić, jaka ta mowa, a my tu ni mamy na to czasu, bo ziemie trzeba obrobić, to nasza mowa taka, mówim tak pu prostu, żeby szybci było, a świniem czy krowum to ni robi różnicy, jak my mówim (Zynie).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mowy*; wymowa: *mowa*.

Por. *gwara*, *mówienie po naszymu*, *mówienie po swoimu*, *nasza mowa*, *prosta mowa*, *prosty język*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Mówienie po naszymu ‘mowa mieszkańców wsi’

Na wsi to takie mówienie po naszymu, a już w mieście to inaczy mówio (Białowola). Mama to jeszcze mówili tak jak kiedyś, takie mówienie po naszymu, no po chachłacku chyba (Opole). Musi to bedzie lepi jak sie powi aksamitka, bo chyba to może bedzie tak i tak trza mówić, bo to po miastowemu, a mówienie po naszymu to śmierdziuchy (Skokówka). Według mówinia po naszymu, to bedzie trześnia i my tak mówim stare babki, tak pu naszymu, a młode to czereśnia (Staw Noakowski). Tak mówienie po naszymu, to bedzie tak wszystko na wy (Żabno).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *muwéne po našemu*, *muwińe po našemu*, *muwéne po našymu*, *muwińe po našymu*, *muwéne pu našemu*, *muwéne pu našymu*, *muwéne po naszymu*, *muwéne po naszymu*.

Por. *gwara*, *mowa*, *mówienie po swoimu*, *nasza mowa*, *prosta mowa*, *prosty język*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Mówienie po swojemu ‘mowa mieszkańców wsi’

My to mówim tak normalnie, to jest takie mówienie po swojemu (Komodzianka). *Człowiek ciężko spracowany na roli, to będzie mówić tak inaczej, no takie mówienie po swojemu, po chłopsku* (Uchanie). *My mówim po swojemu, no tak normalnie, a tym językiem mądrym to mówio w mieście* (Rożki). *Mówienie po swojemu to jest na wsi, bo tu mówi się tak, jak zawsze było* (Gielczew). *Przed wojno każdy mówił po swojemu, my pu polsku, oni pu ukraińsku, ale jakoś się rozumieliśmy, takie nazwania jak kurumysto, rediucha, tok my wzieni od nich, a znowu oni od nas to przeżeni nosze, buisko* (Rogatka).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *muŕeńe po sfojemu, muŕińe po sfojemu, muŕeńe pu sfojimu, muŕeńe po sfojemu, muŕińe po sfojemu.*

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszymu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, swoja mowa, zwykła mowa.*

Mularz I ‘rzemieślnik, który muruje domy i inne budynki’

Mularz to taki fachowiec, co muruje domy (Spiczyn). *Mularz to budował różne budynki, domy i stodoły, obory* (Bortatycze). *Mularz to domy murował, to już z pustaków były, z cegły potem, ale pierw to drzywiane* (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mularza*; D. lm. *mularzów*; wymowa: *mulaś, muloś.*

Por. *majster, murarz.*

Mularz II ‘rzemieślnik, który buduje piecze’

Mularz to był od pieców, piecze robił (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski). *Mularz to piecze stawiał, bo kaloryferów ni było, ino piecze w każdym domu* (Kośmin). *A jeszcze taki człowiek, co piecze buduje, to się nazywo mularz* (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mularza*; D. lm. *mularzów*; wymowa: *mulaś, muloś.*

Por. *bsdun, murarz, zdun.*

Muliska ‘to, co powstaje na miękkiej gliniastej drodze po deszczu’

Tam dzie glina jest, to na drodze takie muliska się robio (Sasiadka). *Dawno, pu dyszczu na drodze takie muliska się tworzyli* (Szperówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lm. *mulisków*; wymowa: *muliska.*

Por. *muł, namuł.*

Muł ‘to, co powstaje na miękkiej gliniastej drodze po deszczu’

Droga w dole i z góry to sptywa, i na ty drodze pełno mułu jest (Sasiadka). *Muł to takie jak z glino czy z czym ta zimia, to tak nanosi się na drogę tego takiego mułu z ty zimii* (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mułu*; D. lm. *mułów*; wymowa: *muu*.

Por. *muliska*, *namuł*.

Murarz I ‘rzemieślnik, który muruje domy i inne budynki’

Murarz to muruje domy, stawia mury (Klementowice). *Murarz domy muruje i piece stawia* (Orłów Drewniany). *Murarz to buduje murowane domy* (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *murarza*; D. lm. *murarzów*; wymowa: *muraš*, *muroš*.

Por. *majster*, *mularz*.

Murarz II ‘rzemieślnik, który buduje piece’

Murarz piece robił w starych domach (Wierzbica pow. Kraśnik). *Murarz to był od budowy pieców* (Pogonów). *W każdym domie był piec i murarz był potrzebny, żeby te piece stawiać* (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *murarza*; D. lm. *murarzów*; wymowa: *muraš*, *muroš*.

Por. *bdzun*, *mularz*, *zdun*.

Muzyk ‘ten, kto gra na instrumencie’

Muzyk to taki, co umi grać i gra (Maziarka). *Z niego był niezły muzyk, co nie wzion, to na tym zagroł* (Leopoldów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *muzyka*; D. lm. *muzyków*; wymowa: *muzyk*.

Por. *grajek*, *muzykant*.

Muzyka I ‘melodie wykonywane na instrumentach lub odtwarzane; granie, śpiewanie’

Na wsi to więcy była muzyka ludowa, takie ludowe zespoły grały i śpiewały (Grabówka). *Ja to lubie postuchać muzyki* (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *muzyki*; D. lm. *muzyków*; wymowa: *muzyka*.

Muzyka II ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

W karcmie muzyka grała, takich kilku chłopów grało razem (Niemce). *Muzyke najmali na każdo zabawie, bo do tańca musiał ktoś grać* (Sułów). *Muzyka to była na każdy zabawie, straż zamawiała muzyke i coś tam im płacili* (Kolonja Moniatycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *muzyki*; wymowa: *muzyka*.

Por. *grajki*, *muzykanty*, *muzyki*, *orkiestra*.

Muzyka III ‘zabawa z tańcami na wsi’

Muzyki to się odbywały w remizji starażacki, jakieś pare grajków na instrumentach, i tańce (Miętkie). Muzyka to takie jakby spotkanie w remizji, no i tam tańcowanie i granie (Kulczyn). Muzyka była w remizji, to było wesoło i z tańcami (Michalów). Pamiętam, jak wystrojona w garsonkę i przepaskę z kolorowych wstążek poszła na pierszo muzykę (Bytyń). To cała pociecha dla młodzieży te kapusty obieraczki, wszystkie schodziły się i zabawy, tak zwane muzyki się nazywały, szło się na muzykę, nie na zabawę. I to też tańce i przyśpiewki byli dawniej wesołe (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. muzyki; D. lm. muzyków; wymowa: muzyka.

Por. balówka, dyskoteka, granie, potańcówka, tańce, wieczorek, zabawa.

Muzykant I ‘ten, kto gra na instrumencie’

Muzykant był z harmonio i na ni wygrywał różne melodie (Trzydnik Duży). Muzykant grał, tańcowało się, hulano się (Olbiecin). Dla muzykantów to był żytny spód korowaja na wyselu (Świerże). Na skrzypkach to było trochę tych muzykantów w okolicy, co grali (Macoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. muzykanta; D. lm. muzykantów; wymowa: muzykant.

Por. grajek, muzyk.

Muzykant II ‘ten, kto gra na skrzypkach’

Tam muzykant taki był, na skrzypkach grał (Kąkolewnica). Dobry był z niego muzykant, jak zagroł na tych skrzypkach, to nogi same du tańca szły (Księżomierz). Muzykant to gra na skrzypkach (Trzcianki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. muzykanta; D. lm. muzykantów; wymowa: muzykant.

Por. skrzypek, skrzypiciel.

Muzykanty I – tom I: 182.

Muzykanty II ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Muzykanty to grupa ludzi, co grali na różnych instrumentach (Różanka). Muzykanty grały, a ludzie tańcowały, ciszyły się (Irena). Muzykanty to musieli być na każdy zabawie, bo inaczej to ni było zabawy (Miętkie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. muzykantów; wymowa: muzykanty.

Por. grajki, muzyka, muzyki, orkiestra.

Muzyki I – tom I: 182.

Muzyki II ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Muzyki grali na wyselach, na zabawach (Naklik). Schodzily sie w wieczór prządki na prządki, kawalery jak i panny, muzyki na skrzypkach, na organkach grały, a te tańcowaty (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *muzyków*; wymowa: *muzyki*.

Por. *grajki, muzyka, muzykanty, orkiestra*.

Myśliwy ‘ten, kto poluje na zwierzyne’

Myśliwy to taki człowiek, co poluje na zwierzyne, to nie jest dobry człowiek (Krzemień). Myśliwy to strzyło do zwierząt, do zająców, do dzików (Topólcza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *myśliwego*; D. lm. *myśliwych*; wymowa: *myśliwy*.

Na bandos ‘iść w grupie na zarobek’

Już na wiosne zaczynali sie ruboty w polu i trza było iść na bandos (Chłopków). Szły cało grumado na bandos (Wąwolnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne

Wymowa: *na bandos*.

Na bóróg ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

U nas sie nie przeliwato, to całe życie brałam na bóróg w sklepie, bo sklypowa była znajoma i dawala, potem sie uddawato, i znów na bóróg sie brało (Rozłopy). Bidne to i w sklepie dała mu na bóróg (Piotrawin). Na bóróg kiedyś, a tera to mówio, że na zeszyt daje (Stawek). Deficyt to chyba bedzie to, co downi mówili, że na bóróg było (Łomazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *na burk*.

Por. *na kredyt, na kreskę, na zeszyt*.

Na dwór I – tom III: 257.**Na dwór II** ‘wyjść z domu na zewnątrz’

Z domu sie wychodzi na dwór (Stawce). Szło sie na dwór i wszystko na dworze sie prało (Smólsko Duże). A gdzie można wyjść, tylko na dwór (Krępiec). Ubierz sie ciepło, jak idziesz na dwór (Bušno). A jak biedny gospodarz nie miał tego młynka, no to gospodynia musiała czekać jak bedzie wiatr i na dwór wynosić to zboże, i wiać na wietrze (Rejowiec Fabryczny). Ji jak późni tyz włosy obcinały, to nie wyrzucały, nie wyrzucałaś na dwór, bo powiedały, ze ptok zbiroł na gniazdo, ot tapie te, zbiro włosy. Ji, ji ze z tego sie może zrobić i starszym ludziom kołtun. Tylko wszysko włosy były palune, a tera nie wim, co z temi włosami, gdzie wyrzucaju. Mi sie zdaje, ze jak nase, jak sie obetnu, to na dwór wyrzucaju. A kedyś nie wolno było wyrzucać włosa na dwór, bo ptoki na gniazdo łapały, zbiraly, i może sie kołtun zrobić (Charlejów). A to była taka w sieni tak zwana kuca. I do tej kucy tam te ptaki, cy tam, to tam sie pchało. I już tam przez noc przesiedziało i później na dwór rano (Motycz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *na dvur*.

Na kredyt ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

Ja by tak na kredyt ni mogła żyć, ale ludzie żyjo (Żuków). Jak sie budowaliśmy, to było cały czas, było na kredyt, bo na te budowe wsio szło, jakie tam piniądze byli (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *na kredyt*.

Por. *na bórg, na kreskę, na zeszyt*.

Na kreskę ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

Na kreske sie brało, bo ni było czym zapłacić (Borowiec). Tera ludzie bogatse so, a kiedyś to w sklepie u Zyda na kreske wzion (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *na kreske*.

Por. *na bórg, na kredyt, na zeszyt*.

Na zeszyt ‘wziąć coś na rachunek, bez natychmiastowego wpłacania pieniędzy’

W sklepie kiedyś to więcy ludzi brało na zeszyt, jak płaciło od razu (Germanicha). Nie było piniędzy, to sie na zeszyt kupowało, a potem sie uddało, i tak śmy żyli (Glinny Stok). Na bórg kiedyś, a tera to mówio, że na zeszyt daje (Stawek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *na zešyt, na zesyt*.

Por. *na bórg, na kredyt, na kreskę*.

Nadolny ‘teren nisko położony’

Jak nisko taki kawatek położony, to mówi sie, że nadolny jest (Sulmice). Nadolne pole to nie jest dobre pole (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: Udrycze, Czołki, Sulmice, Bończa (zob. mapa 13).

D. lp. *nadolnego*; D. lm. *nadolnych*; wymowa: *nadolny*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, niski, niziasty, nizina, niziny, nizisty*.

Najemnik ‘robotnik sezonowy, któremu płacono w naturze’

Najemnik to pracownik na jakiś czas i ni płaco mu w piniądzach (Bazanów Stary). Wy dworze to byli te najemniki, co na lato szli i tam rubili za zboże, za kartofle, za mąkę (Siennica Nadolna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *najemnika*; D. lm. *najemników*; wymowa: *najemnik, najemnik*.

Por. *robotnik, wyrobnik*.

Namuł ‘to, co powstaje na miękkiej gliniastej drodze po deszczu’

Namuł to troche jak błoto, ale takie z glino, z tako mazio (Sąsiadka). Namuł to takie błoto z glino (Zielone).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *namułu*; D. lm. *namułów*; wymowa: *namuu*.

Por. *muliska, muł*.

Naparstek I – tom I: 183.**Naparstek II** ‘niewielki stożkowaty ochraniacz nakładany na palec przy szyciu igłą’

Naparstek sie wkłada na palec przy szyciu (Grądy). Wszystko jest, a to nożyce, i igła jest, i naparstek ten jest, każda kobita to miała, a tera tego nie zobaczysz (Stulno). Naparstek to sie na palec wsadza, taka jakby ochrona to jest (Stanin). Szylili z naparstkiem na palcu (Ruda Solska). Noparstek był z jakiegoś metalu cy masy, i to było potrzebne jak sie syło igło, zeby palca nie zakuć to igło (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *naparstka*; D. lm. *naparstków*; wymowa: *naparstek, napaštek*.

Por. *naparstka*.

Naparstka ‘niewielki stożkowaty ochraniacz nakładany na palec przy szyciu igłą’

Naparstke sie na palec nakłada, jak sie szyje igło (Brzeziny). Naparstke na palec nałożyla i dopiro sie brala za szycie (Krasne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Krasne, Głębokie, Zatyle, Brzeziny.

D. lp. *naparstki*; D. lm. *naparstków*; wymowa: *naparstka*.

Por. *naparstek*.

Nasyp ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Nasyp był z ziemi i gałęzi robiony na trzęsawiskach (Łopatki). Jak mokro było, to nasyp rubili z zimi i liści, z gałęzi (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 12).

D. lp. *nasypu*; D. lm. *nasypów*; wymowa: *nasyp*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobelka, grobla, wał*.

Nasz ‘należący do tego miejsca’

Jaki on obcy chociaż z miasta, jak on był moim sąsiadem, on ty sie urodził i był nasz, my razem krowy pašli. No to un nasz i tera jest (Ulhówek). Oni, te Ukraińce, byli nasze, tu sie urodzili, tu żyli cały czas (Gołębie). Nawet te Żydy oni byli nasze, tu sie urodzili, tu mieszkali, ale byli takie inne, choć nasze, nie powim wierzyli w Boga, ale inaczy sie modlili, inaczy sie ubierali (Tyszowce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *naszego*; D. lm. *naszych*; wymowa: *naš, nas*.

Por. *swój, tutejszy*.

Nasza mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Nasza mowa. Tak mówili dziadkowie, ojce, to i takie te nasze słowa, i taka nasza tradycja, to tak z dawien dawna wynika (Uhnin). Naszo mowo to mówili nasze przodki, dziadkowie, to z tradycji wynika tutejszy (Bychawka). Nasza mowa to z dziada pradziada, to nasze dziedzictwo (Szczębrzeszyn). Ja od maleńkości tak mówię to naszo mowo, bo tu sie urodził i tu jest moje miejsce do starości (Stulno). Ta nasza tradycja no to co, to mowa, no i nasze obyczaje, bo to jest coś, co jest tutaj u nas, a nie tam gdzie w dalekich strunach, a ja od dziecka tak mówię to naszo mowo, bo tu mieszkam i tu sie urodził ja, moje ojce, dziadki, cała rudzina tutejsza (Dańce). Te nasze słowa to takie wdzięczne, że to za serce chwytą i człowiek weselszy zara sie robi, bo to nasze z dawien dawna, jeszcze po dziadkach i ojcach zostało, taka nasza mowa (Łukowa). Ta nasza mowa to zawsze tak było, z dziada pradziada to jeszcze zostało (Motycz). My mówim może nie tak czysto jak trzeba, ale to już taka nasza mowa, od maleńkości taka, tak nasze ojcy mówili, to i my tak samo (Rogatka). Ta naszo mowa to najładniejszo, bo w innych strunach to tak dziwnie mówio, a u nas ładni (Żabno). Num już nie trza tak nowocześnie mówić, bo my już stare dziady, tu sie urodzili, tu wychowali i tu już zstaniem do kuńca. To i nasza mowa już du kuńca będzie taka jak była do ty pory (Żulin). Jak brat przyjedzie, bo un taki wielgi wicy pan, pu szkołach, a my ludzie proste, to my sie staramy mówić przy nim jak w mieście, a un mówi wy mówta do mnie jak zawsze, po naszemu, to naszo mowo (Wierzchowiska). Nasza mowa tu na wsi to taka więczy czysta, a już tam nad Wisło, to już insza mowa (Przytoczno). My mówimy naszo mowo, nawet jeżeli nie tak poprawnie jak w mieście, to i tak lepiej niż tu wszystkie naokoło (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *naszej mowy* // *naszy mowy*; wymowa: *naša mova, našo mova, nasa mova, naso mova*.

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszemu, mówienie po swojemu, prosta mowa, prosty język, swoja mowa, zwykła mowa*.

Nauczyciel ‘ten, kto uczy dzieci w szkole’

Nauczyciel to w szkole uczy dzieci (Krasnobród). Naucyciel to kiedyś przywaznie jeden uczył wsykich przydmiotów (Bonów). No, geografia, polski, matematyka, przyroda, historia, śpiew, prace ręczne, rysunki, tyle było tych przedmiotów, a nauczyciel był jeden (Niedziałowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nauczyciela*; D. lm. *nauczycieli*; wymowa: *naučyćel, naucyćel*.

Por. *pan*.

Nauczycielka ‘kobieta, która uczy dzieci w szkole’

Jedna nauczycielka była, po dwie klasy łuczyla, no ji nauczyla czytać, pisać, liczyć, wszystko sie łumiato (Jezioro). Jak chodziłem do szkoły, to pani nauczycielka wzięła nas na tako wycieczkę nad Wisło, byśmy zobaczyli jak powstaje wał (Annopol). Jak była nauczycielka, ja na przykład miałam bardzo dobro nauczycielkę, to mnie dużo

nauczyla, do dziś pamiętam to wyszywanie, na drutach, robienie szydełkiem (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *nauczycielki*; D. lm. *nauczycielek*; wymowa: *naucyćelka, naucyćelka*.

Por. *pani*.

Nawlekać igłę // nawlec igłę ‘wsunąć nitkę w uszko igły’

Nawlekać igłę to trza po to, żeby szyć (Ruda Solska). *Nawlec igłę, nitkę, nawlikać igłę po to, by uszyć co, zacyrować* (Polichna). *Ja mam dobre ocy, to nawlekać nitkę na igłę może być problemu* (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *nawlekać igł̩ę, nawlikać igł̩ę, nawlec igł̩ę, nawlic igł̩ę*.

Por. *nawłóczyć igłę*.

Nawłóczyć igłę ‘wsunąć nitkę w uszko igły’

Najpierw się nawłóczyło igłę, a potem dopiero się szyło (Wola Osowińska). *Nawłóczyć igłę to nie tak prosto, trza nitko w to maleńkie ucho trafić* (Żrebce). *Ja nawłóczyć igłę to jeszcze tera bez okularów putrafie* (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *nawuuczyć igł̩ę, nawuucyc igł̩ę*.

Por. *nawlekać igłę // nawlec igłę*.

Nawsie I ‘główna część wsi’

Droga szła przez całe nawsie (Żrebce). *Nic ni robi, tylko siedzi na ławce na nawsiu* (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *nawsia*; wymowa: *nafše, nofše*.

Nawsie II ‘droga między dwoma rzędami chałup’

Nawsie to droga przez wieś (Sól). *Nawsie to droga między dwoma rzędami chałup, w starych wsiach to taka zabudowa jesse była* (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika i Biłgoraja.

D. lp. *nawsia*; wymowa: *nafše, nofše*.

Nawsie III ‘wspólna łąka’

Nawsie to łąka przy drodze, taka wspólna łąka (Wólka Abramowska). *Nawsie to było takie wspólne pastwisko* (Zanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *nawsia*; wymowa: *nafše*.

Nazad ‘z powrotem, do tyłu, wstecz’

Ja sie zabrała i przyszła nazad tutaj (Kosmów). Nazad sie wrócił i mówi, że un ni pójdzie du tego pana, ni bedzie służyć. A ojciec mówi, pódziesz nazad i przyprosisz, i zustaniesz, no i tak musiał już zrobić, bo ojciec kazał (Tyszwowce).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *nazat, nazot.*

Por. *z powrotem.*

Nędza I – tom III: 261.

Nędza II – tom V: 317.

Nędza III – tom VIII: 272.

Nędza IV ‘ubóstwo, niedostatek’

Oj, taka nędza była, ale jakoś tam żyli, w żarnach mielli (Bukowina). Z siostrą co umarła tośmy byli, bo ojciec był chory, tośmy musieli cepami młócić, we dwie trzeba było młócić, trzeba było pracować, w bidzie, w nędzy śmy wychowane (Pogonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nędzy*; D. lm. *nędzów*; wymowa: *nenza, nynza.*

Por. *bieda, brak, bryndza.*

Nędzarka ‘kobieta bardzo biedna’

No, ni mo nic, no to nędzarka i tyle (Bezek). Z ni była tako nędzarka, co chto doł, to było, bo swojego to ni miała (Wola Gułowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nędzarki*; D. lm. *nędzarków*; wymowa: *nenzarka, nynzarka.*

Por. *biedaczka, dziadówka.*

Nędzarcz ‘człowiek bardzo biedny’

Un nic ni ma, taki nędzarcz z niego (Orłów Drewniany). Jak kto bardzo bidny, to nędzarcz jest (Buśno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nędzarza*; D. lm. *nędzarczów*; wymowa: *nenzaś, nynzaś, nenzoś, nynzoś.*

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, golec, gołodupiec, ubogi.*

Nięc I – tom VII: 232.

Niech będzie pochwalony ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

To różnie sie mówiło, ale przyważnie weszło sie i niech będzie pochwalony, to już tak było ustanowione (Potok Górny). Niech będzie pochwalony to już każdyn mówił, jak przyszed do kogoś, a i tera starsze ludzie tak mówio, młode już inaczy (Ostrzyca).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *ńey beże poxfalony, ńey beże poxfaluny, ńey beże puxfaluny, ńey beże pokfalony, ńey beże pokfaluny.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony, pochwalony Jezus Chrystus.*

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotykanych na drodze’

Weszło sie do domu, pierwsze to niech bedzie puchwaluny Jezus Chrystus i dupiero wtedy každyń zaczynał ruzmowe, a teraz zanika to (Tworyczów). Wlaz jak świnia i siada, a ja mówię, a dzie niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus. No to un dopiro sie gapnoł i mówi (Żrebce). A jak wchodził do dom, to niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus, a w święta to kolęda ze świętym Szczepanem, ze święto Wilijo (Wierzchowiska). Niech bedzie pokwalouny Jezus Chrystus to sie mówi do tych, co so w chatupie, to takie dzień dobry, ale z pomoco bosko (Wandalin). Kiedyś jak chto szed czy jechał, to niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus powiedział i jeszcze tam o coś zapytał, co robita, a czyšta już posieli, a chto żniwowoł, to czy już kończyta, czy jeszcze dużo wam zustało, bo tak to wynikało z grzeczności, z szacunku, z zainteresowania drugim człowiekiem, a dziś co go ubchodzi co ty tam robisz, burknie dzień dobry i idzie czy jedzie dali. Takie to czasy nastali, ludzie obojętne sie zrobili, každyń sobie i tyle (Abramów). Dawni do domu jak weszł, to najsampierw mówi niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus, a te domownicy to odpowiadajo na wieki wieków amen i potem już rozmowa, inaczy nie wolno było, a teraz to w nic nie wierzo, to i wszystko wolno, takie to czasy nastali (Basonia). Jest taki co przydzie i ładnie mówi niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus, no to chrześcijanin, a znów jest taki co wlozie jak świnia i nic, no to już poganin (Nielisz). Z miasta to przeważnie można było poznać, bo mówili dzień dobry, a u nas to już obowiązkowo niech bedzie pochwalony Jezus Chrystus (Komodziańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *ńey beże poxfalony jęzus xryustus, ńey beże poxfaluny jęzus xryustus, ńey beże puxfaluny jęzus xryustus, ńey beże pokfalony jęzus xryustus, ńey beże pokfaluny jęzus kryustus.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony, pochwalony, pochwalony Jezus Chrystus.*

Niedźwiedź I – tom III: 261–262.

Niedźwiedź II ‘oberek tańczony wolno’

Niedźwiedź to krok oberka, ale to ido tak wolno, takim nidźwiedzim krokiem (Moniaty-cze). Tańcowali różne tańce, i nidźwiedzia tańcuwali (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Zamościa.

D. lp. *niedźwiedzia*; D. lm. *niedźwiedziów*; wymowa: *ńeżúeć, ńeżúić.*

Niemiec ‘człowiek narodowości niemieckiej’

Wybili mi Niemcy pięć ludzi z rudziny w wojne (Tuchanie). Nimiec to był taki nieubtągany, nic nie widzi ino siebie, zabić i już, tako złośliwo żgaga (Wólka Abramowska).

Niemcom dobrze, to bogaty naród (Żerdź). I Niemiec potrafi być człowiekiem. Jak szliśmy do ojca do obozu w Zwierzyńcu, to Niemiec nam pomógł podać jedzenie. Ale nad Żydami Niemcy się bardzo znęcali (Lipowiec). Niemce były podłe, złe, to podły naród, fałszywy, bezlitosny (Orchówek). Niemcy to bogaty naród i tam wszystko jak trzeba jest, ale nie wiadomo co tam w nim siedzi, one takie nie do końca uczciwe (Białowola). Niemcy to tak szwargoliły, że nijak nie zrozumiał co mówi (Jawidz). Niemiec to był wredny. Mówiły, że tego, że rude przeważnie były (Franciszków). Przyszedł rudy Niemiec, kolbę przyłożył do głowy i wrzeszczy (Zaporze). W łocach Niemców Ługów była wsia bandycku. Na pomniku su wyryte łofiary, które zginęły (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Niemca*; M. lm. *Niemcy // Niemce*; D. lm. *Niemców*; wymowa: *niemec, nińec*.

Por. *Szwab*.

Niepiśmienny ‘człowiek, który nie umie pisać ani czytać’

Przyd wojno to było prawie całe wieś takich niepiśmiennych ludzi (Panasówka). Moje babcia to nipiśmienne byli, ani czytać, ani pisać nie umieli (Zosin).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *niepiśmiennego*; D. lm. *niepiśmiennych*; wymowa: *niepiśmenny, niepiśminny, nipiśmenny*.

Por. *analfabeta*.

Niski ‘teren nisko położony’

Tu niski teren, to i mokro jest (Świerze). Jak nisko leży, no to niski teryn (Kopyłów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Janowa Lubelskiego (zob. mapa 13).

D. lp. *niskiego*; D. lm. *niskich*; wymowa: *niśki*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niziasty, nizina, niziny, nizisty*.

Nitka I – tom VII: 233.

Niziasty ‘teren nisko położony’

Niziasty to jak nisko położony (Polichna). Tu rejon więcy niziasty jest, gór ni ma (Węglinek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Sulów, Błazek, Opoka, Stojeszyn, Trzydnik Duży, Polichna, Węglinek (zob. mapa 13).

D. lp. *niziastego*; D. lm. *niziastych*; wymowa: *niżasty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, nizina, niziny, nizisty*.

Nizina ‘teren nisko położony’

Rzeka zmieniła swój bieg, poszła innym torem, a tutaj na tych terenach zostały takie niziny, łąki, i to jest teraz bardzo urodzajna ziemia (Annopol). To pole to więcy nizina, w dole tak leży (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 13).

D. lp. *niziny*; D. lm. *nizin // nizinów*; wymowa: *niżina*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasty, nizinny, nizisty*.

Nizinier ‘urzędnik, który mierzył pola’

Nawet sprowadziły niziniera, żeby wytyczył działkę (Sól). Tam pola mierzyły, tych nizinierów wygnały i zostały do Rotosyna cały pas tego pola, a Bęcyn tak chodził i tak bucoł jeden do drugiego, bu, bu, bu, bucały i bęcynem jich nazwały. I stąd ta przewęda Bęcyn (Bęcyn).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *niziniera*; D. lm. *nizinierów*; wymowa: *niżińer*.

Por. *geometra, mierniczy, ometra*.

Nizinny ‘teren nisko położony’

Tu w dole to nizinny teren jest (Krępiec). Nizinny teren jest i jak dużo deszczów, to tu rzeka wylewa (Spiczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 13).

D. lp. *nizinnego*; D. lm. *nizinnych*; wymowa: *niżinny*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasty, nizina, nizisty*.

Nizisty ‘teren nisko położony’

Nizisty, bo nisko położony, tak w dole (Stawce). Tu nizistych pól to bardzo ni ma, więcy górki (Suchowola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Stawce, Zakrzew, Tarnawka, Tarnawa Duża, Antoniówka, Suchowola, Łuszczacz, Zielone (zob. mapa 13).

D. lp. *nizistego*; D. lm. *nizistych*; wymowa: *niżisty*.

Por. *dolasty, doliniasty, dolinny, dolisty, dolny, nadolny, niski, niziasty, nizina, nizinny*.

Nożyce I – tom I: 186.

Nożyce II ‘ręczne narzędzie do cięcia różnych materiałów’

Nożyce przy szyciu były konieczne, bo trza było uciąć materiał, podciąć coś, nitkę uciąć (Klocówka). Nożycami się wycinało z formy, a potem krawcowa szyła maszyno do szycia tako spycjalno (Ruda Solska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *nożyce, nużyce*.

Por. *nożyczki*.

Nożyczki ‘ręczne narzędzie do cięcia różnych materiałów’

Nożycami się tnje materiał (Grądy). No to już z materiału, takie wąskie paski sie darło czy cięło nożyczkami, cięło sie to w takie wąskie paski i do tkacza sie dawało to (Babin). Kołtun to nożyczkami ściuć można, ale jak przestanie tomac, bo jak w ból ściuć, to połomie ręce, nogi, a na głowie sie wije taki twardy. Jak przestanie tomac, to podetno, jeno w jasny dzień, niepochmurny (Niemce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *nożyćki, nużyćki, nozycyćki, nożycyćki*.

Por. *nożyce*.

Obcy ‘ten, kto nie pochodzi z tej wsi’

Obce tu sie osadzili i nic nie rozumio (Mełtów). Wprowadzili sie obce, z miasta musi, i te psy jich to brzechajo pu całych nocach, a nasze psy grzeczne (Turzyniec). Świat stał sie obcy, ludzie obce, przestali sie spotykać, i co z tego, że tu mieszka, jak on obcy dla ciebie, nie zna cie (Sułów). W wojne wszystko sie zmienilo, nie wiadomo bylo, kto swój, kto obcy. Wiadomo, że Niemiec to obcy, szwargolił niezrozumiale, ale człowiek bał sie też tych, co byli swoje, no bo jaki on swój, jak mógł wydać Niemcom (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *obcego*; D. lm. *obcych*; wymowa: *opcy, uopcy*.

Oberek ‘szybki taniec’

Były tańce, był walec, tango, uberek i zimny drań był (Nowa Wieś). Polki, łoberki, tanga, takie było tańcowanie (Świeciechów). Tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, udbijany był (Hamernia). Na skrzypcach grali, tańczyli, to były różne łoberki, tam takie tańce były ludowe (Brzozowica Mała). Tańczone te, to były oberki, to że tańcować na konopie, że późni, bo kiedyś u nas, i konopie, i len był siany, żeby duże konopie, a to trzeba było tańcować oberka (Bukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *oberka*; D. lm. *oberków*; wymowa: *oberek, uoberek, uberek*.

Por. *obertas*.

Obertas ‘szybki taniec’

Mój to lubiał tańcować, obertasa to tak wywijają, że ludzie przychodzili patrzeć (Bochotnica). Jak zatańczył obertasa, to ino kurz z podłogi szel (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *obertasa*; D. lm. *obertasów*; wymowa: *obertas, uobertas*.

Por. *oberek*.

Obieraczki ‘wspólne obieranie kapusty’

A jeszcze jak kapuste sie wycięło, to robilo sie łobiraczki. Zawołalo sie dziewczyn kilka, kapuste te łobrali. Gospodyni zagotowała kasze jaglany, przekładańców napiekła z serem, z makiem, pojedli, kawy gospodyni zrobiła, popili. A późni w tany, potańcówka. Na tych łobiraczkach były panny i chłopaki tyż, łod dziesiąty do czwarty, trzeci tańcowali, bawili sie. To wszystko działo sie noco. I tak było co wieczór, jak naszły te łobiraczki. Kapuste wycieni, to gdzie panna była, to i łobiraczki tam były. Jeden piątek, to już w piątek nie robili zabaw i kapusty nie łobirali (Branew). To sie zebralo kapuste, sie zwięzto z pola, to już obieraczki byli. Upiekło sie pierogów jakiś, no i obieralo sie kapuste, przecież dookoła obieraczki były, siedziały na takich stołeczkach, to i zrzucalo sie te liście, główki osobno, liście osobno (Smółsko Duże). Jak naszły te łobiraczki, kapuste wycieni, to gdzie panna była, to i ubiraczki. Łobiraczki zaczynały sie łod siódmy,

tod łósmy, tam zabawi ubrać te fure kapusty, a potem tańce (Dzwola). Ubiracki, to sie wybirało te kapuste z pola, przywuziło sie na wiecór, i przychodzo dziewczyny, chłopaki, i te kapuste ubirały (Kocudza). Jak byli wycięcia kapusty, to ubieraczki rubili, zwołali kobiet, kubiety pomagali te kapuste ubierać. Ubierali kapuste, potem szatkowali (Susiec). Łobieraczki były w wiecór, znieśty kapuste, to wołaty dziewczyn. Kapuste łobierały w wanny duże, to te liście tam tasakami, i krojiły chłopcy, i kisiły. Kisiły dla bydła i do sieczki na zime była. A potem łobierały te kapuste i już wiecór przychodziły, i śpiewy, a za łoknami stały chłopcy i czekały, będzie zabawa. Muzyka musiały nająć jakiegoś, czy tam na harmonii, czy na czem. I potańcówka była. Dawaty jeść, kasze jaglano, to pierogi redczane, i herbata była, i galareta (Bukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *obieraczek // obieraczków*; wymowa: *oberački, uoberački, uobirački, uberački, oberački, ubirački, uoberački*.

Obierać kapustę

No, przed wojno bardzo wesoło było, bo przyszed sezon kapuste obierać, to sie schodzili po dwadzieścia, po piętnaście dziewczyn, obierali kapuste tak szybciotko, chłopcy też przychodzili i wynosili te liście (Chrzanów). Ubierali kapuste, potem szatkowali, i poczęstunek był taki marny, jak to tak dawniej było. Teraz to ciastka, tam napoje różne, a dawno to tak chleba czym posmarowali i kawę z mlekiem taka, z mlekiem zbożowa kawa (Susiec). Obierać kapuste trza, bo tyle narosło ty kapusty, takie były piękne głowy, ale myśmy mieli dębowo tako beke dużo i cało to beke obrato sie i nakisiło sie ty kapusty (Skorczyce). A takie na przykład spotkanie na obiranie kapusty. A bo tu do chatupy kapuste łoknem rzucali i potem tam pare zawołali tych, tam jakich i ubierali. Oj, śpiwali tam sobie, tam rozmawiali, to wesoło obrali te kapuste. Późnie te liście wynosili, a główki sie zostały, to wszystko sie w chatupie odbywało, tak. A tera nie, tera nie, nie robio, a tera to kapusty mało sadzo, tera nie robio tego już (Bukowina). Przyszedł sezon kapuste ubierać, to sie schodzili i ubierali kapuste. Jeszcze był taki zwyczaj właśnie, że każda gospodyni robiła kolacje właśnie z tyj kapusty młodyj, nazywana była parzybroda, i kasze jaglano, ta kasza jaglana była zawsze taka dobra, gęsta, i z przyjemnością bym dziś zjadła w domu kasze, bo sie w ogóle teraz nie jyy (Stulno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *oberać kapuste, uoberać kapuste, ubierać kapuste, obierać kapuste, uobierać kapuste, ubierać kapuste*.

Oblegacja ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Oblegacja to wspólne darcie pierza (Międzyrzec Podlaski). A i pierze darli, to chodzili, bo jak tam gdzieś córka miała za mąż wychodzić, to trzeba było na pierzynie pierzy, to oblegacje były. Oblegacje byli tak kiedyś, zaproszone. Kobiety, sąsiadki, to poschodzili sie, tam raz dwa przepuścili. [. . .]. Ale troche i wyrzucali, przyjdzie i wiatru zrobi mężczyzna i poleco pióra [. . .]. Teraz jakby przynieśli pióra, jeju kochany za nic w świecie by tu, nikt w świecie nie chciał pierzy drzeć. [. . .]. Albo wróble rzucali. A wróble było dobre złapać, bo była strzecha, nie było blachy, eternitu, a w strzeche, wróbel tam siedział w strzesze (Kakolewnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *oblegacji*; D. lm. *oblegacjów*; wymowa: *oblegaćia, uoblegaćia*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirezawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Obok ‘blisko siebie, obok’

Obok to jest bardzo blisko (Nasutów). Ja tu mieszkała z rodzicami zara obok i my się znali od dziecka z mojom (Szuminka). Obok to tak blisko przy sobie (Wywłoczka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *obok, uobok*.

Por. *kole, koło*.

Obsadka ‘część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku’

Ta część pióra, którą się trzyma w ręku, to obsadka (Krasnobród). Pisało się łobsadko z stalówko (Świeciechów). Do pisania obsadka była i atramynt w kałamarzu (Czemierniki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 22).

D. lp. *obsadki*; D. lm. *obsadków*; wymowa: *opsatka, uopsatka*.

Por. *raczka*.

Oczko I – tom IV: 127.

Oczko II ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Oczko to otwór w ulu, którym wylatują i wlatują pszczoły (Dubienka). Przez oczko w ulu pszczoły wlatują (Janiszkowice). Pszczoły wlatują do ula przyz oczko takie z przodu (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *oczka*; D. lm. *oczek // oczków*; wymowa: *očko, uočko, ocko, uocko*.

Por. *dziura, okienko, oko, otwór, włotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Ocznik ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

Łocznik to w starych drzewach jest, wypróchnieje środek i robi się dziura, i to jest łocznik (Zawada). Ocznik to dziura w starym, spróchnianym drzewie, w samym środku taka dziura (Sitaniec).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *ocznika*; D. lm. *oczników*; wymowa: *očník, uočník*.

Por. *barć, dupel, dupla, duplak, dupło, dziupla, dziura, oko*.

Odbieraczka – tom I: 190.

Odbijany I ‘gra w piłkę’

W piłkę w odbijanego się grało, w dwa ognie (Bodaczów). Odbijany to była taka gra w piłkę, taka zabawa dzieci (Witaniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odbijanego*; wymowa: *odbi̯iany*, *uodbi̯iany*.

Odbijany II ‘szybki taniec’

Odbijany to taki prędko taniec i raz z jedno, raz z drugo, tańcował kawalir (Bychawka).

Tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, udbijany był (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odbijanego*; wymowa: *odbi̯iany*, *uodbi̯iany*.

Oddyszka ‘przerwa w pracy dla nabrania sił’

Pracy na roli było dużo, a oddyszka to ino w niedzielę (Zwiartów). Małeńko toddyszka i dalej du ruboty (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Biłgoraja.

D. lp. *oddyszki*; wymowa: *oddy̯ska*, *uoddy̯ska*, *uddy̯ska*.

Por. *odpoczynek*.

Odkrytka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabytku, kwiatów, lub bez fotografii’

Jak były kiedyś imieniny, to były odkrytki. Latało się po wsi. Każdy wiedział, jak kto ma na imię i się latało (Moniatycze). *Takie odkrytki z kwiatami jakimiś, i to się wysyłało, życzyło się* (Wierzchowiska). *Przystół z wycieczki ładno toddkrytke* (Sól). *Odkrytka to kartka bez koperty* (Horyszów Ruski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odkrytki*; D. lm. *odkrytków*; wymowa: *otkrytka*, *uotkrytka*.

Por. *kartka*, *pocztówka*, *widokówka*.

Odnaryja ‘zapłata w naturze za pracę we dworze’

Odnaryja to zapłata dla tego, co służył wy dworze (Worgule). *Za rubote to odnaryje dawali, to nie były pieniądze, tylko mogło być zboże, kartofle, mąka, kasza, słunina* (Wólka Plebańska).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *odnaryi*; D. lm. *odnaryjów*; wymowa: *odnary̯ia*, *uodnary̯ia*.

Por. *ordynaria*, *orendarz*.

Odnoga ‘rzeka wpadająca do innej rzeki’

Mniejsza rzeka to odnoga albo dopływ większy rzeki, tak i tak można powiedzieć (Zawada). *Rudka, co tu płynie, to jest odnoga Krzny* (Czosnówka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *odnogi*; D. lm. *odnogów*; wymowa: *odnoga*, *uodnoga*.

Por. *dopływ*, *przynoga*.

Odpoczynek ‘przerwa w pracy dla nabrania sił’

Dzie tam za młodu ja myślała o jakim odpoczynku, szło się w pole, a potem jeszcze wieczorami się zbierało, a to prządki, a to pióra drzyć, a to kapusty obiraczki, a potem jeszcze zabawa (Kosmów). Kiedyś na żniwa się przyszło, podoiło się krowy, świniom się dało, jeszcze się położyło i odpoczynno się, a dziś nie ma czasu na odpoczynek, i maszyny robi, a czasu ni ma (Nowodwór). Dziś jeszcze ni zaczon robić coś, a już się zmęczył, a kiedyś ochoco pracowały, bo każdy wiedział, że po pracy jest odpoczynek i zabawa, pracowały i bawiły się razem, szli z pola to razem śpiwały, żartowały, a tera każdyn osobno i ni ma ty zabawy, ty radości (Hosznia Ordynacka). Pan Bóg sześć dni w pocie czoła pracował, a dopiero siódmego odpoczywał, to i człowiek ma taki święty obowiązek odpocząć, ma mieć odpoczynek (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. odpoczynku; D. lm. odpoczynków; wymowa: *otpočnýnek*, *uotpočnýnek*, *otpocynek*, *uotpocynek*.

Por. *oddyszka*.

Odrobek ‘splacanie długów lub przyjętych zobowiązań pracą w polu’

Odrobek to inaczej odpracowanie (Grabowiec). A w polu tak, jak się u tego sąsiada odrabiało, Boże. On kosił koso, to trzeba było zbierać, tu gorąc, o Matko Święta. [...]. I na zarobki się chodziło i na odrobki, i zarobić trzeba było, i u siebie późni trzeba było wykopać (Sulmice). To łodrobiali, a późni to zarabiali. Juz nie było łodrobków, połodrobiane, tylko to co się posło, to się zarobiło (Kolonja Drzewce). No ji późni jak już pudrostał ja, ji no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić do ruboty, bu bracia pošli du wojska, jeden w jednym roku, drugi w drugim, już nie było jich w domu, siostra już też chodziła to na zarobki, to na odrobki, i ja już zaczenam chodzić na te udrobki, bu przecież pola kawałek było, bo łojciec z matko kupili, ale ni było koni, ni było gospodarza, a pole trzeba było łobrabiać. Tam sąsiady robili końmi, ale to mama nie miała czym zapłacić, to się chodziło łudrabiać do nich, du ruboty (Stryjów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. odrobka // odrobku; D. lm. odrobków; wymowa: *odrobek*, *uodrobek*, *udrobek*, *uudrobek*.

Odważnik ‘wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej’ (zob. ilustracja 19).

Odważnik to był do ważenia na wadze (Turów). Taki mytałowy był tyn odważnik, sie kładło na wadze, na ty szalce (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. odważnika; D. lm. odważników; wymowa: *odważnik*, *uodważnik*, *odważnik*, *uodważnik*.

Por. *ciężarek*.

Ogień I ‘płomienie wydobywające się z palącego drzewa czy innej substancji’

Ogień na polu palili i piekli kartofle pastuchy (Rogatka). Ogień jest jak się pali coś, płomienie buchajo (Dawidy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ognia*; D. lm. *ogni*; wymowa: *o^geń*, *u^og^eń*, *o^giń*, *u^ogⁱń*, *o^geń*, *u^og^eń*.

Por. *watra*.

Ogień II ‘płomień ogarniające dużą przestrzeń’

Jak tu był ogień z pioruna, to moje babka wzieni sól święty Agaty i rzucili, no i ten ogień trochę mniejszy już był, a potem tak łagodniał, bo ta sól złagodziła to zło (Sól). Strażaki to jeżdżo du ognia przyważnie (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ognia*; wymowa: *o^geń*, *u^og^eń*, *o^giń*, *u^ogⁱń*, *o^geń*, *u^og^eń*.

Por. *pożar*.

Ognisko ‘stos drzewa, chrustu, zapalony pod gołym niebem’

Ognisko sie na polu kiedyś paliło i kartofle piekło, jabka piekło (Gałęzów). Ogniska to kiedyś paliły na polach, jak kartofle wykopały, tera ni palo (Kurów). Kiedyś to wszystko było inaczy, nie to co tera, nieraz tak sobie sidzim i tak wspominaemy, jak żeśmy pracowali, jak sie kopało ziemniaki i takie te ogniska jesienne, jak sie dym ciągnął po ziemi, no a teraz to jest już coraz mni tego, wszystko zanika, nie słyhać ptaków, bo ciągniki, kombajny, a kiedyś to człowiek i ta przyroda to take jedność stanowił (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ogniska*; D. lm. *ognisk* // *ognisków*; wymowa: *o^gni^sko*, *u^ogⁿi^sko*, *u^gni^sko*.

Por. *watra*.

Ogonek ‘rząd ludzi czekających na coś’

Za wszystkim trza postać w ugonku, za mięsem, za butami, nawet za książkami wczora moja wnuczka stała zy dwie gudziny w ugonku (Panasówka). Za papirem sie w ugonku stało, za wszystkim (Sulów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ogonka*; D. lm. *ogonków*; wymowa: *o^gonek*, *u^ogonek*, *u^ogonek*, *u^ogonek*, *o^gunek*, *u^ogunek*.

Por. *kolejka*.

Ogrodnik ‘ten, kto uprawia warzywa, owoce’

Ogrodnik to hoduje kwiaty i warzywa (Chmiel). Tu nad Wiśło to ogrodników jest duzo, majo drzewka i warzywa (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ogrodnika*; D. lm. *ogrodników*; wymowa: *o^gro^dni^k*, *u^ogro^dni^k*, *u^gro^dni^k*.

Por. *badylarz*, *sadownik*.

Ojcowizna ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Łojcowizna to majątek odziedziczony po ojcu (Wandalin). Ojcowizna to ziemia po rodzicach (Gałęzów). Ojcowizna to pole po ojcu (Polichna). Ojcowizna to jest grunt po ojcu (Kulczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ojcowizny*; wymowa: *oicovizna*, *uoicovizna*, *uicovizna*, *oicuvizna*, *uoicuvizna*.

Por. *batkowszczyzna*, *diedzictwo*, *majaitek*, *ojczyzna*.

Ojczyzna I ‘obszar zamieszkaný, określone terytorium stanowiące całość państwową’

Ojczyzna nasza to Polska (Suchowola). *Tu, dzie mieszka, w tym państwie, no to sie mówi, że to ojczyzna* (Żulin). *Tu wszystko dokoła to jest moja ojczyzna* (Wierzchowiska).

Ojczyzna to tu wszędzie, naukoła to ojczyzna (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ojczyzny*; D. lm. *ojczyzn // ojczyznów*; wymowa: *oiczyzna*, *uoiczyzna*, *uiczyzna*, *uuičyżna*, *oiczyzna*, *uoiczyzna*.

Por. *kraj*.

Ojczyzna II ‘ziemia dziedziczona po ojcu, należąca od wielu lat do jednej rodziny’

Ojczyzna to ziemia po łojcach (Majdan Obleszcze). *Ojczyzna to jest cały ten grunt, ta ziemia, co pu ojcu została* (Lubycza Królewska). *Ja jemu powidziałam prosto tak, że ja sie to niczyje ni lupominam, jeno to swojo łojczyzne* (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *ojczyzny*; wymowa: *oiczyzna*, *uoiczyzna*, *uiczyzna*, *oiczyzna*, *uoiczyzna*.

Por. *batkowszczyzna*, *diedzictwo*, *majaitek*, *ojcowizna*.

Okienko I – tom IV: 345.

Okienko II ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Okienko to dziura w ulu, któro wylatujo pszczoły z ula (Dubienka). *U góry jest takie maleńkie okienko w ulu, żeby pszczoła mogła wylecić i wlecić potem* (Stawce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *okienka*; D. lm. *okienek // okienków*; wymowa: *oikenko*, *uoikenko*.

Por. *dziura*, *oczko*, *oko*, *otwór*, *wlotek*, *wybieg*, *wylot*, *zatwór*.

Oko I – tom VI: 365.

Oko II ‘wypróchniały otwór w pniu drzewa’

W drzewach sie takie oka tworzo, raz w takim łoku za domem wywiórka sidziała (Mir-cze). *Drzewo spróchniało i toko sie zrubilo wy środku* (Wiszniów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Hrubieszowa.

D. lp. *oka*; D. lm. *oków*; wymowa: *oko*, *uoko*.

Por. *barć*, *dupel*, *dupla*, *duplak*, *dupło*, *dziupla*, *dziura*, *ocznik*.

Oko III ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Oko w ulu, taki otwór, żeby pszczoła mogła wylecieć i wrócić potem do tego ula (Naklik).
Jest w ulu takie oko i tędy te pszczoły wylatują (Lipiny Górne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *oka*; D. lm. *oków*; wymowa: *oko*, *uoko*.

Por. *dziura, oczko, okienko, otwór, wlotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Okolica ‘obszar rozciągający się dookoła jakiegoś miejsca, stanowiący jego otoczenie’

Okolica to obszar pola poza wsio (Ruda Solska). *Dawno tak było, napracowali się w polu od świtu do nocy, a szli, to każdy każdymu dobre słowo powiedział, Boga pochwalił, a jak wracali to śpiwali, że nieśto się na całe okolicy, tak się cieszyli, że dobrze dzień minoł, bo pracowicie, a w maju to jeszcze pod figurę zaszli majówkę odprawili i dopiero do dom szli* (Dzielce). *Tu w naszym okolicy to na wsiach można usłyszeć idziewa, zróbta, tak ludzie mówio* (Panasówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *okolicy*; D. lm. *okoliców*; wymowa: *okolica*, *uokolica*, *okolyca*, *uokolyca*, *ukulica*.

Olejarnia ‘miejsce, gdzie wyrabiano olej’

Była taka olejarnia, tam był takiej młynek, taki wielgi kocioł i się pud spodem paliło, tu się miśiło, i tak się smażyło, jak się wysmażyło to stępa była. I tak z tego simienia, z konoplów się ołyj rubiło (Telatyn). *Olyjarnia to był kamiń i kruha, i tyn makuch, i ołyj bili* (Komarno). *Rzepak się sieje na wiosne i na zime. A z konopi to olej się robiło. Sieli ludzie, no i z konopi był olej, z nasion konopi, i z nasion lnu był bardzo dobry olej, a jeszcze z maku robili olej, to bardzo dobry olej z maku, bardzo drogi, ale bardzo dobry. No i takie były specjalne olejarnie i tam się rzepak czy mak, czy tam ten len, no i później jakoś tam były takie prasy, ściskali to w tych prasach i ten olej, prażyć czy gotować, a już nie wiem, nie powiem tego dokładnie. No i w każdym bądź razie się wyciskało, później takie prasy, między dwie prasy się brało, były takie ścierki, specjalnie w te ścierki wełniane wkładało się te zmielone, ten właśnie rzepak i zawijało tak, żeby on nie uciekał, i tymi prasami się ściskało, i ten olej chodził sobie, była taka rureczka i spływał ten olej, mieli tu ludzie olej* (Rejowiec Fabryczny). *U nas w domu była olejarnia, kaszarnia* (Chrzanów). *Byli olejarnie, oleju nabili i mieli na cały post* (Susiec). *Olej, no olej, olej, to rzepak się siało, to len się siało, no i też były takie, olejarnie się nazywały. W Łukowie był specjalny, tym się zajmował, i tam się panie jechało, i len swój, rzepak swój się sypało, miolo, i z tego stępli, z tego wychodził olej* (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *olejarni*; wymowa: *olejarnia*, *uolejarnia*, *olyjarnia*, *uolyjarnia*.

Olejarz ‘człowiek wyrabiający olej’

Łolejorz wygniatoł z rzepoku łolyj (Świeciechów). *Nieśto się do olejarza, un robił ołyj na święta* (Zynie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *olejarza*; D. lm. *olejarzów*; wymowa: *olejaś*, *uolejaś*, *olejoś*, *uolejoś*, *ulejaś*, *uulejaś*.

Ołówek ‘przyrząd do pisania, rysowania, kreślenia, składający się z pręcika grafitowego osadzonego w oprawce drewnianej’

Ołówek jest do pisania (Turobin). *Ja to na początku ołówkiem pisałam w szkole, a dopiero potem to było pióro i się maczało w atramencie w kałamarzu* (Łopiennik Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ołówka*; D. lm. *ołówków*; wymowa: *ouuvek*, *uouuvek*, *uuuvek*, *uuuuvek*.

Por. *karandarz*.

Ołtarz ‘ołtarz w kościele’ (zob. ilustracja 7).

Ołtarz to święte miejsce, najważniejsze w kościele z obrazem albo rzeźbą w samym środku (Rzeczycza Ziemiańska). *Ołtarz to jest najważniejsze miejsce w kościele, jest ołtarz główny, przy którym ksiądz odprawia nabożeństwo, i w każdym z starych kościołów so jeszcze ołtarze boczne* (Radecznicza). *Ołtarz to takie miejsce w kościele, gdzie ksiądz odprawia msze* (Lechuty Małe). *Ksiądz dzieci zawsze wołał, żeby szli pod ołtarz* (Osiczyna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ołtarza*; D. lm. *ołtarzy* // *ołtarzów*; wymowa: *ou̇taš*, *uou̇taš*, *ou̇toš*, *uou̇toš*.

Por. *ontarz*.

Ometra ‘urzędnik, który mierzył pola’

Ometra mierzył pola (Wólka Abramowska). *Ometra jak przyjechał, to ludzie się boli, że może co zabierać bedo* (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Zamościa.

D. lp. *ometry*; D. lm. *ometrów*; wymowa: *ometra*, *uometra*, *omentra*.

Por. *geometra*, *mierniczy*, *niziniar*.

Omlotowiec – tom I: 197.**Ontarz** ‘ołtarz w kościele’ (zob. ilustracja 7).

Przy łontarzu wielgim łodprawiajo się nabużeństwa, ksiądz jest przy ontarzu (Sól). *Ontarz to miejsce w kościele przeznaczone dla księdza, przy ontarzu ksiądz odprawia nabożeństwo* (Trzydnik Duży). *Łuntorz był oddzielony łod wiernych balustradu* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *ontarza*; D. lm. *ontarzy* // *ontarzów*; wymowa: *ontaš*, *uontaš*, *ontoš*, *uuntoš*.

Por. *ołtarz*.

Opasanie ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Wkoło ołtarza w starszych kościołach takie opasanie było (Gręzówka). *Opasanie jest przy ołtarzu, to takie szczebelkowe odgródenie ołtarza od ty części kościoła, gdzie stoją ludzie* (Dorohusk).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Grzędówka, Ortel Książęcy, Wólka Plebańska, Wyczółki, Dobrynka, Błotków Duży, Świerże, Brzeźno, Kamień, Dorohusk, Turka (zob. mapa 17).

D. lp. *opasania*; wymowa: *opasańe*, *uopasańe*, *upasańe*, *uupasańe*.

Por. *balaski*, *balasowanie*, *balasy*, *balustrada*, *balustradka*, *barierka*, *palestrada*, *plotek*, *przepasanie*, *rajskie wrótka*, *wrótka*.

Oplata ‘czynsz dzierżawny’

Bierze sie w dzirżawe pole i potem za to płaci sie take oplata, ileś tam, co wcześni ustalone (Tworyczów). Jak sie dzirżawi pole, to jest za to upłata (Oszczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *opłaty*; D. lm. *opłat // opłatów*; wymowa: *opuata*, *uopuata*, *upuata*, *uupuata*.

Por. *dzierżawa*, *podatek*, *zapłata*.

Oplotki ‘droga poza budynkami’

Oplotki to so właśnie, ja też kiedyś nie wiedziałam, tylko mi wytłumaczyli. Była droga główna, budynki i za budynkami jeszcze były oplotki, czyli ścieżka, przy który płoty jakieś były, i ogródki jakieś (Bronice). Lyciało sie poza stodulami, tymi oplotkami, i to było prędy niż drogo przyz wieś (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *opłotków*; wymowa: *opuotki*, *uopuotki*, *upuotki*, *uupuotki*.

Opołonka ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Upułonke wyrąbali w zimie na rzyce (Orchówek). Upułonka zrobiona w lodzie i na tym deska, i kobity prali w zimie (Sławęcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *opołonki*; D. lm. *opołonków*; wymowa: *opouonka*, *upouonka*, *upuouonka*.

Por. *połonka*, *przerębél*, *przerębła*.

Oracz – tom I: 198.

Ordynaria ‘zapłata w naturze za pracę we dworze’

Ordynaria to była zapłata za rubote, ale ni były to pieniądze, tylko jakieś produkty (Puchacze). Przeszed do ruboty, a potem za to dostał ordynarie od pana (Nowy Orzechów). Za prace wy dworze, to ornarie płacili, to były jakieś produkty, pieniędzy ni dawali (Garbów). Ornaria to było coś tam z pola, te plony, i za te rubote, coś tam można było se wziąć (Suszno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ordynarii*; D. lm. *ordynariów*; wymowa: *ordynařia*, *uordynařia*, *ornařa*.

Por. *odnaryja*, *orendarz*.

Orendarz ‘zapłata w naturze za pracę we dworze’

Za rubote była taka zapłata w czymś tam, nie pieniądze, taki orendarz nazywali (Stryjów). Orendarza dawali tym najemnikom, a to zboże, a to kartofle, a to kasza jakaś (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Krasnegostawu.

D. lp. *orendarza*; D. lm. *orendarzów*; wymowa: *orendaś*.

Por. *odnaryja, ordynaria*.

Organista ‘ten, kto gra na organach w kościele’

Organista to musi umieć ładnie śpiewać, no i grać, bo urgany to delikatny instrument jest, byle kto nie potrafi (Międzyrzec Podlaski). *Organista to musi mieć głos jak dzwun* (Spiczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *organisty* // *organistego*; D. lm. *organistów*; wymowa: *organiśta*, *uorganiśta*, *urganiśta*, *uurganiśta*.

Organiścina ‘żona organisty’

Organiścina to żona organistego (Gaśiory). *Organiścina to ni pracowała w polu, tak ino tam przy domu, bo to wielga pani była* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *organiściny*; D. lm. *organiściców*; wymowa: *organiścina*, *organiścino*, *uorganiścino*, *urganiścina*, *uurganiścina*.

Organka ‘harmonijka ustna’

Miał ten dryg do śpiwu, grania, organke złapał i już wygrywał na ni i to tak, jak ta melodia szła (Żrebce). *Miał organke i na ni sobie grał zawsze, ale ino wtedy, jak nikt go nie słyszał* (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *organków*; wymowa: *organka*, *uorganka*, *urganka*, *uurganka*.

Por. *harmonijka, organki*.

Organki ‘harmonijka ustna’

Na organkach przygrywały, tańcowały, bawiły się uradowane (Babin). *Przysed jakiś chłop, co umiał grać na łorgankach i już zabawa* (Górka). *My takie miely tuwarzystwo, to chłopcy w karty, w piszczyńia grały, na łostatku na łorgankach* (Jezioro). *Konopie, len siały. I przędły, i schodziły się wieczór prządki, kawalery za pannami, muzyki na skrzypkach, na organkach grały, tańcowały później* (Smólsko Duże). *Baby cału zime zbirajo sie na prządki, nazywajo sie deńki, przychodzo całe zime i baby śpiwaju różne pieśni, a chłopcy im przyszkadajo, [...], a potem organki i zabawa cały wieczor* (Janówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *organków*; wymowa: *organki*, *uorganki*, *urganki*, *uurganki*.

Por. *harmonijka, organka*.

Organy ‘instrument, na którym organista gra w kościele’

Na organach to gra organista w kościele (Baranów). *W Kazimierzu to so takie bardzo stare organy, koncerty sie tam odbywajo* (Janowiec). *Organy to so zamontowane*

na chórze w kościele, to jest bardzo ważny i bardzo delikatny instrument, taki święty (Wojciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *organów*; wymowa: *organy*, *ɔrgany*, *urgany*, *ɔurgany*.

Orkiestra ‘kilkuosobowa grupa muzyków’

Dęta orkiestra grała na ty uroczystości (Opoka). Orkiestra grała pod kuściołem i urkiestra jychała na furmance, i byz wioski jychali i grali (Hamernia). Na akordeonie grał, i na bębnie. O, to taka była orkiestra (Garbów). Orkiestra zawsze dęta grała, to nawet było słycać we wsi, jak łorkiestra grała w lesie, albo pod Wisłu jak były to pod wieczór było tu słycać nawet co grali, tak sie niosta ta muzyka (Świeciechów). Móg być tak, tak nazywali bas, kornet, teraz tenor, klarnet, flet, skrzypce byli, a jak była taka dobra dobrana orkiestra, to bardzo pięknie grała, bardzo pięknie grali (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *orkiestry*; D. lm. *orkiestrów*; wymowa: *orkęstra*, *orkestra*, *ɔorkęstra*, *ɔurkęstra*, *ɔorkestra*, *urkęstra*.

Por. *grajki*, *muzyka*, *muzykanty*, *muzyki*.

Oryl ‘człowiek trudniący się splawem drzewa’

Na Wiśle oryle płyneli, ja pamiętam to, byłam dzieckiem takim (Piotrawin). Oryle to inaczy flisaki, drzewo splawiały Wiśło (Wilków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *oryla*; D. lm. *oryłów*; wymowa: *oryl*, *ɔoryl*.

Por. *flisak*, *tratwiarz*.

Oska I – tom V: 336.

Oska II ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Osko to sie pokalyczyć można, to łostrza trawa, nad wodo rośnie (Międzyzyleś). Oska to takie badyle ino na bagnie rosno (Jabłeczna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Międzyzyleś, Jabłeczna, Kąty, Tuczna.

D. lp. *oski*; D. lm. *osków*; wymowa: *oska*, *ɔoska*.

Por. *bagnówka*, *jaruga*, *koziara*, *koziarka*, *osoka*, *rezocha*, *rezulia*, *ryzola*, *rzeżęga*, *rzeżucha*, *rzeżuga*, *sierzęga*, *ściecięga*.

Osoka ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Osoka to sie nazywała ostra trawa, co można sie było nio zranić nawet (Zatyle). Osoka to na bagnach rosła (Czartowiec). Zanim to osuszyle, to na ty łące sama usoka rosła (Siennica Nadolna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *osoki*; D. lm. *osoków*; wymowa: *osoka*, *ɔosoka*, *usoka*.

Por. *bagnówka*, *jaruga*, *koziara*, *koziarka*, *oska*, *rezocha*, *rezulia*, *ryzola*, *rzeżęga*, *rzeżucha*, *rzeżuga*, *sierzęga*, *ściecięga*.

Osobówka I ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Osobówka to jeździ pare razy na dzień, bilet sie kupuje i sie jedzie (Ożarów). W každo niedzielę se osobówko do kościoła pojade, i to już jest dobrze, jak osobówka jeździ, bo pierw to nie było czym (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *osobówki*; D. lm. *osobówek // osobówków*; wymowa: *osobufka, osubufka, ʊosobufka, usubufka*.

Por. *autobus, autonaprawa, pekaes*.

Osobówka II ‘prywatny samochód osobowy’

Osobówka se kupiul i tera już wszędzie jeździ to osubówko (Rybczewice). Babka to zawsze pytali, czy przyjechališta osobówko czy pekaesem (Biszcz). Uny bugate, nidawno osubówke se kupili (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *osobówki*; D. lm. *osobówek // osobówków*; wymowa: *osobufka, osubufka, ʊosobufka, usubufka*.

Por. *taksówka*.

Ostrów ‘kępa krzaków na polu, na łące’

Ostrów to kępa krzaków na polu (Stefankowice). Ostrów to takie wyrosnięte na polu pare krzaków większych i taka kępa sie robi (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *ostrowa*; wymowa: *ostruf*.

Otwór I – tom VI: 376.**Otwór II** ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Otworem takim podłużnym wlatujo i wylatujo pszczoły z ula (Dubienka). Otwór musi być w ulu, no bo pszczoły muszo wylecieć (Mętów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *otworu*; D. lm. *otworów*; wymowa: *otfur, ʊotfur*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, wlotek, wybieg, wylot, zatwór*.

Padół I ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Padół to tak nisko, trawo i krzakami zaruśnięty (Kielczewice). Tu teren więcy równy, to padolów ni ma, bo ni ma górak (Gózd).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *padółu*; D. lm. *padolów*; wymowa: *paduʊ*.

Por. *debra, dolina, dół, parowa, parów*.

Padół II ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Padół to dolina o wąskim dnie i stromych zboczach (Karmanowice). Padolty to so tam bliży Kazimierza, u nas ni ma (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *padolu*; D. lm. *padolów*; wymowa: *paduu*.

Por. *dorbus, jar, wadół, wawóz*.

Pagór I ‘większe wzniesienie terenu’

Pagór to takie wysokie, ale jeszcze ni góra, na góre to za niskie (Rozłopy). *U nas to takie pagóry so, prawie jak góry takie wielgie* (Zastawie). *Pagór to już większy taki, prawie jak góra* (Polichna). *Pagór to można powiedzieć, że to mniejsza góra* (Białowola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *pagóra*; D. lm. *pagórów*; wymowa: *pagur*.

Pagór II ‘małe wzniesienie terenu’

Pagór to takie niduże znisienie tyrenu, tak troszke w góre to idzie (Stawce). *Ten pagór zetnie, zatorze i bedzie kawolek pola* (Sól).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *pagóra*; D. lm. *pagórów*; wymowa: *pagur*.

Por. *górka, grąd, grądek, grądowizna, pagórek, wzgórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Pagórek ‘małe wzniesienie terenu’

So tu w okolicy jakieś małe pagórki (Łopatki). *Pagórek był taki i całe zime sie na san-kach z niego zjyżdżało* (Dzielce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pagórka*; D. lm. *pagórków*; wymowa: *pagurek, paguryk*.

Por. *górka, grąd, grądek, grądowizna, pagór, wzgórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Pagórkowaty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Pagórkowaty, no to taki nierówny teren, tak w góre i w dół (Zaburze). *Pole to moje takie troche pagórkowate, źle kosić* (Bończa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 14).

D. lp. *pagórkowatego*; D. lm. *pagórkowatych*; wymowa: *pagurkowaty, pagurkuваты*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górny, górzysty, zgórzysty*.

Paka I – tom II: 122.

Paka II – tom II: 122.

Paka III – tom VI: 378–379.

Paka IV ‘miejsce tymczasowego aresztowania’

Un miał taki złudziejski charakter i co rusz to du paki trafiuł (Łuszczacz). *Paka to miejsce dla złodziejów* (Stawce).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *paki*; D. lm. *paków*; wymowa: *paka*.

Por. *areszt, koza*.

Pakularz ‘człowiek skupujący włókno’

Pakularz to człowiek pracujący w punkcie skupu włókna (Wólka Abramowska). Tu siali lny, kunopie, i pakularze skupowali to włókno (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony

D. lp. *pakularza*; D. lm. *pakularzów*; wymowa: *pakulaś*.

Palenisko I – tom VI: 379.

Palenisko II ‘wglębie, w którym pali się ogień w kuźni’

Palenisko jest w kuźni, na ogień jest, który w kuźni musi być do rozgrzywania podkowy (Pawłów). Kuźnia, to palenisko, trzy, cztery młoty, lutownica, dmuchawa, były cygle tak zwane do zaciągania obręczy na koła, i sie w kuźni kunia zawsze okuto (Słodków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *paleniska*; D. lm. *palenisków*; wymowa: *paleńisko, palyńisko*.

Por. *kotlina*.

Palestrada ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Palestrada dziliła w starych kościołach te część, dzie ludzie stali, i te, dzie ksiądz odprawiał msze (Buśno). Palistrada to takie odgrodenie ołtarza od reszty kościoła (Rozwadówka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Rozwadówka, Dubica, Weremowice, Niedziałowice, Andrzejów pow. Chełm, Żmudź, Buśno, Zielone, Łuszczacz (zob. mapa 17).

D. lp. *palestrady*; D. lm. *palestradów*; wymowa: *palestrada, palistrada*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, płotek, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Pałac ‘siedziba magnacka’

Dziedzic jak bugatszy był, taki już magnat, no to w pałacu mieszkał (Łaszcówka). Bo jak tylko wojna sie zaczęła, to tak te dworusy kradli, co tylko mogli z pałacu (Garbów). Pałac w Różance został zburzony (Wiryki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pałacu*; D. lm. *pałaców*; wymowa: *paɫac, pałac*.

Por. *zamek*.

Pałka I – tom VI: 381–382.

Pałka II – tom VI: 382.

Pałka III – tom VIII: 293.

Pałka IV ‘młot kowalski’

Pałka to inaczy miech kowalski (Malewsczyzna). Kowal w kuźni to pałko machał, to trzeba było mić siłę (Pawłów).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *pałki*; D. lm. *pałków*; wymowa: *paŭka*.

Por. *młot*.

Pan I ‘właściciel dworu i majątku ziemskiego’

Pan to był właściciel dworu (Ortel Królewski). A takie żupuny to były, to pany kiedyś chodziły w żupunach (Borzechów). Na dziedzica to mówily pan, jaśnie pan mówily (Polichna). Pan nazywał sie Dobrzański. I łon objon te dobra (Dobryń). Pan i pani, to państwo wyszli na ganek i witali tych żniwaków (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pana*; D. lm. *panów*; wymowa: *pan*.

Por. *dziedzic, hrabia*.

Pan II ‘obcy mężczyzna’

Pan to ktoś obcy, skąś przyjechał, na swójego pan ni mówio (Stojeszyn). Pan to już całkiem obcy musioł być chtoś, to na takiego pan mówili, albo jak jaki urzennik był, to tyż pan, o, pan siado, bo z daleka przyjechali (Wola Gałęzowska). Jaki tu pan, tu my wszystkie same swoje, ni ma obcych, znamy sie od maleńkiego, wszystkie na wsi urodzone (Sułów). Tu ni ma panów, bo my tu z dziada pradziada miejscowe, sami swoje, jak to sie mówi, każdy tu zno każdego, to po co paniać (Żółkiewka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pana*; D. lm. *panów*; wymowa: *pan*.

Pan III ‘ten, kto uczy dzieci w szkole’

Mie to uczył jeden pan, jeden pan był od wsich przedmiotów (Tworyczów). Pan to w szkole uczy dzieci, to sie mówi pan na niego, a to jest nauczyciel (Spiczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pana*; D. lm. *panów*; wymowa: *pan*.

Por. *nauczyciel*.

Pani I ‘żona właściciela dworu i majątku ziemskiego’

Pani wy dworze była, ubierała sie ładnie, wytworna, elegancka taka była (Wólka Orłowska). A po żniwach to pani zawsze na ganek wyszła, ugościła tych żniwaków (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pani*; D. lm. *pań // paniów*; wymowa: *pańi*.

Por. *dziedziczka, hrabina*.

Pani II ‘obca kobieta’

Pani to jak jest z daleka, z miasta dzieś czy co, to jest pani (Bliskowice). Na wsi so baby, a pani to już musi z miasta (Chłopków). Kapelusz usadziła i panio udaje, a to zwykła baba ze wsi (Zynie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pani*; D. lm. *pań // paniów*; wymowa: *pańi*.

Pani III ‘kobieta, która uczy dzieci w szkole’

Na nauczycielkę w szkole to sie mówi pani (Ciechanki). Tu, w ty szkole to było cztery klasów i jedna pani uczyła, ale dobrze uczyła ta pani (Szperówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pani*; D. lm. *pań // paniów*; wymowa: *pańi*.

Por. *nauczycielka*.

Panicze ‘mieszkańcy miasta’

Panicze to takie z miasta, eleganckie, wypachnione (Majdan Sopocki). Panicze z miasta zjechały, trzeba jich ugościć (Wielkolas).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lm. *paniczów*; wymowa: *pańiče, pańice*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, pany, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Panie Boże dopomóż ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Kiedyś to wołali jak sie mata i Panie Boże dopomóż, a tera to delikatnie szczę Boże (Wola Burzecka). Panie Boże dupomóż, dobrego zniwowania wam (Debica). Jak sie szło czy jechało, a pracowali na polu, to sie mówiło Panie Boże dopomóż, a tera ludzi na polach prawie ni ma, maszyny robio ((Franciszków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *pańe boże dopomuś, pańe boże dupomuś, pańe boze dopomus, pańe boze dupomus*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, szczęść Boże, z Bogiem*.

Pany ‘mieszkańcy miasta’

Pany to nazwanie dla ludzi z miasta (Hosznia Ordynacka). Na wsi so chłopci, a z miasta to już pany (Leszczany). Patrze, a tu ido takie pany, to nie so tutejsze, musi to jakies z miasta, może urzędniiki (Studzianki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *panów*; wymowa: *pany*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczeni, mieszczeni, mieszczeni, panicze, rosoty, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Pańszczyzna ‘obowiązek wykonywania przez chłopów różnego rodzaju prac na rzecz pana’

Była pajszczyzna, to tak chudzili du dworu robić (Dobryń). Łojciec upuwiedali, a dziadek ojcu znouż, ży jak pajszczyzne te odrabiali u panów, to trzy dni tu siebie, a trzy dni tu dziedzica (Łopiennik Górny). Troche naszej historii wim z opowiadań mojj babki. Babka chodziła na pańszczyzne (Wiryki). Dziadek mówili, że takie były numery po trzydzieści morgów. No ji łoddawali tam ludziom, ji łodrabiali pańszczyzne, tak sie nazywała, pańszczyzna (Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. pańszczyzny; D. lm. pańszczyznów; wymowa: pańšczyzna, paĩšczyzna, pańszczyzna, paĩszczyzna.

Parafia ‘wsie należące do jednego kościoła’

A w naszej parafii to było dwa kościoły, rzymskokatolicki i greckokatolicki, znaczy unijacki (Dobryń). A do kościoła to chodzili z Siedliszcza do Pawłowa, bo w Pawłowie była parafia. Parafia Pawłów była bardzo duża i bardzo rozległa (Pawłów). W trzydziestym chyba piątym albo siódmym roku powstała tam parafia, chyba w Siemieniu. Wcześniej nie było, tylko była w Czemiernikach i w Parczewie. A w Siemieniu dopiero chyba w latach trzydziestych powstała (Tulniki). A parafia to była Gołąb, to pięć kilometrów było (Bonów). Parafia jest w Uhrusku i w Woli Uhruskiej (Wola Uhruska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. parafii; D. lm. parafiiów; wymowa: parafá, paraxfá.

Parafian ‘członek danej parafii’

Tu była niwielgo parafia i tych parafianów ni było dużo (Tworyczów). Na wsi to każdy, co tu mieszko, to jest parafian (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. parafiana; D. lm. parafianów; wymowa: parafán, paraxfán, parafíjan.

Por. parafianin.

Parafianin ‘członek danej parafii’

Parafianin to taki, co du tego kościoła należy (Miętkie). Parachwianin to z niego żadyn, bo skapi na kościół (Teodorówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. parafianina; D. lm. parafianinów; wymowa: parafánin, paraxfánin, parafíjanin.

Por. parafian.

Parcelować ‘dzielić na mniejsze części’

Jak już my dustaly parcele, jak parcelowali dwory, to Macij se kupił kunia, no ji jedziem du Parczewa (Jezioro). Dwory parcelowali. Rozdawali te zimie ji łojciec mówił, że trochy nom dokupi, bo nas było czworo (Czernięcin Główny). Jak my kupowali ziemie, jak parcelowali pod, pod Rusinami to też był folwark, gdzie tera gajówka pod Rusinami (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *parcelować, parcyłować*.

Parobczak ‘chłopak służący u bogatego gospodarza’

Parobczak to młody chłopak służący u kogoś (Kołacze). Bida u nich była, i chłopak poszedł za parobczaka, to było jeszcze dziecko, ale co było robić (Otrocz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *parobczaka*; D. lm. *parobczaków*; wymowa: *paropćak*.

Por. *książek, parobek*.

Parobek I – tom VII: 258.

Parobek II ‘chłopak służący u bogatego gospodarza’

Parobek to służył u bogatych gospodarzy na wsi (Majdan Leśniowski). Parobek to chłopak z bidny rudziny, co służył u bogatego (Zubowice). Był bidny i poszedł za parobka do takiego gospodarza na Chłopków (Latyczyn). A parobki były, mój dziadek za młodu był za parobka u pana (Markuszów). Młóceł chodził taki po wsiach z cepem i najmował się, to nie był parobek tylko młóceł, specjalnie do młócenia tylko, chodził młócić gospodarzom, nazywali nie parobek tylko młóceł, bo parobek to był taki, który u gospodarza spał, jadł, robił, to był parobek (Rejowiec Fabryczny). Mieliliśmy jednego takiego, co robił u nas przed wojno, pare lat u nas był parobkiem (Godziszów). On zgodził sobie parobka na rok (Grzędówka). Parobek to służył u gospodarza za jakoś tam marno zapłatę, ale miał co jeść i w co się ubrać (Ortel Książęcy). Parobek to chłopak służący w gospodarstwie przez jakiś czas, a płacili jemu w naturze (Kozły). Robi za byle co, na dwa lat si zgodził za parobka (Miedzyleś). Biedny chłopiec to za parobka był, bo w dumu bida była (Korolówka). Parobek to bidny chłopok służył u bogatygo (Bazanów Stary). Parobek to był u gospodarza służył u niego za jdzynie i coś tam jeszcze (Górka). Parobek to chłopak służący u gospodarza (Krzemień). Parobek u gospodarza dostawał dziesięć metry pszenice (Krzczonów). Parobek był kiedyś u każdego bogatego gospodarza (Mszanna). Gospodyni pustaowała taku duży miche tam z jidzeniem, ji pod jednym bokiem tam tumaściła, tam ukraśniała czem, no a pud drugim, dzie parobek jadł, to było posno. No, ale parobek widzi, ży to tak jest, i bierze to miske i wykręca to strono guspudrzowo du siebie. A to drugo du guspudarza. No i mówi, gusposiu, ileście za tu miske dali. A ona zauważyła to ji mówi, com dała tom dała, niech stoi jak stała. I znou wykręciła po swojemu (Siennica Różana). Taki humor był, że jak ten parobek już przyszedł, to jeszcze mu dali kulacje, ukruli jedne kromke chleba, no i ten parobek zjadł, ale drugi sobie ni kroi, a to tylko tak na zbadanie jedne kromke, a reszta chleba leży i nóż, i ten parobek jak był taki sprytny i fajny, taki żywy, to tak, zjadł te kromke chleba, zjadł ty zupy troche, ile tam, i bierze chleb kroi to. Ten gospodarz był zaduwołony, że będzie dobry parobek, a jak jaki parobek przyszedł, że tak je te zupe, zjadł troszke, chleba drugiego se jeszcze nie kroi, no bierz krój, i tak zaraz gospodarz mówi, taki będzie z niego i rubotnik, jak i stopnik (Modryniec).

Źródła: PM, KAGP, TBM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *parobka*; D. lm. *parobków*; wymowa: *parobek*.

Por. *książek, parobczak*.

Parobek III ‘osoba pracująca i mieszkająca we dworze’

Parobek to był zy służby ty, co mieszkała we dworze (Łukowa). Parobek to sługa dworski, taki stały rubotnik (Babin). Parobek to służył na folwarku za pensje (Grabowiec). Parobek to służyący u dziedzica (Ciechomin). Parobek był kiedyś wy dworze, tam pracował i już tam z rudzino mieszkoł (Wola Burzecka). Parobek to służył za pensje i za mieszkanie, pan mu dawał. To był taki stały rubotnik w tym dworze (Gąsiory). A w tym folwarku to parobki pracowali i mieszkali (Chmiel). Jak był Wielski, to miał parobka i miał służące, to i chudobe trzymała, i świnię trzymała (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *parobka*; D. lm. *parobków*; wymowa: *parobek*.

Por. *dworak, dworski, dworus*.

Parowa ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Taka parowa, bo to sucho jest, ale pełno trawy, chaszczów jakiś, takie zaruśnięte, ale suche miejsce (Szuminka). Parowa to porośnięta trawo dulinka (Różanka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Włodawy.

D. lp. *parowy*; wymowa: *parova*.

Por. *debra, dolina, dół, padół, parów*.

Parowóz ‘pojazd trakcyjny przeznaczony do ciągnięcia innych pojazdów’

Pociąg dawni to miał parowóz na węgiel i to dymiło tak jak jechał (Żółtańce). Parowóz w pociągu to obsługiwał maszynista, tam piec taki był i ogień sie palił, jak chodziłem do tego maszynisty oglądać, jak byłem takim chłopakiem (Pułankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *parowozu // parowoza*; D. lm. *parowozów*; wymowa: *parovus*.

Por. *lokomotywa*.

Parów I ‘sucha dolina porośnięta trawą, krzewami’

Parów to jest tak troszki zaruśnięty krzakami i trawo (Osuchy). Roztocze to jest taki teren pokręcuny, jest parów, a potem znowu górka (Susiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *parowu*; D. lm. *parowów*; wymowa: *paruf*.

Por. *debra, dolina, dół, padół, parowa*.

Parów II ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Parów to taka wyrwa, co jo woda wyrwała (Krepiec). Na polach to czasem so takie parowy głębokie po dyszczach (Zakrzów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *parowu*; D. lm. *parowów*; wymowa: *paruf*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Pasiecznik ‘hodowca pszczół’

On to pasiecznik z dziada pradziada, u nich to zawsze było (Wólka Abramowska). Pasiecznik to miał ule i pszczoły (Wierzchowiska). Po ojcach wzion te ule, ale żeby się pszczoły wiodły, to on tam miał tego pasiecznika swojego, i tyń pasiecznik to znał się na tych pszczołach (Babin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *pasiecznika*; D. lm. *pasieczników*; wymowa: *pašećnik*.

Por. *bartnik, pszczelarz*.

Pasieczysko ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’ (zob. ilustracja 14).

Za studoło to było pasieczysko, i ja tam bałam się iść, bałam się tych pszczołów (Wierzbica pow. Kraśnik). Pasieczysko to miejsce, dzie so ule i pszczoły (Pułankowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *pasieczyska*; wymowa: *pašečysko, pašecysko*.

Por. *barcie, pasieka, ule*.

Pasieka ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’ (zob. ilustracja 14).

Pasieka to miejsce na ule, razem z tymi ulami (Worgule). W gospodarstwach były pasieki i bardzo dużo pszczół. No, były ule i w tych ulach były pszczoły (Wólka Domaszewska). Pasieka to jest to wszystko, dzie stojo ule (Osmolice). Pasieka to miejsce, gdzie stojo ule (Grądy). Ja pracowałam czterdzieści lat i pasieki trzymam trzydzieści pięć lat, na pasieki robiłam jeszcze prócz tego, że pracowałam (Chrzanów). Dziadek miał pasieki sprzed wojny jeszcze (Wola Różaniecka). Jeden, jak miał dużo pasieki, tam mu pszczoły nie gineli, i miał dużo miodu, ale inne pszczelarze to mówili, że on tam ma jakieś konszachty z diabłem, i że to diabeł mu pomaga w prowadzeniu pasieki (Franciszków). Kiedyś sobie nikt nie pozwolił na miód do spożycia, tylko leczniczy, jak tam chory był czy tam ktoś, to tam szedł do niego i kupił u tego, co miał pasieki, a jak ktoś nie miał, to mu tam dał na odrodek (Borki). Miał pasieki ze pszczołami i miód śmy od niego brali (Orłów Drewniany). Ja osobiście, dwa razy w roku, na Boże Narodzenie i na Wielkanoc ide na pasieki po powrocie z kościoła i melduje pszczołom, że albo się Chrystus urodził, albo umarł. Jest taki fajny wierszyk, który przy każdym ulu mówię, pukam trzy razy nad wlotkiem i mówię. Chrystus zmartwychwstał, pszczoły zdrowo się chowajcie, gospodarzowi miodu, albo dużo, albo sporo, miodu dajcie. I żegnam krzyżem, i ide do drugiego ula. I obchodzę całutko pasieki. Czy mróz, czy deszcz, czy obojętnie co. No i dzięki Bogu pszczoły mi się hodują, fruują i miód dają (Wołyń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pasieki*; D. lm. *pasieków*; wymowa: *pašeka*.

Por. *barcie, pasieczysko, ule*.

Pasterka II ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Pasterka pasła krowy, bo kiedyś to sie pasło krowy na łąkach, po miedzach (Korolówka). Jak miała siedem lat, to poszła ja za pasterkę do jednego takiego gospodarza (Orchówek).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Różanka, Szuminka, Suszno, Korolówka, Żuków, Orchówek (zob. mapa 33).
D. lp. *pasterki*; D. lm. *pasterek // pasterków*; wymowa: *pasterka*.

Por. *pastucha, pasturka, pastuszka*.

Pastuch ‘chłopiec, która pasie bydło’

Pastuch to pasie krowy (Dutrów). Ten, kto pasie bydło swoje lub u innego gospodarza, to jest pastuch (Krasnobród). Chłopak, który pasie bydło u gospodarza to pastuch (Chmiel). Pastuch to chłopak, co pasie krowy w gospodarstwie (Wielącza). Pastuch to chłopak, co pasie krowy w gospodarstwie wiejskim (Naklik). To był jeden pastuch na cały ogół ty wsi (Sitno pow. Biała Podlaska). Dzieci jiszli za pastuchi du bugaczów i paśli krowy. Dziś pastucha ni ma (Świerże). We wsi był pastuch od bydła i był pastuch od świń (Kryłów). Placki takie piekły, kulasze pastuchowi wyniesły w pole i tego placka (Smólsko Duże). Na wiecór znowu sie zbirały, trza iść po krowy, znowu tyn pastuch przyjechał z tymi krowami z tamty struny Wisły, każdy swoje krowy todebroł i tak sło po kolei jak ludzie mieszkaly, tak każdy co dzień, co wypadło mu tam te krowy paść. Co dzień pas kto inny (Świeciechów). Były pastuchy, które we wsi pasły krowy u jednego gospodarza, to ten gospodarz miał pięć, sześć, siedem czy osiem krów. To jeden pastuch pasł te krowy, zarabiał, od Stanisława od kwietna czy tam od któregoś maja do Wszystkich Świętych to pasł, to meter żyta od krowy zarobił (Wólka Domaszewska). Pastuchów było pełno i pasły krowy (Żyrzyn). Pastuch to taki chłopak, co pas krowy (Orłów Murowany). Pastuchi to całe lieto paśli aż du pierszogo listupada (Kostomłoty).

Źródła: PM, KAGP, CWP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 32).

D. lp. *pastucha*; D. lm. *pastuchów*; M. i B. lm. *pastuchy // pastuchi*; wymowa: *pastux*.

Por. *pastucha, pastuszek*.

Pastucha I ‘chłopiec, który pasie bydło’

Pastucha to był taki niewielgi chłopok, dziecko takie, co pasło krowy (Rudno). Pastucha to pas bydło (Krępa). Pastucha taki był od tych krów, od pasinia (Babin). Mój ojciec to był pastucha za młodu (Markuszów). Gospodarze to miały parobki, a i jesce był pastucha taki (Pogonów). A parobki były, tak jak mój dziadek to, to mój ojciec to był za pastucha, pasł jim te krowy. To było tak, to, jak tero tam jest sadzawka, to była tako łąka fabryczna, na tej łące pasł krowy. Ji jeszcze do tego drugi, młodszy pastucha był przyjmany. Ji tak dwóch czy trzech pastuchów, ji obrządzały na oborze (Garbów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 32).

D. lp. *pastuchy*; D. lm. *pastuchów*; wymowa: *pastuxa*.

Por. *pastuch, pastuszek*.

Pastucha II ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Pastucha to taka dziewczynka, co najmała sie do pasinia krów (Łazy). Pastucha goniła te krowy przyz wieś, a one sie zaczeni gzić, i poucikali jyj (Gaśniory).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ciechomin, Lisikierz, Germanicha, Jedlanka, Żdzary, Łazy, Trzebieszów, Żakowola, Gąsioro (zob. mapa 33).

D. lp. *pastuchy*; D. lm. *pastuchów*; wymowa: *pastuxa*.

Por. *pasterka, pasturka, pastuszka*.

Pasturka ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Dziewczyna, która pasie bydło to pasturka (Krasnobród). *Pasturka to dziewczynka, co pasie krowy* (Telatyn). *Pasturka to dziewczyna pasąca krowy* (Karczmiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa (zob. mapa 33).

D. lp. *pasturki*; D. lm. *pasturek // pasturków*; wymowa: *pasturka*.

Por. *pasterka, pastucha, pastuszka*.

Pastuszek I – tom V: 346–347.

Pastuszek II – tom V: 347.

Pastuszek III ‘chłopiec, który pasie bydło’

Pastuszek to chłopak, który pasie krowy w gospodarstwie dworskim czy u gospodarza (Wola Idzikowska). *Kiedyś to bugatsze gospodarze mieli parobków i jeszcze najmali pastuszka, takiego chłopaka, żeby pas krowy* (Łopiennik Nadrzeczny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Głębokie, Dorohuczka, Trawniki, Gardzienice, Łopiennik Górny, Łopiennik Nadrzeczny, Wola Idzikowska, Siennica Duża, Żulin (zob. mapa 32).

D. lp. *pastuszka*; D. lm. *pastuszków*; wymowa: *pastušek*.

Por. *pastuch, pastucha*.

Pastuszka I – tom III: 282.

Pastuszka II ‘dziewczyna, która pasie bydło’

Dziewczynka, która pasła bydło to była pastuszka (Chmiel). *Pastuszka pasie krowy* (Dutrów). *Dziewczyna, co pasła krowy to pastuszka sie nazywała* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, okolice Kraśnika i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 33).

D. lp. *pastuszki*; D. lm. *pastuszków*; wymowa: *pastuška, pastuska*.

Por. *pasterka, pastucha, pasturka*.

Pasy I – tom II: 125.

Pasy II ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do splawu rzeką’

Takie pasy zbite drzewa i to sie splawia rzeką (Kopyłów). *Pasy pływut rzeką* (Zbereże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Zbereże, Stulno, Świerże, Rogatka, Dubienka, Skryhiczyn, Kopyłów, Gardzienice.

D. lm. *pasów*; wymowa: *pasy*.

Por. *plot, szychty, tarcza, tratwę, tratwa*.

Patoka I – tom VI: 393.

Patoka II – tom VI: 393–394.

Patoka III – tom VI: 394.

Patoka IV – tom VI: 394.

Patoka V ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Patoka to dół błota, patoki takie (Krępa). *Droga była bez asfaltu i zawsze błoto na niej, patoka taka nazywały kiedyś* (Krępiec). *Patoka to po dzisiejszemu błoto* (Osiny).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Krępa, Gołąb, Pogonów, Osiny, Krępiec, Franciszków, Zakrzów (zob. mapa 6).

D. lp. *patoki*; D. lm. *patoków*; wymowa: *patoka*.

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapa, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, rozkal*.

Pegeer ‘państwowe gospodarstwo rolne’

Po wojnie założyli pegeery, tu był w Wierzbicy, w Ulhówku (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *A późni poszli do pegeeru, tam pracowali. To dawali po pół metra zboża, to już chodzili dopóki było, ot i tak, takie życie było. Dali nam kasze kukurydziane, kukurydza mielona, musi to z Ameryki utenczas przyszła, to placki piekli i gotowali na mleku* (Jabłeczna). *Kiedyś siewnik, kiedyś siewnik to tylko majątek miał taki. Tak jak dzisiaj pegeer, to kiedyś dwór sie nazywał* (Dorohusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pegeeru*; D. lm. *pegeerów*; wymowa: *pegeer, pegeer*.

Por. *cholchoz*.

Pekaes ‘duży samochód przeznaczony do przewozu ludzi’

Po autonaprawie to jeszcze jeździli pekaesy, ale to rzadziej było (Radecznicza). *Pekaes to był większy samochód i bardzi wygodny, bo dłuższy niż osobówka* (Wielącza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pekaesu*; D. lm. *pekaesów*; wymowa: *pekaes*.

Por. *autobus, autonaprawa, osobówka*.

Perkusista ‘ten, kto gra na bębnie’

Jak miał perkusję i grał na niej, no to perkusista, ale to fachowo musi bęben jest to do grania (Głębokie). *Perkusista to do orkiestry należy* (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *perkusisty*; D. lm. *perkusistów*; wymowa: *perkusista, pyrkusista*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bębniasta, bubnar, tarabanista*.

Perkusja ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Perkusja to do instrumentów muzycznych nalyzata, to sie bębni na tym (Wólka Tarnowska). Każda orkiestra to ma perkusje, bo bez tego to musi by dobrego głosu ni było (Głębokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *perkusji*; D. lm. *perkusjów*; wymowa: *perkuśja*.

Por. *baraban, bęben, bębenek, bubon, taraban, tarambas*.

Piecem przechodzić z klasy do klasy ‘o uczniach słabych, niezastępujących na promocje’

Kiedys to o nauke bardzo ni dbali, duzo bylo takich, co piecem przechodził z klasy do klasy (Olchowiec-Kolonia). Było takie powidzenie, że piecem przechodzi z klasy do klasy, bo sie nie chce uczyć (Mętów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pecem pšexozić s klasy do klasy, pecem pšyxozić s klasy do klasy*.

Piekarnia ‘zakład produkujący chleb’

Tu była piekarnia u nas, gees miał pikarnie (Mołodiatycze). Piekarnie to geesy miały, a po wsiach ludzie mieli swoje piece i sami piekli (Żółkiewka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *piekarni*; D. lm. *piekarniów*; wymowa: *pekarńa, pikarńa*.

Piekarz ‘rzemieślnik, który piecze chleb’

Jak byli Żydy, to piekarz Żyd był (Mołodiatycze). Chlib piecze piekarz w pikarni (Chmiel). Kiedys w każdym domu był piekarz, bo samymu sie piekło chlib (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *piekarza*; D. lm. *piekarzów*; wymowa: *pekaš, pekoš*.

Pień I – tom IV: 358.

Pień II – tom IV: 358.

Pień III ‘domek dla pszczół’

Pień to spycjalny ul wykonany z kłody (Tworyczów). Ja u niego kupiłem cztery pni i pasieke zrobiłem. A każdy jak zakłada pasieke, to musi mieć jakieś informacyjje, co i jak robić (Wola Różaniecka). Miał Mateła pasieke, około stu pni (Motycz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *pnia*; D. lm. *pni // pniów*; wymowa: *peń, piń*.

Por. *pniaak, skrzynka, ul*.

Pierzaczka I ‘kobieta, która drze pierze’

Pirzacka to kobieta, co drze pierze i robi z tego pierzyny (Ługów). Pierzaczka to baba, co szła na pirzaczki i darła pióra (Batorz).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *pierzaczki*; D. lm. *pierzaczków*; wymowa: *peżačka, piżačka, pežočka, pižočka, peżacka, piżacka, peżocka*.

Pierzaczka II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pierzaczka to takie wspólne darcie pierza na wsi (Jarczówek). W zimie kubiety zbirały się na pierzacke (Żdzary).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Łukowa.

D. lp. *pierzaczki*; D. lm. *pierzaczków*; wymowa: *peżačka, piżačka, pežočka, pižočka, peżacka, peżocka*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierzaczki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Starsze ludzie przychodzili, jak były pirzocki czy ubirocki, to takie starsze baby przychodziły, takie przyspiewki, śmiały się, na przekory takie, a tero nic (Kocudza). Tam były pierzaczki, dziwki na wsi darły pióra i miała być kolacja, i do świtu zobawa (Wólka Abramowska). Schodziło się tam dziesięć, dwanaście panienek, a chłopaki to się schodziły zewsząd, bo chłopaki jak się dowiedzieli, że pirzaczki, to zewsząd przyjeżdżały. Jak się pióra darło, to się śpiewało różne piosenki, a chłopaki co robiły, rzały, śmiały się, te papirosy ckały (Branew). To pirzaczki się schodziły na pirzaczki, i szło darcie pirza (Ługów). Teraz młodzież, to siedzi w dumu, każdy w telewizor patrzy i więcy nic. A kiedyś były przūdki, chodziło się, były pirzacki, chłopoki przychodzili, kūdziele polity. Wszystko było na wesolo. Jak się posło gdzie piórów drzyć, to gospodyni nasykowała kapusty, kartofli, kasy jakej, najod sie cłowiek, zadowoluny, potańcował. Catu noc sie darło, do pirsy, do drugij, do rana muzyka. A teraz pirzaczki to tak ji kiełbaska, i galaretka, i ciasto rozmaite, bo wszystko po pańsku i pirzacków ni mo, ni ma chto drzyć piórów, bo młode nie chcu, tylko starych babków trza nawołać, i babki na jedzenie nie chco tera chodźć, i take teraz casy su (Kłoczew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lm. *pierzaczków*; wymowa: *peżački, piżački, pežočki, pižočki, peżacki, piżacki, peżocki, piżocki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierzak ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pierzak to takie wspólne kobiet darcie pierza (Mszanna). Baby się schudzili na pierzak, no i darli te pióra, to był pierzak po dawnymu (Moniatycze). Jak ktoś chciał drzyć pierze, bo przeważnie nie było kołdrów, tylko robiło się pierzyny i poduszki z pierzy, to trzymało się gęsi czy kaczki i ubdzirało się te gęsi przeważnie tam dwa razy do roku, i robiło się tak zwany pierzak. Chudziło się i zapraszało. Schudziły się kobiety i chłopcy sie zeszi. Nie było tak, że kto chciał, ten szedł, nie. Tylko te, co byli zaproszone. Tam jedna osoba czy dwoje z domu poszła. Na środku było tam to pierze w czemś wysypane

i brało się te pierze i się darto. A śpiewali na całe gąrla. Śmieli się i różne żarciki opowiadali. Po pierzaku była kulacja. A przy pierzu to i nie trza było telewizora. Wszystko ze wsi, co tam było, to poznosili i rozmawiali, obmawiali. Plotek więcej było jak tego pierza. Chłopom nie dawaliśmy drzyć pierza, choć chłopcy byli. Chłopcy się zeszli i później wóde pili. A kobitom to wino stawiali i tak się darto (Stawek). Pierzak to takie więcę spotkanie towarzyskie na wsi, kobiety darty pierze na pierzynie, a kawalerka żartuje i przyszkadza (Kumów Majoracki). Trzymało się gęsi i ubdzirało się te gęsi przeważnie tam dwa razy do roku, i robiło się tak zwany pierzak (Nadrybie). Pierzak to rwanie piór szczególnie na wieczórkach, a to były schadzki kilku lub kilkunastu kobiet w domu jednej gospodyni (Siedliszcze). Pierzak to uroczystość przy darciu pierza (Mołodiatyczne). Po pierzaku była kulacja. No i tak u jednej darli, potem poszli do drugiej darli. No, nie było telewizorów, to co było do roboty (Staw). Trzymało się gęsi czy kaczkki i ubdzirało się te gęsi, i robiło się tak zwany pierzak (Głębokie). Pierzak, to pióra darli, to takie zabawy robili (Wytyczno). Pierzak to rwanie piór po wieczorach (Sielec). Po pierzaku była kulacja, a przy tym tańce, zabawa, śmichu pełno i tańców (Kopina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *pierzaka*; D. lm. *pierzaków*; wymowa: *peżak, piżak*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirezawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierzaki I – tom II: 128.

Pierzaki II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pierzaki to inaczy darcie pierza (Wola Uhruska). Przychodziły baby, narobiły my jedzenia, pierogów napiętky, zasiadałyśmy tak naobkoło siebie i poduszki żeśmy robiły z pierza. A co przy tym się te baby kiedyś naplotkowały, chłopów tam nie mogło być, bo to takie babskie zwieczórki te pierzaki byli (Brzeźno). W zimie kobity schodzili się na pierzaki (Bytyń). Pióra darty, to takie pierzaki robili, to poschodzili się dziewczyny, chłopaki (Wytyczno). Pierzaki to w zimie byli (Hołowno). Poschodziło się nas więcę, a jak nie to, o tak, o te po trochu, to pióra darty, to takie pierzaki robili dziewczyny (Skryhiczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lm. *pierzaków*; wymowa: *peżaki, piżaki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirezawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pierze I – tom III: 293.

Pierze II ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Schudzili się kobiety na pierze i darli te pióra wiczorami do pierwszy, do drugi godziny, bo ludzie trzymali gęsi, tera kołdry kupujo, dawno to było pierzyny i każdy trzymał te gęsi, aby te pióra miał, i te poduszki byli, i pierzyny byli, i każdy se sam uchował, i tak to było. I późni to wszystko się zmieniło, zmieniło się na lepsze. Bo dzisiaj to prawda popatrzeć na tyn świat, no znaczy wszystko, znaczy. Ale my pamiętamy ze starszych

ludzi, że weselej było, lubieli się ludzie, choć ciężko pracowali, ale jeden drugiemu pomógł i każdyn jakoś się ubroził (Susiec). Teraz nie ma gęsi i nie ma pierza, nikt ni robi, bo po co robić pierze (Wohyń). Te pierze to było takie, że tak razem darły, schodziły się w kilkanaście na wieczór i to skubały, śpiwały. Jak już wyskubały te kobity, te jedzynie było (Babin). Pierze było. A przy pierzu to i nie trza było telewizora. Wszystko ze wsi, co tam było, to poznosili i rozmawiali, obmawiali. Plotek więcej było jak tego wieczoru, tego pierza. A tera nicht nikogo nie widzi, gęsi ni majo i piór nie dro, ale i zabaw ni robio (Moniatycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. pierza; D. lm. pierzów; wymowa: *peże, piże*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczk, pierzak, pierzaki, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pierzowe ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pirzowe to było tak. Jak się zbirało kobit, sąsiadki, kuzynki, tam po kolei się poszło, przydź do mnie, przydź do mnie, jak zedrzymy tu mnie, to pódzimy do ciebie, to się naschodziło pełno, pełno chatupa kobit. W przetaki, w miednicki każdy pirze dar, te pirze się zdarło tu jedny przykładowo, no to tak, na wieczór trza było coś naładować jeś, a to placka kawołek, a to kiedyś tam kanapków nie było, ze to jak tera, ze kanapki, to tam po krumce placka i na wieczór te kobity sły do dumu. Sie siedziło do dwunasty godziny, do jedynasty godziny. Późni jak się zdarło już te pirze, przykładowo tu ty jedny, była łokreżna, to sie tam ładowało bigosu, kotletów, jo pojechałym kupić na te pirzowe. To sie nazywało pirzowe, to zakuńcynie, to pirzowe było. Tam było herbaty, bigosu, kiełbasy i była łurocystość po zakuńcyniu tych piór, flaske wódki, kobity wypity, która tam mogła. Na drugi dzień sie sło do drugi całym tym zgromadzynim, znowu sie chodziło jaz sie zdarło, tydzień cy półtora i to tak sie sło po kolejii, tak ze była robota, cału zime co wieczór nie było mnie w dumu. Tak było. Tak było, ze wieś, panny, kawaliry było łobgodane łod a do zet, jako ta, jako tamta, wiadomości bieżące były z cały wsi zniesiune, kazdy łopowiało. Jesce jak jo pamitum jak byłym takim małym chłopokim, to tyż tu nos darły pirze, to znowu łopowiały to strachach, jak straszycie downo. To tam chłop jechoł furmanku i znalaz takiego druga, taki no ładny drug dybowy, no to wziun. I tego druga postawił w sini, topar to drabine, co była na górę. Jak sie w nocy zacun tyn drug thuc, ale to było tyz dużo taki fantazji, tak nie było co, to jak ktoś chcioł zaistnić, to wymyśłoł takie jesce z down downa, i to takie tam rozmaite rzeczy. Jo lubiołym to, to stuchać to tych strachach. Ale późni to sie bołym na wieczór z dumu wyjść (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. pierzowego; D. lm. pierzowych; wymowa: *peżowe, piżowe*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczk, pierzak, pierzaki, pierze, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pierzówki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Te pierzówki to sie u nas tak odbywaju prawie co rok. Przychodziły baby, no i wieczorami śmy darły, do dziesiąty, do jedenasty pirze sie darło. Jak sie darło pirze dwa, trzy wieczory, to sie późni robio take łuczte. Postawiło sie chlyb, kwasek taki chlybowy, co

sie kiedyś robiło, no ji tako łuczta, późni i potańcowały se, pohulały, pobawiły za te grzeczność jako darty te pirze. Chłopoki przychodżyły, miały taki jak to no, downo taki bębenek, tym bębenkiem tam tym tłuckim i na łogankach przygrywały, tańcowały, bawiły sie łuradowane, łucieszune były za to, że jim taku grzeczność sie zrobiło, ze te pirze darty (Babin). Pierzówki to była rubota i było przyjęcie z okazji zakończenia darcia pierza (Chmielnik). To pirzówki to sie u nas tak odbywały zawsze w zimie (Strzeszkowice Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bełżyc, Opola Lubelskiego i Lublina.

D. lm. *pierszówków*; wymowa: *peżufki, piżufki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pióraczki, piórnica, piórnice, piórniki, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Pilarz ‘człowiek ścinający drzewa’

No i byli też zatrudnieni pilarze. Nikt nie myślał wtedy o takiej pile, jak dzisiaj jest, elektryczna czy spalinowa. Elektrycznej do lasu nie było możliwości przecież, żeby korzystać z tego. A i tych spalinowych też nie było, też nikt nie znał tego. Tylko piły ręczne, gdzie dwie osoby musiały to drzewo ściąć. I do tego to był pilarz (Leszkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pilarza*; D. lm. *pilarzów*; wymowa: *pilaś, pilaś*.

Piłka I – tom IV: 361.

Piłka II ‘gumowa piłka do gry w dwa ognie’

Tera to siedzo, a kiedyś to piłka była w użyciu, chłopaki i dziewczyny w te piłke grali (Sielec). Piłka to była jakaś taka gumowa i tym grało sie (Derewiczna). Chłopcy robili sobie piłki z wełny z krow, jak paśli krowy na pastwisku, to skubali te wełne i ubijali takie piłki, ale mieli niektóre też piłke gumowe (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *piłki*; D. lm. *piłek // piłków*; wymowa: *pijka, piłka*.

Piorunochron ‘urządzenie chroniące przed uderzeniem pioruna’

Piorunochron to był od pioruna, drut taki długi wkopany w zimie i dzieś tam zaczypiony na domie (Chłopiatyn). A później dawno, dawno, przed trzydziestym dziwiątym rokiem, to już były te piorunochrony, ale jeszcze jak ja byłam mała, wioski były drewniane, domy kryte słomo, to jak zaczęło sie palić, tak cała wioska poszła z dymem (Weremowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *piorunochrona // piorunochronu*; D. lm. *piorunochronów*; wymowa: *porunoxron, porunoxrun, pierunoxron, pierunoxrun*.

Pióraczki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Byli pióraczki. Jak przyszła jako gusposia, zawułała takich pannów kilkanaście, i przysła takie chłopaki, i randka była tako, i znów tańcowali po pióraczkach (Sułów). Na

pióraczki to sie panny schodzili i kawalery z harmonio, i tańce, i rubota razem szła (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa i południowo-wschodnia.

D. lm. *pióraczków*; wymowa: *porački, puročki, puracki, purocki*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Piórnia ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Piórnia to jest skubanie pierza (Sitno pow. Biała Podlaska). Kto gęsi trzymał, naskładał tam tych piórek worek cy dwa, to robił kilka razy w roku te piórnia, żeby mu nie zawilgły te pióra, bo som nie doł rady. Ło, podarli trochy te pióra, tyż była kolacja, a potem muzyka (Dzwola). Schodzili sie dziewczochy na piórnie ji skubali pióra, a kawalery to chodziły pod oknami i cekały, a jaz tam to zeskubio, a śpiewania było, a piosenek najrozmaitszych. Śpiewali i takie jak na weselu i takich różnych, a potem to przychodziła orkiestra, to znacy jeden muzykant na skrzypcach, a jeden taki bębenek, co dzwuniło i bębniło sie. W rękę miał paleckę, a drugim krycił i tak i dzwunił, a tyn grał, a tańcowało to wszystko po tej juz, po piórni. A jak piórnia była, nieraz i trzydzieści było tych dziewczuch we wsi, bo to dziewczyn duzo ji skubały pióra, ji śpiewali najrozmaitsze piosenki (Olchowiec-Kolonia). Pióra darło sie łod godziny siódmy czy ósmy, a jak zimowo poro, to sie późni szło na piórnia. To sie pióra darło do godziny jaki dziesiąty, a późni potańcówka. Zawołały jakigo ze skrzypcami i tańcowały dokąd chciały, te skrzypce to cała torkiestra była (Branew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu, Zamościa, Janowa Lubelskiego i Białej Podlaskiej.

D. lp. *piórni*; D. lm. *piórniów*; wymowa: *purńa, purńo*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki*.

Piórnie ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Późni jak sie skończyła kapusta, piórnie były, tak sie nazywało darcie piór (Branew). Były piórnie po chałupach, nawet i teraz te piórnie sie drze (Opoka). Najfajniej to było jak sie darło pierze. Jak już taka panna była podrastająca i to właśnie po Bożym Narodzeniu, bo to sie już robiło, jak sie nie robiło w polu, mówiło sie piórnie robimy. Chodź, przyjdźcie tam wszyscy, bo u nas piórnie. No i był bigos, tam może nie taki jak na święta, bo przecież ludziom nie było dobrze, była bieda. Ale już taki lepszy ten bigos, troszeczkę lepszy był zrobiony, jakieś tam kartofle do tego bigosu, jakiś barszcz. Ciastka to wiem, że na cało blache mama piekła [. . .]. Tańce były i jak były te piórnie, to czasem chłopcy sie podkradli. Jak sie tu wszyscy, wszystkie kobiety zagapiły, a śpiewane były przepiękne pieśni [. . .], to chłopcy sie podkradali, bo to przetaki to były takie okragłe zrobione z takiej jakiejś sklejki, deseczek takich okragłe, to sie tak zwiżało i siatka była z drutu pod spodem i to sie przesiewało zboże do siania, ale to służyło i do piórni. Bo kobiety sobie kładły na kolana, siedziały na stołeczkach, na kolana taki przetak kładły, darły pierze. Na przykład jak mi mama robiła wyprawę, to darły pierze. Jak chciała zmienić pościel, jak już była stara, to też gęsi trzymała i z tych gęsi podskubywała je. I później robiło sie, darło sie to pierze i wyspy sie kupowało i robiło sie pierzyny. [. . .]. I chłopcy wpadali, rozdmuchiwali z tego przetaka pióra. To te kobiety szatu dostawały, denerwowały

się, goniły tych chłopaków (Antoniów). Były piórnie, pióra się darto, zapraszały się na piórnie, czestowały. To pare dni te piórnie, a chłopaki przychodzili i psocili (Żabno). Piórnie to darcie pierza (Osmolice). Piórnie były, bo każda gospodyni trzymała gęsi, na pierzynkę, na poduszke, to przecież tam nie było kołder gotowych, wszystko dla dzieci z piór i każdy trzymał gęsi, i te pióra z tych patek trza było obskubywać. I wtedy się schodziły do jednego, pięć, sześć, siedem, nawet dziesięć kobiet, i co wieczór przychodziły skubały te pióra. A na koniec była libacja i tańce nawet. [...] i grajek, i tańce, i to było takie wesołe. Schodziły się, śpiewały takie piosenki ludowe (Weglinek). No ji tak chodzili łod chatupy do chatupy, jak dziś u tyj skubali te pióra, to u tamtyj. Najbardziej to w sobote były te piórnie, bo już do dwunastyj, dłużej nie skubali, bo ze niedziele zarwio. A znowu ten muzykant to grał i grał, to se wszystko potańcowało (Godziszów).
Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lm. piórniów; wymowa: *purńe*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Piórnik I ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Piórnik taki, no rwanie piór szczególnie na wieczórkach, a to były schadzki kilku lub kilkunastu kobiet w domu jednej gospodyni (Siedliszcze). Piórnik to spotkanie kobiet, na którym obrywało się pióra gęsi (Maziły). Piórnik to darcie piór (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Chełma i Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. piórnik; D. lm. piórników; wymowa: *purńik*.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Piórnik II ‘schówek na obsadkę i pióro’

Kiedyś to piórniki były drywniane, takie samymu robione (Poniatowa). Mama mi sama uszyła piórnik i z tym du szkoły się szło (Polubicze Wiejskie). Tera to wymyślają te piórniki, różne tam wzory, mudele, a kiedyś to skrzyneczka taka długa była, niduża i drywniana, aby schować te obsadkę, gumkę, ołówek, jakieś kredki, i tyle (Podborcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. piórnik; D. lm. piórników; wymowa: *purńik*.

Pióro I – tom VII: 269.

Pióro II – tom VII: 269–270.

Pióro III – tom VII: 270.

Pióro IV ‘blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem’

Pióro maczało się w atramencie (Krasnobród). Pióro było do pisania (Orłów Drewniane). Zamiast długopisu to było pióro atramentowe, były pióra takie i atrament (Kanie). Pióro to się nanurzało w atramencie i się pisało (Kamionka). Trzeba było się uczyć

kaligrafii, takie krzyżówki były, pióra z takimi, krzyże po prostu były z takim otworkiem, to właśnie bardzo ładnie się pisało, do kaligrafii tylko pióra się nadawały, no i później były takie inne, ale w zasadzie nam nie pozwalali, nam innymi piórami pisać, ale też takie zwykłe były drewniane te obsadki i tak się nasadzało te pióra. Przecież się łamały te pióra, dzieciaki nieraz bili się, jak to w szkole. No i później trzeba było wyjąć to pióro, no i drugie założyć, ale kaligrafia była obowiązkowa (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 23).

D. lp. pióra; D. lm. piór; wymowa: púro.

Por. stalka, stalówka.

Piórzaczki ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Piórzaczki to wspólne darcie piór (Krzemień). Jak robiły piórzaczki, darty te pióry, darty, na ostatek, jus miało się kuńczyć, te piórzaczki miały się kuńczyć, zrobiła jem kolacju. A na to kolacju to była kapusta z chlebem ji kasa jaglana. No ji potem przysed grajek, jak to mówiu, ze skrzypcami grać. Ale ji przy tym, przy tych skrzypcach, znalazł się ji na klarneckie. Jesce lepe przysmaki dawali. Bo ci wzięli, naszykowali, nakrajali w rajtok ji przyszli wszystkich dziewczyców, chłopoków, dawali, ji bierzta jak chceta. A łone sie ojadły, a potem tańcowały do półnoka. No, ojadły sie, potem ji tańcowały, jak mówicie, ji śpiewały. A nawet się ji biły później. Łu Jaśkowych to całe łokna wywaliły. Przysliśmy do domu ji potem znów te robiliśmy piórzaczki. U nas były dwa razy w tygodniu (Biała). Zabawa była tam, dzie się pióra darło, tu sąsiadów cy w domu się robiło. A schodziło i do godziny drugi, trzeci. Na skrzypcach się grało. Przychodziło, ile się prosiło. Chodziło tam dziesięć, dwanaście panienek. A chłopaki to się schodziły to zewsząd, nik nie zapraszoł chłopaków, bo chłopaki jak się dowiedziały, że piórzaczki, to i z Chrzanowa, i z Godziszowa, zewsząd przyjeżdżały. Jak się pióra darło, to się śpiewało różne piosenki (Branew). A, no to zesły się dziewuchy ji wiecór zrobiły piórzaczki (Andrzejów pow. Janów Lubelski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lm. piórzaczków; wymowa: pużacčki, pużočki, pużacčki, pużočki.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pirza ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pirza to spotkanie, kilka kobiet się zbierało do darcia piór (Babin). Na pirza szli do jedny chałupy, potem do drugi (Wronów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-zachodnia.

D. lm. pirzów; wymowa: piża.

Por. darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.

Pirzawiny ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Pirzawiny to darcie tego pirza i zabawy urządzone na zakończenie darcia pierza (Chodel). Pirzawiny urządzały się w wieczory zimowe, spotykali się na darcu tego pirza i potem zabawa, częstowali się (Zagórze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Bełżyc.

D. lm. *pirzawinów*; wymowa: *piżawiny*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, skubanie piór, wieczórki*.

Pisać ‘kreślić na papierze litery, cyfry’

Pisać to trza starannie, a nie jak kura pazorem (Majdan Obleszcze). *Pisać można ręcznie, ale też so maszyny do pisania* (Lubenka). *Teraz to kaźdyn umi pisać, a kiedyś to sie krzyżykiem podpisuwali* (Kosmów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *писаć*.

Por. *bazgrać*.

Pismo ‘pisemna wypowiedź prywatna, przesyłana w kopercie’

Mój dziadek to mówili zawsze, że pismo przyszło, nie list, ale pismo, jest pismo od wnuka, mówili (Pawłów). *Pismo to inaczy list, no to, co jest napisane, i jest w kopercie* (Putnowice Wielkie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *pisma*; D. lm. *pism // pismów*; wymowa: *пismo*.

Por. *list*.

Piszczalka ‘prosty ludowy instrument muzyczny dęty w formie piszczałki z drewna, z otworami bocznymi’

Pastuchy krowy paśli i takie piszczałki z drewna strugali, to lipa przyważnie sie nadawała (Mosty). *Taki fujarki, piscałki takie strugały chłopaki. Zdolne były, bo takie coś wystrugać, zeby grało, to trudne było* (Leopoldów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *piszczałki*; D. lm. *piszczałków*; wymowa: *пиščаўка, писцаўка, пиščоўка, piscouka*.

Por. *fujarka*.

Plac I – tom IV: 362.

Plac II ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Plac to miejsce na stawianie domu, budynków jakichś (Ujazdów). *Jak dustała młoda czy młody od łajca plac, to sie zara budowali* (Wojśławice Kolonia). *Dom to tyle stojot bez placu, bo plac był ni nas* (Lisiowólka). *Nasz małyj rodzinny dom to nasz był na Kałach. My mieli na, na takiej łące, [...], babka miała po sto tysięcy im dać, po sto rubli, to nie tysięcy, tylko rubli. Trzysta rubli wziena splateu, bo była z gospodarki i nie dała żadnemu. To mama mówiu poszli na służbę, zarobili se pieniądze, kupili se plac, kupiła se drzewa, dopier se bude postawili* (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *placu*; D. lm. *placów*; wymowa: *plac*.

Por. *kukrzysko, placówka, siedlisko*.

Plac III ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Na tym placu to drzewo zbirali, i potem w tratwy i na rzekę (Husynne). To różnie mówili, binduga i plac, ale tu to więcy plac (Wereszczyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *placu*; D. lm. *placów*; wymowa: *plac*.

Por. *binduga, ład, przystań, skład, składnica*.

Plac targowy ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

W każdym mieście był plac targowy, i tam sprzedawano i kupowano różne produkty rolne (Przytoczno). Plac targowy to jest w tym miejscu w każdym mieście, dzie sprzedaje się różne towary (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Łukowisko, Sitno pow. Biała Podlaska, Zahajki pow. Biała Podlaska, Rogoźniczka, Witoroż, Drelów, Żakowola, Okrzeja, Krępa, Przytoczno, Świeciechów, Księżomierz, Basonia, Opoka (zob. mapa 25).

D. lp. *placu targowego*; D. lm. *placów targowych*; wymowa: *plac targowy*.

Por. *rynek, targowica, targowisko, targownia*.

Placówka I – tom IV: 362.

Placówka II ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Placówka to miejsce, dzie stoi dom, albo miejsce po domie (Hulcze). Placówkę dustała od ojców, żeby se dom wybudowała (Nasiłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *placówki*; D. lm. *placówek // placówków*; wymowa: *placufka*.

Por. *kukrzysko, plac, siedlisko*.

Plaster ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Wosk z zaczątkiem komórek pszczelich to plaster, i na nim miód był (Miedzyrzec Podlaski). Miód pozyskiwało sie przez wycinanie plastrów (Osiczyna). Plaster miodu, i z tego plastra potem to takie płynne jest (Hosznia Ordynacka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *plastra*; D. lm. *plastrów*; wymowa: *plaster*.

Por. *rama, ramka, suchary, węża, woszczyna*.

Pleban ‘duchowny katolicki’

Pleban to więcy dawne, tera to ksiądz mówio (Nowa Wieś). Pleban na księdza sie mówiło, ale to więcy tak, żeby tego nie słysoł (Okrzeja).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *plebana*; D. lm. *plebanów*; wymowa: *pleban*.

Por. *kapłan, ksiądz*.

Plebania ‘mieszkanie księdza’

Plebania to mieszkanie księdza (Obrowiec). Ksiądz mieszka na pływaniu (Jasionka). Tera to budują zara przy kuście ładne plebanie, a kiedyś to więcy skromni było (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *plebanii*; D. lm. *plebaniów*; wymowa: *plebańa, pływania*.

Płaski ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Głównie to płaski teren jest tutaj (Basonia). Tu teren płaski jak stół, gór ni ma (Wisli). Tu u nas wszędzie płasko, płaski teren (Żabików).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *płaskiego*; D. lm. *płaskich*; wymowa: *płaski*.

Por. *równica, równina, równy*.

Płot I – tom IV: 366.

Płot II – tom IV: 366.

Płot III ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do splanu rzeką’

Płot to zbite pale drzewa, które sie splania rzeko (Dańce). Płot nazywali, bo to drzewo było tak powiązane i jak płot wyglądało (Opole).

Źródła: PM.

Geografia: Matiaszówka, Dańce, Motwica, Rusiły, Opole, Kodeniec, Wyhalew.

D. lp. *płotu // płota*; D. lm. *płotów*; wymowa: *płot, płot*.

Por. *pasy, szychty, tarcza, tratew, tratwa*.

Płotek ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Płotek jest w starym kościele przy ołtarzu (Łukowisko). Płotkiem kiedyś był oddzielony ołtarz od reszty kościoła (Żulice). Te płotki to jeszcze w starych kościołach so, w nowszych nie robio tego (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lublina, Krasnegostawu, Zamościa, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 17).

D. lp. *płotku // płotka*; D. lm. *płotków*; wymowa: *płotek*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, przepasanie, rajskie wrótka, wrótka*.

Płyciutko ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Tu płyciutko jest, można przejść na drugie strone (Borowiec). Por już tutaj to płyciutka rzyka, tu płyciutko, mało wody (Zaporze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pućútko, płycútko*.

Por. *mielizna, płycizna, płtyko*.

Płycizna ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Jak mało wody w rzece, to płycizna (Czemierniki). *Sucho było i w rzece płycizna, dno widać* (Stara Wieś).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego.

D. lp. *płycizny*; D. lm. *płyciznów*; wymowa: *pućizna*.

Por. *mielizna, płyciutko, płtyko*.

Płtyko ‘mało wody w rzece, blisko do dna’

Płtyko bardzo, w tym miejscu nie popłynię, bo dno widać (Rudka). *Płtyko to wtedy, jak prawie dno w rzyce widać* (Oblasy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pućtko, płtyko*.

Por. *mielizna, płyciutko, płycizna*.

Pniak I – tom IV: 369.

Pniak II – tom IV: 369–370.

Pniak III ‘domek dla pszczół’

Ule kiedyś rubili w pniokach drzew i chyba z tego, to sie nazywa pniok (Gościeradów). *Stare ule to pnioki takie* (Maziarka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *pniaka*; D. lm. *pniaków*; wymowa: *pnak, pnok*.

Por. *pień, skrzyznka, ul*.

Pobór ‘pobór do wojska’

Pobór du wojska to był na jesini albo wiosno (Orłów Drewniany). *Jeszcze za cara, to mówili, że jak był pobór, to już szli na pare lat, nie tak jak tera, że tam dwa lat i tyle* (Kołacze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poboru*; D. lm. *poborów*; wymowa: *pobur*.

Por. *branka*.

Po chachłacku ‘mieszana mowa polsko-ukraińska’

My mówilim kiedyś tak nurmanie, u nas po chachłacku to było (Hołowno). *Moji mamie to lepi było gadać pu chachłacku* (Wisznów). *Trochy wychodzi pu polsku, trochy pu chachłacku* (Orchówek). *I Polacy mówili pu chachłacku, a Ukraińce tyż pu polsku mówili* (Pokrówka). *To sie nazywało po naszemu, taki język chachłacki, taka słowiańska mowa, bo to nie było po ukraińsku, tylko po chachłacku* (Mołodiatycze). *Po chachłacku, to mówienie tak po prostu, po naszemu* (Dołhobrody). *Tu, u nas to było mówienie pu*

chachtacku. Mie dowódca mówił tak, ty to wsiema jazykami mówisz, i pu polsku, i pu chachtacku, i pu ukraińsku (Dańce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *po xaxučacku, pu xaxučacku, po xaxłacku, pu xaxłacku.*

Por. *chachtacka mowa.*

Pochwalony ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

Wchodzo do mieszkania i pochwalony mówio (Staw Noakowski). Du domu jak wchodził du kogo, to bez puchwalunego nie wszed, tera to burknie dzień dobry i tyle (Wierzchowiska). Stasio to un sie wiecznie śpieszuł, to prędko powi pochwaluny, i już mówi, z czym tam przeszedł, i zara wychodzi, bo czasu ni ma (Basonia). Domownicy to odpowiadali na pochwalony i mówili na wieki wieków. Amen (Zakrzów). Pochwaluny kumo, dzie tak lecicie (Turka). Chto tam dziś z młodych, a i zy starych ni každyń, powi pochwaluny, burknie tam dzień dobry i już, a dawni to było inaczy, z Bogiem bardzi, religijne ludzie byli, pubożne (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *poxfalony, poxfaluny, puxfaluny, pokfalony, pokfaluny.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony Jezus Chrystus.*

Pochwalony Jezus Chrystus ‘pozdrowienie domowników po wejściu do domu lub pozdrowienie osób spotkanych na drodze’

Pochwalony Jezus Chrystus to takie przywitanie (Wiryki). Kiedyś, jak sie wchodziło do kogo, to trza sie było przywitać jak trzeba, to mówili pochwalony Jezus Chrystus, a tera to już mało praktykujo (Wielkopole). Jak sie do kogoś wchodzi, to wypada powiedzić pochwalony Jezus Chrystus, bo to szacunek dla gospodarza jest (Modryniec). A kiedyś jak przyszed ktoś ze wsi to pochwalony mówił, nie dzień dobry, a jak ja była jeszcze mała i obcy taki przyszed do nas i powiedział pochwalony Jezus Chrystus, to moje ojciec mówili, że taki uczony, a po naszymu gada, bo jak z miasta to przeważnie można było poznać, bo mówili dzień dobry, a u nas to niech będzie pochwalony Jezus Chrystus i niechtóre to jeszcze mówili i dzień dobry, a te z miasta to tak szlachetnie dzień dobry (Żrebce). Jest taki, co przydzie i ładnie mówi pochwalony Jezus Chrystus, to od razu widać, że człowiek tuczciwy, chrześcijanin, a jest taki, co wlozie jak świnia i burknie tam to dzień dobry, no to już puganin. Ja mówie, a co to już puchwalonego zapumniałeś, no i łon wyszeł i jeszcze raz przyszeł i mówi już pochwalony Jezus Chrystus. A ja mówie, na wieki wieków amen, i już można rozmawiać (Nielisz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *poxfalony izeus xrystus, poxfaluny izeus xrystus, pokfaluny izeus xrystus.*

Por. *dzień dobry, niech będzie pochwalony, niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, pochwalony.*

Pociąg ‘pojazd szynowy, składający się z lokomotywy i wagonów’

Pociąg to parowóz z wagonami, co jedzie po szynach (Grądy). Pociąg był z wagonami taki towarowy, a taki dla ludzi to tam dwa wagony najwyży (Siedliska pow. Krasny-

staw). *Pociągi były. Tu u nas przecież był pociąg, ale bilety były bardzo drogie i nie każdego było stać* (Wólka Łabuńska). *Jak so szyny, to może jechać pociąg* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Ja pociągiem nie jechała w życiu, a autobusem to jechała dopiero po ślubie* (Huta).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pociagu*; D. lm. *pociągów*; wymowa: *poćoŋk, poćuŋk*.

Por. *kolej*.

Pocziarz ‘doręczyciel przesyłek pocztowych’

To mówili listonosz i pocziarz, no bo z poczty był (Bohukały). *Pocziarz, no bo on pracuje na poczcie i stamtąd te listy roznosi* (Wólka Abramowska). *Pocziorz to kiedyś był jeden na dwie, trzy wsi* (Wandalin).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *pocziarza*; D. lm. *pocziarów*; wymowa: *poćcaš, poćcoš, poćcoš*.

Por. *donosiciel, doręczyciel, listonosz, pocztylion*.

Poczeredka ‘pomocnik pastucha’

Pastuch miał jeszcze pomocnika, nazywali jego poczeredka (Samowicze). *Poczyredka to taki, co dopiero uczył się, sam nie pas krów* (Worgule).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *poczeredki*; D. lm. *poczeredków*; wymowa: *poćeretka, poćyretka*.

Por. *podpasicz, przypasicz*.

Poczęstne ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

Jak odpust, no to się stało na poczęstne, żeby się gościć (Braciejowice). *Zaszłam do nich, to tam zara poczęsne było, taki był naród gościnnie, nie to, co tera* (Polichna).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *poczęstnego*; D. lm. *poczęstnych*; wymowa: *poćęstne, poćęstne, poćęsne, poćęsne, pocesne*.

Por. *goście, gościna, poczęstunek*.

Poczęstunek ‘ugoszczenie i życzliwe przyjęcie kogoś’

Jak odpust w Starym Zamościu był, to my jechali do rudziny na poczęstunek (Udrylicze). *Szli ludzie na Antuniego do Redeśnicy, to się zapraszało na poczęstunek, ugościli się i poszli dały* (Sąsiadka).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poczęstunku*; D. lm. *poczęstunków*; wymowa: *poćęstunek, pocęstunek, poćystunek*.

Por. *goście, gościna, poczęstne*.

Poczta ‘placówka zajmująca się dostarczaniem korespondencji i przesyłek’

Poczta tu zawsze była i na ty poczcie pracowali urzędnicy pocztowy (Krasnobród). *Poczta u nas była daleko, to listonosz woził listy, gazety, na trzy wsi był jeden* (Żrebce).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *poczty*; D. lm. *pocztów*; wymowa: *počta, pocta*.

Pocztówka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabudki, kwiatów, lub bez fotografii’

Takie pocztówki z kwiatami jakimś, i to sie kiedyś wysyłało, życzyło sie, tera to zanięło jakoś (Wierzchowiska). *Zawsze Zosia to mi pocztówkę z urlopu wysyła* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pocztówki*; D. lm. *pocztówek*; wymowa: *počtufka, poctufka, pučtufka*.

Por. *kartka, odkrytka, widokówka*.

Pocztylion ‘doreczyciel przesyłek pocztowych’

Listy, co nosił, to jego nazywali listonosz i pocztylion, jak tam komu pasowało (Załucze Stare). *Pocztylion to z tymi listami rowerem jeździł* (Bohukały).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *pocztylion*; D. lm. *pocztylionów*; wymowa: *počtyłon, poctyłon, počtyłun*.

Por. *donosiciel, doreczyciel, listonosz, poczciarz*.

Pod chórem ‘przedsionek kościoła’

Wysoko był chór, no i jak sie wchodziło do kościoła i sie stawało zaraz po wejściu, no to sie mówiło, że to pod chórem, takie oddzielone od całego kościoła, ale to stare kościoły miały takie miejsce, w nowych ni ma (Dawidy). *Młode to lubiały se stanąć pod chórem, ale ksiądz gonił i trza było daly na kościół iść* (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Parczewa i Łukowa (zob. mapa 16).

Wymowa: *pot xurem, put xurem*.

Por. *babinec, kruchta, przedsionek, sieni, sionki*.

Podarunek ‘podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości’

Jak sie idzie du kogo, no to trzeba mieć jakiś podarunek, bez tego to ni pasuje iść (Rudno). *Z wysela przyniesłam podarunek, tera to więcy ciastka dajo, a kiedyś to, co tam mieli, to dali* (Weremowice).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 24).

D. lp. *podarunku*; D. lm. *podarunków*; wymowa: *podarunek*.

Por. *gościnniec, gościnnik, gościńczyk*.

Podatek ‘czynsz dzierżawny’

Od ty dzirżawy to ja musiał zapłacić za każdy rok podatek, ale swojego pola ni było, to dobre było i to (Dobrynka). *To sie płaciło takie od tego, co sie zebrało z ty dzirżawy, no taki podatek sie płaciło* (Częstoborowice).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *podatku*; D. lm. *podatku*; wymowa: *podatek*, *pudatek*.

Por. *dzierżawa*, *opłata*, *zapłata*.

Podbieraczka – tom I: 230.

Podkomornik ‘człowiek mieszkający w cudzym domu’

Podkomornik to taki, co ni miał swojego domu, ale mieszkał u obcych ludzi (Ortel Książęcy). Jak my sie pożynili, to mieszkali jako podkomorniki, bo swojego domu ni było (Glinny Stok). Pokomornik to jak ni ma swojego domu (Wyczółki).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *podkomornika*; D. lm. *podkomorników*; wymowa: *potkomorńik*, *putkomorńik*, *putkumorńik*, *pokomorńik*.

Por. *komornik*, *wyrobnik*.

Podkowa ‘dopasowany do kształtu końskiego kopyta, przybijany kawałek metalu umożliwiający koniowi bezbolesne poruszanie się’

Trza było podkowy przybijać koniom do nóg (Garbów). Harcele wkręco sie w pudkowe, żeby sie koń ni szurgoł (Sól). Hufnalami sie przybijo pudkowy kuniowi (Wola Dereźniańska). Podkowe przybijał kuniowi kowal w kuźni (Malewsczyzna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *podkowy*; D. lm. *podkowów*; wymowa: *potkova*, *putkova*.

Podkowiak ‘gwoździec do przybijania podkowy’

Podkowiak to rodzaj goździa, którym przybijano podkowe do kopyta konia (Brzozowica Mała). Goździe takie wielgie w pudkowie to sie nazywały podkowiaki (Brzozowica Duża).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *podkowiaka*; D. lm. *podkowiaków*; wymowa: *potkoóak*, *putkoóak*.

Por. *hufnal*, *ufnal*.

Podkuwacz ‘ten, który podkuwa konie’

W kuźni podkuwały konie, był spycjalny podkuwacz taki, co w kuźni pracowoł (Brzozowica Duża). Po oswobodzeniu to zem se kupił narzędzie byle jakie, i sie robiło jako podkuwacz. Zaczółem jako podkuwacz robić na drugi wsi, a potem już swojo kuźnie miołem (Słodków).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *podkuwacza*; D. lm. *podkuwaczów*; wymowa: *potkuvač*, *putkuvoč*, *potkuvac*, *potkuvoc*.

Por. *kowal*.

Podkuwać konia ‘przybijać podkową do kopyta konia’

Podkuwać konia to umiał ino kowal, bo to była sztuka (Jedlanka). Kowal był jeden czasem na kilka wsi, to miał co robić, bo jychali podkuwać konie, bo każdy przynajmni jednego kunia miał (Krasienin).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *potkuwać koña, potkuwać kuña*.

Por. *kuć konia*.

Podmok ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Podmok to taki był w lassach, tak mokro, zarośnięte, pełno błota i grzęzło sie, ni wolno było tak wchodzić, bo mogło wciągnąć w tyn podmok (Opoka). Podmoki to takie przepaściste doły, co były wypełnione tymi błotami, bagna takie w lassach (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia – wąski zasięg.

D. lp. *podmoku*; D. lm. *podmoków*; wymowa: *podmok*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Podpasicz ‘pomocnik pastucha’

Podpasicz to chłopak, który pasie krowy w gospodarstwie, ale jeszcze ni pastuch (Rogów). Pudpasicz to jeszcze nie był pełny pastuch (Suchowola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *podpasicza*; D. lm. *podpasiczów*; wymowa: *potpaścić, putpaścić*.

Por. *poczeredka, przypasicz*.

Podwoda ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Na pudwode jedzie, du gminy, bo sołtys kazał (Konopnica). Na pudwode wystół go i mus było jechać (Bychawka). Podwoda to furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa na foszpant (Kryłów). Wysyłali pudwody tam po coś (Wólka Plebańska). Podwoda to kiedys za cara taka jednorazowa furmanka (Komarno). Stójka jak stoi na postoju, podwoda, gdy już wyjeżdża (Sulów). Podwoda, to chyba tyn było, chto sie zgodzi, to jedzie (Tarnawka). Podwoda to ruski wyraz, nasze to stójka (Bohukały).

Źródła: PM, MSGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 34).

D. lp. *podwody*; D. lm. *podwodów*; wymowa: *podwoda, pudwoda*.

Por. *furmanka, stójka, szarwarkowa furmanka*.

Pogłoska ‘wiadomość przekazywana drogą nieoficjalną’

Pogłoske to se ludzie z jedny chałupy do drugi zanieśli, gudzina wystarczyła i cała wieś wiedziała, o co chodzi, tak sie roznusila ta pogłoska po wsi (Chłopiatyn). Gruchnęła po wsi pugłoska, że zabirajo chłopów do Niemiec, trza sie było kryć (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pogłoski*; D. lm. *pogłosek*; wymowa: *pogłoska, pugłoska*.

Por. *wieść*.

Pokąd ‘miejsce, kierunek, do którego się idzie, jedzie’

Pokąd ty jedziesz, tak sie mówi (Rogoźniczka). Pokąd, to w któro strone (Zahajki pow. Biała Podlaska). A pokąd to Bóg prowadzi, mówiło sie du tego dziada, co chodziuł po wsi (Zalesie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *pokont, pokunt*.

Por. *do, dokąd, dokiela, dzie, gdzie*.

Pokojówka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Państwo wy dworze mieli pokojówkę (Grabówka). Moja matka była za pokojówkę we dworze ji tego, i tam był, też mieli tego diabła. I była jeszcze jedna tako koleżanka, i spały sobie tak w tym, no w osobliwym pokoju, i tam tak opowiadały sobie tak cichutko, a to z nich te odzinie ru tam pod próg jaż. Zdarto z nich. Uny narobiły krzyku łobie (Zakrzew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pokojówki*; D. lm. *pokojówek*; wymowa: *pokoiufka, pokuiufka, pukuifka*.

Por. *dwórka, lokajka, służąca, sprzątacza*.

Polak ‘mieszkaniec Polski i osoba narodowości polskiej’

Polak on jest, no bo mieszka w Polsce (Kasiłan). Polak to mieszkaniec Polski, naszego kraju (Bliskowice). Polak może dużo wypić, ale Ruski to może dużo więcej (Turka). Polaków to sie dużo po świecie porozjydzalo, wszędzie so Polaki (Wolica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Polaka*; D. lm. *Polaków*; wymowa: *polak, polok*.

Por. *Polka*.

Polana ‘miejsce niezadrzewione w lesie’

Polana to miejsce gołe w lesie, ni ma na nim drzew (Tarnawatka). Polana to dzieś pośrodku lasu takie gołe miejsce, bez drzew (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *polany*; D. lm. *polan // polanów*; wymowa: *polana, pulana*.

Por. *polanka, wotalinka*.

Polanka ‘miejsce niezadrzewione w lesie’

Na polance to zabawy urządzali, bo było dużo miejsca (Rogózno). W lesie była taka polanka i tam sie młodzież zbirała (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *polanki*; D. lm. *polanek // polanków*; wymowa: *polanka, pulanka*.

Por. *polana, wotalinka*.

Poleczka ‘wirowy taniec o szybkim tempie’

Poleczka to taki prędki taniec, ni każdyn potrafi (Rozłopy). Moja babcia to jak w poleczke poszła, bo wzion jo taki młody, mój brat, to ona nie dotykała ziemi cało stopo, tylko na palcach tańcowała (Stawek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *poleczki*; D. lm. *poleczek // poleczków*; wymowa: *polečka, pulečka, polecka*.

Por. *polka*.

Polka I ‘mieszkanka Polski i osoba narodowości polskiej’

Polka to kobita, co mieszka w Polsce (Żmudź). Polka, no to jak jest z Polski (Ożarów). Polka ona z dziada pradziada, ale od maleńkiego mieszko w Anglii i nawet ni bardzo mówi po polsku (Przytoczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Polki*; D. lm. *Polek // Polków*; wymowa: *polka*.

Por. *Polak*.

Polka II ‘wirowy taniec o szybkim tempie’

Polka to bardzo szybki i tupany taniec (Baranów). Polki, łoberki, tanga, takie było tańcowanie (Świeciechów). Kiedyś to tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, udbijany był, ale polka to był najfajniejszy taniec (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *polki*; D. lm. *polek // polków*; wymowa: *polka*.

Por. *poleczka*.

Polna droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’

(zob. ilustracja 23).

Polna droga to już będzie droga boczna (Batorz). To była polna droga, nazywała si polna droga, przez którą dużejdzalo sie do pól (Kryłów). Polna droga to idzie przez wieś, przyz pola i od jedny wsi do drugi (Poniatowa). Polna droga to niebrukowana droga od jedny wsi do drugi wsi (Czesławice). Sie sto i przez pole łorane, nie było przecie szosy jak je dziś, i polno drogo, i po zbożu (Księżomierz). To już była polna droga. Tak nad szoso, to co było te czwórniaki czy tam czworaki, jak tam nazywali, no to było jako tako, a tam do tego pałacu, to trza było może ze trzysta metrów, dojechać na te łake. To była polna droga taka, kamieni ni było, tylko jak to mówio samo błoto, zanim sie dojechało do tych pałaców. I ten pałac, to tak stał jak jaka tyczka, ani drzewa nie było, a może to wycieli, już ja nawet tego nie pamiętam (Dziecinin). Polna droga to przyz pole doroga (Dobrynka). Tako polno droga, jak polno, pełno było w ni dołów, jak popadało to takie kały stoły na ty drodze, na ty drodze były ścieżki koło płotów, bo czasym były takie błota, że nie szło niu przejść (Świeciechów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 2).

D. lp. *polnej drogi // polny drogi*; D. lm. *polnych dróg*; wymowa: *polna droga, polno droga*.

Por. *droga ślaskowa, gościniec, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Polonez ‘polski taniec narodowy, uroczysty i tańczony w korowodzie’

Polonez to taki poważny taniec, na zabawach ni było poloneza (Wojciechów). Polonez to jest tańczony parami na poważnych uroczystościach (Pokrówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poloneza*; D. lm. *polonezów*; wymowa: *polones, pulones*.

Połowy ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Pułowy to pilnował robotników na pańskim polu (Żerniki). Połowy to inaczej rządca w polu (Worgule).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia, środkowa-wschodnia oraz okolice Opola Lubelskiego, Kraśnika, Bełżyc, Lublina i Białej Podlaskiej (zob. mapa 30).

D. lp. *polowego*; D. lm. *polowych*; wymowa: *polovy, pulovy*.

Por. *dozorca, ekonom, gumieny, karbowy, przystawca, rządca*.

Polska droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

U nas to do niedawna była polska droga (Jeziernia). Polska droga to droga miętka (Siedliska pow. Łuków). Polska droga to ni ma kaminia na ni, tylko zimia (Lisikierz). Jeździli kiedyś polskimi drogami, a nie szoso (Ulhówek). No i zwózka. Wziół tam pare snopków i przyjechał polsko drogo, dojazdu nie było takiego dobrego, tylko polska droga wyboista, a teraz do pola wszędzie szosa (Stodków).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 2).

D. lp. *polskiej drogi // polski drogi*; D. lm. *polskich dróg*; wymowa: *polska droga, polsko droga*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Połonka ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Połonke zrubili na rzyce i tam baby prali nad to połonko (Sławatycze). Łód zawsze był w zimie, to rąbali te połonki i te ryby łapali (Jabłeczna). Połonke w lodzie wyrąbał i w zimie ryby łowił (Kodeń).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *połonki*; D. lm. *połonek // połonków*; wymowa: *połonka, połonka, pułonka, pułonka*.

Por. *opołonka, przerebel, przerebla*.

Południe ‘kierunek, strona świata’

Na południe stąd to so góry w Polsce (Przybysławice). Jego chałupa była tak na południe od naszy (Rozięcín).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *południa*; wymowa: *południe, pułudnie*.

Pomagier ‘robotnik do pomocy przy budowie domu’

Pomagiera se wziun do ty ruboty, i pustaki, cegły mu nosiul tyn pomagier (Ulhówek). Un za pomagiera ino był u tego majstra, żeby sie przyuczyc do ruboty przy ty budowie

(Lubień). *Zdolny był, troszke za pumagiera porobił, i potem sam chatupe se postawił* (Dzielce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pomagiera*; D. lm. *pomagierów*; wymowa: *pomađer, pumađer*.

Por. *pomocnik*.

Pomoc ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Tera to nieczute ludzie, a kiedyś to, jak komu co w polu trza było pomóc, to zara sie zbirala wieś i pomoc szła (Orłów Drewniany). *Wdowa jak została, to już miała pomoc take od wsi* (Jawidz). *Bardzo duża więź była, gościnność, szczerłość była i pomoc taka, jak komuś sie coś stało, chociaż wszyscy byli biedni, no nie wszyscy, ale przeważnie biedni biednym pomagali* (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *pomocy*; D. lm. *pomoców*; wymowa: *pomoc*.

Por. *pomoc sąsiedzka, sprzązka, tłoka*.

Pomoc sąsiedzka ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Pomoc sąsiedzka to kiedyś działała, a tera to więcy každyń sobie (Hucisko). *Pomoc sąsiedzka była i jak komu, co trza, to lyciały wszystkie i pomagały* (Żerocin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *pomocy sąsiedzkiej // pomocy sąsiedzki*; D. lm. *pomoców sąsiedzkich*; wymowa: *pomoc sąsecka, pomoc sąsecka, pomoc somsecka, pomoc sumsecka, pomoc sońsecka*.

Por. *pomoc, sprzązka, tłoka*.

Pomocnik ‘robotnik do pomocy przy budowie domu’

Człowiek, który pomaga przy budowie to pomocnik. No to tak, że pomocnik jakiś abo coś, no i przyuczy sie i potem un jest majster (Krasnobród). *Un za pomocnika był u tego majstra, co chatupe stawiał* (Błotków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pomocnika*; D. lm. *pomocników*; wymowa: *pomocńik, pomocńik*.

Por. *pomagier*.

Pop ‘duchowny prawosławny’

Pop to jest ksiądz, tylko że u prawosławnych (Kodeń). *U popa był sad i na jabka śmy chodzili du popa, du tego sadu* (Uhrusk). *Był pop i była popówka. Pokoje byli, wszystko było, on tam mieszkał. Budyńki miał, wszystko miał, ruski był ksiądz. To wszystko pole, co koło kuścioła i poza kuściołem, co ta jest kolonia, to wszystko było do ruskiego księdza. Popa tego. On parobki trzymał. Dzieci miał dwoje, żonke miał, i siostra żony była tutaj. A późni, jak sie wojna ruszyła, jak pojechał, tak już nie wrócił* (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *popa*; D. lm. *popów*; wymowa: *pop*.
 Por. *batiuszka*.

Popadia ‘żona popa’

U prawosławnych to był pop, a jego żone to popadia nazywali (Sławęcín). Popadia to inaczej żona popa, księdza u prawosławnych, bo tam się żyńio księza (Dorohusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *popadii*; D. lm. *popadiów*; wymowa: *popađa, pupađa*.

Por. *matuszka*.

Popiół I – tom VI: 436.

Popiół II ‘popiół z ogniska’

Pastuchy pašli krowy i ogniska palili, i w popiele z tego ogniska piekli kartofle (Lubień). Jak ogniska palili, to potem w tym gorącym popiele piekli kartofle, i jabka, chlib (Biszczá).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *popiołu*; D. lm. *popiołów*; wymowa: *poðu*.

Por. *watra*.

Popław ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Popław to rozległa, moczarowata nizina (Wólka Abramowska). Popław to tam, dzie mokro bardzo, nogi wlažo w zimie (Hedwiżyn). Popław to takie grząskie i mokre miejsce w lejsie, zarośnięte błotem, to popław czy bagno sie na to mówi (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *popławu*; D. lm. *popławów*; wymowa: *popuaf*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Poręba I – tom II: 330.

Poręba II ‘obszar, na którym wycięto drzewa w lesie’

Na ty pierwszy porębie to rośło kiedyś dużo jagód (Smólsko Małe). Tracze karczowali cały dzień na porębie (Bukowina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poręby*; D. lm. *porębów*; wymowa: *poremba, porymba*.

Porybki ‘nierówności na drodze’

Droga stara, pełno porybków na niej (Niedziałowice). Porybków na drodze po zimie narubiło sie i tera źle jechać (Weremowice).

Źródła: PM.

Geografia: Weremowice, Niedziałowice, Pokrówka, Kasiłan, Andrzejów pow. Chełm (zob. mapa 7).

D. lm. *porybków*; wymowa: *porypki*.

Por. *doty, gruda, jamy, kałabanie, koleje, ryśtoki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Posesya ‘wydzierżawione pole’

Swojego ni miałem pola, to se posesyje wydzierżawił żem i żem gospodarzył na ni (Worgule). Wziun se posesyje i jakoś to było, jak swujego było mało (Witulin).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *posesyji*; D. lm. *posesyjów*; wymowa: *posesyja, posysyja, pusysyja*.

Por. *arenda, dzierżawa, snopkowe*.

Postrona ‘miejsce obce, z zewnątrz’

Jak już zabawa była na tym weselu, to z pustrony przychodzili i zaglądali (Łukowa). Jak z pustrony patrzeć na to, to wszystko w porządku jest, bo ty bidy ni widać (Wola Różaniecka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *postrony*; D. lm. *postronów*; wymowa: *postrona, pustrona, postruna, pustruna*.

Posusz ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Nałamało gałęziów i leży taki posusz, ani przejść (Wyhalew). Posusz to zbierali kiedyś na palynie (Opole).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wyhalew, Kodeniec, Hołowno, Opole.

D. lp. *posuszu*; D. lm. *posuszów*; wymowa: *posuś*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, susz, suszki, suszyczna, taras, utratki, utręty*.

Poszpant ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

Poszpant to furmanka wysłana razem z furmanem dzieś przez gmine, do jakiś ruboty (Lipa). Sołtys kazał i trza było jechać na poszpant, taki mus (Miętkie). Furmanka razem z furmanem była wysłana urzędowo z polecenia sołtysa na poszpant (Mołożów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *poszpantu*; D. lm. *poszpantów*; wymowa: *pošpant*.

Por. *forszpant, szalwark, szarwarek*.

Potańcówka ‘zabawa z tańcami na wsi’

Była potańcówka, zabawa była taka sobótkowa na wsi. Młodzież sie zbierała, w mieszkaniach była. Nie, tu nie było remizji, nie było nic. Nie paliliśmy ognisk, tylko było w mieszkaniach (Olbięcín). Po prasowaniu tytoniu to była zawsze potańcówka (Kocudza). Potańcówki zwane zabawami. Tu het byli potańcówki, wszędzie. Wy nie widzieliśta takich potańcówek. Tam to było takie mieszkanie, kurrdka i zawsze hulały tam skórkowane. Później w drugim końcu wsi tańczyły. Harmoszke mieli i tańczyły. Gdzie było większe mieszkanie, to tam sie schodziły i przeważnie tam był bęben, harmonia i skrzypce. Tam nie, że koniecznie taka łorkiestra, że to, jo, joj. I przychodził, kto chciał.

Przeważnie z jednej wioski młodzież się zbierała. A jak tam z drugiej przyszedł, to bardzo dobrze, to się cieszyli. Śpiewali, tańczyli, o tam oberka, poleczka, i to szło wszystko. Ja najbardziej to te harmonie lubiłam, bo to tak ładnie na tej harmonii grał, że to w rytm tak szedł, że każdy kto nie chciał czy chciał, to podskakiwał. To taki, naprawdę było fajne. Na podwórzach też się schodzili i na podwórzu tańczyli i śpiewali. Ale tylko do dwunastej, dalej to nie, bo żeby spali (Stawek). Obiranie kapusty i później potańcówkę robili, i było bardzo wesoło, nie to, co tera (Chrzanów). Jak zwołało się sąsiadów na łobiracki, nagotowało się kaszy jaki tam jaglany albo jaki, a późni zabawa, potańcówka. A późni to pocestowały tam to kaszo i potańcówka, na skrzypcach. Na takich łobirackach były dziewczyny i kobity, a przyważnie kobity. A chłopaki i mężczyźni przyszli potańczyć (Branew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *potańcówki*; D. lm. *potańcówków*; wymowa: *potańcufka, putańcufka*.

Por. *balówka, dyskoteka, granie, muzyka, tańce, wieczorek, zabawa*.

Potok ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Potok to jakby taka mała rzeczka (Ożarów). Wode sie z potoka brało (Konopnica).

Źródła: PM, PI, KAGP.

Geografia: Łazy, Dębica, Stok, Ługów, Ożarów, Łubki, Czesławice, Palikije, Kozubszczyzna, Konopnica, Bychawka (zob. mapa 9).

D. lp. *potoku // potoka*; D. lm. *potoków*; wymowa: *potok*.

Por. *rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik*.

Powiaстка ‘pismo z urzędu, sądu, wojska’

Puwiaстка z urzędu może być, albo z sądu (Czerńcin Główny). Dostół wczoraj powiestke du sądu, coś ton tam przyskrobot (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *powiaстки*; D. lm. *powiastków*; wymowa: *poúastka, poúestka, puúastka, puúestka*.

Por. *wezwanie*.

Powroziarz ‘ten, który wyrabia powrozy’

U nas powroziarze byli i pletły mocne powrozy (Bukowa). Powroziarze to powrozy wyrabiali (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *powroziarza*; D. lm. *powroziarów*; wymowa: *pouwożaś, puwożaś*.

Por. *krótiel, powroźnik*.

Powroźnik ‘ten, który wyrabia powrozy’

Rzemieślnik wyrabiający powrozy to jest powroźnik (Świeciechów). Powroźnik to wypłata powrozy z kunopi, zy lnu (Jasionka). Ten, co kręci sznury, powrozy, no to jest taki powroźnik (Chmiel). Powroźnik to osoba wyrabiająca sznury i powrozy (Osmolice). Powroźnik to nazwa nowa uszlachetniona, stare to krótiel (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *powroźnika*; D. lm. *powroźników*; wymowa: *povroźnik, puvroźnik*.

Por. *króćiel, powroziarz*.

Pożar ‘płomienie ogarniające dużą przestrzeń’

Jak dzie pożar był, to straż z całej okolicy jychała, to wszystko ochotniki byli, a i tera tak jest (Majdan Wielki). Kiedyś to strzecha była i pożar jak wybuch, to wiatier niós te iskry na kulejne dachy, a to słoma wszystko była, łatwo sie paliło (Olszanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pożaru*; D. lm. *pożarów*; wymowa: *pożar, pożar*.

Por. *ogień*.

Północ ‘kierunek, strona świata’

Wisła to płynie na północ, du morza płynie (Janowiec). Północ to struna świata, a jest jeszcze wschód, zachód i południe (Łańcuchów). Ni lubie, jak okno wychodzi na północ, bo ni ma słuńca przyz całej dzień (Sokołówka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *północy*; wymowa: *pułnoc*.

Praca ‘wykonywana czynność’

Praca no to jak człowiek ma jakieś zajęcie, no i jeszcze jak zarobi dobrze (Stojeszyn). Za praco to niektóre za granice jeżdzo (Bordziłówka). Była kiedyś bardzo ciężka praca, ale człowiek nie był nigdy zmęczony, bo zawsze z ludźmi (Worgule). Co trzeba to mus było zrobić, bo jak bez pracy przeżyć i z czego żyć, co jeść, w co sie ubrać, za co kupić (Smółsko Małe). My pracowali, modlili sie i tańcowali, bo sie cieszyli, że dobre zbiory, że Bóg dał urodzaj, bo praca nie była dla mnie nigdy ciężka, to była taka rozrywka więcy, bo człowiek sie cieszył, że zrobił, że sie udało (Lechuty Małe). Na wsi to ciężko praca, a w mieście osiem godzin i tyle (Zarzeczce). No, praca, pracować trzeba, żeby żyć, bo trzeba jeść, w coś sie ubrać, dom zbudować, utrzymać rodzinę, no to trzeba na to zapracować, a jak nie bedziesz jeść, to i żyć nie bedziesz, i jak to mówio bez pracy nie ma kołaczy, ot, i cała filozofia (Ossowa). Praca to jest dana od Boga i ludziom mus pracować (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pracy*; D. lm. *prac*; wymowa: *praca*.

Por. *robotą*.

Prace ręczne ‘przedmiot szkolny uczący praktycznych umiejętności’

Prace ręczne to był przedmiot w szkole, to myśmy różne rzeczy robili, karmniki dla ptaków, lampki nocne, a i szycia uczyli, haftowało sie, a tera to zagineto (Nielisz). No, ale te prace ręczne to były, ja tak uważam, to były bardzo pożyteczne, dziewczynki sie uczyły haftować, szyć troszke, a tam nie było tak za wiele tego czasu, no, ale jak była nauczycielka, ja na przykład miałam bardzo dobro nauczycielkę, to mnie dużo nauczyła, do dziś pamiętam to wyszywanie, na drutach, robienie szydełkiem (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *prac ręcznych*; wymowa: *prace reńčne, prace ryńčne, prace rencne, prace ryncne*.

Por. *roboty*.

Praczka – tom VIII: 328.

Prasowaczki ‘wspólne prasowanie tytoniu’

A prasuwaczki to chodziło sie, tytuń sie prasowało, z dowien downa tytoń sie sadziło. A prasowało sie każdyn jeden listek. I potem potańcówka była (Kocudza). Kiedyś wysoło było, na prasuwaczki śmy chudzili (Żółtańce). Prasowaczki byli, na prasuwaczki sie zbirali tam i szli tam, dzie panny byli. Po prasowaniu potem była zabawa (Biszczu). Na prasuwaczki to młodzież sie schodziła, razem wszystko, w kupie, i prasowanie po kolei, raz u tego, raz u tamtego (Bodaczów). Prasuwaczki to takie było wspólne prasowanie tytoniu, a potem i zabawa była po robocie (Szperówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lm. *prasowaczków*; wymowa: *prasovački, prasuvački, prasovacki, prasuwacki*.

Por. *prasowanie tytoniu*.

Prasowanie tytoniu ‘wspólne prasowanie tytoniu’

Wieczorami, całymi wieczorami, prasowanie tytoniu. I to wszyscy razem tak wspólnie sie zbierali, kto zaprosił. Zapraszali sie no, bo tak to każdy by oddzielnie siedział, a tak naschodziło sie chłopaków, śmieli, gadali, żartowali. To wesolo było, bo tak jeden to był sie zanudził, zasnąłby i spałby. A tak wszyscy razem śmiech, żarty, gadanie i to było wesolo. To było bardzo wesolo. To całe wieczory całe zime tak sie spędzało razem na tym prasowaniu tytoniu (Błonie). U nas sie wszyscy schudzili młode na prasowanie tytoniu, tak od jesieni i całe zime (Wielacza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *prasowańe tytońu, prasuwńe tytońu, prasowańe tytuńu*.

Por. *prasowaczki*.

Prawidła ‘drewniane kształtki do butów skórzanych’

Prawidła to drewniane kształtki do butów (Hołowno). Prawidła takie do butów, to dla szewca takie jakby narzędzie do robienia butów, bo to sie wsadza w but i sie tyn but tak kształtuje, jaki on ma być (Rozłopy). Prawidła do butów to sewce miały (Niezdów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *prawideł // prawidłów*; wymowa: *pravidła, pravidła*.

Prezbiterium ‘część kościoła, w której znajduje się ołtarz główny’

Prezbiterium to jest w kościele, kiedyś to odgrodzone było od reszty, a tera już tak nie budują (Krasienin). W prezbiterium w kuściele jest ołtarz (Wojszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *prezbiterium, przybiterium*.

Pręt I – tom I: 246.

Pręt II – tom I: 247.

Pręt III – tom I: 247.

Pręt IV – tom I: 247.

Pręt V – tom IV: 149.

Pręt VI – tom IV: 148.

Pręt VII ‘miara powierzchni ziemi równa części morga’

Pręt to tako miara pola (Braciejowice). To rozmaicie, i dziesięć ary, i dwadzieścia ary, i trzydzieści może być, albo sto pręty (Borzechów). Kiedyś to na pręty liczyli, trzysta prętów to na morgę wchudziło (Osiny). Trzysta pręty to jest morga (Chodel). Pręt to coś tak, jakaś większa część ara musi (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pręta*; D. lm. *prętów*; wymowa: *prent, prynt*.

Proboszcz ‘ksiądz zarządzający parafią’

Proboszcz to najważniejszy ksiądz w naszym kościele (Jasionka). Jest proboszcz i jest wikary, a jak większa parafia to i dwóch, trzech wikarych, ale proboszcz jeden (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *proboszcza*; D. lm. *proboszczów*; wymowa: *probośc, probosc*.

Proca ‘prymitywna strzelba wykonana z drutu i gumki lub sznurka, używana do strzelania kamyczkami’

Strzylanie z procy to była taka zabawa dzieci, grochem, kamyczkami strzylali (Kulczyn). A chłopcy z procy strzelali, proca to była, bo do wróbli strzelali. Mój brat jak strzelił kolede, to mnie w tyłek strzelił, i taka zabawa była. A rodzice to się pokłócili o te proce (Rejowiec Fabryczny). Jak wystrzelił z procy, to tyn kamycz trafił prosto w okno (Żurawnica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *procy*; D. lm. *proców*; wymowa: *proca*.

Por. *haczykówka*.

Proch ‘pył, kurz, szczątki czegoś’

Kiedyś to na polach było pełno prochu, jak wiaterek powiał, to aż tako mgła sie rubiła z tego prochu (Gielczew). Przy młócinu to sie człowiek najad tego prochu, że strach, a na drogach to tyż było tego prochu, bo to wszystko gościńce byli, zimia ino (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *prochu*; D. lm. *prochów*; wymowa: *prox*.

Por. *kurz*.

Prom ‘duża płaska łódź zaczepona na linie do przewożenia ludzi i wozów przez rzekę’

Co rano jedyn ze wsi przewoził krowy, jedyn pas wszystkie krowy, wszystkich ludzi ze wsi, ale te krowy sie tak pilnowały, tam sie nie pomisały, kazdy przyganiot krowy pod Wisłę, krowy zagnały na prum i przewoziły. Jak te krowy sie zacyny buścić na tym prumie, to ile tych krów wpadło do rzyki, do Wisły wpadły. Ale krowa tumi pływać, to przyplłynęły za tymi krowami. [...]. Na prumie stoł kuń, fura ze snopkami wjechano była na tym prum, chłop kunia trzymał za luzde, drugi tam wiostowoł, przyjechały tu furu z tym zbożym. Tyn prum to chyba taki nicyj był, nie było tam jakiegoś łoperatora, ale skąd tam tyn prum miały, to jo nie wim. A jak miały tam pole, to nawet snopki na tych prumach przewoziły (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *promu*; D. lm. *promów*; wymowa: *prom*, *prum*.

Prosta mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Prosto mowa to tako na co dzień, takie mówienie w rudzinie, na wsi (Wola Burzecka). Mówie tak jak zawsze mówiła, i po co mi zmieniać, jak ja tu sie rodziła i tu żyje. Tu od dziecka żyje, i od dziecka taka moja mowa, taka prosta mowa (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *prostej mowy* // *prosty mowy*; wymowa: *prosta mowa*, *prosto mowa*.

Por. *gwara*, *mowa*, *mówienie po naszemu*, *mówienie po swojemu*, *nasza mowa*, *prosty język*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Prosty język ‘mowa mieszkańców wsi’

Prosty język to taki chyba, jak sie mówi na wsi, do swoich jak sie mówi (Sulów). O naszych sprawach, ot tak pu prostu, tym naszym prostym językiem mówim (Hołowno). Ja mówie tym naszym prostym językiem (Dubica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *prostego języka*; wymowa: *prosty język*, *prosty ięzyk*, *prosty iynzyk*.

Por. *gwara*, *mowa*, *mówienie po naszemu*, *mówienie po swojemu*, *nasza mowa*, *prosta mowa*, *swoja mowa*, *zwykła mowa*.

Pruć ‘niszczyć to, co zszyte’

Źle sie uszyło, trza pruć i znowu szyć na nowo (Grądy). Jak sie uczyła szyć, to, co zyszyła, to trza było pruć, bo krzywo, ale puwoli nauczyła sie i potem długie lata ja szyła, co ino trza było. Tera już oczy ni takie (Czumów). Pruć to sie pruje, jak coś sie źle zszyje (Nowiny). Krawcowo moja ciocia była, to szyła i potem pruća, i znów szyła, bo jak co było ni tak, jak trza, no to trza było pruć (Dorohucz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pruć*.

Prządka – tom VII: 298.

Prząśniczka – tom VII: 301.

Przechadzka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przez struge to sie idzie przechadzko tako z drewna (Nowodwór). Przechadzka, bo to sie po ni przechodzi na druge strone przyz wode (Kamionka).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Nowodwór, Kamionka, Serniki (zob. mapa 10).

D. lp. *przechadzki*; D. lm. *przechadzków*; wymowa: *pšexacka, pšyxacka*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Przechód I – tom IV: 387.**Przechód II** ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przechód taki drywniany przerzucony jest przyz struge, zeby mozno bylo przejść (Toczyska). Przechód to deska, po który sie przechodzi przyz strumyk, struge po dawnemu (Majdan Stary).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Toczyska, Żdżary, Hedwiżyn, Smólsko Duże, Majdan Stary (zob. mapa 10).

D. lp. *przechodu*; D. lm. *przechodów*; wymowa: *pšexut*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przekładka, przełaz, przełazka, przełaznica*.

Przecinka ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Przecinka to przecięto linia w lesie między drzewami (Brzeźnica Bychawska). Przecinki robiły, zeby było wiadomo, dzie czyje jest w tym lesie (Ciechomin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *przecinki*; D. lm. *przecinek // przecinków*; wymowa: *pšecinka, pšyćinka*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linijka, linija, przesmyk, tryb, tryba*.

Przednówek ‘okres przed nowymi zbiorami’

Bieda była, i taki biedny odpust, bo to przednówek, bo to w czerwcu, to jeszcze nie ma żniw (Dubica). Przyszedł przednówek, to w domu było dużo czasu, przecież ile rodzinka liczyła osób, to wszyscy byli w domu, przecież nigdzie zarobkowo nie pracowali, tylko trzeba było z tego pola sie utrzymać, pewnie że nie było wyniosłości jak dziś, jedzenie było dużo gorsze, chleb razowy (Ślōdków). Przydnowki byli, nie było chleba na wiosne (Świerże). No, a jak sie tego, sierpem dobrze zebrało, ładnie wykoszone, potem jeszcze w zapaske. Każda gospoia miała zapaske, tuski pozbięrała i już na którego to, na Pawła i na Pietra, to już baba z żyta chleba upiekła, jak przednówki były. Przednówki były dawno, urodzaj nie był, były mokre lata jeszcze w Aleksandrowie to było, że nawet czepiali sie sitników na przednówku (Smólsko Duże). Przednówki były, i to dlatego sie tak nazywało, że przed nowym zbiorem, nowym chlebem (Ciosmy). Przednówki były, nazywały dlatego, że przednówek był, i chleba ni było, placki piekli (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przednówka*; D. lm. *przednówek*; wymowa: *pšednuvek, pšydnuvek, pšednovek, pšydnovek*.

PrzedSIONEK I – tom IV: 387.

Przedsionek II ‘przedsionek kościoła’

Dawne kościoły to były z przedsionkami (Żabików). Przedsionek jest w kościele, zara przy wejściu, ale nowe kuścioły już tego ni mają (Orłów Drewniany). Przedsionek był w starym kuściele (Świeciechów). W przedsionku w kościele to mówily, że grzeszniki stojo (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 16).

D. lp. *przedsionka*; D. lm. *przedsionków*; wymowa: *pšetšonek, pšęcšonek, pšyćšonek, pšęcšunek, pšyćšunek*.

Por. *babinić, kruchta, pod chórem, sieni, sionki*.

Przegon I – tom I: 249–250.**Przegon II** ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Przegon to rów, co kupali, żeby odwodnić łaki (Zahajki pow. Biała Podlaska). Kopały przegun według spadu (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *przegonu*; D. lm. *przegonów*; wymowa: *pšegon, pšegun*.

Por. *fosa, przepust, rowek, rów, spust*.

Przejazd ‘miejsce, którędy przejeżdża się przez tory kolejowe’

Przejazd to droga przyz tory kolejowe (Siedliska pow. Krasnystaw). Na przyjeździe przyz tory, to trza bardzo uważać, a jak ni ma zamykania, to trza sie mocno rozejrzyć w jedne i w druge strone (Żurawnica).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przejazdu*; D. lm. *przejazdów*; wymowa: *pšejast*.

Por. *przejazd kolejowy*.

Przejazd kolejowy ‘miejsce, którędy przejeżdża się przez tory kolejowe’

Jak ido tory i jeżdzo pociagi, i ni ma inny drogi, no to jest przejazd kolejowy i nim sie przejedzie na druge strone (Grądy). U nas jest przejazd kolejowy, i zawsze trza sie zatrzymać przed nim (Motycz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przejazdu kolejowego*; D. lm. *przejazdów kolejowych*; wymowa: *pšejast kolejojowy, pšejast kolyjojowy*.

Por. *przejazd*.

Przekładka ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przekładka to jak na jakim strumyku, bo na rzyce to już musi być most (Niedźwiada). Rzuciły tam jake przekładke na rzyccie i po tym sie śło (Krępa).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Krępa, Rudno, Brzeźnica Bychawska, Niedźwiada (zob. mapa 10).

D. lp. *przekładki*; D. lm. *przekładek // przekładków*; wymowa: *pšekuatka*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, ława, ławka, przechadzka, przechód, przetaż, przetażka, przetażnica*.

Przekupka ‘kobieta, która kupuje i sprzedaje’

Przekupka to handluje towarami na rynku. Takimi drobnymi, tak mało ma tych towarów, a zachwała to, no jak to przekupka (Chmiel). Przekupka to inaczy handlara, tu sprzeda, tam kupi, i na swoje wyjdzie (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przekupki*; D. lm. *przekupek // przekupków*; wymowa: *pšekupka, pšykupka*.

Por. *handlara, handlarka*.

Przełaz I – tom IV: 388.**Przełaz II** ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przełaz, bo sie po nim przelazi na druge strune potoka (Bychawka). Nad potokiem to był zrobiony taki przełaz, taki prosty kawałek drzewa jakiegoś rzucony, żeby można było przejść (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, ML, PI.

Geografia: Stok, Konopnica, Kozubszczyzna, Chmielnik, Bychawka, Osmolice, Staw Noakowski, Nielisz, Opoka, Gościeradów, Maziarka, Trzydnik Duży (zob. mapa 10).

D. lp. *przełazu*; D. lm. *przełazów*; wymowa: *pšeuas*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przechód, przekładka, przełazka, przełaźnica*.

Przełazka I – tom IV: 388.**Przełazka II** ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Przełazka to jest taka rzucona przyz wodę, aby przejść na drugi brzyg (Wilków). Sło sie po przełazce i i trza było uważać, żeby nie wpaść do strumyka (Słotwiny).

Źródła: PM, ML, KAGP, PI.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 10).

D. lp. *przełazki*; D. lm. *przełazków*; wymowa: *pšeuaska, pšyũaska*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełaźnica*.

Przełaźnica ‘belka lub deska przerzucona przez strumień’

Nad strugo to zawse była kładziona taka przełaźnica i po ni sie sło (Okrzeja). Przyłaźnica to rzucony kawałek deski nad wodę (Wola Burzecka).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Okrzeja, Wola Okrzejska, Wola Burzecka (zob. mapa 10).

D. lp. *przełaźnicy*; D. lm. *przełaźnic // przełaźniców*; wymowa: *pšeuażnica, pšyũażnica*.

Por. *deska, dyl, dylka, kładka, tawa, tawka, przechadzka, przechód, przekładka, przełaz, przełazka*.

Przepasanie ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Tera tak ni budujo, ale w starych kościołach, to jest takie przepasanie ołtarza, i ono oddziela jego od reszty kościoła (Rudnik). Przy przepasaniu to sie kłęka do komunii, to jest taki płótek (Staw Noakowski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Łopiennik Górny, Łopiennik Nadrzeczny, Rudnik, Staw Noakowski, Cho-
męciska Duże, Udrycze (zob. mapa 17).

D. lp. *przepasania*; wymowa: *pšepasańe*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, pale-
strada, płotek, rajskie wrótka, wrótka*.

Przepaść ‘głęboka woda w rzece’

Jak bardzo głęboko jest w rzyce, to jest przepaść (Wyhalew). *Piwonia to niduża rzyka, ale so takie miejsca zdradliwe, taka przepaść* (Przewłoka).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *przepaści*; D. lm. *przepaściów*; wymowa: *pšepaść*.

Por. *bełk, bezednia, dunaj, głąb, głębia, głębina, głębizna, głębocyczna, toń*.

Przepust ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Przepust to zrobiony przez człowieka taki rów na łące (Dębowa Kłoda). *Przepusty rubili na polach podmokłych, żeby to osuszyć* (Wielkolas).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Lubartowa, Lublina, Parczewa i Krasnegostawu.

D. lp. *przepustu*; D. lm. *przepustów*; wymowa: *pšepust*.

Por. *fosa, przegon, rowek, rów, spust*.

Przerębel ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Poszło sie prac do przerebli, wyrubali przerebel (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *W zimie to przyrebel wykopali i baba prała* (Karmanowice).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *przerębli*; D. lm. *przeręblów*; wymowa: *pšerembel, pšyrembel, pšyrymbel*.

Por. *opołonka, połonka, przerebla*.

Przerębla ‘otwór wyrąbany w lodzie na rzece, jeziorze, stawie’

Pośliśmy na Boże Narodzenie, było tak zimno, mróz wtedy, że ojciec wyrubał przereble w wodzie, obstawił snopkami słomy, żeby wiatr tak nam nie, nie tego na nas, nie wiał, i praliśmy (Gołąb). *Przeręble zrobił w lodzie i siedział na tym lodzie z wędko, bo może jakaś ryba będzie* (Żółkiewka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna i zachodnia.

D. lp. *przerębli*; D. lm. *przeręblów*; wymowa: *pšerembla, pšyrembla, pšyrymbła*.

Por. *opołonka, połonka, przerebel*.

Przerwa I ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Woda przerwów na polu narobiła, bo tera dużo dyszczów było (Zielone). *Przerwa to taki jakby rów wymyty przyz wodę na polu* (Malice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *przerwy*; D. lm. *przerw*; wymowa: *pšerva*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Przerwa II ‘czas wolny w szkole między lekcjami’

To kiedyś i teraz tak samo są te przerwy między lekcjami w szkole (Kotlice). Ja to w szkole najbardziej lubię te przerwy (Leopoldów). Jak te dzieci wylecą na przerwę, to wrzask nie do opisania (Kopina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przerwy*; D. lm. *przerwy*; wymowa: *pšerva*.

Przesmyk I – tom VII: 303.**Przesmyk II** – tom VII: 303.**Przesmyk III** ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

W lesie takie przesmyki robili, żeby wiadomo, co i gdzie jest, i do kogo należy (Tarnawatka). Zawsze zostawał taki przesmyk między drzewami, taki to był znak, że to stąd i dotąd idzie ten podział (Jeziernia).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *przesmyka*; D. lm. *przesmyków*; wymowa: *pšesmyk*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, tryb, tryba*.

Przetakarz ‘ten, kto wyrabia sita’

Przetakarz był na wsi i robił przetaki (Czołki). Przetakarz nazywał się i robił przetaki na mąkę, na zboże przesiać (Zamch).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *przetakarza*; D. lm. *przetakarzów*; wymowa: *pšetakaš, pšytakaš*.

Por. *reszutnik, siciarz, sitarz*.

Przyjaciel ‘mężczyzna pozostający z kimś w bliskich, serdecznych stosunkach’

Przyjaciel to taki ktoś, kto ci zawsze pomoże (Kawęczyn). Przyjaciel mój najlepszy to jest mój chłop (Dzierzkowice Wola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przyjaciela*; D. lm. *przyjaciół // przyjacielów*; wymowa: *pšyjaćel, pšyjaćil*.

Przyjaciółka I – tom VII: 308.**Przyjaciółka II** ‘kobieta pozostająca z kimś w bliskich, serdecznych stosunkach’

Najwiękšo dla mnie przyjaciółko to zawsze była moja siostra (Susiec). Ja to miała dużo przyjaciółków, ale już powymirały (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *przyjaciółki*; D. lm. *przyjaciółek // przyjaciółków*; wymowa: *pšyjaćuuka*.

Przyjaźnić się ‘być z kimś w bliskich, przyjacielskich stosunkach’

Można się z kim ino kolegować, a z innym można się przyjaźnić (Zamch). Przyjaźnić się, to mieć na kim się oprzeć i kogoś spierać we wszystkim (Zaburze). My si przyjaźnili jako dzieci, a potem jak już pożyłone, to dzieś ta przyjaźń si zgubiła (Wiszniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: pšyjaźnić se, pšyjaźnić si.

Przyjęcie ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Przyjęcie to już musiało być na bogato, z kilbaso, tańcami (Barbarówka). Przyjęcia to kiedyś rubili i tera robio, ale tera to więcy wystawne, a kiedyś to było takie skrumniejsze (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. przyjęcia; D. lm. przyjęciów; wymowa: pšyjęńće, pšyjęńće.

Por. bankiet, impreza, swadźba.

Przynoga ‘rzeka wpadająca do innej rzeki’

Krzna to jest przynoga Bugu (Samowicze). Przynoga to mniejszo rzeka, co wpływa do większy (Worgule).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. przynogi; D. lm. przynogów; wymowa: pšynoga.

Por. dopływ, odnoga.

Przypasicz ‘pomocnik pastucha’

Był pastuch, co pas krowy, ji jeszcze miał takiego pomocnika, nazywali jego przypasicz (Wyhalew). Był pastuch i przypasicz, co pomagał jemu (Podedwórze).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. przypasicza; D. lm. przypasiczów; wymowa: pšypaśiść.

Por. poczeredka, podpasicz.

Przysiółek ‘domy stojące za wsią w zwartej grupie’

Przysiółek to takie domy oddalone troche od głównej części wsi (Oszczów). W sześćdziesiątym czwartym roku dopiero nam światło dali, a tak nie było. No, tak, że to byli też trudności z tym światłem, bo tu dziewięć kilometrów wysokiego napięcia musieli ciągnąć do tych przysiółków. Bo tu jest taki przysiółek na Rebizanty, później tu zaraz dwa kilometry jest Kurkoszy, później Huta Stara jest, jeszcze tam jest pięć domów takich pod lasem mieszkają, Banachy tak zwane. Także to jest rozciągnięte. No, a wszystkich tych na tych czterech przysiółkach jest pięćdziesiąt sześć numerów (Rebizanty).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. przysiółka; D. lm. przysiółków; wymowa: pšysiułek, pšysiułek.

Por. kolonia.

Przysiudy ‘taniec z kucaniem’

Przysiudy to taki taniec, ze zawija się w kucki, takie spycjalne schylenie się i rozchylenie (Polichna). Przysiudy się nazywa tyn taniec, bo to taniec z przysiadami (Worgule). Przysiudy to u Ukraińców (Horyszów Polski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa.

D. lm. *przysiadów*; wymowa: *pšyšudy*.

Przystanek ‘miejsce, w którym wsiadają i wysiadają podróżni’

Przystanek to tam, dzie autobusy się zatrzymują (Siedliska pow. Krasnystaw). Tu ni-daleko jest przystanek (Lisiowólka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przystanka* // *przystanku*; D. lm. *przystanków*; wymowa: *pšyštanek*.

Przystań ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

To drzewo to ładowali na przystani na tratwy i płynęło (Antoniówka). Przystań to miejsce do składnia drzewa, które się potem wiezie wodo (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przystani*; wymowa: *pšyštań*.

Por. *binduga, ład, plac, skład, składnica*.

Przystawca ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Przystawca to zarządzał w polu robotnikami (Polichna). Tych robotników na polu to pilnował przystawca i patrzył, żeby dobrze pracowały i żeby ni kradły (Trzydnik Duży).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa i Kraśnika (zob. mapa 30).

D. lp. *przystawcy*; D. lm. *przystawców*; wymowa: *pšyštafca*.

Por. *dozorca, ekonom, gumieny, karbowy, polowy, rządca*.

Przyszcępka ‘łatka ze skóry naszyta na bucie’

Łatka ze skóry na bucie to była po naszymu przyszcępka (Wólka Abramowska). Przyszcępkę take szewc mi naszył na bucie i jeszcze but był zdalny (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *przyszcępki*; D. lm. *przyszcępków*; wymowa: *pšyšščępka, pšyšscepka*.

Pszczelarz ‘hodowca pszczół’

Pszczelarz to hoduje pszczoły (Krasnobród). Pszczolarz, ale on mo pasieki i zajmuje się też gospodarstwem (Popkowice). Pszczelarz to musi te pszczoły lubić, no, bo to jest ciężka praca (Gałęzów). Widziałam na własne oczy, jak te pszczoły gospodarują. Chodziliśmy na różaniec, jak to z babcio dzieci mate, a sąsiad pszczelarz miał pszczoły (Babin). Byłem już na paru pogrzebach u pszczelarzy. Po pogrzebie, po powrocie z cmentarza, szedłem przeważnie z żoną na pasieki i żegnaliśmy te pszczoły w imieniu tego zmarłego

pszczelarza. I pszczoły żyjo, żony gospodarujo, pasieki so (Wołyń). Mówi sie, że jak pszczelarz umrze, to pszczoły umierajo i pasieki nie bedzie (Sumin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pszczelarza*; D. lm. *pszczelarzów*; wymowa: *pščelaš, pščylaš, pščolaš, pscelaš, psce-loš*.

Por. *bartnik, pasiecznik*.

Pszczola – tom III: 317.

Rabin ‘duchowny żydowski, zwierzchnik żydowskiej gminy wyznaniowej’

Rabin to taki ksiądz żydowski, bardzo modlący był ten rabin, tak samo jak Żydzi, to bardzo rozmudlony naród (Kawęczynek). Rabin to był bardzo ważny u Żydów, słuchali go wszystkie (Tyszowce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rabina*; D. lm. *rabinów*; wymowa: *raβin*.

Rachocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz rachocze na dotach, z daleka go słyhać (Potok Górny). Wóz rachocze, no bo so doły na drodze (Naklik).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lipiny Górne, Potok Górny, Naklik.

Wymowa: *raxoće*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Rachować ‘wykonywać działania arytmetyczne’

W szkole sie uczyła pisać, czytać i rachować, ale to było ino cztery klasy ty szkoły (Gdeszyn). Un pisać ani cytać nie umioł, ale rachować to dobrze mu sło (Dąbrowa Olbięcka). Ja to rachowała jeszcze na liczydło (Łyniew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *raxovać*.

Por. *liczyć*.

Radosne ‘przywitanie sitarzy wracających po sprzedaniu sit’

Taki tu u nas zwyczaj po przodkach został w Biłgoraju, bo u nas sitarze byli, i zawsze jak wyjeżdżali i jak wracali, to już pożegnanie i przywitanie przy figurze było, tak przy wjeździe święty Jan Nepomucen stoi i tam byli te uroczystości. I teraz na te pamiątkę jest radosne. Radosne, bo sitarze wracajo (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *radosnego*; wymowa: *radosne*.

Por. *żałosne*.

Rajskie wrótka ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’

(zob. ilustracja 8).

W dawnych kościołach to byli rajskie wrótka, oddzielali ołtarz od reszty kościoła (Orłów Drewniany). Rajskie wrótka to takie odgrozienie ołtarza w dawnych kościołach, teraz tego ni ma (Sulmice).

Źródła: PM, ML.

Geografia: Sulmice, Ostrzyca, Wólka Orłowska, Orłów Drewniany, Orłów Murowany, Stryjów, Bończa (zob. mapa 17).

D. lm. *rajskich wrótek* // *wrótków*; wymowa: *rajské vrutka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, wrótka*.

Rakarz ‘ten, kto łapie bezpieczeństwa psy’

Rakarz, no to jest ten, co psy łapie (Wólka Abramowska). Rakarz to jeździ i wylapuje takie wałęsające się psy, ale co potem z nimi robi, to nie wim (Wólka Kańska). Hycel i rakarz to to samo (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rakarza*; D. lm. *rakarzów*; wymowa: *rakaš*.

Por. *hycel*.

Rama I – tom IV: 393.

Rama II – tom VII: 311.

Rama III ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

W ulu so takie ramy z miodem, to sie wyjma potem (Gościeradów). Rama to jest do robienia miodu przez pszczoły (Opoka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *ramy*; D. lm. *ramów*; wymowa: *rama*.

Por. *plaster, ramka, suchary, węza, woszczyna*.

Ramka I – tom IV: 393.

Ramka II – tom VII: 312.

Ramka III ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Ramka to arkusz wosku z komórkami miodu (Orłów Drewniany). Ramka jest u pszczół w ulu (Międzyrzec Podlaski). To już sie dostawio ramki, czym więcy ramek, tym większa rudzina sie robi i więcy miodu jest (Podlesie Małe). Ramke wyjmujemy z ula i jeżeli komórki so dobrze zasklepione, to miód jest dobry (Brzeźnica Bychawska). Jak jezd duża rudzina pszczela, to i osiem ramek, albo i więcy (Hosznia Ordynacka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ramki*; D. lm. *ramków*; wymowa: *ramka*.

Por. *plaster, rama, suchary, węza, woszczyna*.

Rataj – tom I: 263.

Rączka I – tom I: 264.

Rączka II – tom I: 264–265.

Rączka III – tom II: 151.

Rączka IV – tom II: 151.

Rączka V – tom II: 152.

Rączka VI – tom IV: 395.

Rączka VII – tom VI: 472.

Rączka VIII – tom VII: 314.

Rączka IX ‘część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku’

Rączke w rękę i kałamarz stał z atramyntem, i tak sie pisało (Irena). *Rączka to jest to, co trzyma sie w ręku, jak sie pisze* (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa – zasięg rozproszony (zob. mapa 22).

D. lp. *rączki*; D. lm. *rączek // rączków*; wymowa: *rončka, runčka, roncka, runcka*.

Por. *obsadka*.

Religia I ‘wyznawanie wiary’

Nasza religia jest katolicka, no bo jaka może być (Gardzienice). *Moja religia to katolicka z dziada pradziada* (Lechuty Małe). *Religia no to chodzenie do kościoła i wyznawanie zasad religijnych* (Niezdów). *Religia to jak ludzie religijne, pobożne, wierzące* (Majdan Olbeszcze). *Religia to Pan Bóg, Matka Boska, Pan Jezus, święci, to jest religia* (Łukówek). *Religia nasza to Pan Bóg, no i nasze święta, pacierz, modlitwa, kościół* (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *religii*; D. lm. *religiów*; wymowa: *reliğa, relyğa, ryliğa, rylyğa*.

Por. *wiara*.

Religia II ‘lekcja w szkole’

Kiedys to religia byla w szkole, a potem do kościoła sie chudziło, a tera znów w szkole (Susiec). *Religii to ksiądz uczy w szkole* (Tarnawka). *A to dzieci w szkole uczo sie religii, ksiądz tu przyjeżdża i uczy* (Brody Małe). *W szkole jest religia dla dzieci, katechetka uczy o Panu Bogu, żeby to troszku uświadomić, nauczyć na te wiare, co człowiek należy, katolickie, przykazaniów uczo Bożych i kościelnych, no i to jest religia* (Lechuty Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *religii*; D. lm. *religiów*; wymowa: *reliğa, relyğa, ryliğa, rylyğa*.

Remiza // remizja ‘miejsce spotkań strażaków i składowania sprzętu pożarniczego’

Była remiza, tylko ewentualnie na wsi to była tak jak dom kultury. Tam się odbywały różne zabawy, różne inne tego, wesela robili, zabawy (Tulniki). W zimie to zabawy były w remizji (Basonia). Jeszcze w remizji zrobili my te zabawy, no i gdzie tu kogo, tu trza jakoś trocha za te bilety zebrać (Chmielek). A jak zabawa była w remizji, to już było elegancko (Basonia). Kiedyś ni było rymizjów (Hamernia). Nie było zabawów po remizjach, tylko na podwórzu (Świerże). Do chóru należałam, to tam śmy przedstawiali w remizji takie różne (Babin). To jak była zabawa w remizji, bo tu już remizje postawiły, to jak tych wojskowych przysło tu, chłopoki takie były starse, wszystko było w tych moro ubraniach, w tych drelichach, to zodno panna nie siedziała na zabawie, ino tańcowała (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *remizy // remizji*; D. lm. *remizów // remizjów*; wymowa: *reńiza, ryńiza, reńiżia, ryńiżia*.

Renta ‘emerytura rolnicza’

Jak nie ma renty, to nic z ty ziemi, bo to trza dokładać do ty ziemi. Kiedyś tam posiał żyta, tam pszenice i żadne opryski, najwyży tam obornik, gnój ten, a teraz, ile opryski kosztują, jakie drogie nawozy, to opryski drogie, jak nie opryska, to tu nie zył, ropa droga (Bukowina). Ziemię zdał na rente i już ni mam kunia (Dubienka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *renty*; D. lm. *rent // rentów*; wymowa: *renta, rynta*.

Por. *emerytura*.

Reszutnik ‘ten, kto wyrabia sita’

Reszutnik, bo reszeta robił (Janówka). Reszeto musiało być w każdym domie i te reszutniki byli bardzo potrzebne (Różanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *reszutnika*; D. lm. *reszutników*; wymowa: *reśutník, ryśutník*.

Por. *przetakarz, siciarz, sitarz*.

Rezocho ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Na bagnach, takich pudmokłych łąkach dzieś pud lasem, to rośla ryzucha, taka łożtra trawa (Cichobórz). Rizocho to rośla tu na bagnach (Ortel Książęcy). Ryzocha to mogła pukalyczyć ręce, takie to było łożtre, taka łożtra ta trawa jak brzytwa (Tuczepy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *rezochy*; D. lm. *rezochów*; wymowa: *rezoxa, řizoxa, ryzoxa, ryzuxa*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rezulia ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Ryzulii narosło, a pożytku z tego żadnego, bo krowa sie na tym ni pupasie (Żerniki). Rezulia to jak trawa, ale to ostre takie, takie jakby zypsuta trawa, z bagna taka (Wiszniów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Żerniki, Ulhówek, Wiszniów, Mołożów.

D. lp. *rezulii*; D. lm. *rezuliów*; wymowa: *rezuła, ryzuła*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Robota ‘wykonywana czynność’

A łajcowie to musiały pójść na zarobek, a to nie było jeszcze gdzie. Trzeba było pójść tam do dwora, patrzeć, żeby cie kto zawołał do roboty, a we dworze to trzeba było mocno pracować (Zastawie). Babina to zawsze ma dużo roboty (Biszczka). Kobita to zawsze w domu ma co robić, kiedyś miała dużo ruboty, a i tera ma rubote cały czas (Ujazdów). Baba to ruboty ma, ma ugotować, nakarmić i wydoić, i dać świniom, i dać ludziom, i chleba upiec, a chłop to jak chłop. On zaorać, zasiać, gnój. Baba musi pójść pomagać, a takie byli inne, że tam żony nie przyciskali do roboty, a ja tam ciężko pracowałam bardzo (Bukowina). Tera dzieci sie już tak nie goni do roboty, a i dobrze, dzieci to dzieci, jeszcze sie narobio w życiu, jak zechco (Luchów Dolny). Poszłaś do roboty, patrzałaś, żeby ci tam gospodarz dał jaki kawałek chleba, bo na głodnego to rubota nie idzie (Chomećska Duże). Jak chodziłam do roboty na górno niwe i te poletka były doświadczałne, to te poletka trzeba było żać sierpem (Skowieszyn). No jii puźni, jak już pudrostałam ja, i no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić du ruboty (Stryjów). Robota wy żniwa to kosami, tak sie robiło. Najwięcej to, to już jak w moim wieku, to kosy (Markuszów). Chto rubotny to na wsi zawsze coś do ruboty zdybie, tu nie tak jak w mieście, że siedzi i nic nie robi (Zmudź).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *roboty*; wymowa: *robota, rubota*.

Por. *praca*.

Robotnica I ‘kobieta pracująca sezonowo w zamian za produkty rolne’

Robotnicom to pieniędzy ni dawali, ale z tego pola można było za te rubote se wziąć kartofli czy tam czego innego (Gorajec). Szło sie za robotnice do sadu i tych jabków, gruszków sie miało pełno za te rubote (Wołoskowola). To sie szło za robotnice du dworu i za to sie kartofle brało, wy żniwa troche zboża (Ciechanki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *robotnicy*; D. lm. *robotnic*; wymowa: *robotnica, robotnica, rubotnica*.

Robotnica II ‘pszczola robotnica’

Teraz powiem o ścisłym podziale czynności pszczół robotnic (Sumin). Pszczoły to nie so wszystkie jednakowe, bo byli te robotnice, co najwięcy sie natrudzili (Choroszczyńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *robotnicy*; D. lm. *robotnic*; wymowa: *robotnica, robotnica, rubotnica*.

Robotnik ‘robotnik sezonowy, któremu płacono w naturze’

Mój łojciec to był taki dawny robotnik sezonowy przy dworze, co robił za różne produkty, a ni za piniądze (Krzemień). Robotnik to ten, co pracował fizycznie i najmował sie du ruboty za marne tam troche zboża, kartofli, mąki (Karmanowice). To bedzie taki robotnik, co najon sie wy dworze, i za to robote coś tam dali jemu (Krasnobród).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. robotnika; D. lm. robotników; wymowa: robotnik, rubotnik.

Por. najemnik, wyrobnik.

Roboty ‘przedmiot szkolny uczący praktycznych umiejętności’

No, roboty to był taki przedmiot w skole, roboty abo prace ręczne (Branewka). Na rubotach to ja sie nauczyła szyć igło, robić syrwetki (Rogatka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. robotów; wymowa: roboty, ruboty.

Por. prace ręczne.

Rojnica ‘naczynie do zbierania rojów pszczół z drzewa’

Rojnica to taki niby jakby przetak do zbierania rojów pszczół z drzewa (Grądy). Rojnica to pudobne coś do sita czy rajtoka na pszczoły zebrać, jak uciekno (Opoka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. rojnicy; D. lm. rojniców; wymowa: rojńica, ruińica.

Por. rojnik.

Rojnik I – tom V: 394.**Rojnik II** ‘naczynie do zbierania rojów pszczół z drzewa’

Jak sie rojo, to wychodzo z ula i leco naprzód do rojnika (Podlesie Małe). Rojnik to puzwała zebrać pszczoły, jak uciekno na drzewo (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. rojnika; D. lm. rojników; wymowa: rojnik.

Por. rojnica.

Rolnik ‘człowiek zajmujący się uprawą roli’

Rolnik to ma ziemie i dużo świń (Pałecznica). Rolnik to ten, co pracuje na polu, na roli (Szuminka). Kiedyś na wsi normalnie nie było sprzętów, sprzęt był tylko konny, a były rolnicy, bo to czy po pierwszej, czy po drugiej wojnie światowej, to nie było żadnych sprzętów, i rolnik ręcznie robił (Wierzbica pow. Chełm). Buraków nie uprawiali rolnicy, nie wolno było, tylko dwory mieli buraki, żaden z gospodarzy buraków nie uprawiał, tylko dwory mieli buraki i dwory wozili do cukrowni buraki (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. rolnika; D. lm. rolników; wymowa: rolnik.

Por. chłop, gospodarz, kmieć

Rosoły ‘mieszkańcy miasta’

Rosoły to określenie ludzi z miasta (Rudy). Nie wiem, cego to rosoły mówio na tych, co w miastach mieszkajo (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *rosolów*; wymowa: *rosouy*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rzemyki, sutry, szlachcice*.

Rowek ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Ludzie rowki kupali na łąkach, żeby ta woda zesza, bo trawy nie dało sie skosić (Krasne). Rowek wykopały i ta woda tam sie zbirała, a siano można było spokojnie zebrać (Ciechomin). Rowki takie kopały na łąkach, żeby woda wsiąkała (Macoszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *rowka*; D. lm. *rowków*; wymowa: *rovek*.

Por. *fosa, przegon, przepust, rów, spust*.

Rower ‘pojazd na dwóch kołach’

A jak sie rower zobocyo, to leciało sie na drogo, ze jedzie parowe kółko (Gołab). Musiol być bogaty kawalir, jak miol rower. Ło, to jak sie przez wieś przejechał rowerem, to wszyscy patrzeli. To jak miol rower, to już był bogaty kawalir (Branew). Rzadko kto rower miał. Były rowery, tylko nie każdego było stać na rower. Rower to już mieli pany (Rejowiec Fabryczny). Kiedyś to furmanko, nawet i rowerów na wsi mało było (Kanie). Rower u nas był, ale taki ciężki, że ja ni mogłam na nim jeździć (Batorz).

Źródła: PM, ML, TBM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *rowera*; D. lm. *rowerów*; wymowa: *rover*.

Rozbieżne drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na rozbieżnych drogach krzyże stawiali (Zawada). Mówili, że na rozbieżnych drogach to diabeł siedzi (Bychawka). Rozbieżne drogi sie schudziły w tym miejscu i tam był znak, krzyż stał drywniany (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Osmolice, Bychawka, Gałęzów, Kielczewice, Sitaniec, Zawada (zob. mapa 4).

D. lm. *rozbieżnych dróg*; wymowa: *rozbeżne drogi, ruzbeżne drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołourót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Rozchodne ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozchodne to jest takie miejsce, dzie sie drogi krzyżują (Kozły). Na rozchodnym to stoi krzyż, taki znak tego miejsca (Witoroż).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Kolembrody, Witroż, Korczówka, Kozły (zob. mapa 4).

D. lp. *rozchodnego*; D. lm. *rozchodnych*; wymowa: *rosxodne, rusxodne*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie.*

Rozchodnie drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozchodnie drogi to takie ni za bardzo pewne to miejsce, bo to strasło, a to o diabłach mówili, że tam siedzo (Wierzbica pow. Kraśnik). Dzieciom ni kazały chodzić na rozchodnie drogi, bo strasy tam (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Popkowice, Urzędów, Pułankowice (zob. mapa 4).

D. lm. *rozchodnich dróg*; wymowa: *rosxodńe drogi, rusxodńe drogi.*

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozdroże, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie.*

Rozdroże ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Na rozdrożu to krzyże stawiały ludzie (Stok). Rozdroże to takie tajemnicze miejsce, trochę straszne takie (Zarzecze). Na rozdrożu śmy sie pożegnali i každyn poszed w swoje strune (Maziły).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Zarzecze, Skowieszyn, Stok, Wola Różaniecka, Zamch, Borowiec, Maziły (zob. mapa 4).

D. lp. *rozdroża*; D. lm. *rozdrożeń*; wymowa: *rozdroże, ruzdroże.*

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozstaje, rozstajne drogi, skrzyżowanie.*

Rozkal ‘rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu’

Rozkal to inaczy błoto, no zimia rozmoknięta na drodze wiejskiej lub na polu (Koszoły). Rozkal to błotna zimia, że trudno przejechać (Kopyłów). Ugrząz w rozkalu i krzyczy, żeby jemu pomóc (Hrebenne).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Koszoły, Kąty, Huszcza, Matiaszówka, Tuczępy, Rogów, Obrowiec, Kopyłów, Hrebenne, Malice, Cichobórz, Zubowice, Miętkie, Modryniec (zob. mapa 6).

D. lp. *rozkalu*; D. lm. *rozkalów*; wymowa: *roskal.*

Por. *bajducha, błoto, brajdocha, breja, brejda, brejduga, brocha, brochla, bryndza, ciapala, ciapa, dryzda, gizda, graś, jaruga, patoka.*

Rozlewisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Jak rzeka wylola, to sie rozlewisko robiło (Krasienin). To przy rzyce byli wielgie rozlewiska (Wierzchowiska). Tu na Bukowy to sie rozlywiska twurzyły (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Krasienin, Zakrzów, Głębokie, Kozubszczyzna, Ratoszyn, Gardzienice, Siennica Duża, Księżomierz, Ostrzyca, Wierzchowiska, Momoty Dolne, Hedwizyn, Ciosmy.

D. lp. *rozlewiska*; D. lm. *rozlewisk // rozlewisków*; wymowa: *rozleʋisko, ruzleʋisko, rozlyʋisko, ruzlyʋisko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, utopisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Rozstaje ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozstaje to miejsce, dzie krzyżujo sie drogi (Karmanowice). Musiały być jakieś rozstaje, bo jest krzyż (Bronice). U nas to ino Matka Boska była, a i dwa krzyżów jeszcze, jeden tak na rozstajach. O jednym to stare jeszcze mówili, że jak jechali do Ameryki dawno, to pod tym krzyżem sie cała wieś zebrała i tam ich żegnali (Tworyczów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Puław, Bełżyc, Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 4).

D. lm. *rozstajów*; wymowa: *rosstaję, russtaję*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstajne drogi, skrzyżowanie*.

Rozstajne drogi ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Rozstajne drogi to jak te drogi sie krzyżujo w tym miejscu zy sobo (Toczyska). Na rozstajne drogi wynosili z kapielo, z wodo z kapieli z dziecka, i to wylewali (Komodzianka). Na Mółkach drugi i tam, jak drogi sie krzyżowały to stał krzyż, na takich rozstajnych drogach, to dawno jak szli na pasterke tamtędy, to spotykali sie przy krzyżu (Żrebce). Wyszli na ruzstajne drogi, na krzyżówke (Huta). Jak so rozstajne drogi, to tak iść w te strune i w tamte strune (Kocudza). Diabły siedzo na ruzstajnych drogach (Dubienka). Ruzstajne drogi tu byli i tu diabeł wyleciał (Rogatka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna, południowo-środkowa i środkowo-wschodnia (zob. mapa 4).

D. lm. *rozstajnych dróg*; wymowa: *rosstajne drogi, russtajne drogi*.

Por. *drogi rozjazdowe, drogi rozjezdne, kołowrót, krzyżowane drogi, krzyżowe drogi, krzyżownica, krzyżówka, krzyżówki, rozbieżne drogi, rozchodne, rozchodnie drogi, rozdroże, rozstaje, skrzyżowanie*.

Rój ‘nowa rodzina pszczoła oddzielająca się od macierzystej’

Rój pszczół jak sie oddzielił i jak poszli dzieś daly, to ni można było zwabić jich (Podlesie Małe). Ukradli w kościele dzwonki używane do mszy. Było ich sześć. Złodzieje je podzielili i połamali. Ojcu przyniósł mój stryj, a jego brat. [...]. Dzwonki miały zwabiać roje. Niby kiedy sie nimi dzwoniło, to pszczoły miały siadać. Gdy był okres rojowy, to trza było pilnować pszczół, bo sie wyroiły i poszły. I już pszczół nie było. To było takie wierzenie (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *roju*; D. lm. *rojów*; wymowa: *ruj*.

Por. *rójka*.

Rójka ‘nowa rodzina pszczoła oddzielająca się od macierzystej’

Zanim rójka wyjdzie, już jest takie kręcenie i nie leci w ciemno, tylko ma miejsce już ustalone. Ale zanim polecą w to miejsce docelowe, wychodząc z ula siada gdzieś w po-

bliżu pasieki, zbiera sie cała armia i dopiero choda. [...] one miały bogactwo w ulu, i dlatego sie rójki tworzo (Maszki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *rójki*; D. lm. *rójków*; wymowa: *rujka*.

Por. *rój*.

Rów I ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Jak dyszczów było dużo, porubili sie w polu takie rowy przyz wodę wymyte i ciężko było orać, bo to przyszkadzało (Wyhalew). Wyrwało te zimie, woda jak szła byz pole, i taki rów zrubilo na tym polu (Witulín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *rowu*; D. lm. *rowów*; wymowa: *ruf*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Rów II ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Rów sie kupalo, zeby ta woda miała dzie sptywać (Flisy). I przy tej drodze był rów, to wykopali ludzie rów. Rów był, a w tym rowie była woda (Wysokie). Chusty w bajdołek i na rów do prania (Mołodiatyczne).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *rowu*; D. lm. *rowów*; wymowa: *ruf*.

Por. *fosa, przegon, przepust, rowek, spust*.

Równica ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Równica to jak taki teryn równy jak stół (Otrocz). Jak równo tak ukoło, no to równica taka (Stawce). Równica to zadny górki ukoło (Węglínek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *równicy*; D. lm. *równiców*; wymowa: *ruvníca*.

Por. *płaski, równina, równy*.

Równina ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Równina to jak teren równy, ni ma pagórków (Częstoborowice). Równina, no to teren równy, taki wygładzony (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *równiny*; D. lm. *równin // równinów*; wymowa: *ruvnína*.

Por. *płaski, równica, równy*.

Równy ‘obszar o płaskiej powierzchni’

Równy to taki, że ni ma żadnych wzniesień (Żakowola). Równe takie pole, no takie jak stół równe (Brody Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *równego*; D. lm. *równych*; wymowa: *ruvny*.
 Por. *płatki, równica, równina*.

Róźkarz ‘człowiek wykrywający za pomocą różdżki wodę w ziemi’

Jak różkarz powiedział, że w gospodarstwie są niebezpieczne ciekły wodne, to sadzili kasztany, kasztany to takie odpromienniki, mają w sobie taką moc (Rogóźno). Różkarz to wody szukał, jak studnie budowali (Teresin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *różkarza*; D. lm. *różkarzów*; wymowa: *ruškaš*.

Ruchawka ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Ruchawka to miejsce grząskie (Wola Gałęzowska). Na wiosnę to tutaj są ruchawki, tutaj rusza się ziemia (Józów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy.

D. lp. *ruchawki*; D. lm. *ruchawków*; wymowa: *ruxafka*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Rusin ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Tu była kiedyś, kiedyś cerkiew, a potem musi Rusinów było już mało, to zmienili na kościół te cerkiew, i kościół ten jest do dzisiaj (Majdan Stary). Rusiny to tu mieszkali, ale tak po parę rodzin tylko (Mirce). Pozabirali Rusiny, bo Rusiny weszli na gospodarke, a my się tutaj (Biszcz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Rusina*; D. lm. *Rusinów*; wymowa: *ruśin*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, chachoł, kacap, Rusinka, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Rusinka ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Tu niedaleko nas taka była ładna kubieta ta Rusinka, no Ukrainka ona była (Biszcz).
Rusinka to kobieta prawosławna (Białowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Rusinki*; D. lm. *Rusinków*; wymowa: *ruśinka*.

Por. *chachtuszek, chachtuszka, chachoł, kacap, Rusin, Ruski, Ukrainiec, Ukrainka*.

Ruska ‘mieszkanca dawnego Związku Radzieckiego’

Ruska na targu miała takie ładne obrusy, to się kupiłam dwa (Wola Obszańska). Ruska tu przyjechała i rubiła u nich cały czas w polu, i wy młynie pomagała (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Ruskiej* // *Ruski*; D. lm. *Ruskich*; wymowa: *ruska, rusko*.

Ruski I ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Ruskie tu niedaleko mieszkały przyd wojno, to wesole ludzie, popić lubio, a też i pośpiewać, potańcować (Hucisko). Jak się zeszed z Ruskimi, to ja pu rusku mówił, a z Pula-

kami, no to pu polsku (Tuchanie). Ruskie tera przyjeżdżają i handluje, tani sprydują i można coś dobrego u nich kupić (Franciszków). Jaki on obcy był ten Ruski, jak on był moim sąsiadem, on tu się urodził i był nasz (Dubienka). Polaków i Ruskich łączy wódka, Polak może dużo wypić, ale Ruski to może dużo więcej (Turka). Ruski to może tego, że biedny, to taki więcej uczciwy, taki, że się podzieli, no bo to, jak mówio, słowiańska dusza to taka dobra (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Ruskiego*; D. lm. *Ruskich*; wymowa: *ruski*.

Por. *chachłuszek, chachłuszka, chachoł, kacap, Rusin, Rusinka, Ukrainiec, Ukrainka*.

Ruski II ‘mieszkaniec dawnego Związku Radzieckiego’

W czasie wojny jak weszli te Ruskie, to karabiny na sznurkach, i ino pytali o czasy, no po ichniemu to zegarek był (Lipowiec). Ruski jak tu przyszedł, to się wydawało, że będzie lepi, a tu gorzy było (Żółkiewka). Ruski naród to dzielny i odważny, w wojne to niczego się nie bali, a i za Stalina rade se jakoś dawali, a tam warunki ciężkie, bo mrozy wielgie. Ale jak to mówio Ruski człowiek niczego się nie zleknie, i takie oni so do dzisiaj (Żdzarka). Ruskie to bidota była, jak w wojne przysli, to karabiny na sznurkach mieli i kradli co popadło (Radecznicza). Ruskie to swój rozum mają, zaradne so i mądre ludzie, w kosmos poleciecieli (Braciejowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Ruskiego*; D. lm. *Ruskich*; wymowa: *ruski*.

Por. *Sowiet*.

Rybak ‘człowiek, który łowi ryby’

Jak się idzie wzdłuż Wisły to też rybaków można spotkać, no muszo oni to lubić, bo nieważne czy to dzień, czy noc, czy słońce, czy deszcz, siedzo sobie z tymi wędkami (Anopol). Jezdu na ryby tutaj, tu ze wsi to chyba ni ma jakichś rybaków, kilku je, ale jo nie wiem cy łapiu te ryby, cy nie łapiu (Świeciechów). Rybaki to siedzo przy każdy rzece, ale czy tam złapio co, to nie wim (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *rybaka*; D. lm. *rybaków*; wymowa: *rybak, rybok*.

Rymarz ‘rzemieślnik, który wyrabia uprzęż na konia’

A uprzęż na konia to robił rymarz (Chmiel). Rymarze, to znaczy się, to robił szle, taki uprzęż do konia. To taki półszorek się nazywał, kantar taki był ze skóry, tutaj się na nozdrza, na ten pysk kuński się zakładało ten kantar. Tu się przyczepiało te lejce (Karpówka). Byli rymarze, bu byli potrzebny, tak jak szewcy, krawcy (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *rymarza*; D. lm. *rymarzów*; wymowa: *rymaś*.

Rynek ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Plac w mieście, dzie się sprzedaje i kupuje różne towary, to rynek (Chmiel). Na rynku odbywa się handel (Jedlanka). Na rynku to kupuje się i sprzedaje wiejskie produkty (Łomazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 25).

D. lp. *rynku*; D. lm. *rynków*; wymowa: *rynek*.

Por. *plac targowy, targowica, targowisko, targownia*.

Rysik ‘grafit, wkład w ołówku’

Złamał mi się rysik w ołówku i trza zastrugać (Ciecierzyn). *W tym ołówku to jest taki czarny rysik, a u kredki to różnych kolorów jest* (Przytoczno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rysika*; D. lm. *rysików*; wymowa: *ryśik*.

Rysunki ‘przedmiot szkolny’

Rysunki, to w szkole był taki przedmiot, nazywało się rysunki, to rysowało się kredkami i malowało farbami (Żółkiewka). *Ja pamiętam jak na rysunkach zime rysowałam, to był i batwan, i dzieci na sankach* (Bochotnica). *No, geografia, polski, matematyka, przyroda, historia, śpiew, religia, roboty to prace ręczne, i rysunki, o tyle wszystkiego było, więcej nic nie było* (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *rysunków*; wymowa: *rysunki*.

Ryśtoki ‘nierówności na drodze’

Drogi były kiedyś z błotem, ryśtoki takie głębokie na tych drogach (Maziarka). *Jak so ryśtoki na drodze, to jest bardzo źle jechać* (Lipa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lipa, Maziarka, Wólka Ratajska (zob. mapa 7).

D. lm. *ryśtoków*; wymowa: *ryśtoki*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, szturpaki, wyboje, wyrwy*.

Ryzola ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Ryzula to bardzo ostra trawa, nad Bugiem rośla (Świerże). *Trawy so różne, ale najgorsza to ta ryzola, to bardzo zdradliwe, ostre* (Malice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerże, Malice, Kotlice, Tyszowce, Horyszów Ruski.

D. lp. *ryzoli*; D. lm. *ryzolów*; wymowa: *ryzola, ryzula*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rządca I ‘człowiek zarządzający dworem i majątkiem dworskim’

Rządca to rządził we dworze (Toczyska). *Rządca to był we dworze, pilnował wszystkiego* (Orłów Drewniany). *Brat był rządcą wy dworze* (Zakrzew). *To taki się nazywał rządcą, tu mieszkoł. Tyż był taki dom co dawniej. To był taki stary, to rządcą mieszkał* (Garbów). *Dopóki się miejscowy rządcą nie dowiedział, jak się rządcą dowiedział, że tu jakiś obcy człowiek, natychmiast puszczaj go w światy, bo tu Niemcy jak się dowiedzo, to nas tu wybijo wszystkich* (Sosnowica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. rządcy; D. lm. rządców; wymowa: żontca, żuntca.

Por. zarządca.

Rządca II ‘pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu’

Był rządca na polu, co pilnował robotników (Orłów Murowany). Rządca na polu pilnował, żeby ludzie dobrze pracowali (Siennica Różana). Miałam może ze siedemnaście lot, poszłam za żniwiarkę do pana, takie były żniwiarki. To tam taki rządca był, bołam się go, a ja nie mogłam dać rady tego związać, wzięto mi się zapasu narobiło (Zastawie).

Źródła: PM, ML.

Geografia: Tarnawa Duża, Zastawie, Staw Noakowski, Ostrzyca, Wólka Orłowska, Siennica Różana, Siennica Duża, Orłów Drewniny, Orłów Murowany, Surhów, Bończa (zob. mapa 30).

D. lp. rządcy; D. lm. rządców; wymowa: żontca, żuntca.

Por. dozorca, ekonom, gumienny, karbowy, polowy, przystawca.

Rzeczka ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Rzeczka to woda płynąca tak wąsko i tak nie było tam głęboko (Łopatki). Rzeczka to jakby jest mała rzeka, taka wąska (Słotwiny).

Źródła: PM, ML, PI.

Geografia: Komarno, Jedlanka, Gózd, Krępa, Słotwiny, Karmanowice, Łopatki, Drzewce, Piotrowice, Ługów, Ożarów, Maszki, Żuków, Radzanów (zob. mapa 9).

D. lp. rzeczki; D. lm. rzeczek // rzeczków; wymowa: żečka, żyčka, żecka, życka.

Por. potok, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik.

Rzeka ‘płynąca woda’

Po wyzwoleniu rzeka była bardzo uciążliwa, bo bardzo często wylewała, robiła szkody rolnikom, a było tak, że nawet wchodziła do domów i obór, no i trzeba było ewakuować mieszkańców (Świeciechów). Rzeka była prywatna, nasza. Każdy naprzeciw pola, my jako w Jabłecznej, miał rzekę, to na Parośli byli rybaki, taki Mielniczek i Patejuk (Jabłeczna). Rzeka dzieli bardzo, ja tam tera nie znam nikogo z tamty struny rzeki, to już inne państwo tera (Kosmów). Jak muliste dno rzyki, to ta woda nie była czysta (Błazek). Wody mało w rzyce i to dno takie muliste już się robi (Spiczyn). A kiedyś jak się prało, to się chodziło do rzyki, pościło się, odeprało się pirw u rzyki (Zgoda). Pranie, to pójdzie do rzyki, to nie tak jak tera pierze się, tylko na łąki, to jest całkiem rzeka zamarnięta, odbija się taki kawałek, kładzie się deski (Czartowiec). Pranie polegało na uderzaniu kijanko, a potem płukaniu w wodzie w rzece (Podborcze). Pranie to było w rzece i kijanko (Zaporze). Kiedyś to nicht w dumu nie prało, tylko do rzyki się szło (Nasiłów). A jak pościł się prało, to namoczało się. Na plecy się wzięto zojdy i do rzyki, i takie to było pranie (Opoka). Rzeka była blisko i tymi kijankami w rzece się prało (Olbiecin). Synowa to brała uszysztko i szła nad rzekę, i tako kijanko prała (Susiec). Ja pamiętam kiedyś jak do babci chodziłam, to nad rzekę jeszcze chodziły, nawet tara była w domu, tylko chodziły nad rzekę, [...], to moczyły w tej rzece i to tłukły takimi, kijanki na to mówili (Księżomierz). Jak kijanko wytłuk chusty przy rzyce, to dupiro były czyste (Sól). Bo dawni to się prało u rzyki (Niedzów). Poszło się do wody, bo to była Iniana bieliżna, bo u nas tu rzeka przechodziła (Nowodwór). Jidzi si do rzyki i to kijanko łupi si (Żmudź). Na andrzejki tośmy chodzili do rzyki i każda brała wode w usta i leciały do domu (Bukowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rzeki*; D. lm. *rzek*; wymowa: *żeka*, *żyka*.

Rzemyki ‘mieszkańcy miasta’

Nie wiem czego, ale to jakoś tak od zawsze mówili, że rzemyki z miasta przyjechały (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Nie wiem skąd to się wzięło, ale rzemyki nazywało się tych z miasta (Rataj).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Andrzejów pow. Janów Lubelski, Rataj, Godziszów.

D. lm. *rzemyków*; wymowa: *żemyki*, *żymyki*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoły, sutry, szlachcice*.

Rzeźnik ‘człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa’

Rzeźnik to potrafi zabić świnię, a potem handluje tym mięsem (Chmiel). Rzeźnik to świnię bije i wyrabia wędliny (Worgule). Chudzili do rzeźnika po mięso, po kiłbasy (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia (zob. mapa 28).

D. lp. *rzeźnika*; D. lm. *rzeźników*; wymowa: *żeźnik*.

Por. *faryniarz, masarz*.

Rzeżęga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Rzeżęga to bardzo łośtra trawa, na podmokłych łąkach rośnie (Górka). Nicht ni kosiut łąki i narosło rzeżęgi, tera ni wlaże tam (Nowodwór). Rzyżęgi narosło na bagnach (Zakrzów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Nowodwór, Górka, Dębica, Nasutów, Jawidz, Zakrzów, Gąsiory, Polskowola, Trawniki, Dorohuczka.

D. lp. *rzeżęgi*; D. lm. *rzeżęgów*; wymowa: *żeżeŋga*, *żyżeŋga*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rzeżucha I – tom V: 408.

Rzeżucha I – tom V: 408.

Rzeżucha III ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Rzeżucha to trawa na bagnach (Rudnik). Rzyżucha jest bardzo łośtra i można się nią zranić (Krepiac).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *rzeżuchy*; D. lm. *rzeżuchów*; wymowa: *żeżuxa*, *żyżuxa*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżuga, sierżaga, ścieciuga*.

Rzeżuga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Rzeżuga to bardzo łotra trawa (Gręzówka). Na łąkach tera więcy rzeżugi jak normalny trawy, bo nicht nie dba o trawę, nie kosi, a krów ni ma (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. rzeżugi; D. lm. rzeżugów; wymowa: żeżuga, żyżuga.

Por. bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżega, rzeżucha, sierżaga, ścieciuga.

Rzut beretem ‘niedaleko, tu obok’

Rzut beretem to zaraz za domem, bardzo blisko (Snopków). To tu nidaleko, o, to rzut beretem tylko (Przybysławice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: żud beretem, żud byretem.

Por. blisko, bliziutko, za rogiem, za węglem, zaraz.

Sadownik ‘ten, kto uprawia warzywa, owoce’

Sadownik to zajmuje się przeważnie sadem, ale musi i warzywa też uprawia (Niedrzwica Duża). Sadownicy to przyważnie majo te sady nad Wisło, tam jest dużo tego (Nowiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. sadownika; D. lm. sadowników; wymowa: sadovník.

Por. badylarz, ogrodnik.

Sadza – tom VI: 489.**Sadzawka** ‘naturalne zbiorowisko wody na łąkach’

Sadzawka to jak sama się zrobiła ta woda, i sadzawka to od wieków była w tym samym miejscu, człowiek nic tam ni robiuł (Zrebce). Sadzawka była na łąkach i pełno tam zab było (Turkowice). Płótno trza było moczyć w takich sadzawkach i ono było biłutkie (Nowa Wieś). Tam koło ty sadzawki, tam strasy (Maszki). To była tako, to jak tero tam jest sadzawka, to była tako łąka fabryczna, na tej łące pasł krowy (Niezdów). A do prania to tam wzioł do sadzawki, kto tam wtedy prał w chatupie, nie prało się w chatupie nic, wszystko na dworze się prało, w sadzawce się prało (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. sadzawki; D. lm. sadzawek // sadzawków; wymowa: sazařka, sazořka.

Samochód ‘prywatny samochód osobowy’

Tera się mówi samochód, a kiedyś to taksówka mówiły (Grądy). Samochód to jak samochód osobowy, taki dla rudziny (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. samochodu; D. lm. samochodów; wymowa: samoxut.

Por. taksówka.

Samochód ciężarowy ‘duży samochód do przewożenia ciężarów’

Samochód ciężarowy to był do przewożenia ciężarów (Siedliska pow. Krasnystaw). Samochód ciężarowy to taki wielgi samochód, do jakiegoś ładunku przewieźć (Goraj).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne

D. lp. *samochođu ciężarowego*; D. lm. *samochodów ciężarowych*; wymowa: *samoxut ciężarowy, samoxut ciężarowy, samoxut ciężarowy*.

Por. *ciężarówka*.

Samolot ‘statek latający o napędzie silnikowym’

Samoloty teraz to często latają, bo jak byłam dzieckiem, to ja samolotu nie widziałam, a jeszcze mówili, że to ni samolot, ale auroplan (Momoty Dolne). Samolot to lata w powietrzu (Dys). Ja samolotem to leciała raz do ciotki do Ameryki (Skryhiczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *samolotu*; D. lm. *samolotów*; wymowa: *samolot*.

Por. *aeroplan*.

Sap I – tom II: 337.**Sap II** – tom II: 337.**Sap III** ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Jak sie grzeźnie, no to łąka może być pod lasem dzieś, to taki sap jest (Stawce). Sap to, to takie miejsce, że tak sie trzęsie ziemia (Otrocz).

Źródła: PM, SSiSL, MG.

Geografia: Stawce, Zakrzew, Batorz, Otrocz.

D. lp. *sapu*; D. lm. *sapów*; wymowa: *sap*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzezawa, grzezawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, smuga, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Sasiad ‘mężczyzna mieszkający obok’

Najbliży ten, co mieszka, no to sasiad (Chmiel). Była większa więź między sasiadami. Bardzo duża więź była, gościnność, szczerłość była i pomoc taka, jak komuś sie coś stało, chociaż wszyscy byli biedni, no nie wszyscy, ale przeważnie biedni biednym pomagali i więź była bardzo silna, więź była i taka uczuciowa, i między rodzinami, i między sasiadami. Tam nie było, żeby no zdarzały sie sprzeczki różne takie, jak i teraz, ale raczej tak w zimie było bardzo przyjemnie, ja mile wspominam ten czas, chociaż nie byłam taka duża, ale pamiętam, dużo rzeczy pamiętam. I chociaż była bieda, ten naród był taki wesoły, jak szli z pola śpiewali, chcieli to sobie troszke jakoś urozmaicić, żeby nie pamiętać o tej biedzie, także nie dawali sie tej biedzie, starali sie tak żyć, żeby uprzyjemnić sobie troche, umieli bawić sie ładnie, nie tak jak teraz awantury, nie było pijaństwa, nie było takich burd jak teraz jest na każdym kroku, no takie wszędzie sie zdarzało, ale nie tak jak teraz. Chociaż była bieda, ale ja może nie za wiele tego pamiętam wszystkim, ale mile wspominam te czasy, a przede wszystkim ta więź między i ta przyjaźń, ta serdeczność, gdzieś ktoś umarł, to ludzie sie starali gdzieś coś w polu pomóc, czy tak zaprosić na Wigilie, czy na święta, żeby ta wdowa z tymi dziećmi tak troszke zapomniała o tych swoich kłopotach (Rejowiec Fabryczny). Sasiad niedawno zmarł to tu, ale to taki

sąsiad to je, ksiądz powiedział, skoda tego człowieka (Stok). Trzeba było pomocy, to sąsiedzi sobie pomagali. Bo nawet kiedyś było powiedzenie, że lepszy jest sąsiad jak brat. Bo nieraz brat mieszkał daleko, a ten sąsiad był za płotem (Lipa). Na święta zapraszali swoich sąsiadów czy to Polak, czy Ukrainiec (Mołodiatytcze). Jeszcze sobie przypomniałam swoje młode lata, jak byłam u swoich tojców, jakżem pasła krowy na drogach ji jak do dworu żem chodziła z sąsiadami, z sąsiadkami (Czernięcin Główny). Przez te pole była taka droga od szosy, co leci na Zamość, a nasze pole akurat jest, tam był sąsiad, nazywał sie Burak, a mój dziadek nazywał sie Sz wajewski, i ta droga dzieliła to (Dziecinin). W swoim piecu każdy piekł swój chleb. Chleba starczało półtora tygodnia, choć rodzinka była duża, ale jednak i nikt nie narzekał, że czerstwty, że niedobry, może nie rozumieli, ale to było dobre co było, a na przednowku już po zasiewach to chłopci starsi też mieli czas sąsiad z sąsiadem porozmawiać, wyszli sobie za stodołę jak ciepło było, na słońce porozmawiali, posiedzieli, pogadali, w niedzielny dzień tak samo, a dziś nikogo nie ujrzy, bo każdy zagoniony (Słodków). Moje sąsiady byli Ukraince i co z tego. My żyli w zgodzie, że daj Boże każdemu tak. My byli u siebie i oni byli u siebie. To był sąsiad z ty samy wsi i już. No mówiło sie, że te katuliki, a te so prawostawne, była i cerkiew i kościół, ale wszystko razem było, my szli razem i do kościoła i do cerkwy, razem modlili sie, bo Bóg jeden (Dańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sąsiada; D. lm. sąsiadów; wymowa: sōśat, suśat, somśat, sońśat, sumśat.

Por. kum.

Sąsiada ‘kobieta mieszkająca obok’

Ja miała dobre sąsiade, zawsze pumogła (Hedwizyn). Ta sąsiada to była tako dziwno kobita, wiecznie niezadowolona, jakaś zła na wszystko (Żrebce). Zy swojo sąsiado to ni mogła sie zgodzić, zawsze coś rubiła na przekór (Opole). Ło ten to kum, ten swat, tamta kuma, a ta to sąsiada, a nie jakoś pani (Turzyniec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sąsiady; D. lm. sąsiadów; wymowa: sōśada, suśada, somśada, sońśada, sumśada.

Por. kuma, sąsiadka.

Sąsiadka ‘kobieta mieszkająca obok’

Jak już sąsiadka była taka, no mojej koleżanki matka, no to na wy mówiliśmy (Osiczyna). A tu z ty strony nasza sąsiadka była, o tako, co już nie żyje (Dzierzkowice). Ji tu schodziły sie sąsiadki, i darty pióra (Gielczew). W wieczór jeszcze przychodzili sąsiadki i przędzy na takich kołowrotkach wełne czy len, byli takie wspólne wieczory, wszyscy sie zbierali i pracuwali, cieszyli sie, śpiwali (Worgule). Każda panna sobje wzięta w garczek swoje pióra darta i ta sąsiadka musiała dać jeść (Świerze). Sąsiadka mogła zasażać druge sąsiadke i wtedy na ugrodzie nic sie nie turodzi (Rogóżno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. sąsiadki; D. lm. sąsiadek // sąsiadków; wymowa: sōśatka, suśatka, somśatka, sońśatka, sumśatka.

Por. kuma, sąsiada.

Sekwestator ‘urzędnik egzekwujący zaległe podatki i opłaty’

Sekwestator to był paskudny człowiek, taki zabierający co tam było w domu za długi (Jawidz). Każdyn sie bał sekwestatora (Oszczów). Sekwestatora to każdyn sie boł jak ognia, bo przydzie zabierze, co tam mosz (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sekwestatora*; D. lm. *sekwestatorów*; wymowa: *sekfestator, sekfystator, sykfystator, sykfystatur*.

Por. *komornik*.

Siciarz ‘ten, kto wyrabia sita’

Siciorze to sita pletli z pręciów (Skowieszyn). Siciarz wyplatał sita i z tego żył przywaznie, całe zime te sita robiły (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *siciarza*; D. lm. *siciarzów*; wymowa: *śiśaś, śiśoś*.

Por. *przetakarz, reszutnik, sitarz*.

Siedlisko I – tom IV: 401.**Siedlisko** ‘miejsce, teren czyjegoś zamieszkania’

Siedlisko to moje to jeszcze po ojcach, bo tu tyż był stary dum (Czartowiec). To jeszcze było na starym sidlisku (Jeziernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *siedliska*; D. lm. *siedlisk // siedlisków*; wymowa: *śedlisko, śidlisko, śedlysko*.

Por. *kukrzysko, plac, placówka*.

Siedzieć ‘zamieszkiwać w określonym miejscu’

My przysli z Wólki, bo my trzy lata w Wólce, bo nie było tutaj dzie siedzić (Jezioro). My tu siedzim od zawsze, ja tu rodzony, i tu moje ojcowie i dziadki sidzieli (Germanicha).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

Wymowa: *śeżeć, śeżić*.

Por. *mieszkać*.

Siejacz – tom I: 278.**Siekać kapustę** ‘kroić kapustę przy pomocy szatkownicy’

Szatkownico siekało sie kapuste (Potok Górny). Żeby kapuste dać do kiśnięcia, to trza jo było pierw siekać (Sokołówka). Siekali kapuste w jesini, nasiekali całe wanne ty kapusty i to w becčke, i całe zime ta kwaszuna kapusta była (Wojciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *śekać kapuste*.

Por. *szatkować*.

Siekiernik ‘ten, kto ciesze i obrabia drzewo’

Siekiernik musiał obciąć gałęzie, przygotować znowuż do transportu. [...] I to drzewo było ono przygotowane w tratwach, już na rzece (Leszkowice).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lubartowa.

D. lp. *siekiernika*; D. lm. *siekierników*; wymowa: *śekehrnik*, *śikernik*.

Por. *topornik*.

Sieni ‘przedsionek kościoła’

Pierw w kuściele so sieni, a potem dupiro właściwy kościół (Elźbiecin). Sieni pierw so w starych kuściolach, a potem sie wchodzi do właściwego kościoła, te sieni, to tam baby lubieli stawać sobie (Międzyzyleś).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Jabłeczna, Kąty, Międzyzyleś, Elźbiecin (zob. mapa 16).

D. lm. *sieniów*; wymowa: *seńi*, *sińi*.

Por. *babiniac*, *kruchta*, *pod chórem*, *przedsionek*, *sionki*.

Sierząga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Sierząga to taka wysoka i bardzo łotra trawa (Bazanów Stary). Sierząga to rośnie na takich mokrych nieużytkach już, na bagnie jest (Leopoldów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Bazanów Stary, Leopoldów.

D. lp. *sierzągi*; D. lm. *sierzągów*; wymowa: *serżoŋga*.

Por. *bagnówka*, *jaruga*, *koziara*, *koziarka*, *oska*, *osoka*, *rezocha*, *rezulia*, *ryzola*, *rzeżęga*, *rzeżucha*, *rzeżuga*, *ścieciuga*.

Siewacz – tom I: 281.

Siewak – tom I: 282.

Siewca – tom I: 282.

Siewnik – tom I: 284–285.

Sikawka ‘pompa pożarnicza tłokowa napędzana ręcznie za pomocą dźwigni’

Strazaki furmanko jechali, brali tako ręczno sikawke i jechali do pożaru (Świeciechów). Sikawka była, wozami konnymi jeździli do pożarów. I bosaki, toporki, i tłumice były, i takśmy gasili to wszystko (Wojciechów). Strażoki to kiedyś jechały końmi z sikawko i beczkowitzem z wodo (Palikije).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sikawki*; D. lm. *sikawek* // *sikawków*; wymowa: *śikafka*.

Sioło ‘osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli’ (zob. ilustracja 21).

Sioło to miejsce zamieszkane przez chłopów, co uprawiają zimie (Buśno). Sioło mówili kiedyś, bo tu mieszkali więcy Ukraińcy, Pulaków było mało (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Siennica Duża, Siennica Nadolna, Majdan Leśniowski, Buśno, Alojzów, Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski.

D. lp. *sioła*; D. lm. *siołów*; wymowa: *soɔo*.

Por. *wieś, wioska*.

Sionki ‘przedsionek kościoła’

Jak chto był nigodny taki iść pod ołtarz, to se stanął w sionkach (Ortel Książęcy). Baby to stawali w sionkach przyważnie (Błotków Duży).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Hrubieszowa (zob. mapa 16).

D. lm. *sionków*; wymowa: *sonki, sunki*.

Por. *babiniac, kruchta, pod chórem, przedsionek, sieni*.

Sitarnia ‘miejsce, gdzie wyrabiano sita’

Sitarnia to była w Biłgoraju, tam te sitarze byli (Bukowa). W sitarni sita wyrabiali i potem sprzydawali (Wola Dereźniańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *sitarni*; D. lm. *sitarniów*; wymowa: *sitarna*.

Sitarz I – tom III: 339.

Sitarz II – tom V: 416.

Sitarz III – tom V: 416.

Sitarz IV ‘ten, kto wyrabia sita’

Sitarz to wyrabia sita, przetaki (Krzemień). To u sitarzów były te żupany (Bukowina). Jak sitarz jechał furmanko, to mógł wziąć łuby, obręcze i sobie po drodze je robić. A to było ładnie pakowane. Siatka i łuby były pakowane, w jednym kręgu było po dziesięć, piętnaście sztuk (Gromada). Na końcu Biłgoraja zawsze przed wyjazdem sitarze się zbierali, dwie butelki wódki i na pożegnanie pili, takie tradycyjne pożegnanie (Korców). Sitarze jak wyjeżdżali z sitami, to wtedy żony ich, krewni i przyjaciele, odprowadzali ich pod figurę świętego Jana Nepomucena zara za miastem, za Biłgorajem, i tak popili, i pojechali z tymi sitami. To było żalodne (Hedwiżyn). Taki tu u nas zwyczaj po przodkach został, bo u nas sitarze byli. [. . .]. I teraz na te pamiątkę jest radosne. Radosne, bo sitarze wracają (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sitarza*; D. lm. *sitarzów*; wymowa: *šitaš, šitoš*.

Por. *przetakarz, reszutnik, siciarz*.

Skąd ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

Jak się skąd szło, zy szkoły czy zy sklepu, to zara na ten lód sie zaszło, bo taki to byli pokryte całe lodem (Żrebnce). Ja pytała, skąd do nas przyjechali, a oni mówio, że z Francji i szukajo kuzynów, no, ale tu jich ni było, i pojichali dali (Wojśławice Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *skont, skunt.*

Por. *skąś, stamtąd, stamtela.*

Skaś ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

Nie wim kto to, skaś przyjychali, ale nie pytała (Korolówka). Tu w okulicy to miszani-nina ludzi, skaś przyjychali pu wojnie, troche zza Buga, ale so tu i spod Puław, i spod Zamościa (Olenówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *skońś, skuńś.*

Por. *skąd, stamtąd, stamtela.*

Sklep I – tom IV: 404.**Sklep II** – tom IV: 404.**Sklep III** ‘lokal, pomieszczenie, w którym sprzedaje się towary’

Na wsi to był sklep spożywczy, ale kiedyś to wszystko tam było, i nafta była w nim, i jakieś gwoździe, kubki, talyrze, papier (Tarnawka). Sklep był, to wino było, wino, cukierki, tam, różne takie spożywcze rzeczy były. Taki sklep, tak jak i teraz. A był w Tulnikach, [...], drugi był na Woli. A teraz to wszyscy polikwidowali tam te sklepy (Tulniki). Na tej wiosce był sklep, no i tam jeden młody od nas był w tym sklepie, sprzydawał (Bezwola). U nas był tylko jeden sklep, był spożywczy, no i ten Żyd co miał, więcej nie było. Ani apteki nie było (Rejowiec Fabryczny). Bluzka uszyta była z towaru kupionego w sklepie (Hedwizyn). Towary w sklepach byli, ale to dla wsi byli drogie (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepu*; D. lm. *sklepów*; wymowa: *sklep, sklyp, skłep.*

Sklepiarka ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

Sklepiarka sprzedaje w sklepie (Pułankowice). Sklepiarka to właścicielka sklepu (Chodel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sklepiarki*; D. lm. *sklepiarek // sklepiarków*; wymowa: *skleparka, skleparka, sklyparka.*

Por. *ekspedientka, sklepowa, sprzedawczyni.*

Sklepiarz ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepiarz sprzydaje w sklepie (Puchacze). Sklepiarz był, no bo w każdy wsi był sklep (Orłów Drewniany). Sklepiarz sprzedawał w sklepie (Naklik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepiarza*; D. lm. *sklepiarzów*; wymowa: *sklepaś, sklepoś*.

Por. *ekspedient, tawocznik, sklepiczacz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepiczacz ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepy były po wsiach i sklepicorz sprzydawoł (Skowieszyn). *Sklepiczacz to taki, co sprzydaje w sklepie* (Dęba).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *sklepiczacza*; D. lm. *sklepiczaczów*; wymowa: *sklepičaś, sklepičoś*.

Por. *ekspedient, tawocznik, sklepiarz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepikarz ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepikarz to ten, który sprzedaje w sklepie (Osmolice). *Mój kuzyn to długo był w tym sklepie, sklepikarz był z niego* (Bohukaty).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sklepikarza*; D. lm. *sklepikarzów*; wymowa: *sklepikaś, sklepikoś*.

Por. *ekspedient, tawocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepnik, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepnik ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sklepnik w sklepie sprzedawał i tam takie rzeczy do domu to można było kupić na miejscu (Wólka Abramowska). *Sklep był, to i sklepnik musiał być* (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *sklepnika*; D. lm. *sklepników*; wymowa: *sklepnik*.

Por. *ekspedient, tawocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepikarz, sklepowy, sprzedawca*.

Sklepowa ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

Jak jest sklep, no to musi być i sklypowa (Staw). *To sie mówi tak normalnie, sklepowa* (Giełczew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepowej // sklepowy*; D. lm. *sklepowych*; wymowa: *sklepova, sklepowo, sklypova, sklypovo*.

Por. *ekspedientka, sklepiarka, sprzedawczyni*.

Sklepowy ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

W sklepie to jest sklypowy, tam pracuje (Skoków). *Sklepowy sprzydaje w sklepie, inaczy sie ni mówi* (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sklepowego*; D. lm. *sklepowych*; wymowa: *sklepowy, sklypowy*.

Por. *ekspedient, tawocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepikarz, sklepnik, sprzedawca*.

Skład II ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Jest taki skład i tam się grumadzi to drzewo, a potem na tratwe i poszło rzeko (Wólka Plebańska). Nad rzeko był skład i stąd brali do spławiania drzewo (Radcze).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Parczewa i Biłgoraja.

D. lp. *składu*; D. lm. *składów*; wymowa: *skɥat, sklat*.

Por. *binduga, ład, plac, przystań, składnica*.

Składnica ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo do spławiania i wiąże się je w tratwy’

Kiedyś drzewo rzeko spławiały i robiły takie składnice tego drzewa (Zarzecze). Składnica to miejsce suche na składanie drzewa, potem je wiązały i te tratwy na wodę dawały (Jedlanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *składnicy*; D. lm. *składniców*; wymowa: *skɥadnica*.

Por. *binduga, ład, plac, przystań, skład*.

Skrzynka I – tom I: 288–289.

Skrzynka II – tom II: 170.

Skrzynka III – tom IV: 408–409.

Skrzynka IV – tom IV: 409.

Skrzynka V – tom VII: 334.

Skrzynka VI – tom VIII: 367.

Skrzynka VII – tom VIII: 367.

Skrzynka VIII ‘domek dla pszczół’

Pszczoly miały take skrzynke i tam ten miód produkowały (Flisy). Takie skrzynki zbijali i tam pszczoły sobie gospodarowały, to skrzynka abo ul (Dzwola).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *skrzynki*; D. lm. *skrzynek*; wymowa: *skšynka*.

Por. *pień, pniak, ul*.

Skrzypce ‘strunowy instrument muzyczny’

Na wyselu tylko skrzypcy grali i bęben (Świerze). Na skrzypcach grali, tańczyli, różne toberki, tam takie tańce były ludowe (Sokolówka). Na skrzypcach si grało, taki łorkiestry nikt nie wynajmował, na skrzypcach grały. Skrzypce to cała łorkiestra była (Branew).

Grali na dwie skrzypce (Lubień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *skrzypiec* // *skrzypców*; wymowa: *skšypce*, *skšypcy*.
 Por. *skrzypka*, *skrzypki*.

Skrzypek ‘ten, kto gra na skrzypcach’

Skrzypek to taki, co na skrzypce gra (Dołhobyczów). *Skrzypek był jeden tu nos, co groł na tych skrzypcach* (Opoka). *Skrzypek to musiał mieć dobry słuch i rytm, bo inaczy to nic z grania* (Częstoborowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *skrzypka*; D. lm. *skrzypków*; wymowa: *skšypek*.

Por. *muzykant*, *skrzypiciel*.

Skrzypiciel ‘ten, kto gra na skrzypcach’

Skrzypiciel to taki muzyk, co na skrzypcach groł (Janiszkowice). *Znaloz sie jakiś skrzypiciel i już zabawa* (Skowieszyn). *Skrzypiciel grał na skrzypkach* (Klementowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *skrzypiciela*; D. lm. *skrzypicielów*; wymowa: *skšypiciel*.

Por. *muzykant*, *skrzypek*.

Skrzypka ‘strunowy instrument muzyczny’

Skrzypka to ma cztery struny i smyczkiem sie gra po tych strunach (Międzyłęś). *Skrzypka to, żeby na tym grać, trza mieć dobry słuch* (Ochoża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *skrzypki*; wymowa: *skšypka*.

Por. *skrzypce*, *skrzypki*.

Skrzypki ‘strunowy instrument muzyczny’

Na skrzypkach, na organkach grały, tańcowały (Ratoszyn). *Schodziły sie w wieczór prządki, kawalery za pannami, muzyki na skrzypkach grały* (Smólsko Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *skrzypków*; wymowa: *skšypki*.

Por. *skrzypce*, *skrzypka*.

Skrzyżowanie ‘miejsce, w którym krzyżują się drogi’

Skrzyżowanie, no bo tam krzyżujo sie różne drogi (Ruda Solska). *To takie były skrzyżowania, wierzyły ludzie, że jak dziecko płakało, to sie lalki gałganiane szły i tam jechało na to skrzyżowanie przed zachodem słońca, i rzucało te lalke tam, i przestawało płakać* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (por. mapa 4).

D. lp. *skrzyżowania*; D. lm. *skrzyżowań*; wymowa: *skšyżowanie*, *skšyżuwanie*.

Por. *drogi rozjazdowe*, *drogi rozjazdne*, *kołowrót*, *krzyżowane drogi*, *krzyżowe drogi*, *krzyżownica*, *krzyżówka*, *krzyżówki*, *rozbieżne drogi*, *rozchodne*, *rozchodnie drogi*, *rozdroże*, *rozstaje*, *rozstajne drogi*.

Skubanie piór ‘wspólne darcie pierza’ (zob. ilustracja 15).

Było skubanie piór, schodzili sie i ktoś dmuchnoł, to te pierze poszło w górę (Dubica). Teraz tak nie jest, teraz gotowe poduszki, wszystko. Pierzyn sie nie używa, każdy pod kołdrami śpi, pod kocem, a kiedyś to było tradycyjne, bo na wiano musiała być pierzyna, poduszka jak córka za mąż wychodziła. I całymi wieczorami to trza było siedzieć i skubać te pióra aż palce bolały. Schodzili sie baby na to skubanie piór i wieczorami skubali (Błonie). Kiedyś było skubanie piór, w przytakach mieli baby te pióra i skubali (Żrebce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *skubania piór*; wymowa: *skubańe pūr*.

Por. *darcie pierza, darcie piór, deńki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, wieczórki.*

Skup ‘miejsce skupowania od rolnika płodów rolnych’

Skup to było miejsce, dzie kupowano od rolnika to, co urosło na polu (Godziszów). A jak sie te buroki zbirało, w październiku tam już, to chłop ruwoł, a baby czy tam babów więcy to brali nóż i tym nożem tak skrubali te zimie, ugławiali, niby te liści odcinali, a buroki na wóz i na skup (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *skupu*; D. lm. *skupów*; wymowa: *skup*.

Służąca ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Pani wy dworze miała służące, to sprzątała pokoje i chudobe obrządziła (Sulmice). Kobieta, która sprzątała pokoje i podawała do stołu to służąca taka (Chmiel). Służąca to jak była, to służyła na stale, a byli taka można mówić siła najemna na, na jakiś okres, na dzień, na dwa (Krasnobród). Pany, tam se trzymały krowy, te służące wydoiły (Markuszów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *służącej // służący*; D. lm. *służących*; wymowa: *służonca, służunca, służonco, służunco*.

Por. *dwórka, lokajka, pokojówka, sprzątaczką.*

Służba ‘osoby wynajmujące się do pracy we dworze’

Bidne to chudzili na służbę, bo bidny był, to musiał (Latyczyn). Do pierszy klasy chodziłam i poszłam na te służbę. Poszłam na te służbę. Słonko schodziło mi w lessie o tam, to już ja z krówko byłam, a rzewnie płakałam. Boże kochany. Ale na życie, to było mi tak dobrze (Zakrzew). Kupili te ziemie, bo to hrabia sprzedawał i oni kupili sześć morgów, teraz to na hektary, kiedyś na morgi. I później to mama mówiła ojcu, żeby już u hrabiego rzucił te służbę, żeby na swoim gospodarzyć (Stryjów). Nasz małyj rodzinny dom to nasz był na Kątach. My mieli na, na takiej łące, mama mówiu służyli, babka miała po sto tysięcy im dać, po sto rubli to nie tysięcy ni byli tylko rubli. Trzysta rubli wzięna spłaty, bo była z gospodarki i nie dała żadnemu. To mama mówiu poszli na służbę, zarobili se piniędzy, kupili se plac, kupili se drzewa, dopier se bude postawili

(Sulmice). *Wkiedyś to było inaczej, bo siedem lat miałam, to poszłam na służbę (Kolonia Kosarzew). Tam przódy to było po kilkoro dzieci, po łósmioro, po sześcioro, czworo, to szli na służbę (Branew). A po świętach panowie to już się rozglądali za służącymi, za to służbo (Modryniec). Był na dworze na służbie i musiał ciężko pracować (Chmiel).*

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *służby*; wymowa: *s_użba, s_użba*.

Służba dworska ‘pracownicy zatrudnieni we dworze’

Służba dworska to byli różne ludzie, mieszkali w dworze i każdy miał swoje zadanie przyznane (Rzeczycza Ziemiańska). Służba dworska, no to pracownicy dworu (Kluczkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *służby dworskiej // służby dworski*; wymowa: *s_użba dvorska, s_użba dvorsko, s_użba dvorska, s_użba dvorsko*.

Por. *czeladź dworska*.

Służyć ‘stałe pracować u kogoś’

Ja służyła u księdza, my patrzym, a tu wszystkie się powracali, bo tam Ruskie ido (Brzeźno). A jak się służyło, to trzeba było tu gospodarza. Trzy krów pastam, a jeszcze ji dwa cieloczki chodziło. A przygnałam z pola krowy, to trzeba było pójść w pole do innej roboty (Zastawie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *s_użyć, s_użyć*.

Smolarz I – tom II: 171.

Smolarz II ‘ten, kto handluje mazią do wozów’

Smolarz to jeździł po wsiach i handlował smarówko do wozów (Wola Burzecka). Smolarz to taki, co woził te maź do wozów i tym handlował (Gołębie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *smolarza*; D. lm. *smolarzów*; wymowa: *smolaš, smološ*.

Por. *maziarz*.

Smolarz III ‘ten, kto wypala smołę’

W lassach smołę wypalali smolarze (Momoty Dolne). Smolarz to w lesie smołę wypala, bo smoła była potrzebno ludziom i na budowe, i na insze rzeczy (Jeziernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *smolarza*; D. lm. *smolarzów*; wymowa: *smolaš, smološ*.

Por. *budziarz*.

Smuga I – tom II: 339.

Smuga II – tom II: 339–340.

Smuga III ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

To tak płynęło ciniutko taka ta woda, nazywali smuga, nie rzeka, ale smuga (Borowa). Smuga to tak niwiele ty wody, tak wuziutko płynie (Gołab).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Borowa, Gołab, Bałtów (zob. mapa 9).

D. lp. *smugi*; D. lm. *smugów*; wymowa: *smuga*.

Por. *potok, rzeczka, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdrojki*.

Smuga IV ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Smuga to teren grząski, mokry, można się zapaść pod ziemie (Popkowice). Smuga to podmokły bagnisty grunt (Gościeradów).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *smugi*; D. lm. *smugów*; wymowa: *smuga*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzyisko, podmok, popław, ruchawka, sap, trzęsawa, trzęsawisko, zdebrza*.

Snopkowe ‘wydzierzawione pole’

Pole wzionem w snopkowe i od tego, co tam urosło, ile tych snopków było, to się potem za to pole płaciło (Orłów Drewniany). Wziun snopkowe i jakoś można było wyżyć, jak się połączyło razem z swoim polem (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Chełma.

D. lp. *snopkowego*; wymowa: *snopkove, snupkove*.

Por. *arenda, dzierzawa, posesycja*.

Sołtys ‘przedstawiciel samorządu wiejskiego wybierany przez mieszkańców wsi’

Dziadzio był sołtysem, a tu były takie gospodarki bogate, bo to wioska bogata była (Babin). To jeszcze sołtys naznaczał, gdzie ma nocować ten dziad (Motycz). Ojciec był sołtysem parę ładnych lat (Sułów). Sołtys to dziadek był, pradziadek był sołtysem. Zbierał podatki, tam u niego opłacali tam różne, jakie były zalecenia z gminy, to sołtys, sołtys odpowiadał za różne rzeczy. Zebrania czy różne jakieś, szli do sołtysa. To była ważna funkcja. No. Sołtys, była rada chyba. Tak samo, jak i teraz (Tulniki). W Ameryce stonka je, a u nas kto tam słyszał o stonce, to się chłopcy śmiały, ze stonka była, ale doszło później do tego, sołtysy znaczyły nas po dziesięciu, po dwunastu, i żeby iść w pole stonki sukac (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sołtysa*; D. lm. *sołtysów*; wymowa: *sołtys*.

Sowiet ‘mieszkaniec dawnego Związku Radzieckiego’

Jak już Sowiety przyszły do nas, to było już trocha lżyj, Niemcy tuciekły, i wojna się powoli kończyła (Sól). Sowiety to miały jeszcze gorzy jak u nas, tam to dopiero bida była (Zubowice). Tam przezywali ich Sowiety, a oni swoje robili (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Sowieta*; D. lm. *Sowietów*; wymowa: *sovět*.

Por. *Ruski*.

Splata ‘splacanie należności, najczęściej w ratach’

Un dostał splatę od siostrów i dom pobudował za te splatę (Czumów). A temu mojemu mężowi trzeba było piniędzy na splatę. Miał splatę gospodarki, z pola. Trza mu było cztery tysiące. A przed wojno cztery tysiące to było bardzo dużo. Ji mój łojciec dał za mno te cztery tysiące, ji tak mnie wydał, bo tak sie, tak sie łuchepił, że to była wielga gospodarka, że tu było wszystkiego dosyć, że tu mi będzie dobrze (Dereźnia). Moja babka dostała splatę, było ich troje, dostała trzysta tysięcy, ale była skapa, żadnemu nic nie dała, porozpożyczała, o temu, temu, i wszystko przepadło (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *splaty*; D. lm. *splat*; wymowa: *spuata*.

Spowiednik I ‘ksiądz spowiadający’

Spuwiednik to jest ksiądz, u którego sie człowik spowiada (Susiec). Spowiednik to tyn, co spowiadło, to musi być ksiądz (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *spowiednika*; D. lm. *spowiedników*; wymowa: *spořednik, spuřednik*.

Spowiednik II ‘konfesjonał w kościele’ (zob. ilustracja 9).

Spowiednik to takie jakby obudowane krzesło, i ma klęczniki, i na nich sie klęko i spowiadło sie (Stojeszyn). Spowiednik to ksiądz i miejsce spowiedzi to tez spowiednik (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia – wąski zasięg (zob. mapa 19).

D. lp. *spowiednika*; D. lm. *spowiedników*; wymowa: *spořednik, spuřednik*.

Por. *konfesjał, konfesjonał, krata, kratka*.

Sprząteczka ‘kobieta, która we dworze sprzątała pokoje, podawała do stołu’

Sprząteczka to tako baba, co zajmowała sie sprzątaniem pokojów u państwa (Ratoşzyn). Wy dworze to było musi zy dwie tych sprząteczków, bo i pokojów było dużo (Wieląca).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sprząteczki*; D. lm. *sprząteczek*; wymowa: *spšontačka, spšuntačka, spšontacka, spšuntacka*.

Por. *dwórka, lokajka, pokojówka, służąca*.

Sprzążka ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Sprzążka to pomoc w pracach przez danie konia sąsiadowi (Orłów Drewniany). To tak było, że ja mam kunia i ty masz kunia, to my zrobim sprzążkę i zwieziem zboże, wykosim, a potem weźniem jich razem i bedziem młócić na dwa kunie, bo jednym nie da rady (Wywłoczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sprzążki*; D. lm. *sprzążek*; wymowa: *spšonška, spšunška, spšoska, spšuska*.
Por. *pomoc, pomoc sasiedzka, tloka*.

Sprzedawać ‘odstępować komuś coś za pieniądze’

Gęsi wuzili i sprzedawali du Sawina du Żydów (Uhrusk). To, co uprodukowało sie, wszystko sie sprzedawało, na sprzedaż było, jeżeli zbywało tylko (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *spšedavać, spšydać*.

Sprzedawca ‘ten, kto sprzedaje w sklepie’

Sprzydawca, no bo sprzydaje w sklepie, wydaje towary (Skoków). Sprzedawca to sprzydaje w sklepie (Karmanowice). W sklepie to już sprzydawca może być (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sprzedawcy*; D. lm. *sprzedawców*; wymowa: *spšedafca, spšydafca*.

Por. *ekspedient, ławocznik, sklepiarz, sklepiczacz, sklepikarz, sklepnik, sklepowy*.

Sprzedawczyni ‘kobieta, która sprzedaje w sklepie’

Sprzedawczyni, to jak baba sprzydaje (Krasnobród). Sprzedawczyni to w sklepie sprzydaje, no co tam jest w sklepie, to sprzydaje (Stara Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *sprzedawczyni*; D. lm. *sprzedawczyń // sprzedawczyniów*; wymowa: *spšedafčyni, spšydafčyni, spšedafcyńi, spšydafcyńi*.

Por. *ekspedientka, sklepiarka, sklepowa*.

Spust ‘rów odwadniający, zrobiony przez człowieka’

Spust taki zrubili głęboki i tak woda sie już nie gromadziła po polach (Alojzów). Spust zrubili na polu, na łach, i już woda tak ni stoi jak kiedyś (Krępiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *spustu*; D. lm. *spustów*; wymowa: *spust*.

Por. *fosa, przegon, przepust, rowek, rów*.

Stacja ‘budynek – dworzec autobusowy, kolejowy’

Pociąg tu jeździł od kiedy pamiętam, no to stacja być musiała (Motycz). No, ale to też nie było tak stacji blisko, bo te wioski były bardzo oddalone od stacji, dojeżdżali furmanko i dopiero jechali pociągiem (Rejowiec Fabryczny). Jak jechałem z burokami na stacje, bo tam kupowały, a tu kolejka, ile fur, jedna za drugo buraków chłopy wiezo (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stacji*; wymowa: *staćia*.

Por. *dworzec*.

Stalka ‘blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem’

Stalke to wsadzali w te obsadke i maczali w atramyncie, i to takie było pisanie (Uhnin). Pisało sie stalko, to była tako blaska jakby ostro na końcu (Okrzeja).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia oraz okolice Parczewa, Hrubieszowa, Zamościa i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 23).

D. lp. *stalki*; D. lm. *stalków // stalek*; wymowa: *stalka*.

Por. *pióro, stalówka*.

Stalówka ‘blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem’

Stalówka była do pisania (Orłów Murowany). Stalówka to do pisania, to stalowa cześć pióra, które sie macza w atramyncie (Krasnobród). Stalówke maczało sie w atramyncie i sie nio pisało (Niedźwiada).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 23).

D. lp. *stalówki*; D. lm. *stalówek*; wymowa: *stalufka*.

Por. *pióro, stalka*.

Stamtąd ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

Myśmy mówili na nich zowiśloki, przeważnie na ludzi stamtąd, tak sie tutaj u nas mówi (Annopol). Tu so takie wsie, że pułowa to stamtąd przyjechała, no zza Buga (Hańsk).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stamtont, stamtunt*.

Por. *skąd, skądś, stamtela*.

Stamtela ‘miejsce, kierunek, z którego się przyszło, przyjechało’

To tera ludzie sie wymięszali, więcy stamtela niż stela jest (Lubenka). Rudzina mojjj zunki to stamtela, zza Buga (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *stamtela*.

Por. *skąd, skądś, stamtąd*.

Starodrzew ‘las złożony ze starych, wieloletnich drzew’

Starodrzew to las z bardzo starymi drzewami (Łuszczacz). Starodrzew to jak stary jest las (Stefankowice). Starodrzew to stary las iglasty (Huszcz).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *starodrzewu*; D. lm. *starodrzewów*; wymowa: *starodźef, staroźżef, staroźef*.

Por. *stary las*.

Stary dziad ‘taniec polegający na naśladowaniu gestów i czynności pokazywanych przez prowadzącego’

Stary dziad to taka zabawa więcej niż taniec, bo to tego starego dziada się naśladuje, a un bije (Pawłów). *Starego dziada też tańcuwali na zabawach* (Sielec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *starego dziada*; D. lm. *starych dziadów*; wymowa: *stary żat, stary żot*.

Stary las ‘las złożony ze starych, wieloletnich drzew’

Stary las się powi, jak już jest to las z bardzo starymi drzewami, i do tego szpilkowymi (Mircze). *Stary las to przyważnie las iglasty, wielgie i grube drzewa* (Rogóżno).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *starego lasu*; D. lm. *starych lasów*; wymowa: *stary las*.

Por. *starodrzew*.

Statek ‘pojazd wodny’

U nas była bardzo rozpowszechniona kontraktacja buraków cukrowych i to właśnie buraki cukrowe wozili statkami do Opolu, i tam była waga przy Wiśle, taka rampa, statek stał i furmanki, końmi podjeżdżali i wywracali wozy od razu na ten statek i wysypywali te buraki (Świeciechów). *Statkiem to się pływo po wodzie, wozi jakieś ciężary* (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *statku*; D. lm. *statków*; wymowa: *statek*.

Staw ‘sztuczny zbiornik wody’

Staw to już jak wykopany przez człowieka (Stanin). *Byli stawy rybne pana du czasu wojny* (Dobryń). *Nad stawem to rosły drzewa i trawa* (Palikije). *No staw był, woda to, krzaki, krowy się pasło*. *Staw duży był, kapaliśmy się w nim* (Chodel). *To się chudziło, u nas były stawy i tam lepiech rós, pachnący taki* (Mołodiatycze). *Bilizne prały w stawie lub w rzece* (Chmiel). *Przy praniu w stawie czy w rzece, to się bierze kijanke i nio się pierze* (Wola Gałęzowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *stawu*; D. lm. *stawów*; wymowa: *staf*.

Stąd ‘z tego miejsca’

Stąd to będzie musi z dwa kilometry do gminy (Łukowa). *Stąd pódzieta tak prosto, potem zakręt w lewo i znowu w prawo, i tak już dom* (Zynie). *Droga stąd do Puław, to będzie pewno z trzy kilometry* (Płonki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stont, stunt*.

Por. *stela*.

Stebnować // stegnować ‘szyć ściegiem tworzącym pojedynczą, nieprzerwaną linię’

Stybnuje sie stybnówko i to jest takie szycie, stybnować to szyć ręką, ale można i maszyno (Różanka). Maczali w wodzie na trawie, rozścielali do słonka, wybielato i zmiękło, potem szyli rękami i to nazywali stygnowanie, bedo stygnować koszule, kalesony (Susiec). Stybnówka to takie szycie, ściąg taki, stebnować trza i z tego stybnówka sie robi (Nowosiółki). Stegnować to trza szyć tak, aby każdy następny ścieg zachodził na poprzedni (Polichna). Ona umiała tymi nićmi tak ładnie stegnować (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stebnować, stybnować, stegnać, stygnować.*

Steczka ‘ścieżka przez pole’

Steczka przyz pole prowadzi, tak między zbozami sta ta steczka (Stok). Stecko to było blizy jak drogo (Germanicha). Steczka szła byz pola (Jawidz).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 3).

D. lp. *steczki*; D. lm. *steczków*; wymowa: *stečka, stecka*.

Por. *dróżka, stegna, ścieżka, ścieżyna, trybka*.

Stegna ‘ścieżka przez pole’

Teraz te stegny zauraly, a kiedyś to przyz kozde pole była stegna (Gołab).

Źródła: PM, PZ.

Geografia: Gołab, Borowa (zob. mapa 3).

D. lp. *stegny*; D. lm. *stegnów*; wymowa: *stegna*.

Por. *dróżka, steczka, ścieżka, ścieżyna, trybka*.

Stela ‘z tego miejsca’

My stela, nigdzie sie nie ruszali (Siennica Nadolna). Stela to stare tak mówili, że to niby stąd, z tego miejsca to stela (Zielone). Un był stela, a una ni (Huszcza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *stela*.

Por. *stąd*.

Stelmach ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów’

Stelmach to taki, co wyrabiał wozy i koła do wozów (Wysokie). Stelmach, tun robiuł wozy i koła do nich (Świeciechów). Wozy robił stolarz, tak zwany sztelmach, już taki spycjalny du wozu (Dobryń). Stelmach robił drewniane części wozu (Gręzówka). A ten, co robi wozy to, no, to stelmach (Chmiel). Jeździliśmy wuzami drywnianymi. Koła musiał robić stelmach, jak nazywali, tyn majster to stelmach nazywał sie. Robił to drewno, koła robił te (Uchańka). Stelmach to taki starodawny rzemieślnik, co wyrabiał drewniane części wozu (Abramów). Tera wozów ni ma drywnianych, to i stylmachy dzieś zgineli (Hanna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 26).

D. lp. *stelmacha*; D. lm. *stelmachów*; wymowa: *stelmax, štelmax*.

Por. *koleśnik, kołodziej*.

Stok I ‘źródło bijące z ziemi’

Zy stoku woda jest czyściutka (Krzemień). Rzeka od stoku idzie (Gielczew). Stok to jest tak, że to wybija ta woda z zimi (Piotrawin). Zy stoku to zimna i zdrowa woda jest (Lipa).

Źródła: PM, PI, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia (zob. mapa 8).

D. lp. *stoku*; D. lm. *stoków*; wymowa: *stok*.

Por. *kierniczka, krynica, krynka, źródł, źródło*.

Stok II ‘zbocze góry’

Stok to góry jest, pu stoku sie idzie na dół (Zakrzew). Zy stoku sie na nartach jedzie (Stok). Stok to jakby bok góry (Wojszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *stoku*; D. lm. *stoków*; wymowa: *stok*.

Por. *zbocze*.

Stolarz ‘rzemieślnik, który wyrobia meble z drewna’

Ten, kto robi drzwi, okna i meble z drzewa to stolarz (Krasnobród). Stolarz był taki, co robił meble, byli to meble proste, była to szafa z lustrem, był to kredens (Mołodiatyczne).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *stolarza*; D. lm. *stolarzy* // *stolarzów*; wymowa: *stolaś, stoloś*.

Por. *majster*.

Stójka I – tom II: 179.

Stójka II – tom II: 179–180.

Stójka III – tom VII: 354.

Stójka IV ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Stójka to fura wysłana na polecenie sołtysa (Mołożów). Stoł z furo do rozkazu przed gmino, stójka to była (Braciejowice). Pojechał na stójku, bo tak kazali (Lubień). Furmanka była pod stójke (Kozubszczyzna). Dzieś na stójke jedzie, wyszykowany (Łopienik Górny). Stójka, to tam musioł stoć pod urzędem, pod postyrunkiem (Wierzbica pow. Kraśnik). Stójka jak stoi gotowy na postoju (Sulów). Czekeł przed gmino na polycene z wozem, dzie go wyśło, i to była stójka (Zawada). Stójka była na zawołanie (Sitno pow. Biała Podlaska). Stójka do gminy i tam ma stać na pogotowiu (Wólka Plebańska). Stójka to zawsze trza być w pogotowiu (Potok Górny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 34).

D. lp. *stójki*; D. lm. *stójek* // *stójków*; wymowa: *stuijka*.

Por. *furmanka, podwoda, szarwarkowa furmanka*.

Stójka V ‘ten, kto pilnował porządku na jarmarkach’

Takie jarmaki były, co jak stójka, trza było coś, nie było tyle w gminie co teraz, tylko był stójka, to jak trzeba coś było ogłosić na jarmaku, to wyszed stójka z bębnykim i bębnił na jarmaku. Ludzie sie schodzili i un opowiedzioł, co tam potrzebno, co to cym (Zgoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stójki*; D. lm. *stójek* // *stójków*; wymowa: *stui̯ka*.

Por. *stróż*.

Strach na wróble ‘stare ubranie rozpięte na kijach, ustawione w ogrodzie lub na polu dla odstraszenia ptaków, wyrządzających szkody’ (zob. ilustracja 20).

Stracha takiego stawiali, nazywali, że to strach na wróble, to kije zbite, jakieś stare portki wsadzone i jakaś kapota, no i jakieś nakrycie na górze, jakieś dziurawy kapelusz, i to tak ubrane stało na tym polu, i straszało ptactwo (Rożłopy). Na polach to czasem było kilka tych strachów na wróble, bo każdy swojego stawiał (Wronów). Jak był mak zasiany, to ptaki się zlatywali, no to już strach był konieczny, strach na wróble, bo to przyważnie wróble byli (Rożki). Stracha na wróble na polu wystawiali, żeby ptaki nie wydziobały ziarna zasianego (Nowodwór).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stracha na wróble*; D. lm. *strachów na wróble*; wymowa: *strax na vruble*.

Por. *straszak*.

Straszak ‘stare ubranie rozpięte na kijach, ustawione w ogrodzie lub na polu dla odstraszenia ptaków, wyrządzających szkody’ (zob. ilustracja 20).

Straszak był kiedyś z kija, i stare portki zawiszone, jakoś kapota, i to było na wróble (Potok Górny). Straszaki stawiali na polach od wron, wróblów (Hedwizyn). Na polach to kiedyś pełno było straszaków, to takie strachy na wróble mówili, no te straszaki. Tera ni stawiają (Biszcz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *straszaka*; D. lm. *straszaków*; wymowa: *straśak*.

Por. *strach na wróble*.

Straż ‘grupa ludzi odpowiednio wyszkolona, gasząca pożary’ (zob. ilustracja 13).

Prawie w każdy wsi była i jest ochotnicza straż pożarna (Sulów). Teraz to zjeżdżają sie straże z różnych wiosek. Majo samochody (Świeciechów). Straż to kiedyś wozami konnymi do pużaru jichała (Tworyczów). Straż, to dawno było nie to, co tera, mieli toporki, bosaki, ta straż te bosaki miała, motopompy, i tak gasiły pożary (Bliskowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *straży*; wymowa: *straś, stras*.

Por. *straż ogniowa, straż pożarna*.

Straż ogniowa ‘grupa ludzi odpowiednio wyszkolona, gasząca pożary’ (zob. ilustracja 13).

Już jak zapamiętałem, to w Świeciechowie była straż ogniowa (Świeciechów). Straż ogniowa to byli ochotniki, ale jak pożar, to błyskawicznie sie stawiali i gasili (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *straży ogniowej // straży ogniowy*; wymowa: *straš ognova, straš uognova, straš ognovo, straš uognovo, straš ugnova, stras uognova, stras ognova, straš ugnova*.

Por. *straż, straż pożarna*.

Straż pożarna ‘grupa ludzi odpowiednio wyszkolona, gasząca pożary’

(zob. ilustracja 13).

Straż pożarna to ochotniki ze wsi były, chłopcy młode, a i starsze, czasem już i wiele lat, to sie stawiały na wyzwanie, jak dzie pożar, jak co komu pomoc było (Nowa Wieś). No były w takich zakładach, jak na przykład w cementowni, była straż pożarna, może w takich większych miejscowościach, w takich większych wioskach. No wozem i koniem kiedyś jeździli (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *straży pożarnej // straży pożarny*; wymowa: *straš pożarna, straš pożarno, straš pużarna, straš pużarno, stras pozarno*.

Por. *straż, straż ogniowa*.

Strażak ‘członek straży pożarnej’ (zob. ilustracja 13).

Strażak to pożary gasił, i tera tak samo gasi, ale tera ni ma tak dużo pożarów (Janówka). Czterech strażaków na zmianę pompowało wodę i tak gasiły ogień (Świeciechów). Pirsze przyjechały do pożoru strażoki z Wojciechowa (Palikije). Rano godzina szósta przychodziłem, na trąbce grałem. Schodziło sie strażaków. Ćwiczenia robiliśmy bez przerwy [...]. Była taka piosenka, wyjrzała oknem, ach mamó moja, strażacy ido. Strażak bez dzieci, strażak bez żony, strażak wędruje w dalekie strony. W dalekie strony, w obce krainy, żeby pokochać piękne dziewczyny (Wojciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *strażaka*; D. lm. *strażaków*; wymowa: *stražak, stražok, strazak, strazok*.

Strony ‘widok najbliższej okolicy’

Nasze strony to takie więcy górkí, pagórki, ale bardzo ładnie tu jest (Jacnia). To so moje rudzinne struny, to wszystko naubkoło, bo ja sie tu rodził i tu żyje (Dańce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *stron // stronów*; wymowa: *strony, struny*.

Por. *krajobraz, świat*.

Stróż I ‘ten, kto pilnował porządku na jarmarkach’

Stróż to pilnował porządku na jarmaku w ty wsi czy gminie, dzie był tyn jarmak (Wojślawice Kolonia). Na jarmaku to zawsze był kiedyś taki stróż, co porządku pilnował (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *stróża*; D. lm. *stróżów*; wymowa: *struš, strus*.

Por. *stójka*.

Stróż II ‘ten, kto pilnował nocą wsi przed złodziejami’

Stróż pilnował w nocy wsi przed złodziejami (Orłów Drewniane). Kiedyś złodzieje grawowały, to we wsiach był stróż i pilnował dobytku (Nowodwór). Stróż nocny był, w nocy pilnował dworu i wsi, a rano budził fernali (Osmolice). W dworze to był stróż nocny do pilnowania zatrudniony, a na wsi to tak ludzie sami z siebie, ty nocy jeden, a drugi nocy drugi był za stróża (Nowiny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *stróża*; D. lm. *stróżów*; wymowa: *struś, strus*.

Por. *wartownik*.

Struga ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Taka struga ciekła ciniutka (Wysokie). Struga to tak jak malutka rzeka (Janiszkowice). Ze strugi se wody nabrałam, a kiedyś to była w strugach czyściutka woda (Tarnawka).

Źródła: PM, PI, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia, sporadycznie w części wschodniej (zob. mapa 9).

D. lp. *strugi*; D. lm. *strugów*; wymowa: *struga*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik*.

Strugaczka I – tom IV: 421.**Strugaczka II** ‘ostrze w oprawce, służące do temperowania ołówków’

Do ołówka to była specjalna strugaczka (Wołoskowola). W piórniku zawsze musi być ołówek i strugaczka do strugania tego ołówka (Krępiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *strugaczki*; D. lm. *strugaczek*; wymowa: *strugačka, strugacka, strugočka, strugocka*.

Por. *temperówka, zastrugaczka*.

Strumień ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Strumień to taka maluśka rzeka (Nadrybie). Poszła w strumieniu wypłukała te chusty i było (Głębokie). Wode śmy brali zy strumienia (Horyszów Polski).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 9).

D. lp. *strumienia*; D. lm. *strumieni // strumieniów*; wymowa: *strumień, strumiń*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumyczek, strumyk, strużka, zdroik*.

Strumyczek ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Tera to tych strumyczeków ni ma, teren sie zmienił (Słotwiny). Tu był taki malutki strumyczek, ale wysech (Karczmiska).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Słotwiny, Karczmiska (zob. mapa 9).

D. lp. *strumyczka*; D. lm. *strumyczek*; wymowa: *strumyček, strumycek*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyk, strużka, zdroik*.

Strumyk ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Strumyk to woda płynąca wąskim korytem (Karmanowice). Strumyki to takie waziutki byli, i tak ta woda tak ciekła, szumiąca tak (Kawęczynek). Strumyków to kiedyś było pełno, a potem puwysychali (Żulin).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 9).

D. lp. *strumyka*; D. lm. *strumyków*; wymowa: *strumyk*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strużka, zdrojik*

Strużka ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Rzeki to tu nie było jakiś taki większy, o, taka strużka była (Godziszów). To taka strużka ino, troszke wody na dnie (Branewka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wierzchowiska, Wólka Ratajska, Godziszów, Branew, Branewka, Krzemień (zob. mapa 9).

D. lp. *strużki*; D. lm. *strużków*; wymowa: *struška, struska*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, zdrojik*.

Studniarz ‘ten, kto buduje studnie’

Studniarz to potrafi znaleźć wodę i wybudować studnie, un sie zna na tym, dzie jest woda, dzie kopać (Wólka Abramowska). Jak sie wybudował, to trza było brać jeszcze studniarza, żeby wykopał studnie (Dzielce). Studniarz był i te studnie budował (Cichobórz). Studniarz byli putrzebny, traczy byli putrzebny, rymarzy, szewcy, krawcy (Kryłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *studniarza*; D. lm. *studniarzów*; wymowa: *studńaś, studńoś*.

Stukocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Drogi so słabe i wóz stukocze na wybojach (Staw). Drogi byli słabe, a wóz był drywniany, no to mówili, że stukocze na drodze (Kolembrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Kozły, Kolembrody, Ochoża, Staw, Wierzbica pow. Chełm.

Wymowa: *stukoče*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, talaszce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Suchary ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Ten miód to sie zaczyna robić na takim czymś, suchary to nazywajo (Flisy). Suchary, to pszczoły na tym miód robio (Biała).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lm. *sucharów*; wymowa: *suxary*.

Por. *plaster, rama, ramka, węza, woszczyna*.

Suka II – tom II: 181.

Suka III – tom II: 181.

Suka IV – tom II: 181.

Suka V – tom III: 353.

Suka VI – tom VI: 536.

Suka VII – tom VII: 356.

Suka VIII – tom VII: 356.

Suka IX – tom VII: 356–357.

Suka X ‘bardzo dawny instrument muzyczny, podobny do skrzypiec’

Ta suka to mówio, że tu była w okolicy, ale to jeszcze moje dziadek to mówili, potem już nicht więcy (Dereźnia). Suka to troche jak skrzypki, ale nie so to skrzypki, ale ma i smycek, i struny, to nase dziadki mówiły, że to suka stąd, suka kocudzka, nasa (Kocudza). To mówili, że to suka kuczdzka, bo w Kuczdy była (Dzwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *suki*; D. lm. *suk* // *suków*; wymowa: *suka*.

Susz I – tom VI: 536.

Susz II – tom VI: 537.

Susz III ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Suche gałęzie na opał to jest susz, bida była, to suszem palili (Stefankowice). Susz to takie już suche gałęzie z lasu zbierane na opał (Kostomłoty). Suszu nazbirała i będzie czym palić (Bukowa). Susz to suche gałęzie z drzew w lasach, co sie zbirało i nusiło do dom (Zastawie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *suszu*; D. lm. *suszów*; wymowa: *suš*.

Por. *charężina, chmyz, chrust, posusz, suszki, suszyczna, taras, utratki, utrety*.

Suszki I – tom II: 369.

Suszki II – tom V: 432.

Suszki III – tom V: 432.

Suszki IV ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Suszków nalyciało z drzew, trza to było wybierać jak najpędzy, bo jak sie ludzie zleco, to wybirało, a každyń tego potrzebował, bo na wegiel ni było stać (Strupin). Kiedyś to zbirałi suszki w lesie i tym palili (Zwiartów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lm. *suszków*; wymowa: *suški*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszyzna, taras, utratki, utręty*.

Suszyzna ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Suszyzny nałamane, leży pełno w lesie, a kiedyś ludzie ze wsi czyściutko wybierali, bo nie mieli czym w piecu palić (Podlesie Małe). *Bida była i na palynie to ludzie ze wsi zbierali suszyzne pu lasach* (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Hosznia Ordynacka, Podlesie Małe, Zaporze, Osuchy, Borowiec.

D. lp. *suszyzny*; D. lm. *suszyznów*; wymowa: *sużyzna*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszki, taras, utratki, utręty*.

Sutry ‘mieszkańcy miasta’

Miastowych to tutaj sutry nazywały (Andrzejów pow. Janów Lubelski). *Suter, bo jest z miasta* (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

D. lp. *sutra*; D. lm. *sutrów*; wymowa: *sutry*.

Por. *flaki, koziarze, łyki, łyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszczaki, mieszczany, mieszczuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, szlachcice*.

Swadźba ‘uroczystość z poczęstunkiem i tańcami’

Wielge swadźbe zrobiuł, sprosiuł musi całe rudzine (Sąsiadka). *Kiedyś to swadźbe rubili, a tera nazywajo, że to impreza* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *swadźby*; D. lm. *swadźbów*; wymowa: *sfażba*.

Por. *bankiet, impreza, przyjęcie*.

Swoja mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Swoja mowa, no bo tutaj tak sie mówi, a już tam daly pojechać, to już tam majo swoje mowe, inna jak u nas (Turzyniec). *Każda wieś prawie to ma take swoje mowe* (Zynie).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *swojej mowy*; wymowa: *sfoja mowa, sfojo mowa*.

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszymu, mówienie po swojemu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, zwykła mowa*.

Swój ‘należący do tego miejsca’

Swój to miejscowy, jest stąd (Grabowiec). *Tu swoje ludzie, jak to sie mówi swoje chłopcy, od urodzenia tu razem mieszkamy i pracujem* (Rakołupy). *Ta, co sprzydaje w sklepie, to tak sie sadzi, a przecież una swoja, una stąd jest, no to taka sama jak my* (Zakłodzie). *My tu same swoje, prawie cała wieś jest spokrewniona* (Żrebce). *Ale kiedyś to u nas też my tak bardzo nie dzielili, że to polskie, a to ruskie. Wszystkie tu mieszkali i byli swoje. Każdyn czuł sie u siebie, zynili sie między sobo. A to dupiero w wojne to sie zaczyna ta nienawiść* (Olenówka). *My żyli razem, same swoje, nikt tam nie dzielił Polak, Ukrainiec,*

bo my razem świętowali, pracowali, żenili sie między sobo, a w wojne już wszystko sie zmieniło, sąsiad stał sie obcy, bo ty Polak, on Ruski. I to nie ludzie tak zrobili, tylko polityki. Naród otumanili i tak zniechęcił sie, a przecież my tu wszystkie byli swoje, każdyn swój, bo z tutejszej ziemi (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *swojego*; D. lm. *swoich*; wymowa: *sfu^h*.

Por. *nasz, tutejszy*.

Szalwark ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

We wsi po kulei furmanka za furmanko na szalwark jychali (Kodeniec). Szalwark to praca społeczna na drogach (Grabowiec). Szalwark to praca, na którą sołtys wysyłał razem z końmi (Aleksandrów). Na salwark sie chodziło (Michałówka). Salwark to takie ruboty dla wsi, no wspólne odśnieżanie dróg przez gospodarzy (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szalwarku*; D. lm. *szalwarków*; wymowa: *šalvark, salvark*.

Por. *forszpant, poszpant, szarwarek*.

Szarwarek ‘praca, na którą sołtys wysyłał mężczyzn z końmi, lub inna praca na rzecz wsi’

Kiedyś to jeszcze szarwarek był (Szuminka). Szarwarek to było takie przymusowe wysyłanie chłopów do robót takich społecznych (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *szarwarku*; D. lm. *szarwarków*; wymowa: *šarvarek*.

Por. *forszpant, poszpant, szalwark*.

Szarwarkowa furmanka ‘furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa’

Szarwarkowa furmanka to była wysyłana dzieś przez sołtysa (Błotków Duży). Szarwarkowa furmanka to była tak wysyłana spycjalnie przyz sołtysa na jakieś ruboty (Rakołupy).

Źródła: PM.

Geografia: Błotków Duży, Kobylany, Bończa, Rakołupy, Uchanie, Skryhiczyn, Malice, Turkowice (zob. mapa 34).

D. lp. *szarwarkowej furmanki* // *szarwarkowy furmanki*; D. lm. *szarwarkowych furmank* // *furmanków*; wymowa: *šarvarkova furmanka*.

Por. *furmanka, podwoda, stójka*.

Szatkować ‘kroić kapustę przy pomocy szatkownicy’

Szatkować to siekać kapuste, ale ni nożem, ale szatkownico (Potok Górny). Była szatkownico i szatkować trzeba było na ni kapuste (Trzcianki). Szatkować to tak krajać drobno kapuste, to w becze na zime sie tak rubiło (Teresin). Kapuste szatkowały, jak były wannы duże, to w tych wannach trzech tasakami i tam dosypywały, łubijały te kapuste (Bukowa). Najpirsze kapuste sie łobrało, potem gospodarz tam uszatkował na

zime, w becze lukisił i na całe zime starcyło (Branew). Jak byli wycięcia kapusty, to potem trza było szatkować. Obieraczki robili, zwołali kobiet, kobiety pomagali te kapuste ubierać. Obierali kapuste, potem szatkowali i poczęstunek był taki marny, jak to tak dawniej było. Teraz to ciastka, tam napoje różne, a dawno to tak chleba czym posmarowali i kawę z mlekiem, taka z mlekiem zbożowa kawa (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *šatkować, satkować.*

Por. *siekać kapustę.*

Szatkownica ‘urządzenie do krojenia kapusty przeznaczonej do kiszenia’

Szatkownica to maszyna taka prymitywna do krajania kapusty (Horyszów Ruski). Du kapusty to była szatkownica (Tarnawa Duża). Szatkownica to przyrząd do siekania kapusty (Potok Górny). Były takie szatkownice, taki długi kawałek drzewa, takie dwa tu w środku noże i w tyn sposób sie szatkuwało, i w te becze soli, sie ubijało, i kista (Policzyzna). Takie szatkuwnice były ręczne i szatkuwały kapuste (Leopoldów). Kiedyś to satkowało sie na tej satkownicy kapuste (Sulów). Szatkownica sie normalnie nazywo. Nazywo sie szatkownica, skrzynka tako zbito jest i trzy nożów i tako skrzynka na wierzchu tyj, tyj szatkownicy, i tako skrzynka jest kwadratowo malutko, i o tu sie kładzie główki, i o tak sie wozi po tych nożach i uno tak żnie (Kocudza). Szatkownico szatkuje sie kapuste (Wielacza). Szatkownica to była na kapuste szatkować na zime. Takie turzędzynie, skrzynecka tako, na nim sie kładło kapuste, i sie tak pchało tam i z powrotym, i leciała kapusta. Noże w środku były. Szatkowało sie, trza było natobirać, pirw wycino sie główki na polu, łobratio sie do biały kapusty, i jedno szatkowało, drugie wyżynało głuby. Późni trza było posolić, łubić w becze i była kapusta zakista na zime (Świeciechów). Kiedyś to szatkowało sie na tej szatkownicy kapusty (Karpiówka). Była na wsi szatkownica i ona szła po kolei (Zanie). Szatkownica to sie kruzjiło kapuste do kwaszenia w becze (Sąsiadka). Nakrywa sie pokrywo i przykłada sie kamieniem, i sie hisi kapuste, tako jest satkownica, satkuje sie (Pogonów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szatkownicy; D. lm. szatkowniców; wymowa: *šatkovnica, šatkuwnica, satkovnica, satkuwnica.*

Por. *krajalnica, szatkownik.*

Szatkownik ‘urządzenie do krojenia kapusty przeznaczonej do kiszenia’

Do siekania kapusty używało sie szatkownika, a potem te kapuste posiekano szatkownikiem wysypywali du beczi i ubijali, a potem kista (Nadrybie). Szatkowało sie, taki był szatkownik i tłuczkiem jakim, i w becze (Policzyzna). Szatkownik był do siekania główek kapusty, jak kwasili w becze (Puchaczów). Szatkownik był i jak sie szatkuwało, to sie wymieszało potem z solo te kapuste (Olszanka). A to byli takie urządzenia na kapuste, szatkuwniki nazywane i to krajało równiutko (Ciechanki). Satkownikiem to satkuje sie kapuste na takie paski (Dębica). Kapuste sie szykowało na zime i było dwa, trzy szatkowniki na cało wieś (Brzeziny).

Źródła: PM.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *szatkownika*; D. lm. *szatkowników*; wymowa: *šatkovník, šatkovník*.
 Por. *krajalnica, szatkownica*.

Szczęść Boże ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Kiedyś to wołali, jak sie mata i Panie Boże dopomóż, a tera to delikatnie szczęść Boże (Wola Burzecka). Chtos w polu robi, a ja ide, no to mówie szczęść Boże, tak sie wita tych ludzi, co przy pracy (Gałęzów). Jak chtos w polu robił, a przechodziło sie, to Boże dupomóż do roboty albo szczęść Boże (Huszczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *šceńšć boże, ščyńšć boże, sceńšć boze*.

Por. *Boże dopomóż, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóż, Panie Boże dopomóż, z Bogiem*.

Szczypiorniak ‘gra drużynowa w piłkę ręczną’

Szczypiornik to taka gra w piłkę, ale zbiorowa (Sułowiec). Za dziecka jeszcze, ja to sie ograla w tego szczypiorniaka, piłka gumowa i na łące sie grało (Żurawnica). Gra w szczypiorniaka była. W szczypiorniaka tośmy w szkole grali, bo to piłka musiała być dobra (Sułów). Do gry w szczypiorniaka to piłka była potrzebna (Ożarów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *szczypiorniaka*; D. lm. *szczypiorniaków*; wymowa: *ščypórniak, scypórniak, ščypórniok, scypórniok*.

Szczyt I – tom II: 184.

Szczyt II – tom II: 184.

Szczyt III – tom IV: 434.

Szczyt IV – tom IV: 434.

Szczyt V – tom VIII: 389.

Szczyt VI – tom VIII: 389.

Szczyt VII ‘szczyt góry’

Szczyt góry to jest to, co jest najwyższy (Hrebenne). Musi najwyższy tu szczyt to ma Bukowa Góra (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 15).

D. lp. *szczytu*; D. lm. *szczytów*; wymowa: *ščyt, scyt*.

Por. *czubek, wierzch, wierzchołek*.

Szeroka droga ‘szeroka droga brukowana’

Szeroka droga to już wygodna, no droga bita, utwardzona (Gręzówka). Teraz to nabadowali dróg, takie szyrokie te drogi so, wygodne (Puchacze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *szerokiej drogi* // *szeroki drogi*; D. lm. *szerokich dróg*; wymowa: *šeroka droga, seroka droga, šyroka droga, syroko droga*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szos, szosa, trakt, traktowa droga*.

Szew ‘miejsce zszycia materiału’

Szew to miejsce, w którym zszyte są dwa kawałki materiału (Grądy). Jak źle zszyte, to zaraz na szwie się ruzłazi (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szwa* // *szwu*; D. lm. *szwów*; wymowa: *šef, sef*.

Szawc ‘rzemieślnik, który robi buty’

Szawc robił te buty. Podeszwy były przybijane takimi szpilkami drewnianymi (Szcuczeki). Szawc to kiedyś robił buty, a teraz to ino ładuje, jak się zypsuje (Stanisławów). W lecie miał tam gospodarstwo, pracował na nim, a w zimie na przykład buty robił, no szawc był (Chmiel). Po wojnie to szawce robiły filcowe buty. Po wojnie to nie było bardzo, nie było fabryk, co robiły buty, tylko wszystko się zamawiało tu szawca (Anopol). Te buty tyszowieckie to tak zmyślnie to szawc szył, że i na te, i na te noge, i na prawe i na lewe ten but pasował (Zaporze). Tyszowiaki to buty z bardzo miętki skóry, tak miętki, że można je było na wirzech wywinać, na drugo stronę. Tyszowiaki sięgali do kolan i byli wyrabiane przez miejscowych szawców (Tyszowce). Kołodziej, kowal, stolarz, cieśla, no i krawiec, szawc, to i do tej pory są (Tulniki). But musiał być ze skóry. Nie z gumy. Nie mogło być tak, że dziura i dopiero zelówki. Nie. Była miękką podeszewą skórzaną, to trzeba było zelować. [...] Taki znany szawc, to był na Urszulinie. Herszek się nazywał [...] on te wszystkie buty naprawił. Zelówki przybił. Tam inne rzeczy. [...] za okupacji niemieckiej, to skór nie było wyprawianych. Tylko metodą taką domową skórę się wyprawiało cięjące. Ale już tak nie umieli wyprawić dobrze. Brakowało jakichś tych garbowników. No, ale też to robił szawc. Potrzebny był. Mało tego. Jeszcze byli tacy, którzy robili takie, no pantofle, że tak powiem, na drewnianych podeszwach. Tylko takie letnie. Tak. I to też było dobre. Nawet modne było. Dziewczyny chodziły (Sumin). Szawc, którego umiał robić buty, miał robota (Leszkowice). A dzisiaj to szawca, kowala na wsi nie ma (Słodków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szawca*; D. lm. *szawców*; wymowa: *šefc, sefc*.

Por. *szawiec*.

Szawcowa ‘żona szawca’

A żona szawca, no to będzie szawcowa (Krasnobród). Żona szawca to szawcowa (Chmiel). Szawca to ludzie szanowali, no i szawcowa, ta jego żona, to też była ważna osoba na wsi (Gardzienice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szawcowej* // *szawcowy*; D. lm. *szawcowych*; wymowa: *šefcova, sefcova, šefcovo, sefcovo*.

Por. *szawczka, szawczycha*.

Szewczka ‘żona szewca’

Był szewc i szewczka, jego baba (Nasutów). Szewczka to baba szewca, bo szewc był w każdy wsi (Dys).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *szewczki*; D. lm. *szewczków*; wymowa: *šefčka, sefcka*.

Por. *szewcowa, szewczycha*.

Szewczycha ‘żona szewca’

Szewczycha to sie dumnie nosiła, bo to szewce byli bogate (Zalesie). Szewczycha to żuna szewca (Smólsko Duże).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *szewczychy*; D. lm. *szewczychów*; wymowa: *šefčyxa, šyfčyxa*.

Por. *szewcowa, szewczka*.

Szklarz ‘ten, co szkli okna’

Szklarz to szkli okna (Chmiel). Szklarz to wstawią szyby (Krzemień). Kiedyś to w okulicy musiał być kowal, szewc, krawiec, szklarz, kołodziej, no bo jak inaczy (Kosmów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *szklarza*; D. lm. *szklarzów*; wymowa: *šklaš, škloš, šklaš, škloš*.

Szkolnik ‘dziecko, które chodzi do szkoły’

Szkolnik, bo chodzi do szkoły (Krzemień). W lecie to takie szkolniki brało si i paśli bydło (Kostomłoty). Szkolnik to dziecko, co uczy sie w szkole (Wólka Orłowska).

Źródła: PM, KAGP, CWP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, południowa i środkowa (zob. mapa 20).

D. lp. *szkolnika*; D. lm. *szkolników*; wymowa: *školník, škulník, skolník, školník*.

Por. *uczeń*.

Szkoła I ‘miejsce nauki dziecka’

A do szkoły jak sie przodziu chodziło przed wojnu, to tylko, było tylko trzy, cztery klas było, i to jeszcze wcześni to sie uczyły po wsiach, bo nie było tak szkół, tylko po wsiach tam chłopcy takie uczyły, a już późni to chodziło sie, to trzy klasy, cztery było. A teraz to jest lepi dla tych młodych, bo pójdzie, kogo stać to wyśle dziecko do szkoły, chyba, że jak już taki głub nie umi nicego, nie chce sie uczyć czy ni może, to, to nie pódzie do szkoły, ale jak kogoś stać i zdolny jest, to może pójść do szkoły, czegoś sie nauczyć. A przodziu to tak nie było ze szkołu jak teraz dobrze (Zgoda). Szkoła jest i jak ście szli w strone od Klementowic, to jak tu je tako kolonia, to jest tu, bo była szkoła blisko (Stok). Szkoła to budynek, w którym uczo sie dzieci. U nas szkoły kiedyś nie było (Drzewce). Potem jakoś tak, że przyjechali nauczyciele do tej wioski, zaczęli budować szkołę, pobudowali szkołę. Tak, że mieszkalam blisko szkoły i blisko kościoła (Chrzanów). A szkoła była we wsi zawsze. W mieszkaniu u nas była (Terebela). Była szkoła taka, że do trzeciej klasy dwa lat sie chudziło, a do czwarty trzy lat sie chudziło, a książek ni było, tylko nauczycielka miała (Witulín). U nas była sześcioklasowa szkoła, a już do siódmy klasy to trzeba było iść cztery kilometry do Rejowca Osady (Rejowiec Fabryczny). Było dwa rzędy ławek w szkole i dwie klasy sie naraz ucyły (Bonów). Chodził do szkoły, bo tu

nastala szkoła, ja poszoł du szkoły (Sitno pow. Zamość). Dzieci chudzili du szkoły, to ni miały odzinia ani obucia. A córka dobrze sie uczyła, i ta pani mówi, niech jo pani da du szkoły, ja jo wezne, ale ona sie bała jechać (Łaszczówka). Szkoła była w Chłopkowie w chatupie u gospodarza (Chłopków). Jak jesień przyszła, a już czas było do szkoły, no to nauczyciele mieli kłopoty z tym, bo dzieci było mało w szkole, tylko wszystko w polu przy burakach (Sulmice).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szkoły; D. lm. szkół; wymowa: *škoua, škola, skoua, škoua*.

Szkoła II ‘wyszkolenie’

Szkoły nie mom. Aby dwie, dwa łoddziały (Drzewce). Kiedyś o nauke ni dbały, ojciec mówił, po co ci ta szkoła, fach trza mieć, a nie szkoły (Siemień). A na rolnictwie to nam szkoła ni była putrzebna (Lechuty Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szkoły; D. lm. szkół; wymowa: *škoua, škola, skoua, škoua*.

Szlachcice I – tom VI: 546.

Szlachcice II ‘mieszkańcy miasta’

Ślachcice z miasta przyjechały (Wola Burzecka). U nas to nazywały takich miastowych, ze to slachcice (Wola Okrzejska).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lm. szlachciców; wymowa: *ślaxćice, slaxćice, ślaxćice*.

Por. *flaki, koziarze, tyki, tyty, makuchy, miastowce, miastowe, miastowniki, miastuchy, mieszcaki, mieszcany, mieszcuchy, panicze, pany, rosoty, rzemyki, sutry*.

Szlifierz ‘ten, który chodzi z maszyną do ostrzenia noży’

Szlifierz to noże ostrzył na wsi (Niedrzwica Duża). To chodził taki i krzyczał, noże, noże ostrze, i ludzie dawali mu te noże. To był szlifierz (Michalów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szlifierza; D. lm. szlifierzów; wymowa: *ślífješ, ślífješ, ślyfješ*.

Szmaciarz ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Człowiek jeżdzący po wsi i skupujący szmaty to śmaciorz (Świeciechów). Szmaciarz jeździł po wsiach i zbierał szmaty, a garki dawał za te szmaty (Chmiel). Jechoł i krzycoł, smaty, smaty kupuje, i to był smaciorz (Serokomla). Szmaciarz to taki, co kupuje stare ubrania (Tereszpol).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 29).

D. lp. szmaciarza; D. lm. szmaciarzów; wymowa: *šmaćaš, šmaćoš, smaćaš, śmaćoš, smaćoš*.

Por. *gałganiarz, szmatałajnik, szmatkarz, szmatnik, szmatun*.

Szmatalajnik ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatalajnik to zbirał po wsiach stare ubrania, wymieniał na garki, naczynia (Świerże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerże (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatalajnika*; D. lm. *szmatalajników*; wymowa: *šmatauajnik*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatkarz, szmatnik, szmatun*.

Szmatkarz ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatkarz zbiera stare szmaty i daje za nich garki (Brzozowica Mała). Szmatkarz to zbirał szmaty stare i za to dawał garki, patelnie, kubki (Leszczanka). Szmatkarz jechał i krzyczał, kupuje stare szmaty, stare szmaty, i ludzie niesły, za to tam naczynie jakie brały (Polskowola).

Źródła: PM.

Geografia: Leszczanka, Łazy, Brzozowica Mała, Brzozowica Duża, Żakowola, Polskowola (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatkarza*; D. lm. *szmatkarzów*; wymowa: *šmatkaš, šmatkoš*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatalajnik, szmatnik, szmatun*.

Szmatnik I – tom VIII: 393.**Szmatnik II** ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatnik to zbiera szmaty na wymiane za sagany, garki (Żdźary). Szmatnik po wsiach jeździł i kiedyś nic się nie zmarnowało, nawet stare szmaty (Wołyń). Szmatnik, bo on szmaty zbirał (Puchacze). To byli różne zawody, był też taki szmatnik, co za szmatami jechał po wsi, a ludzie wynosili mu (Łomazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatnika*; D. lm. *szmatników*; wymowa: *šmatnik*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatalajnik, szmatkarz, szmatun*.

Szmatun ‘człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty’

Szmatun po wsi jechał i szmaty, szmaty kupuje, krzyczał (Skoki). Za te szmaty to pieniądze ni było, ino tyn szmatun to garki miał różne, tygielki, patelnie (Kolembrody).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Kozły, Kolembrody, Ossowa, Bezwola, Branica Radzyńska, Skoki (zob. mapa 29).

D. lp. *szmatuna*; D. lm. *szmatunów*; wymowa: *šmatun, smatun*.

Por. *gałganiarz, szmaciarz, szmatalajnik, szmatkarz, szmatnik*.

Szmułglarka ‘handlarka domokrażna’

Szmułglarka to dzieś kupiła od kogo tani, a po wsi chudzila i drozy sprzydawała (Olbiecin). Szmułglarka to baba, co po dumach chudzila i swedry, chustki sprzydawała (Bałtów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. szmułglarki; D. lm. szmułglarek; wymowa: śmułglarka, smułglarka.

Por. handlarka.

Szofer ‘ten, kto zawodowo jeździ samochodem’

Mój szwagier to un miał dobre prace, bo był szuferem dyrektora, woził go wszędzie i czekał, aż tam wyjdzie z jaki narady czy urzędu (Zwierzyniec). Szofer to kieruje samochodem na państwowy posadzie (Krzemień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szofera; D. lm. szoferów; wymowa: šofer, sofer.

Por. kierowca.

Szos ‘szeroka droga brukowana’

Szos to droga twarda, równa i szyroka (Wola Osowińska). Szos tera dobra jest, wszędzie asfalt (Siedliska pow. Łuków). Jak u nas szos wybudowali, to było lepi, ale pierw takie kocie tby byli, a potem dupiro asfalt położyli (Mokrelipie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. szosa; D. lm. szosów; wymowa: šos.

Por. asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gošciniec, szeroka droga, szosa, trakt, traktowa droga.

Szosa ‘szeroka droga brukowana’

Szosa to szeroka droga bita (Ruda Solska). Tak było, że od tyj szosy, która była z Lublina do Białyj Podlaski, była taka jedna droga główna (Przewłoka). No i zwózka. Wziół tam pare snopków i przyjechał, a dzisiaj traktory jak zajędzie, to wiezie fure, a kiedyś to jeździł i jeździł, dojazdu nie było takiego dobrego, tylko droga polska wyboista, a teraz do pola wszędzie szosa (Słodków). Przez wieš nie było downo szosy, błoto było (Meszno). Szosa to jest wtedy, jak jest na ni asfalt (Karmanowice). Idziem, a ja mówie, mamó, toż ten ich dom widać od szosy (Jabłeczna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. szosy; D. lm. szosów; wymowa: šosa.

Por. asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gošciniec, szeroka droga, szos, trakt, traktowa droga.

Szpital ‘zakład leczniczy’

Szpital to budynek, w którym leżo ciężko chore ludzie (Chmiel). Moja matka to w szpitalu nigdy ni była, nawet dzieci rudziła w domu (Lechuty Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *szpitala*; D. lm. *szpitalów*; wymowa: *špital, śpital, špilot, śpitol*.
 Por. *lecznica*.

Szturpaki ‘nierówności na drodze’

Po dyszczu to zawsze szturpaków narobiło na drodze (Ciecierzyn). *Nijak przejechać, same szturpaki na drodze* (Dys).

Źródła: PM.

Geografia: Dys, Ciecierzyn, Snopków (zob. mapa 7).

D. lm. *szturpaków*; wymowa: *šturpaki*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, rýstoki, wyboje, wyrwy*.

Szwab ‘człowiek narodowości niemieckiej’

Co te Szwabcy w wojne tu u nas wyrabiali, to sie nie da opowiedzić (Panasówka). *Mie stryjka Szwabcy zabiły, był w partyzantce* (Tarnawka). *Szwab to takie nazwanie Nimca, bo to te Niemcy to byli okrutne ludzie* (Żerocin). *Jak robili wysiedlenie, Szwabcy u nas w domu było takie mieszkanie duże i te Niemce starsze wszystkie byli w domu, i chodzili po podwórku i śladowali nas* (Lipowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Szwaba*; D. lm. *Szwabów*; wymowa: *šfap*.

Por. *Niemiec*.

Szwaczka ‘kobieta zajmująca się zawodowo szyciem’

Ubrania do szycia niesie sie do szwoczki, żeby uszyła (Gielczew). *Una była swocka i syła tak na zarobek, co kumu trza było* (Bychawka). *Źle tero bez tych swaczek we wsi, i nicht sie nie chce tuczyć szycia* (Sól). *Swocka syła, co było trzeba i było dobrze na wsi* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia, w części wschodniej – zasięg rozproszony (zob. mapa 27).

D. lp. *szwaczki*; D. lm. *szwaczków*; wymowa: *šfačka, šfočka, šfacka, sfacka, sfocka*.

Por. *krawcowa, krawczycha, krawczyzna*.

Szwiec ‘rzemieślnik, który robi buty’

Szwiec był tutaj i szył buty, a w Tyszowcach to tyszuwiaki szwiecy rubili (Sławęcín). *Szwiec to robiuł buty, w domu miał te wszystkie przyrządy i buty robiuł lepsze jak w sklepie* (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *szwieca*; D. lm. *szwieców*; wymowa: *šfec*.

Por. *szewc*.

Szychty ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Szychty takie rubili z tego drzewa, tak tuczyli razem, i na wodę, i to płynęły dzie tam chcieli (Worgule). *Drewno w takie szychty zbijali i to było do transportu rzeką* (Terebela).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lm. *szychtów*; wymowa: *šyχty*.
Por. *pasy, płot, tarcza, tratew, tratwa*.

Szyć ‘łączyć materiał igłą i nićmi’

Szyć, przeważnie to sie szyło. [...] Wcześniej to byli więcej, większość to byli Żydzi. A później to i swoi krawcy szyli (Tulniki). Szyli maszynami krawcowe, ale i tak ręcznie kobiety tam też mogły szyć (Niedzwica Duża). Mama przyjeżdżała, miała maszynę i one się umówiły na jakiś tam dzień, godzinę, żeby szyć. I to było takie wspólne szycie. Jedna tam, jak to sie mówi, fastrygowała, druga szyła, trzecia coś tam, potem mierzyły i to nie było tej osoby, dla której szyły, tylko mierzyły mniej więcej (Księżomierz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *šyć, syć*.

Szydło krzywe ‘szydło, którym szyje się buty’

Szewc miał szydło krzywe (Ruda Solska). Nie znajdziesz już teraz szydła tego krzywego, gdzieś w bucie to trza te szydła mieć krzywe i z dzika sierść, bo igła prosta nie pójdzie, a z dzika to sie wygina i wchodzi tak (Stulno).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *szydła krzywego*; D. lm. *szydłów krzywych*; wymowa: *šyduo kšyve, syduo kšyve*.

Szynkarz ‘właściciel karczmy’

Wódke kiedyś miał szynkarz (Czołki). Szynkarz to prowadził karczme take (Ujazdów). Szynkarz to przeważnie był Żyd (Turobin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *szynkarza*; D. lm. *szynkarzów*; wymowa: *šynkaš, šynkoš, synkaš, synkoš*.

Por. *karczmarz*.

Ścibolić ‘szyć ręcznie’

Ja szyć na maszynie ni umie, ale ścibolić tak to putrafie (Wandalin). Maszynie du szycia to ni każdy miał, to sie wzięto tam samemu igłę i nitkę, i sie ściboliło tak rękami (Sokołówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *šcibolić*.

Ścieciuga ‘ostra trawa, niezależnie od gatunku’

Ścieciuga to bardzo łostrą trawą, taka bagnista (Wielkolas). Na bagnie to ino ścieciuga rośta, to nawet za ruśline nie uwazali tego, ściuciuga i tyle (Wólka Kątna).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Wielkolas, Abramów, Dęba, Wólka Kątna.

D. lp. *ścieciugi*; D. lm. *ścieciugów*; wymowa: *šćećuga, šćićuga*.

Por. *bagnówka, jaruga, koziara, koziarka, oska, osoka, rezocha, rezulia, ryzola, rzeżęga, rzeżucha, rzeżuga, sierżaga*.

Ścieg ‘nitka przewleczona przy szyciu między jednym a drugim nakłuciem tkaniny igłą’

Najładniejszy to był taki drobny ścieg (Polichna). Ściegi przy szyciu mogą być różne, jak dobro krawcowo, to putrafi tak upiększyć tym ściegiem bluzkę czy sukinkę (Opoka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ściegu* // *ściega*; D. lm. *ściegów*; wymowa: *śeék, śeík*.

Ścierać tablicę ‘czyścić, wycierać tablicę z kredy’

Ścierać tablice to trzeba gąbko tako spycjalno (Sasiadka). Zawsze na przerwie ktoś musiał ścierać tablice, bo nic by nie można było napisać na ni, jakby ni była starta, jakby była w ty kredzie (Rogatka). Ścierać tablice to trzeba po każdym pisaniu, żeby czysta była (Tereszpol). Ścierać tablice, no to trza kredę wytrzyć z tablicy (Maziły).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *śećerać tablice, śećirać tablice, śećerać tablyce, śećirać tablyce*.

Por. *wycierać tablicę*.

Ścieżka I – tom IV: 442.

Ścieżka II ‘ścieżka przez pole’

Na ty drodze były ścieżki koło pól (Świeciechów). Takie ścieżki były powydeptywane (Bliskowice). Ścieżka to szła byz pole (Czarnystok).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 3).

D. lp. *ścieżki*; D. lm. *ścieżek* // *ścieżków*; wymowa: *śećeška, śećiška, śećeska, śećiska*.

Por. *dróżka, steczka, stegna, ścieżyna, trybka*.

Ścieżyna ‘ścieżka przez pole’

Wydeptane takie byli ścieżyny byz pola i ludzie chudzili (Ochoża). Ścieżyna przyz pole to skracała droge (Piotrków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ochoża, Krzczonów, Bychawka, Piotrków, Giełczew (zob. mapa 3).

D. lp. *ścieżyny*; D. lm. *ścieżynów*; wymowa: *śećeżyna, śećiżyna, śećeżyna*.

Por. *dróżka, steczka, stegna, ścieżka, trybka*.

Śpiew I ‘wydawane dźwięki, tworzące muzyczną całość’

Śpiew może być w chórze, a może być i pojedynczy osoby (Radzanów). Jak chór wyszedł na kościół, jak tyn śpiew zagrzmiół, to aż sie kościół trząs, taki to był chór, bo to same chłopcy byli (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *śpiewu*; D. lm. *śpiewów*; wymowa: *śpéf, śpíf*.

Śpiew II ‘lekcja w szkole’

Śpiew był w szkole, taka lekcja była, śpiew sie to nazywało (Staw). Kiedyś to w szkole był śpiew, taki przedmiot szkolny, nawet na świadectwie jego mam wpisane (Otrocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *śpiewu*; D. lm. *śpiewów*; wymowa: *śpéf, śpíf*.

Śpiewać ‘wykonywać głosem jakąś melodię, utwór muzyczny’

Śpiewać się śpiewało, nie tak ja teraz (Rataj). *Śpiewało się piosynki ruzmajite* (Opoka). *Nasz organista to głos miał dobry i jak śpiewał, to aż ściany drżeli* (Gdeszyn). *Z pola jichali drabiniastymi wuzami i śpiewali takie piosenki* (Nowa Wieś). *Całe wieczory tak słyhać nieraz było, jak już takie ciepło było i tak cichutko, pogoda, to słyhać, jak stąd śpiewają, tam śpiewają, tak jeden śpiew było słyhać. Jeden śpiew był, że to wszystko zielenieje, wszystko rośnie, to i tak już pozostało, i do dziś dnia* (Moniatycze). *Zbirali się baby na takie prządky nazywali się, i śpiewali, różne zwyczaję byli, piosenki* (Zaporze). *Wesoło było, ale schodzili my się młodzież, śpiewali, bawili się, tańczyli, a i po drogach ławeczki śmy mieli, siedzieli pod każdym mieszkaniem, tu grupka ludzi, tam grupka ludzi* (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *śpevať, śpivać*.

Śpiewak ‘człowiek, który dobrze śpiewa’

Tu było takich parę śpiewaków, to już na wyselach, na pogrzebach, to zawsze śpiewali (Zynie). *Dobry śpiewak, to zaśpiwo wszystko, pięknie zaśpiwa* (Nowiny). *Dobry śpiwok to musi mieć głos i słuch muzyczny* (Studzianki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *śpiewaka*; D. lm. *śpiewaków*; wymowa: *śpevak, śpivak, śpevok, śpivok*.

Śryki ‘kije dębowe do zatrzymywania tratwy’

Śryki to kije dębowe do zatrzymania tratwy (Niezdów). *Szryki takie byli przy każdej tratwie, nimi się kierowało* (Łukowisko).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lm. *śryków*; wymowa: *śryki, śryki*.

Por. *bołtaki, kije, kotwice, łopaty*.

Świat I ‘kula ziemską, miejsce bytowania człowieka’

Na świecie to są różne ludzie, bo świat jest wielgi, całego człowieka nie pojmie i nie zrozumie (Strzeszkowice Duże). *Ja w tym dzisiejszym świecie to się już gubie, co raz to coś nowego wymyślają* (Zahajki pow. Włodawa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *świata* // *światu*; D. lm. *światów*; wymowa: *śfat, śfat*.

Por. *ziemia*.

Świat II ‘widok najbliższej okolicy’

Wyjde sobie na dwór i popatrze na świat wokoło (Żabików). *Kiedys to zasypało śniegiem, że światu ni było widać, a tera zimy ni ma* (Radzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świata* // *światu*; D. lm. *światów*; wymowa: *śfat*, *śfat*.

Por. *krajobraz*, *strony*.

Świat III ‘odległe strony’

Świat to daleko dzieś, coś tam w świecie jest (Wólka Abramowska). *A to dzieś tam w świecie, nie u nas, to już daleki świat, no to bardzo daleko* (Korytków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świata* // *światu*; D. lm. *światów*; wymowa: *śfat*, *śfat*.

Por. *ameryka*, *dalecznio*, *daleczyna*, *świat*, *ukraina*, *wielki świat*.

Świątynia ‘miejsce kultu religijnego’

Świątynia to inaczy kościół, ale to tak dostojnie jak świątynia powieźć (Tarnawa Duża). *Nasza świątynia to jest bardzo stara i bardzo ładnie urządzona* (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świątyni*; D. lm. *świątyń* // *świątyniów*; wymowa: *śfontyńa*, *śfuntyńa*.

Por. *kościół*.

Świniarz ‘ten, który zajmował się świniami we dworze’

Wy dworze to różne byli te pracownicy, i był świniarz taki, co świniom dawał, no i świniami się zajmował (Wywłoczka). *A ten, co dawał świniom jeść we dworze, to nazywali go świniarz* (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *świniarza*; D. lm. *świniarzów*; wymowa: *śfińaś*, *śfyńoś*, *śfińoś*.

Tablica ‘czarna tablica, na której pisze się kredą’

Na tablicy pisze sie kredo (Komodzianka). *Tablica to w szkole jest, w klasie sie pisało na tablicy kredo* (Rakołupy). *Tablica to była czarna i na ścianie wijsiała* (Łaszczówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tablicy*; D. lm. *tablic* // *tabliców*; wymowa: *tablica*, *tablyca*.

Por. *doska*.

Taksówka I ‘prywatny samochód osobowy’

Taksówka to samochód prywatny (Staw). *Taksówke se kupił i nio jeździ w niedzielę do kościoła* (Putnowice Mniejsze). *Przyjechališta może swojo taksówko, bo tam jakaś stoi na drodze* (Zynie). *O, sąsiad se taksówke kupił i tera wszędzie taksówko jedzie* (Terzespól). *Taksówka to samochód osobowy, własność człowieka* (Babin). *Kupił nowo taksówke, ford sie nazywo* (Zgoda). *Tera prawie každyń z młodych ma swoje taksówke* (Tworyczów). *Przyjechališta taksówko. Nie, fiatem. No to przecie mówie, że nie pekaesem, ino taksówko* (Wierzchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *taksówki*; D. lm. *taksówek* // *taksówków*; wymowa: *taksufka*.

Por. *osobówka*.

Taksówka II ‘samochód osobowy do przewożenia ludzi za opłatą według ustalonej taryfy’

Taksówka to samochód do zarobkowania służący, ktoś wozi nim ludzi i bierze za to pieniądze (Zaburze). Taksówko to tera więcy jeżdżo, ale kiedyś to mało chto ze wsi mógł se pozwolić na to, bo to dużo sie płaciło za taksówkę, pare razy więcy jak za pekaes, a i tych taksówków tak nie było za wiele (Żabików).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *taksówki*; D. lm. *taksówek // taksówków*; wymowa: *taksufka*.

Por. *taryfa*.

Talaszcze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz talaszcz na wybojach, co so na drodze (Lipnica). Talaszcz wóz, no tak niby podskakuje na drodze wyboistyj (Dobryń).

Źródła: PM.

Geografia: Lipnica, Dobryń, Dobrynka, Kobylany.

Wymowa: *talašče*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Tałata ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz tałata na wybojach, bo droga dziurawa (Dobryń). Wyboiste drogi kiedyś byli, no i wóz tak tałatał na ty drodze (Bohukały).

Źródła: PM.

Geografia: Bohukały, Samowicze, Lipnica, Dobryń.

Wymowa: *tałata, taŭata*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszcz, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Tam ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

Tam, to jak dzieś daly, tam, ale nie tutaj (Łubki). Ja kiedyś to tam, dzie ta studnia, ja tam miszkała, du do męża przyszła (Niele dew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tam*.

Por. *tamo, tamoj, tamok*.

Tam i nazad ‘tam i z powrotem, w obie strony’

Tam i nazad to było od nas pare kilometry du tego kościoła (Franciszków). Tak sie kreciuł tam i nazad, tam i nazad, zamiast powiedzieć o co mu chodzi (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tam i nazat, tam i nazot*.

Por. *wte i wewte*.

Tamo ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

To było tamo, jeszcze w tym starym domu (Susznó). *Tamo, za trzy domy, tak troszke dały, to jest tyn dom, co szukacie* (Różanka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Włodawy.

Wymowa: *tamo*.

Por. *tam, tamoj, tamok*.

Tamój ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

Tamój to ja nie chce wracać, mie tu dobrze (Bazanów Stary). *To było tamój pod tym dębem starym* (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tamoj, tamuj*.

Por. *tam, tamo, tamok*.

Tamok ‘miejsce, które jest odległe w czasie i w przestrzeni’

Jak byłam na grzybach, to tamok widziałam te zmije, laźła tak pu ściezce (Lipa). *Jak juz rzyka wylota, to my tamok stoły i nie wiedziały, co robić. A tamok te pola całe w wodzie były* (Maziarka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Andrzejów pow. Janów Lubelski, Momoty Dolne, Maziarka, Lipa, Irena.

Wymowa: *tamok*.

Por. *tam, tamo, tamoj*.

Tamtędy ‘określenie drogi, którą się idzie’

Tamtędy to ja ni chodze, bo psów dużo lata i boje sie (Bodaczów). *Nie idź tędy, ale tamtędy, bo tu błoto straszne* (Wólka Czulczycka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tamtędy, tamtyndy*.

Por. *tędy*.

Tancerka ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Tancerka to kobieta, co dobrze tańczy (Wola Gułowska). *Tancerka to kobieta, co una potrafi dobrze tańczyć* (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tancerki*; D. lm. *tancerek // tancerków*; wymowa: *tancerka*.

Por. *hulaczka, tanecznicza, tańcownica*.

Tancerz ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tancerz to dobrze tańcuje (Gręzówka). *Tancerz to taki, co umi tańcować* (Zahajki pow. Biała Podlaska). *Tancerz to mężczyzna, co ma dryg i dobrze tańczy* (Brzozowica Mała). *Tancerz to mężczyzna, co dobrze tańczy. Dobry tancerz to każdy rytm złapie* (Krasnobród).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tancerza*; D. lm. *tancerzów*; wymowa: *tanceš, tancyš, tańceš*.

Por. *hulak, tanecznik, tańcer, tańcownik*.

Tanecznicza I – tom V: 460.

Tanecznicza II ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Z niej to tanecznicza na całe okolice była (Trzebieszów). Tanecznicza, no to już taka panna, co ładnie umiała tańcować, taki dryg w nogach miała (Łyniew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *taneczniczy*; D. lm. *taneczniców*; wymowa: *tanečnica, tanyčnica, tanecnica, tanyčnica*.

Por. *hulaczka, tancerka, tańcownica*.

Tanecznik I – tom V: 460.

Tanecznik II ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tanecznik to mężczyzna, co bardzo dobrze tańczy (Żdzary). Tanecznik to taki, co ma dryg du tańca (Ignaców).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tanecznika*; D. lm. *taneczników*; wymowa: *tanečnik, tanecnik*.

Por. *hulak, tancerz, tańcer, tańcownik*.

Tango ‘powolny taniec towarzyski’

Były tańce, był walec, tango, uberek i zimny drań (Nowa Wieś). Polki, łoberki, tanga, takie było tańcowanie (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tanga*; D. lm. *tangów*; wymowa: *tango*.

Taniec ‘poruszanie się w rytm muzyki’

Były różne tańce kiedyś, lepsze jak tera (Nowa Wieś). Różne tam takie tańce były, bo kiedyś to były tańce ludowe (Teodorówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tańca*; D. lm. *tańców*; wymowa: *tańec*.

Por. *tańcowanie*.

Tańce ‘zabawa z tańcami na wsi’

A w subotę to już idziem na tańce do remizji (Tereszpol). To nie szło sie na zabawe, ale mówili, że idziemy na tańce (Irena).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *tańców*; wymowa: *tańce*.

Por. *balówka, dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, wieczorek, zabawa*.

Tańcer ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tańcer to ni każdy, ale tyn, co dobrze tańczy (Jawidz). Taki, co dobrze tańczy to tańcer jest (Chmiel). Mój to był doborowy tańcer (Świerże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tańcera*; D. lm. *tańcerów*; wymowa: *tańcer*.

Por. *hulak, tancerz, taneczник, tańcownik*.

Tańcować ‘poruszać się w rytm muzyki’

To takie były konkursy, coś takiego było, że, żeby, że kto najdłużej będzie tańcować (Bukowa). Tam muzykant taki był, na skrzypcach grał, a my te roboty w kąt i same poszły tańcować (Kąkolewnica). Nikt nie tańcował pojedynczo, tylko parami, podwójnie, i dziewczyna z dziewczynu, tak tańcowało się (Świeciechów). A jeden to tak tańcował, że kosula była mokro (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tańcować, taicować*.

Por. *hulać, tańczyć*.

Tańcowanie ‘poruszanie się w rytm muzyki’

Polki, łoberki, tanga, takie było kiedyś tańcowanie (Świeciechów). Jak już była zabawa, no to tańcowanie do dwunasty, a potem do domu, bo rano trza wstawać, coś robić (Borysów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tańcowania*; wymowa: *tańcowańe, taicowańe*.

Por. *taniec*.

Tańcownica ‘kobieta, która dobrze tańczy’

Z ni to była dobra tańcownica, jak fryga była ta panna (Serokomla). Tańcownica to jak dobrze tańcuwała (Stara Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *tańcownicy*; D. lm. *tańcownic // tańcowniców*; wymowa: *tańcovńica, tańcuvńica, taicovńica, taicuvńica*.

Por. *hulaczka, tancerka, tanecznicza*.

Tańcownik ‘mężczyzna, który dobrze tańczy’

Tańcownik to jak już dobrze tańczy (Wohyń). Taki prawdziwy tańcownik to był tam jeden, dwa czy trzy we wsi (Okrzeja). Kiedyś to tańcowniki te kawalery były, a tera to kręco się w kółko i tyle (Żerdź).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *tańcownika*; D. lm. *tańcowników*; wymowa: *tańcovńik*.

Por. *hulak, tancerz, taneczник, tańcer*.

Tańczyć ‘poruszać się w rytm muzyki’

Tańczyli nurmalnie, polki, walce, uberki, no takie nurmalne tańce (Hamernia). To tak tańczyli z motowidłem, takie mieli wrzeczono i przędli, takie motowidło i tak motali, i tak tańczyli. Też tak jedno było bez, bez pary i łapało, też tak sie łapali, komu już brakło złapoł to motowidło i znowu te nitki motoł wkoło. No i rozmaicie i myszki taki, no tańczyli, tak rzędem sie stawalo w parze z jedny strony i z drugi, a w środku sie latało i tańczyło sie, i wkoło, i komu brakło to bez tyn środek i dali, myszki tańczyli, komu brakło to tak, tako myszke zrobili z ogonem, z głowo i komu brakło to na takim patyku, i z tym patykiem, z to myszko tańczył, bo, bo już mu brakło. To było ciężka praca, ale i rozrywka dla młodych i dla starszych (Bukowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tańčyć, taińčyć, taičyć, tańcyć, tajcyć.*

Por. *hulać, tańcować.*

Taraban ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Grali na różnych takich istrumentach, a jeden to na tarabanie (Majdan Stary). Taraban to w ty orkiestrze musiał być (Krasne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Włodawy.

D. lp. *tarabana*; D. lm. *tarabanów*; wymowa: *taraban*.

Por. *baraban, bęben, bębenek, bubon, perkusja, tarambas.*

Tarabanista ‘ten, kto gra na bębnie’

Jak tarabani w taraban, no to tarabanista (Smólsko Małe). Tarabanista to grał na tarabanie, to tak wybijał ten rytm (Zynie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Biłgoraja i Włodawy.

D. lp. *tarabanisty*; D. lm. *tarabanistów*; wymowa: *tarabañista*.

Por. *barabanista, bębenista, bębniarz, bębnista, bubnar, perkusista.*

Tarachocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Droga zła i wóz tarachocze na wybojach, jamy takie sie zrubili (Żdzarka). Droga zła, jamy wielgie, to i wóz tarachocze na ty drodze (Małoniż).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *taraxoće.*

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, kłekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się, turkocze.*

Taracze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Taracze i taracze, bo to drywniane wozy byli, a drogi wyboje mieli okropne (Tuczna). Taracze fura na ty drodze, bo wybojów pełno (Matiaszówka).

Źródła: PM.

Geografia: Tuczna, Matiaszówka, Jableczna, Kodeń.

Wymowa: *tarače*.

Por. *deca*, *grzechocze*, *hurgocze*, *jargocze*, *jarmoli*, *klekocze*, *kołacze*, *toskocze*, *rachocze*, *stukocze*, *talaszczce*, *tałata*, *tarachocze*, *telepie się*, *trajkocze*, *trzęsie się*, *turkocze*.

Tarambas ‘instrument muzyczny, na którym się bębni’

Miał tarambas i w niego walił to pałko, ale tak z rytmem (Udrylicze). *Tarambas to nie był du grania, a do wybijania rytmu* (Sitno pow. Zamość).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *tarambasa*; D. lm. *tarambasów*; wymowa: *tarambas*.

Por. *baraban*, *bęben*, *bębenek*, *bubon*, *perkusja*, *taraban*.

Taras ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Tarasy to już takie suche gałęzie, co się szło grumado du lasu i zbirało (Osmolice). *Taras to udłamane gałęzie i już suche na palynie* (Biała).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *tarasu* // *tarasa*; D. lm. *tarasów*; wymowa: *taras*.

Por. *chareżina*, *chmyz*, *chrust*, *posusz*, *susz*, *suszki*, *suszyszna*, *utrątki*, *utręty*.

Tarcza ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Na tarczy jechoł, ale i na tratwie jechoł (Poniatowa). *Tarcza to zbite pale drzewa, które się spławia rzeko* (Chmielnik).

Źródła: PM.

Geografia: Poniatowa, Chmielnik, Łubki.

D. lp. *tarczy*; D. lm. *tarczów*; wymowa: *tarča*, *tarca*.

Por. *pasy*, *plot*, *szychty*, *tratew*, *tratwa*.

Targ ‘sprzedaż towarów w określone dni tygodnia’

Targ to miejsce handlu raz w tygodniu (Skoków). *No to na targ się jychało coś sprzedać czy kupić* (Chmiel). *Targi to były w Puławach* (Skowieszyn). *Jeździło się na ten targ furmanko, i jak pojechali rano na targ, to przyjeżdżali wieczorem, o czwartej, już po ciemku* (Lipa). *Na targ do Tarnogroda to zjeżdżają się ludzie ze wszystkich okolicznych wiosek* (Korchów). *Targi to su jinne. Targi w piątek, we wtorek, no ji we rsiode warzywo jest* (Rudy). *Targ był w Łukowie we czwartki, tam było wszystko na tym targu, no krowy, świnię, kartofle, jajka, masło* (Wólka Domaszewska). *W Tarnogrodzie targ zawsze był, tam i sklepy, ulice, wszystko to jest, i tam był targ* (Biszczka). *Na targu się handluje, cym kto może* (Opoczka Mała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *targu*; D. lm. *targów*; wymowa: *tark*.

Por. *jarmark*, *jarmarek*.

Targować ‘sprzedawać i kupować towar na jarmarku’

Na targu to targowali zy sobo, sprzydawali i kupowali ludzie (Olenówka). *Targować, no to handel uprawiać* (Niemce). *Downi to się targowali, ty tyle chcesz, o tyle daje i dubijali targu, a teraz to tranzakcje pruwadzo* (Leszczanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *targovać*.

Por. *handlować, jarmaczyć*.

Targowica ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Targowica to był plac w mieście, na którym się kupuje i sprzedaje bydło, ale można i inne towary (Józefów). Na targowicy to trwało handlowanie, czym kto miał (Siemień). Targowica to plac, dzie sprzydawali bydło (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 25).

D. lp. *targowicy*; D. lm. *targowiców*; wymowa: *targońica, targuńica*.

Por. *plac targowy, rynek, targowisko, targownia*.

Targowisko ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Targowisko to miejsce, dzie handel był raz w tygodniu (Skoków). Plac w mieście, dzie sie kupuje i sprzedaje różne towary, to nazywa sie targowisko (Krasnobród). Na targowisku można było wszystko sprzedać i kupić (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 25).

D. lp. *targowiska*; D. lm. *targowisk // targowisków*; wymowa: *targońisko, targuńisko*.

Por. *plac targowy, rynek, targowica, targownia*.

Targownia ‘plac w mieście, na którym sprzedaje się towary’

Na targownie sie jychało i handel był (Tarnawa Duża). Targownia to miejsce, dzie można było sprzedać i kupić (Żyrzyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław, Kraśnika, Janowa Lubelskiego i Biłgoraja (zob. mapa 25).

D. lp. *targowni*; D. lm. *targowniów*; wymowa: *targovńa, torgovńa, targovńo*.

Por. *plac targowy, rynek, targowica, targowisko*.

Tartak ‘zakład, gdzie maszynowo rżnie się drzewo’

Teraz to w tartaku rżno, a kiedyś, no to była praca nie na tartaku, bo to sie na tych tracnych stółkach narżneno na cało stodołę i później trza było to, to składać te stodołę (Borzechów). Teraz to tartaki, kiedyś tu tartaków nie było, do Dęblina jeździł do tartaka (Pogonów). Budowa domu była też ni letka, tartaka tu nas ni było. Byli państwowe dzieś tartaki, ale w publiżu ni było tartaków, tylko piło ręczno traczy rżneli to drzewo (Uchańka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tartaka // tartaku*; D. lm. *tartaków*; wymowa: *tartak, tartok*.

Por. *gater*.

Taryfa ‘samochód osobowy do przewożenia ludzi za opłatą według ustalonej taryfy’

Taryfa to już taki samochód, co sie płaci za jazde (Babin). Taryfo przyjechał, no bo jego stać, żeby zapłacić ubcymu (Dołhobyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *taryfy*; D. lm. *taryfów*; wymowa: *taryfa*.

Por. *taksówka*.

Tasak ‘specjalny nóż do krojenia kapusty przeznaczonej do kiszenia’

Tym tasakiem tak ciach, ciach w te główke i to sie tak sikało w jakiś tam wannie czy beczce (Sielec). Kapuste szatkowały, jak były wanny duże, to w tych wannach trzech tasakami i tam dosypywały, tubijały te kapuste (Bukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tasaka*; D. lm. *tasaków*; wymowa: *tasak*.

Teczka ‘szmaciana lub tekturowa teczka do szkoły’

Byli takie szmaciane teczki na książki, na zeszyty, jakoś deseczko zmocnione, i z tym du szkoły sie szło (Leszczany). Du szkoły to miałam take szmaciane teczke, troche dykturo na spodzie była podbita, żeby to twarde było (Deszkowice I)

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *teczki*; D. lm. *teczek // teczków*; wymowa: *tečka, tecka*.

Telepie się ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz telepie sie na wyboistyj drodze (Motwica). Wóz telepie sie na wybojach, bo droga dziurawa (Zawada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *telepé sé, tylepé sé*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, trajkocze, trzęsie się, turkocze*.

Temperówka ‘ostrze w oprawce, służące do temperowania ołówków’

Temperówka to jest do strugania ołówków, kredków (Motycz). W sklepie se temperówke kupiłam do ołówków (Witaniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *temperówki*; D. lm. *temperówek*; wymowa: *temperufka, tempyruufka, tymperufka, tympyruufka*.

Por. *strugaczka, zastrugaczka*.

Terebować ‘oczyszczać porębę w lesie z pni i korzeni drzew’

Terebować to oczyszczać porębę z pni i korzeni (Górka). Potem po tych drzewach, to ładnie tak terebowali jeszcze, żeby korzynie, te pniaki puusuwać (Niedźwiada).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Górka, Dębica, Niedźwiada.

Wymowa: *terebować, terybować*.

Por. *karczować*.

Teren ‘całość przestrzeni wiejskiej’

U nas teren jest taki pofałdowany, taki toche górzysty i potem znowu nizisty (Antoniówka). Ten teren do wału to teren zalewowy, co jak wylewa Wisła, to jest ten tak zwany teren zalewowy, i no kilkaset metrów od Wisły znajduje się wał, i tam właśnie na tym terenie jest ptactwo, a na takich wysokich brzegach przy Wiśle bardzo dużo jest takich jaskółek, które nazywają się grzebótki, no takie, co nie robio gniazd, tylko wydrażają w ty skarpie brzegowy takie, no jakby nory, i tam się legnu, i tam ich dużo jest (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *terenu*; D. lm. *terenów*; wymowa: *teren, teryn*.

Por. *okolica*.

Tędy ‘określenie drogi, którą się idzie’

Pójdę tędy, bo tam straszne błoto jest (Glinny Stok). My tędy bez te łąki to zawsze sły w pole, bo to bliży było (Bochoznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *tendy, tyndy*.

Por. *tamtędy*.

Tkacz – tom VII: 389.

Tkaczka – tom VII: 389.

Tłok ‘wielkie nagromadzenie ludzi, ścisk’

Jak dużo ludzi się zbierze, to się robi tłok (Okrzeja). W kuściele we święta to tłok jest, bo każdyn wtedy idzie (Niedzieliska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tłoku*; D. lm. *tłoków*; wymowa: *tuok, tłok*.

Por. *ciżba*.

Tłoka ‘dobrowolna pomoc sąsiedzka przy pracach polowych i domowych’

Pióra też skubali, schodzili się, skubali pióra, tłoka, bo tłoka to znaczy nie każdy sobie, tylko jednemu komuś (Dubica). To tłoka była tak z serca, taka pomoc, to przy darciu pierza czy jakichś pracach w polu (Kozły). Ido do jednego coś robić, pierze drzeć idziem na tłoke (Bezwola). Ziemiaki w jesieni kopali, zbierali kobiety razem wspólnie takie do kopania, wspólne to były, tołoka robili, tołoke tako, czyli wspólne u jednej, wykopali ziemiaki, szli do drugiej. Wszystkie kobiety ze wsi, to była tak zwana tołoka, po polsku tłoka [...]. Drzewo wozili wspólnie z lasu i za to częstowali obiadem i wódko (Dańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *tłoki*; D. lm. *tłoków*; wymowa: *tuoka, tłoka, touoka, tołoka*.

Por. *pomoc, pomoc sąsiedzka, sprzążka*.

Tłum ‘duża grupa ludzi’

Tłum to bardzo dużo ludzi razem (Abramów). W Wielgo Nidziele, no to tłum ludzi w kuściele, bo każdy chciał być, bo to wielgie święto (Józefów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tłumu*; D. lm. *tłumów*; wymowa: *tɔum, tłum*.

Por. *czeladź, granda, gromada, hurma*.

Tłumok ‘ciężar noszony w płachcie na plecach’

Z samego rana tłumok na plecy i w pole sie szło (Nowiny). Tłumok na plecach zawsze był, jak szli w pole, bo to trza było co zabrać zy sobo, i to był tłumok zrubiony na plecy (Majdan Nepryski). Baby to takie tłumoki miały na plecach i tak szły w pole (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *tłumoka*; D. lm. *tłumoków*; wymowa: *tɔumok*.

Por. *zajdy*.

Tokarz ‘rzemieślnik, który wygładza powierzchnie metalowe’

Tokarz to pracuje na tokarni i toczy (Krasnobród). Ręcznie kiedyś sie więcej robiło, dzisiaj to wszystko tokarz toczy (Urzędów). Tokarz był, bo trza było hyblać kule, żeby nie rdzewiały i toliwić, to byli tacy, co ze rdzy łobtego, ostrym papirem greplowali i smarowali oliwo, żeby nie rdzewiały (Rudno). Jak sie wóz kuło, było wszystko potrzebne, i pasy, żeby to skrócić ten wóz, mutry, żeby nakręcić, żeby koło nie spadło, stuszajby, żeby miało opór. Odwiercało sie w kołach odwiertem takim dużym świdrem, haki, przecież musiał koń ciągnąć za coś, stynwagi trzeba było wykuc, rozwory, dyszel do woza to trzeba było, wszystko okuć, nagwintować, śruby poskręcać, to nakrętki to sie wszystko robiło ręcznie, ręcznie wszystko sie robiło, dzisiaj to nie ma śruby, nie ma nakrętki, wszystko tokarz obtoczy (Słodków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tokarza*; D. lm. *tokarzów*; wymowa: *tokaš, tokoš*.

Toń ‘głęboka woda w rzece’

Toń to jak bardzo głęboko woda, jak nie widać dna (Kobyłany). W Tanwi to kiedyś wielka toń była, głęboko bardzo (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *toni*; D. lm. *toniów*; wymowa: *toń*.

Por. *betk, bezednia, dunaj, głąb, głębia, głąbina, głąbizna, głąbocyzna, przepaść*.

Topornik ‘ten, kto ciesze, obrabia drzewo’

Miał topór i ciesał drzewo topornik (Chomećiska Duże). Topornik to miał topór i nim machał w to drzewo (Czołki).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *topornika*; D. lm. *toporników*; wymowa: *topornik, tupornik*.

Por. *siekiernik*.

Torfianka ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Torfianka to wykop po wydobywaniu torfu (Dorohusk). Torf z torfianki brali i palili torfem (Brzeźno).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Chełma.

D. lp. *torfianki*; D. lm. *torfianków*; wymowa: *torfanka*.

Por. *torfiarka, torfisko, torfowisko*.

Torfiarka ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Torfem to niektóre palili w piecach, to szukali, dzie jaka trofiarka, żeby tego torfu wykopać troche (Łańcuchów). Chodzili, dzie tam torfiarka była, i kopali torf (Witaniów).

Źródła: PM.

Geografia: Zakrzów, Łańcuchów, Witaniów.

D. lp. *torfiarki*; D. lm. *torfiarków*; wymowa: *torfarka*.

Por. *torfianka, torfisko, torfowisko*.

Torfisko ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Torfisko to miejsce, dzie jest torf (Sawin). Na torfisku torf kopały ludzie (Gardzienice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *torfiska*; D. lm. *torfisk*; wymowa: *torfisko*.

Por. *torfianka, torfiarka, torfowisko*.

Torfowisko ‘miejsce, gdzie kopie się torf’

Na torfowisku sie torf kupało (Kleszczówka). Torf to brali z torfowiska, w zimi wykopane były takie doły (Krasienin). A palono, jak było zimno, drzewem albo torfem. A ten torf to kopali na łąkach, torfowiska takie byli, kopało sie takie duże rowy i na ten torf byli specjalne noże (Siennica Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *torfowiska*; D. lm. *torfowisk // torfowisków*; wymowa: *torfońisko*.

Por. *torfianka, torfiarka, torfisko*.

Tornister ‘dawny plecak na książki i przybory szkolne’

Książki to zawsze w tornistrze byli, bo dzieci tornistry mieli do szkoły (Dorohusk). Tornister na plecy i poszła du szkoły, bo ja bardzo lubiała do szkoły chodzić (Rachanie).

Tornister to plecak szkolny (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *tornistra*; D. lm. *tornistrów*; wymowa: *torńister, turnister*.

Tracz ‘ten, który rżnie drzewo na deski’

Ni było tartaków, tylko piło ręczno traczy rżneli to drzewo (Uchańka). Kiedyś to wszystko drzewo tracze ręcznie rżneli, nie było niczego innego (Nielisz). Traczy rżneli, składało sie, a gospodarz zbierał pieniądze, żeby zrobić na te budowe domu (Ortel Królewski).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tracza*; D. lm. *traczów*; wymowa: *trač, trac*.

Trajkocze I – tom III: 371.

Trajkocze II ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Trajkocze wóz, bo na drodze jamy takie wielgie, wyboje takie (Orchówek). *Wóz trajkocze na drodze, bo so wyboje* (Sosnowica).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *trajkoće*.

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kołacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trzęsie się, turkocze*.

Trakt I ‘szeroka droga brukowana’

Trakt to porządna droga, taka wybrukowana (Janiszkowice). *Trakt to droga bita, utwardzona* (Łomazy). *Tracht to droga publiczna, osobówki po nim jeżdzo* (Wandalin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *traktu*; D. lm. *traktów*; wymowa: *trakt, traxt*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, traktowa droga*.

Trakt II ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Droga miętka to tracht taki z błotem, jaruga taka (Terebela). *Trakt był byz pole, ale błoto to tam było, że strach powiedzieć* (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Worgule, Wólka Polinowska, Terebela, Witulin, Kodeniec, Wyhalew, Dębowa Kłoda (zob. mapa 2).

D. lp. *traktu*; D. lm. *traktów*; wymowa: *trakt, traxt*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Traktorzysta ‘ten, kto jeździ traktorem’

Traktorzysta to jeździ traktorem i robi nim w polu (Chmiel). *A ten, co jeździ traktorem to jego traktorzysta nazywajo popularnie* (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *traktorzysty*; D. lm. *traktorzystów*; wymowa: *traktożysta, traxtożysta, traktużysta, traxtużysta*.

Traktowa droga I ‘szeroka droga brukowana’

Traktowa droga to droga bita, utwardzona (Gręzówka). *Traktowa droga to droga publiczna, główna* (Karczmiska). *Traktowa droga to taka twarda droga* (Białopole). *Traktowa droga to droga utwardzona* (Kołacze). *Traktowa droga to jest szosa, ale ji ten go-*

ściniec jak u nas, od miasta do miasta (Leszczanka). *Traktowa droga idzie du miasta, a przez wieś to jest gościniec* (Łazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *traktowej drogi* // *traktowy drogi*; D. lm. *traktowych dróg*; wymowa: *traktova droga, traxtova droga, traktovo droga, traxtovo droga*.

Por. *asfalt, asfaltówka, bruk, droga, gościniec, szeroka droga, szos, szosa, trakt*.

Traktowa droga II ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Traktowa droga to jest to samo, co gościniec (Okrzeja). *Jak niebrukowana droga, to albo gościniec, albo trachtowa droga* (Ożarów). *Trachtowa droga to droga miętka, taka z błotem* (Przewłoka).

Źródła: PM, ML.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 2).

D. lp. *traktowej drogi* // *traktowy drogi*; D. lm. *traktowych dróg*; wymowa: *traktova droga, traxtova droga, traktovo droga, traxtovo droga*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, trakt, wiejska droga, wygon, zagumienna droga*.

Tratew ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Tratew to powiązane drewno, które sie spławia rzeką (Aleksandrów). *Tratew to so zbite pale drzewa, które sie spławia rzeką* (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *tratwy*; D. lm. *tratwów*; wymowa: *tratef*.

Por. *pasy, płot, szychty, tarcza, tratwa*.

Tratwa ‘powiązane kłody drzew, bale, przeznaczone do spławu rzeką’

Bugiem płyneli tratwy, ugomne tratwy byli. Drzewo to, to tratwy takie spinane byli (Kryłów). *Jesce pamiętam tratwy, zbite taki kawał, z takich chojoków, z takich jak płot, taki kwadrat i tero miały takie jak maju te kajaki, to łuny miały takie te kiję, no te wiesła* (Świeciechów). *Tratwa to takie zbite pasy* (Gardzienice). *Lód już spłynął z rzeki, a woda była tak mniej więcej unormowana, że można było już te tratwy, niby to łączyć już na wodzie, jak to nazywało się, w pasy. Pas z tych tratwów był zrobiony, połączony, długi taki. To był pas szerokości pięć do sześciu metrów tak łączony. Było tam koto dziesięciu tych tratwów połączone* (Leszkowice). *Tratwa to z kijów zbite, ale u nas daleko od rzyki, i tratwy rzadko byli* (Malewsczyzna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tratwy*; D. lm. *tratwów*; wymowa: *tratfa*.

Por. *pasy, płot, szychty, tarcza, tratew*.

Tratwiarz ‘człowiek trudniący się spławem drzewa’

Tratwiarz to prowadził tratwe z drewnem (Gościeradów). *Jak było dużo wody, to tratwiarze z drzewem płynęły rzeką* (Trzydnik Duży).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *tratwiarza*; D. lm. *tratwiarzów*; wymowa: *tratfáš, tratfoš*.
 Por. *flisak, oryl*.

Trąba I – Tom IV: 449.

Trąba II – tom VI: 564–565.

Trąba III ‘dęty, blaszany instrument muzyczny’

Mieli jeszcze niektóre takie trąby i na nich grali (Barbarówka). *U nas trąby w urkiestrze ni było, ale inne mieli trąby* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *trąby*; D. lm. *trąbów*; wymowa: *tromba, trumba*.

Por. *trąbka*.

Trąbka I – tom VII: 391.

Trąbka II ‘dęty, blaszany instrument muzyczny’

On grał na trąbce i na skrzypkach, zdolny taki był, sprytny (Bojary). *Na trąbce grać, to nie jest tak łatwo, jak się wydaje, ja próbowałem, ale ni bardzo mi to szło* (Wojciechów).

Trąbki tylko były, skrzypce byli, bardzo pięknie grali (Krasnobród).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *trąbki*; D. lm. *trąbków*; wymowa: *trompka, trumpka*.

Por. *trąba*.

Trąd ‘samiec pszczoły’ – tom III: 371.

Tręd ‘samiec pszczoły’ – tom III: 371–372.

Trucin ‘samiec pszczoły’ – tom III: 373.

Trud ‘samiec pszczoły’ – tom III: 373.

Truteń ‘samiec pszczoły’ – tom III: 374.

Tryb ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

Tryb wycinali w lesie, żeby zaznaczyć, co do kogo należy (Koszoyły). *Tryb to była taka ścieżka podziału lasu* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *trybu*; D. lm. *trybów*; wymowa: *tryp*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryba*.

Tryba ‘wycięta w lesie linia podziału leśnego’

W lesie trybe wycinali i to takie oznaczenie ta tryba (Rudno). *Trybo sie znaczyło, czyje co było w lesie, które drzewa i jak podział szel* (Michów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Rudno, Michów, Wielkolas, Dęba.

D. lp. *tryby*; D. lm. *trybów*; wymowa: *tryba*.

Por. *droga, dróżka, ducht, linija, linijka, przecinka, przesmyk, tryb*.

Trybka ‘ścieżka przez pole’

Trybka to ścieżka przyz pole, w pole szli, du sklepu szli, wszystko szło trybko (Świerze).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Świerze (zob. mapa 3).

D. lp. *trybki*; D. lm. *trybków*; wymowa: *tryпка*.

Por. *dróżka, steczka, stegna, ścieżka, ścieżyna*.

Trynkarz ‘ten, kto tynkuje domy’

Trynkarz to trynki kłód na budynku, i łód środka, i na dworze, zeby gładkie i równe były (Borownica). *Chałupe sie postawiło, ściany wybiło płytami, i potem przyszeł trynkarz, i to zy środka otrynkował* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *trynkarza*; D. lm. *trynkarzów*; wymowa: *trynkaš, trynkoš*.

Por. *trynkarz*.

Trzęsawa ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Trzęsawa to błoto i woda, że choda przejść, upada sie du środka (Sąsiadka). *Trzęsawa to takie miejsce, że zimia sie trzęsie, zapada sie* (Osmolice).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *trzęsawy*; D. lm. *trzęsawów*; wymowa: *tšesava, čšesava, čšesava*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawisko, zdebrza*.

Trzęsawisko ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Trzęsawisko to taki zapadnięty teren, bagno takie (Niezdów). *Trzęsawisko to bagno inacy* (Skowieszyn). *Trzęsawiska osuszali i coś tam na tym urosło* (Gromada). *Ta łąka pod lasem to jedno trzęsawisko* (Flisy).

Źródła: PM, SSiSL, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *trzęsawiska*; D. lm. *trzęsawisk // trzęsawisków*; wymowa: *tšesawisko, čšesawisko, tšynsawisko, čšesawisko*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, zdebrza*.

Trzęsie się I – tom III: 375.

Trzęsie się II ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz trzęsie sie na ty drodze, tak wóz podskakuje na wybojach (Dąbrowa Olbiewka). *Na drodze wyboje, to i wóz trzęsie sie, tarachocze, na tych wybojach* (Hanna).

Źródła: PM.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tšęse se, čšęse še, tšyńse še, čšyńse še, čšyše se, čšyńse ši.*

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kotacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, turkocze.*

Tu ‘miejsce, w którym się jest’

Tu, to jak w tym miejscu, dzie sie jest (Rudnik). *Ja tu sie urodziła, i tu mieszkam całe życie, tu, w tym domu* (Posadów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tu.*

Por. *tutaj.*

Turkocze ‘wóz podskakuje na wyboistej drodze, wydając charakterystyczne odgłosy’

Wóz turkocze głośno na drodze, bo ta droga to z dołami wielgimi takimi (Wólka Czułczycka). *To turkocze wóz, jak so wyboje na drodze* (Leszczanka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

Wymowa: *turkoče, turkoce.*

Por. *deca, grzechocze, hurgocze, jargocze, jarmoli, klekocze, kotacze, łoskocze, rachocze, stukocze, talaszczce, tałata, tarachocze, taracze, telepie się, trajkocze, trzęsie się.*

Tutaj ‘miejsce, w którym się jest’

Tutaj, to znaczy w tym miejscu, dzie sie pokazuje (Dys). *Stać tutej i obróć się, to zubace, jak ta sukinka na tobie leży* (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tutaj, tutej.*

Por. *tu.*

Tutejszy ‘należący do tego miejsca’

On tu sie urodził i jest tutejszy, i jak tu mieszka to tyż tutejszy (Grabowiec). *Ja tutejszy, nawet urodził sie dwa domy daly* (Nowosiółki). *Pamiętam, jak mojego dziadka spytali czy on Polak, czy Ruski, to powiedział, ja tutejszy, swój* (Matiaszówka). *Tutejszy to myśli i mówi po naszymu* (Nadrybie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tutejšy, tutejšy.*

Por. *nasz, swój.*

Tuzin ‘dwanaście sztuk czegoś’

Moja ciotka była szwaczko, to zawsze tam kupowała pare tuzinów guzików i różnych nici (Ciecierzyn). *Tuzin to może być zapalków, bo to tych pudełków tak razem spakowanych jest dwanaście* (Tyszowce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tuzina*; D. lm. *tuzinów*; wymowa: *tużin.*

Tynkarz ‘ten, kto tynkuje domy’

Tynkarz to tynkował chatupy, gładził te ściany od środka, a późni to i zy dworu (Białowody). Mój stryjo umiał tynkować, chodził na zarobek jako tynkarz (Wola Osowińska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *tynkarza*; D. lm. *tynkarzów*; wymowa: *tynkaś, tynkoś*.

Por. *trynkarz*.

Ubogi ‘człowiek bardzo biedny’

Ubogi taki to jest, jak brakuje mu wszystkiego, bidny jest (Suchawa). Una uboga była, z taki ubogi rudziny, ale dała se rade w życiu (Hańsk).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ubogiego*; D. lm. *ubogich*; wymowa: *uboği*.

Por. *biedak, biedny, biedota, dziad, golec, gołodupiec, nędzarz*.

Uczeń ‘dziecko, które chodzi do szkoły’

Uczeń to ten, co chodzi do szkoły i uczy sie (Krzemień). Uczeń to dziecko, co chodzi do szkoły (Krasnobród). Uczeń uczy sie w szkole (Jasionka).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 20).

D. lp. *ucznia*; D. lm. *uczniów*; wymowa: *učeń, učeń, ucyń, ucyń, uceń, uceń, ucyń, ucyń*.

Por. *szkolnik*.

Uczyć się ‘zdobywać wiedzę w szkole’

Poszeł du szkoły, żeby uczyć sie czytać, pisać, rachować, bo kiedyś to tam więcy nie trza było (Kiełczewice). Du szkoły sie chodzi, żeby uczyć sie, no i czegoś nauczyć sie (Trzcianki). A tego teraz szkoduje una, czego ja sie nie uczyła, bym była panio (Łaszczówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *učyć še, učeńć še, učyć ši, učeńć ši, ucyć še, ucyć še*.

Ufnal ‘gwóźdź do przybijania podkowy’

Ufnal to góźdź do przybijania podkowy, jak sie kunia kuje (Horyszów Ruski). Ufnal to góźdź do przybijania podkowy do nogi kunia (Wysokie). Ufnal to wkreći sie do pudkowy (Bukowa Mała). Ufnal to rodzaj gwoździa, którym przybijano podkowe do kopyta konia (Lipa). Ufnal to prosto wkreć do pudkowy (Malewsczyzna).

Źródła: PM.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ufnala* // *ufnalu*; D. lm. *ufnalów*; wymowa: *ufnal*.

Por. *hufnal, podkowiak*.

Ugaj ‘młody las liściasty’

Ługaj to młody las, taki dopiro zasadzony, te listki na tych drzewach so takie młodziutki (Polichna). Ługaj posadziły, same prawie dęby (Trzydnik Duży).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *ugaju*; D. lm. *ugajów*; wymowa: *ugaj*, *uugaj*.

Por. *gaik*, *kultura*, *lasek*, *młodnik*, *młody las*, *zagać*, *zagajnik*.

Ukraina I ‘kraj, gdzie mieszkają Ukraińcy’

Ukraina to kraj przy polski granicy (Tarnawatka). *Ukraina zara za Bugiem jest, nawet widać stąd* (Zosin). *Ukraina to tam, dzie Ukraińce mieszka* (Pałecznica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Ukrainy*; wymowa: *ukraina*, *uukraina*.

Ukraina II ‘odległe strony’

To sie mówi, że to ukraina, jak coś tak bardzo daleko, że trudno sobie to pomyśleć nawet (Wólka Abramowska). *Kuzynke miałam w Gdańsku, ale ja tam nie jździłam do ni, bo dla mnie to ukraina* (Kolonja Zakręcie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *ukrainy*; D. lm. *ukrainów*; wymowa: *ukraina*, *uukraina*.

Por. *ameryka*, *daleczynio*, *daleczynna*, *świat*, *wielki świat*.

Ukraińiec ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Nie myślę źle o Ukraińcach. A mieszkaliśmy długo obok siebie, to dobre ludzie, uczynne. Jak my nie mieli co jeść, to Ukrainka nam przynosiła ukradkiem (Skryhiczyn). *A jaka to różnica, Polak czy Ukraińiec, to człowiek, i to człowiek, ważne, żeby on uczciwy był* (Bukowa Mała). *Przyd wojne to tu Ukraińcy mieszkali, razem my mieszkali, Polaki i Ukraińcy, i Żydy, i dobrze nam było* (Dubienka). *Ukraińcy to byli sąsiady, to wzieni później nasze gospodarke te, potem zabrali co było, zostali sie gołe ściany, a to byli sąsiady przyd wojno* (Biszcz). *To Ukraińce, bo spod Hrubieszowa* (Skorczyce). *Bardzo blisko nas te Ukraińce mieszkali, ale my dobrze żyli* (Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Ukraińca*; M. lm. *Ukraińcy* // *Ukraińce*; D. lm. *Ukraińców*; wymowa: *ukraińec*, *uukraińec*.

Por. *chachtuszek*, *chachtuszka*, *chachoł*, *kacap*, *Rusin*, *Rosinka*, *Ruski*, *Ukrainka*.

Ukrainka ‘określenie narodowości ukraińskiej’

Ukrainka to pochodzi z Ukrainy, tam mieszka (Czumów). *Ja żone miał Ukrainke, ale jak z wojny wrócił, to jyj już ni było, wyjychała ze swojimi dzieś na wschód* (Stulno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Ukrainki*; D. lm. *Ukrainek*; wymowa: *ukrainka*, *uukrainka*.

Por. *chachtuszek*, *chachtuszka*, *chachoł*, *kacap*, *Rusin*, *Rusinka*, *Ruski*, *Ukraińec*.

Ul ‘domek dla pszczół’

Ul to dom pszczół (Grądy). *Ule były leżaki i stojaki, kłody* (Gałęzów). *Pszczółty siedzo w ulu* (Dubienka). *Ul to spycjalny domek dla pszczół* (Orłów Drewniany). *Miał Mateła pasieki, około stu pni i on służył dawniej we dworze, miał znajomych tam leśników*,

to zawsze, takiego głupowatego parobka miał z Lublina, nocami jeździli kradli sosny i robili ule z tego (Motycz).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ula*; D. lm. *ulów*; wymowa: *ul, ɯul*.

Por. *pień, pniak, skrzynka*.

Ule ‘zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule’
(zob. ilustracja 14).

U niego kiedyś byli te ule, jeszcze jego dziadek miał ule (Janiszkowice). U nas to niektóre mieli ule przyd wojno, i jeszcze i pu wojnie (Sułów). Mom cztery ule, a miotem jich dziesięć, ino ta waroza jak czepiła, tak wydusiło mi wszystko (Podlesie Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *ulów*; wymowa: *ule, ɯule*.

Por. *barcie, pasieczysko, pasieka*.

Ulga ‘ulga w czymś’

Ulga to zwolnienie z czegoś (Majdan Leśniowski). Poszeł do gminy, żeby jakieś ulge w tych podatkach, ale ni chcieli jemu sie zgodzić (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ulgi*; D. lm. *ulgów*; wymowa: *ulga*.

Por. *folga*.

Urzędnik ‘ten, kto pracuje w urzędzie’

W gminie to jest, a jest tych urzędników, ale musi tak jest potrzebne, że tyle ich (Kraśnobród). Urzędnik to taki, co na urządzie pracuje, w gminie czy w powiecie (Jasionka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *urzędnika*; D. lm. *urzędników*; wymowa: *użendnik, ɯżendnik, użyndnik, ɯżyndnik*.

Utopisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Rzeka wylata i zrubilo sie takie utopisko na całym polu (Braciejowice). Wisła wylota i tu sie utopisko zrubilo (Wilków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *utopiska*; D. lm. *utopisków*; wymowa: *utopisko, ɯtopisko, utuǫpisko, ɯutuǫpisko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, wylew, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Utrątki ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

W lesie leży tera petno utrątków, bo mało chto zbira, a kiedyś to utrątków ni było, bo zebrali wszystko (Bazanów Stary).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Bazanów Stary, Leopoldów.

D. lm. *utrątków*; wymowa: *utrontki*, *utrontki*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszki, suszyczna, taras, utrety*.

Utrety ‘chrust zbierany w lasach przez mieszkańców wsi’

Utrety to dawno zbirały ludzie na palynie w piecu (Brzozowica Duża). Utrety leżą w lasach, a kiedyś to nie lyżaty, bo ludzie wybierali, bo palić ni mieli czym (Gaśiory).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Gaśiory, Brzozowica Duża, Polskowola.

D. lm. *utretów*; wymowa: *utrenty*, *utrenty*.

Por. *chareżina, chmyz, chrust, posusz, susz, suszki, suszyczna, taras, utratki*.

Waga I – tom IV: 455.

Waga II – tom VII: 404.

Waga III ‘przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru niewielkich rozmiarów, działający na zasadzie dźwigni’

Waga w sklepie to była do ważenia niewielkich ciężarów (Hańsk). To byli różne wagi, była taka na dwie szalków, na jedną się kładło odważniki, a na drugi to, co tam było do zważenia. I to dokładniutko ważyło, tak jak trza (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wagi*; D. lm. *wagów*; wymowa: *vaga*.

Waga IV ‘przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru rzeczy dużych, działający na zasadzie dźwigni’ (zob. ilustracja 18).

Była waga do ważenia dużych i ciężkich rzeczy, i ta waga w stodole stoła (Batorz). W stodole zawsze stała waga taka z miejscem na kładzenie czegoś tam do zważynia, zboże czy kawałek świni, jak zabiły, i tu z przodu dyndały takie były, i na to się odważniki kładło (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wagi*; D. lm. *wagów*; wymowa: *vaga*.

Waga V ‘ciężar danego ciała – rzecz ciężka, przedmiot wiele ważący’

Świnie to brało się tak, że szła waga już zabitego, a nie żywego zwierzęcia (Małoniż). U niego to sto kilo żywy wagi jest, tak się spasz (Majdan Wielki). Kiedyś to tak ludzie nie bardzo interesowała waga, tak ni ważyli, a tera to dziecko się urodzi, od razu pytają, jaka jest waga, ile waży (Wołoskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wagi*; D. lm. *wagów*; wymowa: *vaga*.

Por. *ciężar*.

Walc ‘wirowy taniec towarzyski o umiarkowanym tempie’

Tańczyli nurmalnie, polki, walce takie piękne, i takie skoczne uberki (Hamernia). Były tańce różne, najwięcej to był walec, tango i uberek (Nowa Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *walca*; D. lm. *walców*; wymowa: *valc, valec*.

Wał I – tom II: 395.

Wał II – tom IV: 456.

Wał III – tom VII: 406.

Wał IV – tom VII: 406.

Wał V – tom VII: 406.

Wał VI ‘usypana droga na podmokłym terenie’

Jak chodząc do szkoły, to pani nauczycielka wzięła nas na taką wycieczkę nad Wisłę, byśmy zobaczyli jak powstaje wał (Opoka). Ale stała ta woda i stała, wcale łąść nie chciała. Ale tu u nas godały pamiętam, że to specjalnie tak zalały, że tu jakiś samolot tam nad wałem lotał i że coś tam zrzucił i zerwało tym wał (Świeciechów). Jedyne, co mi się z Wisłą tutaj u nas kojarzy, to powódzie. Znaczą się tu w Annopolu to nie zalewa nas, bo wysoko jesteśmy, ale tam wieś, które są nad samo Wisłą, to zawsze zalane. Jest wał, ale czasami tak się zdarza, że nie wytrzyma pod naporem wody i puści, bo już nieraz tak było (Annopol).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony (zob. mapa 12).

D. lp. *wału*; D. lm. *wałów*; wymowa: *vau*.

Por. *faszyna, gać, grobel, grobelka, grobla, nasyp*.

Wapniarz ‘człowiek handlujący wapnem’

Wapniarz to miał wapno gotowe do bilenia, można było u niego kupić gotowe (Rebianty). Wapniarz to handluje wapnem, bo kiedyś to wapnem chaty były bilone (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *wapniarza*; D. lm. *wapniarów*; wymowa: *vapńaš, vapńoš*.

Warta ‘nocna ochrona przed złodziejami’

Warta na wsi noco kiedyś była (Jawidz). Chodzi ta warta i pilnuje (Turzyniec). Późni to jakiś warte tam postawiły czy co, jus tam nic na tym statku nie było, rozkradły wszystko, warta była, sie były, żeby statku nie ukradły (Świeciechów). Tera tych wartów ni ma, a kiedyś to chodziła warta po wsi (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *warty*; D. lm. *wartów*; wymowa: *varta*.

Wartownik ‘ten, kto pilnował nocą wsi przed złodziejami’

Wartownik pilnował w nocy wsi przed złodziejami (Ostrzyca). Kiedyś wartownicy chodzili po nocach, wioska płaciła ileś tam, ile się zgodził przez rok (Osiczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wartownika*; D. lm. *wartowników*; wymowa: *vartovník*.

Por. *stróż*.

Watra I ‘płomienie wydobywające się z palącego drzewa czy innej substancji’

Watra to jak pali sie, płomienie so, to inaczy ogień (Rożki). *Watra dawno mówili, tera więcy ogień mówio, watra to tylko najstarsze wiedzo, co to jest* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Rożki, Wierzchowiska, Staw Noakowski.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *ogień*.

Watra II ‘stos drzewa, chrustu, zapalony pod gołym niebem’

Watra to dopalające sie ognisko z żarzącymi sie węglami i gorącym popiołem (Aleksandrów). *Watra to jest ognisko* (Naklik). *Watry palili na polu i piekli kartofle* (Hedwiżyn).

Watra to ognisko z żarzącymi sie węglami i gorącym popiołem (Potok Górny).

Źródła: PM, PS, KAGP.

Geografia: Hedwiżyn, Aleksandrów, Potok Górny, Naklik, Lipiny Górne, Luchów Dolny.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *ognisko*.

Watra III ‘paląca się słoma niesiona przez wiatr w czasie pożaru’

Watra to paląca sie słoma, któro porwał wiaer (Alojzów). *Watra to słoma z ogniem niesiona przez wiaer w czasie pożaru* (Kawęczyn). *Watra to słoma z pożaru* (Zubowice).

Watra to paląca sie słuma, które niesie wiaer w czasie pożaru (Potok Górny).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Watra IV ‘sadze palące się w kominie’

Watra to sadze palące sie w kominie (Brzeźno). *Watra to po prostu sadza* (Mircze).

Watra to iskry lecące z komina, sadza sie pali (Tuczępy).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Brzeźno, Dorohusk, Tuczępy, Rogów, Mircze, Miętkie.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *sadza*.

Watra V ‘gorący, żarzący się popiół’

Watra to popiół z ogniem, iskry ognia leco (Hosznia Ordynacka). *Watra to gorący popiół, jeszcze troche z ogniem* (Flisy).

Źródła: PM, PS, KAGP.

Geografia: Wólka Ratajska, Andrzejów pow. Janów Lubelski, Hosznia Ordynacka, Zaporce, Sasiadka, Żrebce, Lipa, Flisy, Wola Różaniecka, Borowiec, Bušno.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *popiół*.

Watra VI ‘gorący popiół, w którym piecze się na polu ziemniaki’

Watra to żar, w którym piecze się ziemniaki (Osuchy). *Watra to popiół, w którym piecze się kartofle* (Naklik).

Źródła: PM, PS, KAGP.

Geografia: Wierzchowiska, Momoty Dolne, Ciosmy, Hucisko, Naklik, Potok Górny, Zanie, Zynie, Majdan Stary, Hedwiżyn, Smólsko Duże, Smólsko Małe, Aleksandrów, Łukowa, Osuchy, Malewsczyzna, Zielone, Łuszczacz.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *popiół*.

Watra VII ‘popiół ze spalonej słomy, zarzący się lub nie’

Watra to popiół ze słomy, z żarem jeszcze, bo po pożarze jakim (Malice). *Watra to popiół ze spalony słomy* (Zubowice). *Watra to popiół, który został po spalony słomie* (Alojzów). *Watra to popiół po spalonyj słomie* (Hrebenne). *Watra to dym i popiół ze słomy z sadzo* (Żerniki). *Watra to gorący popiół po słomie spalonyj* (Oszczów).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *popiół*.

Watra VIII ‘głownia ognia, kawałek opalonego drzewa’

Watra to kawałek opalonego drewna, taki z ogniem jeszcze troche (Tarnawka). *Watra to opalone drewno, taka głownia* (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Tarnawa Duża, Tarnawka, Zakrzew.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Por. *głownia*.

Watra IX ‘miejsce po wypalonym ognisku’

Watra to miejsce, dzie było ognisko i wypaliło się wszystko w tym miejscu (Aleksandrów).

Źródła: PM, PS.

Geografia: Aleksandrów.

D. lp. *watry*; D. lm. *watrów*; wymowa: *vatra*.

Ważyc ‘określać ciężar czegoś za pomocą wagi’

U mnie dobre kury byli, to pitnaście jajków ważyło już kilo (Żmudź). *Ważyc to kiedyś było najłepi na wadze taki dźwigowy, to sie kładło odważnik z jedny struny, a to, co miało sie ważyć, to sie kładło z drugi strony, i to chudziło w górę i w dół, i musiało sie zatrzymać potem* (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ważyć*, *vazyć*.

Wądół ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Wądół ma takie strome zbocza, i to jakby taki dół był (Wandalin). *Wądół jest bardzo głęboki i trudno tam włożyć* (Łaziska).

Źródła: PM, SSiSL, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego.

D. lp. *wądotu*; D. lm. *wądotów*; wymowa: *vonduu*.

Por. *dorbus*, *jar*, *padół*, *wąwóz*.

Wąskotorówka ‘kolej wąskotorowa łącząca niewielkie miejscowości, składy towarów’

Wąskotorówka to ma jeden tor i tam zy dwa wagoniki jedzie (Chodel). Wąskotorówka leci. Często jeździ ta wąskotorówka. Ano często, no, ano o szóstyj, towarowo kiejs tam nie wiem wychodzi. To wszystko, to sie słysy, jak jedzie (Kolonia Drzewce). Szyny kiedyś byli położone i ta wąskotorówka jychała, buraki wuzili, zboże, a i inne ciężary (Sułowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wąskotorówki*; D. lm. *wąskotorówek*; wymowa: *vɔskotorufka*, *vʊskotorufka*, *vɔskoturufka*, *vʊskoturufka*.

Por. *kolejka*.

Wąwóz ‘wąska, głęboka dolina o stromych zboczach’

Wąwóz to jest o wąskim dnie i stromych zboczach (Karmanowice). Tam to jest bardzo ładny teren, tylko tam brzegi Wisły so na kilkanaście metrów w górę, so też tam takie jakby wuwozy, i tam na tej przestrzeni płaskiej zbudowany jest ten kościół (Świeciechów). Wąwóz był tak w dole (Udrylicze). I tu był, droga główna, wieś i taki duży wąwóz, który teraz już jest wyrównany (Bronice). Jest taki wąwóz w łąkach, tu było stare kuryto Wisły (Annapol).

Źródła: PM, ML, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wąwozu*; D. lm. *wąwozów*; wymowa: *vɔvʊs*, *vʊvʊs*.

Por. *dorbus*, *jar*, *padół*, *wądół*.

Weterynarz ‘lekarz, który leczy zwierzęta’

Weteryniarz to leczy zwierzęta domowe (Mszanna). Weterynarz przyjeżdżał psa zaszcześcić, albo jak jakie zwierze chorowało (Ciosmy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *weterynarza*; D. lm. *weterynarzów*; wymowa: *veterynaś*, *veteryñaś*, *veterynoś*.

Por. *konował*.

Wezwanie ‘pismo z urzędu, sądu, wojska’

Wezwanie to takie pismo urzędowe (Poniatowa). Wezwanie może być z urzędu, tam z gminy czy może być z puwiātu (Komodziańska). Czekał na to wezwanie du wojska, bo jego ciągnęło do tych czołgów, du karabinów (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wezwania*; wymowa: *vezvańe*, *vyzvańe*.

Por. *powiastka*.

Węgier ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Węgier zajmował się kastrowaniem zwierząt (Urzędów). Węgier kastował świnię przywaznie (Kamień).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, południowa i środkowa (zob. mapa 31).

D. lp. *węgra*; D. lm. *węgrów*; wymowa: *veŋger, vyŋger*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgrzyn*.

Węgrzyn ‘człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt’

Węgrzyn to taki, co czyścił świnię, żeby prosiat ni było (Osmolice). Węgrzyn czy kajstrownik, bo to tak i tak nazywo sie, to kastrował zwierzęta (Sulów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 31).

D. lp. *węgrzyna*; D. lm. *węgrzynów*; wymowa: *veŋgżyn, vyŋgżyn*.

Por. *byk, chajstrownik, charaszaj, charaszajko, charaszajnik, charasznik, charaszun, charasznytnik, czyściciel, kajstrator, kajstrownik, kajstrun, kastrownik, kraszacz, kraszalec, kraszaniec, kraśtownik, lejnik, miśkarz, miśkownik, węgiel*.

Węza ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Węza to susz z wosku, w którym pszczoły składają miód w ulu (Grądy). Węza jest do robienia plastra wosku (Gałęzów). Węza na miód była w ulu (Stryjów). Węza to takie coś, gdzie miód sie z tego zbirało (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *węzy*; D. lm. *wężów*; wymowa: *veza*.

Por. *plaster, rama, ramka, suchary, woszczyna*.

Wiara ‘wyznawanie wiary’

Nasza wiara to jest katolicka (Fajstławice). Wiara to Pan Bóg, Maryja i Pan Jezus (Posadów). Wiara to jak człowiek postępuje zgodnie z nakazem przykazań (Wierzchowiska). Wiara to może być różna, ale nasza katolicka to jest taka prawdziwa wiara (Pałecznicza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wiary*; wymowa: *úara*.

Por. *religia*.

Wiatrak I – tom IV: 462.**Wiatrak II** – tom VII: 412.**Wiatrak III** ‘drewniany młyn dawnego typu, mający czteroramienne skrzydła napędzane siłą wiatru’ (zob. ilustracja 10).

Dawny młyn to był wiatrak, kiedyś to był wiatrak (Borzechów). Co ze skrzydłami, to były wiatraki porobione specjalne i wiatr obracał tymi skrzydłami, i mieło sie, a tam były kamienie i w tym sie sypało zboże na te kamienie do kosa, ji to wiatier wioł (Rudno). Pani, o tu na górce, były wiatraki (Pogonów). Pojychaliśmy na wiatrak, bo to downo to

wiatroki były (Babin). I był wiatrak napędzany wiatrem (Siemień). Kiedyś był wiatrak, a potem był młyn, to już tam zawsze umielone było w wiatraku czy we młynie, a ludzie mieli w żarnach na chleb (Bukowina). A to sie wzięło tam ile dwadzieścia, dwadzieścia pięć kila zboża i do wiatroka sie leciało zemić (Kocudza). Wiatrak był napędzany wiatrem, skrzydła chodziły. I tam robili te otręby, te mąkę można było. Tyko to mąka była taka czarna, gruba, razówka (Tulniki). Wiatraki byli. Wymyśleli wiatraki, bo w żarnach było ciężko (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Herszko, to tam u nich mieli wiatrak (Uhrusk). No wiatraki to tu koło nas nie było, ale ja widziałem, że wiatraki były, wiatraki chodziły i na wiatrakach sie miotało, no to wiatraki to jeszcze nie wiem, gdzie tam koło Przytoczna, to tak coś mi sie zdaje, że coś tam koło Przytoczna to stoi wiatrak (Wólka Domaszewska). Wietroki to jak było ten wiatery, no to sie mełło, a jak wiatru nie było, no to nie. Tak jak młyn wodny, jak mało wody to młyn nie chodzi, i ni można młyć, bo już wody ni ma (Michów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiatraka*; D. lm. *wiatraków*; wymowa: *úatrak, úetrak, úatrok, úetrok*.

Wiązarka – tom I: 327.

Widnokrag ‘linia pozornego zetknięcia nieba z ziemią lub z przestrzenią wody’

Jak my byli dziećmi, to patrzyli dzie ten widnokrag jest, bo mówili stare, że tam sie świat kuńczy (Leszczany). Słońce zachodzi zawsze za winokrag, chowa sie na noc, ale dzie ono idzie, to nie wim, i pewnie nicht nie wi (Brzeście).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *widnokregu*; D. lm. *widnokregów*; wymowa: *úidnokronk, úidnokruńk*.

Por. *horyzont*.

Widokówka ‘kartka pocztowa z fotografią krajobrazu, miasta, zabudunku, kwiatów, lub bez fotografii’

Kiedyś to pocztą widokówki se ludzie wysyłali (Strupin). Widokówka to z widoczkiem jakimś przyważnie była (Fajslawice). Widokówka to była wysyłana bez koperty (Baranów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *widokówki*; D. lm. *widokówek*; wymowa: *úidokufka, úidukufka*.

Por. *kartka, odkrytka, pocztówka*.

Wieczorek ‘zabawa z tańcami na wsi’

Wieczorki, tam muzykant taki był, na skrzypcach grał, a my te roboty w kąt i same tańcowali. I bawili sie i wesolo było, i nie było siedzenia w domu, tylko chodzenie z robotami, kolejno śmy chodzili i wesolo było, śpiew, aż sie dom unosił (Kałolewnica). No, jak sie chodzi na wieczorki, dużo zbirało sie dziewcząt, chłopców, śpiwają, grają, takie wieczorki byli (Ortel Książęcy). Wieczorki to w zimie sie odbywali (Janówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i północna.

(Snopków). *Ja tam tych wielkich światów to nie widziała, bo tam nie jeździła w te wielkie światy, całe życie ja tu była u siebie* (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *wielkiego świata*; D. lm. *wielkich światów*; wymowa: *velki sfat, velky sfat*.

Por. *ameryka, daleczynio, daleczynna, świat, ukraina*.

Wielkie drzwi ‘główne drzwi do kościoła’

Wielkie drzwi so w każdym kościele (Orłów Drewniany). *Do kościoła to sie wchodzi wielgimi drzwiami* (Trzcianki).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *wielkich drzwi*; wymowa: *velke džvi, velke žvi, velke žvi, velge žvi*.

Por. *duże drzwi, główne drzwi*.

Wierzch I – tom I: 332.

Wierzch II – tom IV: 463.

Wierzch III – tom V: 483.

Wierzch IV – tom VI: 582.

Wierzch V – tom VII: 416.

Wierzch VI ‘szczyt góry’

Najwyższe u góry, no to wirzk góry (Rozwadówka). *Góra to jest z wielgim wierzchem, i tak jest mało miejsca na tym wirzchu* (Pokrówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 15).

D. lp. *wierzchu*; D. lm. *wierzchów*; wymowa: *vešx, višx, vešk, višk*.

Por. *czubek, szczyt, wierzchołek*.

Wierzchołek I – tom V: 483.

Wierzchołek II ‘szczyt góry’

Wierzchołek to może być góry i drzewa (Wielkolas). *Wierzchołek góry to jest to, co najwyżej* (Stefankowice). *Wierzchołek to jest to, to ta sama góra, to najwyższe u góry* (Glinny Stok).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 15).

D. lp. *wierzchołka*; D. lm. *wierzchołków*; wymowa: *vešxouek, višxouek, veškouek, viškouek*.

Por. *czubek, szczyt, wierzch*.

Wieś I ‘osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli’ (zob. ilustracja 21).

Wieś to miejsce zamieszkałe przez rolników, co pracujo w polu (Żabno). *Wieś ciągnęła sie od folwarku, od dworu* (Skowieszyn). *Na wsi to była ciężko praca, upracuwali sie*

ludzie ponad miare (Hamernia). Kiedyś ludzie na wsi siali żyta, pszenice, owsy, tubiny, a kosili kosiarkami konnymi. W stajniach stały świny, krowy, konie (Luchów Dolny). Drewniane wozy to za Niemców były drewniaki i tu na wsi robiły z drzewa (Smólsko Duże). Za tym drugim mostem to już so końcówki już, bo już koniec jest, koniec wsi (Lipa). I ta droga, co to był tak jakby środek wsi, bo tutaj już był krzyż, figura taka, no i rozjeżdżały się (Dziecinin). Nasza wieś jest bardzo duża (Świeciechów). Tera to ubogo na wsi, a kiedyś to wieś była kolorowa, obrzędy, piosenki (Żrebce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wsi; D. lm. wsiów; wymowa: *úeś*.

Por. *sioło, wioska*.

Wieś II ‘mieszkańcy wsi’

Wieś to się mówili na wszystkich, co tu mieszkało, o, wieś idzie (Gorajec). My przyjechali na to wysele, a tam słyszym jak mówio, o, wieś przyjechała, no bo oni niby lepsze, bo z miasta, a my to wieś (Maszki). Jak był pożar, to zlyciała się cała wieś i ludzie pomagali, jak chto tylko mógł (Hamernia). Jak kopanie kartofli czy młocka to pół wsi się potrafiło zejść i razem młócili, kopali, a przy tym śmichu było, radości, bo to wszystko razem, i młode, i stare, zbytki różne na kuniec robili, a potem zabawy, śpiewy i wesołość, a tera każdy usobno (Moniatycze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wsi; D. lm. wsiów; wymowa: *úeś*.

Por. *gromada*.

Wieść ‘wiadomość przekazywana drogą nieoficjalną’

Wieści te przekazywali między sobą, bo to głośno ni wolno było mówić zara po wojnie, ale ludzie wszystko widzieli, wieści się rozchodzili (Zubowice). A na wsi to tak chodzili od wsi do wsi i tam te sobie wieści przekazywali, jakie tam potrzebne były (Rejowiec Fabryczny). Była wieść, że te partyzanty tu so w lassach, no to się sło niby na grzyby czy tam po drzewo, i się niesto co do jedzynie (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wieści; D. lm. wieściów; wymowa: *úeść*.

Por. *pogłoska*.

Wieśniak ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Wieśniak, bo mieszka na wsi (Orłów Drewniany). Powiała to paskudne, to stare mówiły, moja tyściowo tak jeszcze mówi, ale to wieśniak (Grabówka). Jak ze wsi to wieśniak, a z miasta to mieszczuch (Gręzówka). Wieśniak to chtoś pochodzący ze wsi (Wola Gułowska). Na kogoś ze wsi, to mówio wieśniak, no pewnie z tego, że wsi jest, na wsi mieszka (Skoków).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. wieśniaka; D. lm. wieśniaków; wymowa: *úeśńak, úeśńok*.

Por. *chłop, wiejski, wioskowy, wsiarz, wsiowy*.

Wieża ‘wysoka część kościoła’

Wieża na kuściele to jest wysoka (Orłów Drewniany). Wieża to coś bardzo wysokiego, na kuściołach so wieże, ale to na tych starszych, bo nowe to inaczy budują (Kakolewnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wieży*; D. lm. *wież* // *wieżów*; wymowa: *úeža, úeža*.

Więzienie ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Więzienie to jest dla przestępców (Łoputki). Więzienie to jak coś złego kto zrobi, to tam jego zamykają, tu w Chełmie musi być takie więzienie (Kamień). Mnie Niemcy zabrali do więzienia, byłam tam trzy miesiące. To było w czterdziestym czwartym roku po wysiedleniu (Lipowiec).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *więzienia*; D. lm. *więzieniów*; wymowa: *úeżeńe, úeńżeńe, úińżeńe, úiżeńe, úińżińe*.

Por. *ciupa, ciurma, kryminał, więzień*.

Więzień ‘miejsce, gdzie zamyka się przestępców’

Tu był więzień jeszcze jezdy wojno (Szuminka). Więzień, to tam zamyka się przestępców różnych (Zwiartów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *więzienia*; D. lm. *więzieniów*; wymowa: *úeżeń, úeńżeń, úińżeń, úińżiń*.

Por. *ciupa, ciurma, kryminał, więzienie*.

Wikary ‘pomocnik proboszcza’

Wikary to młodszy ksiądz w kuściele (Jasionka). Wikary to młody ksiądz i taki pomocniczy w kościele (Lubycza Królewska). Wikary to taki stan księdza w parafii, jest proboszcz, i jest wikary (Końskowola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wikarego*; D. lm. *wikarych*; wymowa: *úikary*.

Wikliniarka ‘wyplatanie z wikliny koszyków, płotów, łódeczek dla dzieci’

No to znowuż się do tej wikliniarki brał, to płoty się robiło na ogrodzenia, bo tera to mają siatki rozmaite, jak robił, budował, robiły, to takie płoty się robiło z wikliny. Przywoziły wikline tako i przecia się kładło, zwijało się listwy takie, gwoździami przybijawało się, to były, stojaki były grubsze, a tutaj były cieńsze i się wyplatało na około to, to, to, takie te płoty i znowuż odstawiało się na stację to, to na wagony znowuż. Taka wikliniarka była w Gołębiu. To koszyki później płoty. Już nie ploto tych koszyków. Koszyki ploty takie rozmaite, a to była ona i przed wojno kiedyś tutaj u nas była, to wyplatały wszystko tutaj. Nawet i łódeczka. A to dłuższy czas to plótl łódeczka dla dzieci, kołyski, to wszystko, i to wszystko przyjeżdżał jeden i zabrał to, to gdzieś tam (Gołąb).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *wikliniarki*; D. lm. *wikliniarek*; wymowa: *úikliniarka, úiklyniarka*.

Wikliniarz ‘rzemieślnik, który wyplata koszyki’

Rzemieślnik wyrabiający koszyki to wikliniorz (Świeciechów). Wikliniorz to wyrabiał koszyki i inne ładne rzeczy z wikliny, całe zime to trwało ta rubota (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *wikliniarza*; D. lm. *wikliniarzów*; wymowa: *úiklínaš, úiklyńaš, úiklinoš, úiklyñoš*.

Por. *koszycarz, koszykarz*.

Wiorsta ‘miara długości około jednego kilometra’

Wiorsta to jest to samo, co dziś kilometr, siedym wiorst to sie nazywało mila (Leszczanka). Wiorsta to taki dawny kilometr (Łazy). Wiorsta to jak dziś kilometr (Dębica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wiorsty*; D. lm. *wiorstów*; wymowa: *úorsta*.

Wioska ‘osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli’ (zob. ilustracja 21).

Wioska to miejsce zamieszkałe przez rolników (Naklik). W dwa tysiące dziesiątym roku była straszna powódź. Wisła weszła do naszej wioski, tak że zakryła nawet szose (Świeciechów). Tam gdzieś, gdzieś na wiosce. Może była jaka wioska, że dwie maszyny, może też nie. Reszta to cepami (Zastawie). Na wiosce to tak sie żyło. Zawsze rano mnie budzili, takie byli żarna, i mama gotowała śniadanie, mnie dała zboża, ja musiała namlić w sieniach, takie byli, musiałam mlić i mąki namlić żytni albo z reczki, i kluski mama późni gotowała, z ty redczanej mąki, takie były czarne, jak sie jadło, to jak po gardle tam darło. No na mleku, na chleb tak zawsze też mliła, co ranka i wieczór, to tylko żarna po całej wiosce, tylko był jargot no w sieni. No piekliśmy chleb z żarna, z młyna nikt ni miał mąki nijaki (Bukowa). Pojedziem na druge wioske, tam jest bugata dziwczyna, to może by za mąż jiszła (Hamernia).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wioski*; D. lm. *wiosek // wiosków*; wymowa: *úoska*.

Por. *sioło, wieś*.

Wioskowy ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Un sie nie umi zachować, no bo to wioskowy chłopak jest (Rozwadówka). Wioskowy taki, no to uważali, że taki, co un może ni putrafi, bo wioskowy, ze wsi (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *wioskowego*; D. lm. *wioskowych*; wymowa: *úoskowy, úuskowy*.

Por. *chłop, wiejski, wieśniak, wsiarz, wsiowy*.

Wiosło I – tom VI: 584.**Wiosło II** ‘to, czym popycha się łódkę’

Wiosło to jest to łódki, nim sie popycha te łódke na wodzie (Rudka). Wiosłem sie kiruje, jak sie płynie łódko (Maziarka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wiośta*; D. lm. *wioseł* // *wiośtów*; wymowa: *úosúo, úosúo*.

Por. *kopystka, łopata, łopatka*.

Wir ‘wir w rzece’

Jak wir taki wielgi na wodzie, to trza uciekać, bo wir może porwać (Piotrawin). *Wir w rzece to może i porwać człowieka* (Hulcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiru*; D. lm. *wirów*; wymowa: *úir*.

Por. *bełk*.

Włotek ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Pukam trzy razy w ul nad włotkiem (Wohyń). *W ulu jest włotek taki malutki i te pszczoły przez to wychodzą z ula, a potem znów tam wchodzi* (Żerocin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *włotka*; D. lm. *włotków*; wymowa: *włotek*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wybieg, wylot, zatwór*.

Włóka I – tom II: 212.

Włóka II – tom VIII: 437.

Włóka III ‘miara powierzchni pola równa trzydziestu morgom’

Włóka to trzydzieści morgów (Wólka Abramowska). *Pole to jakoś na włóki mirzyli, a jak to było, to nie wiem* (Putnowice Mniejsze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *włóki*; D. lm. *włóków*; wymowa: *vúuka, vúuka*.

Woda ‘bezbarwna ciecz, bez zapachu i smaku, rozpowszechniona w przyrodzie’

Kiedyś wodę się brało z studni (Czajki). *Woda to jest mycia, no i pić można wodę, jak zdrowa, najlepší źródłana do picia się nadaje* (Załużce Stare). *U nas wody pod dostatkiem jest, bo tu rzeka jest. Ale tak nad samo wodę, nad Wisłó to wirzby, tam je dużo tych wirzb, różnych krzewów, nawet nie bardzo wiem jak się nazywają, ale drzew to jest różnych. Trawy tam pełno, jak je lato, to ładnie tam i kwiatki są, no i te krzewy. Przy samej wodzie to ta wiklina, trzcina, no nie, tam rośnie, też tego pełno* (Opoka). *Tam świnie, kunie, krowy to ludzie powywoziły, bo ta woda nie weszła tak łód raz. Wolno to, to tu szło. Takśmy tu na drodze wtedy stali i patrzyli, ile już przybyło i tak całą noc się wtedy nie spało. Bo strach było iść spać, bardzo strach, bo kto tam wiedział gdzie zaleje i dokąd ta woda dojdzie. A szum taki był jak ta woda tu na wieś płynęła, jo to się bołam bardzo, bardzo* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wody*; D. lm. *wód* // *wodów*; wymowa: *voda*.

Wodończ ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wodończ to taka wyrwana zimnia przez wodę na polu (Chodel). Wodończ się zrobiła, woda wymyła na polu (Niezdów).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Bełżyc i Opola Lubelskiego.

D. lp. *wodończy*; D. lm. *wodończów*; wymowa: *vodoňč, vodoňc*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Wodończa ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wodończa to rów z wodą nawadniający ziemię (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Wodończa to sącząca się woda spod ziemi, zbiera się w taki dziurze, no, to taki rów z wodą (Buśno). Wodończa to jakiś rów po dyscach i woda tam stała (Michałówka). To się nawadniało rów wymyty na polu przy wodzie, i to wodończa (Ochoża).

Źródła: PM, ML, KAGP.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *wodończy*; D. lm. *wodończów*; wymowa: *vodoňča, vudoňča, vodoňca*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Wosk ‘to, z czego pszczoły robią plaster’

Był dobry miód taki w cieczy i później to on się lekko skraplał z tego, to jeszcze robiono jakiś tam wosk, jakieś tam świece wyrabiały (Wólka Domaszewska). Wosk to jest, z niego pszczoły robią plaster na miód (Orłów Drewniany). Dawno paninki lały wosk na wodę i patrzyły, co tam wyszło (Krzemień). I nad głowę to wylewała nie, ten wosk, [...]. Nad pojemnik z wodą zimno. [...]. Bo później ten wosk topił się i kształt wychodził (Olszanka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wosku*; D. lm. *wosków*; wymowa: *wosk*.

Woszczyna ‘arkusz miodu z zaczątkiem komórek pszczelich’

Woszczyna jest z miodem, taki plaster (Naklik). Woszczyna, to tam się zaczyna ten miód robić w ulu (Międzyrzec Podlaski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *woszczyny*; D. lm. *woszczynów*; wymowa: *voščyna, voscyna, vuščyna, vuscyna*.

Por. *plaster, rama, ramka, suchary, węza*.

Wotalinka ‘miejsce niezadrzewione w lesie’

Wotalinka to takie miejsce w lesie, gdzie nie ma drzew (Rogóźno). Wotalinka to w lejsie miejsce wolne od drzew (Tarnawatka).

Źródła: PM, ML.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *wotalinki*; D. lm. *wotalinków*; wymowa: *votalinka*.

Por. *polana, polanka*.

Wozacz ‘człowiek powożący końmi’

Wozacz to powozi końmi i wozem, no taki furman inaczy (Puchacze). Wozacz łapie za lejce i jedzie furmanko (Branica Radzyńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *wozacza*; D. lm. *wozaczów*; wymowa: *vozač, vovac, vozoč*.

Por. *furman, wozak, woźnica*.

Wozak ‘człowiek powożący końmi’

Wozak to człowiek kierujący końmi (Wola Gułowska). Wykupił se wegiel i jeno zapłacił, a wozak mu som przywióz na miejsce (Sól). Wozak to jest to samo, co furman (Okrzeja).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *wozaka*; D. lm. *wozaków*; wymowa: *vozak, vozok*.

Por. *furman, wozacz, woźnica*.

Woźnica ‘człowiek powożący końmi’

Woźnica to taki kirowca wozu (Witulín). Woźnica, bo trzymał za lejce i jechał wozem, kiedyś to jeszcze drywnianym (Łomazy). Kiedyś to każdy gospodarz był woźnico, bo każdy wozem jeździł (Wohyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *woźnicy*; D. lm. *woźniców*; wymowa: *voźnica, vuźnica*.

Por. *furman, wozacz, wozak*.

Woźny ‘ten, kto dba o porządek w szkole’

Woźny w szkole to był prawie najważniejszy, dzieci sie go bali (Niedrzwica Duża). Woźny to w szkole był, pamiętam, taki wysoki chłop był i jak krzyknoł to dzieci sie bały, a nauczycielka to mówiła i mówiła, a dzieci ni słuchali (Tarnawatka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *woźnego*; D. lm. *woźnych*; wymowa: *voźny*.

Wójt ‘zwierzchnik gminy wiejskiej, zarządzający gminą’

Wójt to najważniejszy urzędnik w gminie (Karmanowice). Wójt to jest w gminie, łon rządzi gmino cało (Wolica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wójta*; D. lm. *wójtów*; wymowa: *vujt*.

Wóz strażacki

Wóz strażacki to tak. Beczka, no taki normalny wóz, tylko większy, i beczka z wodą na tym wozie strażackim. No i jechali końmi. Mieli te, te węże, takie pompy były i ręcznie pompowali te wodę (Rejowiec Fabryczny). Wóz strażacki sie nazywa, bo kiedyś to był zwykły wóz, koń ciągnął, i na tym beczka z wodą, węże, sikawki, i to był wóz strażacki, tera majo samochody (Trzydnik Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wozu strażackiego*; D. lm. *wozów strażackich*; wymowa: *vus strażackíi*.

Wrótką I – tom IV: 469.

Wrótką II ‘balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła’ (zob. ilustracja 8).

Wrótką byli przy ołtarzu, tak naokoło, i to się zamykało, i otwierało na środku te wrótki (Rogów). Wrótki, balaski mówili na to, co dzieliło cały kościół i ołtarz, to taka przygroda była (Wola Różaniecka). Przy wrótkach się klękało do kumunii (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 17).

D. lm. *wrótków*; wymowa: *vrukka*.

Por. *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płótek, przepasanie, rajskie wrótki*.

Wschód ‘kierunek, strona świata’

Tak pójde nad Bug, pupatrze na wschód i wydaje mi się, że widze mój dom, bo my mieszkali po tamty strunie z dziesięć kilometry od Buga (Olenówka). Wziun se babe dzieś zy wschodu i mówili, że to ruska (Piotrowice). Na schodzie Polski to zawsze zimni jest jak na zachodzie (Załucze Stare).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wschodu // wschoda*; wymowa: *fsxut, sxut*.

Wsiarz ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Wsiarz, no bo ze wsi jest (Wola Gułowska). Wsiarz to troche tak paskudnie powiedzieć, ale mówio, że ze wsi, no to wsiarz (Sąsiadka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wsiarza*; D. lm. *wsiarzów*; wymowa: *fśaś, fśoś*.

Por. *chłop, wiejski, wieśniak, wioskowy, wsiowy*.

Wsiowy ‘pochodzący ze wsi, należący do wsi’

Un taki wsiowy jest, bo jaki ma być, jak ze wsi (Orłów Drewniany). Wsiowy mówio na kogoś takiego, co pochodzi ze wsi i do wsi należy (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wsiowego*; D. lm. *wsiowych*; wymowa: *fśovy*.

Por. *chłop, wiejski, wieśniak, wioskowy, wsiarz*.

Wte i wewte ‘tam i z powrotem, w obie strony’

Tak chodził wte i wewte, miejsca se zdybać nie móg, bo tak sie nyrwował, jak baba rudziła (Kolonia Zakręcie). Pojechał wte i wewte furo, a mróz wtedy był musi ze trzydzieści stopni (Rybczewice). I te bielizne, jak tam namoczyły w wodzie, i była taka beczka, nazywała sie zolnik, i ten zolnik na trzech nogach stał, pod spodem sie przedstawiało, i te bielizne wte i wewte tak parzyły (Smólsko Duże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *fte i vefte*.

Por. *tam i nazad*.

Wybieg ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Wybieg to w ulu, nim wylatują i wlatują pszczoły (Wandalin). Wybieg to jest dziurka tako, takie to, któredy wylatują pscoły z ula (Zgoda).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego.

D. lp. *wybiegu*; D. lm. *wybiegów*; wymowa: *vybék*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wylot, zatwór*.

Wyboje ‘nierówności na drodze’

Wyboje so na drodze i źle jechać (Grądy). Wyboje to taka nierówna droga, z jakimiś dziurami (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 7).

D. lm. *wybojów*; wymowa: *vyboje*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyrwy*.

Wycierać tablicę ‘czyścić, wycierać tablicę z kredy’

Po każdym pisaniu trza wycierać tablice (Mszanka). Jak sie pisze na tablicy kreda, to potem trza wycierać tablice z ty kredy (Sielec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *wycierać tablice, wyćierać tablice, wyćierać tablyce, wyćierać tablyce*.

Por. *ścierać tablicę*.

Wygon I – tom III: 395.

Wygon II ‘część wsi’

No było dwie takie pralnie we wsi. Była jedna koło Niedźwiedzia, a druga była na wygonie. To jeszcze w tym, w starym domu mieszkali tutaj przy sklepie, na wygonie (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *wygonu*; D. lm. *wygonów*; wymowa: *vygon, vygun*.

Wygon III ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Wygon to niebrukowana droga od wsi do wsi (Janiszkowice). Wygon to droga między polami, taki dojazd do pól (Momoty Dolne). Wygon to wspólna droga wiejska (Osmolice). Wygon to błotnista droga, jedzie sie czy idzie w pole to drogo, bydło idzie na pastwisko (Grądy). Wygon to droga na pastwisko (Gościeradów). Wygon to szeroka droga niebrukowana, porośnięta trawo, które dawni gnało sie bydło na wspólne pastwisko (Ruda Solska). Wygon to droga, które pędzi sie bydło na pastwisko (Gałęzów). Wygun to droga do przegonu bydła na wspólne pastwisko (Babin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 2).

D. lp. *wygonu*; D. lm. *wygonów*; wymowa: *vygon, vygun*.

Por. *droga ślakowa, gościniec, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, zagumienna droga*.

Wylew ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Wylew, to jak rzeka wyleje (Zarzecze). Wylew to miejsce zalane wodą z rzeki (Dębica). Całe łąki tutaj to jeden wylew jest, jak ta powódź najdzie (Polanówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Dębica, Kolechowice, Zarzecze, Stok, Polanówka, Snopków, Wierzbica pow. Kraśnik, Ostrzyca, Staw Noakowski, Momoty Dolne.

D. lp. *wylewu*; D. lm. *wylewów*; wymowa: *vylef*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylewisko, zalew, zalewisko*.

Wylewisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Tu zawsze na wiosnę robi się wylewisko (Piotrawin). Jak była ta powódź, to tu na całych polach takie wylewisko było (Kleszczówka). Rzeka zrubiała wylewisko (Janiszów).

Źródła: PM.

Geografia: Kleszczówka, Krępa, Dębica, Osiny, Jawidz, Piotrawin, Rożki, Janiszów, Kawęczyn.

D. lp. *wylewiska*; D. lm. *wylewisk*; wymowa: *vylevísko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, zalew, zalewisko*.

Wylot ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Wylot to otwór w ulu, żeby pszczoły miały którędy wyjść z ula (Międzyrzec Podlaski). Wylot to otwór, którym wylatują pszczoły (Grądy). Pszczoły wlatują i wylatują przez wylot, takie dziury w ulu (Dubienka). Wylot to taka dziurka w ulu, przez nią wlatują pszczoły do tego ula (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wylotu*; D. lm. *wylotów*; wymowa: *vylot*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wybieg, zatwór*.

Wymok I – tom II: 347.

Wymok II ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wymok to woda wymyta na polu (Olbiecin). Wymok to jak bardzo mokro i takie doły się robio na polu przez wodę, co tam stoi (Popkowice). Wymoki takie powyrwało na polu (Nielisz). Wymok to taka wyrwa przez wodę zrubiona (Kotlice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *wymoku*; D. lm. *wymoków*; wymowa: *vymok*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko, zapaść*.

Wymoklisko I – tom II: 347.

Wymoklisko II ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wymoklisko to jest takie wyrwane na polu przyz wodę (Flisy). Wymoklisko to rów zrobiony przez wody deszczowe w polu (Oblasy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław i Janowa Lubelskiego.

D. lp. *wymokliska*; D. lm. *wymoklisków*; wymowa: *wymokłisko*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wyrwa, wyrwisko, zapasć*.

Wyrobница ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

W lecie to szły te wyrobnice z daleka i szukały, dzie można zarobić (Mętów). A baba, co na robote sezonowo do dworu z innych okolic na lato przychodziła, to była wyrobница (Chmiel). Była tako wyrobница, co umiała pisać i czytać, i uczyła dzieci (Chłopców).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Lublina, Puław, Zamościa i Biłgoraja.

D. lp. *wyrobnicy*; D. lm. *wyrobniców*; wymowa: *wyrobница*.

Por. *bandocha, bandoska, zarobnica*.

Wyrobnik I ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Wyrobnik to ma tylko dom i bardzo mało, bardzo mały kawałek ziemi tak koło domu (Chmiel). Wyrobnik to biedny gospodarz (Orłów Drewniany). Taki, jak nie był gospodarzem, tylko wyrobnikiem, to sobie kupił od nas zboża, kupił sobie od nas drzewa (Garbów). Dużo wyrobników było, wyrobniki po pastwiskach zbierały gnojec (Smółsko Duże).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńnik*.

Por. *batrak, dziad, małorolny, małoziemny, zagrodnik*.

Wyrobnik II ‘człowiek mieszkający w cudzym domu’

Wyrobnik, bo un nic ni ma, nawet mieszka w obcym domu (Górka). Wyrobnik taki był z niego, w cudzym domie mieszkał (Wólka Plebańska). Wyrobnik to jak un nawet domu swojego ni ma, u ludzi mieszka (Ortel Książęcy).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńnik*.

Por. *komornik, podkomornik*.

Wyrobnik III ‘mężczyzna, który przychodził na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Kiedys to duzo wyrobników było, szły po kilkanaście kilometrów za praco (Smółsko Małe). Dużo u nas tu było tych wyrobników, co dzieś z dalsza, z innych wsi, ciężkie czasy były, nie to, co tero (Sól).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńik*.

Por. *bandoch, bandos, góral*.

Wyrobnik IV ‘robotnik sezonowy, któremu płacono w naturze’

Wyrobnik to człowiek pracujący sezonowo za wynagrodzenie, ale w zbożu, kartoflach, mące (Strzeszkowice Duże). *Wyrobnik to dawniejszy robotnik sezonowy przy dworze* (Krzemień). *Wyrobników szukali du dworu du pracy, bo to był tania siła robocza* (Za-tyle). *Wyrobnik to robiuł za meter zboża, a nawet za kilo słuniny cały dzień młóciuł* (Sułów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wyrobnika*; D. lm. *wyrobników*; wymowa: *wyrobńik*.

Por. *najemnik, robotnik*.

Wyrwa ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wyrwa sie zrubila, woda kuryto wyrwała (Tuczepy). *Wyrwa to jak taki nieuregulowany rów wyrwany przez wody* (Wólka Abramowska). *Wyrwa to rów wymyty przez wody deszczowe w polu* (Łopatki). *Wyrwa wodna to była przez deszcza zrubiona* (Stawce). *Tako wyrwa w wale była, i tak ta woda tu na pola i na wsie pakowała* (Świeciechów). *Jak dyszczowy rok, to potem so wyrwy na polu z tego dyszczu* (Giełzew).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wyrwy*; D. lm. *wyrwów*; wymowa: *vyrva*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwisko, zapaść*.

Wyrwisko ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

Wyrwisko to inaczy taka wyrwa wodna na polu (Żerniki). *Wyrwisko na polu zostało wymyte przez dysce* (Skowieszyn). *Wyrwisko zrubili wody dyszczowe w polu* (Ulhówek).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *wyrwiska*; D. lm. *wyrwisków*; wymowa: *vyrvísko*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, zapaść*.

Wyrwy ‘nierówności na drodze’

Na ty drodze takie wyrwy, że ciężko jechać (Modryniec). *Na budowe wuzili materiał i narubili na drodze takich wyrwów, że trzęsie samochodem, a ominąć ni ma jak* (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: Borzechów, Bończa, Malice, Modryniec (zob. mapa 7).

D. lm. *wyrwów*; wymowa: *vyrvy*.

Por. *doły, gruda, jamy, kałabanie, koleje, porybki, ryśtoki, szturpaki, wyboje*.

Wyspa ‘wyspa na rzece, na jeziorze’

Wyspa, to na środku rzeki czy na większym jeziorze jest kawałek ziemi z trawo, krzakami (Stanisławów). *O, a jakie zabawy tam pod Wisłu były, tam je tako wyspa, no Wisła usypała wyspe* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wyspy*; D. lm. *wyspów*; wymowa: *vyspa*.

Wzgórek ‘małe wzniesienie terenu’

Ze wzgóрка żeśmy na butach zjyżdżali, bo w zimie był lód (Wólka Tarnowska). *Dzie niegdzie to jest jaki wzgórek, a tak to płasko* (Maszki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wzgórka*; D. lm. *wzgórków*; wymowa: *vzgurek*.

Por. *górką, grąd, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgóрка, zgórek, zgóрка*.

Wzgórka ‘małe wzniesienie terenu’

Ten dom stał na taki wzgórcie (Wólka Kańska). *Tu teren więcy równy, dzieś tam tylko jakaś wzgóрка* (Bezek).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Chelma.

D. lp. *wzgóрки*; D. lm. *wzgórków*; wymowa: *vzgurka*.

Por. *górką, grąd, grądek, grądowizna, pagór, pagórek, wzgórek, zgórek, zgóрка*.

Z Bogiem I ‘pozdrowienie osób pracujących na polu’

Tera to więcy mówio z Bogiem to tych żniwaków na polu, a te też odpowiadajo tak samo (Olszanka). *Z Bogiem sie mówi do tych, co na polu, bo wtedy Pan Bóg im dopomoże, a i nam dopomoże, bo dobrze życzym innym* (Susiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *z boǳem, z boǳim*.

Por. *Boże dopomóc, Boże dopomóż, Boże dopomóż do roboty, Boże pomóc, Bóg wam pomóz, Panie Boże dopomóz, szczęść Boże*.

Z Bogiem II ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Kiedyś to jak sie od kogoś wychodziło, to sie mówiło z Bogiem czy zostańcie z Bogiem, a tera więcy do widzenia mówio (Dzwola). *Z Bogiem jak powi, to takie, że wiadomo, że to jest człowiek religijny, ale to zanika, mówio zwyczajnie do widzynie* (Uchańka). *No to z Bogiem babko, przyjde za pare dni* (Smólsko Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *z boǳem, z boǳim*.

Por. *baǳcie z Bogiem, do widzenia, zostańcie z Bogiem*.

Z powrotem ‘z powrotem, do tyłu, wstecz’

Pójść, poszłam, ale z powrotem to już musioł mie przywiźć, bo ni dałam rady, człowiek już stary (Studzianki). *Zawióz mie do doktora, ale z powrotem to musiałam już czekać na pekaes* (Zakłodzie).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *s powrotem, s puwrotem.*

Por. *nazad.*

Za darmo ‘coś otrzymane bezpłatnie, darmo’

Za darmo dajo, to coś w tym musi być, że to bez pieniędzy (Korytków Duży). Za darmo to nic w życiu ni ma, to cie ino tak oszukujo (Nowosiółki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za darmo.*

Por. *darmo, darmocha, gratis.*

Za rogiem ‘niedaleko, tu obok’

To bardzo blisko, za rogiem (Strzeszkowice Duże). Za rogiem już był jich dom, bardzo blisko nas te Ukraince mieszkali, ale my dobrze żyli (Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za rogiem.*

Por. *blisko, bliziutko, rzut beretem, za węgiem, zaraz.*

Za węgiem ‘niedaleko, tu obok’

Mówi sie, jak co blisko, to mówi sie, że za węgiem, bo w chałupach kiedyś byli węgli pu bokach i pewnie stąd (Ostrów). Za węgiem, no to jak bardzo blisko (Uchańka). To bliziutko, tu zara za węgiem (Zakłodzie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za wejgiem, za wyjgiem.*

Por. *blisko, bliziutko, rzut beretem, za rogiem, zaraz.*

Zabawa ‘zabawa z tańcami na wsi’

A jak było zabawa, to zbierały sie ludzie grupami, bo kiedyś było młodych. Zrobiły zabawe w lejsie (Żrebce). Dziś to ido na zabawe na druge wioske (Jawidz). Piękne zabawy bywali i sie schudzili z wszystkich wsiów (Nowa Wieś). Były jeszcze takie przyjemne zabawy, już później, wiejskie zabawy. Nad jeziorem. Tam jezioro Sumińskie było. Tam dużo ludzi przychodziło w niedziele, święta. Tam była muzyka. Tańce były (Sumin). Nie, nie było tak jak teraz, luzu takiego, tak nie było, żeby dziewczyna sama poszła tam na zabawe, to było niedopuszczalne (Kakolewnica). Normalnie tam na łukach w tym kółku na przykład, gdzie były tańce, to trawa była na króciutko wykoszona i to było tak łogrodzone tymi brzoźkami, wiklinami, tak ładnie łoplecticone było, no i tam przywozili strażacy, i ławki, i tam bufet, można sie było i piwa napić, i wódka była, i kielbasa, i chleb, no i tam to sie łodbywało. Oświetlone to było wszystko lampami naftowymi, straż to miała na wyposażeniu. Na takich tyczkach takie uchwyty były i tak to było oświetlone, ale to był w całym tym kregu taki półmrok. Ale i też łorganizowali te zabawy przeważnie, jak była pełnia księżycy, to nieraz było bardzo widno, bo księżyc świecił i tego, dla młodych to były bardzo dobre wspomnienia. Byłem raz na taki zabawie, ale to byłem takim chłopakiem, miałem może piętnaście lat, każdy mógł pójść, nawet i starsze kobiety i chłopcy szły, no i dzieci były. Były też łorganizowane zabawy w lesie, też były takie kregi łorganizowane, też to był piękny urok. [. . .]. Teraz zabaw jest coraz mniej, nawet kiedyś jak pamiętam to łorganizowali zabawy taneczne koło Wisły tam, było i piwo, i bufet, no

i torkiestra, no i takie koło było zrobione z brzózek, no ładnie tak umajone i tam właśnie młodzież sta i bawiła sie, to było w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych, w lecie (Świeciechów). Zabawy sie odbywały po domach. Na skrzypcach grali, tańczyli różne toberki, tam takie tańce były ludowe (Teodorówka). Tera nicht nikogo nie widzi, gesi ni majo i piór nie dro, ale i zabaw ni robio (Moniatyczne). Zabawa była tam, dzie sie pirze darło, tu sąsiadów cy w domu sie robiło, a schudziło i do godziny drugi, trzeci (Branew). Dziwki poszły na zabawe na swojo wieś, ale i do drugi wsi szły (Krzczonów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. zabawy; D. lm. zabaw // zabawów; wymowa: zabawa.

Por. balówka, dyskoteka, granie, muzyka, potańcówka, tańce, wieczorek.

Zabawa w chowanego ‘czynności bawiące, związane z bieganiem i chowaniem się’

Zabawa w chowanego, to jeden sie chowoł, a tego szukali, to można sie było i w dwie osób w to bawić (Teodorówka). Przeważnie to klasy, a zabawa w chowanego, no to ganiali sie przeważnie, ganiali sie tak i szukali tego, co sie schował (Staw). Zabawa w chowanego była. Tak, w chowanego. Takie te zabawy były ruchowe bardzo (Babin). Zabawa to była w chowanego przyważnie, zabawa w chowanego (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. zabawy w chowanego; D. lm. zabaw // zabawów w chowanego; wymowa: zabawa f xowanego, zabava f xwanego.

Zabawka ‘przedmiot służący dzieciom do zabawy’

Zabawki dla dzieci to były wszystko swoji ruboty (Dąbrowica). A zabawki, to jak sie piłeczke ze szmatki uszyło, no to była piłeczka, to lalczka tam ze szmatki, przeważnie takie same robiła mama nam zabawki, a tam gdzie żołnierzyki warszawiaki jak nawieźli, bo przyjeżdżali na wieś po żywność, to, to przywieźli blaszanego tego, takie zabawki (Wierzbica pow. Chelm). Zabawki, to chłopcy robili sobie piłki, skubali wełne z krów, jak paśli krowy na pastwisku i tak, jak oni nazywali, ja już nie pamiętam, i tak ubijali, ubijali te wełne i takie piłeczki były nieduże i tak sie bawili tymi, ale to były takie twarde te piłki i ciężkie, silnie ubijali, kręcili w rękach i ona sie, ta wełna z tych krów wyskubana, ona sie tak ubiła i była, tak gładziusiańka później była i tym sie bawili. [...]. To, jak któryś tatuś był sprytny, miał do tego dar, to wyżywał te koniki z kory sosnowej, bo ta gruba ta kora była i te koniki takie były ładne, czerwone, bo ta kora była czerwona taka, no niezupełnie czerwona tylko taka, no ale podobna to tego czerwonego koloru. I te koniki takie były ładne, różne zwierzątka wyżyнали (Rejowiec Fabryczny). A jakie zabawki byli, gdzie to zabawek było szukać, krowy śmy pasły, a nie bawiły sie (Braciejowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. zabawki; D. lm. zabawek; wymowa: zabafka.

Zabużak ‘człowiek zza Buga’

Ja to zabużak, bo my mieszkali po tamty strunie Buga, tam dziadki zostali, i dużo rudziny jeszcze zostało (Jableczna). Zabużaki to przyważnie jychały na zachód, tak za Wrocławiem to jest jich dużo (Niemce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zabużaka*; D. lm. *zabużaków*; wymowa: *zabużak, zabużok*.

Por. *zabużanin, zabużniak*.

Zabużanin ‘człowiek zza Buga’

Tu było dużo Ukraińców, a pu wojnie to przyszli ludzie zza Buga, o ten tam dały sąsiad to zabużanin jest (Stulno). *Ja to zabużanin, przeszełem z tamty strony Buga, tam był mój dom* (Cichobórz).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zabużanina*; D. lm. *zabużaninów*; wymowa: *zabużanin*.

Por. *zabużak, zabużniak*.

Zabużniak ‘człowiek zza Buga’

Zabużniak to pochodzi zza Buga, tam sie urodził i tu przyjechał pu wojnie (Horyszów Polski). *Zabużniak to taki Ruski, Ukrainiec, no taki, co jest zza Buga* (Sitno pow. Zamość).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *zabużniaka*; D. lm. *zabużniaków*; wymowa: *zabużniak*.

Por. *zabużak, zabużanin*.

Zachód ‘kierunek, strona świata’

Wiater dziś z zachodu wieje (Jaszczów). *Na zachodzie to słunko zachodzi, to tam jest zachód* (Teresin). *W stronę Lublina jechać, to jest na zachód* (Sawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zachodu* // *zachoda*; D. lm. *zachodów*; wymowa: *zaxut*.

Zagać ‘młody las liściasty’

Nieduży młody las to zagać, ale to liściaste muso być drzewa (Skowieszyn). *Małych drzewek nasadziły liściastych i rośnie tako zagać* (Janiszkowice).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: okolice Puław, Opola Lubelskiego i Biłgoraja.

D. lp. *zagaci*; D. lm. *zagaciów*; wymowa: *zagać*.

Por. *gaić, kultura, lasek, młodnik, młody las, ugaj, zagajnik*.

Zagajnik I – tom V: 496.

Zagajnik II ‘młody las liściasty’

Jak młode drzewa to jest zagajnik (Nasutów). *Zagajnik to skupienie młodych drzewek, oj, jak to ślicznie szumiało te listki tych drzewek młodziutkich* (Rachanie). *Zagajnik to taki młodziutki las* (Wandalin). *Zagajnik to młody las* (Polichna). *Zagajnik to na nowo posadzony, taki młody las z drzewami liściastymi* (Telatyn). *Zagajnyk to las świeżo zasadzony* (Kopyłów). *Zagajnik to nieduży i młody las* (Oblasz).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zagajnika*; D. lm. *zagajników*; wymowa: *zagańnik*, *zagańnyk*.

Por. *gaiik*, *kultura*, *lasek*, *młodnik*, *młody las*, *ugaj*, *zagać*.

Zagrodnik ‘człowiek mający dom i bardzo mały kawałek pola’

Zagrodnik to taki, co nic ni ma, jakoś chatupke i zagunek pola, i tyle, a z tego przecież nie wyżywi rudziny (Kolechowice). *Zagrodnik to biedny był, ino jakoś chatupine miał, troszeczkę pola, i nic więcy* (Kolembrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *zagrodnika*; D. lm. *zagrodników*; wymowa: *zagrodnik*, *zogradnik*.

Por. *batrak*, *dziad*, *małorolny*, *małoziemny*, *wyrobnik*.

Zagumienna droga ‘niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole’ (zob. ilustracja 23).

Kiedys to zagumienne drogi byli, bo szosy to ni było, tylko zagumienna droga ze wsi do wsi i taka sama na pole (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM.

Geografia: Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 2).

D. lp. *zagumiennej drogi* // *zagumienny drogi*; D. lm. *zagumiennych dróg*; wymowa: *zaguńenna droga*, *zaguńinna droga*.

Por. *droga ślakowa*, *gościniec*, *polna droga*, *polska droga*, *trakt*, *traktowa droga*, *wiejska droga*, *wygon*.

Zajazd ‘restauracja wiejska’

Zajazd to taka gospoda inaczy, ale przy drodze jak jest (Dorohuczka). *Zajazd to przy drodze dzieś stoi, no i tak można zjeść obiad, a nawet i przencocować* (Pogonów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *zajazdu*; D. lm. *zajazdów*; wymowa: *zająst*.

Por. *gospoda*, *gościniec*, *karczma*.

Zajdy I – tom II: 220.

Zajdy II ‘ciężar noszony w płachcie na plecach’

Zajdy na plecach baby nusili, to był ciężar te zajdy, ale jak pole było daly dzieś, to każda baba szła i te zajdy na plecach (Olchowiec-Kolonia). *Zojdy na plecy i poszła baba w pole* (Irena). *W zojdach to dziecko nieśta, a potem na polu tako kubyte stawiała i to dziecko tam spało* (Rudno). *Zajdy zakładało sie na plecy i sie nieśto* (Brzozowica Duża). *Kiedys zajdy takie baby nusili du kościoła* (Rogóžno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *zajdów*; wymowa: *zajdy*, *zojdy*.

Por. *tłumok*.

Zakrystia ‘miejsce, gdzie ksiądz ubiera się do nabożeństwa’

Zakrystia to taki boczny pokoik w kuściele dla księdza i ministrantów na przygotowanie sie do mszy (Ciechanki). *Zakrystia to jest z boku ołtarza głównego* (Białowody). *Jak sie wchodziło przez zachrystie, to kuścielny sie strasznie złościł* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zakrystii*; D. lm. *zakrystiów*; wymowa: *zakryśta, zaxryśta*.

Zalew ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

Zalew, to jak woda wyleje, to się robi zalew (Stok). Jak byli zalewy mocne, to woda wylana wszędzie po całym łąkach (Sitno pow. Biała Podlaska). Zalew się robił w czasie powodzi, Wisła zalywała łąki i pola, i w domach nawet woda była (Grabówka).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zalewu*; D. lm. *zalewów*; wymowa: *zalef*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalewisko*.

Zalewisko ‘rozlewisko w dorzeczu rzeki’

To mówio, że zalewisko się zrubiło, rzyka wylała i jest zalewisko (Niedźwiada). Tu było jedno zalewisko, a teraz mamy suche łąki (Dorohuczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Niedźwiada, Kolechowice, Dorohuczka, Kluczkowice, Franciszków, Krzczonów, Sulów, Tarnawka, Tarnawa Duża, Stojeszyn, Mokrelipie, Zawada.

D. lp. *zalewiska*; D. lm. *zalewisków*; wymowa: *zalewisko, zaliwisko, zalywisko*.

Por. *badunia, dunaj, kołbania, kołbań, rozlewisko, utopisko, wylew, wylewisko, zalew*.

Zamek I – tom IV: 479.

Zamek II ‘siedziba magnacka’

W zamku to już bardzo bogaty pan, magnat taki mieszkał (Kryłów). My, jako dzieci to tam chodziliśmy tamtędy i jeszcze była taka góra, to nazywali Góra Poleszakowa. I to się już tak zapadło, była taka mała górka, to też opowiadali takie dawne, dawne historie, że tam był zamek i później ten zamek się zapadł, i ta góra tylko została. To taka historia, ale co to było, to ja nie pamiętam, tylko pamiętam, jak babcia jeszcze opowiadała historie. [. . .]. To tam Poleszak mieszka teraz, pobudowani są i tam mieszkają. Tylko, to tak chodziliśmy na to górę ze szkoły, zjeźdzaliśmy tam, i mówili, że tam był duży zamek i ten zamek się zapadł (Babin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zamku*; D. lm. *zamek*; wymowa: *zamek*.

Por. *pałac*.

Zapaść ‘rów wymyty przez wody deszczowe w polu’

W polu zapaść się zrubiła, woda wymyła także zapaść (Węglinek). Zapaść to zimna wymyta na polu przez wodę (Polichna).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *zapaści*; D. lm. *zapaściów*; wymowa: *zapaść*.

Por. *brodek, dolisko, dół, jama, kołbania, parów, przerwa, rów, wodończ, wodończa, wymok, wymoklisko, wyrwa, wyrwisko*.

Zapłata ‘czynsz dzierżawny’

Wzino sie jakiś kawalek pola, obrabiało sie i potem z tego trza było zapłate dać, czasem to sie ni oplacało nawet (Wyhalew). Jak sie dzirżawi pole czy coś, no to trzeba za to dać zapłate, za te dzirżawe jest zapłata taka (Ułhówek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zapłaty*; D. lm. *zapłatów*; wymowa: *zapyata, zopųata, zapłata*.

Por. *dzierżawa, oplata, podatek*.

Zaraz ‘niedaleko, tu obok’

Zaroz to tu jest, zakręć i potem już prosto, i to zaroz bedzie (Łaziska). Zaraz to jak tu, tak nidaleko, to sie mówi, że to zaraz (Mętów).

Źródła: PM, KAGP.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zaras, zaros*.

Por. *blisko, bliziutko, rzut beretem, za rogiem, za węgłem*.

Zarobek ‘zajęcie jako sposób na zarobienie określonej sumy pieniędzy lub zapłaty w naturze za wykonaną pracę’

A łojcowie to musiały pójść na zarobek, a to nie było jeszcze gdzie. Trzeba było pójść tam do dwora, patrzeć, żeby cie kto zawołał do roboty (Zastawie). A we żniwa też tak jeździli po folwarkach, zarabiali, ale nie było gdzie tak zarabiać, tak jak teraz, rozmaite powstały fabryki, wtedy nie było gdzie zarobić (Bukowina). Zarobków specjalnych nie było nigdzie, fabryk żadnych nie było, tylko w nadleśnictwie tam jakieś sadzonki tam gdzieś w sezonach to robiły (Smólsko Duże). No ji późni jak już pudrosłam ja, ji no brat już większy był, no to zaczenam już chodzić do ruboty, bu bracia pošli du wojska, jeden w jednym roku, drugi w drugim, już nie było jich w domu, siostra już też chodziła to na zarobki, to na odrobki. A późni już jak miałam z pietnaście lat, no to już sie szło skoro wiosny na zarobek du lasu drzewek sadzić, już sie zarobiło pare groszy (Stryjów). Moja mama to jeszcze sierpem robiła i na zarobek chodziła (Garbów). Szło sie na zarobek, bo wymajmowały do pracy, no to sie szło (Wandalin). Chudziłam du dworu na zarobek za osimdziesiąt groszy na kretonowy chusteczkie. Ale jiszło sie, bo bieda była (Świerże). A kopania to też tak było, kopało sie na motyki, chodziło sie rano, sie leciało kopać kartofle, było pare tych kopacek, a to se odrobiaty jedna drugi, a to na zarobek sły ludzie, najmaty, bo tymi, a jak nieraz to sie i na zarobek poleciało, ale wszystko było na motyki (Zgoda). Były takie plantiery, co miały po dwanaście morgi buraków, u nich sie robiło, chudziło na zarobek, płacili po dwa złote dzienne, to juz było duzo, dwa złote dzienne. I sie zarabiało (Kolonia Drzewce). Na zarobek pojechał do Ameryki i duzo zarobił (Czarnystok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zarobku*; D. lm. *zarobków*; wymowa: *zarobek*.

Zarobnica ‘kobieta, która przychodziła na robotę sezonową do dworu z innych stron’

Zarobnica to przychodziła do pracy z innych stron, z innych wsi (Skowieszyn). Były takie zarobnice, co szły z daleka, żeby co zarobić (Bonów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *zarobnicy*; D. lm. *zarobnic*; wymowa: *zarobńica*.

Por. *bandocha, bandoska, wyrobńica*.

Zarządca ‘człowiek zarządzający dworem i majątkiem dworskim’

Dworem kirował zarządca ustanowiony przyz dziedzica (Zatyle). Zarządca to zarządzał dworem całym, co tam było w tym polu, w gospodarstwie (Orłów Drewniany). Chodzili do tego całego zarządcy majątkiem, czy mogo kłoski pozbierać po polu, taka bida była (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zarządcy*; D. lm. *zarządców*; wymowa: *zażontca, zażoncca, zażuncca*.

Por. *rządca*.

Zastrugaczka ‘ostrze w oprawce, służące do temperowania ołówków’

Zastrugaczka to taki prosty przyrząd, co ma ostre i tym można kredkę, ołówek tak ciniutko zastrugać, że będzie ślicznie pisać (Paszki Duże). Do ołówka zastrugać to potrzebna jest zastrugaczka (Kurów). W piórniku u każdego dziecka to zastrugaczka zawsze być musiała, bo więcy się ołówkiem pisało (Rozięcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zastrugaczki*; D. lm. *zastrugaczków*; wymowa: *zastrugačka, zastugočka, zastrugacka, zastrugocka*.

Por. *strugaczka, temperówka*.

Zatwór ‘otwór w ulu, przez który wylatują pszczoły’

Pszczoły wylatują z ula przez zatwór taki malutki z przodu (Naklik). Zatwór to wylot taki dla pszczołów (Bukowina).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *zatworu*; D. lm. *zatworów*; wymowa: *zاتفur*.

Por. *dziura, oczko, okienko, oko, otwór, wlotek, wybieg, wylot*.

Zawód ‘wyuczona i stale wykonywana praca’

Zawód to wyuczone zajęcie (Kurów). Tera, jak chto ma dobry zawód i chce pracować, to można dobrze zarobić (Skoki). Jego zawód to nauczyciel, ale poszeł pracować do gminy (Paszki Małe). Tera takie czasy, że mało chto pracuje w swoim zawodzie (Pilaszkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zawodu*; D. lm. *zawodów*; wymowa: *zavut*.

Por. *fach*.

Zbieraczka – tom I: 348.

Zbocze ‘zbocze góry’

Góra to mo zbocza z każdej strony (Janowice). W każdym razie ona miała z dwóch stron zbocza. Niezbyt wysokie, ale wieś była w dolinie (Wysokie). U nas gór wielkich nie ma, no to i zbocza niewielkie so (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zbocza*; wymowa: *zboče, zboce*.

Por. *stok*.

Zdebrza I ‘obszar trwale podmokły, grząski – bagno, trzęsawisko’

Zdebrza to takie więcy paskudne mokradło (Polichna). *Zdebrza to mokry grunt, grzążnie się w nim* (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *zdebrzy*; D. lm. *zdebrzów*; wymowa: *zdebża*.

Por. *badunia, bagnisko, bagno, debra, dunaj, grzędawa, grzędawisko, jaruga, mokradło, mokrzysko, podmok, popław, ruchawka, sap, smuga, trzęsawa, trzęsawisko*.

Zdebrza II ‘teren niedostępny, z głębokimi dołami’

Zdebrza to dół, w którym rosno drzewa, ale włożyć tam się nie do (Andrzejów pow. Janów Lubelski). *Zdebrza to jak wyrwy, doły w ziemi* (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego.

D. lp. *zdebrzy*; D. lm. *zdebrzów*; wymowa: *zdebża*.

Por. *debra, debry, jar, jaruga*.

Zdroik ‘strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem’

Tu taki był niwielki zdroik, taka rzeczka jakby (Komarno). *Wode się zawsze brało z zdrojiku, czyściutka była* (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, PI.

Geografia: Komarno, Wólka Polinowska (zob. mapa 9).

D. lp. *zdroika*; D. lm. *zdroików*; wymowa: *zdroik, zdroiik*.

Por. *potok, rzeczka, smuga, struga, strumień, strumyczek, strumyk, strużka*.

Zdrój ‘źródło bijące z ziemi’

Wode się ze zdroju brało (Stok). *Zdrój to jak woda tak z zimi bije* (Ługów). *Szty baby prac do zdroju* (Słotwiny).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL, PI, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i okolice Biłgoraja (zob. mapa 8).

D. lp. *zdroju*; D. lm. *zdrojów*; wymowa: *zdruj*.

Por. *kierniczka, krynica, krynka, stok, źródło*.

Zdun ‘rzemieślnik, który buduje piec’

Zdun się nazywa ten, który buduje piec (Chmiel). *Zdun był i piec budował w całej okolicy* (Krasnobród). *A człowiek, który buduje piec to zdun* (Borzechów). *Zdun był, bo kiedyś to piec byli i taki człowiek, co te piec budował, to był zdun* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Zdun stawia piec* (Worgule). *Zdun to piec robi, bo trza pieca, aby ugotować i chleba upić* (Wierzbica pow. Kraśnik). *Zdun to buduje piec, żeby ciepło było i jeść było na czym zrobić* (Jasionka). *Rzemieślnik, co buduje piec to jest zdun* (Świeciechów). *Zdun to przyważnie piec budował po usiach, to zdun mówiły na niego* (Kobylany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zduna*; D. lm. *zdunów*; wymowa: *zdun*.

Por. *bsdun*, *mularz*, *murarz*.

Zdunar ‘rzemieślnik, który wyrabia garnki z gliny’

Zdunar garki lepiuł, to ni każdy potrafiuł tak, ino zdunar (Worgule). Teraz to już ni ma, ale kiedyś to takie zdunary byli, i oni garki lepili, z gliny takie śliczne wyrabiali, tera takich ni widziata nigdzie (Witulín).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *zdunara*; D. lm. *zdunarów*; wymowa: *zdunar*.

Por. *garncarz*.

Zelówka ‘podbicie buta’

Szewc miał skóre na buty i robił też zelówki sam (Borzechów). Jak sie chodzi po twar-dym, to zylówki sie zdzirajo prędko (Gardzienice). Zelówki przy butach to i tera so, ale szewców ni ma, i ni ma kto przybić ty zylówki (Panasówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zelówki*; D. lm. *zelówek*; wymowa: *zelufka*.

Zeszyt ‘zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę’

Zeszyty to byli takie w linie, w kratkę i całkiem czyste, białe takie (Palikije). Była bida, nie było za co zeszyta kupić (Bonów). Zeszyty były, tylko długopisów nie było, obsadko sie pisało tako na atrament (Kanie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 21).

D. lp. *zeszytu*; D. lm. *zeszytów*; wymowa: *zešyt, zesyt*.

Por. *kajet*.

Zgórek ‘małe wzniesienie terenu’

Bo tu już na zgórku byliśmy z dziećmi razem (Stryjów). Tu za suszarko był taki zgórek i sie z niego na sankach zjeżdżało tak na łąkę, bo kiedyś w zimie to wkoło na łąkach był jeden śnig i lód (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zgórka*; D. lm. *zgórków*; wymowa: *zgurek*.

Por. *górką*, *grąd*, *grądek*, *grądowizna*, *pagór*, *pagórek*, *wzgórek*, *wzgórka*, *zgórka*.

Zgórką ‘małe wzniesienie terenu’

Tu taka zgórką była z boku tego pola (Wólka Czulczycka). Tak zy zgórki na pazurki, tak sie mówi jak sie leci z taki zgórki (Nowosiółki).

Źródła: PM.

Geografia: okolice Chełma.

D. lp. *zgórki*; D. lm. *zgórków*; wymowa: *zgurka*.

Por. *górką*, *grąd*, *grądek*, *grądowizna*, *pagór*, *pagórek*, *wzgórek*, *wzgórka*, *zgórek*.

Zgórzysty ‘teren pagórkowaty, nierówny’ (zob. ilustracja 22).

Tu jest teren taki zgórzysty, nie jest tak równo (Czajki). *Tych zgórków dużo, i to taki zgórzysty jest obszar* (Udrycze).

Źródła: PM.

Geografia: Udrycze, Czołki, Czajki, Bończa (zob. mapa 14).

D. lp. *zgórzystego*; D. lm. *zgórzystych*; wymowa: *zgużysty*.

Por. *falisty, górczasty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty*.

Ziemia I – tom I: 357.**Ziemia II** ‘kula ziemska, miejsce bytowania człowieka’

Ziemia to jest wielga i mówio, że kręgła (Klementowice). *Na całej ziemi to żyje okropnie dużo ludzi, a u nas wieś się wyludnia, same stare zostają* (Osiczyna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ziemi*; wymowa: *żema, żińa*.

Por. *świat*.

Zimny drań ‘taniec wymagający sprawnego wykonywania określonych ruchów w rytm muzyki’

Zimny drań to taki taniec ruszany (Nowa Wieś). *Ja umiała dużo tańców, zimnego drania też umiała dobrze tańcować, bo to ni każdy potrafi* (Jarosławiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *zimnego drania*; D. lm. *zimnych draniów*; wymowa: *żimny drań*.

Zmłoczek – tom I: 357.**Zostańcie z Bogiem** ‘pozdrowienie wypowiedane przy opuszczaniu czyjegoś domu’

Kiedyś to inaczy nie powiedział, jak wychodził od kogo, tylko zostańcie z Bogiem (Naklik). *Moje dziadek to mówili ostańcie z Bogiem i dupiro wychodzili od kogo* (Rataj). *Kiedyś jak się odchodziło od kogoś, to zostańcie z Bogiem, tak się pozdrowiało* (Ossowa). *Kiedyś to każdy jak wszedł do domu to przeżegnał się i niech będzie pochwalony Jezus Chrystus powiedział, a jak odchodził to zostańta, ostańta, zostańcie z Bogiem, tak było ustanowione i tak robili* (Otrocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *zostańcie z bożem, zustańcie z bożem, zostańcie z bożim, ostańcie z bożem, ostańcie z bożim*.

Por. *badźcie z Bogiem, do widzenia, z Bogiem*.

Zwonnica ‘budynek obok kościoła, w którym są zawieszane dzwony’ (zob. ilustracja 6).

Zwonnica to niwielgi budynek koło kuścioła, i tam są dzwony w niej (Ochoża). *Zwonnice to byli oddzielne budynki przy kościele i tam byli dzwony* (Skryhiczyn).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *zwońnicy*; D. lm. *zwońniców*; wymowa: *zvońńica, zvuńńica*.

Por. *dzwońnica*.

Zwony ‘urządzenie dźwiękowe o kielichowatym kształcie, wzywające wiernych na modlitwę lub sygnalizujące ważne wydarzenia na wsi’

Kiedyś to w każdym kuściele byli zwony i pół godziny przed mszo już bili te zwony, tera to ni zawsze to praktykujo (Kołacze). Zwony to pół godziny przed mszo zwońio, no i z samego rana zwońio (Motwica).

Źródła: PM.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lm. *zwońów*; wymowa: *zvońy, zvuńy*.

Por. *dzwońy*.

Zwykła mowa ‘mowa mieszkańców wsi’

Na wsi mówi sie inaczy, to taka codzienna, zwykła mowa (Wola Osowińska). My między sobo to mówim tako zwykło mowo, tak, jak mówili nasze ojce i dziadki (Bończa).

Źródła: PM.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zwyklej mowy* // *zwykły mowy*; wymowa: *zvykła mova, zvykło mova*.

Por. *gwara, mowa, mówienie po naszemu, mówienie po swojemu, nasza mowa, prosta mowa, prosty język, swoja mowa*.

Źródło ‘źródło bijące z ziemi’

A jak woda wypływa tam gdzieś spod, spod jakiejś tam górki czy coś, taka czystciutka. Kiedyś to mówili źródło. Teraz to już te źródła znikły, u nos na tych polach to było dosyć tych źródeł, a teraz w ogóle ni ma, zapadły sie chyba (Kocudza). Bo to źródło musiało być. Tam na dole byli źródła i była ławka. Ja chodziła nawet z Mańkim, z tym Mańkim śmy chodzili prac, un mnie pomagał kijanko, bo to kiedyś dużo było tej bilizny, a to wszystko było grube, nie tak jak dziś cienkie. Tylko wszystko lniane było (Sulmice). Źródło to u nas jest na łące (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Źródło to miejsce, skąd woda wypływa (Udrylicze). Kole Kaźmirza jest tako góra, ji spod ty góry woda wychodzi, to rziódło sie nazywa (Rudy).

Źródła: PM, PI, KAGP, SSiSL, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 8).

D. lp. *źródła*; D. lm. *źródeł*; wymowa: *źrudło, rźrudło*.

Por. *kierniczka, krynica, krynka, stok, zdrój*.

Żałosne ‘pożegnanie sitarzy wyjeżdżających z sitami’

Na końcu Biłgoraja zawsze przed wyjazdem sitarze sie zbierali na żałosne (Korców). Sitarze jak wyjeżdżali z sitami, to wtedy żony ich, krewni i przyjaciele, odprowadzali ich pod figure świętego Jana Nepomucena zara za miastem, za Biłgorajem, i tak popili, i pojechali z tymi sitami. To było żałosne (Hedwizyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *żałosnego*; wymowa: *żałosne*.

Por. *radosne*.

Żebraczka ‘kobieta żebrząca’

To chudzili i chłopy i baby, u nas przyd wojno co roku taka żybraczka przychodziła i każdyn coś tam dawał, a to chleba, a to kaszy jaki, a i przynocował, i szła daly (Kasiłan). Przyszła ta żybraczka, dało sie jeść, ruzgrzała się, przyspała sie i szła daly, bo chudzili przyważnie w zimie, bo w lecie to du jaki ruboty sie najmała (Palikije).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żebračka, żybračka, zybracka, zebracka.*

Żebrać ‘prosić o jałmużnę, o wsparcie’

Kiedys to tych, co żybrali, było dużo pod kościołami (Krępiec). Jak odpust to pod kościołem byli takie, co żybrali, teraz sie mało już widzi, ale i tera żybrajo nichtóre (Hańsk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żebrać, zebrać, żebrać.*

Por. *chodzić po proszonym, chodzić po prośbie.*

Żebzak ‘człowiek żebrzący, utrzymujący się z jałmużny’

Żebzak to chodził po wsi i tam prosił o jakie jydzenie czy ubranie, a i ktoś przenocował go (Komarno). To żebrak taki, co chodził po wsiach, żebrak, dziad mówili. Tera ni chodzo, ale nie wim czy to zakazali, czy co (Bohukały).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *żebraka*; D. lm. *żebaków*; wymowa: *żebzak, żebrok, zebrak, zebrok, żebrak.*

Por. *dziad.*

Żniwaczka – tom I: 363.

Żniwak – tom I: 363–364.

Żniwarka – tom I: 364.

Żniwiak – tom I: 364.

Żniwiarka – tom I: 364.

Żniwiarz – tom I: 364.

Żuźłówka ‘droga o żuźłowej nawierzchni’

Droga o żuźłowej nawierzchni to żuźłówka (Babin). Żuźłówka to droga wysypana żuźłem, przyważnie to droga jakaś boczna (Białowody). Kiedys to drogi były z błotem, a potem to ludzie sobie sami na wsi żuźłem wysypywały, takie żuźłówki robiły, i już było lepi przejechać czy przejść (Rożki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *żuźłówki*; D. lm. *żuźłówek*; wymowa: *żuźłufka, zuzłufka.*

Żyd I – tom I: 366.

Żyd II – tom I: 366.

Żyd III – tom I: 366.

Żyd IV ‘człowiek narodowości hebrajskiej, głównie trudniący się handlem’

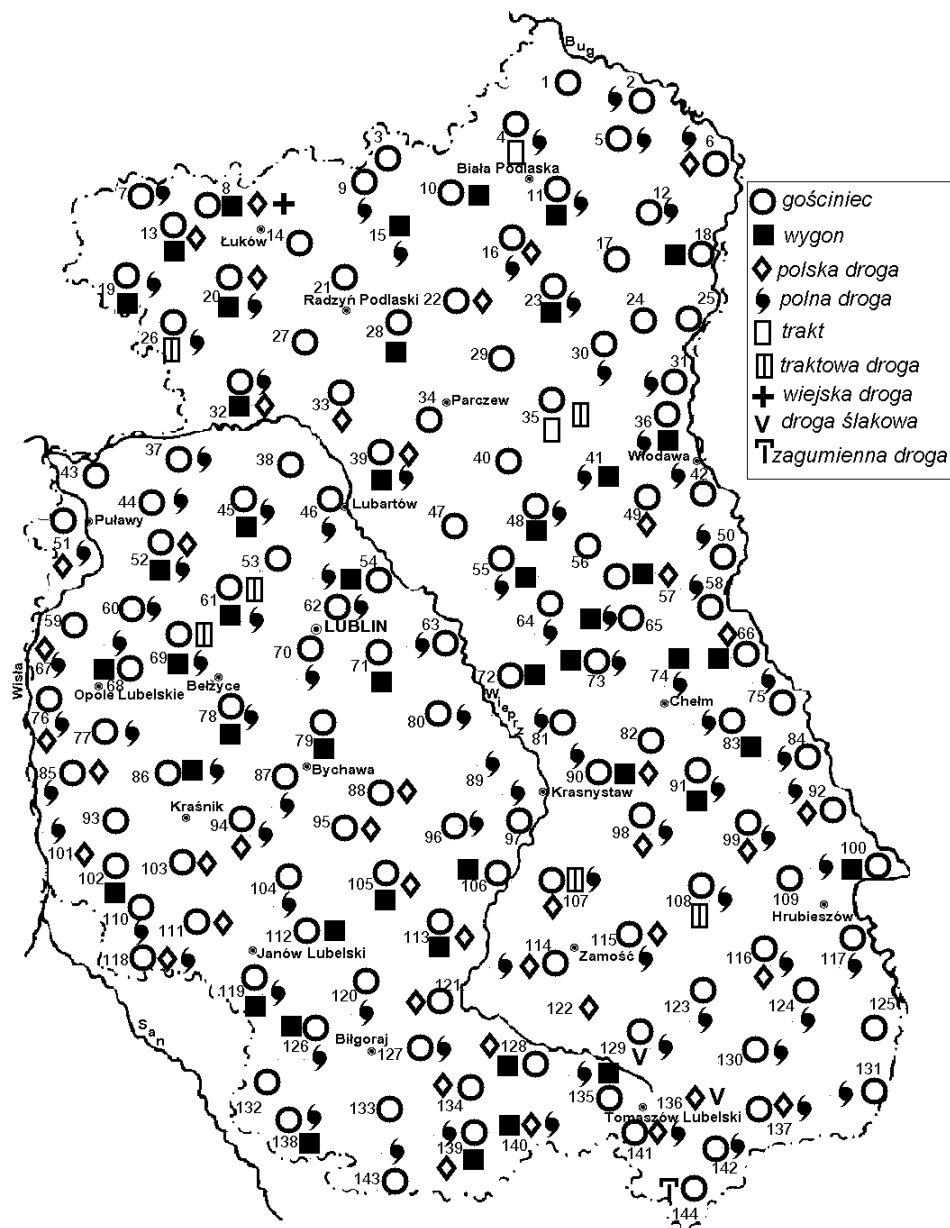
Żydzi tu przyd wojno cały handel prowadzili (Turobin). Żyd to ciężkiej pracy nie robił, ale w handlu on tam byle z czego zrobił interes. A w Tarnogrodzie to Żyd siedział na wszystkim (Biszczka). Żyd przyszed i mówi, żyto szmyto gospodarzu (Uhrusk). Byli bidne Żydy i byli pany Żydy, mieli sklepy, u Żyda wszystko można było kupić. A tak chwalił ten towar, że zawsze sprzedał. Polak tak nie potrafił, a Żyd tak (Szuminka). Od Żyda sie kupowało i Żydowi sie sprzedawało (Panasówka). Żyd kupował tu po wsiach cielęta (Sawin). W Szczebreszynie to pełno Żydów było, mieli swoje sklepy, mieli resteraucje. To byli bogacze, mieli złoto, Żydów biednych nie było, bo oni wszystkie handlowali. Byli rzemieślnikami (Szczebreszyn). Żyd jest przedsiębiorczy i zawsze na swoje wyszed (Hańsk). Żydzi mieli swoje mowe, ale niektóre to ładnie po polsku mówili. Bo my tam ich mowy nie uczyli sie, a oni nasze tak, umieli, jednym słowem mądre byli (Puchacze). Żydzi mieli swoje wiare, swoje zwyczaje, i trzymali sie razem (Korchów). Żydy to kombinatorzy byli, bo Żyd to ni zawsze był nieuczciwy, patrzal tylko jak oszukać, tani kupić, a droży sprzedać (Krasnobród). Chłopy Żydy to różnili sie ubiorem, nosili czapki, takie mycki, no takie długie płaszczce, niektóre to sie chyba nie myli, bo słycać czymś od nich było (Kawęczyn). Po uszach, po nosie można poznać, że to Żyd, no i ubierajo sie teraz tak samo, ale kiedyś to troche inaczy, bo kiedyś Żyd miał chałat i jarmułke (Brody Małe). Tu Żydy mieszkali przed wojno, to już oni inne byli, inaczy sie modlili, ubirali, niektóre to mówili, że to heretyki, bo w nasze wiare nie wierzo, bo ta ich wiara i mowa to obca była (Szperówka). Żyd był pobożny, dużo, dużo pobożniejszy niż Polak, tak żarliwie sie modlili i w Boga wierzyli prawdziwie, kaźden Żyd to był bardzo modlący (Łyniew). Żydzi byli wybrani przez Boga, ale zgrzeszyli i stał te cierpienia w wojne, za ukrzyżowanie Chrystusa. Ale oni już to odkupili i tera to normalne ludzie, a że inaczy sie modlo, no to musi Bóg na to pozwala (Ostrzyca). Żydy modlili sie według Mojżeszowy wiary, to była wiara inna niż nasza, ale jak sie modlił to prawdziwie (Siennica Różana). Żydy modlące byli, ale uczciwe to nie, Żyd to ino chciał oszukać, kaźden Żyd to taki troche szubrawiec (Sułowiec). Żydy to spokojny naród, co nikomu krzywdy tak nie zrobił. Móg oszukać, ale nie był okrutny (Rudka). To straszne co z tymi Żydami wyrabiali Niemcy, a to był spokojny naród (Lipowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

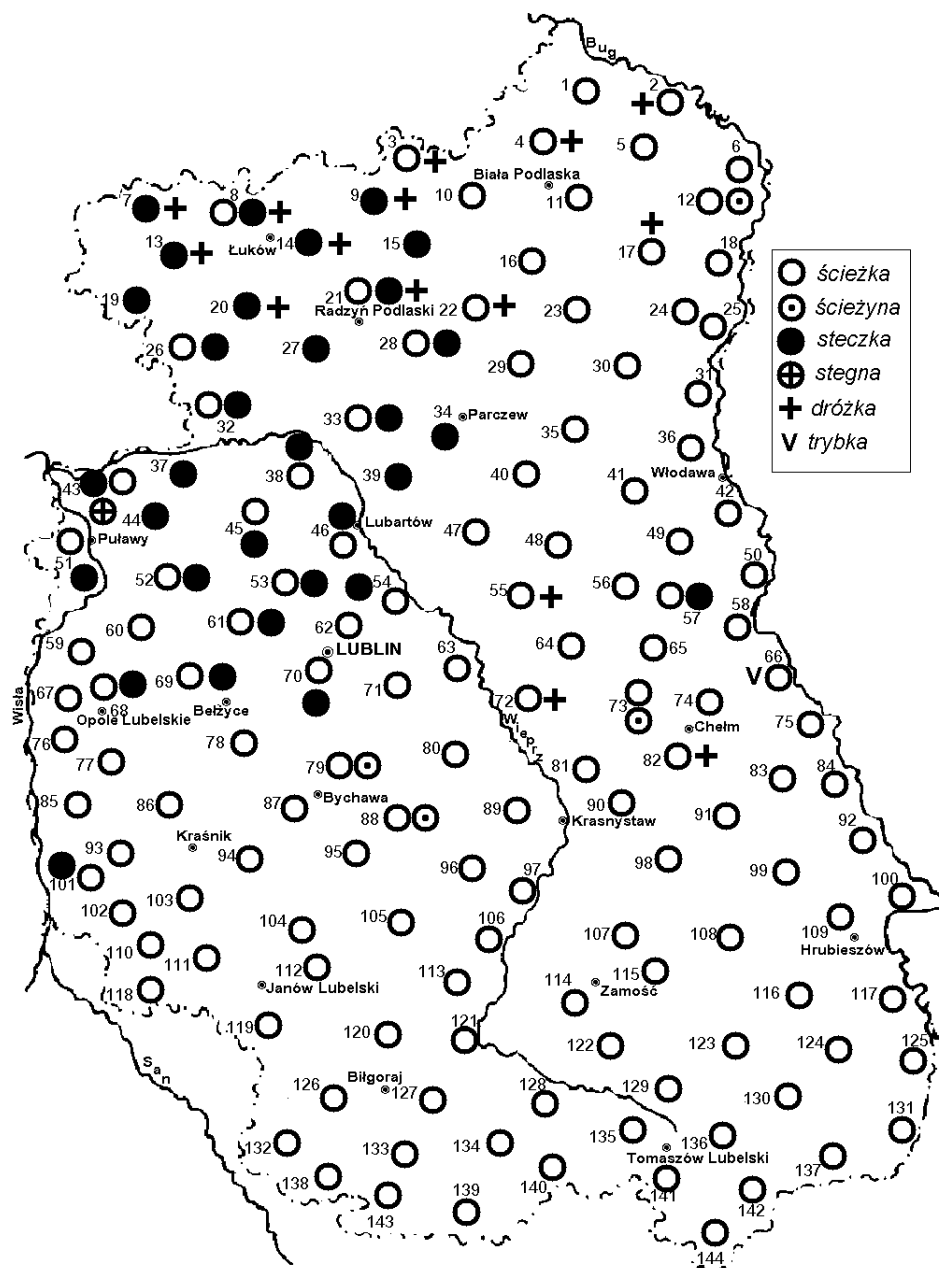
Geografia: powszechna.

D. lp. Żyda; M. lm. Żydzi // Żydy; D. lm. Żydów; wymowa: żyt, zyt.

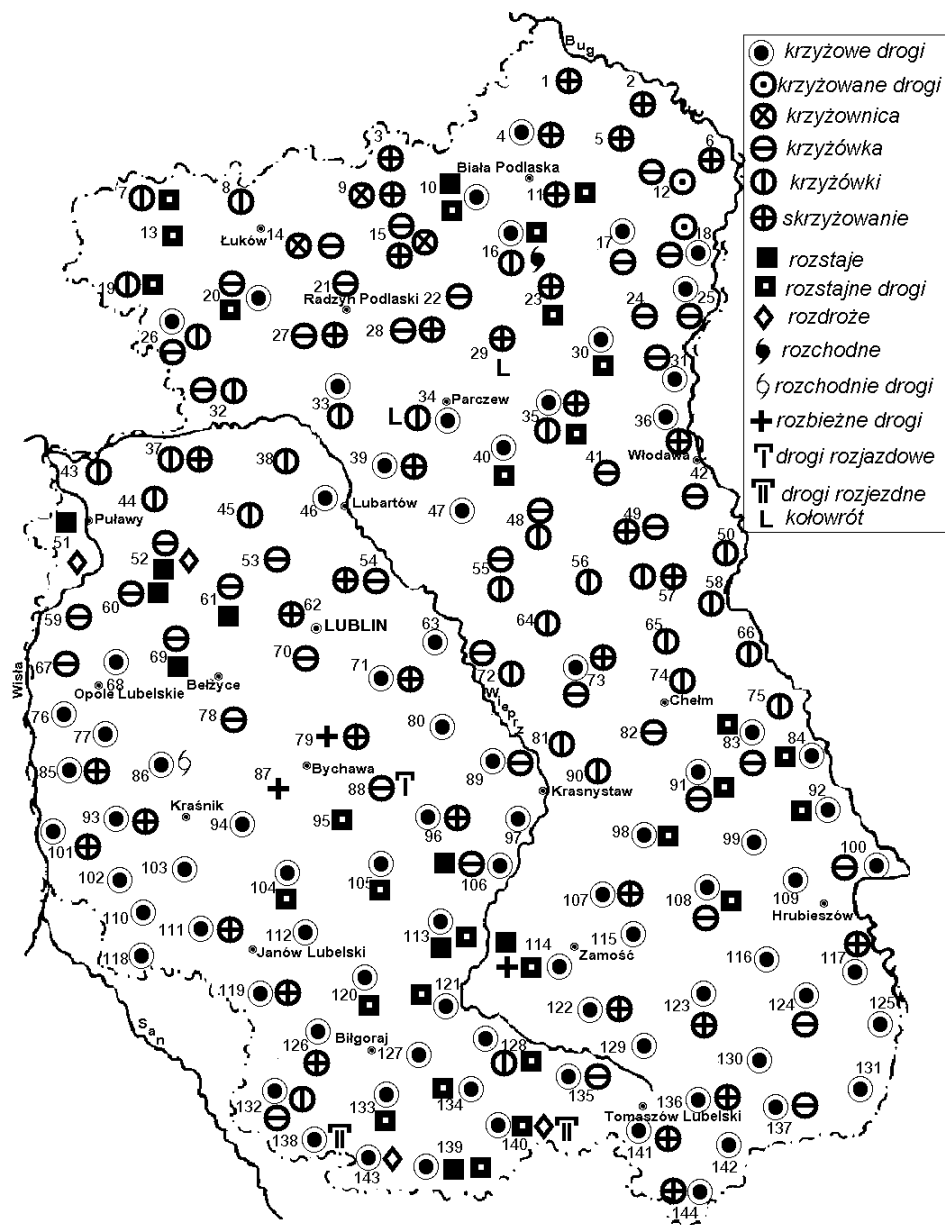
Mapy do haseł słownikowych

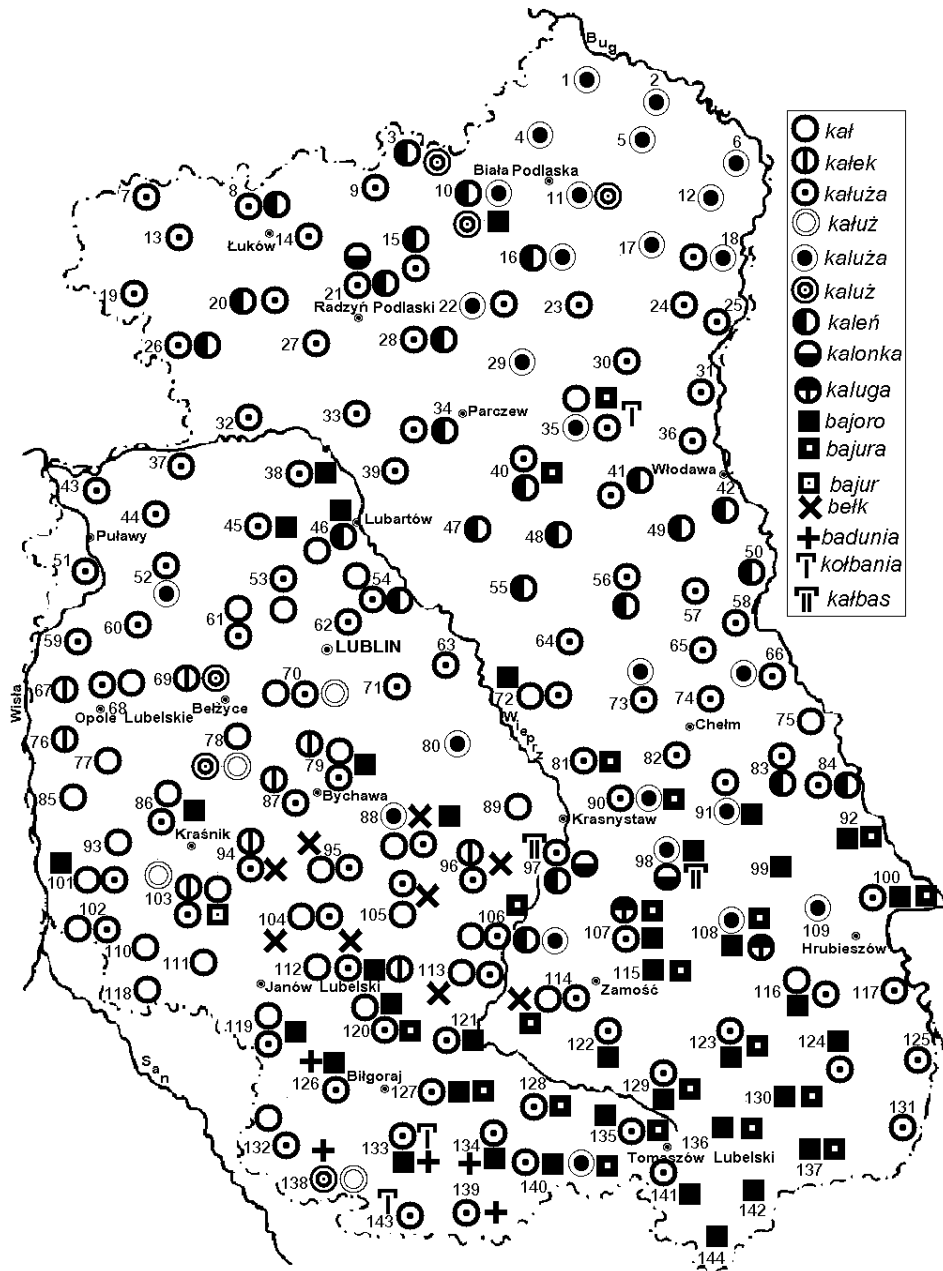
Mapa 2. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole

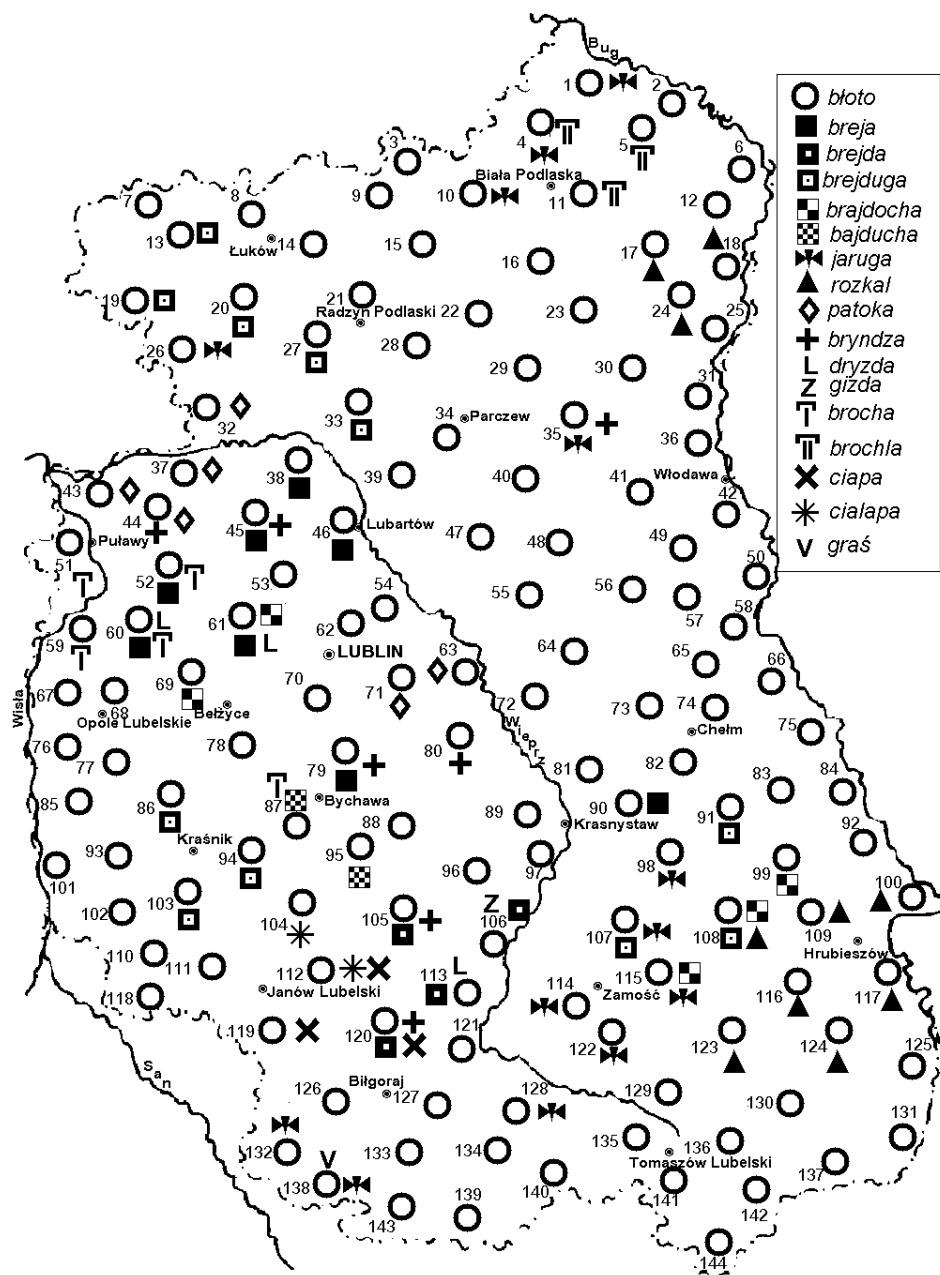
Mapa 3. Ścieżka przez pole

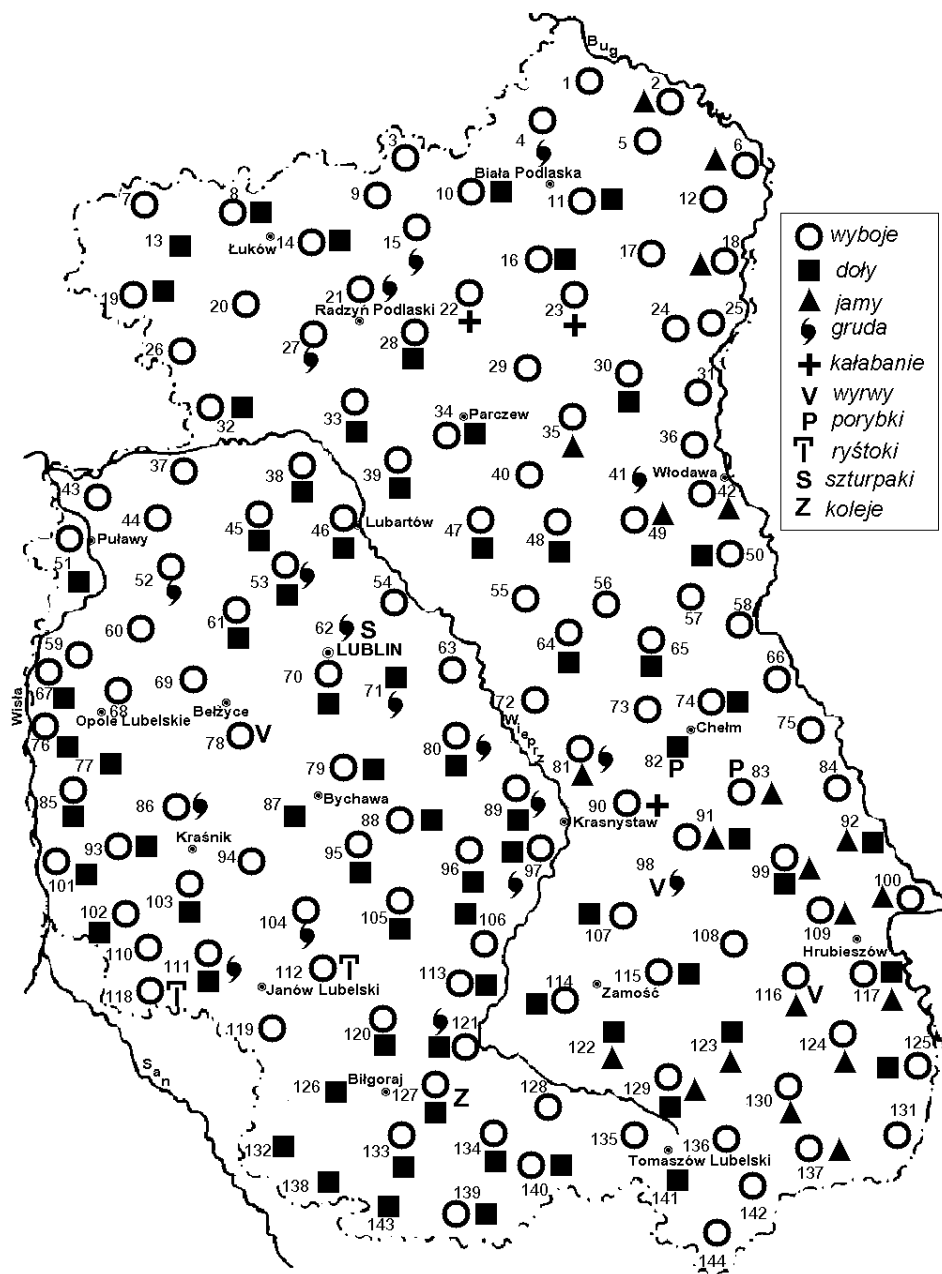
Mapa 4. Miejsce, w którym krzyżują się drogi

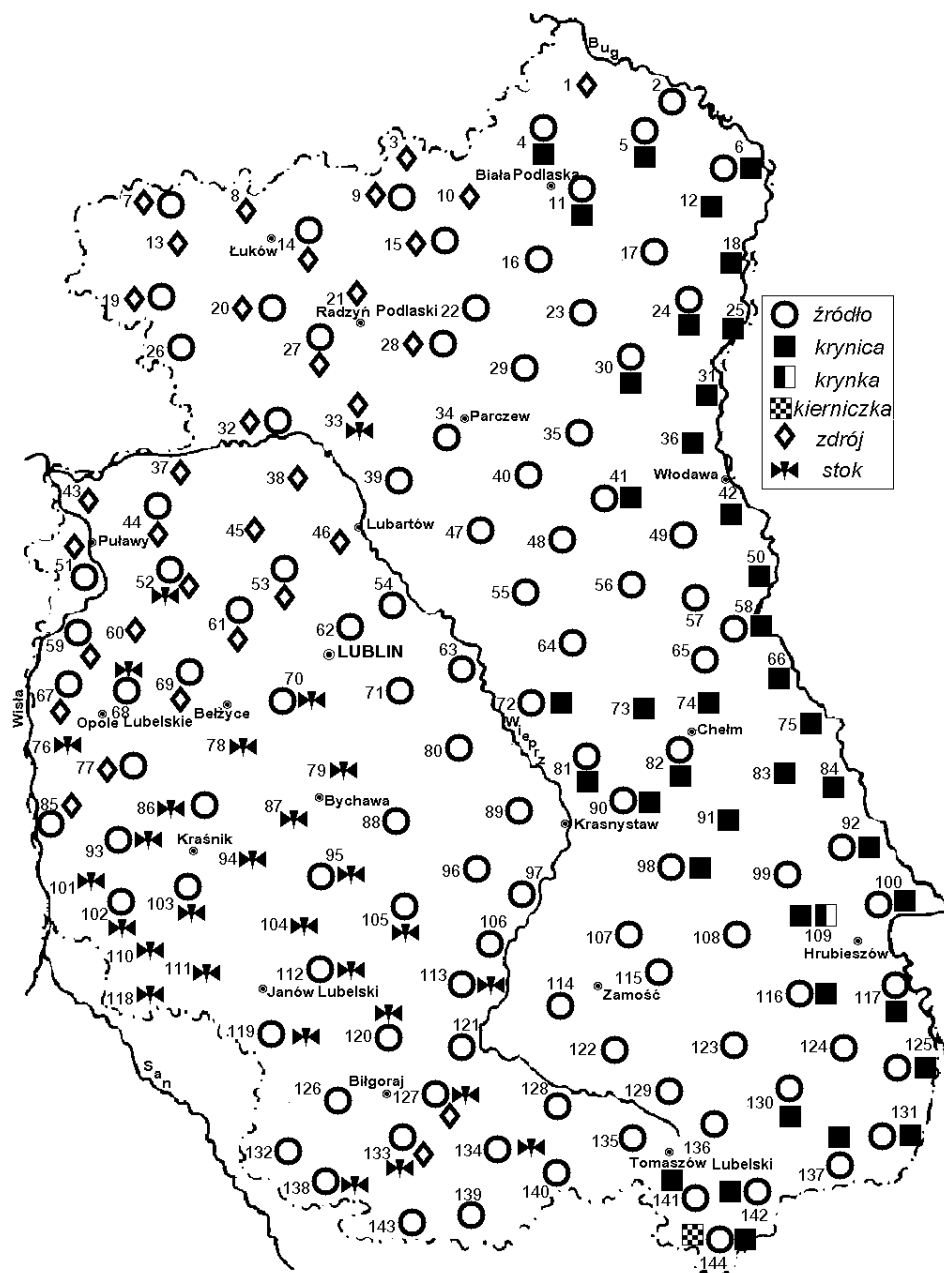
Mapa 5. Blotna kałuża

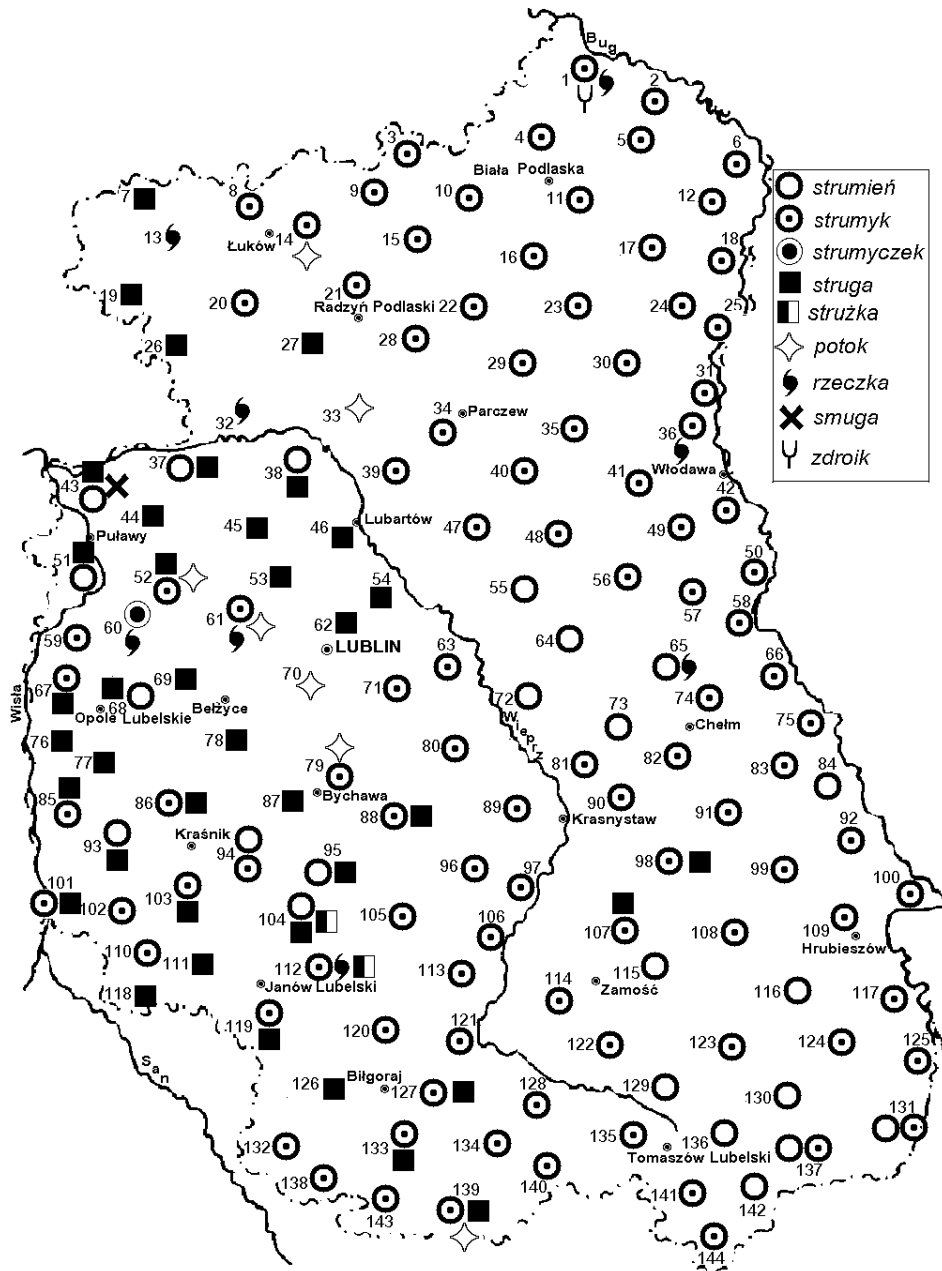
Mapa 6. Rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu

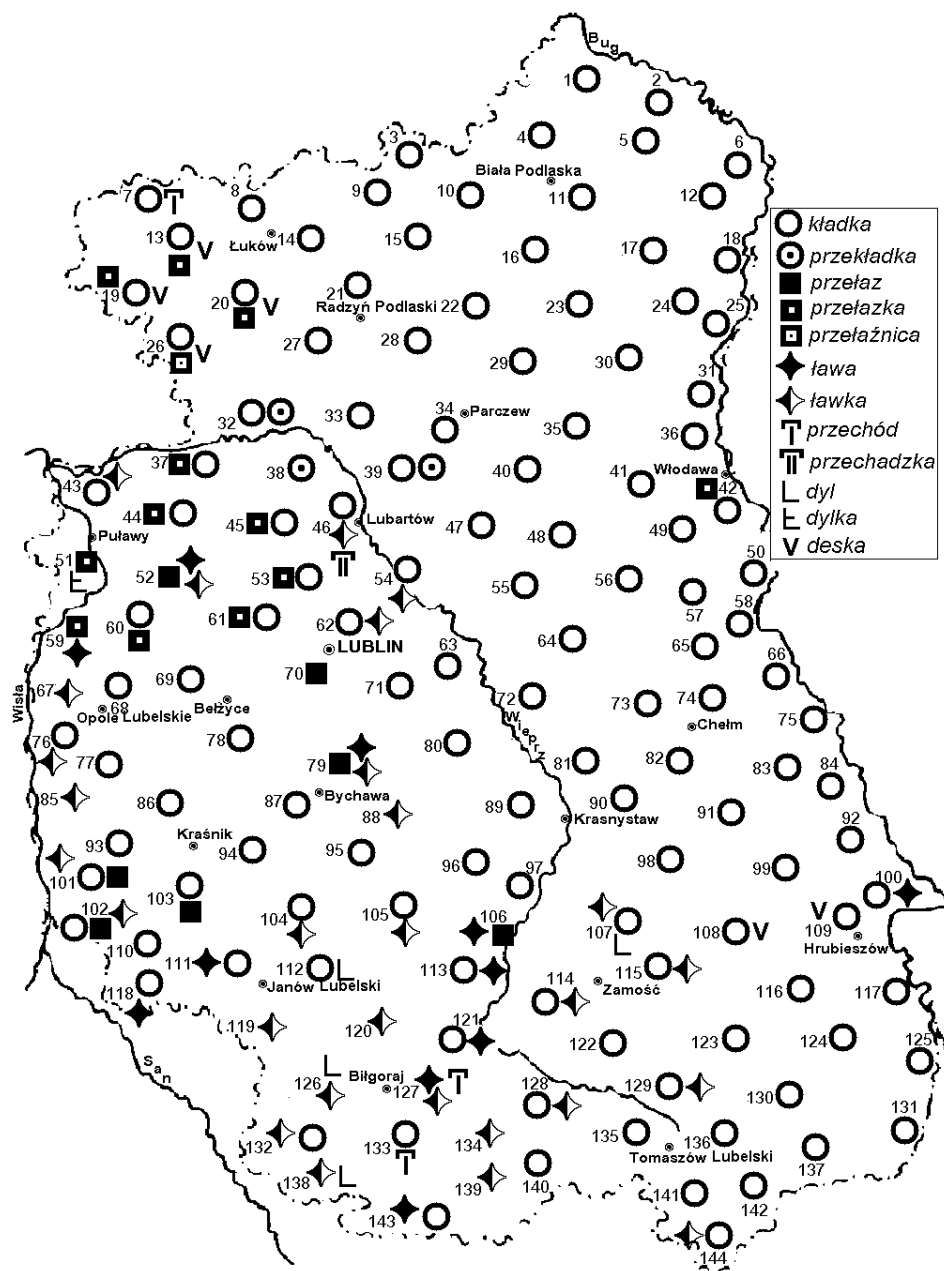
Mapa 7. Nierówności na drodze

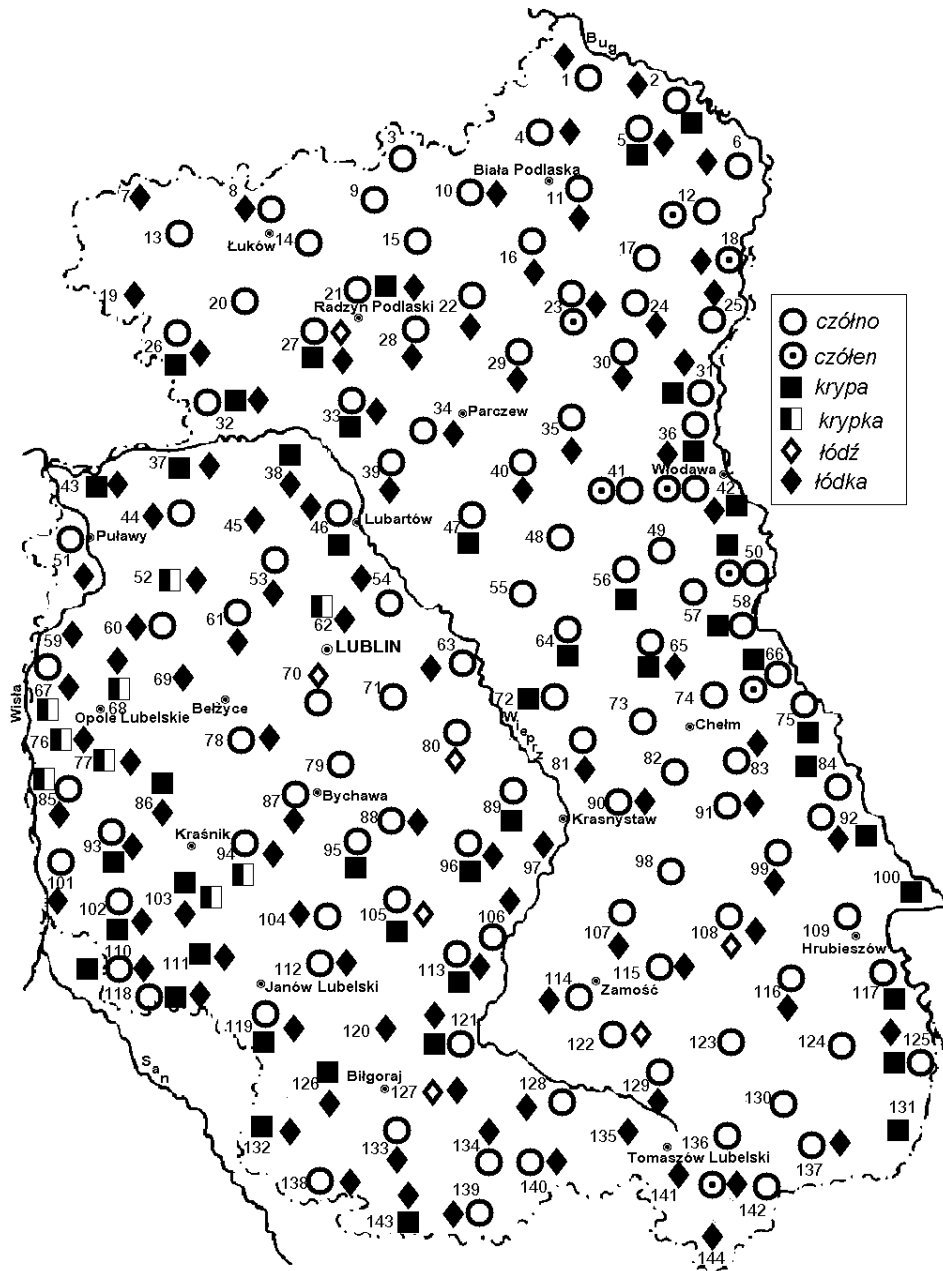
Mapa 8. Źródło bijące z ziemi

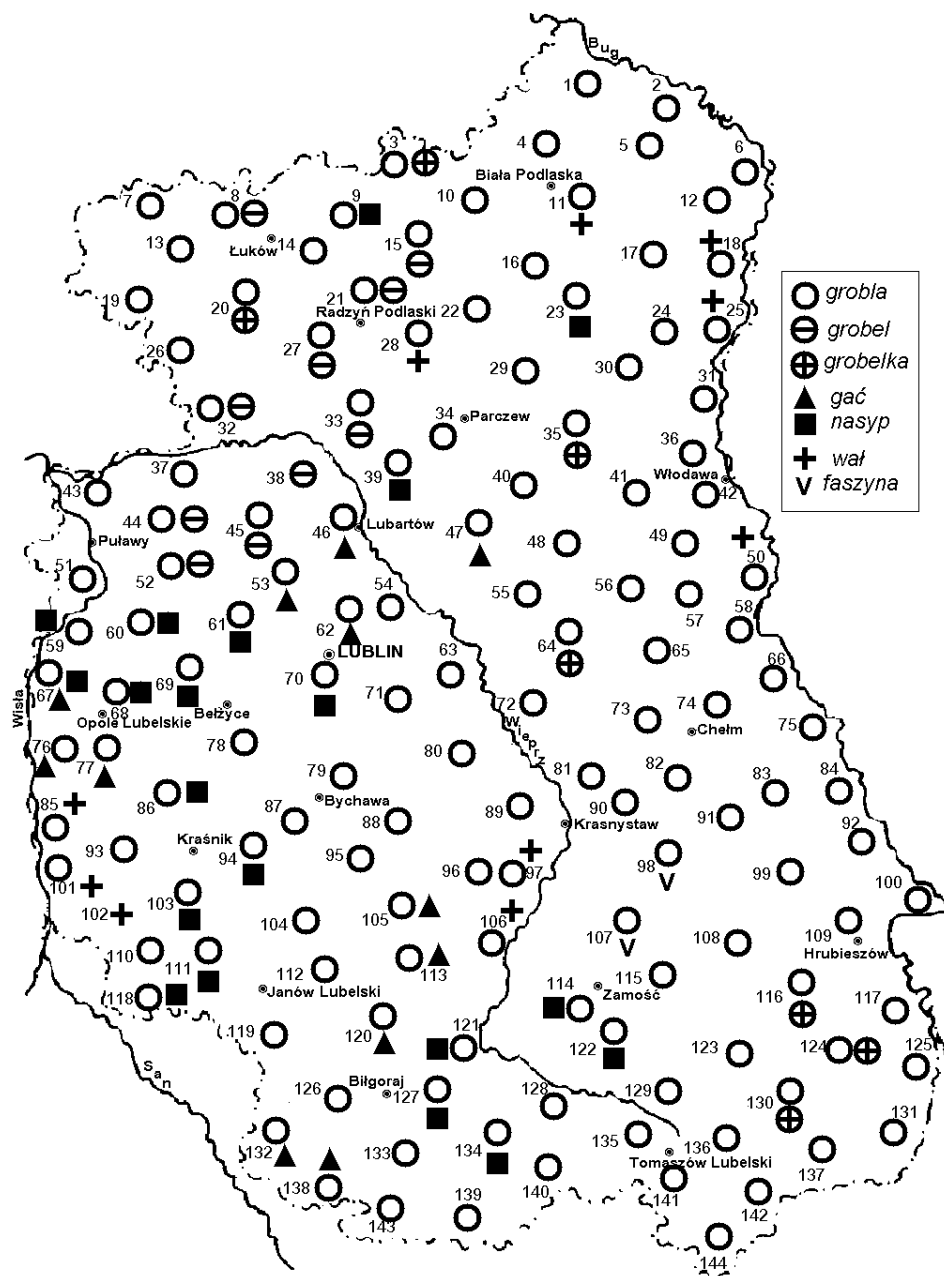
Mapa 9. Strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem

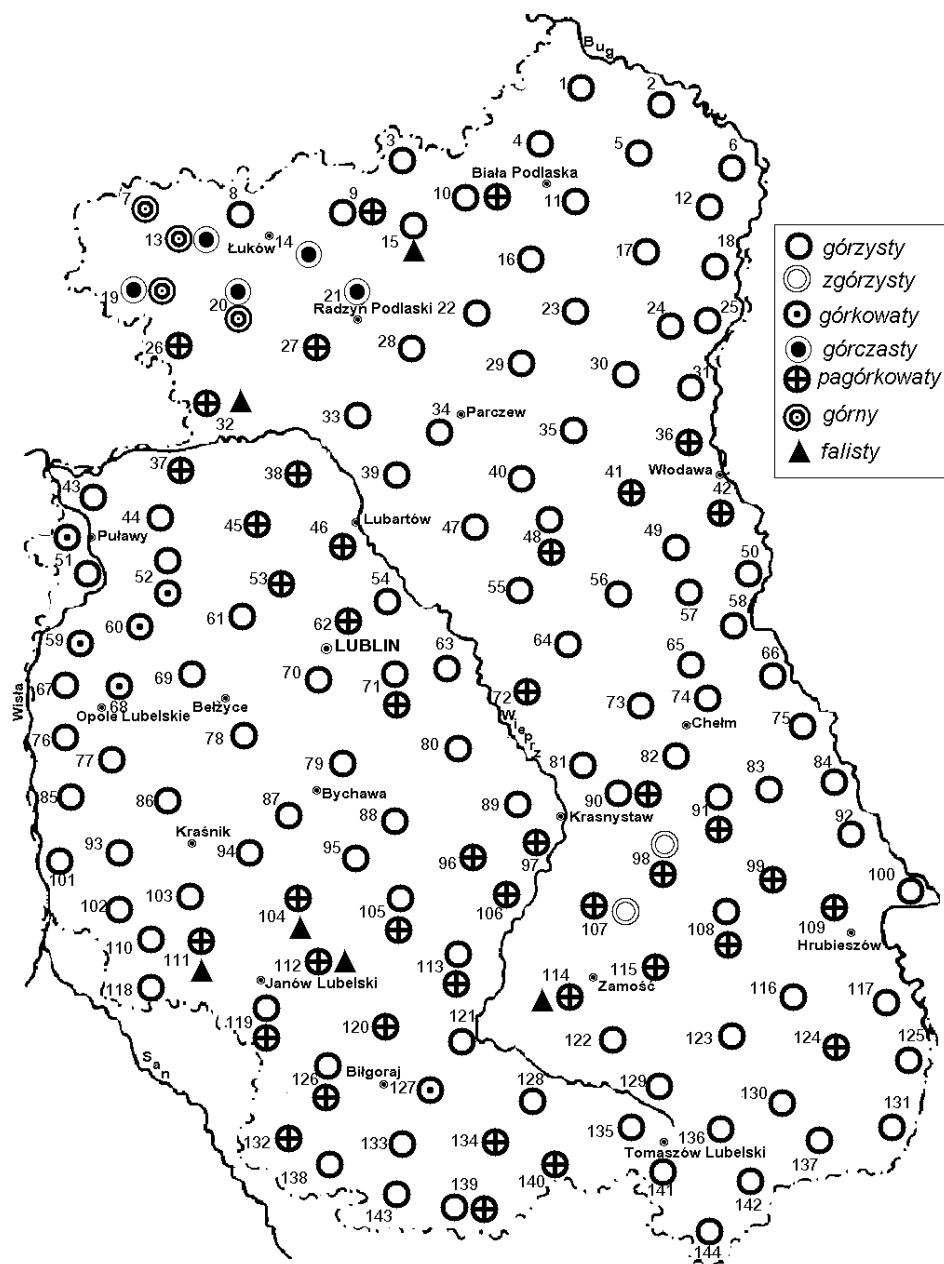
Mapa 10. Belka lub deska przerzucona przez strumień

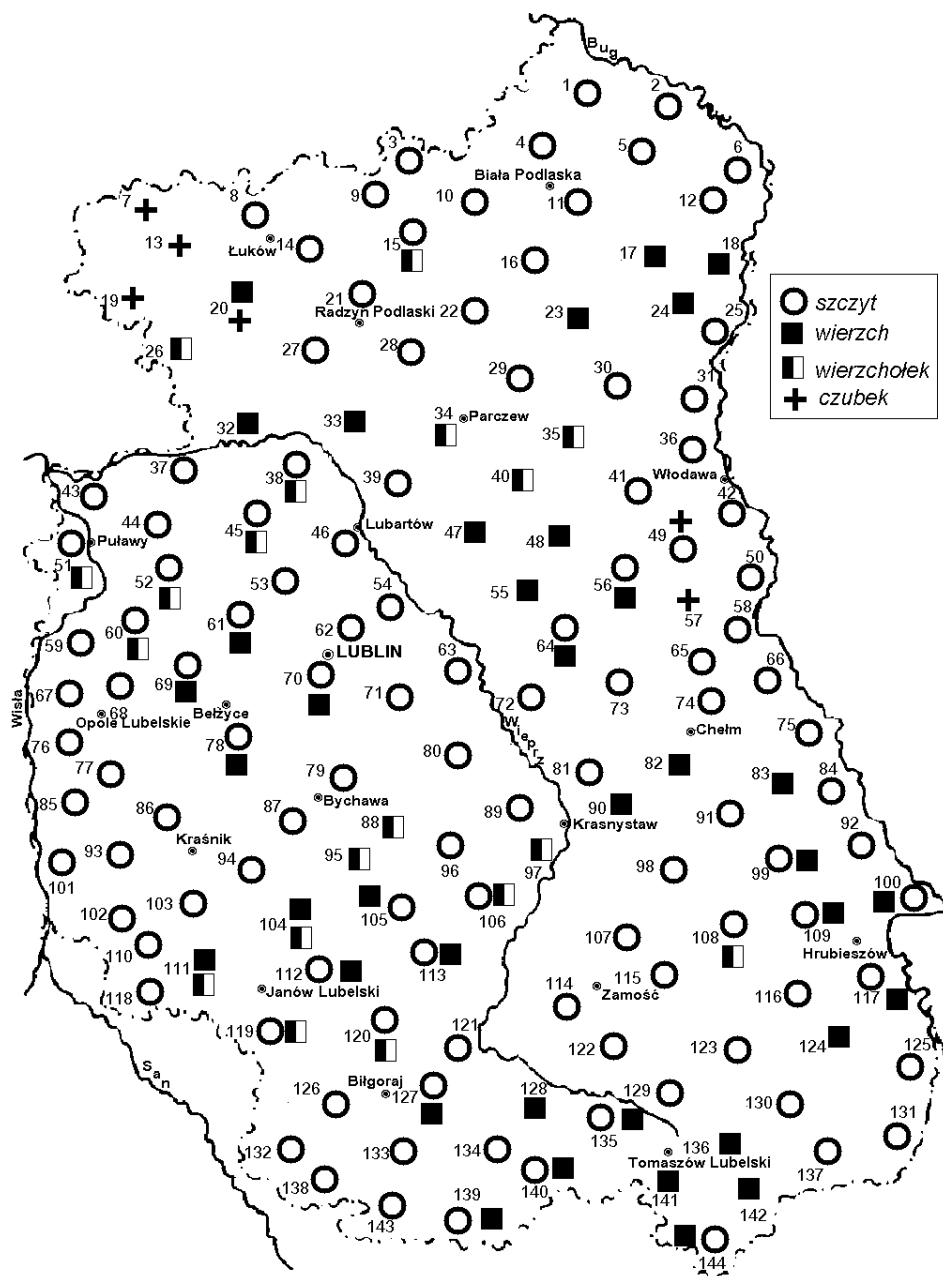
Mapa 11. Łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek

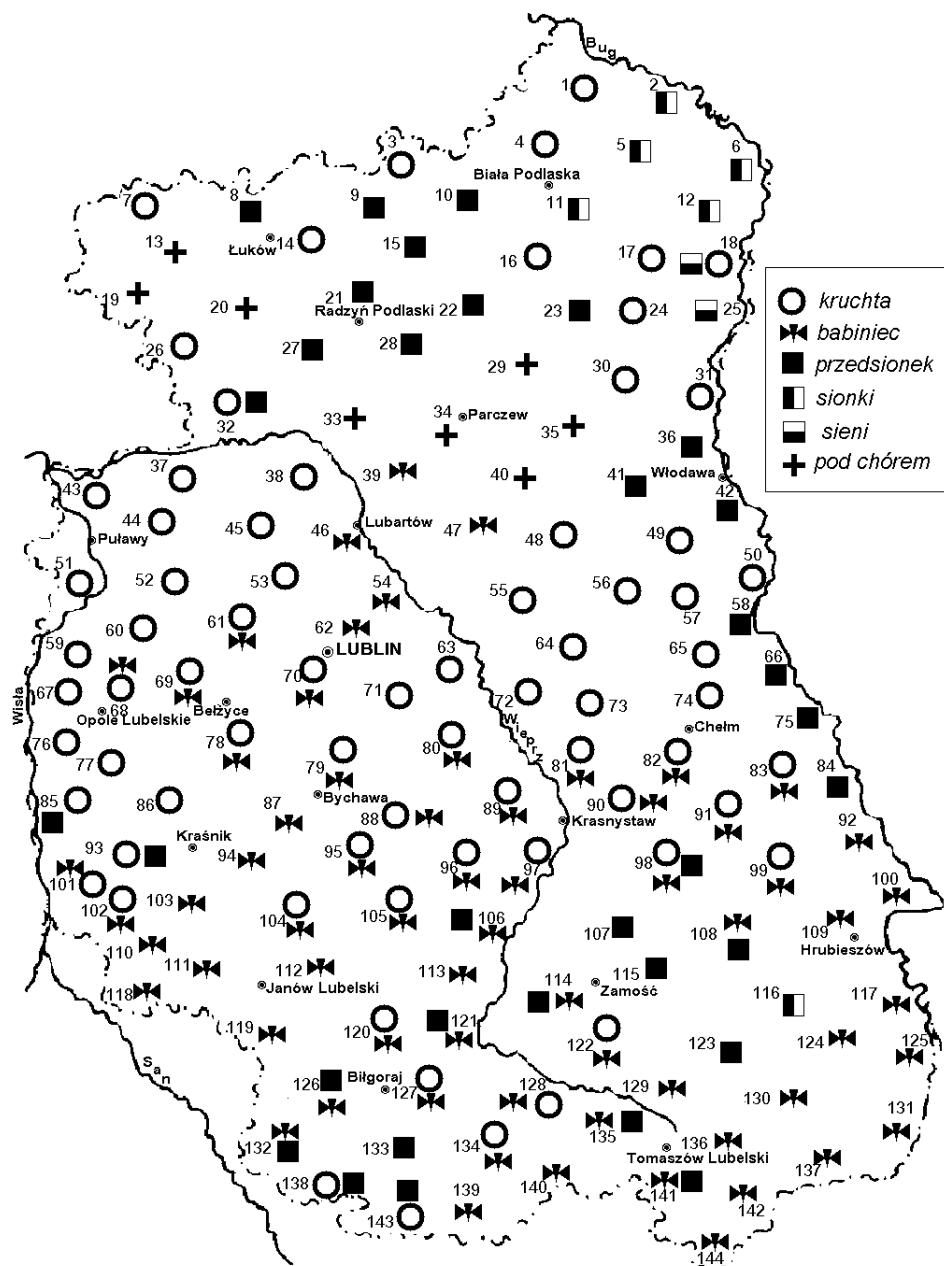
Mapa 12. Usypana droga na podmokłym terenie

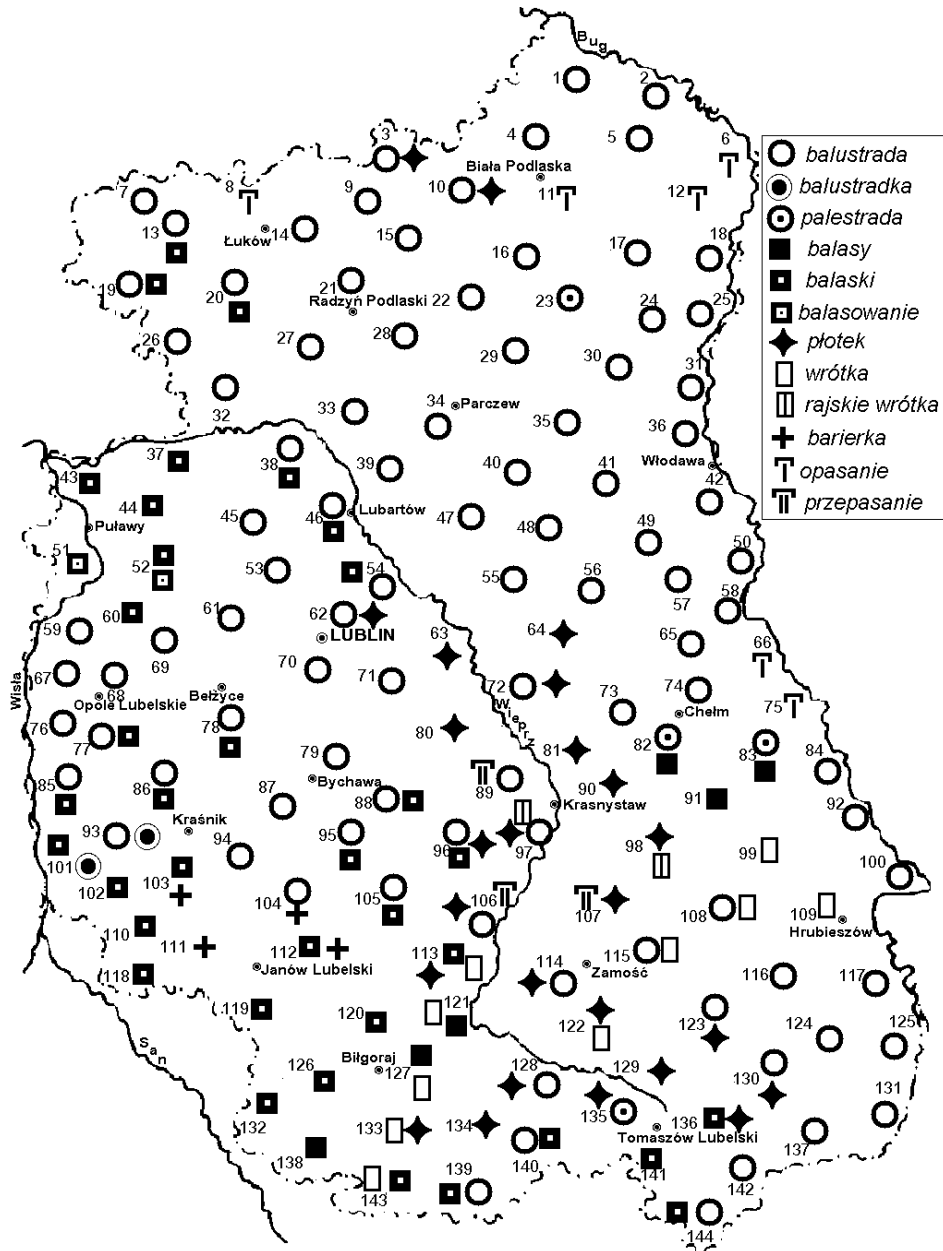
Mapa 14. Teren pagórkowaty, nierówny

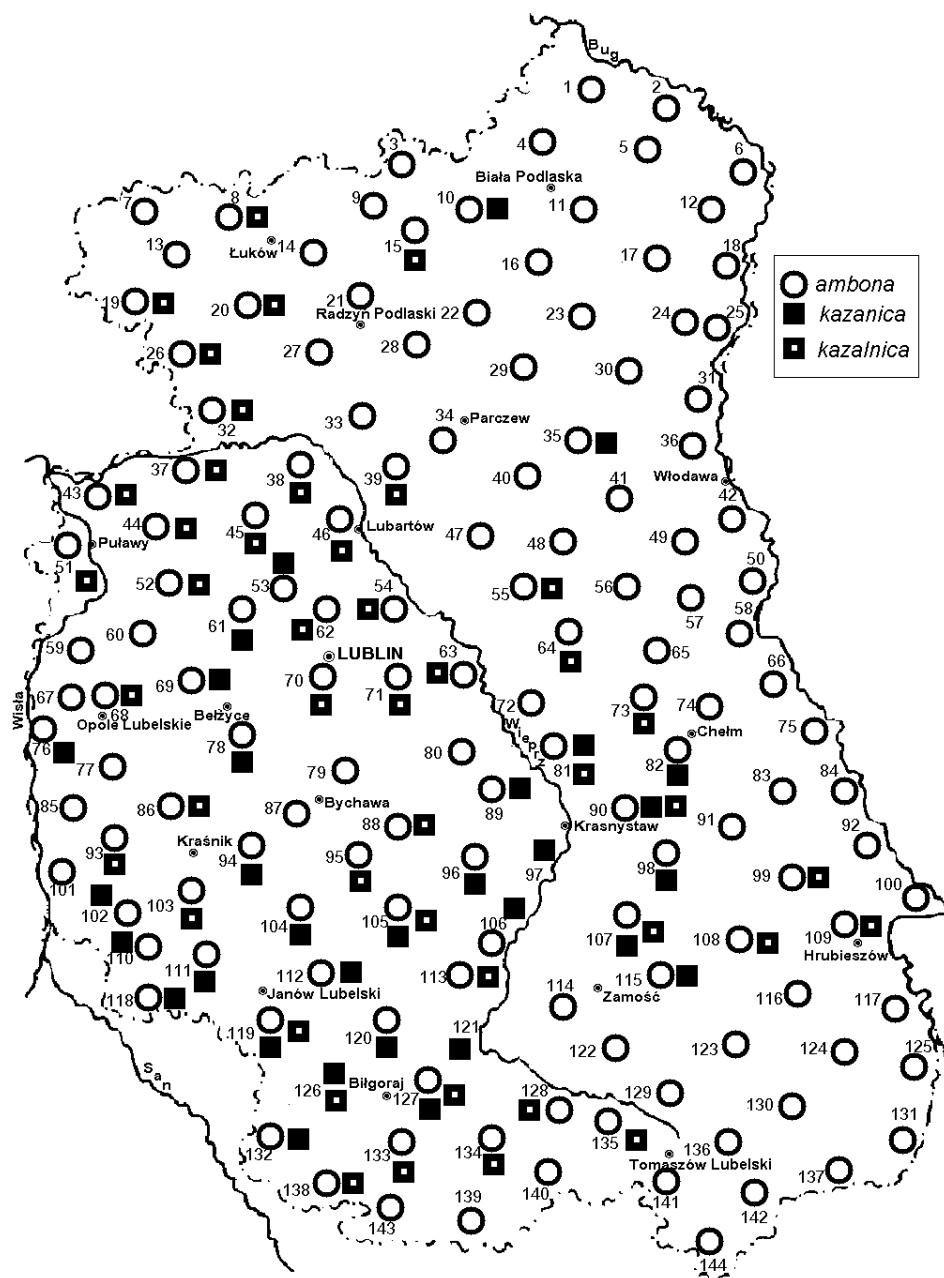
Mapa 15. Szczyt góry

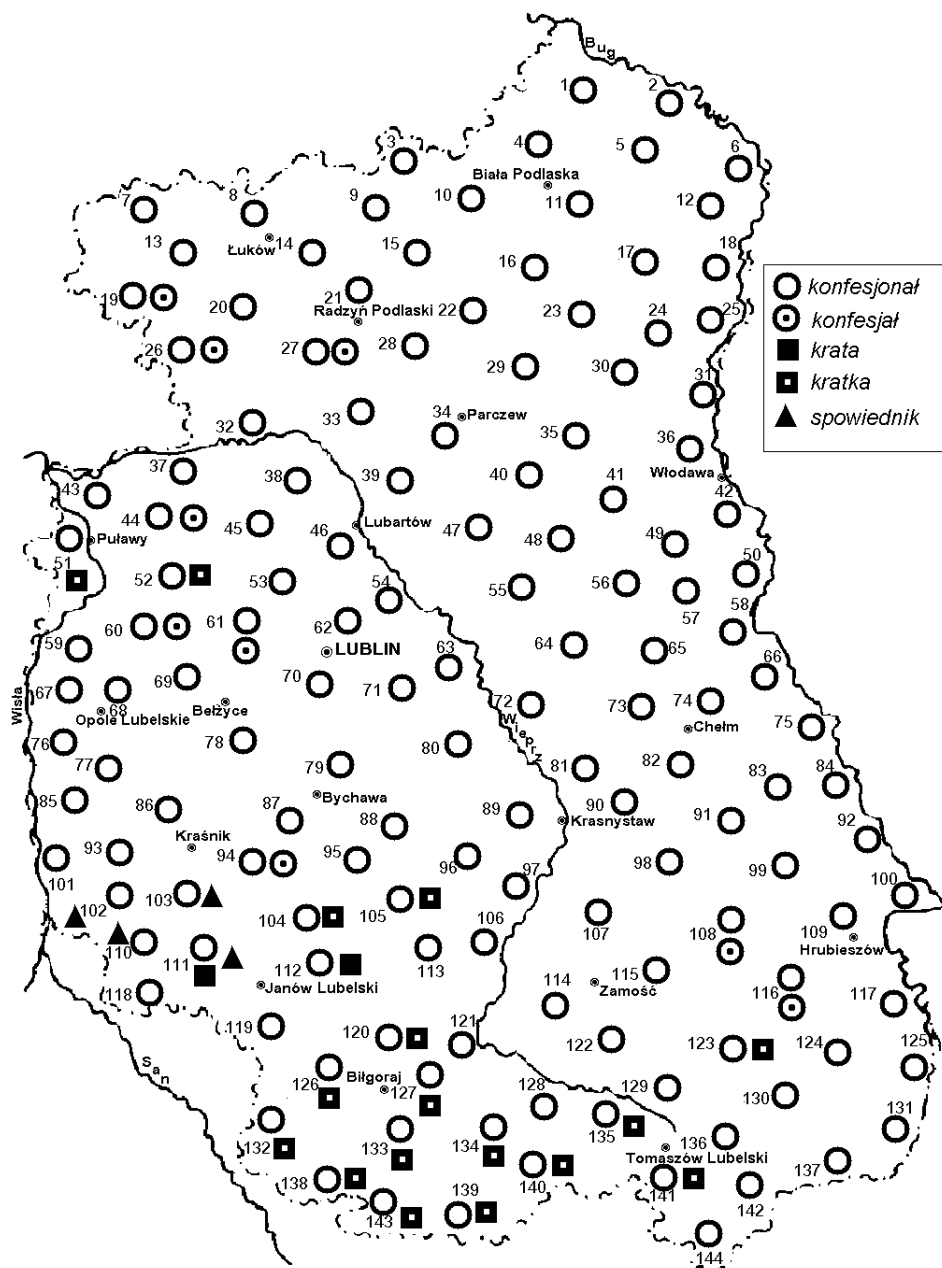
Mapa 16. Przedśionek kościoła

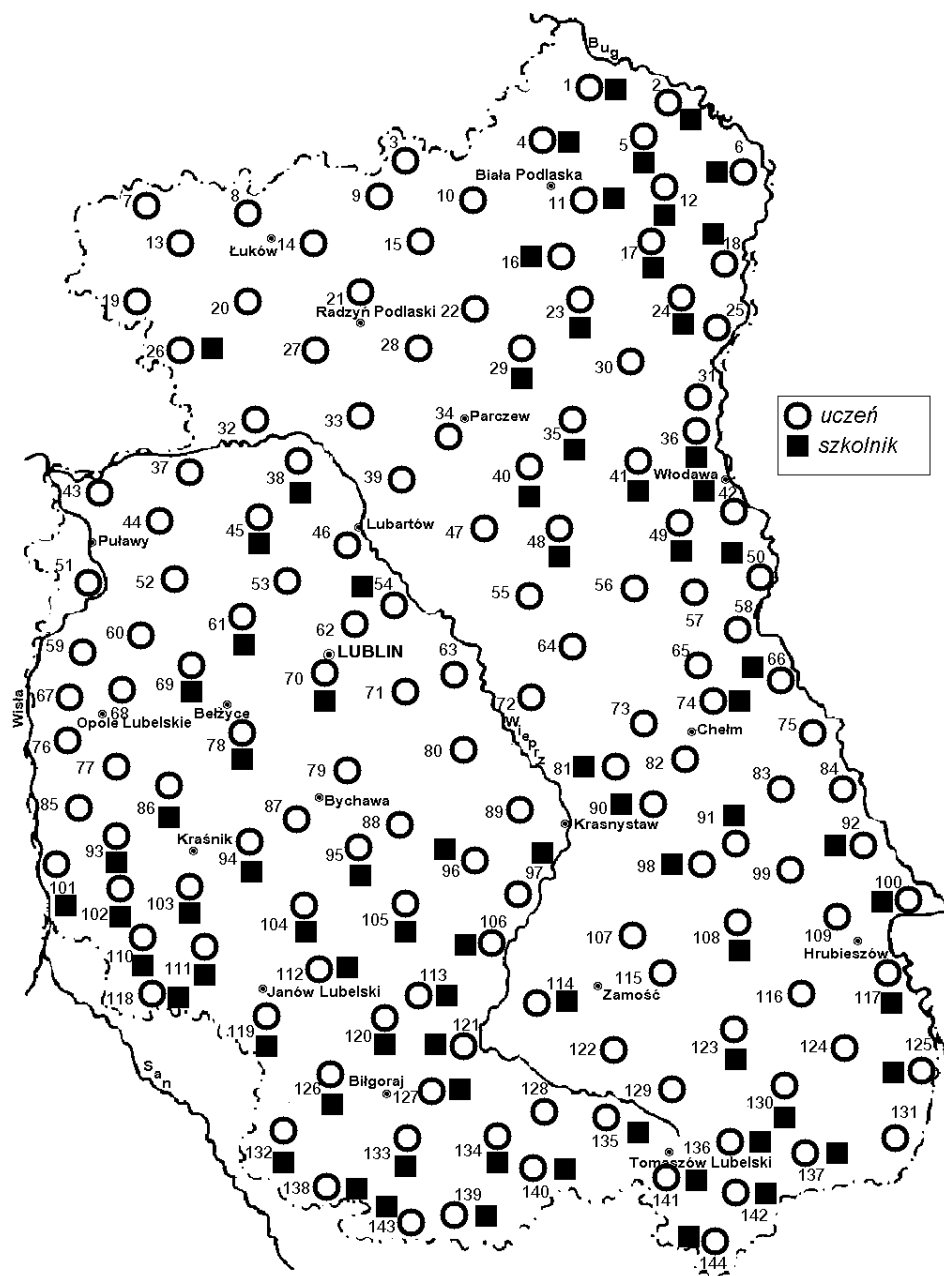
Mapa 17. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła

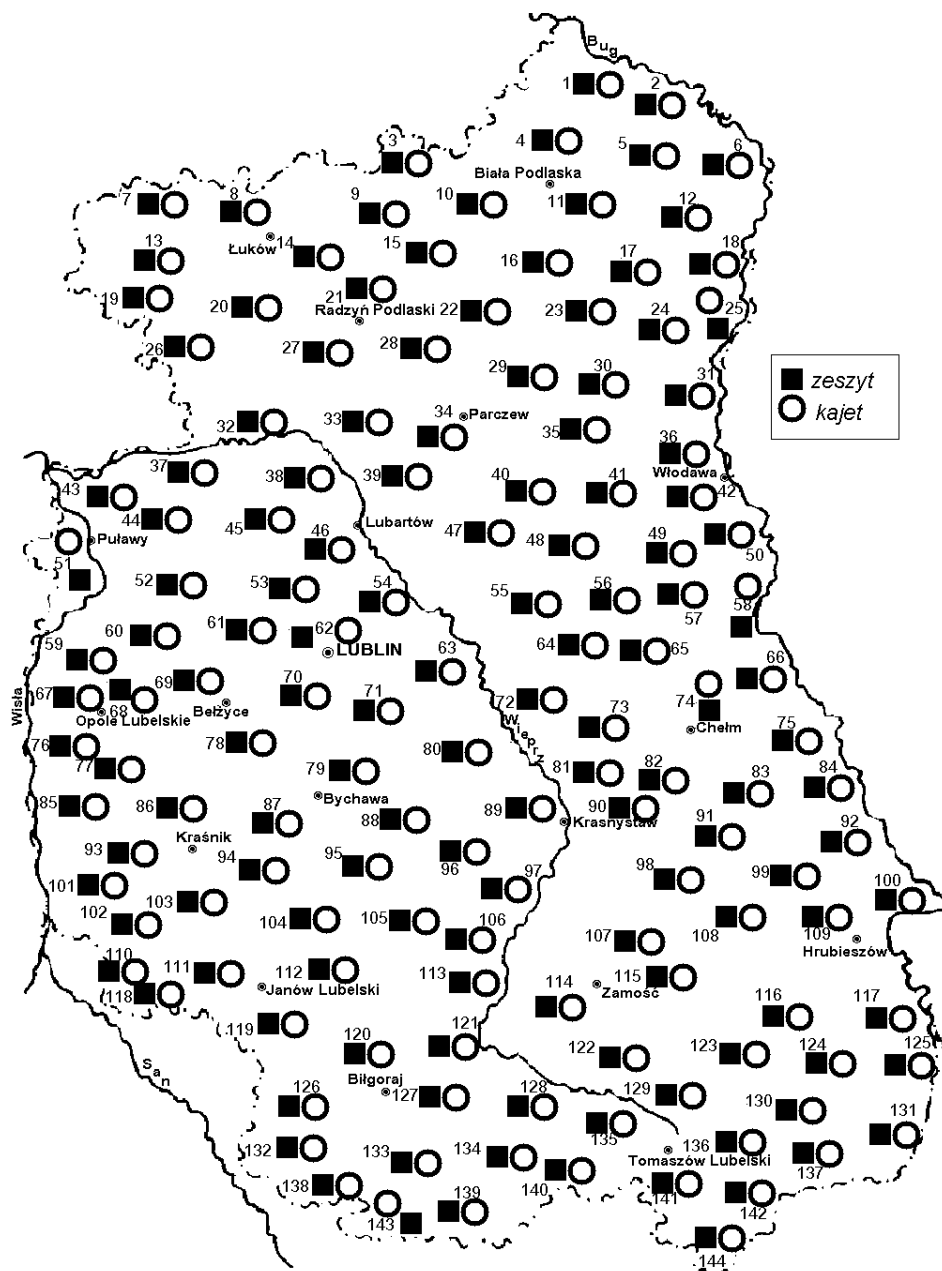
Mapa 18. Ambona w kościele

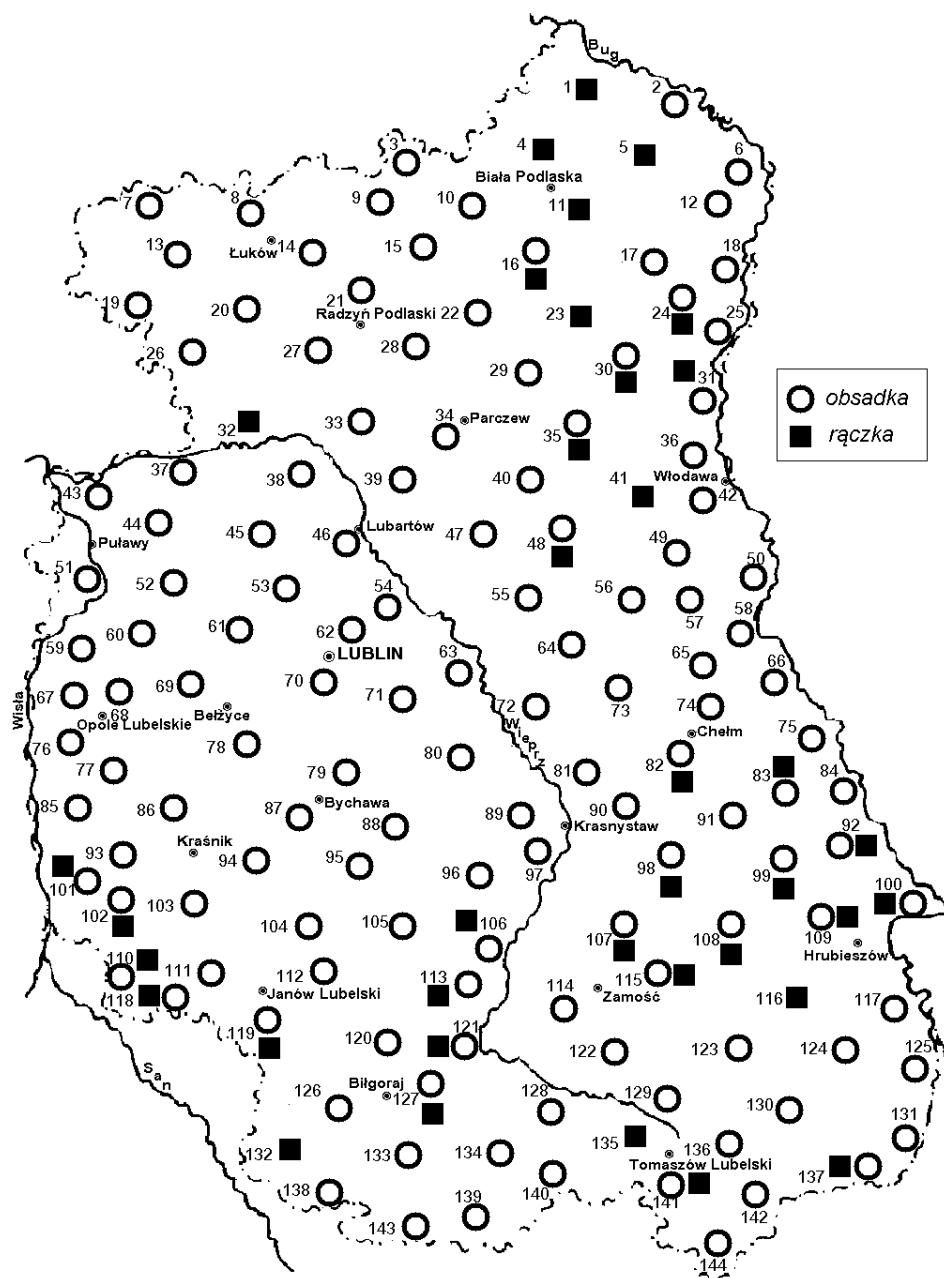
Mapa 19. Konfesjonat w kościele

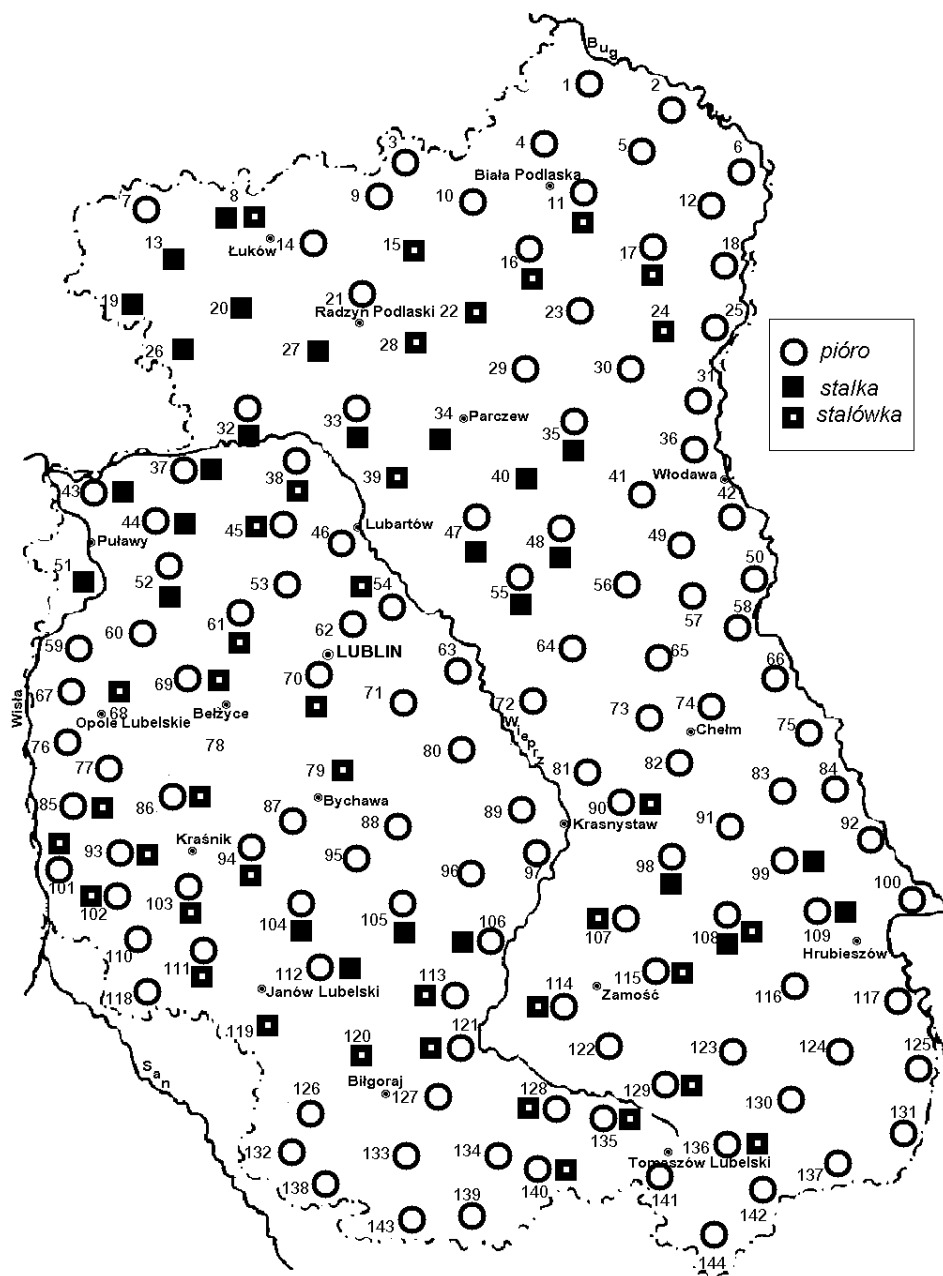
Mapa 20. Uczeń – dziecko, które chodzi do szkoły

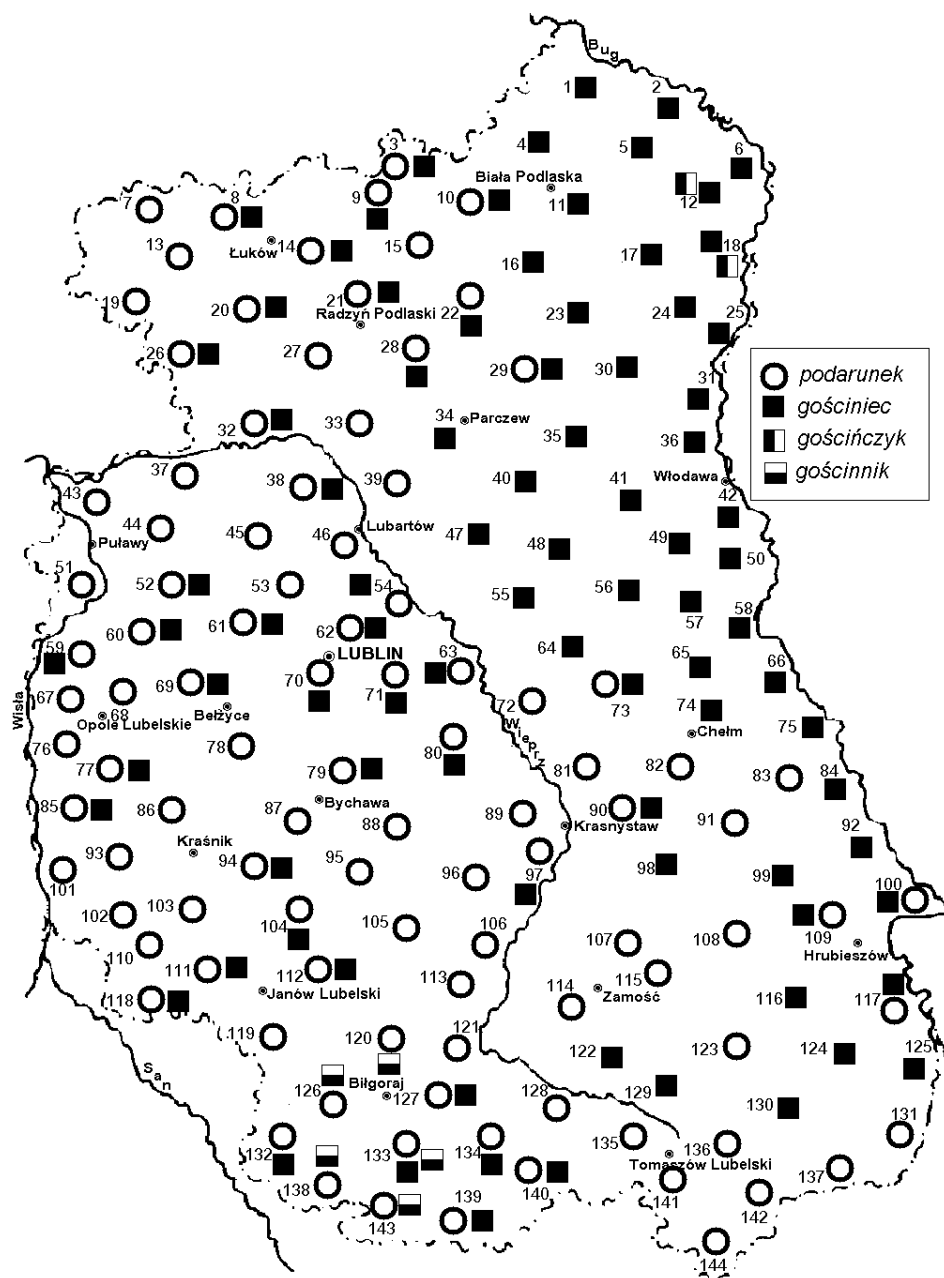
Mapa 21. Zeszyt – zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę

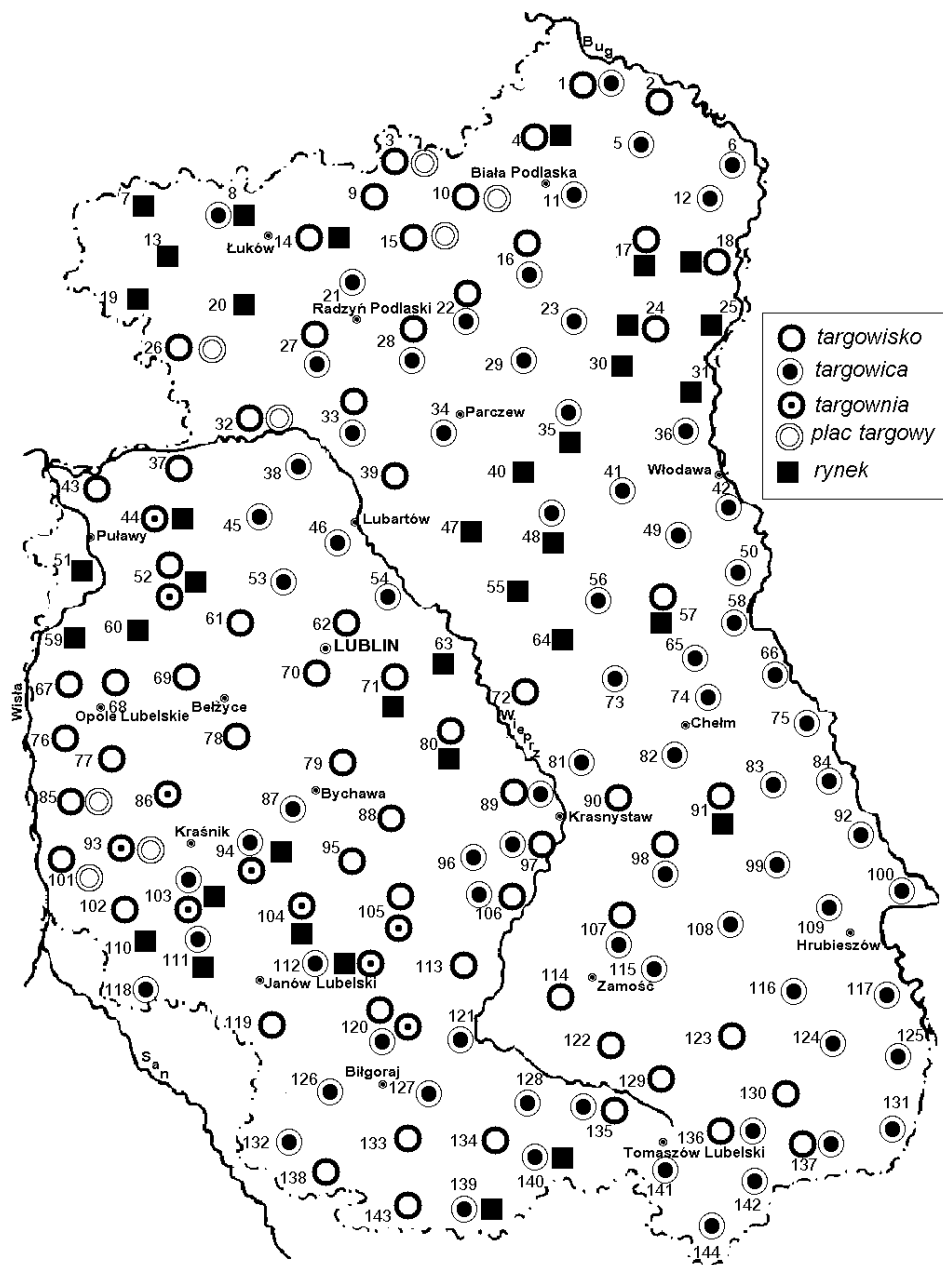
Mapa 22. Część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku

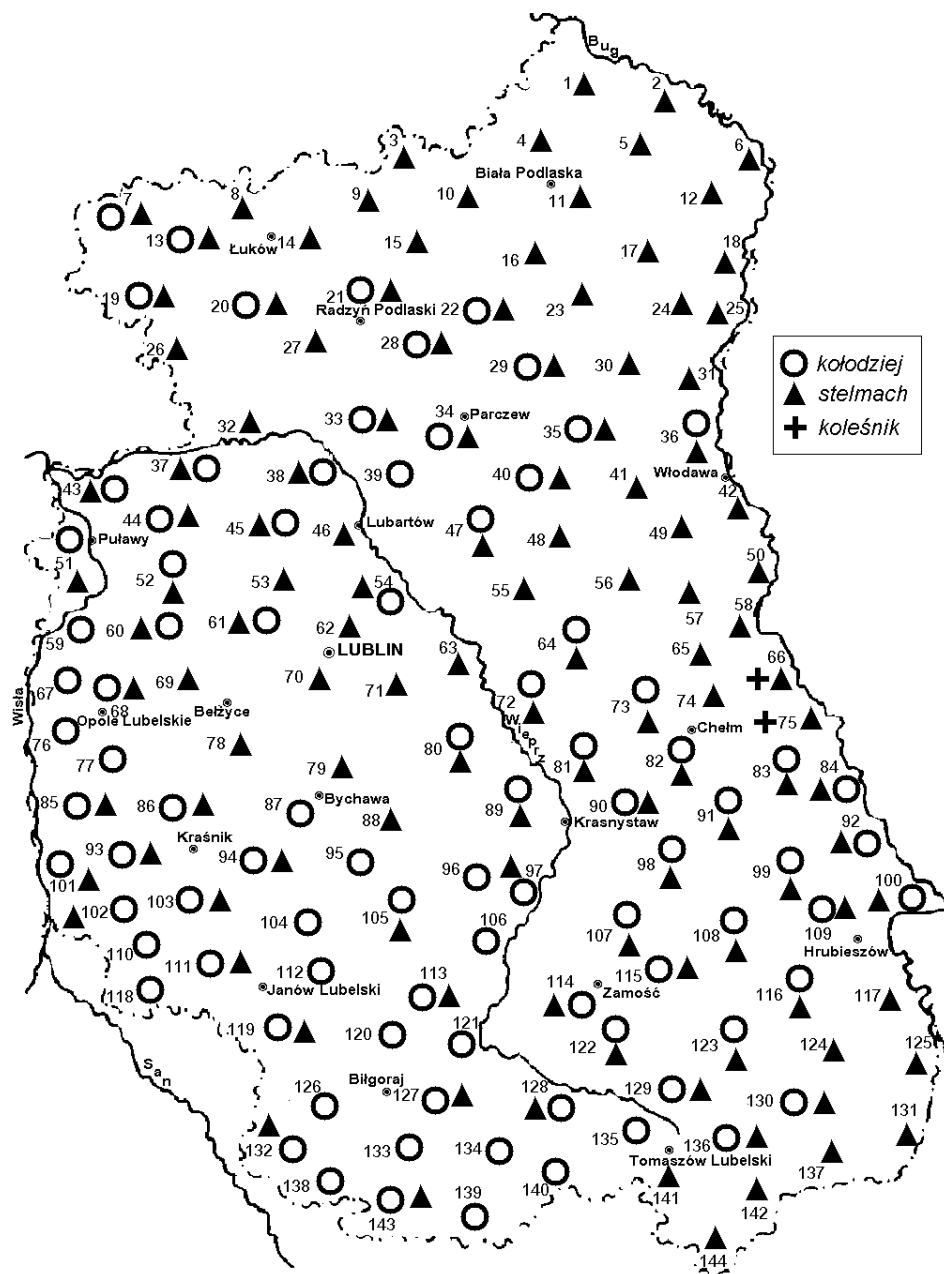
Mapa 23. Błaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem

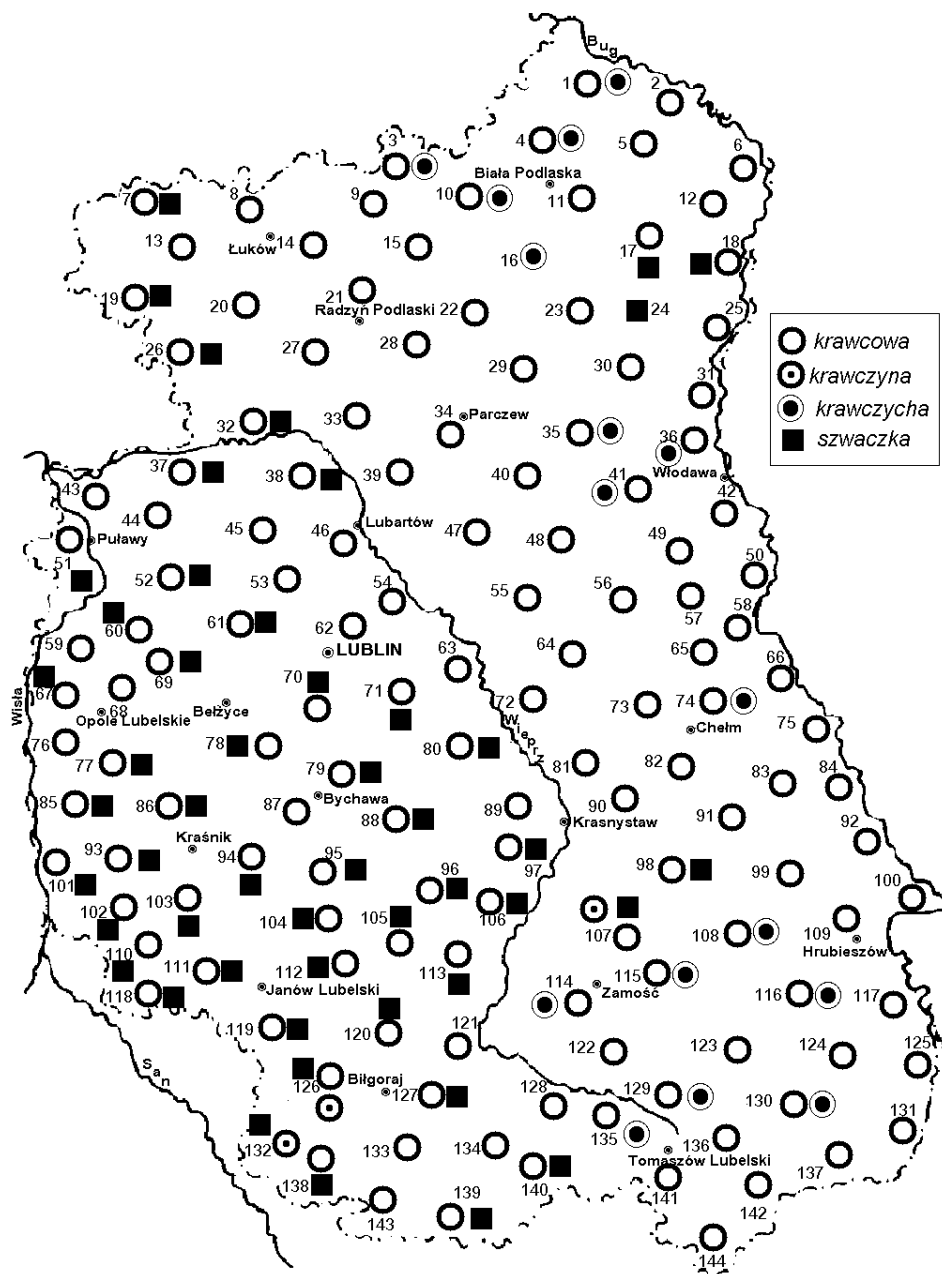
Mapa 24. Podarunek dawany gościom lub przyniesiony przez gości

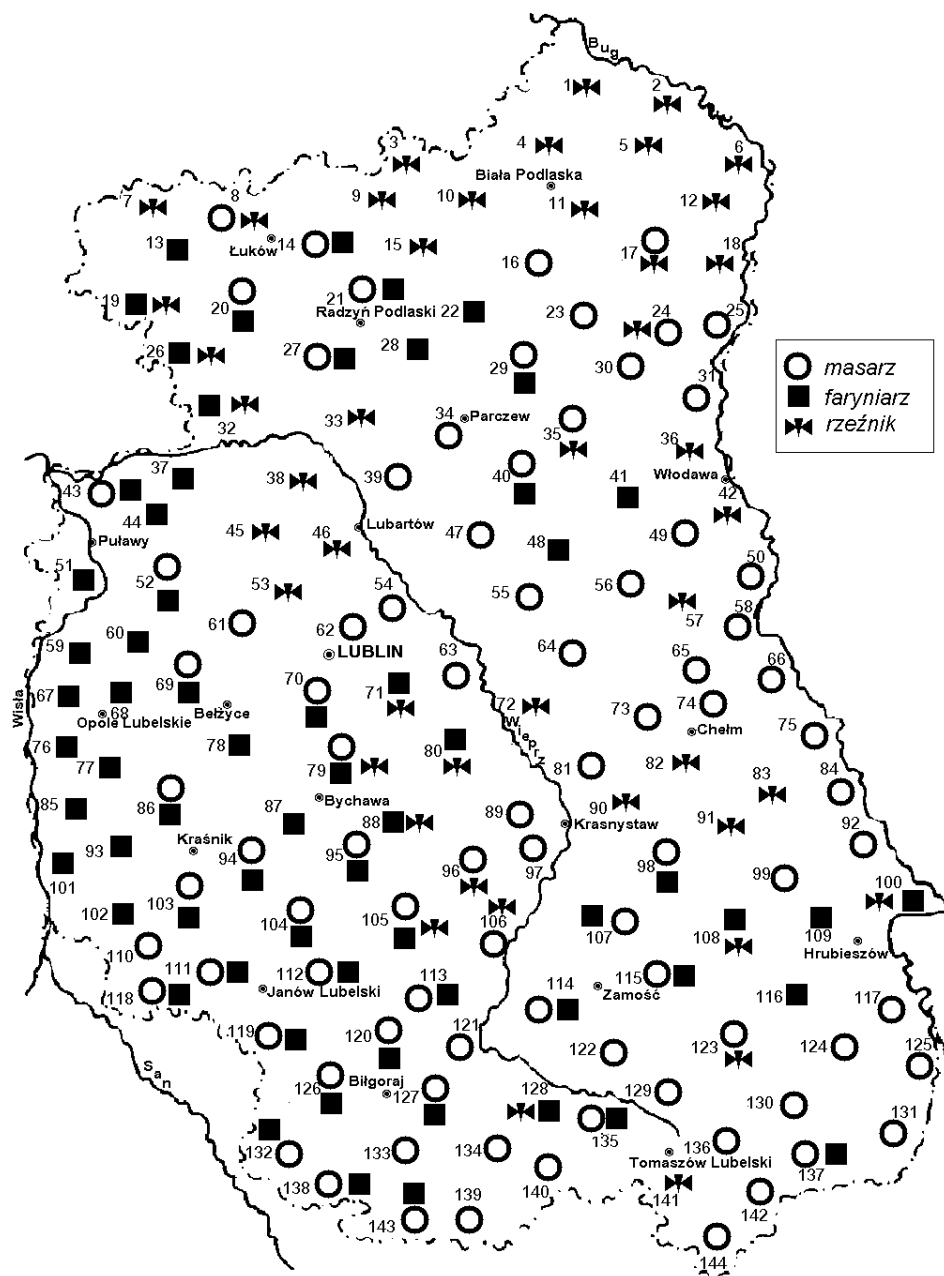
Mapa 25. Plac w mieście, na którym sprzedaje się towary

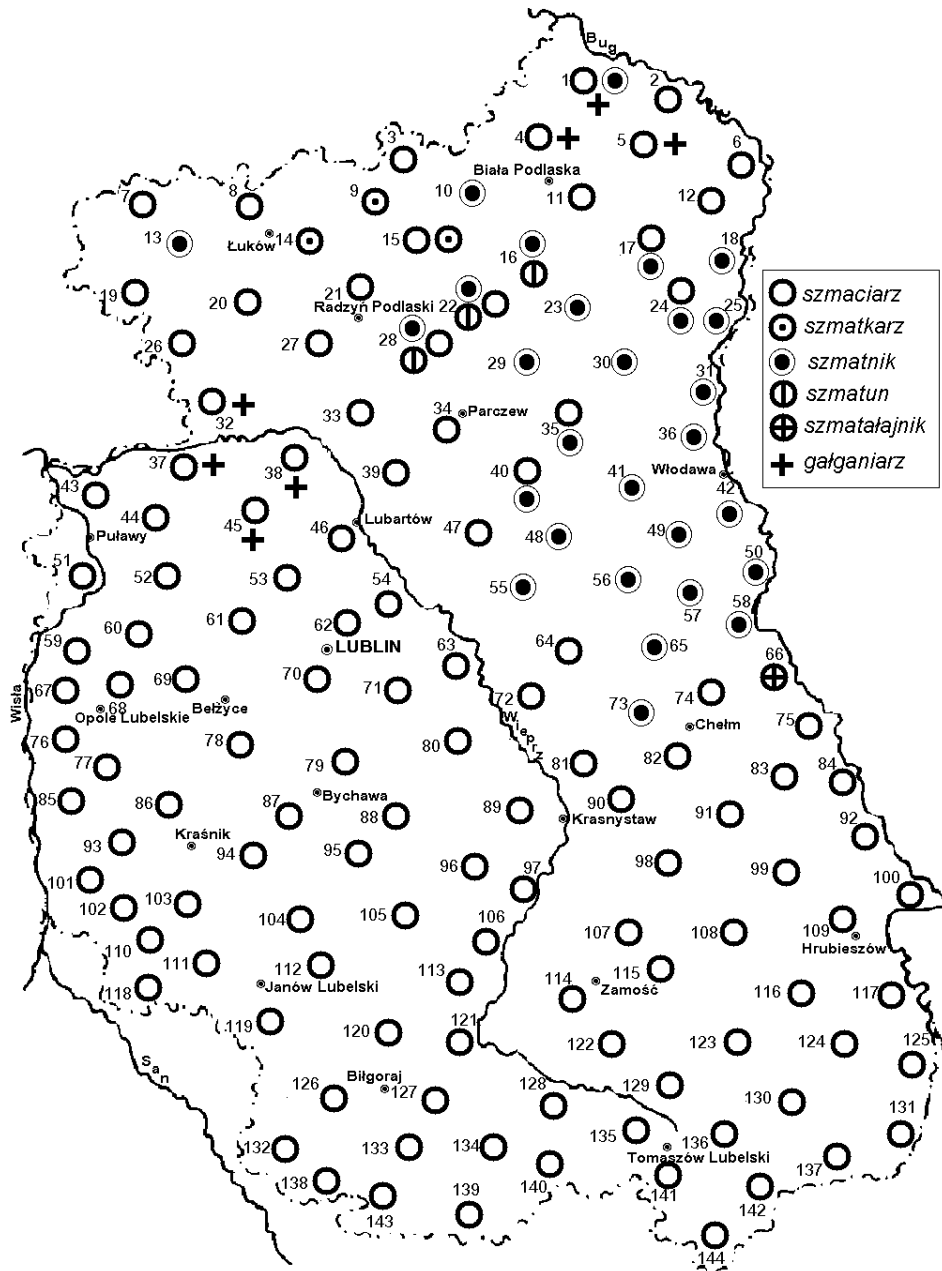
Mapa 26. Rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów

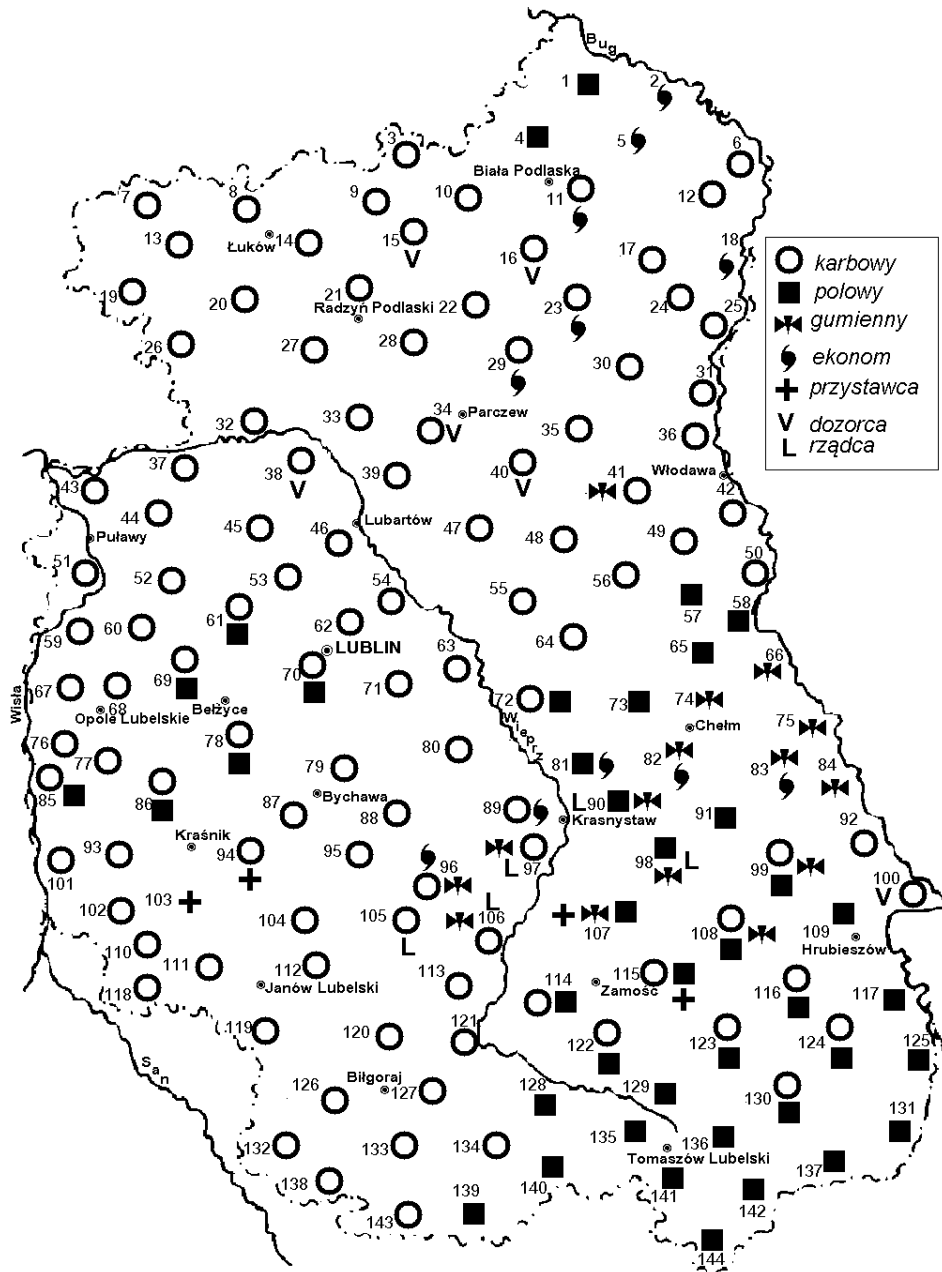
Mapa 27. Kobieta zajmująca się zawodowo szyciem

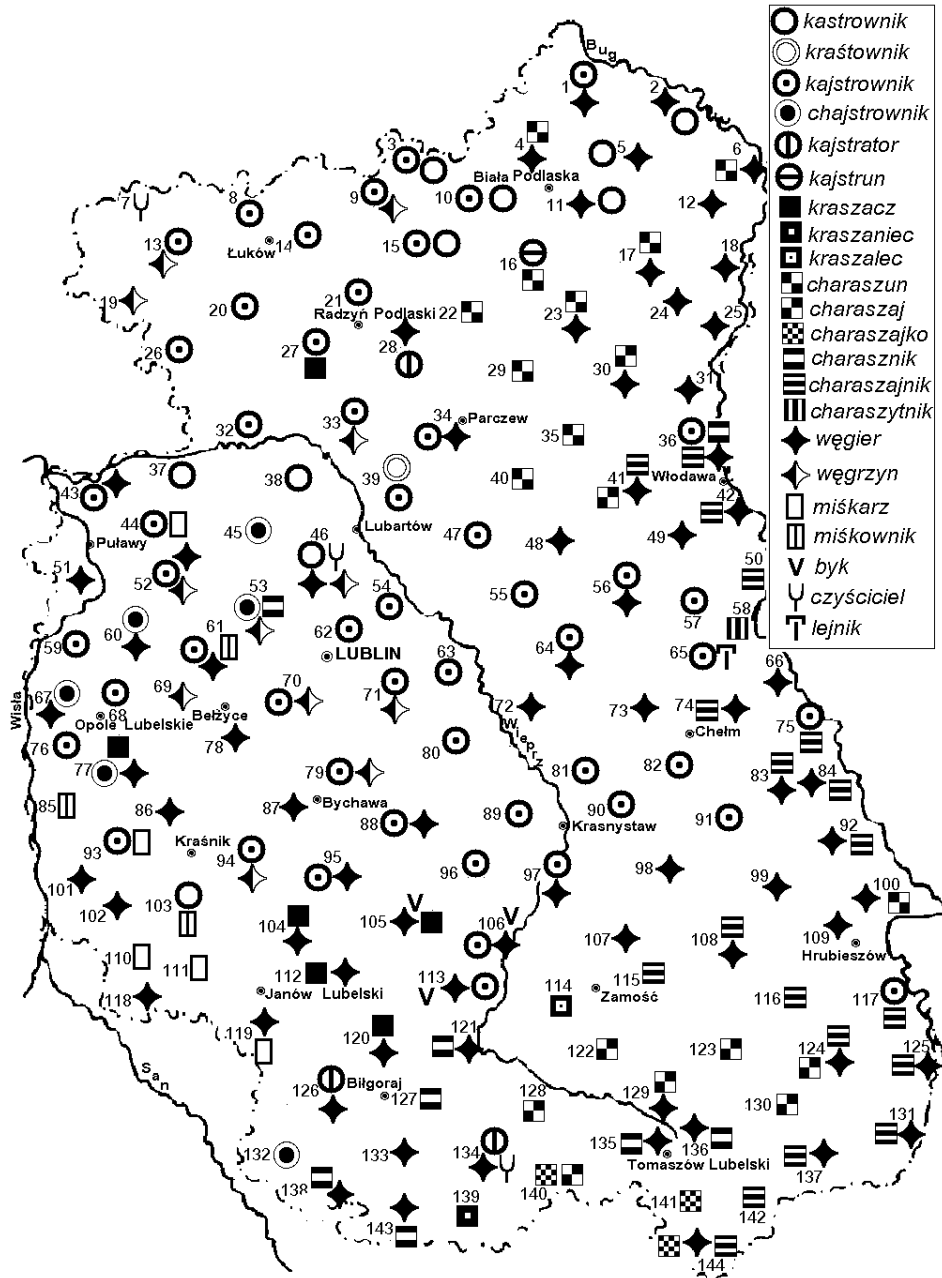
Mapa 28. Człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa

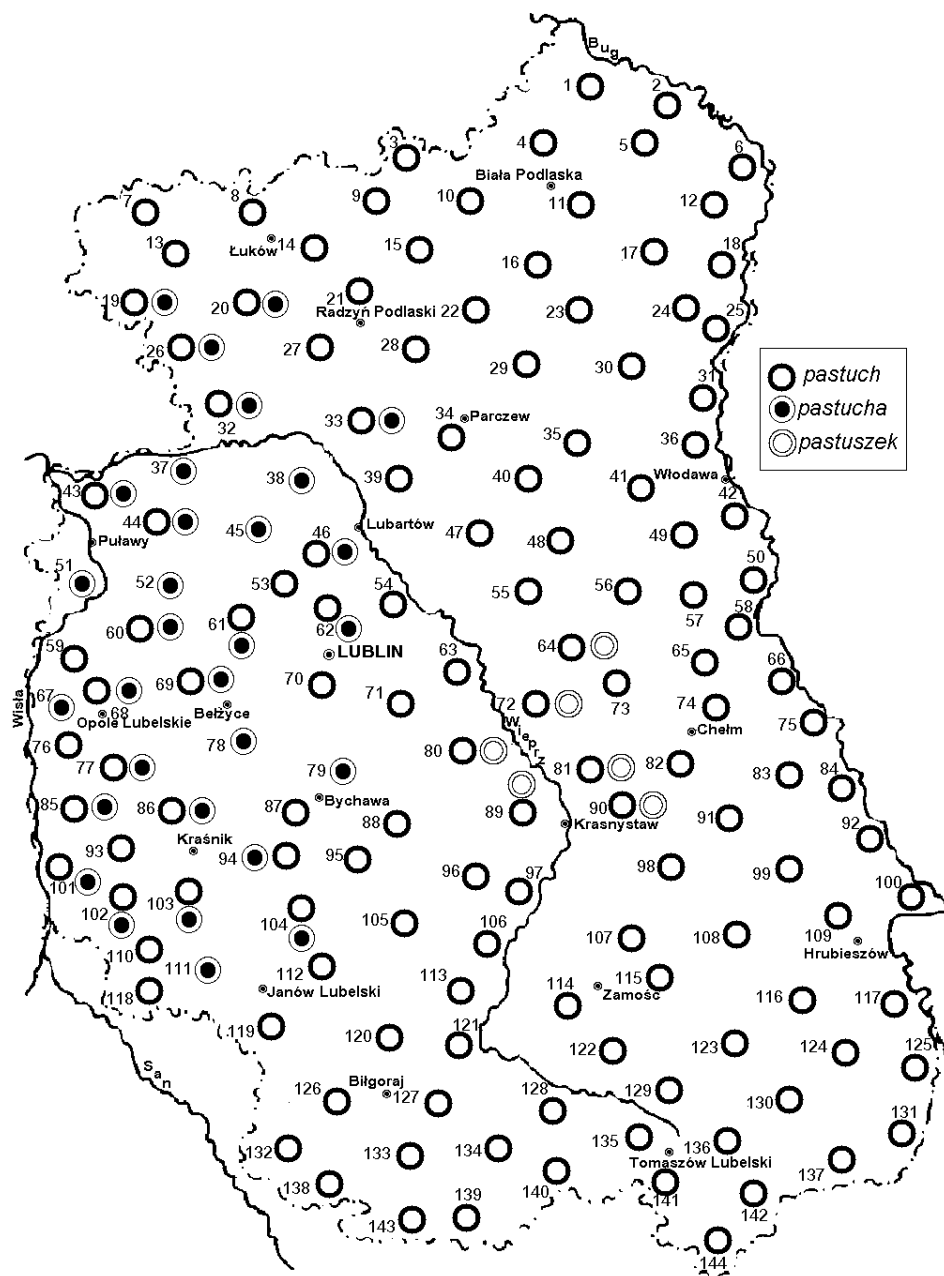
Mapa 29. Człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty

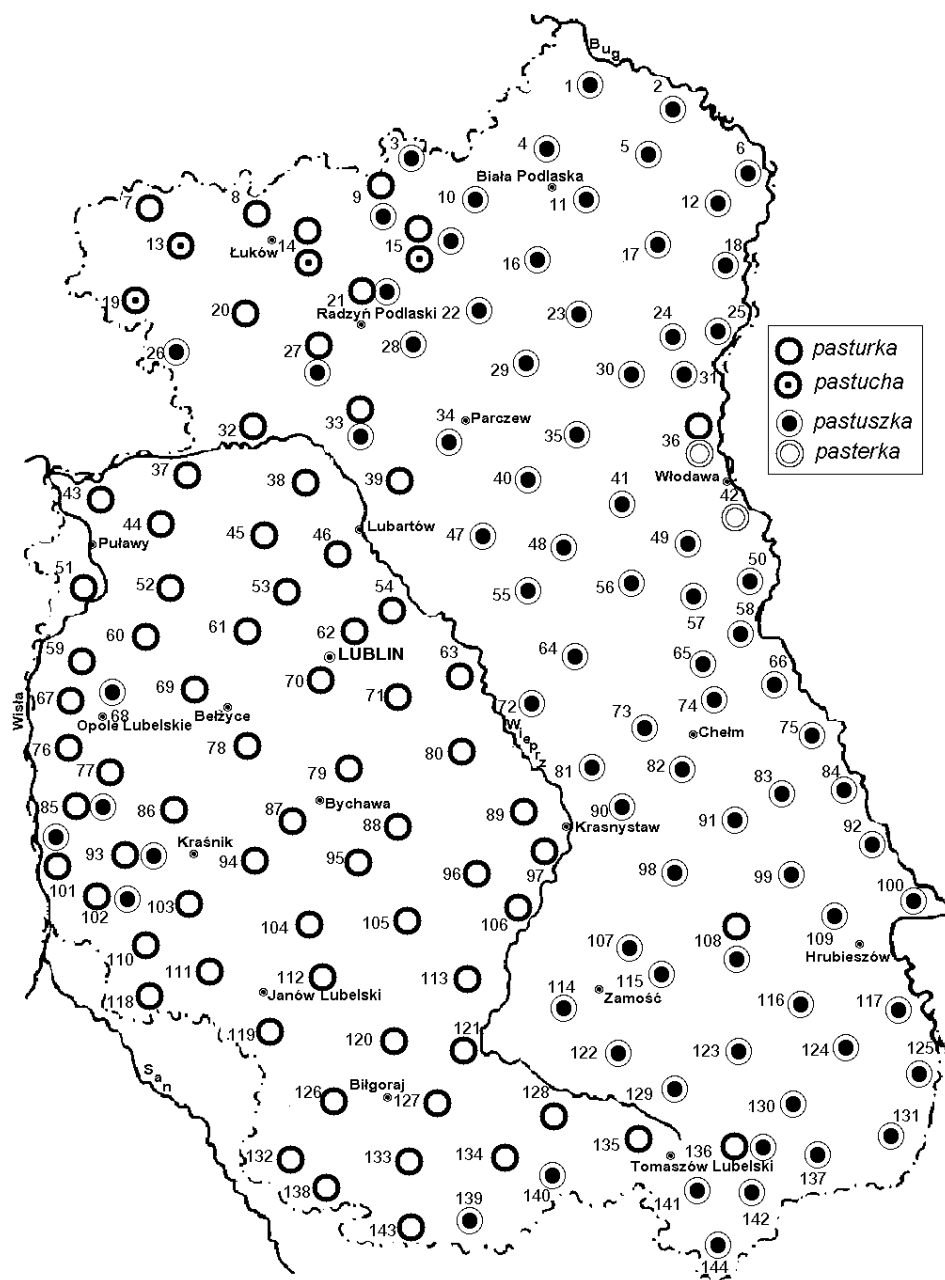
Mapa 30. Pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu

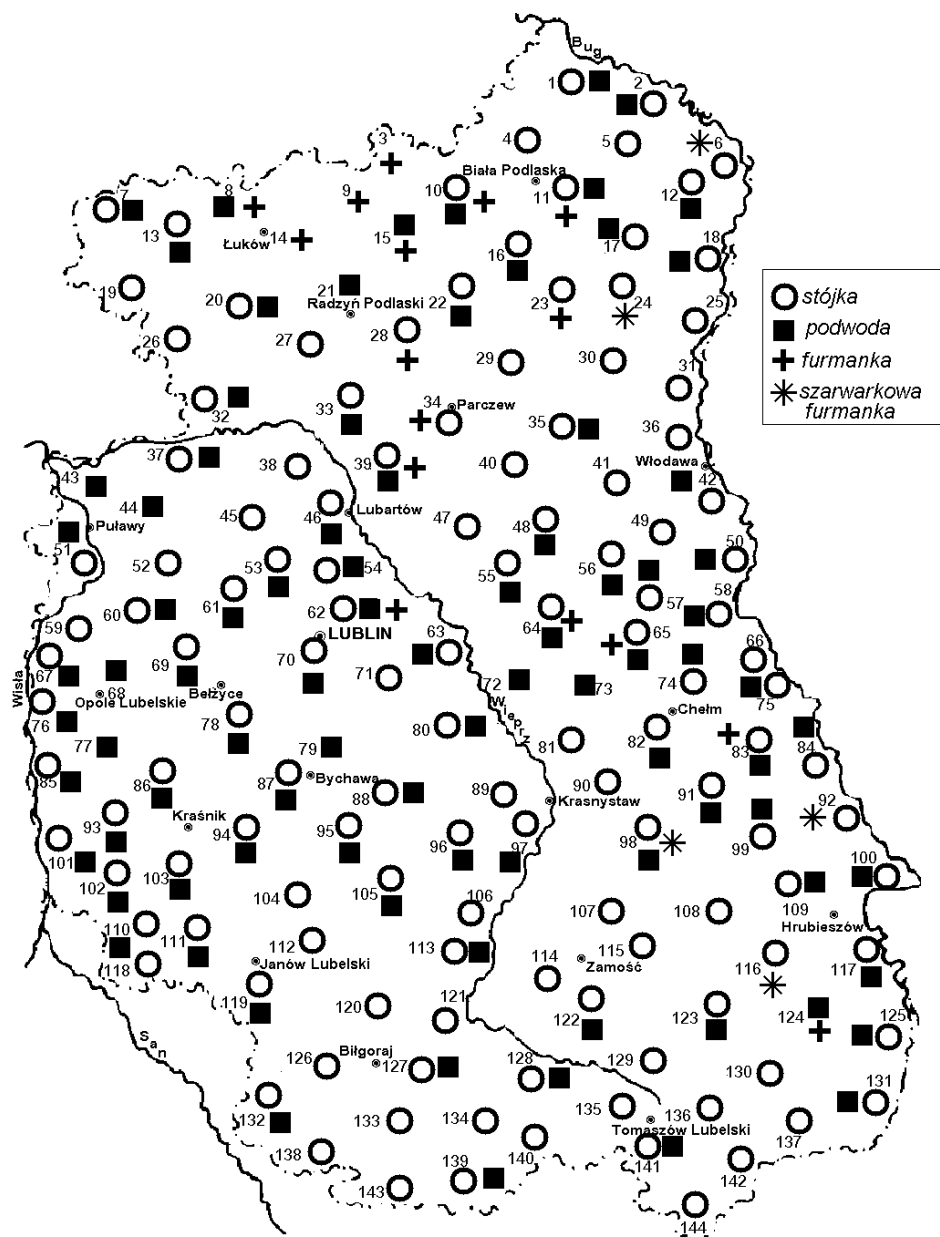
Mapa 31. Człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt

Mapa 32. Chłopiec, który pasie bydło

Mapa 33. Dziewczyna, która pasie bydło

Mapa 34. Furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa

Ilustracje do haseł słownikowych

Ilustracja 1. Figura na wodzie (Radecznica, powiat zamojski – Figura Świętego Antoniego)

Ilustracja 2. Figura przydrożna (Józefów-Pociecha, powiat lubelski)

Ilustracja 3. Kapliczka przydrożna (Dąbrówka, powiat lubartowski)

Nazwy: *figura, figurka, kaplica, kapliczka.*

Ilustracja 4. Krzyż przydrożny (Juliopol, pow. parczewski)

Nazwy: *figura, krzyż, krzyż przydrożny.*

Ilustracja 5. Krzyż choleryczny lub morowy (Nowodwór, powiat lubartowski)

Nazwy: *karawaka, krzyż dwuramienny, krzyż morowy.*

Ilustracja 6. Budynek obok kościoła, w którym zawieszono są dzwony (Tworczyków, powiat zamojski – zabytkowa dzwonnica przy kościele Św. Apostołów Piotra i Pawła).

Nazwy: *dzwonnica, zwonnica.*

Ilustracja 7. Ołtarz w kościele (Radecznicza, powiat zamojski – Sanktuarium Św. Antoniego Padewskiego)

Nazwy: *ołtarz*, *ontarz*.

Ilustracja 8. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła (Kaplica pałacowa Zwiastowania Najświętszej Marii Panny – Muzeum Zamojskich w Kozłowie, powiat lubartowski)

Nazwy: *balaski, balasowanie, balasy, balustrada, balustradka, barierka, opasanie, palestrada, płotek, przepasanie, rajske wrótka, wrótka.*

Ilustracja 9. Konfesjonał w kościele (Krasnobród, powiat zamojski – Sanktuarium Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny)

Nazwy: *konfesjał, konfesjonał, kratka, kratka, spowiednik.*

Ilustracja 10. Wiatrak – drewniany młyn dawnego typu, mający czteroramienne skrzydła napędzane siłą wiatru (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)

Ilustracja 11. Młyn wodny (Osmolice, powiat lubelski – ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)

Ilustracja 12. Kuźnia – budynek, w którym kowal podkuwa konie i wykonuje przedmioty metalowe za pomocą kucia (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)

Ilustracja 13. Straż pożarna (ze zbiorów Maksymiliana Jarosza)

Nazwy: *straż*, *straż ogniowa*, *straż pożarna*.

Ilustracja 14. Zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule

Nazwy: *barcie*, *pasieczysko*, *pasieka*, *ule*.

Ilustracja 15. Wspólne darcie pierza (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)

Nazwy: *darcie pierza, darcie piór, denki, oblegacja, pierzaczka, pierzaczki, pierzak, pierzaki, pierze, pierzowe, pierzówki, pióraczki, piórnia, piórnie, piórnik, piórzaczki, pirza, pirzawiny, skubanie piór, wieczórki.*

Ilustracja 16. Maszyna do szycia

Ilustracja 17. Liczydło – dawne narzędzie do liczenia

Ilustracja 18. Waga – przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru, działający na zasadzie dźwigni

Ilustracja 19. Wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej
Nazwy: *ciężarek, odważnik.*

Ilustracja 20. Strach na wróble (Susiec, powiat tomaszowski – ze zbiorów Wiesława Andrzeja Kamińskiego)

Nazwy: *strach na wróble*, *straszak*.

Ilustracja 21. Osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli (ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)

Nazwy: *sioło, wieś, wioska*.

Ilustracja 22. Teren pagórkowaty, nierówny

Nazwy: *falisty, górczasty, górkowaty, górny, górzysty, pagórkowaty, zgórzysty*.

Ilustracja 23. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole (Hańsk, powiat włodawski)

Nazwy: *gościniec, droga ślakowa, polna droga, polska droga, trakt, traktowa droga, wiejska droga, wygon, zagumienna droga.*

Spis map i ilustracji

Spis map

1. Lubelszczyzna – obszar badań.....	12
2. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole.....	401
3. Ścieżka przez pole.....	402
4. Miejsce, w którym krzyżują się drogi.....	403
5. Błotna kałuża.....	404
6. Rozmokła ziemia na nieutwardzonej drodze wiejskiej lub na polu.....	405
7. Nierówności na drodze.....	406
8. Źródło bijące z ziemi.....	407
9. Strumień – woda płynąca wąskim, kamienistym korytem.....	408
10. Belka lub deska przerzucona przez strumień.....	409
11. Łódka do przepłynięcia na drugi brzeg rzeki, wydrążona w pniu drzewa lub zbita z desek.....	410
12. Usypana droga na podmokłym terenie.....	411
13. Teren nisko położony.....	412
14. Teren pagórkowaty, nierówny.....	413
15. Szczyt góry.....	414
16. Przedśionek kościoła.....	415
17. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła.....	416
18. Ambona w kościele.....	417
19. Konfesjonał w kościele.....	418
20. Uczeń – dziecko, które chodzi do szkoły.....	419
21. Zeszyt – zbiór kartek papieru oprawionych w okładkę.....	420
22. Część pióra do pisania atramentem, którą trzyma się w ręku.....	421
23. Blaszka z ostrym końcem, umieszczona w obsadce i służąca do pisania atramentem.....	422
24. Podarunek dawany gościom lub przynoszony przez gości.....	423
25. Plac w mieście, na którym sprzedaje się towary.....	424
26. Rzemieślnik wyrabiający wozy i części do wozów.....	425
27. Kobieta zajmująca się zawodowo szyciem.....	426
28. Człowiek zajmujący się ubojem zwierząt oraz wyrobem i sprzedażą wędlin i mięsa.....	427
29. Człowiek, który dawniej jeździł po wsi i kupował stare szmaty.....	428
30. Pracownik dworski, który pilnował robotników podczas pracy na polu.....	429
31. Człowiek zajmujący się kastrowaniem zwierząt.....	430
32. Chłopiec, który pasie bydło.....	431

33. Dziewczyna, która pasie bydło..... 432
 34. Furmanka wysłana urzędowo z polecenia sołtysa 433

Spis ilustracji

1. Figura na wodzie (Radecznica, powiat zamojski – Figura Świętego Antoniego)..... 437
2. Figura przydrożna (Józefów-Pociecha, powiat lubelski) 438
3. Kapliczka przydrożna (Dąbrówka, powiat lubartowski)..... 439
4. Krzyż przydrożny (Juliopol, pow. parczewski) 440
5. Krzyż choleryczny lub morowy (Nowodwór, powiat lubartowski)..... 441
6. Budynek obok kościoła, w którym zawieszono są dzwony (Tworyczów, powiat zamojski – zabytkowa dzwonnica przy kościele Św. Apostołów Piotra i Pawła). 442
7. Ołtarz w kościele (Radecznica, powiat zamojski – Sanktuarium Św. Antoniego Padewskiego)..... 443
8. Balustrada oddzielająca ołtarz od reszty kościoła (Kaplica pałacowa Zwiastowania Najświętszej Marii Panny – Muzeum Zamojskich w Kozłówce, powiat lubartowski) 444
9. Konfesjonał w kościele (Krasnobród, powiat zamojski – Sanktuarium Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny)..... 445
10. Wiatrak – drewniany młyn dawnego typu, mający czteroramienne skrzydła napędzane siłą wiatru (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej)..... 446
11. Młyn wodny (Osmolice, powiat lubelski – ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)..... 447
12. Kuźnia – budynek, w którym kował podkuwa konie i wykonuje przedmioty metalowe za pomocą kucia (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej) 447
13. Straż pożarna (ze zbiorów Maksymiliana Jarosza)..... 448
14. Zespół uli z pszczołami i terenem, na którym ustawione są ule 448
15. Wspólne darcie pierza (ze zbiorów Muzeum Wsi Lubelskiej) 449
16. Maszyna do szycia 450
17. Liczydło – dawne narzędzie do liczenia 451
18. Waga – przyrząd do pomiaru masy lub ciężaru, działający na zasadzie dźwigni 452
19. Wycechowany ciężarek metalowy, służący do ważenia na wadze dźwigowej.. 453
20. Strach na wróble (Susiec, powiat tomaszowski – ze zbiorów Wiesława Andrzeja Kamińskiego)..... 454
21. Osada zamieszkała przez ludność trudniącą się w większości pracą na roli (ze zbiorów Wojciecha Koziejowskiego)..... 455
22. Teren pagórkowaty, nierówny 455
23. Niebrukowana droga od wsi do wsi i droga przez pole (Hańsk, powiat włodawski) 456

A Dialect Dictionary of the Lublin Region

Volume 9.

The Village. The Landforms. Social Life and Occupations

Volume 9 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, titled *The Village. The Landforms. Social Life and Occupations*, contains 1959 entries, 23 illustrations and 34 language maps. The vocabulary describes the village surroundings and its impact on man's activities. It forms one thematic area devoted to the village space, the landforms, the social life and the villagers' occupations, including the descriptions of obsolete professions and places that no longer exist.

The vocabulary portrays the traditional Polish village including its physical and social space based on the human interaction and joint work which interpenetrate the villagers' everyday life and are the source of interpretation of the surrounding world as reflected in both the local and regional multitude of names used to describe the same designatum, such as, for instance, **junction road** (e.g.: *drogi rozjazdowe*, *drogi rozjezdne* "lit. 'ride-off roads'", *kotowrót* 'winch, turnstile', *krzyżowane drogi*, *krzyżowe drogi*, *krzyżownica*, *krzyżówka*, *krzyżówki* "lit. crossing roads", *rozbieżne drogi*, *rozchodne*, *rozchodnie drogi*, *rozdroże*, *rozstaje*, *rozstajne drogi* "lit. diverging roads", *skrzyżowanie* 'crossroads: place where roads cross'); **rain soaked roadway** (e.g. *oba-jducha*, *śloto* 'mud', *brajdocha*, *breja*, *brejda*, *brejduga*, *brocha*, *brochla*, *bryndza*, *cialapa*, *ciapa*, *dryzda*, *gizda*, *graś*, *jaruga*, *patoka*, *rozkał* 'rain soaked village roadway or field track'); **alter rail** (e.g. *balaski*, *balasowanie*, *balasy*, *balustrada*, *balustradka*, *barierka*, *opasanie*, *palestrada*, *plotek*, *przepasanie*, *rajskie wrótka*, *wrótka* 'alter rail separating the alter from the congregation space'); **castrator** (e.g. *byk* 'bull', *chaj-strownik*, *charaszaj*, *charaszajko*, *charaszajnik*, *charasznik*, *charaszun*, *charaszynnik*, *czyściciel*, *kajstrator*, *kajstrownik*, *kajstrun*, *kastrownik*, *kraszacz*, *kraszalec*, *kraszaniec*, *krąstownik*, *lejniki*, *miśkarz*, *miśkownik*, *wegier*, *wegrzyn* 'one who castrates animals').

Volume 9 is a sequel to the volumes already published which combine the methodological requirements of an intra- and interdialectal dictionary. The volume has a non-differential character. The entries have the same structure: the names of the designata are alphabetically ordered; the cultural and customs-related contexts are provided by using the atlas-based techniques and iconography. The volume contains a section which restates the methodological assumptions and the editorial lay-out and provides a list of the sources and names of locations from which the material has been gathered.

The research area on which the Project is founded coincides with the administrative division of the Lublin region established before 1975 and re-established with minor changes in 1999 (see Map 1). The material compiled is based on spoken texts of 601 oldest villagers of the Lublin region (cf. the list of place names) and comes from 2510 informers. The corpus of Volume 9 includes (1) tape-recorded fieldwork data; (2) continuous texts in written form (without sound-file documentation); (3) questionnaire-based lexis without contextual exemplification. Additional material comes from the dictionary files of *Atlas gwar polskich* (*Atlas of Polish Dialects*; entries without con-

texts), from *A Dictionary of Polish Dialects* (The Polish Publishing House–PAN), linguistic archives, partly from MA- and BA-papers and from other printed sources.

Each entry consists of the following elements.

1. the entry and its meaning given in the form of definition;
2. an illustration referred to by using references to the designatum, given at the end of the *Dictionary*. The digit which follows the referencing symbol stands for the illustration number;
3. contexts in which the word is used;
4. sources;
5. the geography of the word with a linguistic map, referred to by the referencing symbols given at the end of the *Dictionary*;
6. inflexional processes and the most frequent phonetic variants given in the Pronunciation section;
7. references to the synonyms (variants of names of a particular village) and heteronyms (name variants on a larger territory), using the symbol „por” (“cf.”).

Some illustrative examples are given below.

Bandoch ‘a male person who used to come to the manor estate to do some seasonal job’

Bandoch to jest chłop najmujący się razem z innymi na czas jakiś na robotę do innej wsi czy okolicy [*Bandoch* is a man who together with other men gets hired to do some job in another village or some other place] (Wąwolnica). *Bandoch to najemny robotnik rolny, wędrujący w poszukiwaniu pracy* [*Bandoch* is a wandering field worker to-be-hired, looking for a job] (Łuszczacz). *Dawni bandochy rubili tu jasnygo pana, najmali się całymi grupami* [In old times, *bandochs* were working in groups on his landlordship estate] (Siennica Różana). *Na bandochy nieraz szły całe wsie, najmuwały się takie rubutniki tu dziedzica i zarabiała przyz całe lato* [Sometimes entire villages went out to work as *bandochs*; the workers got hired by the landlord and got paid for the whole of the summer season] (Sól). *Bandoch to sezonowy robotnik zamiejscowy, najmujący się do prac polowych* [*Bandoch* is a season worker who gets hired to do some fieldwork] (Zamch). *Bandoch to człowiek, co szel do sezonowy pracy z dalszych stron* [*Bandoch* is a man who came from afar to do seasonal work] (Chmiełek). *Bandochy to całymi grupami szli na te rubotę, bo dzieci jeść chcieli i trza było zarobić* [*Bandochs* used to wander in groups to do the job because the kids wanted to eat and money had to be earned] (Majdan Sopocki). *Bandoch to szukał ruboty w innych strunach, najmał się do ruboty* [*Bandochs*, they were looking for a job in other places; they got hired to do the job] (Sławatycze).

Sources: PM, KAGP, SGM, MG.

Geography: common.

Gen. Sg. *bandocha*; Gen. Pl. *bandochów*; pronunciation: *bandox*.

Cf. *bandos*, *góral*, *wyrobnik*.

Krynica II ‘spring’

Krynica to jezd źródło, no takie źródło, co z ziemi bije, ta woda tak wyskakuje, tak tryska taka czystułka i smaczna, bo kryniczna woda to je smaczna [*Krynica* is a spring which burts out from the ground; it is a spring that bursts out, clean, tasty water, because *kryniczna* water is tasty] (Brzeziny). *Krynica to takie źródło z wodo* [*Krynica* is a spring] (Grabowiec). *Krynica to woda płynąca, tak jakby z góry ta woda leci, po dzisiejszemu źródło* [*Krynica* is water that flows; it flows as if from above; it is called

a spring] (Worgule). *A struga ciekła od krynicy, która była wyżej położona. Były to źródła. I one te źródła do dziś so i ludzie stamtąd bioro wodę. I na przykład jeżeli teraz chco wody na herbate czy na coś, to nie bioro z kranu, bo majo już, tylko ido do krynicy po wodę, żeby mieć dobro wodę na to. Tam jest dobra woda. Ta woda jest prawdopodobnie jakaś lecznicza. I to jest krynica. I ta krynica szła przy drodze aż tam gdzieś daleko za wsio, tam ginęła* [And the water was flowing with a tricle from *krynica*, which was located higher up. Those were the springs. And the springs are still there and people take water from them. And, for instance, if they want to get water for their tea, they don't use tap water, because they have [spring water] already; they go and get the water from the spring. That is good water, probably healing water. And this is what *krynica* is. And this *krynica* [flowed] away along the road beyond the village area and it vanished there] (Wysokie). *Kiedys woduciągów nie było. Brało sie wodę z krynicy, zy źródła sie brało, bo tak krynica źródłem sie nazywa, to krynica i źródło to jest to samo, a mówio jedno i drugie, jak sie powi* [There were no waterpipes in the past. You took water from *krynica*, from a spring, because a spring is called *krynica*; a spring is *krynica*; you can say it both ways, because it is the same thing] (Gołębie). *A potem jechali do krynicy prać kijunkami, bili, łoskot ino iszed. Krynica to była* [And then they used to go to *krynica* to do the washing, using sticks; they beat [the washing] away with a big thump] (Susiec). *Pranie to było w krynicy takiej. W krynicy, w krynicy. Przyszli praczki, to jedna na jednym końcu, druga na drugim, taka była pralnia, to może było z dziesięć tych praczek i tak sie prało chusty, bilizne* [They did the washing in *krynica*. In *krynica*, in *krynica*. The washerwomen came along; one stood at one end and another woman at the other end. And this became a washing place. And there could be ten washerwomen; and this is how one washed scarves and underwear.] (Sulmice). *Może chto mówi inaczy, ale my to nazywamy krynica* [There can be other names for it, but we call it *krynica*] (Żuków).

Sources: PM, PI, SSiSL, MG.

Geography: The Eastern part of the Lublin region (see Map 8).

Gen. Sg. *krynicy*; Gen. Pl. *kryniców*; pronunciation: *krynica*.

Cf. *kierniczka, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Stelmach 'craftsman making carts and parts for carts'

Stelmach to taki, co wyrabiał wozy i koła do wozów [*Stelmach* was a man who made carts and wheels for carts] (Wysokie). *Stelmach, tun robił wozy i koła do nich* [*Stelmach*, he made carts and wheels for carts] (Świeciechów). *Wozy robił stolarz, tak zwany sztelmach, już taki spycjalny du wozu* [A carpenter made carts; he was called *sztelmach*, a cart maker] (Dobryń). *Stelmach robił drewniane części wozu* [*Stelmach* made wooden parts for carts] (Grzędówka). *A ten, co robi wozy to, no to stelmach* [Ah, that one, he who makes carts – he is *stelmach*] (Chmiel). *Jeździliśmy wuzami drywnianymi. Koła musiał robić stelmach, jak nazywali, tyn majster to stelmach nazywał sie. Robił to drewno, koła robił te* [We used to ride in wooden carts. *Stelmach* made wheels for carts; the master craftsman was called *stelmach*. He made wooden wheels] (Uchańka). *Stelmach to taki starodawny rzemieśnik, co wyrabiał drewniane części wozu* [*Stelmach* is a craftsman of old times; he made wooden parts for carts] (Abramów). *Tera wozów ni ma drywnianych, to i stylmachy dzieś zgineli* [You can't see wooden carts nowadays, and there are no *stylmachs* anymore] (Hanna).

Sources: PM, KAGP, MG.

Geography: common (see Map 26).

Gen. Sg. *stelmacha*; Gen. Pl. *stelmachów*; pronunciation: *stelmax, štelmax*.

Cf. *koleśnik, kołodziej*.

Analogically to volumes 1–8 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, Volume 9 uses an orthographic transcription with the form of its entries standardized to fit the all-Poland format. Each entry has been supplied with contexts using a standardized half-phonetic codification conforming to phonetic, morphological and syntactical features of the Lublin Region dialects.

Maps and qualifiers in the dictionary constitute an integral part of the entries. A map plays an important role in a visual specification of a geographical location. It is included in the entry in order to make a better use of the geographical data and capture the location of a given lexical item in the dialectal structure of the region. Maps help the reader to navigate in a spatial occurrence of a given name and in its range (concentrated, scattered, scarce, uneven, central or peripheral); they also show a lexical connection between the neighbouring areas. All these data determine the type of a name and its designatum. The reader learns how a given name functions among other words related to the designatum, i.e. to its synonyms and heteronyms. The range and localization of the name informs the reader about the its recessive or expansive properties. Illustrations help provide a better identification of the designatum including its detailed visual description.

The qualifiers are an integral part of an entry and of all of its components; they are embedded in the dialectal contexts created by the dialect users. They have been carefully selected and organized according to the methodology used in an entry description. Using qualifiers in this way, i.e. combining them with the appropriate contexts, reflects the linguistic awareness of modern village inhabitants, who bring up the past through a given name and its designatum.

Volume 9, *The Village. The Landforms. Social Life and Occupations*, is a study which documents the language heritage and, according to the UNESCO convention from 2003, is designed to preserve the non-material and cultural legacy of the region. In an era of changes which modern dialects undergo, this form of record becomes a cultural necessity and challenge for generations now and in the future. The dictionary reflects the complexity, multiculturalism and lexical diversity of the Lublin region involving Little Poland, Mazovia, the Eastern Borderlines as well as all-dialect and Poland-wide phenomena. The dialectal-ethnolinguistic analysis of the material carried out in this volume provides multi-sided characteristics not only of a particular term but also of its place in the cultural, customs-, beliefs- and awareness-related structure of the village of the Lublin region. It is expected to function as a bridge not only between the east and the west but also between the European Union and Eastern Europe.

Volume 9 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, which is aimed not only at academics but is also designed to serve a pragmatic purpose, is a way of preserving the cultural and linguistic legacy of the Lublin region conceptualized by means of words that form a dialectal lexicon. The volume is expected to be an important instrument in creating a “regional trademark” and in promoting the Lublin region not only among linguists but also among scholars of other disciplines, regional artists, regional culture promoters, teachers who pursue an educational regional path and who spread the concept of a “little homeland,” as well as among teenagers willing to understand the cultural and linguistic spirit of their region.

Translated by Henryk Kardela

